

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

බුද්දකනිකායෙ

පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථා

(පඨමො භාගො)

ගන්ථාරම්භකථා

යො සබ්බලොකානිගසබ්බසොභා-
යුත්තෙහි සබ්බෙහි ගුණෙහි යුත්තො;
දොසෙහි සබ්බෙහි සවාසනෙහි,
මුත්තො විමුත්තිං පරමඤ්ච දාතා.

නිච්චං දයාවන්දනසිතවිත්තො,
පඤ්ඤාරවජ්ජොතිතසබ්බනෙයොයා;
සබ්බෙසු භූතෙසු තමග්ගභූතං,
භූතත්ථනාථං සිරසා නමිත්වා.

යො සබ්බභූතෙසු මුනීව අග්ගො, අනන්තසඬ්ඛෙසු ජිනත්තපෙසු;
අහු දයාඤ්ඤාණගුණෙහි සත්ථුලීලානුකාරී ජනතාහිතෙසු.

තං සාරිපුත්තං මුනිරාජපුත්තං, ථෙරං ථීරානෙකගුණාභිරාමං;
පඤ්ඤාපභාවුග්ගතවාරුකිත්තිං, සුසන්තවුත්තිඤ්ච අථො නමිත්වා.

සද්ධම්මවක්කානුපවත්තකෙන, සද්ධම්මසෙනාපතිසාවකෙන;
සුත්තෙසු වුත්තෙසු තථාගතෙන, භූතත්ථවෙදිත්තමුපාගතෙන.

යො භාසිතො භාසිතකොවිදෙන, ධම්මජ්ජපදීප්පජ්ජලනායකෙන;
පාඨො විසිට්ඨො පටිසම්භිදානං, මග්ගොති තන්තාමවිසෙසිතො ච.

විචිත්තනානත්තනොපගුල්ලො, ගම්භීරපඤ්ඤෙහි සදාවගාල්ලො;
අත්තත්ථලොකත්ථපරායණෙහි, සංසෙවනීයො සුජනෙහි නිච්චං.

ඤ්ඤාණජ්ජහෙදාවහනස්ස තස්ස, යොගීහිතකෙහි නිසෙවිතස්ස;
අත්ථං අපුබ්බං අනුවණ්ණයන්තො, සුත්තඤ්ච යුත්තිඤ්ච අනුක්කමන්තො.

අචොක්කමන්තො සමයා සකා ච, අනාමසන්තො සමයං පරඤ්ච;
පුබ්බොපදෙසට්ඨකථානායඤ්ච, යථානුරූපං උපසංහරන්තො.

වක්කාමහං අට්ඨකථං ජනස්ස, හිතාය සද්ධම්මචිරට්ඨිතත්ථං;
සක්කච්ච සද්ධම්මපකාසිනිං තං, සුභාට්ඨාමරෙට්ඨ සාධු සන්තොති.

තත්ථ පටිසම්භිදානං මග්ගොති තත්තාමච්චෙසසිතො වාති චුත්තත්තා
පටිසම්භිදාමග්ගස්ස පටිසම්භිදාමග්ගතා තාව චත්තබ්බා. චතස්සො හි පටිසම්භිදා –
අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මපටිසම්භිදා, නිරුත්තිපටිසම්භිදා, පටිභානපටිසම්භිදාති. තාසං
පටිසම්භිදානං මග්ගො අධිගමුපායොති පටිසම්භිදාමග්ගො,
පටිසම්භිදාපටිලාභහෙතුති චුත්තං හොති. කථමයං තාසං මග්ගො හොතීති වෙ?
පහෙදතො දෙසිතාය දෙසනාය පටිසම්භිදාඤාණාවහත්තා. නානාහෙදහින්නානාඤ්ඤි
ධම්මානං නානාහෙදහින්නා දෙසනා සොතුනං අරියපුග්ගලානං
පටිසම්භිදාඤාණප්පහෙදඤ්ච සඤ්ජනෙති, පුට්ඨ්ජනානං ආයතිං
පටිසම්භිදාඤාණප්පහෙදාය ච පච්චයො හොති. චුත්තඤ්ච – “පහෙදතො හි දෙසනා
සනව්නිබ්බොගපටිසම්භිදාඤාණාවහා හොතී”ති (ධ. ස. අට්ඨ.
1.කාමාවචරකුසලපදභාජනීය). අයඤ්ච නානාහෙදහින්නා දෙසනා, තෙනස්සා
පටිසම්භිදානං මග්ගත්තසිද්ධි.

තත්ථ චතස්සොති ගණනපරිච්ඡෙදො. පටිසම්භිදාති පහෙදා. “අත්ථෙට්ඨ ඤාණං
අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තත්ථ ධම්මනිරුත්තාහිලාපෙ
ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා, ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා”ති (විභ. 718)
චුත්තත්තා න අඤ්ඤස්ස කස්සචි පහෙදා, ඤාණස්සෙව පහෙදා. තස්මා “චතස්සො
පටිසම්භිදා”ති චත්තාරො ඤාණප්පහෙදාති අත්ථො. අත්ථප්පහෙදස්ස
සල්ලක්ඛණවිභාවනවචත්ථානකරණසමත්ථං අත්ථෙට්ඨ පහෙදගතං ඤාණං
අත්ථපටිසම්භිදා. ධම්මප්පහෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවචත්ථානකරණසමත්ථං
ධම්මෙ පහෙදගතං ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. නිරුත්තිප්පහෙදස්ස
සල්ලක්ඛණවිභාවනවචත්ථානකරණසමත්ථං නිරුත්තාහිලාපෙ පහෙදගතං ඤාණං
නිරුත්තිපටිසම්භිදා. පටිභානප්පහෙදස්ස
සල්ලක්ඛණවිභාවනවචත්ථානකරණසමත්ථං පටිභානෙ පහෙදගතං ඤාණං
පටිභානපටිසම්භිදා.

තත්ථ අත්ථොති සඬ්ඛෙපතො හෙතුඵලං. තඤ්ඤි යස්මා හෙතුඅනුසාරෙන
අරියති අධිගමියති පාපුණියති, තස්මා අත්ථොති චුච්චති. පහෙදතො පන යංකිඤ්චි
පච්චයසමුප්පන්නං, නිබ්බානං, භාසිතත්ථො, විපාකො, කිරියාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා
අත්ථොති වෙදිතබ්බා. තං අත්ථං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං අත්ථෙට්ඨ පහෙදගතං
ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා.

ධම්මොති සඬ්ඛෙපතො පච්චයො. සො හි යස්මා තං තං විදහති පවත්තෙති වෙච
පාපෙති ච, තස්මා ධම්මොති චුච්චති. පහෙදතො පන යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො
හෙතු, අරියමග්ගො, භාසිතං, කුසලං, අකුසලන්ති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ධම්මොති
වෙදිතබ්බා. තං ධම්මං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං ධම්මෙ පහෙදගතං ඤාණං
ධම්මපටිසම්භිදා. අයමෙව හි අත්ථො අහිධම්මෙ (විභ. 719-725) –

“දුක්බේ ඤාණං අත්ථපට්ඨමිතිදා, දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපට්ඨමිතිදා, දුක්ඛනිරෝධෙ ඤාණං අත්ථපට්ඨමිතිදා, දුක්ඛනිරෝධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපට්ඨමිතිදා. හෙතුමිති ඤාණං ධම්මපට්ඨමිතිදා, හෙතුවලෙ ඤාණං අත්ථපට්ඨමිතිදා.

“යෙ ධම්මා ජාතා භූතා සඤ්ජාතා නිබ්බන්තා අභිනිබ්බන්තා පාතුභූතා, ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං අත්ථපට්ඨමිතිදා, යම්හා ධම්මා තෙ ධම්මා ජාතා භූතා සඤ්ජාතා නිබ්බන්තා අභිනිබ්බන්තා පාතුභූතා, තෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපට්ඨමිතිදා.

“ජරාමරණෙ ඤාණං අත්ථපට්ඨමිතිදා, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපට්ඨමිතිදා, ජරාමරණනිරෝධෙ ඤාණං අත්ථපට්ඨමිතිදා, ජරාමරණනිරෝධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපට්ඨමිතිදා.

“ජාතියා ඤාණං...පෙ.... භවෙ ඤාණං...පෙ.... උපාදානෙ ඤාණං...පෙ.... තණ්හාය ඤාණං...පෙ.... වෙදනාය ඤාණං...පෙ.... එස්සෙ ඤාණං...පෙ.... සලායතනෙ ඤාණං...පෙ.... නාමරූපෙ ඤාණං...පෙ.... විඤ්ඤාණෙ ඤාණං...පෙ.... සඬ්ඛාරෙසු ඤාණං අත්ථපට්ඨමිතිදා, සඬ්ඛාරසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපට්ඨමිතිදා, සඬ්ඛාරනිරෝධෙ ඤාණං අත්ථපට්ඨමිතිදා, සඬ්ඛාරනිරෝධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපට්ඨමිතිදා.

“ඉධ භික්ඛු ධම්මං ජානාති – සුත්තං ගෙය්‍යං වෙය්‍යාකරණං ගාථං උදානං ඉතිචුත්තකං ජාතකං අබ්භූතධම්මං වෙදල්ලං. අයං චූච්චති ධම්මපට්ඨමිතිදා. සො තස්ස තස්සෙව භාසිතස්ස අත්ථං ජානාති ‘අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථො, අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථො’ති. අයං චූච්චති අත්ථපට්ඨමිතිදා.

“කතමෙ ධම්මා කුසලා? යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උජ්ජන්තං හොති සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං රූපාරම්මණං වා...පෙ.... ධම්මාරම්මණං වා යං යං වා පනාරබ්භ තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති. ඉමෙ ධම්මා කුසලා. ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපට්ඨමිතිදා, තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපට්ඨමිතිදා’තිආදීනා නයෙන විහජිත්වා විහජිත්වා දස්සිතො.

තත්‍ර ධම්මනිරුක්තාභිලාපෙ ඤාණන්ති තස්මිං අත්ථෙ ව ධම්මෙ ව යා සභාවනිරුක්ති අබ්‍යභිචාරිවොහාරො, තස්ස අභිලාපෙ භාසනෙ උදිරණෙ තං ලපිතං භාසිතං උදිරිතං සභාවනිරුක්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුක්තාභිලාපෙ “අයං සභාවනිරුක්ති, අයං න සභාවනිරුක්ති”ති එවං තස්සා ධම්මනිරුක්තිසඤ්ඤිකාය සභාවනිරුක්තියා මාගධිකාය සබ්බසත්තානං මූලභාසාය පහෙදගතං ඤාණං නිරුක්තිපට්ඨමිතිදා. එවමයං නිරුක්තිපට්ඨමිතිදා සද්දාරම්මණා නාම ජාතා, න පඤ්ඤත්තිආරම්මණා. කස්මා? යස්මා සද්දං සුත්වා “අයං

සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්ති” ති ජානාති. පටිසම්භිදාප්පත්තො හි “එස්සො” ති චුත්තෙ “අයං සභාවනිරුත්ති” ති ජානාති, “එස්සො” ති වා “එස්ස” ත්ති වා චුත්තෙ පන “අයං න සභාවනිරුත්ති” ති ජානාති. වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො. අඤ්ඤං පනෙස නාමාබ්‍යාතඋපසග්ගනිපාතබ්‍යඤ්ජනසද්දං ජානාති න ජානාතීති? යදග්ගෙන සද්දං සුත්වා “අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්ති” ති ජානාති, තදග්ගෙන තම්පි ජානිස්සති. තං පන නයිදං පටිසම්භිදාකිව්චන්ති පටික්ඛිපිත්වා “භාසං නාම සත්තා උග්ගණ්හන්ති” ති වත්වා ඉදං කථිතං – මාතෘපිතරො හි දහරකාලෙ කුමාරකෙ මඤ්චෙ වා පීඨෙ වා නිපජ්ජාපෙත්වා තං තං කථයමානා තාති තාති කිව්චාති කරොන්ති, දාරකා තෙසං තං තං භාසං වචන්ටාපෙත්ති “ඉමිනා ඉදං චුත්තං, ඉමිනා ඉදං චුත්ත” ත්ති. ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ සබ්බම්පි භාසං ජානන්ති. මාතා දමළී, පිතා අන්ධකො. තෙසං ජාතදාරකො සචෙ මාතු කථං පයමං සුණාති, දමළභාසං භාසිස්සති. සචෙ පිතු කථං පයමං සුණාති, අන්ධකභාසං භාසිස්සති. උභින්නම්පි පන කථං අසුණන්තො මාගධිකභාසං භාසිස්සති.

යොපි අගාමකෙ මහාඅරඤ්ඤෙ නිබ්බන්තො, තත්ථ අඤ්ඤො කථෙන්නො නාම නත්ථී, සොපි අත්තනො ධම්මතාය වචනං සමුට්ඨාපෙන්නො මාගධිකභාසමෙව භාසිස්සති. නිරයෙ තිරච්ඡානයොනියං පෙත්තිවිසයෙ මනුස්සලොකෙ දෙවලොකෙති සබ්බත්ථ මාගධිකභාසාව උස්සන්තා. තත්ථ සෙසා ඔට්ටකිරාතඅන්ධකයොනකදමිලභාසාදිකා භාසා පරිවත්තන්ති. අයමෙවෙකා යථාභූච්චබ්‍රහ්මවොහාරඅරියවොහාරසඬ්ඛාතා මාගධිකභාසා න පරිවත්තති. සම්මාසම්බුද්ධොපි තෙපිටකං බුද්ධවචනං තත්ති. ආරොපෙන්නො මාගධිකභාසාය එව ආරොපෙසි. කස්මා? එවඤ්ඤි අත්ථං ආහරිතුං සුඛං හොති. මාගධිකභාසාය හි තත්ති. ආරුළුභස්ස බුද්ධවචනස්ස පටිසම්භිදාප්පත්තානං සොතපථාගමනමෙව පපඤ්චො. සොතෙ පන සඬ්ඝට්ඨිතමත්තෙයෙව නයසතෙන නයසහස්සෙන අත්ථො උපට්ඨාති. අඤ්ඤාය පන භාසාය තත්ති. ආරුළුභකං පොථෙත්වා පොථෙත්වා උග්ගහෙතබ්බං හොති. බහුම්පි උග්ගහෙත්වා පන පුපුජ්ජනස්ස පටිසම්භිදාප්පත්ති නාම නත්ථී, අරියසාවකො නො පටිසම්භිදාප්පත්තො නාම නත්ථී.

ඤාණෙසු ඤාණන්ති සබ්බත්ථකඤාණමාරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං ඤාණෙ පහෙදගතං ඤාණං, යථාචුත්තෙසු වා තෙසු තීසු ඤාණෙසු ගොචරකිව්චාදිවසෙන විත්ථාරගතං ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා.

ඉමා පන වතස්සො පටිසම්භිදා ද්වීසු යානෙසු පහෙදං ගච්ඡන්ති, පඤ්චහි කාරණෙහි විසදා හොන්තිති වෙදිතබ්බා. කතමෙසු ද්වීසු යානෙසු පහෙදං ගච්ඡන්ති? සෙක්ඛභූමියඤ්ච අසෙක්ඛභූමියඤ්ච. තත්ථ සාරිපුත්තත්ථෙරස්ස මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස මහාකස්සපත්ථෙරස්ස මහාකච්චායනත්ථෙරස්ස මහාකොට්ඨිකත්ථෙරස්සාති එවමාදිතං අසීතියාපි මහාථෙරානං පටිසම්භිදා අසෙක්ඛභූමියං පහෙදං ගතා, ආනන්දත්ථෙරස්ස, විත්තස්ස ගහපතීනො, ධම්මකස්ස

උපාසකස්ස, උපාලිස්ස ගහපතිනො, බුද්ධජාතරාය උපාසිකායාතිඵලමාදීනං
පටිසම්භිදා සෙක්ඛභූමියං පහෙදං ගතාති ඉමාසු ද්විසු භූමිසු පහෙදං ගච්ඡන්ති.

කතමෙහි පඤ්චහි කාරණෙහි විසදා හොත්ති? අධිගමෙන, පරියත්තියා,
සවනෙන, පරිපුච්ඡාය, පුබ්බයොගෙන. තත්ථ අධිගමො නාම අරහත්තජ්ජන්ති.
අරහත්තඤ්ඤි පත්තස්ස පටිසම්භිදා විසදා හොත්ති. පරියත්ති නාම බුද්ධච්චනං.
තඤ්ඤි උග්ගණ්හන්තස්ස පටිසම්භිදා විසදා හොත්ති. සවනං නාම සද්ධම්මස්සවනං.
සක්කච්චං අට්ඨං කත්වා ධම්මං සුණන්තස්ස හි පටිසම්භිදා විසදා හොත්ති. පරිපුච්ඡා
නාම පාළිඅට්ඨකථාදීසු ගණ්ඨිපදඅත්ථපදවිනිච්ඡයකථා. උග්ගහිතපාළිආදීසු හි
අත්ථං පරිපුච්ඡන්තස්ස පටිසම්භිදා විසදා හොත්ති. පුබ්බයොගො නාම
පුබ්බබුද්ධානං සාසනෙ යොගාවචරතා ගතපච්චාගතිකභාවෙන යාව
අනුලොමගොත්‍රභුසම්පං පත්තවිපස්සනානුයොගො. පුබ්බයොගාවචරස්ස හි
පටිසම්භිදා විසදා හොත්ති. ඉමෙහි පඤ්චහි කාරණෙහි විසදා හොත්ති.

එතෙසු පන කාරණෙසු පරියත්ති සවනං පරිපුච්ඡාති ඉමානි තිණි පහෙදස්සෙව
බලවකාරණාති. පුබ්බයොගො අධිගමස්ස බලවපච්චයො, පහෙදස්ස හොති න
හොතිති? හොති, න පන තථා. පරියත්තිසවනපරිපුච්ඡා හි පුබ්බෙ හොත්තු වා මා වා,
පුබ්බයොගෙන පන පුබ්බෙ චෙව එතරහි ව සඬ්ඛාරසම්මසනං විනා පටිසම්භිදා නාම
නත්ථී. ඉමෙ පන ද්වෙපි එකතො හුත්වා පටිසම්භිදා උපත්ථම්භෙත්වා විසදා
කරොත්ති. අපරෙ ආහු –

“පුබ්බයොගො බාහුසච්චං, දෙසභාසා ච ආගමො;
පරිපුච්ඡා අධිගමො, ගරුසන්තිස්සයො තථා;
මිත්තසම්පත්ති චෙවාති, පටිසම්භිදපච්චයා” ති.

තත්ථ පුබ්බයොගො චුත්තනයොව. බාහුසච්චං නාම තෙසු තෙසු සත්ථෙසු ව
සිප්පායතනෙසු ව කුසලතා. දෙසභාසා නාම එකසතවොහාරකුසලතා, විසෙසෙන
පන මාගධිකෙ කොසල්ලං. ආගමො නාම අන්තමසො ඔපම්මවග්ගමත්තස්සපි
බුද්ධච්චනස්ස පරියාපුණනං. පරිපුච්ඡා නාම එකගාථායපි අත්ථවිනිච්ඡයපුච්ඡනං.
අධිගමො නාම සොතාපන්නතා වා සකදාගාමිතා වා අනාගාමිතා වා අරහත්තං වා.
ගරුසන්තිස්සයො නාම සුතපටිභානබහුලානං ගරුතං සන්තිකෙ වාසො.
මිත්තසම්පත්ති නාම තථාරූපානංයෙව මිත්තානං පටිලාභොති.

තත්ථ බුද්ධා ව පච්චෙකබුද්ධා ව පුබ්බයොගඤ්ඤෙව අධිගමඤ්ඤ ව නිස්සාය
පටිසම්භිදා පාපුණන්ති, සාවකා සබ්බානිපි එතාති කාරණාති. පටිසම්භිදාජ්ජන්තියා ව
පාටියෙක්කො කම්මට්ඨානභාවනානුයොගො නාම නත්ථී, සෙක්ඛානං පන
සෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා, අසෙක්ඛානං අසෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා ව
පටිසම්භිදාජ්ජන්ති හොති. තථාගතාතඤ්ඤි දස බලාති විය අරියානං අරියඵලෙහෙව
පටිසම්භිදා ඉජ්ඣන්ති. ඉමාසං චතස්සන්තං පටිසම්භිදානං මග්ගොති
පටිසම්භිදාමග්ගො, පටිසම්භිදාමග්ගො ඵව පකරණං පටිසම්භිදාමග්ගජ්ජකරණං,

පකාරෙන කරියන්තෙ වුවුවන්තෙ එත්ථ නානාභෙදහින්නා ගම්භීරා අත්ථා ඉති පකරණං.

තදෙනං පටිසම්භිදාමග්ගප්පකරණං අත්ථසම්පන්නං බ්‍යඤ්ජනසම්පන්නං ගම්භීරං ගම්භීරත්ථං ලොකුත්තරප්පකාසනං සුඤ්ඤතාපටිසඤ්ඤත්තං පටිපත්තිඵලවිසෙසසාධනං පටිපත්තිපටිපක්ඛපටිසෙධනං යොගාවචරානං ඤාණවරරතනාකරභූතං ධම්මකථිකානං ධම්මකථාවිලාසවිසෙසභෙතුභූතං සංසාරභීරුකානං දුක්ඛනිස්සරණං තදුපායදස්සනෙන අස්සාසන්නත්ථං තප්පටිපක්ඛනාසනත්ථඤ්ච ගම්භීරත්ථානඤ්ච අනෙකෙසං සුත්තන්තපදානං අත්ථවිචරණෙන සුජනහදයපරිතොසන්නත්ථං තථාගතෙන අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන සබ්බත්ථ අප්පටිහනසබ්බඤ්ඤතඤ්ඤාණමභාපදීපාවභාසෙන සකලජනවිත්ථතමභාකරුණාසිනෙහසිනිද්ධහදයෙන වෙනෙයාජනහදයගතකිලෙසන්ධකාරවිධමනත්ථමුජ්ජලිතස්ස සද්ධම්මමභාපදීපස්ස තදධිප්පායවිකාසනසිනෙහපරිසෙකෙන පඤ්චවස්සසහස්සමචිරතමුජ්ජලනම්චිජතා ලොකානුකම්පකෙන සත්ථුකප්පෙන ධම්මරාජස්ස ධම්මසෙනාපතිනා ආයස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙන භාසිතං සුත්ථා ආයස්මතා ආනන්දෙන පඨමමභාසධිගීතිකාලෙ යථාසුතමෙව සධිගීතිං ආරොපිතං.

තදෙනං විනයපිටකං සුත්තන්තපිටකං අභිධම්මපිටකන්ති තිස්ස පිටකෙසු සුත්තන්තපිටකපරියාපන්නං. දීඝනිකායො මජ්ඣිමනිකායො සංයුත්තනිකායො අඛණ්ඩකරනිකායො බුද්දකනිකායොති පඤ්චසු මහානිකායෙසු බුද්දකමහානිකායපරියාපන්නං. සුත්තං ගෙයාං වෙය්‍යාකරණං ගාථා උදානං ඉතිවුත්තකං ජාතකං අබ්භුතධම්මං වෙදල්ලන්ති නවසු සත්ථු සාසනධිගෙසු යථාසම්භවං ගෙයාංවෙය්‍යාකරණධිගද්වයසධිගහිතං.

“ද්වාසීති බුද්ධතො ගණ්හිං, ද්වෙ සහස්සානි භික්ඛුතො; චතුරාසීති සහස්සානි, යෙ මෙ ධම්මා පවත්තිනො”ති. (ථෙරගා. 1027) –

ධම්මභණ්ඩාගාරිකත්ථෙරෙන පන පඤ්චසු යානෙසු එතදග්ගං ආරොපිතෙන පටිඤ්ඤාතානං චතුරාසීතියා ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානං භික්ඛුතො ගහිතෙසු ද්විස්ස ධම්මක්ඛන්ධසහස්සෙසු අනෙකසතධම්මක්ඛන්ධසධිගහිතං. තස්ස තයො වග්ගා – මහාවග්ගො, මජ්ඣිමවග්ගො, වුළුවග්ගොති. එකෙකස්මිං වග්ගස්මිං දසදසකං කත්ථා ඤාණකථාදිකා මාතිකාකථාපරියොසානා සමතිංස කථා. එවමනෙකධා වචන්ථාපිතස්ස ඉමස්ස පටිසම්භිදාමග්ගප්පකරණස්ස අනුපුබ්බං අපුබ්බපදත්ථවණ්ණනං කරිස්සාම. ඉමඤ්චි පකරණං පාඨතො අත්ථතො උද්දිසන්තෙන ව නිද්දිසන්තෙන ව සක්කච්චං උද්දිසිතබ්බං නිද්දිසිතබ්බඤ්ච, උග්ගණ්හන්තෙනාපි සක්කච්චං උග්ගභෙතබ්බං ධාරෙතබ්බඤ්ච. තං කිස්සභෙතු? ගම්භීරත්තා ඉමස්ස පකරණස්ස ලොකහිතාය ලොකෙ විරට්ඨිතත්ථං.

තත්ථ සමතිංසාය කථාසු ඤාණකථා කස්මා ආදිතො කථිතාති වෙ?
ඤාණස්ස පටිපත්තිමලවිසොධකත්තෙන පටිපත්තියා ආදිභූතත්තා. චුත්තඤ්ඤි
භගවතා –

“තස්මාතිහ ත්වං භික්ඛු, ආදිමෙව විසොධෙහි කුසලානං ධම්මානං. කො
වාදි කුසලානං ධම්මානං, සීලඤ්ච සුචිසුද්ධං දිට්ඨි ව උජුකා” ති (සං. නි.
5.369)?

උජුකා දිට්ඨිති හි සම්මාදිට්ඨිසංඛිතං ඤාණං චුත්තං. තස්මාපි ඤාණකථා ආදිතො
කථිතා.

අපරමපි චුත්තං –

“තත්‍ර, භික්ඛවෙ, සම්මාදිට්ඨි පුබ්බඤ්ඤාං ගොති. කථඤ්ච, භික්ඛවෙ,
සම්මාදිට්ඨි පුබ්බඤ්ඤාං ගොති? සම්මාදිට්ඨිං ‘සම්මාදිට්ඨි’ ති පජානාති,
මිච්ඡාදිට්ඨිං ‘මිච්ඡාදිට්ඨි’ ති පජානාති. සාස්ස ගොති සම්මාදිට්ඨි.
සම්මාසංඛිකස්පං ‘සම්මාසංඛිකස්පො’ ති පජානාති, මිච්ඡාසංඛිකස්පං
‘මිච්ඡාසංඛිකස්පො’ ති පජානාති. සම්මාචාචං ‘සම්මාචාචා’ ති පජානාති,
මිච්ඡාචාචං ‘මිච්ඡාචාචා’ ති පජානාති. සම්මාකම්මන්තං ‘සම්මාකම්මන්තො’ ති
පජානාති, මිච්ඡාකම්මන්තං ‘මිච්ඡාකම්මන්තො’ ති පජානාති. සම්මාආඡීචං
‘සම්මාආඡීචො’ ති පජානාති, මිච්ඡාආඡීචං ‘මිච්ඡාආඡීචො’ ති පජානාති.
සම්මාචායාමං ‘සම්මාචායාමො’ ති පජානාති, මිච්ඡාචායාමං
‘මිච්ඡාචායාමො’ ති පජානාති. සම්මාසනිං ‘සම්මාසනී’ ති පජානාති, මිච්ඡාසනිං
‘මිච්ඡාසනී’ ති පජානාති. සම්මාසමාධිං ‘සම්මාසමාධී’ ති පජානාති,
මිච්ඡාසමාධිං ‘මිච්ඡාසමාධී’ ති පජානාති. සාස්ස ගොති සම්මාදිට්ඨි” ති (ම. නි.
3.136 ආදයො).

පුබ්බඤ්ඤාමහුත්තාය හි සම්මාදිට්ඨියා සිද්ධාය මිච්ඡාදිට්ඨිනම්පි මිච්ඡාදිට්ඨිභාවං
ජානිස්සතිති සම්මාදිට්ඨිසංඛිතං ඤාණං තාව සොධෙත්‍රං ඤාණකථා ආදිතො
කථිතා.

“අපිච්ඡායං, තිට්ඨත්‍ර පුබ්බන්තො, තිට්ඨත්‍ර අපරන්තො, ධම්මං තෙ
දෙසෙස්සාමි – ඉමස්මිං සති ඉදං ගොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජති, ඉමස්මිං
අසති ඉදං න ගොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣති” ති (ම. නි. 2.271) ව –

පුබ්බන්තාපරන්තදිට්ඨියො යපෙත්වා ඤාණස්සෙව චුත්තත්තා ඤාණකථා ආදිතො
කථිතා.

“අලං, සුභද්ද, තිට්ඨතෙතං ‘සබ්බෙ තෙ සකාය පටිඤ්ඤාය අබ්භඤ්ඤිංසු,
සබ්බෙව න අබ්භඤ්ඤිංසු, උදාහු එකච්චෙ අබ්භඤ්ඤිංසු, එකච්චෙ න

අබ්භඤ්ඤිංසු’ති. ධම්මං තෙ, සුභද්ද, දෙසෙස්සාමි, තං සුභාහි සාධුකං
මනසිකරොහි, භාසිස්සාමි’’ති (දී. නි. 2.213) ව –

පුටුසමණව්‍යාභ්මණපරප්පවාදානං වාදෙ යපෙත්වා අරියස්ස අට්ඨච්ඡිකස්ස මග්ගස්ස
දෙසිතත්තා, අට්ඨච්ඡිකෙ ව මග්ගෙ සම්මාදිට්ඨිසඬ්ඛාතස්ස ඤාණස්ස පධානත්තා
ඤාණකථා ආදිතො කථිතා.

“චත්තාරිමානි, හික්ඛෙව, සොතාපත්තියඬ්ඛානි සප්පුරිසසංසෙවො,
සද්ධම්මස්සවනං, යොනිසො මනසිකාරො, ධම්මානුධම්මපටිපත්ති’’ති (සං.
නි. 5.1046; දී. නි. 3.311) ව –

“සද්ධාජාතො උපසඬ්ඛමති, උපසඬ්ඛමන්තො පයිරුපාසති,
පයිරුපාසන්තො සොතං ඔදහති, ඔහිතසොතො ධම්මං සුභාහි, සුත්වා ධම්මං
ධාරෙති, ධාතානං ධම්මානං පඤ්ඤාය අත්ථං උපපරික්ඛති, අත්ථං
උපපරික්ඛතො ධම්මා නිජ්ඣානං ඛමන්ති, ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්ති යා ඡන්දො
ජායති, ඡන්දජාතො උස්සහති, උස්සහිත්වා තුලෙති, තුලයිත්වා පදහති,
පහිතත්තො කායෙන චෙව පරමත්ථස්විථං සච්ඡිකරොති, පඤ්ඤාය ච නං
පටිච්ඡිකං පස්සති’’ති (ම. නි. 2.183, 432) ව –

“ඉධ තථාගතො ලොකෙ උප්පජ්ජති...පෙ.... සො ධම්මං දෙසෙති
ආදිකල්‍යාණ’’න්ති ආදිති (දී. නි. 1.190) ව –

අනෙකානි සුත්තන්තපදානි අනුලොමෙන්තෙන සුත්තමයෙ ඤාණං ආදිං කත්වා
යථාක්කමෙන ඤාණකථා ආදිතො කථිතා.

සා පනායං ඤාණකථා උද්දෙසනිද්දෙසවසෙන ද්විධා යිතා. උද්දෙසෙ
“සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුත්තමයෙ ඤාණං’’න්ති ආදිතා නයෙන තෙසත්තති
ඤාණානි මාතිකාවසෙන උද්දිට්ඨානි. නිද්දෙසෙ “කථං සොතාවධානෙ පඤ්ඤා
සුත්තමයෙ ඤාණං. ‘ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යා’ති සොතාවධානං, තංපජානනා
පඤ්ඤා සුත්තමයෙ ඤාණං’’න්ති ආදිතා නයෙන තානියෙව තෙසත්තති ඤාණානි
විත්ථාරවසෙන නිද්දිට්ඨානිති.

ගන්ථාරම්භකථා නිට්ඨිතා.

(1) මහාවග්ගො

1. ඤාණකථා

මාතිකාවණ්ණනා

1. තත්ථ උද්දෙසෙ තාව සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණන්ති එත්ථ සොතසද්දො අනෙකත්ථප්පහෙදො. තථා හෙස –

මංසවිඤ්ඤාණඤාණෙසු, තණ්හාදීසු ච දිස්සති;
ධාරායං අරියමග්ගෙ, චිත්තසන්තතියම්පි ව.

“සොතායතනං සොතධාතු සොතින්ද්‍රිය”න්තිආදීසු (විහ. 157) හි අයං සොතසද්දො මංසසොතෙ දිස්සති. “සොතෙන සද්දං සුත්වා”න්තිආදීසු (ම. නි. 1.295) සොතවිඤ්ඤාණෙ. “දිබ්බාය සොතධාතුයා”න්තිආදීසු (දී. නි. 3.356) ඤාණසොතෙ. “යානි සොතානි ලොකස්මිත්ති යානි එතානි සොතානි මයා කිත්තිතානි පකිත්තිතානි ආවික්ඛිතානි දෙසිතානි පඤ්ඤපිතානි පට්ඨපිතානි විවරිතානි විහත්තානි උත්තානිකතානි පකාසිතානි. සෙය්‍යාටීදං – තණ්හාසොතො දිට්ඨිසොතො කිලෙසසොතො දුච්චරිතසොතො අවිජ්ජාසොතො”න්තිආදීසු (වුළුති. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 4) තණ්හාදීසු පඤ්චසු ධම්මෙසු. “අද්දසා බො හගවා මහන්තං දාරුක්ඛන්ධං ගඬගාය නදියා සොතෙන වුස්භමාන”න්තිආදීසු (සං. නි. 4.241) උදකධාරායං. “අරියස්සෙතං, ආවුසො, අට්ඨචිගිකස්ස මග්ගස්ස අධිවචනං, යදිදං සොතො”න්තිආදීසු අරියමග්ගෙ. “පුරිසස්ස ච විඤ්ඤාණසොතං පජානාති උභයතො අබ්බොච්ඡිත්තං ඉධ ලොකෙ පතිට්ඨිතඤ්ච පරලොකෙ පතිට්ඨිතඤ්චා”න්තිආදීසු (දී. නි. 3.149) චිත්තසන්තතියං. ඉධ පනායං මංසසොතෙ දට්ඨබ්බො. තෙන සොතෙන හෙතුභූතෙන, කරණභූතෙන වා අවධියති අවත්ථාපියති අප්පියතීති සොතාවධානං. කිං තං? සුතං. සුතඤ්ච නාම “ඛුස්සුතො හොති සුතධරො සුතසන්තිවයො”න්තිආදීසු (ම. නි. 1.339) විය සොතද්වාරානුසාරෙන විඤ්ඤාතං අවධාරිතං ධම්මජාතං, තං ඉධ සොතාවධානන්ති වුත්තං. තස්මිං සොතාවධානසඬ්ඛානෙ සුතෙ පවත්තා පඤ්ඤා සොතාවධානෙ පඤ්ඤා. පඤ්ඤාති ච තස්ස තස්ස අත්ථස්ස පාකටකරණසඬ්ඛානෙන පඤ්ඤාපනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන තෙන වා අනිච්චාදිනා පකාරෙන ධම්මෙ ජානාතීතිපි පඤ්ඤා.

සුතමයෙ ඤාණන්ති එත්ථ සුතසද්දො තාව සඋපසග්ගො අනුපසග්ගො ච –

ගමනෙ විස්සුතෙ තිත්තෙනුයොගොපවිතෙපි ව;
සද්දෙ ච සොතද්වාරානුසාරඤාතෙ ච දිස්සති.

තථා හිස්ස “සෙනාය පසුතො”න්තිආදීසු ගච්ඡන්තොති අත්ථො. “සුතධම්මස්ස පස්සතො”න්තිආදීසු (උදා. 11; මහාව. 5) විස්සුතධම්මස්සාති අත්ථො. “අවස්සුතා අවස්සුතස්ස පුරිසපුග්ගලස්සා”න්තිආදීසු (පාවි. 657) තිත්තා තිත්තස්සාති අත්ථො. “යෙ ඤානපසුතා ධීරා”න්තිආදීසු (ධ. ප. 181) අනුයුත්තාති අත්ථො. “තුම්හෙහි පුඤ්ඤං පසුතං අනප්පක”න්තිආදීසු (බු. පා. 7.12; පෙ. ව. 25) උපවිතන්ති අත්ථො. “දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාත”න්තිආදීසු (ම. නි. 1.241) සද්දොති අත්ථො. “ඛුස්සුතො හොති සුතධරො සුතසන්තිවයො”න්තිආදීසු (ම. නි. 1.339) සොතද්වාරානුසාරවිඤ්ඤාතධරොති අත්ථො. ඉධ පනස්ස සොතද්වාරානුසාරෙන

විඤ්ඤානං උපධාරිතන්ති අත්ථො. සුතමයෙ ඤාණන්ති යා එසා එතං සුතං විඤ්ඤානං අවධාරිතං සද්ධම්මං ආරබ්භ ආරම්මණං කත්වා සබ්බපයමඤ්ච අපරාපරඤ්ච පචත්තා පඤ්ඤා, තං “සුතමයෙ ඤාණ”න්ති චුත්තං හොති, සුතමයං ඤාණන්ති අත්ථො. සුතමයෙති ච පච්චත්තවචනමෙතං, යථා “න හෙවං චත්තබ්බෙ” (කථා. 1, 15-18). “චන්ද්‍රපභ්‍රමිබ්බෙ යථා චූස්සිතග්ගෙ” (බ්‍ර. පා. 6.13; සු. නි. 236). “නත්ථි අත්තකාරෙ නත්ථි පරකාරෙ නත්ථි පුරිසකාරෙ” තිආදීසු (දී. නි. 1.168) පච්චත්තවචනං, එවම්ධාපි දට්ඨබ්බං. තෙන චුත්තං – “සුතමයං ඤාණන්ති අත්ථො” ති.

අථ වා සුතෙන පකතො එස්සාදිකො ධම්මපුඤ්ජො සුතමයො, තස්මිං සුතමයෙ ධම්මපුඤ්ජෙ පචත්තං තංසම්පයුත්තං ඤාණං සුතමයෙ ඤාණං. සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන ධම්මෙ ජානාතීති ඤාණං. තංයෙව ඤාණං පරියායවචනෙන අධිජ්ජායපකාසනත්ථං අනියමෙන “පඤ්ඤා” ති චත්වා පච්ජා අධිජ්ජෙතං “ඤාණ”න්ති නියමත්වා චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඤාණඤ්ච නාම සභාවපට්ඨෙධලක්ඛණං, අක්ඛලිතපට්ඨෙධලක්ඛණං වා කුසලිස්සාසබ්බිත්තඋසුපට්ඨෙධො විය, විසයොභාසනරසං පදීපො විය, අසම්මොභපච්චුපට්ඨානං අරඤ්ඤගතසුදෙසකො විය. “සමාහිතො, හික්ඛවෙ, හික්ඛු යථාභූතං පජානාතී” ති (සං. නි. 5.1071) වචනතො සමාධිපදට්ඨානං. ලක්ඛණාදීසු හි සභාවො වා සාමඤ්ඤං වා ලක්ඛණං නාම, කිච්චං වා සම්පත්ති වා රසො නාම, උපට්ඨානාකාරො වා ඵලං වා පච්චුපට්ඨානං නාම, ආසන්නකාරණං පදට්ඨානං නාමාති වෙදිතබ්බං.

2. සුත්වාන සංවරෙ පඤ්ඤාති –

පාතිමොක්ඛො සතී වෙච, ඤාණං ඛන්ති තථෙච ච;
වීරියං පඤ්චිමෙ ධම්මා, සංවරාති පකාසිතා.

“ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො හොති සමුපෙතො උපාගතො සමුපාගතො උපපන්නො සම්පන්නො සමන්තාගතො” ති (විභ. 511) ආගතො පාතිමොක්ඛසංවරො. “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා න නිමිත්තග්ගාහී හොති නානුඛ්‍යඤ්ජනග්ගාහී. යත්වාධිකරණමෙතං චක්ඛුන්ද්‍රියං අසංචුතං විහරන්තං අභිජ්ඣාදොමනස්සා පාපකා අකුසලා ධම්මා අන්වාස්සවෙය්‍යාං, තස්ස සංවරාය පටිපජ්ජති, රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං, චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජති” තිආදිනා (දී. නි. 1.213; ම. නි. 1.295; සං. නි. 4.239; අ. නි. 3.16) නයෙන ආගතො සතිසංවරො.

“යානි සොතානි ලොකස්මිං (අජිතානි භගවා),
සති තෙසං නිවාරණං;
සොතානං සංවරං ඛුම්, පඤ්ඤායෙන පිටියරෙ” ති . (චූළනි.
අජිතමාණවපුච්ඡා 60; සු. නි. 1041) –

ආගතො ඤාණසංවරො. “කතමෙ ව, භික්ඛවෙ, ආසවා පටිසෙවනා පහාතඛිඛා? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු පටිසඬ්ඛා යොනියො චීවරං පටිසෙවති” තිආදිනා (ම. නි. 1.23; අ. නි. 6.58) නයෙන ආගතො පච්චයපටිසෙවනාසංවරො, සොපි ඤාණසංවරෙනෙව සඬගහිතො. “ඛමො හොති සීතස්ස උණ්හස්ස ජීසව්ඡාය පිපාසාය ඩංසමකසවාතාතපසරිසපසම්ඵස්සානං දුරුත්තානං දුරාගතානං වචනපථානං උජ්ජන්තානං සාරිරිකානං වෙදනානං දුක්ඛානං තිඛ්ඛානං ඛරානං කටුකානං අසාතානං අමනාපානං පාණහරානං අධිවාසකජාතිකො හොති” ති (ම. නි. 1.24; අ. නි. 4.114; 6.58) ආගතො ඛන්තිසංවරො. “උජ්ජන්තං කාමචිතක්කං නාධිවාසෙති පජහති විනොදෙති ඛ්‍යන්තිකරොති අනභාවං ගමෙති” තිආදිනා (ම. නි. 1.26; අ. නි. 4.114; 6.58) නයෙන ආගතො වීරියසංවරො. “ඉධ අරියසාවකො මිච්ඡාආජීවං පහාය සම්මාආජීවෙන ජීවිකං කජ්ජෙති” ති (සං. නි. 5.8) ආගතො ආජීවපාරිසුද්ධිසංවරො, සොපි වීරියසංවරෙනෙව සඬගහිතො. තෙසු සත්තසු සංවරෙසු පාතිමොක්ඛසංවරඉන්ද්‍රියසංවරආජීවපාරිසුද්ධිපච්චයපටිසෙවනසඬ්ඛාතා චත්තාරො සංවරා ඉධාධිජ්ජෙතා, තෙසු ව විසෙසෙන පාතිමොක්ඛසංවරො. සඛ්ඛොපි වායං සංවරො යථාසකං සංවරිතඛිඛානං කායදුච්චරිතාදීනං සංවරණතො සංවරොති වුච්චති. සුතමයඤාණෙ වුත්තං ධම්මං සුත්වා සංවරන්තස්ස සංවරං කරොන්තස්ස තස්මිං සංවරෙ පවත්තා තංසම්පයුත්තා පඤ්ඤා “සුත්වාන සංවරෙ පඤ්ඤා” ති වුත්තා. අථ වා හෙතුඅත්ථෙ සුත්වාති වචනස්ස සම්භවතො සුතහෙතුනා සංවරෙ පඤ්ඤාතිපි අත්ථො.

සීලමයෙ ඤාණන්ති එත්ථ සීලන්ති සීලනට්ඨෙන සීලං. කිමිදං සීලනං නාම? සමාධානං වා, කායකම්මාදීනං සුසීලාවසෙන අවිජ්ජකිණ්ණතාති අත්ථො. උපධාරණං වා, කුසලානං ධම්මානං පතිට්ඨාවසෙන ආධාරභාවොති අත්ථො. එතදෙව හි එත්ථ අත්ථද්වයං සද්දලක්ඛණවිදු අනුජානන්ති. අඤ්ඤෙ පන “අධිසෙවනට්ඨෙන ආචාරට්ඨෙන තස්සීලට්ඨෙන සීරට්ඨෙන සීතලට්ඨෙන සිවට්ඨෙන සීල” ති වණ්ණයන්ති.

සීලනං ලක්ඛණං තස්ස, භින්නස්සාපි අනෙකධා;
සනිදස්සනත්තං රූපස්ස, යථා භින්නස්ස නෙකධා.

යථා හි නීලපිතාදිභෙදෙන අනෙකධා භින්නස්සාපි රූපායතනස්ස සනිදස්සනත්තං ලක්ඛණං නීලාදිභෙදෙන භින්නස්සාපි සනිදස්සනභාවානතික්කමනතො, තථා සීලස්ස චෙතනාදිභෙදෙන අනෙකධා භින්නස්සාපි යදෙනං කායකම්මාදීනං සමාධානවසෙන කුසලානඤ්ච ධම්මානං පතිට්ඨානවසෙන වුත්තං සීලනං, තදෙව ලක්ඛණං චෙතනාදිභෙදෙන භින්නස්සාපි සමාධානපතිට්ඨානභාවානතික්කමනතො. එවං ලක්ඛණස්ස පනස්ස –

“දුස්සීලාවිද්ධංසනතා, අනවජ්ජගුණො තථා;
කිච්චසම්පත්ති අත්ථෙත, රසො නාම පවුච්චති”.

තස්මා ඉදං සීලං නාම කිච්චට්ඨෙයන රසෙන දුස්සීලාච්ඡද්ධංසනරසං,
සම්පත්තිඅත්ථෙයන රසෙන අනවජ්ජරසන්ති වෙදිතඛ්ඛං.

සොචෙය්‍යපච්චුපට්ඨානං, තයිදං තස්ස විඤ්ඤාහි;
ඔත්තජ්ජඤ්ච හිරි වෙව, පදට්ඨානන්ති වණ්ණිතං. —

තයිදං සීලං “කායසොචෙය්‍යං වච්චසොචෙය්‍යං මනොසොචෙය්‍යං”න්ති (ඉතිවු. 66)
එවං චුත්තසොචෙය්‍යපච්චුපට්ඨානං, සුවිභාවෙන පච්චුපට්ඨානි ගහණභාවං ගච්ඡති.
හිරොත්තජ්ජඤ්ච පන තස්ස විඤ්ඤාහි පදට්ඨානන්ති වණ්ණිතං, ආසන්නකාරණන්ති
අත්ථො. හිරොත්තජ්ජෙ හි සති සීලං උජ්ජජ්ජති වෙව තිට්ඨති ව, අසති නෙව
උජ්ජජ්ජති න තිට්ඨති එවංවිධෙන සීලෙන සහගතං තංසම්පයුත්තං ඤාණං
සීලමයෙ ඤාණං. අථ වා සීලමෙව පකතං සීලමයං, තස්මිං සීලමයෙ තංසම්පයුත්තං
ඤාණං. අසංවරෙ ආදීනවපච්චවෙක්ඛණා ව, සංවරෙ ආනිසංසපච්චවෙක්ඛණා ව,
සංවරපාරිසුද්ධිපච්චවෙක්ඛණා ව, සංවරසංකිලෙසවොදානපච්චවෙක්ඛණා ව
සීලමයඤාණෙනෙව සඬගහිතා.

3. සංවරිත්ථා සමාදහනෙ පඤ්ඤාති සීලමයඤාණෙ චුත්තසීලසංවරෙන
සංවරිත්ථා සංවරං කත්ථා සීලෙ පතිට්ඨාය සමාදහන්තස්ස උපචාරජ්ජනාවසෙන
චිත්තෙකග්ගතං කරොත්තස්ස තස්මිං සමාදහනෙ පවත්තා තංසම්පයුත්තා පඤ්ඤා.
සමං සම්මා ව ආදහනං යපනන්ති ව සමාදහනං, සමාධිස්සෙවෙනං පරියායවචනං.

සමාධිභාවනාමයෙ ඤාණන්ති එත්ථ කුසලචිත්තෙකග්ගතා සමාධි. කෙනට්ඨෙයන
සමාධි? සමාධානට්ඨෙයන සමාධි. කිමිදං සමාධානං නාම? එකාරම්මණෙ
චිත්තවෙතසිකානං සමං සම්මා ව ආධානං, යපනන්ති චුත්තං හොති. තස්මා යස්ස
ධම්මස්සානුභාවෙන එකාරම්මණෙ චිත්තවෙතසිකා සමං සම්මා ව අවික්ඛිපමානා
අවිජ්ජකිණ්ණා ව හුත්ථා තිට්ඨන්ති, ඉදං සමාධානන්ති වෙදිතඛ්ඛං. තස්ස ඛො පන
සමාධිස්ස —

ලක්ඛණං තු අවික්ඛෙපො, වික්ඛෙපච්ඡද්ධංසනං රසො;
අකම්පනමුපට්ඨානං, පදට්ඨානං සුඛං පන.

භාවීයති වඩ්ඪීයතීති භාවනා, සමාධි එව භාවනා සමාධිභාවනා, සමාධිස්ස වා
භාවනා වඩ්ඪනා සමාධිභාවනා. සමාධිභාවනාවචනෙන අඤ්ඤං භාවනං පටික්ඛිපති.
පුඛ්ඛෙ විය උපචාරජ්ජනාවසෙන සමාධිභාවනාමයෙ ඤාණං.

4. පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤාති එත්ථ පටිච්ච ඵලමෙතීති පච්චයො. පටිච්චාති න
විනා තෙන, අපච්චක්ඛිත්ථාති අත්ථො. එතීති උජ්ජජ්ජති වෙව පවත්තති වාති
අත්ථො. අපිව උපකාරකත්ථො පච්චයත්ථො, තස්ස පච්චයස්ස ඛහුවිධත්තා
පච්චයානං පරිග්ගහෙ වචන්ථාපනෙ ව පඤ්ඤා පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා.

ධම්මට්ඨීතිඤ්ඤාණන්ති එත්ථ ධම්මසද්දො තාව
සභාවපඤ්ඤාපුඤ්ඤපඤ්ඤත්තිආපත්තිපරියත්තිනිස්සත්තතාවිකාරගුණපච්චයපච්ච
යුජ්ජන්තාදීසු දිස්සති. අයඤ්ඨි “කුසලා ධම්මා අකුසලා ධම්මා අඛ්‍යාකතා
ධම්මා” තිආදීසු (ධ. ස. නිකමානිකා 1) සභාවෙ දිස්සති.

“යස්සෙනෙ චතුරො ධම්මා, සද්ධස්ස සරමෙසිනො;
සච්චං ධම්මො ධිති වාගො, ස වෙ පෙච්ච න සොචති” ති. (සු. නි. 190) –

ආදීසු පඤ්ඤායං.

“න හි ධම්මො අධම්මො ව, උභො සමච්චාකිනො;
අධම්මො නිරයං නෙති, ධම්මො පාපෙති සුග්ගති” ති. (ථෙරගා. 304) –

ආදීසු පුඤ්ඤෙ. “පඤ්ඤත්තිධම්මා නිරුත්තිධම්මා අධිවචනධම්මා” තිආදීසු (ධ. ස. දුකමානිකා 106-108) පඤ්ඤත්තියං. “පාරාජිකා ධම්මා සඛිසාදිසෙසා
ධම්මා” තිආදීසු (පාරා. 233-234) ආපත්තියං. “ඉධ හික්ඛු ධම්මං ජානාති සුත්තං
ගෙය්‍යං වෙය්‍යාකරණං” තිආදීසු (අ. නි. 5.73) පරියත්තියං. “තස්මිං බො පන
සමයෙ ධම්මා භොන්ති (ධ. ස. 121). ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සි විහරති” තිආදීසු (දී. නි.
2.373; ම. නි. 1.115) නිස්සත්තතායං. “ජාතිධම්මා ජරාධම්මා මරණධම්මා” තිආදීසු
(අ. නි. 10.107) විකාරෙ. “ජන්තං බුද්ධධම්මානං” තිආදීසු (මහානි. 50) ගුණෙ.
“හෙතුමහි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා” තිආදීසු (විහ. 720) පච්චයෙ. “ධීතාව සා ධාතු
ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා” තිආදීසු (සං. නි. 2.20; අ. නි. 3.137) පච්චයුජ්ජන්තො.
ස්වායම්ධාපි පච්චයුජ්ජන්තො දට්ඨබ්බො. අත්ථතො පන අත්තතො සභාවං
ධාරෙන්තිති වා, පච්චයෙහි ධාරීයන්තිති වා, අත්තතො ඵලං ධාරෙන්තිති වා,
අත්තතො පරිපූරකං අපායෙසු අපතමානං ධාරෙන්තිති වා, සකසකලක්ඛණෙ
ධාරෙන්තිති වා, චිත්තෙන අවධාරීයන්තිති වා යථායොගං ධම්මාති චූච්චන්ති. ඉධ
පන අත්තතො පච්චයෙහි ධාරීයන්තිති ධම්මා, පච්චයසමුජ්ජන්තා ධම්මා තිට්ඨන්ති
උජ්ජපජ්ජන්ති වෙච පවත්තන්ති ව එතායාති ධම්මට්ඨීති, පච්චයධම්මානාමෙන.
අධිවචනං. තස්සං ධම්මට්ඨීතියං ඤාණං ධම්මට්ඨීතිඤ්ඤාණං. ඉදඤ්ඨි
සමාධිභාවනාමයඤාණෙ චුත්තසමාධිනා සමාහිතෙන චිත්තෙන
යථාභූතඤාණදස්සනත්ථාය යොගමාරහිත්වා වචත්ථාපිතනාමරූපස්ස තෙසං
නාමරූපානං පච්චයපරිග්ගහපරියායං ධම්මට්ඨීතිඤ්ඤාණං උජ්ජපජ්ජති.
“නාමරූපච්චත්ථානෙ ඤාණං” ති අවත්වා එව කස්මා “ධම්මට්ඨීතිඤ්ඤාණං” ති
චුත්තන්ති වෙ? පච්චයපරිග්ගහෙනෙව පච්චයසමුජ්ජන්තපරිග්ගහස්ස සිද්ධත්තා.
පච්චයසමුජ්ජන්තො හි අපරිග්ගහිතෙ පච්චයපරිග්ගහො න සක්කා භොති කාතුං.
තස්මා ධම්මට්ඨීතිඤ්ඤාණගහණෙනෙව තස්ස හෙතුභූතං පුබ්බෙ සිද්ධං
නාමරූපච්චත්ථානඤාණං චුත්තමෙව භොතීති වෙදිතබ්බං. කස්මා දුතියතතියඤාණං
විස “සමාදහිත්වා පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා” ති න චුත්තන්ති වෙ?
සමථිවිපස්සනානං යුගනද්ධත්තා.

“සමාදහිත්වා යථා වෙ විපස්සති, විපස්සමානො තථා වෙ සමාදහෙ;
විපස්සනා ච සමථො තදා අහු, සමානභාගා යුගනද්ධා චත්තරෙ” ති. —

හි වුත්තං. තස්මා සමාධිං අවිස්සජ්ජේත්වා සමාධිඤ්ච ඤාණඤ්ච යුගනද්ධං කත්වා
යාව අරියමග්ගො, තාව උස්සුක්කාපෙනබ්බන්ති ඤාපනත්ථං “පච්චයපරිග්ගහෙ
පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤාණ” මිච්චෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

5. අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං ධම්මානං සඬ්ඛිපිත්වා වචන්ථානෙ පඤ්ඤාති
එත්ථ අත්තනො සභාවං, උප්පාදාදික්ඛණං වා පත්වා අති ඉතා අතික්කන්තාති
අතීතා, තදුභයමිපි න ආගතා න සම්පත්තාති අනාගතා, තං තං කාරණං පටිච්ච
උප්පාදාදිඋද්ධං පන්නා ගතා පවත්තාති පච්චුප්පන්නා. අද්ධා
සන්තතිඛණපච්චුප්පන්නෙසු සන්තතිපච්චුප්පන්නං ඉධාධිප්පෙනං. තෙසං
අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං පඤ්චක්ඛන්ධධම්මානං එකෙකක්ඛන්ධලක්ඛණෙ
සඬ්ඛිපිත්වා කලාපවසෙන රාසිං කත්වා වචන්ථානෙ නිව්ඡයනෙ සන්තිට්ඨාපනෙ
පඤ්ඤා.

සම්මසනෙ ඤාණන්ති සම්මා ආමසනෙ අනුමජ්ජනෙ පෙක්ඛණෙ ඤාණං,
කලාපසම්මසනඤාණන්ති අත්ථො. ඉදඤ්චි නාමරූපවචන්ථානඤාණානන්තරං
නාමරූපපච්චයපරිග්ගහෙ ධම්මට්ඨිතිඤාණෙ ධීතස්ස “යංකිඤ්චි රූපං
අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අජ්ඣක්තං වා බහිද්ධා වා ඔළාරිකං වා සුබ්බමං වා හීනං
වා පණීතං වා යං දුරෙ සන්තිකෙ වා, සබ්බං තං රූපං අනිච්චතො වචන්ථපෙනි, එකං
සම්මසනං, දුක්ඛතො වචන්ථපෙනි, එකං සම්මසනං, අනත්තතො වචන්ථපෙනි, එකං
සම්මසන” න්තිආදිනා (පටි. ම. 1.48) නයෙන වුත්තසම්මසනවසෙන පුබ්බෙ
වචන්ථාපිතෙ එකෙකස්මිං බන්ධෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා අනිච්චතො දුක්ඛතො
අනත්තතො විපස්සන්තස්ස කලාපසම්මසනඤාණං උප්පජ්ජති.

6. පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤාති සන්තතිවසෙන
පච්චුප්පන්නානං අජ්ඣක්තං පඤ්චක්ඛන්ධධම්මානං විපරිණාමදස්සනෙ
භඬිගදස්සනෙ පඤ්ඤා. යස්මා “ඉමෙ ධම්මා උප්පජ්ජිත්වා හිජ්ජන්ති” ති උදයං
ගහෙත්වාපි හෙදෙයෙව චිත්තං යපෙනි, තස්මා අවුත්තොපි උදයො වුත්තොයෙව
හොතිති වෙදිතබ්බො. පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං දස්සනෙන වා උදයදස්සනස්ස
සිද්ධන්තා උදයො වුත්තොයෙව හොති. න හි උදයං විනා ධම්මානං උප්පන්නන්තං
සිජ්ඣති, තස්මා “පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං උප්පාදවිපරිණාමානුපස්සනෙ
පඤ්ඤා” ති අවුත්තෙපි වුත්තමෙව හොතිති වෙදිතබ්බං. “උදයබ්බයානුපස්සනෙ
ඤාණ” න්ති නියමිතන්තා ච උදයදස්සනං සිද්ධමෙව හොතිති අනන්තරං වුත්තස්ස
සම්මසනඤාණස්ස පාරං ගන්ත්වා තංසම්මසනෙයෙව පාකට්ඨුතෙ උදයබ්බයෙ
පරිග්ගණ්හිත්වා සඬ්ඛාරානං පරිච්ඡෙදකරණත්ථං උදයබ්බයානුපස්සනං
ආරහන්තස්ස උප්පජ්ජති උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං. තඤ්චි උදයබ්බයෙ
අනුපස්සනතො උදයබ්බයානුපස්සනාති වුවවති.

7. ආරම්භණං පටිසඬ්ඛාති රූපක්ඛන්ධාදිආරම්භණං හඬගතො පටිසඬ්ඛාය ජානිත්වා පස්සිත්වා. හඬගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණන්ති තස්ස ආරම්භණං හඬගතො පටිසඬ්ඛාය උප්පන්නස්ස ඤාණස්ස හඬගං අනුපස්සනෙ යා පඤ්ඤා, තං “විපස්සනෙ ඤාණං”න්ති චුත්තං හොති. විපස්සනාති ච විවිධා පස්සනා විපස්සනා. ආරම්භණපටිසඬ්ඛාතිපි පායො. තස්සත්ථො – ආරම්භණස්ස පටිසඬ්ඛා ජානනා පස්සනාති චුත්තනයෙනෙව ආරම්භණපටිසඬ්ඛා “හඬගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණං”න්ති චුත්තං හොති. යස්මා පන හඬගානුපස්සනාය එව විපස්සනා සිඛං පාපුණාති, තස්මා විසෙසෙත්වා ඉදමෙව “විපස්සනෙ ඤාණං”න්ති චුත්තං. යස්මා උදයබ්බයානුපස්සනාය ධීතස්ස මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනං උප්පජ්ජති, තස්මා තස්සා සිද්ධාය තං සිද්ධමෙව හොතීති තං අවත්වාව හඬගානුපස්සනාය එව විපස්සනාසිඛං ඤාණං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. උදයබ්බයානුපස්සනාය සුපරිදිට්ඨඋදයබ්බයස්ස සුපරිච්ඡින්නෙසු සඬ්ඛාරෙසු ලහුං ලහුං උපට්ඨහන්තෙසු ඤාණෙ තික්ඛෙ වහන්තෙ උදයං පහාය හඬගෙ එව සති සන්තිට්ඨති, තස්ස “එවං උප්පජ්ජිත්වා එවං නාම සඬ්ඛාරා භිජ්ජන්ති”ති පස්සතො එතස්මිං යානෙ හඬගානුපස්සනාඤාණං උප්පජ්ජති.

8. භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤාති උප්පාදපවත්තනිමිත්තආයුහනාපටිසන්ධීනං භයතො උපට්ඨානෙ පිළායොගතො සප්පට්භයවසෙන ගහණුපගමනෙ පඤ්ඤාති අත්ථො. භයතො උපට්ඨාතීති භයතුපට්ඨානං ආරම්භණං, තස්මිං භයතුපට්ඨානෙ. අථ වා භයතො උපතිට්ඨතීති භයතුපට්ඨානං, පඤ්ඤා, තං “භයතුපට්ඨානං”න්ති චුත්තං හොති.

ආදීනවෙ ඤාණන්ති භූමිමවචනමෙව. “යා ව භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා, යඤ්ච ආදීනවෙ ඤාණං, යා ව නිබ්බිදා, ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන”න්ති (පටි. ම. 1.227) චුත්තත්තා එකමිව චූචවමානමිපි අවත්ථාහෙදෙන මුඤ්චිතුකමානාදි විය තිව්ධමෙව හොති. තස්මා භයතුපට්ඨානආදීනවානුපස්සනාසු සිද්ධාසු නිබ්බිදානුපස්සනා සිද්ධා හොතීති කත්වා අචුත්තාපි චුත්තාව හොතීති වෙදිතබ්බං.

සබ්බසඬ්ඛාරානං හඬගාරම්භණං හඬගානුපස්සනං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලිකරොන්තස්ස තිහවචතුයොනිපඤ්චගතිසත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතිනවසත්තාවාසෙසු පහෙදකා සඬ්ඛාරා සුබෙන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්ස සිහබ්‍යග්ගදීපිඅච්ඡතරච්ඡයක්ඛරක්ඛසවණ්ඩගොණවණ්ඩකුක්කුරපහින්ත- මදවණ්ඩහත්ථිසොරආසිච්ඡසඅසනිවිචක්කසුසානරණභූමිජලිතඅඬගාරකාසුආදයො විය මහාභයං හුත්වා උපට්ඨහන්ති, තස්ස “අතීතා සඬ්ඛාරා නිරුද්ධා, පච්චුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතාපි එවමෙව නිරුජ්ඣස්සන්ති”ති පස්සතො එතස්මිං යානෙ භයතුපට්ඨානං ඤාණං උප්පජ්ජති. තස්ස තං භයතුපට්ඨානඤාණං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලිකරොන්තස්ස සබ්බහවයොනිගතිධීතිසත්තාවාසෙසු නෙව තාණං න ලෙණං න ගති න පටිසරණං පඤ්ඤායති, සබ්බහවයොනිගතිධීතිනිවාසගතෙසු සඬ්ඛාරෙසු එකසඬ්ඛාරෙපි පත්ථනා වා

පරාමාසො වා න හොති, තයො භවා චිත්චිත්තභිගාරපුණ්ණා අභිගාරකාසුයො විය,
 චත්තාරො මහාභූතා සොරවිසා ආසිවිසා විය, පඤ්චක්ඛන්ධා උක්ඛිත්තාසිකා වධකා
 විය, ඡ අප්ඤ්ඤානිකායතනානි සුඤ්ඤාගාමො විය, ඡ බාහිරායතනානි
 ගාමසාතකචොරා විය, සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතියො නව ව සත්තවාසා එකාදසහි
 අග්ගිහි ආදිත්තා සම්පජ්ජලිතා සපොතිභූතා විය ව, සබ්බෙ සඬබ්බා ගණ්ඨභූතා
 රොගභූතා සල්ලභූතා අසභූතා ආබාධභූතා විය ව නිරස්සාදා නිරසා
 මහාආදීනවරාසිභූතා හුත්වා උපට්ඨහන්ති, සුබ්බෙන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්ස
 රමණියාකාරසණ්ඨිතමිපි සවාළකමිව වනගහනං, සසද්දුලා විය ගුහා, සගාහරක්ඛසං
 විය උදකං, සමුස්සිතබ්ගො විය පච්චත්ථිකා, සවිසං විය හොජනං, සවොරො විය
 මග්ගො, ආදිත්තමිව අගාරං, උයුත්තසෙනා විය රණභූමි. යථා හි සො පුරිසො
 එතානි සවාළකවනගහනාදීනි ආගමිම භිතො සංවිග්ගො ලොමහට්ඨජාතො
 සමන්තතො ආදීනවමෙව පස්සති, එවමෙව සො යොගාවචරො
 භඬිගානුපස්සනාවසෙන සබ්බසඬබ්බරෙසු භයතො උපට්ඨිතෙසු සමන්තතො නිරසං
 නිරස්සාදං ආදීනවමෙව පස්සති. තස්සෙවං පස්සතො ආදීනවානුපස්සනාඤ්ඤාණං
 උප්පජ්ජති.

සො එවං සබ්බසඬබ්බරෙ ආදීනවතො සම්පස්සන්තො
 සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතියත්තවාසගතෙ සහෙදකෙ සඬබ්බරගතෙ
 නිබ්බිත්ථිනි උක්කණ්ඨති නාහිරමති. සෙය්‍යථාපි නාම චිත්තකූටපබ්බතපාදාහිරතො
 සුවණ්ණරාජහංසො අසුචිමිහි වණ්ඨාලගාමද්වාරආවාටෙ නාහිරමති, සත්තසු
 මහාසරෙසුයෙව අහිරමති, එවමෙව අයං යොගීරාජහංසො සුපරිදිට්ඨාදීනවෙ
 සහෙදකෙ සඬබ්බරගතෙ නාහිරමති, භාවනාරාමතාය පන භාවනාරතියා
 සමන්තාගතත්තා සත්තසු අනුපස්සනාසුයෙව අහිරමති. යථා ව සුවණ්ණපඤ්ඡරෙපි
 පක්ඛිත්තො සීහො මීගරාජා නාහිරමති, තියොජනසහස්සවිත්ථතෙ පන
 හිමවන්තෙයෙව රමති, එවමයමිපි යොගීසීහො තිව්ධෙ සුගතිභවෙපි නාහිරමති, තිසු
 අනුපස්සනාසුයෙව රමති. යථා ව සබ්බසෙනො සත්තජ්ජනිට්ඨො ඉද්ධිමා
 වෙහාසඬගමො ඡද්දන්තො නාගරාජා නගරමජ්ඣෙ නාහිරමති, හිමවති
 ඡද්දන්තරහදෙයෙව රමති, එවමයං යොගීවරවාරණො සබ්බස්මිමිපි සඬබ්බරගතෙ
 නාහිරමති, “අනුප්පාදො බෙම”න්තිආදීනා (පටි. ම. 1.53) නයෙන නිද්දිට්ඨො
 සන්තිපදෙයෙව රමති, තන්තින්තතජ්ජොණතජ්ජබ්බාරමානසො හොති. එත්තාවතා
 තස්ස නිබ්බිදානුපස්සනාඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොතිති.

9. මුඤ්චිතුකමාසාපටිසඬබ්බාසන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬබ්බරුපෙක්ඛාසු ඤාණන්ති
 මුඤ්චිතුං වජිතුං කාමෙති ඉච්ඡතිති මුඤ්චිතුකාමො, මුඤ්චිතුකාමස්ස භාවො
 මුඤ්චිතුකමාසා. පටිසඬබ්බාති උපපරික්ඛතීති පටිසඬබ්බා, පටිසඬබ්බානං වා පටිසඬබ්බා.
 සන්තිට්ඨති අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛතීති සන්තිට්ඨනා, සන්තිට්ඨනං වා සන්තිට්ඨනා.
 මුඤ්චිතුකමාසා ව සා පටිසඬබ්බා ව සන්තිට්ඨනා වාති
 මුඤ්චිතුකමාසාපටිසඬබ්බාසන්තිට්ඨනා. ඉති පුබ්බභාගෙ නිබ්බිදාඤ්ඤාණෙන
 නිබ්බිත්තස්ස උප්පාදාදීනි පරිච්චජිතුකාමතා මුඤ්චිතුකමාසා. මුඤ්චනස්ස
 උපායකරණත්ථං මජ්ඣෙ පටිසඬබ්බානං පටිසඬබ්බා. මුඤ්චිත්වා අවසානෙ

අප්ප්‍රසාදපෙක්ඛනං සන්තිට්ඨනා. එවං අවත්ථාහෙදෙන තිස්සකාරා පඤ්ඤා සඬබ්බාරානං
 අප්ප්‍රසාදපෙක්ඛනාසු ඤාණං, මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසඬබ්බාසන්තිට්ඨනාසඬබ්බාරානං
 අවත්ථාහෙදෙන භින්නානං තිස්සන්තම්පි පඤ්ඤානං සඬබ්බාරුපෙක්ඛනං
 ඉච්ඡන්තෙන පන “පඤ්ඤා”ති ව “සඬබ්බාරුපෙක්ඛාසු”ති ව බහුවචනං කතං,
 අවත්ථාහෙදෙන භින්නස්සාපි එකත්තා “ඤාණං”න්ති එකචචනං කතන්ති
 වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්ච – “යා ව මුඤ්චිතුකම්‍යතා යා ව පටිසඬබ්බානුපස්සනා යා ව
 සඬබ්බාරුපෙක්ඛා, ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන”න්ති (පටි. ම. 1.227).
 කෙච් පන “සඬබ්බාරුපෙක්ඛාසුති බහුවචනං සමථවිපස්සනාවසෙන
 සඬබ්බාරුපෙක්ඛානං බහුත්තා”තිපි වදන්ති. සඬබ්බාරුපෙක්ඛාසුති ව කිරියාපෙක්ඛන්ති
 වෙදිතබ්බං. අවත්ථාහෙදෙන පන තෙන නිබ්බිදාඤ්ඤාණෙන නිබ්බිත්තන්තස්ස
 උක්කණ්ඨන්තස්ස සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසගතෙසු
 සහෙදකෙසු සඬබ්බාරෙසු චිත්තං න සජ්ජති න ලග්ගති න බජ්ඣති, සබ්බසඬබ්බාරගතං
 මුඤ්චිතුකාමං ඡබ්බෙතුකාමං හොති.

අථ වා යථා ජාලබ්හන්තරගතො මච්ඡො, සප්පමුඛගතො මණ්ඩුකො,
 පඤ්ජරපක්ඛිත්තො වනකුක්කුටො, දළ්භපාසවසංගතො මීගො,
 අභිතුණ්ඩිකභත්ථගතො සප්පො, මහාපඬ්ඨකපක්ඛන්දො කුඤ්ජරො,
 සුපණ්ණමුඛගතො නාගරාජා, රාහුමුඛපට්ටියො වන්දො, සපත්තපරික්ඛිත්තො
 පුරිසොතිඵලමාදයො තතො තතො මුච්චිතුකාමා නිස්සරිතුකාමාව හොන්ති, එවං
 තස්ස යොගිතො චිත්තං සබ්බස්මා සඬබ්බාරගතා මුච්චිතුකාමං නිස්සරිතුකාමං හොති.
 එවඤ්ඤි වුවචමානෙ “මුච්චිතුකාමස්ස මුච්චිතුකම්‍යතා”ති පායො යුජ්ජති. එවඤ්ච
 සති “උප්පාදං මුඤ්චිතුකම්‍යතා”තිආදීසු “උප්පාදා මුච්චිතුකම්‍යතා”තිආදි
 වත්තබ්බං හොති, තස්මා පුරිමො එව අත්ථො සුන්දරතරො. අථස්ස සබ්බසඬබ්බාරෙසු
 විගතාලයස්ස සබ්බසඬබ්බාරගතං මුඤ්චිතුකාමස්ස මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං
 උප්පජ්ජති. සො එවං සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසගතෙ සහෙදකෙ
 සඬබ්බාරෙ මුඤ්චිතුකාමො මුඤ්චනස්ස උපායසම්පාදනත්ථං පුන තෙ එව සඬබ්බාරෙ
 පටිසඬබ්බානුපස්සනාඤාණෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා විපස්සති. එවඤ්ඤි
 විපස්සතො වස්ස අනිච්චවසෙන නිමිත්තං පටිසඬබ්බාඤාණං උප්පජ්ජති, දුක්ඛවසෙන
 පචත්තං පටිසඬබ්බාඤාණං උප්පජ්ජති, අනත්තවසෙන නිමිත්තඤ්ච පචත්තඤ්ච
 පටිසඬබ්බාඤාණං උප්පජ්ජති. සො පටිසඬබ්බානුපස්සනාඤාණෙන “සබ්බෙ සඬබ්බාරා
 සුඤ්ඤා”ති දිස්වා තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඬබ්බාරෙ පරිග්ගණ්හන්තො භයඤ්ච
 නන්දිඤ්ච විජ්ජභාය භරියාය දොසං දිස්වා විස්සට්ඨභරියො විය පුරිසො තස්සා
 භරියාය සඬබ්බාරෙසු උදාසීනො හොති මජ්ඣන්තො, “අහ”න්ති වා “මම”න්ති වා
 න ගණ්හාති. තස්ස එවං ජානතො එවං පස්සතො තීසු භවෙසු චිත්තං පතිලියති
 පටිකුටති පටිචත්තති න සම්පසාරියති. සෙය්‍යථාපි නාම පදුමපලාසෙ ඊසකං පොණෙ
 උදකච්ඡිසිතාති පතිලියන්ති පටිකුටන්ති පටිචත්තන්ති න සම්පසාරියන්ති. සෙය්‍යථාපි
 වා පන කුක්කුටපත්තං වා න්හාරුද්දදුලං වා අග්ගිමිහි පක්ඛිත්තං පතිලියති පටිකුටති
 පටිචත්තති න සම්පසාරියති, එවං තස්ස තීසු භවෙසු චිත්තං පතිලියති පටිකුටති
 පටිචත්තති න සම්පසාරියති, උපෙක්ඛා සණ්ඨාති. එවමස්ස සඬබ්බාරුපෙක්ඛාඤාණං
 උප්පන්නං හොති. ඉමිනා සඬබ්බාරුපෙක්ඛාඤාණෙන සද්ධිං උපරි ගොත්‍රභුඤ්ඤාණස්ස

සාධකං අනුලෝමඤ්ඤාණං පුබ්බාපරඤ්ඤාණෙහි අවුත්තම්පි වුත්තමෙව හොතිති
වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්ඤි හගවතා -

“සො වත, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කඤ්චි සඬ්ඛාරං නිව්චතො සමනුපස්සන්තො
අනුලෝමිකාය ඛන්තියා සමන්තාගතො භවිස්සතිති නෙතං යානං විජ්ජති,
අනුලෝමිකාය ඛන්තියා අසමන්තාගතො සම්මත්තනියාමං ඔක්කම්ස්සතිති
නෙතං යානං විජ්ජති, සම්මත්තනියාමං අනොක්කමමානො සොනාපත්තිඵලං
වා සකදාගාමිඵලං වා අනාගාමිඵලං වා අරහත්තඵලං වා සච්ඡිකරිස්සතිති
නෙතං යානං විජ්ජති” තිආදි (අ. නි. 6.98; පටි. ම. 3.36).

වුත්තඤ්ච ධම්මසෙනාපතිනා -

“කතිභාකාරෙහි අනුලෝමිකං ඛන්තිං පටිලභති? කතිභාකාරෙහි
සම්මත්තනියාමං ඔක්කමති? චත්තාලියාය ආකාරෙහි අනුලෝමිකං ඛන්තිං
පටිලභති, චත්තාලියාය ආකාරෙහි සම්මත්තනියාමං ඔක්කමති” තිආදි (පටි.
ම. 3.37).

පටියානෙ වෙතං වුත්තං හගවතා -

“අනුලෝමං ගොත්‍රභුස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො. අනුලෝමං
වොදානස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො” තිආදි (පටියා. 1.1.417).

තස්ස භි තං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤ්ඤාණං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස
බහුලිකරොන්තස්ස අධිමොක්ඛසද්ධා බලවතරා හොති, වීරියං සුපග්ගහිතං, සති
සුපට්ඨිතා, චිත්තං සුසමාහිතං, සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤ්ඤාණං තික්ඛතරං පවත්තති. තස්ස
ඉදානි මග්ගො උප්පජ්ජිස්සතිති සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාය සඬ්ඛාරෙ “අනිච්චා” ති වා
“දුක්ඛා” ති වා “අනත්තා” ති වා සම්මසිත්වා හවඬගං ඔතරති. හවඬගානන්තරං
සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාය කතනයෙනෙව සඬ්ඛාරෙ “අනිච්චා” ති වා “දුක්ඛා” ති වා
“අනත්තා” ති වා ආරම්මණං කුරුමානං උප්පජ්ජති මනොද්වාරාවජ්ජනං.
තදනන්තරං තට්ඨෙව සඬ්ඛාරෙ ආරම්මණං කත්වා ද්වෙ තිණි චත්තාරි වා
ජවනචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. තංසම්පයුත්තං ඤ්ඤාණං අනුලෝමඤ්ඤාණං. තඤ්ඤි
පුරිමානඤ්ච අට්ඨන්තං විපස්සනාඤ්ඤාණානං තථකිව්චතාය අනුලෝමෙති, උපරි ව
පත්තබ්බානං සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං අනුලෝමෙති. යථා හි ධම්මිකො
රාජා විනිවිජයට්ඨානෙ නිසින්තො අට්ඨන්තං වොහාරිකමහාමත්තානං විනිවිජයං
සුත්වා අගතිගමනං පහාය මජ්ඣන්තො හුත්වා “ඵවං හොතු” ති අනුමොදමානො
තෙසඤ්ච විනිවිජයස්ස අනුලෝමෙති, පොරාණස්ස ව රාජධම්මස්ස. තත්ථ රාජා විය
අනුලෝමඤ්ඤාණං, අට්ඨ වොහාරිකමහාමත්තා විය අට්ඨ විපස්සනාඤ්ඤාණානි,
පොරාණරාජධම්මො විය සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මා, යථා රාජා “ඵවං
හොතු” ති අනුමොදමානො වොහාරිකානඤ්ච විනිවිජයස්ස රාජධම්මස්ස ව
අනුලෝමෙති, ඵවමිදං අනිච්චාදිවසෙන සඬ්ඛාරෙ ආරබ්භ උප්පජ්ජමානානං

අට්ඨන්තඤ්ච විපස්සනාඤ්ඤාණානං තථකිව්වතාය අනුලොමෙති, උපරි ව පත්තබ්බානං සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං. තස්මා අනුලොමඤ්ඤාණන්ති වුවවති.

10. බහිද්ධා වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා ගොත්‍රභුඤ්ඤාණන්ති එත්ථ බහිද්ධාති සඬබ්බාරනිමිත්තං. තඤ්ඤි අජ්ඣන්තවිත්තසන්තානෙ අකුසලක්ඛන්ධෙ උපාදාය බහිද්ධාති වුත්තං. තස්මා බහිද්ධා සඬබ්බාරනිමිත්තමහා වුට්ඨාති විගතං හුත්වා උද්ධං තිට්ඨතීති වුට්ඨානං, විවට්ටති පරාවට්ටති පරමමුඛං හොතීති විවට්ටනං, වුට්ඨානඤ්ච තං විවට්ටනඤ්චාති වුට්ඨානවිවට්ටනං. තෙනෙවාහ –

“ගොත්‍රභුඤ්ඤාණං සමුදයස්ස අසමුච්ඡින්නදනතො පචත්තා න වුට්ඨාති, නිබ්බානාරම්මණතො පන නිමිත්තා වුට්ඨාතීති එකතො වුට්ඨානං හොතී”ති (විසුද්ධි. 2.827).

පුපුජ්ජනගොත්තාහිභවනතො අරියගොත්තභාවනතො ගොත්‍රභු. ඉදඤ්ඤි අනුලොමඤ්ඤාණෙහි පදුමපලාසතො උදකමිච සබ්බසඬබ්බාරතො පතිලියමානවිත්තස්ස අනුලොමඤ්ඤාණස්ස ආසෙවනන්තෙ අනිමිත්තං නිබ්බානං ආරම්මණං කුරුමානං පුපුජ්ජනගොත්තං පුපුජ්ජනසඬබ්බං පුපුජ්ජනභූමිං අතික්කමමානං අරියගොත්තං අරියසඬබ්බං අරියභූමිං ඔක්කමමානං නිබ්බානාරම්මණෙ පට්ඨමාවත්තපට්ඨමාහොගපට්ඨමසමන්තාභාරභූතං මග්ගස්ස අනන්තරසමන්තරාසෙවනඋපනිස්සයනත්ථිවිගතවසෙන ඡහි ආකාරෙහි පච්චයභාවං සාධයමානං සිබ්බපත්තං විපස්සනාය මුද්ධභූතං අපුනරාවත්තකං උජ්ජජ්ජති.

11. දුහතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙ ඤ්ඤාණන්ති එත්ථ දුහතොති උහතො, ද්වයතොති වා වුත්තං හොති. කිලෙසානං සමුච්ඡින්නදනතො කිලෙසෙහි ව තදනුවත්තකක්ඛන්ධෙහි ව නිබ්බානාරම්මණකරණතො බහිද්ධා සබ්බසඬබ්බාරනිමිත්තෙහි ව වුට්ඨාති විවට්ටතීති දුහතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා. තෙනෙවාහ –

“චත්තාරිපි මග්ගඤ්ඤාණානි අනිමිත්තාරම්මණත්තා නිමිත්තතො වුට්ඨහන්ති, සමුදයස්ස සමුච්ඡින්නදනතො පචත්තා වුට්ඨහන්තීති දුහතො වුට්ඨානානි හොන්ති”ති (විසුද්ධි. 2.827).

මග්ගෙ ඤ්ඤාණන්ති නිබ්බානං මග්ගති පෙක්ඛති, නිබ්බානත්ථිකෙහි වා මග්ගීයති අන්වෙසීයති, කිලෙසෙ වා මාරොන්තො ගච්ඡති පචත්තතීති මග්ගො, තස්මිං මග්ගෙ ඤ්ඤාණං. ජාතිග්ගභණ්ණන එකවචනං කතං. තඤ්ඤි ගොත්‍රභුඤ්ඤාණස්ස අනන්තරං නිබ්බානං ආරම්මණං කුරුමානං සයංවජ්ඣෙ කිලෙසෙ නිරවසෙසං සමුච්ඡින්නදමානං අනමතග්ගසංසාරවට්ටදුක්ඛසමුද්දං සොසයමානං සබ්බාපායද්වාරානි පිදහමානං සත්තඅරියධනසම්මුඛිභාවං කුරුමානං අට්ඨඨිගිකං මිච්ඡාමග්ගං පජ්ඣමානං.

සබ්බවෙරහයානි වූපසමයමානං සම්මාසම්බුද්ධස්ස ඔරසපුත්තභාවමුපනයමානං
අඤ්ඤානි ච අනෙකානි ආනිසංසසනානි පටිලාභයමානං මග්ගඤාණං උප්පජ්ජති.

යාතුං ඉච්ඡං පුරිසො, ලඬ්ඝිත්වා මාතිකාය පරතීරෙ;
වෙගෙනාගම්ම යථා, ගණ්හිත්වා ඔරිමතිරතරුඛද්ධං.

රජ්ජුං වා දණ්ඩං වා, උල්ලඬ්ඝිත්වාන පාරනින්තතනු;
පාරාපන්නො පන තං, මුඤ්චිය වෙධං පතිට්ඨහති පාරෙ.

එවං යොගාවචරො, සක්කායමයම්හි ඔරිමෙ තීරෙ;
දිට්ඨහයො අහයෙ පන, යාතුං ඉච්ඡං අමතපාරෙ.

උදයබ්බයානුපස්ස, පභුතිකවෙගෙන ආගතො රජ්ජුං;
රූපාවිහං දණ්ඩං වා, තදිතරඛන්ධාවිහයං සම්මා.

ගණ්හිත්වා ආවජ්ජන, චිත්තෙන හි පුබ්බචුත්තනයතොව;
අනුලොමෙහුල්ලඬ්ඝිය, නිබ්බුතීනින්තො තදාසනොපගතො.

තං මුඤ්චිය ගොත්‍රභුතා, අලද්ධආසෙවනෙන තු පවෙධං;
පතිතො සඬ්ඛතපාරෙ, තතො පතිට්ඨාති මග්ගඤාණෙන.

පස්සිතුකාමො චන්දං, චන්දෙ ඡන්නම්හි අබ්භපටලෙහි;
ථුලකසුඬුමසුඬුමෙසු, අබ්භෙසු හටෙසු වායුතා කමතො.

චන්දං පස්සෙය්‍ය නරො, යථා තථෙවානුලොමඤාණෙහි කමා;
සච්චච්ඡාදකමොහෙ, විනාසිතෙ පෙක්ඛතෙ හි ගොත්‍රභු අමතං.

වාතා විය තෙ චන්දං, අමතං න හි පෙක්ඛරෙත්‍රලොමානි;
පුරිසො අබ්භානි යථා, ගොත්‍රභු න තමං විනොදෙති.

හම්තම්හි චක්කයන්තෙ, ධීතො නරො අඤ්ඤදින්නසඤ්ඤාය;
උසුපාතෙ ඵලකසතං, අපෙක්ඛමානො යථා විජ්ඣෙ.

එවම්ධ මග්ගඤාණං, ගොත්‍රභුතා දින්නසඤ්ඤමවිභාය;
නිබ්බානෙ චත්තන්තං, ලොභක්ඛන්ධාදිකෙ පදාලෙති.

සංසාරදුක්ඛජලධිං, සොසයති පිදහති දුග්ගතිද්වාරං;
කුරුතෙ ච අරියධනිනං, මිච්ඡාමග්ගඤ්ච පජහාති.

වෙරහයානි සමයතෙ, කරොති නාථස්ස ඔරසසුතත්තං;
අඤ්ඤෙ ච අනෙකසතෙ, ආනිසංසෙ දදාති ඤාණමිදන්ති.

12. පයෝගපටිපස්සද්ධිපඤ්ඤා ඵලෙ ඤාණන්ති එත්ථ පයොගොති භූසො යොගො, ඵලසව්ඡිකිරියාය මග්ගභාවනාය උභතො වුට්ඨානපයොගො, තස්ස පයොගස්ස පටිප්පස්සමිහනං නිට්ඨානං පයොගපටිප්පස්සද්ධි. කිං තං? චතුමග්ගකිව්චපරියොසානං. තස්සා පයොගපටිප්පස්සද්ධියා හෙතුභූතාය පචත්තා ඵලෙ පඤ්ඤා පයොගප්පටිප්පස්සද්ධිපඤ්ඤා. ඵලති විපච්චතීති ඵලං, තස්මිං ඵලෙ තංසම්පයුත්තං ඤාණං. එකෙකස්ස හි මග්ගඤාණස්ස අනන්තරා තස්ස තස්සෙව විපාකභූතානි නිබ්බානාරම්මණානි තීණි වා ද්වෙ වා එකං වා ඵලචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. අනන්තරවිපාකත්තායෙව ලොකුත්තරකුසලානං “සමාධිමානන්තරිකඤ්ඤමාහු”ති (බු. පා. 6.5; සු. නි. 228) ව, “දන්ධං ආනන්තරිකං පාපුණාති ආසවානං ඛයායා”ති (අ. නි. 4.162) ව ආදි වුත්තං. යස්ස ද්වෙ අනුලොමානි, තස්ස තතියං ගොත්‍රභූ, චතුත්ථං මග්ගචිත්තං, තීණි ඵලචිත්තානි හොන්ති. යස්ස තීණි අනුලොමානි, තස්ස චතුත්ථං ගොත්‍රභූ, පඤ්චමං මග්ගචිත්තං, ද්වෙ ඵලචිත්තානි හොන්ති. යස්ස චත්තාරි අනුලොමානි, තස්ස පඤ්චමං ගොත්‍රභූ, ඡට්ඨං මග්ගචිත්තං, එකං ඵලචිත්තං හොති. ඉදං මග්ගචීටීයං ඵලං. කාලන්තරඵලං පන සමාපත්තිවසෙන උප්පජ්ජමානං නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස උප්පජ්ජමානඤ්ච එතෙනෙව සඬගහිතං.

13. ඡිත්තවටුමානුපස්සනෙ පඤ්ඤාති තෙන තෙන අරියමග්ගෙන සමුච්ඡින්නං. තං තං උපක්කිලෙසං පච්ඡා පස්සනෙ පඤ්ඤා. විමුක්තිඤාණන්ති විමුක්තියා ඤාණං. විමුක්තීති ච උපක්කිලෙසෙහි විමුක්තං පරිසුද්ධං චිත්තං, විමුක්තභාවො වා. තස්සා විමුක්තියා ජානනං ඤාණං විමුක්තිඤාණං. කිලෙසෙහි විමුක්තං චිත්තසන්තතිමපි කිලෙසෙහි විමුක්තභාවමපි පච්චචෙක්ඛන්තො කිලෙසෙහි න විනා පච්චචෙක්ඛතීති එතෙන පහීනකිලෙසපච්චචෙක්ඛණං වුත්තං හොති. “විමුක්තස්මිං විමුක්තමිති ඤාණං හොති”ති (මහාව. 23; දී. නි. 1.248) හි ඉදමෙව සන්ධාය වුත්තං. අවසිට්ඨකිලෙසපච්චචෙක්ඛණං පන අවුත්තමිපි ඉමිනාව වුත්තං හොතිති ගහෙතබ්බං. වුත්තඤ්ච –

“වුත්තමිහි එකධම්මෙ, යෙ ධම්මා එකලක්ඛණා තෙන;
වුත්තා භවන්ති සබ්බෙ, ඉති වුත්තො ලක්ඛණො භාරො”ති. (තෙත්ති. 4.5 නිද්දෙසවාට);

අථ වා අරහතො අවසිට්ඨකිලෙසපච්චචෙක්ඛණාභාවා චතුත්තං අරියානං ලබ්භමානං පහීනකිලෙසපච්චචෙක්ඛණමෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

14. තදා සමුදාගතෙ ධම්මෙ පස්සනෙ පඤ්ඤාති තදා මග්ගක්ඛණෙ ඵලක්ඛණෙ ච සමුදාගතෙ පටිලාභවසෙන ච පටිච්චෙධවසෙන ච සමාගතෙ සම්පත්තෙ සමඬගිභූතෙ මග්ගඵලධම්මෙ චතුසච්චධම්මෙ ච පස්සනා පෙක්ඛණා පජානනා පඤ්ඤා. පච්චචෙක්ඛණෙ ඤාණන්ති නිවත්තිත්වා භූසං පස්සනං ජානනං ඤාණං. ඉමිනා ච ඤාණද්වයෙන පච්චචෙක්ඛණඤාණානි වුත්තානි හොන්ති. සොතාපන්නස්ස හි මග්ගචීටීයං සොතාපත්තිඵලපරියොසානෙ චිත්තං භවඬගං.

ඔතරති, තතො භවඬිගං උපවිජිත්ථිත්වා මග්ගපච්චවෙක්ඛණත්ථාය
 මනොද්චාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධො පටිපාටියා සත්ත
 මග්ගපච්චවෙක්ඛණජවනානීති. පුන භවඬිගං ඔතරිත්වා තෙනෙව නයෙන ඵලාදීනං
 පච්චවෙක්ඛණත්ථාය ආවජ්ජනාදීනි උප්පජ්ජන්ති. යෙසං උප්පත්තියා එස මග්ගං
 පච්චවෙක්ඛති, ඵලං පච්චවෙක්ඛති, පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති,
 අවසිට්ඨකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛති. සො හි “ඉමිනා වතාහං
 මග්ගෙන ආගතො”ති මග්ගං පච්චවෙක්ඛති, තතො “අයං මෙ ආනිසංසො
 ලද්ධො”ති ඵලං පච්චවෙක්ඛති, තතො “ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා පහීනා”ති
 පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, තතො “ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා අවසිට්ඨා”ති
 උපරිමග්ගවජ්ඣෙ කිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, අවසානෙ “අයං මෙ ධම්මො
 ආරම්මණතො පටිලද්ධො”ති අමතං නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛති. ඉති සොතාපන්නස්ස
 අරියසාවකස්ස පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානි භොන්ති. යථා ව සොතාපන්නස්ස, ඵවං
 සකදාගාමීඅනාගාමීනම්පි. අරහතො පන අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නාම
 නත්ථිති වත්තාරියෙව පච්චවෙක්ඛණානි. ඵවං සබ්බානි එකුතවිසති
 පච්චවෙක්ඛණඤාණානි. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදොයෙව වෙසො.
 පහීනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං සෙක්ඛානං භොති වා න වා. තස්ස හි
 අභාවතොයෙව මහානාමො සක්කො භගවන්තං පුච්ඡ “කොසු නාම මෙ ධම්මො
 අජ්ඣන්තං අප්පහීනො, යෙන මෙ එකදා ලොභධම්මාපි චිත්තං පරියාදාය
 තිට්ඨන්ති”තිආදි (ම. නි. 1.175).

එත්ථ ධම්මට්ඨිතිඤාණාදීනං එකාදසන්තං ඤාණානං විභාවනත්ථාය අයං උපමා
 වෙදිතබ්බා – යථා පුරිසො “මච්ඡෙ ගහෙස්සාමි”ති මච්ඡබ්ජ්ජං ගහෙත්වා
 තදනුරූපෙ උදකෙ ඔසාරෙත්වා බිජ්ජමුඛෙන හත්ථං ඔතාරෙත්වා අන්තොඋදකෙ
 කණ්ණසප්පං මච්ඡසඤ්ඤාය ගිවාය දළ්භං ගහෙත්වා “මහා වත මයා මච්ඡො
 ලද්ධො”ති තුට්ඨො උක්ඛිපිත්වා පස්සන්තො සොවත්ථිකත්තයදස්සන්තො
 “සප්පො”ති සඤ්ජානිත්වා හීතො ආදීනවං දිස්වා ගහණෙ නිබ්බින්නො
 මුඤ්චිතුකාමො හුත්වා මුඤ්චනස්ස උපායං කරොන්තො අග්ගනඬිගුට්ඨතො පට්ඨාය
 හත්ථං නිබ්බෙදෙත්වා බාහං උක්ඛිපිත්වා උපරිසිසෙ ද්වෙ තයො වාරෙ
 පරිබ්භමෙත්වා සප්පං දුබ්බලං කත්වා “ගච්ඡ රෙ දුට්ඨසප්පා”ති නිස්සප්පිත්වා
 වෙගෙන ථලං ආරුය්හ යීතොව “මහත්තස්ස වත හො සප්පස්ස මුඛතො
 මුත්තොමිහී”ති හට්ඨො ආගතමග්ගං ඔලොකෙයා.

තත්ථ තස්ස පුරිසස්ස මච්ඡසඤ්ඤාය කණ්ණසප්පං දළ්භං ගහෙත්වා තුස්සනං
 විය ඉමස්ස යොගිතො ආදිතො බාලපුට්ඨජ්ජනස්ස අනිච්චතාදිවසෙන භයානකං
 ඛන්ධපඤ්චකං නිච්චාදිසඤ්ඤාය “අහං මමා”ති දිට්ඨිකණ්ණාහි දළ්භං ගහෙත්වා
 තුස්සනං, තස්ස බිජ්ජමුඛතො සප්පං නිහරිත්වා සොවත්ථිකත්තයං දිස්වා
 “සප්පො”ති සඤ්ජානනං විය සප්පච්චයනාමරූපපරිගහෙන සනවිනිබ්භොගං
 කත්වා කලාපසම්මසනාදීහි ඤාණෙහි ඛන්ධපඤ්චකස්ස අනිච්චතාදිලක්ඛණත්තයං
 දිස්වා “අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා”ති තස්ස වචන්ථාපනං, තස්ස භායනං විය ඉමස්ස
 භයතුපට්ඨානඤාණං, සප්පෙ ආදීනවදස්සනං විය ආදීනවානුපස්සනාඤාණං,

සප්පගහණ නිබ්බින්නදනං විය නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං, සප්පං මුඤ්චිතුකාමතා විය මුඤ්චිතුකමාසනාඤාණං, මුඤ්චනස්ස උපායකරණං විය පටිසම්බානුපස්සනාඤාණං, සප්පං පරිබ්භමෙත්වා දුබ්බලං කත්වා නිවත්තිත්වා ඩංසිතුං අසමත්ථභාවපාපනං විය තිලක්ඛණාරොපනෙන සම්බාරුපෙක්ඛානුලොමඤාණෙන සම්බාරෙ පරිබ්භමෙත්වා දුබ්බලං කත්වා පුන නිව්වසුඛත්තාකාරෙන උපට්ඨාතුං අසමත්ථතාපාපනං, සප්පවිස්සජ්ජනං විය ගොත්‍රභුඤාණං, සප්පං විස්සජ්ජෙත්වා ථලං ආරුය්හ යානං විය නිබ්බානථලං ආරුය්හ යිතං මග්ගඵලඤාණං, හට්ඨස්ස ආගතමග්ගොලොකනං විය මග්ගාදිපච්චවෙක්ඛණඤාණන්ති.

ඉමෙසඤ්ච සුතමයඤාණාදීනං වුද්දසන්නං ඤාණානං උප්පත්තික්කමෙන පටිපත්තික්කමෙන ච දෙසනක්කමස්ස කතත්තා පච්චවෙක්ඛණෙසු පයමං කිලෙසපච්චවෙක්ඛණං හොති, තතො මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණානීති වෙදිතබ්බං.

“ලොකුත්තරං ඤානං භාවෙති නියායානිකං අපවයගාමිං දිට්ඨිගතානං පභානාය, කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවාය, කාමරාගබ්‍යාපාදානං අනවසෙසප්පභානාය, රූපරාගඅරූපරාගමානඋද්ධච්චඅවිජ්ජානං අනවසෙසප්පභානායා”ති (ධ. ස. 277, 361-363) ච කිලෙසප්පභානංයෙව අධිකං කත්වා මග්ගපටිපත්තියා වුත්තත්තා පටිපත්තානුරූපෙනෙව කිලෙසපච්චවෙක්ඛණස්ස ආදිභාවො යුජ්ජති, අට්ඨකථායං වුත්තක්කමො පන දස්සිතොයෙව. සො පන කමො පඤ්චවිධො උප්පත්තික්කමො පභානක්කමො පටිපත්තික්කමො භූමික්කමො දෙසනක්කමොති.

“පයමං කලලං හොති, කලලා හොති අබ්බුදං;
අබ්බුදා ජායතෙ පෙසි, පෙසි නිබ්බත්තති සතො”ති. (සං. නි. 1.235) –

ඵවමාදි උප්පත්තික්කමො. “දස්සනෙන පභාතබ්බා ධම්මා, භාවනාය පභාතබ්බා ධම්මා”ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 8) ඵවමාදි පභානක්කමො. “සීලවිසුද්ධි විත්තවිසුද්ධි දිට්ඨිවිසුද්ධි කම්බාවිතරණවිසුද්ධි මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධි”ති ඵවමාදි පටිපත්තික්කමො. “කාමාවචරා ධම්මා, රූපාවචරා ධම්මා, අරූපාවචරා ධම්මා”ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 93-95) ඵවමාදි භූමික්කමො. “චත්තාරො සතිපට්ඨානා චත්තාරො සම්මප්පධානා චත්තාරො ඉද්ධිපාදා පඤ්චින්ද්‍රියානි පඤ්ච බලානි සත්ත බොජ්ඣංගා අරියො අට්ඨංගිකො මග්ගො”ති (ම. නි. 3.43; මහානි. 191; වුළුති. මෙත්තගුමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 22) වා, “අනුපුබ්බිකථං කථෙසි. සෙය්‍යථිදං – දානකථං සීලකථං සග්ගකථං කාමානං ආදීනවං ඔකාරං සංකිලෙසං නෙක්ඛම්මෙ ආනිසංසං පකාසෙසි”ති (මහාව. 31; දී. නි. 1.298; 2.83) වා ඵවමාදි දෙසනක්කමො. ඉධ පන වුද්දසන්නං ඤාණානං උප්පත්තික්කමො පටිපත්තික්කමො ච තදුභයවසෙන පටිපාටියා දෙසිතත්තා දෙසනක්කමො වාති තයො කමා වෙදිතබ්බං.

15. ඉදානි යස්මා හෙට්ඨා සරූපෙන නාමරූපවචන්ථානඤ්ඤාණං න චුත්තං, තස්මා පඤ්චධා නාමරූපප්පහෙදං දස්සෙතුං අප්ඤ්ඤාත්තවචන්ථානෙ පඤ්ඤා චන්ද්‍රනානත්තෙ ඤාණන්තිආදීනි පඤ්ච ඤාණානි උද්දිට්ඨානි. සකලෙ හි නාමරූපෙ චුත්තෙ යං පරිග්ගහෙතුං සක්කා, යඤ්ච පරිග්ගහෙතබ්බං, තං පරිග්ගහෙස්සති. ලොකුත්තරනාමඤ්ඤි පරිග්ගහෙතුඤ්ච න සක්කා අනධිගතත්තා, න ච පරිග්ගහෙතබ්බං අවිපස්සනුපගත්තා. තත්ථ අප්ඤ්ඤාත්තවචන්ථානෙති “එවං පවත්තමානා මයං අත්තානි ගහණං ගම්ස්සාමා” ති ඉමිනා විය අධිප්පායෙන අත්තානං අධිකාරං කත්වා පවත්තානි අප්ඤ්ඤාත්තා. අප්ඤ්ඤාත්තසද්දො පනායං ගොචරප්ඤ්ඤාත්තෙ නියකප්ඤ්ඤාත්තෙ අප්ඤ්ඤාත්තප්ඤ්ඤාත්තෙ විසයප්ඤ්ඤාත්තෙති චතුසු අත්ථෙසු දිස්සති. “තෙන, ආනන්ද, හික්ඛුනා තස්මිංයෙව පුරිමස්මිං සමාධිනිමිත්තෙ අප්ඤ්ඤාත්තමෙව චිත්තං සංශ්ඨපෙතබ්බං, අප්ඤ්ඤාත්තරතො සමාහිතො” තිආදීසු (ධ. ප. 362) හි අයං ගොචරප්ඤ්ඤාත්තෙ දිස්සති. “අප්ඤ්ඤාත්තං සම්පසාදනං (දී. නි. 1.228; ධ. ස. 161), අප්ඤ්ඤාත්තං වා ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සි විහරති” තිආදීසු (දී. නි. 2.373) නියකප්ඤ්ඤාත්තෙ. “ඡ අප්ඤ්ඤාත්තිකානි ආයතනානි, අප්ඤ්ඤාත්තිකා ධම්මා” තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 20) අප්ඤ්ඤාත්තප්ඤ්ඤාත්තෙ. “අයං බො, පනානන්ද, විහාරො තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධො යදිදං සබ්බනිමිත්තානං අමනසිකාරා අප්ඤ්ඤාත්තං සුඤ්ඤතං උපසම්පජ්ජ විහරති” තිආදීසු (ම. නි. 3.187) විසයප්ඤ්ඤාත්තෙ, ඉස්සරියට්ඨානෙති අත්ථො. එලසමාපත්ති හි බුද්ධානං ඉස්සරියට්ඨානං නාම. ඉධ පන අප්ඤ්ඤාත්තප්ඤ්ඤාත්තෙ දට්ඨබ්බො. තෙසං අප්ඤ්ඤාත්තානං චචන්ථානෙ අප්ඤ්ඤාත්තවචන්ථානෙ. චන්ද්‍රනානත්තෙති චන්ද්‍රනං නානාභාවෙ, නානාවන්දුසුති අත්ථො. එත්ථ ජවනමනොවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයභූතො භවධිගමනොපි චක්ඛාදිපඤ්චකං විය උප්පත්තිට්ඨානත්තා චන්ද්‍රති චුත්තො. ආචජ්ජනම්පි තන්තිස්සිතමෙව කාතබ්බං.

16.
බහිද්ධානි ඡහි අප්ඤ්ඤාත්තප්ඤ්ඤාත්තෙහි බහිභූතෙසු තෙසං විසයෙසු. ගොචරනානත්තෙති විසයනානත්තෙ.

17. වරියාවචන්ථානෙති විඤ්ඤාණවරියාඅඤ්ඤාණවරියාඤ්ඤාණවරියාවසෙන වරියානං චචන්ථානෙ. “වරියාවචන්ථානෙ” ති රස්සං කත්වාපි පටන්ති.

18. චතුර්ධම්මවචන්ථානෙති කාමාවචරභූමිආදීනං චුද්දසන්තං චතුක්කානං වසෙන චතුන්තං චතුන්තං ධම්මානං චචන්ථානෙ. භූමිති ච “භූමිගතඤ්ච චෙහාසට්ඨඤ්චා” තිආදීසු (සං. නි. 1.136) පට්ඨයං චත්තති. “අභූමිං තාත, මා සෙවා” තිආදීසු (ජා. 1.6.34) විසයෙ. “සුබ්බුමියං කාමාවචරෙ” තිආදීසු (ධ. ස. 988) උප්පජ්ජනට්ඨානෙ. ඉධ පන කොට්ඨාසෙ චත්තති. පරිච්ඡෙදෙතිපි වදන්ති.

19. නවධම්මවචන්ථානෙති කාමාවචරකුසලාදිවසෙන පාමොජ්ජමූලකවසෙන යොනිසො මනසිකාරමූලකවසෙන ච නවන්තං නවන්තං ධම්මානං චචන්ථානෙ. ඉමෙසු ච පඤ්චසු ඤාණෙසු පට්ඨං අප්ඤ්ඤාත්තධම්මා චචන්ථාපෙතබ්බාති

වත්පුනානත්තෙ ඥාණං පටිමං වුත්තං, තතො තෙසං විසයා වචත්ථාපෙනබ්බාති තදනන්තරං ගොවරනානත්තෙ ඥාණං වුත්තං, තතො පරාති තීණි ඥාණානි තිණිණං චතුත්තං නවත්තං වසෙන ගණනානුලොමෙන වුත්තානි.

20. ඉදානි යස්මා නාමරූපස්සෙව පහෙදතො වචත්ථාපනඥාණං ඥාතපරිඤ්ඤා, තදනන්තරං තීරණපරිඤ්ඤා, තදනන්තරං පභානපරිඤ්ඤාති තිස්සො පරිඤ්ඤා. තංසම්බන්ධා ව භාවනාසවිජ්ඣිරියා භොන්ති, තස්මා ධම්මනානත්තඥාණානන්තරං ඥාතට්ඨෙ ඥාණාදීනි පඤ්ච ඥාණානි උද්දිට්ඨානි. තිස්සො හි පරිඤ්ඤා ඥාතපරිඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා පභානපරිඤ්ඤා ව. තත්ථ “රූපපනලක්ඛණං රූපං, වෙදයිතලක්ඛණං වෙදනා”ති එවං තෙසං තෙසං ධම්මානං පච්චත්තලක්ඛණසල්ලක්ඛණවසෙන පවත්තා පඤ්ඤා ඥාතපරිඤ්ඤා නාම. “රූපං අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා, වෙදනා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා”තිආදිනා නයෙන තෙසං තෙසං ධම්මානං සාමඤ්ඤලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාපඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා නාම. තෙසුයෙව පන ධම්මෙසු නිච්චසඤ්ඤාදිපජ්ඣනවසෙන පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාව පභානපරිඤ්ඤා නාම.

තත්ථ සඬ්ඛාරපරිච්ඡෙදතො පට්ඨාය යාව පච්චයපරිග්ගහා ඥාතපරිඤ්ඤාය භූමි. එතස්මිඤ්ඤි අන්තරෙ ධම්මානං පච්චත්තලක්ඛණපට්ඨෙධස්සෙව ආධිපච්චං භොති. කලාපසම්මසනතො පට්ඨාය යාව උදයබ්බයානුපස්සනා තීරණපරිඤ්ඤාය භූමි. එතස්මිඤ්ඤි අන්තරෙ සාමඤ්ඤලක්ඛණපට්ඨෙධස්සෙව ආධිපච්චං භොති. භඩ්ගානුපස්සනං ආදිං කත්වා උපරි පභානපරිඤ්ඤාය භූමි. තතො පට්ඨාය හි “අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජ්ඣති, දුක්ඛතො අනුපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤං පජ්ඣති, අනත්තතො අනුපස්සන්තො අත්තසඤ්ඤං පජ්ඣති, නිබ්බින්නතො නන්දිං පජ්ඣති, වීරජ්ජන්තො රාගං පජ්ඣති, නිරොධෙන්තො සමුදයං පජ්ඣති, පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජ්ඣති”ති (පටි. ම. 1.52) එවං නිච්චසඤ්ඤාදිපභානසාධිකානං සත්තන්තං අනුපස්සනානං ආධිපච්චං භොති.

තත්ථ අභිඤ්ඤාපඤ්ඤාති ධම්මානං රූපපනාදිසභාවෙන ජානනපඤ්ඤා. සා හි සොහනට්ඨෙන අභිසද්දෙන “තෙසං තෙසං ධම්මානං සභාවජානනවසෙන සොහනං ජානන”න්ති කත්වා අභිඤ්ඤාති වුච්චති. ඥාතට්ඨෙ ඥාණන්ති ජානනසභාවං ඥාණං.

21. පරිඤ්ඤාපඤ්ඤාති ජානනපඤ්ඤා. සා හි බ්‍යාපනට්ඨෙන පරිසද්දෙන “අනිච්චාදිසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන සකිච්චසමාපනවසෙන වා බ්‍යාපිතං ජානන”න්ති කත්වා පරිඤ්ඤාති වුච්චති. තීරණට්ඨෙ ඥාණන්ති උපපරික්ඛණසභාවං, සම්මසනසභාවං වා ඥාණං.

22. පභානෙ පඤ්ඤාති නිච්චසඤ්ඤාදීනං පජ්ඣනා පඤ්ඤා, පජ්ඣතීති වා, පජ්ඣන්ති එතෙනාති වා පභානං. පරිච්චාගට්ඨෙ ඥාණන්ති පරිච්චජනසභාවං ඥාණං.

23. භාවනාපඤ්ඤාති වඩිස්නපඤ්ඤා. එකරසට්ඨේ ඤාණන්ති එකකිච්චසභාවං ඤාණං, විමුක්තිරසෙන වා එකරසසභාවං ඤාණං.

24. සච්ඡිකිරියාපඤ්ඤාති පටිච්චෙධවසෙන පටිලාභවසෙන වා පච්චක්ඛකරණපඤ්ඤා. එස්සනට්ඨේ ඤාණන්ති තද්දුභයවසෙනෙව වින්දනසභාවං ඤාණං.

25-28. ඉදානි යස්මා පභානභාවනාසච්ඡිකිරියඤාණානි අරියමග්ගඵලසම්පයුත්තානිපි භොන්ති, තස්මා තදනන්තරං අරියපුග්ගලානංයෙව ලබ්භමානානි චත්තාරි පටිසම්භිදාඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථාපි පච්චයුජ්ජන්තො අත්ථො දුක්ඛසච්චං විය පාකටො සුවිඤ්ඤෙය්‍යො වාති පයම්. අත්ථපටිසම්භිදාඤාණං උද්දිට්ඨං, තස්ස අත්ථස්ස හෙතුධම්මවිසයත්තා තදනන්තරං ධම්මපටිසම්භිදාඤාණං, තද්දුභයස්ස නිරුත්තිවිසයත්තා තදනන්තරං නිරුත්තිපටිසම්භිදාඤාණං, තෙසු තිසුපි ඤාණෙසු පචත්තනතො තදනන්තරං පටිභානපටිසම්භිදාඤාණං. ප-කාරං දීඝං කත්වා ච පයන්ති.

29-31. ඉතො පරානි විහාරට්ඨේ ඤාණාදීනි තීණි ඤාණානි අරියානංයෙව සම්භවතො පටිසම්භිදාපහෙදතො ච පටිසම්භිදාඤාණානන්තරං උද්දිට්ඨානි. විහාරට්ඨේ ඤාණඤ්ඤි ධම්මපටිසම්භිදා භොති, සමාපත්තට්ඨේ ඤාණං. අත්ථපටිසම්භිදා. ධම්මසභාවෙ ඤාණඤ්ඤි පටිසම්භිදාකථායං (පටි. ම. 2.30) ධම්මපටිසම්භිදාති චුත්තං. නිබ්බානෙ ඤාණං පන අත්ථපටිසම්භිදා ඵව. තත්ථ විහාරනානත්තෙති අනිච්චානුපස්සනාදිවසෙන නානාවිපස්සනාවිහාරෙ. විහාරට්ඨේති විපස්සනාවිහාරසභාවෙ. විහාරොති ච සසම්පයුත්තා විපස්සනා ඵව. සමාපත්තිනානත්තෙති අනිමිත්තාදිවසෙන නානාඵලසමාපත්තියං. සමාපත්තීති ච ලොකුත්තරඵලභූතා විත්තවෙතසිකධම්මා. විහාරසමාපත්තිනානත්තෙති උභයවසෙන චුත්තං.

32. තතො විහාරසමාපත්තිඤාණසාධකස්ස ‘දුභතො චුට්ඨානවිච්චට්ඨෙන පඤ්ඤා’ති පුබ්බෙ චුත්තස්සාපි මග්ගඤාණස්ස ආසවසමුච්ඡෙදසමත්ථතං. අනන්තරඵලදායකත්තඤ්ච කාරණෙන විසෙසෙත්වා අපරෙතාකාරෙන චත්තුකාමෙන තදෙව ‘ආනන්තරිකසමාධිමිති ඤාණ’න්ති උද්දිට්ඨං. තත්ථ අවික්ඛෙපපරිසුද්ධත්තාති වික්ඛිපති තෙන විත්තන්ති වික්ඛෙපො, උද්ධච්චස්සෙතං නාමං. න වික්ඛෙපො අවික්ඛෙපො, උද්ධච්චපටිපක්ඛස්ස සමාධිස්සෙතං නාමං. පරිසුද්ධස්ස භාවො පරිසුද්ධත්තං, අවික්ඛෙපස්ස පරිසුද්ධත්තං. අවික්ඛෙපපරිසුද්ධත්තං, තස්මා අවික්ඛෙපපරිසුද්ධත්තා සමාධිස්ස පරිසුද්ධභාවෙනාති අත්ථො. ඉදඤ්ඤි ආසවසමුච්ඡෙදස්ස අනන්තරඵලදායකත්තස්ස ච කාරණච්චනං. ආසවසමුච්ඡෙදෙති එත්ථ ආසවන්තීති ආසවා, චක්ඛුතොපි...පෙ.... මනතොපි සන්දන්ති පචත්තන්තීති චුත්තං භොති. ධම්මතො යාව ගොත්‍රභූං, ඔකාසතො යාව හවග්ගං සවන්තීති වා ආසවා, එතං ධම්මං එතඤ්ච ඔකාසං අන්තොකරිත්වා පචත්තන්තීති අත්ථො. අන්තොකරණත්ථො හි අයං ආ-

කාරො. විරපාරිවාසිකට්ඨෙත මදිරාදයො ආසවා වියාතිපි ආසවා. ලොකස්මිඤ්ඤි විරපාරිවාසිකා මදිරාදයො ආසවාති වුච්චන්ති. යදි ච විරපාරිවාසිකට්ඨෙත ආසවා, එතෙයෙව හවිතුමරහන්ති. වුත්තඤ්ඤෙනං -

“පුරිමා, භික්ඛවෙ, කොටි න පඤ්ඤායති අවිජ්ජාය, ඉතො පුබ්බෙ අවිජ්ජා නාහොසි, අථ පච්ඡා සමහවී” තිආදි.

ආයතං වා සංසාරදුක්ඛං සවන්ති පසවන්තිතිපි ආසවා, සමුච්ඡිජ්ජති එතෙනාති සමුච්ඡෙදො. පඤ්ඤාති කාමාසවාදිනං චතුත්තං ආසවානං සමුච්ඡෙදෙ පඤ්ඤා.

ආනන්තරිකසමාධිමිභි ඤාණන්ති අත්තනො පවත්තිසමනන්තරං නියමෙනෙව ඵලජපදානතො ආනන්තරිකොති උද්ධනාමො මග්ගසමාධි. න භි මග්ගසමාධිමිභි උජ්ජන්තො තස්ස ඵලජපත්තිනියෙධකො කොචි අත්තරායො අත්ථි. යථාහ -

“අයඤ්ච පුග්ගලො සොනාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නො අස්ස, කප්පස්ස ච උඬ්ඨය්හනවෙලා අස්ස, නෙව තාව කප්පො උඬ්ඨය්හෙය්‍යා, යාවායං පුග්ගලො න සොනාපත්තිඵලං සච්ඡිකරොති, අයං වුච්චති පුග්ගලො ධීතකජ්ජි. සබ්බෙපි මග්ගසමඬ්ඨිතො පුග්ගලො ධීතකජ්ජිනො” ති (පු. ප. 17).

ඉදං තෙන ආනන්තරිකසමාධිනා සම්පයුත්තං ඤාණං.

33. ඉමිනා මග්ගඤාණෙන ඵලජපත්තානං අරියානංයෙව සම්භවතො ඉමස්ස ඤාණස්ස අනන්තරං අරණවිහාරඤාණාදීනි චත්තාරි ඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්‍රාපි ච අරහතොයෙව සතතමෙව ච සම්භවතො අරණවිහාරෙ ඤාණං පයමං උද්දිට්ඨං, තදනන්තරං නිරොධස්ස අනාගාමිඅරහන්තානං සම්භවෙපි බහුසම්භාරත්තා විසෙසෙන ච නිරොධස්ස නිබ්බානසම්මතත්තා ච නිරොධසමාපත්තියා ඤාණං උද්දිට්ඨං, තදනන්තරං පරිනිබ්බානස්ස කාලන්තරෙ පරිනිබ්බානකාලං ආභවිච ධීතත්තා දීඝකාලිකන්ති පරිනිබ්බානෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං, තදනන්තරං සමස්සට්ඨස්ස සබ්බකිලෙසබ්බයානන්තරං පරිනිබ්බානකාලං ආභවිච ධීතත්තා රස්සකාලිකන්ති සමස්සට්ඨෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ සන්නො වාති ච-කාරො දස්සනාධිපතෙය්‍යාඤ්ච සන්නො විහාරාධිගමො ච පණිතාධිමුත්තතා වාති තීහිපි පදෙහි සම්බන්ධිතබ්බො. දස්සනන්ති විපස්සනාඤාණං, අධිපතියෙව ආධිපතෙය්‍යං, අධිපතිනො වා ආගතත්තා ආධිපතෙය්‍යං, දස්සනඤ්ච තං ආධිපතෙය්‍යාඤ්චාති දස්සනාධිපතෙය්‍යං. විහරතීති විහාරො, විහරන්ති තෙන වාති විහාරො, අධිගම්මති පාපුණියතීති අධිගමො, විහාරො ඵච අධිගමො විහාරාධිගමො. සො ච කිලෙසපරිලාභවිරහිතත්තා නිබ්බුතොති සන්නො. සො ච අරහත්තඵලසමාපත්තිපඤ්ඤා. උත්තමට්ඨෙත අතජ්ජකට්ඨෙත ච පණිතො, පධානභාවං නීතොති වා පණිතො, පණිතෙ අධිමුත්තො විසට්ඨවිත්තො තජ්ජරමො පණිතාධිමුත්තො, තස්ස භාවො පණිතාධිමුත්තතා. සා ච ඵලසමාපත්තාධිමුත්තා පුබ්බභාගපඤ්ඤා ඵච.

අරණවිභාගෙති නික්කිලෙසවිභාගෙ. රාගාදයො හි රණන්ති සත්තෙ
 වුණ්ණෙත්ති පිලෙත්ති රණා, රණන්ති එතෙහි සත්තා කන්දන්ති පරිදෙවන්ති වා
 රණා. වුත්තො තිව්ධොපි විභාගො. නත්ථි එතස්ස රණාති අරණො. විවිධෙ
 පච්චනිකධම්මෙ හරන්ති එතෙනාති විභාගො. තස්මිං අරණෙ විභාගෙ. නිද්දෙසවාගෙ
 (පටි. ම. 1.82) වුත්තපයමජ්ඣානාදිති ව පණිනාධිමුත්තතාය එව සඬගහිතාති.
 එලසමාපත්තිං සමාපජ්ජිතුකාමතාය හි පයමජ්ඣානාදිං සමාපජ්ජත්වා වුට්ඨාය
 ඥානසම්පයුත්තධම්මෙ විපස්සති, යා ව අරණවිභවගසුත්තන්තෙ (ම. නි. 3.323
 ආදයො) හගවතා දෙසිතා අරණපටිපදා, සාපි ඉමිනාව සඬගහිතාති වෙදිතබ්බා.
 වුත්තඤ්ඤි තත්ථ හගවතා –

“අරණවිභවගං වො, හික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි...පෙ.... න කාමසුඛං
 අනුයුඤ්ඤෙය්‍ය හීනං ගම්මං පොච්ඡජ්ජනිකං අනරියං අනත්ථසංහිතං, න ව
 අත්තකිලමථානුයොගං අනුයුඤ්ඤෙය්‍ය දුක්ඛං අනරියං අනත්ථසංහිතං. එතෙ
 ඛො, හික්ඛවෙ, උභො අන්තෙ අනුපගම්ම මජ්ඣිමා පටිපදා තථාගතෙන
 අභිසම්බුද්ධා චක්ඛුකරණි ඤාණකරණි උපසමාය අභිඤ්ඤාය සම්බොධාය
 නිබ්බානාය සංවත්තති. උස්සාදනඤ්ච ජඤ්ඤා, අපසාදනඤ්ච ජඤ්ඤා,
 උස්සාදනඤ්ච ඤත්වා අපසාදනඤ්ච ඤත්වා නෙවුස්සාදෙය්‍ය න අපසාදෙය්‍ය,
 ධම්මමෙව දෙසෙය්‍ය. සුඛවිනිච්ඡයං ජඤ්ඤා, සුඛවිනිච්ඡයං ඤත්වා
 අජ්ඣත්තං සුඛමනුයුඤ්ඤෙය්‍ය, රහොවාදං න භාසෙය්‍ය, සම්මුඛා න ඛිණං
 හණ, අතරමානොව භාසෙය්‍ය නො තරමානො, ජනපදනිරුත්තිං
 නාහිනිවෙසෙය්‍ය, සමඤ්ඤං නාතිධාවෙය්‍යාති. අයමුද්දෙසො අරණවිභවගස්ස
 ...පෙ.... තත්‍ර, හික්ඛවෙ, යො කාමපටිසන්ධිසුඛිනො සොමනස්සානුයොගං
 අනනුයොගො හීනං...පෙ.... අනත්ථසංහිතං, අදුක්ඛො එසො ධම්මො
 අවිසාතො අනුපායාසො අපරිළාභො සම්මාපටිපදා. තස්මා එසො ධම්මො
 අරණො...පෙ.... තත්‍ර, හික්ඛවෙ, යො අත්තකිලමථානුයොගං අනනුයොගො
 දුක්ඛං අනරියං අනත්ථසංහිතං. අදුක්ඛො එසො ධම්මො ...පෙ.... තස්මා
 එසො ධම්මො අරණො. තත්‍ර, හික්ඛවෙ, යායං මජ්ඣිමා පටිපදා තථාගතෙන
 අභිසම්බුද්ධා...පෙ.... අදුක්ඛො එසො ධම්මො...පෙ.... තස්මා එසො
 ධම්මො අරණො...පෙ.... තත්‍ර, හික්ඛවෙ, යායං නෙවුස්සාදනා න අපසාදනා
 ධම්මදෙසනා ව, අදුක්ඛො එසො ධම්මො...පෙ.... තස්මා එසො ධම්මො
 අරණො...පෙ.... තත්‍ර, හික්ඛවෙ, යදිදං නෙක්ඛම්මසුඛං පටිච්චකසුඛං
 උපසම්පුඛං සම්බොධිසුඛං, අදුක්ඛො එසො ධම්මො...පෙ.... තස්මා එසො
 ධම්මො අරණො...පෙ.... තත්‍ර, හික්ඛවෙ, ය්වායං රහොවාදො භූතො තච්ඡො
 අත්ථසංහිතො, අදුක්ඛො එසො ධම්මො...පෙ.... තස්මා එසො ධම්මො
 අරණො ...පෙ.... තත්‍ර, හික්ඛවෙ, ය්වායං සම්මුඛා ඛිණවාදො භූතො තච්ඡො
 අත්ථසංහිතො, අදුක්ඛො එසො ධම්මො...පෙ.... තස්මා එසො ධම්මො
 අරණො...පෙ.... තත්‍ර, හික්ඛවෙ, යදිදං අතරමානස්ස භාසිතං, අදුක්ඛො
 එසො ධම්මො...පෙ.... තස්මා එසො ධම්මො අරණො...පෙ.... තත්‍ර,
 හික්ඛවෙ, ය්වායං ජනපදනිරුත්තියා ව අනහිනිවෙසො සමඤ්ඤාය ව

අනනිසාරො, අදුක්ඛො ඵසො ධම්මො...පෙ.... තස්මා ඵසො ධම්මො
 අරණොති. තස්මාතිහ, හික්ඛවෙ, සරණඤ්ච ධම්මං ජානිස්සාම, අරණඤ්ච
 ධම්මං ජානිස්සාම. සරණඤ්ච ධම්මං ඤත්වා අරණඤ්ච ධම්මං ඤත්වා අරණං
 පටිපදං පටිපජ්ජිස්සාමාති ඵවඤ්ඤි වො, හික්ඛවෙ, සික්ඛිතබ්බං. සුභුති ව පන,
 හික්ඛවෙ, කුලපුත්තො අරණපටිපදං පටිපන්නො’ති.

තත්ථ මජ්ඣිමා පටිපදා දස්සනාධිපතෙයොන ව සන්නෙන විහාරාධිගමෙන ව
 සඬගහිතා. කාමසුඛං අත්තකිලමථං අනනුයොගො මජ්ඣිමා පටිපදා ඵව. අරහතො
 හි විපස්සනාසුඛබහාගමජ්ඣිමා පටිපදා හොති, අරහත්තඵලසමාපත්ති
 අට්ඨඬගමග්ගවසෙන මජ්ඣිමා පටිපදා ව. සෙසා පන පණිතාධිමුත්තතාය ඵව
 සඬගහිතාති වෙදිතබ්බා. කිඤ්චාපි සබ්බෙපි අරහත්තො අරණවිහාරිතො, අඤ්ඤෙ
 අරහත්තො ධම්මං දෙසෙන්නා ‘සම්මාපටිපන්නෙ සම්මාපටිපන්නා’ති
 ‘මිච්ඡාපටිපන්නෙ මිච්ඡාපටිපන්නා’ති පුග්ගලවසෙනාපි උස්සාදනාපසාදනාති
 කත්වා ධම්මං දෙසෙන්නි. සුභුතිත්ථෙපරො පන ‘අයං මිච්ඡාපටිපදා, අයං
 සම්මාපටිපදා’ති ධම්මවසෙනෙව ධම්මං දෙසෙසි. තෙනෙව භගවා තංයෙව
 අරණපටිපදං පටිපන්නොති ව වණ්ණෙසි, ‘ඵතදග්ගං, හික්ඛවෙ, මම සාවකානං
 හික්ඛුනං අරණවිහාරිතං යදිදං සුභුති’ති (අ. නි. 1.198, 201) ව අරණවිහාරිතං
 අග්ගට්ඨානෙ යපෙසිති.

34. ද්විති බලෙහිති සමට්ඛලවිපස්සනාබලෙහි. සමන්තාගතත්තාති යුත්තත්තා
 පරිපුණ්ණත්තා වා. තයො වාති විහත්තිවිපල්ලාසො, තිණ්ණඤ්චාති චූත්තං හොති.
 සඬබාරානන්ති වට්ඨසඬබාරකායසඬබාරචිත්තසඬබාරානං. පටිප්පස්සද්ධියාති
 පටිප්පස්සද්ධත්ථං නිරොධත්ථං, අප්පචත්තත්ථන්ති චූත්තං හොති. සොළසහීති
 අනිච්චානුපස්සනාදීති අට්ඨ, මග්ගඵලාති අට්ඨාති සොළසහි. ඤාණවරියාහීති
 ඤාණප්පචත්තීහි. නවහීති රූපාරූපාවචරසමාධි තදුපවාරො වාති නවහි. වසිභාවතා
 පඤ්ඤාති ලහුතා, යථාසුඛචත්තනං ඉස්සරියං වසො, සො අස්ස අත්ථිති වසී, වසිනො
 භාවො වසිභාවො, වසිභාවො ඵව වසිභාවතා, යථා පාටිකුලාමෙව පාටිකුලාතා.
 ඵවංවිධා පඤ්ඤා වසිභාවතාය පඤ්ඤාති වා අත්ථො. සි-කාරං දීඝං කත්වා ව
 පඨන්ති. සමන්තාගතත්තා ව පටිප්පස්සද්ධියා ව ඤාණවරියාහි ව සමාධිවරියාහි වාති
 ව-කාරො සම්බන්ධිතබ්බො.

නිරොධසමාපත්තියා ඤාණන්ති අනාගාමිඅරහත්තානං
 නිරොධසමාපත්තිනිමිත්තං ඤාණං, යථා අජිනමිහි භඤ්ඤතෙ දීපිති.
 නිරොධසමාපත්තීති ව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතස්ස අභාවමත්තං, න කොචි
 ධම්මො, පඤ්ඤත්තිමත්තං අභාවමත්තත්තා නිරොධොති ව. සමාපජ්ජන්නෙන
 සමාපජ්ජියති නාමාති සමාපත්තීති ව වූච්චති.

35. සම්පජානස්සාති සම්මා පකාරෙහි ජානාතීති සම්පජානො. තස්ස
 සම්පජානස්ස. පවත්තපරියාදානෙති පවත්තනං පවත්තං, සමුදාවාරොති අත්ථො.
 කිලෙසපවත්තං බන්ධපවත්තඤ්ච. තස්ස පවත්තස්ස පරියාදානං පරික්ඛයො

අප්පචත්ති පචත්තපරියාදානං. තස්මිං පචත්තපරියාදානෙ. පරිනිබ්බානෙ ඤාණන්ති අරහතො කාමච්ඡන්දාදීනං පරිනිබ්බානං අප්පචත්තං අනුපාදියෙසපරිනිබ්බානාඤ්ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං කිලෙසපරිනිබ්බානෙ ඛන්ධපරිනිබ්බානෙ ච පචත්තං ඤාණං.

36. සබ්බධම්මානන්ති සබ්බෙසං තෙභුමකධම්මානං. සම්මා සමුච්ඡේදෙති සන්තතිසමුච්ඡේදවසෙන සුට්ඨු නිරොධෙ. නිරොධෙ ච අනුපට්ඨානතාති නිරොධෙ ගතෙ පුන න උපට්ඨානතාය, පුන අනුප්පත්තියන්ති අත්ථො. සම්මාසමුච්ඡේදෙ ච නිරොධෙ ච අනුපට්ඨානතා වාති ච-කාරො සම්බන්ධිතබ්බො.

සමසීසට්ඨෙ ඤාණන්ති නෙක්ඛම්මාදීති සන්තතිංස සමානි, තණ්හාදීති තෙරස සීසානි. පච්චනීකධම්මානං සමිත්තතා සමානි, යථායොගං පධානත්තා ච කොට්ඨත්තා ච සීසානි. එකස්මිං ඉරියාපටෙ චා එකස්මිං රොගෙ චා සභාගසන්තතිවසෙන එකස්මිං ජීවිතින්ද්‍රියෙ චා නෙක්ඛම්මාදීති සමානි ච සද්ධාදීති සීසානි ච අස්ස සන්තති සමසීසී, සමසීසීස්ස අත්ථො සමසීසට්ඨො. තස්මිං සමසීසට්ඨෙ, සමසීසිභාවෙති අත්ථො. එකස්මිං ඉරියාපටෙ රොගෙ චා සභාගසන්තතිවසෙන ජීවිතෙ චා විපස්සනං ආරහිත්වා තස්මිංයෙව ඉරියාපටෙ රොගෙ සභාගජීවිතෙ චා චත්තාරි මග්ගඵලානි පත්වා, තස්මිංයෙව පරිනිබ්බායන්තස්ස අරහතොයෙව සමසීසිභාවො භොතීති තස්මිං සමසීසිභාවෙ ඤාණන්ති වුත්තං භොති. වුත්තඤ්ච පුග්ගලපඤ්ඤත්තියං (පු. ප. 16), තස්සා ච අට්ඨකථායං (පු. ප. අට්ඨ. 16) –

“කතමො ච පුග්ගලො සමසීසී? යස්ස පුග්ගලස්ස අපුබ්බං අවරිමං ආසවපරියාදානඤ්ච භොති ජීවිතපරියාදානඤ්ච. අයං වුච්චති පුග්ගලො සමසීසී”ති (පු. ප. 16).

“සමසීසීන්ද්‍රියෙස අපුබ්බං අවරිමන්ති අපුරෙ අපච්ඡා, සන්තතිපච්චුප්පන්තවසෙන එකචාරංයෙව, එකකාලංයෙවාවාති අත්ථො. පරියාදානන්ති පරික්ඛයො. අයන්ති අයං පුග්ගලො සමසීසී නාම වුච්චති. සො පනෙස නිවිධො භොති ඉරියාපට්ඨසමසීසී රොගසමසීසී ජීවිතසමසීසීති. තත්ථ යො වඩ්ඤ්ඤානොව විපස්සනං ආරහිත්වා අරහත්තං පත්වා වඩ්ඤ්ඤානොව පරිනිබ්බානි, යො ධීතකොව විපස්සනං ආරහිත්වා අරහත්තං පත්වා ධීතකොව පරිනිබ්බානි, යො නිසින්තොව විපස්සනං ආරහිත්වා අරහත්තං පත්වා නිසින්තොව පරිනිබ්බානි, යො නිපන්තොව විපස්සනං ආරහිත්වා අරහත්තං පත්වා නිපන්තොව පරිනිබ්බානි, අයං ඉරියාපට්ඨසමසීසී නාම. යො පන එකං රොගං පත්වා අන්තොරොගෙයෙව විපස්සනං ආරහිත්වා අරහත්තං පත්වා තෙනෙව රොගෙන පරිනිබ්බානි, අයං රොගසමසීසී නාම. කතරො ජීවිතසමසීසී? තෙරස සීසානි. තත්ථ කිලෙසසීසං අවිජ්ජං අරහත්තමග්ගො පරියාදියති, පචත්තසීසං ජීවිතින්ද්‍රියං වුත්තිත්තං පරියාදියති, අවිජ්ජාපරියාදායකං චිත්තං ජීවිතින්ද්‍රියං පරියාදාතුං න සක්කොති, ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං චිත්තං අවිජ්ජං පරියාදාතුං න සක්කොති. අවිජ්ජාපරියාදායකං චිත්තං අඤ්ඤං, ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං චිත්තං අඤ්ඤං. යස්ස

වෙනං සීසද්වයං සමං පරියාදානං ගච්ඡති, සො ජීවිතසමසීසී නාම. කථමිදං සමං හොතීති? වාරසමතාය. යස්මිඤ්ච වාරෙ මග්ගවුට්ඨානං හොති. සොතාපත්තිමග්ගෙ පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානි, සකදාගාමීමග්ගෙ පඤ්ච, අනාගාමීමග්ගෙ පඤ්ච, අරහත්තමග්ගෙ වත්තාරීති එකුනවිසතිමෙ පච්චවෙක්ඛණඤාණෙ පතිට්ඨාය භවඤ්ඣං ඔතරිත්වා පරිනිබ්බායති. ඉමාය වාරසමතාය එව උභයසීසපරියාදානමපි සමං හොති නාම. තෙනායං පුග්ගලො ‘ජීවිතසමසීසී’ති වුච්චති. අයමෙව ච ඉධ අධිජ්ජෙතො’ති.

37. ඉදානි යස්මා සුතමයසීලමයභාවනාමයඤාණානි වට්ටපාදකානි සල්ලෙඛා නාම න හොන්ති, ලොකුත්තරපාදකානෙව එතානි ච අඤ්ඤානි ච ඤාණානි සල්ලෙඛානි වුච්චන්ති, තස්මා පච්චනීකසල්ලෙඛනාකාරෙන පවත්තානි ඤාණානි දස්සෙතුං සමසීසට්ඨෙ ඤාණානන්තරං සල්ලෙඛට්ඨෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ පුටුනානත්තතෙජපරියාදානෙ පඤ්ඤානි ලොකුත්තරෙහි අසමමිස්සට්ඨෙන පුටුනං රාගාදීනඤ්ච නානත්තානං නානාසභාවානං කාමච්ඡන්දාදීනඤ්ච සන්තාපනට්ඨෙන “තෙජා”ති ලද්ධනාමානං දුස්සීලාදීනඤ්ච පරියාදානෙ ඛෙපනෙ පඤ්ඤා, නෙක්ඛම්මාදිමිහි සත්තතිංසහෙදෙ ධම්මෙ පඤ්ඤානි වුත්තං හොති. අථ චා පුටුභුතා නානත්තභුතා ච තෙජා එව තෙසං පුටුභුතානං නානත්තභුතානං දුස්සීලාදීනං පඤ්චන්තං තෙජානං පරියාදානෙ පඤ්ඤානි අත්ථො. තෙජෙහියෙව පුටුනං නානත්තානඤ්ච සඬගහං නිද්දෙසවාලෙ පකාසයිස්සාම.

සල්ලෙඛට්ඨෙ ඤාණන්ති පච්චනීකධම්මෙ සල්ලෙඛති සමුච්ඡන්දතීති සල්ලෙඛො, තස්මිං නෙක්ඛම්මාදිකෙ සත්තතිංසජ්ජහෙදෙ සල්ලෙඛසභාවෙ ඤාණං. “පරෙ විහිංසකා භවිස්සන්ති, මයමෙත්ථ අවිහිංසකා භවිස්සාමාති සල්ලෙඛො කරණියො”තිආදිනා (ම. නි. 1.83) නයෙන භගවතා සල්ලෙඛසුත්තන්තෙ වුත්තො චතුරත්තලීසහෙදොපි සල්ලෙඛො ඉමිනා සඬගහිතොයෙවාති වෙදිතබ්බො.

38. ඉදානි සල්ලෙඛෙ යිතෙන කත්තබ්බං සම්මජ්ජධානවීරියං දස්සෙතුං තදනන්තරං වීරියාරම්භෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ අසල්ලීනත්තපහිතත්තපග්ගහට්ඨෙති කොසජ්ජවසෙන අසල්ලීනො අසඬකුචිතො අත්තා අස්සාති අසල්ලීනත්තො. අත්තාති විත්තං. යථාහ –

“උදකඤ්චි නයන්ති තෙත්තිකා, උසුකාරා නමයන්ති තෙජනං;
දාරුං නමයන්ති තච්ඡකා, අත්තානං දමයන්ති පණ්ඩිතා”ති. ආදි (ධ. ප. 80-82) –

කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛතාය පහිතො පෙසිතො විස්සට්ඨො අත්තා එතෙනාති පහිතත්තො. අත්තාති අත්තභාවො. යථාහ – “යා පන හික්ඛුතී අත්තානං වධිත්වා වධිත්වා රොදෙය්‍යා”තිආදි (පාවි. 880). අසල්ලීනත්තො ච සො පහිතත්තො චාති අසල්ලීනත්තපහිතත්තො. සහජාතධම්මෙ පග්ගණ්භාති උපත්ථමහෙතීති පග්ගහො, පග්ගහො එව අත්ථො පග්ගහට්ඨො, පග්ගහසභාවාති අත්ථො. අසල්ලීනත්තපහිතත්තස්ස පග්ගහට්ඨො අසල්ලීනත්තපහිතත්තපග්ගහට්ඨො.

තස්මිං අසල්ලීනත්තපහිතත්තපග්ගහටියේ. “තස්මාතිහ, හික්ඛවෙ, තුම්හෙපි අප්පට්ඨානං පදගෙය්‍යාථ. කාමං තවො ච න්භාරු ච අට්ඨි ච අවසිස්සතු, උපසුස්සතු සරීරෙ මංසලොහිතං. යං තං පුරිසථාමෙන පුරිසවිරියෙන පුරිසපරක්කමෙන පත්තබ්බං, න තං අපාපුණිත්වා වීරියස්ස සණ්ඨානං භවිස්සති” ති (අ. නි. 2.5) වුත්තත්තා අසල්ලීනත්තපහිතත්තවචනෙන පධානස්මිං අප්පට්ඨානිකා අනිවත්තනතා වුත්තා. පග්ගහටියවචනෙන පන කොසජ්ජද්ධච්චිමුත්තං සමප්පවත්තං වීරියං වුත්තං.

වීරියාරම්භෙ ඤාණන්ති වීරහාවො වීරියං, වීරානං වා කම්මං, විධිනා වා නයෙන උපායෙන ඊරයිතබ්බං පවත්තයිතබ්බන්ති වීරියං. තදෙන උස්සාහලක්ඛණං, සහජාතානං ධම්මානං උපත්ථම්භනරසං, අසංසිද්ධතභාවපච්චුපට්ඨානං, “සංවිග්ගො යොනිසො පදහති” ති (අ. නි. 4.113) වචනතො සංවෙගපද්ධානං, වීරියාරම්භවත්ථුපද්ධානං වා. සම්මා ආරද්ධං සබ්බසම්පත්තීනං මූලං භොතිති දට්ඨබ්බං. වීරියසංඛාතො ආරම්භො වීරියාරම්භො. ඉමිනා සෙසාරම්භෙ පටික්ඛිපති. අයඤ්චි ආරම්භසද්දො කම්මෙ ආපත්තියං කිරියායං වීරියෙ හිංසායං විකොපනෙති අනෙකෙසු අත්ථෙසු ආගතො.

“යංකිඤ්චි දුක්ඛං සම්භොති, සබ්බං ආරම්භපච්චයා;
ආරම්භානං නිරොධෙන, නත්ථි දුක්ඛස්ස සම්භවො” ති. (සු. නි. 749) –

එත්ථ හි කම්මං ආරම්භොති ආගතං. “ආරම්භති ච විප්පට්ඨාරී ච භොති” ති (අ. නි. 5.142; සු. ප. 191) එත්ථ ආපත්ති. “මහායඤ්ඤා මහාරම්භා, න තෙ භොන්ති මහජ්ඣලා” ති (අ. නි. 4.39; සං. නි. 1.120) එත්ථ යුපුස්සාපනාදිකිරියා. “ආරම්භථ නික්කමථ, යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙ” ති (සං. නි. 1.185) එත්ථ වීරියං. “සමණං ගොතමං උද්දිස්ස පාණං ආරම්භන්ති” ති (ම. නි. 2.51-52) එත්ථ හිංසා. “බීජගාමභුතගාමසමාරම්භා පටිවිරතො භොති” ති (දී. නි. 1.10; ම. නි. 1.293) එත්ථ ඡෙදනභඤ්ජනාදිකං විකොපනං. ඉධ පන වීරියමෙව අධිජ්ජෙතං. තෙන වුත්තං “වීරියසංඛාතො ආරම්භො වීරියාරම්භො” ති. වීරියඤ්චි ආරභනකවසෙන ආරම්භොති වුච්චති. තස්මිං වීරියාරම්භෙ ඤාණං. අසල්ලීනත්තා පහිතත්තාතිපි පඨන්ති, අසල්ලීනභාවෙන පහිතභාවෙනාති අත්ථො. පුරිමපායොයෙව සුන්දරො. කෙච්චි පන “සතිධම්මවිචයවීරියපීතිසම්බොජ්ඣකඛිගානං සමතා අසල්ලීනත්තතා, සතිසමාධිපස්සද්ධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඛිගානං සමතා පහිතත්තතා, සත්තන්තං සම්බොජ්ඣකඛිගානං සමතා පග්ගහටියො” ති වණ්ණයන්ති.

39. ඉදානි සම්මාචායාමසිද්ධං මග්ගඵලං පත්තෙන ලොකහිතත්ථං ධම්මදෙසනා කාතබ්බාති දස්සෙතුං තදනන්තරං අත්ථසන්දස්සනෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ නානාධම්මජ්ජකාසනතාති සබ්බසංඛිතාසංඛිතවසෙන නානාධම්මානං පකාසනතා දීපනතා දෙසනතා. පකාසනතාති ච පකාසනා ඵලං. අත්ථසන්දස්සනෙති නානාඅත්ථානං පරෙසං සන්දස්සනෙ. ධම්මා ච අත්ථා ච තෙ ඵලං.

40. ඉදානි පරෙසං ධම්මියා කථාය සන්දස්සෙන්තස්ස තස්ස අරියපුග්ගලස්ස යථාසභාවධම්මදෙසනාකාරණං දස්සනවිසුද්ධිං දස්සෙතුං තදනන්තරං දස්සනවිසුද්ධිඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ සබ්බධම්මානං එකසඬගහනා නානත්තෙකත්තපට්ඨෙවෙධෙති සබ්බෙසං සබ්බතාසබ්බතධම්මානං එකසඬගහනාය ව කාමච්ඡන්දාදීනං නානත්තස්ස ව නෙක්ඛම්මාදීනං එකත්තස්ස ව පට්ඨෙවෙධො, අභිසමයොති අත්ථො. සො පන මග්ගපඤ්ඤා ඵලපඤ්ඤා ව. මග්ගපඤ්ඤා සච්චාභිසමයක්ඛණෙ සච්චාභිසමයවසෙන පටිච්ඡේදකානි පට්ඨෙවෙධො, ඵලපඤ්ඤා පටිච්ඡේදත්තා පට්ඨෙවෙධො. එකසඬගහනාති එත්ථ ජාතිසඬගහො, සඤ්ජාතිසඬගහො, කිරියාසඬගහො, ගණනසඬගහොති චතුබ්බිධො සඬගහො. තත්ථ “සබ්බෙ ඛත්තියා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ බ්‍රාහ්මණා, සබ්බෙ වෙස්සා, සබ්බෙ සුද්දා ආගච්ඡන්තු”, “යා, වාචුසො විසාබ, සම්මාවාචා, යො ව සම්මාකම්මන්තො, යො ව සම්මාආජීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්තෙ සඬගහිතා”ති (ම. නි. 1.462) අයං ජාතිසඬගහො නාම. “එකජාතිකා ආගච්ඡන්තු”ති චුත්තට්ඨානෙ විය හි ඉධ සබ්බෙ ජාතියා එකසඬගහිතා. “සබ්බෙ කොසලකා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ මාගධිකා, සබ්බෙ භාරුකච්ඡකා ආගච්ඡන්තු”, “යො, වාචුසො විසාබ, සම්මාවායාමො, යා ව සම්මාසති, යො ව සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්තෙ සඬගහිතා”ති (ම. නි. 1.462) අයං සඤ්ජාතිසඬගහො නාම. “එකට්ඨානෙ ජාතා සංවඬ්ඨා ආගච්ඡන්තු”ති චුත්තට්ඨානෙ විය හි ඉධ සබ්බෙ ජාතිට්ඨානෙන නිචුත්ථොකාසෙන එකසඬගහිතා. “සබ්බෙ හත්ථාරොහා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ අස්සාරොහා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ රථිකා ආගච්ඡන්තු”, “යා, වාචුසො විසාබ, සම්මාදිට්ඨි, යො ව සම්මාසඬකප්පො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්තෙ සඬගහිතා”ති (ම. නි. 1.462) අයං කිරියාසඬගහො නාම. සබ්බෙව හි තෙ අත්තනො කිරියාකරණෙන එකසඬගහිතා. “චක්ඛායතනං කතමං ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති. හඤ්චි චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, තෙන චත රෙ චත්තබ්බෙ චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධෙන සඬගහිත”න්ති (කථා. 471) අයං ගණනසඬගහො නාම. අයමිධ අධිප්පෙතො. තථට්ඨාදීසු ද්වාදසසු ආකාරෙසු විසුං විසුං එකෙන සඬගහො ගණනපරිච්ඡෙදො එතෙසන්ති එකසඬගහො, එකසඬගහානං භාවො එකසඬගහනා.

දස්සනවිසුද්ධිඤාණන්ති මග්ගඵලඤාණං දස්සනං. දස්සනමෙව විසුද්ධි දස්සනවිසුද්ධි, දස්සනවිසුද්ධි එව ඤාණං දස්සනවිසුද්ධිඤාණං. මග්ගඤාණං විසුද්ධිකානි දස්සනවිසුද්ධි, ඵලඤාණං විසුද්ධත්තා දස්සනවිසුද්ධි.

41. ඉදානි දස්සනවිසුද්ධිසාධකානි විපස්සනාඤාණානි ද්විධා දස්සෙතුං තදනන්තරං ඛන්තිඤාණපරියොගාහණඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථ විදිත්තා පඤ්ඤාති රූපක්ඛන්ධාදීනං අනිච්චාදිතො විදිත්තා පචත්තා පඤ්ඤා. ඛන්තිඤාණන්ති විදිතමෙව ඛන්තිති ඛන්ති, ඛන්ති එව ඤාණං ඛන්තිඤාණං. එතෙන අධිවාසනඛන්තිං පටික්ඛිපති. එතං කලාපසම්මසනාදිවසෙන පචත්තං තරුණවිපස්සනාඤාණං.

42. ප්‍රීතිමත්තා පඤ්ඤාති රූපක්ඛන්ධාදීනං අනිච්චාදිවසෙන ඤාණඵස්සෙන ප්‍රීතිමත්තා පචත්තා පඤ්ඤා. පරියොගාහණෙ ඤාණන්ති ප්‍රීතිමෙව පරියොගාහති පටිසතීති පරියොගාහණං ඤාණං. ගා-කාරං රස්සං කත්වාපි පඨන්ති. එතං භඩ්ගානුපස්සනාදිවසෙන පචත්තං තික්ඛවිපස්සනාඤාණං. කෙච් පන “විපස්සනාඤාණමෙව සද්ධාචාහිස්ස ඛන්තිඤාණං, පඤ්ඤාචාහිස්ස පරියොගාහණඤාණං”න්ති වදන්ති. එවං සන්නෙ එතානි ද්වෙ ඤාණානි එකස්ස න සම්භවන්ති, තදසම්භවෙ එකස්ස සාවකස්ස සත්තසට්ඨි සාවකසාධාරණඤාණානි න සම්භවන්ති, තස්මා තං න යුජ්ජති.

43. ඉදානි යස්මා පුටුඡ්ජනා සෙක්ඛා ව විපස්සනුපගෙ ඛන්ධාදයො ධම්මෙ සකලෙ එව සම්මසන්ති, න තෙසං එකදෙසං, තස්මා තෙසං පදෙසවිහාරො න ලබ්භති, අරහතොයෙව යථාරුචි පදෙසවිහාරො ලබ්භතීති දස්සනවිසුද්ධිසාධකානි ඤාණානි වත්වා තදනන්තරං අරහතො දස්සනවිසුද්ධිසිද්ධං පදෙසවිහාරඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ සමොදහනෙ පඤ්ඤාති ඛන්ධාදීනං එකදෙසස්ස වෙදනාධම්මස්ස සමොදහනපඤ්ඤා, සම්පිණ්ඩනපඤ්ඤා රාසිකරණපඤ්ඤා. සමොධානෙ පඤ්ඤාතිපි පාඨො, සොයෙව අත්ථො.

පදෙසවිහාරෙ ඤාණන්ති ඛන්ධාදීනං පදෙසෙන එකදෙසෙන අවයවෙන විහාරො පදෙසවිහාරො, තස්මිං පදෙසවිහාරෙ ඤාණං. තත්ථ පදෙසො නාම ඛන්ධපදෙසො ආයතනධාතුසච්චිඉන්ද්‍රියපච්චයාකාරසතිපට්ඨානක්ඛානනාමරූපධම්මපදෙසොති නානාවිධො. එවං නානාවිධො වෙස වෙදනා එව. කථං? පඤ්චන්තං ඛන්ධානං වෙදනාක්ඛන්ධවසෙන ඛන්ධෙකදෙසො, ද්වාදසන්තං ආයතනානං වෙදනාවසෙන ධම්මායතනෙකදෙසො, අට්ඨාරසන්තං ධාතූනං වෙදනාවසෙන ධම්මධාතෙකදෙසො, චතුන්තං සච්චානං වෙදනාවසෙන දුක්ඛසච්චෙකදෙසො, බාවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං පඤ්චවෙදනින්ද්‍රියවසෙන ඉන්ද්‍රියෙකදෙසො, ද්වාදසන්තං පටිච්චසමුප්පාදභිගානං එස්සපච්චයා වෙදනාවසෙන පච්චයාකාරෙකදෙසො, චතුන්තං සතිපට්ඨානානං වෙදනානුපස්සනාවසෙන සතිපට්ඨානෙකදෙසො, චතුන්තං ක්කානානං සුඛඋපෙක්ඛාවසෙන ක්කානෙකදෙසො, නාමරූපානං වෙදනාවසෙන නාමරූපෙකදෙසො, කුසලාදීනං සබ්බධම්මානං වෙදනාවසෙන ධම්මෙකදෙසොති එවං වෙදනා එව ඛන්ධාදීනං පදෙසො, තස්සා වෙදනාය එව පච්චවෙක්ඛණවසෙන පදෙසවිහාරො.

44. ඉදානි යස්මා සමාධිභාවනාමයඤාණාදීනි භාවෙන්තා පුටුඡ්ජනා සෙක්ඛා ව තෙ තෙ භාවෙනබ්බභාවනාධම්මෙ අධිපතී ජෙට්ඨකෙ කත්වා තෙන තෙන පහාතබ්බෙ තජ්ජච්චතීකෙ නානාසභාවෙ ධම්මෙ අනෙකාදීනවෙ ආදීනවතො පච්චවෙක්ඛිත්වා තස්ස තස්ස භාවනාධම්මස්ස වසෙන විත්තං පතිට්ඨපෙත්වා තෙ තෙ පච්චතීකධම්මෙ පජහන්ති. පජහන්තා විපස්සනාකාලෙ සබ්බසඬ්ඛාරෙ සුඤ්ඤතො දිස්වා පච්ඡා සමුච්චෙදෙන පජහන්ති, තථා පජහන්තා ව එකාහිසමයවසෙන සච්චානි පටිච්ඡික්ඛන්තා පජහන්ති. යථාචුක්තෙහෙව ආකාරෙහි

සබ්බෙපි අරියා යථායොගං පටිපජ්ජන්ති, තස්මා පදෙසවිහාරඤාණානන්තරං සඤ්ඤාවිච්චටඤාණාදීනි ඡ ඤාණානි යථාක්කමෙන උද්දිට්ඨානි. තත්ථ අධිපතත්තා පඤ්ඤාති නෙක්ඛම්මාදීනං අධිපතිභාවෙන නෙක්ඛම්මාදීනි අධිකානි කත්වා තදධිකභාවෙන පවත්තා පඤ්ඤාති අත්ථො. සඤ්ඤාවිච්චටෙ ඤාණන්ති සඤ්ඤාය විච්චනං පරාවච්චනං පරම්මුඛභාවොති සඤ්ඤාවිච්චටො, යාය සඤ්ඤාය තෙ තෙ භාවනාධම්මෙ අධිපතිං කරොති, තාය සඤ්ඤාය හෙතුභූතාය, කරණභූතාය වා තතො තතො කාමච්ඡන්දාදිතො විච්චටෙන ඤාණන්ති චූත්තං භොති. එත්තො විච්චටොති අචුත්තෙපි යතො විච්චටති, තතො එව විච්චටොති ගස්හති යථා විච්චටනානුපස්සනාය. සා පන සඤ්ඤා සඤ්ජානනලක්ඛණා, තදෙවෙනන්ති පුන සඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා දාරුආදීසු තච්ඡකාදයො විය, යථාගහිතනිමිත්තවසෙන අහිනිවෙසකරණපච්චුපට්ඨානා හත්ථිදස්සකඅන්ධා විය, ආරම්මණෙ අනොගාල්භචුත්තිතාය අචිරට්ඨානපච්චුපට්ඨානා වා විජ්ජු විය, යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා තිණපුරිසකෙසු මිගපොතකානං පුරිසාති උජ්ජන්තසඤ්ඤා විය.

45. නානත්තෙ පඤ්ඤාති නානාසභාවෙ භාවෙනබ්බතො අඤ්ඤසභාවෙ කාමච්ඡන්දාදිකෙ ආදීනවදස්සෙනෙත පවත්තා පඤ්ඤා. නානත්තෙති ච නිමිත්තත්ථෙ භූමිමච්චනං. නානත්තජ්ජහානං වා නානත්තං, නානත්තජ්ජහානනිමිත්තං නානත්තජ්ජහානහෙතු නෙක්ඛම්මාදීසු පඤ්ඤාති අධිජ්ජායො. වෙනොවිච්චටෙ ඤාණන්ති වෙනසො කාමච්ඡන්දාදිතො විච්චටනං නෙක්ඛම්මාදීසු ඤාණං. වෙනොති වෙන්ථ වෙනනා අධිජ්ජෙතා. සා වෙනනාභාවලක්ඛණා, අභිසන්දහනලක්ඛණා වා, ආයුහනරසා, සංවිදහනපච්චුපට්ඨානා සකිච්චපරකිච්චසාධකා ජෙට්ඨසිස්සමභාවඨිසකිආදයො විය. අච්චායිකකම්මානුස්සරණාදීසු ච පනායං සම්පයුත්තානං උස්සාහනභාවෙන පාකටා භොති.

46. අධිට්ඨානෙ පඤ්ඤාති නෙක්ඛම්මාදිවසෙන චිත්තස්ස පතිට්ඨාපනෙ පඤ්ඤා. චිත්තවිච්චටෙ ඤාණන්ති කාමච්ඡන්දාදිපහානවසෙන චිත්තස්ස විච්චටෙන ඤාණං. චිත්තඤ්ඤෙත්ථ විජානනලක්ඛණං, පුබ්බඨගමරසං, සන්ධානපච්චුපට්ඨානං, නාමරූපපදට්ඨානං.

47. සුඤ්ඤතෙ පඤ්ඤාති අත්තත්තනියසුඤ්ඤතාය අනත්තානත්තනියෙ පවත්තා අනත්තානුපස්සනා පඤ්ඤා. ඤාණවිච්චටෙ ඤාණන්ති ඤාණමෙව අහිනිවෙසතො විච්චටතිති විච්චටො, තං ඤාණවිච්චටභූතං ඤාණං.

48. වොසග්ගෙ පඤ්ඤාති එත්ථ වොසජ්ජතීති වොසග්ගො, කාමච්ඡන්දාදීනං වොසග්ගො නෙක්ඛම්මාදිමිහි පඤ්ඤා. විමොක්ඛවිච්චටෙ ඤාණන්ති කාමච්ඡන්දාදිකෙහි විමුච්චතීති විමොක්ඛො, විමොක්ඛො එව විච්චටො විමොක්ඛවිච්චටො, සො එව ඤාණං.

49. තථ්‍යය පඤ්ඤාති එකෙකස්ස සච්චස්ස චතුබ්බිධෙ චතුබ්බිධෙ

අවිපරිතසභාවෙ කිච්චවසෙන අසම්මොහතො පවත්නා පඤ්ඤා. සච්චවිච්චො ඤාණන්ති චතුසු සච්චෙසු දුභතො වුට්ඨානවසෙන විච්චිති සච්චවිච්චො, සො එව ඤාණං. එකමෙව ඤාණං අධිපතිකතධම්මවසෙන සඤ්ඤාවිච්චොති, පහාතබ්බධම්මවසෙන වෙතොවිච්චොති, විත්තපතිට්ඨාපනවසෙන විත්තවිච්චොති, පච්චනීකපහානවසෙන විමොක්ඛවිච්චොති එවං චතුධා වුත්තං. අනත්තානුපස්සනාව සුඤ්ඤාකාරවසෙන “ඤාණවිච්චො ඤාණ”න්ති වුත්තා. මග්ගඤාණමෙව හෙට්ඨා “මග්ග ඤාණ”න්ති ව, “ආනන්තරිකසමාධිමහි ඤාණ”න්ති ව ද්විධා වුත්තං, විච්චිනාකාරවසෙන “සච්චවිච්චො ඤාණ”න්ති වුත්තං.

50. ඉදාති තස්ස සච්චවිච්චොඤාණවසෙන පවත්තස්ස ආසවානං ඛයෙ

ඤාණස්ස වසෙන පවත්තාති කමතො ඡ අභිඤ්ඤාඤාණාති උද්දිට්ඨාති. තත්ථාපි ලොකපාකටානුභාවත්තා අතිවිමහාපනන්ති පයමං ඉද්ධිවිධඤාණං උද්දිට්ඨං, වෙතොපරියඤාණස්ස විසයතො දිබ්බසොතඤාණං ඔළාරිකවිසයන්ති දුතියං දිබ්බසොතඤාණං උද්දිට්ඨං, සුමුච්චිසයත්තා තතියං වෙතොපරියඤාණං උද්දිට්ඨං. තිසු විජ්ජාසු පුබ්බෙතිවාසවිජාදකාතීතතමවිනොදකත්තා පයමං පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤාණං උද්දිට්ඨං, පච්චුප්පන්තානාගතතමවිනොදකත්තා දුතියං දිබ්බවක්ඛුඤාණං උද්දිට්ඨං, සබ්බතමසමුච්චෙදකත්තා තතියං ආසවානං ඛයෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. තත්ථ කායමිනි රූපකායමිනි. විත්තමිනි පාදකජ්ඣානවිත්තමිනි. එකච්චත්ථානතාති පරිකම්මවිත්තෙන එකතො යපනතාය ව දිස්සමානකායෙන, අදිස්සමානකායෙන වා ගන්තුකාමකාලෙ යථායොගං කායස්සපි විත්තස්සපි මිස්සිකරණතාය වාති වුත්තං හොති. කායොති වෙන්ථ සරිරං. සරිරඤ්ඤි අසුචිසඤ්චයතො කුච්ඡිතානං කෙසාදීනඤ්චෙව චක්ඛුරොගාදීනං රොගසතානඤ්ච ආයභුතතො කායොති වුච්චති. සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්චාති එත්ථ චතුත්ථජ්ඣානසම්පයුත්තං එකංයෙව සඤ්ඤං ආකාරනානත්තතො ද්විධා කත්වා සමුච්චයත්ථො ව-සද්දො පයුත්තො. චතුත්ථජ්ඣානස්මිඤ්ඤි උපෙක්ඛා සන්තත්තා සුඛන්ති වුත්තා, තංසම්පයුත්තා සඤ්ඤා සුඛසඤ්ඤා. සායෙව නීවරණෙහි වෙව විතක්කාදිපච්චනීකෙහි ව විමුත්තත්තා ලහුසඤ්ඤා. අධිට්ඨානවසෙනාති අධිකං කත්වා යානවසෙන, පවිසනවසෙනාති අධිජ්ජායො. අධිට්ඨානවසෙන වාති ව-සද්දො සම්බන්ධිතබ්බො. එත්තාවතා සබ්බජ්ජකාරස්ස ඉද්ධිවිධස්ස යථායොගං කාරණං වුත්තං.

ඉජ්ඣනට්ඨෙ පඤ්ඤාති ඉජ්ඣනසභාවෙ පඤ්ඤා. ඉද්ධිවිධෙ ඤාණන්ති

ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි, නිජ්ජන්තිඅත්ථෙත පටිලාභට්ඨෙන වාති වුත්තං හොති. යඤ්ඤි නිජ්ජන්ති පටිලබ්භති ව, තං ඉජ්ඣතිති වුච්චති. යථාහ – “කාමං කාමයමානස්ස, තස්ස වෙතං සමිජ්ඣති”ති (සු. නි. 772). තථා “නෙක්ඛම්මං ඉජ්ඣතිති ඉද්ධි, පටිහරතීති පාටිභාරියං, අරහත්තමග්ගො ඉජ්ඣතිති ඉද්ධි, පටිහරතීති පාටිභාරිය”න්ති (පටි. ම. 3.32). අපරො නයො – ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි, උපායසම්පදායෙන අධිවචනං. උපායසම්පදා හි ඉජ්ඣති

51. විතක්කච්ඡ්ඵාරවසෙනාති දිබ්බසොතධාතුඋප්පාදනත්ථං
පරිකම්මකරණකාලෙ සද්දනිමිත්තෙසු අත්තනො විතක්කච්ඡ්ඵාරවසෙන
විතක්කවෙගවසෙන. විතක්කොති වෙන්ථ විතක්කෙතීති විතක්කො, විතක්කනං වා
විතක්කො, උභනනන්ති වුත්තං හොති. ස්වායං ආරම්මණෙ විත්තස්ස
අභිනිරොපනලක්ඛණො, ආහනනපරියාහනනරසො. තථා හි තෙන යොගාවචරො
ආරම්මණං විතක්කාහනං විතක්කපරියාහනං කරොතීති වුවිවති. ආරම්මණෙ
විත්තස්ස ආනයනපච්චුපට්ඨානො, තජ්ජාසමන්තාභාරෙන පන ඉන්ද්‍රියෙන ව
පරික්ඛිත්තෙ විසයෙ අනන්තරායෙන උප්පජ්ජනතො ආපාඨගතවිසයපදට්ඨානොති
වුවිවති. නානත්තෙකත්තසද්දනිමිත්තානන්ති නානාසභාවානං එකසභාවානඤ්ච
සද්දනිමිත්තානං. සද්දා එව වෙන්ථ විතක්කුප්පත්තිකාරණත්තා සඬ්ඛාරනිමිත්තත්තා
ව නිමිත්තානි. හෙරිසද්දාදිවසෙන එකග්ගනීභූතා, අනෙකා වා සද්දා, නානාදිසාසු වා
සද්දා, නානාසත්තානං වා සද්දා නානත්තසද්දා, එකදිසාය සද්දා, එකසත්තස්ස වා
සද්දා, හෙරිසද්දාදිවසෙන එකෙකසද්දා වා එකත්තසද්දා. සද්දොති වෙන්ථ සප්පතීති
සද්දො, කථියතීති අත්ථො. පරියොගාහණෙ පඤ්ඤාති පවිසනපඤ්ඤා,
පජානනපඤ්ඤාති අත්ථො. සොතධාතුවිසුද්ධිඤ්ඤාණන්ති සවනට්ඨෙන ව
නිජ්ජීවට්ඨෙන ව සොතධාතු, සොතධාතුකිවචකරණවසෙන ව සොතධාතු වියාතිපි
සොතධාතු, පරිසුද්ධත්තා නිරුපක්කිලෙසත්තා විසුද්ධි, සොතධාතු එව විසුද්ධි
සොතධාතුවිසුද්ධි, සොතධාතුවිසුද්ධි එව ඤාණං සොතධාතුවිසුද්ධිඤ්ඤාණං.

සොමනස්සසහගතදොමනස්සසහගතඋපෙක්ඛාසහගතවසෙන තිණ්ණන්තං විත්තානං. විජ්ජාරත්තාති විජ්ජාරභාවෙන වෙගෙනාති අත්ථො. හෙතුඅත්ථෙ නිස්සක්කවචනං, වෙනොපරියඤ්ඤාණුප්පාදනත්ථං පරිකම්මකරණකාලෙ පරෙසං තිණ්ණන්තං විත්තානං විජ්ජාරහෙතුතා. ඉන්ද්‍රියානං පසාදවසෙනාති චක්ඛාදීනං ඡන්තං ඉන්ද්‍රියානං පසාදවසෙන, ඉන්ද්‍රියානං පතිට්ඨිතොකාසා වෙන්ථ එඬුපවාරෙන ඉන්ද්‍රියානන්ති චුත්තා යථා “විජ්ජසන්නාති ඛො තෙ, ආවුසො, ඉන්ද්‍රියාති පරිසුද්ධො ඡවිවණ්ණො පරියොදාතො”ති (මහාව. 60).

ඉන්ද්‍රියපතිට්ඨිතොකාසෙසුපි හදයවත්ථු එව ඉධාධිජ්ජෙතං. පසාදවසෙනාති ච අනාවිලභාවවසෙන. “පසාදජ්ජසාදවසෙනා”ති වත්තඛිබ්බෙ අජ්ජසාදසද්දස්ස ලොපො කතොති වෙදිතඛිබ්බං. අථ වා ඉදමජ්ජසන්නන්ති ගහණස්ස පසාදමපෙක්ඛිත්වා එව සම්භවතො “පසාදවසෙනා”ති වචනෙනෙව අජ්ජසාදොපි චුත්තොව භොතීති වෙදිතඛිබ්බං. නානත්තෙකත්තවිඤ්ඤාණවරියා පරියොගාහණෙ පඤ්ඤාති යථාසම්භවං.

නානාසභාවඑකසභාවඑකුනනවුනිවිඤ්ඤාණපවත්තිවිජානනපඤ්ඤා. එත්ථ අසමාහිතස්ස විඤ්ඤාණවරියා නානත්තං, සමාහිතස්ස විඤ්ඤාණවරියා එකත්තං. සරාගාදිවිත්තං වා නානත්තං, චිතරාගාදිවිත්තං එකත්තං. වෙනොපරියඤ්ඤාණන්ති එත්ථ පරියාතීති පරියං, පරිච්ඡින්නදතීති අත්ථො. වෙනසො පරියං වෙනොපරියං, වෙනොපරියඤ්ඤා නං ඤාණඤ්ඤාති වෙනොපරියඤ්ඤාණං. විජ්ජාරතාතිපි පාඨො, විජ්ජාරතායාති අත්ථො.

53. පච්චයජ්ජපවත්තානං ධම්මානන්ති පටිච්චසමුප්පාදවසෙන පච්චයතො පවත්තානං පච්චයුප්පන්නධම්මානං. නානත්තෙකත්තකම්මවිජ්ජාරවසෙනාති එත්ථ අකුසලං කම්මං නානත්තං, කුසලං කම්මං එකත්තං. කාමාවචරං වා කම්මං නානත්තං, රූපාවචරාරූපාවචරං කම්මං එකත්තං. නානත්තෙකත්තකම්මවිජ්ජාරවසෙන පච්චයපවත්තානං ධම්මානං පරියොගාහණෙ පඤ්ඤාති සම්බන්ධො. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණන්ති පුබ්බෙ අතීතජාතීසු නිවුත්ථබන්ධා පුබ්බෙනිවාසො. නිවුත්ථාති අජ්ඣාදිත්ථා අනුභූතා අත්තනො සත්තානෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා. පුබ්බෙ අතීතජාතීසු නිවුත්ථධම්මා වා පුබ්බෙනිවාසො. නිවුත්ථාති ගොචරනිවාසෙන නිවුත්ථා අත්තනො විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා පරිච්ඡින්නා, පරිච්ඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතාපි වා. ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසු තෙ බුද්ධානංයෙව ලබ්භන්ති. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතීති යාය සතියා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති, සා පුබ්බෙනිවාසානුස්සති, ඤාණන්ති තාය සතියා සම්පයුත්තං ඤාණං.

54. ඔභාසවසෙනාති දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපදස්සනත්ථං පසාරිතස්ස තෙජොකසිණඛදාතකසිණආලොකකසිණානං අඤ්ඤතරස්ස චතුත්ථජ්ඣානාරම්මණස්ස කසිණොභාසස්ස වසෙන. නානත්තෙකත්තරූපනිමිත්තානන්ති නානාසත්තානං රූපානි, නානත්තකායං උපපන්නානං වා සත්තානං රූපානි, නානාදිසාසු වා රූපානි, අසම්මිස්සානි වා රූපානි නානත්තරූපානි, එකසත්තස්ස රූපානි, එකත්තකායං උපපන්නස්ස වා රූපානි, එකදිසාය වා රූපානි, නානාදිසාදීනං සම්මිස්සිභූතානි වා රූපානි එකත්තරූපානි. රූපන්ති වෙන්ථ වණ්ණායතනමෙව. තඤ්ඤි රූපයතීති රූපං, වණ්ණචිකාරං ආපජ්ජමානං භද්‍යඛිගතභාවං පකාසෙතීති අත්ථො. රූපමෙව රූපනිමිත්තං. තෙසං නානත්තෙකත්තරූපනිමිත්තානං. දස්සනට්ඨෙ පඤ්ඤාති දස්සනසභාවෙ පඤ්ඤා.

දිබ්බචක්ඛුඤ්ඤාණන්ති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං. දෙවානඤ්ඤි සුවරිතකම්මනිබ්බත්තං පිත්තසෙම්භරුහිරාදීහි අපලිබුද්ධං උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය දුරෙපි ආරම්මණසම්පටිච්ඡනසමත්ථං දිබ්බං පසාදවක්ඛු හොති. ඉදඤ්ඤාපි වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තං ඤාණවක්ඛු තාදිසමෙවාති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං, දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා අත්තනා දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාපි දිබ්බං, ආලොකපරිග්ගහෙන මහාජුතිකත්තාපි දිබ්බං, තිරොකුට්ඨාදිගතරූපදස්සනෙන මහාගතිකත්තාපි දිබ්බං. තං සබ්බං සද්දසත්ථානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. දස්සනට්ඨෙන

වක්බු, වක්බුකිච්චකරණෙන වක්බුමිචාතිපි වක්බු, දිබ්බඤ්ච තං වක්බු වාති දිබ්බවක්බු, දිබ්බවක්බු ච තං ඤාණඤ්චාති දිබ්බවක්බුඤාණං.

55. වතුසට්ඨියා ආකාරෙහීති අට්ඨසු මග්ගඵලෙසු ඵකෙකස්මිං අට්ඨන්තං අට්ඨන්තං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන වතුසට්ඨියා ආකාරෙහි. තිණ්ණන්තං ඉන්ද්‍රියානන්ති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං අඤ්ඤිත්තන්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවිත්තන්ද්‍රියන්ති, ඉමෙසං තිණ්ණන්තං ඉන්ද්‍රියානං. වසිභාවතා පඤ්ඤාති වසිභාවතාය පචත්තා පඤ්ඤා, අරහත්තඵලෙ අට්ඨන්තං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන අට්ඨහි ආකාරෙහි අඤ්ඤාතාවිත්තන්ද්‍රියස්සෙව වසිභාවතාය අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ අභාවෙපි කාරණසිද්ධිවසෙන තදත්ථසාධනතාය චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ආසවානං බයෙ ඤාණන්ති අත්තනා වජ්ඣානං ආසවානං බයකරං අරහත්තමග්ගඤාණං.

56-59. ඉදානි ආසවානං බයඤාණසංඛාරානඅරහත්තමග්ගඤාණසම්බන්ධෙ වතුන්තමිපි මග්ගඤාණානං ඵකෙකස්ස මග්ගඤාණස්ස ඵකාහිසමයතං දස්සෙතුං ‘පරිඤ්ඤට්ඨෙ පඤ්ඤා’ තිආදීනි වත්තාරි ඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථාපි ඔළාරිකත්තා සබ්බසත්තසාධාරණත්තා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති දුක්ඛසච්චං පයමං චුත්තං, තස්සෙව හෙතුදස්සනත්ථං තදනන්තරං සමුදයසච්චං, හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධොති ඤාපනත්ථං තදනන්තරං නිරොධසච්චං, තදධිගමුපායදස්සනත්ථං අන්තෙ මග්ගසච්චං. භවස්සබස්සාදගධිතානං චා සත්තානං සංවෙගජනනත්ථං පයමං දුක්ඛමාහ, තං නෙව අකතං ආගච්ඡති, න ඉස්සරනිම්මානාදිතො හොති, ඉතො පන හොතීති ඤාපනත්ථං තදනන්තරං සමුදයසච්චං, තතො සහෙතුකෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා සංවිග්ගමානසානං දුක්ඛනිස්සරණගවෙසීනං නිස්සරණදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං නිරොධං, තතො නිරොධාධිගමත්ථං නිරොධසම්පාපකං මග්ගන්ති. ඉදානි තබ්බිසයානි ඤාණානි තෙනෙව කමෙන උද්දිට්ඨානි. තත්ථ පරිඤ්ඤට්ඨෙති දුක්ඛස්ස පිළනට්ඨාදිකෙ වතුබ්බිධෙ පරිජානිතබ්බසභාවෙ. පහානට්ඨෙති සමුදයස්ස ආයුහනට්ඨාදිකෙ වතුබ්බිධෙ පහාතබ්බසභාවෙ. සච්ඡිකිරියට්ඨෙති නිරොධස්ස නිස්සරණට්ඨාදිකෙ වතුබ්බිධෙ සච්ඡිකාතබ්බසභාවෙ. භාවනට්ඨෙති මග්ගස්ස නියානට්ඨාදිකෙ වතුබ්බිධෙ භාවෙනබ්බසභාවෙ.

60-63. ඉදානි භාවිතමග්ගස්ස පච්චවෙක්ඛණවසෙන චා අභාවිතමග්ගස්ස අනුස්සවවසෙන චා විසුං විසුං සච්චඤාණානි දස්සෙතුං දුක්ඛෙ ඤාණාදීනි වත්තාරි ඤාණානි උද්දිට්ඨානි. තත්ථ දුක්ඛෙති ඵත්ථ දු-ඉති අයං සද්දො කුච්ඡිතෙ දිස්සති. කුච්ඡිතඤ්ඤි පුත්තං දුපුත්තොති වදන්ති. බං-සද්දො පන තුච්ඡෙ. තුච්ඡඤ්ඤි ආකාසං ‘බ’න්ති වුව්චති. ඉදඤ්ච පයමසච්චං කුච්ඡිතං අනෙකුපද්දවාධිට්ඨානතො, තුච්ඡං බාලජනපරිකප්පිතධුචසුභසුඛත්තභාවවිරහිතතො. තස්මා කුච්ඡිතත්තා තුච්ඡත්තා ච ‘දුක්ඛ’න්ති වුව්චති.

දුක්ඛසමුදයෙති ඵත්ථ සං-ඉති අයං සද්දො ‘සමාගමො සමෙත’න්තිආදීසු (විභ. 199; දී. නි. 2.396) විය සංයොගං දිපෙති. උ-ඉති අයං සද්දො ‘උප්පන්නං උදිත්’න්තිආදීසු (පාරා. 172; චූළනි. බග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 141) විය

උප්පත්ති. අය-සද්දො පන කාරණං දීපෙනි. ඉද්දවාපි දුතියසච්චං
 අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති දුක්ඛස්ස උප්පත්තිකාරණං. ඉති දුක්ඛස්ස සංයොගෙ
 උප්පත්තිකාරණත්තා “දුක්ඛසමුදය”න්ති වුච්චති.

දුක්ඛනිරොධෙති එත්ථ නි-සද්දො අභාවං, රොධ-සද්දො ව චාරකං දීපෙනි.
 තස්මා අභාවො එත්ථ සංසාරචාරකසඛ්ඛාතස්ස දුක්ඛරොධස්ස සබ්බගතිසුඤ්ඤත්තා,
 සමධගතෙ වා තස්මිං සංසාරචාරකස්ස දුක්ඛරොධස්ස අභාවො හොති
 තප්පටිපක්ඛත්තාතිපි “දුක්ඛනිරොධ”න්ති වුච්චති. දුක්ඛස්ස වා
 අනුප්පත්තිනිරොධපච්චයත්තා දුක්ඛනිරොධන්ති වුච්චති.

දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදායාති එත්ථ යස්මා අයං එතං දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති
 ආරම්මණකරණවසෙන තදභිමුඛිභූතත්තා, පටිපදා ව හොති දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා,
 තස්මා දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදාති වුච්චති. චත්තාරි මග්ගඤ්ඤාණානෙව හෙට්ඨා
 වුට්ඨානාකාරදීපනවසෙන “මග්ගෙ ඤාණ”න්ති වුත්තාති,
 අනන්තරඵලදායකත්තස්ස කාරණපරිදීපනවසෙන “ආනන්තරිකසමාධිමිති
 ඤාණ”න්ති වුත්තාති, විචට්ටනාකාරදීපනවසෙන “සච්චවිචට්ටෙ ඤාණ”න්ති
 වුත්තාති, මග්ගපටිපාටික්කමෙනෙව අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණුප්පත්තිං, තස්ස ව
 ඤාණස්ස අභිඤ්ඤාභාවං දීපෙතුං අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණමෙව “ආසවානං ඛයෙ
 ඤාණ”න්ති වුත්තං. පුන චතුත්තම්පි මග්ගඤ්ඤාණානං එකාභිසමයතං දීපෙතුං
 “පරිඤ්ඤට්ඨෙ පඤ්ඤා දුක්ඛෙ ඤාණ”න්ති ආදීති චත්තාරි ඤාණාති වුත්තාති. පුන
 එකෙකස්මිං සච්චෙ විසුං විසුං උප්පත්තිදීපනවසෙන “දුක්ඛෙ ඤාණ”න්ති ආදීති
 චත්තාරි ඤාණාති උද්දිට්ඨානීති එවං පුබ්බාපරවිසෙසො වෙදිතබ්බොති.

64-67. ඉදානි සබ්බෙසං අරියපුග්ගලානං අරියමග්ගානුභාවෙනෙව
 පටිසම්භිදාඤ්ඤාණාති සිද්ධානීති දස්සෙතුං අත්ථපටිසම්භිදෙ ඤාණන්ති ආදීති පුන
 චත්තාරි පටිසම්භිදාඤ්ඤාණාති උද්දිට්ඨානීති. ඉමානි හි පටිසම්භිදාපහෙදාභාවෙපි
 සබ්බඅරියපුග්ගලසාධාරණාති සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤ්ඤාණාති, හෙට්ඨා උද්දිට්ඨානි පන
 පහිත්තපටිසම්භිදානං පහෙදප්පත්තාති පටිසම්භිදාඤ්ඤාණානීති වෙදිතබ්බානීති
 අයමෙනෙසං උභයත්ථවචනෙ විසෙසො. යස්මා වා අනන්තරං උද්දිට්ඨං
 දුක්ඛාරම්මණං නිරොධාරම්මණඤ්ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා හොති,
 සමුදයාරම්මණං මග්ගාරම්මණඤ්ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තදභිලාපෙ ඤාණං
 නිරුත්තිපටිසම්භිදා, තෙසු ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා, තස්මා තම්පි
 අත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤ්ඤාණාති උද්දිට්ඨානීති වෙදිතබ්බානීති.
 තස්මායෙව ච හෙට්ඨා නානත්තසද්දෙන විසෙසෙත්වා වුත්තාති. ඉධ තථා
 අවිසෙසෙත්වා වුත්තානීති.

68. එවං පටිපාටියා සත්තසට්ඨි සාවකසාධාරණඤ්ඤාණාති උද්දිසිත්වා ඉදානි
 සාවකෙහි අසාධාරණාති තථාගතානංයෙව ආවෙණිකාති ඤාණාති දස්සෙතුං
 ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤ්ඤාණාදීති ඡ අසාධාරණඤ්ඤාණාති උද්දිට්ඨානීති. තත්ථපි යස්මා
 තථාගතා සත්තානං ධම්මදෙසනාය භාජනාභාජනත්තං ඔලොකෙන්තා බුද්ධචක්ඛුනා

ඔලොකෙන්ති. බුද්ධචක්ඛු නාම ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තාසයානුසයඤාණද්වයමෙව.
යථාහ -

“අද්දසා ඛො භගවා බුද්ධචක්ඛුනා ලොකං වොලොකෙන්තො සත්තෙ
අප්පරජක්ඛෙ මහාරජක්ඛෙ තික්ඛිත්ථියෙ මුදිත්ථියෙ” තිආදි (මහාව. 9; ම. නි.
1.283; 2.339).

සත්තසත්තානෙ ව ඔලොකෙන්තා පයමං ඉන්ද්‍රියපරිපාකාපරිපාකං ඔලොකෙන්ති,
ඉන්ද්‍රියපරිපාකඤ්ච ඤත්වා ආසයාදීනං අනුරූපෙන ධම්මදෙසනත්ථං තතො
ආසයානුසයවර්තාති ඔලොකෙන්ති, තස්මාපි පයමං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං
උද්දිට්ඨං, තදනන්තරං ආසයානුසයඤාණං. ධම්මං දෙසෙන්තා ව යස්මා
පාටිභාරියෙන විනෙතබ්බානං පාටිභාරියං කරොන්ති, තස්මා
ආසයානුසයඤාණානන්තරං යමකපාටිභාරියෙ ඤාණං උද්දිට්ඨං. ඉමෙසං තිණ්ණං
ඤාණානං භෙතූපරිදීපනත්ථං තදනන්තරං මහාකරුණාඤාණං උද්දිට්ඨං.
මහාකරුණාඤාණස්ස පරිසුද්ධභාවපරිදීපනත්ථං තදනන්තරං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං
උද්දිට්ඨං. සබ්බඤ්ඤාස්සාපි සබ්බධම්මානං ආවජ්ජනපටිබ්බභාවපරිදීපනත්ථං
සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්ස අනාවරියභාවපරිදීපනත්ථඤ්ච තදනන්තරං
අනාවරණඤාණං උද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණන්ති එත්ථ උපරි “සත්තාන”න්ති පදං ඉධෙව
ආහරිත්වා “සත්තානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං”න්ති යොජෙතබ්බං. පරාති ව
අපරාති ව පරාපරාතීති චත්තබ්බෙ සන්ධිවසෙන රො-කාරං කත්වා පරොපරාතීති
වුච්චති. පරොපරානං භාවො පරොපරියං, පරොපරියමෙව පරොපරියත්තං,
වෙනෙය්‍යසත්තානං සද්ධාදීනං පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං පරොපරියත්තං
ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තස්ස ඤාණං
ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං, ඉන්ද්‍රියානං උත්තමානුත්තමභාවඤාණන්ති අත්ථො.
“ඉන්ද්‍රියවරොවරියත්තඤාණං”න්තිපි පාඨො. වරාති ව අවරියාති ව වරොවරියාති,
වරොවරියානං භාවො වරොවරියත්තන්ති යොජෙතබ්බං. අවරියාතීති ව න
උත්තමාතීති අත්ථො. අථ වා පරාති ව ඔපරාති ව පරොපරාති, තෙසං භාවො
පරොපරියත්තන්ති යොජෙතබ්බං. ඔපරාතීති ව ඔරාතීති වුත්තං හොති, ලාමකාතීති
අත්ථො, “පරොපරා යස්ස සමෙච්ච ධම්මා” තිආදීසු (සු. නි. 479) විය.
“ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙ ඤාණං”න්ති භූමිමච්චනෙනාපි පාඨො.

**69. සත්තානං ආසයානුසයෙ ඤාණන්ති එත්ථ රූපාදීසු බන්ධෙසු ඡන්දරාගෙන
සත්තා විසත්තාති සත්තා. වුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා -**

“රූපෙ ඛො, රාධ, යො ඡන්දො යො රාගො යා නන්දී යා තණ්හා, තත්‍ර
සත්තො තත්‍ර විසත්තො, තස්මා ‘සත්තො’ති වුච්චති. වෙදනාය සඤ්ඤාය
සඬ්ඛාරෙසු විඤ්ඤාණෙ යො ඡන්දො යො රාගො යා නන්දී යා තණ්හා, තත්‍ර
සත්තො තත්‍ර විසත්තො, තස්මා ‘සත්තො’ති වුච්චති” (සං. නි. 3.161).

අක්ඛරවිත්තකා පන අත්ථං අවිචාරෙත්වා “නාමමත්තමෙන” න්ති ඉච්ඡන්ති. යෙපි අත්ථං විචාරෙත්ති, තෙ සත්වයොගෙන සත්තාති ඉච්ඡන්ති, තෙසං සත්තානං. ආසයන්ති නිස්සයන්ති එතං ඉති ආසයො, මිච්ඡාදිට්ඨියා, සම්මාදිට්ඨියා වා කාමාදීහි, නෙක්ඛම්මාදීහි වා පරිභාවිතස්ස සත්තානස්සෙනං අධිවචනං. සත්තසන්තානෙ අනුසෙන්නි අනුපවත්තන්ති අනුසයා, ටාමගතානං කාමරාගාදීනං එතං අධිවචනං. ආසයො ච අනුසයො ච ආසයානුසයො. ජාතිග්ගහණෙන ච ද්වන්ද්‍වසමාසවසෙන ච එකවචනං වෙදිතබ්බං. යස්මා වරිතාධිමුත්තියො ආසයානුසයසඬගහිතා, තස්මා උද්දෙසෙ වරිතාධිමුත්තියු ඤාණාති ආසයානුසයඤාණෙනෙව සඬගහෙත්වා “ආසයානුසයෙ ඤාණ” න්ති චුත්තං. යෙනෙව හි අධිප්පායෙන උද්දෙසො කතො, තෙනෙව අධිප්පායෙන නිද්දෙසො කතොති.

70. යමකපාටිභීරෙ ඤාණන්ති එත්ථ අග්ගික්ඛන්ධඋදකධාරාදීනං අපුබ්බං
අවරිමං සකිංයෙව පවත්තිතො යමකං, අස්සද්ධියාදීනං පටිපක්ඛධම්මානං හරණතො පාටිභීරං, යමකඤ්ච තං පාටිභීරඤ්චාති යමකපාටිභීරං.

71. මහාකරුණාසමාපත්තියා ඤාණන්ති එත්ථ පරදුක්ඛෙ සති සාධුනං
හදයකම්පනං කරොතිති කරුණා, කිනාති වා පරදුක්ඛං හිංසති විනාසෙතිති කරුණා, කිරියති වා දුක්ඛිතෙසු ඵරණවසෙන පසාරියතිති කරුණා, ඵරණකම්මවසෙන කම්මගුණවසෙන ච මහති කරුණා මහාකරුණා, සමාපජ්ජන්ති එතං මහාකරුණිකාති සමාපත්ති, මහාකරුණා ච සා සමාපත්ති වාති මහාකරුණාසමාපත්ති. තස්සං මහාකරුණාසමාපත්තියං, තංසම්පයුත්තං ඤාණං.

72-73. සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං අනාවරණඤාණන්ති එත්ථ
පඤ්චනෙය්‍යපථප්පහෙදං සබ්බං අඤ්ඤාසිති සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤස්ස භාවො සබ්බඤ්ඤතා, සා එව ඤාණං “සබ්බඤ්ඤාතාඤාණ” න්ති වත්තබ්බෙ “සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණ” න්ති චුත්තං. සඬ්ඛතාසඬ්ඛතාදිහෙදා සබ්බධම්මා හි සඬ්ඛාරො විකාරො ලක්ඛණං නිබ්බානං පඤ්ඤත්තීති පඤ්චෙව නෙය්‍යපථා භොන්ති. සබ්බඤ්ඤාති ච කමසබ්බඤ්ඤා, සකිංසබ්බඤ්ඤා, සතතසබ්බඤ්ඤා, සත්තිසබ්බඤ්ඤා, ඤාතසබ්බඤ්ඤාති පඤ්චවිධා සබ්බඤ්ඤානො සිග්ගං. කමෙන සබ්බජානනකාලාසම්භවතො කමසබ්බඤ්ඤාතා න භොති, සකිං සබ්බාරම්මණගහණාභාවතො සකිංසබ්බඤ්ඤාතා න භොති, චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං යථාරම්මණවිත්තසම්භවතො භවඬ්ගවිත්තවිරොධතො යුත්තිඅභාවතො ච සතතසබ්බඤ්ඤාතා න භොති, පරිසෙසතො සබ්බජානනසමත්ථන්තා සත්තිසබ්බඤ්ඤාතා වා සියා, විදිතසබ්බධම්මත්තා ඤාතසබ්බඤ්ඤාතා වා සියා. සත්තිසබ්බඤ්ඤානො සබ්බජානනත්තං නත්ථීති තම්පි න යුජ්ජති.

“න තස්ස අද්දිට්ඨමිධන්ථි කිඤ්චි, අථො අවිඤ්ඤාතමජානිතබ්බං; සබ්බං අභිඤ්ඤාසි යදන්ථි නෙය්‍යං, තථාගතො තෙන සමන්තවක්ඛු” ති.
(මහානි. 156; චූළනි. මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 1.208) –

වුත්තත්තා ඥාතසබ්බඤ්ඤත්තමෙව යුජ්ජති. එවඤ්ඤි සති කිච්චතො අසම්මොහතො කාරණසිද්ධිතො ආවජ්ජනපටිබද්ධතො සබ්බඤ්ඤත්තමෙව භොතීති.
ආවජ්ජනපටිබද්ධත්තා එව හි නත්ථි එතස්ස ආවරණන්ති අනාවරණං, තදෙව අනාවරණඤාණන්ති වුච්චතීති.

ඉමානි තෙසත්තති ඤාණානීති සාවකෙහි සාධාරණසාධාරණවසෙන උද්දිට්ඨානි ඉමානි තෙසත්තති ඤාණානි. ඉමෙසං තෙසත්තතිසා ඤාණානන්ති ආදිතො පටියාය වුත්තානං ඉමෙසං තෙසත්තතිඤාණානං. උබ්බාහනත්ථෙ වෙතං සාම්ච්චනං. තෙසත්තතිනන්තිපි පායො. ‘‘තෙසත්තතිසා’’ති වත්තබ්බෙ එකස්මිං බහුවචනං වෙදිතබ්බං. සත්තසට්ඨි ඤාණානීතිආදිතො පටියාය සත්තසට්ඨි ඤාණානි. සාවකසාධාරණානීති සවනන්තෙ අරියාය ජාතියා ජාතත්තා සාවකා, සමානං ධාරණමෙතෙසන්ති සාධාරණානි, තථාගතානං සාවකෙහි සාධාරණානි සාවකසාධාරණානි. ඡ ඤාණානීති අන්තෙ උද්දිට්ඨානි ඡ ඤාණානි. අසාධාරණානි සාවකෙහීති සාවකෙහි අසාධාරණානි තථාගතානංයෙව ඤාණානීති.

සද්ධම්මජපකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

ඤාණකථාමානිකුද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. සුතමයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

විස්සජ්ජනුද්දෙසවණ්ණනා

1. ඉදානි යථානික්ඛිත්තෙන උද්දෙසෙන සඬගහිතෙ ධම්මෙ පහෙදතො දස්සෙතුං කථං සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණන්තිආදි නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො. තත්ථ යං වුත්තං, ‘‘සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණං’’න්ති, තං කථං භොතීති? අයං කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. පඤ්චවිධා හි පුච්ඡා – අදිට්ඨභොතනාපුච්ඡා, දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා, විමතිවිෂේදනාපුච්ඡා, අනුමතිපුච්ඡා, කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡාති. තාසං ඉදං නානත්තං –

කතමා අදිට්ඨභොතනාපුච්ඡා? (මහානි. 150; වුළුනි.

පුණ්ණකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 12) පකතිසා ලක්ඛණං අඤ්ඤාතං භොති අදිට්ඨං අතුලිතං අතීරිතං අවිභූතං අවිභාවිතං, තස්ස ඤාණාය දස්සනාය තුලනාය තීරණාය විභූතාය විභාවනත්ථාය පඤ්ඤං පුච්ඡති, අයං අදිට්ඨභොතනාපුච්ඡා.

කතමා දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා? (මහානි. 150; වුළුනි.

පුණ්ණකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 12) පකතිසා ලක්ඛණං ඤාතං භොති දිට්ඨං තුලිතං තීරිතං විභූතං විභාවිතං, සො අඤ්ඤෙහි පණ්ඩිතෙහි සද්ධිං සංසන්දනත්ථාය පඤ්ඤං පුච්ඡති, අයං දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා.

කතමා විමතිවිෂේදනාපුවත? (මහානි. 150; වූළනි.

පුණ්ණකමාණවපුවතනිද්දෙස 12) පකතියා සංසයපක්ඛන්දො හොති විමතිපක්ඛන්දො ද්වෙළ්භකජාතො “එවං නු ඛො, නනු ඛො, කිං නු ඛො, කථං නු ඛො”ති? සො විමතිවිෂේදනත්ථාය පඤ්භං පුවතති, අයං විමතිවිෂේදනාපුවතා.

කතමා අනුමතිපුවත? හගවා භික්ඛූනං අනුමතියා පඤ්භං පුවතති – “තං කිං මඤ්ඤථ, භික්ඛවෙ, රූපං නිව්චං වා අනිව්චං වා”ති? “අනිව්චං, භන්තෙ”. “යං පනානිව්චං, දුක්ඛං වා තං සුඛං වා”ති? “දුක්ඛං, භන්තෙ”. “යං පනානිව්චං දුක්ඛං විපරිණාමධම්මං, කල්ලං නු තං සමනුපස්සිතුං ‘එතං මම, එසොභමස්මි, එසො මෙ අත්තා’ති? “නො හෙතං, භන්තෙ”ති (මහාව. 21), අයං අනුමතිපුවතා.

කතමා කථෙතුකම්‍යතාපුවත? හගවා භික්ඛූනං කථෙතුකම්‍යතාය පඤ්භං පුවතති – “චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, සතිපට්ඨානා. කතමෙ චත්තාරො”ති (සං. නි. 5.390)? අයං කථෙතුකම්‍යතාපුවතාති. තාසු අයං ථෙරස්ස කථෙතුකම්‍යතාපුවතාති චෙදිතඛිබ්බා.

ඉදානි සමාතිකුද්දෙසාය කථෙතුකම්‍යතාපුවතාය “ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යාති සොතාවධානං, තංපජානනා පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණං”න්තිආදයො සොළස විස්සජ්ජනුද්දෙසා. තත්ථ ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යාති “දෙසයන්තස්සා”ති පාඨසෙසො. ඉමෙ ධම්මා අභිජානිතඛිබ්බාති සත්ථුනො, අඤ්ඤතරස්ස වා ගරුට්ඨානියස්ස සබ්බමචාරිස්ස ධම්මං දෙසයන්තස්ස පුබ්බෙ චුත්තනයෙන සොතාවධානං සුතං සොතාවධානං නාම. තංපජානනා පඤ්ඤා තස්ස සුතස්ස පජානනා පරියායපරිච්ඡින්නපඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණං නාමාති අත්ථො. තස්ස පජානනා තංපජානනාති සාම්චවනසමාසො. තං පජානනාති විහත්තිවිපල්ලාසවසෙන උපයොගවචනං වා. අභිඤ්ඤෙය්‍යාති ච සභාවලක්ඛණාවබ්බොධවසෙන සොහනෙනාකාරෙන ජානිතඛිබ්බා. පරිඤ්ඤෙය්‍යාති සාමඤ්ඤලක්ඛණාවබ්බොධවසෙන කිව්චසමාපනවසෙන ච ඛ්‍යාපිත්වා ජානිතඛිබ්බා. භාවෙනඛිබ්බාති චඩ්ඨෙතඛිබ්බා. සච්ඡිකාතඛිබ්බාති පච්චක්ඛං කාතඛිබ්බා. දුට්ඨා හි සච්ඡිකිරියා පටිලාභසච්ඡිකිරියා ආරම්භසච්ඡිකිරියා ච. පච්චනීකසමුදාචාරවසෙන පරිහානියසඛිබ්බාතං භානං භජන්තීති භානභාගියා. තදනුධම්මතාය සතියා සණ්ඨානවසෙන ඨානසඛිබ්බාතං ඨීතිං භජන්තීති ඨීතිභාගියා. උපරිවිසෙසාධිගමවසෙන විසෙසං භජන්තීති විසෙසභාගියා. අනිබ්බිද්ධපුබ්බං අප්පදාලිතපුබ්බං ලොභක්ඛන්ධං දොසක්ඛන්ධං මොහක්ඛන්ධං නිබ්බිජ්ඣති පදාලෙතීති අරියමග්ගො නිබ්බෙධො නාම, නිබ්බිදාසහගතානං සඤ්ඤාමනසිකාරානං සමුදාචාරවසෙන තං නිබ්බෙධං භජන්තීති නිබ්බෙධභාගියා.

සබ්බෙ සඛිබ්බාරාති සබ්බෙ සප්පච්චයා ධම්මා. තෙ හි සඛිබ්බසඛිබ්බාරා නාම. පච්චයෙහි සඛිගම්ම කරියන්තීති සඛිබ්බාරා, තෙ එව පච්චයෙහි සඛිගම්ම කතත්තා සඛිබ්බාරාති විසෙසෙත්වා චුත්තා. කම්මනිබ්බත්තා තෙභූමකරුපාරුපධම්මා අභිසඛිබ්බසඛිබ්බාරාති අට්ඨකථාසු (විසුද්ධි. 2.587; විහ. අට්ඨ. 226

සඬබාරපදනිද්දෙස) වුත්තා. තෙපි “අනිච්චා ව සඬබාරා” තිආදීසු (සං. නි. 1.186; 2.143; දී. නි. 2.221, 272) සඬබතසඬබාරෙසු සඬගහං ගච්ඡන්ති. “අවිජ්ජාගතො අයං, භික්ඛවෙ, පුරිසපුග්ගලො පුඤ්ඤඤවෙව සඬබාරං අභිසඬබරොති” තිආදීසු (සං. නි. 2.51) අවිජ්ජාපච්චයා සඬබාරාව ආගතා තෙභුමිකකුසලාකුසලවෙනනා අභිසඬබරණකසඬබාරා නාම. “යාවතිකා අභිසඬබාරස්ස ගති, තාවතිකං ගන්ත්වා අක්ඛාහනං මඤ්ඤෙ අට්ඨාසී” තිආදීසු ආගතං කායිකං චෙතසිකං චීරියං පයොගාභිසඬබාරො නාම. “සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නස්ස ඛො, ආවුසො විසාබ, භික්ඛුනො පයමං නිරුජ්ඣති වච්ඡසඬබාරො, තතො කායසඬබාරො, තතො චිත්තසඬබාරො” තිආදීසු (ම. නි. 1.464) ආගතා චිත්තකච්චාරා. වාවං සඬබරොන්තිති වච්ඡසඬබාරා. අස්සාසපස්සාසා කායෙන සඬබරියන්තිති කායසඬබාරා. සඤ්ඤා ව වෙදනා ව චිත්තෙන සඬබරියන්තිති චිත්තසඬබාරා. ඉධ පන සඬබතසඬබාරා අධිජ්ජෙතා.

අනිච්චාති හුත්වා අභාවටියෙන. දුක්ඛාති පිළනටියෙන. සබ්බෙ ධම්මාති නිබ්බානම්පි අන්තොකත්වා වුත්තා. අනත්තාති අවසවත්තනටියෙන. ඉදං දුක්ඛං අරියසච්චන්තිආදීසු “දුක්ඛසමුදයො දුක්ඛනිරොධො” ති වත්තබ්බෙ “දුක්ඛසමුදයං දුක්ඛනිරොධං”න්ති ලිඬගච්ඡල්ලාසො කතො. යස්මා පන බුද්ධාදයො අරියා පටිවිජ්ඣන්ති, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්ති. යථාහ “චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, අරියසච්චානි...පෙ.... ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරි අරියසච්චානි. අරියා ඉමානි පටිවිජ්ඣන්ති, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්ති” ති. අරියස්ස සච්චානීතිපි අරියසච්චානි. යථාහ “සදෙවකෙ ලොකෙ...පෙ.... සදෙවමනුස්සාය තථාගතො අරියො, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්ති” ති (සං. නි. 5.1098). එතෙසං අභිසම්බුද්ධත්තා අරියභාවසිද්ධිතොපි අරියසච්චානි. යථාහ “ඉමෙසං ඛො, භික්ඛවෙ, චතුත්තං අරියසච්චානං යථාභූතං අභිසම්බුද්ධත්තා තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො අරියොති වුච්චති” ති (සං. නි. 5.1093). අරියානි සච්චානීතිපි අරියසච්චානි. අරියානීති අවිතථානි, අවිසංවාදකානීති අත්ථො. යථාහ “ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරි අරියසච්චානි තථානි අවිතථානි අනඤ්ඤථානි, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්ති” ති (සං. නි. 5.1097). සච්චානීති කො සච්චටියොති වෙ? යො පඤ්ඤාවක්ඛුනා උපපරික්ඛමානානං මායාව විපරිතො, මරීචිව විසංවාදකො, තිත්ථියානං පරිකප්පිතඅත්තාව අනුපලබ්භසභාවො ව න හොති, අථ ඛො බාධනපභවසන්නිනියානප්පකාරෙන තච්ඡාවිපරිතභූතභාවෙන අරියඤ්ඤාණස්ස ගොචරො හොතියෙව. එස අග්ගිලක්ඛණං විය ලොකපකති විය ව තච්ඡාවිපරිතභූතභාවො සච්චටියොති වෙදිතබ්බො. යථාහ “ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතං අවිතථමෙතං අනඤ්ඤථමෙතං”න්ති (සං. නි. 5.1090) විත්ථාරො. අපිව –

නාබාධකං යතො දුක්ඛං, දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධකං;
බාධකත්තනියාමෙන, තතො සච්චමීදං මතං.

තං විනා නාඤ්ඤතො දුක්ඛං, න හොති න ව තං තතො;

දුක්ඛහෙතු නියාමෙන, ඉති සච්චං විසත්තිකා.

නාඤ්ඤා නිබ්බානතො සන්ති, සන්තං න ච න තං යතො;
සන්තභාවනියාමෙන, තතො සච්චමිදං මතං.

මග්ගා අඤ්ඤං න නියානං, අනියානො න වාපි සො;
තච්ඡනියානභාවෙන, ඉති සො සච්චසම්මතො.

ඉති තච්ඡාවිපල්ලාස-භූතභාවං චතුස්චයි;
දුක්ඛාදීස්චවිසෙසෙන, සච්චට්ඨං ආහු පණ්ඩිතාති.

සො පනායං සච්චසද්දො අනෙකෙසු අත්ථෙසු දිස්සති. සෙය්‍යට්ඨං – “සච්චං භණෙ න කුජ්ඣෙය්‍යා” තිආදීසු (ධ. ප. 224) වාචාසච්චෙ. “සච්චෙ යීතා සමණබ්‍රාහ්මණා වා” තිආදීසු (ජා. 2.21.433) විරතිසච්චෙ. “කස්මා නු සච්චානි වදන්ති නානා, පවාදියාසෙ කුසලාවදානා” තිආදීසු (සු. නි. 891) දිට්ඨිසච්චෙ. “එකඤ්ඤි සච්චං න දුතියමත්ථි, යස්මිං පජා නො විවදෙ පජාන” තිආදීසු (සු. නි. 890; මහානි. 119) පරමත්ථසච්චෙ නිබ්බානෙ වෙච මග්ගෙ ව. “චතුත්තං සච්චානං කති කුසලා කති අකුසලා” තිආදීසු (විහ. 216) අරියසච්චෙ. ස්වායම්ධාපි අරියසච්චෙ පවත්තති.

නිද්දෙසචාරසඬගහිතස්ස විස්සජ්ජනුද්දෙසස්ස

අත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිඤ්ඤායානිද්දෙසවණ්ණනා

2. ඉදානි විස්සජ්ජනුද්දෙසසඬගහිතෙ ධම්මෙ පහෙදතො දස්සෙතුං කථං ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤායානිආදි නිද්දෙසචාරො ආරද්ධො. තත්ථ අභිඤ්ඤායානිද්දෙසාදීසු පඤ්චසු ආදිතො එකකාදිවසෙන දස දස විස්සජ්ජනානි දසුත්තරපරියායෙන සංසන්දෙත්වා උද්දිට්ඨානි. තෙසු අභිඤ්ඤායානිද්දෙසෙ තාව සබ්බෙ සත්තානි කාමභවාදීසු සඤ්ඤාභවාදීසු එකවොකාරභවාදීසු ව සබ්බභවෙසු සබ්බෙ සත්තා. ආභාරට්ඨිතිකානි ආභාරතො යීති එතෙසන්ති ආභාරට්ඨිතිකා. යීතිති චෙත්ථ සකක්ඛණෙ අත්ථිතා අධිප්පෙනා. ඉති සබ්බසත්තානං යීතිහෙතු ආභාරො නා එකො ධම්මො අධිකෙන ඤාණෙන ජානිතබ්බො. පච්චයෙ හි අභිඤ්ඤානෙ පච්චයුජ්ජන්තාපි අභිඤ්ඤානා හොන්ති උභින්නම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛන්තා. එතෙන ඤාතපරිඤ්ඤා චුත්තා හොති. නනු ව එවං සන්තෙ යං චුත්තං “අසඤ්ඤසත්තා දෙවා අහෙතුකා අනාභාරා අඵස්සකා” තිආදි (විහ. 1017), තං විරුජ්ඣති. තඤ්ච න විරුජ්ඣති. තෙසඤ්ඤි ඤානං ආභාරොති. එවං සන්තෙපි “චත්තාරොමෙ, හික්ඛවෙ, ආභාරා භූතානං වා සත්තානං යීතියා, සම්භවෙසීනං වා අනුග්ගහාය. කතමෙ චත්තාරො? කබ්බිකාරො ආභාරො ඔළාරිකො වා සුබ්බමො වා, එස්සො දුතියො, මනොසඤ්චෙනනා තතියා, විඤ්ඤාණං චතුත්ථ” ති (සං. නි.

2.11) ඉදං විරුජ්ඣතීති. ඉදමිපි න විරුජ්ඣතී. එතස්මිඤ්භි සුත්තෙ නිජ්ජරියායෙන ආහාරලක්ඛණාව ධම්මා ආහාරාති වුත්තා. ඉධ පන පරියායෙන පච්චයො ආහාරොති වුත්තො. සබ්බසංඛිතධම්මානඤ්භි පච්චයො ලද්ධං වට්ටති, සො ව යං යං ඵලං ජනෙති, තං තං ආහරති නාම. තස්මා ආහාරොති වුච්චති. තෙනෙවාහ –

“අවිජ්ජමිපාහං, භික්ඛවෙ, සාහාරං වදාමි, නො අනාහාරං. කො ව, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාය ආහාරො? ‘පඤ්ච නිවරණා’ තිස්ස වචනීයං. පඤ්ච නිවරණෙපාහං, භික්ඛවෙ, සාහාරෙ වදාමි, නො අනාහාරෙ. කො ව, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්තං නිවරණානං ආහාරො. ‘අයොනිසො මනසිකාරො’ තිස්ස වචනීය” න්තිආදි (අ. නි. 10.61). අයං ඉධ අධිජ්ජෙතො.

එතස්මිඤ්භි පච්චයාහාරෙ ගහිතෙ පරියායාහාරොපි නිජ්ජරියායාහාරොපි සබ්බො ගහිතොව හොති.

තත්ථ අසඤ්ඤහවෙ පච්චයාහාරො ලබ්භති. අනුජ්ජන්තෙ හි බුද්ධෙ තිත්ථායතනෙ පබ්බජිත්වා වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා චතුත්ථජ්ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා තතො වුට්ඨාය “ධි චිත්තං, ධි චිත්තං, චිත්තස්ස නාම අභාවොයෙව සාධු. චිත්තඤ්භි නිස්සාය වධන්ධනාදිපච්චයං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, චිත්තෙ අසති නත්ථෙත” න්ති ඛන්තිං රූපිං උප්පාදෙත්වා අපරිහීනජ්ඣානා කාලංකත්වා අසඤ්ඤහවෙ නිබ්බත්තන්ති. යො යස්ස ඉරියාපථො මනුස්සලොකෙ පණ්හිතො අහොසි, සො තෙන ඉරියාපථෙන නිබ්බත්තිත්වා පඤ්ච කප්පසතාති තිට්ඨති. එත්තකං අද්ධානං නිපන්තො විය නිසින්නො විය යිතො විය හොති. එවරූපානඤ්ච සත්තානං පච්චයාහාරො ලබ්භති. තෙ හි යං ඥානං භාවෙත්වා නිබ්බත්තා, තදෙ නෙසං පච්චයො හොති. යථා ජියාවෙගෙන ඛිත්තසරො යාව ජියාවෙගො අත්ථි, තාව ගච්ඡති, එවං යාව ඥානපච්චයො අත්ථි, තාව තිට්ඨන්ති. තස්මිං නිට්ඨිතෙ ඛිණුවෙගො සරො විය පතන්ති.

යෙ පන තෙ තෙරයිකා “නෙවුට්ඨානඵලපජීවිනො න පුඤ්ඤඵලපජීවිනො” ති වුත්තා, තෙසං කො ආහාරොති? තෙසං කම්මමෙව ආහාරොති. කිං පඤ්ච ආහාරා අත්ථිති? “පඤ්ච, න පඤ්චා” ති ඉදං න වත්තබ්බං. නනු “පච්චයො ආහාරො” ති වුත්තො, තස්මා යෙන කම්මෙන තෙ නිරයෙ නිබ්බත්තා, තදෙව තෙසං ධීතිපච්චයත්තා ආහාරො. යං සන්ධාය ඉදං වුත්තං “න තාව කාලං කරොති, යාව න තං පාපකම්මං ඛාන්තී හොති” ති (අ. නි. 3.36; ම. නි. 3.250). තස්මා ආහාරට්ඨිතිකාති පච්චයට්ඨිතිකාති අත්ථො. කබලීකාරං ආහාරං ආරබ්භාති චෙත්ථ විවාදො න කාතබ්බො. මුඛෙ උප්පන්නබෙලොපි හි තෙසං ආහාරකිච්චං සාධෙති. බෙලො හි නිරයෙ දුක්ඛවෙදනීයො හුත්වා පච්චයො හොති, සග්ගෙ සුඛවෙදනීයො. ඉති කාමහවෙ නිජ්ජරියායෙන වත්තාරො ආහාරා, රූපාරූපහවෙසු ධ්වජෙත්වා අසඤ්ඤහවං සෙසානං තයො, අසඤ්ඤානඤ්චෙව අවසෙසානඤ්ච පච්චයාහාරොති ඉමිනා ආහාරෙන සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා.

සබ්බෙ සත්තාති ව පුග්ගලාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා, සබ්බෙ සඬ්ඛාරාති අධිජ්ජායො. භගවතොපි හි ධම්මපුග්ගලානං වසෙන චතුබ්බිධා දෙසනා – ධම්මාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා, ධම්මාධිට්ඨානා පුග්ගලදෙසනා, පුග්ගලාධිට්ඨානා පුග්ගලදෙසනා, පුග්ගලාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනාති. “නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං භාවිතං කම්මනියං හොති, යථායං චිත්තං. චිත්තං, භික්ඛවෙ, භාවිතං කම්මනියං හොති”ති (අ. නි. 1.22) එවරුපි ධම්මාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා. “අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො යං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො කඤ්චි සඬ්ඛාරං නිව්චතො උපගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං යානං විජ්ජති”ති (අ. නි. 1.268) එවරුපි ධම්මාධිට්ඨානා පුග්ගලදෙසනා. “එකපුග්ගලො, භික්ඛවෙ, ලොකෙ උප්පජ්ජමානො උප්පජ්ජති බහුජනහිතාය බහුජනසුඛාය ලොකානුකම්පාය අත්ථාය හිතාය සුඛාය දෙවමනුස්සාන”න්ති (අ. නි. 1.170, 309), එවරුපි පුග්ගලාධිට්ඨානා පුග්ගලදෙසනා. “එකපුග්ගලස්ස භික්ඛවෙ, පාතුභාවා මහතො චක්ඛුස්ස පාතුභාවො හොති”ති (අ. නි. 1.175-186) එවරුපි පුග්ගලාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා. තාසු ඉධ පුග්ගලාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා. උපරි යාව දසකා ධම්මානංයෙව ගහිතත්තා සත්තග්ගහණෙන ධම්මග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං, විසෙසෙන වා සත්තසන්නාපරියාපන්නධම්මානංයෙව අධිකෙන ඤාණෙන සභාවතො උපපරික්ඛිතබ්බත්තා සත්තග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං, සඬ්ඛාරෙ උපාදාය සත්තොති පඤ්ඤත්තිමත්තසම්භවතො වා එලොපවාරෙන සඬ්ඛාරා “සත්තා”ති චුත්තාති වෙදිතබ්බං. න හි කොචි සත්තො පච්චයට්ඨිතිකො අත්ථි අඤ්ඤත්‍ර සඬ්ඛාරෙහි, වොහාරවසෙන පන එවං චූච්චති. එවමෙනෙන ඤාතපරිඤ්ඤා චුත්තා හොති.

ද්වෙ ධාතුයොති සඬ්ඛතා ව ධාතු අසඬ්ඛතා ව ධාතු. තත්ථ අනෙකෙහි පච්චයෙහි සඬ්ගම්ම කතා පඤ්චක්ඛන්ධා සඬ්ඛතා ධාතු, කෙහිචි පච්චයෙහි අකතං නිබ්බානං අසඬ්ඛතා ධාතු.

තිස්සො ධාතුයොති කාමධාතු රූපධාතු අරූපධාතු (විහ. 181-182). තත්ථ කතමා කාමධාතු? හෙට්ඨතො අච්චිනිරයං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො පරනිම්මිතවසවත්ති දෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා ඛන්ධා ධාතු ආයතනා රූපා වෙදනා සඤ්ඤා සඬ්ඛාරා විඤ්ඤාණං. අයං චූච්චති කාමධාතු (විහ. 182; ධ. ස. 1287). තත්ථ කතමා රූපධාතු? හෙට්ඨතො බ්‍රහ්මලොකං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො අකනිට්ඨෙ දෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස වා චිත්තවෙතසිකා ධම්මා. අයං චූච්චති රූපධාතු. තත්ථ කතමා අරූපධාතු? හෙට්ඨතො ආකාසානඤ්චායතනුපගෙ දෙවෙ පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනුපගෙ දෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස වා චිත්තවෙතසිකා ධම්මා. අයං චූච්චති අරූපධාතු. අට්ඨකථායං පන “කාමධාතූති කාමභවො පඤ්චක්ඛන්ධා ලබ්භන්ති, රූපධාතූති

රූපහවො පඤ්චක්ඛන්ධා ලබ්භන්ති. අරූපධාතුති අරූපහවො චත්තාරො ඛන්ධා ලබ්භන්ති” ති චූත්තං. අයං දසුත්තරපරියායෙන යොජනා.

සඨගීතිපරියායෙන පන “තිස්සො කුසලධාතුයො – නෙක්ඛම්මධාතු අබ්‍යාපාදධාතු අවිහිංසාධාතු. අපරාපි තිස්සො ධාතුයො – රූපධාතු අරූපධාතු නිරොධධාතු. අපරාපි තිස්සො ධාතුයො – භීනා ධාතු මජ්ඣිමා ධාතු පණ්ණා ධාතු” ති (දී. නි. 1.3.305) චූත්තා ධාතුයොපි එත්ථ යුජ්ජන්ති (විභ. 181-182). නෙක්ඛම්මපටිසංයුත්තො තක්කො චිතක්කො...පෙ.... සම්මාසඬකප්පො. අයං චූච්චති නෙක්ඛම්මධාතු. සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා නෙක්ඛම්මධාතු. අබ්‍යාපාදපටිසංයුත්තො තක්කො චිතක්කො...පෙ.... සම්මාසඬකප්පො අබ්‍යාපාදධාතු. යා සත්තෙසු මෙත්ති මෙත්තායනා මෙත්තායිතත්තං මෙත්තාවෙනොවිමුත්ති. අයං චූච්චති අබ්‍යාපාදධාතු. අවිහිංසාපටිසංයුත්තො තක්කො චිතක්කො...පෙ.... සම්මාසඬකප්පො අවිහිංසාධාතු. යා සත්තෙසු කරුණා කරුණායනා කරුණායිතත්තං කරුණාවෙනොවිමුත්ති. අයං චූච්චති අවිහිංසාධාතු (විභ. 182). රූපාරූපධාතුයො චූත්තායෙව. නිරොධධාතු නිබ්බානං. භීනා ධාතු ද්වාදසාකුසලචිත්තුප්පාදා, මජ්ඣිමා ධාතු අවසෙසා තෙභූමකධම්මා. පණ්ණා ධාතු නව ලොකුත්තරධම්මා. සබ්බාපි ච නිජ්ජීවට්ඨෙත ධාතු.

චත්තාරි අරියසච්චානීති දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චං. ඉමෙසං චණ්ණනා සච්චවිස්සජ්ජනෙසුයෙව භවිස්සති.

පඤ්ච විමුත්තායතනානීති අත්තනො භිතත්ථාය පරෙහි පචත්තිතධම්මදෙසනාසචනං, පරෙසං භිතත්ථාය අත්තනො යථාසුතධම්මදෙසනා, යථාසුතස්ස ධම්මස්ස සජ්ඣායකරණං, යථාසුතස්ස ධම්මස්ස චෙතසා අනුචිතක්කනං, කසිණාසුභාදීසු අනුකූලං ආරම්මණන්ති, ඉමානි පඤ්ච විමුච්චනකාරණානි. යථාහ –

“ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්බමචාරී, යථා යථා බො, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්බමචාරී, තථා තථා සො තස්මිං ධම්මෙ අත්ථපටිසංවෙදී ච හොති ධම්මපටිසංවෙදී ච, තස්ස අත්ථපටිසංවෙදිනො ධම්මපටිසංවෙදිනො පාමොජ්ජං ජායති, පමුදිතස්ස ජීති ජායති, ජීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියති, ඉදං පඨමං විමුත්තායතනං.

“සුත චපරං, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො න භෙව බො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්බමචාරී, අපි ච බො යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං චිත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙති. යථා යථා බො, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො...පෙ.... සුඛිනො චිත්තං සමාධියති. ඉදං දුතියං විමුත්තායතනං.

“පුත වපරං, හික්ඛවෙ, හික්ඛුනො නහෙව බො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්බමචාරී, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙති, අපි ච බො යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන සජ්ඣායං කරොති. යථා යථා බො, හික්ඛවෙ, හික්ඛුනො...පෙ.... සුඛිනො චිත්තං සමාධියති. ඉදං තතියං විමුත්තායතනං.

“පුත වපරං, හික්ඛවෙ, හික්ඛුනො නහෙව බො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්බමචාරී, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙති, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන සජ්ඣායං කරොති, අපි ච බො යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං වෙනසා අනුචිතක්කෙති අනුචිචාරෙති මනසානුපෙක්ඛති. යථා යථා බො, හික්ඛවෙ, හික්ඛුනො...පෙ.... සුඛිනො චිත්තං සමාධියති. ඉදං චතුත්ථං විමුත්තායතනං.

“පුත වපරං, හික්ඛවෙ, හික්ඛුනො නහෙව බො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්බමචාරී, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙති, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන සජ්ඣායං කරොති, නාපි යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං වෙනසා අනුචිතක්කෙති අනුචිචාරෙති මනසානුපෙක්ඛති, අපි ච ඛිට්ඨස්ස අඤ්ඤතරං සමාධිනිමිත්තං සුග්ගහිතං හොති සුමනසිකතං සුපධාරිතං සුප්පට්ඨිද්ධං පඤ්ඤාය, යථා යථා බො, හික්ඛවෙ, හික්ඛුනො අඤ්ඤතරං සමාධිනිමිත්තං සුග්ගහිතං හොති සුමනසිකතං සුපධාරිතං සුප්පට්ඨිද්ධං පඤ්ඤාය තථා තථා සො තස්මිං ධම්මෙ අත්ථපට්ඨංවෙදී ච හොති ධම්මපට්ඨංවෙදී ච. තස්ස අත්ථපට්ඨංවෙදිනො ධම්මපට්ඨංවෙදිනො පාමොජ්ජං ජායති, පමුදිතස්ස පීති ජායති, පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියති. ඉදං පඤ්චමං විමුත්තායතනං” න්ති (අ. නි. 5.26; දී. නි. 3.322).

ජ අනුත්තරියානීති එත්ථ නත්ථි එතෙසං උත්තරන්ති අනුත්තරානි, අනුත්තරානි එව අනුත්තරියානි, ජෙට්ඨකානීති අත්ථො. චුත්තඤ්ඤතං භගවතා –

“ජයිමානි (අ. නි. 6.8, 30), හික්ඛවෙ, අනුත්තරියානි. කතමානි ඡ? දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං, ලාභානුත්තරියං, සික්ඛානුත්තරියං, පාරිවරියානුත්තරියං, අනුස්සනානුත්තරියන්ති.

“කතමඤ්ච, හික්ඛවෙ, දස්සනානුත්තරියං? ඉධ, හික්ඛවෙ, එකච්චො භත්ථිරතනම්පි දස්සනාය ගච්ඡති, අස්සරතනම්පි දස්සනාය ගච්ඡති, මණ්ණිරතනම්පි දස්සනාය ගච්ඡති, උච්චාවචං වා පන දස්සනාය ගච්ඡති, සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වා මිච්ඡාදිට්ඨිකං මිච්ඡාපට්ඨන්තං දස්සනාය ගච්ඡති. අත්ථෙතං, හික්ඛවෙ, දස්සනං, නෙතං නත්ථිති වදාමි. තඤ්ච බො එතං, හික්ඛවෙ,

දස්සනං භීතං ගම්මං පොථුජ්ජනිකං අනරියං අනත්ථසංභිතං න නිබ්බිදාය න විරාගාය න නිරොධාය න උපසමාය න අභිඤ්ඤාය න සම්බොධාය න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ව බො, භික්ඛවෙ, තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා දස්සනාය ගව්ඡති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. එතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, දස්සනානං සත්තානං විසුද්ධියා සොකපරිදෙව්‍යානං සමතික්කමාය දුක්ඛදොමනස්සානං අත්ථඨගමාය ඤායස්ස අධිගමාය නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා දස්සනාය ගව්ඡති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, දස්සනානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං.

“සවනානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො හෙරිසද්දම්පි සවනාය ගව්ඡති, වීණාසද්දම්පි සවනාය ගව්ඡති, ගීතසද්දම්පි සවනාය ගව්ඡති, උච්චාවචං වා පන සවනාය ගව්ඡති, සමණස්ස වා බ්‍රාහ්මණස්ස වා මිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස මිච්ඡාපට්ඨන්තස්ස ධම්මස්සවනාය ගව්ඡති. අත්ථෙතං, භික්ඛවෙ, සවනං, නෙතං නත්ථීති වදාමි. තඤ්ච බො එතං, භික්ඛවෙ, සවනං භීතං...පෙ.... න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ව බො, භික්ඛවෙ, තථාගතස්ස වා තථාගතසාවකස්ස වා ධම්මස්සවනාය ගව්ඡති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. එතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, සවනානං සත්තානං විසුද්ධියා...පෙ.... නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතස්ස වා තථාගතසාවකස්ස වා ධම්මස්සවනාය ගව්ඡති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, සවනානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං.

“ලාභානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො පුත්තලාහම්පි ලහති, දාරලාහම්පි ලහති, ධනලාහම්පි ලහති, උච්චාවචං වා පන ලාහම්පි ලහති. සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා මිච්ඡාදිට්ඨිකෙ මිච්ඡාපට්ඨන්තො සද්ධං පටිලහති. අත්ථෙපසො, භික්ඛවෙ, ලාභො, නෙසො නත්ථීති වදාමි. සො ව බො එසො, භික්ඛවෙ, ලාභො භීතො...පෙ.... න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ව බො, භික්ඛවෙ, තථාගතෙ වා තථාගතසාවකෙ වා සද්ධං පටිලහති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. එතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, ලාභානං සත්තානං විසුද්ධියා...පෙ.... නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතෙ වා තථාගතසාවකෙ වා සද්ධං පටිලහති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො එකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, ලාභානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං, ලාභානුත්තරියං.

“සික්ඛානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො හත්ථිස්මිම්පි සික්ඛති, අස්සස්මිම්පි සික්ඛති, රථස්මිම්පි සික්ඛති, ධනුස්මිම්පි

සික්කි, උරුස්මිමි සික්කි, උච්චාවචං වා පන සික්කි, සමණස්ස වා බ්‍රාහ්මණස්ස වා මිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස මිච්ඡාපට්ටන්තස්ස සික්කි. අත්ථෙසා, භික්ඛවෙ, සික්කා, නෙසා නත්ථිති වදාමි. සා ච ඛො ඵසා, භික්ඛවෙ, සික්කා භීතා...පෙ.... න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ච ඛො, භික්ඛවෙ, තථාගතස්සවෙදිනෙ ධම්මචිතයෙ අධිසිලම්පි සික්කි, අධිචිත්තම්පි සික්කි, අධිපඤ්ඤම්පි සික්කි නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො ඵකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. ඵතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, සික්කානං සත්තානං විසුද්ධියා...පෙ.... නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතස්සවෙදිනෙ ධම්මචිතයෙ අධිසිලම්පි සික්කි, අධිචිත්තම්පි සික්කි, අධිපඤ්ඤම්පි සික්කි නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො ඵකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, සික්කානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං, ලාභානුත්තරියං, සික්කානුත්තරියං.

“පාරිවරියානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, ඵකච්චො ඛත්තියම්පි පරිවරති, බ්‍රාහ්මණම්පි පරිවරති, ගහපතිම්පි පරිවරති, උච්චාවචං වා පන පරිවරති, සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වා මිච්ඡාදිට්ඨිකං මිච්ඡාපට්ටන්තං පරිවරති. අත්ථෙසා, භික්ඛවෙ, පාරිවරියා, නෙසා නත්ථිති වදාමි. සා ච ඛො ඵසා, භික්ඛවෙ, පාරිවරියා භීතා...පෙ.... න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ච ඛො, භික්ඛවෙ, තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා පරිවරති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො ඵකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. ඵතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, පාරිවරියානං සත්තානං විසුද්ධියා...පෙ.... නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා පරිවරති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො ඵකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පාරිවරියානුත්තරියං. ඉති දස්සනානුත්තරියං, සවනානුත්තරියං, ලාභානුත්තරියං, සික්කානුත්තරියං, පාරිවරියානුත්තරියං.

“අනුස්සතානුත්තරියඤ්ච කථං හොති? ඉධ, භික්ඛවෙ, ඵකච්චො පුත්තලාහම්පි අනුස්සරති, දාරලාහම්පි අනුස්සරති, ධනලාහම්පි අනුස්සරති, උච්චාවචං වා පන අනුස්සරති, සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වා මිච්ඡාදිට්ඨිකං මිච්ඡාපට්ටන්තං අනුස්සරති. අත්ථෙසා, භික්ඛවෙ, අනුස්සති, නෙසා නත්ථිති වදාමි. සා ච ඛො ඵසා, භික්ඛවෙ, අනුස්සති භීතා...පෙ.... න නිබ්බානාය සංවත්තති. යො ච ඛො, භික්ඛවෙ, තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා අනුස්සරති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො ඵකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. ඵතදානුත්තරියං, භික්ඛවෙ, අනුස්සතීනං සත්තානං විසුද්ධියා...පෙ.... නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියාය, යදිදං තථාගතං වා තථාගතසාවකං වා අනුස්සරති නිව්ට්ඨසද්ධො නිව්ට්ඨපෙමො ඵකන්තගතො අභිජ්ජසන්නො. ඉදං වුච්චති, භික්ඛවෙ, අනුස්සතානුත්තරියං. ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, ඡ අනුත්තරියානි” ති (අ. නි. 6.30).

සත්ත නිද්දසවත්ථුනීති එත්ථ නත්ථි එතස්ස දසාති නිද්දසො. නිද්දසස්ස නිද්දසභාවස්ස වත්ථුනි කාරණාති නිද්දසවත්ථුනි. බිණාසවො හි දසවස්සකාලෙ පරිනිබ්බුතො පුන පටිසන්ධියා අභාවා පුන දසවස්සො න භොතීති නිද්දසොති වුවවති. න කෙවලඤ්ච දසවස්සොව න භොති, නවවස්සොපි...පෙ.... එකමුහුත්තිකොපි න භොතියෙව. න කෙවලඤ්ච දසවස්සකාලෙ පරිනිබ්බුතො, සත්තවස්සකකාලෙ පරිනිබ්බුතොපි නිස්සත්තො නිද්දසො නිමුහුත්තො භොතියෙව. තිත්ථියසමයෙ උප්පන්නවොහාරං පන සාසනෙ බිණාසවස්ස ආරොපෙත්වා තත්ථ තාදිසස්ස අභාවං, ඉධ ව සබ්භාවං දස්සෙන්නො භගවා තාදිසභාවස්ස කාරණාති “සත්ත නිද්දසවත්ථුනී”ති ආහ. යථාහ –

“සත්තිමානි, හික්ඛවෙ, නිද්දසවත්ථුනි. කතමානි සත්ත? ඉධ, හික්ඛවෙ, හික්ඛු සික්ඛාසමාදානෙ තිබ්බච්ඡන්දො භොති, ආයතිඤ්ච සික්ඛාසමාදානෙ අවිගතපෙමො. ධම්මනිසන්තියා තිබ්බච්ඡන්දො භොති, ආයතිඤ්ච ධම්මනිසන්තියා අවිගතපෙමො. ඉච්ඡාවිනයෙ තිබ්බච්ඡන්දො භොති, ආයතිඤ්ච ඉච්ඡාවිනයෙ අවිගතපෙමො. පටිසල්ලානෙ තිබ්බච්ඡන්දො භොති, ආයතිඤ්ච පටිසල්ලානෙ අවිගතපෙමො. වීරියාරම්භෙ තිබ්බච්ඡන්දො භොති, ආයතිඤ්ච වීරියාරම්භෙ අවිගතපෙමො. සතිනෙපක්කෙ තිබ්බච්ඡන්දො භොති, ආයතිඤ්ච සතිනෙපක්කෙ අවිගතපෙමො. දිට්ඨිපට්ඨෙධෙ තිබ්බච්ඡන්දො භොති, ආයතිඤ්ච දිට්ඨිපට්ඨෙධෙ අවිගතපෙමො. ඉමානි ඛො, හික්ඛවෙ, සත්ත නිද්දසවත්ථුනී”ති (අ. නි. 7.20).

ථෙරොපි තථෙව දෙසනං උද්ධරිත්වා “සත්ත නිද්දසවත්ථුනී”ති ආහ.

අට්ඨ අභිභායතනානීති එත්ථ අභිභුයාමානානි ආයතනානි එතෙසං ඤානානන්ති අභිභායතනානි, ඤානානි. ආයතනානීති අධිට්ඨානට්ඨෙත ආයතනසංඛිට්ඨානානි කසිණාරම්මණානි. ඤාණුත්තරිකො හි පුග්ගලො විසදඤ්ඤාණො “කිං එත්ථ ආරම්මණෙ සමාපජ්ජිතබ්බං. න මය්හං විත්තෙකග්ගතාකරණෙ භාරො අත්ථි”ති, තානි ආරම්මණානි අභිභවිත්වා සමාපජ්ජති, සහ නිමිත්තුප්පාදෙනෙවෙත්ථ අප්පනං නිබ්බත්තෙතීති අත්ථො. එවං උප්පාදිතානි ඤානානි “අභිභායතනානී”ති වුවවන්ති.

“කතමානි (අ. නි. 8.65) අට්ඨ? අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, ‘තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි’ති එවංසඤ්ඤී භොති. ඉදං පට්ඨං අභිභායතනං.

“අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, ‘තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි’ති එවංසඤ්ඤී භොති. ඉදං දුතියං අභිභායතනං.

“අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුඛඛණ්ණානි, ‘තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං තතියං අභිභායතනං.

“අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති අප්පමාණානි සුවණ්ණදුඛඛණ්ණානි, ‘තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං චතුත්ථං අභිභායතනං.

“අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති නිලානි නිලවණ්ණානි නිලනිදස්සනානි නිලනිභාසානි. සෙය්‍යථාපි නාම උමාපුප්ඵං නිලං නිලවණ්ණං නිලනිදස්සනං නිලනිභාසං, සෙය්‍යථාපි වා පන තං චත්ථං බාරාණසෙය්‍යකං උභතොභාගවිමට්ඨං නිලං නිලවණ්ණං නිලනිදස්සනං නිලනිභාසං, එවමෙව අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති නිලානි නිලවණ්ණානි නිලනිදස්සනානි නිලනිභාසානි, ‘තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං පඤ්චමං අභිභායතනං.

“අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පිතානි පිතවණ්ණානි පිතනිදස්සනානි පිතනිභාසානි. සෙය්‍යථාපි නාම කණ්ණිකාරපුප්ඵං පිතං පිතවණ්ණං පිතනිදස්සනං පිතනිභාසං, සෙය්‍යථාපි වා පන තං චත්ථං බාරාණසෙය්‍යකං උභතොභාගවිමට්ඨං පිතං පිතවණ්ණං පිතනිදස්සනං පිතනිභාසං, එවමෙව අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පිතානි පිතවණ්ණානි පිතනිදස්සනානි පිතනිභාසානි, ‘තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං ඡට්ඨං අභිභායතනං.

“අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති ලොහිතකානි ලොහිතකවණ්ණානි ලොහිතකනිදස්සනානි ලොහිතකනිභාසානි. සෙය්‍යථාපි නාම බන්ධුජීවකපුප්ඵං ලොහිතකං ලොහිතකවණ්ණං ලොහිතකනිදස්සනං ලොහිතකනිභාසං, සෙය්‍යථාපි වා පන තං චත්ථං බාරාණසෙය්‍යකං උභතොභාගවිමට්ඨං ලොහිතකං ලොහිතකවණ්ණං ලොහිතකනිදස්සනං ලොහිතකනිභාසං, එවමෙව අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති ලොහිතකානි ලොහිතකවණ්ණානි ලොහිතකනිදස්සනානි ලොහිතකනිභාසානි, ‘තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි’ති එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං සත්තමං අභිභායතනං.

“අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති ඔදාතානි ඔදාතවණ්ණානි ඔදාතනිදස්සනානි ඔදාතනිභාසානි. සෙය්‍යථාපි නාම ඔසධිතාරකා ඔදාතා ඔදාතවණ්ණා ඔදාතනිදස්සනා ඔදාතනිභාසා, සෙය්‍යථාපි වා පන තං චත්ථං බාරාණසෙය්‍යකං උභතොභාගවිමට්ඨං ඔදාතං ඔදාතවණ්ණං ඔදාතනිදස්සනං ඔදාතනිභාසං, එවමෙව අප්පකුත්තං අරුපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති ඔදාතානි ඔදාතවණ්ණානි

ඔදාතනිදස්සනානි ඔදාතනිභාසානි, ‘තානි අභිභූයා ජානාමි පස්සාමි’ ති
 එවංසඤ්ඤී හොති. ඉදං අට්ඨමං අභිභායතනං. ඉමානි අට්ඨ අභිභායතනානි (අ.
 නි. 8.65; දී. නි. 3.358).

නව අනුපුබ්බවිහාරානි පුබ්බං පුබ්බං අනු අනුපුබ්බං, අනුපුබ්බං විහරිතබ්බතො
 සමාපජ්ජිතබ්බතො විහාරා අනුපුබ්බවිහාරා, අනුපට්ඨාපට්ඨා සමාපජ්ජිතබ්බවිහාරානි
 අත්ථො.

“කතමෙ නව? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්ච
 අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සවිචාරං විවෙකජං පීතිසුඛං පට්ඨං ඤානං
 උපසම්පජ්ජ විහරති. විතක්කවිචාරානං වූපසමා අජ්ඣත්තං සම්පසාදනං
 වෙතසො එකොදිභාවං අවිතක්කං අවිචාරං සමාධිජං පීතිසුඛං දුතියං ඤානං
 උපසම්පජ්ජ විහරති. පීතියා ච විරාගා උපෙක්ඛකො ච විහරති සතො
 සම්පජානො, සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙති, යං තං අරියා ආවික්ඛන්ති
 ‘උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී’ ති, තතියං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති.
 සුඛස්ස ච පභානා දුක්ඛස්ස ච පභානා පුබ්බෙව සොමනස්සදොමනස්සානං
 අත්ථංගමා අදුක්ඛමසුඛං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථං ඤානං
 උපසම්පජ්ජ විහරති. සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිසසඤ්ඤානං
 අත්ථංගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ‘අනන්තො ආකාසො’ ති
 ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං
 සමතික්කමිම ‘අනන්තං විඤ්ඤාණං’ ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ
 විහරති. සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කමිම ‘නත්ථි කිඤ්චී’ ති
 ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං
 සමතික්කමිම නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. සබ්බසො
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමතික්කමිම සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං
 උපසම්පජ්ජ විහරති” ති (අ. නි. 9.33; දී. නි. 3.343, 359) චුත්තා නව
 අනුපුබ්බවිහාරාව.

දස නිජ්ජරවත්ථුනිති මිච්ඡාදිට්ඨාදිනි නිජ්ජරයන්ති නාසයන්තිනි නිජ්ජරානි.
 වත්ථුනිති කාරණානි. නිජ්ජරානි ච තානි වත්ථුනි වාති නිජ්ජරවත්ථුනි.
 සම්මාදිට්ඨාදිනං එතං අධිවචනං.

“කතමානි (අ. නි. 10.106; දී. නි. 3.360) දස? සම්මාදිට්ඨිකස්ස,
 භික්ඛවෙ, මිච්ඡාදිට්ඨි නිජ්ජිණ්ණා හොති. යෙ ච මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයා අනෙකෙ
 පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති,
 සම්මාදිට්ඨිපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති.

“සම්මාසඬ්ඤ්ඤාස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාසඬ්ඤ්ඤාස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොති.
 යෙ ච මිච්ඡාසඬ්ඤ්ඤාස්සපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති,
 තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාසඬ්ඤ්ඤාස්සපච්චයා ච අනෙකෙ කුසලා
 ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති.

“සම්මාවාචස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාවාචා නිජ්ජිණ්ණා හොති. යෙ ව මිච්ඡාවාචාපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාවාචාපච්චයා ව අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති.

“සම්මාකම්මන්තස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාකම්මන්තො නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ව මිච්ඡාකම්මන්තපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාකම්මන්තපච්චයා ව අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති.

“සම්මාආජීවස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාආජීවො නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ව මිච්ඡාආජීවපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාආජීවපච්චයා ව අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති.

“සම්මාවායාමස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාවායාමො නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ව මිච්ඡාවායාමපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාවායාමපච්චයා ව අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති.

“සම්මාසතිස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාසති නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ව මිච්ඡාසතිපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාසතිපච්චයා ව අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති.

“සම්මාසමාධිස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාසමාධි නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ව මිච්ඡාසමාධිපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාසමාධිපච්චයා ව අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති.

“සම්මාඤ්ඤාණස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාඤ්ඤාණං නිජ්ජිණ්ණං හොති. යෙ ව මිච්ඡාඤ්ඤාණපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාඤ්ඤාණපච්චයා ව අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති.

“සම්මාවිමුත්තිස්ස, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාවිමුත්ති නිජ්ජිණ්ණො හොති. යෙ ව මිච්ඡාවිමුත්තිපච්චයා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති, තෙ වස්ස නිජ්ජිණ්ණා හොන්ති, සම්මාවිමුත්තිපච්චයා ව අනෙකෙ කුසලා ධම්මා භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති” (අ. නි. 10.106; දී. නි. 3.360) චූත්තානි දස නිජ්ජරවත්ථුනි.

3. සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤායාන්තිආදි භගවතා වුත්තං ඉධ ආහරිත්වා දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. කිඤ්ච-ඉති ච-කාරො පදපුරණමත්තෙ නිපාතො. චක්ඛාදීනි තිංස විස්සජ්ජනානි ඡසු ද්වාරෙසු එකෙකස්මිං පඤ්ච පඤ්ච කත්වා ද්වාරාරම්මණපවත්තික්කමෙන නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ දුට්ඨං චක්ඛු - මංසචක්ඛු පඤ්ඤාචක්ඛු ච. තෙසු බුද්ධචක්ඛු සමන්තචක්ඛු ඤාණචක්ඛු දිබ්බචක්ඛු ධම්මචක්ඛුනි පඤ්චවිධං පඤ්ඤාචක්ඛු. “අද්දසං ඛො අහං, භික්ඛවෙ, බුද්ධචක්ඛුනා ලොකං වොලොකෙත්තො”ති (ම. නි. 1.283; 2.339; මහාව. 9) ඉදං බුද්ධචක්ඛු නාම. “සමන්තචක්ඛු වුවචති සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං”න්ති (වුළුති. ධොතකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 32; මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85) ඉදං සමන්තචක්ඛු නාම. “චක්ඛුං උදපාදි ඤාණං උදපාදී”ති (සං. නි. 5.1081; මහාව. 15) ඉදං ඤාණචක්ඛු නාම. “අද්දසං ඛො අහං, භික්ඛවෙ, දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙනා”ති (ම. නි. 1.285) ඉදං දිබ්බචක්ඛු නාම. “විරජං වීතමලං ධම්මචක්ඛුං උදපාදී”ති (ම. නි. 2.395) ඉදං හෙට්ඨිමමග්ගත්තයසඬ්ඛාතං ඤාණං ධම්මචක්ඛු නාම.

මංසචක්ඛුපි සසම්භාරචක්ඛු, පසාදචක්ඛුනි දුට්ඨං හොති. ය්වායං අක්ඛිකුපකෙ පතිට්ඨිතො හෙට්ඨා අක්ඛිකුපකට්ඨිකෙන උපරි හමුකට්ඨිකෙන උභතො අක්ඛිකුට්ඨි ඛහිද්ධා අක්ඛිපබ්බමෙහි පරිච්ඡින්නො අක්ඛිකුපකමජ්ඣා නික්ඛන්තෙන න්භාරුසුත්තකෙන මත්ථලුඬිගෙ ආබද්ධො සෙනකණ්භාතිකණ්භමණ්ඩලවිචිත්තො මංසපිණ්ඩො, ඉදං සසම්භාරචක්ඛු නාම. යො පන එත්ථ සිතො එත්ථ පටිබද්ධො චතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො, ඉදං පසාදචක්ඛු නාම. ඉදම්ඛාධිජ්ජෙනං. තදෙනං තස්ස සසම්භාරචක්ඛුනො සෙනමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්භමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ අභිමුඛෙ යිතානං සරිරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසෙ දිට්ඨිමණ්ඩලෙ සත්තසු පිචුපට්ඨෙසු ආසිත්තතෙලං පිචුපට්ඨානි විය සත්ත අක්ඛිපට්ඨානි ඛ්‍යාපෙත්වා පමාණතො මුග්ගවිදලමත්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං චත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. තං චක්ඛතීති චක්ඛු, රූපං අස්සාදෙති විභාවෙති වාති අත්ථො. රූපයන්තීති රූපා, චණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානා හදයඬිගතභාවං පකාසෙන්නීති අත්ථො. චක්ඛුතො පවත්තං විඤ්ඤාණං, චක්ඛුස්ස වා විඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. ථුසතීති ඵස්සො. උපසග්ගෙන පදං මණ්ඩෙත්වා සම්ඵස්සොති වුත්තං. චක්ඛුතො පවත්තො සම්ඵස්සො චක්ඛුසම්ඵස්සො. චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තඵස්සපච්චයා. වෙදයිතන්ති වින්දනං, වෙදනාති අත්ථො. තදෙව සුඛයතීති සුඛං, යස්සුප්පජ්ජති, තං සුඛිතං කරොතීති අත්ථො. සුට්ඨු වා බාදති, බනති ච කායවිත්තාබාධන්ති සුඛං. දුක්ඛයතීති දුක්ඛං, යස්සුප්පජ්ජති, තං දුක්ඛිතං කරොතීති අත්ථො. න දුක්ඛං න සුඛන්ති අදුක්ඛමසුඛං. ම-කාරො පදසන්ධිවසෙන වුත්තො. සො පන චක්ඛුසම්ඵස්සො අත්තනා සම්පයුත්තය වෙදනාය සහජාන අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සය විපාකආහාරසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන අට්ඨධා පච්චයො හොති, සම්පට්ච්ඡනසම්පයුත්තය අනන්තරසමන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතවසෙනපඤ්චධා, සන්තීරණාදිසම්පයුත්තානං උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති.

සුභාතීති සොනං. තං සසම්භාරසොනබ්ලස්ස අන්තො තනුතම්බලොමාවිතෙ අඛලිච්චෙධකසණ්ඨානෙ පදෙසෙ සොනවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං චන්ද්‍රද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. සප්පන්තීති සද්දා, උදාහරීයන්තීති අත්ථො. සායතීති සානං. තං සසම්භාරසොනබ්ලස්ස අන්තො අප්පදසණ්ඨානෙ පදෙසෙ සොනවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං චන්ද්‍රද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. ගන්ධයන්තීති ගන්ධා, අත්තනො චන්ද්‍රං සුවෙන්තීති අත්ථො. ජීවිතමවභායතීති ජීවිහා, සායනට්ඨෙන වා ජීවිහා. සා සසම්භාරජීවිහාය අතිඅග්ගමූලපස්සානි වජ්ජෙන්වා උපරිමතලමජ්ඣෙ භින්නඋප්පලදලග්ගසණ්ඨානෙ පදෙසෙ ජීවිහාවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං චන්ද්‍රද්වාරභාවං සාධයමානා තිට්ඨති. රසන්ති තෙ සත්තාති රසා, අස්සාදෙන්තීති අත්ථො. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති කායො. ආයොති උප්පත්තිදෙසො. සො යාවතා ඉමස්මිං කායෙ උපාදිණ්ණප්පවත්ති නාම අත්ථි, තත්ථ යෙභුයොන කායපසාදො කායවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං චන්ද්‍රද්වාරභාවං සාධයමානො තිට්ඨති. ඵ්ඨියන්තීති ථොට්ඨබ්බා. මුනාතීති මනො, විජානාතීති අත්ථො. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්තීති ධම්මා. මනොති සභාවජ්ජනං භවඤ්ඤං. ධම්මාති ද්වාදසපභෙදා ධම්මාරම්මණා ධම්මා. මනොවිඤ්ඤාණන්ති ජවනමනොවිඤ්ඤාණං. මනොසම්ඵස්සොති තංසම්පයුත්තො ඵස්සො. සො සම්පයුත්තාය වෙදනාය විපාකපච්චයවජ්ජෙහි සෙසෙහි සත්තහි පච්චයො හොති, අනන්තරාය තෙහෙව, සෙසානං උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති.

රූපාදීනි පඤ්ච විස්සජ්ජනානි ඛන්ධවසෙන නිද්දිට්ඨානි. සිතාදීනි රූප්පති පිළියතීති රූපං. වෙදයතීති වෙදනා. සඤ්ජානාතීති සඤ්ඤා. සඬ්ඛරොන්තීති සඬ්ඛාරා. විජානාතීති විඤ්ඤාණං. චක්ඛාදීනි ධම්මවිචාරපරියන්තානි දස ඡක්කවසෙන, සට්ඨි විස්සජ්ජනානි පියරූපසාතරූපවසෙන නිද්දිට්ඨානි. චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිකා වෙදනා තංතංසම්පයුත්තාව. රූපෙසු සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා. සඤ්චෙතයතීති සඤ්චෙතනා, අභිසන්දහතීති අත්ථො. තසතීති තණ්හා, පිපාසතීති අත්ථො. විතක්කෙතීති විතක්කො, විතක්කනං වා විතක්කො, උභනනන්ති චුත්තං හොති. ආරම්මණෙ තෙන විත්තං විවරතීති විවාරො, විවරණං වා විවාරො, අනුසඤ්චරණන්ති චුත්තං හොති.

4. පථවිධාතාදීනි ඡ විස්සජ්ජනානි සංඛිත්තෙන නාමරූපවචන්ථානවසෙන නිද්දිට්ඨානි. පත්ථටත්තා පථවි. අප්පෙති, ආපියති, අප්පායතීති වා ආපො. තෙජයතීති තෙජො. වායතීති වායො. න කස්සති න නිකස්සති, කසිතුං ඡන්දිතුං භින්නිතුං වා න සක්කාති ආකාසො. නිස්සත්තට්ඨෙන ධාතු.

පථවිකසිණාදීනි දස විස්සජ්ජනානි කසිණභාවනාවසෙන නිද්දිට්ඨානි. කසිණන්ති සකලඵරණවසෙන කසිණමණ්ඩලමපි තස්මිං උපට්ඨිතනිමිත්තමපි තදාරම්මණං ඤානමපි චූච්චති. ඉධ පන ඤානං අධිප්පෙතං. ආදිමහි චත්තාරි මහාභූතකසිණාරම්මණානි ඤානානි, තතො පරානි චත්තාරි වණ්ණකසිණාරම්මණානි. ආකාසකසිණන්ති පරිච්ඡේදාකාසො, තදාරම්මණඤ්ච ඤානං, කසිණුග්ගාට්ඨාකාසො, තදාරම්මණඤ්ච ආකාසානඤ්චායතනං.

විඤ්ඤාණකසිංහන්ති ආකාසානඤ්චායනනවිඤ්ඤාණං, තදාරම්මණඤ්ච විඤ්ඤාණඤ්චායනනං.

කෙසාදීනි ද්වත්තිංස විස්සජ්ජනානි ද්වත්තිංසාකාරකම්මට්ඨානවසෙන නිද්දිට්ඨානි. තෙසු පන කෙසාදීසු පටිකුලතො උපට්ඨිතෙසු කායගතාසතිවසෙන අසුභකම්මට්ඨානං හොති, වණ්ණතො උපට්ඨිතෙසු කසිණකම්මට්ඨානං හොති, ධාතුතො උපට්ඨිතෙසු චතුර්ධාතුවචත්ථානකම්මට්ඨානං හොති, කෙසාතිආදීනි ව පටිකුලතො වණ්ණතො වා උපට්ඨිතානං තදාරම්මණානි ඤානානි, ධාතුතො උපට්ඨිතස්ස තෙ ව කොට්ඨාසා තදාරම්මණා ව ධාතුභාවනා වෙදිතබ්බා.

කෙසා උභොසු පස්සෙසු කණ්ණචූලිකාහි පුරතො නලාටන්තෙන, පච්ඡතො ව ගලවාටකෙන පරිච්ඡින්නා සිසකට්ඨානවෙදිතවම්මෙ විහග්ගමත්තං පච්ඡිත්වා යිතා අනෙකසතසහස්සසඬ්ඛා.

ලොමා යපෙත්වා කෙසාදීනං පතිට්ඨිතොකාසං හත්ථතලපාදතලානි ව යෙභුයොන සරීරවම්මෙ නවනචුත්තියා ලොමකුපසහස්සෙසු ලික්ඛාමත්තං පච්ඡිත්වා යිතා.

නබ්බා අඬ්ඟුලීනං අග්ගපිට්ඨෙසු යිතා වීසති.

දන්තා ද්විසු හණුකට්ඨිකෙසු යිතා යෙභුයොන ද්වත්තිංස.

තචො සකලසරීරං පරියොනන්ධිත්වා පාකට්ඨිලොමකස්ස උපරි ඡවියා හෙට්ඨා යිතං වම්මං.

මංසං සාධිකානි තිණි අට්ඨිසතානි අනුලිම්පිත්වා යිතානි නවමංසපෙසිසතානි.

න්භාරු සකලසරීරෙ අට්ඨිති ආබන්ධිත්වා යිතානි නව න්භාරුසතානි.

අට්ඨි සකලසරීරෙ හෙට්ඨා අට්ඨිතං උපරි යිතානි සාධිකානි තිණි අට්ඨිසතානි.

අට්ඨිමිඤ්ජා තෙසං තෙසං අට්ඨිතං අබ්භන්තරෙ යිතා මිඤ්ජා.

චක්කං ගලවාටකා නික්ඛන්තෙන එකමුලෙන ථොකං ගන්ත්වා ද්විධා භින්නෙන ථුලන්භාරුනා විනිබ්බදා හුත්වා හදයමංසං පරික්ඛිපිත්වා යිතා ද්වෙ මංසපිණ්ඩිකා.

හදයං සරීරබ්භන්තරෙ ද්විත්තං ථනානං මජ්ඣෙ යිතං අන්තො විත්තසන්නිස්සයං අඬ්ඞපසතමත්තලොභිතපුණ්ණං පුන්නාගට්ඨිපතිට්ඨානමත්තාචාටකං හදයමංසං.

යකනං ද්විත්තං ඵනානං අඛින්නතරෙ දක්ඛිණපස්සං නිස්සාය යීතං
යමකමංසපටලං.

කිලොමකං හදයවක්කානි පටිච්ඡාදෙන්වා යීතං
පටිච්ඡන්තකිලොමකසංඛිතාඤ්ඤා සකලසරීරෙ වම්මස්ස හෙට්ඨතො මංසං
පරියොනන්ධිත්වා යීතං අප්පටිච්ඡන්තකිලොමකසංඛිතාඤ්ඤාති දුට්ඨං
පරියොනහනමංසං.

පිහකං හදයස්ස වාමපස්සෙ උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං නිස්සාය යීතං
උදරපිච්ඡාමංසං.

පප්ඵාසං සරීරඛින්නතරෙ ද්විත්තං ඵනානං අන්තරෙ හදයයකනානං උපරි
ඡාදෙන්වා ඔලම්බන්තං යීතං ද්වත්තිංසමංසංඛිතාඤ්ඤාපහෙදං පප්ඵාසමංසං.

අන්තං උපරි ගලවාටකෙ හෙට්ඨා කර්මසමග්ගෙ විනිබන්ධන්තා
ගලවාටකකර්මසමග්ගපරියන්තෙ සරීරඛින්නතරෙ යීතා පුරිසස්ස ද්වත්තිංසහත්ථා
ඉත්ථියා අට්ඨවිසතිහත්ථා එකවිසතියා යානෙසු ඔහග්ගා අන්තවට්ඨි.

අන්තගුණං අන්තභොගෙ එකතො අගලන්තෙ ආබන්ධිත්වා එකවිසතියා
අන්තභොගානං අන්තරා යීතං බන්ධනං.

උදරියං දන්තමුසලසඤ්චුණ්ණිකං ජිව්හාහත්ථපරිවත්තිතං බෙළලාලාපලිඛුද්ධං
තංඛණවිගතවණ්ණගන්ධරසාදිසම්පදං තන්තවායබලිසුචානවමථුසදිසං නිපතිත්වා
පිත්තසෙම්භවාතපලිවෙයීතං හුත්වා උදරග්ගිසන්තාපවෙගකුටීතං කිම්බුලාකුලං
උපරුපරි ඵෙණුබ්බුළුකානි මුඤ්චන්තං පරමකසම්බුකදුග්ගන්ධපෙගුච්ඡභාවං
ආපජ්ජිත්වා ආමාසයසංඛිතානෙ උපරිනාහිඅන්තපටලෙ යීතං නානප්පකාරකං
අසිතපිතබායිතසායිතං.

කර්මසං පක්කාසයසංඛිතානෙ හෙට්ඨා නාහිපිට්ඨිකණ්ටකමුලානං අන්තරෙ
උබ්බෙධෙන අට්ඨභිගුලමන්තෙ අන්තාවසානෙ යීතං වච්චං.

පිත්තං හදයමංසපප්ඵාසානං අන්තරෙ යකනමංසං නිස්සාය යීතං
මහාකොසාතකිකොසකසදිසෙ පිත්තකොසකෙ යීතං බද්ධපිත්තසංඛිතාඤ්ඤා,
කෙසලොමනබදන්තානං මංසවිනිමුත්තට්ඨානාඤ්ඤා ඵද්ධසුක්ඛවම්මඤ්ඤා
යපෙන්වා අවසෙසං සරීරං ඛ්‍යාපෙන්වා යීතං අබද්ධපිත්තසංඛිතාඤ්ඤාති දුට්ඨං
පිත්තං.

සෙම්භං උදරපටලෙ යීතං එකපත්ථපුරප්පමාණං සෙම්භං.

පුබ්බො බාණුකණ්ටකපහරණග්ගිජාලාදීහි අභිහතෙ වා සරීරප්පදෙසෙ
අඛින්නරධාතුක්ඛොභවසෙන වා උප්පන්නෙසු ගණ්ඩපිළකාදිසු
පරිපක්කලොහිතපරිණාමො. ලොහිතං යකනස්ස හෙට්ඨාභාගං පුරෙත්වා

හදයවක්කපජ්ජාසානං උපරි ථොකං ථොකං පග්ගරන්තං වක්කහදයයකනපජ්ජාසෙ
තෙමයමානං යීතං එකපත්ථපුරමන්තං සන්තිවිතලොභිතසඬ්ඛාතඤ්ච,
කෙසලොමනබදන්තානං මංසවිනිමුත්තට්ඨානඤ්චෙව ඵද්ධසුක්ඛවම්මඤ්ච
යපෙත්වා ධමනිජාලානුසාරෙන සබ්බං උපාදිණ්ණසරීරං ඵරිත්වා යීතං
සංසරණලොභිතසඬ්ඛාතඤ්චාති දුට්ඨං ලොභිතං.

සෙදො අග්ගිසන්තාපසුරියසන්තාපඋතුච්ඡාරාදීහි සන්තත්තෙ සරීරෙ
සබ්බකෙසලොමකුපවිවරෙහි පග්ගරණකආපොධාතු.

මෙදො ථුලස්ස සකලසරීරෙ වම්මමංසන්තරෙ කිසස්ස ජඬ්ඝමංසාදීනි නිස්සාය
යීතො ථිනසිනෙහො.

අස්සු සොමනස්සදොමනස්සවිසභාගාහාරඋතුහි සමුට්ඨහිත්වා අක්ඛිකුපකෙ
පුරෙත්වා තිට්ඨන්ති වා පග්ගරන්ති වා ආපොධාතු.

වසා අග්ගිසන්තාපසුරියසන්තාපඋතුච්ඡාරාදීහි උස්මාජාතෙසු යෙභුයොන
හත්ථනලහත්ථපිට්ඨිපාදනලපාදපිට්ඨිනාසාපුටනලාටඅංසකුටෙසු යීතො
විලීනසිනෙහො.

බෙළො තථාරූපං ආහාරං පස්සන්තස්ස වා සරන්තස්ස වා මුබ්බෙ වා
යපෙත්තස්ස හදයං වා ආකිලායන්තස්ස කිස්මිඤ්චිදෙව වා ජිගුච්ඡං උප්පාදෙන්තස්ස
හියොසා උප්පජ්ජිත්වා උහොහි කපොලපස්සෙහි ඔරුය්හ ජිව්භාය තිට්ඨමානා
ඵෙණමිස්සා ආපොධාතු.

සිඬ්ඝාණිකා විසභාගාහාරඋතුච්ඡෙන සඤ්ජාතධාතුක්ඛොහස්ස වා රොදන්තස්ස
වා අන්තොසිසෙ මත්ථලුඬ්භගතො ගලිත්වා තාලුමත්ථකවිවරෙන ඔතරිත්වා
නාසාපුටෙ පුරෙත්වා තිට්ඨන්තං වා පග්ගරන්තං වා පුති අසුචි පිච්ඡිලං.

ලසිකා අට්ඨිසන්ධිතං අබ්භඤ්ජනකිච්චං සාධයමානං අසිතිසතසන්ධිතං
අබ්භන්තරෙ යීතං පිච්ඡිලකුණපං.

මුත්තං ආහාරඋතුච්ඡෙන වත්ථිපුට්ඨහන්තරෙ යීතා ආපොධාතු.

මත්ථලුඬ්භං සිසකට්ඨාහබ්භන්තරෙ වත්තාරො සිබ්බිනිමග්ගෙ නිස්සාය යීතො
චතුපිණ්ඩසමොධානො මිඤ්ජරාසි.

වක්ඛායතනාදීනි ද්වාදස විස්සජ්ජනානි ද්වාදසායතනවසෙන නිද්දිට්ඨානි.
ආයතනතො, ආයානං තනනතො, ආයතස්ස ච නයනතො ආයතනං. වක්ඛුරූපාදීසු
හි තංතංද්වාරාරම්මණා විත්තචෙතසිකා ධම්මා සෙන සෙන අනුභවනාදීනා කිච්චෙන
ආයතන්ති උට්ඨහන්ති සටන්ති, වායමන්තිති චුත්තං හොති. තෙ ච පන ආයභූතෙ
ධම්මෙ එතානි තනොන්ති, විත්ථාරෙත්තිති චුත්තං හොති. ඉදඤ්ච අනමතග්ගෙ

සංසාරෙ පවත්නං අතීථ ආයතං සංසාරදුක්ඛං යාව න නිවත්තති, තාව නයන්ති,
පවත්තයන්තිති වුත්තං හොති.

අපිව නිවාසට්ඨානට්ඨේන ආකරට්ඨේන සමොසරණට්ඨානට්ඨේන
සඤ්ජාතිදෙසට්ඨේන කාරණට්ඨේන ච ආයතනං. තථා හි ලොකෙ “ඉස්සරායතනං
වාසුදෙවායතන”න්තිආදීසු නිවාසට්ඨානං “ආයතන”න්ති වුච්චති.
“සුවණ්ණායතනං රජතායතන”න්තිආදීසු ආකරො. සාසනෙ පන “මනොරමෙ
ආයතනෙ, සෙවන්ති නං විහඬිගමා”න්තිආදීසු (අ. නි. 5.38) සමොසරණට්ඨානං.
“දක්ඛිණාපථො ගුන්තං ආයතන”න්තිආදීසු සඤ්ජාතිදෙසො. “තත්‍ර තත්‍රෙව
සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සතිආයතනෙ”න්තිආදීසු (අ. නි. 3.102; 5.23) කාරණං.
චක්ඛුආදීසු වාපි තෙ තෙ චිත්තචෙතසිකා ධම්මා නිවසන්ති තදායත්තචුත්තිතායාති
චක්ඛාදයො නෙසං නිවාසට්ඨානං, චක්ඛාදීසු ච තෙ ආකිණ්ණා තන්තිස්සයත්තා
තදාරම්මණත්තා වාති චක්ඛාදයො ච නෙසං ආකරො, තත්ථ තත්ථ
චත්ථුද්චාරාරම්මණචසෙන සමොසරණතො චක්ඛාදයො ච නෙසං
සමොසරණට්ඨානං, තංතිස්සයාරම්මණභාවෙන තත්ථෙව උප්පත්තිතො චක්ඛාදයො
ච නෙසං සඤ්ජාතිදෙසො, චක්ඛාදීනං අභාවෙ අභාවතො චක්ඛාදයො ච නෙසං
කාරණන්ති යථාචුත්තෙනත්ථෙව චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති චක්ඛායතනං. එවං
සෙසානිපි.

චක්ඛුධාතාදීනි අට්ඨාරස විස්සජ්ජනානි අට්ඨාරසධාතුවසෙන නිද්දිට්ඨානි.
චක්ඛාදීසු එකෙකො ධම්මො යථාසම්භවං විදහති, ධියතෙ, විධානං විධියතෙ, එතාය,
එත්ථ වා ධියතීති ධාතු. ලොකියා හි ධාතූයො කාරණභාවෙන චචත්ථිතා හුත්වා
සුවණ්ණරජතාදිධාතූයො විස සුවණ්ණරජතාදිං, අනෙකප්පකාරං සංසාරදුක්ඛං
විදහන්ති. භාරභාරෙහි ච භාරො විස සත්තෙහි ධියන්තෙ, ධාරියන්තිති අත්ථො.
දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා අවසවත්තනතො. එතාහි ච කරණභූතාහි සංසාරදුක්ඛං
සත්තෙහි අනුචිධියති. තථාචිහිතඤ්චෙතං එතාස්ථෙව ධියති, යපියතීති අත්ථො. අපිව
යථා තිත්ථියානං අත්තා නාම සභාවතො නත්ථි, න එවමෙතා. එතා පන අත්තතො
සභාවං ධාරෙන්තිති ධාතූයො. යථා ච ලොකෙ විචිත්තා හරිතාලමනොසිලාදයො
සෙලාවයවා ධාතූයොති වුච්චන්ති, එවමෙනාපි ධාතූයො වියාති ධාතූයො. විචිත්තා
හෙතා ඤාණනෙය්‍යාවයවාති. යථා වා සරිරසඬ්ඛාතස්ස සමුදායස්ස අවයවභූතෙසු
රසසොණිතාදීසු අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නෙසු ධාතූසමඤ්ඤා,
එවමෙවෙනෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධසඬ්ඛාතස්ස අත්තභාවස්ස අවයවෙසු ධාතූසමඤ්ඤා
වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නා හෙතෙ චක්ඛාදයොති. අපිව
ධාතූති නිජ්ජීවමත්තස්සෙතං අධිවචනං. තථා හි භගවා “ජධාතූරො අයං හික්ඛු
පුරිසො”න්තිආදීසු (ම. නි. 3.343-344) ජීවසඤ්ඤාසමුහනනත්ථං ධාතූදෙසනං
අකාසීති. යථාචුත්තෙනත්ථෙව චක්ඛු ච තං ධාතු වාති චක්ඛුධාතු. එවං සෙසාපි.
මනොධාතූති ච තිස්සො මනොධාතූයො. ධම්මධාතූති
වෙදනාසඤ්ඤාසඬ්ඛාරක්ඛන්ධා සොළස සුඛුමරූපානි නිබ්බානඤ්ච.
මනොවිඤ්ඤාණධාතූති ඡසත්තති මනොවිඤ්ඤාණධාතූයො.

වක්ඛන්ද්‍රියාදීනි බාවිසති විස්සජ්ජනානි බාවිසතින්ද්‍රියවසෙන නිද්දිට්ඨානි.
වක්ඛුමෙව දස්සනලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති වක්ඛන්ද්‍රියං. සොතමෙව
සවනලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති සොතින්ද්‍රියං. සානමෙව සායනලක්ඛණෙ
ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති සානින්ද්‍රියං. ජීවිහා එව සායනලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති
ජීවිහින්ද්‍රියං. කායො එව ඵ්ඵසනලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති කායින්ද්‍රියං. මනනෙ
ඉති මනො, විජානාතීති අත්ථො. අට්ඨකථාවරියා පනාහු – නාලියා මිනමානො විය
මහාතුලාය ධාරයමානො විය ව ආරම්භං මනති ජානාතීති මනො, තදෙව
මනනලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති මනින්ද්‍රියං.

ජීවන්ති තෙන තංසහජාතා ධම්මාති ජීවිතං, තදෙව අනුපාලනලක්ඛණෙ
ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ජීවිතින්ද්‍රියං. තං රූපජීවිතින්ද්‍රියං අරූපජීවිතින්ද්‍රියන්ති දූවිධං.
සබ්බකම්මජරූපසහජං සහජරූපානුපාලනං රූපජීවිතින්ද්‍රියං, සබ්බවිත්තසහජං
සහජඅරූපානුපාලනං අරූපජීවිතින්ද්‍රියං.

ථියති සඬ්ඝාතං ගච්ඡති එතිස්සා ගබ්භොති ඉත්ථී, ඉත්ථීලිඬ්භාදීසු ඉන්ද්‍රියං
කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, නියමනො ඉත්ථියා එව ඉන්ද්‍රියං ඉත්ථීන්ද්‍රියං.

පුං-චුවචති නිරයො, පුං සඬ්ඛාතෙ නිරයෙ රිසියති හිංසියතීති පුරිසො,
පුරිසලිඬ්භාදීසු ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, නියමනො පුරිසස්සෙව ඉන්ද්‍රියං
පුරිසින්ද්‍රියං. ද්විසුපෙනෙසු එකෙකං සභාවකස්ස එකෙකස්ස කම්මජරූපසහජං
හොති.

කුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං සුඛං, කායිකසාතලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං
කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, සුඛමෙව ඉන්ද්‍රියං සුඛින්ද්‍රියං.

අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං දුක්ඛං, කායිකඅසාතලක්ඛණෙ
ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, දුක්ඛමෙව ඉන්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං.

ජිතිසොමනස්සයොගනො සොහනං මනො අස්සාති සුමනො, සුමනස්ස භාවො
සොමනස්සං, චෙතසිකසාතලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං,
සොමනස්සමෙව ඉන්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං.

දොමනස්සයොගනො දුට්ඨු මනො අස්සාති, භීතවෙදනත්තා වා කුච්ඡිතං මනො
අස්සාති දුම්මනො, දුම්මනස්ස භාවො දොමනස්සං, චෙතසිකඅසාතලක්ඛණෙ
ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, දොමනස්සමෙව ඉන්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං.
සුඛදුක්ඛාකාරපවත්තිං උපෙක්ඛති මජ්ඣත්තාකාරසංශ්ඨිතත්තා තෙනාකාරෙන
පවත්තතීති උපෙක්ඛා, මජ්ඣත්තලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං,
උපෙක්ඛා එව ඉන්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං.

සද්දහන්ති ඵතාය, සයං වා සද්දහති, සද්දහනමත්තමෙව වා ඵසාති සද්ධා,
අස්සද්ධියස්ස අභිභවනතො අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං, අධිමොක්ඛලක්ඛණෙ වා
ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, සද්ධායෙව ඉන්ද්‍රියං සද්ධිත්තියං.

වීරහාවො වීරියං, වීරානං වා කම්මං, විධිනා වා නයෙන ඊරසිතබ්බං
පවත්තසිතබ්බන්ති වීරියං, කොසජ්ජස්ස අභිභවනතො අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං,
පග්ගහණලක්ඛණෙ වා ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, වීරියමෙව ඉන්ද්‍රියං
වීරිසිත්තියං.

සරන්ති තාය, සයං වා සරති, සරණමත්තමෙව වා ඵසාති සති, මුට්ඨසච්චස්ස
අභිභවනතො අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං, උපට්ඨානලක්ඛණෙ වා ඉන්ද්‍රියං
කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, සති ඵව ඉන්ද්‍රියං සතිත්තියං.

ආරම්මණෙ චිත්තං සම්මා ආධියති යපෙතීති සමාධි, චික්ඛෙපස්ස අභිභවනතො
අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං, අචික්ඛෙපලක්ඛණෙ වා ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං,
සමාධි ඵව ඉන්ද්‍රියං සමාධිත්තියං.

“ඉදං දුක්ඛ”න්තිආදිනා නයෙන අරියසච්චානි පජානාතීති පඤ්ඤා.
අට්ඨකථායං පන “අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති පඤ්ඤාපනවසෙන පඤ්ඤා”ති වුත්තං.
අවිජ්ජාය අභිභවනතො අධිපතිඅත්ථෙන ඉන්ද්‍රියං, දස්සනලක්ඛණෙ වා ඉන්ද්‍රියං
කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, පඤ්ඤා ඵව ඉන්ද්‍රියං පඤ්ඤිත්තියං.

අනමතග්ගෙ සංසාරවට්ටෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං චතුසච්චධම්මමෙව වා
ජානිස්සාමීති පටිපත්තස්ස උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ව
අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතිත්තියං. සොනාපත්තිමග්ගඤ්ඤාණස්සෙතං නාමං.

පයමමග්ගෙන ඤාතං මරියාදං අනතික්කමිත්වා තෙසංයෙව තෙන මග්ගෙන
ඤාතානං චතුසච්චධම්මානමෙව ජානනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ව ආජානනකං
ඉන්ද්‍රියං අඤ්ඤිත්තියං. සොනාපත්තිඵලාදිසු ඡසු යානෙසු ඤාණස්සෙතං නාමං.

අඤ්ඤාතාවිතො චතුසච්චෙසු නිට්ඨිතඤ්ඤාණකිච්චස්ස බිණාසවස්ස
උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ව අඤ්ඤාතාවිත්තියං, අඤ්ඤාතාවිතං වා
චතුසු සච්චෙසු නිට්ඨිතකිච්චානං චත්තාරි සච්චානි පටිච්ඡික්ඛිත්වා යිතානං ධම්මානං
අබ්භන්තරෙ ඉන්ද්‍රියට්ඨසාධනෙන අඤ්ඤාතාවිත්තියං. අරහත්තඵලඤ්ඤාණස්සෙතං
නාමං. සබ්බානිපෙතානි යථායොගං ඉන්ද්‍රිඤ්චගට්ඨෙන ඉන්ද්‍රදෙසිතට්ඨෙන
ඉන්ද්‍රදිට්ඨට්ඨෙන ඉන්ද්‍රසිට්ඨට්ඨෙන ඉන්ද්‍රජුට්ඨට්ඨෙන ව ඉන්ද්‍රියානි. භගවා හි
සම්මාසම්බුද්ධො පරමිස්සරියභාවතො ඉන්ද්‍රො, කුසලාකුසලඤ්ච කම්මං කම්මෙසු
කස්සචි ඉස්සරියභාවතො. තෙනෙවෙත්ථ කම්මජනිතානි ඉන්ද්‍රියානි
කුසලාකුසලකම්මං උල්ලිඬිගෙනති, තෙන ව සිට්ඨානීති ඉන්ද්‍රිඤ්චගට්ඨෙන
ඉන්ද්‍රසිට්ඨට්ඨෙන ව ඉන්ද්‍රියානි. සබ්බානෙව පනෙතානි භගවතා මුනින්දෙන
යථාභූතතො පකාසිතානි අභිසම්බුද්ධානි වානි ඉන්ද්‍රදෙසිතට්ඨෙන ඉන්ද්‍රදිට්ඨට්ඨෙන

ව ඉන්ද්‍රියානි. තෙතෙව ව හගවතා මුනින්දෙන කානිවි ගොවරාසෙවනාය, කානිවි
භාවනාසෙවනාය සෙවිතානීති ඉන්ද්‍රප්‍රට්ඨට්ඨෙතපි ඉන්ද්‍රියානි. අපි ව
ආධිපව්වසඬ්ඛාතෙන ඉස්සරියට්ඨෙතපි එතානි ඉන්ද්‍රියානි.
වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිපවත්තියඤ්ඤි වක්ඛාදීනං සිද්ධමාධිපව්වං තස්මිං තික්ඛෙ
තික්ඛත්තා මන්දෙ ව මන්දත්තාති.

5.

කාමධාතුආදීනි ද්වාදස විස්සජ්ජනානි හවජ්ජහෙදවසෙන නිද්දිට්ඨානි.
කාමරාගසඬ්ඛාතෙන කාමෙන යුත්තා ධාතු කාමධාතු, කාමසඬ්ඛාතා වා ධාතු
කාමධාතු.

කාමං පභාය රූපෙන යුත්තා ධාතු රූපධාතු, රූපසඬ්ඛාතා වා ධාතු රූපධාතු.

කාමඤ්ච රූපඤ්ච පභාය අරූපෙන යුත්තා ධාතු අරූපධාතු, අරූපසඬ්ඛාතා වා
ධාතු අරූපධාතු.

තා එව ධාතුයො පුන හවපරියායෙන වුත්තා. හවතීති හි හවොති වුව්චති.
සඤ්ඤාය යුත්තො හවො සඤ්ඤාහවො, සඤ්ඤාසහගතො වා හවො සඤ්ඤාහවො,
සඤ්ඤා වා එත්ථ හවෙ අත්ථීති සඤ්ඤාහවො. සො කාමහවො ව
අසඤ්ඤාහවමුත්තො රූපහවො ව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාහවමුත්තො අරූපහවො
ව හොති.

න සඤ්ඤාහවො අසඤ්ඤාහවො, සො රූපහවෙකදෙසො.

ඔළාරිකත්තාභාවතො නෙවසඤ්ඤා, සුබ්බමත්තෙන සම්භවතො නාසඤ්ඤාති
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, තාය යුත්තො හවො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාහවො. අථ
වා ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවා, සුබ්බමාය ව භාවා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා අස්මිං
හවෙති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාහවො, සො අරූපහවෙකදෙසො.

එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන වොකිණ්ණො හවො එකෙන වොකාරො අස්ස
හවස්සාති එකවොකාරහවො, සො අසඤ්ඤාහවො.

චතුහි අරූපක්ඛන්ධෙහි වොකිණ්ණො හවො චතුහි වොකාරො අස්ස හවස්සාති
චතුචොකාරහවො, සො අරූපහවො එව.

පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වොකිණ්ණො හවො පඤ්චහි වොකාරො අස්ස හවස්සාති
පඤ්චචොකාරහවො, සො කාමහවො ව රූපහවෙකදෙසො ව හොති.

6. පයමජ්ඣානාදීනි ද්වාදස විස්සජ්ජනානි ඤානසමාපත්තිවසෙන නිද්දිට්ඨානි.

ඤානන්ති ඉධ බ්‍රහ්මවිහාරමත්තං අධිජ්ජෙතං.

විතක්කවිචාරපිතිසුඛවිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තං පයමං ඤානං.

පීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තං දුතියං ඥානං. සුඛචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තං තතියං ඥානං. උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාසම්පයුත්තං චතුත්ථං ඥානං.

මෙදැනි මෙජ්ජනීති මෙත්තා, සිනිය්හනීති අත්ථො. මිත්තෙ වා හවා, මිත්තස්ස වා එසා පචත්තීති මෙත්තා, පච්චනීකධම්මෙහි මුත්තත්තා ආරම්මණෙ වාධිමුත්තත්තා විමුත්තී, චෙතසො විමුත්තී චෙතොවිමුත්තී, මෙත්තා එව චෙතොවිමුත්තී මෙත්තාවෙතොවිමුත්තී.

කරුණා වුත්තත්ථා එව.

මොදන්ති තාය තංසමඬගිනො, සයං වා මොදති, මොදනමත්තමෙව වා තන්ති මුදිතා. “අවෙරා භොන්තු” තිආදිඛ්‍යාපාරජපහානෙන මජ්ඣිමනිකායෙහි පහමනෙන ව උපෙක්ඛනීති උපෙක්ඛා. මෙත්තාදයො තයො ධුන්මචිහාරා පටිමාදිහි තිහි ඥානෙහි යුත්තා. උපෙක්ඛාධුන්මචිහාරො චතුත්ථජ්ඣානෙන යුත්තො.

ඵරණවසෙන නත්ථි එතස්ස අන්තොති අනන්තො. ආකාසො අනන්තො ආකාසානන්තො, කසිණුග්ගාටිමාකාසො. ආකාසානන්තොයෙව ආකාසානඤ්චං, තං ආකාසානඤ්චං අධිට්ඨානට්ඨෙත ආයතනමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඥානස්ස “දෙවානං දෙවායතනමිවා” ති ආකාසානඤ්චායතනං. ආකාසානඤ්චායතනමෙව සමාපත්ති ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්ති. ඵරණවසෙන ච නත්ථි එතස්ස අන්තොති අනන්තං, තං ආකාසාරම්මණං විඤ්ඤාණං. අනන්තමෙව ආනඤ්චං, විඤ්ඤාණං ආනඤ්චං “විඤ්ඤාණානඤ්ච” න්ති අවත්ථා “විඤ්ඤාණඤ්ච” න්ති වුත්තං. අයඤ්ඤෙත්ථ රුළුහිසද්දො. තං විඤ්ඤාණඤ්චං අධිට්ඨානට්ඨෙත ආයතනමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඥානස්ස “දෙවානං දෙවායතනමිවා” ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං. නත්ථි එතස්ස කිඤ්චනන්ති අකිඤ්චනං, අන්තමසො හඬගමත්තමපි අස්ස අවසිට්ඨං නත්ථිති වුත්තං භොති. අකිඤ්චනස්ස භාවො ආකිඤ්චඤ්ඤං. ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණාභාවස්සෙතං අධිවචනං. තං ආකිඤ්චඤ්ඤං. අධිට්ඨානට්ඨෙත ආයතනමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඥානස්ස “දෙවානං දෙවායතනමිවා” ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං. ඔලාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවතො, සුබ්බමාය ච භාවතො නෙවස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඥානස්ස සඤ්ඤා නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤඤ්ච තං මනායතනධම්මායතනපරියාපන්නත්තා ආයතනඤ්චාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. අථ වා යායමෙත්ථ සඤ්ඤා සා පටුසඤ්ඤාකිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය නෙවසඤ්ඤා, සඬබ්බාරාවසෙසසුබ්බමභාවෙන විජ්ජමානත්තා නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා ච සා සෙසධම්මානං. අධිට්ඨානට්ඨෙත ආයතනඤ්චාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාරම්මණාය සමාපත්තියා එතං අධිවචනං. න කෙවලං එත්ථ සඤ්ඤා එදිසි, අථ ඛො වෙදනාපි නෙවවෙදනා නාවෙදනා. විත්තමපි නෙවචිත්තං නාචිත්තං. එස්සොපි නෙවඑස්සො නාවස්සො. එස නයො සෙසසසම්පයුත්තධම්මෙසු. සඤ්ඤාසීසෙන පනායං දෙසනා කතාති.

අවිජ්ජාදිනි ද්වාදස විස්සජ්ජනානි පටිච්චසමුප්පාදඛගවසෙන නිද්දිට්ඨානි.
 සුරෙතුං අයුත්තට්ඨෙන කායදුච්චරිතාදි අවින්දියං නාම, අලද්ධබ්බන්ති අත්ථො. තං
 අවින්දියං වින්දති අවිජ්ජා. තබ්බපරිතතො කායසුචරිතාදි වින්දියං නාම, තං
 වින්දියං න වින්දති අවිජ්ජා. ඛන්ධානං රාසට්ඨං, ආයතනානං ආයතනට්ඨං,
 ධාතුනං සුඤ්ඤට්ඨං, ඉන්ද්‍රියානං අධිපතියට්ඨං, සච්චානං තථට්ඨං අවිදිනං කරොතිති
 අවිජ්ජා. දුක්ඛාදිනං පිළනාදිවසෙන වුත්තං චතුබ්බිධං චතුබ්බිධං අත්ථං අවිදිනං
 කරොතිතිපි අවිජ්ජා, අන්තවිරහිතෙ සංසාරෙ
 සබ්බයොනිගතිභවවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු සත්තෙ ජවාපෙතිති අවිජ්ජා,
 පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙසු ඉත්ථිපුරිසාදිසු ජවති, විජ්ජමානෙසුපි ඛන්ධාදිසු න
 ජවතිති අවිජ්ජා, අපි ච චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදිනං චත්ථාරම්මණානං
 පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්තානාඤ්ච ධම්මානං ඡාදනතොපි අවිජ්ජා.
 සඬ්ඛතමහිසඬ්ඛරොන්තිති සඬ්ඛාරා. විජානාතිති විඤ්ඤාණං. නමතිති නාමං,
 නාමයතිති වා නාමං. රූප්පතිති රූපං. ආයෙ තනොති, ආයතඤ්ච නයතිති ආයතනං.
 චුසතිති ඵස්සො. වෙදයතිති වෙදනා. පරිතස්සතිති තණ්හා. උපාදියති භුසං
 ගණ්හාතිති උපාදානං. භවති, භාවයතිති වා භවො. ජනනං ජාති. ජීරණං ජරා. මරන්ති
 ඵතෙනාති මරණං.

7. දුක්ඛාදිනි අට්ඨසතානි අට්ඨ ච විස්සජ්ජනානි චතුසච්චයොජනාවසෙන
 නිද්දිට්ඨානි. “දුක්ඛං අභිඤ්ඤෙය්‍ය”න්තිආදිසු හි ජන්තං චතුක්කානං වසෙන
 චතුච්ඡති විස්සජ්ජනානි “චක්ඛු ජරාමරණ”න්ති පෙය්‍යාලෙ “චක්ඛු අභිඤ්ඤෙය්‍යං
 සොතං අභිඤ්ඤෙය්‍ය”න්තිආදිනා “ජාති අභිඤ්ඤෙය්‍යා”ති පරියොසානෙන
 පඤ්චනවුතාධිකෙන විස්සජ්ජනසතෙන යොජෙත්වා වුත්තානි. පඤ්චනවුතාධිකං
 චතුක්කසතං හොති, තෙසං චතුක්කානං වසෙන අසීතිඅධිකානි සත්ත
 විස්සජ්ජනසතානි. “ජරාමරණං අභිඤ්ඤෙය්‍ය”න්තිආදිකෙ චතුක්කෙ “චත්තාරි
 විස්සජ්ජනානි”ති ඵචං සබ්බානි අට්ඨ ච සතානි අට්ඨ ච විස්සජ්ජනානි හොන්ති.
 ඵත්ථ ච තස්ස තස්ස ධම්මස්ස පධානභූතො පච්චයො සමුදයොති වෙදිතබ්බො.
 සබ්බසඬ්ඛාරෙහි සුඤ්ඤං නිබ්බානං නිරොධොති වෙදිතබ්බං.
 අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදිනං තිණ්ණමිපි හි ලොකුත්තරින්ද්‍රියානං ඵත්ථ
 අභාවං සන්ධාය අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියනිරොධොතිආදි යුජ්ජති.
 නිරොධගාමිතිපටිපදාති ච සබ්බත්ථ අරියමග්ගො ඵච. ඵචඤ්ඤි වුච්චමානෙ ඵලෙපි
 මග්ගවොහාරසම්භවතො අඤ්ඤින්ද්‍රියඅඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියානමිපි යුජ්ජති. පුන
 දුක්ඛාදිනං පරිඤ්ඤට්ඨාදිවසෙන අට්ඨසතානි අට්ඨ ච විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි,
 පුන දුක්ඛාදිනං පරිඤ්ඤාපටිච්චෙධට්ඨාදිවසෙන අට්ඨසතානි අට්ඨ ච විස්සජ්ජනානි
 නිද්දිට්ඨානි. පරිඤ්ඤා ච සා පටිච්චිකිතබ්බට්ඨොන පටිච්චෙධො වාති
 පරිඤ්ඤාපටිච්චෙධො. පරිඤ්ඤාපටිච්චෙධොව අත්ථො පරිඤ්ඤාපටිච්චෙධට්ඨො.

8. පුන තානෙව දුක්ඛාදිනි ජරාමරණපරියන්තානි ද්විඅධිකානි ද්වෙ පදසතානි
 සමුදයාදිහි සත්තහි සත්තහි පදෙහි යොජෙත්වා ද්විඅධිකානං ද්වින්තං
 අට්ඨකසතානං වසෙන සහස්සඤ්ච ජ ච සතානි සොළස ච විස්සජ්ජනානි
 නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ පධානභූතො පච්චයො සමුදයො, තස්ස නිරොධො

සමුදයනිරෝධො. ඡන්දො ඵච රාගො ඡන්දරාගො, දුක්ඛෙ සුඛසඤ්ඤාය දුක්ඛස්ස ඡන්දරාගො, තස්ස නිරෝධො ඡන්දරාගනිරෝධො. දුක්ඛං පටිච්ච උප්පජ්ජමානං සුඛං සොමනස්සං දුක්ඛස්ස අස්සාදො. දුක්ඛස්ස අනිච්චතා දුක්ඛස්ස විපරිණාමධම්මතා දුක්ඛස්ස ආදීනවො. දුක්ඛෙ ඡන්දරාගවිනයො ඡන්දරාගජ්ජහානං දුක්ඛස්ස නිස්සරණං. “යං ඛො පන කිඤ්චි භූතං සඬ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං නිරෝධො තස්ස නිස්සරණං” න්ති (පටි. ම. 1.24) වචනතො නිබ්බානමෙව දුක්ඛස්ස නිස්සරණං. “දුක්ඛනිරෝධො සමුදයනිරෝධො ඡන්දරාගනිරෝධො දුක්ඛස්ස නිස්සරණං” න්ති නානාසඬ්ඛතපටිපක්ඛවසෙන නානාපරියායවචනෙහි චතුසු යානෙසු නිබ්බානමෙව චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. කෙච් පන “ආහාරසමුදයා දුක්ඛසමුදයො ආහාරනිරෝධා දුක්ඛනිරෝධො සරසවසෙන සමුදයනිරෝධො, අථ වා උදයබ්බයදස්සනෙන සමුදයනිරෝධො සහ විපස්සනාය මග්ගො ඡන්දරාගනිරෝධො” ති වදන්ති. ඵචඤ්ච වුච්චමානෙ ලොකුත්තරින්ද්‍රියානං අවිපස්සනුපගත්තා න සබ්බසාධාරණං හොතීති පයමං චුත්තනයොව ගහෙතබ්බො. ලොකුත්තරින්ද්‍රියෙසු හි ඡන්දරාගාභාවතොයෙව ඡන්දරාගනිරෝධොති යුජ්ජති. සරීරෙ ඡන්දරාගෙනෙව සරීරෙකදෙසෙසු කෙසාදීසුපි ඡන්දරාගො කතොව හොති, ජරාමරණවන්තෙසු ඡන්දරාගෙනෙව ජරාමරණෙසුපි ඡන්දරාගො කතොව හොති. ඵචං අස්සාදාදීනවාපි යොජෙතබ්බා. පුන දුක්ඛාදීනි ජරාමරණපරියන්තානි ද්විඅධිකානි ද්වෙ පදසතානි සමුදයාදීනි ඡති ඡති පදෙහි යොජෙත්වා ද්විඅධිකානං ද්වින්තං සත්තකසතානං වසෙන නයසහස්සඤ්ච චත්තාරි ව සතානි වුද්දස ව විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි.

9. ඉදානි රූපාදීනි ජරාමරණපරියන්තානි ඵකාධිකානි ද්වෙ පදසතානි සත්තහි අනුපස්සනාහි යොජෙත්වා නිද්දිසිතුං පයමං තාව අනිච්චානුපස්සනාදයො සත්ත අනුපස්සනා නිද්දිට්ඨා. තානි සබ්බානි සත්තහි සුද්ධිකඅනුපස්සනාවිස්සජ්ජනෙහි සද්ධිං සහස්සඤ්ච චත්තාරි ව සතානි වුද්දස ව විස්සජ්ජනානි හොන්ති. අනිච්චන්ති අනුපස්සනා අනිච්චානුපස්සනා. සා නිච්චසඤ්ඤාපටිපක්ඛා. දුක්ඛන්ති අනුපස්සනා දුක්ඛානුපස්සනා. සා සුඛසඤ්ඤාපටිපක්ඛා. අනත්තානි අනුපස්සනා අනත්තානුපස්සනා. සා අත්තසඤ්ඤාපටිපක්ඛා. තිස්සන්තං අනුපස්සනානං පරිපූරත්තා නිබ්බින්නදතීති නිබ්බිදා, නිබ්බිදා ව සා අනුපස්සනා වානි නිබ්බිදානුපස්සනා. සා නන්දිපටිපක්ඛා. වතස්සන්තං අනුපස්සනානං පරිපූරත්තා විරජ්ජතීති විරාගො, විරාගො ව සො අනුපස්සනා වානි විරාගානුපස්සනා. සා රාගපටිපක්ඛා. පඤ්චන්තං අනුපස්සනානං පරිපූරත්තා රාගං නිරොධෙතීති නිරොධො, නිරොධො ව සො අනුපස්සනා වානි නිරොධානුපස්සනා. සා සමුදයපටිපක්ඛා. ඡන්තං අනුපස්සනානං පරිපූරත්තා පටිනිස්සජ්ජතීති පටිනිස්සග්ගො, පටිනිස්සග්ගො ව සො අනුපස්සනා වානි පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා. සා ආදානපටිපක්ඛා. ලොකුත්තරින්ද්‍රියානං අසතිපි විපස්සනුපගත්තෙ “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා, සබ්බෙ සඬ්ඛාරා දුක්ඛා, සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා” ති (ධ. ප. 277-279; පටි. ම. 1.31) වචනතො තෙසම්පි අනිච්චදුක්ඛානත්තත්තා තත්ථ නිච්චසුඛත්තසඤ්ඤානං නන්දියා රාගස්ස ව අභාවා නිරොධවන්තානීති අනුපස්සනතො පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගපක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගසම්භවතො ව තෙහිපි

සත්ත අනුපස්සනා යොජිතාති වෙදිතබ්බා. ජරාමරණවන්තෙසු අනිච්චාදිතො දිට්ඨෙසු ජරාමරණමිපි අනිච්චාදිතො දිට්ඨං නාම හොති, ජරාමරණවන්තෙසු නිබ්බින්නන්තො විරජ්ජන්තො ජරාමරණෙ නිබ්බින්නො ච විරත්තො ච හොති, ජරාමරණවන්තෙසු නිරොධතො දිට්ඨෙසු ජරාමරණමිපි නිරොධතො දිට්ඨං නාම හොති, ජරාමරණවන්තෙසු පටිනිස්සජ්ජන්තො ජරාමරණං පටිනිස්සජ්ජන්තොච හොතීති ජරාමරණෙහි සත්ත අනුපස්සනා යොජිතාති වෙදිතබ්බා.

10. ඉදානි ආදිනවඤ්ඤාණස්ස වත්ථුභුතානං උප්පාදාදීනං පඤ්චන්තං.
ආරම්මණානං වසෙන උප්පාදාදීනි තෙසං වෙච්චනානි පඤ්චදස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි, සන්තිපදඤ්ඤාණස්ස තප්පටිපක්ඛාරම්මණවසෙන අනුප්පාදාදීනි පඤ්චදස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි, පුන තානෙව උප්පාදානුප්පාදාදීනි පදානි යුගලකවසෙන යොජෙත්වා තිංස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. එවං ඉමස්මිං නයෙව සට්ඨි විස්සජ්ජනානි හොන්ති. තත්ථ උප්පාදොති පුරිමකම්මපච්චයා ඉධ උප්පත්ති. පවත්තන්ති තථාඋප්පන්නස්ස පවත්ති. නිමිත්තන්ති සබ්බමිපි සඬ්ඛාරනිමිත්තං. යොගාවචරස්ස හි සඬ්ඛාරා සසණ්ඨානා විය උපට්ඨහන්ති, තස්මා නිමිත්තන්ති වුවචන්ති. ආයුහනාති ආයතිං පටිසන්ධිගෙතුභූතං කම්මං. තඤ්ඤි අභිසඬ්ඛරණට්ඨෙත ආයුහනාති වුවචති.

පටිසන්ධිති ආයතිං උප්පත්ති. සා හි භවත්තරපටිසන්ධානතො පටිසන්ධිති වුවචති. ගතීති යාය ගතියා සා පටිසන්ධි හොති. සා හි ගන්තබ්බතො ගතීති වුවචති. නිබ්බත්තීති ඛන්ධානං නිබ්බත්තනං. උපපත්තීති “සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා”ති (පටි. ම. 1.72) එවං චුත්තා විපාකපවත්ති. ඡාතීති ජනනං. තත්ථ තත්ථ නිබ්බත්තමානානං සත්තානං යෙ යෙ ඛන්ධා පාතුහවන්ති, තෙසං තෙසං පඨමං පාතුහාවො. ජරාති ජීරණං. සා දුට්ඨා ධීතඤ්ඤථත්තලක්ඛණසඬ්ඛාතං සඬ්ඛතලක්ඛණඤ්ච ඛණ්ඩිච්චාදිසම්මතො සන්නතියං එකභවපරියාපන්නඛන්ධානං පුරාණභාවො ව. සා ඉධ අධිප්පෙතා. බ්‍යාධීති ධාතුක්ඛොභපච්චයසමුට්ඨිතො පිත්තසෙම්භවාතසන්නිපාතඋතුච්චරිණාමච්චසමපරිහාරඋපක්කමකම්මවිපාකවසෙන අට්ඨවිට්ඨො ආබාධො. විවිධං දුක්ඛං ආදහති විදහතීති බ්‍යාධි, බ්‍යාධයති තාපෙති, කම්පයතීති වා බ්‍යාධි. මරණන්ති මරන්ති එතෙනාති මරණං. තං දුට්ඨං වයලක්ඛණසඬ්ඛාතං සඬ්ඛතලක්ඛණඤ්ච එකභවපරියාපන්නජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡේදො ව. තං ඉධ අධිප්පෙතං.

සොකොති සොචනං. ඤාතිභොගරොගසීලදිට්ඨිබ්‍යසනෙහි චුට්ඨස්ස විත්තසන්නාපො. පරිදෙවොති පරිදෙවනං. ඤාතිබ්‍යසනාදිහියෙව චුට්ඨස්ස වච්චලාපො. උපායාසොති භූසො ආයාසො. ඤාතිබ්‍යසනාදිහියෙව චුට්ඨස්ස අධිමත්තවෙතොදුක්ඛප්පභාවිතො දොසොයෙව. එත්ථ ව උප්පාදාදියො පඤ්චෙව ආදිනවඤ්ඤාණස්ස වත්ථුවසෙන චුත්තා, සෙසා තෙසං වෙච්චනවසෙන. “නිබ්බත්තී”ති හි උප්පාදස්ස, “ඡාතී”ති පටිසන්ධියා වෙච්චනං, “ගති උපපත්තී”ති ඉදං ද්වයං පවත්තස්ස, ජරාදයො නිමිත්තස්සාති. අනුප්පාදාදිවනෙහි පන නිබ්බානමෙව චුත්තං.

සුභ තානෙව උප්පාදානුප්පාදාදීනි සට්ඨි පදානි දුක්ඛසුඛපදෙහි යොජෙත්වා සට්ඨි විස්සජ්ජනානි, භයබෙමපදෙහි යොජෙත්වා සට්ඨි විස්සජ්ජනානි, සාමිසනිරාමිසපදෙහි යොජෙත්වා සට්ඨි විස්සජ්ජනානි, සඬ්ඛාරනිබ්බානපදෙහි යොජෙත්වා සට්ඨි විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ දුක්ඛන්ති අනිච්චත්තා දුක්ඛං. දුක්ඛපටිපක්ඛතො සුඛං. යං දුක්ඛං, තං භයං. භයපටිපක්ඛතො බෙමං. යං භයං, තං වට්ටාමිසලොකාමිසෙහි අවිජ්ජමුත්තත්තා සාමිසං. සාමිසපටිපක්ඛතො නිරාමිසං. යං සාමිසං, තං සඬ්ඛාරමත්තමෙව. සඬ්ඛාරපටිපක්ඛතො සත්තත්තා නිබ්බානං. සඬ්ඛාරා හි ආදිත්තා, නිබ්බානං සත්තත්ති. දුක්ඛාකාරෙන භයාකාරෙන සාමිසාකාරෙන සඬ්ඛාරාකාරෙනාති එවං තෙන තෙන ආකාරෙන පචත්තිං සන්ධාය තථා තථා චුත්තත්ති වෙදිතබ්බන්ති.

11. පරිග්ගහට්ඨාදීනි එකතිංස විස්සජ්ජනානි අරියමග්ගක්ඛණවසෙන නිද්දිට්ඨානි. අරියමග්ගසම්පයුත්තා හි ධම්මා ආදිතො පභුති උප්පාදනත්ථං පරිග්ගස්භන්තෙ ඉති පරිග්ගහා, තෙසං සභාවො පරිග්ගහට්ඨො. තෙසංයෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපරිවාරභාවෙන පරිවාරට්ඨො. භාවනාපාරිපූර්වසෙන පරිපූරට්ඨො. තෙසංයෙව සමාධිවසෙන එකාරම්මණපරිග්ගහමපෙක්ඛිත්වා එකග්ගට්ඨො. නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවමපෙක්ඛිත්වා අවික්ඛෙපට්ඨො. වීරියවසෙන පග්ගහට්ඨො. සමාධිවසෙන උදකෙන න්හානීයචුණ්ණානං විය අවිජ්ජකිණ්ණතා අවිසාරට්ඨො. සමාධියොගෙන අලුලිතත්තා අනාවිලට්ඨො. අවිකම්පිතත්තා අනිඤ්ජනට්ඨො. එකත්තුපට්ඨානවසෙනාති සමාධියොගෙන ව එකාරම්මණෙ භුසං පතිට්ඨානවසෙන ව. ඨීතට්ඨොති ආරම්මණෙ නිච්චලභාවෙන පතිට්ඨිතට්ඨො. තස්ස නිබ්බානාරම්මණස්ස ආලම්බනභාවෙන ආරම්මණට්ඨො. තත්ථෙව නිකාමවාරභාවෙන ගොචරට්ඨො. නිස්සරණපහානභාවෙන නිබ්බානස්ස පහානට්ඨො. කිලෙසපරිච්චාගවසෙන අරියමග්ගස්ස පරිච්චාගට්ඨො. දුභතො චුට්ඨානවසෙන චුට්ඨානට්ඨො. නිමිත්තපචත්තෙහි නිවත්තනවසෙන නිවත්තනට්ඨො. නිබ්බුතත්තා සත්තට්ඨො. අතජ්ජකත්තා උත්තමත්තා ව පණිතට්ඨො. කිලෙසෙහි විමුත්තත්තා, ආරම්මණෙ ව අධිමුත්තත්තා විමුත්තට්ඨො. ආසවානං අවිසයභාවෙන පරිසුද්ධත්තා අනාසවට්ඨො. කිලෙසකන්තාරසංසාරකන්තාරානික්කමනෙන තරණට්ඨො. සඬ්ඛාරනිමිත්තභාවෙන අනිමිත්තට්ඨො. තණ්හාපණ්ඩිඅභාවෙන අප්පණ්ණිතට්ඨො. අත්තසාරාභාවෙන සුඤ්ඤතට්ඨො. විමුත්තිරසෙන එකරසතාය, සමථවිපස්සනානං එකරසතාය වා එකරසට්ඨො. සමථවිපස්සනානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතිවත්තනට්ඨො. තෙසංයෙව යුගනද්ධට්ඨො. අරියමග්ගස්ස සඬ්ඛාරතො නිග්ගමනෙ නිය්‍යානට්ඨො. නිබ්බානසම්පාපනෙන හෙතුට්ඨො. නිබ්බානපච්චික්ඛකරණෙන දස්සනට්ඨො. අධිපතිභාවෙන ආධිපතෙය්‍යට්ඨොති.

12. සමථාදීනි චත්තාරි විස්සජ්ජනානි සමථවිපස්සනාවසෙන නිද්දිට්ඨානි. අනිච්චාදිවසෙන අනු අනු පස්සනතො අනුපස්සනට්ඨො. යුගනද්ධස්ස සමථවිපස්සනාද්වයස්ස එකරසභාවෙන අනතිවත්තනට්ඨො. සික්ඛාදීනි නව විස්සජ්ජනානි අරියමග්ගස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානවසෙන නිද්දිට්ඨානි.

සික්ඛිතබ්බත්තා සික්ඛා. තස්සා සමාදාතබ්බතො සමාදානට්ඨො. සීලෙ පතිට්ඨාය
 කම්මට්ඨානවසෙන ගහිතස්ස ආරම්මණස්ස භාවනාපවත්තිට්ඨානත්තා
 ගොවරට්ඨානත්තා ව ගොවරට්ඨො. සමථකාලෙ විපස්සනාකාලෙ වා
 කොසජ්ජවසෙන ලීනස්ස චිත්තස්ස
 ධම්මවිවයවිරියපීතිසම්බොජ්ඣකඛ්ඛාගභාවනාවසෙන උස්සාහනට්ඨො පග්ගහට්ඨො.
 උද්ධච්චවසෙන උද්ධතස්ස චිත්තස්ස
 පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඛ්ඛාගභාවනාවසෙන සන්තිසිද්ධාපනට්ඨො
 නිග්ගහට්ඨො. උභො විසුද්ධානන්ති උභතො විසුද්ධානං, ලීනුද්ධතපක්ඛතො
 නිවාරණත්වා විසුද්ධානං චිත්තානන්ති අත්ථො. මජ්ඣිමනිකායෙ යිතානං
 සන්තතිවසෙන පවත්තමානානං චිත්තානං වසෙන බහුවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං.
 උස්සාහනසන්තිසිද්ධාපනෙසු සත්ථාපාරාභාවො අජ්ඣුපෙක්ඛනට්ඨො.
 සමප්පවත්තස්ස චිත්තස්ස වසෙන භාවනා විසෙසාධිගමට්ඨො.
 අරියමග්ගපාත්තභාවවසෙන උත්තරිපට්ඨෙධට්ඨො.
 අරියමග්ගසිද්ධචතුසච්චපට්ඨෙධවසෙන සච්චාභිසමයට්ඨො. ඵලසමාපත්තිවසෙන
 නිරොධෙ පතිට්ඨාපකට්ඨො. සා හි තංසමඛිගිපුග්ගලං නිරොධසඛිබාතෙ නිබ්බානෙ
 පතිට්ඨාපෙති.

සද්ධිත්ථියාදීනි පඤ්ච විස්සජ්ජනානි ඉන්ද්‍රියට්ඨවසෙන චුත්තානි.
 අධිමොක්ඛට්ඨොති අධිමුච්චනට්ඨො. උපට්ඨානට්ඨොති ආරම්මණං උපෙච්ච
 පතිට්ඨානට්ඨො. දස්සනට්ඨොති සභාවපෙක්ඛනට්ඨො. සද්ධාබලාදීනි පඤ්ච
 විස්සජ්ජනානි බලට්ඨවසෙන නිද්දිට්ඨානි. අකම්පියට්ඨොති සද්ධාව බලන්ති
 සද්ධාබලං. අස්සද්ධියෙති අස්සද්ධියෙන. අස්සද්ධියන්ති ව සද්ධාපට්ඨපක්ඛභූතො
 චිත්තුප්පාදො. අකම්පියට්ඨොති අකම්පෙනබ්බට්ඨො, කම්පෙනුං න සක්කාති
 අත්ථො. කොසජ්ජෙති කුසිතභාවසඛිබාතෙන ථිතමිද්ධෙන. පමාදෙති
 සතිපට්ඨපක්ඛෙන චිත්තුප්පාදෙන. උද්ධච්චෙති අවුපසමසඛිබාතෙන උද්ධච්චෙන.
 අවිජ්ජායාති මොහෙන. සතිසම්බොජ්ඣකඛ්ඛාදීනි සත්ත විස්සජ්ජනානි
 බොජ්ඣකඛ්ඛට්ඨවසෙන නිද්දිට්ඨානි. බුජ්ඣනකස්ස අභිගො බොජ්ඣකඛ්ඛො.
 පසත්ථො සුන්දරො ව බොජ්ඣකඛ්ඛො සම්බොජ්ඣකඛ්ඛො, සතියෙව
 සම්බොජ්ඣකඛ්ඛො සතිසම්බොජ්ඣකඛ්ඛො. ධම්මෙ විචිනාතීති ධම්මවිවයො.
 පඤ්ඤායෙනං නාමං. පච්චයට්ඨොති විචාරට්ඨො. පිනයතීති පීති. ඵරණට්ඨොති
 විසරණට්ඨො. පස්සම්භනං පස්සද්ධි. උපසමට්ඨොති නිද්දරථට්ඨො. උපපත්තිතො
 ඉක්ඛතීති උපෙක්ඛා, සමං පෙක්ඛති අපක්ඛපතිතාව හුත්වා පෙක්ඛතීති අත්ථො. සා
 ඉධ තත්‍රමජ්ඣක්ඛුපෙක්ඛා, බොජ්ඣකඛ්ඛුපෙක්ඛාතිපි තස්සා නාමං.
 සමචාහිතලක්ඛණත්තා පට්ඨසඛිබානට්ඨො.

සම්මාදිට්ඨාදීනි අට්ඨ විස්සජ්ජනානි මග්ගවසෙන නිද්දිට්ඨානි. සම්මා පස්සති,
 සම්මා වා තාය පස්සන්ති, පසත්ථා සුන්දරා වා දිට්ඨිති සම්මාදිට්ඨි. තස්සා
 සම්මාදිට්ඨියා. සම්මා සඛිකප්පෙති, සම්මා වා තෙන සඛිකප්පෙන්ති, පසත්ථො
 සුන්දරො වා සඛිකප්පොති සම්මාසඛිකප්පො. අභිරොපනට්ඨොති චිත්තස්ස
 ආරම්මණාරොපනට්ඨො. ආරම්මණාහිනිරොපනට්ඨොතිපි පායො. සම්මා වදති,

ජන්දාදයෝ පුබ්බභාගෙ අධිපතිවසෙන නානාවිත්තෙසු ලබ්භන්ති, මග්ගක්ඛණෙ පන සහෙව ලබ්භන්ති. ඉජ්ඣනට්ඨොති නිජ්ඵජ්ජනට්ඨො පතිට්ඨානට්ඨො වා. සච්චානන්ති චතුත්තං අරියසච්චානං. තථට්ඨොති යථාසභාවට්ඨො. ඉමානි අට්ඨ විස්සජ්ජනානි ලොකියලොකුත්තරමිස්සකානි. පයොගානන්ති චතුත්තං අරියමග්ගපයොගානං. පටිජ්ජස්සද්ධට්ඨොති චතුත්තං අරියඵලානං පටිජ්ජස්සද්ධට්ඨො. මග්ගපයොගො හි ඵලක්ඛණෙ පටිජ්ජස්සද්ධො හොති නිට්ඨිතකිච්චත්තා. මග්ගපයොගානං ඵලොදයෙන පටිජ්ජස්සද්ධභාවො වා. ඵලානං සච්ඡිකිරියට්ඨොති අරියඵලානං පච්චවෙක්ඛණවසෙන පච්චක්ඛකරණට්ඨො. ආරම්මණසච්ඡිකිරියා චුත්තා හොති, ඵලක්ඛණෙ පටිලාභසච්ඡිකිරියා වා. විතක්කාදීනි පඤ්ච විස්සජ්ජනානි ඤානභිගවසෙන නිද්දිට්ඨානි. විතක්කනං විතක්කො, ඌහනන්ති චුත්තං හොති. විවරණං විචාරො, අනුසංස්ථරණන්ති චුත්තං හොති. උපවිචාරට්ඨොති අනුමජ්ජනට්ඨො. අභිසන්දනට්ඨොති තෙමනට්ඨො සමාධිවසෙන විත්තස්ස ඵකග්ගට්ඨො.

ආවජ්ජනාදීනි පඤ්චදස විස්සජ්ජනානි පකිණ්ණකවසෙන නිද්දිට්ඨානි. පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු භවභිගාරම්මණතො අඤ්ඤාරම්මණෙ විත්තසන්තානං නමෙත්තානං ද්විත්තං විත්තානං ආවජ්ජනට්ඨො. විඤ්ඤාණස්ස විජානනට්ඨො. පඤ්ඤාය පජානනට්ඨො. සඤ්ඤාය සඤ්ජානනට්ඨො. සමාධිස්ස ඵකොදට්ඨො. දුතියජ්ඣානස්මිඤ්ඤි සමාධි ඵකො උදෙතීති ඵකොදීති චුච්චති, විතක්කවිචාරෙහි අනජ්ඣාරුල්භත්තා අග්ගො සෙට්ඨො හුත්වා උප්පජ්ජතීති අත්ථො. සෙට්ඨොපි හි ලොකෙ ඵකොති චුච්චති. විතක්කවිචාරවිරහිතො වා ඵකො අසභායො හුත්වා උදෙතීතිපි වට්ටති. සබ්බොපි වා කුසලසමාධි නිවරණාදීනං උද්ධච්චස්සෙව වා පටිපක්ඛත්තා තෙහි අනජ්ඣාරුල්භොති අග්ගො හුත්වා උදෙතීති වා තෙහි විරහිතොති අසභායො හුත්වා උදෙතීති වා ඵකොදීති යුජ්ජති. අභිඤ්ඤාය ඤාතට්ඨොති ඤාතපරිඤ්ඤාය සභාවජානනට්ඨො. පරිඤ්ඤාය තීරණට්ඨොති තීරණපරිඤ්ඤාය අනිච්චාදිතො උපපරික්ඛණට්ඨො. පභානස්ස පරිච්චාගට්ඨොති පභානපරිඤ්ඤාය පටිපක්ඛපජ්ඣනට්ඨො. සමජ්ජවත්තාය භාවනාය ඵකරසට්ඨො. ඵස්සනට්ඨොති ඵුසනට්ඨො වින්දනට්ඨො. පිළාභාරවහනාදීනා ඛන්ධට්ඨො. සුඤ්ඤාදීනා ධාතුට්ඨො. සකසකමරියාදායතනාදීනා ආයතනට්ඨො. පච්චයෙහි සභිගම්ම කතවසෙන සභිබ්බතට්ඨො. තබ්බිපරිතෙන අසභිබ්බතට්ඨො.

14. විත්තට්ඨාදීනි පඤ්චදස විස්සජ්ජනානි විත්තසම්බන්ධෙන නිද්දිට්ඨානි. විත්තට්ඨොති ඵත්ථ ආරම්මණං විත්තෙතීති විත්තං, විජානාතීති අත්ථො. යං පනෙත්ථ ජවනං හොති, තං ජවනවිටීවසෙන අත්තතො සන්තානං විනොතීතිපි විත්තං, යං විජාකං හොති, තං කම්මකිලෙසෙහි විතන්තිපි විත්තං, සබ්බම්පි යථානුරූපං විත්තතාය විත්තං, විත්තකරණතාය විත්තං, යං වට්ටස්ස පච්චයො හොති, තං සංසාරදුක්ඛං විනොතීතිපි විත්තං. ඵං ආරම්මණෙ විත්තතාදිතො විත්තට්ඨො. විත්තුප්පාදනෙ ඵලුප්පාදනෙ වා නාස්ස අන්තරමත්ථීති අනන්තරං, අනන්තරස්ස භාවො ආනන්තරියං, විත්තස්ස ආනන්තරියං විත්තානන්තරියං, සො විත්තානන්තරියට්ඨො. අරහතො චුතිවිත්තං වජ්ජෙත්වා යස්ස කස්සවි

සමනන්තරනිරුද්ධස්ස චිත්තස්ස අනන්තරචිත්තූප්පාදනෙ සමත්ථභාවො
 මග්ගචිත්තස්ස අනන්තරං ඵලූප්පාදනෙ සමත්ථභාවොති අධිප්පායො. චිත්තස්ස
 වුට්ඨානට්ඨොති ගොත්‍රභූචිත්තස්ස නිමිත්තතො, මග්ගචිත්තස්ස නිමිත්තපචත්තතො
 වුට්ඨානට්ඨො. චිත්තස්ස විවට්ටනට්ඨොති තස්සෙව චිත්තද්වයස්ස යථාචුත්තතො
 වුට්ඨිතස්ස නිබ්බානෙ විවට්ටනට්ඨො. චිත්තස්ස හෙතුට්ඨොති චිත්තස්ස
 හෙතුපච්චයභූතානං නවන්තං හෙතුනං හෙතුට්ඨො. චිත්තස්ස පච්චයට්ඨොති
 චිත්තස්ස වත්ථාරම්මණාදීනං අනෙකෙසං පච්චයානං පච්චයට්ඨො. චිත්තස්ස
 වත්ථුට්ඨොති චිත්තස්ස වත්ථුභූතානං වක්ඛුසොතසානජිවිහාකායහදයවත්ථුනං
 වත්ථුට්ඨො. චිත්තස්ස භූමට්ඨොති චිත්තස්ස උප්පත්තිදෙසවසෙන
 කාමාවචරාදිභූමිඅත්ථො. චිත්තස්ස ආරම්මණට්ඨොති රූපාදිආරම්මණට්ඨො.
 පරිචිතස්සාරම්මණස්ස සඤ්චරණට්ඨානට්ඨෙන ගොචරට්ඨො. උපරි
 චුත්තවිඤ්ඤාණචරියාවසෙන චරියට්ඨො. අථ වා පයොගසමුදාවාරට්ඨො
 චරියට්ඨො. චිත්තස්ස ගමනාභාවෙපි දූරසන්තිකාරම්මණගහණවසෙන ගතට්ඨො.
 අභිනිහාරට්ඨොති ගතිතාරම්මණතො අඤ්ඤාරම්මණමනසිකාරත්ථං චිත්තස්ස
 අභිනිහරණට්ඨො. චිත්තස්ස නියානට්ඨොති මග්ගචිත්තස්ස වට්ටතො
 නියානට්ඨො. “නෙක්ඛම්මං පටිලද්ධස්ස කාමච්ඡන්දතො චිත්තං නිස්සට්ටං
 හොති” තිආදිනා (පටි. ම. 1.24, 191 ටොකං විසදිසං) නයෙන චිත්තස්ස
 නිස්සරණට්ඨො.

15. ඵකත්තාදීනි ද්වාචත්තාලිස විස්සජ්ජනානි ඵකත්තසම්බන්ධෙන
 නිද්දිට්ඨානි. ඵකත්තෙති ආරම්මණෙකත්තෙ, ඵකාරම්මණෙති අත්ථො.
 පයම්ඵකානවසෙන පක්ඛන්දනට්ඨො. දුතියජ්ඣානවසෙන පසිදනට්ඨො.
 තතියජ්ඣානවසෙන සන්තිට්ඨනට්ඨො. චතුත්ථජ්ඣානවසෙන මුව්චනට්ඨො.
 පච්චවෙක්ඛණවසෙන ඵතං සන්තන්ති පස්සනට්ඨො. යානීකතට්ඨාදයො පඤ්ච
 සමාධිස්ස වසිභාවවිසෙසා. යානීකතට්ඨොති යුත්තයානසදිසකතට්ඨො.
 වත්ථුකතට්ඨොති පතිට්ඨට්ඨෙන වත්ථු විය කතට්ඨො. අනුට්ඨිතට්ඨොති
 පච්චුපට්ඨිතට්ඨො. පරිචිතට්ඨොති සමන්තතො චිතට්ඨො. සුසමාරද්ධට්ඨොති සුට්ඨු
 සමාරද්ධට්ඨො, සුකතට්ඨොති අත්ථො.
 ආවජ්ජනසමාපජ්ජනඅධිට්ඨානවුට්ඨානපච්චවෙක්ඛණවසිතාවසෙන වා පටිපාටියා
 පඤ්ච පදානි යොජෙතඛිබ්බානි. කසිණාදිආරම්මණභාවනාය සිබාප්පත්තකාලෙ
 චිත්තවෙතසිකානං පරිග්ගහපරිවාරපරිපූරට්ඨො. තෙසංයෙව සම්මා සමාහිතත්තා
 ඵකාරම්මණෙ සමොසරණෙන සමොධානට්ඨො. තෙසංයෙව බලප්පත්තියා
 ආරම්මණං අභිභවිත්වා පතිට්ඨානවසෙන අධිට්ඨානට්ඨො. සමථස්ස විපස්සනාය වා
 ආදිතො, ආදරෙන වා සෙවනවසෙන ආසෙවනට්ඨො. වඩ්ඪනවසෙන භාවනට්ඨො.
 පුනප්පුනං කරණවසෙන බහුලීකම්මට්ඨො. බහුලීකතස්ස සුට්ඨු සමුට්ඨිතවසෙන
 සුසමුග්ගතට්ඨො. සුසමුග්ගතස්ස පච්චනීකෙහි සුට්ඨු විමුත්තිවසෙන ආරම්මණෙ ව
 සුට්ඨු අධිමුත්තිවසෙන සුවිමුත්තට්ඨො.

බුද්ධිමත්වියාදීන් වත්තාරි පදානි බොජ්ඣංගවසෙන වුත්තානි.
 සොතාපත්තිමග්ගබොජ්ඣංගිගානං බුද්ධිමත්වියො. සකදාගාමිමග්ගබොජ්ඣංගිගානං
 අනුබුද්ධිමත්වියො. අනාගාමිමග්ගබොජ්ඣංගිගානං පටිබුද්ධිමත්වියො.
 අරහත්තමග්ගබොජ්ඣංගිගානං සම්බුද්ධිමත්වියො. විපස්සනාබොජ්ඣංගිගානං වා
 බුද්ධිමත්වියො. දස්සනමග්ගබොජ්ඣංගිගානං අනුබුද්ධිමත්වියො.
 භාවනාමග්ගබොජ්ඣංගිගානං පටිබුද්ධිමත්වියො. ඵලබොජ්ඣංගිගානං
 සම්බුද්ධිමත්වියො. යථාචුත්තනසෙනෙව බොජ්ඣංගිගානං තස්ස තස්ස පුග්ගලස්ස
 බොධනාදිකරණෙන බොධනට්ඨාදියො වත්තාරො අත්ථා වෙදිතබ්බො.
 යථාචුත්තනංයෙව බොජ්ඣංගිගානං බුද්ධිමත්වියෙන “බොධො”ති ලද්ධනාමස්ස
 පුග්ගලස්ස පක්ඛෙ භවත්තා බොධිපක්ඛියා නාම. තෙසං යථාචුත්තනංයෙව
 බොධිපක්ඛියට්ඨාදියො වත්තාරො අත්ථා වෙදිතබ්බො. විපස්සනාපඤ්ඤාවසෙන
 ජොතනට්ඨො. කමතො චතුමග්ගපඤ්ඤාවසෙන
 උප්පොතනානුප්පොතනපටිප්පොතනසඤ්ජොතනට්ඨො. කමතො
 චතුමග්ගපඤ්ඤාවසෙන වා ජොතනට්ඨාදියො, ඵලපඤ්ඤාවසෙන
 සඤ්ජොතනට්ඨො වෙදිතබ්බො.

16. පතාපනට්ඨාදීන් අට්ඨාරස විස්සජ්ජනානි අරියමග්ගවසෙන නිද්දිට්ඨානි.
 අරියමග්ගො හි යස්සුප්පජ්ජති, තං පතාපෙති පතාපෙති විරොවාපෙතීති පතාපනො,
 තස්ස පතාපනට්ඨො. තස්සෙව අතිපහස්සරභාවෙන සයං විරොවනට්ඨො.
 කිලෙසානං විසොසනෙන සන්තාපනට්ඨො. අමලනිබ්බානාරම්මණත්තා
 අමලට්ඨො. සම්පසුත්තමලාභාවෙන විමලට්ඨො. ආරම්මණකරණමලාභාවෙ
 නිම්මලට්ඨො. අථ වා සොතාපත්තිමග්ගස්ස අමලට්ඨො.
 සකදාගාමිඅනාගාමිමග්ගානං විමලට්ඨො. අරහත්තමග්ගස්ස නිම්මලට්ඨො. අථ වා
 සාවකමග්ගස්ස අමලට්ඨො. පච්චෙකබුද්ධිමග්ගස්ස විමලට්ඨො.
 සම්මාසම්බුද්ධිමග්ගස්ස නිම්මලට්ඨො. කිලෙසවිසමාභාවෙන සම්මට්ඨො. “සම්මා
 මානාහිසමයා”තිආදීසු (ම. නි. 1.28; අ. නි. 3.33; 5.200) විය
 කිලෙසජ්ජනානට්ඨෙන සමයට්ඨො.
 වික්ඛම්භනතද්ධිගසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණසඬ්ඛාතෙසු පඤ්චසු විවෙකෙසු
 සමුච්ඡෙදවිවෙකත්තා විවෙකට්ඨො, විනාභාවට්ඨො. නිස්සරණවිවෙකෙ නිබ්බානෙ
 වරණතො විවෙකවරියට්ඨො. පඤ්චසු විරාගෙසු සමුච්ඡෙදවිරාගත්තා විරාගට්ඨො,
 විරජ්ජනට්ඨො. නිස්සරණවිරාගෙ නිබ්බානෙ වරණතො විරාගවරියට්ඨො. පඤ්චසු
 නිරොධෙසු සමුච්ඡෙදනිරොධත්තා නිරොධට්ඨො. දුක්ඛනිරොධෙ නිබ්බානෙ
 වරණතො නිරොධවරියට්ඨො. පරිච්චාගපක්ඛන්දනවොසග්ගත්තා වොසග්ගට්ඨො.
 අරියමග්ගො හි සමුච්ඡෙදවසෙන කිලෙසජ්ජනානතො පරිච්චාගවොසග්ගො,
 ආරම්මණකරණෙන නිබ්බානපක්ඛන්දනතො පක්ඛන්දනවොසග්ගො ව. විපස්සනා
 පන තද්ධිගවසෙන කිලෙසජ්ජනානතො පරිච්චාගවොසග්ගො, තන්තින්තභාවෙන
 නිබ්බානපක්ඛන්දනතො පක්ඛන්දනවොසග්ගො. න සො ඉධ අධිප්පෙනො.
 වොසග්ගභාවෙන වරණතො වොසග්ගවරියට්ඨො. පඤ්චසු විමුත්තිසු
 සමුච්ඡෙදවිමුත්තිත්තා විමුත්තට්ඨො. නිස්සරණවිමුත්තියං වරණතො
 විමුත්තිවරියට්ඨො.

ඡන්දවීරියවිත්තවීමංසාසඬිබානෙසු චතුසු ඉද්ධිපාදෙසු එකෙකඉද්ධිපාදවසෙන දස දස කත්වා චතුර්ද්ධිපාදවසෙන ඡන්දට්ඨාදීනි චත්තාලීස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. කත්තුකමානට්ඨො ඡන්දට්ඨො. ඡන්දං සීසං කත්වා භාවනාරම්භකාලෙ මූලට්ඨො. සහජානානං පතිට්ඨාභාවෙන පාදට්ඨො. පදට්ඨොති වා පාඨො. ඉද්ධිපාදත්තා අධිපතිභාවෙන පධානට්ඨො. පයොගකාලෙ ඉජ්ඣනට්ඨො. සද්ධාසම්පයොගෙන අධිමොක්ඛට්ඨො. වීරියසම්පයොගෙන පග්ගහට්ඨො. සතිසම්පයොගෙන උපට්ඨානට්ඨො. සමාධිසම්පයොගෙන අවික්ඛෙපට්ඨො. පඤ්ඤාසම්පයොගෙන දස්සනට්ඨො. පග්ගහට්ඨො වීරියට්ඨො. වීරියං සීසං කත්වා භාවනාරම්භකාලෙ මූලට්ඨො. සයං වීරියත්තා පග්ගහට්ඨො. චිත්තනට්ඨාදිකො චිත්තට්ඨො. චිත්තං සීසං කත්වා භාවනාරම්භකාලෙ මූලට්ඨො. උපපරික්ඛනට්ඨො වීමංසට්ඨො. වීමංසං සීසං කත්වා භාවනාරම්භකාලෙ මූලට්ඨො. සයං වීමංසත්තා දස්සනට්ඨො.

17. දුක්ඛස්ස පිළනට්ඨොතිආදීනි සොළස විස්සජ්ජනානි සච්චානං
තථලක්ඛණවසෙන නිද්දිට්ඨානි. දුක්ඛදස්සනෙනෙව පිළනට්ඨො.
දුක්ඛායුහනසමුදයදස්සනෙන සඬිබ්බට්ඨො.
සබ්බකිලෙසසන්තාපහරසුසීතලමග්ගදස්සනෙන සන්තාපට්ඨො.
අවිපරිණාමධම්මනිරොධදස්සනෙන විපරිණාමට්ඨො. සමුදයදස්සනෙනෙව ආයුහනට්ඨො. සමුදයායුහිතදුක්ඛදස්සනෙන නිදානට්ඨො.
විසඤ්ඤාගභුතනිරොධදස්සනෙන සඤ්ඤාගට්ඨො. නියානභුතමග්ගදස්සනෙන පලිබොධට්ඨො. නිරොධදස්සනෙනෙව නිස්සරණට්ඨො.
අවිචෙකභුතසමුදයදස්සනෙන විචෙකට්ඨො. සඬිබ්බභුතමග්ගදස්සනෙන අසඬිබ්බට්ඨො. විසභුතදුක්ඛදස්සනෙන අමතට්ඨො. මග්ගදස්සනෙනෙව නියානට්ඨො. නිබ්බානසම්පත්තියා අහෙතුභුතසමුදයදස්සනෙන හෙතුට්ඨො.
සුදුද්දසනිරොධදස්සනෙන දස්සනට්ඨො. කපණපනසදිසදුක්ඛදස්සනෙන උළාරකුලසදිසො ආධිපතෙය්‍යට්ඨො පාතුහවතීති. එවං තංතංසච්චදස්සනෙන තදඤ්ඤසච්චදස්සනෙන ව එකෙකස්ස සච්චස්ස චත්තාරො චත්තාරො ලක්ඛණට්ඨා වුත්තා.

තථට්ඨාදීනි ද්වාදස විස්සජ්ජනානි සබ්බධම්මසඬිගාහකද්වාදසපදවසෙන නිද්දිට්ඨානි. තථට්ඨොති යථාසභාවට්ඨො. අනත්තට්ඨොති අත්තවිරහිතට්ඨො. සච්චට්ඨොති අවිසංවාදනට්ඨො. පට්ඨෙධට්ඨොති පටිච්ඡික්ඛිතබ්බට්ඨො. අභිජානනට්ඨොති අභිජානිතබ්බට්ඨො. පරිජානනට්ඨොති ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාය පරිජානිතබ්බට්ඨො. ධම්මට්ඨොති සභාවධාරණාදිඅත්ථො. ධාතුට්ඨොති සුඤ්ඤාදිඅත්ථො. ඤාතට්ඨොති ජානිතුං සක්කුණෙය්‍යට්ඨො. සච්ඡිකිරියට්ඨොති සච්ඡිකාතබ්බට්ඨො. එස්සනට්ඨොති ඤාණෙන චුසිතබ්බට්ඨො. අභිසමයට්ඨොති පච්චෙක්ඛණඤාණෙන අභිසම්මාගන්තබ්බට්ඨො, ඤාණෙන පටිලභිතබ්බට්ඨො වා. පටිලාභොපි හි “අත්ථාභිසමයා ධීරො”තිආදීසු (සං. නි. 1.130) විය අභිසමයොති වුච්චති.

18. නෙක්බම්මාදීනි සත්ත විස්සජ්ජනානි උපචාරජ්ඣානාවසෙන නිද්දිට්ඨානි. නෙක්බම්මන්ති කාමච්ඡන්දස්ස පටිපක්ඛො අලොභො. ආලොකසඤ්ඤාති ථිතමිද්ධස්ස පටිපක්ඛො ආලොකනිමිත්තෙ සඤ්ඤා. අවික්ඛෙපොති උද්ධච්චස්ස පටිපක්ඛො සමාධි. ධම්මච්චත්ථානන්ති විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛං ඤාණං. ඤාණන්ති අවිජ්ජාය පටිපක්ඛං ඤාණං. පාමොජ්ජන්ති අරතිපටිපක්ඛා පිති. පයමජ්ඣානාදීනි අට්ඨ විස්සජ්ජනානි රූපාරූපසමාපත්තිවසෙන නිද්දිට්ඨානි. හෙට්ඨා පන රූපසමාපත්තිඅනන්තරං රූපජ්ඣානසම්බන්ධෙන චත්තාරො බ්‍රහ්මචිහාරා නිද්දිට්ඨා.

අනිච්චානුපස්සනාදීනි ලොකුත්තරමග්ගස්ස පුබ්බභාගෙ අට්ඨාරසමභාවිපස්සනාවසෙන නිද්දිට්ඨානි. හෙට්ඨා පන රූපාදීනි යොජනුපගා සත්ත අනුපස්සනා ඵල වුත්තා, ඉධ පන සබ්බාපි වුත්තා. කලාපසම්මසනඋදයබ්බයානුපස්සනා කස්මා න වුත්තාති චෙ? තාසං ද්විත්තං වසෙන අනිච්චානුපස්සනාදීනං සිජ්ඣානතො ඉමාසු වුත්තාසු තා ද්වෙපි වුත්තාව භොන්ති, අනිච්චානුපස්සනාදීනි වා විනා තාසං ද්විත්තං අප්පචත්තිතො ඉමාසු වුත්තාසු තා ද්වෙපි වුත්තාව භොන්ති. බයානුපස්සනාති පච්චුජ්ජන්තානං රූපක්ඛන්ධාදීනං භඩ්ගදස්සනඤාණඤ්ච තංතංඛන්ධභඩ්ගදස්සනානන්තරං තදාරම්මණචිත්තචෙතසිකභඩ්ගදස්සනඤාණඤ්ච. වයානුපස්සනාති පච්චුජ්ජන්තානං ඛන්ධානං භඩ්ගදස්සනානන්තරං තදන්වයෙනෙව අතීතානාගතඛන්ධානං භඩ්ගදස්සනඤාණං. විපරිණාමානුපස්සනාති තස්මිං භඩ්ගසඬ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිමුත්තත්තා, අථ සබ්බෙපි අතීතානාගතපච්චුජ්ජන්තා ඛන්ධා විපරිණාමවන්තොති සබ්බෙසං විපරිණාමදස්සනඤාණං. අනිමිත්තානුපස්සනාති ඵලං සබ්බසඬ්ඛාරානං විපරිණාමං දිස්වා අනිච්චතො විපස්සන්තස්ස අනිච්චානුපස්සනාව නිච්චනිමිත්තපජභනවසෙන නිච්චනිමිත්තාභාවා අනිමිත්තානුපස්සනා නාම භොති. අප්පණිහිතානුපස්සනාති අනිච්චානුපස්සනානන්තරං පචත්තා දුක්ඛානුපස්සනාව සුඛපත්ථනාපජභනවසෙන පණ්ඩිඅභාවා අප්පණිහිතානුපස්සනා නාම භොති.

සුඤ්ඤානානුපස්සනාති දුක්ඛානුපස්සනානන්තරං පචත්තා අනත්තානුපස්සනාව අත්තාහිනිවෙසපජභනවසෙන අත්තසුඤ්ඤාදස්සනතො සුඤ්ඤානානුපස්සනා නාම භොති. අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාති ඵලං සඬ්ඛාරානං භඩ්ගං පස්සිත්වා පස්සිත්වා අනිච්චාදිතො විපස්සන්තස්ස සඬ්ඛාරාව හිජ්ජන්ති, සඬ්ඛාරානං මරණං න අඤ්ඤො කොචි අත්ථිති භඩ්ගවසෙන සුඤ්ඤාතං ගභෙත්වා පචත්තා විපස්සනා. සා හි අධිපඤ්ඤා ව ධම්මෙසු ව විපස්සනාති කත්වා අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාති වුව්වති. යථාභූතඤාණදස්සනන්ති භඩ්ගං දිස්වා දිස්වා “සභයා සඬ්ඛාරා”ති පචත්තං භයතුපට්ඨානඤාණං. ආදීනවානුපස්සනාති භයතුපට්ඨානවසෙන උජ්ජන්තං සබ්බභවාදීසු ආදීනවදස්සනඤාණං. “යා ව භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා යඤ්ච ආදීනවෙ ඤාණං යා ව නිබ්බිදා, ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන”න්ති (පටි. ම. 1.227) වචනතො භයතුපට්ඨානාදීනවානුපස්සනාසු වුත්තාසු නිබ්බිදානුපස්සනා ඉධාපි වුත්තාව භොති. ආදිතො චතුත්ථං කත්වා වුත්තත්තා පනිධ න වුත්තා. පටිසඬ්ඛානුපස්සනාති මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණවසෙන උජ්ජන්තං මුඤ්චනස්ස

උපායකරණං පටිසඬ්ඛානුපස්සනාසඤ්ඤිතං අනිච්චදුක්ඛානත්තානුපස්සනාඤාණං.
 “යා ච මුඤ්චිතුකම්යතා යා ච පටිසඬ්ඛානුපස්සනා යා ච සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා, ඉමෙ
 ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන” ති (පටි. ම. 1.227) වචනතො
 පටිසඬ්ඛානුපස්සනාය චුත්තාය මුඤ්චිතුකම්යතාසඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණානි
 චුත්තානෙව හොත්ති. විචට්ඨනානුපස්සනානි අනුලොමඤාණවසෙන උප්පන්නං
 ගොත්‍රභුඤාණං. අනුලොමඤාණෙන ගොත්‍රභුඤාණස්ස සිජ්ඣනතො
 ගොත්‍රභුඤාණෙ චුත්තෙ අනුලොමඤාණං චුත්තමෙව හොති. එවඤ්චි අට්ඨාරසන්නං
 මහාවිපස්සනානං පටිපාටි වුව්චමානා පාළියා සමෙති. චුත්තඤ්චි ඉන්ද්‍රියකථායං –

“පුබ්බභාගෙ පඤ්චහින්ද්‍රියෙහි පඨමජ්ඣානවසෙන පඤ්චින්ද්‍රියානි
 නිස්සටානි හොත්ති, පඨමෙ ඥානෙ පඤ්චහින්ද්‍රියෙහි දුතියජ්ඣානවසෙන
 පඤ්චින්ද්‍රියානි නිස්සටානි හොත්ති” ති (පටි. ම. 1.192) –

ආදිනා නයෙන යාව අරහත්තඵලා උත්තරුත්තරිපටිපාටියා ඉන්ද්‍රියානි චුත්තානි.
 තස්මා අට්ඨාරස මහාවිපස්සනා යථාචුත්තක්කමෙන පාළියා යුජ්ජන්ති.
 විසුද්ධිමග්ගෙ පන –

“ඛයානුපස්සනානි සනවිනිබ්බොගං කත්වා අනිච්චං ඛයට්ඨෙතානි ඵචං
 ඛයං පස්සතො ඤාණං. විපරිණාමානුපස්සනානි
 රූපසත්තකඅරූපසත්තකාදිවසෙන තං තං පරිච්ඡෙදං අතික්කම්ම අඤ්ඤථා
 පවත්තිදස්සනං. උප්පන්නස්ස වා ජරාය වෙව මරණෙන ච ද්විභාකාරෙහි
 විපරිණාමදස්සනං. යථාභූතඤාණදස්සනන්ති සපච්චයනාමරූපපරිග්ගහො” ති
 (විසුද්ධි. 2.850) –

චුත්තං. තං තාය පාළියා විරුද්ධං විය දිස්සති. විචට්ඨනානුපස්සනානි
 සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා වෙව අනුලොමඤ්චානි චුත්තං. තඤ්ච පාළියා විරුද්ධං විය දිස්සති.
 චරියාකථායඤ්චි –

“අනිච්චානුපස්සනත්ථාය ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතා විඤ්ඤාණවරියා.
 අනිච්චානුපස්සනා ඤාණවරියා...පෙ.... පටිසඬ්ඛානුපස්සනත්ථාය
 ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතා විඤ්ඤාණවරියා. පටිසඬ්ඛානුපස්සනා
 ඤාණවරියා” ති (පටි. ම. 1.71) –

යස්ස යස්ස ඤාණස්ස විසුං විසුං ආවජ්ජනං ලබ්භති, තස්ස තස්ස විසුං විසුං
 ආවජ්ජනං චුත්තං. විචට්ඨනානුපස්සනාය පන ආවජ්ජනං අවත්ථාව
 “විචට්ඨනානුපස්සනා ඤාණවරියා” ති චුත්තං. යදි
 සඬ්ඛාරුපෙක්ඛානුලොමඤාණානි විචට්ඨනානුපස්සනා නාම සිසුං,
 තදාවජ්ජනසම්භවා තදත්ථාය ච ආවජ්ජනං වදෙය්‍ය, න ච තදත්ථාය ආවජ්ජනං
 චුත්තං. ගොත්‍රභුඤාණස්ස පන විසුං ආවජ්ජනං නත්ථි අනුලොමාවජ්ජනවීරියංයෙව
 උප්පත්තිතො. තස්මා විචට්ඨනානුපස්සනත්ථාය ආවජ්ජනස්ස අචුත්තත්තා
 ගොත්‍රභුඤාණමෙව “විචට්ඨනානුපස්සනා” ති යුජ්ජති.

19. සොතාපත්තිමග්ගාදීනි අට්ඨ විස්සජ්ජනානි ලොකුත්තරමග්ගඵලවසෙන නිද්දිට්ඨානි. සොතස්ස ආපජ්ජනං සොතාපත්ති, සොතාපත්ති ඵළ මග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො. සොතාපත්තියා ඵලං සොතාපත්තිඵලං, සමාපජ්ජියතීති සමාපත්ති, සොතාපත්තිඵලමෙව සමාපත්ති සොතාපත්තිඵලසමාපත්ති. පටිසන්ධිවසෙන සකිංයෙව ඉමං ලොකං ආගච්ඡතීති සකදාගාමී, තස්ස මග්ගො සකදාගාමීමග්ගො. සකදාගාමීස්ස ඵලං සකදාගාමීඵලං. පටිසන්ධිවසෙනෙව කාමහවං න ආගච්ඡතීති අනාගාමී, තස්ස මග්ගො අනාගාමීමග්ගො. අනාගාමීස්ස ඵලං අනාගාමීඵලං. කිලෙසෙහි ආරක්කතා, කිලෙසාරීනං හත්තතා, සංසාරවක්කස්ස අරානං හත්තතා, පාපකරණෙ රහාහවා, පච්චයාදීනං අරහත්තා අරහං, අරහතො භාවො අරහත්තං. කිං තං? අරහත්තඵලං. අරහත්තස්ස මග්ගො අරහත්තමග්ගො. අරහත්තමෙව ඵලං අරහත්තඵලං.

“අධිමොක්ඛට්ඨයෙන සද්ධිත්ථිය” න්තිආදීනි “තථට්ඨයෙන සච්චා” තිපරියන්තානි තෙත්තිංස විස්සජ්ජනානි නිද්දිට්ඨානි. හෙට්ඨා “සද්ධිත්ථියස්ස අධිමොක්ඛට්ඨයො” න්තිආදීනි තෙත්තිංසාය විස්සජ්ජනෙහි සමානානි. කෙවලඤ්ඤි තත්ථ ධම්මෙහි අත්ථා නිද්දිට්ඨා, ඉධ අත්ථෙහි ධම්මා නිද්දිට්ඨානි අයං විසෙසො. “අවික්ඛෙපට්ඨයෙන සමථො” න්තිආදීනඤ්ඤව චතුත්තං විස්සජ්ජනානං හෙට්ඨා “සමථස්ස අවික්ඛෙපට්ඨයො” න්තිආදීනඤ්ඤව චතුත්තං විස්සජ්ජනානං විසෙසො චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

සංවරට්ඨයනානිආදීනි අට්ඨ විස්සජ්ජනානි සීලාදිබලපරියොසානධම්මවසෙන නිද්දිට්ඨානි. සීලවිසුද්ධිති සුපරිසුද්ධපානිමොක්ඛසංවරාදිචතුබ්බධං සීලං දුස්සීලාමලවිසොධනතො. විත්තවිසුද්ධිති සඋපචාරා අට්ඨ සමාපත්තියො. විත්තසීසෙන හෙත්ථ සමාධි චුත්තො. සො විත්තමලවිසොධනතො විත්තවිසුද්ධි. දිට්ඨිවිසුද්ධිති නාමරූපානං යථාසභාවදස්සනං සත්තදිට්ඨිමලවිසොධනතො දිට්ඨිවිසුද්ධි. මුත්තට්ඨයනානි තදභිගවසෙන උපක්කිලෙසතො විමුත්තට්ඨයෙන ආරම්මණෙ ව අධිමුත්තට්ඨයෙන. විමොක්ඛොති තදභිගවිමොක්ඛො. පටිච්චෙධට්ඨයෙන විජ්ජානි පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං පුරිමභවපටිච්චෙධට්ඨයෙන විජ්ජා, දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණං සත්තානං චුතුපපාතපටිච්චෙධට්ඨයෙන විජ්ජා, ආසවානං බයෙ ඤ්ඤාණං සච්චපටිච්චෙධට්ඨයෙන විජ්ජා. පටිච්චෙධට්ඨයනානි ඡානනට්ඨයෙන. පරිච්චාගට්ඨයෙන විමුත්තීති යං යං පරිච්චත්තං, තතො තතො විමුත්තත්තා ඵලවිමුත්තී. සමුච්ඡෙදට්ඨයෙන බයෙ ඤ්ඤාණන්ති කිලෙසසමුච්ඡින්නත්ථෙත කිලෙසක්ඛයකරෙ අරියමග්ගෙ ඤ්ඤාණං. පටිප්පස්සද්ධට්ඨයෙන අනුප්පාදෙ ඤ්ඤාණන්ති මග්ගකිච්චසඤ්ඤාතපයොගපටිප්පස්සද්ධත්තා පටිසන්ධිවසෙන අනුප්පාදභූතෙ තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසානං අනුප්පාදපරියොසානෙ උප්පන්නෙ අරියඵලෙ ඤ්ඤාණං.

20. ඡන්දො මූලට්ඨයනානිආදීනි නව විස්සජ්ජනානි අරියමග්ගස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානවසෙන නිද්දිට්ඨානි. ඡන්දො මූලට්ඨයනානි කුසලානං ධම්මානං කත්තුකම්යතාඡන්දො පටිපත්තියා ව නිප්ඵත්තියා ව මූලත්තා මූලට්ඨයෙන. මනසිකාරො සමුට්ඨානට්ඨයනානි යොනිසොමනසිකාරො සබ්බකුසලධම්මෙ

සමුට්ඨාපෙතීති සමුට්ඨානටියෙන. එස්සො සමොධානටියෙනාති යස්මා තණ්හාය විසෙසෙන වෙදනා පධානකාරණං, තණ්හා ව පභීයමානා විසෙසෙන වෙදනාය පරිඤ්ඤාතාය පභීයති, තස්සා ව වෙදනාය එස්සොව පධානකාරණං, තස්මිං පරිඤ්ඤාතෙ වෙදනා පරිඤ්ඤාතා හොති, තස්මා සත්තසු අභිඤ්ඤෙය්‍යාවත්ථුසු එස්සො පයමං වුත්තො. සො ව තිකසන්තිපාතසඬ්ඛාතස්ස අත්තනො කාරණස්ස වසෙන පවෙදිතත්තා ‘‘තිකසන්තිපාතපච්චුපට්ඨානො’’ති වුත්තත්තා සමොධානටියෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යො. කෙවි පන ‘‘ඤාණඑස්සො එස්සො’’ති වදන්ති.

යස්මා පන වෙදනා විත්තවෙතසිකෙ අත්තනො වසෙ වත්තාපයමානා තත්ථ සමොසරති පවිසති, විත්තසන්තානමෙව වා පවිසති, තස්මා සමොසරණටියෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යාති වුත්තා. කෙවි පන ‘‘සබ්බානිපි පරිඤ්ඤෙය්‍යාති වෙදනාසු සමොසරන්ති, වෙදනාසු පරිඤ්ඤාතාසු සබ්බං තණ්හාවත්ථු පරිඤ්ඤාතං හොති. තං කිස්ස හෙතු? වෙදනාපච්චයා හි සබ්බානිපි තණ්හා. තස්මා වෙදනා සමොසරණටියෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යා’’ති වදන්ති. යස්මා සබ්බගොපානසීනං ආබන්ධනතො කුටාගාරකණ්ණිකා විය විත්තවෙතසිකානං සම්පිණ්ඩනතො සමාධි කුසලානං ධම්මානං පමුඛො හොති ජෙට්ඨකො, තස්මා සමාධි පමුඛටියෙනාති වුත්තං. පාමුඛටියෙනාතිපි පායො. යස්මා සමථවිපස්සනං භාවෙන්තස්ස ආරම්මණුපට්ඨානාධිපති හොති සති, සතියා උපට්ඨිතෙ ආරම්මණෙ සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා සකං සකං කිච්චං සාධෙත්ති, තස්මා සති ආධිපතෙය්‍යටියෙනාති වුත්තං. පඤ්ඤා තදුත්තරටියෙනාති අරියමග්ගපඤ්ඤා තෙසං කුසලානං ධම්මානං උත්තරටියෙන සෙට්ඨටියෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යා. අථ වා තතො කිලෙසෙහි, සංසාරවට්ටනො වා උත්තරති සමතික්කමතීති තදුත්තරා, තස්සා අත්ථො තදුත්තරටියො. තෙන තදුත්තරටියෙන. තතුත්තරටියෙනාතිපි පායො, තතො උත්තරටියෙනාති අත්ථො. විමුත්ති සාරටියෙනාති ඵලවිමුත්ති අපරිභානිවසෙන ටීරත්තා සාරො, තං අතික්කමිත්වා අඤ්ඤස්ස පරියෙසිතබ්බස්ස අභාවතොපි සාරො. සා විමුත්ති තෙන සාරටියෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යා. අමනොගධං නිබ්බානන්ති නත්ථි එතස්ස මරණසඬ්ඛාතං මතන්ති අමතං, කිලෙසවිසප්පිපක්ඛත්තා අගදන්තිපි අමතං, සච්ඡිකිරියාය සත්තානං පතිට්ඨාභූතන්ති ඔගධං, සංසාරදුක්ඛසන්තිභූතත්තා නිබ්බූතන්ති නිබ්බානං, නත්ථෙත්ථ තණ්හාසඬ්ඛාතං වානන්තිපි නිබ්බානං. තං සාසනස්ස නිට්ඨාභූතත්තා පරියොසානටියෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යං. එවං ඉමස්මිං අභිඤ්ඤෙය්‍යානිද්දෙසෙ සත්තසහස්සානි සත්තසතානි වත්තාලීසඤ්ච විස්සජ්ජනානි හොන්ති.

ඉදානි තෙසං එවං නිද්දිට්ඨානං ධම්මානං ‘‘යෙ යෙ ධම්මා අභිඤ්ඤාතා, තෙ තෙ ධම්මා ඤාතා හොන්ති’’ති නිගමනං කරොති, තස්ස අභිමුඛං කත්වා ඤාතා හොන්තීති අධිප්පායො. තංඤාතටියෙන ඤාණන්ති තෙසං වුත්තජ්ජකාරානං ධම්මානං ජානනටියෙන ඤාණං. පජානනටියෙන පඤ්ඤාති පකාරතො ජානනටියෙන පඤ්ඤා. තෙන වුවිචතීආදිතො පුච්ඡිතපුච්ඡා නිගමෙත්වා දස්සිතා. තෙන කාරණෙන ‘‘ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යාති සොතාවධානං, තංපජානනා පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණ’’න්ති වුවිචතීති අත්ථොති.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ගට්ඨකථාය

අභිඤ්ඤායානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පරිඤ්ඤායානිද්දෙසවණ්ණනා

21. පරිඤ්ඤායානිද්දෙසෙ කිඤ්චාපි පරිඤ්ඤාසද්දෙන ඤාතපරිඤ්ඤා, තීරණපරිඤ්ඤා, පහානපරිඤ්ඤාති තිස්සො පරිඤ්ඤා සංඛගහිතා. හෙට්ඨා ‘‘අභිඤ්ඤායා’’ති ඤාතපරිඤ්ඤාය චුත්තත්තා උපරි ‘‘පහාතබ්බා’’ති පහානපරිඤ්ඤාය චුත්තත්තා තීරණපරිඤ්ඤාව ඉධ අධිප්පෙනා. එස්සො සාසවො උපාදානියොති ආසවානඤ්චෙව උපාදානානඤ්ච පච්චයභූතො තෙභූමකඵස්සො. සොපි හි අත්තානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානෙනි සහ ආසවෙනිති සාසවො, ආරම්මණභාවං උපගන්ත්වා උපාදානසම්බන්ධනෙන උපාදානානං හිතොති උපාදානියො. යස්මා ඵස්සෙ තීරණපරිඤ්ඤාය පරිඤ්ඤාතෙ ඵස්සමුඛෙන සෙසාපි අරූපධම්මා තදනුසාරෙන ව රූපධම්මා පරිඤ්ඤායන්ති, තස්මා ඵකොව ඵස්සො චුත්තො. ඵචං සෙසෙසුපි යථායොගං යොජෙතබ්බං.

නාමන්ති චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො නිබ්බානඤ්ච. රූපන්ති චත්තාරි ව මහාභූතානි චතුත්තඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපානි චතුච්ඡති. චත්තාරො ඛන්ධා නාමනට්ඨෙත නාමං. තෙ හි ආරම්මණාහිමුඛා නාමන්ති. සබ්බම්පි නාමනට්ඨෙත නාමං. චත්තාරො හි ඛන්ධා ආරම්මණෙ අඤ්ඤාමඤ්ඤං නාමෙත්ති, නිබ්බානං ආරම්මණාධිපතිපච්චයතාය අත්තති අනවජ්ජධම්මෙ නාමෙති. සන්තතිවසෙන සීතාදීහි රූප්පනට්ඨෙත රූපං. රූප්පනට්ඨෙතානි කුප්පනට්ඨෙත. සන්තතිවපරිණාමවසෙන හි සීතාදීහි සට්ඨතියං ධම්මජාතං රූපන්ති චුච්චති. ඉධ පන නාමන්ති ලොකිකමෙව අධිප්පෙනං, රූපං පන ඵකන්තෙන ලොකිකමෙව.

තිස්සො වෙදනානි සුඛා වෙදනා, දුක්ඛා වෙදනා, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා. තා ලොකිකා ඵච. ආභාරානි පච්චයා. පච්චයා හි අත්තනො ඵලං ආභරන්තීති ආභාරා. කබලීකාරො ආභාරො ඵස්සාභාරො මනොසඤ්චෙතනාභාරො විඤ්ඤාණාභාරොති චත්තාරො. චත්ථුවසෙන කබලීකාතබ්බත්තා කබලීකාරො, අජ්ඣොභරිතබ්බත්තා ආභාරො. ඔදනකුම්මාසාදිචත්ථකාය ඔජායෙනං නාමං. සා හි ඔපට්ඨමකරූපානි ආභරන්ති ආභාරො. චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඡබ්බිධො ඵස්සො තිස්සො වෙදනා ආභරන්ති ආභාරො. මනසො සඤ්චෙතනා, න සත්තස්සානි මනොසඤ්චෙතනා යථා විත්තෙකග්ගතා. මනසා වා සම්පයුත්තා සඤ්චෙතනා මනොසඤ්චෙතනා යථා ආජඤ්ඤරථො. තෙභූමකකුසලාකුසලචෙතනා. සා හි තයො භවෙ ආභරන්ති ආභාරො. විඤ්ඤාණන්ති ඵකුනච්ඡතිහෙදං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං. තඤ්ඤි පටිසන්ධිනාමරූපං ආභරන්ති ආභාරො. උපාදානක්ඛන්ධානි උපාදානගොචරා ඛන්ධා, මජ්ඣපදලොපො දට්ඨබ්බො. උපාදානසම්භූතා වා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා යථා තිණග්ගි පුසග්ගි. උපාදානවිධෙය්වා වා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා යථා රාජපුරිසො. උපාදානප්පභවා වා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා යථා පුප්ඵරුක්ඛො ඵලරුක්ඛො. උපාදානානි පන කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බකුපාදානං

අත්තවාද්‍යපාදානන්ති චත්තාරි. අත්ථනො පන භුසං ආදානන්ති උපාදානං.
රුප්‍රපාදානක්ඛන්ධො, වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො, සඤ්ඤාපාදානක්ඛන්ධො,
සඛ්ඛාරුපාදානක්ඛන්ධො, විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධොති පඤ්ච.

ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානීති චක්ඛායතනං, සොතායතනං, ඝාතායතනං,
ජීව්හායතනං, කායායතනං, මනායතනං.

සත්ත විඤ්ඤාණුට්ඨිතියොති කතමා සත්ත? චුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා –

“සන්ති, භික්ඛවෙ (අ. නි. 7.44; දී. නි. 3.332), සත්තා නානත්තකායා
නානත්තසඤ්ඤිතො. සෙය්‍යථාපි මනුස්සා එකච්චෙ ව දෙවා එකච්චෙ ව
විනිපාතිකා. අයං පඨමා විඤ්ඤාණුට්ඨිති.

“සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො.
සෙය්‍යථාපි දෙවා බ්‍රහ්මකායිකා පඨමාභිනිබ්බත්තා. අයං දුතියා
විඤ්ඤාණුට්ඨිති.

“සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො.
සෙය්‍යථාපි දෙවා ආභස්සරා. අයං තතියා විඤ්ඤාණුට්ඨිති.

“සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො. සෙය්‍යථාපි
දෙවා සුභකිණ්ණා. අයං චතුත්ථා විඤ්ඤාණුට්ඨිති.

“සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා
පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඨගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ‘අනන්තො
ආකාසො’ති ආකාසානඤ්චායතනුපගා. අයං පඤ්චමී විඤ්ඤාණුට්ඨිති.

“සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කමිම
‘අනන්තං විඤ්ඤාණු’න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනුපගා. අයං ඡට්ඨා
විඤ්ඤාණුට්ඨිති.

“සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං
සමතික්කමිම ‘නත්ථි කිඤ්චි’ති ආකිඤ්චඤ්චායතනුපගා. අයං සත්තමී
විඤ්ඤාණුට්ඨිති. ඉමා ඛො, භික්ඛවෙ, සත්ත විඤ්ඤාණුට්ඨිතියො”ති (අ. නි.
7.44; දී. නි. 3.332).

විඤ්ඤාණුට්ඨිතියොති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස යානානි සවිඤ්ඤාණකා ඛන්ධා
එව. තත්ථ සෙය්‍යථාපිති නිදස්සනත්ථෙ නිපාතො. මනුස්සාති අපරිමාණෙසුපි
චක්කවාලෙසු අපරිමාණානං මනුස්සානං වණ්ණසණ්ඨානාදිවසෙන ද්වෙපි
එකසද්දිසා නත්ථි. යෙපි වණ්ණෙන වා සණ්ඨානෙන වා සද්දිසා භොන්ති, තෙපි
ආලෝකිතවිලෝකිතාදිහි විසද්දිසාව භොන්ති, තස්මා නානත්තකායාති චුත්තා.

පටිසන්ධිසඤ්ඤා පන නෙසං තිහෙතුකාපි දුහෙතුකාපි අහෙතුකාපි හොති, තස්මා නානත්තසඤ්ඤිතොති වුත්තා. එකච්චෙ ව දෙවාති ඡ කාමාවචරදෙවා. තෙසු හි කෙසඤ්චි කායො නිලො හොති, කෙසඤ්චි ජිතකාදිවණ්ණො, සඤ්ඤා පන නෙසං තිහෙතුකාපි දුහෙතුකාපි හොති, අහෙතුකා න හොති. එකච්චෙ ව විනිපාතිකාති චතුඅපායවිනිමුත්තා පුනඛ්බසුමානා යක්ඛිනී, පියඬිකරමානා, චුස්සමිත්තා, ධම්මගුත්තාති එවමාදයො අඤ්ඤෙ ව වෙමානිකා පෙනා. එතෙසඤ්චි ඔදාතකාළමඬිගුරව්ඡවිසාමවණ්ණාදිවසෙන වෙව කිසචුලරස්සදීඝවසෙන ව කායො නානා හොති, මනුස්සානං විය තිහෙතුකද්විහෙතුකාහෙතුකවසෙන සඤ්ඤාපි. තෙ පන දෙවා විය න මහෙසක්ඛා, කපණමනුස්සා විය අප්පෙසක්ඛා දුල්ලහසාසවිජාදනා දුක්ඛපිළිතා විහරන්ති. එකච්චෙ කාළපක්ඛෙ දුක්ඛිතා ජුණ්හපක්ඛෙ සුඛිතා හොන්ති, තස්මා සුඛසමුස්සයතො විනිපතිතත්තා විනිපාතිකාති වුත්තා. යෙ පනෙත්ථ තිහෙතුකා, තෙසං ධම්මාභිසමයොපි හොති පියඬිකරමානාදීනං විය.

බ්‍රහ්මකායිකාති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මානො. පඨමාභිනිබ්බත්තාති තෙ සබ්බෙපි පඨමජ්ඣානෙන නිබ්බත්තා. බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා පන පරිත්තෙන, බ්‍රහ්මපුරොහිතා මජ්ඣිමෙන, කායො ව තෙසං විජ්ජාරිකතරො හොති. මහාබ්‍රහ්මානො පණිතෙන, කායො පන නෙසං අතිවිජ්ජාරිකතරො හොති. ඉති තෙ කායස්ස නානත්තා, පඨමජ්ඣානවසෙන සඤ්ඤාය එකත්තා නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතොති වුත්තා. යථා ව තෙ, එවං චතුසු අපායෙසු සත්තා. නිරයෙසු හි කෙසඤ්චි ගාවුතං, කෙසඤ්චි අඬිඪයොජනං, කෙසඤ්චි තිගාවුතං අත්තභාවො හොති, දෙවදත්තස්ස පන යොජනසතිකො ජාතො. තිරච්ජානෙසුපි කෙචි බුද්දකා හොන්ති, කෙචි මහන්තා. පෙත්තිවිසයෙසුපි කෙචි සට්ඨිහත්ථා කෙචි අසීතිහත්ථා හොන්ති කෙචි සුවණ්ණා කෙචි දුබ්බණ්ණා. තථා කාලකඤ්චිකා අසුරා. අපිචෙත්ථ දීඝපිට්ඨිකා පෙනා නාම සට්ඨියොජනිකාපි හොන්ති, සඤ්ඤා පන සබ්බෙසමිපි අකුසලවිපාකාහෙතුකාව හොති. ඉති අපායිකාපි ‘‘නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො’’ති සඬ්ඛං ගවිජන්ති.

ආහස්සරාති දණ්ඩඋක්කාය අච්චි විය එතෙසං සරීරතො ආහා ඡිජ්ජිත්වා ඡිජ්ජිත්වා පතන්ති විය සරති විසරතිති ආහස්සරා. තෙසු පඤ්චකනායෙ දුතියතතියජ්ඣානද්වයං පරිත්තං භාවෙත්වා උප්පන්තා පරිත්තභා නාම හොන්ති, මජ්ඣිමං භාවෙත්වා උප්පන්තා අප්පමාණාභා නාම හොන්ති, පණිතං භාවෙත්වා උප්පන්තා ආහස්සරා නාම හොන්ති. ඉධ පන උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදවසෙන සබ්බෙව තෙ ගහිතා. සබ්බෙසඤ්චි තෙසං කායො එකවිජ්ජාරොව හොති, සඤ්ඤා පන අවිතක්කවිචාරමත්තා ව අවිතක්කඅවිචාරා වාති නානා.

සුභකිණ්ණාති සුහෙන වොකිණ්ණා විකිණ්ණා, සුහෙන සරීරප්පභාවණ්ණෙන එකග්ගනාති අත්ථො. එතෙසඤ්චි න ආහස්සරානං විය ඡිජ්ජිත්වා ඡිජ්ජිත්වා පහා ගවිජන්ති. චතුක්කනායෙ තතියස්ස, පඤ්චකනායෙ චතුත්ථස්ස පරිත්තමජ්ඣිමපණිතස්ස ඥානස්සවසෙන පරිත්තසුභඅප්පමාණසුභසුභකිණ්ණා නාම හුත්වා නිබ්බත්තන්ති. ඉති සබ්බෙපි තෙ එකත්තකායා වෙව

චතුත්ථජ්ඣානසඤ්ඤාය එකත්තසඤ්ඤිනො වාති වෙදිතබ්බා. වෙහජ්ඵලාපි චතුත්ථවිඤ්ඤාණට්ඨිතිමෙව භජන්ති. අසඤ්ඤසත්තා විඤ්ඤාණාභාවා එත්ථ සඬගහං න ගච්ඡන්ති, සත්තාවාසෙසු ගච්ඡන්ති.

සුද්ධාවාසා විචට්ටපක්ඛෙ යීතා න සබ්බකාලිකා, කප්පසතසහස්සමිපි අසඬබ්බායමිපි බුද්ධසුඤ්ඤෙ ලොකෙ න උප්පජ්ජන්ති, සොළසකප්පසහස්සබ්බන්තරෙ බුද්ධෙසු උප්පන්නෙසුයෙව උප්පජ්ජන්ති, ධම්මවක්කප්පවත්තස්ස භගවතො ඛන්ධාවාරසදිසා භොන්ති, තස්මා නෙව විඤ්ඤාණට්ඨිතිං, න ච සත්තාවාසං භජන්ති. මහාසීවත්ථෙරො පන – “න බො පන සො, සාරිපුත්ත, සත්තාවාසො සුලභරූපො, යො මයා අනාවුත්ථපුබ්බො ඉමිනා දීසෙන අද්ධුනා අඤ්ඤත්ව සුද්ධාවාසෙහි දෙවෙහි” ති (ම. නි. 1.160) ඉමිනා සුත්තෙන සුද්ධාවාසාපි චතුත්ථං විඤ්ඤාණට්ඨිතිං චතුත්ථං සත්තාවාසඤ්ඤ භජන්තිති වදති, තං අප්පට්ඨාහිතත්තා සුත්තස්ස අනුඤ්ඤාතං.

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං යථෙව සඤ්ඤාය, එවං විඤ්ඤාණස්සාපි සුබ්බමත්තා නෙවවිඤ්ඤාණං නාවිඤ්ඤාණං, තස්මා විඤ්ඤාණට්ඨිතිසු න වුත්තං.

අට්ඨ ලොකධම්මාති ලාභො, අලාභො, යසො, අයසො, නින්දා, පසංසා, සුඛං, දුක්ඛන්ති ඉමෙ අට්ඨ ලොකප්පවත්තියා සති අනුපරිවත්තන්ති ලොකස්ස ධම්මාති ලොකධම්මා. එතෙහි මුත්තො සත්තො නාම නත්ථි, බුද්ධානම්පි භොන්තියෙව. යථාහ –

“අට්ඨිමෙ, හික්ඛෙව, ලොකධම්මා ලොකං අනුපරිවත්තන්ති, ලොකො ච අට්ඨ ලොකධම්මෙ අනුපරිවත්තති. කතමෙ අට්ඨ? ලාභො ච අලාභො ච යසො ච අයසො ච නින්දා ච පසංසා ච සුඛඤ්ඤ ච දුක්ඛඤ්ඤ ච. ඉමෙ බො, හික්ඛෙව, අට්ඨ ලොකධම්මා ලොකං අනුපරිවත්තන්ති, ලොකො ච ඉමෙ අට්ඨ ලොකධම්මෙ අනුපරිවත්තති” ති (අ. නි. 8.6).

තත්ථ අනුපරිවත්තන්ති අනුබන්ධන්ති නප්පජ්ඣන්ති, ලොකතො න නිවත්තන්තිති අත්ථො. ලාභොති පබ්බජිතස්ස විචරාදි, ගහට්ඨස්ස ධනධඤ්ඤාදි ලාභො. සොයෙව අලබ්භමානො ලාභො අලාභො. න ලාභො අලාභොති වුවිචමානෙ අත්ථාභාවාපත්තිතො පරිඤ්ඤෙය්‍යා න සියා. යසොති පරිවාරො. සොයෙව අලබ්භමානා යසො අයසො. නින්දාති අවණ්ණභණ්ණං. පසංසාති වණ්ණභණ්ණං. සුඛන්ති කාමාවචරාතං කායිකචෙතසිකං. දුක්ඛන්ති පුප්පජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමීතං කායිකචෙතසිකං, අනාගාමිඅරහන්තානං කායිකමෙව.

නච සත්තාවාසාති සත්තාතං ආවාසා, වසනට්ඨානානීති අත්ථො. තානි පන තථාපකාසිතා ඛන්ධා එව. කතමෙ නච? වුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා –

“නවයිමෙ, හික්බවෙ (අ. නි. 9.24; දී. නි. 3.341), සත්තාවාසා. කතමෙ නව? සන්ති, හික්බවෙ, සත්තා නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො, සෙය්‍යථාපි මනුස්සා එකච්චෙ ව දෙවා එකච්චෙ ව විනිපාතිකා. අයං පඨමො සත්තාවාසො.

“සන්ති, හික්බවෙ, සත්තා නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො, සෙය්‍යථාපි දෙවා බ්‍රහ්මකායිකා පඨමාභිනිබ්බත්තා. අයං දුතියො සත්තාවාසො.

“සන්ති, හික්බවෙ, සත්තා එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො, සෙය්‍යථාපි දෙවා ආහස්සරා. අයං තතියො සත්තාවාසො.

“සන්ති, හික්බවෙ, සත්තා එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො, සෙය්‍යථාපි දෙවා සුභකිණ්භා. අයං චතුත්ථො සත්තාවාසො.

“සන්ති, හික්බවෙ, සත්තා අසඤ්ඤිනො අප්පට්ඨංවෙදිනො, සෙය්‍යථාපි දෙවා අසඤ්ඤසත්තා. අයං පඤ්චමො සත්තාවාසො.

“සන්ති, හික්බවෙ, සත්තා සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පට්ඨසඤ්ඤානං අත්ථඨගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ‘අනන්තො ආකාසො’ති ආකාසානඤ්චායතනුපගා. අයං ඡට්ඨො සත්තාවාසො.

“සන්ති, හික්බවෙ, සත්තා සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කමම ‘අනන්තං විඤ්ඤාණං’න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනුපගා. අයං සත්තමො සත්තාවාසො.

“සන්ති, හික්බවෙ, සත්තා සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කමම ‘නත්ථි කිඤ්චි’ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනුපගා. අයං අට්ඨමො සත්තාවාසො.

“සන්ති, හික්බවෙ, සත්තා සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කමම නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනුපගා. අයං නවමො සත්තාවාසො. ඉමෙ බො, හික්බවෙ, නව සත්තාවාසා”ති (අ. නි. 9.24; දී. නි. 3.341).

දසායතනානීති චක්ඛායතනං රූපායතනං සොත්තායතනං සද්දායතනං සාත්තායතනං ගන්ධායතනං ජීව්හායතනං රසායතනං කායායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනන්ති එවං දස. මනායතනධම්මායතනානි පන ලොකුත්තරමිස්සකත්තා න ගභිතානි. ඉමෙසු දසෙසු විස්සජ්ජනෙසු විපස්සනාවසෙන තීරණපරිඤ්ඤා වුත්තා, “සබ්බං, හික්බවෙ, පරිඤ්ඤෙය්‍ය”න්තිආදීසු පන අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදීනං තිණ්ණං, නිරොධපට්ඨපදානං සච්ඡිකිරියාභාවනට්ඨානං තෙසංයෙව පට්ඨෙධට්ඨානං දුක්ඛාදීනං නිස්සරණස්ස

අනුප්පාදාදීනං පඤ්චදසන්තං, පරිග්ගහට්ඨාදීනං එකතිංසාය,
 උත්තරිපට්ඨෙට්ඨාදීනං තිණ්ණං, මග්ගඛිගානං අට්ඨන්තං, “පයොගානං
 පටිප්පස්සද්ධට්ඨො” තිආදීනං ද්වින්තං, අසඬ්ඛතට්ඨස්ස වුට්ඨානට්ඨාදීනං ද්වින්තං,
 නියානට්ඨස්ස අනුබුජ්ඣනට්ඨාදීනං තිණ්ණං, අනුබොධනට්ඨාදීනං තිණ්ණං,
 අනුබොධපක්ඛියාදීනං තිණ්ණං, උප්පොතනට්ඨාදීනං චතුන්තං, පතාපනට්ඨාදීනං
 අට්ඨාරසන්තං, විචට්ඨනානුපස්සනාදීනං නවන්තං, ඛයෙඤාණඅනුප්පාදෙඤාණානං
 පඤ්ඤාවිමුත්තිනිබ්බානානන්ති ඉමෙසං ධම්මානං පටිලාභවසෙන තීරණපරිඤ්ඤා
 චුත්තා, සෙසානං යථායොගං විපස්සනාවසෙන ච පටිලාභවසෙන ච තීරණපරිඤ්ඤා
 චුත්තාති වෙදිතබ්බං.

යෙසං යෙසං ධම්මානං පටිලාභත්ථාය වායමන්තස්ස, තෙ තෙ ධම්මා පටිලද්ධා
 භොන්ති. එවං තෙ ධම්මා පරිඤ්ඤාතා වෙච භොන්ති තීරිතා වාති හි
 කිච්චසමාපනට්ඨොන තීරණපරිඤ්ඤා චුත්තා. කිච්චෙ හි සමාපිතෙ තෙ ධම්මා
 පටිලද්ධා භොන්ති. කෙච් පන “අවිපස්සනුපගානං ඤාතපරිඤ්ඤා” ති වදන්ති.
 අභිඤ්ඤෙය්‍යෙත ඤාතපරිඤ්ඤාය චුත්තත්තා තං න සුන්දරං. පරිඤ්ඤාතා වෙච
 භොන්ති තීරිතා වාති තෙ පටිලද්ධා එව ධම්මා පරිඤ්ඤාතා ච නාම භොන්ති, තීරිතා
 ච නාමාති අත්ථො. එවං කිච්චසමාපනත්ථවසෙන පරිඤ්ඤාතත්ථො චුත්තො භොති.

22. ඉදානි තමෙවත්ථං එකෙකධම්මෙ පටිලාභවසෙන යොජෙත්වා අන්තෙ ච
 නිගමෙත්වා දස්සෙතුං නෙක්ඛම්මන්තිආදිමාහ. තං සබ්බං පුබ්බෙ
 චුත්තානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

පරිඤ්ඤෙය්‍යානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පහාතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා

23. පහාතබ්බනිද්දෙසෙ අස්මිමානොති රූපාදීසු පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු
 අස්මිති මානො. තස්මිඤ්චි පහිනෙ අරහත්තං පත්තං භොති. රූපරාගාදීසු
 විජ්ජමානෙසුපි සෙසානි අවත්වා අස්මිමානස්සෙව වචනං දිට්ඨිපතිරූපකත්තෙන
 තස්ස ඔළාරිකත්තාති වෙදිතබ්බං. අවිජ්ජාති සුත්තන්තපරියායෙන දුක්ඛාදීසු චතුසු
 යානෙසු අඤ්ඤාණං, අභිධම්මපරියායෙන පුබ්බන්තාදීහි සද්ධිං අට්ඨසු.
 චුත්තඤ්ඤෙතං -

“තත්ථ කතමා අවිජ්ජා? දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙ අඤ්ඤාණං,
 දුක්ඛනිරෝධෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛනිරෝධගාමිනියා පටිපදාය අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තෙ
 අඤ්ඤාණං, අපරන්තෙ අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තාපරන්තෙ අඤ්ඤාණං,
 ඉදප්පච්චයනාපට්ච්චසමුප්පන්තෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණං”න්ති (ධ. ස. 1106; විහ.
 226).

භවතණ්ණාති කාමභවාදීසු භවෙසු පත්ථනා. යථාහ -

“තත්ථ කතමා භවතණ්හා? යො භවෙසු භවච්ඡන්දො භවරාගො භවනන්දී භවතණ්හා භවසිනෙනො භවපරිලාහො භවමුච්ඡා භවජ්ඣොසාන”න්ති (විහ. 895).

තිස්සො තණ්හාති කාමතණ්හා, භවතණ්හා, විභවතණ්හා. තාසං අභිධම්මෙ එවං නිද්දෙසො කතො – තත්ථ කතමා භවතණ්හා? භවදිට්ඨිසහගතො රාගො...පෙ.... විත්තස්ස සාරාගො, අයං වුව්චති භවතණ්හා. තත්ථ කතමා විභවතණ්හා? උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො...පෙ.... විත්තස්ස සාරාගො, අයං වුව්චති විභවතණ්හා. අවසෙසා තණ්හා කාමතණ්හා. තත්ථ කතමා කාමතණ්හා? කාමධාතුපටිසංයුත්තො රාගො...පෙ.... විත්තස්ස සාරාගො, අයං වුව්චති කාමතණ්හා. තත්ථ කතමා භවතණ්හා? රූපධාතුඅරූපධාතුපටිසංයුත්තො රාගො...පෙ.... තත්ථ කතමා විභවතණ්හා? උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො...පෙ.... (විහ. 916).

අට්ඨකථායං පන “පඤ්චකාමගුණිකො රාගො කාමතණ්හා, රූපාරූපභවෙසු රාගො ක්කානන්තිසස්සතදිට්ඨිසහගතො රාගො භවවසෙන පත්ථනා භවතණ්හා, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො විභවතණ්හා”ති වුත්තං. අයං දසුත්තරසුත්තපරියායෙන යොජනා. සඬ්භිතිපරියායෙන පන අභිධම්මපරියායෙන ව “අපරාපි තිස්සො තණ්හා කාමතණ්හා රූපතණ්හා අරූපතණ්හා. අපරාපි තිස්සො තණ්හා රූපතණ්හා අරූපතණ්හා නිරොධතණ්හා”ති (දී. නි. 3.305; විහ. 917-918) වුත්තා තණ්හාපි එත්ථ යුජ්ජන්ති. තාසු පඤ්ච කාමධාතුරූපධාතුඅරූපධාතුපටිසංයුත්තා, අන්තිමා උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතා.

වත්තාරො ඔසාති කාමොසො, භවොසො, දිට්ඨොසො, අවිජ්ජොසො. යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං වට්ඨස්මිං ඔහනන්ති ඔසිදාපෙන්තිති ඔසා. බලවකිලෙසා එතෙ. කාමගුණසඬ්ඛාතෙ කාමෙ ඔසො කාමොසො. කාමතණ්හායෙනං නාමං. රූපාරූපසඬ්ඛාතෙ කම්මතො ව උපපත්තිතො ව දුට්ඨෙපි භවෙ ඔසො භවොසො. භවතණ්හායෙනං නාමං. දිට්ඨි එව ඔසො දිට්ඨොසො. “සස්සතො ලොකො”තිආදිකාය දිට්ඨියා එතං නාමං. අවිජ්ජා එව ඔසො අවිජ්ජොසො, දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණස්සෙනං නාමං.

පඤ්ච නිවරණානීති කාමච්ඡන්දනිවරණං ඛ්‍යාපාදනිවරණං ටීනමිද්ධනිවරණං උද්ධව්චකුක්කුච්චනිවරණං විචිකිච්ඡානිවරණං. විත්තං නිවරන්ති පරියොනන්ධන්තිති නිවරණානි. කාමීයන්තිති කාමා. පඤ්ච කාමගුණා. කාමෙසු ඡන්දො කාමච්ඡන්දො. කාමයතීති වා කාමො, කාමො එව ඡන්දො, න කත්තුකම්‍යතාඡන්දො න ධම්මච්ඡන්දොති කාමච්ඡන්දො. කාමතණ්හායෙනං නාමං. ඛ්‍යාපජ්ජති තෙන විත්තං සුභිභාවං ගච්ඡති, ඛ්‍යාපාදයති වා විනයාවාරරූපසම්පත්තිහිතසුඛානීති ඛ්‍යාපාදො. දොසස්සෙනං නාමං. ටීනනතා ටීනං, මිද්ධනතා මිද්ධං, අනුස්සාහසංහනනතා අසත්තිවිසානො වාති අත්ථො. විත්තස්ස අනුස්සාහො ටීනං, වෛතසිකානං අකම්මඤ්ඤතා මිද්ධං, ටීනඤ්ච මිද්ධඤ්ච ටීනමිද්ධං. උද්ධතස්ස භාවො උද්ධව්චං, අවුපසමොති අත්ථො. වික්ඛෙපස්සෙනං

නාමං. කුච්ඡිතං කතං කුකතං, කුකතස්ස භාවො කුක්කුච්චං, ගරහිතකිරියභාවොති අත්ථො. පච්ඡානුතාපස්සෙනං නාමං. විගතා විකිච්ඡාති විචිකිච්ඡා, විගතපඤ්ඤාති අත්ථො. සභාවං වා විචිනන්තො එතාය කිච්ඡති කිලමතීති විචිකිච්ඡා. බුද්ධාදීසු සංසයස්සෙනං නාමං. කාමච්ඡන්දො එව නීවරණං කාමච්ඡන්දනීවරණං. එවං සෙසෙසුපි.

ජ ධම්මා, ඡද්ධම්මාති වා පායො. ජ තණ්හාකායාති රූපතණ්හා සද්දතණ්හා ගන්ධතණ්හා රසතණ්හා ථොට්ඨබ්බතණ්හා ධම්මතණ්හා. රූපෙ තණ්හා රූපතණ්හා. සා එව කාමතණ්හාදිභෙදෙන අනෙකභෙදත්තා රාසට්ඨෙන කායොති වුත්තා. එවං සෙසෙසුපි.

සත්තානුසයාති කාමරාගානුසයො පටිඝානුසයො මානානුසයො දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො භවරාගානුසයො අවිජ්ජානුසයො. අප්පහීනට්ඨෙන අනුසෙන්නීති අනුසයා. කාමෙසු රාගො කාමරාගො, කාමො එව වා රාගොති කාමරාගො. ආරම්මණස්මිං පටිහඤ්ඤතීති පටිසං. අයාථාචදස්සනට්ඨෙන දිට්ඨි. සෙය්‍යාදිවසෙන මඤ්ඤතීති මානො. භවෙසු රාගො භවරාගො. ථාමගතො කාමරාගො කාමරාගානුසයො. එවං සෙසෙසුපි.

අට්ඨ මිච්ඡත්තාති මිච්ඡාදිට්ඨි මිච්ඡාසඬකප්පො මිච්ඡාචාචා මිච්ඡාකම්මන්තො මිච්ඡාආජීවො මිච්ඡාචායාමො මිච්ඡාසති මිච්ඡාසමාධි. “හිතසුඛාවහා මෙ භවස්සන්ති” ති එවං ආසීසිතාපි තථාඅභාවතො අසුභාදීසුයෙව සුභන්තිආදිවිපරිතප්පවත්තීතො ච මිච්ඡාසභාවාති මිච්ඡත්තා. මිච්ඡා පස්සති, මිච්ඡා වා එතාය පස්සන්තීති මිච්ඡාදිට්ඨි. අථ වා විපරිතා දිට්ඨිති මිච්ඡාදිට්ඨි, අයාථාචදිට්ඨිති වා මිච්ඡාදිට්ඨි, විරජ්ඣිත්වා ගහණතො වා චිත්තං දිට්ඨිති මිච්ඡාදිට්ඨි, අනත්තාවහත්තා පණ්ඩිතෙහි කුච්ඡිතා දිට්ඨිති වාමිච්ඡාදිට්ඨි. මිච්ඡාසඬකප්පාදීසුපි එසෙව නයො. මිච්ඡාදිට්ඨිති සස්සතුව්ඡෙදාහිනිවෙසො. මිච්ඡාසඬකප්පොති කාමචිතක්කාදිතිවිධො චිතක්කො. මිච්ඡාචාචාති මුසාවාදාදිවතුබ්බිධා වෙනතා. මිච්ඡාකම්මන්තොති පාණාතිපාතාදිතිවිධා වෙනතා. මිච්ඡාආජීවොති මිච්ඡාජීවපයොගසමුට්ඨාපිකා වෙනතා. මිච්ඡාචායාමොති අකුසලචිත්තසම්පයුත්තං විරියං. මිච්ඡාසතීති සතිපට්ටිපක්ඛණ්ණො අකුසලචිත්තප්පාදො. මිච්ඡාසමාධීති අකුසලසමාධි.

නව තණ්හාමූලකාති (දී. නි. 2.103; 3.359) තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා, පරියෙසනං පටිච්ච ලාභො, ලාභං පටිච්ච විනිච්ඡයො, විනිච්ඡයං පටිච්ච ඡන්දරාගො, ඡන්දරාගං පටිච්ච අප්පකොසානං, අප්පකොසානං පටිච්ච පරිග්ගහො, පරිග්ගහං පටිච්ච මච්ඡරියං, මච්ඡරියං පටිච්ච ආරක්ඛො, ආරක්ඛාධිකරණං දණ්ඩාදානසත්ථාදානකලහවිග්ගහවිවාදතුවංතුවංපෙසුඤ්ඤමුසාවාදා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති (දී. නි. 2.104; 3.359). ඉමෙ නව තණ්හාමූලකා ධම්මා. තණ්හා මූලං එතෙසන්ති තණ්හාමූලකා. පරියෙසනාදයො අකුසලා එව. තණ්හං, පටිච්චාති තණ්හං නිස්සාය. පරියෙසනාති රූපාදිආරම්මණපරියෙසනා. සා

හි තණ්හාය සති හොති. ලාහොති රූපාදිආරම්මණපටිලාහො, සො හි පරියෙසනාය සති හොති. විනිවිජයො පන ඤාණතණ්හාදිට්ඨිවිතක්කවසෙන චතුබ්බිධො. තත්ථ “සුඛවිනිවිජයං ජඤ්ඤා, සුඛවිනිවිජයං ඤත්වා අප්ඤ්ඤානං සුඛමනුයුඤ්ඤාපෙය්‍යා” ති (ම. නි. 3.323) අයං ඤාණවිනිවිජයො. “විනිවිජයොති ද්වෙ විනිවිජයා තණ්හාවිනිවිජයො ච දිට්ඨිවිනිවිජයො චා” ති (මහානි. 102) එවං ආගතානි අට්ඨසතතණ්හාවිවර්තානි තණ්හාවිනිවිජයො. ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො දිට්ඨිවිනිවිජයො. “ජන්දො ඛො, දෙවානම්න්ද, විතක්කනිදානො” ති (දී. නි. 2.358) ඉමස්මිං පන සුත්තෙ ඉධ විනිවිජයොති චුත්තො විතක්කොයෙව ආගතො. ලාභං ලභිත්වා හි ඉට්ඨානිට්ඨං සුන්දරාසුන්දරඤ්ච විතක්කෙනෙව විනිවිජ්‍යානි “එත්තකං මෙ රූපාරම්මණත්ථාය භවිස්සති, එත්තකං සද්දාදිආරම්මණත්ථාය, එත්තකං මය්භං භවිස්සති, එත්තකං පරස්ස, එත්තකං පරිභුඤ්ජිස්සාමි, එත්තකං නිදහිස්සාමි” ති. තෙන චුත්තං – “ලාභං පටිච්ච විනිවිජයො” ති. ජන්දරාගොති එවං අකුසලවිතක්කෙන විතක්කිතෙ චත්ථස්මිං දුබ්බලරාගො ච බලවරාගො ච උප්පජ්ජති. ජන්දොති එත්ථ දුබ්බලරාගස්සාධිවචනං, රාගොති බලවරාගස්ස. අප්පෙක්ඛාසානන්ති අභං මමාති බලවසන්තිට්ඨානං. පරිග්ගහොති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන පරිග්ගහකරණං. මච්ඡරියන්ති පරෙහි සාධාරණභාවස්ස අසහනතා. තෙනෙවස්ස පොරාණා එවං වචනත්ථං වදන්ති “ඉදං අච්ඡරියං මය්භමෙව හොතු, මා අඤ්ඤස්ස අච්ඡරියං හොතුති පවත්තත්තා මච්ඡරියන්ති චුච්චති” ති. ආරක්ඛොති ද්වාරපිදහනමඤ්ජුසගොපනාදිවසෙන සුට්ඨු රක්ඛණං. අධිකරොතිති අධිකරණං. කාරණස්සෙතං නාමං. ආරක්ඛාධිකරණන්ති භාවනාපුංසකං, ආරක්ඛහොති අත්ථො. දණ්ඩාදානාදියු පරනිසෙධනත්ථං දණ්ඩස්ස ආදානං දණ්ඩාදානං. එකතොධාරාදිනා සත්ථස්ස ආදානං සත්ථාදානං. කායකලහොපි වාචාකලහොපි කලහො. පුරිමො පුරිමො විරොධො විග්ගහො. පච්ඡිමො පච්ඡිමො විවාදො. තුවංතුවන්ති අගාරවචසෙන තුවංතුවංචවනං.

දස මිච්ඡත්තානි මිච්ඡාදිට්ඨි...පෙ.... මිච්ඡාසමාධි මිච්ඡාඤාණං මිච්ඡාවිමුත්ති. තත්ථ මිච්ඡාඤාණන්ති පාපකිරියාසු උපායවිත්තාවසෙන පාපං කත්වා සුකතං මයාති පච්චචෙක්ඛණාකාරෙන ච උප්පන්නො මොහො. මිච්ඡාවිමුත්තිති අවිමුත්තස්සෙව සතො විමුත්තිසඤ්ඤිතා.

24.

ඉදානි අනෙකහෙදෙන පහානෙන පහාතබ්බෙ දස්සෙතුං ද්වෙ පහානානීතිආදි ආරද්ධං. පහානෙසු හි විඤ්ඤාතෙසු තෙන තෙන පහාතබ්බා ධම්මා සුවිඤ්ඤායා හොන්ති. පඤ්චසු පහානෙසු ලොකිකානි ච ද්වෙ පහානානි අප්පයොගං නිස්සරණප්පහානඤ්ච යපෙත්වා අප්පයොගානෙව ද්වෙ ලොකුත්තරපහානානි පයමං චුත්තානි. සම්මා උච්ඡිජ්ජන්ති එතෙන කිලෙසානි සමුච්ඡෙදො, පභීයන්ති එතෙන කිලෙසානි පහානං. සමුච්ඡෙදසඬ්ඛාතං පහානං, න සෙසප්පහානන්ති සමුච්ඡෙදප්පහානං. කිලෙසානං පටිප්පස්සද්ධත්තා පටිප්පස්සද්ධි, පභීනත්තා පහානං, පටිප්පස්සද්ධිසඬ්ඛාතං පහානං පටිප්පස්සද්ධිප්පහානං. ලොකං උත්තරන්ති ලොකුත්තරො. නිබ්බානසඬ්ඛාතං ඛයං ගච්ඡන්ති ඛයගාමී, ඛයගාමී ච සො මග්ගො

වානි බයගාමීමග්ගො, තං භාවයතො සො මග්ගො සමුච්ඡෙදප්පභානන්ති අත්ථො.
තථා ඵලක්ඛණෙ ලොකුත්තරඵලමෙව පටිප්පස්සද්ධිප්පභානං.

කාමානමෙතං නිස්සරණන්තිආදීසු කාමතො රූපතො සඬ්ඛතතො නිස්සරන්ති
එතෙනාති නිස්සරණං, තෙහි වා නිස්සට්ඨතා නිස්සරණං. අසුභජ්ඣානං. කාමෙහි
නික්ඛන්තත්තා නෙක්ඛම්මං. අනාගාමීමග්ගො වා. අසුභජ්ඣානඤ්ඤි
වික්ඛම්භනතො කාමානං නිස්සරණං, තං ඤානං පාදකං කත්වා
උප්පාදිතඅනාගාමීමග්ගො පන සමුච්ඡෙදතො සබ්බසො කාමානං
අවිචන්තනිස්සරණං. රූප්පතීති රූපං, න රූපං අරූපං මිත්තපටිපක්ඛා අමිත්තා විය,
ලොභාදිපටිපක්ඛා අලොභාදයො විය ව රූපපටිපක්ඛොති අත්ථො. ඵලවසෙන වා
නත්ථෙත්ථ රූපන්ති අරූපං, අරූපමෙව ආරූප්පං. අරූපජ්ඣානානි. තානි රූපානං
නිස්සරණං නාම. අරූපෙහිපි අරහත්තමග්ගො පුන උප්පත්තිනිවාරණතො සබ්බසො
රූපානං නිස්සරණං නාම. භූතන්ති ජාතං. සඬ්ඛතන්ති පච්චයෙහි සඬගම්ම කතං.
පටිච්චසමුප්පන්නන්ති තෙ තෙ පච්චයෙ පටිච්ච සම්මා සහ ව උප්පන්නං. පඨමෙන
සඤ්ජාතත්තදීපනෙන අනිච්චතා, දුතියෙන අනිච්චස්සාපි සතො
පච්චයානුභාවදීපනෙන පරායත්තතා, තතියෙන පරායත්තස්සාපි සතො පච්චයානං
අඛ්‍යාපාරත්තදීපනෙන එවංධම්මතා දීපිතා හොති. නිරොධොති නිබ්බානං.
නිබ්බානඤ්ඤි ආගම්ම දුක්ඛං නිරූප්ඤ්ඤිති නිරොධොති වුච්චති. සො එව ව
සබ්බසඬ්ඛතතො නිස්සට්ඨතා තස්ස සඬ්ඛතස්ස නිස්සරණං නාම. අට්ඨකථායං පන

—

“නිරොධො තස්ස නිස්සරණන්ති ඉධ අරහත්තඵලං නිරොධොති
අධිප්පෙනං. අරහත්තඵලෙන හි නිබ්බානෙ දිට්ඨො පුන ආයතිං සබ්බසඬ්ඛාරා
න හොන්තිති අරහත්තසඬ්ඛාතස්ස නිරොධස්ස පච්චයත්තා නිරොධොති
වුත්ත”න්ති වුත්තං.

නෙක්ඛම්මං පටිලද්ධස්සාතිආදීසු අසුභජ්ඣානස්ස නිස්සරණත්තෙ
වික්ඛම්භනප්පභානෙන, අනාගාමීමග්ගස්ස නිස්සරණත්තෙ සමුච්ඡෙදප්පභානෙන
කාමා පහිනා වෙව හොන්ති පරිච්චත්තා ව. අරූපජ්ඣානානං නිස්සරණත්තෙ ව
අරහත්තමග්ගස්ස නිස්සරණත්තෙ ව එවමෙව රූපා යොජෙතබ්බා. රූපෙසු හි
ජන්දරාගප්පභානෙන රූපානං සමුච්ඡෙදො හොති. රූපානි චෙත්ථ ලිඬ්ඛවිපල්ලාසො
කතො. නිබ්බානස්ස නිස්සරණත්තෙ නිස්සරණප්පභානෙන, අරහත්තඵලස්ස
නිස්සරණත්තෙ පටිප්පස්සද්ධිප්පභානෙන සඬ්ඛාරා පහිනා වෙව හොන්ති
පරිච්චත්තා ව. නිබ්බානස්ස ව නිස්සරණත්තෙ ආරම්මණකරණවසෙන පටිලාභො
වෙදිතබ්බො.

දුක්ඛසච්චන්තිආදීසු පරිඤ්ඤාපටිච්චෙධන්තිආදි භාවනපුංසකච්චනං. පරිඤ්ඤාය
පටිච්චෙධො පරිඤ්ඤාපටිච්චෙධො. තං පරිඤ්ඤාපටිච්චෙධං. එස නයො සෙසෙසුපි.
පජ්ඣාතීති තථා තථා පටිච්චස්සානතො පභාතබ්බෙ කිලෙසෙ පජ්ඣාතීති අත්ථො
ගහෙතබ්බො. ලොකියලොකුත්තරෙසුපි ජන්දරාගප්පභානෙන වා තානි පජ්ඣාතීති

අත්පො. පජහතීතිපි පායො. යථා නාවා අපුබ්බං අවරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිව්වානි කරොති, ඔරිමං තීරං පජහති, සොතං ඡන්දති, භණ්ඩං වහති, පාරිමං තීරං අප්පෙති, එවමෙවං මග්ගඤ්ඤාණං අපුබ්බං අවරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි සව්වානි අභිසමෙති, දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන අභිසමෙති, සමුදයං පභානාභිසමයෙන අභිසමෙති, මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති, නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති. කිං චුත්තං හොති? ‘නිරොධං ආරම්භණං කත්වා චත්තාරි සව්වානි පාපුණාති පස්සති පටිච්ඡ්ඤාති’ති (විසුද්ධි. 2.839) චුත්තත්තා එකක්ඛණෙපි විසුං විසුං විය පභානානි චුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.

පඤ්චස්ස පභානෙස්ස යං සසෙවාලෙ උදකෙ පක්ඛිත්තෙන සටෙන සෙවාලස්ස විය තෙන තෙන ලොකියසමාධිනා නිවරණාදීනං පච්චනිකධම්මානං වික්ඛම්භනං දුරිකරණං, ඉදං වික්ඛම්භනප්පභානං නාම. වික්ඛම්භනප්පභානඤ්ච නිවරණානං පයමං ඤානං භාවයතොති නිවරණානංයෙව පභානං පාකටත්තා චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. නිවරණානි හි ඤානස්ස පුබ්බභාගෙපි පච්ඡාභාගෙපි න සහසා චිත්තං අප්පෙක්ඛාත්ථරන්ති, අප්පෙක්ඛාත්ථටෙසු ව තෙසු ඤානං පරිභායති, විතක්කාදයො පන දුතියප්පෙක්ඛානාදිතො පුබ්බෙ පච්ඡා ව අප්පටිපක්ඛා හුත්වා පචත්තන්ති. තස්මා නිවරණානං වික්ඛම්භනං පාකටං. යං පන රත්තිභාගෙ සමුප්පලිතෙන පදිපෙන අන්ධකාරස්ස විය තෙන තෙන විපස්සනාය අවයවභූතෙන ඤානභිගෙන පටිපක්ඛවසෙනෙව තස්ස තස්ස ව පභාතබ්බධම්මස්ස පභානං, ඉදං තදභිගප්පභානං නාම. තදභිගප්පභානඤ්ච දිට්ඨිගතානං නිබ්බේධභාගියං සමාධිං භාවයතොති දිට්ඨිගතානංයෙව පභානං ඔළාරිකවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. දිට්ඨිගතඤ්චි ඔළාරිකං, නිව්චසඤ්ඤාදයො සුබ්බමා. තත්ථ දිට්ඨිගතානන්ති දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං ‘ගුථගතං මුත්තගත’න්තිආදීනි (අ. නි. 9.11) විය. ගන්තබ්බාභාවතො වදිට්ඨියා ගතමත්තමෙවෙතන්තිපි දිට්ඨිගතං, ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිස්ස අන්තොගධත්තා දිට්ඨිස්ස ගතන්තිපි දිට්ඨිගතං. බහුවචනෙන තෙසං දිට්ඨිගතානං. නිබ්බේධභාගියං සමාධිත්ති විපස්සනාසම්පයුත්තං සමාධිං. යං පන අසනිවිචක්කාභිගතස්ස (විසුද්ධි. 2.851) රුක්ඛස්ස විය අරියමග්ගඤ්ඤාණෙන සංයොජනානං ධම්මානං යථා න පුන පචත්තති, එවං පභානං, ඉදං සමුච්ඡේදප්පභානං නාම. නිරොධො නිබ්බානන්ති නිරොධසඤ්ඤානං නිබ්බානං.

එවං පභානවසෙන පභාතබ්බෙ ධම්මෙ දස්සෙත්වා ඉදානි සරූපෙනෙව පුන පභාතබ්බෙ ධම්මෙ දස්සෙතුං සබ්බං, භික්ඛවෙ, පභාතබ්බන්තිආදිමාහ. තත්ථ වක්ඛාදීනි ඡන්දරාගප්පභානෙන පභාතබ්බානි. රූපං පස්සන්තො පජහතීතිආදීස්ස රූපං අනිව්වාදිතො පස්සන්තො පභාතබ්බෙ කිලෙසෙ පජහති. වක්ඛුං...පෙ.... ජරාමරණං...පෙ.... අමතොගධං නිබ්බානන්ති පෙය්‍යාලද්වයෙ අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං ‘පස්සන්තො පජහති’තිආදීස්ස තෙසු ලොකුත්තරෙසු අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං පස්සන්තො උදික්ඛන්තො අපෙක්ඛමානො ඉච්ඡමානො විපස්සනාක්ඛණෙසු පභාතබ්බෙ කිලෙසෙ පජහතීති තංතංධම්මානුරූපෙන යොජෙතබ්බං.

පහතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භාවෙනබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා

25. භාවෙනබ්බනිද්දෙසෙ කායගතාසතීති කායගතාසතිසුත්තත්තෙ (ම. නි. 3.153 ආදයො) වුත්තා

ආනාපානචතුර්‍යාමයාපථවුද්දකඉරියාපථද්වත්තිංසාකාරචතුර්‍යාමයාපථවිකාපටිකුල-
චවත්ථාපකමනසිකාරසම්පයුත්තා යථානුරූපං රූපජ්ඣානසම්පයුත්තා ච සති. සා හි
තෙසු කායෙසු ගතා පවත්තාති කායගතාති වුච්චති. සාතසහගතාති
මධුරසුඛවෙදයිතසඬාතෙන සාතෙන සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතා. තබ්බාවෙ
වොකිණ්ණෙ ආරම්මණෙ නිස්සයෙ සංසට්ඨෙ දිස්සති සහගතසද්දො පඤ්චසු
අත්ථෙසු ජිනවචනෙ. “යායං තණ්හා පොනොබ්භවිකා නන්දිරාගසහගතා”ති (විහ. 203) එත්ථ තබ්බාවෙ, නන්දිරාගභූතාති අත්ථො. “යා, හික්ඛවෙ, වීමංසා
කොසජ්ජසහගතා කොසජ්ජසම්පයුත්තා”ති (සං. නි. 5.832) එත්ථ වොකිණ්ණෙ,
අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානෙන කොසජ්ජෙන වොකිණ්ණාති අත්ථො. “ලාභී භොති
රූපසහගතානං වා සමාපත්තීනං අරූපසහගතානං වා සමාපත්තීන”න්ති (පු. ප. 3-8)
එත්ථ ආරම්මණෙ, රූපාරූපාරම්මණානන්ති අත්ථො. “අට්ඨිකසඤ්ඤාසහගතං
සතිසම්බොජ්ඣකඬගං භාවෙති”ති (සං. නි. 5.238) එත්ථ නිස්සයෙ,
අට්ඨිකසඤ්ඤානිස්සයං අට්ඨිකසඤ්ඤං භාවෙත්වා පටිලද්ධන්ති අත්ථො. “ඉදං
සුඛං ඉමාය පිතියා සහගතං භොති සහජානං සම්පයුත්ත”න්ති (විහ. 578) එත්ථ
සංසට්ඨෙ, සම්මිස්සන්ති අත්ථො. ඉමස්මිම්පි පදෙ සංසට්ඨො අධිජ්ජෙතො.
සාතසංසට්ඨා හි සාතසහගතාති වුත්තා. සා හි යථෙත්වා චතුත්ථං ඥානං සෙසෙසු
සාතසහගතා භොති, සතිපි ච උපෙක්ඛාසහගතත්තෙ යෙභුයාවසෙන සාතසහගතාති
වුත්තා, පුරිමජ්ඣානමුලකත්තා වා චතුත්ථජ්ඣානස්ස සාතසහගතාය
උපෙක්ඛාසහගතාපි වුත්තාව භොති, උපෙක්ඛාය පන සන්තෙ සුඛෙ වුත්තත්තා
හගවතා සාතසහගතාති චතුත්ථජ්ඣානසම්පයුත්තාපි වුත්තාව භොති.

සමථො ච විපස්සනා වාති කාමච්ඡන්දාදයො පච්චනීකධම්මෙ සමෙති
විනාසෙතීති සමථො. සමාධිස්සෙතං නාමං. අනිච්චතාදිවසෙන විවිධෙහි ආකාරෙහි
ධම්මෙ පස්සතීති විපස්සනා. පඤ්ඤායෙතං නාමං. ඉමෙ පන ද්වෙ දසුත්තරපරියායෙ
පුබ්බභාගාති වුත්තා, සඬගීතිපරියායෙ ච ලොකියලොකුත්තරමිස්සකාති. තයො
සමාධීති සවිතක්කො සවිචාරො සමාධි, අවිතක්කො විචාරමත්තො සමාධි,
අවිතක්කො අවිචාරො සමාධි. සම්පයොගවසෙන චත්තමානෙන සහ විතක්කෙන
සවිතක්කො, සහ විචාරෙන සවිචාරො. සො ඛණිකසමාධි, විපස්සනාසමාධි,
උපචාරසමාධි, පඨමජ්ඣානසමාධි. නත්ථි එතස්ස විතක්කොති අවිතක්කො.
විතක්කවිචාරෙසු විචාරො මත්තා පරමා පමාණං එතස්සාති විචාරමත්තො, විචාරතො
උත්තරි විතක්කෙන සම්පයොගං න ගච්ඡතීති අත්ථො. සො පඤ්චකනයෙ
දුතියජ්ඣානසමාධි, තදුභයවිරහිතො අවිතක්කො අවිචාරො සමාධි. සො
චතුත්තකනයෙ දුතියජ්ඣානාදි, පඤ්චකනයෙ තතියජ්ඣානාදි රූපාවචරසමාධි. ඉමෙ
තයොපි ලොකියා එව. සඬගීතිපරියායෙ අපරෙපි තයො සමාධි වුත්තා –

“සුඤ්ඤතො සමාධි, අනිමිත්තො සමාධි, අප්පණ්ණිතො සමාධි”ති (දී. නි. 3.305). න
තෙ ඉධ අධිජ්ජෙතා.

චත්තාරො සතිපට්ඨානාති කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං,
වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං,
ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. පුබ්බහාගෙ වුද්දසව්ධෙන කායං පරිග්ගණ්හතො
කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, නවවිධෙන වෙදනං පරිග්ගණ්හතො
වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, සොළසව්ධෙන චිත්තං පරිග්ගණ්හතො
චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, පඤ්චවිධෙන ධම්මෙ පරිග්ගණ්හතො
ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං වෙදිතබ්බං. ලොකුත්තරං පන ඉධ න අධිජ්ජෙතං.
පඤ්චඩ්ඟිකො සමාධිති පඤ්ච අඛිගානි අස්ස සන්තීති පඤ්චඩ්ඟිකො,
චතුත්ථජ්ඣානසමාධි. පිතිඵරණතා, සුඛඵරණතා, වෙතොඵරණතා,
ආලොකඵරණතා, පච්චවෙක්ඛණනිමිත්තන්ති පඤ්ච අඛිගානි. පිතිං ඵරමානා
උප්පජ්ජතිති ද්විසු ඤානෙසු පඤ්ඤා පිතිඵරණතා නාම. සුඛං ඵරමානා උප්පජ්ජතිති
තිසු ඤානෙසු පඤ්ඤා සුඛඵරණතා නාම. පරෙසං වෙතො ඵරමානා උප්පජ්ජතිති
වෙතොපරියපඤ්ඤා වෙතොඵරණතා නාම. ආලොකං ඵරමානා උප්පජ්ජතිති
දිබ්බවක්ඛුපඤ්ඤා ආලොකඵරණතා නාම. පච්චවෙක්ඛණඤාණං
පච්චවෙක්ඛණනිමිත්තං නාම. චුත්තම්පි වෙතං –

“ද්විසු ඤානෙසු පඤ්ඤා පිතිඵරණතා, තිසු ඤානෙසු පඤ්ඤා
සුඛඵරණතා, පරචිත්තපඤ්ඤා වෙතොඵරණතා, දිබ්බවක්ඛුපඤ්ඤා
ආලොකඵරණතා, තම්භා තම්භා සමාධිම්භා වුට්ඨිතස්ස පච්චවෙක්ඛණඤාණං
පච්චවෙක්ඛණනිමිත්ත”න්ති (විහ. 804).

තඤ්ඟි වුට්ඨිතසමාධිස්ස පචත්තාකාරගහණතො නිමිත්තන්ති චුත්තං. තත්ථ ච
පිතිඵරණතා සුඛඵරණතා ද්වෙ පාදා විය, වෙතොඵරණතා ආලොකඵරණතා ද්වෙ
හත්ථා විය, අභිඤ්ඤාපාදකං චතුත්ථජ්ඣානං මජ්ඣිමකායො විය,
පච්චවෙක්ඛණනිමිත්තං සීසං විය. ඉති ආයස්මා ධම්මසෙනාපති සාරිපුත්තත්ථෙරො
පඤ්චඩ්ඟිකං සම්මාසමාධිං අඛිගපච්චඩ්ඟසම්පන්නං පුරිසං විය කත්ථා දස්සෙසි.

ඡ අනුස්සතිට්ඨානානීති පුනස්පුනං උප්පජ්ජනතො සතියො එව අනුස්සතියො,
පචත්තිතබ්බට්ඨානස්මිංයෙව පචත්තත්තා සද්ධාපබ්බජිතස්ස කුලපුත්තස්ස අනුරූපා
සතියොතිපි අනුස්සතියො, අනුස්සතියො එව පීතිආදීනං යානත්තා
අනුස්සතිට්ඨානානි. කතමානි ඡ? බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සඛ්ඝානුස්සති
සීලානුස්සති වාගානුස්සති දෙවනානුස්සති (දී. නි. 3.327). බොජ්ඣංගිනි බොධියා,
බොධිස්ස වා අඛිගා. ඉදං චුත්තං හොති – යා එසා ධම්මසාමග්ගී යාය
ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානාය
ලීනුද්ධවචපතිට්ඨානායුහනකාමසුඛත්තකිලමථානුයොගඋච්ඡෙදසස්සතාහිනිවෙසාදී
නං අනෙකෙසං උපද්දවානං පටිපක්ඛණාය
සතිධම්මවිවයවීරියපිතිපස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසඛිධානාය ධම්මසාමග්ගියා

අරියසාවකො බුද්ධකීති කත්වා බොධීති වුවවති. බුද්ධකීති කිලෙසසන්තානනිද්දාය වුට්ඨහති, චත්තාරි වා අරියසව්වානි පටිච්ඡේදකීති, නිබ්බානමෙව වා සවිජ්ඣරොති, තස්සා ධම්මසාමග්ගිසංඛාතාය බොධියා අභිගාතිපි බොජ්ඣංගිකා කුමානභිගමග්ගභිගාදයො විය. යො පනෙස යථාචුත්තස්පකාරාය එතාය ධම්මසාමග්ගියා බුද්ධකීති කත්වා අරියසාවකො බොධීති වුවවති, තස්ස බොධිස්ස අභිගාතිපි බොජ්ඣංගිකා සෙනභිගරථභිගාදයො විය. තෙනාහු අට්ඨකථාවරියා “බුද්ධකතස්ස පුග්ගලස්ස අභිගාති වා බොජ්ඣංගිකා” ති. අපිව “බොජ්ඣංගිකාති කෙනට්ඨෙන බොජ්ඣංගිකා, බොධාය සංවත්තන්තීති බොජ්ඣංගිකා” තිආදිනා (පටි. ම. 2.17) නයෙන බොජ්ඣංගිකට්ඨො වෙදිතබ්බො. අරියො අට්ඨකීතිකො මග්ගොති තංතංග්ගවජ්ඣකිලෙසෙහි ආරකත්තා අරියභාවකරත්තා අරියඵලපටිලාභකරත්තා ව අරියො. අට්ඨ අභිගාති අස්සාති අට්ඨකීතිකො. සොයං චතුරභිගිකා විය සෙනා, පඤ්චභිගිකං විය ච තූරියං අභිගමත්තමෙව හොති, අභිගවිතිමුත්තො නත්ථි. බොජ්ඣංගිකමග්ගභිගා ලොකුත්තරා, දසුත්තරපරියායෙන පුබ්බභාගාපි ලබ්භන්ති.

නව පාරිසුද්ධිපධානියභිගානීති සීලවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියභිගං, චිත්තවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියභිගං, දිට්ඨිවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියභිගං, කච්චාචිතරණවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියභිගං, මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියභිගං, පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියභිගං, ඤාණදස්සනවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියභිගං, පඤ්ඤා පාරිසුද්ධිපධානියභිගං, විමුත්ති පාරිසුද්ධිපධානියභිගං (දී. නි. 3.359). සීලවිසුද්ධිති විසුද්ධිං පාපෙතුං සමත්ථං චතුපාරිසුද්ධිසීලං. තඤ්ඤි දුස්සීලාමලං විසොධෙති. පාරිසුද්ධිපධානියභිගන්ති පරිසුද්ධභාවස්ස පධානං උත්තමං අභිගං. චිත්තවිසුද්ධිති විපස්සනාය පදට්ඨානභූතා පගුණා අට්ඨ සමාපත්තියො. තා හි කාමච්ඡන්දාදිචිත්තමලං විසොධෙත්ති. දිට්ඨිවිසුද්ධිති සප්පච්චයනාමරූපදස්සනං. තඤ්ඤි සත්තදිට්ඨිමලං විසොධෙති. කච්චාචිතරණවිසුද්ධිති පච්චයාකාරඤ්ඤාණං. තෙන හි තීසු අද්ධාසු පච්චයවසෙන ධම්මා පවත්තන්තීති පස්සන්තො තීසුපි අද්ධාසු සත්තකච්චාමලං චිතරන්තො විසුජ්ඣති. මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිති උදයබ්බයානුපස්සනක්ඛණ උප්පන්නා ඔහාසඤ්ඤාණපීතිපස්සද්ධිසුඛඅධිමොක්ඛපග්ගහඋපට්ඨානඋපෙක්ඛානිකන්තීති දස විපස්සනුපක්කිලෙසා, න මග්ගො, වීථිපටිපන්නං උදයබ්බයඤ්ඤාණං මග්ගොති ඵලං මග්ගාමග්ගෙ ඤාණං නාම. තෙන හි අමග්ගමලං විසොධෙති. පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිති වීථිපටිපන්නං උදයබ්බයානුපස්සනාඤ්ඤාණං භච්චානුපස්සනාඤ්ඤාණං භයතුපට්ඨානානුපස්සනාඤ්ඤාණං ආදීනවානුපස්සනාඤ්ඤාණං නිබ්බිදානුපස්සනාඤ්ඤාණං මුඤ්චිතුකමාසඤ්ඤාණං පටිසම්බානුපස්සනාඤ්ඤාණං සම්බාරූපෙක්ඛාඤ්ඤාණං අනුලොමඤ්ඤාණන්ති ඉමානි නව විපස්සනාඤ්ඤාණානි. තානි හි නිවච්චසඤ්ඤාදිමලං විසොධෙත්ති. ඤාණදස්සනවිසුද්ධිති චතුඅරියමග්ගපඤ්ඤා. සා හි සමුච්ඡේදතො සකසකමග්ගවජ්ඣකිලෙසමලං විසොධෙති. පඤ්ඤාති අරහත්තඵලපඤ්ඤා. විමුත්තීති අරහත්තඵලවිමුත්තීති.

දස කසිණායනනානීති “පථවිකසිණමෙකො සඤ්ජානාති උද්ධං අධො තිරියං අද්වයං අප්පමාණං, ආපොකසිණමෙකො සඤ්ජානාති...පෙ.... තෙජොකසිණමෙකො සඤ්ජානාති...පෙ.... වායොකසිණමෙකො සඤ්ජානාති...පෙ.... නීලකසිණමෙකො සඤ්ජානාති...පෙ.... පීතකසිණමෙකො සඤ්ජානාති...පෙ.... ලොහිතකසිණමෙකො සඤ්ජානාති...පෙ.... ඔදාතකසිණමෙකො සඤ්ජානාති...පෙ.... ආකාසකසිණමෙකො සඤ්ජානාති...පෙ.... විඤ්ඤාණකසිණමෙකො සඤ්ජානාති උද්ධං අධො තිරියං අද්වයං අප්පමාණං” න්ති (අ. නි. 10.25; දී. නි. 3.360) එවං චුත්තානි දස. එතානි හි සකලඵරණට්ඨේන කසිණානි, තදාරම්මණානං ධම්මානං ඛේත්තට්ඨේන අධිට්ඨානට්ඨේන වා ආයතනානි. උද්ධන්ති උපරිගගනතලාහිමුඛං. අධොති හෙට්ඨාභූමිතලාහිමුඛං. තිරියන්ති ඛේත්තමණ්ඩලමිව සමන්තා පරිවිජින්නං. එකච්චො හි උද්ධමෙව කසිණං වඩ්ඪෙති එකච්චො අධො, එකච්චො සමන්තතො. එකොපි තෙන තෙන වා කාරණෙන එවං පසාරෙති ආලොකමිව රූපදස්සනකාමො. තෙන චුත්තං – “පථවිකසිණමෙකො සඤ්ජානාති උද්ධං අධො තිරියං” න්ති (අ. නි. 10.25; දී. නි. 3.360). අද්වයන්ති ඉදං පන එකස්ස අඤ්ඤාභාවානුපගමනත්ථං චුත්තං. යථා හි උදකං පටිට්ඨස්ස සබ්බදිසාසු උදකමෙව හොති න අඤ්ඤං, එවමෙව පථවිකසිණං පථවිකසිණමෙව හොති, නත්ථි තස්ස අඤ්ඤාකසිණසම්භෙදොති. එස නයො සබ්බත්ථං. අප්පමාණන්ති ඉදං තස්ස තස්ස ඵරණඅප්පමාණවසෙන චුත්තං. තඤ්චි මනසා ඵරන්තො සකලමෙව ඵරති, න “අයමස්ස ආදි ඉදං මජ්ඣ” න්ති පමාණං ගණ්භාතීති. ආකාසකසිණන්ති කසිණුග්ගාට්ඨාකාසො පරිච්ඡේදාකාසකසිණඤ්ච. විඤ්ඤාණකසිණන්ති කසිණුග්ගාට්ඨාකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණං. තත්ථ කසිණවසෙන කසිණුග්ගාට්ඨාකාසෙ, කසිණුග්ගාට්ඨාකාසවසෙන තත්ථ පවත්තවිඤ්ඤාණෙ උද්ධං අධො තිරියතා වෙදිතබ්බා, පරිච්ඡේදාකාසකසිණස්ස පි වඩ්ඪනීයත්තා තස්ස වසෙනපිති.

26. ඉදානි භාවනාපහෙදං දස්සෙන්නො ද්වෙ භාවනානිආදිමාහ. තත්ථ ලොකියානිආදීසු ලොකො චුච්චති ලුප්පනපලුප්පනට්ඨේන වට්ටං, තස්මිං පරියාපන්නභාවෙන ලොකෙ නියුත්තාති ලොකියා, ලොකියානං ධම්මානං භාවනා ලොකියා. කිඤ්චාපි ධම්මානං භාවනාති වොහාරවසෙන චුච්චති, තෙහි පන විසුං භාවනා නත්ථි. තෙ එව හි ධම්මා භාවියමානා භාවනාති චුච්චන්ති. උත්තිණ්ණාති උත්තරා, ලොකෙ අපරියාපන්නභාවෙන ලොකතො උත්තරාති ලොකුත්තරා.

රූපභවසඬ්ඛාතෙ රූපෙ අවචරන්තීති රූපාවචරා. කුසලසද්දො පනෙත්ථ ආරොග්ගඅනවජ්ජණෙකසුඛවිපාකෙසු දිස්සති. “කච්චි නු හොතො කුසලං? කච්චි හොතො අනාමය” න්තිආදීසු (ජා. 1.15.146; 2.20.129) ආරොග්ගෙ. “කතමො පන, භන්තෙ, කායසමාවාරො කුසලො? යො ඛො, මහාරාජ, කායසමාවාරො අනවජ්ජො” ති (ම. නි. 2.361) ව “පුන වපරං, භන්තෙ, එතදානුත්තරියං, යථා භගවා ධම්මං දෙසෙති කුසලෙසු ධම්මෙසු” ති (දී. නි. 3.145) ව එවමාදීසු අනවජ්ජෙ. “තං කිං මඤ්ඤසි, රාජකුමාර, කුසලො ත්වං රථස්ස අඬ්ගපච්චඩ්ගාන” න්ති? (ම. නි.

2.87) “කුසලා නව්වගිතස්ස සික්ඛිතා වාතුරිත්ථියො”ති (ජා. 2.22.94) ව ආදීසු
 ඡෙකෙ. “කුසලානං ධම්මානං සමාදානහෙතු එවමීදං පුඤ්ඤං පවඩ්ඨති”ති (දී. නි.
 3.80) “කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා”ති (ධ. ස. 431) ව ආදීසු
 සුඛවිපාකෙ. ස්වායම්ධ ආරොග්‍යෙපි අනවජ්ජෙපි සුඛවිපාකෙපි වට්ටති. වචනත්ථො
 පනෙත්ථ කුච්ඡිතෙ පාපකෙ ධම්මෙ සලයන්ති වලයන්ති කම්පෙන්නි
 විද්ධංසෙන්නිති කුසලා, කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්ති පවත්තන්තිති කුසා, තෙ
 අකුසලසංඛාරානෙ කුසෙ ලුනන්ති ඡින්නන්තිති කුසලා, කුච්ඡිතානං වා සානතො
 තනුකරණතො කුසං, ඤාණං. තෙන කුසෙන ලාභබ්බා ගහෙතබ්බා පවත්තෙතබ්බාති
 කුසලා, යථා වා කුසා උභයභාගගතං හත්ථජ්ජදෙසං ලුනන්ති, එවමිමෙපි
 උජ්ජන්තානුජ්ජන්තභාවෙන උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං ලුනන්ති, තස්මා කුසා
 විය ලුනන්තිති කුසලා. තෙසං රූපාවචරකුසලානං භාවනා. අරූපභවසංඛාරානෙ
 අරූපෙ අවචරන්තිති අරූපාවචරා. තෙභූමකවට්ටෙ පරියාපන්නා අන්තොගධාති
 පරියාපන්නා, තස්මිං න පරියාපන්නාති අපරියාපන්නා, ලොකුත්තරා.

කාමාවචරකුසලානං ධම්මානං භාවනා තස්මා න චුත්තාති චෙ?
 අජ්ජනාජ්ජත්තාය එව භාවනාය අභිධම්මෙ භාවනාති අධිජ්ජෙතත්තා. චුත්තඤ්ඨි
 තත්ථ –

“යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා සිජ්ජායතනෙසු
 යොගවිහිතෙසු වා විජ්ජාට්ඨානෙසු කම්මස්සකතං වා සච්චානුලොමිකං වා
 රූපං අනිච්චන්ති වා, වෙදනා අනිච්චාති වා, සඤ්ඤා අනිච්චාති වා, සංඛාරා
 අනිච්චාති වා, විඤ්ඤාණං අනිච්චන්ති වා යං එවරූපං අනුලොමිකං ඛන්තිං
 දිට්ඨිං රූපිං මුදිං පෙක්ඛං ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තිං පරතො අසුත්ථා පටිලහති,
 අයං චුච්චති චිත්තාමයා පඤ්ඤා. යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසු...පෙ....
 ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තිං පරතො සුත්ථා පටිලහති, අයං චුච්චති සුතමයා
 පඤ්ඤා. සබ්බාපි සමාපන්නස්ස පඤ්ඤා භාවනාමයා පඤ්ඤා”ති (විභ. 768).

සා පන කාමාවචරභාවනා ආවජ්ජනභවච්ඡිගපාතෙහි අන්තරිතත්තා භාවනාති න
 චුත්තාති වෙදිතබ්බා. සබ්බෙසං පන පුඤ්ඤානං තිව්ධපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනං
 අන්තොගධත්තා උපචාරසමාධිවිපස්සනාසමාධීනං භාවනාමයපුඤ්ඤතා සිද්ධා. ඉධ
 පන ලොකීයභාවනාය එව සඬගහිතා. රූපාරූපාවචරානං තිව්ධභාවෙ භීනාති ලාමකා.
 භීනුත්තමානං මජ්ඣෙ භවා මජ්ඣා, මජ්ඣිමාතිපි පායො. පධානභාවං නීතාති
 පණිතා, උත්තමාති අත්ථො. ආයුහනවසෙන අයං භීනමජ්ඣිමපණිතතා වෙදිතබ්බා.
 යස්සා හි ආයුහනක්ඛණෙ ඡන්දො වා භීනො හොති වීරියං වා චිත්තං වා වීමංසා වා,
 සා භීනා නාම. යස්සා තෙ ධම්මා මජ්ඣිමා, සා මජ්ඣිමා නාම. යස්සා තෙ ධම්මා
 පණිතා, සා පණිතා නාම. මුදුකෙහි වා ඉන්ද්‍රියෙහි සම්පයුත්තා භීනා නාම,
 මජ්ඣිමෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි සම්පයුත්තා මජ්ඣිමා, අධිමත්තෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි සම්පයුත්තා
 පණිතා නාම. අපරියාපන්නාය භීනමජ්ඣිමත්තාභාවා පණිතතා එව චුත්තා. සා හි
 උත්තමට්ටයෙන අතජ්ජකට්ටයෙන ව පණිතා.

27. පයමහාවනාවතුක්කෙ භාවෙනීති එකස්මිංයෙව බණෙ තථා තථා පටිච්ඡේදානං අරියමග්ගං භාවෙනි. දුතියහාවනාවතුක්කෙ එසනාහාවනාති අප්පනාපුබ්බහාගෙ භාවනා. සා හි අප්පනං එසන්ති එතායාති එසනාති වුත්තා. පටිලාභහාවනාති අප්පනාහාවනා. සා හි තාය එසනාය පටිලබ්භතීති පටිලාභොති වුත්තා. එකරසාහාවනාති පටිලාභෙ වසිභාවං පත්තුකාමස්ස පයොගකාලෙ භාවනා. සා හි තෙන තෙන පහානෙන තෙහි තෙහි කිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්තිරසෙන එකරසාති කත්වා එකරසාති වුත්තා. ආසෙවනාහාවනාති පටිලාභෙ වසිප්පත්තස්ස යථාරුචි පරිභොගකාලෙ භාවනා. සා හි භුසං සෙවියතීති ආසෙවනාති වුත්තා. කෙච් පන ‘‘ආසෙවනාහාවනා වසිකම්මං, එකරසාහාවනා සබ්බත්ථිකා’’ති වණ්ණෙයන්ති. චතුක්කවිහාගෙ සමාධිං සමාපජ්ජන්තානන්ති වත්තමානසමීපෙ වත්තමානවචනං. තත්ථ ජාතාති තස්මිං පුබ්බහාගෙ ජාතා. එකරසා භොන්තීති අප්පනුප්පාදනෙ සමානකිච්චා භොන්ති. සමාධිං සමාපන්තානන්ති අප්පිතප්පනානං. තත්ථ ජාතාති තස්සා අප්පනාය ජාතා. අඤ්ඤමඤ්ඤං නාතික්කමන්ති. අධිමොක්ඛට්ඨයෙන සද්ධන්ද්‍රියං භාවයතොතිආදීසු එකක්ඛණෙපි එකෙකස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස සකසකකිච්චකරණෙ තංතංතිස්සයවසෙන සකසකකිච්චකාරකාති සෙසානිපි ඉන්ද්‍රියානි විමුත්තිරසෙන එකරසා භොන්තීති විමුත්තිරසෙනෙව එකරසට්ඨයෙන භාවනා. බලබොජ්ඣංගච්චගභිගෙසුපි එසෙව නයො. එකරසාති ච ලිඛිතවිපල්ලාසො කතො.

ඉධ භික්ඛුති ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛු. සංසාරෙ භයං ඉක්ඛතීති භික්ඛු. පුබ්බණ්ඞසමයන්තිආදීසු අවිචන්තසංයොගත්ථෙ උපයොගවචනං, අත්ථතො පන භුම්මමෙව, දිවසස්ස පුබ්බකාලෙති අත්ථො. ආසෙවතීති වසිප්පත්තං සමාධිං භුසං සෙවති. මජ්ඣන්තිකසමයන්ති දිවසස්ස මජ්ඣකාලෙ. සායන්හසමයන්ති දිවසස්ස සායන්හකාලෙ. පුරෙහත්තන්ති දිවාහත්තතො පුරෙකාලෙ. පච්ඡාහත්තන්ති දිවාහත්තතො පච්ඡාකාලෙ. පුරිමෙපි යාමෙති රත්තියා පයමෙ කොට්ඨාසෙ. කාලෙති කාලපක්ඛෙ. පුණ්ණෙති සුක්කපක්ඛෙ. පුරිමෙපි වයොඛන්ධෙති පයමෙ වයොකොට්ඨාසෙ, පයමවයෙති අත්ථො. තීසු ච වයෙසු වස්සසනායුකස්ස පුරිසස්ස එකෙකස්මිං වයෙ චතුමාසාධිකාති තෙත්තිංස වස්සානි භොන්ති.

28. තතියහාවනාවතුක්කෙ තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනට්ඨයෙනාති තත්ථ නෙක්ඛම්මාදීසු භාවනාවිසෙසෙසු ජාතානං සමාධිපඤ්ඤාසඬ්ඛාතානං යුගනද්ධධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතික්කමනභාවෙන. ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨයෙනාති තත්ථෙව සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං නානාකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්තිරසෙන එකරසභාවෙන. තදුපගචීරියවාහනට්ඨයෙනාති තෙසං අනතිවත්තනඑකරසභාවානං අනුච්ඡවිකස්ස චීරියස්ස වාහනභාවෙන. ආසෙවනට්ඨයෙනාති යා තස්ස තස්මිං සමයෙ පවත්තා ආසෙවනා. තස්සා ආසෙවනාය ආසෙවනභාවෙන.

රූපසඤ්ඤන්ති කුසලවිපාකකිරියවසෙන පඤ්චදසවිධං රූපාවචරජ්ඣානසඬ්ඛාතං රූපසඤ්ඤං. රූපාවචරජ්ඣානමපි හි රූපන්ති වුවචති

“රුපි රූපානි පස්සති” තිආදීසු (දී. නි. 2.174; අ. නි. 8.66; ධ. ස. 248), තස්ස ඤානස්ස ආරම්මණම්පි “බහිද්ධා රූපානි පස්සති සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී” තිආදීසු (දී. නි. 2.173; අ. නි. 8.65-66; ධ. ස. 247, 249). රූපාවචරජ්ඣානඤ්ඤි සඤ්ඤාසීසෙන රූපෙ සඤ්ඤාති කත්වා රූපසඤ්ඤාති වුවිති. පටිසසඤ්ඤන්ති කුසලවිපාකා පඤ්ච, අකුසලවිපාකා පඤ්චාති එවං දසවිධං පටිසසඤ්ඤං. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා හි සඤ්ඤා චක්ඛාදීනං චත්ථුනං රූපාදීනං ආරම්මණානඤ්ච පටිඝාතෙන උප්පන්නත්තා පටිසසඤ්ඤාති වුවිති. රූපසඤ්ඤා සද්දසඤ්ඤා ගන්ධසඤ්ඤා රසසඤ්ඤා ඓද්ධිකසඤ්ඤානිපි එතිස්සා එව නාමං. නානත්තසඤ්ඤන්ති අට්ඨ කාමාවචරකුසලසඤ්ඤා, ද්වාදස අකුසලසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකුසලවිපාකසඤ්ඤා, ද්වෙ අකුසලවිපාකසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකිරියසඤ්ඤාති එවං චතුරත්තාලීසවිධං නානත්තසඤ්ඤං. සා හි නානත්තෙ නානාසභාවෙ රූපසද්දාදිභෙදෙ ගොචරෙ පවත්තා සඤ්ඤාති නානත්තසඤ්ඤා, චතුරත්තාලීසභෙදතො නානත්තා නානාසභාවා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසදිසා සඤ්ඤාති වා නානත්තසඤ්ඤාති වුවිති. සඤ්ඤාබහුකත්තෙපි ජාතිග්ගහණෙන එකවචනං කතං.

නිව්වසඤ්ඤන්ති නිව්වන්ති සඤ්ඤං නිව්වසඤ්ඤං. එවං සුඛසඤ්ඤං අත්තසඤ්ඤං. නන්දිත්ති සප්පිතිකං තණ්හං. රාගන්ති නිප්පිතිකං තණ්හං. සමුදයන්ති රාගස්ස සමුදයං. අථ වා භඩ්ගානුපස්සනාය භඩ්ගස්සෙව දස්සනතො සඬබාරානං උදයං. ආදානන්ති නිබ්බත්තනවසෙන කිලෙසානං, අදොසදස්සාවිතාය සඬබතාරම්මණස්ස වා ආදානං. ඝනසඤ්ඤන්ති සන්තතිවසෙන ඝනන්ති සඤ්ඤං. ආයුහනන්ති සඬබාරානං අත්ථාය පයොගකරණං. ධුවසඤ්ඤන්ති ථීරන්ති සඤ්ඤං. නිමිත්තන්ති නිව්වනිමිත්තං. පණ්ඩිත්ති සුඛපත්ථනං. අභිනිවෙසන්ති අත්ථි අත්තාති අභිනිවෙසං. සාරාදානාභිනිවෙසන්ති නිව්වසාරත්තසාරගහණාභිනිවෙසං. සම්මොභාභිනිවෙසන්ති “අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධාන” න්තිආදිවසෙන (සං. නි. 2.20) “ඉස්සරතො ලොකො සම්මොභාති” තිආදිවසෙන ච සම්මොභාභිනිවෙසං. ආලයාභිනිවෙසන්ති ආදීනවාදස්සතෙන අල්ලිසිතබ්බමිදන්ති අභිනිවෙසං. අප්පටිසඬබන්ති අනුපායගහණං. සඤ්ඤොගාභිනිවෙසන්ති කාමයොගාදිකං කිලෙසප්පවත්ති.

දිට්ඨෙකට්ඨෙති දිට්ඨිහි සහ එකස්මිං ධීතාති දිට්ඨෙකට්ඨා. තෙ දිට්ඨෙකට්ඨෙ. කිලෙසෙන්ති උපතාපෙන්ති, විබාධෙන්ති වාති කිලෙසා. තෙ කිලෙසෙ. දුට්ඨඤ්ඤි එකට්ඨං පභානෙකට්ඨං සහජෙකට්ඨඤ්ච. පභානෙකට්ඨං සක්කායදිට්ඨිපමුඛාහි තෙසට්ඨියා දිට්ඨිහි සහ (පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.118) යාව සොතාපත්තිමග්ගෙන පභානා, තාව එකස්මිං පුග්ගලෙ ධීතාති අත්ථො. ඉදම්ධාධිප්පෙනං. දසසු හි කිලෙසෙසු ඉධ දිට්ඨිකිලෙසොයෙව ආගතො. සෙසෙසු පන අපායගමනීයො ලොභො දොසො මොභො මානො විචිකිච්ඡා ථීනං උද්ධව්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති නව කිලෙසා දිට්ඨියා සහ පභානෙකට්ඨා හුත්වා සොතාපත්තිමග්ගෙන පභීයන්ති, රාගදොසමොහපමුඛෙසු වා දියඬිච්චෙසු කිලෙසසහස්සෙසු සොතාපත්තිමග්ගෙන දිට්ඨියා පභීයමානාය දිට්ඨියා සහ අපායගමනීයා සබ්බකිලෙසා පභානෙකට්ඨවසෙන

පහියන්ති, සහජෙකට්ඨෙ දිට්ඨියා සහ එකස්මිං චිත්තෙ යිතාති අත්ථො.
 සොනාපත්තිමග්ගෙන හි ද්විසු දිට්ඨිසම්පයුත්තඅසඬ්ඛාරිකචිත්තෙසු පහියමානෙසු
 තෙහි සහජාතො ලොභො මොභො උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තජ්ජන්ති ඉමෙ
 කිලෙසා සහජෙකට්ඨවසෙන පහියන්ති, ද්විසු දිට්ඨිසම්පයුත්තසඬ්ඛාරිකචිත්තෙසු
 පහියමානෙසු තෙහි සහජාතො ලොභො මොභො ටීනං උද්ධච්චං අහිරිකං
 අනොත්තජ්ජන්ති ඉමෙ කිලෙසා සහජෙකට්ඨවසෙන පහියන්ති. ඔළාරිකෙ
 කිලෙසෙති ඔළාරිකභූතෙ කාමරාගඛ්‍යාපාදෙ. අනුසහගතෙ කිලෙසෙති සුබ්‍රමභූතෙ
 කාමරාගඛ්‍යාපාදෙ. සබ්බකිලෙසෙති මග්ගත්තයෙන පහිනාවසෙසෙ.

වීරියං වාහෙතීති යොගාවචරො වීරියං පවත්තෙති. හෙට්ඨා
 එසනාපට්ඨාහඵකරසඤ්ඤාවනචනාති භාවනානං විසෙසදස්සන්තං චුත්තාති
 “එවංභූතා ච භාවනා”ති. ඉධ “තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනට්ඨෙන
 ඉන්ද්‍රියානං ඵකරසට්ඨෙන තදුපගවීරියවාහනට්ඨෙන ආසෙවනට්ඨෙනා”ති වචනාති
 භාවනාහෙතුදස්සන්තං චුත්තාති “ඉමිනා ච ඉමිනා ච හෙතුනා භාවනා”ති. හෙට්ඨා
 ආසෙවනාභාවනාති නානාක්ඛණවසෙන චුත්තා, ඉධ ආසෙවනට්ඨෙන භාවනාති
 එකක්ඛණවසෙනාති විසෙසො. රූපං පස්සන්තො භාවෙතීතිආදීසු රූපාදීනි
 පස්සිතබ්බකාරොන පස්සන්තො භාවෙතබ්බං භාවනං භාවෙතීති අත්ථො. එකරසා
 හොන්තීති විමුත්තිරසෙන, කිච්චරසෙන වා එකරසා හොන්ති. විමුත්තිරසොති
 සම්පත්තිරසො. කිච්චසම්පත්තිඅත්ථෙත රසො නාම පච්චිචතීති හි චුත්තන්ති.

භාවෙතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සව්ඡිකාතබ්බනිද්දෙසවණ්ණනා

29. සව්ඡිකාතබ්බනිද්දෙසෙ දස එකුත්තරවිස්සජ්ජනාති
 පට්ඨාහසව්ඡිකිරියාවසෙන චුත්තාති. තත්ථ අකුප්පා වෙතොවිමුත්තීති
 අරහත්තඵලවිමුත්ති. සා හි න කුප්පති න වලති න පරිභායතීති අකුප්පා,
 සබ්බකිලෙසෙහි චිත්තස්ස විමුත්තත්තා වෙතොවිමුත්තීති චුච්චති. විජ්ජාති තිස්සො
 විජ්ජා. විමුත්තීති දසුත්තරපරියායෙන අරහත්තඵලං චුත්තං, සඬ්ඛිතිපරියායෙන පන
 “විමුත්තීති ද්වෙ විමුත්තියො චිත්තස්ස ච අධිමුත්ති නිබ්බානඤ්චා”ති (දී. නි. අට්ඨ.
 3.304) චුත්තං. එත්ථ ච අට්ඨ සමාපත්තියො නිවරණාදීහි සුට්ඨු විමුත්තත්තා විමුත්ති
 නාම, නිබ්බානං සබ්බසඬ්ඛතො විමුත්තත්තා විමුත්ති නාම. තිස්සො විජ්ජාති
 පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං විජ්ජා සත්තානං චුතුපපාතෙ ඤාණං විජ්ජා ආසවානං
 ඛයෙ ඤාණං විජ්ජා. තමවිජ්ඣානට්ඨෙන විජ්ජා, විදිතකරණට්ඨෙනාපි විජ්ජා.
 පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණඤ්ඤි උප්පජ්ජමානං පුබ්බෙතිවාසං ඡාදෙත්වා යීතං තමං
 විජ්ඣාති, පුබ්බෙතිවාසඤ්ච විදිතං කරොතීති විජ්ජා. චුතුපපාතෙ ඤාණං
 චුතිපට්ඨසන්ධිච්ඡාදකං තමං විජ්ඣාති, චුතුපපාතඤ්ච විදිතං කරොතීති විජ්ජා.
 ආසවානං ඛයෙ ඤාණං චතුසච්චච්ඡාදකං තමං විජ්ඣාති, චතුසච්චධම්මෙ ච විදිතං
 කරොතීති විජ්ජා. වත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානීති සොනාපත්තිඵලං, සකදාගාමිඵලං,
 අනාගාමිඵලං, අරහත්තඵලං. පාපධම්මෙ සමෙති විනාසෙතීති සමණො, සමණස්ස

භාවෝ සාමඤ්ඤං. චතුත්තං අරියමග්ගානමෙතං නාමං. සාමඤ්ඤස්ස ඵලානි සාමඤ්ඤඵලානි.

පඤ්ච ධම්මක්ඛන්ධානි සීලක්ඛන්ධො, සමාධික්ඛන්ධො, පඤ්ඤාක්ඛන්ධො, විමුක්තික්ඛන්ධො, විමුක්තිඤ්ඤාණදස්සනක්ඛන්ධො. ධම්මක්ඛන්ධානි ධම්මවිභාගා ධම්මකොට්ඨාසා. සීලක්ඛන්ධාදීසුපි එසෙව නයො. ලොකියලොකුත්තරා සීලසමාධිපඤ්ඤා ඵව සීලසමාධිපඤ්ඤාක්ඛන්ධා. සමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිමුක්තියො ඵව විමුක්තික්ඛන්ධො. තිවිධා විමුක්තිපච්චවෙක්ඛණා ඵව විමුක්තිඤ්ඤාණදස්සනක්ඛන්ධො. සො ලොකියො ඵව. ජානනට්ඨෙන ඤාණමෙව දස්සනට්ඨෙන දස්සනන්ති ඤාණදස්සනං, විමුක්තිනං ඤාණදස්සනං විමුක්තිඤ්ඤාණදස්සනන්ති වුවවති. වික්ඛම්භනනදඩගවිමුක්තියො පන සමාධිපඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහෙව සඩ්ගහිතා. ඉමෙ පඤ්ච ධම්මක්ඛන්ධා සෙක්ඛානං සෙක්ඛා, අසෙක්ඛානං අසෙක්ඛානි වුත්තා. එතෙසු හි ලොකියා ච නිස්සරණවිමුක්ති ච නෙවසෙක්ඛානාසෙක්ඛා. සෙක්ඛා භොන්තාපි සෙක්ඛානං ඉමෙ ඉති සෙක්ඛා, අසෙක්ඛානං ඉමෙ ඉති අසෙක්ඛානි වුවවන්ති. “සෙක්ඛෙන විමුක්තික්ඛන්ධෙන සමන්තාගතො භොති” ති එත්ථ පන නිස්සරණවිමුක්තියා ආරම්මණකරණවසෙන සමන්තාගතොති වෙදිතබ්බො. ඡ අභිඤ්ඤානි ඡ අධිකානි ඤාණානි. කතමා ඡ? ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණං, දිබ්බසොතධාතුඤ්ඤාණං, පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං, වෙනොපරියඤ්ඤාණං, දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණං, ආසවානං බයෙ ඤාණන්ති ඉමා ඡ.

සත්ත ඛණාසවබලානීති ඛණා ආසවා අස්සාති ඛණාසවො, ඛණාසවස්ස බලානි ඛණාසවබලානි. කතමානි සත්ත? වුත්තානි භගවතා –

“ඉධ, භික්ඛවෙ, ඛණාසවස්ස භික්ඛුනො අනිච්චතො සබ්බෙ සඬ්ඛාරා යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය සුද්ධියා භොන්ති. යම්පි, භික්ඛවෙ, ඛණාසවස්ස භික්ඛුනො අනිච්චතො සබ්බෙ සඬ්ඛාරා යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය සුද්ධියා භොන්ති, ඉදම්පි, භික්ඛවෙ, ඛණාසවස්ස භික්ඛුනො බලං භොති, යං බලං ආගම්ම ඛණාසවො භික්ඛු ආසවානං බයං පටිජානාති ‘ඛණා මෙ ආසවා’ ති.

“පුන චපරං, භික්ඛවෙ, ඛණාසවස්ස භික්ඛුනො අඬ්ඛාරකාසුපමා කාමානි යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය සුද්ධියා භොන්ති. යම්පි, භික්ඛවෙ...පෙ.... ඉදම්පි ඛණාසවස්ස භික්ඛුනො බලං භොති...පෙ....

“පුන චපරං, භික්ඛවෙ, ඛණාසවස්ස භික්ඛුනො විචෙකනින්තං චිත්තං භොති විචෙකපොණං විචෙකපබ්භාරං විචෙකට්ඨං නෙක්ඛම්මාහිරතං බ්‍යන්තිභූතං සබ්බසො ආසවට්ඨානියෙහි ධම්මෙහි. යම්පි, භික්ඛවෙ...පෙ.... ඉදම්පි ඛණාසවස්ස භික්ඛුනො බලං භොති...පෙ....

“පුන චපරං, භික්ඛවෙ, ඛණාසවස්ස භික්ඛුනො චත්තාරො සතිපට්ඨානා භාවිතා භොන්ති සුභාවිතා. පඤ්චින්ද්‍රියානි භාවිතානි භොන්ති සුභාවිතානි. සත්ත බොජ්ඣංගිභාවිතා භොන්ති සුභාවිතා. අරියො අට්ඨංගිකො මග්ගො

භාවිතො හොති සුභාවිතො. යම්පි, භික්ඛවෙ, ඛිණාසවස්ස භික්ඛුනො අරියො අට්ඨඨිගිකො මග්ගො භාවිතො හොති සුභාවිතො, ඉදම්පි ඛිණාසවස්ස භික්ඛුනො බලං හොති, යං බලං ආගම්ම ඛිණාසවො භික්ඛු ආසවානං බයං පටිජානාති ‘ඛිණා මෙ ආසවා’”ති (අ. නි. 10.90; දී. නි. 3.357; පටි. ම. 2.44).

තත්ථ පයමෙන බලෙන දුක්ඛසච්චපට්ඨෙධො, දුතියෙන සමුදයසච්චපට්ඨෙධො, තතියෙන නිරොධසච්චපට්ඨෙධො, චතුභි මග්ගසච්චපට්ඨෙධො පකාසිතො හොති.

අට්ඨ විමොක්ඛාති ආරම්මණෙ අධිමුච්චනට්ඨෙන පච්චනීකධම්මෙහි ව සුට්ඨ මුච්චනට්ඨෙන විමොක්ඛො. “කතමෙ අට්ඨ? රුපී රූපානි පස්සති, අයං පයමො විමොක්ඛො. අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤි බහිද්ධා රූපානි පස්සති, අයං දුතියො විමොක්ඛො. ‘සුභ’න්තෙව අධිමුත්තො හොති, අයං තතියො විමොක්ඛො. සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඨිගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ‘අනන්තො ආකාසො’ති ආකාසානඤ්චායනනං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං චතුත්ථො විමොක්ඛො. සබ්බසො ආකාසානඤ්චායනනං සමතික්කම්ම ‘අනන්තං විඤ්ඤාණං’න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායනනං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං පඤ්චමො විමොක්ඛො. සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායනනං සමතික්කම්ම ‘නත්ථි කිඤ්චී’ති ආකිඤ්චඤ්ඤායනනං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං ඡට්ඨො විමොක්ඛො. සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායනනං සමතික්කම්ම නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායනනං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං සත්තමො විමොක්ඛො. සබ්බසො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායනනං සමතික්කම්ම සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං උපසම්පජ්ජ විහරති, අයං අට්ඨමො විමොක්ඛො”ති (දී. නි. 2.174; 3.358; අ. නි. 8.66).

නව අනුපුබ්බනිරොධාති නව අනුපටිපාටියා නිරොධො. “කතමෙ නව? පයමං ඤානං සමාපන්නස්ස කාමසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, දුතියං ඤානං සමාපන්නස්ස විතක්කවිචාරා නිරුද්ධා හොන්ති, තතියං ඤානං සමාපන්නස්ස පීති නිරුද්ධා හොති, චතුත්ථං ඤානං සමාපන්නස්ස අස්සාසපස්සාසා නිරුද්ධා හොන්ති, ආකාසානඤ්චායනනං සමාපන්නස්ස රූපසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, විඤ්ඤාණඤ්චායනනං සමාපන්නස්ස ආකාසානඤ්චායනනසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, ආකිඤ්චඤ්ඤායනනං සමාපන්නස්ස විඤ්ඤාණඤ්චායනනසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායනනං සමාපන්නස්ස ආකිඤ්චඤ්ඤායනනසඤ්ඤා නිරුද්ධා හොති, සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නස්ස සඤ්ඤා ව වෙදනා ව නිරුද්ධා හොන්ති”ති (අ. නි. 9.31; දී. නි. 3.344, 359).

දස අසෙක්ඛා ධම්මාති උපරි සික්ඛිතබ්බාභාවතො න සික්ඛන්තීති අසෙක්ඛො. අථ වා තිසු සික්ඛාසු සික්ඛන්තීති සෙක්ඛො, වුද්ධිප්පත්තා සෙක්ඛාති අසෙක්ඛො, අරහන්තො. අසෙක්ඛානං ඉමෙ ඉති අසෙක්ඛො. “කතමෙ දස? අසෙක්ඛො සම්මාදිට්ඨි, අසෙක්ඛො සම්මාසඤ්ඤාපො, අසෙක්ඛො සම්මාවාචා, අසෙක්ඛො සම්මාකම්මන්තො, අසෙක්ඛො සම්මාආජීවො, අසෙක්ඛො සම්මාවායාමො, අසෙක්ඛො සම්මාසති, අසෙක්ඛො සම්මාසමාධි, අසෙක්ඛො සම්මාඤ්ඤාණං, අසෙක්ඛො

සම්මාවිමුත්ති''ති (දී. නි. 3.348, 360). අසෙක්ඛං සම්මාඤ්ඤාණන්ති
 අරහත්තඵලපඤ්ඤාං යපෙත්වා සෙසලොකියපඤ්ඤා. සම්මාවිමුත්තිති
 අරහත්තඵලවිමුත්ති. අට්ඨකථායං (දී. නි. අට්ඨ. 3.348) පන වුත්තං -

“අසෙක්ඛා සම්මාදිට්ඨිතිආදයො සබ්බෙපි ඵලසම්පයුත්තධම්මා ඵව.
 ඵත්ථ ව සම්මාදිට්ඨි සම්මාඤ්ඤාණන්ති ද්විසු යානෙසු පඤ්ඤාව කථිතා.
 සම්මාවිමුත්තිති ඉමිනා පන පදෙන වුත්තාවසෙසා ඵලසමාපත්තිධම්මා
 සඬගහිතා''ති.

සබ්බං, හික්ඛවෙ, සච්ඡිකාතබ්බන්තිආදීසු ආරම්මණසච්ඡිකිරියා වෙදිතබ්බා.
 රූපං පස්සන්තො සච්ඡිකරොතිතිආදීසු රූපාදීනි ලොකියානි පස්සිතබ්බාකාරෙන
 පස්සන්තො තානෙව රූපාදීනි ආරම්මණසච්ඡිකිරියාය සච්ඡිකරොති, රූපාදීනි වා
 පස්සිතබ්බාකාරෙන පස්සන්තො තෙන හෙතුනා සච්ඡිකාතබ්බං නිබ්බානං
 සච්ඡිකරොති. පස්සන්තොති හි පදං හෙතුඅත්ථෙපි අක්ඛරවින්තකා ඉච්ඡන්ති.
 අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදීනි පන ලොකුත්තරානි පච්චවෙක්ඛණවසෙන
 පස්සන්තො තානෙව ආරම්මණසච්ඡිකිරියාය සච්ඡිකරොති. “අමතොගධං නිබ්බානං
 පරියොසානට්ඨෙන සච්ඡිකරොති''ති ඉදං
 පරිඤ්ඤායාපහාතබ්බසච්ඡිකාතබ්බභාවෙනබ්බෙසු සච්ඡිකාතබ්බත්තා උජුකමෙව.
 යෙ යෙ ධම්මා සච්ඡිකතා භොන්ති, තෙ තෙ ධම්මා ඵස්සිතා භොන්තිති
 ආරම්මණසච්ඡිකිරියාය සච්ඡිකතා ආරම්මණඵස්සෙන චුට්ඨා භොන්ති,
 පටිලාභසච්ඡිකිරියාය සච්ඡිකතා පටිලාභඵස්සෙන චුට්ඨා භොන්තිති.

සච්ඡිකාතබ්බන්තිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භානභාගියවතුක්කන්තිද්දෙසවණ්ණනා

30. ඉදානි යස්මා භානභාගියාදිතා එකකස්සෙව සමාධිස්ස අවත්ථාහෙදෙන
 භොති, තස්මා භානභාගියවතුක්කං එකතොයෙව නිද්දිට්ඨං. තත්ථ පයමස්ස
 ඤානස්ස ලාභින්ති පයමස්ස ඤානස්ස ලාභිනො. සාමිඅත්ථෙ උපයොගවචනං.
 ලාභො සච්ඡිකිරියා අස්ස අත්ථිති ලාභිති වුවචති. කාමසහගතාති ඵත්ථ
 සහගතසද්දස්ස ආරම්මණත්ථො අධිජ්ජෙතො, වත්ථුකාමකිලෙසකාමාරම්මණාති
 අත්ථො. සඤ්ඤාමනසිකාරාති ජවනසඤ්ඤා ව තදාවජ්ජනමනසිකාරො ව,
 සඤ්ඤාසම්පයුත්තමනසිකාරොපි වට්ටති. සමුදාවරන්තිති පවත්තන්ති. ධම්මොති
 පයමජ්ඣානධම්මො. ඤානා පරිභායන්තො තිහි කාරණෙහි පරිභායති
 කිලෙසසමුදාවාරෙන වා අසප්පායකිරියාය වා අනනුයොගෙන වා.
 කිලෙසසමුදාවාරෙන පරිභායන්තො සීඝං පරිභායති,
 කම්මාරාමතාහස්සාරාමතානිද්දාරාමතාසඬගණිකාරාමතානුයොගවසෙන
 අසප්පායකිරියාය පරිභායන්තො දන්ධං පරිභායති, ගෙලඤ්ඤපච්චයවෙකල්ලාදිනා
 පලිබොධෙන අහික්ඛණං අසමාපජ්ජන්තො අනනුයොගෙන පරිභායන්තොපි දන්ධං
 පරිභායති. ඉධ පන බලවකාරණමෙව දස්සෙන්නො කිලෙසසමුදාවාරමෙවාහ.

දුතියජ්ඣානාදීහි පන පරිභායන්තො

හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානනිකන්තිසමුදාවාරෙනපි පරිභායති. කිත්තාවතා පරිභීනො හොතීති? යදා න සක්කොති සමාපජ්ජිතං, එත්තාවතා පරිභීනො හොතීති.

තදනුධම්මතාති අනුපවත්තො ධම්මො අනුධම්මො, ඥානං අධිකං කත්වා පවත්තස්ස නිකන්තිධම්මස්සෙතං අධිවචනං. අනුධම්මො එව අනුධම්මතා, තස්ස ඥානස්ස අනුධම්මතා තදනුධම්මතා. සතීති නිකන්ති. සන්තිට්ඨතීති පතිට්ඨාති. තං පටමජ්ඣානං අනුපවත්තමානා නිකන්ති පවත්තතීති චුත්තං හොති.

අවිතක්කසහගතාති දුතියජ්ඣානාරම්මණා. තඤ්ඤි නත්ථෙත්ථ විතක්කොති අවිතක්කන්ති චුච්චති. නිබ්බිදාසහගතාති විපස්සනාරම්මණා. සා හි සඬ්ඛාරෙසු නිබ්බිත්තනො නිබ්බිදාති චුච්චති. “නිබ්බිත්තං විරජ්ජති”ති (මහාව. 23; සං. නි. 3.61) හි චුත්තං. විරාගූපසංහිතාති අරියමග්ගපටිසඤ්ඤත්තා විපස්සනා. විපස්සනා හි සිඛාප්පත්තා මග්ගචුට්ඨානං පාපෙති. තස්මා විපස්සනාරම්මණා සඤ්ඤාමනසිකාරා “විරාගූපසංහිතා”ති චුච්චන්ති, “විරාගා විමුච්චති”ති හි චුත්තං.

විතක්කසහගතාති විතක්කවසෙන පටමජ්ඣානාරම්මණා.

උපෙක්ඛාසුඛසහගතාති තත්ත්වජ්ඣාත්තඋපෙක්ඛාය ව සුඛවෙදනාය ව වසෙන තතියජ්ඣානාරම්මණා. පීතිසුඛසහගතාති පීතියා ව සුඛවෙදනාය ව වසෙන දුතියජ්ඣානාරම්මණා. අදුක්ඛමසුඛසහගතාති උපෙක්ඛාවෙදනාවසෙන චතුත්ථජ්ඣානාරම්මණා. සා හි වෙදනා න දුක්ඛා න සුඛාති අදුක්ඛමසුඛාති චුච්චති, ම-කාරො පනෙත්ථ පදසන්ධිවසෙන චුත්තො. රූපසහගතාති රූපජ්ඣානාරම්මණා. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙ ධීතස්ස භානභාගියධීතිභාගියනිබ්බේධභාගියත්තෙසු විජ්ජමානෙසුපි විසෙසභාගියත්තාභාවා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං න නිද්දිට්ඨං. සබ්බොපි වෙස ලොකියො සමාධි පමාදවිහාරිස්ස මුදිත්තිසස්ස භානභාගියො හොති, අප්පමාදවිහාරිස්ස මුදිත්තිසස්ස ධීතිභාගියො හොති, තණ්හාවරිතස්ස තික්ඛිත්තිසස්ස විසෙසභාගියො හොති, දිට්ඨිවරිතස්ස තික්ඛිත්තිසස්ස නිබ්බේධභාගියො හොතීති චුච්චති.

භානභාගියචතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලක්ඛණත්තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

31. ඉදානි යස්මා එකෙකොපි ලොකියධම්මො තිලක්ඛණබ්භාහතො, තස්මා ලක්ඛණත්තිකං එකතො නිද්දිට්ඨං. තත්ථ අනිච්චං ඛයට්ඨේනාති තත්ථ තත්ථෙව ඛීයනභාවෙන අනිච්චං. “ඛයධම්මත්තා, වයධම්මත්තා, විරාගධම්මත්තා, නිරොධධම්මත්තා අනිච්ච”න්ති එකෙ. දුක්ඛං භයට්ඨේනාති සප්පටිභයතාය දුක්ඛං. යඤ්ඤි අනිච්චං, තං භයාවහං හොති සීහොපමසුත්තෙ (සං. නි. 3.78) දෙවානං විය. “ජාතිජරාඛ්‍යාධිමරණභයට්ඨේන දුක්ඛ”න්ති එකෙ. අනත්තා අසාරකට්ඨේනාති “අත්තා නිවාසී කාරකො වෙදකො සයංවසී”ති එවං පරිකප්පිතස්ස අත්තසාරස්ස අභාවෙන අනත්තා. යඤ්ඤි අනිච්චං දුක්ඛං, තං අත්තනොපි අනිච්චතං වා උදයබ්බයපිළනං වා ධාරෙතං න සක්කොති, කුතො තස්ස කාරකාදිභාවො.

වුත්තඤ්ඤා “රූපඤ්ඤා හිදං, භික්ඛවෙ, අත්තා අභවිස්ස, නයිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙය්‍යා” තිආදි (මහාව. 20). “අත්තසාරනිච්චසාරවිරහිත්තා අනත්තා” ති එකෙ.

ලක්ඛණත්තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

32-33 .

අරියසච්චවතුක්කම්පි තථට්ඨෙත සච්චානං එකසම්බන්ධත්තා එකතො එව නිද්දිට්ඨං. තත්ථ තත්ථාති තෙසු චතුසු අරියසච්චෙසු. කතමන්ති කථෙතුකමානාපුච්ඡා. දුක්ඛං අරියසච්චන්ති පුච්ඡිතධම්මනිදස්සනං. තත්ථ ජාතිපි දුක්ඛාතිආදීසු ජාතිසද්දස්ස තාව අනෙකෙ අත්ථා පච්චෙදිතා. යථාහ –

“භවො කුලං නිකායො ච, සීලං පඤ්ඤත්ති ලක්ඛණං;
පසුති සන්ධි චෙවාති, ජාතිඅත්ථා පච්චෙදිතා”.

තථා හිස්ස “එකම්පි ජාතිං ද්වෙපි ජාතියො” තිආදීසු (පාරා. 12) භවො අත්ථො. “අක්ඛිත්තො අනුපක්කුට්ඨො ජාතිවාදෙනා” ති (දී. නි. 1.331) එත්ථ කුලං. “අත්ථී, විසාබ්බෙ, නිගණ්ඨා නාම සමණජාතී” ති (අ. නි. 3.71) එත්ථ නිකායො. “යතොහං, භගිනි, අරියාය ජාතියා ජාතො නාභිජානාමී” ති (ම. නි. 2.351) එත්ථ අරියසීලං. “තිරියා නාම තිණජාති නාභියා උග්ගන්ත්වා නහං ආභවිච ධීතා අභොසී” ති (අ. නි. 5.196) එත්ථ පඤ්ඤත්ති. “ජාති ද්විභි ඛන්ධෙහි සඬගහිතා” ති (ධාතු. 71) එත්ථ සඬගතලක්ඛණං. “සම්පතිජාතො, ආනන්ද, බොධිසත්තො” ති (ම. නි. 3.207) එත්ථ පසුති. “භවපච්චයා ජාතී” ති (විහ. 354) ච “ජාතිපි දුක්ඛා” ති (පටි. ම. 1.33; විහ. 190) ච එත්ථ පරියායතො පටිසන්ධිබන්ධා. නිජපරියායතො පන තත්ථ තත්ථ නිබ්බත්තමානානං සත්තානං යෙ යෙ ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තෙසං තෙසං පයමං පාතුභාවො.

කස්මා පනෙසා ජාති දුක්ඛාති වෙ? අනෙකෙසං දුක්ඛානං වත්ථුභාවතො. අනෙකානි හි දුක්ඛානි. සෙය්‍යාටීදං – දුක්ඛදුක්ඛං, විපරිණාමදුක්ඛං, සඬබාරදුක්ඛං, පටිච්ඡන්තදුක්ඛං, අප්පටිච්ඡන්තදුක්ඛං, පරියායදුක්ඛං, නිජපරියායදුක්ඛන්ති. එත්ථ කායිකචෙතසිකා දුක්ඛා වෙදනාසභාවතො ච නාමතො ච දුක්ඛත්තා දුක්ඛදුක්ඛන්ති වුවචති. සුඛා වෙදනා විපරිණාමෙන දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො විපරිණාමදුක්ඛං. උපෙක්ඛාවෙදනා වෙච අවසෙසා ච තෙභුමකසඬබාරා උදයබ්බයපටිපිළිත්තා සඬබාරදුක්ඛං. කණ්ණසුලදන්තසුලරාගජපරිලාභදොසජපරිලාභාදි කායිකචෙතසිකො ආබාධො පුච්ඡිත්වා ජාතිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච අපාකට්ඨාවතො පටිච්ඡන්තදුක්ඛං. ද්වන්තිංසකම්මකාරණාදිසමුට්ඨාතො ආබාධො අපුච්ඡිත්වා ජාතිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච පාකට්ඨාවතො අප්පටිච්ඡන්තදුක්ඛං. යපෙත්වා දුක්ඛදුක්ඛං සෙසං දුක්ඛසච්චවිහඬිගෙ (විහ. 190 ආදයො) ආගතං ජාතිආදි

සබ්බම්භි තස්ස තස්ස දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො පරියායදුක්ඛං. දුක්ඛදුක්ඛං පන නිජ්ජපරියායදුක්ඛන්ති වුච්චති.

තත්‍රායං ජාති යං තං බාලපණ්ඩිතසුත්තාදීසු (ම. නි. 3.246 ආදයො) භගවතාපි උපමාවසෙන පකාසිතං ආපායිකං දුක්ඛං, යඤ්ච සුගතියම්භි මනුස්සලොකෙ ගබ්භොක්කන්තිමුලකාදිභෙදං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, තස්ස වත්ථුභාවතො දුක්ඛා. තත්‍රිදං ගබ්භොක්කන්තිමුලකාදිභෙදං දුක්ඛං – අයඤ්චි සත්තො මාතූකුච්ඡිම්භි නිබ්බත්තමානො න උප්පලපදුමපුණ්ඩරිකාදීසු නිබ්බත්තති, අථ ඛො භෙට්ඨා ආමාසයස්ස උපරි පක්කාසයස්ස උදරපටලපිට්ඨිකණ්ටකානං වෙමජ්ඣෙ පරමසම්බාධෙ නිබ්බන්ධකාරෙ නානාකුණපගන්ධපරිභාවිතපරමදුග්ගන්ධපවනවිවරිතෙ අධිමත්තජෙගුච්ඡෙ කුච්ඡජ්ජදෙසෙ පුතිමච්ඡපුතිකුම්මාසවන්දනිකාදීසු කිම් විය නිබ්බත්තති. සො තත්ථ නිබ්බත්තො දස මාසෙ මාතූකුච්ඡසම්භවෙන උස්මනා පුට්ඨාකං විය පච්චමානො පිට්ඨපිණ්ඩි විය සෙදියමානො සම්ඤ්ජනපසාරණාදිවිරහිතො අධිමත්තං දුක්ඛං පච්චනුභොතිති. ඉදං තාව ගබ්භොක්කන්තිමුලකං දුක්ඛං.

යං පන සො මාතූ සහසා උපක්ඛලනගමනනිසීදනඋට්ඨානපරිවත්තනාදීසු සුරාධුත්තහත්ථගතො ඵලකො විය අහිතුණ්ඩිකහත්ථගතො සජ්ජපොතකො විය ව ආකඩ්ඪනපරිකඩ්ඪනඔධුනනනිද්ධුනනාදිනා උපක්කමෙන අධිමත්තං දුක්ඛමනුභොති, යඤ්ච මාතූ සීතූදකපානකාලෙ සීතනරකූපපන්නො විය උණ්භයාගුහත්තාදිඅජ්ඣොභරණකාලෙ අභිගාරවුට්ඨිසම්පරිකිණ්ණො විය ලොණම්බිලාදිඅජ්ඣොභරණකාලෙ බාරාපතච්ඡිකාදිකම්මකාරණජ්ජත්තො විය අධිමත්තං දුක්ඛමනුභොති. ඉදං ගබ්භපරිහරණමුලකං දුක්ඛං.

යං පනස්ස මුල්භගබ්භාය මාතූයා මිත්තාමච්චසුහජ්ජාදිහිපි අදස්සනාරහෙ දුක්ඛුජ්ජත්තිට්ඨානෙ ඡෙදනඵාලනාදිහි දුක්ඛමනුභවති. ඉදං ගබ්භවිජ්ජත්තිමුලකං දුක්ඛං.

යං විජායමානාය මාතූයා කම්මජෙහි වාතෙහි පරිවත්තෙන්වා නරකජ්ජපාතං විය අතිභයානකං යොනිමග්ගං පටිපාදියමානස්ස පරමසම්බාධෙන ව යොනිමුඛෙන තාලුච්ඡිග්ගලෙන විය නිකඩ්ඪියමානස්ස මහානාගස්ස නරකසත්තස්ස විය ව සඨ්ඝාතපබ්බතෙහි විචුණ්ණියමානස්ස දුක්ඛමුජ්ජජ්ජති. ඉදං විජායනමුලකං දුක්ඛං.

යං පන ජාතස්ස තරුණවණසදිසස්ස සුකුමාරසරීරස්ස හත්ථගහණන්භාපනධොවනවොලපරිමජ්ජනාදිකාලෙ සුවිමුඛබුරධාරාවිජ්ඣනඵාලනසදිසං දුක්ඛමුජ්ජජ්ජති. ඉදං මාතූකුච්ඡිතො බහි නික්ඛමනමුලකං දුක්ඛං.

යං තතො පරං පවත්තියං අත්තනාව අත්තානං වධෙන්තස්ස අවෙලකවතාදිවසෙන ආතාපනපරිතාපනානුයොගමනුයුත්තස්ස කොධවසෙන අභුඤ්ජන්තස්ස උබ්බන්ධන්තස්ස ව දුක්ඛං භොති. ඉදං අත්තපක්කමමුලකං දුක්ඛං.

යං පන පරතො වධබන්ධනාදීනි අනුභවන්තස්ස උප්පජ්ජති. ඉදං
පරුපක්කමමුලකංදුක්ඛන්ති. ඉති ඉමස්ස සබ්බස්සාපි දුක්ඛස්ස අයං ජාති වත්ථුමෙව
හොති. තෙනෙනං වුව්චති –

“ජායෙථ නො වෙ නරකෙසු සත්තො, තත්ථග්ගිදාහාදිකමප්පසය්හං;
ලහෙථ දුක්ඛං නු කුහිං පතිට්ඨං, ඉව්වාහ දුක්ඛාති මුනිධ ජාතිං.

“දුක්ඛං තිරච්ඡෙසු කසාපතොද-
දණ්ඩාහිසාතාදිභවං අනෙකං;
යං තං කථං තත්ථ භවෙය්‍ය ජාතිං,
විනා තහිං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

“පෙනෙසු දුක්ඛං පන බුජ්ජිපාසා-
වාතාතපාදිප්පභවං විචිත්තං;
යස්මා අජාතස්ස න තත්ථ අත්ථි,
තස්මාපි දුක්ඛං මුනි ජාතිමාහ.

“තිබ්බන්ධකාරෙ ව අසය්‍යසිතෙ,
ලොකන්තරෙ යං අසුරෙසු දුක්ඛං;
න තං භවෙ තත්ථ න චස්ස ජාති,
යතො අයං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

“යඤ්චාපි ගුප්තරකෙ විය මාතුගබ්භෙ,
සත්තො වසං චිරමතො බහි නික්ඛමඤ්ච;
පජ්ජොති දුක්ඛමතිසොරමිදම්පි නත්ථි,
ජාතිං විනා ඉතිපි ජාති අයඤ්චි දුක්ඛා.

“කිං භාසිතෙන බහුතා නනු යං කුහිඤ්චි,
අත්ථිධ කිඤ්චිදපි දුක්ඛමිදං කදාවි;
නෙවත්ථි ජාතිචිරහෙ යදතො මහෙසී,
දුක්ඛාති සබ්බපඨමං ඉමමාහ ජාති”න්ති.

ජරාපි දුක්ඛාති එත්ථ දුට්ඨා ජරා සඬ්ඛතලක්ඛණඤ්ච, ඛණ්ඩිව්වාදිසම්මතො
සන්තතියං එකභවපරියාපන්තබන්ධපුරාණභාවො ව. සා ඉධ අධිජ්ජෙතා. සා
පනෙසා දුක්ඛා සඬ්ඛාරදුක්ඛභාවතො වෙව දුක්ඛවත්ථුතො ව. යං හිදං
අඬ්ඟපච්චඬ්ගසිථිලීභාවඉන්ද්‍රියවිකාරවිරූපතා
යොබ්බනවිනාසබ්ලපසාතසතිමතිවිජ්ජවාසපරපරිභවාදිඅනෙකප්පච්චයං
කායිකචෙතසිකං දුක්ඛමුප්පජ්ජති, ජරා තස්ස වත්ථු. තෙනෙනං වුව්චති –

“අඬ්ගානං සිථිලීභවා, ඉන්ද්‍රියානං විකාරතො;
යොබ්බනස්ස විනාසෙන, බ්ලස්ස උපසාතතො.

“විජ්ජවාසා සතාදීනං, පුත්තදාරෙහි අත්තනො;
අප්පසාදනීයනො වෙව, භියොසා බාලත්තපත්තියා.

“පජ්ජොති දුක්ඛං යං මච්චො, කායිකං මානසං තථා;
සබ්බමෙතං ජරාහෙනු, යස්මා තස්මා ජරා දුඛා”ති.

ජරාදුක්ඛානන්තරං බ්‍යාධිදුක්ඛෙ වත්තබ්බෙපි කායිකදුක්ඛගහණෙනෙව
බ්‍යාධිදුක්ඛං ගහිතං හොතිති න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

මරණමපි දුක්ඛන්ති එත්ථාපි දුට්ඨං මරණං – සඬ්ඛතලක්ඛණඤ්ච, යං සන්ධාය
වුත්තං – “ජරාමරණං ද්විති ඛන්ධෙහි සඬ්ගහිත”න්ති (ධාතු. 71).
එකභවපරියාපන්නජීවිතින්ද්‍රියජ්ජබන්ධවිච්ඡේදො ව, යං සන්ධාය වුත්තං – “නිච්චං
මරණතො භය”න්ති (සු. නි. 581). තං ඉධ අධිජ්ජෙතං. ජාතිපච්චයමරණං
උපක්කමමරණං සරසමරණං ආයුක්ඛයමරණං පුඤ්ඤක්ඛයමරණන්තිපි තස්සෙව
නාමං. පුන ඛණිකමරණං සම්මුතිමරණං සමුච්ඡේදමරණන්ති අයම්පෙත්ථ හෙදො
වෙදිතබ්බො. පවත්තෙ රූපාරූපධම්මානං හෙදො ඛණිකමරණං නාම. “තිස්සො
මතො, චුස්සො මතො”ති ඉදං පරමත්ථතො සත්තස්ස අභාවා, “සස්සං මතං,
රුක්ඛො මතො”ති ඉදං ජීවිතින්ද්‍රියස්ස අභාවා සම්මුතිමරණං නාම. ඛණාසවස්ස
අප්පට්ඨසන්ධිකා කාලකිරියා සමුච්ඡේදමරණං නාම. බාහිරකං සම්මුතිමරණං
යථාවුත්තපබන්ධවිච්ඡේදෙනෙව සඬ්ගහිතං. දුක්ඛස්ස පන වත්ථුභාවතො දුක්ඛං.
තෙනෙතං වුච්චති –

“පාපස්ස පාපකම්මාදිනිමිත්තමනුපස්සතො;
හද්දස්සාපසහන්තස්ස, වියොගං පියවත්ථුකං;
මීයමානස්ස යං දුක්ඛං, මානසං අවිසෙසතො.

“සබ්බෙසඤ්චාපි යං සන්ධිබන්ධනවිච්ඡේදනාදිකං;
විතුජ්ජමානමම්මානං, හොති දුක්ඛං සරීරජං.

“අසය්හමජ්ජට්ඨාරං, දුක්ඛස්සෙතස්සිදං යතො;
මරණං වත්ථු තෙනෙතං, දුක්ඛමිච්චෙව භාසිත”න්ති.

සොකාදිසු සොකො නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි පුට්ඨස්ස
අන්තොතිජ්ඣානලක්ඛණො විත්තසන්තාපො. දුක්ඛො පන දුක්ඛදුක්ඛතො
දුක්ඛවත්ථුතො ව. තෙනෙතං වුච්චති –

“සත්තානං හදයං සොකො, විසසල්ලංව තුජ්ජති;
අග්ගිතත්තොව නාරාවො, භුසංව දහතෙ පුන.

“සමාවහති බ්‍යාධිඤ්ච, ජරාමරණහෙදනං;

දුක්බලි විවිධං යස්මා, තස්මා දුක්බොති වුවිවති''ති.

පරිදෙවො නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි පුට්ඨස්ස වච්ඡලාපො. දුක්බො පන සඬ්ඛාරදුක්ඛභාවතො දුක්ඛවත්ථුතො ව. තෙනෙනං වුවිවති –

“යං සොකසල්ලවිහතො පරිදෙවමානො,
කණ්ඨොට්ඨතාලුතලසොසජමජ්ජසය්හං;
භියොධිමත්තමධිගච්ඡති යෙව දුක්ඛං, දුක්බොති තෙන භගවා
පරිදෙවමාහා''ති.

දුක්ඛං නාම කායපිලනලක්ඛණං කායිකදුක්ඛං. දුක්ඛං පන දුක්ඛදුක්ඛතො මානසදුක්ඛාවහනතො ව. තෙනෙනං වුවිවති –

“පිලෙති කායිකමිදං, දුක්ඛං දුක්ඛඤ්ච මානසං භියො;
ජනයති යස්මා තස්මා, දුක්ඛන්ති විසෙසතො වුත්ත''න්ති.

දොමනස්සං නාම චිත්තපිලනලක්ඛණං මානසං දුක්ඛං. දුක්ඛං පන දුක්ඛදුක්ඛතො කායිකදුක්ඛාවහනතො ව. වෙතොදුක්ඛසමජ්ජිතා හි කෙසෙ පකිරිය කන්දන්ති, උරාති පටිපිසන්ති, ආවට්ටන්ති, විවට්ටන්ති, උද්ධංපාදං පපතන්ති, සත්ථං ආහරන්ති, විසං බාදන්ති, රජ්ජුයා උබ්බන්ධන්ති, අග්ගිං පවිසන්තිති නානාජපකාරකං දුක්ඛමනුභවන්ති. තෙනෙනං වුවිවති –

“පිලෙති යතො චිත්තං, කායස්ස ච පිලනං සමාවහති;
දුක්ඛන්ති දොමනස්සං, විදොමනස්සා තතො ආහු''ති.

උපායාසො නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි පුට්ඨස්ස අධිමත්තවෙතොදුක්ඛජ්ජහාවිතො දොසොයෙව. “සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්තො ඵකො ධම්මො''ති ඵකෙ. දුක්බො පන සඬ්ඛාරදුක්ඛභාවතො චිත්තපරිදහනතො කායවිසාදනතො ව. තෙනෙනං වුවිවති –

“චිත්තස්ස ච පරිදහනා, කායස්ස විසාදනා ච අධිමත්තං;
යං දුක්ඛමුපායාසො, ජනෙති දුක්බො තතො වුත්තො''ති.

ඵත්ථ ච මන්දග්ගිනා අන්තොභාජනෙ පාකො විය සොකො, තික්ඛග්ගිනා පච්චමානස්ස භාජනතො බහිනික්ඛමනං විය පරිදෙවො, බහිනික්ඛන්තාවසෙසස්ස නික්ඛමිතුම්භි අජ්ජහොන්තස්ස අන්තොභාජනයෙව යාව පරික්ඛයා පාකො විය උපායාසො දට්ඨබ්බො.

අජ්ජියසම්පයොගො නාම අජ්ජියෙහි සත්තසඬ්ඛාරෙහි සමොධානං. දුක්බො පන දුක්ඛවත්ථුතො. තෙනෙනං වුවිවති –

“දිස්වාච අප්පියෙ දුක්ඛං, පඨමං හොති චෙතසි;
තදුපක්කමසම්භූතමථ කායෙ යතො ඉධ.

“තතො දුක්ඛද්වයස්සාපි, චත්ථුතො සො මහෙසිනා;
දුක්ඛො චුත්තොති විඤ්ඤෙය්‍යො, අප්පියෙහි සමාගමො”ති.

පියවිජ්ජයොගො නාම පියෙහි සත්තසඬ්ඛාරෙහි විනාභාවො. දුක්ඛො පන
දුක්ඛචත්ථුතො. තෙනෙතං වුව්චති –

“ඤාතිධනාදිවියොගා, සොකසරසමජ්ජිතා විතුජ්ජන්ති;
බාලා යතො තතොයං, දුක්ඛොති මනො පියවියොගො”ති.

ඉච්ඡිතාලාභෙ අලබ්භනෙය්‍යචත්ථුසු ඉච්ඡාව යම්පිච්ඡං න ලහති, තම්පි
දුක්ඛන්ති චුත්තා. යෙනපි ධම්මෙන අලබ්භනෙය්‍යං චත්ථං ඉච්ඡන්තො න ලහති,
තම්පි අලබ්භනෙය්‍යචත්ථුම්හි ඉච්ඡනං දුක්ඛන්ති අත්ථො. දුක්ඛං පන
දුක්ඛචත්ථුතො. තෙනෙතං වුව්චති –

“තං තං පත්ථයමානානං, තස්ස තස්ස අලාභතො;
යං විසාතමයං දුක්ඛං, සත්තානං ඉධ ජායති.

“අලබ්භනෙය්‍යචත්ථුනං, පත්ථනා තස්ස කාරණං;
යස්මා තස්මා ජිනො දුක්ඛං, ඉච්ඡිතාලාභමබ්බවි”ති.

සඬ්ඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධාති එත්ථ පන සඬ්ඛිත්තෙනාති දෙසනං
සන්ධාය චුත්තං. දුක්ඛඤ්ඤි එත්තකාති දුක්ඛසතානීති වා එත්තකාති
දුක්ඛසහස්සානීති වා සඬ්ඛිපිතුං න සක්කා, දෙසනා පන සක්කා. තස්මා “දුක්ඛං නාම
න අඤ්ඤං කිඤ්චි, සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා”ති දෙසනං
සඬ්ඛිපන්තො එවමාහ. පඤ්චාති ගණනපරිච්ඡේදො. උපාදානක්ඛන්ධාති
උපාදානගොචරා ඛන්ධා.

ජාතිජ්ජහුතිකං දුක්ඛං, යං චුත්තමිධ තාදිනා;
අචුත්තං යඤ්ච තං සබ්බං, විනා එතෙන විජ්ජති.

යස්මා තස්මා උපාදානක්ඛන්ධා සඬ්ඛෙපතො ඉමෙ;
දුක්ඛාති චුත්තා දුක්ඛන්ත-දෙසකෙන මහෙසිනා.

තථා හි ඉන්ධනමිව පාවකො, ලක්ඛමිව පහරණාති, ගොරුපං විය
ඬංසමකසාදයො, ඛෙත්තමිව ලායකා, ගාමං විය ගාමසාතකා,
උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකමෙව ජාතිආදයො නානජ්ජකාරෙහි විබාධෙන්තා
තිණුලතාදීනි විය භූමියං, පුජ්ඵඵලපල්ලවානි විය රුක්ඛෙසු උපාදානක්ඛන්ධෙසුයෙව
නිබ්බත්තන්ති. උපාදානක්ඛන්ධානඤ්ච ආදිදුක්ඛං ජාති, මජ්ඣිකදුක්ඛං ජරා,

පරියොසානදුක්ඛං මරණං, මාරණන්තිකදුක්ඛාභිසාතෙන පරිඛය්භනදුක්ඛං සොකො,
 තදසභනතො ලාලජ්ජනදුක්ඛං පරිදෙවො, තතො
 ධාතුක්ඛොභසඛිධාතඅතිට්ඨථොට්ඨබ්බසමායොගතො කායස්ස ආබාධනදුක්ඛං
 දුක්ඛං, තෙන ආබාධියමානානං පුට්ඨජ්ජනානං තත්ථ පටිසුඡ්පත්තිතො
 වෙතොබාධනදුක්ඛං දොමනස්සං, සොකාදිවුද්ධියා ජනිතවිසාදානං
 අනුත්ථනනදුක්ඛං උපායාසො, මනොරථවිසාතජ්ජත්තානං ඉච්ඡාවිසානදුක්ඛං
 ඉච්ඡතාලාභොති එවං නානජ්ජකාරතො උපපරික්ඛියමානා උපාදානක්ඛන්ධාව
 දුක්ඛාති යදෙනං එකමෙකං දස්සෙත්වා වුච්චමානං අනෙකෙහිපි කජ්ජෙහි න සක්කා
 අනවසෙසතො වත්තුං, තං සබ්බමිපි දුක්ඛං එකජලබ්බන්දුමිහි සකලසමුද්දජ්ජරසං විය
 යෙසු කෙසුපි පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සඛිබ්බිත්වා දස්සෙතුං ‘‘සඛිබ්බිත්තෙන
 පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා’’ති භගවතා වුත්තමෙව ථෙරො අවොවාති.

තත්ථ කතමා ජාතීති ආදීසු පදභාජනියෙසු තත්ථාති දුක්ඛසච්චනිද්දෙසෙ
 වුත්තෙසු ජාතිආදීසු. යා තෙසං තෙසං සත්තානන්ති සඛිබ්බෙපතො අනෙකෙසං
 සත්තානං සාධාරණනිද්දෙසො. යා දෙවදත්තස්ස ජාති, යා සොමදත්තස්ස ජාතීති
 එවඤ්ඤි දිවසමිපි කථියමානෙ නෙව සත්තා පරියාදානං ගච්ඡන්ති, න සබ්බං
 අපරත්ථදීපනං සිජ්ඣති, ඉමෙහි පන ද්විහි පදෙහි න කොචි සත්තො අපරියාදින්නො
 භොති, න කිඤ්චි අපරත්ථදීපනං න සිජ්ඣති. තමිහි තමිහිති අයං ගතිජාතිවසෙන
 අනෙකෙසං සත්තනිකායානං සාධාරණනිද්දෙසො. සත්තනිකායෙති සත්තානං
 නිකායෙ, සත්තඝටායං සත්තසමුහෙති අත්ථො. ජාතීති ජායනවසෙන. ඉදමෙත්ථ
 සභාවපච්චත්තං. සඤ්ජාතීති සඤ්ජායනවසෙන. උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං.
 ඔක්කන්තීති ඔක්කමනවසෙන. ජායනට්ඨෙන වා ජාති, සා අපරිපුණ්ණායතනවසෙන
 වුත්තා. සඤ්ජායනට්ඨෙන සඤ්ජාති, සා පරිපුණ්ණායතනවසෙන වුත්තා.
 ඔක්කමනට්ඨෙන ඔක්කන්ති, සා අණ්ඩජ්ජලාබ්ඡවසෙන වුත්තා. තෙ හි
 අණ්ඩකොසං වත්ථිකොසඤ්ච ඔක්කමන්ති, ඔක්කමන්තා පවිසන්තා විය පටිසන්ධිං
 ගණ්හන්ති. අභිනිබ්බත්තනට්ඨෙන අභිනිබ්බත්ති, සා සංසෙදජඔපපාතිකවසෙන
 වුත්තා. තෙ හි පාකටා එව හුත්වා නිබ්බත්තන්ති, අයං තාව සම්මුතිකටා.

ඉදානි ඛන්ධානං පාතුභාවො, ආයතනානං පටිලාභොති පරමත්ථකටා භොති.
 ඛන්ධා එව හි පරමත්ථතො පාතුභවන්ති, න සත්තා. එත්ථ ච ඛන්ධානන්ති
 එකවොකාරභවෙ එකස්ස, චතුර්වොකාරභවෙ චතුන්නං, පඤ්චවොකාරභවෙ
 පඤ්චන්තමිපි ගහණං වෙදිතබ්බං. පාතුභාවොති උජ්ජත්ති. ආයතනානන්ති තත්ත තත්ත
 උජ්ජජ්ජමානායතනවසෙන සඛිගහො වෙදිතබ්බො. පටිලාභොති සත්තනියං
 පාතුභාවොයෙව. පාතුභවන්තානෙව හි තාති පටිලද්ධාති නාම භොන්ති. අයං වුච්චති
 ජාතීති අයං ජාති නාම කථියති.

ජරානිද්දෙසෙ ජරාති සභාවපච්චත්තං. ජීරණතාති ආකාරනිද්දෙසො.
බණ්ඩිච්චන්ති ආදයො තයො කාලාතික්කමෙ කිච්චනිද්දෙසා, පච්ඡිමා ද්වෙ
 පකතිනිද්දෙසා. අයඤ්ඤි ජරාති ඉමිනා පදෙන සභාවතො දීපිතා, තෙනස්සා ඉදං
 සභාවපච්චත්තං. ජීරණතාති ඉමිනා ආකාරතො, තෙනස්සායං ආකාරනිද්දෙසො.

බණ්ඩව්වන්ති ඉමිනා කාලාතික්කමෙ දන්තනබානං බණ්ඩිතභාවකරණකිව්වනො.
 පාලිව්වන්ති ඉමිනා කෙසලොමානං පලිතභාවකරණකිව්වනො. වලිත්තවතාති
 ඉමිනා මංසං මිලාපෙත්වා තවෙ වලිතභාවකරණකිව්වනො දීපිතා. තෙනස්සා ඉමෙ
 තයො කාලාතික්කමෙ කිව්වනිද්දෙසා. තෙහි ඉමෙසං විකාරානං දස්සනවසෙන
 පාකට්ඨුතා පාකට්ඨරා දස්සිතා. යටෙව හි උදකස්ස වා වාතස්ස වා අග්ගිනො වා
 තිණරුක්ඛාදීනං සම්භග්ගපලිහග්ගතාය වා ඤාමතාය වා ගතමග්ගො පාකටො
 හොති, න ච සො ගතමග්ගො තානෙව උදකාදීනි, එවමෙව ජරාය දන්තාදීසු
 බණ්ඩව්වාදිවසෙන ගතමග්ගො පාකටො වක්ඛුං උම්මිලෙත්වාපි ගස්හති, න ච
 බණ්ඩව්වාදීනෙව ජරා. න හි ජරා වක්ඛුච්ඤ්ඤායා හොති.

ආයුනො සංභාති ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකොති ඉමෙහි පන පදෙහි
 කාලාතික්කමෙයෙව අභිබ්‍යන්තාය ආයුක්ඛයවක්ඛාදිඉන්ද්‍රියපරිපාකසංඛ්‍යාතාය
 පකතියා දීපිතා, තෙනස්සිමෙ ද්වෙ පකතිනිද්දෙසාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ යස්මා ජරං
 පත්තස්ස ආයු භායති, තස්මා ජරා “ආයුනො සංභාති” ති ඵලූපචාරෙන චුත්තා.
 යස්මා ච දහරකාලෙ සුප්පසන්නාති සුබ්බමිපි අත්තනො විසයං සුබෙනෙව
 ගණ්හනසමත්ථාති වක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි ජරං පත්තස්ස පරිපක්කාති ආලුපිතාති
 අවිසදාති ඔළාරිකමිපි අත්තනො විසයං ගහෙතුං අසමත්ථාති හොන්ති, තස්මා
 “ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකො” ති ඵලූපචාරෙනෙව චුත්තා.

සා පනෙසා එවං නිද්දිට්ඨා සබ්බාපි ජරා පාකටා පටිච්ඡන්තාති දුට්ඨා හොති.
 තත්ථ දන්තාදීසු බණ්ඩාදිභාවදස්සනතො රූපධම්මෙසු ජරා පාකට්ඨරා නාම.
 අරූපධම්මෙසු පන ජරා තාදිසස්ස විකාරස්ස අදස්සනතො පටිච්ඡන්තජරා නාම. තත්‍ර
 ය්වායං බණ්ඩාදිභාවො දිස්සති, සො තාදිසානං දන්තාදීනං වණ්ණොයෙව. තං
 වක්ඛුතා දිස්වා මනොද්චාරෙන චින්තෙත්වා “ඉමෙ දන්තා ජරාය පහටා” ති ජරං
 ජානාති, උදකට්ඨානෙ බද්ධාති ගොසිඨගාදීනි ඔලොකෙත්වා හෙට්ඨා උදකස්ස
 අත්ථිභාවජානනං විය. පුන අයං ජරා සච්චි අච්චිති එවමිපි දුට්ඨා හොති. තත්ථ
 මණ්කනකරජතපචාලවන්දසුරියාදීනං මන්දදසකාදීසු පාණීනං විය,
 සුප්ඵළපල්ලවාදීසු අපාණීනං විය ච අන්තරන්තරා වණ්ණවිසෙසාදීනං
 දුබ්බිඤ්ඤායාත්තා ජරා අච්චිජරා නාම, නිරන්තරජරාති අත්ථො. තතො අඤ්ඤාසු
 පන යථාචුත්තෙසු අන්තරන්තරා වණ්ණවිසෙසාදීනං සුච්ඤ්ඤායාත්තා ජරා
 සච්චිජරා නාම.

තත්ථ සච්චිජරා උපාදිණ්ණකඅනුපාදිණ්ණකවසෙන එවං වෙදිතබ්බා –
 දහරකුමාරකානඤ්ඤි පයමමෙව බීරදන්තා නාම උට්ඨහන්ති, න තෙ ථීරා. තෙසු පන
 පතිතෙසු පුන දන්තා උට්ඨහන්ති. තෙ පයමමෙව සෙතා හොන්ති, ජරාවාතෙන
 පහටකාලෙ කාළකා හොන්ති. කෙසා පයමමෙව තම්බා හොන්ති, තතො කාළකා,
 තතො සෙතා. ඡවි පන සලොහිතිකා හොති. වඩ්ඪන්තානං වඩ්ඪන්තානං ඔදානානං
 ඔදානභාවො, කාළකානං කාළකභාවො පඤ්ඤායති. ජරාවාතෙන පන පහටකාලෙ
 වලිං ගණ්හාති. සබ්බමිපි සස්සං වපිතකාලෙ සෙතං හොති, පච්ඡා නිලං. ජරාවාතෙන
 පන පහටකාලෙ පණ්ඩුකං හොති. අම්බඩ්ඤ්ඤායාපි දීපෙතුං වට්ටති.

මරණනිද්දෙසෙ වුනිති වචනවසෙන වුත්තං. එකවතුපඤ්චක්ඛන්ධානං සාමඤ්ඤවචනමෙතං. වචනතාති භාවවචනෙන ලක්ඛණනිදස්සනං. හෙදොති වුතිඛන්ධානං භඩ්දුප්පත්තිපරිදීපනං. අන්තරධානන්ති සටස්ස විය හින්තස්ස හින්තානං වුතිඛන්ධානං යෙන කෙනච පරියායෙන යානාභාවපරිදීපනං. මච්චු මරණන්ති මච්චුසඬ්ඛානං මරණං, න ඛණිකමරණං. කාලො නාම අන්තකො, තස්ස කිරියාති කාලකිරියා. එත්තාවතා ව සම්මුතියා මරණං දීපිතං.

ඉදානි පරමත්ථෙත දීපෙතුං ඛන්ධානං හෙදොතිආදිමාහ. පරමත්ථෙත හි ඛන්ධායෙව හිජ්ජන්ති, න සත්තො නාම කොචි මරති. ඛන්ධෙසු පන හිජ්ජමානෙසු සත්තො මරති, හින්තෙසු මතොති වොභාරො හොති. එත්ථ ව චතුචොකාරපඤ්චවොකාරවසෙන ඛන්ධානං හෙදො, එකචොකාරවසෙන කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො, චතුචොකාරවසෙන වා ඛන්ධානං හෙදො, සෙසද්වයවසෙන කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො. කස්මා? භවද්වයෙපි රූපකායසඬ්ඛාතස්ස කළෙවරස්ස සම්භවතො. යස්මා වා වාතුමහාරාජිකාදීසුපි ඛන්ධා හිජ්ජන්තෙව, න කිඤ්චි නික්ඛිපති, තස්මා තෙසං වසෙන ඛන්ධානං හෙදො, මනුස්සාදීසු කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො. එත්ථ ව කළෙවරස්ස නික්ඛෙපකරණතො මරණං “කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො”ති වුත්තං.

ජීවිතින්ද්‍රියස්සුපච්ඡෙදොති ඉමිනා ඉන්ද්‍රියබද්ධස්සෙව මරණං නාම හොති, අනින්ද්‍රියබද්ධස්ස මරණං නාම නත්ථිති දස්සෙති. “සස්සං මතං, රුක්ඛො මතො”ති ඉදං පන වොභාරමත්තමෙව, අත්ථතො පන එවරූපානි වචනානි සස්සාදීනං ඛයවයභාවමෙව දීපෙන්නි.

අපිව ඉමානි ජාතිජරාමරණානි නාම ඉමෙසං සත්තානං වධකපච්චාමිත්තා විය ඔතාරං ගවෙසන්තානි විචරන්ති. යථා හි පුරිසස්ස තිසු පච්චාමිත්තෙසු ඔතාරාපෙක්ඛෙසු විචරන්තෙසු එකො වදෙයා “අහං අසුකඅරඤ්ඤස්ස නාම චණ්ණං කථෙත්වා එතං ආදාය තත්ථ ගමිස්සාමි, එත්ථ මය්හං දුක්කරං නත්ථි”ති. දුතියො වදෙයා “අහං තච එතං ගහෙත්වා ගතකාලෙ පොථෙත්වා දුබ්බලං කරිස්සාමි, එත්ථ මය්හං දුක්කරං නත්ථි”ති. තතියො වදෙයා “තයා එතස්මිං පොථෙත්වා දුබ්බලෙ කතෙ තිණ්හෙන අසිනා සීසච්ඡෙදනං නාම මය්හං භාරො හොතු”ති තෙ එවං වත්වා තථා කරෙය්‍යුං. තත්ථ පඨමපච්චාමිත්තස්ස අරඤ්ඤචණ්ණං කථෙත්වා තං ආදාය තත්ථ ගතකාලො විය සුභජ්ජඤාතිමණ්ඩලතො නික්කඩ්ඪිත්වා යත්ථ කත්ථවි නිබ්බත්තාපනං නාම ජාතියා කිච්චං, දුතියස්ස පොථෙත්වා දුබ්බලකරණං විය නිබ්බත්තක්ඛන්ධෙසු නිපතිත්වා පරාධිනමඤ්චපරායණභාවකරණං ජරාය කිච්චං, තතියස්ස තිණ්හෙන අසිනා සීසච්ඡෙදනං විය ජීවිතක්ඛයපාපනං මරණස්ස කිච්චන්ති වෙදිතබ්බං.

අපිවෙත්ථ ජාතිදුක්ඛං සාදිනවමහාකන්තාරජ්ජවෙසො විය දට්ඨබ්බං, ජරාදුක්ඛං තත්ථ අන්තපානරහිතස්ස දුබ්බලං විය, මරණදුක්ඛං දුබ්බලස්ස ඉරියාපථපවත්තනෙ විහතපරක්කමස්ස වාළාදිහි අනයංඛසනාපාදනං විය දට්ඨබ්බන්ති.

සොකනිද්දෙසෙ වියසතීති බ්‍යසනං, භිතසුඛං බිපති විද්ධංසෙතීති අත්ථො. ඤාතීතං බ්‍යසනං ඤාතිබ්‍යසනං, චොරරොගහයාදීහි ඤාතික්ඛයො ඤාතිවිනාසොති අත්ථො. තෙන ඤාතිබ්‍යසනෙන. පුට්ඨස්සාති අප්පෙකොත්ථංසස්ස අභිභූතස්ස, සමන්තාගතස්සාති අත්ථො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – භොගානං බ්‍යසනං භොගබ්‍යසනං, රාජචොරාදිවසෙන භොගක්ඛයො භොගවිනාසොති අත්ථො. රොගොයෙව බ්‍යසනං රොගබ්‍යසනං. රොගො හි ආරොග්‍යං වියසති විනාසෙතීති බ්‍යසනං. සීලස්ස බ්‍යසනං සීලබ්‍යසනං. දුස්සීලාස්සෙනං නාමං. සම්මාදිට්ඨිං විනාසයමානා උප්පන්නා දිට්ඨි එව බ්‍යසනං දිට්ඨිබ්‍යසනං. එත්ථ ච පුරිමානි ද්වෙ අනිප්පන්නානි, පච්ඡිමානි තිණි නිප්පන්නානි තිලක්ඛණබ්‍යාහතානි. පුරිමානි ච තිණි නෙව කුසලානි න අකුසලානි, සීලදිට්ඨිබ්‍යසනද්වයං අකුසලං.

අඤ්ඤතරඤ්ඤතරොනාති ගහිතෙසු වා යෙන කෙනචි අග්ගහිතෙසු වා මිත්තාමච්චබ්‍යසනාදීසු යෙන කෙනචි. සමන්තාගතස්සාති සමනුබන්ධස්ස අපරිමුච්චමානස්ස. අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන දුක්ඛධම්මෙනාති යෙන කෙනචි සොකදුක්ඛස්ස උප්පත්තිහෙතුනා. සොකොති සොචනකචසෙන සොකො. ඉදං තෙහි කාරණෙහි උප්පජ්ජනකසොකස්ස සභාවපච්චත්තං. සොචනාති සොචනාකාරො. සොචිතත්තත්ති සොචිතභාවො. අන්තොසොකොති අබ්‍හන්තරසොකො. දුතියපදං උපසග්ගෙන වඩ්ඪිතං. සො හි අබ්‍හන්තරං සුක්ඛාපෙන්නො විය පරිසුක්ඛාපෙන්නො විය උප්පජ්ජතීති “අන්තොසොකො අන්තොපරිසොකො”ති වුච්චති. චෙතසො පරිජ්ඣායනාති චිත්තස්ස පරිජ්ඣායනාකාරො. සොකො හි උප්පජ්ජමානො අග්ගි විය චිත්තං ඥාපෙති දහති, “චිත්තං මෙ ඥාමං, න මෙ කිඤ්චි පටිභාතී”ති වදාපෙති. දුක්ඛිතො මනො දුම්මනො, තස්ස භාවො දොමනස්සං. අනුපවිට්ඨට්ඨෙත සොකොව සල්ලන්ති සොකසල්ලං.

පරිදෙවනිද්දෙසෙ “මය්හං ධිතා, මය්හං පුත්තො”ති එවං ආදිස්ස ආදිස්ස දෙවන්ති රොදන්ති එතෙනාති ආදෙවො. තං තං වණ්ණං පරිකිත්තෙන්වා පරිකිත්තෙන්වා දෙවන්ති එතෙනාති පරිදෙවො. තතො පරානි ද්වෙ ද්වෙ පදානි පුරිමද්වයස්සෙව ආකාරභාවනිද්දෙසවසෙන චුත්තානි. වාචානි වචනං. පලාපොති තුව්ඡං නිරත්ථකවචනං. උපඩ්ඪහණිකඅඤ්ඤහණිකාදිවසෙන විරූපො පලාපොති විජ්ජලාපො. ලාලජ්ජොති පුනජ්ජනං ලපනං. ලාලජ්ජනාකාරො ලාලජ්ජනා. ලාලජ්ජිතස්ස භාවො ලාලජ්ජිතත්තං.

දුක්ඛනිද්දෙසෙ කායනිස්සිතත්තා කායිකං. අමධුරට්ඨෙත අසාතං. කායිකපදෙන චෙතසිකඅසාතං පටික්ඛිපති, අසාතපදෙන කායිකසාතං. තදෙව දුක්ඛයතීති දුක්ඛං, යස්සුප්පජ්ජති, තං දුක්ඛිතං කරොතීති අත්ථො. දුක්ඛමත්තා වා දුක්ඛං. කායසම්ඵස්සජන්ති කායසම්ඵස්සෙ ජාතං. අසාතං දුක්ඛං වෙදයිතන්ති අසාතං වෙදයිතං න සාතං, දුක්ඛං වෙදයිතං න සුඛං. පරතො තිණි පදානි ඉත්ථිලිඬ්ඨගවසෙන චුත්තානි. අසාතා වෙදනා න සාතා, දුක්ඛා වෙදනා න සුඛාති අයමෙව පනෙත්ථ

අත්පො. යං කායිකං අසාතං දුක්ඛං වෙදයිතං, යා කායසම්ඵස්සජා අසාතා දුක්ඛා වෙදනා, ඉදං වුච්චති දුක්ඛන්ති එවං යොජනා වෙදිතබ්බා.

දොමනස්සනිද්දෙසෙ දුට්ඨු මනොති දුම්මනො, භීතවෙදනත්තා වා කුච්ඡිතං මනොති දුම්මනො, දුම්මනස්ස භාවො දොමනස්සං. විත්තනිස්සිතත්තා වෙනසිකං. වෙනොසම්ඵස්සජන්ති විත්තසම්ඵස්සෙ ජාතං.

උපායාසනිද්දෙසෙ ආයාසනට්ඨෙන ආයාසො. සංසිදනවිසිදනාකාරජ්ජවත්තස්ස විත්තකිලමට්ඨසෙනං නාමං. ඛලවආයාසො උපායාසො. ආයාසිතභාවො ආයාසිතත්තං. උපායාසිතභාවො උපායාසිතත්තං.

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසෙ ඉධාති ඉමස්මිං ලොකෙ. යස්සාති යෙ අස්ස. අනිට්ඨාති අපරියෙසිතා. පරියෙසිතා වා භොන්තු අපරියෙසිතා වා, නාමමෙවෙනං අමනාපාරම්මණානං. මනස්මිං න කමන්ති න පවිසන්තිති අකත්තා. මනස්මිං න අප්පියන්ති, න වා මනං වඩ්ඪෙන්නිති අමනාපා. රූපාතිආදි තෙසං සභාවනිදස්සනං. අනත්ථං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තිති අනත්ථකාමා. අහිතං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තිති අහිතකාමා. අඵාසුං දුක්ඛවිහාරං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තිති අඵාසුකාමා. චතුහි යොගෙහි බෙමං නිබ්භයං විචට්ටං න කාමෙන්ති, සභයං චට්ටමෙව නෙසං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තිති අයොගක්ඛෙමකාමා. අපිච සද්ධාදීනං වුද්ධිසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස අකාමනතො, තෙසංයෙව භානිසඬ්ඛාතස්ස අනත්ථස්ස ච කාමනතො අනත්ථකාමා. සද්ධාදීනංයෙව උපායභූතස්ස භිතස්ස අකාමනතො, සද්ධාභානිආදීනං උපායභූතස්ස අහිතස්ස ච කාමනතො අහිතකාමා. ඵාසුචිහාරස්ස අකාමනතො, අඵාසුචිහාරස්ස ච කාමනතො අඵාසුකාමා. යස්ස කස්සපි නිබ්භයස්ස අකාමනතො, භයස්ස ච කාමනතො අයොගක්ඛෙමකාමාති එවමෙන්ථ අත්පො දට්ඨබ්බො.

සඬ්ඛතිති ගන්ත්වා සංයොගො. සමාගමොති ආගතෙහි සංයොගො. සමොධානන්ති යානනිසජ්ජාදීසු සභභාවො. මිස්සිභාවොති සබ්බකිච්චානං සභකරණං. අයං සත්තවසෙන යොජනා. සඬ්ඛාරවසෙන පන යං ලබ්භති, තං ගහෙතබ්බං. සො පන අප්පියසම්පයොගො අත්ථතො එකො ධම්මො නාම නත්ථි, කෙවලං අප්පියසම්පයුත්තානං දුට්ඨස්සාපි දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො දුක්ඛොති වුත්තො.

පියවිජ්ජයොගනිද්දෙසො වුත්තපට්ඨකත්තයෙන වෙදිතබ්බො. මාතා වාතිආදි පනෙන්ථ අත්ථකාමෙ සරූපෙන දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ මමායතිති මාතා, පියායතිති පිතා. භජතිති භාතා, තථා භගිනී. මෙත්තායන්තිති මිත්තා, මිතන්ති වා සබ්බගුය්හෙසු අන්තො පක්ඛිපන්තිති මිත්තා. කිච්චකරණියෙසු සභභාවට්ඨෙන අමා භොන්තිති අමච්චා. “අයං අම්භාකං අප්ඤ්ඤාත්තිකො” ති එවං ජානන්ති, ඤායන්තිති වා ඤාතී. ලොභිතෙන සම්බන්ධාති සාලොභිතා. පිතුපක්ඛිකා ඤාතී, මාතුපක්ඛිකා සාලොභිතා. මාතාපිතුපක්ඛිකා වා ඤාතී, සස්සුසසුරපක්ඛිකා සාලොභිතා. අයම්පි පියවිජ්ජයොගො අත්ථතො එකො ධම්මො නාම නත්ථි, කෙවලං පියවිජ්ජයුත්තානං

දුට්ඨස්සාපි දුක්ඛස්ස චත්ථුභාවතො දුක්ඛොති චුත්තො. ඉදමෙත්ථ සබ්බආට්ඨකථාවචනං. සච්චානං පන තථලක්ඛණත්තා සම්පයොගවිජ්ජයොගවචනෙනි අජ්ජියපියචත්ථුනියෙව විසෙසිතානීති චත්තුං යුජ්ජතීති.

ඉච්ඡිතාලාභනිද්දෙසෙ ජාතිධම්මානන්ති ජාතිසභාවානං ජාතිපකතිකානං. ඉච්ඡා උජ්ජජ්ජතීති තණ්හා උජ්ජජ්ජති. අහො චතාති පත්ථනා. අස්සාමාති භවෙය්‍යාම. න ඛො පනෙතං ඉච්ඡාය පත්තබ්බන්ති යං එතං “අහො චත මයං න ජාතිධම්මා අස්සාම, න ච චත තො ජාති ආගච්ඡෙය්‍යා” ති එවං පභීතසමුදයෙසු සාධුසු විජ්ජමානං අජාතිධම්මත්තං පරිනිබ්බුතෙසු ච විජ්ජමානං ජාතියා අනාගමනං ඉච්ඡිතං, තං ඉච්ඡන්තස්සාපි මග්ගභාවනාය චිතා අජ්ජත්තබ්බතො, අනිච්ඡන්තස්සාපි ච භාවනාය පත්තබ්බතො න ඉච්ඡාය පත්තබ්බං නාම භොති. ඉදම්මිති එතම්මි. උපරි සෙසානි උපාදාය අපිසද්දො.

උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ සෙය්‍යථීදන්ති නිපාතො, තස්ස තෙ කතමෙ ඉති චෙති අත්ථො. රූපමෙව උපාදානක්ඛන්ධොති රූපුපාදානක්ඛන්ධො. එසෙව නයො සෙසෙසුපි.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

34. සමුදයසච්චනිද්දෙසෙ යායං තණ්හාති යා අයං තණ්හා. පොනොභවිකාති පුනඛ්භවකරණං පුනොභවො, පුනොභවො සීලමස්සාති පොනොභවිකා. අපිච පුනඛ්භවං දෙනි, පුනඛ්භවාය සංවත්තති, පුනස්පුනං භවෙ නිබ්බත්තෙතීති පොනොභවිකා. සා පනෙසා පුනඛ්භවස්ස දායිකාපි අත්ථී අදායිකාපි, පුනඛ්භවාය සංවත්තනිකාපි අත්ථී අසංවත්තනිකාපි, දින්නාය පටිසන්ධියා උපධිචෙපක්කමත්තාපි. සා තිජ්ජකාරාපි පොනොභවිකාති නාමං ලභති. පොනඛ්භවිකාතිපි පාඨො, සොයෙවත්ථො. අභිනන්දනසඬ්ඛාතෙන නන්දිරාගෙන සහ ගතාති නන්දිරාගසහගතා. නන්දිරාගෙන සද්ධිං අත්ථතො එකත්තමෙව ගතාති චුත්තං භොති. තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනීති යත්‍ර යත්‍ර අත්තභාවො නිබ්බත්තති, තත්‍ර තත්‍ර අභිනන්දිනී. රූපාදීසු වා ආරම්මණෙසු තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනී, රූපාභිනන්දිනී සද්දගන්ධරසථොට්ඨබ්බධම්මාභිනන්දිනීති අත්ථො. තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනීපි පාඨො, තත්‍ර තත්‍ර අභිනන්දයතීති අත්ථො. සෙය්‍යථීදන්ති නිපාතො, තස්ස සා කතමා ඉති චෙති අත්ථො. කාමතණ්හාති කාමෙ තණ්හා, පඤ්චකාමගුණිකරාගස්සෙතං අධිවචනං. භවතණ්හාති භවෙ තණ්හා. භවපත්ථනාවසෙන උජ්ජන්තස්ස සස්සතදිට්ඨිසහගතස්ස රාගස්ස රූපාරූපභවරාගස්ස ච ඤානනිකන්තියා ච එතං අධිවචනං. විභවතණ්හාති විභවෙ තණ්හා. උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතරාගස්සෙතං අධිවචනං.

ඉදානි තස්සා තණ්හාය වත්ථුං විත්ථාරතො දස්සෙතුං සා බො
පනෙසානිආදිමාහ. තත්ථ උප්පජ්ජති ජායති. නිවිසතීති පුනස්පුනං පවත්තිවසෙන
පතිට්ඨාති. උප්පජ්ජමානා කත්ථ උප්පජ්ජති, නිවිසමානා කත්ථ නිවිසතීති
සම්බන්ධො. යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපන්ති යං ලොකස්මිං පියසභාවඤ්චෙව
මධුරසභාවඤ්ච. චක්ඛු ලොකෙතිආදීසු ලොකස්මිඤ්භි චක්ඛුආදීසු මමත්තෙන
අභිනිවිට්ඨා සත්තා සම්පත්තියං පතිට්ඨිතා අත්තනො චක්ඛුං ආදාසාදීසු
නිමිත්තග්ගහණානුසාරෙන විජ්ජසන්නං පඤ්චපසාදං සුවණ්ණවිමානෙ
උග්ගාටිතමණිසිහපඤ්ජරං විය මඤ්ඤන්ති, සොතං රජතපනාලිකං විය
පාමඬගසුත්තකං විය ච මඤ්ඤන්ති, තුඬගනාසාති ලද්ධවොහාරං සාතං වට්ටෙන්වා
යපිතහරිතාලවට්ටිං විය මඤ්ඤන්ති, ජිව්හං රත්තකම්බලපටලං විය
මුදුස්සිනිද්ධමධුරරසදං මඤ්ඤන්ති, කායං සාලලට්ඨිං විය සුවණ්ණතොරණං විය ච
මඤ්ඤන්ති, මනං අඤ්ඤෙසං මනෙන අසදිසං උළාරං මඤ්ඤන්ති, රූපං
සුවණ්ණකණ්ණිකාරපුප්ඵාදිවණ්ණං විය, සද්දං
මත්තකරවිකකොකිලමන්දධම්මමණිවංසනිග්ගෙසාසං විය, අත්තනා පටිලද්ධානි
චතුසමුට්ඨානිකගන්ධාරම්මණාදීනි “කස්සඤ්ඤස්ස ඵවරූපානි අත්ථි”ති
මඤ්ඤන්ති, තෙසං ඵවං මඤ්ඤමානානං තානි චක්ඛාදීනි පියරූපානි වෙව
සාතරූපානි ච භොන්ති. අථ තෙසං තත්ථ අනුප්පන්නා වෙව තණ්හා උප්පජ්ජති,
උප්පන්නා ච පුනස්පුනං පවත්තිවසෙන නිවිසති. තස්මා ථෙරො “චක්ඛු ලොකෙ
පියරූපං සාතරූපං, ඵත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති”තිආදිමාහ. තත්ථ
උප්පජ්ජමානානි යදා උප්පජ්ජති, තදා ඵත්ථ උප්පජ්ජතීති අත්ථො.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

35.

නිරොධසච්චනිද්දෙසෙ යො තස්සායෙව තණ්හායාති ඵත්ථ “යො තස්සෙව
දුක්ඛස්සා”ති වත්තබ්බෙ යස්මා සමුදයනිරොධෙනෙව දුක්ඛං නිරුජ්ඣති, නො
අඤ්ඤථා. යථාහ –

“යථාපි මූලෙ අනුපද්දවෙ දළ්ඞෙ, ඡින්නොපි රුක්ඛො පුනරෙව රූහති;
ඵවම්පි තණ්හානුසයෙ අනුහතෙ, නිබ්බත්තති දුක්ඛම්දං පුනස්පුන”න්ති. (ධ.
ප. 338);

තස්මා තං දුක්ඛනිරොධං දස්සෙන්නො සමුදයනිරොධෙන දස්සෙතුං ඵවමාහ.
සිහසමානවුත්තිනො හි තථාගතා, තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්නා දුක්ඛනිරොධඤ්ච
දස්සෙන්නා හෙතුම්හි පටිපජ්ජන්ති, න ඵලෙ. සුචානවුත්තිනො පන අඤ්ඤතිත්ථියා,
තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්නා දුක්ඛනිරොධඤ්ච දස්සෙන්නා අත්තකිලමානුයොගෙන
වෙව තස්සෙව ච දෙසනාය ඵලෙ පටිපජ්ජන්ති, න හෙතුම්හීති. සිහසමානවුත්තිනාය

සත්ථා හෙතුමිහි පටිපජ්ජන්තො “යො තස්සායෙවා” තිආදිමාහ. ධම්මසෙනාපතිපි සත්ථාරා වුත්තක්කමෙනෙවාහ.

තත්ථ තස්සායෙව තණ්හායාති යා සා තණ්හා “පොනොහවිකා” ති වත්ථා කාමතණ්හාදිවසෙන විහත්තා උප්පත්තිනිවෙසනවසෙන ච හෙට්ඨා පකාසිතා, තස්සායෙව තණ්හාය. අසෙසවිරාගනිරොධොති විරාගො වුවිච්ඡි මග්ගො, “විරාගා විමුච්චති” ති (ම. නි. 1.245; සං. නි. 3.12; මහාව. 23) හි වුත්තං. විරාගෙන නිරොධො විරාගනිරොධො, අනුසයසමුග්ගානතො අසෙසො විරාගනිරොධො අසෙසවිරාගනිරොධො. අථ වා විරාගොති හි පහානං වුවිච්ඡි, තස්මා අසෙසො විරාගො අසෙසො නිරොධොති එවම්පෙත්ථ යොජනා දට්ඨබ්බා. අත්ථතො පන සබ්බානෙව පනෙතාති අසෙසවිරාගනිරොධොතිආදීනි නිබ්බානස්සෙව වෙච්චනාති. පරමත්ථතො හි දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චන්ති නිබ්බානං වුවිච්ඡි. යස්මා පන තං ආගම්ම තණ්හා අසෙසා විරජ්ජති නිරුජ්ඣති, තස්මා තං “තස්සායෙව තණ්හාය අසෙසවිරාගනිරොධො” ති වුවිච්ඡි. නිබ්බානඤ්ච ආගම්ම තණ්හා චජීයති පටිනිස්සජ්ජීයති මුවිච්ඡි න අල්ලීයති, කාමගුණාලයෙසු චෙත්ථ එකොපි ආලයො නත්ථි, තස්මා නිබ්බානං වාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයොති වුවිච්ඡි. එකමෙව හි නිබ්බානං, නාමාති පනස්ස සබ්බසංඛිතානං නාමපටිපක්ඛවසෙන අනෙකාති හොන්ති. සෙය්‍යථිදං – අසෙසවිරාගො අසෙසනිරොධො වාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො තණ්හාක්ඛයො අනුප්පාදො අප්පවත්තං අනිමිත්තං අප්පණ්හිතං අනායුහනං අප්පටිසන්ධි අනුපපත්ති අගති අජාතං අජරං අබ්‍යාධි අමතං අසොකං අපරිදෙවං අනුපායාසං අසංකිලිට්ඨන්තිආදීනි.

ඉදානි මග්ගෙන ඡිත්තාය නිබ්බානං ආගම්ම අප්පවත්තිප්පත්තායපි ච තණ්හාය යෙසු වත්ථුසු තස්සා උප්පත්ති දස්සිතා, තත්ථෙව අභාවං දස්සෙතුං සා බො පනෙසාතිආදිමාහ. තත්ථ යථා පුරිසො ඛෙත්තෙ ජාතං තිත්තකාලාබ්බවල්ලිං දිස්වා අග්ගතො පට්ඨාය මූලං පරියෙසිත්වා ඡිත්තදෙය්‍ය, සා අනුපුබ්බෙන මිලායිත්වා අප්පඤ්ඤත්තිං ගච්ඡෙය්‍ය, තතො තස්මිං ඛෙත්තෙ තිත්තකාලාබ්බ නිරුද්ධා පහීනාති වුවිච්චෙය්‍ය, එවමෙව ඛෙත්තෙ තිත්තකාලාබ්බ විය චක්ඛාදීසු තණ්හා. සා අරියමග්ගෙන මූලවිජිත්තා නිබ්බානං ආගම්ම අප්පවත්තිං ගච්ඡති. එවං ගතා පන තෙසු වත්ථුසු ඛෙත්තෙ තිත්තකාලාබ්බ විය න පඤ්ඤායති. යථා ච අට්ඨිතො වොරෙ ආනෙත්වා නගරස්ස දක්ඛිණද්වාරෙ සාතෙය්‍යුං, තතො අට්ඨියං වොරා මතාති වා මාරිතාති වා වුවිච්චෙය්‍යුං, එවමෙව අට්ඨියං වොරා විය යා චක්ඛාදීසු තණ්හා, සා දක්ඛිණද්වාරෙ වොරා විය නිබ්බානං ආගම්ම නිරුද්ධත්තා නිබ්බානෙ නිරුද්ධා. එවං නිරුද්ධා පන තෙසු වත්ථුසු අට්ඨියං වොරා විය න පඤ්ඤායති. තෙනස්සා තත්ථෙව නිරොධං දස්සෙන්නො “චක්ඛු ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා පහීයමානා පහීයති” තිආදිමාහ. අථ වා තණ්හුප්පාදවත්ථුස්ස පරිඤ්ඤාතත්තා පරිඤ්ඤාතවත්ථුස්මිං පුන න උප්පජ්ජනතො අනුප්පාදනිරොධවසෙන තණ්හුප්පාදවත්ථුස්මිංයෙව නිරුජ්ඣතිති වුවිච්ඡි. එත්ථ ච උප්පජ්ජනපටිපක්ඛවසෙන පහීයතිති වුත්තං, නිවිසනපටිපක්ඛවසෙන නිරුජ්ඣතිති.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

36.

මග්ගසච්චනිද්දෙසෙ අයමෙවානි අඤ්ඤමග්ගපටික්ඛෙපනත්ථං නියමනං (විහ. අට්ඨ. 205). අරියොති තංතංමග්ගවජ්ඣක්කිලෙසෙහි ආරකත්තා, අරියභාවකරත්තා, අරියඵලපටිලාභකරත්තා ච අරියො. අට්ඨ අභිගානි අස්සානි අට්ඨඛිගිකො. ස්වායං චතුරඛිගිකා විය සෙනා, පඤ්චඛිගිකං විය තූරියං අභිගමත්තමෙව හොති, අභිගවිනිමුත්තො නත්ථි.

ඉදානි අභිගමත්තමෙව මග්ගො අභිගවිනිමුත්තො නත්ථිති දස්සෙන්තො සම්මාදිට්ඨි...පෙ.... සම්මාසමාධිතිආදිමාහ. තත්ථ සම්මා දස්සනලක්ඛණා සම්මාදිට්ඨි. සම්මා අභිනිරොපනලක්ඛණො සම්මාසඤ්ඤාපො. සම්මා පරිග්ගහලක්ඛණා සම්මාවාචා. සම්මා සමුට්ඨාපනලක්ඛණො සම්මාකම්මන්තො. සම්මා වොදාපනලක්ඛණො සම්මාආජීවො. සම්මා පරිග්ගහලක්ඛණො සම්මාවායාමො. සම්මා උපට්ඨානලක්ඛණා සම්මාසති. සම්මා සමාධානලක්ඛණො සම්මාසමාධි. තෙසු එකෙකස්ස තිණි තිණි කිච්චානි හොන්ති. සෙයාට්ඨං – සම්මාදිට්ඨි තාව අඤ්ඤෙහි අත්තනො පච්චනිකකිලෙසෙහි සද්ධිං මිච්ඡාදිට්ඨිං පජහති, නිරොධඤ්ඤ ආරම්මණං කරොති, සම්පයුත්තධම්මෙ ච පස්සති තස්පට්ච්ඡාදකමොහවිධමනවසෙන අසම්මොහනො. සම්මාසඤ්ඤාපාදයොපි තථෙව මිච්ඡාසඤ්ඤාපාදීනි ච පජහන්ති, නිබ්බානඤ්ඤ ආරම්මණං කරොන්ති. විසෙසනො පනෙත්ථ සම්මාසඤ්ඤාපො සහජාතධම්මෙ සම්මා අභිනිරොපෙති, සම්මාවාචා සම්මා පරිග්ගණහාති, සම්මාකම්මන්තො සම්මා සමුට්ඨාපෙති, සම්මාආජීවො සම්මා වොදාපෙති, සම්මාවායාමො සම්මා පරිග්ගණහාති, සම්මාසති සම්මා උපට්ඨාපෙති, සම්මාසමාධි සම්මා සමාදහති.

අපිට්ඨෙසා සම්මාදිට්ඨි නාම පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා හොති, මග්ගකාලෙ එකක්ඛණා එකාරම්මණා. කිච්චතො පන “දුක්ඛෙ ඤාණ”න්තිආදීනි චත්තාරි නාමානි ලහති. සම්මාසඤ්ඤාපාදයොපි පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා හොන්ති, මග්ගකාලෙ එකක්ඛණා එකාරම්මණා. තෙසු සම්මාසඤ්ඤාපො කිච්චතො නෙක්ඛම්මසඤ්ඤාපාදීනි තිණි නාමානි ලහති. සම්මාවාදයො තයො පුබ්බභාගෙ විරතියොපි හොන්ති චෙතනායොපි, මග්ගක්ඛණෙ පන විරතියොයෙව. සම්මාවායාමො සම්මාසතීති ඉදම්පි ද්වයං කිච්චතො සම්මප්පධානසතිපට්ඨානවසෙන චත්තාරි නාමානි ලහති. සම්මාසමාධි පන පුබ්බභාගෙපි මග්ගක්ඛණෙපි සම්මාසමාධියෙව.

ඉති ඉමෙසු අට්ඨසු ධම්මෙසු භගවතා නිබ්බානාධිගමාය පටිපත්තස්ස යොගිනො බහුපකාරත්තා පට්ඨං සම්මාදිට්ඨි දෙසිතා. අයඤ්ඤි “පඤ්ඤාපජ්ජොනො පඤ්ඤාසත්ථ”න්ති (ධ. ස. 16, 20, 29) ච වුත්තා. තස්මා එතාය පුබ්බභාගෙ

විපස්සනාඤාණසංඛ්‍යාතාය සම්මාදිට්ඨියා අවිජ්ජන්ධකාරං විධමිත්වා කිලෙසවොරෙ
සාතෙන්නො බෙමෙන යොගාවචරො නිබ්බානං පාපුණාති. තස්මා පයමං සම්මාදිට්ඨි
දෙසිතා.

සම්මාසංකප්පො පන තස්සා ඛණ්ඩපකාරො. තස්මා තදනන්තරං චුත්තො. යථා හි
හෙරඤ්ඤිකො හත්ථෙන පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා චක්ඛුනා කභාපණං
ඔලොකෙත්තො “අයං කුටො අයං ඡෙකො”ති ජානාති, එවං යොගාවචරොපි
පුබ්බභාගෙ විතක්කෙන විතක්කෙත්වා විතක්කෙත්වා විපස්සනාපඤ්ඤාය
ඔලොකයමානො “ඉමෙ ධම්මා කාමාවචරා, ඉමෙ රූපාවචරාදයො”ති ජානාති. යථා
වා පන පුරිසෙන කොටියං ගහෙත්වා පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා දින්නං
මහාරුක්ඛං තච්ඡකො වාසියා තච්ඡෙත්වා කම්මෙ උපනෙති, එවං විතක්කෙන
විතක්කෙත්වා විතක්කෙත්වා දින්නධම්මෙ යොගාවචරො පඤ්ඤාය “ඉමෙ ධම්මා
කාමාවචරා, ඉමෙ රූපාවචරා”ති ආදිනා නයෙන පරිච්ඡින්නිත්වා කම්මෙ උපනෙති.
තස්මා සම්මාසංකප්පො සම්මාදිට්ඨානන්තරං චුත්තො.

ස්වායං යථා සම්මාදිට්ඨියා, එවං සම්මාවාචායපි උපකාරකො. යථාහ – “පුබ්බෙ
බො, ගහපති, විතක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාචං හින්දති”ති (ම. නි. 1.463).
තස්මා තදනන්තරං සම්මාවාචා චුත්තා.

යස්මා පන “ඉදඤ්චිදඤ්ච කරිස්සාමා”ති පයමං වාචාය සංවිදහිත්වා ලොකෙ
කම්මන්තෙ පයොජෙත්ති, තස්මා වාචා කායකම්මස්ස උපකාරිකාති සම්මාවාචාය
අනන්තරං සම්මාකම්මන්තො චුත්තො.

චතුර්ඛිධං පන චච්ඡව්චරිතං, තිවිධං කායදුච්චරිතං පභාය උභයං සුචරිතං
පුරෙත්තස්සෙව යස්මා ආජීවට්ඨිමකසීලං පුරති, න ඉතරස්ස, තස්මා තදුභයානන්තරං
සම්මාආජීවො චුත්තො.

එවං විසුද්ධාජීවෙන පන “පරිසුද්ධො මෙ ආජීවො”ති එත්තාවතා පරිතොසං
කත්වා සුත්තජපමත්තෙන විහරිතුං න යුත්තං, අථ බො සබ්බඉරියාපථෙසු ඉදං
වීරියමාරහිතබ්බන්ති දස්සෙතුං තදනන්තරං සම්මාවායාමො චුත්තො.

තතො ආරද්ධවීරියෙනාපි කායාදීසු චතුසු චත්ථුසු සති සුපට්ඨිතා කාතබ්බාති
දස්සෙතුං තදනන්තරං සම්මාසති චුත්තා.

යස්මා පන එවං සුපට්ඨිතාය සතියා සමාධිස්ස උපකාරානුපකාරානං ධම්මානං
ගතියො සමන්වෙසිත්වා පහොති එකත්තාරම්මණෙ විත්තං සමාධාතුං, තස්මා
සම්මාසතිඅනන්තරං සම්මාසමාධි චුත්තොති වෙදිතබ්බොති.

සම්මාදිට්ඨිනිද්දෙසෙ “දුක්ඛෙ ඤාණං”න්ති ආදිනා චතුසච්චකම්මට්ඨානං
දස්සිතං. තත්ථ පුරිමානි ද්වෙ සච්චානි වට්ටං, පච්ඡිමානි ද්වෙ විවට්ටං. තෙසු
හික්ඛුනො වට්ටෙ කම්මට්ඨානාහිනිවෙසො හොති, විවට්ටෙ නත්ථි අහිනිවෙසො.

පුරිමානි හි ද්වේ සවිවානි “පඤ්චක්ඛන්ධා දුක්ඛං, තණ්හා සමුදයො” ති එවං සඬබ්බෙපෙන ව, “කතමෙ පඤ්චක්ඛන්ධා? රූපක්ඛන්ධො” ති ආදිනා නයෙන විත්ථාරෙන ව ආවරියසන්තිකෙ උග්ගණ්හිත්වා වාචාය පුනස්පුනං පරිවත්තෙන්තො යොගාවචරො කම්මං කරොති. ඉතරෙසු පන ද්විසු සච්චෙසු “නිරොධසච්චං ඉට්ඨං කන්තං මනාපං, මග්ගසච්චං ඉට්ඨං කන්තං මනාපං” න්ති එවං සවනෙනෙව කම්මං කරොති. සො එවං කම්මං කරොන්තො චත්තාරි සවිවානි එකපටිවෙධෙන පටිච්ඡ්ඤානි, එකාභිසමයෙන අභිසමෙති. දුක්ඛං පරිඤ්ඤාපටිවෙධෙන පටිච්ඡ්ඤානි, සමුදයං පහානපටිවෙධෙන පටිච්ඡ්ඤානි. නිරොධං සච්ඡිකිරියාපටිවෙධෙන පටිච්ඡ්ඤානි, මග්ගං භාවනාපටිවෙධෙන පටිච්ඡ්ඤානි. දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන...පෙ.... මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති.

එවමස්ස පුබ්බභාගෙ ද්විසු සච්චෙසු උග්ගහපරිපුච්ඡාසවනධාරණසම්මසනපටිවෙධො හොති, ද්විසු සවනපටිවෙධොයෙව. අපරභාගෙ තීසු කිච්චතො පටිවෙධො හොති නිරොධෙ ආරම්මණපටිවෙධො. තත්ථ සබ්බමිපි පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තරං, සවනධාරණසම්මසනඤාණං ලොකියං කාමාවචරං. පච්චෙක්ඛණා පන පත්තසච්චස්ස හොති, අයඤ්ච ආදිකම්මිකො. තස්මා සා ඉධ න චුත්තා. ඉමස්ස ව හික්ඛුනො පුබ්බෙ පරිග්ගහතො “දුක්ඛං පරිජානාමි, සමුදයං පජ්ඣාමි, නිරොධං සච්ඡිකරොමි, මග්ගං භාවෙමි” ති ආහොගසමන්තාභාරමනසිකාරපච්චෙක්ඛණා නත්ථි, පරිග්ගහතො පට්ඨාය හොති. අපරභාගෙ පන දුක්ඛං පරිඤ්ඤාතමෙව හොති...පෙ.... මග්ගො භාවිතොව හොති.

තත්ථ ද්වේ සවිවානි දුද්දසත්තා ගම්භීරානි, ද්වේ ගම්භීරත්තා දුද්දසානි. දුක්ඛසච්චඤ්ඤා උප්පත්තිතො පාකට්ඨං, බාණුකණ්ටකප්පභාරාදීසු “අහො දුක්ඛං” න්ති චත්තබ්බතමිපි ආපජ්ජති. සමුදයසච්චං බාදිතුකාමතාභුඤ්ජිතුකාමතාදිවසෙන උප්පත්තිතො පාකට්ඨං. ලක්ඛණපටිවෙධතො පන උභයමිපි ගම්භීරං. ඉති තානි දුද්දසත්තා ගම්භීරානි. ඉතරෙසං පන ද්විත්තං දස්සනත්ථාය පයොගො භග්ගග්ගහණත්ථං හත්ථපසාරණං විය, අවිච්ඡිසනත්ථං පාදපසාරණං විය, සතධා හින්තස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිපටිපාදනං විය ව හොති. ඉති තානි ගම්භීරත්තා දුද්දසානි. එවං දුද්දසත්තා ගම්භීරෙසු ගම්භීරත්තා ව දුද්දසෙසු චතුසු සච්චෙසු උග්ගහාදිවසෙන පුබ්බභාගඤාණුප්පත්තිං සන්ධාය ඉදං “දුක්ඛෙ ඤාණං” න්ති ආදි චුත්තං. පටිවෙධක්ඛණෙ පන එකමෙව තං ඤාණං හොති.

අපරෙ පනාහු – චතුබ්බිධං සච්චෙසු ඤාණං සුතමයඤාණං වචන්ථානඤාණං සම්මසනඤාණං අභිසමයඤාණන්ති. තත්ථ කතමං සුතමයඤාණං? සංඛිත්තෙන වා විත්ථාරෙන වා චත්තාරි සවිවානි සුත්වා ජානාති “ඉදං දුක්ඛං, අයං සමුදයො, අයං නිරොධො, අයං මග්ගො” ති. ඉදං සුතමයඤාණං. කතමං වචන්ථානඤාණං? සො සුතානං අත්ථං උපපරික්ඛති ධම්මතො ව ලක්ඛණතො ව, “ඉමෙ ධම්මා ඉමස්මිං සච්චෙ පරියාපන්නා, ඉමස්ස සච්චස්ස ඉදං ලක්ඛණං” න්ති සන්නිට්ඨානං කරොති. ඉදං වචන්ථානඤාණං. කතමං සම්මසනඤාණං? සො එවං යථානුපුබ්බං චත්තාරි

සවිවානි වචනටපෙත්වා අප දුක්ඛමෙව ගහෙත්වා යාව ගොත්‍රභුඤාණං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො සම්මසති. ඉදං සම්මසනඤාණං. කතමං අභිසමයඤාණං? ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ එකෙන ඤාණෙන වත්තාරි සවිවානි අපුබ්බං අවරිමං අභිසමෙති ‘‘දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන, සමුදයං පභානාභිසමයෙන, නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති’’ති. ඉදං අභිසමයඤාණන්ති.

සම්මාසඬකප්පනිද්දෙසෙ කාමතො නිස්සටොති නෙක්ඛම්මසඬකප්පො. බ්‍යාපාදතො නිස්සටොති අබ්‍යාපාදසඬකප්පො. විහිංසාය නිස්සටොති අවිහිංසාසඬකප්පො. තත්ථ නෙක්ඛම්මචිතක්කො කාමචිතක්කස්ස පදසාතං පදවිජේදං කරොන්තො උප්පජ්ජති, අබ්‍යාපාදචිතක්කො බ්‍යාපාදචිතක්කස්ස, අවිහිංසාචිතක්කො විහිංසාචිතක්කස්ස. තථා නෙක්ඛම්මඅබ්‍යාපාදඅවිහිංසාචිතක්කා කාමබ්‍යාපාදඅවිහිංසාචිතක්කානං පච්චනීකා භුත්වා උප්පජ්ජන්ති.

තත්ථ යොගාවචරො කාමචිතක්කස්ස පදසාතනත්ථං කාමචිතක්කං වා සම්මසති අඤ්ඤං වා පන කිඤ්චි සඬබාරං. අපස්ස විපස්සනාක්ඛණෙ විපස්සනාසම්පයුත්තො සඬකප්පො තදඬගවසෙන කාමචිතක්කස්ස පදසාතං පදවිජේදං කරොන්තො උප්පජ්ජති, විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා මග්ගං පාපෙති. අපස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තො සඬකප්පො සමුච්ඡේදවසෙන කාමචිතක්කස්ස පදසාතං පදවිජේදං කරොන්තො උප්පජ්ජති. බ්‍යාපාදචිතක්කස්සපි පදසාතනත්ථං බ්‍යාපාදචිතක්කං වා අඤ්ඤං වා සඬබාරං, විහිංසාචිතක්කස්ස පදසාතනත්ථං විහිංසාචිතක්කං වා අඤ්ඤං වා සඬබාරං සම්මසති. අපස්ස විපස්සනාක්ඛණෙති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව යොජෙතබ්බං.

කාමචිතක්කාදීනං පන තිණ්ණමපි පාළියං විහත්තෙසු අට්ඨතිංසාරම්මණෙසු එකකම්මට්ඨානමපි අපච්චනීකං නාම නත්ථි. එකන්තතො පන කාමචිතක්කස්ස තාව අසුභෙසු පට්ඨමජ්ඣානමෙව පච්චනීකං, බ්‍යාපාදචිතක්කස්ස මෙත්තාය තිකචතුක්කජ්ඣානානි, විහිංසාචිතක්කස්ස කරුණාය තිකචතුක්කජ්ඣානානි. තස්මා අසුභපරිකම්මං කත්වා ඥානං සමාපන්නස්ස සමාපත්තික්ඛණෙ ඥානසම්පයුත්තො චිතක්කො වික්ඛම්භනවසෙන කාමචිතක්කස්ස පච්චනීකො භුත්වා උප්පජ්ජති, ඥානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙන්නස්ස විපස්සනාක්ඛණෙ විපස්සනාසම්පයුත්තො සඬකප්පො තදඬගවසෙන කාමචිතක්කස්ස පච්චනීකො භුත්වා උප්පජ්ජති, විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා මග්ගං පාපෙන්නස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තො සඬකප්පො සමුච්ඡේදවසෙන කාමචිතක්කස්ස පච්චනීකො භුත්වා උප්පජ්ජති. එවං උප්පන්නො නෙක්ඛම්මසඬකප්පොති වුච්චතීති වෙදිතබ්බො.

මෙත්තාය පන පරිකම්මං කත්වා, කරුණාය පරිකම්මං කත්වා ඥානං සමාපන්නස්සාති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. එවං උප්පන්නො අබ්‍යාපාදසඬකප්පොති වුච්චති, අවිහිංසාසඬකප්පොති වුච්චතීති වෙදිතබ්බො. එවමෙන නෙක්ඛම්මසඬකප්පාදයො විපස්සනාඥානවසෙන උප්පත්තීනං

නානත්තා පුබ්බභාගෙ නානා, මග්ගක්ඛණෙ පන ඉමෙසු තීසු යානෙසු උප්පන්නස්ස අකුසලසංඝාතස්ස පදවිෂේදනො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගභිගං පුරයමානො එකොව කුසලසංඝාතස්ස උප්පජ්ජති. අයං සම්මාසංඝාතස්ස නාම.

සම්මාචාචානිද්දෙසෙපි යස්මා අඤ්ඤානෙව චිත්තෙන මුසාවාදා විරමති, අඤ්ඤාන අඤ්ඤාන පිසුණාවාදාදීහි, තස්මා වතස්සොපෙතා වෙරමණියො පුබ්බභාගෙ නානා, මග්ගක්ඛණෙ පන මිච්ඡාචාචාසංඝාතාය චතුර්විධාය අකුසලදුස්සිලාවෙනනාය පදවිෂේදනො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගභිගං පුරයමානා එකොව සම්මාචාචාසංඝාතා කුසලවෙරමණි උප්පජ්ජති. අයං සම්මාචාචා නාම.

සම්මාකම්මන්තනිද්දෙසෙපි යස්මා අඤ්ඤානෙව චිත්තෙන පාණාතිපාතා විරමති, අඤ්ඤාන අදින්නාදානා, අඤ්ඤාන මිච්ඡාචාරා, තස්මා තිස්සොපෙතා වෙරමණියො පුබ්බභාගෙ නානා, මග්ගක්ඛණෙ පන මිච්ඡාකම්මන්තසංඝාතාය තිවිධාය අකුසලදුස්සිලාවෙනනාය පදවිෂේදනො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගභිගං පුරයමානා එකොව සම්මාකම්මන්තසංඝාතා කුසලවෙරමණි උප්පජ්ජති. අයං සම්මාකම්මන්තො නාම.

සම්මාආචීවනිද්දෙසෙ ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ. අරියසාවකොති අරියස්ස බුද්ධස්ස සාවකො. මිච්ඡාආචීවං පහායාති පාපකං ආචීවං පජ්ඣිත්වා. සම්මාආචීවෙනාති බුද්ධප්පසත්ථෙත කුසලආචීවෙන. ජීවිකං කප්පෙතීති ජීවිතප්පවත්තිං පවත්තෙති. ඉධාපි යස්මා අඤ්ඤානෙව චිත්තෙන කායද්වාරවිතික්කමා විරමති, අඤ්ඤානෙව වච්ච්චාරවිතික්කමා, තස්මා පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණෙසු උප්පජ්ජති, මග්ගක්ඛණෙ පන ද්විසු ද්වාරෙසු සත්තන්නං කම්මපථානං වසෙන උප්පන්නාය මිච්ඡාආචීවදුස්සිලාවෙනනාය පදවිෂේදනො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගභිගං පුරයමානා එකොව සම්මාආචීවසංඝාතා කුසලවෙරමණි උප්පජ්ජති. අයං සම්මාආචීවො නාම.

සම්මාචායාමනිද්දෙසෙ ඉධ භික්ඛුති ඉමස්මිං සාසනෙ පටිපන්නකො භික්ඛු. අනුප්පන්නානන්ති අනිබ්බත්තානං. පාපකානන්ති ලාමකානං. අකුසලානං ධම්මානන්ති අකොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. අනුප්පාදායාති න උප්පාදනත්ථාය. ඡන්දං ඡනෙතීති කත්තුකම්මාසංඝාතං කුසලච්ඡන්දං ඡනෙති උප්පාදෙති. වායමතීති පයොගං ඡනෙති පරක්කමං කරොති. වීරියං ආරහතීති කාශිකං වෙතසිකං වීරියං කරොති. චිත්තං පග්ගණ්හාතීති තෙනෙව සහජාතවීරියෙන චිත්තං උක්ඛිපති. පදහතීති පධානවීරියං කරොති. පටිපාටියා පනෙතාති වත්තාරිපි පදානි ආසෙවනාභාවනාබ්භුලීකම්මසාතච්චකිරියාහි යොජෙතබ්බාති.

උප්පන්නානන්ති අනුප්පන්නානන්ති අවත්තබ්බතං ආපන්නානං. පහානායාති පජ්ඣනත්ථාය. අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානන්ති අනිබ්බත්තානං කොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. උප්පාදායාති උප්පාදනත්ථාය. උප්පන්නානන්ති

නිබ්බත්තානං. ධීනියාති ධීතත්ථාය. අසම්මොසායාති අනස්සනත්ථං.
භියොහාවායාති පුනප්පුනං භාවාය. චෙපුල්ලායාති විපුලභාවාය. භාවනායාති
වඩ්ඪියා. පාරිපූරියාති පරිපූරණත්ථාය.

එතෙ පන සම්මාවායාමසඬ්ඛාතා චත්තාරො සම්මජ්ජධානා පුබ්බභාගෙ
ලොකියා, මග්ගක්ඛණෙ ලොකුත්තරා. මග්ගක්ඛණෙ පන එකමෙව වීරියං
චතුකිච්චසාධනවසෙන චත්තාරි නාමානි ලහති. තත්ථ ලොකියා කස්සපසංයුත්තෙ
චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. චුත්තඤ්භි තත්ථ –

“චත්තාරොමෙ, ආවුසො, සම්මජ්ජධානා; කතමෙ චත්තාරො? ඉධාවුසො,
භික්ඛු ‘අනුජ්ජන්තා මෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා උජ්ජජ්ජමානා අනත්ථාය
සංවත්තෙය්‍යු’න්ති ආතජ්ජං කරොති, ‘උජ්ජන්තා මෙ පාපකා අකුසලා
ධම්මා අජ්ජහීයමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු’න්ති ආතජ්ජං කරොති,
‘අනුජ්ජන්තා මෙ කුසලා ධම්මා අනුජ්ජජ්ජමානා අනත්ථාය
සංවත්තෙය්‍යු’න්ති ආතජ්ජං කරොති, ‘උජ්ජන්තා මෙ කුසලා ධම්මා
නිරුජ්ඣමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු’න්ති ආතජ්ජං කරොති” ති (සං. නි.
2.145);

තත්ථ ච අනුජ්ජන්තාති අසමුදාචාරවසෙන වා අනනුභූතාරම්මණවසෙන වා
අනුජ්ජන්තා. අඤ්ඤා භි අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අනුජ්ජන්තා පාපකා අකුසලා
ධම්මා නාම තත්ථී, අනුජ්ජන්තා පන උජ්ජජ්ජමානාපි එතෙයෙව උජ්ජජ්ජන්ති,
පහීයමානාපි එතෙයෙව පහීයන්ති.

තත්ථ එකච්චස්ස චත්තගන්ථධුතඬ්ඛගසමාධිවිපස්සනානවකම්මභවානං
අඤ්ඤතරවසෙන කිලෙසා න සමුදාවරන්ති. කථං? එකච්චො භි චත්තසම්පන්නො
හොති, අසීති ඛන්ධකචත්තානි වුද්දස මහාවත්තානි
චෙතියඬ්ඛණබොධියඬ්ඛණපාතීයමාලකඋපොසථාගාරආගන්තුකගම්කචත්තානි ච
කරොත්තස්සෙව කිලෙසා ඔකාසං න ලහන්ති. අපරභාගෙ පනස්ස චත්තානි
විස්සජ්ජෙත්වා භින්තචත්තස්ස වරතො අයොනිසොමනසිකාරං සතිචොස්සග්ගඤ්ච
ආගම්ම උජ්ජජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුජ්ජන්තා උජ්ජජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො ගන්ථයුත්තො හොති, එකම්පි නිකායං ගණ්භාති ද්වෙපි තයොපි
චත්තාරොපි පඤ්චපි. තස්ස තෙපිටකං බුද්ධවචනං අත්ථවසෙන පාළිවසෙන
අනුසන්ධිවසෙන පුබ්බාපරවසෙන ගණ්භන්තස්ස සජ්ඣායන්තස්ස චින්තෙන්තස්ස
වාචෙන්තස්ස දෙසෙන්තස්ස පකාසෙන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලහන්ති.
අපරභාගෙ පනස්ස ගන්ථකම්මං පහාය කුසිතස්ස වරතො
අයොනිසොමනසිකාරසතිචොස්සග්ගෙ ආගම්ම උජ්ජජ්ජන්ති. එවම්පි
අසමුදාචාරවසෙන අනුජ්ජන්තා උජ්ජජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන ධුතඬ්ඛධරො හොති, තෙරස ධුතඬ්ඛගුණෙ සමාදාය චත්තති,
තස්ස ධුතඬ්ඛගුණෙ පරිහරන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලහන්ති. අපරභාගෙ පනස්ස
ධුතඬ්ඛානි විස්සජ්ජෙත්වා බාහුල්ලාය ආචත්තස්ස වරතො

අයෝනියොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාවාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො අට්ඨසු සමාපත්තියු විණ්ණවසී හොති, තස්ස පට්ඨකානාදියු ආවජ්ජනවසීආදීනං වසෙන විහරන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලහන්ති. අපරහාගෙ පනස්ස පරිහිනජ්ඣානස්ස වා විස්සට්ඨකානස්ස වා හස්සාදියු අනුයුත්තස්ස විහරතො අයෝනියොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාවාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන විපස්සකො හොති, සත්තසු වා අනුපස්සනාසු (පටි. ම. 3.35) අට්ඨාරසසු වා මහාවිපස්සනාසු (පටි. ම. 1.22) කම්මං කරොන්තො විහරති, තස්ස එවං විහරතො කිලෙසා ඔකාසං න ලහන්ති. අපරහාගෙ පනස්ස විපස්සනාකම්මං පහාය කායදුල්භීබ්බලස්ස විහරතො අයෝනියොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාවාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො නවකම්මිකො හොති, උපොසථාගාරහොජනසාලාදීනි කරොති, තස්ස තෙසං උපකරණානි චිත්තෙන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලහන්ති. අපරහාගෙ පනස්ස නවකම්මෙ නිට්ඨිතෙ වා විස්සට්ඨෙ වා අයෝනියොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාවාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන බ්‍රහ්මලොකතො ආගතො සුද්ධස්සන්තො හොති, තස්ස අනාසෙවනාය කිලෙසා ඔකාසං න ලහන්ති. අපරහාගෙ පනස්ස ලද්ධාසෙවනස්ස අයෝනියොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාවාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම. එවං තාව අසමුදාවාරවසෙන අනුප්පන්නා වෙදිතබ්බා.

කථං අනනුභූතාරම්මණවසෙන? ඉධෙකච්චො අනනුභූතපුබ්බං මනාපිකාදිහෙදං ආරම්මණං ලහති, තස්ස තත්ථ අයෝනියොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම රාගාදයො කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති. එවං අනනුභූතාරම්මණවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම. එවං අනුප්පන්නානං අකුසලානං උප්පාදෙ සති අත්තනො අනත්ථං පස්සිත්වා තෙසං අනුප්පාදාය සතිපට්ඨානභාවනානුයොගෙන පට්ඨං සම්මජ්ජධානං භාවෙති, උප්පන්නෙසු පන තෙසු තෙසං අප්පහානතො අත්තනො අනත්ථං පස්සිත්වා තෙසං පහානාය දුතියං තට්ඨ සම්මජ්ජධානං භාවෙති.

අනුප්පන්නා කුසලා ධම්මාති සමට්ඨිපස්සනා වෙච් මග්ගො ව. තෙසං අනුප්පාදෙ අත්තනො අනත්ථං පස්සිත්වා තෙසං උප්පාදනත්ථාය තට්ඨ තතියං සම්මජ්ජධානං භාවෙති. උප්පන්නා කුසලා ධම්මාති සමට්ඨිපස්සනාව. මග්ගො පන සකිං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣමානො අනත්ථාය සංවත්තනකො නාම නත්ථී. සො හි එලස්ස පච්චයං දත්ථාව නිරුජ්ඣති. තාසං සමට්ඨිපස්සනානං නිරොධතො

අත්තනො අනත්ථං පස්සිත්වා තාසං ධීනියා තථෙව චතුත්ථං සම්මජ්ජධානං භාවෙති.
ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පන එකමෙව වීරියං.

යෙ එවං අනුප්පන්නා උප්පජ්ජෙය්‍යං, තෙ යථා නෙව උප්පජ්ජන්ති, එවං තෙසං
අනුප්පන්නානං අනුප්පාදකිව්වං, උප්පන්නානඤ්ච පභානකිව්වං සාධෙති.
උප්පන්නාති චෙත්ථ චතුබ්බිධං උප්පන්නං චත්තමානුප්පන්නං භූතාපගතූප්පන්නං
ඔකාසකතූප්පන්නං භූමිලද්ධූප්පන්නන්ති. තත්ථ සබ්බමිපි
උප්පාදජරාහඬිගසමඬිගිසඬිබාතං චත්තමානුප්පන්නං නාම. ආරම්මණරසං
අනුභවිත්වා නිරුද්ධං අනුභූතාපගතසඬිබාතං කුසලාකුසලං
උප්පාදාදිත්තයමනුප්පත්තවා නිරුද්ධං භුත්වාපගතසඬිබාතං සෙසසඬිබතඤ්ච
භූතාපගතූප්පන්නං නාම. “යානිස්ස තානි පුබ්බෙ කතානි කම්මානි” ති එවමාදිනා
(ම. නි. 3.248) නයෙන චුත්තං කම්මං අතීතමිපි සමානං අඤ්ඤං විපාකං
පටිබාහිත්වා අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසං කත්වා ධීතත්තා තථා කතොකාසඤ්ච
විපාකං අනුප්පන්නමිපි සමානං එවං කතෙ ඔකාසෙ එකන්තෙන උප්පජ්ජනතො
ඔකාසකතූප්පන්නං නාම. තාසු තාසු භූමිසු අසමුහතං අකුසලං භූමිලද්ධූප්පන්නං
නාම.

එත්ථ ච භූමියා භූමිලද්ධස්ස ච නානත්තං වෙදිතබ්බං – භූමීති හි විපස්සනාය
ආරම්මණභූතා තෙභූමකා පඤ්චක්ඛන්ධා. භූමිලද්ධං නාම තෙසු බන්ධෙසු
උප්පත්තිරහං කිලෙසජාතං. තෙන හි සා භූමිලද්ධා නාම භොතීති තස්මා
භූමිලද්ධන්ති චුච්චති. සා ච බො න ආරම්මණවසෙන. ආරම්මණවසෙන හි සබ්බෙපි
අතීතානාගතෙ පරිඤ්ඤාතෙපි ච බිණාසවානං බන්ධෙ ආරබ්භ කිලෙසා
උප්පජ්ජන්ති. යදි ච තං භූමිලද්ධං නාම සියා, තස්ස අප්පභෙය්‍යාතො න කොචි
භවමූලං පජ්භෙය්‍යා. චත්ථුවසෙන පන භූමිලද්ධං වෙදිතබ්බං. යත්ථ යත්ථ හි
විපස්සනාය අපරිඤ්ඤාතා බන්ධා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථ උප්පාදතො පභුති
තෙසු වට්ඨමූලං කිලෙසජාතං අනුසෙති. තං අප්පභීනට්ඨෙන භූමිලද්ධන්ති
වෙදිතබ්බං.

තත්ථ ච යස්ස යෙසු බන්ධෙසු අප්පභීනට්ඨෙන අනුසයිතා කිලෙසා, තස්ස තෙ
එව බන්ධා තෙසං කිලෙසානං චත්ථු, න අඤ්ඤෙසං සන්තකා බන්ධා.
අතීතක්ඛන්ධෙසු ච අප්පභීනානුසයිතානං කිලෙසානං අතීතක්ඛන්ධාව චත්ථු, න
ඉතරෙ. එස නයො අනාගතාදීසු. තථා කාමාවචරක්ඛන්ධෙසු අප්පභීනානුසයිතානං
කිලෙසානං කාමාවචරක්ඛන්ධා එව චත්ථු, න ඉතරෙ. එස නයො රූපාරූපාවචරෙසු.
සොතාපන්නාදීසු පන යස්ස යස්ස අරියපුග්ගලස්ස බන්ධෙසු තං තං වට්ඨමූලං
කිලෙසජාතං තෙන තෙන මග්ගෙන පභීනං, තස්ස තස්ස තෙ තෙ බන්ධා පභීනානං
තෙසං තෙසං වට්ඨමූලකානං කිලෙසානං අචත්ථුතො භූමීති සඬිබං න ලහන්ති.
පුපුජ්ජනස්ස සබ්බෙසො වට්ඨමූලකිලෙසානං අප්පභීනත්තා යංකිඤ්චි කරියමානං
කම්මං කුසලමකුසලං වා භොති, ඉච්චස්ස කම්මකිලෙසපච්චියාව වට්ඨං වට්ඨති,
තස්ස තස්සෙව තං වට්ඨමූලං රූපක්ඛන්ධෙයෙව, න වෙදනාදීසු.
විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙයෙව වා, න රූපක්ඛන්ධාදීසුති න චත්තබ්බං. කස්මා?

අවිසේසෙන පඤ්චස්ස පි බන්ධෙස්ස අනුසයිතත්තා. කථං? පථවීරසාදි විය රුක්ඛේ. යථා හි මහාරුක්ඛේ පථවීතලං අධිට්ඨාය පථවීරසඤ්ච ආපොරසඤ්ච නිස්සාය තප්පච්චයා මූලබන්ධසාබාපසාබාපල්ලවපලාසපුෂ්පඵලෙහි වඩ්ඪිත්වා නහං පුරෙත්වා යාව කප්පාවසානා බීජපරම්පරාය රුක්ඛපච්චේණිං සන්තානයමානෙ යිතෙ තං පථවීරසාදිමූලෙයෙව, න බන්ධාදිස්ස. එලෙයෙව වා, න මූලාදිස්සති න වත්තබ්බං. කස්මා? අවිසේසෙන සබ්බෙස්ස මූලාදිස්ස අනුගතත්තාති. යථා පන තස්සෙව රුක්ඛස්ස පුෂ්පඵලාදිස්ස නිබ්බින්නො කොචි පුරිසො චතුස්ස දිසාස්ස මණ්ඩුකකණ්ටකං නාම විසකණ්ටකං ආකොටෙයා, අථ සො රුක්ඛො තෙන විසසම්ඵස්සෙන ඵ්ථිට්ඨො පථවීරසආපොරසානං පරියාදින්නත්තා අප්පසවධම්මතං ආගම්ම පුන සන්තානං නිබ්බත්තෙතුං න සක්කුණෙයා, එවමෙව බන්ධප්පවත්තියං නිබ්බින්නො කුලපුත්තො තස්ස පුරිසස්ස චතුස්ස දිසාස්ස රුක්ඛේ විසයොජනං විය අත්තනො සන්තානෙ චතුමග්ගභාවනං ආරහති. අථස්ස සො බන්ධසන්තානො තෙන චතුමග්ගවිසසම්ඵස්සෙන සබ්බසො වට්ටමූලකිලෙසානං පරියාදින්නත්තා කිරියසභාවමත්තං උපගතකායකම්මාදිසබ්බකම්මප්පහෙදො හුත්වා ආයතිං පුනඛවානහිනිබ්බත්තනධම්මතං ආගම්ම භවත්තරසන්තානං නිබ්බත්තෙතුං න සක්කොති, කෙවලං වරිමවිඤ්ඤාණනිරොධෙන නිරින්ධනො විය ජාතවෙදො අනුපාදානො පරිනිබ්බායති. එවං භූමියා භූමිලද්ධස්ස ච නානත්තං වෙදිතබ්බං.

අපරම්පි චතුබ්බිධං උප්පන්නං සමුදාචාරුප්පන්නං ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නං අවික්ඛම්හිතුප්පන්නං අසමුහතුප්පන්නන්ති. තත්ථ වත්තමානුප්පන්නමෙව සමුදාචාරුප්පන්නං. වක්ඛාදිතං පන ආපාඨගතෙ ආරම්මණෙ පුබ්බභාගෙ අනුප්පජ්ජමානම්පි කිලෙසජාතං ආරම්මණස්ස අධිග්ගහිතත්තා එව අපරභාගෙ එකන්තෙන උප්පත්තිතො ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නන්ති වුවචති. සමථවිපස්සනානං අඤ්ඤතරවසෙන අවික්ඛම්හිතං කිලෙසජාතං විත්තසන්තතිමනාරුළුහම්පි උප්පත්තිනිවාරකස්ස හෙතුනො අභාවා අවික්ඛම්හිතුප්පන්නං නාම. සමථවිපස්සනාවසෙන පන වික්ඛම්හිතම්පි අරියමග්ගෙන අසමුහතත්තා උප්පත්තිධම්මතං අනතීතත්තා අසමුහතුප්පන්නන්ති වුවචති. තිව්ධම්පි චෙතං ආරම්මණාධිග්ගහිතාවික්ඛම්හිතාසමුහතුප්පන්නං භූමිලද්ධෙනෙව සභිගහං ගච්ඡතීති වෙදිතබ්බං.

ඉව්චෙතස්මිං වුත්තප්පහෙදෙ උප්පන්නෙ යදෙනං වත්තමානභූතාපගතොකාසකතසමුදාචාරසඪ්ඛාතං උප්පන්නං, තං අමග්ගවජ්ඣක්තා කෙනචි මග්ගඤ්ඤාණෙන පහාතබ්බං න භොති. යං පනෙනං භූමිලද්ධාරම්මණාධිග්ගහිතාවික්ඛම්හිතාසමුහතසඪ්ඛාතං උප්පන්නං, තස්ස තං උප්පන්නභාවං නාසයමානං යස්මා තං තං ලොකියලොකුත්තරඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තස්මා තං සබ්බම්පි පහාතබ්බං භොතීති. එවං යෙ මග්ගො කිලෙසෙ පජ්ඣති, තෙ සන්ධාය “උප්පන්නාන”න්තිආදි වුත්තං.

අථ මග්ගක්ඛණෙ කථං අනුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදාය භාවනා භොති, කථඤ්ච උප්පන්නානං යිතියාති? මග්ගප්පවත්තියා එව. මග්ගො හි පවත්තමානො

පුබ්බෙ අනුප්පන්නපුබ්බත්තා අනුප්පන්නො නාම වුවිති. අනාගතපුබ්බඤ්ඤි යානං ආගන්ත්වා අනනුභූතපුබ්බං වා ආරම්භං අනුභවිත්වා වත්තාරො භවන්ති “අනාගතට්ඨානං ආගතම්භ, අනනුභූතං ආරම්භං අනුභවාමා”ති. යාවස්ස පවත්ති, අයමෙව යිති නාමාති යිති යා භාවෙනීතිපි වත්තුං වට්ටති. එවමෙතස්ස භික්ඛුනො ඉදං ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ එකමෙව විරියං “අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදායා”ති ආදීනි වත්තාරි නාමාති ලභති. අයං ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ සම්මප්පධානකථා. එවමෙත්ථ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා සම්මප්පධානා නිද්දිට්ඨාති.

සම්මාසනිනිද්දෙසෙ කායෙති රූපකායෙ. රූපකායො හි ඉධ අභිගපච්චඨගානං කෙසාදිනඤ්ච ධම්මානං සමුහට්ඨෙන හත්ථිකායරථකායාදයො විය කායොති අධිප්පෙනො. යථා ච සමුහට්ඨෙන, එවං කුච්ඡිතානං ආයට්ඨෙන. කුච්ඡිතානඤ්ඤි පරමජෙගුච්ඡානං සො ආයොතිපි කායො. ආයොති උප්පත්තිදෙසො. තත්ත්වං වචනත්ථො – ආයන්ති තතොති ආයො. කෙ ආයන්ති? කුච්ඡිතා කෙසාදයො. ඉති කුච්ඡිතානං ආයොති කායො.

කායානුපස්සිති කායං අනුපස්සනසිලො, කායං වා අනුපස්සමානො. කායෙති ච වත්ථාපි පුන කායානුපස්සිති දුතියං කායග්ගභණං අසම්මිස්සතො වචන්ථානසනවිනිබ්භොගාදිදස්සනත්ථං කතන්ති වෙදිතබ්බං. තෙන න කායෙ වෙදනානුපස්සි විත්තධම්මානුපස්සි වා, අථ ඛො කායානුපස්සියෙවාති කායසඤ්ඤානෙ වත්ථුස්මිං කායානුපස්සනාකාරස්සෙව දස්සනෙන අසම්මිස්සතො වචන්ථානං දස්සිතං හොති. තථා න කායෙ අභිගපච්චඨගවිනිමුත්තථකධම්මානුපස්සි, නාපි කෙසලොමාදිවිනිමුත්තඉත්ථිපුරිසානුපස්සි. යොපි වෙන්ථ කෙසලොමාදිකො භූතූපාදායසමුහසඤ්ඤානො කායො, තත්ථාපි න භූතූපාදායවිනිමුත්තථකධම්මානුපස්සි, අථ ඛො රථසම්භාරානුපස්සකො විය අභිගපච්චඨගසමුහානුපස්සි, නගරාවයවානුපස්සකො විය කෙසලොමාදිසමුහානුපස්සි, කදලික්ඛන්ධපත්තවට්ටිවිනිභූජ්ජකො විය රිත්තමුට්ඨිවිනිවෙයකො විය ච භූතූපාදායසමුහානුපස්සියෙවාති සමුහවසෙනෙව කායසඤ්ඤානස්ස වත්ථුනො නානප්පකාරතො දස්සනෙන සනවිනිබ්භොගො දස්සිතො හොති. න හෙත්ථ යථාචුත්තසමුහවිනිමුත්තො කායො වා ඉත්ථි වා පුරිසො වා අඤ්ඤො වා කොචි ධම්මො දිස්සති, යථාචුත්තධම්මසමුහමත්තෙයෙව පන තථා තථා සත්තා මිච්ඡාහිනිවෙසං කරොන්ති. තෙනාහු පොරාණා –

“යං පස්සති න තං දිට්ඨං, යං දිට්ඨං තං න පස්සති;
අපස්සං ඛජ්ඣකෙ මුළුහො, ඛජ්ඣමානො න මුවිවති”ති.

සනවිනිබ්භොගාදිදස්සනත්ථන්ති චුත්තං. ආදිසද්දෙන වෙන්ථ අයම්පි අත්ථො වෙදිතබ්බො – අයඤ්ඤි එතස්මිං කායෙ කායානුපස්සියෙව, න අඤ්ඤධම්මානුපස්සි. කිං චුත්තං හොති? යථා අනුදකභූතායපි මරිටියා උදකානුපස්සිතො හොන්ති, න එවං

අනිච්චදුක්ඛානත්තාසුභභූතෙයෙව ඉමස්මිං කායෙ නිච්චසුඛත්තසුභභාවානුපස්සී, අථ ඛො කායානුපස්සී

අනිච්චදුක්ඛානත්තාසුභාකාරසමුභානුපස්සියෙවාති චුත්තං හොති. අථ වා ය්වායං මහාසතිපට්ඨානෙ “ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු අරඤ්ඤගතො වා රුක්ඛමූලගතො වා...පෙ.... සො සතොව අස්සසති” තිආදිනා (දී. නි. 2.374; ම. නි. 1.107) නයෙන අස්සාසපස්සාසාදි චුණ්ණකජාතඅට්ඨිකපරියොසානො කායො චුත්තො, යො ව පරතො සතිපට්ඨානකථායං “ඉධෙකච්චො පට්ඨිකායං අනිච්චතො අනුපස්සති, ආපොකායං, තෙජොකායං, වායොකායං, කෙසකායං, ලොමකායං, ඡවිකායං, වම්මකායං, මංසකායං, රුහිරකායං, න්භාරුකායං, අට්ඨිකායං, අට්ඨිමිඤ්ජකාය” න්ති (පටි. ම. 3.35) කායො චුත්තො, තස්ස සබ්බස්ස ඉමස්මිංයෙව කායෙ අනුපස්සනතො කායෙ කායානුපස්සීති එවම්පි අත්ථො දට්ඨබ්බො.

අථ වා කායෙ අහන්ති වා මමන්ති වා එවං ගහෙනබ්බස්ස කස්සචි අනුපස්සනතො තස්ස තස්සෙව පන කෙසලොමාදිකස්ස නානාධම්මසමුහස්ස අනුපස්සනතො කායෙ කෙසාදිධම්මසමුහසඬ්ඛාතකායානුපස්සීති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. අපිච “ඉමස්මිං කායෙ අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතො” තිආදිනා අනුක්කමෙන පරතො ආගතනයස්ස සබ්බස්සෙව අනිච්චලක්ඛණාදිනො ආකාරසමුහසඬ්ඛාතස්ස කායස්ස අනුපස්සනතොපි කායෙ කායානුපස්සීති එවම්පි අත්ථො දට්ඨබ්බො. අයං පන චතුසතිපට්ඨානසාධාරණො අත්ථො.

කායෙ කායානුපස්සීති අස්සාසපස්සාසකායාදිකෙ බහුධා චුත්තෙ කායෙ එකෙකකායානුපස්සී. විහරතීති චතුසු ඉරියාපට්ඨිභාරෙසු අඤ්ඤතරවිභාරසමායොගපරිදීපනමෙතං, එකං ඉරියාපට්ඨාධනං අඤ්ඤන ඉරියාපට්ඨන විච්ඡින්නදිත්වා අපතමානං අත්තානං හරති පවත්තෙතීති අත්ථො. ආනාපීති කායපරිග්ගාහකවීරියසමායොගපරිදීපනමෙතං. සො හි යස්මා තස්මිං සමයෙ යං තං වීරියං තිසු භවෙසු කිලෙසානං ආනාපනතො ආනාපොති වුවචති, තෙන සමන්තාගතො හොති, තස්මා “ආනාපී” ති වුවචති. සම්පජානොති කායපරිග්ගාහකෙන සම්පජ්ඤ්ඤසඬ්ඛාතෙන ඤාණෙන සමන්තාගතො. සතිමාති කායපරිග්ගාහිකාය සතියා සමන්තාගතො. අයං පන යස්මා සතියා ආරම්මණං පරිග්ගහෙත්වා පඤ්ඤාය අනුපස්සති. න හි සතිවිරහිතස්ස අනුපස්සනා නාම අත්ථි. තෙනෙවාහ – “සතිඤ්ච බ්වාහං, භික්ඛවෙ, සබ්බත්ථිකං වදාමි” ති (සං. නි. 5.234). තස්මා එත්ථ “කායෙ කායානුපස්සී විහරතී” ති එත්තාවතා කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානකම්මට්ඨානං චුත්තං හොති. අථ වා යස්මා අනාතාපිනො අත්තොසඬ්ඛෙපො අත්තරායකරො හොති, අසම්පජානො උපායපරිග්ගහෙ අනුපායපරිවජ්ජනෙ ව සම්මුය්හති, මුට්ඨස්සති උපායාපරිවචාගෙ අනුපායාපරිග්ගහෙ ව අසමත්ථො හොති, තෙනස්ස තං කම්මට්ඨානං න සම්පජ්ජති, තස්මා යෙසං ධම්මානං ආනුභාවෙන තං සම්පජ්ජති, තෙසං දස්සනත්ථං “ආනාපී සම්පජානො සතිමා” ති ඉදං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං සම්පයොගභිගඤ්ච දස්සෙත්වා ඉදානි පහානභිගං දස්සෙතුං විනෙය්‍යා ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සන්ති චුත්තං. තත්ථ විනෙය්‍යාති තදභිගව්නෙයෙන වා වික්ඛම්භනව්නෙයෙන වා විනයිත්වා. ලොකෙති ය්වායං කායො පුබ්බෙ පරිග්ගහිතො, ස්වෙව ඉධ ලුප්පනපලුප්පනට්ඨෙත ලොකො නාම. තස්මිං ලොකෙ අභිජ්ඣං දොමනස්සඤ්ච පජහිත්වාති අත්ථො. යස්මා පනස්ස න කායමත්තෙයෙව අභිජ්ඣාදොමනස්සං පහීයති, වෙදනාදිසුපි පහීයතියෙව, තස්මා “පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා ලොකො”ති (විහ. 362) විහඪගෙ චුත්තං. ලොකසඪ්ඛාතත්තායෙව තෙසං ධම්මානං අත්ථුද්ධාරවසෙනෙතං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යං පනාහ – “තත්ථ කතමො ලොකො (විහ. 538), ස්වෙව කායො ලොකො”ති අයමෙවෙත්ථ අත්ථො. අභිජ්ඣාදොමනස්සන්ති ච සමාසෙත්වා චුත්තං. සංයුත්තභිගුත්තරපාඨන්තරෙසු පන විසුං කත්වා පඨන්ති. සා පන අභිජ්ඣායන්ති පත්ථයන්ති එතාය, සයං වා අභිජ්ඣායති, අභිජ්ඣායනමත්තමෙව වා එසාති අභිජ්ඣා. යස්මා පනෙත්ථ අභිජ්ඣාගහණෙන කාමච්ඡන්දො, දොමනස්සගහණෙන ඛ්‍යාපාදො සඪ්ගහං ගච්ඡති, තස්මා නිවරණපරියාපන්තබ්බවධම්මද්වයදස්සනෙන නිවරණජපහානං චුත්තං හොතීති වෙදිතබ්බං.

විසෙසෙන පනෙත්ථ අභිජ්ඣාව්නෙයෙන කායසම්පත්තිමූලකස්ස අනුරොධස්ස, දොමනස්සව්නෙයෙන කායවිපත්තිමූලකස්ස විරොධස්ස, අභිජ්ඣාව්නෙයෙන ච කායෙ අභිරතියා, දොමනස්සව්නෙයෙන කායභාවනාය අනභිරතියා, අභිජ්ඣාව්නෙයෙන කායෙ අභුතානං සුභසුඛවාදීනං පක්ඛෙපස්ස, දොමනස්සව්නෙයෙන කායෙ භුතානං අසුභාසුඛවාදීනං අපනයනස්ස පහානං චුත්තං. තෙන යොගාවචරස්ස යොගානුභාවො යොගසමත්ථතා ච දීපිතා හොති. යොගානුභාවො හි එස, යදයං අනුරොධවිරොධවිජ්ජමුත්තො අරතිරතිසහො අභුතපක්ඛෙපභුතාපනයනවිරහිතො ච හොති. අනුරොධවිරොධවිජ්ජමුත්තො වෙස අරතිරතිසහො අභුතං අපක්ඛිපන්තො භුතඤ්ච අනපනෙත්තො යොගසමත්ථො හොතීති.

අපරො නයො – “කායෙ කායානුපස්සි”ති එත්ථ අනුපස්සනාය කම්මට්ඨානං චුත්තං. “විහරති”ති එත්ථ චුත්තවිහාරෙන කම්මට්ඨානිකස්ස කායපරිහරණං. “ආතාපී”තිආදීසු ආතාපෙන සම්මජ්ජධානං, සතිසම්පජඤ්ඤෙන සබ්බත්ථකකම්මට්ඨානං, කම්මට්ඨානපරිහරණුපායො වා. සතියා වා කායානුපස්සනාවසෙන පටිලද්ධසමථො, සම්පජඤ්ඤෙන විපස්සනා, අභිජ්ඣාදොමනස්සව්නෙයෙන භාවනාඵලං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

වෙදනාසු වෙදනානුපස්සිතිආදීසු ච වෙදනාදීනං පුන වචනෙ පයොජනං කායානුපස්සනායං චුත්තනෙයෙනෙව යථායොගං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බං. අයං පන අසාධාරණත්ථො – සුඛාදීසු අනෙකජ්ජහෙදාසු වෙදනාසු විසුං විසුං අනිච්චාදිතො එකෙකවෙදනානුපස්සිති, සරාගාදිකෙ සොළසජ්ජහෙදෙ විත්තෙ විසුං විසුං අනිච්චාදිතො එකෙකවිත්තානුපස්සිති, කායවෙදනාවිත්තානි යපෙත්වා සෙසනෙභුමකධම්මෙසු විසුං විසුං අනිච්චාදිතො එකෙකධම්මානුපස්සිති,

සතිපට්ඨානසූත්තන්තෙ (දී. නි. 2.382; ම. නි. 1.115) චුත්තනයෙන
 නීවරණාදිධම්මානුපස්සිති වා. එත්ථ ච “කායෙ”ති එකවචනං සරීරස්ස එකත්තා,
 “චිත්තෙ”ති එකවචනං චිත්තස්ස සභාවහෙදාභාවතො ජාතිග්ගහණෙන කතන්ති
 වෙදිතබ්බං. යථා ච වෙදනාදයො අනුපස්සිතබ්බා, තථා අනුපස්සන්තො වෙදනාසු
 වෙදනානුපස්සි, චිත්තෙ චිත්තානුපස්සි, ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සිති වෙදිතබ්බො. කථං
 තාව වෙදනා අනුපස්සිතබ්බා? සුඛා තාව වෙදනා දුක්ඛතො, දුක්ඛා වෙදනා
 සල්ලතො, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා අනිච්චතො අනුපස්සිතබ්බා. යථාහ –

“යො සුඛං දුක්ඛතො අද්ද, දුක්ඛමද්දක්ඛි සල්ලතො;
 අදුක්ඛමසුඛං සන්තං, අද්දක්ඛි නං අනිච්චතො;
 ස වෙ සම්මද්දසො හික්ඛු, පරිජානාති වෙදනා”ති. (සං. නි. 4.253);

සබ්බා එව වෙතා දුක්ඛතොපි අනුපස්සිතබ්බා. චුත්තඤ්ඤානං “යංකිඤ්චි
 වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛස්මිත්ති වදාමි”ති (සං. නි. 4.259). සුඛදුක්ඛතොපි ච
 අනුපස්සිතබ්බා. යථාහ – “සුඛා වෙදනා යිතිසුඛා විපරිණාමදුක්ඛා. දුක්ඛා වෙදනා
 යිතිදුක්ඛා විපරිණාමසුඛා. අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා ඤාණසුඛා අඤ්ඤාණදුක්ඛා”ති (ම.
 නි. 1.465). අපිච අනිච්චාදිසත්තඅනුපස්සනාවසෙනාපි අනුපස්සිතබ්බා.

චිත්තධම්මෙසුපි චිත්තං තාව
 ආරම්මණාධිපතිසහජාතභූමිකම්මවිපාකකිරියාදිනානත්තහෙදානං
 අනිච්චාදිසත්තඅනුපස්සනානං සරාගාදිසොළසහෙදානඤ්ච වසෙන අනුපස්සිතබ්බං,
 ධම්මා සලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණානං සුඤ්ඤතාධම්මස්ස
 අනිච්චාදිසත්තඅනුපස්සනානං සන්තාසන්තාදිනඤ්ච වසෙන අනුපස්සිතබ්බා.
 කාමඤ්චෙත්ථ යස්ස කායසඬ්ඛාතෙ ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං පහීනං, තස්ස
 වෙදනාදිලොකෙසුපි තං පහීනමෙව, නානාපුග්ගලවසෙන පන
 නානාක්ඛණිකසතිපට්ඨානභාවනාවසෙන ච සබ්බත්ථ චුත්තං. යතො වා එකත්ථ
 පහීනං, සෙසෙසුපි පහීනං හොති. තෙනෙවස්ස තත්ථ පහානදස්සනත්ථමිපි එවං
 චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති ඉමෙ චත්තාරො සතිපට්ඨානා පුබ්බභාගෙ නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්ති.
 අඤ්ඤානෙව හි චිත්තෙන කායං පරිග්ගණ්හාති, අඤ්ඤාන වෙදනං, අඤ්ඤාන
 චිත්තං, අඤ්ඤාන ධම්මෙ පරිග්ගණ්හාති. ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පන
 එකචිත්තෙයෙව ලබ්භන්ති. ආදිතො හි කායං පරිග්ගණ්හිත්වා ආගතස්ස
 විපස්සනාසම්පයුත්තා සති කායානුපස්සනා නාම, තාය සතියා සමන්තාගතො
 පුග්ගලො කායානුපස්සි නාම. විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අරියමග්ගං පත්තස්ස
 මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තා සති කායානුපස්සනා නාම, තාය සතියා
 සමන්තාගතො පුග්ගලො කායානුපස්සි නාම. වෙදනං පරිග්ගණ්හිත්වා චිත්තං
 පරිග්ගණ්හිත්වා ධම්මෙ පරිග්ගණ්හිත්වා ආගතස්ස විපස්සනාසම්පයුත්තා සති
 ධම්මානුපස්සනා නාම, තාය සතියා සමන්තාගතො පුග්ගලො ධම්මානුපස්සි නාම.
 විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අරියමග්ගං පත්තස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තා

සති ධම්මානුපස්සනා නාම, තාය සතියා සමන්තාගතො පුග්ගලො ධම්මානුපස්සී නාම. එවං තාව දෙසනා පුග්ගලෙ තිට්ඨති. කායෙ පන “සුභ”න්ති විපල්ලාසප්පහානා කායපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති කායානුපස්සනා නාම. වෙදනාය “සුඛා”ති විපල්ලාසප්පහානා වෙදනාපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති වෙදනානුපස්සනා නාම. චිත්තෙ “නිව්ච”න්ති විපල්ලාසප්පහානා චිත්තපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති චිත්තානුපස්සනා නාම. ධම්මෙසු “අත්තා”ති විපල්ලාසප්පහානා ධම්මපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති ධම්මානුපස්සනා නාම. ඉති එකාව මග්ගසම්පයුත්තා සති චතුක්ච්චසාධකත්තෙන චත්තාරි නාමානි ලහති. තෙන වුත්තං “ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පන එකචිත්තෙයෙව ලබ්භන්ති”ති.

සම්මාසමාධිනිද්දෙසෙ විවිච්චෙව කාමෙහීති කාමෙහි විවිච්චිත්වා විනා හුත්වා අපක්කමිත්වා. යො පනායමෙත්ථ එවකාරො, සො නියමත්ථොති වෙදිතබ්බො. යස්මා ච නියමත්ථො, තස්මා පයමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරණසමයෙ අවිජ්ජමානානම්පි කාමානං තස්ස පයමජ්ඣානස්ස පටිපක්ඛ්භාවං. කාමපරිච්චාගෙනෙව චස්ස අධිගමං දීපෙති. කථං? “විවිච්චෙව කාමෙහී”ති එවඤ්ඤි නියමෙ කයිරමානෙ ඉදං පඤ්ඤායති – නුනිමස්ස ඥානස්ස කාමා පටිපක්ඛ්භුතා, යෙසු සති ඉදං න පවත්තති, අන්ධකාරෙ සති පදීපොභාසො විය, තෙසං පරිච්චාගෙනෙව චස්ස අධිගමො හොති ඔරිමතීරපරිච්චාගෙන පාරිමතීරස්ස විය. තස්මා නියමං කරොතීති.

තත්ථ සියා, කස්මා පනෙස පුබ්බපදෙයෙව වුත්තො, න උත්තරපදෙ, කිං අකුසලෙහි ධම්මෙහි අවිච්චිවාපි ඥානං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍යාති? න බො පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං. තංනිස්සරණතො හි පුබ්බපදෙ එස වුත්තො. කාමධාතුසමතික්කමනතො හි කාමරාගපටිපක්ඛතො ච ඉදං ඥානං කාමානමෙව නිස්සරණං. යථාහ – “කාමානමෙතං නිස්සරණං යදිදං නෙක්ඛම්ම”න්ති (ඉතිවු. 72). උත්තරපදෙපි පන යථා “ඉධෙව, හික්ඛෙව, සමණො, ඉධ දුතියො සමණො”ති (ම. නි. 1.139; අ. නි. 4.241) එත්ථ එවකාරො ආනෙත්වා වුච්චති, එවං චත්තබ්බො. න හි සක්කා ඉතො අඤ්ඤෙහිපි නිවරණසංඛ්ඛාතෙහි අකුසලෙහි ධම්මෙහි අවිච්චිව ඥානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං. තස්මා “විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්චෙව අකුසලෙහි ධම්මෙහි”ති එවං පදද්වයෙපි එස දට්ඨබ්බො. පදද්වයෙපි ච කිඤ්ඤාපි විවිච්චාති ඉමිනා සාධාරණවචනෙන තදභිගචික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිනිස්සරණවිවෙකා චිත්තකායඋපධිවිවෙකා ච සංඛිගහං ගච්ඡන්ති, තථාපි පුබ්බභාගෙ කායවිවෙකචිත්තවිවෙකචික්ඛම්භනවිවෙකා දට්ඨබ්බා, ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ කායවිවෙකචිත්තවිවෙකසමුච්ඡෙදවිවෙකපටිපස්සද්ධිවිවෙකනිස්සරණවිවෙකා.

කාමෙහීති ඉමිනා පන පදෙන යෙ ව මහානිද්දෙසෙ “කතමෙ චත්ථුකාමා මනාපිකා රූපා”තිආදිනා (මහානි. 1) නයෙන චත්ථුකාමා වුත්තා, යෙ ව තත්ථෙව විහඬිගෙ ව “ජන්දො කාමො, රාගො කාමො, ඡන්දරාගො කාමො, සංකප්පො

කාමො, රාගො කාමො, සඬිකප්පරාගො කාමො''ති (මහානි. 1; විහ. 564) එවං කිලෙසකාමා චුත්තා, තෙ සබ්බෙපි සඬිගහිතා ඉච්චෙව දට්ඨබ්බා. එවඤ්ඤි සති විච්චිවෙව කාමෙහිති වත්ථුකාමෙහිපි විච්චිවෙවාති අත්ථො යුජ්ජති. තෙන කායච්චෙකො චුත්තො හොති.

විච්චිව අකුසලෙහි ධම්මෙහිති කිලෙසකාමෙහි සබ්බාකුසලෙහි වා විච්චිවාති අත්ථො යුජ්ජති. තෙන චිත්තච්චෙකො චුත්තො හොති. පුරිමෙන චෙත්ථ වත්ථුකාමෙහි විවෙකවචනතො එව කාමසුඛපරිච්චාගො, දුතියෙන කිලෙසකාමෙහි විවෙකවචනතො තෙක්ඛම්මසුඛපරිග්ගහො විභාවිතො හොති. එවං වත්ථුකාමකිලෙසකාමච්චෙකවචනතොයෙව ච එතෙසං පයමෙන සංකිලෙසවත්ථුජ්ජහානං, දුතියෙන සංකිලෙසජ්ජහානං. පයමෙන ලොලභාවස්ස හෙතුපරිච්චාගො, දුතියෙන බාලභාවස්ස. පයමෙන ච පයොගසුද්ධි, දුතියෙන ආසයපොසනං විභාවිතං හොතිති විඤ්ඤාතබ්බං. එස තාව නයො කාමෙහිති එත්ථ චුත්තකාමෙසු වත්ථුකාමපක්ඛෙ.

කිලෙසකාමපක්ඛෙ පන ඡන්දොති ව රාගොති ව එවමාදිහි අනෙකහෙදො කාමච්ඡන්දොව කාමොති අධිජ්ජෙතො. සො ච අකුසලපරියාපන්නොපි සමානො ''තත්ථ කතමෙ කාමා, ඡන්දො කාමො''තිආදිනා (විහ. 564) නයෙන විහඬිගෙ උපරි ඤානඬිගපටිපක්ඛතො විසුං චුත්තො, කිලෙසකාමත්තා වා පුරිමපදෙ චුත්තො, අකුසලපරියාපන්නත්තා දුතියපදෙ. අනෙකහෙදතො වස්ස කාමතොති අවත්වා කාමෙහිති චුත්තං. අඤ්ඤෙසම්පි ච ධම්මානං අකුසලභාවෙ විජ්ජමානෙ ''තත්ථ කතමෙ අකුසලා ධම්මා, කාමච්ඡන්දො''තිආදිනා (විහ. 564) නයෙන විහඬිගෙ උපරි ඤානඬිගපච්චනිකපටිපක්ඛභාවදස්සනතො නිවරණානෙව චුත්තාති. නිවරණානි හි ඤානඬිගපච්චනිකානි, තෙසං ඤානඬිගානෙව පටිපක්ඛානි විද්ධංසකානි විනාසකානිති චුත්තං හොති. තථා හි ''සමාධි කාමච්ඡන්දස්ස පටිපක්ඛො, පිති බ්‍යාපාදස්ස, චිත්තකො ටීනමිද්ධස්ස, සුඛං උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස, විචාරො විචිකිච්ඡායා''ති පෙට්කෙ චුත්තං.

එවමෙත්ථ ''විච්චිවෙව කාමෙහි''ති ඉමිනා කාමච්ඡන්දස්ස වික්ඛම්භනච්චෙකො චුත්තො හොති. ''විච්චිව අකුසලෙහි ධම්මෙහි''ති ඉමිනා පඤ්චන්තම්පි නිවරණානං. අගහිතග්ගහණෙන පන පයමෙන කාමච්ඡන්දස්ස, දුතියෙන සෙසනිවරණානං. තථා පයමෙන තීසු අකුසලමූලෙසු පඤ්චකාමගුණහෙදවිසයස්ස ලොභස්ස, දුතියෙන ආසාතවත්ථුහෙදාදිවිසයානං දොසමොහානං. ඔසාදීසු වා ධම්මෙසු පයමෙන කාමොසකාමයොගකාමාසවකාමුපාදානඅභිජ්ඣාකායගන්ථ කාමරාගසඤ්ඤොජනානං, දුතියෙන අවසෙසඔසයොගාසවඋපාදානගන්ථසංයොජනානං. පයමෙන තණ්හාය තංසම්පයුත්තකානඤ්ච, දුතියෙන අවිජ්ජාය තංසම්පයුත්තකානඤ්ච. අපිච්ච පයමෙන ලොභසම්පයුත්තඅට්ඨචිත්තුජ්ජාදානං, දුතියෙන සෙසානං චතුත්තං අකුසලචිත්තුජ්ජාදානං වික්ඛම්භනච්චෙකො චුත්තො හොතිති වෙදිතබ්බො.

එත්තාවතා ව පයමස්ස ක්කානස්ස පහානඨගං දස්සෙත්වා ඉදානි සම්පයොගඨගං දස්සෙතුං සවිතක්කං සවිචාරන්තිආදි චුත්තං. තත්ථ ආරම්මණෙ විත්තස්ස අභිනිරොපනලක්ඛණො විතක්කො. ආරම්මණානුමජ්ජනලක්ඛණො විචාරො. සන්තෙපි ච තෙසං කත්ථවි අවිජ්ජයොගෙ ඔළාරිකට්ඨෙත පුබ්බඨගමට්ඨෙත ච සණ්ඨාහිසානො විය වෙනසො පයමාහිනිපානො විතක්කො, සුබුමට්ඨෙත අනුමජ්ජනසභාවෙන ච සණ්ඨානුරවො විය අනුජ්ජන්තො විචාරො. විජ්ජාරවා වෙන්ථ විතක්කො පයමුජ්ජන්තිකාලෙ පරිජ්ජන්දනභූතො විත්තස්ස, ආකාසෙ උජ්ජතිකාමස්ස පක්ඛිනො පක්ඛික්ඛෙපො විය, පදුමාහිමුඛපානො විය ච ගන්ධානුබන්ධවෙනසො හමරස්ස. සන්තචුත්ති විචාරො නාතිපරිජ්ජන්දනභූතො විත්තස්ස, ආකාසෙ උජ්ජතිතස්ස පක්ඛිනො පක්ඛිජ්ජසාරණං විය, පරිබ්භමනං විය ච පදුමාහිමුඛපතිතස්ස හමරස්ස පදුමස්ස උපරිභාගෙ.

දුක්ඛිපාතට්ඨකථායං පන ‘‘ආකාසෙ ගච්ඡතො මහාසකුණස්ස උභොහි පක්ඛෙහි වාතං ගහෙත්වා පක්ඛෙ සන්තිසීදාපෙත්වා ගමනං විය ආරම්මණෙ වෙනසො අභිනිරොපනභාවෙන පවත්තො විතක්කො, වාතග්ගහණත්ථං පක්ඛෙ එන්ද්‍රපයමානස්ස ගමනං විය අනුමජ්ජනභාවෙන පවත්තො විචාරො’’ති චුත්තං. තං අනුජ්ජන්තො පවත්තියං යුජ්ජති. සො පන තෙසං විසෙසො පයමදුක්ඛියජ්ඣානෙසු පාකටො හොති. අපිච මලග්ගහිතං කංසභාජනං එකෙන හත්ථෙන දළ්භං ගහෙත්වා ඉතරෙන හත්ථෙන චුණ්ණතෙලවාලණ්ඩුපකෙන පරිමජ්ජන්තස්ස දළ්භග්ගහණහත්ථො විය විතක්කො, පරිමජ්ජනහත්ථො විය විචාරො. තථා කුම්භකාරස්ස දණ්ඩජ්ජහාරෙන චක්කං හමයිත්වා භාජනං කරොන්තස්ස උජ්ජිලනහත්ථො විය විතක්කො, ඉතො විතො ච සංසරණහත්ථො විය විචාරො. තථා මණ්ඩලං කරොන්තස්ස මජ්ඣෙ සන්තිරුජ්ඣිත්වා ධීතකණ්ටකො විය අභිනිරොපනො විතක්කො, බහි පරිබ්භමනකණ්ටකො විය අනුමජ්ජනො විචාරො. ඉති ඉමිනා ච විතක්කෙන ඉමිනා ච විචාරෙන සහ වත්තති රුක්ඛො විය පුජ්ජෙන එලෙන වාති ඉදං ක්කානං ‘‘සවිතක්කං සවිචාර’’න්ති චුච්චති.

විවෙකජන්ති එත්ථ විචිත්ති විවෙකො, නිවරණවිගමොති අත්ථො. විචිත්තොති වා විවෙකො, නිවරණවිචිත්තො ක්කානසම්පයුත්තධම්මරාසිති අත්ථො. තස්මා විවෙකා, තස්මිං වා විවෙකෙ ජාතන්ති විවෙකජං. පිතිසුබන්ති එත්ථ පිණයතීති පිති, සා සම්පියායනලක්ඛණා. සා පනෙසා බුද්ධිකා පිති, බණ්ඩා පිති, ඔක්කන්තිකා පිති, උබ්බෙගා පිති, ඵරණා පිතීති පඤ්චවිධා හොති.

තත්ථ බුද්ධිකා පිති සරීරෙ ලොමහංසනමත්තමෙව කාතුං සක්කොති. බණ්ඩා පිති බණෙ බණෙ විජ්ජුප්පාදසදිසා හොති. ඔක්කන්තිකා පිති සමුද්දතිරං විචි විය කායං ඔක්කමිත්වා ඔක්කමිත්වා හිජ්ජති. උබ්බෙගා පිති බලවතී හොති කායං උද්ධග්ගං කත්වා ආකාසෙ ලඞ්ඝාපනජ්ජමාණජ්ජන්තා. ඵරණා පිති අතිබලවතී හොති. තාය හි උජ්ජන්තාය සකලසරීරං ධමිත්වා පූරිතවත්ථි විය මහතා උදකොසෙන පක්ඛන්දපබ්බතකුච්ඡි විය ච අනුපරිච්ඡිටං හොති. සා පනෙසා පඤ්චවිධා පිති ගබ්භං ගණ්හන්ති පරිපාකං ගච්ඡන්ති දුට්ඨං පස්සද්ධිං පරිපූරෙති

කායපස්සද්ධිඤ්ඤා චිත්තපස්සද්ධිඤ්ඤා. පස්සද්ධි ගබ්භං ගණ්හන්ති පරිපාකං ගච්ඡන්ති දුට්ඨමපි සුඛං පරිපුරෙති කායිකඤ්ඤා චෙතසිකඤ්ඤා. සුඛං ගබ්භං ගණ්හන්තං පරිපාකං ගච්ඡන්තං තිව්ධං සමාධිං පරිපුරෙති – ඛණිකසමාධිං, උපචාරසමාධිං, අප්පනාසමාධිඤ්ඤාති. තාසු ච යා අප්පනාසමාධිස්ස මූලං හුත්වා වඩ්ඪමානා සමාධිසම්පයොගං ගතා ඵරණා පීති, අයං ඉමස්මිං අත්ථෙ අධිප්පෙතා පීතීති.

ඉතරං පන සුඛයතීති සුඛං, යස්සුප්පජ්ජති, තං සුඛිතං කරොතීති අත්ථො. සුඛනං වා සුඛං, සුට්ඨු වා බාදති, ඛණති ච කායචිත්තාබාධන්ති සුඛං, සොමනස්සවෙදනායෙනං නාමං. තං සාතලක්ඛණං. සන්තෙපි ච නෙසං කත්ථවි අවිජ්ජයොගෙ ඉට්ඨාරම්මණපටිලාභතුට්ඨි පීති, පටිලද්ධරසානුභවනං සුඛං. යත්ථ පීති, තත්ථ සුඛං. යත්ථ සුඛං, තත්ථ න නියමතො පීති. සඬබාරක්ඛන්ධසඬගහිතා පීති, වෙදනාක්ඛන්ධසඬගහිතං සුඛං. කත්තාරඛින්නස්ස වනන්තුදකදස්සනසවනෙසු විය පීති, වනච්ඡායාපවෙසනඋදකපරිභොගෙසු විය සුඛං. තස්මිං තස්මිං සමයෙ පාකට්ඨාවතො චෙතං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඉති අයඤ්ඤා පීති ඉදඤ්ඤා සුඛං අස්ස ඤානස්ස, අස්මිං වා ඤානෙ අත්ථිති ඉදං ඤානං “පීතිසුඛ”න්ති චුච්චති. අථ වා පීති ච සුඛඤ්ඤා පීතිසුඛං ධම්මචිත්තයාදයො විය. විවෙකජං පීතිසුඛං අස්ස ඤානස්ස, අස්මිං වා ඤානෙ අත්ථිති ඵවම්පි විවෙකජං පීතිසුඛං. යථෙව හි ඤානං, ඵවං පීතිසුඛම්පෙත්ථ විවෙකජමෙව හොති. තඤ්ඤස්ස අත්ථිති තස්මා අලොපසමාසං කත්වා ඵකපදෙනෙව “විවෙකජංපීතිසුඛ”න්තිපි වත්තුං යුජ්ජති.

පයමන්ති ගණනානුපුබ්බතා පයමං, පයමං උප්පන්නන්තිපි පයමං. ඤානන්ති දුට්ඨං ඤානං ආරම්මණුපනිජ්ඤානඤ්ඤා ලක්ඛණුපනිජ්ඤානඤ්ඤා. තත්ථ අට්ඨ සමාපත්තියො පට්ඨිකසිණාදිආරම්මණං උපනිජ්ඤායන්තීති “ආරම්මණුපනිජ්ඤාන”න්ති සඬබ්බං ගතා. විපස්සනාමග්ගඵලානි පන ලක්ඛණුපනිජ්ඤානං නාම. තත්ථ විපස්සනා අනිච්චාදිලක්ඛණස්ස උපනිජ්ඤානතො ලක්ඛණුපනිජ්ඤානං, විපස්සනාය කතකිච්චස්ස මග්ගෙන ඉජ්ඤානතො මග්ගො ලක්ඛණුපනිජ්ඤානං, ඵලං පන නිරොධසච්චං තථලක්ඛණං උපනිජ්ඤායතීති ලක්ඛණුපනිජ්ඤානං. තෙසු ඉධ පුබ්බභාගෙ ආරම්මණුපනිජ්ඤානං, ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ ලක්ඛණුපනිජ්ඤානං අධිප්පෙනං, තස්මා ආරම්මණුපනිජ්ඤානතො ලක්ඛණුපනිජ්ඤානතො පච්චනීකජ්ඤාපනතො ච “ඤාන”න්ති වෙදිතබ්බං. උපසම්පජ්ජාති උපගන්ත්වා, පාපුණ්ත්වාති චුත්තං හොති. උපසම්පාදයිත්වා වා, නිජ්ජාදෙන්වාති චුත්තං හොති. විහරතීති තදනුරූපෙන ඉරියාපට්ඨිභාරෙන ඉරියති, චුත්තජ්ජකාරඤානසමඬ්ඨි හුත්වා අත්තභාවස්ස චුත්තිං අහිනිජ්ජාදෙති.

විතක්කච්චාරානං වූපසමාති ඵත්ථ විතක්කස්ස ච විචාරස්ස වාති ඉමෙසං ද්වින්නං වූපසමා සමතික්කමා, දුතියජ්ඤානක්ඛණෙ අපාතුභාවාති චුත්තං හොති. තත්ථ කිඤ්ඤාපි දුතියජ්ඤානෙ සබ්බෙපි පයමජ්ඤානධම්මා න සන්ති, අඤ්ඤෙයෙව හි පයමජ්ඤානෙ ඵස්සාදයො, අඤ්ඤෙ ඉධාති. ඔළාරිකස්ස පන ඔළාරිකස්ස අඬගස්ස සමතික්කමා පයමජ්ඤානතො පරෙසං දුතියජ්ඤානාදීනං අධිගමො

හොතීති දස්සනත්ථං “චිතක්කච්චාරානං වූපසමා”ති එවං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.
අප්පිකුත්තන්ති ඉධ නියකප්පකුත්තං අධිප්පෙනං, තස්මා අත්තනි ජාතං,
අත්තසන්නාතො නිබ්බත්තන්ති අත්ථො.

සම්පසාදනන්ති සම්පසාදනං වුව්චති සද්ධා. සම්පසාදනයොගතො කුමානම්පි
සම්පසාදනං නිලවණ්ණයොගතො නිලවත්ථං විය. යස්මා වා තං කුමානං
සම්පසාදනසමන්තාගතත්තා චිතක්කච්චාරක්ඛොභවූපසමනෙන ච වෙතො
සම්පසාදයති, තස්මාපි සම්පසාදනන්ති චුත්තං. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථවිකප්පෙ
සම්පසාදනං වෙතසොති එවං පදසම්බන්ධො වෙදිතබ්බො, පුරිමස්මිං පන
අත්ථවිකප්පෙ වෙතසොති එතං එකොදිභාවෙන සද්ධිං යොජෙතබ්බං.

තත්ත්වයං අත්ථයොජනා – එකො උදෙතීති එකොදි, චිතක්කච්චාරෙහි
අනප්පකුරුල්භත්තා අග්ගො සෙට්ඨො හුත්වා උදෙතීති අත්ථො. සෙට්ඨොපි හි
ලොකෙ එකොති වුව්චති. චිතක්කච්චාරවිරහිතො වා එකො අසභායො හුත්වා ඉතිපි
චත්තුං වට්ටති. අථ වා සම්පයුත්තධම්මෙ උදායතීති උදි, උට්ඨපෙතීති අත්ථො.
සෙට්ඨට්ඨෙන එකො ච සො උදි වාති එකොදි. සමාධිස්සෙනං අධිවචනං. ඉති ඉමං
එකොදිං භාවෙති වඩ්ඨෙතීති ඉදං දුතියං කුමානං එකොදිභාවං. සො පනායං එකොදි
යස්මා වෙතසො, න සත්තස්ස න ජීවස්ස. තස්මා එතං “වෙතසො එකොදිභාව”න්ති
චුත්තං.

තත්තු වායං සද්ධා පයමප්පකුමානෙපි අත්ථි, අයඤ්ච එකොදිනාමකො සමාධි. අථ
කස්මා ඉදමෙව “සම්පසාදනං වෙතසො එකොදිභාව”න්ති ච චුත්තන්ති? වුව්චනෙ –
අදුඤ්චි පයමප්පකුමානං චිතක්කච්චාරක්ඛොභෙන විචිතරඬගසමාකුලම්ච ජලං න
සුප්පසන්නං හොති, තස්මා සතියාපි සද්ධාය “සම්පසාදන”න්ති න චුත්තං. න
සුප්පසන්නත්තායෙව වෙන්ථ සමාධිපි න සුට්ඨු පාකටො. තස්මා
“එකොදිභාව”න්තිපි න චුත්තං. ඉමස්මිං පන කුමානෙ
චිතක්කච්චාරපලිඛොධාභාවෙන ලද්ධොකාසා බලවතී සද්ධා,
බලවසද්ධාසභායපටිලාභෙනෙව ච සමාධිපි පාකටො, තස්මා ඉදමෙව එවං චුත්තන්ති
වෙදිතබ්බං.

අචිතක්කං අච්චාරන්ති භාවනාය පභීනත්තා එතස්මිං, එතස්ස වා චිතක්කො
නත්ථිති අචිතක්කං. ඉමිනාව නයෙන අච්චාරං. එත්ථාහ – “තත්තු ච
‘චිතක්කච්චාරානං වූපසමා’ති ඉමිනාපි අයමත්ථො සිද්ධො. අථ කස්මා පුන චුත්තං
‘අචිතක්කං අච්චාර’න්ති”? වුව්චනෙ – එවමෙනං, සිද්ධොවායමත්ථො, න පනෙනං
තදත්ථදීපකං, තත්තු අවොචුම්භ “ඔලාරිකස්ස පන ඔලාරිකස්ස අඬගස්ස සමතික්කමා
පයමප්පකුමානො පරෙසං දුතියප්පකුමානාදීනං සමධිගමො හොතීති දස්සනත්ථං
චිතක්කච්චාරානං වූපසමාති එවං චුත්ත”න්ති.

අපිච චිතක්කච්චාරානං වූපසමා ඉදං සම්පසාදනං, න කිලෙසකාලස්සියස්ස.
චිතක්කච්චාරානඤ්ච වූපසමා එකොදිභාවං, න උපචාරප්පකුමානම්ච නිවරණප්පභානා,

න පයමජ්ඣානම්ච ව අභිගපාතුභාවානි එවං සම්පසාදනඵකොදිභාවානං
හෙතුපරිදීපකමිදං වචනං. තථා විතක්කවිචාරානං වූපසමා ඉදං අවිතක්කඅවිචාරං, න
තතියචතුත්ථජ්ඣානානි විය වක්ඛ්විඤ්ඤාණාදීනි විය ව අභාවානි එවං
අවිතක්කඅවිචාරභාවස්ස හෙතුපරිදීපකඤ්ච. න විතක්කවිචාරාභාවමත්තපරිදීපකං,
විතක්කවිචාරාභාවමත්තපරිදීපකමෙව පන “අවිතක්කං අවිචාර”න්ති ඉදං වචනං.
තස්මා පුරිමං වත්වාපි පුන වත්තබ්බමෙවාති.

සමාධිජන්ති පයමජ්ඣානසමාධිතො, සම්පයුත්තසමාධිතො වා ජාතන්ති
අත්ථො. තත්ථ කිඤ්චාපි පයමජ්ඣානම්ච සම්පයුත්තසමාධිතො ජාතං, අථ බො
අයමෙව සමාධි “සමාධි”ති වත්තබ්බතං අරහති විතක්කවිචාරක්ඛොභවිරහෙන
අතිවිය අවලත්තා සුප්පසන්නත්තා ව. තස්මා ඉමස්ස වණ්ණහණනත්ථං ඉදමෙව
“සමාධිජ”න්ති වුත්තං. පීතිසුඛන්ති ඉදං වුත්තනයමෙව. දුතියන්ති ගණනානුපුබ්බතා
දුතියං, ඉදං දුතියං උප්පන්නන්තිපි දුතියං.

පීතියා ව විරාගාති විරාගො නාම වුත්තප්පකාරාය පීතියා ජිගුච්ඡනං වා
සමතික්කමො වා, උභින්නං පන අත්තරා වසද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, සො වූපසමං
වා සම්පිණ්ඩෙති විතක්කවිචාරවූපසමං වා. තත්ථ යදා වූපසමමෙව සම්පිණ්ඩෙති,
තදා පීතියා විරාගා ව, කිඤ්ච භියොයා වූපසමා වානි එවං යොජනා වෙදිතබ්බා.
ඉමස්සා ව යොජනාය විරාගො ජිගුච්ඡනත්ථො හොති, තස්මා පීතියා ජිගුච්ඡනා ව
සමතික්කමා වානි අයමත්ථො දට්ඨබ්බො. යදා පන විතක්කවිචාරවූපසමං
සම්පිණ්ඩෙති, තදා පීතියා ව විරාගා, කිඤ්ච භියොයා විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමාති
එවං යොජනා වෙදිතබ්බා. ඉමස්සා ව යොජනාය විරාගො සමතික්කමනත්ථො
හොති, තස්මා පීතියා ව සමතික්කමා, විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමාති අයමත්ථො
දට්ඨබ්බො.

කාමඤ්චෙනෙ විතක්කවිචාරා දුතියජ්ඣානෙනෙයෙව වූපසන්නා, ඉමස්ස පන
ඤානස්ස මග්ගපරිදීපනත්ථං වණ්ණහණනත්ථඤ්චෙනං වුත්තං. විතක්කවිචාරානං
වූපසමාති හි වුත්තෙ ඉදං පඤ්ඤායති “නුන විතක්කවිචාරවූපසමො මග්ගො ඉමස්ස
ඤානස්සා”ති. යථා ව තතියෙ අරියමග්ගෙ අප්පභීනානම්පි සක්කායදිට්ඨාදීනං
“පඤ්චන්තං ඔරම්භාගියානං සංයොජනානං පහානා”ති (දී. නි. 1.373; ම. නි.
2.133; සං. නි. 5.184; අ. නි. 3.88) එවං පහානං වුවිචමානං වණ්ණහණනං හොති,
තදධිගමාය උස්සුක්කානං උස්සාහජනකං, එවමෙව ඉධ අවූපසන්නානම්පි
විතක්කවිචාරානං වූපසමො වුවිචමානො වණ්ණහණනං හොති. තෙනායමත්ථො
වුත්තො “පීතියා ව සමතික්කමා විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමා”ති.

උපෙක්ඛකො ව විහරතීති එත්ථ උපපත්තිතො ඉක්ඛතීති උපෙක්ඛා, සමං
පස්සති අපක්ඛපතිතා හුත්වා පස්සතීති අත්ථො. තාය විසදාය විපුලාය ථාමගතාය
සමන්නාගතත්තා තතියජ්ඣානසමථි “උපෙක්ඛකො”ති වුවිචති.

උපෙක්ඛා පන දසවිධා හොති ජලඬිගුපෙක්ඛා බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා
බොජ්ඣංගඬිගුපෙක්ඛා වීරියුපෙක්ඛා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා වෙදනුපෙක්ඛා
විපස්සනුපෙක්ඛා තත්ත්වමජ්ඣන්තූපෙක්ඛා ක්කානුපෙක්ඛා පාරිසුද්ධුපෙක්ඛාති.

තත්ථ යා “ඉධ, භික්ඛවෙ, බිණ්ණාසවො භික්ඛු චක්ඛුතා රූපං දිස්වා නෙව
සුමනො හොති න දුම්මනො, උපෙක්ඛකො ච විහරති සතො සම්පජානො”ති (අ. නි.
6.1) එවමාගතා බිණ්ණාසවස්ස ඡසු ද්වාරෙසු ඉට්ඨානිට්ඨජලාරම්මණාපාථෙ
පරිසුද්ධපකතිභාවාචිජහනාකාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං ජලඬිගුපෙක්ඛා නාම.

යා පන “උපෙක්ඛාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති”ති (දී. නි.
1.556; ම. නි. 1.77) එවමාගතා සත්තෙසු මජ්ඣන්තාකාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං
බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා නාම.

යා පන “උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣංගං භාවෙති විචෙකනිස්සිත”න්ති (ම. නි.
2.247) එවමාගතා සහජාතධම්මානං මජ්ඣන්තාකාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං
බොජ්ඣංගඬිගුපෙක්ඛා නාම.

යා පන “කාලෙන කාලං උපෙක්ඛානිමිත්තං මනසිකරොති”ති (අ. නි. 3.103)
එවමාගතා අනච්චාරද්ධනාතිසිට්ඨවීරියසඬ්ඛාතා උපෙක්ඛා, අයං වීරියුපෙක්ඛා නාම.

යා පන “කති සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා සමථවසෙන උප්පජ්ජන්ති, කති
සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති? අට්ඨ සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා
සමථවසෙන උප්පජ්ජන්ති, දස සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති”ති
(පටි. ම. 1.57) එවමාගතා නිවරණාදිපටිසඬ්ඛාසන්තිට්ඨනාගහණෙ මජ්ඣන්තභූතා
උපෙක්ඛා, අයං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා නාම.

යා පන “යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති
උපෙක්ඛාසහගත”න්ති (ධ. ස. 150) එවමාගතා අදුක්ඛමසුඛසඤ්ඤිතා උපෙක්ඛා,
අයං වෙදනුපෙක්ඛා නාම.

යා “යදන්ථි යං භූතං, තං පජහති, උපෙක්ඛං පටිලහති”ති (ම. නි. 3.71; අ. නි.
7.55) එවමාගතා විචිතනෙ මජ්ඣන්තභූතා උපෙක්ඛා, අයං විපස්සනුපෙක්ඛා නාම.

යා පන ඡන්දාදීසු යෙවාපනකෙසු ආගතා සහජාතානං සමවාහිතභූතා උපෙක්ඛා,
අයං තත්ත්වමජ්ඣන්තූපෙක්ඛා නාම.

යා පන “උපෙක්ඛකො ච විහරති”ති (ධ. ස. 163; දී. නි. 1.230) එවමාගතා
අග්ගසුඛෙපි තස්මිං අපක්ඛපාතජනනී උපෙක්ඛා, අයං ක්කානුපෙක්ඛා නාම.

යා පන “උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථං ඝාතන”න්ති (ධ. ස. 165; දී. නි. 1.232) එවමාගතා සබ්බපච්චනීකපරිසුද්ධා පච්චනීකචූපසමනෙපි අඛ්‍යාපාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං පාරිසුද්ධුපෙක්ඛා නාම.

තත්ථ ඡළඬගුපෙක්ඛා ච බ්‍රහ්මචිහාරුපෙක්ඛා ච බොජ්ඣංගඬගුපෙක්ඛා ච තත්‍රමජ්ඣන්තූපෙක්ඛා ච ඝාතනුපෙක්ඛා ච පාරිසුද්ධුපෙක්ඛා ච අත්ථතො එකා, තත්‍රමජ්ඣන්තූපෙක්ඛාව හොති. තෙන තෙන අවත්ථාගෙදෙන පනස්සායං හෙදො. එකස්සාපි සතො සත්තස්ස කුමාරයුවත්ථෙරසෙනාපතිරාජාදිවසෙන හෙදො විය, තස්මා තාසු යත්ථ ඡළඬගුපෙක්ඛා, න තත්ථ බොජ්ඣංගඬගුපෙක්ඛාදයො. යත්ථ වා පන බොජ්ඣංගඬගුපෙක්ඛා, න තත්ථ ඡළඬගුපෙක්ඛාදයො හොන්තීති වෙදිතබ්බා.

යථා චෙතාසං අත්ථතො එකීභාවො, එවං සඬබාරුපෙක්ඛාවිපස්සනුපෙක්ඛානම්පි. පඤ්ඤා එව හි සා, කිච්චවසෙන ද්විධා හින්තා. යථා හි පුරිසස්ස සායං ගෙහං පච්චිං සප්පං අප්පදදණ්ඩං ගහෙත්වා පරියෙසමානස්ස තං ථුසකොට්ඨකෙ නිපන්තං දිස්වා “සප්පො නු බො, නො”ති අවලොකෙන්තස්ස සොවත්ථිකත්තයං දිස්වා නිබ්බෙමතිකස්ස “සප්පො, න සප්පො”ති විචිතනෙ මජ්ඣන්තතා උප්පජ්ජති, එවමෙව යා ආරද්ධවිපස්සකස්ස විපස්සනාඤ්ඤාණෙන ලක්ඛණත්තයෙ දිට්ඨෙ සඬබාරානං අනිච්චභාවාදිවිචිතනෙ මජ්ඣන්තතා උප්පජ්ජති, අයං විපස්සනුපෙක්ඛා. යථා පන තස්ස පුරිසස්ස අප්පදදණ්ඩෙන ගාල්හං සප්පං ගහෙත්වා “කිත්තාහං ඉමං සප්පං අවිහෙයෙන්නො අත්තානඤ්ච ඉමිනා අඩංසාපෙන්නො මුඤ්චෙය්‍ය”න්ති මුඤ්චනාකාරමෙව පරියෙසතො ගහණෙ මජ්ඣන්තතා හොති, එවමෙව යා ලක්ඛණත්තයස්ස දිට්ඨත්තා ආදිත්තෙ විය තයො භවෙ පස්සතො සඬබාරගහණෙ මජ්ඣන්තතා, අයං සඬබාරුපෙක්ඛා. ඉති විපස්සනුපෙක්ඛාය සිද්ධාය සඬබාරුපෙක්ඛාපි සිද්ධාව හොති. ඉමිනා පනෙසා විචිතනගහණෙසු මජ්ඣන්තසඬබාතෙන කිච්චෙන ද්විධා හින්තාති. වීරියුපෙක්ඛා පන වෙදනුපෙක්ඛා ච අඤ්ඤාමඤ්ඤාඤ්ච අවසෙසාහි ච අත්ථතො හින්තා එවාති. ආහ චෙත්ථ –

“මජ්ඣන්තබ්‍රහ්මබොජ්ඣංගඡළඬගඝාතනසුද්ධියො;
විපස්සනා ච සඬබාරවෙදනා වීරියං ඉති.

විත්ථාරතො දසොපෙක්ඛා, ඡ මජ්ඣන්තාදිතො තතො;
දූවෙ පඤ්ඤා තතො ද්විහි, වතස්සොච භවන්තිමා”ති.

ඉති ඉමාසු උපෙක්ඛාසු ඝාතනුපෙක්ඛා ඉධ අධිප්පෙතා. සා මජ්ඣන්තලක්ඛණා. එත්ථාහ – “නනු වායං අත්ථතො තත්‍රමජ්ඣන්තූපෙක්ඛාව හොති, සා ච පට්මදුතියජ්ඣානෙසුපි අත්ථි, තස්මා තත්‍රපි ‘උපෙක්ඛකො ච විහරතී’ති එවමයං චත්තබ්බා සියා, සා කස්මා න චුත්තා”ති? අපරිබ්‍යත්තකිච්චතො. අපරිබ්‍යත්තඤ්ඤි තස්ස තත්ථ කිච්චං විතක්කාදිහි අභිභූතත්තා, ඉධ පනායං විතක්කවිචාරපිතීහි අනභිභූතත්තා උක්ඛිත්තසිරා විය හුත්වා පරිබ්‍යත්තකිච්චා ජාතා, තස්මා චුත්තාති.

ඉදානි සතො ව සම්පජානොති එත්ථ සරතීති සතො. සම්පජානාතීති සම්පජානො. ඉති පුග්ගලෙන සති ව සම්පජ්ඤ්ඤඤ්ච වුත්තං. තත්ථ සරණලක්ඛණා සති. අසම්මොහලක්ඛණං සම්පජ්ඤ්ඤං. තත්ථ කිඤ්චාපි ඉදං සතිසම්පජ්ඤ්ඤං පුරිමජ්ඣානෙසුපි අත්ථි, මුට්ඨස්සතිස්ස හි අසම්පජානස්ස උපචාරමත්තම්පි න සම්පජ්ජති, පගෙව අජ්ජනා. ඔළාරිකත්තා පන තෙසං ඥානානං භූමියං විය පුරිසස්ස චිත්තස්ස ගති සුඛා හොති, අඛ්‍යාත්තං තත්ථ සතිසම්පජ්ඤ්ඤකිච්චං. ඔළාරිකඨගජ්ජහානෙන පන සුබ්බමත්තා ඉමස්ස ඥානස්ස පුරිසස්ස බුරුධාරායං විය සතිසම්පජ්ඤ්ඤකිච්චපරිග්ගහිතා එව චිත්තස්ස ගති ඉච්ඡිතබ්බාති ඉධෙව වුත්තං. කිඤ්ච හියොයා – යථා ධෙනුපගො වච්ඡො ධෙනුතො අපතීතො අරක්ඛියමානො පුනදෙව ධෙනුං උපගච්ජති, එවමීදං තතියජ්ඣානසුඛං පිතීතො අපතීතම්පි සතිසම්පජ්ඤ්ඤාරක්ඛෙන අරක්ඛියමානං පුනදෙව පිතීං උපගච්ජෙය්‍ය, පිතීසම්පයුත්තමෙව සියා. සුඛෙ වාපි සත්තා සාරජ්ජන්ති, ඉදඤ්ච අනිමදුරං සුඛං තතො පරං සුඛාභාවා. සතිසම්පජ්ඤ්ඤානුභාවෙන පනෙත්ථ සුඛෙ අසාරජ්ජනා හොති, නො අඤ්ඤථාති ඉමම්පි අත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං ඉදං ඉධෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉදානි සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙතීති එත්ථ කිඤ්චාපි තතියජ්ඣානසමඨිගිතො සුඛපටිසංවෙදනාහොගො නත්ථි, එවං සන්තෙපි යස්මා තස්ස නාමකායෙන සම්පයුත්තං සුඛං, යං වා තං නාමකායසම්පයුත්තං සුඛං, තංසමුට්ඨානෙනස්ස යස්මා අතිපණ්ණෙන රූපෙන රූපකායො ඵුට්ඨො, යස්ස ඵුට්ඨත්තා ඥානා වුට්ඨිතොපි සුඛං පටිසංවෙදෙය්‍ය, තස්මා එතමත්ථං දස්සෙන්නො “සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙහි”ති ආහ.

ඉදානි යං තං අරියා ආචික්ඛන්ති උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛචිහාරීති එත්ථ යංඥානහෙතු යංඥානකාරණා තං තතියජ්ඣානසමඨිගිපුග්ගලං බුද්ධාදයො අරියා ආචික්ඛන්ති දෙසෙන්නි පඤ්ඤපෙන්නි පට්ඨපෙන්නි විවරන්ති විහජන්ති උත්තානීකරොන්ති පකාසෙන්නි, පසංසන්නීති අධිජ්ජායො. කින්නි? උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛචිහාරීති. තං තතියං ඥානං උපසම්පජ්ජ විහරතීති එවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා.

කස්මා පන තං තෙ එවං පසංසන්නීති? පසංසාරහතො. අයඤ්භි යස්මා අනිමදුරසුඛෙ සුඛපාරමිජ්ජත්තෙපි තතියජ්ඣානෙ උපෙක්ඛකො, න තත්ථ සුඛාභිසඨිගෙන ආකඨසීයති. යථා ව පිතී න උජ්ජජ්ජති, එවං උපට්ඨිතස්සතිතාය සතිමා. යස්මා ව අරියකත්තං අරියජනසෙවිතමෙව ව අසංකිලිට්ඨං සුඛං නාමකායෙන පටිසංවෙදෙති, තස්මා පසංසාරහො හොති. ඉති පසංසාරහතො නං අරියා තෙ එවං පසංසාරහහෙතුභූතෙ ගුණෙ පකාසෙන්නා “උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛචිහාරී”ති එවං පසංසන්නීති වෙදිතබ්බං. තතියන්ති ගණනානුපුබ්බතා තතියං, තතියං උජ්ජන්තන්තිපි තතියං.

සුඛස්ස ච පහානා දුක්ඛස්ස ච පහානාති කායිකසුඛස්ස ච කායිකදුක්ඛස්ස ච පහානා. පුබ්බෙවාති තඤ්ච ඛො පුබ්බෙව, න චතුත්ථජ්ඣානක්ඛණේ. සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථඨගමාති චෙතසිකසුඛස්ස චෙතසිකදුක්ඛස්ස වාති ඉමෙසමිපි ද්විත්තං පුබ්බෙව අත්ථඨගමා, පහානා ඉච්චෙව චුත්තං හොති. කදා පන නෙසං පහානං හොති? චතුත්තං ඥානානං උපචාරක්ඛණේ. සොමනස්සඤ්ච චතුත්ථස්ස ඥානස්ස උපචාරක්ඛණෙයෙව පභීයති, දුක්ඛදොමනස්සසුඛාති පටිමදුතියතතියානං උපචාරක්ඛණෙසු. එවමෙනෙසං පහානක්කමෙන අචුත්තානං ඉන්ද්‍රියවිභවිගෙ (විභ. 219 ආදයො) පන ඉන්ද්‍රියානං උද්දෙසක්කමෙනෙව ඉධාපි චුත්තානං සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සානං පහානං චෙදිතඛිඛං.

යදි පනෙනාති තස්ස තස්ස ඥානස්ස උපචාරක්ඛණෙයෙව පභීයන්ති, අථ කස්මා “කත්ථ චුජ්ජන්තං දුක්ඛිත්තද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු විච්චිවෙව කාමෙහි...පෙ.... පටිමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. එත්ථ චුජ්ජන්තං දුක්ඛිත්තද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති. කත්ථ චුජ්ජන්තං දොමනස්සිත්තද්‍රියං, සුඛිත්තද්‍රියං, සොමනස්සිත්තද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සුඛස්ස ච පහානා...පෙ.... චතුත්ථං ඥානං උපසම්පජ්ජ විහරති. එත්ථ චුජ්ජන්තං සොමනස්සිත්තද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති”ති (සං. නි. 5.510) එවං ඥානෙස්සෙව නිරොධො චුත්තොති? අතිසයනිරොධත්තා. අතිසයනිරොධො හි තෙසං පටිමජ්ඣානාදීසු, න නිරොධොයෙව. නිරොධොයෙව පන උපචාරක්ඛණේ, නාතිසයනිරොධො. තථා හි නානාවජ්ජනෙ පටිමජ්ඣානුපචාරෙ නිරුද්ධස්සාපි දුක්ඛිත්තද්‍රියස්ස ධංසමකසාදිසම්ඵස්සෙන වා විසමාසනුපතාපෙන වා සියා උජ්ජත්ති, න ත්වෙව අන්තොඅජ්ජනායං. උපචාරෙ වා නිරුද්ධම්පෙන න සුට්ඨ නිරුද්ධං හොති පටිපක්ඛෙන අවිහතත්තා. අන්තොඅජ්ජනායං පන පිතිඵරණෙන සබ්බො කායො සුඛොක්කන්තො හොති, සුඛොක්කන්තකායස්ස ච සුට්ඨ නිරුද්ධං හොති දුක්ඛිත්තද්‍රියං පටිපක්ඛෙන විහතත්තා. නානාවජ්ජනෙයෙව ච දුතියජ්ඣානුපචාරෙ පභීනස්සාපි දොමනස්සිත්තද්‍රියස්ස, යස්මා එතං විතක්කවිචාරපච්චයෙපි කායකිලමථෙ විත්තුපසාතෙ ච සති උජ්ජත්ති, විතක්කවිචාරාභාවෙ නෙව උජ්ජත්ති. යත්ථ පන උජ්ජත්ති, තත්ථ විතක්කවිචාරභාවෙ. අජ්ජනායෙව ච දුතියජ්ඣානුපචාරෙ විතක්කවිචාරාති තත්ථස්ස සියා උජ්ජත්ති, නත්වෙව දුතියජ්ඣානෙ පභීනපච්චයත්තා. තථා තතියජ්ඣානුපචාරෙ පභීනස්සාපි සුඛිත්තද්‍රියස්ස පිතිසමුට්ඨානපණිතරූපථුට්ඨකායස්ස සියා උජ්ජත්ති, නත්වෙව තතියජ්ඣානෙ. තතියජ්ඣානෙ හි සුඛස්ස පච්චයභූතා පිති සබ්බසො නිරුද්ධා හොති. තථා චතුත්ථජ්ඣානුපචාරෙ පභීනස්සාපි සොමනස්සිත්තද්‍රියස්ස ආසන්නත්තා, අජ්ජනාජ්ජන්තාය උපෙක්ඛාය අභාවෙන සම්මා අනතික්කන්තත්තා ච සියා උජ්ජත්ති, නත්වෙව චතුත්ථජ්ඣානෙ. තස්මා එව ච “එත්ථුජ්ජන්තං දුක්ඛිත්තද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති”ති තත්ථ තත්ථ අපරිසෙසග්ගහණං කතන්ති.

එත්ථාහ – “අථෙවං තස්ස තස්ස ඥානස්සුපචාරෙ පභීනාපි එතා වෙදනා ඉධ කස්මා සමාහරී”ති? සුඛග්ගහණත්ථං. යා හි අයං “අදුක්ඛමසුඛ”න්ති එත්ථ අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා චුත්තා, සා සුඛමා දුඛිඤ්ඤෙය්‍යා න සක්කා සුඛෙන ගහෙතුං,

තස්මා යථා නාම දුට්ඨස්ස යථා තථා වා උපසඬ්ඛමිත්වා ගහෙතුං අසක්කුණෙයාස්ස ගොණස්ස ගහණත්ථං ගොපො එකස්මිං වජ්ජෙ සබ්බා ගාවො සමාහරති, අට්ඨකෙකං නීහරන්තො පටිපාටියා ආගතං “අයං සො ගණ්හථ න”න්ති තම්පි ගාභාපෙති, එවමෙවං සුඛග්ගහණත්ථං සබ්බාපි එතා සමාහරි. එවඤ්ඤි සමාහරා එතා දස්සෙත්වා “යං නෙව සුඛං, න දුක්ඛං, න සොමනස්සං, න දොමනස්සං, අයං අදුක්ඛමසුඛාවෙදනා”ති සක්කා හොති එසා ගාහයිතුං.

අපිව අදුක්ඛමසුඛාය වෙනොවිමුත්තියා පච්චයදස්සනත්ථඤ්ඤාපි එතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. සුඛදුක්ඛජ්ජහානාදයො හි තස්සා පච්චයා. යථාහ – “වත්තාරො බො, ආවුසො, පච්චයා අදුක්ඛමසුඛාය වෙනොවිමුත්තියා සමාපත්තියා. ඉධාවුසො, හික්ඛු සුඛස්ස ව පහානා...පෙ.... වතුත්ථං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති. ඉමෙ බො ආවුසො, වත්තාරො පච්චයා අදුක්ඛමසුඛාය වෙනොවිමුත්තියා සමාපත්තියා”ති (ම. නි. 1.458). යථා වා අඤ්ඤත්ථ පභිනාපි සක්කායදිට්ඨිආදයො තතියමග්ගස්ස වණ්ණහණනත්ථං තත්ථ පභිනාති වුත්තා, එවං වණ්ණහණනත්ථමපෙතස්ස ඤානස්සෙතා ඉධ වුත්තාතිපි වෙදිතබ්බා. පච්චයසාතෙන වා එත්ථ රාගදොසානං අතිදුර්භාවං දස්සෙතුම්පෙතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. එතාසු හි සුඛං සොමනස්සස්ස පච්චයො, සොමනස්සං රාගස්ස, දුක්ඛං දොමනස්සස්ස, දොමනස්සං දොසස්ස. සුඛාදිසාතෙන ව සප්පච්චයා රාගදොසා හතාති අතිදුරෙ හොන්තිති.

අදුක්ඛමසුඛන්ති දුක්ඛාභාවෙන අදුක්ඛං. සුඛාභාවෙන අසුඛං. එතෙනෙත්ථ දුක්ඛසුඛපටිපක්ඛභූතං තතියවෙදනං දීපෙති, න දුක්ඛසුඛාභාවමත්තං. තතියවෙදනා නාම අදුක්ඛමසුඛා, උපෙක්ඛාතිපි වුච්චති. සා ඉට්ඨානිට්ඨවිපරිතානුභවනලක්ඛණා. උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිත්ති උපෙක්ඛාය ජනිතසතිපාරිසුද්ධිං. ඉමස්මිඤ්ඤි ඤානෙ සුපරිසුද්ධා සති, යා ව තස්සා සතියා පාරිසුද්ධි, සා උපෙක්ඛාය කතා, න අඤ්ඤෙන. තස්මා එතං “උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධි”න්ති වුච්චති. යාය ව උපෙක්ඛාය එත්ථ සතියා පාරිසුද්ධි හොති, සා අත්ථතො තත්ත්වමජ්ඣක්තතාති වෙදිතබ්බා. න කෙවලඤ්ඤෙත්ථ තාය සතියෙව පරිසුද්ධා, අපිව බො සබ්බෙපි සම්පයුත්තධම්මා, සතිසීසෙන පන දෙසනා වුත්තා.

තත්ථ කිඤ්ඤාපි අයං උපෙක්ඛා හෙට්ඨාපි තීසු ඤානෙසු විජ්ජති, යථා පන දිවා සූරියජ්ජහාහිභවා සොම්මභාවෙන ව අත්තනො උපකාරකත්තෙන වා සහාගාය රත්තියා අලාභා දිවා විජ්ජමානාපි වන්දලොඛා අපරිසුද්ධා හොති අපරියොදානා, එවමයම්පි තත්ත්වමජ්ඣක්තපෙක්ඛාවන්දලොඛා විතක්කාදිපච්චනීකධම්මතෙජාහිභවා සහාගාය ව උපෙක්ඛාවෙදනාරත්තියා අලාභා විජ්ජමානාපි පඨමජ්ඣානාදිහෙදෙ අපරිසුද්ධා හොති. තස්සා ව අපරිසුද්ධාය දිවා අපරිසුද්ධවන්දලොඛාය පහා විය සහජානාපි සතිආදයො අපරිසුද්ධාව හොන්ති. තස්මා තෙසු එකම්පි “උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධි”න්ති න වුත්තං. ඉධ පන විතක්කාදිපච්චනීකතෙජාහිභවාභාවා සහාගාය ව උපෙක්ඛාවෙදනාරත්තියා පටිලාභා අයං තත්ත්වමජ්ඣක්තපෙක්ඛාවන්දලොඛා අතිවිය පරිසුද්ධා. තස්සා පරිසුද්ධත්තා පරිසුද්ධවන්දලොඛාය පහා විය සහජානාපි සතිආදයො පරිසුද්ධා හොන්ති

පරියොදාතා. තස්මා ඉදමෙව “උපෙක්ඛාසනිපාරිසුද්ධි”න්ති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. චතුත්ථන්ති ගණනානුපුබ්බතා චතුත්ථං, චතුත්ථං උප්පන්නන්තිපි චතුත්ථං.

ඉමානි චත්තාරි කුමානානි පුබ්බභාගෙපි නානා, මග්ගක්ඛණෙපි. පුබ්බභාගෙ සමාපත්තිවසෙන නානා, මග්ගක්ඛණෙ නානාමග්ගවසෙන. එකස්ස හි පයමමග්ගො පයමජ්ඣානිකො හොති, දුතියමග්ගාදයොපි පයමජ්ඣානිකා වා දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකා වා. එකස්ස පයමමග්ගො දුතියාදීනං අඤ්ඤතරජ්ඣානිකො හොති, දුතියාදයොපි දුතියාදීනං අඤ්ඤතරජ්ඣානිකා වා පයමජ්ඣානිකා වා. එවං චත්තාරොපි මග්ගා කුමානවසෙන සදිසා වා අසදිසා වා එකච්චසදිසා වා හොන්ති. අයං පනස්ස විසෙසො පාදකජ්ඣානනියමෙන හොති. පයමජ්ඣානලාභිනො හි පයමජ්ඣානා වුට්ඨාය විපස්සන්තස්ස උප්පන්නමග්ගො පයමජ්ඣානිකො හොති, මග්ගඛගාමොජ්ඣානිකානි පනෙත්ථ පරිපුණ්ණානෙව හොන්ති. දුතියජ්ඣානතො වුට්ඨාය විපස්සන්තස්ස උප්පන්නො දුතියජ්ඣානිකො හොති, මග්ගඛගානි පනෙත්ථ සත්ත හොන්ති. තතියජ්ඣානතො වුට්ඨාය විපස්සන්තස්ස උප්පන්නො තතියජ්ඣානිකො, මග්ගඛගානි පනෙත්ථ සත්ත, බොජ්ඣංගානි ඡ හොන්ති. එස නයො චතුත්ථජ්ඣානතො පට්ඨාය යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනා. ආරුප්පෙ චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානං උප්පජ්ජති, තඤ්ච ඛො ලොකුත්තරං, න ලොකියන්ති චුත්තං. එත්ථ කථන්ති? එත්ථපි පයමජ්ඣානාදීසු යතො වුට්ඨාය සොනාපත්තිමග්ගං පටිලභිත්වා අරුපසමාපත්තිං භාවෙත්වා යො ආරුප්පෙ උප්පන්නො, තංකුමානාව තස්ස තත්ථ තයො මග්ගා උප්පජ්ජන්ති. එවං පාදකජ්ඣානමෙව නියමෙති. කෙච් පන ථෙරා “විපස්සනාය ආරම්මණභූතා බන්ධා නියමෙත්ති”ති වදන්ති. කෙච් “පුග්ගලජ්ඣාසයො නියමෙති”ති වදන්ති. කෙච් “වුට්ඨානගාමිනී විපස්සනා නියමෙති”ති වදන්ති.

තත්ත්වයං අනුපුබ්බිකථා – විපස්සනානියමෙන හි සුක්ඛවිපස්සකස්ස උප්පන්නමග්ගොපි, සමාපත්තිලාභිනො කුමානං පාදකං අකත්වා උප්පන්නමග්ගොපි, පයමජ්ඣානං පාදකං කත්වා පකිණ්ණකසඬ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගොපි පයමජ්ඣානිකොව හොති, සබ්බෙසු සත්ත බොජ්ඣංගානි අට්ඨ මග්ගඛගානි පඤ්ච කුමානඛගානි හොන්ති. තෙසඤ්ච පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතාපි උපෙක්ඛාසහගතාපි හුත්වා වුට්ඨානකාලෙ සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාභාවං පත්තා සොමනස්සසහගතාව හොති.

පඤ්චකනායෙ දුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානානි පාදකානි කත්වා උප්පාදිතමග්ගෙසු යථාක්කමෙනෙව කුමානං චතුරඬ්ඛිකං තිවඬ්ඛිකං දුච්චිගිකඤ්ච හොති, සබ්බෙසු පන සත්ත මග්ගඛගානි හොන්ති, චතුත්ථෙ ඡ බොජ්ඣංගානි. අයං විසෙසො පාදකජ්ඣානනියමෙන වෙව විපස්සනානියමෙන ව හොති. තෙසම්පි හි පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතාපි උපෙක්ඛාසහගතාපි හොති, වුට්ඨානගාමිනී සොමනස්සසහගතාව.

පඤ්චමජ්ඣානං පාදකං කත්වා නිබ්බත්තිතමග්ගෙ පන
 උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාවසෙන ද්වෙ ඤානභිගානි, බොජ්ඣංගමග්ගභිගානි ඡ
 සත්ත වෙව. අයමිපි විසෙසො උභයනියමවසෙන හොති. ඉමස්මිඤ්ඤි නයෙ
 පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතා වා උපෙක්ඛාසහගතා වා හොති,
 වුට්ඨානගාමිනී උපෙක්ඛාසහගතාව හොති. අරූපජ්ඣානානි පාදකානි කත්වා
 උප්පාදිතමග්ගෙපි එසෙව නයො. ඉධ පන චතුක්කනයෙ අවිතක්කවිචාරමත්තස්ස
 දුතියජ්ඣානස්ස අභාවා තං අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන යොජෙතබ්බං. එවං
 පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය යෙ කෙවි සඬ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා නිබ්බත්තිතමග්ගස්ස
 ආසන්නපදෙසෙ වුට්ඨිතසමාපත්ති අත්තනා සදිසභාවං කරොති භූමිවණ්ණො විය
 ගොධාවණ්ණස්ස.

දුතියත්ථෙරවාදෙ පන යතො යතො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය යෙ යෙ
 සමාපත්තිධම්මෙ සම්මසිත්වා මග්ගො නිබ්බත්තිතො හොති,
 තංතංසමාපත්තිසදිසොව හොති. තත්ත්වං ව විපස්සනානියමො චුත්තනයෙනෙව
 වෙදිතබ්බො.

තතියත්ථෙරවාදෙ අත්තනො අජ්ඣාසයානුරූපෙන යං යං ඤානං පාදකං
 කත්වා යෙ යෙ ඤානධම්මෙ සම්මසිත්වා මග්ගො නිබ්බත්තිතො,
 තංතංඤානසදිසොව හොති. පාදකජ්ඣානං පන සම්මසිතජ්ඣානං වා විනා
 අජ්ඣාසයමත්තෙනෙව තං න ඉජ්ඣති. එත්ථාපි ව විපස්සනානියමො
 චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

අයං වුවච්ඡි සම්මාසමාධීති යා ඉමෙසු චතුසු ඤානෙසු එකග්ගතා, අයං
 පුබ්බභාගෙ ලොකියො, අපරභාගෙ ලොකුත්තරො සම්මාසමාධි නාම වුවච්ඡි. එවං
 ලොකියලොකුත්තරවසෙන ධම්මසෙනාපති මග්ගසච්චං දෙසෙති. තත්ථ
 ලොකියමග්ගෙ සබ්බානෙව මග්ගභිගානි යථානුරූපං ඡසු ආරම්මණෙසු
 අඤ්ඤාරාරම්මණානි හොන්ති. ලොකුත්තරමග්ගෙ පන චතුසච්චප්පට්ඨෙධාය
 පචත්තස්ස අරියසාවකස්ස නිබ්බානාරම්මණං අවිජ්ජානුසයසමුග්ගානකං
 පඤ්ඤාවක්ඛු සම්මාදිට්ඨි, තථා සම්පන්නදිට්ඨිස්ස තංසම්පයුත්තො
 තිව්ධම්මිච්ඡාසඬ්ඤාපසමුග්ගානකො චෙතසො නිබ්බානපදාහිනිරොපනො
 සම්මාසඬ්ඤාපො, තථා පස්සන්තස්ස විතක්කෙන්තස්ස ච තංසම්පයුත්තාව
 චතුබ්බිධවච්ඡිච්චරිතසමුග්ගානිකා මිච්ඡාවාචාය විරති සම්මාවාචා, තථා විරමන්තස්ස
 තංසම්පයුත්තාව තිව්ධම්මිච්ඡාකම්මන්තසමුච්ඡෙදිකා මිච්ඡාකම්මන්තා විරති
 සම්මාකම්මන්තො, තෙසංයෙව චස්ස වාචාකම්මන්තානං වොදානභූතා
 තංසම්පයුත්තාව කුහනාදිසමුච්ඡෙදිකා මිච්ඡාආඡීවා විරති සම්මාආඡීවො,
 තස්සායෙවස්ස සම්මාවාචාකම්මන්තාඡීවසඬ්ඛානාය සීලභූමියං පතිට්ඨමානස්ස
 තදනුරූපො තංසම්පයුත්තොව කොසජ්ජසමුච්ඡෙදකො, අනුප්පන්තූප්පන්තානං
 අකුසලකුසලානං අනුප්පාදප්පභානුප්පාදට්ඨිතිසාධකො ච විරියාරම්භො
 සම්මාවායාමො, එවං වායමන්තස්ස තංසම්පයුත්තොව මිච්ඡාසතිවිනිද්ධනකො,
 කායාදිසු කායානුපස්සනාදිසාධකො ච චෙතසො අසම්මොසො සම්මාසති. එවං

අනුත්තරාය සතියා සුවිහිතවිත්තාරක්ඛස්ස තංසම්පයුත්තාව මිච්ඡාසමාධිවිද්ධංසිකා විත්තෙකග්ගතා සම්මාසමාධි. එස ලොකුත්තරො අරියො අට්ඨභිගිකො මග්ගො.

යො සහ ලොකියෙන මග්ගෙන දුක්ඛනිරොධගාමිනිපට්ඨදාති සඬ්ඛාං ගතො, සො ඛො පනෙස මග්ගො සම්මාදිට්ඨිසඬ්ඛප්පානං විජ්ජාය සෙසධම්මානං වරණෙන සඬ්ගහිතත්තා විජ්ජා වෙව වරණඤ්ච. තථා තෙසං ද්විත්තං විපස්සනායානෙන ඉතරෙසං සමථයානෙන සඬ්ගහිතත්තා සමථො වෙව විපස්සනා ව. තෙසං ද්විත්තං පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන තදනත්තරානං තිණ්ණං සීලක්ඛන්ධෙන අවසෙසානං තිණ්ණං සමාධික්ඛන්ධෙන අධිපඤ්ඤාඅධිසීලඅධිවිත්තසික්ඛාහි ව සඬ්ගහිතත්තා ඛන්ධත්තයඤ්චෙව සික්ඛත්තයඤ්ච භොති. යෙන සමන්තාගතො අරියසාවකො දස්සනසමත්ථෙහි චක්ඛුහි ගමනසමත්ථෙහි ව පාදෙහි සමන්තාගතො අද්ධිකො විය විජ්ජාවරණසම්පන්නො හුත්වා විපස්සනායානෙන කාමසුඛල්ලිකානුයොගං සමථයානෙන අත්තකිලමථානුයොගන්ති අත්තද්වයං පරිවජ්ජෙත්වා මජ්ඣිමපට්ඨං පටිපන්නො පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන මොහක්ඛන්ධං, සීලක්ඛන්ධෙන දොසක්ඛන්ධං, සමාධික්ඛන්ධෙන ව ලොභක්ඛන්ධං පදාලෙන්තො අධිපඤ්ඤාසික්ඛාය පඤ්ඤාසම්පදං, අධිසීලසික්ඛාය සීලසම්පදං, අධිවිත්තසික්ඛාය සමාධිසම්පදන්ති තිස්සො සම්පත්තියො පත්වා අමතං නිබ්බානං සවිජ්ජරොති. ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණං සත්තතිංසබොධිපක්ඛියධම්මරතනවිචිත්තං සම්මත්තනියාමසඬ්ඛාතං අරියභූමිං ඔක්කන්තො භොතීති.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චපකිණ්ණකවණ්ණනා

චතුසු පන සච්චෙසු බාධනලක්ඛණං දුක්ඛසච්චං, පහවලක්ඛණං සමුදයසච්චං, සන්තිලක්ඛණං නිරොධසච්චං, නියානලක්ඛණං මග්ගසච්චං, අපිච පවත්තිපවත්තකනිවත්තිනිවත්තකලක්ඛණානි පටිපාටියා. තථා සඬ්ඛතතණ්හාඅසඬ්ඛතදස්සනලක්ඛණානි ව.

කස්මා පන චත්තාරෙව අරියසච්චානි චුත්තානි අනුනානි අනධිකානීති වෙ? අඤ්ඤස්ස අසම්භවතො අඤ්ඤතරස්ස ව අනපනෙය්‍යභාවතො. න හි එතෙහි අඤ්ඤං අධිකං වා, එතෙසං වා එකමිපි අපනෙතඛිං සම්භොති. යථාහ —

“ඉධ, හික්ඛවෙ, ආගච්ඡෙය්‍ය සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා ‘නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චං, අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං. යං සමණෙන ගොතමෙන දෙසිතං, අහමෙන දුක්ඛං අරියසච්චං යපෙත්වා අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමි’ති නෙතං යානං විජ්ජති” තිආදි.

යථා වාහ —

“යො හි කොච්චි, හික්කවෙ, සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා එවං වදෙය්‍ය
‘නෙතං දුක්ඛං පට්ඨං අරියසච්චං, යං සමණෙන ගොතමෙන දෙසිතං,
අහමෙනං දුක්ඛං පට්ඨං අරියසච්චං පච්චක්ඛාය අඤ්ඤං දුක්ඛං පට්ඨං
අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමී’ති නෙතං යානං විජ්ජති”ති ආදි (සං. නි. 5.1086).

අපිව පවත්නිමාවික්ඛන්තො භගවා සහෙතුකං ආවික්ඛි, නිවත්තිඤ්ච සඋපායං.
ඉති පවත්නිනිවත්තිතදුභයහෙතුනං එතජ්ජරමතො චත්තාරොව චුත්තානි. තථා
පරිඤ්ඤායාපහාතබ්බසච්ඡිකාතබ්බභාවෙනබ්බානං,
තණ්හාවත්ථුතණ්හාතණ්හානිරොධතණ්හානිරොධුපායානං,
ආලයආලයරාමතාආලයසමුග්ගාතආලයසමුග්ගාතුපායානඤ්ච වසෙනාපි
චත්තාරොව චුත්තානිති.

එත්ථ ව ඔළාරිකත්තා සබ්බසත්තසාධාරණත්තා ව සුවිඤ්ඤායානිති
දුක්ඛසච්චං පට්ඨං චුත්තං. තස්සෙව හෙතුදස්සනත්ථං තදනන්තරං සමුදයසච්චං,
හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධොති ඤාපනත්ථං තතො නිරොධසච්චං,
තදධිගමුපායදස්සනත්ථං අන්තෙ මග්ගසච්චං. භවසුඛස්සාදගධිතානං වා සත්තානං
සංවෙගජනනත්ථං පට්ඨං දුක්ඛමාහ. තං නෙව අකතං ආගච්ජති, න
ඉස්සරනිමිමානාදිතො භොති, ඉතො පන භොතිති ඤාපනත්ථං තදනන්තරං සමුදයං.
තතො සහෙතුකෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා සංවිග්ගමානසානං
දුක්ඛනිස්සරණගවෙසිතං නිස්සරණදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං නිරොධං. තතො
නිරොධාධිගමනත්ථං නිරොධසම්පාපකං මග්ගන්ති අයමෙනෙසං කමො.

එතෙසු පන භාරො විය දුක්ඛසච්චං දට්ඨබ්බං, භාරාදානම්ච සමුදයසච්චං,
භාරනික්ඛෙපනම්ච නිරොධසච්චං, භාරනික්ඛෙපනුපායො විය මග්ගසච්චං. රොගො
විය වා දුක්ඛසච්චං, රොගනිදානම්ච සමුදයසච්චං, රොගවූපසමො විය නිරොධසච්චං,
හෙසජ්ජම්ච මග්ගසච්චං. දුබ්භික්ඛම්ච වා දුක්ඛසච්චං, දුබ්බුට්ඨී විය සමුදයසච්චං,
සුභික්ඛම්ච නිරොධසච්චං, සුචුට්ඨී විය මග්ගසච්චං. අපිව
චෙරිචෙරමුලචෙරසමුග්ගාතචෙරසමුග්ගාතුපායෙහි,
විසරුක්ඛරුක්ඛමුලමුලුපච්ඡෙදනදුපච්ඡෙදපායෙහි,
භයභයමුලනිබ්භයතදධිගමුපායෙහි, ඔරිමතීරමභොසපාරිමතීරතංසම්පාපකවායාමෙහි
ව යොජෙත්වාපෙනානි උපමාතො වෙදිතබ්බානිති.

සබ්බානෙව පනෙනානි සච්චානි පරමත්ථෙත
වෙදකකාරකනිබ්බතගමකාභාවතො සුඤ්ඤානිති වෙදිතබ්බානි. තෙනෙනං චූච්චති –

“දුක්ඛමෙව හි න කොච්චි දුක්ඛිතො, කාරකො න කිරියාව විජ්ජති;
අත්ථි නිබ්බුති න නිබ්බුතො පුමා, මග්ගමත්ථි ගමකො න විජ්ජති”ති.

අථ වා –

ධූවසුභසුඛත්තසුඤ්ඤං, පුරිමද්වයමත්තසුඤ්ඤමමතපදං;

ධූවසුබඅත්තවිරහිතො, මග්ගො ඉති සුඤ්ඤතා තෙසු.

නිරොධසුඤ්ඤානි වා තිණි, නිරොධො ච සෙසත්තයසුඤ්ඤො. එලසුඤ්ඤො වා එත්ථ හෙතු සමුදයෙ දුක්ඛස්ස අභාවතො, මග්ගෙ ච නිරොධස්ස, න එලෙන සගබ්භො පකතිවාදීනං පකති විය. හෙතුසුඤ්ඤඤ්ච එලං දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායා, න හෙතුසමවෙතං හෙතුඑලං සමවායවාදීනං ද්විඅණුකාදි විය. තෙනෙතං වුවිච්ඡිති -

“තයමිධ නිරොධසුඤ්ඤං, තයෙන තෙනාපි නිබ්බුතී සුඤ්ඤා;
සුඤ්ඤො එලෙන හෙතු, එලමිපි තංහෙතුනා සුඤ්ඤ”න්ති.

සබ්බානෙව සච්චානි අඤ්ඤමඤ්ඤසභාගානි අවිතථතො අත්තසුඤ්ඤතො දුක්කරපට්ඨෙධතො ච. යථාහ -

“තං කිං මඤ්ඤසි, ආනන්ද, කතමං නු ඛො දුක්කරතරං වා දුරභිසම්භවතරං වා, යො දුරතොව සුබ්බමෙන තාළච්ඡිග්ගලෙන අසනං අතිපාතෙය්‍ය පොඬ්ඛානුපොඬ්ඛං අවිරාධිතං, යො වා සත්තධා භින්තස්ස වාලස්ස කොට්ඨා කොට්ඨං පටිච්ඡ්ඤායාති? එතදෙව, භන්තෙ, දුක්කරතරඤ්චෙව දුරභිසම්භවතරඤ්ච; යො වා සත්තධා භින්තස්ස වාලස්ස කොට්ඨා කොට්ඨං පටිච්ඡ්ඤායාති; අථ ඛො තෙ, ආනන්ද, දුප්පට්ච්ඡ්ඤාතරං පටිච්ඡ්ඤාන්ති, යෙ ‘ඉදං දුක්ඛ’න්ති යථාභූතං පටිච්ඡ්ඤාන්ති...පෙ.... ‘අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා’ති යථාභූතං පටිච්ඡ්ඤාන්ති”ති (සං. නි. 5.1115);

විසභාගානි සලක්ඛණවචන්ථානතො. පුරිමානි ච ද්වෙ සභාගානි දුරවගාහත්ථෙන ගම්භීරත්තා ලොකියත්තා සාසවත්තා ච, විසභාගානි එලහෙතුහෙදතො පරිඤ්ඤෙය්‍යපභාතබ්බතො ච. පච්ඡිමානිපි ද්වෙ සභාගානි ගම්භීරත්තෙන දුරවගාහත්තා ලොකුත්තරත්තා අනාසවත්තා ච, විසභාගානි විසයවිසයිහෙදතො සච්ඡිකාතබ්බභාවෙනබ්බතො ච. පඨමතනියානි වාපි සභාගානි එලාපදෙසතො, විසභාගානි සඬ්ඛතාසඬ්ඛතතො. දුතියවතුත්ථානි වාපි සභාගානි හෙතුඅපදෙසතො, විසභාගානි එකන්තකුසලාකුසලතො. පඨමවතුත්ථානි වාපි සභාගානි සඬ්ඛතතො, විසභාගානි ලොකියලොකුත්තරතො. දුතියතනියානි වාපි සභාගානි නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛනාවතො, විසභාගානි සාරම්මණානාරම්මණතො.

“ඉති එවං පකාරෙහි, තයෙහි ච විචක්ඛණො;
විජ්ඤ්ඤා අරියසච්චානං, සභාගවිසභාගත”න්ති.

සබ්බමෙව චෙත්ථ දුක්ඛං එකවිධං පවත්තිභාවතො, දුට්ඨං නාමරූපතො, තිට්ඨං කාමරූපාරූපුපපත්තිභවහෙදතො, චතුබ්බිධං චතුආභාරහෙදතො, පඤ්චවිධං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධහෙදතො. සමුදයොපි එකවිධො පවත්තකභාවතො, දුට්ඨො දිට්ඨිසම්පයුත්තාසම්පයුත්තතො, තිට්ඨො කාමභවවිභවතණ්භාහෙදතො, චතුබ්බිධො

චතුර්මග්ගප්පහෙය්‍යානො, පඤ්චවිධො රූපාභිනන්දනාදිහෙදනො, ඡබ්බිධො ඡතණ්භාකායහෙදනො. නිරොධොපි එකවිධො අසඬ්ඛතධාතුභාවනො, පරියායනො පන දුට්ඨො සඋපාදිසෙසඅනුපාදිසෙසනො, තිට්ඨො භවත්තයවුපසමනො, චතුර්බ්බිධො චතුර්මග්ගාධිගමනීයනො, පඤ්චවිධො පඤ්චාභිනන්දනවුපසමනො, ඡබ්බිධො ඡතණ්භාකායක්ඛයහෙදනො. මග්ගොපි එකවිධො භාවෙතබ්බනො, දුට්ඨො සමථවිපස්සනාහෙදනො, දස්සනභාවනාහෙදනො වා, තිට්ඨො ඛන්ධත්තයහෙදනො. අයඤ්ඡි සප්පදෙසත්තා නගරං විය රජ්ජෙන නිප්පදෙසෙහි තීහි ඛන්ධෙහි සඬ්ගහිනො. යථාහ –

“න ඛො, ආවුසො විසාඛ, අරියෙන අට්ඨඬ්භිගිකෙන මග්ගෙන තයො ඛන්ධා සඬ්ගහිතා, තීහි ව ඛො, ආවුසො විසාඛ, ඛන්ධෙහි අරියො අට්ඨඬ්භිගිකො මග්ගො සඬ්ගහිනො. යා, වාවුසො විසාඛ, සම්මාවාචා යො ව සම්මාකම්මන්තො යො ව සම්මාආඡ්චො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඬ්ගහිතා. යො ව සම්මාවායාමො යා ව සම්මාසති යො ව සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඬ්ගහිතා. යා ව සම්මාදිට්ඨි යො ව සම්මාසඬ්ඛප්පො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඬ්ගහිතා”ති (ම. නි. 1.462).

චතුර්බ්බිධො සොතාපත්තිමග්ගාදිවසෙන.

අපිව සබ්බානෙව සව්වානි එකවිධානි අවිතථත්තා, අභිඤ්ඤෙය්‍යත්තා වා. දුට්ඨානි ලොකීයලොකුත්තරනො, සඬ්ඛතාසඬ්ඛතනො වා. තිට්ඨානි දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බනො අප්පහාතබ්බනො නෙවපහාතබ්බනාපහාතබ්බනො ව. චතුර්බ්බිධානි පරිඤ්ඤෙය්‍යපහාතබ්බසච්ඡිකාතබ්බභාවෙතබ්බනොති.

“එවං අරියසව්වානං, දුබ්බොධානං බුධො විධිං;
අනෙකහෙදනො ජඤ්ඤා, හිතාය ව සුඛාය වා”ති.

සව්වපකිණ්ණකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉදානි ධම්මසෙනාපති භගවතා දෙසිතක්කමෙනෙව අන්තෙ සව්වචතුක්කං නිද්දිසිත්වා “තං ඤාතට්ඨෙයන ඤාණං”න්තිආදිනා සව්වචතුක්කවසෙන සුතමයෙ ඤාණං නිගමෙත්වා දස්සෙති. එවං “සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඤාණං”න්ති පුබ්බෙ වුත්තං සබ්බං නිගමෙත්වා දස්සෙති.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ගට්ඨකථාය

සුතමයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සීලමයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

37. සීලමයඤාණනිද්දෙසෙ පඤ්චාති ගණනපරිච්ඡෙදො. සීලානීති

පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. පරියන්තපාරිසුද්ධිසීලන්තිආදි පඤ්චන්තං සරූපතො දස්සනං. පරියන්තපාරිසුද්ධිනිආදීසු යථා නීලවණ්ණයොගතො වත්ථම්පි නීලමස්ස අත්ථිති නීලන්ති වුවචති, එවං ගණනවසෙන පරියන්තො පරිච්ඡෙදො අස්සා අත්ථිති පරියන්තා, උපසම්පන්නසීලෙ පත්තො අනුපසම්පන්නසීලස්ස අවසානසබ්භාවතො වා පරියන්තො අවසානං අස්සා අත්ථිති පරියන්තා. සපරියන්තාති වා වත්තබ්බෙ සකාරලොපො කතොති වෙදිතබ්බො ‘දකං දකාසයා පවිසන්ති’ති (සං. නි. 3.78; අ. නි. 4.33) එත්ථ උකාරලොපො විය. පරිසුද්ධභාවො පාරිසුද්ධි, පරියන්තා ව සා පාරිසුද්ධි වාති පරියන්තපාරිසුද්ධි, පරියන්තපාරිසුද්ධිසඬ්ඛාතං සීලං පරියන්තපාරිසුද්ධිසීලං. චුත්තපටිපක්ඛෙන න පරියන්තාති අපරියන්තා, නත්ථි එතිස්සා පරියන්තොතිපි අපරියන්තා, වුද්ධො එතිස්සා පරියන්තොතිපි අපරියන්තා. සමාදානතො පභුති අඛණ්ඩිතත්තා ඛණ්ඩිතාපි කතපටිකම්මත්තා විත්තුප්පාදමත්තකෙනාපි මලෙන විරහිතත්තා ව පරිසුද්ධජාතිමණි විය සුධන්තසුපරිකම්මකතසුචණ්ණං විය ව පරිසුද්ධත්තා අරියමග්ගස්ස පදට්ඨානභූතා අනුනට්ඨෙන පරිපුණ්ණා. දිට්ඨියා පහිනත්තා දිට්ඨිපරාමාසෙන අග්ගහිතත්තා අපරාමට්ඨා. අයං තෙ සීලෙ දොසොති කෙනවි වොදකෙන පරාමසිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා වා අපරාමට්ඨා. අරහත්තඵලක්ඛණෙ සබ්බදරුපටිප්පස්සද්ධියා පටිප්පස්සද්ධි. අනුපසම්පන්නානන්ති අනවසෙසසමාදානවසෙන සීලසම්පදාය භුසං සම්පන්නාති උපසම්පන්නා, න උපසම්පන්නා අනුපසම්පන්නා. තෙසං අනුපසම්පන්නානං.

පරියන්තසික්ඛාපදානන්ති එත්ථ සික්ඛිතබ්බට්ඨෙන සික්ඛා, කොට්ඨාසට්ඨෙන පදානි, සික්ඛිතබ්බකොට්ඨාසානීති අත්ථො. අපිච සීලෙ පතිට්ඨිතෙන උපරිපත්තබ්බත්තා සබ්බෙ කුසලා ධම්මා සික්ඛා, සීලානි තාසං සික්ඛානං පතිට්ඨට්ඨෙන පදානීති සික්ඛානං පදත්තා සික්ඛාපදානි, පරියන්තාති සික්ඛාපදානි එතෙසන්ති පරියන්තසික්ඛාපදා. තෙසං පරියන්තසික්ඛාපදානං. එත්ථ ව ද්වෙ පරියන්තා සික්ඛාපදපරියන්තො ව කාලපරියන්තො ව. කතමො සික්ඛාපදපරියන්තො? උපාසකොපාසිකානං යථාසමාදානවසෙන එකං වා ද්වෙ වා තිණි වා චත්තාරි වා පඤ්ච වා අට්ඨ වා දස වා සික්ඛාපදානි භොන්ති, සික්ඛමානසාමණෙරසාමණෙරීනං දස සික්ඛාපදානි. අයං සික්ඛාපදපරියන්තො. කතමො කාලපරියන්තො? උපාසකොපාසිකා දානං දදමානා පරිවෙසනපරියන්තං සීලං සමාදියන්ති, විහාරගතා විහාරපරියන්තං සීලං සමාදියන්ති, එකං වා ද්වෙ වා තයො වා භියොයා වා රත්තින්දිවානි පරිච්ඡෙදං කත්වා සීලං සමාදියන්ති. අයං කාලපරියන්තො. ඉමෙසු ද්විසු පරියන්තෙසු සික්ඛාපදං පරියන්තං කත්වා සමාදින්නං සීලං විතික්කමනෙන වා මරණෙන වා පටිප්පස්සම්භති, කාලං පරියන්තං කත්වා සමාදින්නං තංතංකාලාතික්කමෙන පටිප්පස්සම්භති.

අපරියන්තසික්ඛාපදානන්ති –

“නව කොට්ඨසභස්සානි, අසීති සතකොට්ඨො;

පඤ්ඤාස සතසහස්සානි, ඡත්තිංස ව පුනාපරෙ.

“එතෙ සංවරච්ඡායා, සම්බුද්ධෙන පකාසිතා;
පෙය්‍යාලමුඛෙන නිද්දිට්ඨා, සික්ඛා චිත්තසංවරෙ” ති. —

එවං ගණනවසෙන පරියන්තානම්පි සික්ඛාපදානං අනවසෙසසමාදානභාවවසෙන
ලාභයසඤ්ඤාතිඅභිගජ්චිතහෙනු අදිට්ඨපරියන්තභාවවසෙන උපරි
රක්ඛිතබ්බසීලපරිච්ඡේදාභාවවසෙන ච නත්ථි එතෙසං පරියන්තොති අපරියන්තානි.
අපරියන්තානි සික්ඛාපදානි එතෙසන්ති අපරියන්තසික්ඛාපදා. තෙසං
අපරියන්තසික්ඛාපදානං, වුද්ධපරියන්තසික්ඛාපදානන්ති වා අත්ථො.

පුපුඡ්ඡනකල්‍යාණකානන්තිආදීසු —

“පුපුනං ඡනනාදීහි, කාරණෙහි පුපුඡ්ඡනො;
පුපුඡ්ඡනන්තොගධත්තා, පුපුචායං ඡනො ඉති”. —

වුත්තපුපුඡ්ඡනලක්ඛණානතික්කමෙපි —

“දුට්ඨෙ පුපුඡ්ඡනා වුත්තා, බුද්ධෙනාදිච්චබන්ධුනා;
අන්ධො පුපුඡ්ඡනො එකො, කල්‍යාණෙකො පුපුඡ්ඡනො” ති. —

වුත්තපුපුඡ්ඡනද්වයෙ කල්‍යාණධම්මසමාගමෙන අන්ධපුපුඡ්ඡනභාවං අතික්කම්ම
කල්‍යාණපුපුඡ්ඡනභාවෙ ධීතානං පුපුඡ්ඡනකල්‍යාණකානං කල්‍යාණපුපුඡ්ඡනානන්ති
වුත්තං හොති. පුපුඡ්ඡනෙසු වා කල්‍යාණකානං පුපුඡ්ඡනකල්‍යාණකානං.

කුසලධම්මෙ යුත්තානන්ති එත්ථ කුසලසද්දො තාව

ආරොග්‍යානච්ඡේදකසුඛවිපාකෙසු දිස්සති. අයඤ්ඤි “කච්චි නු හොතො කුසලං,
කච්චි හොතො අනාමය” න්තිආදීසු (ජා. 1.15.146; 2.20.129) ආරොග්‍යෙ දිස්සති.
“කතමො පන, හන්තෙ, කායසමාවාරො කුසලො? යො ඛො, මහාරාජ,
කායසමාවාරො අනවජ්ජො” ති (ම. නි. 2.361) ව “පුන චපරං, හන්තෙ,
එතදානුත්තරියං යථා භගවා ධම්මං දෙසෙති කුසලෙසු ධම්මෙසු” ති ව (දී. නි. 3.145)
එවමාදීසු අනවජ්ජෙ. “කුසලො ත්වං රථස්ස අභිගපච්චඛිගානං (ම. නි. 2.87),
කුසලා නච්චගීතස්ස සික්ඛිතා වාතුරිත්ථියො” තිආදීසු (ජා. 2.22.94) ඡෙකෙ.
“කුසලානං, හික්ඛවෙ, ධම්මානං සමාදානහෙනු (දී. නි. 3.80). කුසලස්ස කම්මස්ස
කතත්තා උපචිතත්තා” තිආදීසු (ධ. ස. 431) සුඛවිපාකෙ. ස්වායම්ධ ආරොග්‍යෙපි
අනවජ්ජෙපි සුඛවිපාකෙපි වට්ටති.

වචනත්ථො පනෙත්ථ කුච්ඡිතෙ පාපකෙ ධම්මෙ සලයන්ති වලයන්ති
කම්පෙනති විද්ධංසෙන්තිති කුසලා. කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්ති
පචත්තන්තිති කුසා, තෙ කුසෙ ලුනන්ති ඡින්දන්තිති කුසලා. කුච්ඡිතානං වා සානතො
තනුකරණතො කුසං ඤාණං. තෙන කුසෙන ලාභබ්බා ගහෙතබ්බා පචත්තෙතබ්බාති

කුසලා, යථා වා කුසා උභයභාගගතං භත්ථප්පදෙසං ලුනන්ති, එවම්මෙපි උප්පන්නානුප්පන්නභාවෙන උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං ලුනන්ති, තස්මා කුසා විය ලුනන්තීති කුසලා. අපිව ආරොග්‍යටියෙන අනවජ්ජටියෙන කොසල්ලසම්භූතටියෙන වා කුසලා. ඉධ පන යස්මා විපස්සනාකුසලමෙව අධිප්පෙන, තස්මා සෙසෙ විභාය තස්සෙව දස්සනත්ථං ‘‘කුසලධම්මෙ’’ති එකවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. විපස්සනාකුසලධම්මෙ සාතච්චකිරියනාය සක්කච්චකාරිනාය ච යුත්තානන්ති අත්ථො.

සෙක්ඛපරියන්තෙ පරිපූරකාරිනන්ති එත්ථ තීඝු සික්ඛාසු ජාතාතිපි සෙක්ඛා, සත්තන්තං සෙක්ඛානං එතෙතිපි සෙක්ඛා, සයමෙව සික්ඛන්තීතිපි සෙක්ඛා. සොතාපත්තිමග්ගඵලසකදාගාමිමග්ගඵලඅනාගාමිමග්ගඵලඅරහත්තමග්ගධම්මා. තෙ සෙක්ඛා ධම්මා පරියන්තෙ අවසානෙ එතස්ස, තෙ වා සෙක්ඛා ධම්මා පරියන්තො පරිච්ඡෙදො එතස්සාති සෙක්ඛපරියන්තො. තස්මිං සෙක්ඛපරියන්තෙ ධම්මෙති සම්බන්ධො. පරිපූරං පරිපුණ්ණතං කරොන්තීති පරිපූරකාරිනො, පරිපූරකාරො පරිපූරකිරියා එතෙසං අත්ථිති වා පරිපූරකාරිනො. තෙසං සොතාපත්තිමග්ගස්ස පුබ්බභාගභූතෙ සෙක්ඛපරියන්තෙ පටිපදාධම්මෙ විපස්සනාපාරිපූරියා පරිපූරකාරිනං. කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛානන්ති එත්ථ කායෙති සරීරෙ. සරීරඤ්ඨි අසුචිසඤ්චයනො කුච්ඡිතානඤ්ච කෙසාදිනං චක්ඛුරොගාදිනඤ්ච රොගසතානං ආයභූතත්තා කායොති වූච්චති. ජීවිතෙති ජීවිතින්ද්‍රියෙ. තඤ්ඨි ජීවන්ති තෙනාති ජීවිතන්ති වූච්චති. නත්ථි එතෙසං අපෙක්ඛාති අනපෙක්ඛා, නිස්සිනෙහාති අත්ථො. තෙසං තස්මිං කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛානං.

ඉදානි තෙසං තෙසු අනපෙක්ඛත්තස්ස කාරණං දස්සෙන්නො පරිච්චත්තජීවිතානන්ති ආහ. භගවතො ආචරියස්ස වා සකජීවිතපරිච්චාගෙනෙව හි තෙ කිලමමානෙපි කායෙ විනස්සමානෙපි ජීවිතෙ අනපෙක්ඛා භොන්තීති. සත්තන්තං සෙක්ඛානන්ති සික්ඛන්තීති සෙක්ඛාති ලද්ධනාමානං සොතාපත්තිමග්ගට්ඨාදිනං සත්තන්තං අරියපුග්ගලානං. තථාගතසාවකානන්ති තථාගතස්ස සාවකානං. අට්ඨපි හි අරියපුග්ගලා සවනන්තෙ අරියාය ජාතියා ජාතත්තා භගවතො දෙසනං අනුසිට්ඨිං අවෙච්චප්පසාදයොගෙන සක්කච්චං සුණන්තීති සාවකා. තෙසුපි අරහත්තඵලටියෙයෙව විසෙසෙත්වා දස්සෙන්නො ඛිණ්ණසවානන්ති ආහ, අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණෙන පරික්ඛිණ්ණසබ්බාසවානන්ති අත්ථො. පච්චෙකඛුද්ධානන්ති තං තං කාරණං පටිච්ච එකොව අනාවරියකො චතුසච්චං බුජ්ඣිතවාති පච්චෙකඛුද්ධො. තාදිසානං පච්චෙකඛුද්ධානං.

තථාගතානන්ති එත්ථ අට්ඨහි කාරණෙහි භගවා තථාගතො – තථා ආගතොති තථාගතො, තථා ගතොති තථාගතො, තථාලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො, තථාධම්මෙ යථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො, තථාදස්සිනාය තථාගතො, තථාදිනාය තථාගතො, තථා කාරිනාය තථාගතො, අභිභවනටියෙන තථාගතො.

කථං භගවා තථා ආගතොති තථාගතො? යථා සබ්බලොකහිතාය
 උස්සුක්කමාපන්නා පුරිමකා සම්මාසම්බුද්ධා ආගතා. කිං චුත්තං හොති?
 යෙනාහිනීහාරෙන පුරිමකා භගවන්තො ආගතා, තෙනෙව අම්භාකම්පි භගවා
 ආගතො. අථ වා යථා පුරිමකා භගවන්තො
 දානසීලනෙක්ඛම්මපඤ්ඤාවීරියබන්තිසච්චාධිට්ඨානමෙත්තුපෙක්ඛාසඬ්ඛානා දස
 පාරමියො, දස උපපාරමියො, දස පරමත්ථපාරමියොති සමතිංස පාරමියො පුරෙත්වා
 අඬ්ගපරිච්චාගං නයනධනරජ්ජපුත්තදාරපරිච්චාගන්ති ඉමෙ පඤ්ච මහාපරිච්චාගෙ
 පරිච්චජිත්වා, පුබ්බයොගපුබ්බවරියධම්මක්ඛානඤාතත්ථවරියාදයො පුරෙත්වා
 බුද්ධිවරියාය කොටිං පත්වා ආගතා, තථා අම්භාකම්පි භගවා ආගතො. යථා ච
 පුරිමකා භගවන්තො චත්තාරො සතිපට්ඨානෙ චත්තාරො සම්මජ්ජධානෙ චත්තාරො
 ඉද්ධිපාදෙ පඤ්චින්ද්‍රියානි පඤ්ච බ්‍රාහ්මී සත්ත බොජ්ඣංගිගෙ අරියං අට්ඨංගිකං
 මග්ගං භාවෙත්වා බුහෙත්වා ආගතා, තථා අම්භාකම්පි භගවා ආගතොති තථාගතො.

“යථෙව දීපඬ්ඤාබුද්ධිආදයො, සබ්බඤ්ඤභාවං මුත්තයො ඉධාගතා;
 තථා අයං සකායමුනීපි ආගතො, තථාගතො චුච්චති තෙන චක්ඛුමා” ති.

කථං තථා ගතොති තථාගතො? යථා සම්පතිජාතා පුරිමකා භගවන්තො ගතා.
 කථංඤ්ච තෙ ගතා? තෙ හි සම්පතිජාතා සමෙහි පාදෙහි පථවියං පතිට්ඨාය
 උත්තරෙනමුඛා සත්තපදවීතිහාරෙන ගතා. යථාහ “සම්පතිජාතො, ආනන්ද,
 බොධිසත්තො සමෙහි පාදෙහි පථවියං පතිට්ඨන්තිවා උත්තරාහිමුඛො
 සත්තපදවීතිහාරෙන ගච්ඡති සෙනම්හි ඡත්තෙ අනුධාරයමානෙ, සබ්බා ච දිසා
 අනුවිලොකෙති, ආසනිඤ්ච වාවං භාසති ‘අග්ගොහමස්මි ලොකස්ස,
 ජෙට්ඨොහමස්මි ලොකස්ස, සෙට්ඨොහමස්මි ලොකස්ස, අයමන්තිමා ජාති, නත්ථී
 දානි පුනඛ්භවො’” ති (ම. නි. 3.207; දී. නි. 2.31). තඤ්චස්ස ගමනං තථං අහොසි
 අචිතථං අනෙකෙසං විසෙසාධිගමානං පුබ්බනිමිත්තභාවෙන. යඤ්චි සො
 සම්පතිජාතො සමෙහි පාදෙහි පතිට්ඨති, ඉදමස්ස චතුර්දධිපාදපට්ලාහස්ස
 පුබ්බනිමිත්තං, උත්තරමුඛභාවො පනස්ස සබ්බලොකුත්තරභාවස්ස පුබ්බනිමිත්තං,
 සත්තපදවීතිහාරො සත්තබොජ්ඣංගරතනපට්ලාහස්ස පුබ්බනිමිත්තං,
 “සුවණ්ණදණ්ඩා වීතිපතන්ති වාමරා” ති (සු. නි. 693) එත්ථ චුත්තවාමරුක්ඛෙපො
 පන සබ්බතිත්ථියනිම්මට්ඨනස්ස පුබ්බනිමිත්තං, සෙනච්ඡත්තධාරණං
 අරහත්තඵලවිමුත්තිවරවිමලසෙනච්ඡත්තපට්ලාහස්ස පුබ්බනිමිත්තං,
 සබ්බාදිසානුවිලොකනං සබ්බඤ්ඤානාචරණඤාණපට්ලාහස්ස පුබ්බනිමිත්තං,
 ආසනිවාචාභාසනං පන අජ්ජට්ඨන්තියවරධම්මචක්කජ්ජවත්තනස්ස පුබ්බනිමිත්තං.
 තථායං භගවාපි ගතො. තඤ්චස්ස ගමනං තථං අහොසි අචිතථං තෙසංයෙව
 විසෙසාධිගමානං පුබ්බනිමිත්තභාවෙන. තෙනාහු පොරාණා –

“මුහුත්තජාතොව ගවංපතී යථා, සමෙහි පාදෙහි ඵුසී වසුන්ධරං;
 සො චික්කම් සත්ත පදානි ගොතමො, සෙනඤ්ච ඡත්තං අනුධාරයං මරු.

“ගන්ත්වාන සො සත්ත පදානි ගොතමො, දිසා විලොකෙසි සමා
සමන්තතො;
අට්ඨභිගුපෙතං ගිරමබ්භුදිරයි, සීහො යථා පබ්බතමුද්ධනිට්ඨිතො” ති.

එවං තථා ගතොති තථාගතො.

අථ වා යථා පුරිමකා භගවන්තො, අයම්පි භගවා තථෙව නෙක්ඛම්මෙන
කාමච්ඡන්දං...පෙ.... පට්ඨමජ්ඣානෙන නීවරණෙ...පෙ.... අනිච්චානුපස්සනාය
නිව්චසඤ්ඤං...පෙ.... අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසෙ පහාය ගතො. එවම්පි තථා
ගතොති තථාගතො.

කථං තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො? පට්ඨිමාතුයා කක්ඛලත්තලක්ඛණං
තථං අවිතථං, ආපොධාතුයා පග්ගරණලක්ඛණං, තෙජොධාතුයා
උණ්හත්තලක්ඛණං, වායොධාතුයා විත්ථම්භනලක්ඛණං, ආකාසධාතුයා
අසම්ප්ලිට්ඨලක්ඛණං, විඤ්ඤාණධාතුයා විජානනලක්ඛණං.

රූපස්ස රූප්පනලක්ඛණං, වෙදනාය වෙදයිතලක්ඛණං, සඤ්ඤාය
සඤ්ජානනලක්ඛණං, සඬ්ඛාරානං අභිසඬ්ඛරණලක්ඛණං, විඤ්ඤාණස්ස
විජානනලක්ඛණං.

විතක්කස්ස අභිනිරොපනලක්ඛණං, විචාරස්ස අනුමජ්ජනලක්ඛණං, ජිනියා
ඵරණලක්ඛණං, සුඛස්ස සාතලක්ඛණං, විත්තෙකග්ගතාය අවික්ඛෙපලක්ඛණං,
එස්සස්ස ඵුසනලක්ඛණං.

සද්ධිත්ථියස්ස අධිමොක්ඛලක්ඛණං, වීරිතිත්ථියස්ස පග්ගහලක්ඛණං,
සතිත්ථියස්ස උපට්ඨානලක්ඛණං, සමාධිත්ථියස්ස අවික්ඛෙපලක්ඛණං,
පඤ්ඤිත්ථියස්ස පජානනලක්ඛණං.

සද්ධාබලස්ස අස්සද්ධියෙ අකම්පියලක්ඛණං, වීරියබලස්ස කොසජ්ජෙ,
සතිබලස්ස මුට්ඨස්සච්චෙ, සමාධිබලස්ස උද්ධච්චෙ, පඤ්ඤාබලස්ස අවිජ්ජාය
අකම්පියලක්ඛණං.

සතිසම්බොජ්ඣාසංඝස්ස උපට්ඨානලක්ඛණං, ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣාසංඝස්ස
පට්ඨවයලක්ඛණං, වීරියසම්බොජ්ඣාසංඝස්ස පග්ගහලක්ඛණං, ජිනිසම්බොජ්ඣාසංඝස්ස
ඵරණලක්ඛණං, පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣාසංඝස්ස උපසමලක්ඛණං,
සමාධිසම්බොජ්ඣාසංඝස්ස අවික්ඛෙපලක්ඛණං, උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣාසංඝස්ස
පට්ඨසඬ්ඛානලක්ඛණං.

සම්මාදිට්ඨියා දස්සනලක්ඛණං, සම්මාසඬ්ඛකප්පස්ස අභිනිරොපනලක්ඛණං,
සම්මාවාචාය පරිග්ගහලක්ඛණං, සම්මාකම්මන්තස්ස සමුට්ඨානලක්ඛණං,

සම්මාආච්ඡේදස්ස වොදානලක්ඛණං, සම්මාවායාමස්ස පග්ගහලක්ඛණං, සම්මාසතියා
උපට්ඨානලක්ඛණං, සම්මාසමාධිස්ස අවික්ඛෙපලක්ඛණං.

අවිජ්ජාය අඤ්ඤාණලක්ඛණං, සඬ්ඛාරානං චෙතනාලක්ඛණං, විඤ්ඤාණස්ස
විජානනලක්ඛණං, නාමස්ස නමනලක්ඛණං, රූපස්ස රූප්පනලක්ඛණං,
සලායතනස්ස ආයතනලක්ඛණං, එස්සස්ස චූසනලක්ඛණං, වෙදනාය
වෙදයිතලක්ඛණං, තණ්හාය හෙතුලක්ඛණං, උපාදානස්ස ගහණලක්ඛණං, භවස්ස
ආයුහනලක්ඛණං, ජාතියා නිබ්බත්තිලක්ඛණං, ජරාය ජීරණලක්ඛණං, මරණස්ස
චුතිලක්ඛණං.

ධාතුනං සුඤ්ඤතාලක්ඛණං, ආයතනානං ආයතනලක්ඛණං, සතිපට්ඨානානං
උපට්ඨානලක්ඛණං, සම්මප්පධානානං පදහනලක්ඛණං, ඉද්ධිපාදානං
ඉජ්ඣනලක්ඛණං, ඉන්ද්‍රියානං අධිපතිලක්ඛණං, බලානං අකම්පියලක්ඛණං,
බොජ්ඣංගානං නියානලක්ඛණං, මග්ගස්ස හෙතුලක්ඛණං.

සව්වානං තථලක්ඛණං, සමථස්ස අවික්ඛෙපලක්ඛණං, විපස්සනාය
අනුපස්සනාලක්ඛණං, සමථවිපස්සනානං එකරසලක්ඛණං, යුගනද්ධානං
අනතිවත්තනලක්ඛණං.

සීලවිසුද්ධියා සංවරලක්ඛණං, චිත්තවිසුද්ධියා අවික්ඛෙපලක්ඛණං,
දිට්ඨිවිසුද්ධියා දස්සනලක්ඛණං.

බයෙ ඤාණස්ස සමුවිෂේදලක්ඛණං, අනුප්පාදෙ ඤාණස්ස පස්සද්ධිලක්ඛණං.

ජන්දස්ස මූලලක්ඛණං, මනසිකාරස්ස සමුට්ඨානලක්ඛණං, එස්සස්ස
සමොධානලක්ඛණං, වෙදනාය සමොසරණලක්ඛණං, සමාධිස්ස පමුඛලක්ඛණං,
සතියා ආධිපතෙයාලක්ඛණං, පඤ්ඤාය තතුත්තරිලක්ඛණං, විමුත්තියා
සාරලක්ඛණං, අමතොගධස්ස නිබ්බානස්ස පරියොසානලක්ඛණං තථං අවිතථං.
එතං තථලක්ඛණං ඤාණගතියා ආගතො අවිරජ්ඣිත්වා පත්තො අනුප්පත්තොති
තථාගතො. එවං තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො.

කථං තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො? තථධම්මා නාම
චත්තාරි අරියසව්වානි. යථාහ – ‘චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, තථානි අවිතථානි
අනඤ්ඤානි. කතමානි චත්තාරි? ‘ඉදං දුක්ඛ’න්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතං
අවිතථමෙතං අනඤ්ඤාමෙතං’න්ති (සං. නි. 5.1090) විත්ථාරො. තානි ච භගවා
අභිසම්බුද්ධොති තථානං අභිසම්බුද්ධත්තා තථාගතොති වුවචති. අභිසම්බොධත්ථො
හි එත්ථ ගතසද්දො.

අපිච ජරාමරණස්ස ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො තථො අවිතථො
අනඤ්ඤො...පෙ.... සඬ්ඛාරානං අවිජ්ජාපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො තථො
අවිතථො අනඤ්ඤො. තථා අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරානං පච්චයට්ඨො තථො අවිතථො

අනඤ්ඤථො...පෙ.... ජාතියා ජරාමරණස්ස පච්චයට්ඨො තථො අවිතථො
අනඤ්ඤථො. තං සබ්බං භගවා අභිසම්බුද්ධො. තස්මාපි තථානං අභිසම්බුද්ධත්තා
තථාගතො. එවං තථධම්මෙ යාථාචතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො.

කථං තථදස්සිත්තාය තථාගතො? භගවා යං සදෙවකෙ ලොකෙ...පෙ....
සදෙවමනුස්සාය අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු අපරිමාණානං සත්තානං චක්ඛුද්වාරෙ
ආපාථං ආගච්ඡන්තං රූපාරම්මණං නාම අත්ථී, තං සබ්බාකාරෙන ජානාති පස්සති.
එවං ජානතා පස්සතා ච තෙන තං ඉට්ඨානිට්ඨාදිවසෙන වා දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතෙසු
ලබ්භමානකපදවසෙන වා “කතමං තං රූපං රූපායතනං? යං රූපං චතුත්තං
මහාභූතානං උපාදාය වණ්ණනිභා සනිදස්සනං සප්පට්ඨං නිලං පිතක” ත්තිආදිනා
(ධ. ස. 616) නයෙන අනෙකෙහි නාමෙහි තෙරසහි වාරෙහි ද්විපඤ්ඤාසාය නයෙහි
විභජ්ජමානං තථමෙව හොති, විතථං නත්ථී. එස නයො සොතද්වාරාදිසුපි
ආපාථමාගච්ඡන්තෙසු සද්දාදිසු. චුත්තම්පි චෙතං භගවතා “යං, හික්ඛචෙ,
සදෙවකස්ස ලොකස්ස...පෙ.... සදෙවමනුස්සාය දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤානං
පත්තං පරියෙසිතං අනුච්චරිතං මනසා, තමහං ජානාමි, තමහං අබ්භඤ්ඤාසිං, තං
තථාගතස්ස විදිතං, තං තථාගතො න උපට්ඨාසි” ති (අ. නි. 4.24). එවං තථදස්සිත්තාය
තථාගතො. තත්ථ තථදස්සිඅත්ථෙ තථාගතොති පදසම්භවො වෙදිතබ්බො.

කථං තථවාදිත්තාය තථාගතො? යං රත්තිං භගවා බොධිමණ්ඩෙ
අපරාජිතපල්ලඬකෙ නිසින්නො චතුත්තං මාරානං මත්ථකං මද්දිත්වා අනුත්තරං
සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධො, යඤ්ච රත්තිං යමකසාලානමන්තරෙ
අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායි, එත්ථන්තරෙ
පඤ්චවත්තාලීසවස්සපරිමාණෙ කාලෙ පඨමබොධියාපි මජ්ඣිමබොධියාපි
පච්ඡිමබොධියාපි යං භගවතා භාසිතං සුත්තං ගෙයාං...පෙ.... වෙදල්ලං, තං සබ්බං
අත්ථතො ච ඛාඤ්ජනතො ච අනවජ්ජං අනුපවජ්ජං අනුනමනධිකං
සබ්බාකාරපරිපුණ්ණං රාගමදනිම්මදනං දොසමොහමදනිම්මදනං, නත්ථී තත්ථ
වාලග්ගමත්තම්පි පක්ඛලිතං, සබ්බං තං එකමුද්දිකාය ලඤ්ඡිතං විය, එකනාලිකාය
මිතං විය, එකතුලාය තුලිතං විය, ච තථමෙව හොති. යථාහ “යඤ්ච, චුත්ද, රත්තිං
තථාගතො අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති, යඤ්ච රත්තිං
අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායති, යං එතස්මිං අන්තරෙ භාසති ලපති
නිද්දිසති, සබ්බං තං තථමෙව හොති, නො අඤ්ඤථා. තස්මා ‘තථාගතො’ ති
චුච්චති” ති (දී. නි. 3.188). ගදඅත්ථො හි එත්ථ ගතසද්දො. එවං තථවාදිත්තාය
තථාගතො.

අපිච ආගදනං ආගදො, වචනන්ති අත්ථො. තථො අවිපරිතො ආගදො අස්සාති
දකාරස්ස තකාරං කත්වා තථාගතොති එවමෙතස්මිං අත්ථෙ පදසිද්ධි වෙදිතබ්බො.

කථං තථාකාරිත්තාය තථාගතො? භගවතො හි වාචාය කායො අනුලොමෙති,
කායස්සාපි වාචා, තස්මා යථාචාදි තථාකාරි යථාකාරි තථාචාදි ච හොති. එවංභූතස්ස
වස්ස යථා වාචා, කායොපි තථා ගතො පවත්තොති අත්ථො. යථා ච කායො, වාචාපි

තථා ගතා පවත්නාති තථාගතො. තෙනෙවාහ – “යථාවාදී, භික්ඛවෙ, තථාගතො තථාකාරී, යථාකාරී තථාවාදී. ඉති යථාවාදී තථාකාරී, යථාකාරී තථාවාදී. තස්මා ‘තථාගතො’ති වුච්චති”ති. එවං තථාකාරීත්වය තථාගතො.

කථං අභිභවනටියෙන තථාගතො? උපරි භවග්ගං හෙට්ඨා අවිචිං පරියන්තං කත්වා තිරියං අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු සබ්බසත්තෙ අභිභවති සීලෙන සමාධිනා පඤ්ඤාය විමුත්තියා විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනෙන, න තස්ස තුලා වා පමාණං වා අත්ථී, අතුලො අප්පමෙය්‍යො අනුත්තරො රාජාධිරාජා දෙවනං අතිදෙවො සක්කානං අතිසක්කො බ්‍රහ්මානං අතිබ්‍රහ්මා. තෙනාහ – “සදෙවකෙ, භික්ඛවෙ, ලොකෙ...පෙ.... සදෙවමනුස්සාය තථාගතො අභිභූ අනභිභූතො අඤ්ඤදත්ථු දසො වසවත්ති. තස්මා ‘තථාගතො’ති වුච්චති”ති (අ. නි. 4.23).

තත්ථෙවං පදසිද්ධි වෙදිතබ්බො – අගදො විය අගදො. කො පනෙස? දෙසනාවිලාසො වෙව පුඤ්ඤස්සයො ව. තෙන හෙස මහානුභාවො භිසක්කො දිබ්බාගදෙන සප්පෙ විය සබ්බපරප්පවාදිතො සදෙවකඤ්ච ලොකං අභිභවති. ඉති සබ්බලොකාභිභවතෙ තථො අවිපරිතො දෙසනාවිලාසමයො වෙව පුඤ්ඤමයො ව අගදො අස්සාති දකාරස්ස තකාරං කත්වා තථාගතොති වෙදිතබ්බො. එවං අභිභවනටියෙන තථාගතො.

අපිච තථාය ගතොතිපි තථාගතො, තථං ගතොතිපි තථාගතොති. ගතොති අවගතො අතීතො පත්තො පටිපන්නොති අත්ථො. තත්ථ සකලං ලොකං තීරණපරිඤ්ඤාය තථාය ගතො අවගතොති තථාගතො, ලොකසමුදයං පහානපරිඤ්ඤාය තථාය ගතො අතීතොති තථාගතො, ලොකනිරොධං සච්ඡිකිරියාය තථාය ගතො පත්තොති තථාගතො, ලොකනිරොධගාමීනිපටිපදං තථං ගතො පටිපන්නොති තථාගතො. තෙන යං වුත්තං භගවතා – “ලොකො, භික්ඛවෙ, තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධො, ලොකස්මා තථාගතො විසංයුත්තො. ලොකසමුදයො, භික්ඛවෙ, තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධො, ලොකසමුදයො තථාගතස්ස පතීනො. ලොකනිරොධො, භික්ඛවෙ, තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධො ලොකනිරොධො තථාගතස්ස සච්ඡිකතො. ලොකනිරොධගාමීනී පටිපදා, භික්ඛවෙ, තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධා, ලොකනිරොධගාමීනීපටිපදා තථාගතස්ස භාවිතා. යං, භික්ඛවෙ, සදෙවකස්ස ලොකස්ස...පෙ.... අනුවචරිතං මනසා, සබ්බං තං තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධං. තස්මා ‘තථාගතො’ති වුච්චති”ති (අ. නි. 4.23). තස්ස එවම්පි අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉදම්පි ච තථාගතස්ස තථාගතභාවදීපනෙ මුඛමත්තමෙව. සබ්බාකාරෙණ පන තථාගතොච තථාගතස්ස තථාගතභාවං වණ්ණෙය්‍යා. යස්මා පන සබ්බබුද්ධා තථාගතගුණෙනාපි සමස්මා, තස්මා සබ්බෙසං වසෙන තථාගතානන්ති ආහ.

අරහත්තානන්ති කිලෙසෙහි ආරකත්තා, අරීනං අරානඤ්ච භතත්තා, පච්චයාදීනං අරහත්තා, පාපකරණෙ රහාභාවා තථාගතො අරහං. ආරකා හි සො

සබ්බකිලෙසෙහි සුවිදුරවිදුරෙ යිතො මග්ගෙන සවාසනානං කිලෙසානං පහීනත්තාති
අරහං.

සො තතො ආරකා නාම, යස්ස යෙනාසමච්ඡිතා;
අසමච්ඡිති ච දොසෙහි, නාටො තෙනාරහං මතො.

තෙ වානෙන කිලෙසාරයො මග්ගෙන හතාති අරීනං හතත්තාපි අරහං.

යස්මා රාගාදිසඬ්ඛාතා, සබ්බෙහි අරයො හතා;
පඤ්ඤාසත්ථෙත නාටෙන, තස්මාපි අරහං මතො.

යඤ්චෙනං අවිජ්ජාහවතණ්හාමයනාහිපුඤ්ඤාදිඅභිසඬ්ඛාරානං ජරාමරණනෙමි
ආසවසමුදයමයෙන අක්ඛෙන විජ්ඣිත්වා තිභවරටෙ සමායොජිතං
අනාදිකාලජ්ජවත්තං සංසාරචක්කං, තස්සානෙන බොධිමණ්ඩෙ විරියපාදෙහි
සීලපථවියං පතිට්ඨාය සද්ධාහත්ථෙත කම්මක්ඛයකරං ඤාණඵරසුං ගහෙත්වා
සබ්බෙ අරා හතාති අරානං හතත්තාපි අරහං.

අරා සංසාරචක්කස්ස, හතා ඤාණාසිනා යතො;
ලොකනාටෙන තෙනෙස, අරහන්ති පවුච්චති.

අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යත්තා ච චීවරාදිපච්චයෙ අරහති පූජාවිසෙසඤ්ච. තෙනෙව ච
උජ්ජන්තෙ තථාගතෙ යෙ කෙචි මහෙසක්ඛා දෙවමනුස්සා, න තෙ අඤ්ඤත්ථ පූජං
කරොන්ති. තථා හි බුභ්මා සහම්පති සිනෙරුමත්තෙන රතනදාමෙන තථාගතං
පූජෙසි, යථාබලඤ්ච අඤ්ඤෙ දෙවා මනුස්සා ච බිම්බිසාරකොසලරාජාදයො.
පරිනිබ්බතම්පි ච භගවත්තං උද්දිස්ස ඡන්තවුතිකොට්ඨනං විස්සජ්ජෙත්වා
අසොකමහාරාජා සකලජම්බුදීපෙ චතුරාසීති විහාරසහස්සානි පතිට්ඨාපෙසි, කො
පන වාදො අඤ්ඤෙසං පූජාවිසෙසානන්ති පච්චයාදීනං අරහන්තාපි අරහං.

පූජාවිසෙසං සහ පච්චයෙහි, යස්මා අයං අරහති ලොකනාටො;
අත්ථානුරූපං අරහන්ති ලොකෙ, තස්මා ජිනො අරහති නාමමෙතං.

යථා ච ලොකෙ යෙ කෙචි පණ්ඩිතමානිනො බාලා අසිලොකහයෙන රහො
පාපං කරොන්ති, ඵ්වමෙස න කදාචි කරොතිති පාපකරණෙ රහාභාවතොපි අරහං.

යස්මා නත්ථි රහො නාම, පාපකම්මෙසු තාදිනො;
රහාභාවෙන තෙනෙස, අරහං ඉති විස්සුතො.

ඵචං සබ්බථාපි —

ආරකත්තා හතත්තා ච, කිලෙසාරීන සො මුනි;
හතසංසාරචක්කාරො, පච්චයාදීන වාරහො;
න රහො කරොති පාපානි, අරහං තෙන වුච්චති.

යස්මා පන සබ්බබ්බද්ධා අරහත්තගුණෙනාපි සමසමා, තස්මා සබ්බසං වසෙන “අරහත්තාන”න්ති ආහ.

සම්මාසම්බුද්ධානන්ති සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මානං බුද්ධත්තා සම්මාසම්බුද්ධො. තථා භෙස සබ්බධම්මෙ සම්මා සම්බුද්ධො, අභිඤ්ඤායො ධම්මෙ අභිඤ්ඤායානො බුද්ධො, පරිඤ්ඤායො ධම්මෙ පරිඤ්ඤායානො, පහාතබ්බෙ ධම්මෙ පහාතබ්බතො, සච්ඡිකාතබ්බෙ ධම්මෙ සච්ඡිකාතබ්බතො, භාවෙතබ්බෙ ධම්මෙ භාවෙතබ්බතො. තෙනෙවාහ –

“අභිඤ්ඤායං අභිඤ්ඤාතං, භාවෙතබ්බඤ්ච භාවිතං;
පහාතබ්බං පහීනං මෙ, තස්මා බුද්ධොස්මි බ්‍රාහ්මණා”ති. (ම. නි. 2.399; සු. නි. 563);

අථ වා චක්ඛු දුක්ඛසච්චං, තස්ස මූලකාරණභාවෙන සමුට්ඨාපිකා පුරිමතණ්හා සමුදයසච්චං, උභින්නං අප්පවත්ති නිරොධසච්චං, නිරොධප්පජානනා පටිපදා මග්ගසච්චන්ති එවං එකෙකපදුද්ධාරොනාපි සබ්බධම්මෙ සම්මා සාමඤ්ච බුද්ධො. එස නයො සොතසානඡ්චිභාකායමනෙසු. එතෙනෙව නයෙන රූපාදීනි ඡ ආයතනානි, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො ඡ විඤ්ඤාණකායා, චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො ඡ ඵස්සා, චක්ඛුසම්ඵස්සජාදයො ඡ වෙදනා, රූපසඤ්ඤාදයො ඡ සඤ්ඤා, රූපසඤ්චෙතනාදයො ඡ චෙතනා, රූපතණ්හාදයො ඡ තණ්හාකායා, රූපවිතක්කාදයො ඡ විතක්කා, රූපවිචාරාදයො ඡ විචාරා, රූපක්ඛන්ධාදයො පඤ්චක්ඛන්ධා, දස කසිණානි, දස අනුස්සතියො, උද්ධුමාතකසඤ්ඤාදිවසෙන දස සඤ්ඤා, කෙසාදයො ද්වන්තිංසාකාරා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො, කාමභවාදයො නව භවා, පයමාදීනි චත්තාරි ඤානානි, මෙත්තාභාවනාදයො චතස්සො අප්පමඤ්ඤා, චතස්සො අරූපසමාපත්තියො, පටිලොමතො ජරාමරණාදීනි, අනුලොමතො අවිජ්ජාදීනි පටිච්චසමුප්පාදඬිගානි ව යොජෙතබ්බානි. තත්‍රායං එකපදයොජනා – ජරාමරණං දුක්ඛසච්චං, ජාති සමුදයසච්චං, උභින්නං නිස්සරණං නිරොධසච්චං, නිරොධප්පජානනා පටිපදා මග්ගසච්චන්ති එවං එකෙකපදුද්ධාරොන සබ්බධම්මෙ සම්මා සාමඤ්ච බුද්ධො අනුබුද්ධො පටිවිද්ධො. යං වා පන කිඤ්චි අත්ථි නෙයාං නාම, සබ්බස්ස සම්මා සම්බුද්ධත්තා විමොක්ඛන්තිකඤ්ඤාණවසෙන සම්මාසම්බුද්ධො. තස්ස පන විභාගො උපරි ආවි භවිස්සතීති. යස්මා පන සබ්බබ්බද්ධා සම්මාසම්බුද්ධගුණෙනාපි සමසමා, තස්මා සබ්බසං වසෙන “සම්මාසම්බුද්ධාන”න්ති ආහ.

38. ඉදානි පරියන්තපාරිසුද්ධිඅපරියන්තපාරිසුද්ධිසීලද්වයෙ එකෙකමෙව සීලං පඤ්චධා භින්දිත්වා දස්සෙතුං අත්ථි සීලං පරියන්තං, අත්ථි සීලං අපරියන්තන්තිආදිමාහ. ඉතරෙසු පන තීසු සීලෙසු තථාච්චො භෙදො නත්ථිති. තත්ථ ලාභපරියන්තන්ති ලාභෙන පරියන්තො භෙදො එතස්සාති ලාභපරියන්තං. එවං සෙසානිපි. යසොති පනෙත්ථ පරිවාරො. ඉධානි ඉමස්මිං ලොකෙ. එකච්චොති එකො. ලාභහෙතුති ලාභොයෙව හෙතු ලාභහෙතු, තස්මා ලාභහෙතුතොති වුත්තං

හොති. හෙත්වත්ටෙ නිස්සක්කවචනං. “ලාභපච්චයා ලාභකාරණා”ති තස්සෙව වෙච්චනං. හෙතුමෙව හි පටිච්ච එතං ඵලමෙති පච්චයොති ව, ඵලූප්පත්තිං කාරයති කාරණන්ති ව චුච්චති.

යථාසමාදින්නන්ති යං යං සමාදින්නං ගහිතං. විනික්කමති අජ්ඣාචරති. එවරුපානීති එවංසභාවානි, චුත්තප්පකාරානීති අධිප්පායො. සීලානීති ගහට්ඨසීලානි වා හොන්තු පබ්බජිතසීලානි වා, යෙසං ආදිමිහි වා අන්තෙ වා එකං හින්තං, තානි පරියන්තෙ ඡින්නසාටකො විය බණ්ඩානි. යෙසං වෙමජ්ඣෙකෙ එකං හින්තං, තානි මජ්ඣෙකෙ විනිවිද්ධසාටකො විය ඡිද්දානි. යෙසං පටිපාටියා ද්වෙ වා තිණි වා හින්තානි, තානි පිට්ඨියා වා කුච්ඡියා වා උට්ඨිතෙන දීඝවට්ටාදිසණ්ඨානෙන විසභාගවණ්ණෙන කාළරත්තාදීනං අඤ්ඤතරසරීරවණ්ණා ගාවි විය සබ්බානි. යෙසං අන්තරන්තරා එකෙකානි හින්තානි, තානි අන්තරන්තරා විසභාගවණ්ණනිද්විචිත්තා ගාවි විය කම්මාසානි. අවිසෙසෙන වා සබ්බානිපි සත්තවිධෙන මෙථුනසංයොගෙන කොට්ඨපනාහාදීහි ව පාපධම්මෙහි උපහතන්තා බණ්ඩානි ඡිද්දානි සබ්බානි කම්මාසානිති. තානියෙව තණ්හාදාසඛ්‍යානො මොචෙත්වා භුජ්ස්සභාවාකරණෙන න භුජ්ස්සානි. බුද්ධාදීහි විඤ්ඤානි න පසත්ථන්තා න විඤ්ඤාප්පසත්ථානි. තණ්හාදිට්ඨිහි පරාමට්ඨන්තා, කෙනපි වා “අයං තෙ සීලෙසු දොසො”ති පරාමට්ඨං සක්කුණෙය්‍යත්තාය පරාමට්ඨානි. උපචාරසමාධිං අප්පනාසමාධිං වා, අථ වා මග්ගසමාධිං ඵලසමාධිං වා න සංවත්තයන්තිති අසමාධිසංවත්තනිකානි. න සමාධිසංවත්තනිකානිතිපි පායො.

කෙවි පන “බණ්ඩානීති කුසලානං ධම්මානං අප්පතිට්ඨාභූතන්තා, ඡිද්දානීතිපි එවං. සබ්බානීති විචණ්ණකරණන්තා, කම්මාසානීතිපි එවං. න භුජ්ස්සානීති තණ්හාදාසඛ්‍යං ගතන්තා. න විඤ්ඤාප්පසත්ථානීති කුසලෙහි ගරහිතන්තා. පරාමට්ඨානීති තණ්හාය ගහිතන්තා. අසමාධිසංවත්තනිකානීති විජ්ජපිසාරවත්ථුභූතන්තා”ති එවමත්ථං වණ්ණෙයන්ති.

න අවිජ්ජපිසාරවත්ථුකානීති විජ්ජපිසාරාවහන්තා අවිජ්ජපිසාරස්ස පතිට්ඨා න හොන්තිති අත්ථො. න පාමොජ්ජවත්ථුකානීති අවිජ්ජපිසාරජාය දුබ්බලපිතියා න වත්ථුභූතානි තස්සා අනාවහන්තා. එවං සෙසෙසුපි යොජනා කාතබ්බා. න පීතිවත්ථුකානීති දුබ්බලපිතිජාය බලවපිතියා න වත්ථුභූතානි. න පස්සද්ධිවත්ථුකානීති බලවපිතිජාය කායවිත්තපස්සද්ධියා න වත්ථුභූතානි. න සුඛවත්ථුකානීති පස්සද්ධිජස්ස කායිකවෙතසිකසුඛස්ස න වත්ථුභූතානි. න සමාධිවත්ථුකානීති සුඛජස්ස සමාධිස්ස න වත්ථුභූතානි. න යථාභූතඤ්ඤාදස්සනවත්ථුකානීති සමාධිපදට්ඨානස්ස යථාභූතඤ්ඤාදස්සනස්ස න වත්ථුභූතානි.

න එකන්තනිබ්බදායාතිආදීසු න-කාරමෙව ආහරිත්වා “න විරාගායා”තිආදීනා නයෙන සෙසපදෙහිපි යොජෙතබ්බං. න විරාගායාතිආදීසු සනකාරො වා පායො. තත්ථ එකන්තනිබ්බදායාති එකන්තෙන වට්ටෙ නිබ්බන්දනත්ථාය න සංවත්තන්තිති

සම්බන්ධො. එවං සෙසෙසුපි යොජෙතබ්බං. විරාගායාති වට්ඨො විරජ්ජනත්ථාය.
 නිරොධායාති වට්ඨස්ස නිරොධනත්ථාය. උපසමායාති නිරොධිතස්ස සුත
 අනුප්පත්තිවසෙන වට්ඨස්ස උපසමනත්ථාය. අභිඤ්ඤායාති වට්ඨස්ස
 අභිජානනත්ථාය. සම්බොධායාති කිලෙසනිද්දාවිගමෙන වට්ඨතො පබුජ්ඣනත්ථාය.
 නිබ්බානායාති අමතනිබ්බානත්ථාය.

යථාසමාදිත්තං සික්ඛාපදං චිතික්කමායාති යථාසමාදිත්තස්ස සික්ඛාපදස්ස
 චිතික්කමනත්ථාය. විහත්තිවිපල්ලාසවසෙන පනෙත්ථ උපයොගවචනං කතං.
 චිත්තමිපි න උප්පාදෙතීති චිත්තුප්පාදසුද්ධියා සීලස්ස අතිවිසුද්ධභාවදස්සනත්ථං
 චුත්තං, න පන චිත්තුප්පාදමත්තෙන සීලං භිජ්ජති. කිං සො චිතික්කමිස්සතීති
 කිමත්ථං චිතික්කමං කරස්සති, නෙව චිතික්කමං කරස්සතීති අත්ථො.
 අඛණ්ඩානීතිආදීනි හෙට්ඨා චුත්තපටිපක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බානි. න ඛණ්ඩානීතිපි
 පාඨො. “එකන්තනිබ්බිදායා”තිආදීසු එකන්තෙන වට්ඨො
 නිබ්බින්දනත්ථායාතිආදීනා නයෙන යොජෙතබ්බං. එත්ථ පන නිබ්බිදායාති
 විපස්සනා. විරාගායාති මග්ගො. නිරොධාය උපසමායාති නිබ්බානං. අභිඤ්ඤාය
 සම්බොධායාති මග්ගො. නිබ්බානායාති නිබ්බානමෙව. එකස්මිං යානෙ විපස්සනා,
 ද්විසු මග්ගො, තිසු නිබ්බානං චුත්තන්ති එවං අවත්ථානකථා වෙදිතබ්බා. පරියායෙන
 පන සබ්බානිපෙතානි මග්ගවෙවචනානිපි නිබ්බානවෙවචනානිපි භොන්තියෙව.

39. ඉදානි පරියන්තාපරියන්තවසෙන විජ්ජමානපහෙදං දස්සෙත්වා සුත
 ධම්මවසෙන ජාතිවසෙන පච්චයවසෙන සම්පයුත්තවසෙන සීලස්ස පහෙදං දස්සෙතුං
 කිං සීලන්තිආදිමාහ. තත්ථ සමුට්ඨාති එතෙනාති සමුට්ඨානං. පච්චයස්සෙතං නාමං.
 කිං සමුට්ඨානමස්සාති කිංසමුට්ඨානං. කතිනං ධම්මානං සමොධානං සමවායො
 අස්සාති කතිධම්මසමොධානං.

වෙනනා සීලන්ති පාණාතිපාතාදීහි විරමන්තස්ස, වත්තපටිපත්තිං වා
 සුරෙන්නස්ස වෙනනා. වෙනසිකං සීලන්ති පාණාතිපාතාදීහි විරමන්තස්ස විරති. අපිච
 වෙනනා සීලං නාම පාණාතිපාතාදීනි පජහන්තස්ස සත්තකම්මපට්ඨවෙනනා.
 වෙනසිකං සීලං නාම “අභිජ්ඣං ලොකෙ පභාය විගතාහිජ්ඣෙකුන වෙනසා
 විහරති”තිආදීනා (දී. නි. 1.217) නයෙන චුත්තා
 අනභිජ්ඣාඅඛ්‍යාපාදසම්මාදිට්ඨිධම්මා. සංවරො සීලන්ති එත්ථ පඤ්චවිධො සංවරො
 වෙදිතබ්බො – පාතිමොක්ඛසංවරො, සතිසංවරො, ඤාණසංවරො, ඛන්තිසංවරො,
 විරියසංවරොති. තත්ථ “ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො භොති
 සමුපෙතො”ති (විහ. 511) අයං පාතිමොක්ඛසංවරො. “රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං,
 චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජති”ති (දී. නි. 1.213; ම. නි. 1.295; සං. නි. 4.239; අ. නි.
 3.16) අයං සතිසංවරො.

“යානි සොතානි ලොකස්මිං, (අජිතානි භගවා;)
 සති තෙසං නිවාරණං;
 සොතානං සංවරං බුමි, පඤ්ඤායෙන පිට්ඨෙරෙ”ති. (සු. නි. 1041) –

අයං ඤාණසංවරො. පච්චයපටිසෙවනම්පි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡති. යො පනායං “ඛමො හොති සීතස්ස උණ්භස්සා” තිආදිනා (ම. නි. 1.24; අ. නි. 4.114; 6.58) නයෙන ආගතො, අයං ඛන්තිසංවරො නාම. යො වායං “උප්පන්නං කාමචිතක්කං නාධිවාසෙති” තිආදිනා (ම. නි. 1.26; අ. නි. 4.114; 6.58) නයෙන ආගතො, අයං වීරියසංවරො නාම. ආජීවපාරිසුද්ධිපි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡති. ඉති අයං පඤ්චවිධොපි සංවරො, යා ව පාපහිරුකානං කුලපුත්තානං සම්පත්තවත්ථුතො විරති, සබ්බමෙතං සංවරසීලන්ති වෙදිතබ්බං. අවිතික්කමො සීලන්ති සමාදින්නසීලස්ස කායිකවාචසිකො අවිතික්කමො. ඉදං තාච කිං සීලන්ති පඤ්භස්ස විස්සජ්ජනං.

කති සීලානීති පඤ්භස්ස විස්සජ්ජනෙ කුසලසීලං අකුසලසීලං අබ්‍යාකතසීලන්ති එත්ථ යස්මා ලොකෙ තෙසං තෙසං සත්තානං පකති සීලන්ති වුවචති, යං සන්ධාය “අයං සුඛසීලො, අයං දුක්ඛසීලො, අයං කලහසීලො, අයං මණ්ඩනසීලො” ති භණන්ති. තස්මා තෙන පරියායෙන අත්ථුද්ධාරවසෙන අකුසලසීලමපි සීලන්ති චුත්තං. තං පන “සුත්වාන සංවරෙ පඤ්ඤා” ති (පටි. ම. 1.37) වචනතො ඉධාධිජ්ජෙනසීලං න භොතීති.

යස්මා පන චෙනනාදිභෙදස්ස සීලස්ස සම්පයුත්තවිත්තං සමුට්ඨානං, තස්මා කුසලචිත්තසමුට්ඨානං කුසලසීලන්තිආදිමාහ.

සංවරසමොධානං සීලන්ති සංවරසම්පයුත්තබන්ධා. තෙ හි සංවරෙන සමාගතා මිස්සිභූතාති සංවරසමොධානන්ති චුත්තා. එවං අවිතික්කමසමොධානං සීලමපි වෙදිතබ්බං. තථාභාවෙ ජාතචෙනනා සමොධානං සීලන්ති සංවරභාවෙ අවිතික්කමභාවෙ ජාතචෙනනාසම්පයුත්තා බන්ධා. යස්මා ච තීසුපි චෙනෙසු තංසම්පයුත්තා ධම්මා අධිජ්ජෙනා, තස්මා චෙනනාසමොධානෙන චෙනසිකානම්පි සඬගහිතත්තා චෙනසිකසමොධානසීලං විසුං න නිද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං. භෙට්ඨා චෙනනාදයො ධම්මා “සීල” ති චුත්තා. න කෙවලං තෙ එව සීලං, තංසම්පයුත්තා ධම්මාපි සීලමෙවාති දස්සනත්ථං අයං තිකො චුත්තොති වෙදිතබ්බො.

40. ඉදානි යස්මා චෙනනාචෙනසිකා සංවරාවිතික්කමායෙව භොන්ති න විසුං, තස්මා සංවරාවිතික්කමෙයෙව යාච අරහත්තමග්ගා සාධාරණක්කමෙන යොජෙන්නො පාණාතිපාතං සංවරට්ඨෙන සීලං, අවිතික්කමට්ඨෙන සීලන්තිආදිමාහ. පාණාතිපාතා වෙරමණිආදයො හි යස්මා අත්තනො අත්තනො පච්චනීකං සංවරන්ති, තං න විතික්කමන්ති ච, තස්මා සංවරණතො අවිතික්කමනතො ච සංවරට්ඨෙන සීලං අවිතික්කමට්ඨෙන සීලං නාම භොති. තත්ථ පාණාතිපාතං සංවරට්ඨෙනාති පාණාතිපාතස්ස පිදහනට්ඨෙන සීලං. කිං තං? පාණාතිපාතා වෙරමණි. සා ච තං සංවරන්තියෙව තං න විතික්කමතිති අවිතික්කමට්ඨෙන සීලං. එවමෙව අදින්නාදානා වෙරමණිආදයො අනභිජ්ඣාඅබ්‍යාපාදසම්මාදිට්ඨියො යොජෙතබ්බා.

පාණාතිපාතන්තිආදීසු පන දසසු අකුසලකම්මපටේසු පාණස්ස අතිපාතො පාණාතිපාතො. පාණවධො පාණසාතොති චුත්තං හොති. පාණොති චෙත්ථ වොහාරතො සත්තො, පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං. තස්මිං පන පාණෙ පාණසඤ්ඤිතො ජීවිතින්ද්‍රියපච්ඡෙදකඋපක්කමසමුට්ඨාපිකා කායචච්චාරානං අඤ්ඤතරද්වාරප්පවත්තා වධකචෙතනා පාණාතිපාතො. සො ගුණවිරහිතෙසු තිරච්ඡානගතාදීසු පාණෙසු බුද්දකෙ පාණෙ අප්පසාවජ්ජො, මහාසරීරෙ මහාසාවජ්ජො. කස්මා? පයොගමහන්තතාය. පයොගසමත්තෙපි චත්ථුමහන්තතාය. ගුණවත්තෙසු මනුස්සාදීසු අප්පගුණෙ පාණෙ අප්පසාවජ්ජො, මහාගුණෙ මහාසාවජ්ජො. සරීරගුණානං පන සමහාවෙ සති කිලෙසානං උපක්කමානඤ්ච මුදුතාය අප්පසාවජ්ජො, තිබ්බතාය මහාසාවජ්ජොති වෙදිතබ්බො. තස්ස පඤ්ච සම්භාරා – පාණො, පාණසඤ්ඤිතා, වධකචිත්තං, උපක්කමො, තෙන මරණන්ති.

අදින්නස්ස ආදානං අදින්නාදානං, පරසංහරණං, ථෙය්‍යං, වොරිකාති චුත්තං හොති. තත්ථ අදින්නන්ති පරපරිග්ගහිතං, යත්ථ පරො යථාකාමකාරිතං ආපජ්ජන්තො අදුණ්ඩාරහො අනුපවජ්ජො ච හොති, තස්මිං පරපරිග්ගහිතෙ පරපරිග්ගහිතසඤ්ඤිතො තදාදායකඋපක්කමසමුට්ඨාපිකා කායචච්චාරානං අඤ්ඤතරද්වාරප්පවත්තා ථෙය්‍යචෙතනා අදින්නාදානං. තං භීතෙ පරසන්තකෙ අප්පසාවජ්ජං, පණිතෙ මහාසාවජ්ජං. කස්මා? චත්ථුපණිතතාය. චත්ථුසමත්තෙ සති ගුණාධිකානං සන්තකෙ චත්ථුස්මිං මහාසාවජ්ජං, තං තං ගුණාධිකං උපාදාය තතො තතො භීතගුණස්ස සන්තකෙ චත්ථුස්මිං අප්පසාවජ්ජං. තස්ස පඤ්ච සම්භාරා – පරපරිග්ගහිතං, පරපරිග්ගහිතසඤ්ඤිතා ථෙය්‍යචිත්තං, උපක්කමො, තෙන හරණන්ති.

කාමෙසුති මෙටුනසමාවාරෙසු. මිච්ඡාවාරොති එකන්තනින්දිතො ලාමකාවාරො. ලක්ඛණතො පන අසද්ධම්මාධිප්පායෙන කායද්වාරප්පවත්තා අගමනියට්ඨානචිතික්කමචෙතනා කාමෙසු මිච්ඡාවාරො.

තත්ථ අගමනියට්ඨානං නාම පුරිසානං තාව මාතුරක්ඛිතා, පිතුරක්ඛිතා, මාතෘපිතුරක්ඛිතා, භාතුරක්ඛිතා, හගිනිරක්ඛිතා, ඤාතිරක්ඛිතා, ගොත්තරක්ඛිතා, ධම්මරක්ඛිතා, සාරක්ඛා, සපරිදුණ්ඩාති මාතුරක්ඛිතාදයො දස, ධනක්කිතා, ඡන්දවාසිනී, හොගවාසිනී, පටවාසිනී, ඔදපත්තකිනී, ඔහතචුම්ඛටා, දාසී ච, හරියා ච, කම්මකාරී ච හරියා ච, ධජාහටා මුහුත්තිකාති ධනක්කිතාදයො දසාති විසති ඉත්ථියො. ඉත්ථිසු පන ද්වින්නං සාරක්ඛසපරිදුණ්ඩානං දසන්තඤ්ච ධනක්කිතාදිනන්ති ද්වාදසන්තං ඉත්ථිනං අඤ්ඤෙ පුරිසා, ඉදං අගමනියට්ඨානං නාම.

සො පනෙස මිච්ඡාවාරො සීලාදිගුණරහිතෙ අගමනියට්ඨානෙ අප්පසාවජ්ජො, සීලාදිගුණසම්පන්නෙ මහාසාවජ්ජො. තස්ස චත්තාරො සම්භාරා – අගමනියචත්ථු, තස්මිං සෙවනචිත්තං, සෙවනපයොගො, මග්ගෙනමග්ගපටිපත්තිඅධිවාසනන්ති.

මුසානි විසංවාදනපුරෙක්කාරස්ස අත්ථභඤ්ජකො වච්ඡයොගො, කායපයොගො වා. විසංවාදනාධිප්පායෙන පනස්ස පරවිසංවාදකකායවච්ඡයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා මුසාවාදො. අපරො නයො – මුසානි අභූතං අතච්ඡං වත්ථු. වාදොති තස්ස භූතතො තච්ඡතො විඤ්ඤාපනං. ලක්ඛණතො පන අතථං වත්ථුං තථතො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස තථාවිඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපිකා චෙතනා මුසාවාදො. සො යමත්ථං භඤ්ජති, තස්ස අප්පතාය අප්පසාවජ්ජො, මහන්තතාය මහාසාවජ්ජො. අපිච ගහට්ඨානං අත්තතො සන්තකං අදාතුකාමතාය නත්ථිතිආදිනායප්පවත්තො අප්පසාවජ්ජො, සක්ඛිනා හුත්වා අත්ථභඤ්ජනත්ථං වුත්තො මහාසාවජ්ජො. පබ්බජිතානං අප්පකම්පි තෙලං වා සජ්ජිං වා ලභිත්වා භසාධිප්පායෙන “අප්ප ගාමෙ තෙලං නදී මඤ්ඤෙ සන්දති”ති පුරණකථානායෙන පවත්තො අප්පසාවජ්ජො, අදිට්ඨංයෙව පන දිට්ඨන්තිආදිනා නයෙන වදන්තානං මහාසාවජ්ජො. තස්ස චත්තාරො සම්භාරා – අතථං වත්ථු, විසංවාදනචිත්තං, තජ්ජො වායාමො, පරස්ස තදත්ථච්ඡානනන්ති.

යාය වාචාය යස්ස තං වාචං භාසති, තස්ස භදයෙ අත්තතො පියභාවං, පරස්ස ච සුඤ්ඤභාවං කරොති, සා පිසුණා වාචා. යාය පන අත්තනාමිපි පරමිපි ඵරුසං කරොති, යා වාචා සයම්පි ඵරුසා නෙව කණ්ණසුඛා න භදයසුඛා වා, අයං ඵරුසා වාචා. යෙන සම්ථං පලපති නිරත්ථකං, සො සම්ථජ්ජලාපො. තෙසං මූලභූතා චෙතනාපි පිසුණාවාදිනාමමෙව ලහති. සා එව ච ඉධ අධිජ්ජෙතාති.

තත්ථ සංකිලිට්ඨචිත්තස්ස පරෙසං වා හෙදාය අත්තතො පියකම්පතාය වා කායවච්ඡයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා පිසුණා වාචා. සා යස්ස හෙදං කරොති, තස්ස අප්පගුණතාය අප්පසාවජ්ජො, මහාගුණතාය මහාසාවජ්ජො. තස්සා චත්තාරො සම්භාරා – හින්දිතබ්බො පරො, “ඉති ඉමෙ නානා භවිස්සන්ති”ති හෙදපුරෙක්කාරතා වා “ඉති අභං පියො භවිස්සාමි විස්සාසිකො”ති පියකම්පතා වා, තජ්ජො වායාමො, තස්ස තදත්ථච්ඡානනන්ති. පරෙ පන අහින්තෙ කම්මපථහෙදො නත්ථි, හින්තෙයෙව හොති.

පරස්ස මම්මච්ඡෙදකකායවච්ඡයොගසමුට්ඨාපිකා එකත්තඵරුසචෙතනා ඵරුසා වාචා. මම්මච්ඡෙදකොපි පන පයොගො චිත්තසංඝතාය ඵරුසා වාචා න හොති. මානාපිතරො හි කදාචි පුත්තකෙ එවම්පි වදන්ති “වොරා වො ඛණ්ඩාඛණ්ඩිකං කරොන්තු”ති. උප්පලපත්තම්පි ච නෙසං උපරි පතන්තං න ඉච්ඡන්ති. ආචරියුපජ්ඣායා ච කදාචි නිස්සිතකෙ එවං වදන්ති “කිං ඉමෙ අහිරිකා අනොත්තජ්ජිනො, නිද්ධමථ නෙ”ති. අථ ච නෙසං ආගමාධිගමසම්පත්තිං ඉච්ඡන්ති. යථා ච චිත්තසංඝතාය ඵරුසා වාචා න හොති, එවං චචනසංඝතාය අඵරුසා වාචාපි න හොති. න හි මාරාපෙතුකාමස්ස “ඉමං සුඛං සයාපෙථා”ති චචනං අඵරුසා වාචා හොති, චිත්තඵරුසතාය පනෙසා ඵරුසා වාචාව. සා යං සන්ධාය පවත්තිතා, තස්ස අප්පගුණතාය අප්පසාවජ්ජො, මහාගුණතාය මහාසාවජ්ජො. තස්සා තයො සම්භාරා – අක්කොසිතබ්බො පරො, කුපිතචිත්තං, අක්කොසනාති.

අනන්තවිඤ්ඤාපිකා කායවච්ඡයොගසමුට්ඨාපිකා අකුසලවේතනා සම්ඵප්පලාපො. සො ආසෙවනමන්දනය අප්පසාවජ්ජො, ආසෙවනමහන්තනය මහාසාවජ්ජො. තස්ස ද්වෙ සම්භාරා –
භාරතයුද්ධසීතාහරණාදිනිරන්තකකථාපුරෙක්ඛාරතා, තථාරූපිකථාකථනඤ්චාති.
පරෙ පන තං කථං අගණ්හන්තෙ කම්මපථහෙදො නත්ථී, පරෙන සම්ඵප්පලාපෙ ගහිතෙයෙව හොති.

අභිජ්ඣායතීති අභිජ්ඣා, පරහණ්ඩාහිමුඛි හුත්වා තන්තින්තනය පවත්තතීති අත්ථො. සා “අහො වත ඉදං මමස්සා”ති එවං පරහණ්ඩාහිජ්ඣායනලක්ඛණා, අදින්නාදානං විය අප්පසාවජ්ජා මහාසාවජ්ජා ව. තස්ස ද්වෙ සම්භාරා – පරහණ්ඩං, අත්තනො පරිණාමනඤ්චාති. පරහණ්ඩවත්ථුකෙ හි ලොහෙ උප්පන්නෙපි න තාව කම්මපථහෙදො හොති, යාව “අහො වත ඉදං මමස්සා”ති අත්තනො න පරිණාමෙති.

භිතසුඛං ඛ්‍යාපාදයතීති ඛ්‍යාපාදො. සො පරචිනාසාය මනොපදොසලක්ඛණො, ඵරුසා වාචා විය අප්පසාවජ්ජො මහාසාවජ්ජො ව. තස්ස ද්වෙ සම්භාරා – පරසත්තො ව, තස්ස ව චිනාසචිත්තාති. පරසත්තවත්ථුකෙ හි කොධෙ උප්පන්නෙපි න තාව කම්මපථහෙදො හොති, යාව “අහො වතායං උච්ඡිජ්ජෙය්‍යා විනස්සෙය්‍යා”ති තස්ස චිනාසං න චිත්තෙති.

යථාභූච්චගහණාභාවෙන මිච්ඡා පස්සතීති මිච්ඡාදිට්ඨි. සා “නත්ථී දින්න”න්තිආදිනා නයෙන විපරිතදස්සනලක්ඛණා, සම්ඵප්පලාපො විය අප්පසාවජ්ජා, මහාසාවජ්ජා ව. අපිව අනියතා අප්පසාවජ්ජා, නියතා මහාසාවජ්ජා. තස්සා ද්වෙ සම්භාරා – වත්ථුනො ව ගහිතාකාරවිපරිතතා, යථා ව තං ගණ්හාති, තථාභාවෙන තස්සුපට්ඨානන්ති. තත්ථ නත්ථීකාහෙතුකඅකිරියදිට්ඨිහි එව කම්මපථහෙදො හොති, න අඤ්ඤදිට්ඨිහි.

ඉමෙසං පන දසන්තං අකුසලකම්මපථානං ධම්මතො, කොට්ඨාසතො, ආරම්මණතො, වෙදනාතො, මූලතොති පඤ්චභාකාරෙහි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ ධම්මතොති එතෙසු හි සත්ත පටිපාටියා වෙතනාධම්මාව හොන්ති, අභිජ්ඣාදයො තයො වෙතනාසම්පයුත්තා.

කොට්ඨාසතොති පටිපාටියා සත්ත, මිච්ඡාදිට්ඨි වාති ඉමෙ අට්ඨ කම්මපථා එව හොන්ති, නො මූලාති. අභිජ්ඣාඛ්‍යාපාදා කම්මපථා වෙව මූලාති ව. අභිජ්ඣා හි මූලං පත්වා ලොහො අකුසලමූලං හොති, ඛ්‍යාපාදො දොසො අකුසලමූලං.

ආරම්මණතොති පාණාතිපාතො ජීවිතින්ද්‍රියාරම්මණතො සඬ්ඛාරාරම්මණො. අදින්නාදානං සත්තාරම්මණං වා සඬ්ඛාරාරම්මණං වා. මිච්ඡාවාරො ථොට්ඨබ්බවසෙන සඬ්ඛාරාරම්මණො, සත්තාරම්මණොතිපි එකෙ. මුසාවාදො සත්තාරම්මණො වා සඬ්ඛාරාරම්මණො වා. තථා පිසුණා වාචා. ඵරුසා වාචා

සත්තාරම්මණාව සම්ප්ප්ප්ලාපො දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතවසෙන සත්තාරම්මණො වා සඬ්ඛාරාරම්මණො වා. තථා අභිජ්ඣා. ඛ්‍යාපාදො සත්තාරම්මණොව. මිච්ඡාදිට්ඨි තෙභුමකධම්මවසෙන සඬ්ඛාරාරම්මණොව.

වෙදනාකොති පාණාතිපාතො දුක්ඛවෙදනො හොති. කිඤ්චාපි හි රාජානො චොරං දිස්වා හසමානාපි “ගච්ඡං හණෙ, මාරෙථ න”න්ති වදන්ති, සන්නිට්ඨාපකචෙනනා පන නෙසං දුක්ඛසම්පයුත්තාව හොති. අදින්නාදානං තිවෙදනං. තඤ්ඤි පරහණ්ඩං දිස්වා හට්ඨතුට්ඨස්ස ගණ්හතො සුඛවෙදනං හොති, භීතතසිතස්ස ගණ්හතො දුක්ඛවෙදනං, තථා විපාකනිස්සන්දඵලානි පච්චවෙක්ඛන්තස්ස. ගහණකාලෙ මජ්ඣත්තභාවෙ ධීතස්ස පන ගණ්හතො අදුක්ඛමසුඛවෙදනං හොති. මිච්ඡාවාරො සුඛමජ්ඣත්තවසෙන ද්විවෙදනො, සන්නිට්ඨාපකචිත්තෙ පන මජ්ඣත්තවෙදනො න හොති. මුසාවාදො අදින්නාදානෙ වුත්තනයෙනෙව තිවෙදනො, තථා පිසුණා වාචා. ඵරුසා වාචා දුක්ඛවෙදනා. සම්ප්ප්ප්ලාපො තිවෙදනො. පරෙසු හි සාධුකාරං දෙන්තෙසු චෙලාදීනි උක්ඛිපන්තෙසු හට්ඨතුට්ඨස්ස සීතාහරණහාරතයුද්ධාදීනි කථනකාලෙ සො සුඛවෙදනො හොති, පයමං දින්නවෙනනෙන ඵකෙන පච්ඡා ආගන්ත්වා “ආදිතො පට්ඨාය කථෙහී”ති වුත්තෙ “නිරවසෙසං යථානුසන්ධිකං පකිණ්ණකකථං කථෙස්සාමි නු ඛො, නො”ති දොමනස්සිතස්ස කථනකාලෙ දුක්ඛවෙදනො හොති, මජ්ඣත්තස්ස කථයතො අදුක්ඛමසුඛවෙදනො හොති. අභිජ්ඣා සුඛමජ්ඣත්තවසෙන ද්විවෙදනා, තථා මිච්ඡාදිට්ඨි. ඛ්‍යාපාදො දුක්ඛවෙදනො.

මූලකොති පාණාතිපාතො දොසමොහවසෙන ද්විමූලකො හොති, අදින්නාදානං දොසමොහවසෙන වා ලොභමොහවසෙන වා, මිච්ඡාවාරො ලොභමොහවසෙන, මුසාවාදො දොසමොහවසෙන වා ලොභමොහවසෙන වා. තථා පිසුණා වාචා සම්ප්ප්ප්ලාපො ව. ඵරුසා වාචා දොසමොහවසෙන, අභිජ්ඣා මොහවසෙන ඵකමූලා, තථා ඛ්‍යාපාදො. මිච්ඡාදිට්ඨි ලොභමොහවසෙන ද්විමූලාති.

අකුසලකම්මපථකථා නිට්ඨිතා.

පාණාතිපාතාදීහි පන විරතියො, අනභිජ්ඣාඅඛ්‍යාපාදසම්මාදිට්ඨියො වාති ඉමෙ දස කුසලකම්මපථා නාම. පාණාතිපාතාදීහි ඵතාය විරමන්ති, සයං වා විරමති, විරමණමත්තමෙව වා ඵතන්ති විරති. යා පාණාතිපාතාදීහි විරමන්තස්ස කුසලචිත්තසම්පයුත්තා විරති, සා පහෙදතො තිවිධා හොති සම්පත්තවිරති සමාදානවිරති සමුච්ඡේදවිරතීති. තත්ථ අසමාදින්නසික්ඛාපදානං අත්තනො ජාතිවයඛානුසච්චාදීනි පච්චවෙක්ඛිත්වා “අයුත්තං අම්භාකං ඵචරුපං පාපං කාතු”න්ති සම්පත්තවත්ථුං අවිතික්කමන්තානං උප්පජ්ජමානා විරති සම්පත්තවිරති නාම. සමාදින්නසික්ඛාපදානං පන සික්ඛාපදසමාදානෙ ව තතුත්තරි ව අත්තනො ජීවිතම්පි පරිච්චජිත්වා වත්ථුං අවිතික්කමන්තානං උප්පජ්ජමානා විරති සමාදානවිරති නාම. අරියමග්ගසම්පයුත්තා පන විරති සමුච්ඡේදවිරති නාම, යස්සා උප්පත්තිතො පභුති අරියපුග්ගලානං “පාණං සාතෙස්සාමා”තිආදිචිත්තම්පි න උප්පජ්ජතිති.

ඉදානි අකුසලකම්මපථානං විය ඉමෙසං කුසලකම්මපථානං ධම්මතො,
කොට්ඨාසතො, ආරම්මණතො, වෙදනාතො, මූලතොති පඤ්චභාකාරෙහි
විනිවිජයො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ ධම්මතොති එතෙසුපි පටිපාටියා සත්ත වෙනනාපි වට්ටන්ති විරතියොපි,
අන්තෙ තයො වෙනනාසම්පයුත්තාව.

කොට්ඨාසතොති පටිපාටියා සත්ත කම්මපථා එව, නො මූලානි, අන්තෙ තයො
කම්මපථා වෙව මූලානි ව. අනභිජ්ඣා හි මූලං පත්වා අලොභො කුසලමූලං හොති,
අබ්‍යාපාදො අදොසො කුසලමූලං, සම්මාදිට්ඨි අමොහො කුසලමූලං.

ආරම්මණතොති පාණාතිපාතාදීනං ආරම්මණානෙව එතෙසං ආරම්මණානි.
විනික්කම්මතබ්බතොයෙව හි වෙරමණි නාම හොති. යථා පන නිබ්බානාරම්මණො
අරියමග්ගො කිලෙසෙ පජහති, එවං ජීවිතින්ද්‍රියාදිආරම්මණාපෙතෙ කම්මපථා
පාණාතිපාතාදීනි දුස්සිලානි පජහන්ති.

වෙදනාතොති සබ්බෙ සුඛවෙදනා වා හොන්ති මජ්ඣිමනිකායෙව වෙදනා වා. කුසලං
පත්වා හි දුක්ඛා වෙදනා නාම තත්ථි.

මූලතොති පටිපාටියා සත්ත ඤාණසම්පයුත්තචිත්තෙන විරමන්තස්ස
අලොභඅදොසඅමොහවසෙන තිමූලා හොන්ති. ඤාණචිත්තපයුත්තචිත්තෙන
විරමන්තස්ස අලොභාදොසවසෙන ද්විමූලා. අනභිජ්ඣා ඤාණසම්පයුත්තචිත්තෙන
විරමන්තස්ස අදොසඅමොහවසෙන ද්විමූලා. ඤාණචිත්තපයුත්තචිත්තෙන
විරමන්තස්ස අදොසවසෙන එකමූලා. අලොභො පන අත්තනාව අත්තනො මූලං න
හොති. අබ්‍යාපාදෙපි එසෙව නයො. සම්මාදිට්ඨි අලොභාදොසවසෙන ද්විමූලාවාති.

කුසලකම්මපථකථා නිට්ඨිතා.

41.

එවං දසකුසලකම්මපථවසෙන සීලං දස්සෙත්වා ඉදානි නෙක්ඛම්මාදීනං
අරහත්තමග්ගපරියොසානානං සත්තතිංසධම්මානං වසෙන දස්සෙතුං
නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දං සංවරට්ඨෙන සීලං, අවිනික්කමට්ඨෙන
සීලන්තිආදිමාහ. තත්ථ යස්මා නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දං සංවරති න විනික්කමති,
තස්මා නෙක්ඛම්මං සීලන්ති අධිප්පායො. පච්චත්තත්ථෙ වා කරණවචනං,
නෙක්ඛම්මන්ති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසු. පාළියං පන නෙක්ඛම්මඅබ්‍යාපාදෙ
දස්සෙත්වා හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා සෙසං සඛිබ්බිත්වා අන්තෙ අරහත්තමග්ගොයෙව
දස්සිතො.

එවං සංවරඅවිනික්කමවසෙන සීලං දස්සෙත්වා ඉදානි තෙසංයෙව ද්වින්නං
පහෙදදස්සනත්ථං පඤ්ච සීලානි පාණාතිපාතස්ස පහානං සීලන්තිආදිමාහ. එත්ථ ව
පාණාතිපාතස්ස පහානං සීලං, පාණාතිපාතා වෙරමණි සීලං, පාණාතිපාතස්ස

පටිපක්ඛවෙනනා සීලං, පාණාතිපාතස්ස සංවරො සීලං, පාණාතිපාතස්ස අවිතික්කමො සීලන්ති යොජනා කාතබ්බා. පහානන්ති ච කොච්චි ධම්මො නාම නත්ථි අඤ්ඤානු චුත්තජපකාරානං පාණාතිපාතාදීනං අනුප්පාදමත්තතො. යස්මා පන තං තං පහානං තස්ස තස්ස කුසලස්ස ධම්මස්ස පතිට්ඨානට්ඨෙන උපධාරණං හොති, විජ්ජකිණ්ණසභාවාකරණෙන ච සමොධානං, තස්මා පුබ්බෙ චුත්තෙනෙව උපධාරණසමොධානසම්බානෙන සීලනට්ඨෙන සීලන්ති චුත්තං. ඉතරෙ චත්තාරො ධම්මා තතො තතො වෙරමණිවසෙන තස්ස තස්ස සංවරවසෙන තද්දුහයසම්පයුත්තවෙනනාවසෙන තං තං අවිතික්කමත්තස්ස අවිතික්කමවසෙන ච වෙනසො පවත්තිසභාවං සන්ධාය චුත්තා.

අථ වා පහානම්පි ධම්මතො අත්ථියෙව. කථං? පභියතෙ අනෙන පාණාතිපාතාදිපටිපක්ඛො, පජහති වා තං පටිපක්ඛන්ති පහානං. කිං තං? සබ්බෙපි කුසලා ඛන්ධා. අඤ්ඤා පන ආචරියා “නෙක්ඛම්මාදීසුපි ‘වෙරමණි සීල’න්ති චචනමත්තං ගහෙත්වා සබ්බකුසලෙසුපි නියතයෙවාපනකභූතා විරති නාම අත්ථි”ති වදන්ති, න තථා ඉධාති. එවම්මෙහි පහානාදීහි පඤ්චහි පදෙහි විසෙසෙත්වා පරියන්තාපරියන්තසීලද්වයෙ අපරියන්තසීලමෙව චුත්තං. තස්මා එව හි එවරූපානි සීලානි විත්තස්ස අවිජ්ජපටිසාරාය සංවත්තන්ති...පෙ.... සවිජ්ජාතබ්බං සවිජ්ජකරොන්තො සික්ඛන්ති චුත්තං.

තත්ථ අවිජ්ජපටිසාරාය සංවත්තන්ති “සංවරො අවිජ්ජපටිසාරත්ථායා”ති (පරි. 366) ච “අවිජ්ජපටිසාරත්ථානි ඛො, ආනන්ද, කුසලානි සීලානි අවිජ්ජපටිසාරානිසංසානී”ති (අ. නි. 10.1; 11.1) ච චචනතො අවිජ්ජපටිසාරත්ථාය සංවත්තන්ති. “අවිජ්ජපටිසාරො පාමොජ්ජත්ථායා”ති (පරි. 366) ච “යොනිසො මනසිකරොතො පාමොජ්ජං ජායති”ති (පටි. ම. 1.74) ච චචනතො පාමොජ්ජාය සංවත්තන්ති. “පාමොජ්ජං පිනත්ථායා”ති (පරි. 366) ච “පමුදිතස්ස පිති ජායති”ති (අ. නි. 5.26; සං. නි. 5.376; දී. නි. 3.322) ච චචනතො පිතියා සංවත්තන්ති. “පිති පස්සද්ධත්ථායා”ති (පරි. 366) ච “පිතිමනස්ස කායො පස්සම්භතී”ති (අ. නි. 5.26; සං. නි. 5.376; දී. නි. 3.322) ච චචනතො පස්සද්ධියා සංවත්තන්ති. “පස්සද්ධි සුඛත්ථායා”ති (පරි. 366) ච “පස්සද්ධිකායො සුඛං වෙදෙති”ති (අ. නි. 5.26; සං. නි. 5.376; දී. නි. 3.322) ච චචනතො සොමනස්සාය සංවත්තන්ති. වෙනසිකං සුඛඤ්ඤි සොමනස්සන්ති චුච්චති. ආසෙවනායාති භූසා සෙවනා ආසෙවනා. කස්ස ආසෙවනා? අනන්තරං සොමනස්සචචනෙන සුඛස්ස චුත්තත්තා සුඛං සිද්ධං. “සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී”ති (අ. නි. 5.26; සං. නි. 5.376; දී. නි. 3.322) ච චචනතො තෙන සුඛෙන සමාධි සිද්ධො හොති. එවං සිද්ධස්ස සමාධිස්ස ආසෙවනා. තස්ස සමාධිස්ස ආසෙවනාය සංවත්තන්ති, පගුණබලවහාවාය සංවත්තන්ති අත්ථො. භාවනායාති තස්සෙව සමාධිස්ස චුද්ධියා. බහුලීකම්මායාති තස්සෙව සමාධිස්ස පුනප්පුනං කිරියාය. අවිජ්ජපටිසාරාදිපවත්තියා මූලකාරණං හුත්වා සමාධිස්ස සද්ධිත්තියාදිඅලඬිකාරසාධනෙන අලඬිකාරාය සංවත්තන්ති. අවිජ්ජපටිසාරාදිකස්ස සමාධිසම්භාරස්ස සාධනෙන පරික්ඛාරාය සංවත්තන්ති. “යෙ ච ඛො ඉමෙ පබ්බජිතෙන ජීවිතපරික්ඛාරා සමුදානෙනබ්බා”තිආදීසු (ම. නි. 1.192) විය

හි එක්ථ සම්භාරත්ථො පරික්ඛාරසද්දො. “රථො සීලපරික්ඛාරො, ඤානක්ඛො චක්ඛවීරියො” තිආදීසු (සං. නි. 3.54) පන අලඬිකාරත්ථො. “සත්තහි නගරපරික්ඛාරෙහි සුපරික්ඛතං හොති” තිආදීසු (අ. නි. 7.67) පරිවාරත්ථො. ඉධ පන අලඬිකාරපරිවාරානං විසුං ආගතත්තා සම්භාරත්ථොති වුත්තං. සම්භාරත්ථො ච පච්චයත්ථොති. මූලකාරණභාවෙනෙව සමාධිසම්පයුත්තඵස්සාදිධම්මසම්පත්තිසාධනෙන පරිවාරාය සංවත්තන්ති. සමාධිස්ස විපස්සනාය ච පදට්ඨානභාවපාපනෙන ච සිභාවපාපනෙන ච පරිපුණ්ණභාවසාධනතො පාරිපුරියා සංවත්තන්ති.

එවං සීලපනිස්සයෙන සබ්බාකාරපරිපුරං සමාධිං දස්සෙත්වා ඉදානි “සමාහිතෙ විත්තෙ යථාභූතං ජානාති පස්සති, යථාභූතං ජානං පස්සං නිබ්බින්නදති, නිබ්බින්නදං විරජ්ජති, විරාගා විමුච්චති” ති (පටි. ම. 1.73; දී. නි. 3.359) වචනතො සීලමූලකානි සමාධිපදට්ඨානානි යථාභූතඤ්ඤාණදස්සනාදීනි දස්සෙන්නො එකත්තනිබ්බදායාතිආදිමාහ. නිබ්බදාය හි දස්සිතාය තස්සා පදට්ඨානභූතං යථාභූතඤ්ඤාණදස්සනං දස්සිතමෙව හොති. තස්මිඤ්ච අසිද්ධෙ නිබ්බදා න සිජ්ඣති. තානි පන වුත්තත්ථානෙව. යථාභූතඤ්ඤාණදස්සනං පනෙත්ථ සප්පච්චයනාමරූපපරිග්ගහො.

එවං අමතමහානිබ්බානපරියොසානං සීලප්පයොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි තස්ස සීලස්ස අධිසීලසික්ඛාභාවං තම්මූලකා ච අධිවිත්තඅධිපඤ්ඤාසික්ඛා දස්සෙතුකාමො එවරූපානං සීලානං සංවරපාරිසුද්ධි අධිසීලන්තිආදිමාහ. තත්ථ සංවරොයෙව පාරිසුද්ධි සංවරපාරිසුද්ධි. එවරූපානං අපරියන්තභූතානං විචට්ටනිස්සිතානං සීලානං සංවරපාරිසුද්ධි විචට්ටනිස්සිතත්තා සෙසසීලතො අධිකං සීලන්ති අධිසීලන්ති වුච්චති. සංවරපාරිසුද්ධියා ධීතං විත්තන්ති ඵදිසාය සීලසංවරපාරිසුද්ධියා පතිට්ඨිතං විත්තං සුට්ඨ අවිජ්ජපටිසාරාදීනං ආවහනතො න වික්ඛෙපං ගච්ඡති, සමාධිස්මිං පතිට්ඨානීති අත්ථො. අවික්ඛෙපොයෙව පාරිසුද්ධි අවික්ඛෙපපාරිසුද්ධි. සො සබ්බමලවිරහිතො නිබ්බේධභාගියො සමාධි සෙසසමාධිතො අධිකත්තා අධිවිත්තන්ති වුච්චති. විත්තසීසෙන හෙත්ථ සමාධි නිද්දිට්ඨො. සංවරපාරිසුද්ධිං සම්මා පස්සතීති පරිසුද්ධං සීලසංවරං ඤාතපරිඤ්ඤාවසෙන තීරණපරිඤ්ඤාවසෙන ච සම්මා පස්සති, එවමෙව අවික්ඛෙපපාරිසුද්ධිසඬ්ඛාතං පරිසුද්ධං සමාධිං සම්මා පස්සති. එවං පස්සතො චස්ස දස්සනසඬ්ඛාතා පාරිසුද්ධි දස්සනපාරිසුද්ධි. සායෙව සෙසපඤ්ඤාය අධිකත්තා අධිපඤ්ඤාති වුච්චති. යො තත්ථාති යො තත්ථ සංවරඅවික්ඛෙපදස්සනෙසු. සංවරට්ඨොති සංවරභාවො. එවමෙව අවික්ඛෙපට්ඨදස්සනට්ඨා ච වෙදිතබ්බා. අධිසීලමෙව සික්ඛා අධිසීලසික්ඛා. එවං ඉතරාපි වෙදිතබ්බා.

එවං තිස්සො සික්ඛායො දස්සෙත්වා ඉදානි තාසං පාරිපුරික්කමං දස්සෙතුං ඉමා තිස්සො සික්ඛායො ආවජ්ජන්තො සික්ඛතීතිආදිමාහ. තස්සත්ථො – පච්චෙකං පරිපුරෙතුං ආවජ්ජන්තොපි සික්ඛති නාම, ආවජ්ජෙත්වා “අයං නාම සික්ඛා” ති ජානන්තොපි සික්ඛති නාම, ජානිත්වා පුනස්පුනං පස්සන්තොපි සික්ඛති නාම,

පස්සින්වා යථාදිට්ඨං පච්චවෙක්ඛන්තොපි සික්ඛති නාම, පච්චවෙක්ඛිත්වා තත්ථෙව විත්තං අවලං කත්වා පතිට්ඨපෙන්නොපි සික්ඛති නාම,
තංතංසික්ඛාසම්පයුත්තසද්ධාවිරියසතිසමාධිපඤ්ඤාහි සකසකකිව්වං කරොන්නොපි සික්ඛති නාම, අභිඤ්ඤෙය්‍යාහිජානනාදිකාලෙපි තං තං කිව්වං කරොන්නො තිස්සොපි සික්ඛායො සික්ඛති නාමාති. පුන පඤ්ච සීලානීතිආදීනි චුත්තත්ථානෙව. අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසානන්තිආදීසු පන අරහන්තානං සුට්ඨු විජ්ජපටිසාරාදිඅභාවතො ආසෙවනාදිභාවතො ව තානි පදානි යුජ්ජන්තෙව. එකන්තනිබ්බදායාතිආදීනි පන සතිපට්ඨානසම්මජ්ජයානානි විය මග්ගක්ඛණෙයෙව යොජෙතබ්බාති.

42.

සංවරපාරිසුද්ධිං සම්මා පස්සති, අවික්ඛෙපපාරිසුද්ධිං සම්මා පස්සතිති ඉදං පන වචනද්වයං ඵලසමාපත්තත්ථාය විපස්සනාවසෙන යොජෙතබ්බං, දුතියවචනං පන නිරොධසමාපත්තත්ථාය විපස්සනාවසෙනාපි යුජ්ජති. ආවජ්ජන්තො සික්ඛතීතිආදීසු පඤ්චසු වචනෙසු අරහතො සික්ඛිතබ්බාභාවෙපි අසෙක්ඛසීලක්ඛන්ධාදිසභාවතො “සික්ඛති” ති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සද්ධාය අධිමුච්චන්තො සික්ඛතීතිආදීනි පන මග්ගක්ඛණඤ්ඤෙව සන්ධාය චුත්තානි. අඤ්ඤානිපි උපචාරජ්ජනාවිපස්සනාමග්ගවසෙන චුත්තානි වචනානි යථායොගං යොජෙතබ්බාතිති.

සීලමයඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සමාධිභාවනාමයඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

43. සමාධිභාවනාමයඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ ආදිතො තාව එකකතො පට්ඨාය යාව දසකා සමාධිජ්ජහෙදං දස්සෙන්නො එකො සමාධීතිආදිමාහ. තත්ථ විත්තස්ස එකග්ගතාති නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවතො එකං ආරම්මණං අග්ගං උත්තමං අස්සාති එකග්ගො, එකග්ගස්ස භාවො එකග්ගතා. සා පන එකග්ගතා විත්තස්ස, න සත්තස්සාති දස්සනත්ථං “විත්තස්සා” ති චුත්තං. දුකෙ ලොකියොති ලොකො චුච්චති ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙත වට්ටං, තස්මිං පරියාපන්නභාවෙන ලොකෙ නියුත්තොති ලොකියො. ලොකුත්තරොති උත්තිණ්ණොති උත්තරො, ලොකෙ අපරියාපන්නභාවෙන ලොකතො උත්තරොති ලොකුත්තරො. තිකෙ සවිතක්කො ව සො සවිචාරො වාති සවිතක්කසවිචාරො. එවං අවිතක්කඅවිචාරො. විතක්කවිචාරෙසු විචාරොව මත්තා පමාණං එතස්සාති විචාරමත්තො, විචාරතො උත්ථරි විතක්කෙන සද්ධිං සම්පයොගං න ගච්ඡතිති අත්ථො. අවිතක්කො ව සො විචාරමත්තො වාති අවිතක්කවිචාරමත්තො. තිසුපි විච්ඡෙදං කත්වාපි පට්ඨන්ති. චතුක්කපඤ්චකා චුත්තත්ථා. ඡක්කෙ පුනජ්ජනං උජ්ජජනතො සතියෙව අනුස්සති, පචත්තිතබ්බට්ඨානමිහියෙව වා පචත්තත්තා සද්ධාපබ්බජිතස්ස කුලපුත්තස්ස අනුරූපා සතීතිපි අනුස්සති, බුද්ධං ආරබ්භ උජ්ජන්තා අනුස්සති බඋද්ධානුස්සති. අරහතාදිබුද්ධගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. තස්සා බුද්ධානුස්සතියා

වසෙන විත්තස්ස එකග්ගතායෙව උද්ධව්වසඬ්ඛාතස්ස වික්ඛෙපස්ස පටිපක්ඛවාතො න වික්ඛෙපොති අවික්ඛෙපො. ධම්මං ආරඬ්භ උප්පන්නා අනුස්සති ධම්මානුස්සති. ස්වාක්ඛාතතාදිධම්මගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සඬ්ඝං ආරඬ්භ උප්පන්නා අනුස්සති සඬ්ඝානුස්සති. සුප්පටිපන්නතාදිසඬ්ඝගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සීලං ආරඬ්භ උප්පන්නා අනුස්සති සීලානුස්සති. අත්තනො අඛණ්ඩතාදිසීලගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. වාගං ආරඬ්භ උප්පන්නා අනුස්සති වාගානුස්සති. අත්තනො මුත්තවාගතාදිවාගගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. දෙවතා ආරඬ්භ උප්පන්නා අනුස්සති දෙවතානුස්සති. දෙවතා සක්ඛිට්ඨානො යපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං.

සත්තකෙ සමාධිකුසලතාති එකවිධාදිහෙදෙන අනෙකහෙදෙ සමාධිමිහි “අයමෙවංචිධො සමාධි, අයමෙවංචිධො සමාධි”ති ඡෙකභාවො. සමාධිපරිච්ඡේදකපඤ්ඤායෙනං අධිවචනං. සමාධිඋප්පාදනවිධානෙපි ඡෙකභාවො සමාධිකුසලතා.

සමාධිස්ස සමාපත්තිකුසලතාති උප්පාදිතස්ස සමාධිස්ස සමාපජ්ජනෙ ඡෙකභාවො. එතෙන සමාපජ්ජනවසිතා චූත්තා හොති.

සමාධිස්ස ධීතිකුසලතාති සමාපන්නස්ස සමාධිස්ස සන්නතිවසෙන යථාරුචි යපනෙ ඡෙකභාවො. එතෙන අධිට්ඨානවසිතා චූත්තා හොති. අථ වා නිමිත්තග්ගහණෙන වස්ස පුන තෙ ආකාරෙ සම්පාදයතො අප්පනාමත්තමෙව ඉජ්ඣති, න විරට්ඨානං. විරට්ඨානං පන සමාධිපරිපත්ථානං ධම්මානං. සුවිසොධිතත්තා හොති. යො හි භික්ඛු කාමාදීනවපව්වචෙක්ඛණාදීහි කාමච්ඡන්දං න සුට්ඨු වික්ඛම්භෙත්වා, කායපස්සද්ධිවසෙන කායදුට්ඨුල්ලං න සුප්පටිපස්සද්ධං කත්වා, ආරම්භධාතුමනසිකාරාදිවසෙන ටීනමිද්ධං න සුට්ඨු පටිවිනොදෙත්වා, සමථනිමිත්තමනසිකාරාදිවසෙන උද්ධව්වකුක්කුච්චං න සුට්ඨු සමුහනං කත්වා, අඤ්ඤෙපි සමාධිපරිපත්ථෙ ධම්මෙ න සුට්ඨු විසොධෙත්වා ඤානං සමාපජ්ජති, සො අවිසොධිතං ආසයං පටිට්ඨහමරො විය, අසුද්ධං උය්‍යානං පටිට්ඨරාජා විය ව ඛිප්පමෙව නික්ඛමති. යො පන සමාධිපරිපත්ථෙ ධම්මෙ සුට්ඨු විසොධෙත්වා ඤානං සමාපජ්ජති, සො සුවිසොධිතං ආසයං පටිට්ඨහමරො විය, සුපරිසුද්ධං උය්‍යානං පටිට්ඨරාජා විය ව සකලමිපි දිවසභාගං අන්තොසමාපත්තියංයෙව හොති. තෙනාහු පොරාණා —

“කාමෙසු ඡන්දං පටිසං විනොදයෙ, උද්ධව්වථීනං විචිකිච්ඡපඤ්චමං;
විවෙකපාමොජ්ජකරෙන චෙතසා, රාජාව සුද්ධන්තගතො තහිං රමෙ”ති .

තස්මා “විරට්ඨිතිකාමෙන පාරිපන්ථිකධම්මෙ සොධෙත්වා ඤානං සමාපජ්ජිතඛ්ඛ”න්ති චූත්තත්තා තං විධිං සම්පාදෙත්වා සමාධිස්ස විරට්ඨිතිකරණෙ ඡෙකභාවොති චූත්තං හොති.

සමාධිස්ස වුට්ඨානකුසලතාති සත්තතිවසෙන යථාරුචි පවත්තස්ස සමාධිස්ස යථාපරිච්ඡින්නකාලෙයෙව වුට්ඨානෙන සමාධිස්ස වුට්ඨානෙ ඡෙකභාවො. “යස්ස හි ධම්මං පුරිසො විජඤ්ඤා”තිආදීසු (ජා. 1.10.152) විය නිස්සක්කත්ථෙ වා සාමිවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බන්ති. එතෙන වුට්ඨානවසිතා වුත්තා හොති.

සමාධිස්ස කල්ලතාකුසලතාති අභිලානභාවො අරොගභාවො කල්ලතා. ගිලානො හි අකල්ලකොති වුවිති. විනයෙපි වුත්තං “නාහං, හන්තෙ, අකල්ලකො”ති (පාරා. 151). අනභිගණසුත්තවත්ථසුත්තෙසු (ම. නි. 1.57 ආදයො, 70 ආදයො) වුත්තානං ඤානපටිලාභපච්චිකානං පාපකානං ඉච්ඡාවචරානං අභාවෙන ව අභිජ්ඣාදීනං විත්තස්ස උපක්කිලෙසානං විගමෙන ව සමාධිස්ස අභිලානභාවකරණෙ ඡෙකභාවො සමාධිස්ස කල්ලතාකුසලතා, කිලෙසගෙලඤ්ඤරහිතභාවෙ කුසලතාති වුත්තං හොති. අථ වා කල්ලතාති කම්මඤ්ඤතා කම්මඤ්ඤතාපරියායත්තා කල්ලවචනස්ස. “යා විත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා”ති (ධ. ස. 1162) හි වුත්තං “කල්ලවිත්තං මුදුවිත්තං විනිවරණවිත්ත”න්ති (දී. නි. 1.298; ම. නි. 2.395; මහාව. 26) ව. එත්ථ කල්ලසද්දො කම්මඤ්ඤත්ථො. තස්මා කසිණානුලොමතො කසිණපටිලොමතො කසිණානුලොමපටිලොමතො ඤානානුලොමතො ඤානපටිලොමතො ඤානානුලොමපටිලොමතො ඤානානුකත්තිකතො කසිණානුකත්තිකතො ඤානකසිණානුකත්තිකතො අභිගසඤ්ඤාතිකතො ආරම්මණසඤ්ඤාතිකතො අභිගාරම්මණසඤ්ඤාතිකතො අභිගවචත්ථානතො ආරම්මණවචත්ථානතොති ඉමෙහි වුද්දසහි ආකාරෙහි, අභිගාරම්මණවචත්ථානතොති ඉමිනා සහ පඤ්චදසහි වා ආකාරෙහි විත්තපරිදමනෙන සමාධිස්ස කම්මඤ්ඤභාවකරණෙ කුසලභාවොති වුත්තං හොති.

සමාධිස්ස ගොවරකුසලතාති සමාධිස්ස ගොවරෙසු කසිණාදීසු ආරම්මණෙසු තං තං ඤානං සමාපජ්ජිතුකාමතාය යථාරුචි ආවජ්ජනකරණවසෙන තෙසු ආරම්මණෙසු ඡෙකභාවො. එතෙන කසිණාවජ්ජනවසෙන ආවජ්ජනවසිතා වුත්තා හොති. අථ වා තස්මිං තස්මිං දිසාභාගෙ කසිණචරණවසෙන එවං චුට්ඨස්ස කසිණස්ස විරට්ඨානවසෙන ව සමාධිස්ස ගොවරෙසු ඡෙකභාවො.

සමාධිස්ස අභිනීහාරකුසලතාති එකත්තනයෙන හෙට්ඨාහෙට්ඨාසමාධිං උපරුපරිසමාධිභාවුපනයෙන අභිනීහරණෙ අභිනින්නාමනෙ ඡෙකභාවො. උපචාරජ්ඣානඤ්ඤි වසිජ්ජත්තං පඨමජ්ඣානත්ථාය විපස්සනත්ථාය වා අභිනීහරති, එවං පඨමජ්ඣානාදීනි දුතියජ්ඣානාදිඅත්ථාය විපස්සනත්ථාය වා, චතුත්ථජ්ඣානං අරුපසමාපත්තත්ථාය අභිඤ්ඤත්ථාය විපස්සනත්ථාය වා, ආකාසානඤ්ඤායතනාදයො විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනාදිඅත්ථාය විපස්සනත්ථාය වා අභිනීහරති එවං සමාධිස්ස තත්ථ තත්ථ අභිනීහාරකුසලතා. යස්මා පන කුසලතා නාම පඤ්ඤා, සා සමාධි න හොති, තස්මා සමාධිපරිණායකපඤ්ඤාවසෙන සත්තවිධො සමාධි වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

කෙවි පන ආවරියා “සමාධිකුසලතාති යෙන මනසිකාරෙන චිත්තං න වික්ඛිපති, තත්ථ කුසලතා. සමාපත්තිකුසලතාති යෙන මනසිකාරෙන සමාපජ්ජන්තස්ස ඝානාදිගාති පාතුභවන්ති, තත්ථ කුසලතා. ධීතිකුසලතාති යෙන මනසිකාරෙන අප්පිනො සමාධි න වික්ඛිපති, තත්ථ කුසලතා. වුට්ඨානකුසලතාති නීවරණවුට්ඨානං ජානාති පයමජ්ඣානෙ, අභිගවුට්ඨානං ජානාති තීසු ඝානෙසු, ආරම්මණවුට්ඨානං ජානාති අරූපසමාපත්තීසු, වික්ඛෙපවුට්ඨානං ජානාති විසයාධිමත්තෙසු, සච්ඡන්දවුට්ඨානං ජානාති පරියන්තකාලෙ ච අවසානකරණියකාලෙ ච. කල්ලතාකුසලතාති චිත්තඵාසුත්තාය සරීරඵාසුත්තාය ආභාරඵාසුත්තාය සෙනාසනඵාසුත්තාය පුග්ගලඵාසුත්තාය ච සමාධිස්ස කල්ලතා හොතිති ජානාති. ගොචරකුසලතාති ආරම්මණස්ස පරිච්ඡේදං කාතුං ජානාති, දිසාචරණං කාතුං ජානාති, වඩ්ඨෙතුං ජානාති. අභිනීහාරකුසලතාති තත්ථ තත්ථ සම්මා මනසිකාරෙන චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙති, උපවාසෙ වසිජ්ජත්තෙ පයමජ්ඣානෙ අභිනීහරති, එවං උපරුපරිඝාතෙසු අභිඤ්ඤාසු අරූපසමාපත්තීසු විපස්සනාසු ච අභිනීහරති. එවං තත්ථ තත්ථ අභිනීහාරකුසලතා”ති එවමෙනෙසං පදානං අත්ථං වණ්ණයන්ති.

අට්ඨකං වුත්තත්ථමෙව. නවකෙ රූපාවචරොති “කතමෙ ධම්මා රූපාවචරා? හෙට්ඨනො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො අකනිට්ඨෙ දෙවෙ අන්තොකරිත්වා”තිආදිනා (ධ. ස. 1289) නයෙන වුත්තෙසු රූපාවචරධම්මෙසු පරියාපන්නො. තත්ථායං වචනත්ථො – රූපක්ඛන්ධසඬ්ඛානං රූපං එත්ථ අවචරති, න කාමොති රූපාවචරො. රූපක්ඛන්ධොපි හි රූපන්ති වුච්චති “රූපක්ඛන්ධො රූප”න්තිආදීසු (යම. 1.ඛන්ධයමක.2) විය. සො පන බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මානං පරිත්තාහඅප්පමාණාභආහස්සරානං පරිත්තසුභඅප්පමාණසුභසුභකිණ්ණානං අසඤ්ඤසත්තවෙහජ්ඣලානං අවිහාතජ්ජසුදස්සසුදස්සිඅකනිට්ඨානඤ්ච වසෙන සොළසවිධො පදෙසො. සො රූපාවචරසඬ්ඛානො පදෙසො උත්තරපදලොපං කත්වා “රූප”න්ති වුච්චති, තස්මිං රූපෙ අවචරතිති රූපාවචරො. රූපභවො චා රූපං, තස්මිං අවචරතිති රූපාවචරං. කිඤ්චාපි හි එසො සමාධි කාමභවෙපි අවචරති, යථා පන සඬ්ඛාමෙ අවචරණතො සඬ්ඛාමාවචරොති ලද්ධනාමො නාගො නගරෙ වරන්තොපි සඬ්ඛාමාවචරොති වුච්චති, ඵලවරා ජලවරා ච පාණිනො අථලෙ අජලෙ ච ධීනාපි ඵලවරා ජලවරාති වුච්චන්ති, එවමයං අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තොපි රූපාවචරොති වුත්තො. අපිච රූපභවසඬ්ඛානෙ රූපෙ පටිසන්ධිං අවචාරෙතිතිපි රූපාවචරො. භීනොති ලාමකො. භීනුත්තමානං මජ්ඣෙ භවො මජ්ඣො. මජ්ඣිමොතිපි පායො, සොයෙවත්ථො. පධානභාවං නීතො පණිතො, උත්තමොති අත්ථො. එතෙ පන ආයුභනවසෙන වෙදිතඬ්ඛො. යස්ස හි ආයුභනක්ඛණෙ ඡන්දො චා භීනො හොති වීරියං චා චිත්තං චා වීමංසා චා, සො භීනො නාම. යස්ස තෙ ධම්මා මජ්ඣිමා, සො මජ්ඣිමො. යස්ස පණිතා, සො පණිතො. උප්පාදිතමත්තො චා භීනො, නාතිසුභාවිතො මජ්ඣිමො, අතිසුභාවිතො වසිජ්ජත්තො පණිතො. අරූපාවචරො රූපාවචරෙ වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතඬ්ඛො.

සුඤ්ඤතො සමාධිතිආදීසු “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා” ති විපස්සනාපටිපාටියා විපස්සන්තස්ස අනත්තානුපස්සනාය මග්ගවුට්ඨානෙ ජාතෙ යස්මා සා විපස්සනා අත්තවිරහිතෙසු සඬ්ඛාරෙසු සුඤ්ඤතො පවත්තා, තස්මා සුඤ්ඤතා නාම හොති. තාය සිද්ධො අරියමග්ගසමාධි සුඤ්ඤතො සමාධි නාම හොති, සුඤ්ඤතවසෙන පවත්තසමාධිති අත්ථො. විපස්සනාය පවත්තාකාරෙන හි සො පවත්තති. අනිච්චානුපස්සනාය මග්ගවුට්ඨානෙ ජාතෙ යස්මා සා විපස්සනා නිච්චනිමිත්තපටිපක්ඛවසෙන පවත්තා, තස්මා අනිමිත්තා නාම හොති. තාය සිද්ධො අරියමග්ගසමාධි අනිමිත්තො සමාධි නාම හොති, නිච්චනිමිත්තවිරහිතො සමාධිති අත්ථො. විපස්සනාය පවත්තාකාරෙන හි සො පවත්තති. දුක්ඛානුපස්සනාය මග්ගවුට්ඨානෙ ජාතෙ යස්මා සා විපස්සනා පණ්ඩිතපටිපක්ඛවසෙන පවත්තා, තස්මා අප්පණ්ණිතා නාම හොති. තාය සිද්ධො අරියමග්ගසමාධි අප්පණ්ණිතො සමාධි නාම හොති, පණ්ඩිතවිරහිතො සමාධිති අත්ථො. විපස්සනාය පවත්තාකාරෙන හි සො පවත්තති. තාදිසා එව තයො ඵලසමාධියොපි එතෙහියෙව තීහි සමාධිහි ගහිතා හොන්තීති වෙදිතඛිබ්බා. ලොකුත්තරසමාධීනං පන පණ්ණත්තා හීනාදිහෙදො න උද්ධමො.

දසකෙ උද්ධුමාතකසඤ්ඤාවසෙනාතිආදීසු භස්තා විය වායුනා උද්ධං ජීවිතපරියාදානා යථානුක්කමං සමුග්ගතෙන සුනභාවෙන උද්ධුමාතත්තා උද්ධුමාතං, උද්ධුමාතමෙව උද්ධුමාතකං, පටිකුලත්තා වා කුච්ඡිතං උද්ධුමාතන්ති උද්ධුමාතකං. තථාරූපස්ස ඡවසරීරස්සෙනං අධිවචනං. විනීලං වුව්චති විපරිහින්තවණ්ණං, විනීලමෙව විනීලකං, පටිකුලත්තා වා කුච්ඡිතං විනීලන්ති විනීලකං. මංසුස්සදට්ඨානෙසු රත්තවණ්ණස්ස, පුබ්බසන්නිවයට්ඨානෙසු සෙනවණ්ණස්ස, යෙභුයොන ච නීලවණ්ණස්ස නීලට්ඨානෙ නීලසාටකපාරුතස්සෙව ඡවසරීරස්සෙනං අධිවචනං. පරිහින්තට්ඨානෙසු විස්සන්දමානපුබ්බං විපුබ්බං, විපුබ්බමෙව විපුබ්බකං, පටිකුලත්තා වා කුච්ඡිතං විපුබ්බන්ති විපුබ්බකං. තථාරූපස්ස ඡවසරීරස්සෙනං අධිවචනං. විච්ඡිද්දං වුව්චති ද්විධා ඡින්දනෙන අපධාරිතං, විච්ඡිද්දමෙව විච්ඡිද්දකං, පටිකුලත්තා වා කුච්ඡිතං විච්ඡිද්දන්ති විච්ඡිද්දකං. වෙමජ්ඣෙ ඡින්තස්ස ඡවසරීරස්සෙනං අධිවචනං. ඉතො ච එත්තො ච විවිධාකාරෙන සොණසිඬ්ගාලාදීහි බායිතන්ති වික්ඛායිතං, විබායිතන්ති වත්තඛිබ්බෙ වික්ඛායිතන්ති වුත්තං. වික්ඛායිතමෙව වික්ඛායිතකං, පටිකුලත්තා වා කුච්ඡිතං වික්ඛායිතන්ති වික්ඛායිතකං. තථාරූපස්ස ඡවසරීරස්සෙනං අධිවචනං. විවිධං ඛිත්තං වික්ඛිත්තං, වික්ඛිත්තමෙව වික්ඛිත්තකං, පටිකුලත්තා වා කුච්ඡිතං වික්ඛිත්තන්ති වික්ඛිත්තකං. අඤ්ඤෙන හත්ථං අඤ්ඤෙන පාදං අඤ්ඤෙන සීසන්ති එවං තතො තතො ඛිත්තස්ස ඡවසරීරස්සෙනං අධිවචනං. හතඤ්ච තං පුරිමනෙයෙනෙව වික්ඛිත්තකඤ්චාති හතවික්ඛිත්තකං. කාකපදාකාරෙන අඬ්ගපච්චඩ්ගෙසු සත්ථෙත හනිත්වා වුත්තනෙයෙන වික්ඛිත්තස්ස ඡවසරීරස්සෙනං අධිවචනං. ලොහිතං කිරති වික්ඛිපති ඉතො චිතො ච පග්ගරතීති ලොහිතකං. පග්ගරිතලොහිතමක්ඛිතස්ස ඡවසරීරස්සෙනං අධිවචනං. පුළුවා වුව්චන්ති කිමයො, පුළුවෙ කිරතීති පුළුවකං. කිම්පරිපුණ්ණස්ස ඡවසරීරස්සෙනං අධිවචනං. අට්ඨියෙව අට්ඨිකං, පටිකුලත්තා වා කුච්ඡිතං අට්ඨිති අට්ඨිකං. අට්ඨිසඬ්ඛලිකායපි එකට්ඨිකස්සපි එතං අධිවචනං. ඉමානි

ව පන උද්ධමාතකාදීනි නිස්සාය උප්පන්නනිමිත්තානම්පි නිමිත්තෙසු පටිලද්ධස්කුමානානම්පි එතානෙව නාමානි. ඉධ පන උද්ධමාතකනිමිත්තෙ පටිකුලාකාරගාහිකා අප්පනාවසෙන උප්පන්නා සඤ්ඤා උද්ධමාතකසඤ්ඤා, තස්සා උද්ධමාතකසඤ්ඤාය වසෙන උද්ධමාතකසඤ්ඤාවසෙන. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. පඤ්චපඤ්ඤාස සමාධිති එකකාදිවසෙන වුත්තා.

44. එවං එකකාදිවසෙන සමාධිප්පහෙදං දස්සෙත්වා ඉදානි අඤ්ඤෙනපි පරියායෙන සමාධිං දස්සෙතුකාමො අපිචාති අඤ්ඤං පරියායාරම්භං දස්සෙත්වා පඤ්චවිසතිතිආදිමාහ. තත්ථ සමාධිස්ස සමාධිට්ඨාති සමාධිස්ස සමාධිභාවෙ සභාවා, යෙහි සභාවෙහි සො සමාධි භොති, තෙ තස්මිං අත්ථා නාම. පරිග්ගහට්ඨෙන සමාධිති සද්ධාදීහි ඉන්ද්‍රියෙහි පරිග්ගහිතත්තා තස්මා පරිග්ගහිතසභාවෙන සමාධි. තානෙව ච ඉන්ද්‍රියානි අඤ්ඤමඤ්ඤපරිවාරානි භොන්ති, භාවනාපාරිපූරියා පරිපුණ්ණානි ච භොන්ති. තස්මා පරිවාරට්ඨෙන පරිපූරට්ඨෙන සමාධි. තෙසංයෙව සමාධිවසෙන එකාරම්මණමපෙක්ඛිත්වා එකග්ගට්ඨෙන, නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවමපෙක්ඛිත්වා අවික්ඛෙපට්ඨෙන, ලොකුත්තරස්සෙව මහතා වීරියබලපග්ගහෙන පත්තබ්බත්තා ලොකුත්තරමග්ගස්සෙව ච පරිභානිවසෙන විසාරාභාවතො හෙට්ඨා ගහිතපග්ගහට්ඨඅවිසාරට්ඨා ඉධ න ගහිතාති වෙදිතබ්බා. කිලෙසකාලුස්සියස්සාභාවෙන අනාවිලට්ඨෙන සමාධි. අවිකම්පත්තා අනිඤ්ජනට්ඨෙන සමාධි. වික්ඛම්භනවසෙන සමුච්ඡෙදවසෙන වා කිලෙසෙහි විමුත්තත්තා ආරම්මණෙ ච අධිමුත්තත්තා විමුත්තට්ඨෙන සමාධි.

එකත්තුපට්ඨානවසෙන චිත්තස්ස ධීතත්තාති සමාධියොගෙනෙව එකාරම්මණෙ භුසං පතිට්ඨානවසෙන චිත්තස්ස ආරම්මණෙ නිව්වලභාවෙන පතිට්ඨිතත්තා. අට්ඨසු යුගලෙසු එසති නෙසති, ආදියති නාදියති, පටිපජ්ජති න පටිපජ්ජතිති ඉමානි තිණි යුගලානි අප්පනාවිටීතො පුබ්බභාගෙ උපවාරස්ස මුදුමස්කුමාධිමත්තතාවසෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි, කුමායති කුමාපෙතීති ඉදං අප්පනාවිටීයං උපවාරවසෙන වෙදිතබ්බං. එසිතත්තා නෙසිතත්තා, ආදින්නත්තා අනාදින්නත්තා, පටිපන්නත්තා නප්පට්පන්නත්තා, කුමාතත්තා න කුමාපිතත්තාති ඉමානි චත්තාරි යුගලානි අප්පනාවසෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.

තත්ථ සමං එසතිති සමාධිතිආදීසු සමන්ති අප්පනං. සා හි පච්චනීකධම්මෙ සමෙති නාසෙතීති සමා, පච්චනීකවිසමාභාවතො වා සමභුතාති සමා. තං සමං එසති අප්පකුසයවසෙන ගවෙසති. ඉතිසද්දො කාරණත්ථො, යස්මා සමං එසති, තස්මා සමාධිති අත්ථො. විසමං නෙසතිති තං තං කුමානපච්චනීකසඬ්ඛාතං විසමං න එසති. මුදුභුතො හි පුබ්බභාගසමාධි ආදිභුතත්තා සමං එසති, විසමං නෙසති නාම. මජ්ඣිමභුතො ථීරභුතත්තා සමං ආදියති, විසමං නාදියති නාම. අධිමත්තභුතො අප්පනාවිටීයා ආසන්නභුතත්තා සමං පටිපජ්ජති, විසමං නප්පට්පජ්ජති නාම. සමං කුමායතීති භාවනාපුංසකච්චනං, සමං හුත්වා කුමායති, සමෙන වා ආකාරෙන කුමායතීති අත්ථො. අප්පනාවිටීයඤ්ඤා සමාධි පච්චනීකධම්මවිගමෙන සන්තත්තා, සන්තාය අප්පනාය අනුකුලභාවෙන ච ධීතත්තා සමෙනාකාරෙන පචත්තති. කුමායතීති ච

පජ්ජලනීති අත්ථො “එතෙ මණ්ඩලමාලෙ දීපා ක්කායන්ති (දී. නි. 1.159) සබ්බරත්තිං, සබ්බරත්තියො ච තෙලප්පදීපො ක්කායති, තෙලප්පදීපො චෙත්ථ ක්කායෙය්‍යා” තිආදීසු (සං. නි. 4.255-256) විය. සමං ජායතීතිපි පාඨො, සමෙනාකාරෙන උප්පජ්ජනීති අත්ථො. ක්කායති ක්කාපෙනීති යුගලත්තා පන පුරිමපාඨොච සුන්දරතරො. ක්කාපෙනීති ච දහතීති අත්ථො. සො හි සමාධිපච්චනීකධම්මෙ දුරතරකරණෙන දහති නාම. එසනානෙසනාදීනං පන අප්පනාය සිද්ධත්තා “එසිතත්තා නෙසිතත්තා” තිආදීහි අප්පනාසමාධි වුත්තො. සමං ක්කාතත්තාති සමං ජලිතත්තා. සමං ජාතත්තාතිපි පාඨො. ඉති ඉමෙසං අට්ඨන්තං යුගලානං වසෙන සොළස, පුරිමා ච නවාති ඉමෙ පඤ්චවීසති සමාධිස්ස සමාධිට්ඨා.

සමො ච හිතො ච සුඛො වාති සමාධීති ඉදං පන පඤ්චවීසතියා ආකාරෙහි සාධිතස්ස සමාධිස්ස අත්ථසාධනත්ථං වුත්තං. තත්ථ සමොති සමසද්දස්ස, සංසද්දස්ස වා අත්ථො. සො හි පච්චනීකක්කොභවිසමවිරහිතත්තා සමො. හිතොති ආධිසද්දස්ස අත්ථො, ආරම්මණෙ ආහිතො නිව්චලභාවකරණෙන පතිට්ඨාපිතොති අධිප්පායො. උභයෙන සමො ච ආහිතො වාති සමාධීති වුත්තං හොති. සුඛොති සන්තට්ඨෙන සුඛො. “යායං, හන්තෙ, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා, සන්තස්මිං එසා පණිතෙ සුඛෙ වුත්තා භගවතා” ති (ම. නි. 2.88) ච “උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා” ති ච වුත්තත්තා තෙන සන්තත්ථෙත සුඛසද්දෙන උපෙක්ඛාසභගතසමාධිපි ගහිතො හොති. අනියාමෙන හි සබ්බසමාධියො ඉධ වුච්චන්ති. තෙන ච සුඛසද්දෙන ආහිතභාවස්ස කාරණං වුත්තං හොති. යස්මා සන්තො, තස්මා එකාරම්මණෙ ආහිතොති අධිප්පායො වෙදිතබ්බොති.

සමාධිභාවනාමයඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

45. ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ අවිජ්ජාසඬ්ඛාරානං උප්පාදට්ඨිතීතිආදීසු තිට්ඨන්ති එතාය සඬ්ඛාරාති යීති. කා සා? අවිජ්ජා. සා හි සඬ්ඛාරානං උප්පාදාය නිබ්බත්තියා යීති කාරණන්ති උප්පාදට්ඨිති. උප්පන්නානං පචත්තියාපි කාරණන්ති පචත්තට්ඨිති. කිඤ්චාපි හි ජනකපච්චයස්ස ජනනක්ඛණෙයෙව කිච්චානුභාවො හොති, තෙන පන ජනිතානංයෙව පචත්තත්තා සකක්ඛණෙ පචත්තියාපි කාරණං නාම හොති, සන්තතිවසෙන වා පචත්තියා කාරණන්ති අත්ථො. පචත්තන්ති ච නපුංසකෙ භාවච්චනමෙතං, තස්මා පචත්තං පචත්තීති අත්ථතො එකං. පචත්තිසද්දස්ස පන පාකටත්තා තෙන යොජෙත්වා අත්ථො වුත්තො. භාවෙපි යීතිසද්දස්ස සිජ්ඣනතො න ඉධ භාවෙ යීතිසද්දො, කාරණෙ යීතිසද්දොති දස්සනත්තං නිමිත්තට්ඨිතීති වුත්තං, නිමිත්තභූතා යීතීති අත්ථො, කාරණභූතාති වුත්තං හොති. න කෙවලං නිමිත්තමත්තං හොති, අථ ඛො සඬ්ඛාරජනනෙ සඛ්‍යාපාරා විය හුත්වා ආයුහති වායමතීති පච්චයසමත්ථං දස්සෙන්නො ආයුහනට්ඨිතීති ආහ, ආයුහනභූතා යීතීති අත්ථො. යස්මා අවිජ්ජා සඬ්ඛාරෙ උප්පාදයමානා උප්පාදෙ සංයොජෙති නාම, සට්ඨතීති අත්ථො. සඬ්ඛාරෙ

පවත්නයමානා පවත්නයං පලිබ්බන්ධති නාම, බන්ධනීති අත්ථො. තස්මා සඤ්ඤාගට්ඨිති පලිබ්බාධට්ඨිතීති චුත්තා. සඤ්ඤාගභූතා ධීති, පලිබ්බාධභූතා ධීතිති අත්ථො. යස්මා අවිජ්ජාව සඬබ්බාරො උප්පාදයමානා උප්පාදාය පවත්තියා ව මූලකාරණට්ඨෙත සමුදයො නාම, සමුදයභූතා ධීතිති සමුදයට්ඨිති, මූලකාරණභූතා ධීතිති අත්ථො. අවිජ්ජාව සඬබ්බාරානං උප්පාදෙ ජනකපච්චයත්තා, පවත්තියං උපත්ථම්භකපච්චයත්තා හෙතුවට්ඨිති පච්චයට්ඨිතීති චුත්තා, හෙතුවභූතා ධීති, පච්චයභූතා ධීතිති අත්ථො. ජනකපච්චයො හි හෙතූති, උපත්ථම්භකො පච්චයොති වුවවති. එවං සෙසෙසුපි යොජෙතබ්බං.

හවො ජාතියා, ජාති ජරාමරණස්සාති එත්ථ පන උප්පාදට්ඨිති සඤ්ඤාගට්ඨිති හෙතුවට්ඨිතීති උප්පාදවසෙන යොජිතානි පදානි ජාතිජරාමරණචත්තානං බන්ධානං වසෙන පරියායෙන චුත්තානීති වෙදිතබ්බාති. කෙච් පන ‘‘උප්පාදාය ධීති උප්පාදට්ඨිති’’ති එවමාදිනා නයෙනෙත්ථ අත්ථං වණ්ණයන්ති. අවිජ්ජා පච්චයොති අවිජ්ජාය සඬබ්බාරානං පච්චයභාවං අපෙක්ඛිත්වා චුත්තං. අවිජ්ජායපි පච්චයසම්භූතත්තා තස්සා අපි පච්චයපරිග්ගහණදස්සනත්ථං උභොපෙතෙ ධම්මා පච්චයසමුප්පන්නාති පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤාති චුත්තං. එවං සෙසෙසුපි යොජෙතබ්බං. ජාති පච්චයො, ජරාමරණං පච්චයසමුප්පන්නන්ති පන පරියායෙන චුත්තං. අතීතමිපි අද්ධානන්ති අතික්කන්තමිපි කාලං. අනාගතමිපි අද්ධානන්ති අප්පත්තමිපි කාලං. උභයත්ථාපි අච්චන්තසංයොගත්ථෙ උපයොගවචනං.

46. ඉදානි නවාකාරවාරානන්තරං තෙ නවාකාරෙ විභාය හෙතුවට්ඨිවපච්චයපදෙහෙව යොජෙත්වා අවිජ්ජා හෙතූ, සඬබ්බාරා හෙතූසමුප්පන්නාතිආදයො තයො වාරා නිද්දිට්ඨා. නවාකාරවාරෙ ජනකඋපත්ථම්භකවසෙන පච්චයො චුත්තො. ඉධ පන හෙතුවාරස්ස පච්චයවාරස්ස ව විසුං ආගතත්තා හෙතූති ජනකපච්චයත්තං, පච්චයොති උපත්ථම්භකපච්චයත්තං වෙදිතබ්බං එකෙකස්සාපි අවිජ්ජාදිකස්ස පච්චයස්ස උභයථා සම්භවතො. පටිච්චවාරෙ අවිජ්ජා පටිච්චාති අත්තනො උප්පාදෙ සඬබ්බාරානං අවිජ්ජාපෙක්ඛන්තා සඬබ්බාරෙහි අවිජ්ජා පටිමුඛං එතබ්බා ගන්තබ්බාති පටිච්චා. එතෙන අවිජ්ජාය සඬබ්බාරුප්පාදනසමත්ථතා චුත්තා හොති. සඬබ්බාරා පටිච්චසමුප්පන්නාති සඬබ්බාරා අවිජ්ජං පටිච්ච තදහිමුඛං පවත්තනතො පටිමුඛං කත්වා න විභාය සමං උප්පන්නා. එවං සෙසෙසුපි ලිඬිගානුරූපෙන යොජෙතබ්බං. අවිජ්ජා පටිච්චාති උස්සුක්කවසෙන වා පායො, අත්ථො පනෙත්ථ අවිජ්ජා අත්තනො පච්චයෙ පටිච්ච පවත්තාති පායසෙසවසෙන යොජෙතබ්බො. එවං සෙසෙසුපි. චතුසුපි ව එතෙසු වාරෙසු ද්වාදසන්තං පටිච්චසමුප්පාදඬිගානං පච්චයස්සෙව වසෙන ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණස්ස නිද්දිසිතබ්බත්තා අවිජ්ජාදිනං එකාදසන්තංයෙව අඬිගානං වසෙන ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං නිද්දිට්ඨං, ජරාමරණස්ස පන අත්තෙ ධීතත්තා තස්ස වසෙන න නිද්දිට්ඨං. ජරාමරණස්සාපි සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසානං පච්චයත්තා ජරාමරණං තෙසං පච්චයං කත්වා උපපරික්ඛමානස්ස තස්සාපි ජරාමරණස්ස වසෙන ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං යුජ්ජතෙව.

47. ඉදානි තානෙව ද්වාදස පටිච්චසමුප්පාදඤ්ඤානි වීසතිආකාරවසෙන විහජිත්වා චතුසඨබ්බෙපනියද්ධතිසන්ධියො දස්සෙත්වා ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං නිද්දිසිතුකාමො පූරිමකම්මභවස්මිත්තිආදිමාහ. තත්ථ පූරිමකම්මභවස්මිත්ති පූරිමෙ කම්මභවෙ, අතීතජාතියං කම්මභවෙ කරියමානෙති අත්ථො. මොහො අවිජ්ජාති යො තදා දුක්ඛාදීසු මොහො, යෙන මුල්ලො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා. ආයුහනා සඬ්ඛාරාති තං කම්මං කරොත්තස්ස පූරිමචෙතනායො, යථා ‘දානං දස්සාමී’ති විත්තං උප්පාදෙත්වා මාසම්පි සංවච්ඡරම්පි දානුපකරණානි සජ්ජෙත්තස්ස උප්පන්නා පූරිමචෙතනායො. පටිග්ගාහකානං පන හත්ථෙ දුක්ඛිණං පතිට්ඨාපයතො චෙතනා භවොති වුව්චති. එකාවජ්ජනෙසු වා ඡසු ජවනෙසු චෙතනා ආයුහනා සඬ්ඛාරා නාම, සත්තමජවනෙ චෙතනා භවො. යා කාචි වා පන චෙතනා භවො, තංසම්පයුත්තා ආයුහනා සඬ්ඛාරා නාම.

නිකන්ති තණ්හාති යා කම්මං කරොත්තස්ස තස්ස එලෙ උපපත්තිභවෙ නිකාමනා පත්ථනා, සා තණ්හා නාම. උපගමනං උපාදානන්ති යං කම්මභවස්ස පච්චයභූතං ‘ඉමස්මිං නාම කම්මෙ කතෙ කාමා සම්පජ්ජන්ති’ති වා ‘ඉදං කත්වා අසුකස්මිං නාම යානෙ කාමෙ සෙවිස්සාමී’ති වා ‘අත්තා උච්ඡින්නො සුඋච්ඡින්නො භොති’ති වා ‘සුඛි භොතිං විගතපරිලාභො’ති වා ‘සීලබ්බතං සුබ්බෙත පරිපූරති’ති වා පවත්තං උපගමනං දල්භගහණං, ඉදං උපාදානං නාම. චෙතනා භවොති ආයුහනාවසානෙ වුත්තා චෙතනා භවො නාම. පූරිමකම්මභවස්මිත්ති අතීතජාතියා කම්මභවෙ කරියමානෙ පවත්තා. ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයාති පච්චුප්පන්නපටිසන්ධියා පච්චයභූතා.

ඉධ පටිසන්ධි විඤ්ඤාණන්ති යං පච්චුප්පන්නභවස්ස භවත්තරපටිසන්ධානවසෙන උප්පන්නත්තා පටිසන්ධිති වුව්චති, තං විඤ්ඤාණං. ඔක්කන්ති නාමරූපන්ති යා ගබ්භෙ රූපාරූපධම්මානං ඔක්කන්ති ආගන්ත්වා පටිසනං විය, ඉදං නාමරූපං. පසාදො ආයතනන්ති යො පසන්නහාවො, ඉදං ආයතනං. ජාතිග්ගහණෙන එකච්චනං කතං. එතෙන චක්ඛාදීනි පඤ්චායතනානි වුත්තානි. ‘පහස්සරම්ඳං, හික්ඛවෙ, විත්තං, තඤ්ච ඛො ආගන්තුකෙහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨ’න්ති (අ. නි. 1.49) එත්ථ භවඤ්චිත්තං අධිජ්ජෙතන්ති ච්චනතො ඉධාපි මනායතනස්ස විපාකභූතත්තා, තස්ස ච කිලෙසකාලුස්සියාභාවෙන පසන්නත්තා පසාදච්චනෙන මනායතනම්පි වුත්තන්ති චෙදිතබ්බං. ඵ්ථිට්ඨො එස්සොති යො ආරම්මණං ඵ්ථිට්ඨො ඵ්චසන්නො උප්පන්නො, අයං එස්සො. චෙදයිතං චෙදනාති යං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන වා සලායතනපච්චයෙන වා එස්සෙන සහ උප්පන්නං විපාකචෙදයිතං, අයං චෙදනා. ඉධුපපත්තිභවස්මිං පූරෙකතස්ස කම්මස්ස පච්චයාති පච්චුප්පන්නෙ විපාකභවෙ අතීතජාතියං කතස්ස කම්මස්ස පච්චයෙන පවත්තන්තිති අත්ථො.

ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානන්ති පරිපක්කායතනස්ස කම්මකරණකාලෙ මොහාදයො දස්සිතා. ආයතිං පටිසන්ධියාති අනාගතෙ පටිසන්ධියා. ආයතිං පටිසන්ධි විඤ්ඤාණන්තිආදීනි වුත්තත්ථානි.

කථං පන ද්වාදසහි පටිච්චසමුප්පාදඛගෙහි ඉමෙ වීසති ආකාරා ගහිතා හොන්තීති? අවිජ්ජා සඬ්ඛාරාති ඉමෙ ද්වෙ අතීතහෙතුයො සරුපතො චුත්තා. යස්මා පන අවිද්වා පරිතස්සති, පරිතස්සිතො උපාදියති, තස්සුපාදානපච්චයා භවො, තස්මා තෙහි ද්වීහි ගහිතෙහි තණ්හුපාදානහවාපි ගහිතාව හොන්ති. පච්චුප්පන්නෙ විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඵස්සවෙදනා සරුපතො චුත්තායෙව. තණ්හුපාදානහවා පච්චුප්පන්නහෙතුයො සරුපතො චුත්තා. භවෙ පන ගහිතෙ තස්ස පුබ්බභාගා තංසම්පයුත්තා වා සඬ්ඛාරා ගහිතාව හොන්ති, තණ්හුපාදානග්ගහණෙන ච තංසම්පයුත්තා. යාය වා මුළ්භො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා ගහිතාව හොති. අනාගතෙ ජාති ජරාමරණන්ති ද්වෙ සරුපෙන චුත්තානි, ජාතිජරාමරණග්ගහණෙනෙව පන විඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච අනාගතඵලානි ගහිතානෙව හොන්ති. තෙසංයෙව හි ජාතිජරාමරණානීති ඵවං ද්වාදසහි අඬ්ගෙහි වීසති ආකාරා ගහිතා හොන්ති.

“අතීතෙ හෙතවො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකං;
ඉදානි හෙතවො පඤ්ච, ආයතිං ඵලපඤ්චකං”න්ති. —

ගාථාය අයමෙවත්ථො චුත්තො. ඉතිමෙති ඉති ඉමෙ. ඉති ඉමෙති වා පාඨො.

චතුසඬ්ඛෙපෙති චතුරො රාසි. අතීතෙ පඤ්ච හෙතුධම්මා ඵකො හෙතුසඬ්ඛෙපො, පච්චුප්පන්නෙ පඤ්ච ඵලධම්මා ඵකො ඵලසඬ්ඛෙපො, පච්චුප්පන්නෙ පඤ්ච හෙතුධම්මා ඵකො හෙතුසඬ්ඛෙපො, අනාගතෙ පඤ්ච ඵලධම්මා ඵකො ඵලසඬ්ඛෙපො.

තයො අද්ධෙති තයො කාලෙ. පයමපඤ්චකවසෙන අතීතකාලො, දුතියතතියපඤ්චකවසෙන පච්චුප්පන්නකාලො, චතුත්ථපඤ්චකවසෙන අනාගතකාලො වෙදිතබ්බො.

තිසන්ධිත්ති තයො සන්ධයො අස්සාති තිසන්ධි, තං තිසන්ධිං.
අතීතහෙතුපච්චුප්පන්නඵලානමන්තරා ඵකො හෙතුඵලසන්ධි,
පච්චුප්පන්නඵලඅනාගතහෙතූනමන්තරා ඵකො ඵලහෙතුසන්ධි,
පච්චුප්පන්නහෙතුඅනාගතඵලානමන්තරා ඵකො හෙතුඵලසන්ධි.

පටිච්චසමුප්පාදපාළියං සරුපතො ආගතවසෙන පන අවිජ්ජාසඬ්ඛාරා ඵකො සඬ්ඛෙපො, විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඵස්සවෙදනා දුතියො, තණ්හුපාදානහවා තතියො, ජාතිජරාමරණං චතුත්ථො. අවිජ්ජාසඬ්ඛාරාති ද්වෙ අඬ්ගානි අතීතකාලානි, විඤ්ඤාණාදීනි භවාචසානානි අට්ඨ පච්චුප්පන්නකාලානි, ජාතිජරාමරණන්ති ද්වෙ අනාගතකාලානි. සඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණානං අන්තරා ඵකො හෙතුඵලසන්ධි, වෙදනාතණ්හානමන්තරා ඵකො ඵලහෙතුසන්ධි, භවජාතීනමන්තරා ඵකො හෙතුඵලසන්ධි.

විසති යා ආකාරෙහි විසති යා කොටියාසෙහි. චතුසඨබ්බෙපෙ ච තයො අද්ධෙ ච තිසන්ධිං පටිච්චසමුප්පාදඤ්ච විසති යා ආකාරෙහි ජානාතීති සම්බන්ධො.

ජානාතීති සුතානුසාරෙන භාවනාරම්භඤ්ජන ජානාති. පස්සතීති ඤාතමෙව චක්ඛුතා දිට්ඨං විය හත්ථතලෙ ආමලකං විය ච ඵ්ඨං කත්වා ඤාණෙනෙව පස්සති. අඤ්ඤාතීති දිට්ඨමරියාදෙනෙව ආසෙවනං කරොන්තො ඤාණෙනෙව ජානාති. මරියාදත්ථො හි එත්ථ ආකාරො. පටිච්ඡ්ඤාතීති භාවනාපාරිපුරියා නිට්ඨං පාපෙන්තො ඤාණෙනෙව පටිවෙධං කරොති. සලක්ඛණවසෙන වා ජානාති, සරසවසෙන පස්සති, පච්චුපට්ඨානවසෙන අඤ්ඤාති, පදට්ඨානවසෙන පටිච්ඡ්ඤාති.

තත්ථ පටිච්චසමුප්පාදොති පච්චයධම්මා වෙදිතබ්බා. පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මාති තෙහි තෙහි පච්චයෙහි නිබ්බන්තධම්මා. කථමිදං ජානිතබ්බන්ති චෙ? හගවතො චචනෙන. හගවතා හි පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නධම්මදෙසනාසුත්තෙ –

“කතමො ච, හික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො, ජාතිපච්චයා, හික්ඛවෙ, ජරාමරණං, උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා තථාගතානං ධීතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා ඉදස්පච්චයතා, තං තථාගතො අභිසම්බුජ්ඤාති අභිසමෙති, අභිසම්බුජ්ඤාත්වා අභිසමෙත්වා ආවික්ඛති දෙසෙති පඤ්ඤාපෙති පට්ඨපෙති විවරති විහජති උත්තානීකරොති ‘පස්සථා’ති වාහ. ජාතිපච්චයා, හික්ඛවෙ, ජරාමරණං, භවපච්චයා, හික්ඛවෙ, ජාති...පෙ.... අවිජ්ජාපච්චයා, හික්ඛවෙ, සඬ්ඛාරා. උප්පාදා වා තථාගතානං...පෙ.... උත්තානීකරොති ‘පස්සථා’ති වාහ. අවිජ්ජාපච්චයා, හික්ඛවෙ, සඬ්ඛාරා. ඉති බො, හික්ඛවෙ, යා තත්ත ථතා අවිතථතා අනඤ්ඤාතා ඉදස්පච්චයතා. අයං වුච්චති, හික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො’ති (සං. නි. 2.20) –

එවං පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙන්නෙන තථතාදීහි වෙච්චනෙහි පච්චයධම්මාව පටිච්චසමුප්පාදොති වුත්තා. තස්මා ජරාමරණාදීනං පච්චයලක්ඛණො පටිච්චසමුප්පාදො, දුක්ඛානුබන්ධනරසො කුම්මග්ගපච්චුපට්ඨානො, අයම්පි සපච්චයත්තා අත්තනො විසෙසපච්චයපදට්ඨානො.

උප්පාදා වා අනුප්පාදා වාහි උප්පාදෙ වා අනුප්පාදෙ වා, තථාගතෙසු උප්පන්නෙසුපි අනුප්පන්නෙසුපිති අත්ථො. ධීතාව සා ධාතූති ධීතොව සො පච්චයසභාවො, න කදාපි ජාතිජරාමරණස්ස පච්චයො න භොතීති අත්ථො. ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා ඉදස්පච්චයතාහි ජාතිපච්චයොයෙව. ජාතිපච්චයෙන හි ජරාමරණසඬ්ඛාතො පච්චයසමුප්පන්නධම්මො තදායත්තතාය තිට්ඨති, ජාතිපච්චයොව ජරාමරණධම්මං නියමෙති, තස්මා ජාති “ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා”ති වුච්චති. ජාතියෙව ඉමස්ස ජරාමරණස්ස පච්චයොති ඉදස්පච්චයො, ඉදස්පච්චයොව ඉදස්පච්චයතා. තත්ති තං පච්චයං. අභිසම්බුජ්ඤාතීති

ඤාණෙන අභිසම්බුද්ධිං. අභිසමෙති ඤාණෙන අභිසමාගච්ඡති. ආචික්ඛති කපෙති. දෙසෙති දස්සෙති. පඤ්ඤාපෙති ජානාපෙති. පට්ඨපෙති ඤාණමුඛෙ යපෙති. විවරති විවරිත්වා දස්සෙති. විහජති විහාගතො දස්සෙති.

උත්තානීකරොති පාකටං කරොති. ඉති ඛොති එවං ඛො. යා තත්ත්වා යා තෙසු “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්තිආදීසු. සො පනායං පටිච්චසමුප්පාදො තෙහි තෙහි පච්චයෙහි අනුනාධිකෙහෙව තස්ස තස්ස ධම්මස්ස සම්භවතො තථතාති, සාමග්ගිං උපගතෙසු පච්චයෙසු මුහුත්තමි තතො නිබ්බත්තනධම්මානං අසම්භවාභාවතො අවිතථතාති, අඤ්ඤාධම්මපච්චයෙහි අඤ්ඤාධම්මානුප්පත්තිතො අනඤ්ඤාතාති, යථාචුත්තානං එතෙසං ජරාමරණාදීනං පච්චයතො වා පච්චයසමුහතො වා ඉද්දප්පච්චයතාති චුත්තො. තත්ත්වා වචනත්ථො – ඉමෙසං පච්චයා ඉද්දප්පච්චයා, ඉද්දප්පච්චයා එව ඉද්දප්පච්චයතා, ඉද්දප්පච්චයානං වා සමුහො ඉද්දප්පච්චයතා. උක්ඛණං පනෙත්ථ සද්දසත්ථතො වෙදිතබ්බන්ති.

ධම්මට්ඨිතිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සම්මසනඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

48. සම්මසනඤාණනිද්දෙසෙ යං කිඤ්චිති අනවසෙසපරියාදානං. රූපන්ති අතිප්පසඬගනියමනං. එවං පද්ද්වයෙනාපි රූපස්ස අසෙසපරිග්ගහො කතො හොති. අථස්ස අතීතාදිනා විහාගං ආරහති. තඤ්චි කිඤ්චි අතීතං කිඤ්චි අනාගතාදිහෙදන්ති. එස නයො වෙදනාදීසුපි. තත්ථ රූපං තාව අද්ධාසන්තතිසමයඛණවසෙන චතුර්ධා අතීතං නාම හොති, තථා අනාගතපච්චුප්පන්නං. තත්ථ අද්ධාවසෙන තාව එකස්ස එකස්මිං භවෙ පටිසන්ධිතො පුබ්බෙ අතීතං, චුතිතො උද්ධං අනාගතං, උභින්නමන්නරෙ පච්චුප්පන්නං. සන්තතිවසෙන සභාගඵකඋතුසමුට්ඨානං එකාභාරසමුට්ඨානඤ්ච පුබ්බාපරියභාවෙන වත්තමානමිපි පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ විසභාගඋතුආභාරසමුට්ඨානං අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. චිත්තජං එකච්චිඑකජවනඑකසමාපත්තිසමුට්ඨානං පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං, කම්මසමුට්ඨානස්ස පාටියෙක්කං සන්තතිවසෙන අතීතාදිහෙදො නත්ථි, තෙසඤ්ඤෙව පන උතුආභාරචිත්තසමුට්ඨානානං උපත්ථම්භනවසෙන තස්ස අතීතාදිභාවො වෙදිතබ්බො. සමයවසෙන එකමුහුත්තපුබ්බණ්ණසායන්හරත්තින්දිවාදීසු සමයෙසු සන්තානවසෙන පවත්තමානං තං තං සමයං පච්චුප්පන්නං නාම, තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. ඛණවසෙන උප්පාදාදිඛණත්තයපරියාපන්නං පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීතං. අපිව අතික්කන්තහෙතුපච්චයකිච්චං අතීතං, නිට්ඨිතහෙතුකිච්චමනිට්ඨිතපච්චයකිච්චං පච්චුප්පන්නං, උභයකිච්චමසම්පත්තං අනාගතං. සකිච්චක්ඛණෙ වා පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීතං. එත්ථ ච ඛණාදිකථාව නිප්පරියායා සෙසා සපරියායා.

අප්ඤ්ඤාත්තන්ති පඤ්ඤාසුපි බන්ධෙසු ඉධ නියකප්ඤ්ඤාත්තං අධිප්පෙනං, තස්මා අත්තතො සන්තානෙ පවත්තං පාටිපුග්ගලිකං රූපං අප්ඤ්ඤාත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

තනො බහිභූතං පන ඉන්ද්‍රියබද්ධං වා අනින්ද්‍රියබද්ධං වා රූපං බහිද්ධා නාම.
 ඔළාරිකන්ති චක්ඛුසොතසානජීවහාකායරූපසද්දගන්ධරසභොට්ඨබ්බසඬ්ඛාතා
 පථවීතජොවායො වාති ද්වාදසවිධං රූපං සට්ඨන්තවසෙන ගහෙනබ්බතො ඔළාරිකං.
 සෙසං පන ආපොධාතු ඉන්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං හදයවත්ථු ඔජා
 ආකාසධාතු කායවිඤ්ඤත්ති වච්චිඤ්ඤත්ති රූපස්ස ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා
 උපවයො සන්තති ජරතා අනිච්චතාති සොළසවිධං රූපං සට්ඨන්තවසෙන
 අගහෙනබ්බතො සුඛමං. භීතං වා පණීතං වාති එත්ථ භීතපණීතභාවො පරියායතො
 නිජ්ජරියායතො ව. තත්ථ අකනිට්ඨානං රූපතො සුදස්සිනං රූපං භීතං, තදෙව
 සුදස්සානං රූපතො පණීතං. එවං යාව නරකසත්තානං රූපං, තාව පරියායතො
 භීතපණීතතා වෙදිතබ්බා. නිජ්ජරියායතො පන යත්ථ අකුසලවිපාකං උජ්ජජ්ජති, තං
 භීතං. යත්ථ කුසලවිපාකං, තං පණීතං. යං දුරෙ සන්තිකෙ වාති එත්ථ යං සුඛමං,
 තදෙව දුජ්ජපට්ඨිජ්ඣසභාවත්තා දුරෙ. යං ඔළාරිකං, තදෙව සුජ්ජපට්ඨිජ්ඣසභාවත්තා
 සන්තිකෙ.

සබ්බං රූපං අනිච්චතො වචන්තෙති එකං සම්මසනං, දුක්ඛතො වචන්තෙති එකං
 සම්මසනං, අනත්තතො වචන්තෙති එකං සම්මසනන්ති එත්ථ අයං භික්ඛු “යං
 කිඤ්චි රූප”න්ති එවං අනියමනිද්දිට්ඨං සබ්බමිපි රූපං අතීතත්තිකෙන වෙච චතුහි
 අජ්ඣක්තාදිදුකෙහි වාති එකාදසහි ඔකාසෙහි පරිච්ඡින්නිත්වා සබ්බං රූපං
 අනිච්චතො වචන්තෙති අනිච්චන්ති සම්මසති. කථං? පරතො චුත්තනයෙන.
 චුත්තඤ්ඤෙන – “රූපං අතීතානාගතපච්චුජ්ජන්තං අනිච්චං බයට්ඨෙනා”ති (පටි.
 ම. 1.48). තස්මා එස යං අතීතං රූපං, තං යස්මා අතීතෙයෙව බිණං, නයිමං භවං
 සම්පත්තන්ති අනිච්චං බයට්ඨෙන, යං අනාගතං රූපං අනත්තරභවෙ
 නිබ්බන්තිස්සති, තමපි තත්තෙව බියිස්සති, න තනො පරං භවං ගමිස්සතිති අනිච්චං
 බයට්ඨෙන, යං පච්චුජ්ජන්තං රූපං, තං ඉධෙව බියති, න ඉතො ගච්ඡතිති අනිච්චං
 බයට්ඨෙන, යං අජ්ඣක්තං රූපං, තමපි අජ්ඣක්තමෙව බියති, න බහිද්ධාභාවං
 ගච්ඡතිති අනිච්චං බයට්ඨෙන, යං බහිද්ධා ඔළාරිකං සුඛමං භීතං පණීතං දුරෙ
 සන්තිකෙ, තමපි එත්තෙව බියති, න දුරභාවං ගච්ඡතිති අනිච්චං බයට්ඨෙනාති
 සම්මසති. ඉදං සබ්බමිපි “අනිච්චං බයට්ඨෙනා”ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං,
 පහෙදතො පන එකාදසවිධං හොති.

සබ්බමෙව චෙතං දුක්ඛං භයට්ඨෙනාති සම්මසති. භයට්ඨෙනාති සජ්ජපිභයතාය.
 යඤ්චි අනිච්චං, තං භයාවහං හොති සීහොපමසුත්තෙ (අ. නි. 4.33; සං. නි. 3.78)
 දෙවානං විය. ඉති ඉදමිපි “දුක්ඛං භයට්ඨෙනා”ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං,
 පහෙදතො පන එකාදසවිධං හොති.

යථා ව දුක්ඛං, එවං සබ්බමිපි තං අනත්තා අසාරකට්ඨෙනාති සම්මසති.
 අසාරකට්ඨෙනාති “අත්තා නිවාසි කාරකො වෙදකො සයංවසි”ති එවං
 පරිකජ්ජිතස්ස අත්තසාරස්ස අභාවෙන. යඤ්චි අනිච්චං දුක්ඛං, අත්තනොපි
 අනිච්චතං වා උදයබ්බයපීළනං වා වාරොතුං න සක්කොති, කුතො තස්ස
 කාරකාදිභාවො. තෙනාහ – “රූපඤ්ච හිදං, භික්ඛවෙ, අත්තා අභවිස්ස, නයිදං රූපං

ආබාධාය සංවත්තෙය්‍යා” තිආදි (සං. නි. 3.59). ඉති ඉදං “අනත්තා අසාරකට්ඨෙතා” ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං, පහෙදතො පන එකාදසවිධං හොති. එසෙව නයො වෙදනාදීසු. ඉති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ එකාදස එකාදස කත්වා පඤ්චසු ඛන්ධෙසු පඤ්චපඤ්ඤාස සම්මසනානි හොන්ති, අනිච්චතො පඤ්චපඤ්ඤාස, දුක්ඛතො පඤ්චපඤ්ඤාස, අනත්තතො පඤ්චපඤ්ඤාසානි තිවිධානුපස්සනාවසෙන සබ්බානි පඤ්චසට්ඨිසතසම්මසනානි හොන්ති.

කෙවි පන “සබ්බං රූපං, සබ්බං වෙදනං, සබ්බං සඤ්ඤං, සබ්බෙ සඬ්ඛාරෙ, සබ්බං විඤ්ඤාණන්ති පදම්පි පක්ඛිපිත්වා එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ ද්වාදස ද්වාදස කත්වා පඤ්චසු සට්ඨි, අනුපස්සනාතො අසිතිසතසම්මසනානි” ති වදන්ති.

අතීතාදිවිභාගෙ පනෙත්ථ සන්තතිවසෙන ඛණාදිවසෙන ව වෙදනාය අතීතානාගතපච්චුප්පන්තභාවො වෙදිතබ්බො. තත්ථ සන්තතිවසෙන එකවිථිඑකජවනඑකසමාපත්තිපරියාපන්තා එකවිධවිසයසමායොගජ්ජවත්තා ව පච්චුප්පන්තා, තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා. ඛණාදිවසෙන ඛණත්තයපරියාපන්තා පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතා සකිච්චඤ්ච කුරුමානා වෙදනා පච්චුප්පන්තා, තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා. අජ්ඣත්තඛනිද්ධාහෙදො නියකජ්ඣත්තවසෙනෙව වෙදිතබ්බො.

ඔළාරිකසුඛමභාවො “අකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, කුසලාබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛමා” තිආදිනා (විභ. 4) නයෙන විභඩ්ගෙ වුත්තෙන ජාතිසභාවපුග්ගලලොකියලොකුත්තරවසෙන වෙදිතබ්බො. ජාතිවසෙන තාව අකුසලා වෙදනා සාවජ්ජකිරියහෙතූතො, කිලෙසසන්තාපභාවතො ව අවුපසන්තවුත්තිති කුසලවෙදනාය ඔළාරිකා, සබ්‍යාපාරතො සඋස්සාහතො සවිපාකතො කිලෙසසන්තාපභාවතො සාවජ්ජතො ව විපාකාබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා, සවිපාකතො කිලෙසසන්තාපභාවතො සබ්‍යාඛජ්ඣකතො සාවජ්ජතො ව කිරියාබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා. කුසලාබ්‍යාකතා පන වුත්තවිපරියායතො අකුසලාය වෙදනාය සුඛමා. ද්වෙපි කුසලාකුසලා වෙදනා සබ්‍යාපාරතො සඋස්සාහතො සවිපාකතො ව යථායොගං දුට්ඨායපි අබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා, වුත්තවිපරියායෙන දුට්ඨාපි අබ්‍යාකතා තාහි සුඛමා. එවං තාව ජාතිවසෙන ඔළාරිකසුඛමතා වෙදිතබ්බො.

සභාවවසෙන පන දුක්ඛා වෙදනා නිරස්සාදතො සවිජ්ජාරතො බොහකරණතො උබ්බෙජනියතො අභිභවනතො ව ඉතරාහි ද්විහි ඔළාරිකා, ඉතරා පන ද්වෙ සාතතො සන්තතො පණීතතො මනාපතො මජ්ඣත්තතො ව යථායොගං දුක්ඛාය සුඛමා. උභො පන සුඛදුක්ඛා සවිජ්ජාරතො උබ්බෙජනියතො බොහකරණතො පාකටතො ව අදුක්ඛමසුඛාය ඔළාරිකා, සා වුත්තවිපරියායෙන තදුභයතො සුඛමා. එවං සභාවවසෙන ඔළාරිකසුඛමතා වෙදිතබ්බො.

පුග්ගලවසෙන පන අසමාපන්තස්ස වෙදනා නානාරම්මණෙ වික්ඛිත්තභාවතො සමාපන්තස්ස වෙදනාය ඔළාරිකා, විපරියායෙන ඉතරා සුඛමා. එවං පුග්ගලවසෙන ඔළාරිකසුඛමතා වෙදිතබ්බො.

ලෝකියලොකුත්තරවසෙන පන සාසවා වෙදනා ලෝකියා, සා
ආසවුප්පත්තිහෙතුනො ඔසනියනො යොගනියනො ගන්ථනියනො නීවරණියනො
උපාදානියනො සංකිලෙසිකනො පුටුප්පනසාධාරණනො ච අනාසවාය ඔළාරිකා,
අනාසවා ච විපරියායෙන සාසවාය සුබ්බමා. එවං ලෝකියලොකුත්තරවසෙන
ඔළාරිකසුබ්බමතා වෙදිතබ්බා.

තත්ථ ජාතිආදිවසෙන සම්භෙදො පරිහරිතබ්බො.
අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා හි වෙදනා ජාතිවසෙන අබ්‍යාකතත්තා
සුබ්බමාපි සමානා සභාවාදිවසෙන ඔළාරිකා හොති. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“අබ්‍යාකතා වෙදනා සුබ්බමා, දුක්ඛා වෙදනා ඔළාරිකා. සමාපන්නස්ස
වෙදනා සුබ්බමා, අසමාපන්නස්ස වෙදනා ඔළාරිකා. අනාසවා වෙදනා සුබ්බමා,
සාසවා වෙදනා ඔළාරිකා”ති (විභ. 11).

යථා ච දුක්ඛා වෙදනා, එවං සුඛාදයොපි. තාපි හි ජාතිවසෙන ඔළාරිකා,
සභාවාදිවසෙන සුබ්බමා හොත්ති. තස්මා යථා ජාතිආදිවසෙන සම්භෙදො න හොති,
තථා වෙදනානං ඔළාරිකසුබ්බමතා වෙදිතබ්බා. සෙය්‍යථිදං, අබ්‍යාකතා ජාතිවසෙන
කුසලාකුසලාහි සුබ්බමා. තත්ථ කතමා අබ්‍යාකතා? කිං දුක්ඛා? කිං සුඛා? කිං
සමාපන්නස්ස? කිං අසමාපන්නස්ස? කිං සාසවා? කිං අනාසවාති? එවං
සභාවාදිභෙදො න පරාමසිතබ්බො. එස නයො සබ්බත්ථ.

අපිච “තං තං වා පන වෙදනං උපාදායුපාදාය වෙදනා ඔළාරිකා සුබ්බමා
දට්ඨබ්බා”ති වචනනො අකුසලාදීසුපි ලොභසහගතාය දොසසහගතා වෙදනා අග්ගි
විය නිස්සයදහනනො ඔළාරිකා, ලොභසහගතා සුබ්බමා. දොසසහගතාපි නියතා
ඔළාරිකා, අනියතා සුබ්බමා. නියතාපි කප්පට්ඨිනිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුබ්බමා.
කප්පට්ඨිනිකාසුපි අසඬ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුබ්බමා. ලොභසහගතා පන
දිට්ඨිසම්පයුත්තා ඔළාරිකා, ඉතරා සුබ්බමා. සාපි නියතා කප්පට්ඨිනිකා අසඬ්ඛාරිකා
ඔළාරිකා, ඉතරා සුබ්බමා. අවිසෙසෙන ච අකුසලා බහුවිපාකා ඔළාරිකා, අප්පවිපාකා
සුබ්බමා. කුසලා පන අප්පවිපාකා ඔළාරිකා, බහුවිපාකා සුබ්බමා.

අපිච කාමාවචරකුසලා ඔළාරිකා, රූපාවචරා සුබ්බමා, තතො අරූපාවචරා, තතො
ලොකුත්තරා. කාමාවචරා ච දානමයා ඔළාරිකා, සීලමයා සුබ්බමා. සීලමයාපි
ඔළාරිකා, තතො භාවනාමයා සුබ්බමා. භාවනාමයාපි දුභෙතුකා ඔළාරිකා, තිභෙතුකා
සුබ්බමා. තිභෙතුකාපි සසඬ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, අසඬ්ඛාරිකා සුබ්බමා. රූපාවචරා ච
පට්ඨමජ්ඣානිකා ඔළාරිකා...පෙ.... පඤ්චමජ්ඣානිකා සුබ්බමාව. අරූපාවචරා ච
ආකාසානඤ්චායතනසම්පයුත්තා ඔළාරිකා...පෙ....
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසම්පයුත්තා සුබ්බමාව. ලොකුත්තරා ච
සොතාපත්තිමග්ගසම්පයුත්තා ඔළාරිකා...පෙ.... අරහත්තමග්ගසම්පයුත්තා
සුබ්බමාව. එස නයො තංතංභූමිවිපාකකිරියාවෙදනාසු
දුක්ඛාදිඅසමාපන්නාදිසාසවාදිවසෙන චුත්තවෙදනාසු ච. ඔකාසවසෙන වාපි නිරයෙ

දුක්ඛා ඔළාරිකා, තිරච්ඡානයොනියං සුබ්බමා...පෙ.... පරනිම්මිතවසවත්තීසු සුබ්බමාව. යථා ව දුක්ඛා, එවං සුඛාපි සබ්බත්ථ යථානුරූපං යොජෙතබ්බා. වත්ථුවසෙන වාපි භීතවත්ථුකා යා කාචි වෙදනා ඔළාරිකා, පණිතවත්ථුකා සුබ්බමා. භීතපණිතහෙදෙ යා ඔළාරිකා, සා භීතා. යා ව සුබ්බමා, සා පණිතාති දට්ඨබ්බා.

දුරසන්නිකපදෙ පන “අකුසලා වෙදනා කුසලාබ්‍යාකතාහි වෙදනාහි දුරෙ, අකුසලා වෙදනා අකුසලාය වෙදනාය සන්නිකෙ” තිආදිනා (විභ. 13) නයෙන විභඩ්ගෙ විභත්තා. තස්මා අකුසලා වෙදනා විසභාගතො අසංසට්ඨතො අසරික්ඛතො ව කුසලාබ්‍යාකතාහි දුරෙ, තථා කුසලාබ්‍යාකතා අකුසලාය. එස නයො සබ්බවාරෙසු. අකුසලා පන වෙදනා සභාගතො සංසට්ඨතො සරික්ඛතො ව අකුසලාය සන්නිකෙති ඉදං වෙදනාය අතීතාදිවිභාගෙ විත්ථාරකථාමුඛං. තංතංවෙදනාසම්පයුත්තානං පන සඤ්ඤාදීනම්පි එතං එවමෙව වෙදිතබ්බං.

යෙ පනෙත්ථ වෙදනාදීසු වක්ඛු...පෙ.... ජරාමරණන්ති පෙය්‍යාලෙන සංඛිත්තෙසු ව ධම්මෙසු ලොකුත්තරධම්මා ආගතා, තෙ අසම්මසනුපගත්තා ඉමස්මිං අධිකාරෙ න ගහෙතබ්බා. තෙ පන කෙවලං තෙන තෙන පදෙන සඬග්ගිතධම්මදස්සනවසෙන ව අභිඤ්ඤායානිද්දෙසෙ ආගතනයෙන ව චුත්තා. යෙපි ව සම්මසනුපගා, තෙසු යෙ යස්ස පාකටා භොන්ති, සුඛෙන පරිග්ගහං ගච්ඡන්ති, තෙසු තෙන සම්මසනං ආරභිතබ්බං. ජාතිජරාමරණවසෙන විසුං සම්මසනාභාවෙපි ජාතිජරාමරණවත්තෙසුයෙව පන සම්මසිතෙසු තානිපි සම්මසිතාති භොන්තීති පරියායෙන තෙසම්පි වසෙන සම්මසනං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චතො වචන්ථෙතීතිආදිනා නයෙන අතීතත්තිකස්සෙව ව වසෙන සම්මසනස්ස චුත්තත්තා අප්ඤ්ඤාදිහෙදං අනාමසිත්වාපි අතීතත්තිකස්සෙව වසෙන පරිච්ඡින්නදිත්වාපි අනිච්චාදිතො සම්මසනං කාතබ්බමෙව.

යං පන අනිච්චං, තං යස්මා නියමතො සඬබ්බාදිහෙදං භොති, තෙනස්ස පරියායදස්සනත්ථං, නානාකාරෙහි වා මනසිකාරප්පවත්තිදස්සනත්ථං රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං සඬබ්බන්තිආදිමාහ. තඤ්ඤි හුත්වා අභාවට්ඨයෙන අනිච්චං, අනිච්චන්තිකතාය ආදිඅන්තවත්තතාය වා අනිච්චං. පච්චයෙහි සමාගන්ත්වා කතත්තා සඬබ්බං. පච්චයෙ පටිච්ච නිස්සාය සමං, සහ වා උප්පන්නත්තා පටිච්චසමුප්පන්නං. එතෙන පච්චයෙහි කතෙපි පච්චයානං අබ්‍යාපාරතං දස්සෙති. ඛයධම්මන්ති ඛියනධම්මං ඛියනපකතිකං. වයධම්මන්ති නස්සනධම්මං. නයිදං මන්දිභාවක්ඛයවසෙන ඛයධම්මං, කෙවලං විගමනපකතිකං. පහුතස්ස මන්දිභාවොපි හි ලොකෙ ඛයොති චුච්චති. විරාගධම්මන්ති නයිදං කුභිඤ්චි ගමනවසෙන වයධම්මං, කෙවලං සභාවාතික්කමනපකතිකං. “විරාගො නාම ජිගුච්ඡනං වා සමතික්කමො වා” ති හි චුත්තං. නිරොධධම්මන්ති නයිදං සභාවාතික්කමෙන පුනරාවත්තිධම්මං, කෙවලං අපුනරාවත්තිනිරොධෙන නිරුප්ඤ්ඤානපකතිකන්ති පුරිමපුරිමපදස්ස අත්ථවිවරණවසෙන පච්ඡිමපච්ඡිමපදං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අප වා එකඟව පරියාපන්නරූප හඬගවසෙන බයධම්මං,
එකසන්නති පරියාපන්නරූප ක්වයවසෙන වයධම්මං, රූපස්ස ඛණ්ඩගවසෙන
විරාගධම්මං, තිණ්ණමිපි අපුනප්පවත්තිවසෙන නිරොධධම්මන්තිපි යොජෙතබ්බං.

ජරාමරණං අනිච්චන්තිආදීසු ජරාමරණං න අනිච්චං, අනිච්චසභාවානං පන
බන්ධානං ජරාමරණත්තා අනිච්චං නාම ජාතං. සඬබ්බාදීසුපි එසෙව නයො.
අන්තරපෙය්‍යාලෙ ජාතියාපි අනිච්චාදිතාය එසෙව නයො.

ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්තිආදි න විපස්සනාවසෙන චුත්තං, කෙවලං
පටිච්චසමුප්පාදස්ස එකෙක අඬගවසෙන සඬබ්බිපිත්වා වචත්ථානතො සම්මසනඤාණං
නාම භොතීති පරියායෙන චුත්තං. න පනෙනං කලාපසම්මසනඤාණං
ධම්මට්ඨිතිඤාණමෙව තං භොතීති. අසති ජාතියාති ලිඬගවිපල්ලාසො කතො,
අසති ජාතියාති චුත්තං භොතීති. අසති සඬබ්බාදරසුති වචනවිපල්ලාසො කතො,
අසන්නෙසු සඬබ්බාදරසුති චුත්තං භොතීති. භවපච්චයා ජාති, අසතිතිආදි “භවපච්චයා
ජාති, අසති භවෙ නත්ථි ජාති” තිආදිනා නයෙන යොජෙතබ්බං.

සම්මසනඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. උදයබ්බයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

49. ඉදානි අනන්තරං චුත්තස්ස සම්මසනඤාණස්ස නානානයෙහි
භාවනාර්ථකරණෙන පාරං ගන්ත්වා යිතෙන අනිච්චාදිතො දිට්ඨෙ සඬබ්බාදර
උදයබ්බයෙන පරිච්ඡින්නිත්වා අනිච්චාදිතො විපස්සනත්ථං චුත්තස්ස
උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණස්ස නිද්දෙසෙ ජාතං රූපන්තිආදීසු සන්නතිවසෙන
යථාසකං පච්චයෙහි නිබ්බත්තං රූපං. තස්ස ජාතස්ස රූපස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණං
ජාතිං උප්පාදං අභිනවාකාරං උදයොති, විපරිණාමලක්ඛණං බයං හඬගං වයොති,
අනුපස්සනා පුනප්පුනං නිසාමනා, උදයබ්බය අනුපස්සනාඤාණන්ති අත්ථො.
වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො. ජාතිජරාමරණවත්තානංයෙව උදයබ්බයස්ස
පරිග්ගහෙතබ්බත්තා ජාතිජරාමරණානං උදයබ්බයාභාවතො ජාතිජරාමරණං
අනාමසිත්වා ජාතං චක්ඛු...පෙ.... ජාතො භවොති පෙය්‍යාලං කතං. සො එවං
පඤ්චන්තං බන්ධානං උදයබ්බයං පස්සන්තො එවං ජානාති “ඉමෙසං බන්ධානං
උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අනුප්පන්නානං රාසි වා නිවයො වා නත්ථි,
උප්පජ්ජමානානම්පි රාසිතො වා නිවයතො වා ආගමනං නාම නත්ථි,
නිරුජ්ඣමානානම්පි දිසාවිදිසාගමනං නාම නත්ථි, නිරුද්ධානම්පි එකස්මිං යානෙ
රාසිතො නිවයතො නිධානතො අවට්ඨානං නාම නත්ථි. යථා පන විණාය
වාදියමානාය උප්පන්නස්ස සද්දස්ස නෙව උප්පත්තිතො පුබ්බෙ සන්නිවයො අත්ථි,
න උප්පජ්ජමානො සන්නිවයතො ආගතො, න නිරුජ්ඣමානස්ස දිසාවිදිසාගමනං
අත්ථි, න නිරුද්ධො කත්ථවි සන්නිවිතො තිට්ඨති, අප්ථ ඛො විණඤ්ච උපවිණඤ්ච
පුරිසස්ස ව තජ්ජං වායාමං පටිච්ච අහුත්වා සම්භොති, හුත්වා පටිවෙති, එවං සබ්බෙපි
රූපාරූපිතො ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිවෙන්නි” ති.

50. එවං සඨබ්බපතො උදයබ්බයදස්සනං දස්සෙත්වා ඉදානි චිත්ථාරතො දස්සෙතුං පඤ්චන්තං බන්ධනං උදයං පස්සන්තො කති ලක්ඛණානි පස්සතිතිආදීහි රාසිතො ගණනං පුච්ඡිත්වා, පඤ්චන්තං බන්ධනං උදයං පස්සන්තො පඤ්චවීසති ලක්ඛණානි පස්සතිතිආදීහි රාසිතොව ගණනං විස්සජ්ජෙත්වා, පුන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො කති ලක්ඛණානි පස්සතිතිආදීහි විභාගතො ගණනං පුච්ඡිත්වා රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සතිතිආදීහි විභාගතො ගණනං විස්සජ්ජෙත්වා, පුන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො කතමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සතිතිආදීහි ලක්ඛණවිභාගං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං.

තත්ථ අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයොති “පුරිමකම්මහවස්මිං මොහො අවිජ්ජා”ති වුත්තාය අවිජ්ජාය සති ඉමස්මිං භවෙ රූපස්ස උප්පාදො හොතිති අත්ථො. පච්චයසමුදයට්ඨෙතානි පච්චයස්ස උප්පන්නභාවෙනානි අත්ථො. අවිජ්ජාතණ්හාකම්මානි චෙත්ථ ඉධ පටිසන්ධිහෙතුභූතා අතීතපච්චයා. ඉමෙසු ච තීසු ගහිතෙසු සඨ්ඛාරූපාදානානි ගහිතානෙව හොන්ති. ආභාරසමුදයාති පවත්තිපච්චයෙසු කබලීකාරාභාරස්ස බලවත්තා සොයෙව ගහිතො. තස්මිං පන ගහිතෙ පවත්තිහෙතුභූතානි උතුචිත්තානිපි ගහිතානෙව හොන්ති. නිබ්බත්තිලක්ඛණන්ති අද්ධාසන්තතිඛණවසෙන රූපස්ස උප්පාදං, උප්පාදොයෙව සඨ්ඛලලක්ඛණත්තා ලක්ඛණන්ති ච වුත්තො. පඤ්ච ලක්ඛණානීති අවිජ්ජා තණ්හා කම්මාභාරා නිබ්බත්ති චාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි. අවිජ්ජාදයොපි හි රූපස්ස උදයො ලක්ඛීයති එතෙහීති ලක්ඛණානි. නිබ්බත්ති පන සඨ්ඛලලක්ඛණමෙව, තම්පි සඨ්ඛලන්ති ලක්ඛීයති එතෙනානි ලක්ඛණං.

අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධොති අනාගතභවස්ස පච්චයභූතාය ඉමස්මිං භවෙ අවිජ්ජාය අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණෙන නිරොධෙ කතෙ පච්චයාභාවා අනාගතස්ස රූපස්ස අනුප්පාදො නිරොධො හොතිති අත්ථො. පච්චයනිරොධට්ඨෙතානි පච්චයස්ස නිරුද්ධභාවෙනානි අත්ථො. නිරොධො චෙත්ථ අනාගතපටිසන්ධිපච්චයානං ඉධ අවිජ්ජාතණ්හාකම්මානංයෙව නිරොධො. ආභාරනිරොධා රූපනිරොධොති පවත්තිපච්චයස්ස කබලීකාරාභාරස්ස අභාවෙ තංසමුට්ඨානරූපාභාවො හොති. විපරිණාමලක්ඛණන්ති අද්ධාසන්තතිඛණවසෙන රූපස්ස භඨිගං, භඨිගොයෙව සඨ්ඛලලක්ඛණත්තා ලක්ඛණන්ති වුත්තො. ඉධ පඤ්ච ලක්ඛණානීති අවිජ්ජාතණ්හාකම්මාභාරානං අභාවනිරොධා චත්තාරි, විපරිණාමො එකන්ති පඤ්ච. එස නයො වෙදනාක්ඛන්ථාදීසු. අයං පන විසෙසො – අරූපක්ඛන්ධානං උදයබ්බයදස්සනං අද්ධාසන්තතිවසෙන, න ඛණවසෙන. එස්සො වෙදනාසඤ්ඤාසඨ්ඛාරක්ඛන්ධානං පවත්තිපච්චයො, තංනිරොධා ච තෙසං නිරොධො. නාමරූපං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස පවත්තිපච්චයො, තංනිරොධා ච තස්ස නිරොධොති.

කෙච් පනාහු – “චතුධා පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනෙ අතීතාදිවිභාගං අනාමසිත්ථාව සබ්බසාමඤ්ඤවසෙන අවිජ්ජාදීහි උදෙතීති උප්පජ්ජමානභාවමත්තං ගණ්හාති, න උප්පාදං. අවිජ්ජාදිනිරොධා නිරුජ්ජතීති අනුප්පජ්ජමානභාවමත්තං

ගණ්භාති, න භඬිගං. බණනො උදයබ්බයදස්සනෙ පච්චුප්පන්නානං උප්පාදං භඬිගං ගණ්භාති''ති.

විපස්සමානො පන විපස්සකො පයමං පච්චයනො උදයබ්බයං මනසිකරිත්වා විපස්සනාකාලෙ අවිජ්ජාදිකෙ චතුරො ධම්මෙ විස්සජ්ජේත්වා උදයබ්බයවත්තෙයෙව බන්ධෙ ගහෙන්වා තෙසං උදයබ්බයං පස්සති, එවඤ්ච තස්ස විපස්සකස්ස “එවං රූපාදීනං උදයො, එවං වයො, එවං රූපාදයො උදෙන්ති, එවං චෙන්ති”ති පච්චයනො ච බණනො ච විත්ථාරෙන උදයබ්බයං පස්සනො “ඉති කිර ඉමෙ ධම්මා අනුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිචෙන්ති”ති ඤාණං විසදතරං හොති, සච්චපට්චිවසමුප්පාදනයලක්ඛණහෙදා පාකටා හොන්ති. යඤ්භි සො අවිජ්ජාදිසමුදයා බන්ධානං සමුදයං අවිජ්ජාදිනිරොධා ච බන්ධානං නිරොධං පස්සති, ඉදමස්ස පච්චයනො උදයබ්බයදස්සනං. යං පන නිබ්බත්තිලක්ඛණවිපරිණාමලක්ඛණානි පස්සන්තො බන්ධානං උදයබ්බයං පස්සති, ඉදමස්ස බණනො උදයබ්බයදස්සනං. උප්පත්තික්ඛණෙයෙව හි නිබ්බත්තිලක්ඛණං, භඬිගක්ඛණෙ ච විපරිණාමලක්ඛණං.

ඉච්චස්සෙවං පච්චයනො චෙව බණනො ච ද්වේධා උදයබ්බයං පස්සනො පච්චයනො උදයදස්සනෙන සමුදයසච්චං පාකටං හොති ජනකාවබ්බොධනො. බණනො උදයදස්සනෙන දුක්ඛසච්චං පාකටං හොති ජාතිදුක්ඛාවබ්බොධනො. පච්චයනො වයදස්සනෙන නිරොධසච්චං පාකටං හොති පච්චයානුප්පාදෙන පච්චයවනං අනුප්පාදාවබ්බොධනො. බණනො වයදස්සනෙන දුක්ඛසච්චමෙව පාකටං හොති මරණදුක්ඛාවබ්බොධනො. යඤ්චස්ස උදයබ්බයදස්සනං, මග්ගොවායං ලොකිකොති මග්ගසච්චං පාකටං හොති තත්ත්ව සම්මොහවිසාතනො.

පච්චයනො වස්ස උදයදස්සනෙන අනුලොමො පට්චිවසමුප්පාදො පාකටො හොති “ඉමස්මිං සති ඉදං හොති”ති (ම. නි. 1.404; සං. නි. 2.21; උදා. 1) අවබ්බොධනො. පච්චයනො වයදස්සනෙන පටිලොමො පට්චිවසමුප්පාදො පාකටො හොති “ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣති”ති (ම. නි. 1.406; සං. නි. 2.21; උදා. 2) අවබ්බොධනො. බණනො පන උදයබ්බයදස්සනෙන පට්චිවසමුප්පන්නා ධම්මා පාකටා හොන්ති සඬ්ඛතලක්ඛණාවබ්බොධනො. උදයබ්බයවත්තො හි සඬ්ඛතා, තෙ ච පට්චිවසමුප්පන්නාති.

පච්චයනො වස්ස උදයදස්සනෙන එකත්තනයො පාකටො හොති හෙතුඵලසම්බන්ධෙන සන්තානස්ස අනුපච්ඡේදාවබ්බොධනො. අථ සුට්ඨතරං උච්ඡේදදිට්ඨිං පජහති. බණනො උදයදස්සනෙන නානත්තනයො පාකටො හොති නවනවානං උප්පාදාවබ්බොධනො. අථ සුට්ඨතරං සස්සතදිට්ඨිං පජහති. පච්චයනො වස්ස උදයබ්බයදස්සනෙන අධ්‍යාපාරනයො පාකටො හොති ධම්මානං අවසවත්තිභාවාවබ්බොධනො. අථ සුට්ඨතරං අත්තදිට්ඨිං පජහති. පච්චයනො පන උදයදස්සනෙන එවංධම්මතානයො පාකටො හොති පච්චයානුරූපෙන ඵලස්සුප්පාදාවබ්බොධනො. අථ සුට්ඨතරං අකිරියදිට්ඨිං පජහති.

පව්වයතො වස්ස උදයදස්සනෙන අනත්තලක්ඛණං පාකටං හොති ධම්මානං නිරිහකත්තපව්වයපටිබද්ධවුත්තිතාවබොධතො. ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙන අනිච්චලක්ඛණං පාකටං හොති හුත්වා අභාවාවබොධතො, පුබ්බත්තාපරන්තවිචේකාවබොධතො ව. දුක්ඛලක්ඛණමපි පාකටං හොති උදයබ්බයෙහි පටිපිළනාවබොධතො. සභාවලක්ඛණමපි පාකටං හොති උදයබ්බයපරිච්ඡින්නාවබොධතො. සභාවලක්ඛණෙ සඬ්ඛනලක්ඛණස්ස තාවකාලිකත්තමපි පාකටං හොති, උදයක්ඛණෙ වයස්ස, වයක්ඛණෙ ව උදයස්ස අභාවාවබොධතොති.

තස්සෙවං පාකටිභූතසච්චපටිච්චසමුප්පාදනයලක්ඛණභෙදස්ස “එවං කිර නාමිමෙ ධම්මා අනුප්පන්නපුබ්බා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති” ති නිච්චනවාච හුත්වා සඬ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති. න කෙවලඤ්ච නිච්චනවාච, සුරියුග්ගමනෙ උස්සාවබ්බිත්ථු විය උදකපුබ්බුලො විය උදකෙ දණ්ඩරාජී විය ආරග්ගෙ සාසපො විය විජ්ජුප්පාදො විය ව පරිත්තට්ඨායිනො මායාමරිච්ඡුපිනන්තඅලාතවක්කගන්ධබ්බනගරථෙණකදලිආදයො විය අසාරා නිස්සාරාති වාපි උපට්ඨහන්ති. එත්තාවතා තෙන “වයධම්මමෙව උප්පජ්ජති, උප්පන්නඤ්ච වයං උපෙති” ති ඉමිනා ආකාරෙන සමපඤ්ඤාස ලක්ඛණානි පටිච්ඡික්ඛිත්වා යිතං උදයබ්බයානුපස්සනා නාම පඨමං තරුණවිපස්සනාඤාණං අධිගතං හොති, යස්සාධිගමා “ආරද්ධවිපස්සකො” ති සඬ්ඛං ගච්ඡති. ඉමස්මි. ඤාණෙ යිතස්ස ඔභාසාදයො දස විපස්සනූපක්කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති, යෙසං උප්පත්තියා අකුසලො යොගාවචරො තෙසු මග්ගඤාණසඤ්ඤී හුත්වා අමග්ගමෙව “මග්ගො” ති ගණ්හාති, උපක්කිලෙසජටාජටිතො ව හොති. කුසලො පන යොගාවචරො තෙසු විපස්සනං ආරොපෙන්තො උපක්කිලෙසජටං විජටෙන්වා “එතෙ ධම්මා න මග්ගො, උපක්කිලෙසවිමුත්තං පන වීථිපට්පන්නං විපස්සනාඤාණං මග්ගො” ති මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච වචන්ට්ඨෙති. තස්සෙවං මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච ඤත්වා යිතං ඤාණං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

එත්තාවතා ව පන තෙන චතුත්තං සච්චානං වචන්ථානං කතං හොති. කථං? නාමරූපපරිග්ගහෙ සති පව්වයපරිග්ගහසම්භවතො ධම්මට්ඨිතිඤාණවචනෙනෙව වුත්තෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිසඬ්ඛානෙන නාමරූපවචන්ථාපනෙන දුක්ඛසච්චස්ස වචන්ථානං කතං හොති, කඬ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිසඬ්ඛානෙන පව්වයපරිග්ගහණෙන සමුදයසච්චස්ස වචන්ථානං, උදයබ්බයානුපස්සනෙන ව ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙන දුක්ඛසච්චස්ස වචන්ථානං කතං, පව්වයතො උදයදස්සනෙන සමුදයසච්චස්ස වචන්ථානං, පව්වයතො වයදස්සනෙන නිරොධසච්චස්ස වචන්ථානං, යඤ්චස්ස උදයබ්බයදස්සනං, මග්ගොවායං ලොකිකොති තත්ත්ව සම්මොභවිසාතතො ඉමිස්සඤ්ච මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධියං විපස්සනො සම්මා මග්ගස්ස අවධාරණෙන මග්ගසච්චස්ස වචන්ථානං කතං. එවං ලොකියෙන තාව ඤාණෙන චතුත්තං සච්චානං වචන්ථානං කතං හොතීති.

උදයබ්බයඤාණානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. හඬගානුපස්සනාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

51. සො උදයබ්බයානුපස්සනායං යීතො යොගාවචරො

මග්ගාමග්ගවචත්ථාපනෙන උපක්කිලෙසවිමුත්තං වීථිපට්ඨන්තං

උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං “මග්ගො” ති ඤත්වා තිලක්ඛණසල්ලක්ඛණෙන

තස්සෙව මග්ගස්ස සුච්ඡදකරණත්ථං පුන උදයබ්බයානුපස්සනං ආරභිත්වා

උදයබ්බයෙන පරිච්ඡින්නෙ සඬබ්බරෙ අනිච්චාදිතො විපස්සති. එවං තස්ස තං ඤාණං

තික්ඛං හුත්වා වහති, සඬබ්බාරා ලහුං උපට්ඨහන්ති, ඤාණෙ තික්ඛෙ වහන්තෙ

සඬබ්බරෙසු ලහුං උපට්ඨහන්තෙසු උප්පාදං අතික්කමිත්වා හඬගෙ එව සති

සන්තිට්ඨති. නිරොධාධිමුත්තත්තා වා උදයං පහාය හඬගෙයෙව සතිං උපට්ඨපෙති.

එතස්මිං යානෙ හඬගානුපස්සනාඤාණං උප්පජ්ජති. ඉදානි තස්ස ඤාණස්ස

නිද්දෙසෙ රූපාරම්මණතා විත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති ති රූපාරම්මණං විත්තං

උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති. අථ වා රූපාරම්මණභාවෙ විත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති

අත්ථො. තං ආරම්මණං පටිසඬබ්බාති තං රූපාරම්මණං පටිසඬබ්බාය ජානිත්වා,

බයතො වයතො දිස්වාති අත්ථො. තස්ස විත්තස්ස හඬගං අනුපස්සති යෙන

විත්තෙන තං රූපාරම්මණං බයතො වයතො දිට්ඨං, තස්ස විත්තස්ස අපරෙන

විත්තෙන හඬගං අනුපස්සති අත්ථො. තෙනාහු පොරාණා – “ඤාතඤ්ච ඤාණඤ්ච

උභො විපස්සති” ති. විත්තන්ති චෙත්ථ සසම්පයුත්තවිත්තං අධිජ්ජෙතං.

අනුපස්සති අනු අනු පස්සති, අනෙකෙහි ආකාරෙහි පුනර්පුනං පස්සති අත්ථො. තෙනාහ අනුපස්සති කථං අනුපස්සති, අනිච්චතො අනුපස්සති ආදී.

තත්ථ යස්මා හඬගො නාම අනිච්චතාය පරමා කොටි, තස්මා හඬගානුපස්සකො

යොගාවචරො සබ්බං රූපගතං අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතො. තතො

අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා, දුක්ඛස්ස ච අනත්තත්තා, තදෙව දුක්ඛතො අනුපස්සති, නො

සුඛතො. අනත්තතො අනුපස්සති, නො අත්තතො. යස්මා පන යං අනිච්චං

දුක්ඛමනත්තා, න තං අභිනන්දිතබ්බං. යඤ්ච න අභිනන්දිතබ්බං, න තත්ථ

රජ්ජිතබ්බං. තස්මා එස තස්මිං හඬගානුපස්සනානුසාරෙන “අනිච්චං

දුක්ඛමනත්තා” ති දිට්ඨෙ රූපගතෙ නිබ්බින්නි, නො නන්දති. විරජ්ජති, නො

රජ්ජති. සො එවං විරජ්ජන්නො ලොකිකෙනෙව තාව ඤාණෙන රාගං නිරොධෙති,

නො සමුදෙති, සමුදයං න කරොති අත්ථො. අථ වා සො එවං විරත්තො යථා දිට්ඨං

රූපගතං, තථා අදිට්ඨමිපි අත්ථයඤාණවසෙන නිරොධෙති, නො සමුදෙති.

නිරොධතොව මනසි කරොති, නිරොධමෙවස්ස පස්සති, නො සමුදයන්ති අත්ථො.

සො එවං පට්ඨන්තො පටිනිස්සජ්ජති, නො ආදියති. කිං වුත්තං හොති? අයමිපි හි

අනිච්චාදිඅනුපස්සනා තදඬගවසෙන සද්ධිං බන්ධාභිසඬබ්බරෙහි කිලෙසානං

පරිච්චජනතො, සඬබ්බතදොසදස්සනෙන ච තබ්බිපරිතෙ නිබ්බානෙ තන්තින්නතාය

පක්ඛන්දනතො පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො චෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො වාති

වුච්චති. තස්මා තාය සමන්තාගතො භික්ඛු යථාචුත්තෙන නයෙන කිලෙසෙ ච

පරිච්චජති, නිබ්බානෙ ච පක්ඛන්දති. නාපි නිබ්බත්තනවසෙන කිලෙසෙ ආදියති, න

අදොසදස්සිතාවසෙන සඬබ්බතාරම්මණං. තෙන වුච්චති පටිනිස්සජ්ජති, නො

ආදියති.

52. ඉදානිස්ස තෙනි ඤාණෙනි යෙසං ධම්මානං පභානං හොති, තං දස්සෙතුං අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පපහතීතිආදී වුත්තං. තත්ථ නන්දිත්ති සප්පිතිකං තණ්හං. රාගන්ති සෙසං තණ්හං. සමුදයන්ති රාගස්ස උප්පත්තිං. අථ වා රූපගතස්ස උදයං. ආදානන්ති නිබ්බත්තනවසෙන කිලෙසානං ආදානං. වෙදනාරම්මණතාතිආදීති ඉධ ව හෙට්ඨා ව වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති.

ගාථාසූ පන වත්ථුසඤ්ඤාමනාති රූපාදීසූ එකෙකස්ස හඬගං දිස්වා පුන යෙන විත්තෙන හඬගො දිට්ඨො, තස්සාපි හඬගදස්සනවසෙන පුරිමවත්ථුතො අඤ්ඤවත්ථුසඤ්ඤාමනා. පඤ්ඤාය ව විචට්ටනාති උදයං පභාය වයෙ සන්තිට්ඨනා. ආවජ්ජනා බලඤ්ඤවෙවාති රූපාදීසූ එකෙකස්ස හඬගං දිස්වා පුන හඬගාරම්මණස්ස විත්තස්ස හඬගදස්සනත්ථං අනන්තරමෙව ආවජ්ජනසමත්ථනා. පටිසඬ්ඛා විපස්සනාති එසා ආරම්මණපටිසඬ්ඛා හඬගානුපස්සනා නාම. ආරම්මණඅන්වයෙන උභො එකවචත්ථනාති පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අන්වයෙන අනුගමනෙන යථා ඉදං, තථා අතීතෙපි සඬ්ඛාරගතං හිජ්ජී, අනාගතෙපි හිජ්ජීස්සතීති එවං උභින්නං එකසභාවෙනෙව වචත්ථාපනන්ති අත්ථො. වුත්තම්පි වෙනං පොරාණෙනි –

“සංවිජ්ජමානම්හි විසුද්ධදස්සනො, තදන්වයං නෙති අතීතනාගතෙ;
සබ්බෙපි සඬ්ඛාරගතා පලොකිනො, උස්සාවබ්බන්දු සූරියෙව උග්ගතෙ” ති.

නිරොධෙ අධිවුත්තතාති එවං උභින්නං හඬගවසෙන එකවචත්ථානං කත්වා තස්මිංයෙව හඬගසඬ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිවුත්තතා තග්ගරුතා තන්තින්නතා තප්පොණතා තප්පබ්භාරතාති අත්ථො. වයලක්ඛණවිපස්සනාති එසා වයලක්ඛණවිපස්සනා නාමාති වුත්තං හොති. ආරම්මණඤ්ඤව පටිසඬ්ඛාති පුරිමඤ්ඤව රූපාදිආරම්මණං ජානිත්වා. හඬගඤ්ඤව අනුපස්සතීති තස්සාරම්මණස්ස හඬගං දිස්වා තදාරම්මණස්ස විත්තස්ස ව හඬගං අනුපස්සති. සුඤ්ඤතො ව උපට්ඨානන්ති තස්සෙවං හඬගමනුපස්සනො “සඬ්ඛාරාව හිජ්ජන්ති, තෙසං හෙදො මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්ථී” ති සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං ඉජ්ඣති. තෙනාහු පොරාණා –

“බන්ධා නිරුජ්ඣන්ති න වත්ථී අඤ්ඤො, බන්ධාන හෙදො මරණන්ති
වුච්චති;
තෙසං බයං පස්සති අප්පමත්තො, මණ්ඩ වීජ්ඣං වජිරෙන යොනියො” ති.

අධිපඤ්ඤා විපස්සනාති යා ව ආරම්මණපටිසඬ්ඛා, යා ව හඬගානුපස්සනා, යඤ්ඤව සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං, අයං අධිපඤ්ඤා විපස්සනා නාමාති වුත්තං හොති. කුසලො තීසු අනුපස්සනාසුති අනිච්චානුපස්සනාදීසු තීසු ඡෙකො හික්ඛු. වතස්සො ව විපස්සනාසුති නිබ්බිදාදීසු ව චතුසු විපස්සනාසු. තයො උපට්ඨානෙ කුසලතාති බයතො වයතො සුඤ්ඤතොති ඉමස්මිඤ්ඤව තිවිධෙ උපට්ඨානෙ කුසලතාය. නානාදිට්ඨිසු න කම්පතීති සස්සතදිට්ඨිආදීසු නානප්පකාරාසු දිට්ඨිසු න වෙධති. සො එවං අවෙධමානො “අනිරුද්ධමෙව නිරුජ්ඣති, අභින්නමෙව හිජ්ජති” ති

පවත්තමනසිකාරො දුබ්බලභාජනස්ස විය භිජ්ජමානස්ස, සුබ්බමරජස්සෙව
 විජ්ජකිරියමානස්ස, තිලානං විය භජ්ජියමානානං සබ්බසඬ්ඛාරානං
 උප්පාදට්ඨිතිපවත්තනිමිත්තං විස්සජ්ජෙත්වා හෙදමෙව පස්සති. සො යථා නාම
 චක්ඛුමා පුරිසො පොක්ඛරණීතිරෙ වා නදීතිරෙ වා යිතො ථුලච්ඡිතකෙ දෙවෙ
 චස්සන්තෙ උදකපිටියෙ මහත්තමහත්තානි උදකපුබ්බුළානි උප්පජ්ජිත්වා
 උප්පජ්ජිත්වා සීසං සීසං භිජ්ජමානානි පස්සෙය්‍ය, එවමෙව සබ්බෙ සඬ්ඛාරා භිජ්ජන්ති
 භිජ්ජන්තිති පස්සති. එවරුපඤ්ඤි යොගාවචරං සන්ධාය වුත්තං භගවතා –

“යථා පුබ්බුළකං පස්සෙ, යථා පස්සෙ මරීචිකං;
 එවං ලොකං අවෙක්ඛන්තං, මච්චුරාජා න පස්සති” ති. (ධ. ප. 170);

තස්සෙවං “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා භිජ්ජන්ති භිජ්ජන්ති” ති අභිණ්භං පස්සන්තො
 අට්ඨානිසංසපරිවාරං භඩ්ගානුපස්සනාඤ්ඤාණං බලප්පත්තං හොති. තත්ත්වම
 අට්ඨානිසංසා – භවදිට්ඨිප්පහානං, ජීවිතනිකන්තිපරිච්චාගො, සදායුත්තපයුත්තතා,
 විසුද්ධාජීවිතා, උස්සුක්කප්පහානං, විගතභයතා, ඛන්තිසොරච්චපට්ඨාගො,
 අරතිරතිසහනතාති. තෙනාහු පොරාණා –

“ඉමානි අට්ඨග්ගුණමුත්තමානි, දිස්වා තභිං සම්මසති පුනප්පුනං;
 ආදිත්තවෙලස්සිරසුපමො මුනි, භඩ්ගානුපස්සි අමතස්ස පත්තියා” ති.

භඩ්ගානුපස්සනාඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ආදීනවඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

53. ආදීනවඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ උප්පාදොති පුරිමකම්මපච්චයා ඉධ උප්පත්ති.
 පවත්තන්ති තථාඋප්පන්නස්ස පවත්ති. නිමිත්තන්ති සබ්බමපි සඬ්ඛාරනිමිත්තං.
 ආයුහනානි ආයතිං පටිසන්ධිහෙතුභූතං කම්මං. පටිසන්ධිති ආයතිං උප්පත්ති. ගතීති
 යාය ගතියා සා පටිසන්ධි හොති. නිබ්බන්තිති ඛන්ධානං නිබ්බන්තනං. උපපත්තිති
 “සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා” ති (ධ. ස. 1289) එවං වුත්තා විපාකප්පවත්ති.
 ජාතීති ජරාදීනං පච්චයභූතා භවපච්චයා ජාති. නිජ්ජරියායතො තත්ථ තත්ථ
 නිබ්බන්තමානානං සත්තානං යෙ යෙ ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තෙසං පයමපාතුභාවො
 ජාති. ජරාති ඛණ්ඩිච්චාදිසම්මතො සත්තනියං එකභවපරියාපන්නඛන්ධසත්තානස්ස
 පුරාණභාවො. සොකොති ඤාතිබ්‍යසනාදීහි චුට්ඨස්ස විත්තසන්නාපො. පරිදෙවොති
 ඤාතිබ්‍යසනාදීහි චුට්ඨස්ස වචිපලාපො. උපායාසොති භූසො ආයාසො,
 ඤාතිබ්‍යසනාදීහි චුට්ඨස්ස අධිමත්තවෙතොදුක්ඛප්පහාවිතො දොසොයෙව. එත්ථ ව
 උප්පාදාදයො පඤ්ඤෙව ආදීනවඤ්ඤාණස්ස චත්ථුවසෙන වුත්තා, සෙසා තෙසං
 වෙච්චනවසෙන. “නිබ්බන්ති ජාතී” ති ඉදං ද්වයං උප්පාදස්ස වෙච්ච පටිසන්ධියා ව
 වෙච්චනං, “ගති උපපත්ති” ති ඉදං ද්වයං පවත්තස්ස, ජරාදයො නිමිත්තස්සාති.
 තෙනාහ –

“උප්පාදඤ්ඤෙව පවත්තඤ්ඤෙව, නිමිත්තං දුක්ඛන්ති පස්සති;

ආයුහනං පටිසන්ධිං, ඤාණං ආදීනවෙ ඉද්’න්ති. ච
“ඉදං ආදීනවෙ ඤාණං, පඤ්චයානෙසු ජායති”ති. ච

සබ්බපදෙසු ච භයන්ති ඉච්චෙනස්ස වචනස්ස භයං ඉතීති පදච්ඡේදො. භයන්ති
පිළායොගතො සප්පට්භයතාය භයං. ඉතීති භයතුපට්ඨානස්ස කාරණනිද්දෙසො.

අනුප්පාදො ඛේමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණන්තිආදි පන ආදීනවඤාණස්ස
පටිපක්ඛඤාණදස්සනත්ථං වුත්තං. භයතුපට්ඨානෙන වා ආදීනවං දිස්වා
උබ්බිග්ගහදයානං අභයම්පි අත්ථි ඛේමං නිරාදීනවන්ති අස්සාසන්නත්ථම්පි එතං
වුත්තං. යස්මා වා යස්ස උප්පාදාදයො භයතො සුපට්ඨිතා භොන්ති, තස්ස
තප්පටිපක්ඛන්තින්තං චිත්තං භොති, තස්මා භයතුපට්ඨානවසෙන සිද්ධස්ස
ආදීනවඤාණස්ස ආනිසංසදස්සනත්ථම්පෙනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අනුප්පාදො
අප්පචත්තන්තිආදි නිබ්බානමෙව. සන්තිපදෙති සන්තිකොට්ඨාසෙ, නිබ්බානෙති
අත්ථො. අනුස්සවවසෙනාපි හි සන්තිපදන්ති නාමමත්තං ගහෙත්වා උප්පන්නං
ඤාණම්පි “සන්තිපදෙ ඤාණ”න්ති වුත්තං.

උප්පාදො භයං, අනුප්පාදො ඛේමන්තිආදි විපක්ඛපටිපක්ඛවසෙන උභයං
සමාසෙත්වා උප්පජ්ජමානං ඤාණං ගහෙත්වා වුත්තං. එත්ථ ච යං භයං, තං යස්මා
නියමතො දුක්ඛං. යඤ්ච දුක්ඛං, තං වට්ඨාමිසලොකාමිසකිලෙසාමිසෙහි
අවිජ්ජමුත්තත්තා සාමිසමෙව. යඤ්ච සාමිසං, තං සඬ්ඛාරමත්තමෙව. තස්මා
උප්පාදො දුක්ඛන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණන්තිආදි වුත්තං. එවං
සන්තෙපි භයාකාරෙන දුක්ඛාකාරෙන සාමිසාකාරෙන සඬ්ඛාරාකාරෙනාති එවං
ආකාරනානත්තතො පවත්තිවසෙනෙත්ථ නානත්තං වෙදිතබ්බං. උප්පාදො භයං,
දුක්ඛං, සාමිසං, සඬ්ඛාරා වාති උප්පාදාදිලිඬිගමනපෙක්ඛිත්වා “නෙතං ඛො සරණං
ඛේමං, නෙතං සරණමුත්තම”න්තිආදීසු (ධ. ප. 189) විය අත්තතො
ලිඬිගාපෙක්ඛමෙව වුත්තං. සඬ්ඛාරාති ච එකත්තමනපෙක්ඛිත්වා “අප්පච්චයා
ධම්මා, අසඬ්ඛතා ධම්මා”තිආදීසු (ධ. ස. දුක්ඛානිකා 7-8) විය බහුවචනං කතං,
උප්පාදාදීනං වා සඬ්ඛාරෙකදෙසත්තා “උත්තරෙ පඤ්චාලා, දක්ඛිණෙ
පඤ්චාලා”තිආදීසු විය බහුන්තං එකදෙසෙපි බහුවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. ඛේමං
සුඛං නිරාමිසං නිබ්බානන්ති නිබ්බානමෙව වුත්තාකාරානං පටිපක්ඛවසෙන චතුර්ධා
වුත්තං. දස ඤාණෙ පජානාතීති ආදීනවෙ ඤාණං පජානන්තො උප්පාදාදිවත්ථුකානි
පඤ්ච, අනුප්පාදාදිවත්ථුකානි පඤ්චාති දස ඤාණෙ පජානාති පටිවිජ්ඣති
සවිජ්ඣරොති. ද්විත්තං ඤාණානං කුසලතාති ආදීනවඤාණස්ස වෙව
සන්තිපදඤාණස්ස වාති ඉමෙසං ද්විත්තං ඤාණානං කුසලතාය. නානාදිට්ඨිසු න
කම්පතීති පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානාදිවසෙන පවත්තාසු දිට්ඨිසු න වෙධතීති.

ආදීනවඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. සඬ්ඛාරූපෙක්ඛාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

54. සඩ්ධාරුපෙක්ඛාඤාණනිද්දෙසෙ උප්පාදාදීනි වුත්තත්ථානෙව. දුක්ඛන්ති භයන්ති සාමීසන්ති සඩ්ධාරාති උප්පාදාදිමුඤ්චනඤාණස්ස කාරණවචනාති. එවඤ්ච ලක්ඛණතො සඩ්ධාරුපෙක්ඛං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්ථතො දස්සෙතුං උප්පාදො සඩ්ධාරා, තෙ සඩ්ධාරෙ අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛතීති සඩ්ධාරුපෙක්ඛාතිආදිමාහ. තත්ථ සඩ්ධාරෙ අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛතීති තස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස විපස්සනාඤාණෙන ලක්ඛණත්තයස්ස දිට්ඨත්තා ලක්ඛණවිචිනතො පහිනඛ්‍යාපාරස්ස ආදිත්තෙ විය තයො හවෙ පස්සතො සඩ්ධාරග්ගහණෙ මජ්ඣත්තස්ස තං විපස්සනාඤාණං තෙ සඩ්ධාරෙ විසෙසෙන ච ඉක්ඛති, ගහණෙන චජ්ජිතඤ්ච හුත්වා ඉක්ඛති ඔලොකෙතීති සඩ්ධාරුපෙක්ඛා නාමාති අත්ථො. යථා ලොකෙ විසෙසෙන ජයන්තො අධිජයතීති, අන්තෙන චජ්ජිතො වසන්තො උපවසතීති වුවිචති. පුන සඩ්ධාරෙ අනිච්චාදිතො විපස්සිත්වා ගහණෙ මජ්ඣත්තභාවසංශ්ඨිතං සඩ්ධාරුපෙක්ඛමිති අනිච්චාදිතො විපස්සිත්වා තස්සාපි සඩ්ධාරුපෙක්ඛාය ගහණෙ මජ්ඣත්තාකාරසංශ්ඨිතාය සඩ්ධාරුපෙක්ඛාය සබ්භාවතො යෙ ච සඩ්ධාරා යා ච උපෙක්ඛාතිආදි වුත්තං.

55. ඉදානි සඩ්ධාරුපෙක්ඛාය චිත්තාභිනීභාරහෙදං දස්සෙතුං කතිභාකාරෙහීතිආදිමාහ. තත්ථ සඩ්ධාරුපෙක්ඛායාති භූමිමචචනං. චිත්තස්ස අභිනීභාරොති සඩ්ධාරුපෙක්ඛාලාභිතො තතො අඤ්ඤස්ස චිත්තස්ස සඩ්ධාරුපෙක්ඛාහිමුඛං කත්වා භුසං භරණං. අභිමුඛත්ථො හි එත්ථ අභිසද්දො, භුසත්ථො නීසද්දො. කතිභාකාරෙහීති පුච්ඡිතං පුච්ඡං අට්ඨභාකාරෙහීති විස්සජ්ජෙත්වා දුතියපුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙනෙව තෙ අට්ඨාකාරෙ දස්සෙතුකාමො තෙ අදස්සෙත්වාච පුච්ඡජ්ජනස්ස කතිභාකාරෙහීතිආදි පුච්ඡං අකාසි. පුච්ඡජ්ජනස්සාති එත්ථ පන –

දුචෙ පුච්ඡජ්ජනා වුත්තා, බුද්ධෙනාදිච්චබන්ධුනා;
අන්ධො පුච්ඡජ්ජනො එකො, කල්‍යාණෙකො පුච්ඡජ්ජනොති.

තත්ථ යස්ස බන්ධධාතුආයතනාදීසු
උග්ගහපරිපුච්ඡාසවනධාරණපච්චවෙක්ඛණාදීනි නත්ථි, අයං අන්ධපුච්ඡජ්ජනො.
යස්ස තාති අත්ථි, සො කල්‍යාණපුච්ඡජ්ජනො. දුට්ඨොපි පනෙස –

පුච්ඡනං ජනනාදීහි, කාරණෙහි පුච්ඡජ්ජනො;
පුච්ඡජ්ජනන්තොගධත්තා, පුච්ඡවායං ජනො ඉති.

සො හි පුච්ඡනං නානප්පකාරානං කිලෙසාදීනං ජනනාදීහි කාරණෙහි පුච්ඡජ්ජනො. යථාහ – “පුච්ඡ කිලෙසෙ ජනෙන්නීති පුච්ඡජ්ජනා, පුච්ඡ අවිභතසක්කායදිට්ඨිකාති පුච්ඡජ්ජනා, පුච්ඡ සත්ථාරානං මුබුල්ලොකිකාති පුච්ඡජ්ජනා, පුච්ඡ සබ්බගතීහි අවුට්ඨිතාති පුච්ඡජ්ජනා, පුච්ඡ නානාභිසඩ්ධාරෙ අභිසඩ්ධාරොත්තීති පුච්ඡජ්ජනා, පුච්ඡ නානාඔසෙහි වුය්හන්තීති පුච්ඡජ්ජනා, පුච්ඡ නානාසන්තාපෙහි සන්තප්පෙන්නීති පුච්ඡජ්ජනා, පුච්ඡ නානාපරිලාභෙහි පරිඤ්ඤාත්තීති පුච්ඡජ්ජනා, පුච්ඡ පඤ්චස්ස කාමගුණස්ස රත්තා ගිද්ධා ගධිතා මුවිජ්ජිතා අජ්ඣෙසාසන්තා ලග්ගා ලග්ගිතා පලිබුද්ධාති පුච්ඡජ්ජනා, පුච්ඡ පඤ්චහි

නීවරණෙහි ආවුතා නිවුතා ඔවුතා පිහිතා පටිච්ඡන්තා පටිකුජ්ජිතානි පුපුජ්ජනා’ ති (මහානි. 94). පුපුනං වා ගණනපථානීතානං අරියධම්මපරම්මුඛානං නීවධම්මසමාවාරානං ජනානං අන්තොගධත්තාපි පුපුජ්ජනා, පුපු වා අයං විසුංයෙව සඬ්ඛං ගතො, විසංසට්ඨො සීලසුතාදිගුණයුත්තෙහි අරියෙහි ජනොතිපි පුපුජ්ජනො. තෙසු කල්‍යාණපුපුජ්ජනො ඉධාධිජ්ජෙතො ඉතරස්ස භාවනාය එව අභාවා.

සෙක්ඛස්සාති එත්ථ සත්ත සෙක්ඛා
සොතාපත්තිමග්ගඵලසකදාගාමිමග්ගඵලඅනාගාමිමග්ගඵලඅරහත්තමග්ගට්ඨා. තෙහි තිස්සො සික්ඛා සික්ඛන්තීති සෙක්ඛා. තෙසු සොතාපත්තිසකදාගාමිඅනාගාමිඵලට්ඨා තයො ඉධාධිජ්ජෙතා මග්ගට්ඨානං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාය විත්තාහිනිභාරාභාවා.

වීතරාගස්සාති එත්ථ සමුච්ඡෙදවිගමෙන විගතො රාගො අස්සාති වීතරාගො.
අරහතො එතං අධිවචනං. තිසුපි පදෙසු ජාතිග්ගහණෙන එකචචනං කතං.

සඬ්ඛාරුපෙක්ඛං අහිනන්දතීති තස්මිං උපෙක්ඛාවිහාරෙ ඵාසුචිහාරසඤ්ඤං පටිලභිත්වා ඵාසුචිහාරනිකන්තියා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාහිමුඛො හුත්වා නන්දති, සප්පිතිකං තණ්හං උප්පාදෙතීති අත්ථො. **විපස්සතීති** සොතාපත්තිමග්ගපටිලාහත්ථං අනිච්චාදිවසෙන විවිධා පස්සති, සෙක්ඛො උපරිමග්ගත්ථං, වීතරාගො දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං විපස්සති. **පටිසඬ්ඛායාති** අනිච්චාදිවසෙනෙව උපපරික්ඛිත්වා. යස්මා පන සොතාපන්නාදයො අරියා සකං සකං ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජමානා උදයබ්බයඤ්ඤාණාදීහි නවහි විපස්සනාඤ්ඤාණෙහි අවිපස්සිත්වා සමාපජ්ජිතුං න සක්කොන්ති, තස්මා පටිසඬ්ඛාය වා ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජතීති වුත්තං.

ඵලසමාපත්තියා පවත්තිදස්සනත්ථං පන තෙසං ඉදං පඤ්ඤාකම්මං – කා ඵලසමාපත්ති? කෙ තං සමාපජ්ජන්ති? කෙ න සමාපජ්ජන්ති? කස්මා සමාපජ්ජන්ති? කථංඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොති? කථං යානං? කථං වුට්ඨානං? කිං ඵලස්ස අනන්තරං? කස්ස ච ඵලං අනන්තරන්ති?

තත්ථ කා ඵලසමාපත්තීති? යා අරියඵලස්ස නිරොධෙ අප්පනා.

කෙ තං සමාපජ්ජන්ති? කෙ න සමාපජ්ජන්තීති? සබ්බෙපි පුපුජ්ජනා න සමාපජ්ජන්ති. කස්මා? අනධිගතත්තා. අරියා පන සබ්බෙපි සමාපජ්ජන්ති. කස්මා? අධිගතත්තා. උපරිමා පන හෙට්ඨිමං න සමාපජ්ජන්ති පුග්ගලන්තරභාවුපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා, හෙට්ඨිමා ච උපරිමං අනධිගතත්තා. අත්තනො අත්තනොයෙව පන ඵලං සබ්බෙපි සමාපජ්ජන්තීති ඉදමෙත්ථ සන්නිට්ඨානං.

කෙවි පන “සොතාපන්නසකදාගාමිනොපි න සමාපජ්ජන්ති, උපරිමා ද්වෙයෙව සමාපජ්ජන්ති” ති වදන්ති. ඉදඤ්ච තෙසං කාරණං – එතෙ හි සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනොති. තං පුපුජ්ජනස්සාපි අත්තනා පටිලද්ධං ලොකියසමාධිං.

සමාපජ්ජනනො අකාරණමෙව. කිඤ්චෙත්ථ කාරණාකාරණවිත්තාය. නනු ඉධෙව පාළියං “කතමෙ දස සඬ්ඛාරූපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති, කතමෙ දස ගොත්‍රභුදම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති”ති (පටි. ම. 1.60) ඉමෙසං පඤ්භානං විස්සජ්ජනෙ “සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථාය සකදාගාමීඵලසමාපත්තත්ථායා”ති (පටි. ම. 1.60) විසුං විසුං වුත්තා. තස්මා සබ්බෙසි අරියා අත්තනො අත්තනො ඵලං සමාපජ්ජන්තිති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

කස්මා සමාපජ්ජන්තිති? දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං. යථා හි රාජානො රජ්ජසුඛං, දෙවතා දිබ්බසුඛමනුභවන්ති, ඵලං අරියා “ලොකුත්තරසුඛං අනුභවිස්සාමා”ති අද්ධානපරිච්ඡෙදං කත්වා ඉච්ඡිතිච්ඡිතක්ඛණෙ ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති.

කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොති, කථං යානං, කථං වුට්ඨානන්ති? ද්විති තාව ආකාරෙහි අස්සා සමාපජ්ජනං හොති නිබ්බානනො අඤ්ඤස්ස ආරම්මණස්ස අමනසිකාරා, නිබ්බානස්ස ච මනසිකාරා. යථාහ – “ද්වෙ බො, ආවුසො, පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියා සබ්බනිමිත්තානඤ්ච අමනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා මනසිකාරො”ති (ම. නි. 1.458). අයං පනෙත්ථ සමාපජ්ජනක්කමො – ඵලසමාපත්තත්ථිකෙන හි අරියසාවකෙන රහොගතෙන පටිසල්ලිතෙන උදයබ්බයාදිවසෙන සඬ්ඛාරා විපස්සිතබ්බා. තස්ස පවත්තානුපුබ්බවිපස්සනස්ස සඬ්ඛාරාරම්මණගොත්‍රභුඤ්ඤාණානන්තරං ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ විත්තං අප්පෙති. ඵලසමාපත්තිනින්නතාය චෙත්ථ සෙක්ඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො. යෙ පන වදන්ති “සොතාපන්නො ‘ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජිස්සාමී’ති විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා සකදාගාමී හොති, සකදාගාමී ච අනාගාමී”ති. තෙ වත්තබ්බා “ඵලං සති අනාගාමී අරහා භවිස්සති, අරහා පච්චෙකඛුද්ධො, පච්චෙකඛුද්ධො ච ඛුද්ධො”ති.

තස්මා න කිඤ්ච ඵතං, පාළිවසෙනෙව ච පටික්ඛිත්තන්තිපි න ගහෙතබ්බං. ඉදමෙව පන ගහෙතබ්බං. සෙක්ඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො. ඵලඤ්චස්ස සචෙ අනෙත පට්ඨමජ්ඣානිකො මග්ගො අධිගතො හොති, පට්ඨමජ්ඣානිකමෙව උප්පජ්ජති, සචෙ දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකො, දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකමෙවාති ඵලං තාවස්සා සමාපජ්ජනං හොති.

“තයො බො, ආවුසො, පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා සීතියා සබ්බනිමිත්තානඤ්ච අමනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා මනසිකාරො, පුබ්බෙ ච අභිසඬ්ඛාරො”ති (ම. නි. 1.458) වචනතො පනස්සා තීභාකාරෙහි යානං හොති. තත්ථ පුබ්බෙ ච අභිසඬ්ඛාරොති සමාපත්තිතො පුබ්බෙ කාලපරිච්ඡෙදො. “අසුකස්මිං නාම කාලෙ වුට්ඨහිස්සාමී”ති පරිච්ඡින්නන්තා හිස්සා යාව සො කාලො නාගච්ඡති, තාව යානං හොති. ඵලමස්ස යානං හොති.

“ද්වෙ බො, ආවුසො, පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා වුට්ඨානාය සබ්බනිමිත්තානඤ්ච මනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා අමනසිකාරො”ති (ම. නි.

1.458) වචනතො පනස්සා ද්විභාකාරෙහි වුට්ඨානං හොති. තත්ථ සබ්බනිමිත්තානන්ති රූපනිමිත්තවෙදනාසඤ්ඤාසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණනිමිත්තානං. කාමඤ්ච න සබ්බානෙවෙතානි එකතො මනසි කරොති, සබ්බසඬ්ඛානිකවසෙන පනෙතං වුත්තං. තස්මා යං භවධිගස්ස ආරම්මණං හොති, තං මනසිකරොතො ඵලසමාපත්තිතො වුට්ඨානං හොතීති එවමස්සා වුට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

කිං ඵලස්ස අනන්තරං, කස්ස ච ඵලං අනන්තරන්ති? ඵලස්ස තාව ඵලමෙව වා අනන්තරං හොති භවධිගං වා. ඵලං පන අත්ථි මග්ගානන්තරං, අත්ථි ඵලානන්තරං, අත්ථි ගොත්‍රභූඅනන්තරං, අත්ථි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරන්ති. තත්ථ මග්ගවිථියං මග්ගානන්තරං, පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං ඵලානන්තරං, ඵලසමාපත්තිසු පුරිමං පුරිමං ගොත්‍රභූඅනන්තරං. ගොත්‍රභූති වෙන්ථ අනුලොමං වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්ඤෙතං පට්ඨානෙ “අරහතො අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො. සෙක්ඛානං අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.417). යෙන ඵලෙන නිරොධා වුට්ඨානං හොති, තං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරන්ති. තත්ථ යපෙත්වා මග්ගවිථියං උප්පන්නඵලං අවසෙසං සබ්බං ඵලසමාපත්තිවසෙන පවත්තං නාම. එවමෙනං මග්ගවිථියං වා ඵලසමාපත්තියං වා උප්පජ්ජනවසෙන –

“පටිපස්සද්ධදරථං, අමතාරම්මණං සුභං;
වත්තලොකාමිසං සන්තං, සාමඤ්ඤඵලමුත්තම”න්ති.

අයමෙත්ථ ඵලසමාපත්තිකථා.

තදප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිත්වාති තං සඬ්ඛාරූපෙක්ඛං අඤ්ඤෙන තාදිසෙනෙව විපස්සනාඤාණෙන අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිත්වා. සුඤ්ඤතවිහාරෙන වානිආදීසු ඵලසමාපත්තිං විනා විපස්සනාවිහාරෙනෙව විහරිතුකාමස්ස අරහතො අත්තාහිනිවෙසං භයතො දිස්වා සුඤ්ඤතාධිමුත්තස්ස සඬ්ඛාරූපෙක්ඛාය වයං පස්සන්තස්ස විපස්සනත්තයවිහාරො සුඤ්ඤතවිහාරො නාම, සඬ්ඛාරනිමිත්තං භයතො දිස්වා අනිමිත්තාධිමුත්තස්ස සඬ්ඛාරූපෙක්ඛාය වයං පස්සන්තස්ස විපස්සනත්තයවිහාරො අනිමිත්තවිහාරො නාම, තණ්හාපණ්ඩං භයතො දිස්වා අප්පණ්හිතාධිමුත්තස්ස සඬ්ඛාරූපෙක්ඛාය වයං පස්සන්තස්ස විපස්සනත්තයවිහාරො අප්පණ්හිතවිහාරො නාම. තථා හි පරතො වුත්තං –

“අහිනිවෙසං භයතො සම්පස්සමානො සුඤ්ඤතෙ අධිමුත්තත්තා චුස්ස චුස්ස වයං පස්සති, සුඤ්ඤතො විහාරො. නිමිත්තං භයතො සම්පස්සමානො අනිමිත්තෙ අධිමුත්තත්තා චුස්ස චුස්ස වයං පස්සති, අනිමිත්තො විහාරො. පණ්ඩං භයතො සම්පස්සමානො අප්පණ්හිතෙ අධිමුත්තත්තා චුස්ස චුස්ස වයං පස්සති, අප්පණ්හිතො විහාරො”ති (පට්. ම. 1.78).

ජලඬ්භූපෙක්ඛාසබ්භාවෙන ච පටිකූලෙ අප්පටිකූලසඤ්ඤාදිවිහාරසබ්භාවෙන ච අරහතොයෙව සබ්බාකාරෙන චිත්තං වසෙ වත්තති, තතො අයං විපස්සනාවිහාරො

අරහතොයෙව ඉජ්ඣාතීති වුත්තං හොති. චිතරාගො සඬ්ඛාරුපෙක්ඛං විපස්සති වාති එත්ථ පන තිධා ව භයං, තිධා ව අධිමුත්තිං අනාපජ්ජීත්වා කෙවලං විපස්සනාති වෙදිතඛිබ්බං. එවඤ්ඤි සති පුබ්බාපරවිසෙසො හොති.

56. ඉදානි ද්විත්තං තිණ්ණං පුග්ගලානං වසෙන සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාය එකත්තනානත්තභෙදං දස්සෙතුකාමො කථං පුටුප්පනස්ස ව සෙක්ඛස්ස වාතිආදිමාහ. තත්ථ චිත්තස්ස අභිනිභාරො එකත්තං හොතිති එකො හොති, සකත්ථෙ භාවවචනන්ති වෙදිතඛිබ්බං. යථා ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතාති වුත්තං, තථා එකොව එකත්තං. අභිනිභාරොති සාමිඅත්ථෙ පච්චත්තවචනං වා, අභිනිභාරස්සාති අත්ථො. “සො දෙසො සම්මජ්ජීත්වා” තිආදිසු (මහාව. 168) විය විහත්තිවිපල්ලාසො කතොති වෙදිතඛිබ්බො. චිත්තං කිලිස්සතීති විපස්සනාතිකන්තිසඬ්ඛාතෙන ලොභකිලෙසෙන චිත්තං කිලිස්සති, තාපියති බාධියතීති අත්ථො. භාවනාය පරිපන්ථො හොතිති පටිලද්ධාය විපස්සනාභාවනාය උපසාතො හොති. පටිවෙධස්ස අන්තරායො හොතිති විපස්සනාභාවනාය පටිලභිතඛිබ්බස්ස සච්චප්පටිවෙධස්ස පටිලාහන්තරායො හොති. ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයො හොතිති සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසම්පයුත්තකම්මස්ස බලවත්තා තෙනෙව සුගතිපටිසන්ධියා දියමානාය අනිනන්දනසඬ්ඛාතො ලොභකිලෙසො අනාගතෙ කාමාවචරසුගතිපටිසන්ධියා පච්චයො හොති. යස්මා කිලෙසසභායං කම්මං විපාකං ජනෙති, තස්මා කම්මං ජනකපච්චයො හොති, කිලෙසො උපත්ථම්භකපච්චයො. සෙක්ඛස්ස පන උත්තරිපටිවෙධස්සාති සකදාගාමිමග්ගාදිවසෙන සච්චප්පටිවෙධස්ස. ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයො හොතිති සෙක්ඛෙසු සොතාපන්තසකදාගාමීනං අනධිගතජ්ඣානානං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාකම්මෙන දියමානාය කාමාවචරසුගතිපටිසන්ධියා අනිනන්දනකිලෙසො පච්චයො හොති, ඥානලාභීනං පන අනාගාමිස්ස ව බ්‍රහ්මලොකෙයෙව පටිසන්ධානතො පච්චයො න හොති, අනුලොමගොත්‍රභූති ව දියමානාය පටිසන්ධියා අයමෙව කිලෙසො පච්චයො හොතිති වෙදිතඛිබ්බො.

අනිච්චතොති හුත්වා අභාවටියෙන අනිච්චන්තිකතාය ආදිඅන්තවන්තතාය ව අනිච්චතො. දුක්ඛතොති අභිණ්ණං පටිපිළනටියෙන උප්පාදවයපටිපිළනතාය දුක්ඛවත්ථුතාය ව දුක්ඛතො. අනත්තතොති අවසවත්තනටියෙන පච්චයායත්තවුත්තිතාය සාමිනිවාසිකාරකවෙදකාභාවෙන ව අනත්තතො. අනුපස්සනටියෙනාති අනු අනු අනිච්චාදිතො පස්සනටියෙන. අභිනිභාරො නානත්තං හොතිති අභිනිභාරො නානා හොතිති වා අභිනිභාරස්ස නානාභාවො හොතිති වා වෙදිතඛිබ්බං.

කුසලානි ආරොග්‍යටියෙන අනවජ්ජටියෙන කොසල්ලසම්භූතටියෙන ව. අබ්‍යාකතාති කුසලාකුසලභාවෙන න බ්‍යාකතා. කිඤ්චිකාලෙ සුවිදිතාති විපස්සනාකාලෙ සුවිදිතා. කිඤ්චිකාලෙ න සුවිදිතාති අභිනන්දනකාලෙ න සුවිදිතා. අච්චත්තං සුවිදිතාති අභිනන්දනාය පභිනත්තා එකත්තෙන සුවිදිතා. විදිතටියෙන ව අවිදිතටියෙන වාති එත්ථ පුටුප්පනසෙක්ඛානං සුවිදිතටියොපි

විතරාගස්ස අවිචන්තසුචිදිතට්ඨොපි විදිතට්ඨොව හොති, ද්විත්තමිපි න සුචිදිතට්ඨො අවිදිතට්ඨොව.

අතිත්තත්තාති විපස්සනාය කරණියස්ස අපරියොසිතත්තා අප්පණිකභාවෙන. තබ්බිපරිතෙන තිත්තත්තා. තිණ්ණං සඤ්ඤොජනානං පභානායාති සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසිලබ්බතපරාමාසානං පභානත්ථං. පච්ඡිමහවිකාපි බොධිසත්තා එත්ථෙව සඬගහං ගච්ඡන්ති. අපච්ඡිමහවිකා පන විපස්සනං සඬබාරුපෙක්ඛං පාපෙත්වා යපෙත්ති. සොනාපත්තිමග්ගං පටිලාභත්ථායාති අසමාසෙත්වා පයන්ති, සමාසෙත්වා පායො සුන්දරතරො. සෙක්ඛො තිණ්ණං සඤ්ඤොජනානං පභීනත්තාති සොනාපත්තසකදාගාමිඅනාගාමීනං සාමඤ්ඤන චුත්තං. සකදාගාමිඅනාගාමීනමිපි හි තාති පභීනානෙව. උත්තරිපටිලාභත්ථායාති උපරුපරිමග්ගපටිලාභත්ථං. දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථායාති දිට්ඨෙව ධම්මෙ පච්චක්ඛෙ අත්තභාවෙ යො සුඛො විහාරො, තදත්ථාය. විහාරසමාපත්තට්ඨොනාති සෙක්ඛස්ස ඵලසමාපත්තට්ඨොන, විතරාගස්ස විපස්සනාවිහාරඵලසමාපත්තට්ඨොන.

57. ඉදානි සඬබාරුපෙක්ඛානං ගණනපරිච්ඡේදං දස්සෙතුං කති සඬබාරුපෙක්ඛාතිආදිමාහ. තත්ථ සමථවසෙනාති සමාධිවසෙන. අයමෙව වා පායො. නිවරණෙ පටිසඬබාති පඤ්ච නිවරණාති පභාතබ්බභාවෙන පරිග්ගහෙත්වා. සන්තිට්ඨනාති නිවරණානං පභානාහිමුඛිභූතත්තා තෙසං පභානෙපි අඛ්‍යාපාරභාවුපගමනෙන මජ්ඣත්තතාය සන්තිට්ඨනා. සඬබාරුපෙක්ඛාසුති නිවරණප්පභානෙ ඛ්‍යාපාරාකරණෙන නිවරණසඬබාතානං සඬබාරානං උපෙක්ඛනාසු. එස නයො විතක්කවිචාරාදීසු ව. සමථෙ සඬබාරුපෙක්ඛා නාම අප්පනාවිථියා ආසන්තපුබ්බභාගෙ බලප්පත්තභාවනාමයඤ්ඤාණං. සොනාපත්තිමග්ගං පටිලාභත්ථායාතිආදීසු චතුසු මග්ගවාරෙසු සුඤ්ඤතාතිමිත්තඅප්පණිහිතමග්ගානං අඤ්ඤතරඤ්ඤතරො මග්ගො ලබ්භති. සොනාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථායාතිආදීසු චතුසු ඵලවාරෙසු පන අප්පණිහිතා ඵලසමාපත්ති වෙදිතබ්බා. කස්මා? “සුඤ්ඤතවිහාරසමාපත්තත්ථාය අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තත්ථායා” ති ඉතරාසං ද්විත්තං ඵලසමාපත්තීනං විසුං චුත්තත්තා. අනිච්චානුපස්සනාවුට්ඨානවසෙන හි අනිමිත්තමග්ගො, තථෙව ඵලසමාපත්තිකාලෙ අනිමිත්තඵලසමාපත්ති, දුක්ඛානුපස්සනාවුට්ඨානවසෙන අප්පණිහිතමග්ගඵලසමාපත්තියො, අනත්තානුපස්සනාවුට්ඨානවසෙන සුඤ්ඤතමග්ගඵලසමාපත්තියො සුත්තත්තනෙවෙව වෙදිතබ්බා.

එත්ථ ව චතුසු මග්ගවාරෙසු උප්පාදන්තිආදීනි පඤ්ච මූලපදානි, ගතින්තිආදීනි දස වෙච්චනපදානිති පන්තරස පදානි චුත්තානි. ඡසු පන ඵලසමාපත්තිවාරෙසු පඤ්ච මූලපදානෙව චුත්තානි. තං කස්මා ඉති වෙ? සඬබාරුපෙක්ඛාය තික්ඛභාවෙ සති කිලෙසප්පභානෙ සමත්ථස්ස මග්ගස්ස සම්භවතො තස්සා තික්ඛභාවදස්සනත්ථං වෙච්චනපදෙහි සහ දළ්භං කත්වා මූලපදානි චුත්තානි. ඵලස්ස නිරුස්සාභාවෙන සන්තසභාවත්තා මග්ගායත්තත්තා ව මන්දභූතාපි සඬබාරුපෙක්ඛා ඵලස්ස පච්චයො හොතීති දස්සනත්ථං මූලපදානෙව චුත්තානිති වෙදිතබ්බානි.

58. ඉදානි ජාතිවසෙන පුච්ඡිත්වා ලබ්භමානවසෙන විස්සජ්ජේතුං කති සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා කුසලාතිආදිමාහ. තත්ථ පන්තරස සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාති සමථවසෙන අට්ඨ, චතුත්තං මග්ගානං තිණ්ණං ඵලානං වසෙන සත්තාති පන්තරස. සමථවසෙන අට්ඨ සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා අරහතො නිවරණපටිසඬ්ඛාඅභාවතො, විතක්කවිචාරාදීනං පහානඛ්‍යාපාරං විනා සුඛෙන පහානතො ච සඬ්ඛාරුපෙක්ඛානාමස්ස අනනුරූපාති කත්වා තාසං අඛ්‍යාකතතා න චුත්තාති වෙදිතඛ්ඛා. අරහතා පන ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තෙන සඬ්ඛාරුපෙක්ඛං විනා සමාපජ්ජිතුං න සක්කාති තිස්සො සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා අඛ්‍යාකතාති චුත්තා. අප්පණ්ණිතසුඤ්ඤානානිමිත්තවසෙන හි අරහතො තිස්සො සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා.

ඉදානි සඬ්ඛාරුපෙක්ඛානං සංවණ්ණනාවසෙන චුත්තාසු තිසු ගාථාසු පටිසඬ්ඛාසත්තිට්ඨතා පඤ්ඤාති සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා. අට්ඨ විත්තස්ස ගොචරාති සමථවසෙන චුත්තා අට්ඨ සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා සමාධිස්ස විසයා, භූමියොති අත්ථො. “විත්තං පඤ්ඤාද්ව භාවය” න්තිආදීසු (සං. නි. 1.23, 192) විය විත්තසීසෙන සමාධි නිද්දිට්ඨො, “ගොචරෙ, හික්ඛවෙ, චරථ සකෙ පෙත්තිකෙ විසයෙ” තිආදීසු (සං. නි. 5.372) විය ගොචරසද්දෙන විසයො. යඤ්චි යදායත්තං, තස්සෙසො විසයොති චුච්චති. පුට්ඨජනස්ස ද්වෙති සමථවසෙන විපස්සනාවසෙන ච. තයො සෙක්ඛස්සාති සමථවිපස්සනාසමාපත්තිවසෙන. තයො ච විතරාගස්සාති අප්පණ්ණිතසුඤ්ඤානානිමිත්තඵලසමාපත්තිවසෙන. “තිස්සො” ති වත්තඛ්ඛෙ “තයො” ති ච ලිඬිගවිපල්ලාසො කතො. තයො සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා ධම්මාති වා යොජෙතඛ්ඛං. යෙහි විත්තං විචට්ටතීති යෙහි සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාධම්මෙහි විතක්කවිචාරාදිතො, උප්පාදාදිතො වා විත්තං අපගච්ඡති. විතරාගස්සාපි හි සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසඬ්ඛාවතො ච සඬ්ඛාරතො විත්තං විචට්ටිත්වා නිඛ්ඛානං පක්ඛන්දතීති චුත්තං භොති. අට්ඨ සමාධිස්ස පච්චයාති සමථවසෙන චුත්තා අට්ඨ අප්පනාසම්පාපකත්තා අප්පනාසමාධිස්ස පච්චයා. දස ඤාණස්ස ගොචරාති විපස්සනාවසෙන චුත්තා දස මග්ගඤාණස්ස ඵලඤාණස්ස ච භූමියො. තිණ්ණං විමොක්ඛාන පච්චයාති සුඤ්ඤානානිමිත්තඅප්පණ්ණිතවිමොක්ඛානං උපනිස්සයපච්චයා. නානාදිට්ඨිසු න කම්පතීති භඩ්ගං අවිස්සජ්ජිත්වා ච සඬ්ඛාරෙ අනිච්චාදිවසෙන විපස්සන්තො සස්සතදිට්ඨිආදීසු නානාප්පකාරාසු දිට්ඨිසු න වෙධතීති.

සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ගොත්‍රභුඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

59. ගොත්‍රභුඤාණනිද්දෙසෙ අභිභුයාතීති අභිභවති අතික්කමති. ඛනිද්ධා සඬ්ඛාරනිමිත්තන්ති සකසන්තානප්පවත්තඅකුසලක්ඛන්ධතො ඛනිද්ධාභූතං සඬ්ඛාරනිමිත්තං. ලොකිකසඬ්ඛාරා හි කිලෙසානං නිමිත්තත්තා, නිමිත්තාකාරෙන උපට්ඨානතො වා නිමිත්තන්ති චුච්චන්ති. අභිභුයාතීති ගොත්‍රභූති ච පුට්ඨජනගොත්තාහිභවනතො ගොත්‍රභූතාවො චුත්තො. පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභූති

අරියගොත්තභාවනතො ගොත්‍රභූතාවො චූත්තො. අභිභූයාමිත්වා පක්ඛන්දනීති ගොත්‍රභූති උභො අත්ථෙ සමාසෙත්වා චූත්තං. චූට්ඨාතීති ගොත්‍රභූති ච විචට්ටතීති ගොත්‍රභූති ච මාතිකාය චූට්ඨානවිචට්ටනපදානුරූපෙන සුපුජ්ජනගොත්තාභිභවනත්ථොයෙව චූත්තො. සමථවසෙන චූත්තගොත්‍රභූතං පන නිවරණාදිගොත්තාභිභවනතො ගොත්‍රභූති,
 “සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථායා” තිආදීසු ඡසු සමාපත්තිවාරෙසු උප්පාදාදිගොත්තාභිභවනතො ගොත්‍රභූති, “සකදාගාමිමග්ගං පටිලාභත්ථායා” තිආදීසු තීසු මග්ගවාරෙසු සොතාපන්නාදිගොත්තාභිභවනතො ගොත්‍රභූති අත්ථො වෙදිතබ්බො. ගොත්තත්ථො චෙත්ථ බීජත්ථො. වත්තනිපකරණෙ කිර චූත්තං – ගොත්තං චූච්චති නිබ්බානං සබ්බපරිපන්ථෙහි ගුත්තත්තා, තං පටිපජ්ජතීති ගොත්‍රභූති, අට්ඨ සමාපත්තියොපි ගොත්තං ගොත්‍රභූපරිපන්ථෙහි ගුත්තත්තා, තං ගොත්තං පටිපජ්ජතීති ගොත්‍රභූති චූත්තං. “චතුත්තං මග්ගානංයෙව ගොත්‍රභූ නිබ්බානාරම්මණං, වතස්සන්තං ඵලසමාපත්තීතං ගොත්‍රභූ සඬබ්බාරාරම්මණං ඵලසමාපත්තිනින්නත්තා” ති වදන්ති. චූත්තඤ්ඤාතො විසුද්ධිමග්ගෙ – “තස්ස පවත්තානුපුබ්බවිපස්සනස්ස සඬබ්බාරාරම්මණගොත්‍රභූඤ්ඤාණානන්තරං ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ චිත්තං අජ්ජෙතී” ති (විසුද්ධි. 2.863). තෙනෙවෙත්ථ මග්ගවාරෙසු සොළසමං කත්වා ගහිතස්ස බහිද්ධාසඬබ්බාරනිමිත්තපදස්ස සමාපත්තිවාරෙසු ඡට්ඨං කත්වා ගහණං න කතන්ති වෙදිතබ්බං. ඉතරථා හි මූලපදගහණෙන ගහෙතබ්බං භවෙය්‍ය.

60. සාමිසඤ්චාතිආදීසු වට්ටාමිසලොකාමිසකිලෙසාමිසානං කිලෙසාමිසෙන සාමිසං සනිකන්තිකත්තා. කිං තං? අට්ඨවිධං සමථගොත්‍රභුඤ්ජාණං. වට්ටාමිසන්ති චෙත්ථ තෙභුමකවට්ටමෙව. ලොකාමිසන්ති පඤ්ච කාමගුණා. කිලෙසාමිසන්ති කිලෙසා ඵව. නිරාමිසන්ති දසවිධං විපස්සනාගොත්‍රභුඤ්ජාණං අනිකන්තිකත්තා. න හි අරියා ගොත්‍රභුස්මිං නිකන්තිං කරොන්ති. පොත්ථකෙ “සාමිසඤ්චෙ”ති ලිබන්ති, තං න සුන්දරතරං. ඵවමෙව පණ්ණිනඤ්ච අප්පණ්ණිතං සඤ්ඤුත්තඤ්ච විසඤ්ඤුත්තං. චුට්ඨිතඤ්ච අචුට්ඨිතං චෙදිතබ්බං. නිකන්තිපණ්ණියා හි පණ්ණිතං පත්ථිතන්ති අත්ථො. තදභාවෙන අප්පණ්ණිතං. නිකන්තිසඤ්ඤොගෙනෙව සඤ්ඤුත්තං. තදභාවෙන විසඤ්ඤුත්තං. චුට්ඨිතන්ති විපස්සනාගොත්‍රභුඤ්ජාණමෙව. තඤ්චි නිකන්තිච්ඡේදකත්තා චුට්ඨිතං නාම. ඉතරං අචුට්ඨිතං. බහිද්ධා චුට්ඨානත්තා වා

වුට්ඨිතං. ඵලගොත්‍රහුපි හි නිබ්බානජ්ඣාසයවසෙන නිබ්බානාහිමුඛිභූතත්තා
 බහිද්ධාසඬ්ඛාරනිමිත්තා වුට්ඨිතං නාමාති වෙදිතබ්බං.
 හෙට්ඨාහිභවනවුට්ඨානවිච්චනවාරස්සපි ඵලගොත්‍රහු අජ්ඣාසයවසෙන
 නිබ්බානාහිමුඛිභූතත්තා අභිභූයාති වුට්ඨාති විච්චට්ඨිති වෙදිතබ්බං. තිණ්ණං
 විමොක්ඛාන පච්චයාති තිණ්ණං ලොකුත්තරවිමොක්ඛානං සමථගොත්‍රහු
 පකතූපනිස්සයපච්චයා භොන්ති, විපස්සනාගොත්‍රහු
 අනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයපච්චයා භොන්ති. පඤ්ඤා යස්ස පරිච්චිතාති
 පුබ්බභාගපඤ්ඤා යස්ස පරිච්චිතා පරිච්චිණ්ණා. කුසලො විච්චට්ඨෙ වුට්ඨානෙන
 අසම්මොභවසෙනෙව විච්චට්ඨසඬ්ඛාතෙ ගොත්‍රහුඤ්ඤාණෙ කුසලො ඡෙකො,
 පුබ්බභාගඤ්ඤාණෙන වා කුසලො. නානාදිට්ඨිසු න කම්පතීති සමුච්ඡෙදෙන පභීනාසු
 නානාජපකාරාසු දිට්ඨිසු න වෙධතීති.

ගොත්‍රහුඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. මග්ගඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

61. මග්ගඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ මිච්ඡාදිට්ඨියා වුට්ඨාතීති දිට්ඨානුසයජපහානෙන
 සමුච්ඡෙදවසෙන ද්වාසට්ඨිහෙදතො මිච්ඡාදිට්ඨිතො වුට්ඨාති.
 තදනුවත්තකකිලෙසෙහිති මිච්ඡාදිට්ඨිසම්පයොගවසෙන ව
 මිච්ඡාදිට්ඨිඋපනිස්සයෙන ව උජ්ජජ්ජමානෙහි මිච්ඡාදිට්ඨිඅනුවත්තමානෙහි
 නානාවිධෙහි කිලෙසෙහි. තෙන තදෙකට්ඨකිලෙසජපහානං චුත්තං භොති. දුට්ඨඤ්ඤි
 එකට්ඨං සහජෙකට්ඨං පහානෙකට්ඨඤ්ඤි. තාය දිට්ඨියා සහ එකස්මිං චිත්තෙ,
 එකස්මිං පුග්ගලෙ වා යාව පහානා ධීතාති තදෙකට්ඨා. දිට්ඨියා හි පභියමානාය
 දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු ද්විසු අසඬ්ඛාරිකචිත්තෙසු තාය දිට්ඨියා සහජාතා ලොභො
 මොභො උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තජ්ජන්ති ඉමෙ කිලෙසා, ද්විසු
 සසඬ්ඛාරිකචිත්තෙසු තාය දිට්ඨියා සහජාතා ලොභො මොභො ටීනං උද්ධච්චං
 අහිරිකං අනොත්තජ්ජන්ති ඉමෙ කිලෙසා සහජෙකට්ඨවසෙන පභියන්ති.
 දිට්ඨිකිලෙසෙයෙව පභියමානෙ තෙන සහ එකස්මිං පුග්ගලෙ ධීතා අපායගමනීයා
 ලොභො දොසො මොභො මානො විචිකිච්ඡා ටීනං උද්ධච්චං අහිරිකං
 අනොත්තජ්ජන්ති ඉමෙ කිලෙසා පහානෙකට්ඨවසෙන පභියන්ති. ඛන්ධෙහිති
 තදනුවත්තකෙහෙව ඛන්ධෙහි, තං දිට්ඨිං අනුවත්තමානෙහි සහජෙකට්ඨෙහි ව
 පහානෙකට්ඨෙහි ව චතුහි අරූපක්ඛන්ධෙහි, තංසමුට්ඨානරූපෙහි වා සහ පඤ්චහි
 ඛන්ධෙහි මිච්ඡාදිට්ඨිආදිකිලෙසපච්චයා අනාගතෙ උජ්ජජ්ජිතබ්බෙහි
 විපාකක්ඛන්ධෙහි. බහිද්ධා ව සබ්බනිමිත්තෙහිති යථාචුත්තකිලෙසක්ඛන්ධතො
 බහිභූතෙහි සබ්බසඬ්ඛාරනිමිත්තෙහි. මිච්ඡාසඬ්ඛාජපා වුට්ඨාතීති
 සොනාපත්තිමග්ගෙන පහාතබ්බෙසු චතුසු දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු, විචිකිච්ඡාසහගතෙ
 වාති පඤ්චසු චිත්තෙසු අපායගමනීයසෙසාකුසලචිත්තෙසු ව මිච්ඡාසඬ්ඛාජපා
 වුට්ඨාති.

මිච්ඡාචාර්ය වූට්ඨානීති මුසාවාදනො වෙව

අපායගමනීයපිසුණුඵරුසසම්ඵජ්ජලාපෙහි ව වූට්ඨානී. මිච්ඡාකම්මන්තා වූට්ඨානීති පාණාතිපාතාදින්නාදානමිච්ඡාචාරෙහි වූට්ඨානී. මිච්ඡාආජීවා වූට්ඨානීති කුහනා ලපනා නෙමිත්තිකතා නිජ්ජෙසිකතා ලාභෙනලාභංනිජ්ජිසනතා, ආජීවහෙතුකෙහි වා සත්තහිපි කායච්ඡිකම්මෙහි වූට්ඨානී. මිච්ඡාචාර්යාමමිච්ඡාසතිමිච්ඡාසමාධිහි වූට්ඨානං මිච්ඡාසඤ්ඤාපවූට්ඨානෙන වුත්තනසෙනෙව වෙදිතබ්බං. මිච්ඡාසතීති ව සතියා පටිපක්ඛාකාරෙන උජ්ජජ්ජමානා අකුසලචිත්තූප්පාදමත්තමෙව. උපරිමග්ගත්තසෙ “දස්සනට්ඨෙත සම්මාදිට්ඨි” තිආදිති අට්ඨ මග්ගඤ්ඤානි යථා පට්ඨමජ්ඣානිකෙ පට්ඨමග්ගෙ ලබ්භන්ති, තථෙව ලබ්භන්ති. තත්ථ පට්ඨමග්ගෙ සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨිං පජ්ඣන්ති සම්මාදිට්ඨි. සම්මාසඤ්ඤාපාදයොපි මිච්ඡාසඤ්ඤාපාදිනං පජ්ඣනට්ඨෙතෙව වෙදිතබ්බං. එවං සන්තෙ පට්ඨමග්ගෙනෙව ද්වාසට්ඨියා දිට්ඨිගතානං පහිනත්තා උපරිමග්ගත්තසෙන පහාතබ්බා දිට්ඨි නාම නත්ථි.

තත්ථ සම්මාදිට්ඨිති නාමං කථං භොතිති? යථා විසං අත්ථි වා භොතු මා වා, අගදො අගදොත්ථෙව වුච්චති, එවං මිච්ඡාදිට්ඨි අත්ථි වා භොතු මා වා, අයං සම්මාදිට්ඨි එව නාම. යදි එවං නාමමත්තමෙවෙනං භොති, උපරිමග්ගත්තසෙ පන සම්මාදිට්ඨියා කිච්චාභාවො ආපජ්ජති, මග්ගඤ්ඤානි න පරිපුරෙන්නි. තස්මා සම්මාදිට්ඨි සකිච්චකා කාතබ්බා, මග්ගඤ්ඤානි පරිපුරෙතබ්බානීති. සකිච්චකා චෙන්ථ සම්මාදිට්ඨි යථාලාභනියමෙන දිපෙතබ්බං. උපරිමග්ගත්තසවජ්ඣො හි එකො මානො අත්ථි, සො දිට්ඨිට්ඨානෙන තිට්ඨති, සා තං මානං පජ්ඣන්ති සම්මාදිට්ඨි. සොනාපත්තිමග්ගස්මිඤ්ඤි සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨිං පජ්ඣති. සොනාපන්නස්ස පන සකදාගාමිමග්ගවජ්ඣො මානො අත්ථි, තං මානං පජ්ඣන්ති සම්මාදිට්ඨි. තස්සෙව සත්තඅකුසලචිත්තසහජාතො සඤ්ඤාපො අත්ථි, තෙහෙව චිත්තෙහි වාචඤ්ඤාවොපනං අත්ථි, කායඤ්ඤාවොපනං අත්ථි, පච්චයපරිභොගො අත්ථි, සහජාතවායාමො අත්ථි, අස්සනියභාවො අත්ථි, සහජාතචිත්තකග්ගතා අත්ථි, එතෙ මිච්ඡාසඤ්ඤාපාදයො නාම. සකදාගාමිමග්ගෙ සම්මාසඤ්ඤාපාදයො තෙසං පහානෙන සම්මාසඤ්ඤාපාදයොති වෙදිතබ්බං. එවං සකදාගාමිමග්ගෙ අට්ඨඤ්ඤානි සකිච්චකානි භොන්ති. සකදාගාමිස්ස අනාගාමිමග්ගවජ්ඣො මානො අත්ථි, සො දිට්ඨිට්ඨානෙන තිට්ඨති. තස්සෙව සත්තහි චිත්තෙහි සහජාතා සඤ්ඤාපාදයො අත්ථි. තෙසං පහානෙන අනාගාමිමග්ගෙ අට්ඨන්තං අඤ්ඤානං සකිච්චකතා වෙදිතබ්බං. අනාගාමිස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣො මානො අත්ථි, සො දිට්ඨිට්ඨානෙන තිට්ඨති. යානි පනස්ස පඤ්ඤා අකුසලචිත්තානි, තෙහි සහජාතා සඤ්ඤාපාදයො අත්ථි. තෙසං පහානෙන අරහත්තමග්ගෙ අට්ඨන්තං අඤ්ඤානං සකිච්චකතා වෙදිතබ්බං.

ඔළාරිකානි කායච්ඡිද්වාරෙ චිතික්කමස්ස පච්චයභාවෙන ථුලභුතමිහා. කාමරාගසඤ්ඤාපානානි මෙථුනරාගසඤ්ඤාපානානි සඤ්ඤාපානා. සො හි කාමභවෙ සඤ්ඤාපෙතිති සඤ්ඤාපානන්ති වුච්චති. පටිසසඤ්ඤාපානානි ඛ්‍යාපාදසඤ්ඤාපානා. සො හි ආරම්මණෙ පටිසඤ්ඤාතිති පටිසන්ති වුච්චති. තෙ එව ථාමගතට්ඨෙත සන්තානෙන අනුසෙන්නීති අනුසයා. අණුසහගතානි අණුසුතා, සුබ්බමහුතානි අත්ථො. තබ්බාවෙ හි එත්ථ සහගතසද්දො. සකදාගාමිස්ස හි

අඤ්ඤමඤ්ඤං අනනිවත්තනටියෙන සමධුරා සමබලාති අත්ථො. විත්ථාරො පනස්ස යුගනද්ධකථායං ආවිභවිස්සති.

දුක්ඛා සඬබ්බාරා සුඛො, නිරොධො ඉති දස්සනං. දුභතො වුට්ඨිතා පඤ්ඤා, එස්සෙති අමතං පදන්ති දුක්ඛා සඬබ්බාරා, සුඛො නිරොධො නිබ්බානන්ති පටිපන්නස්ස තතො නිබ්බානදස්සනං අරියමග්ගඤ්ඤාණං දුභතො වුට්ඨිතා පඤ්ඤා නාම. සා එව ච පඤ්ඤා අමතං පදං නිබ්බානං ආරම්මණචුසනෙන චුසති, පටිලහතීති අත්ථො. නිබ්බානඤ්ඤි අතප්පකටියෙන අමතසදිසන්ති අමතං, නාස්ස මතං මරණං වයො අත්ථිතිපි අමතං, පුබ්බභාගතො පටියාය මහතා උස්සාහෙන මහතියා පටිපදාය පජ්ජති පටිපජ්ජියතීති පදන්ති වුවවති.

විමොක්ඛවරියං ජානාතීති විමොක්ඛපවත්තිං අසම්මොභවසෙන ජානාති, පච්චචෙක්ඛණවසෙන ජානාති. “දුභතො වුට්ඨානො විමොක්ඛො, දුභතො වුට්ඨානා වත්තාරො විමොක්ඛා, දුභතො වුට්ඨානානං අනුලොමා වත්තාරො විමොක්ඛා, දුභතො වුට්ඨානපටිප්පස්සද්ධි වත්තාරො විමොක්ඛා”ති හි උපරි විමොක්ඛකථායංයෙව (පටි. ම. 1.209 ආදයො) ආගතා විමොක්ඛවරියා වෙදිතබ්බො. තෙසං විත්ථාරො තත්ථෙව ආගතො. නානත්තෙකත්තකොව්දොති තෙසං විමොක්ඛානං නානාභාවෙ එකභාවෙ ච කුසලො. දුභතො වුට්ඨානවිමොක්ඛවසෙන හි තෙසං එකත්තං, චතුඅරියමග්ගවසෙන නානත්තං, එකෙකස්සාපි චා අරියමග්ගස්ස අනුපස්සනාහෙදෙන නානත්තං, අරියමග්ගභාවෙන එකත්තං වෙදිතබ්බං. ද්විත්තං ඤාණානං කුසලතාති දස්සනසඬබ්බාතස්ස ච භාවනාසඬබ්බාතස්ස චාති ඉමෙසං ද්විත්තං ඤාණානං කුසලතාය. දස්සනන්ති හි සොතාපත්තිමග්ගො. සො හි පඨමං නිබ්බානදස්සනතො දස්සනන්ති චුත්තො. ගොත්රභූ පන කිඤ්චාපි පඨමතරං නිබ්බානං පස්සති, යථා පන රඤ්ඤො සන්තිකං කෙනවිදෙව කරණීයෙන ආගතො පුරිසො දුරතොව රජිකාය වරන්තං හත්ථික්ඛන්ධගතං රාජානං දිස්වාපි “දිට්ඨො තෙ රාජා”ති පුට්ඨො දිස්වා කත්තබ්බකිච්චස්ස අකතත්තා “න පස්සාමී”ති ආහ, එවමෙව නිබ්බානං දිස්වා කත්තබ්බස්ස කිලෙසප්පභානස්සාභාවා න “දස්සන”න්ති වුවවති. තඤ්ඤි ඤාණං මග්ගස්ස ආවජ්ජනටියානෙ තිට්ඨති. භාවනාති සෙසමග්ගත්තයං. තඤ්ඤි පඨමමග්ගෙන දිට්ඨස්මිංයෙව ධම්මෙ භාවනාවසෙන උප්පජ්ජති, න අදිට්ඨපුබ්බං කිඤ්චි පස්සති, තස්මා “භාවනා”ති වුවවති. හෙට්ඨා පන භාවනාමග්ගස්ස අපරිනිට්ඨිතත්තා “ද්විත්තං ඤාණාන”න්ති අවත්වා සොතාපත්තිසකදාගාමිඅනාගාමිමග්ගලාභිනො සන්ධාය “කුසලතා”ති චුත්තං, අරහත්තමග්ගලාභිනො පන භාවනාමග්ගස්ස පරිනිට්ඨිතත්තා “ද්විත්තං ඤාණානං කුසලතා”ති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

මග්ගඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. එලඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

63. එලඤාණනිද්දෙසෙ තංපයොගජ්ජපිපස්සද්ධත්තාති තස්ස අජ්ඣන්තබ්බිද්ධා වුට්ඨානපයොගස්ස පටිප්පස්සද්ධත්තා. මග්ගො හි සකක්ඛණෙ කිලෙසජ්ජහානෙන උභතො වුට්ඨානපයොගං කරොති නාම, එලක්ඛණෙ කිලෙසානං පහීනත්තා මග්ගස්ස උභතො වුට්ඨානපයොගො පටිප්පස්සද්ධො වූපසන්තො නාම හොති. උප්පජ්ජතීති මග්ගානන්තරං සකිං වා ද්වික්ඛත්තුං වා උප්පජ්ජති, එලසමාපත්තිකාලෙ පන බහුක්ඛත්තුං, නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජති, සබ්බමිපි හි තං පයොගජ්ජපිපස්සද්ධත්තා උප්පජ්ජති. මග්ගස්සෙතං එලන්ති එලං අපෙක්ඛිත්වා නපුංසකච්චනං කතං. සකදාගාමිමග්ගක්ඛණාදීසුපි එකෙකමග්ගභිගවසෙනෙව වුට්ඨානයොජනා වෙදිතබ්බා.

එලඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. විමුත්තිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

64. විමුත්තිඤාණනිද්දෙසෙ සක්කායදිට්ඨිති විජ්ජමානට්ඨෙත සති ඛන්ධපඤ්චකසඬ්ඛාතෙ කායෙ, සයං වා සතී තස්මිං කායෙ දිට්ඨිති සක්කායදිට්ඨි. විචිකිච්ඡාති විගතා විකිච්ඡා, සභාවං වා විචිනන්තො එතාය කිච්ඡති කිලමතීති විචිකිච්ඡා. සීලබ්බතපරාමාසොති සීලෙන සුද්ධි වතෙන සුද්ධි සීලබ්බතෙන සුද්ධිති ගහිතඅහිනිවෙසො. සො හි සභාවං අතික්කමිත්වා පරතො ආමසතීති සීලබ්බතපරාමාසො. උහින්තං සමානෙපි දිට්ඨිභාවෙ තක්කඤ්ච පරුපදෙසඤ්ච විනා පකතියා එව සක්කායදිට්ඨිගහණතො පකතිභූතාය විසතිවත්ථුකාය සක්කායදිට්ඨියා පහානෙනෙව සබ්බදිට්ඨිජ්ජහානදස්සන්තං සක්කායදිට්ඨි වුත්තා. සීලබ්බතපරාමාසො පන ‘‘සුද්ධිපටිපදං පටිපජ්ජාමා’’ති පටිපන්නානං පටිපදාය මිච්ඡාභාවදස්සන්තං විසුං වුත්තොති වෙදිතබ්බො. තිණ්ණමිපි අනුසයජ්ජහානෙනෙව පහානං දස්සෙතුං දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයොති වුත්තං, න විසුං කිලෙසත්තා. උපක්කිලෙසාති කිලෙසෙන්ති උපතාපෙන්ති විබාධෙන්තීති කිලෙසා, ථාමගතට්ඨෙත භුසා කිලෙසාති උපක්කිලෙසා. සම්මා සමුවජ්ජන්තා හොන්තීති සමුවජ්ජෙද්දජ්ජහානෙන අනුප්පාදනිරොධෙන සම්මා සමුවජ්ජන්තා හොන්ති. සපරිසුට්ඨානෙහීති චිත්තං පරියොනන්ධත්තාති උට්ඨෙත්ති උප්පජ්ජන්තීති පරිසුට්ඨානාති, සමුදාචාරජ්ජත්තානං කිලෙසානමෙතං අධිච්චනං. සහ පරිසුට්ඨානෙහීති සපරිසුට්ඨානාති. තෙහි සපරිසුට්ඨානෙහි අනුසයිතඋපක්කිලෙසෙහි. චිත්තං විමුත්තං හොතීති තෙසං අභබ්බුජ්ජත්තිකභූතත්තා සන්තතිවසෙන පචත්තමානං චිත්තං තතො විමුත්තං නාම හොති. තදෙව සුට්ඨු විමුත්තත්තා සුචිමුත්තං. තංවිමුත්තිඤාතට්ඨෙතාති තස්සා විමුත්තියා ජානනට්ඨෙත.

විමුත්තිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. පච්චවෙක්ඛණඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

65. පව්වවෙක්ඛණඤාණනිද්දෙසෙ මග්ගක්ඛණයෙව හෙතුවියෙන පටිමං මග්ගභිගානි විසුං විසුං වත්වා පුන මග්ගභිගහුතෙ ව අමග්ගභිගහුතෙ ව ධම්මෙ “බුද්ධිකතටියෙන බොධි”ති ලද්ධනාමස්ස අරියස්ස අභිගහාවෙන බොජ්ඣංගිගෙ විසුං දස්සෙසි. සතිධම්මවිවයවිරියසමාධිසම්බොජ්ඣංගිගා හි මග්ගභිගානෙව, පිතිපස්සද්ධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣංගිගා අමග්ගභිගානි. පුන බලවසෙන ඉන්ද්‍රියවසෙන ව විසුං නිද්දිටියෙසු සද්ධා එව අමග්ගභිගහුතා. පුන මග්ගක්ඛණ ජාතෙයෙව ධම්මෙ රාසිවසෙන දස්සෙන්නො ආධිපතෙය්‍යටියෙනාතිආදිමාහ. තත්ථ උපට්ඨානටියෙන සතිපට්ඨානාති එකාව නිබ්බානාරම්මණා සති කායවෙදනාවිත්තධම්මෙසු සුභසුඛනිව්චඅත්තසඤ්ඤාපහානකිව්චසාධනවසෙන වත්තාරො සතිපට්ඨානා නාම. නිබ්බානාරම්මණං එකමෙව වීරියං උප්පන්නානුප්පන්නානං අකුසලානං පහානානුප්පන්නිකිව්චස්ස, අනුප්පන්නුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදට්ඨිතිකිව්චස්ස සාධනවසෙන වත්තාරො සම්මප්පධානා නාම.

තථටියෙන සච්චාති දුක්ඛභාවාදීසු අවිසංවාදකටියෙන වත්තාරි අරියසච්චාති. එතානෙව චෙත්ථ පටිවෙධටියෙන තදා සමුදාගතාති, “අමතොගධං නිබ්බාන”න්ති විසුං චුත්තං නිබ්බානඤ්ච, සෙසා පන ධම්මා පටිලාභටියෙන තදා සමුදාගතා. “තථටියෙන සච්චා තදා සමුදාගතා”ති වචනතො මග්ගඵලපරියොසානෙ අවස්සං වත්තාරි සච්චාති පව්වවෙක්ඛනීති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං. “කතං කරණීයං නාපරං ඉත්ථත්තායාති පජානාති”ති (දී. නි. 1.248) වචනතො ව “දුක්ඛං මෙ පරිඤ්ඤාතං, සමුදයො මෙ පහීනො, නිරොධො මෙ සච්ඡිකතො, මග්ගො ව මෙ භාවිතො”ති පව්වවෙක්ඛණං චුත්තමෙව හොති. තථා පව්වවෙක්ඛණං යුජ්ජති ව. සමුදයොති චෙත්ථ තංතංමග්ගඵළ්ඤ්ඤායෙව වෙදිතබ්බො. එත්ථ චුත්තසමුදයපව්වවෙක්ඛණවසෙනෙව අට්ඨකථායං දුට්ඨං කිලෙසපව්වවෙක්ඛණං මග්ගඵලනිබ්බානපව්වවෙක්ඛණාති ඉධ සරුපෙනෙව ආගතානීති චුත්තාති. කෙවලං දුක්ඛපව්වවෙක්ඛණමෙව න චුත්තං. කිඤ්චාපි න චුත්තං, අථ බො පාඨසබ්භාවතො යුත්තිසබ්භාවතො ව ගහෙතබ්බමෙව. සච්චපටිවෙධත්ථඤ්ඤි පටිපන්නස්ස නිට්ඨිතෙ සච්චපටිවෙධෙ සයං කතකිව්චපව්වවෙක්ඛණං යුත්තමෙවාති. අවික්ඛෙපටියෙන සමථොතිආදි මග්ගසම්පයුත්තෙ එව සමථවිපස්සනාධම්මෙ එකරසටියෙන අනතිවත්තනටියෙන ව දස්සෙතුං චුත්තං. සංවරටියෙන සීලවිසුද්ධිති සම්මාචාචාකම්මන්තාජීවා එව. අවික්ඛෙපටියෙන විත්තවිසුද්ධිති සම්මාසමාධි එව. දස්සනටියෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිති සම්මාදිට්ඨියෙව. විමුත්තටියෙනාති සමුච්ඡෙදවසෙන මග්ගඵළ්ඤ්ඤාකිලෙසෙහි මුච්චනටියෙන, නිබ්බානාරම්මණෙ වා අධිමුච්චනටියෙන. විමොක්ඛොති සමුච්ඡෙදවිමොක්ඛො, අරියමග්ගොයෙව. පටිවෙධටියෙන විජ්ජාති සච්චපටිවෙධටියෙන විජ්ජා, සම්මාදිට්ඨියෙව. පරිච්චාගටියෙන විමුත්තීති මග්ගඵළ්ඤ්ඤාකිලෙසානං පජහනටියෙන තතො මුච්චනතො විමුත්තී, අරියමග්ගොයෙව. සමුච්ඡෙදටියෙන ඛයෙ ඤාණන්ති කිලෙසසමුච්ඡින්නටියෙන කිලෙසක්ඛයකරෙ අරියමග්ගෙ ඤාණං, සම්මාදිට්ඨියෙව.

ජන්දාදයෝ හෙට්ඨා චුත්තනසෙනෙව වෙදිතබ්බා. කෙවලඤ්ඤානේ ඵ
 මග්ගක්ඛණෙයෙව මග්ගස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානාකාරෙන දස්සිතා. විමුක්ඛීති
 චෙත්ථ මග්ගවිමුක්ඛියෙව. “තථට්ඨෙත සච්චා”ති එත්ථ ගහිතමිපි ච නිබ්බානං ඉධ
 පරියොසානභාවදස්සනත්ථං පුන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. එලක්ඛණෙපි එසෙව
 නයො. එත්ථ පන හෙතුට්ඨෙත මග්ගොති එලමග්ගභාවෙනෙව. සම්මජ්ජධානාති
 මග්ගක්ඛණෙ චතුකිච්චසාධකස්ස විරියකිච්චස්ස එලස්ස උප්පාදක්ඛණෙ සිද්ධන්තා
 චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤා භි එලක්ඛණෙ සම්මජ්ජධානා එව න ලබ්භන්ති.
 චුත්තඤ්ඤි මග්ගක්ඛණෙ සත්තතිංස ඛොධිපක්ඛියධම්මෙ උද්ධරන්තෙන ථෙරෙන
 “එලක්ඛණෙ යපෙත්වා චත්තාරො සම්මජ්ජධානෙ අවසෙසා තෙත්තිංස ධම්මා
 ලබ්භන්ති”ති. එවමෙව පටිවෙධකිච්චාදිසිද්ධිවසෙන සච්චාදීනිපි යථායොගං
 වෙදිතබ්බාති. විමොක්ඛොති ච එලවිමොක්ඛො. විමුක්ඛීති එලවිමුක්ඛී.
 පටිජ්ජස්සද්ධට්ඨෙත අනුප්පාදෙ ඤාණං චුත්තත්ථමෙව. චුට්ඨනිත්ථාති අන්තරා
 චුට්ඨානාභාවා එලාවසානෙන එවං චුත්තං. ඉමෙ ධම්මා තදා සමුදාගතාති ඉමෙ
 චුත්තජ්ජකාරා ධම්මා මග්ගක්ඛණෙ එලක්ඛණෙ ච සමුදාගතාති පච්චවෙක්ඛතීති
 ඉති-සද්දං පායසෙසං කත්වා සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො.

පච්චවෙක්ඛණඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. වත්ථුනානත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

66. වත්ථුනානත්තඤාණනිද්දෙසෙ වක්ඛුං අජ්ඣත්තං වචන්ටෙතීති
 අජ්ඣත්තභූතං වක්ඛුං වචන්ටපෙති. යථා යො වක්ඛුං වචන්ටපෙති, තථා
 වත්තුකාමො කථං වක්ඛුං අජ්ඣත්තං වචන්ටෙතීති පුච්ඡිත්වා පුන වක්ඛු
 අවිජ්ජාසම්භූතන්ති වචන්ටෙතීතිආදීනා වචන්ටාපනාකාරං දස්සෙති. තත්ථ
 අවිජ්ජාතණ්භා අතීතා උපත්ථම්භකහෙතුයො, කම්මං අතීතං ජනකහෙතු, ආභාරො
 ඉදානි උපත්ථම්භකහෙතු. එතෙන වක්ඛුපත්ථම්භකානි උතුචිත්තානි ගහිතානෙව
 හොන්ති. චතුත්තං මහාභූතානං උපාදායාති උපයොගත්ථෙ සාම්ච්චනං, චත්තාරි
 මහාභූතානි උපාදිසිත්වා පචත්තන්ති අත්ථො. එතෙන පසාදවක්ඛුභාවො දස්සිතො
 හොති, සසම්භාරභාවො පටික්ඛිත්තො. උප්පන්නන්ති අද්ධාවසෙන,
 සත්තතිඛණවසෙන වා පච්චුප්පන්නං. සමුදාගතන්ති හෙතුතො සමුට්ඨිතං.
 එත්තාවතා විපස්සනාපුබ්බභාගෙ වක්ඛුච්චත්ථානං දස්සිතං. අහුත්ථා
 සම්භූතන්තිආදීහි අනිච්චානුපස්සනා. පුබ්බෙ උදයා අවිජ්ජමානතො අහුත්ථා
 සම්භූතං, උද්ධං වයා අභාවතො හුත්ථා න භවිස්සති. අන්තචන්තතොති අන්තො
 අස්ස අත්ථිති අන්තවා, අන්තවා එව අන්තචන්තො යථා “සතිමන්තො,
 ගතිමන්තො, ධිතිමන්තො ච යො ඉසී”ති (ථෙරගා. 1052). තතො අන්තචන්තතො,
 භඩ්ගවිජ්ජමානතොති අත්ථො. අද්ධුචන්ති සබ්බාවත්ථානිපාතිතාය, ථීරභාවස්ස ච
 අභාවතාය න ථීරං. අසස්සතන්ති න නිච්චං. විපරිණාමධම්මන්ති ජරාය චෙව
 මරණෙන වානි ද්වෙධා විපරිණාමපකතිකං. වක්ඛු අනිච්චන්තිආදීනි වක්ඛුං
 අනිච්චතොතිආදීනි ච චුත්තත්ථානි. මනොති ඉධ භවභිගමනස්ස අධිප්පෙතත්තා
 අවිජ්ජාසම්භූතොතිආදි යුජ්ජනියෙව. ආභාරසම්භූතොති එත්ථ

සම්පයුක්තඵස්සාභාරමනොසඤ්චෙනනාභාරවසෙන වෙදිතබ්බං. උප්පන්නොති ව අද්ධාසන්නතිවසෙන.

වත්ථුනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ගොවරනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

67. ගොවරනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ රූපෙ ඛනිද්ධා වචන්ටෙතීති අප්ඤ්ඤාත්තතො ඛනිද්ධාභූතෙ රූපායනනධම්මෙ වචන්ටපෙතීති අත්ථො. අවිජ්ජාසම්භූතාතිආදි අත්තභාවපරියාපන්නකම්මජරූපත්තා චූත්තං. ආභාරොපි හි කම්මජරූපස්ස උපත්ථම්භකපච්චයො හොති. සද්දස්ස පන උතුචිත්තසමුට්ඨානත්තා අවිජ්ජාසම්භූතාදිවතුක්කං න චූත්තං. ථොට්ඨබ්බානං සයං මහාභූතත්තා “චතුත්තං මහාභූතානං උපාදායා” ති න චූත්තං. ධම්මාති චෙත්ථ භවඤ්ඤාමනොසම්පයුක්තා තයො අරූපිනො ඛන්ධා, ධම්මායනනපරියාපන්නාති සුබ්බමරූපාති ව කම්මසමුට්ඨානාති, සබ්බාතිපි රූපාදීනි ව. අපිව යාති යාති යෙන යෙන සමුට්ඨහන්ති, තාති තාති තෙන තෙන වෙදිතබ්බාති. ඉතරථා හි සකසන්නානපරියාපන්නාපි රූපාදයො ධම්මා සබ්බෙ න සඤ්ඤාණ්ණෙය්‍යං. යස්මා අනින්ද්‍රියබද්ධරූපාදයොපි විපස්සනුපගා, තස්මා තෙසං කම්මසම්භූතපදෙන සඤ්ඤාණො වෙදිතබ්බො. තෙපි හි සබ්බසත්තසාධාරණකම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානා. අඤ්ඤා පන “අනින්ද්‍රියබද්ධා රූපාදයො අවිපස්සනුපගා” ති වදන්ති. තං පන –

“සබ්බෙ සඤ්ඤාණා අනිච්චාති, යදා පඤ්ඤාය පස්සති;
අථ නිබ්බින්නද්ධි දුක්ඛෙ, එස මග්ගො විසුද්ධියා” ති. (ධ. ප. 277) –

ආදිකාය පාළියා විරුජ්ඣති. චූත්තඤ්ඤා විසුද්ධිමග්ගෙ – “ඉධෙකච්චො ආදිතොව අප්ඤ්ඤාත්තසඤ්ඤාතො අනිච්චිසිත්ථා විපස්සති, යස්මා පන න සුද්ධඅප්ඤ්ඤාත්තදස්සනමත්තෙනෙව මග්ගචූට්ඨානං හොති, ඛනිද්ධාපි දට්ඨබ්බමෙව, තස්මා පරස්ස ඛන්ධෙපි අනුපාදින්නසඤ්ඤාතොපි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති විපස්සති” ති (විසුද්ධි. 2.784). තස්මා පරෙසං චක්ඛාදිවචන්ථානම්පි අනින්ද්‍රියබද්ධරූපාදිවචන්ථානම්පි ඉච්ඡිතබ්බමෙව, තස්මා තෙභූමකසඤ්ඤාණා අවිපස්සනුපගා නාම නත්ථි.

ගොවරනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. වරියානානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

68. වරියානානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ විඤ්ඤාණවරියාතිආදීසු ආරම්මණෙ වරතීති වරියා, විඤ්ඤාණමෙව වරියා විඤ්ඤාණවරියා. අඤ්ඤාණෙන වරණං, අඤ්ඤාණෙන වා වරති, අඤ්ඤාතෙ වා වරති, අඤ්ඤාණස්ස වා වරණන්ති අඤ්ඤාණවරියා. ඤාණමෙව වරියා, ඤාණෙන වා වරියා, ඤාණෙන වා වරති, ඤාතෙ වා වරති, ඤාණස්ස වා වරණන්ති ඤාණවරියා. දස්සනත්ථායාති

රූපදස්සනත්ථාය පවත්තා. ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතාති භවච්ඡගසන්තානතො අපනෙත්වා රූපාරම්මණෙ චිත්තසන්තානං ආවජ්ජෙති නාමෙතිති ආවජ්ජනං, විපාකාභාවතො කරුණමත්තන්ති කිරියා, කුසලාකුසලවසෙන න බ්‍යාකතාති අබ්‍යාකතා. දස්සනට්ඨොති පස්සන්ති තෙන, සයං වා පස්සති, දස්සනමත්තමෙව වා තන්ති දස්සනං, දස්සනමෙව අත්ථො දස්සනට්ඨො. චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ති කුසලවිපාකං වා අකුසලවිපාකං වා. දිට්ඨත්තාති අදිට්ඨෙ සම්පට්ච්ඡනස්ස අභාවතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපාරම්මණස්ස දිට්ඨත්තා. අභිනිරොපනා විපාකමනොධාතුති දිට්ඨාරම්මණමෙව ආරොහතීති අභිනිරොපනා, උභයවිපාකා සම්පට්ච්ඡනමනොධාතු. අභිනිරොපිතත්තාති රූපාරම්මණං අභිරුල්භත්තා. විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුති උභයවිපාකා සන්තීරණමනොවිඤ්ඤාණධාතු. එස නයො සොතද්චාරාදිසුපි. සන්තීරණානන්තරං වොට්ඨබ්බතො අවුත්තෙපි අට්ඨකථාවරියෙහි චුත්තත්තා ලබ්භතීති ගහෙතබ්බං. විජානනත්ථායාති ධම්මාරම්මණස්ස වෙව රූපාදිආරම්මණස්ස ච විජානනත්ථාය. ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතාති මනොද්චාරාවජ්ජනචිත්තං. විජානනට්ඨොති තදනන්තරපවනවසෙන ආරම්මණස්ස විජානනමෙව අත්ථො, න අඤ්ඤො. උපරි අකුසලපවනානං විපස්සනාමග්ගඵලපවනානඤ්ච විසුං චුත්තත්තා සෙසපවනාති ඉධ ගහෙතබ්බාති සිසුං. “කුසලෙහි කම්මෙහි විප්පයුත්තා වරතීති විඤ්ඤාණවරියා” තිආදිවචනතො (පටි. ම. 1.70) පන භසිතුප්පාදචිත්තපවනමෙව ගහෙතබ්බං. ඡසු ද්චාරෙසු අහෙතුකානංයෙව චිත්තානං චුත්තත්තා ද්වෙ ආවජ්ජනාති ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණාති ද්වෙ සම්පට්ච්ඡනාති තිණි සන්තීරණාති එකං භසිතුප්පාදචිත්තන්ති අට්ඨාරස අහෙතුකචිත්තාතියෙව විඤ්ඤාණවරියාති වෙදිතබ්බාති.

69. ඉදාති විසයවිජානනමත්තට්ඨෙත විඤ්ඤාණවරියාති දස්සෙතුං නිරාගා වරතීතිආදිමාහ, විඤ්ඤාණඤ්ඤි රාගාදිසම්පයොගෙ සද්ධාදිසම්පයොගෙ ව අවත්ථන්තරං පාපුණාති, තෙසු අසති සකාවත්ථායමෙව තිට්ඨති. තස්මා නිරාගාදිවචනෙන තෙසං චුත්තවිඤ්ඤාණානං විඤ්ඤාණකිව්චමත්තං දස්සෙති. නත්ථි එතිස්සා රාගොති නිරාගා. නිරාගාති රස්සං කත්වාපි පයන්ති. සො පන රජ්ජනවසෙන රාගො. ඉතරෙසු දුස්සනවසෙන දොසො. මුය්භනවසෙන මොහො. මඤ්ඤනවසෙන මානො. විපරිතදස්සනවසෙන දිට්ඨි. උද්ධතභාවො, අවුපසන්තභාවො වා උද්ධච්චං. විචිකිච්ඡා චුත්තත්ථා. අනුසෙන්නීති අනුසයා. “නිරනුසයා” ති වත්තබ්බෙ නානුසයාති චුත්තං, සොයෙවත්ථො. පරියුට්ඨානප්පත්තානමෙවෙත්ථ අභාවො වෙදිතබ්බො. න හි විඤ්ඤාණවරියා පහිනානුසයානංයෙව චුත්තා. යා ව නිරාගාදිනාමා, සා රාගාදිහි විප්පයුත්තාව නාම භොතීති පරියායන්තරදස්සනත්ථං රාගවිප්පයුත්තාතිආදිමාහ. පුන අඤ්ඤෙහි ව විප්පයුත්තතං දස්සෙතුං කුසලෙහි කම්මෙහිතිආදිමාහ. කුසලාතියෙව රාගාදිවජ්ජාභාවා අනවජ්ජාති. පරිසුද්ධභාවකරෙහි හිරිඔත්තප්පෙහි යුත්තත්තා සුක්කාති. පවත්තිසුඛත්තා සුඛො උදයො උප්පත්ති එතෙසන්ති සුබුද්ධාති, සුඛවිපාකත්තා වා සුඛො උදයො වඩ්ඪි එතෙසන්ති සුබුද්ධාති. චුත්තවිපක්ඛෙන අකුසලාති යොජෙතබ්බාති. විඤ්ඤානෙ වරතීති විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤායමානං

ආරම්භණං විඤ්ඤාතං නාම, තස්මිං විඤ්ඤාතෙ ආරම්භණෙ. කිං චුත්තං හොති?
 නීලවණ්ණයොගතො නීලවත්ථං විය විඤ්ඤාණයොගතො විඤ්ඤාතං විඤ්ඤාණං
 නාම හොති, තස්මිං විඤ්ඤාණෙ වරතීති විඤ්ඤාණවරියාති චුත්තං හොති.
 විඤ්ඤාණස්ස එවරූපා වරියා හොතීති චුත්තප්පකාරස්ස විඤ්ඤාණස්ස
 චුත්තප්පකාරා වරියා හොතීති අත්ථො. “විඤ්ඤාණස්ස වරියා” ති ව වොහාරවසෙන
 වුවවති, විඤ්ඤාණතො පන විසුං වරියා නත්ථි. පකතිපරිසුද්ධමිදං චිත්තං
 නික්කිලෙසට්ඨෙනාති ඉදං චුත්තප්පකාරං චිත්තං රාගාදිකිලෙසාභාවෙන පකතියා
 එව පරිසුද්ධං. තස්මා විජානනමත්තමෙව වරියාති විඤ්ඤාණවරියාති චුත්තං හොති.
 නික්කිලෙසට්ඨෙනාතිපි පායො.

අඤ්ඤාණවරියාය මනාපියෙසුති මනසි අප්පෙන්නි පසිදන්ති, මනං වා
 අප්පායන්ති වච්චෙන්නීති මනාපාති, මනාපාතියෙව මනාපියාති. තෙසු මනාපියෙසු.
 තාති පන ඉට්ඨාති වා හොන්තු අනිට්ඨාති වා, ගහණවසෙන මනාපියාති. න හි
 ඉට්ඨස්මිංයෙව රාගො අනිට්ඨස්මිංයෙව දොසො උප්පජ්ජති. රාගස්ස ජවනත්ථායාති
 සත්තතිවසෙන රාගස්ස ජවනත්ථාය පවත්තා. ආවජ්ජනකිරියාඛ්‍යාකතාති
 චක්ඛුද්වාරෙ අයොනියො මනසිකාරභූතා ආවජ්ජනකිරියාඛ්‍යාකතා මනොධාතු.
 රාගස්ස ජවනාති යෙභුයොන සත්තක්ඛන්තුං රාගස්ස පවත්ති, පුනස්පුනං පවත්තො
 රාගොයෙව. අඤ්ඤාණවරියාති අඤ්ඤාණෙන රාගස්ස සම්භවතො අඤ්ඤාණෙන
 රාගස්ස වරියාති චුත්තං හොති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තදුභයෙන
 අසමපෙක්ඛනස්මිං චත්ථුස්මිත්ති රාගදොසවසෙන සමපෙක්ඛනවිරහිතෙ
 රූපාරම්භණසංඛාතෙ චත්ථුස්මිං. මොහස්ස ජවනත්ථායාති
 විචිකිච්ඡාඋද්ධව්වවසෙන මොහස්ස ජවනත්ථාය. අඤ්ඤාණවරියාති
 අඤ්ඤාණස්සෙව වරියා, න අඤ්ඤස්ස. විනිබන්ධස්සාතිආදීති මානාදීනං
 සභාවච්චනාති. තත්ථ විනිබන්ධස්සාති උත්තතිවසෙන විනිබන්ධිත්වා ධීතස්ස.
 පරාමට්ඨායාති රූපස්ස අනිච්චභාවාදිං අතික්කමිත්වා පරතො නිච්චභාවාදිං
 ආමට්ඨාය ගහිතාය. වික්කෙපගතස්සාති රූපාරම්භණෙ වික්කිත්තභාවං ගතස්ස.
 අනිට්ඨභිගතායාති අසන්නිට්ඨානභාවං ගතාය. ථාමගතස්සාති බලප්පත්තස්ස.
 ධම්මෙසුති රූපාදීසු වා ධම්මාරම්භණභූතෙසු වා ධම්මෙසු.

70. යස්මා රාගාදයො අඤ්ඤාණෙන හොන්ති, තස්මා රාගාදිසම්පයොගෙන
 අඤ්ඤාණං විසෙසෙන්නො සරාගා වරතීතිආදිමාහ. තත්ථ සරාගා වරතීති
 මොහමානදිට්ඨිමානානුසයදිට්ඨානුසයඅවිජ්ජානුසයජවනවසෙන වරියා වෙදිතඛ්ඛා.
 සදොසා වරතීති මොහඅවිජ්ජානුසයජවනවසෙන. සමොහා වරතීති
 රාගදොසමානදිට්ඨිඋද්ධව්වවිචිකිච්ඡානුසයජවනවසෙන. සමානා වරතීති
 රාගමොහකාමරාගභවරාගාවිජ්ජානුසයජවනවසෙන. සදිට්ඨි වරතීති
 රාගමොහකාමරාගාවිජ්ජානුසයජවනවසෙන. සඋද්ධව්වා වරති සවිචිකිච්ඡා වරතීති
 මොහඅවිජ්ජානුසයජවනවසෙන. සානුසයා වරතීති එත්ථාපි චුත්තනායෙනෙව
 එකෙකං අනුසයං මූලං කත්වා තස්මිං චිත්තෙ ලබ්භමානකසෙසානුසයවසෙන
 සානුසයතා යොජෙතඛ්ඛා. රාගසම්පයුත්තාතිආදි සරාගාදිවෙච්චනමෙව. සා එව හි
 වරියා සම්පයොගවසෙන සහ රාගාදීහි වත්තතීති සරාගාදිආදීති නාමාති ලහති.

රාගාදීහි සමං ඵකුප්පාදෙකනිරොධෙකවත්ථෙකාරම්මණාදීහි පකාරෙහි යුත්තාති රාගසම්පයුත්තානීතිආදීනි නාමානි ලහති. සායෙව ච යස්මා කුසලාදීහි කම්මෙහි විප්පයුත්තා, අකුසලාදීහි කම්මෙහි සම්පයුත්තා, තස්මාපි අඤ්ඤාණවරියාති දස්සෙතුං කුසලෙහි කම්මෙහීතිආදිමාහ. තත්ථ අඤ්ඤාතෙති මොහස්ස අඤ්ඤාණලක්ඛණත්තා යථාසභාවෙන අඤ්ඤාතෙ ආරම්මණෙ. සෙසං චුත්තත්ථමෙව.

71. ඤාණවරියායං යස්මා විචට්ටනානුපස්සනාදිනං අනන්තරපච්චයභූතා ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතා නත්ථී, තස්මා තෙසං අත්ථාය ආවජ්ජනකිරියාබ්‍යාකතං අවත්වා විචට්ටනානුපස්සනාදයොව චුත්තා. අනුලොමඤ්ඤාණත්ථාය ඵච හි ආවජ්ජනා භොති, තතො විචට්ටනානුපස්සනාමග්ගඵලානි. ඵලසමාපත්තීති චෙත්ථ මග්ගානන්තරජා වා භොතු කාලන්තරජා වා, උභොපි අධිප්පෙතා. නීරාගා චරතීතිආදීසු රාගාදිනං පටිපක්ඛවසෙන නීරාගාදිතා වෙදිතඛ්ඛා, විඤ්ඤාණවරියායං රාගාදිනං අභාවමත්තට්ඨෙත. ඤාතෙති යථාසභාවතො ඤාතෙ. අඤ්ඤා විඤ්ඤාණවරියාතිආදීහි තිස්සන්තං චරියානං අඤ්ඤාමඤ්ඤාමසම්මිස්සනං දස්සෙති. විඤ්ඤාණකිච්චමත්තවසෙන හි අභෙතුකචිත්තුප්පාදා විඤ්ඤාණවරියා, අඤ්ඤාණකිච්චවතං ද්වාදසන්තං අකුසලචිත්තුප්පාදානං වසෙනෙව අඤ්ඤාණවරියා, විසෙසෙන ඤාණකිච්චකාරීනං විපස්සනාමග්ගඵලානං වසෙන ඤාණවරියා. ඵචම්මා අඤ්ඤාමඤ්ඤාමසම්මිස්සා ච, විපස්සනං යථෙත්වා සභෙතුකකාමාවචරකිරියාකුසලා ච, සභෙතුකකාමාවචරවිපාකා ච, රූපාවචරාරූපාවචරකුසලාබ්‍යාකතා ච තීහි වරියාහි විනිමුත්තාති වෙදිතඛ්ඛා. නිඛ්ඛානාරම්මණාය විචට්ටනානුපස්සනාය ඤාණවරියාය නිද්දිට්ඨන්තා නිඛ්ඛානමග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණභූතාති සෙක්ඛාසෙක්ඛානං පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණාති ඤාණවරියාය සඬගහිතානීති වෙදිතඛ්ඛානි. තානිපි හි විසෙසෙන ඤාණකිච්චකරානෙවාති.

වරියානානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. භූමිනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

72. භූමිනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ භූමියොති භාගා පරිච්ඡෙදා වා. කාමාවචරාති ඵත්ථ දුට්ඨො කාමො කිලෙසකාමො චත්ථුකාමො ච. කිලෙසකාමො ඡන්දරාගො, චත්ථුකාමො තෙභූමකචට්ඨං. කිලෙසකාමො කාමෙතීති කාමො, චත්ථුකාමො කාමීයතීති කාමො. සො දුට්ඨො කාමො පවත්තිවසෙන යස්මිං පදෙසෙ අවචරති, සො පදෙසො කාමො ඵත්ථ අවචරතීති කාමාවචරො. සො පන පදෙසො චතුන්තං අපායානං, මනුස්සලොකස්ස, ඡන්තඤ්ඤා දෙවලොකානං වසෙන ඵකාදසට්ඨො. යථා හි යස්මිං පදෙසෙ සසත්ථා පුරිසා අවචරන්ති, සො විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු ද්විපදචතුප්පදෙසු අවචරන්තෙසු තෙසං අභිලක්ඛිතත්තා “සසත්ථාවචරො”ති චුච්චති, ඵචං විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු රූපාවචරාදීසු තත්ථ අවචරන්තෙසු තෙසං අභිලක්ඛිතත්තා අයං පදෙසො “කාමාවචරො”ත්ථෙව චුච්චති. ස්වායං යථා

රූපහවො රූපං, එවං උත්තරපදලොපං කත්වා “කාමො”ත්වෙව වුච්චති.
 තජ්ජට්ඨද්ධො එකෙකො ධම්මො ඉමස්මිං එකාදසවිධපදෙසසඬාතො කාමො
 අවචරතීති කාමාවචරො. කිඤ්චාපි හි එත්ථ කෙවි ධම්මා රූපාරූපහවෙසුපි
 අවචරන්ති, යථා පන සඬාගාමෙ අවචරණතො “සඬාගාමාවචරො”ති ලද්ධනාමො
 නාගො නගරෙ වරන්තොපි “සඬාගාමාවචරො”ත්වෙව වුච්චති, ඵලජලවරා ව
 පාණිනො අථලෙ අජලෙ ව යීතාපි “ඵලවරා ජලවරා”ත්වෙව වුච්චන්ති, එවං තෙ
 අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තාපි කාමාවචරායෙවාති වෙදිතඛ්ඛා. ආරම්මණකරණවසෙන වා
 එතෙසු චුත්තජ්ජකාරෙසු ධම්මෙසු කාමො අවචරතීති කාමාවචරා. කාමඤ්චෙස
 රූපාරූපාවචරධම්මෙසුපි අවචරති, යථා පන “වදතීති වච්ඡො, මහියං සෙතීති
 මහිංසො”ති චුත්තො න යත්තකා වදන්ති, මහියං වා සෙත්ති, සඛ්ඛෙසං තං නාමං
 හොති. එවංසම්පදමිදං වෙදිතඛ්ඛං. එත්ථ සඛ්ඛෙ තෙ ධම්මෙ එකරාසිං කත්වා
 චුත්තභූමිසද්දමපෙක්ඛිත්වා කාමාවචරාති ඉත්ථිලිඬගවචනං කතං. රූපාවචරාතිආදීසු
 රූපහවො රූපං, තස්මිං රූපෙ අවචරන්තීති රූපාවචරා. අරූපහවො අරූපං, තස්මිං
 අරූපෙ අවචරන්තීති අරූපාවචරා. තෙභූමකවට්ටෙ පරියාපන්නා අත්තොගධාති
 පරියාපන්නා, තස්මිං න පරියාපන්නාති අපරියාපන්නා.

කාමාවචරාදිභූමිනිද්දෙසෙසු හෙට්ඨකොති හෙට්ඨාභාගෙන. අවිච්චිරයන්ති
 ජාලානං වා සත්තානං වා වෙදනානං වා වීචි අන්තරං ඡිද්දං එත්ථ නත්ථිති අවිචි.
 සුඛසඬාතො අයො එත්ථ නත්ථිති නිරයො, නිරතිඅත්ථෙතපි නිරයො. පරියන්තං
 කරිත්වාති තං අවිචිසඬාතං නිරයං අන්තං කත්වා. උපරිතොති උපරිභාගෙන.
 පරනිමිත්තවසවත්ති දෙවෙති පරනිමිත්තෙසු කාමෙසු වසං වත්තනතො
 එවංලද්ධවොභාගෙර දෙවෙ. අන්තො කරිත්වාති අන්තො පක්ඛිපිත්වා. යං එතස්මිං
 අන්තරෙති යෙ එතස්මිං ඔකාසෙ. යන්ති ව ලිඬගවචනවිපල්ලාසො කතො.
 එත්ථාවචරාති ඉමිනා යස්මා තස්මිං අන්තරෙ අඤ්ඤෙපි වරන්ති කදාචි කත්ථවි
 සම්භවතො, තස්මා තෙසං අසඬාගණ්හනත්ථං අවචරාති චුත්තං. තෙන යෙ එකස්මිං
 අන්තරෙ ඔගාල්භා හුත්වා වරන්ති, සඛ්ඛත්ථ සදා ව සම්භවතො, අධොභාගෙ ව
 වරන්ති අවිච්චිරයස්ස හෙට්ඨා භූතූපාදාය පවත්තිභාවෙන, තෙසං සඬගහො කතො
 හොති. තෙ හි ඔගාල්භා වරන්ති, අධොභාගෙ ව වරන්තීති අවචරා. එත්ථ
 පරියාපන්නාති ඉමිනා පන යස්මා එතෙ එත්ථාවචරා අඤ්ඤත්ථාපි අවචරන්ති, න
 පන තත්ථ පරියාපන්නා හොන්ති, තස්මා තෙසං අඤ්ඤත්ථාපි අවචරන්තානං
 පරිග්ගහො කතො හොති.

ඉදානි තෙ එත්ථ පරියාපන්නෙ ධම්මෙ රාසිසුඤ්ඤතාපච්චයභාවතො වෙව
 සභාවතො ව දස්සෙන්නො ඛන්ධධාතූආයතනාතිආදිමාහ. බ්‍රහ්මලොකන්ති
 පට්ඨමජ්ඣිමනිකායාසඬාතං බ්‍රහ්මට්ඨානං. අකනිට්ඨෙති උත්තමට්ඨෙත න කනිට්ඨෙ.
 සමාපන්නස්සාති සමාපත්තිං සමාපන්නස්ස. එතෙන කුසලජ්ඣානං චුත්තං.
 උපපන්නස්සාති විපාකවසෙන බ්‍රහ්මලොකෙ උපපන්නස්ස. එතෙන විපාකජ්ඣානං
 චුත්තං. දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්සාති දිට්ඨෙව ධම්මෙ පච්චක්ඛෙ අත්තභාවෙ සුඛො
 විහාරො දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරො, සො අස්ස අත්ථිති දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරී, අරහා. තස්ස
 දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස. එතෙන කිරියජ්ඣානං චුත්තං. වෙනසිකාති වෙනසි හවා

වෙනසිකා, විත්තසම්පයුත්තාති අත්ථො. ආකාසානඤ්චායතනුපගෙති
 ආකාසානඤ්චායතනසඬ්ඛානං භවං උපගතෙ. දුතියපදෙපි එසෙව නයො. මග්ගාති
 චත්තාරො අරියමග්ගා. මග්ගඵලානීති චත්තාරි අරියමග්ගඵලානි. අසඬ්ඛතා ව ධාතුති
 පච්චයෙහි අකතා නිබ්බානධාතු.

අපරාපි වතස්සො භූමියොති එකෙකචතුක්කවසෙන වෙදිතබ්බා. චත්තාරො
 සතිපට්ඨානාති කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං
 චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. තස්සත්ථො –
 පතිට්ඨානීති පට්ඨානං, උපට්ඨානි ඔක්කන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා පචත්තතීති අත්ථො.
 සතියෙව පට්ඨානං සතිපට්ඨානං. අථ වා සරණට්ඨෙත සති, උපට්ඨානට්ඨෙත
 පට්ඨානං, සති ව සා පට්ඨානඤ්චාතිපි සතිපට්ඨානං. ආරම්මණවසෙන බහුකා තා
 සතියොති සතිපට්ඨානා. චත්තාරො සම්මප්පධානාති අනුප්පන්නානං අකුසලානං
 අනුප්පාදාය සම්මප්පධානං, උප්පන්නානං අකුසලානං පහානාය සම්මප්පධානං,
 අනුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදාය සම්මප්පධානං, උප්පන්නානං කුසලානං ධීතියා
 සම්මප්පධානං. පදහන්ති වායමන්ති එතෙනාති පධානං, විරියස්සෙතං නාමං.
 සම්මප්පධානන්ති අවිපරිතප්පධානං කාරණප්පධානං උපායප්පධානං
 යොනියොපධානං. එකමෙව විරියං කිච්චවසෙන චතුධා කත්වා සම්මප්පධානාති
 චුත්තං. චත්තාරො ඉද්ධිපාදාති ඡන්දිද්ධිපාදො, චිත්තිද්ධිපාදො, විරිසිද්ධිපාදො,
 විමංසිද්ධිපාදො. තස්සත්ථො චුත්තොයෙව. චත්තාරි ක්කානානීති
 විතක්කච්චාරපීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාවසෙන පඤ්චඩ්ඛිකං පඨමජ්ඣානං.
 පීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාවසෙන තිවඩ්ඛිකං දුතියජ්ඣානං, සුඛචිත්තකග්ගතාවසෙන
 දුචඩ්ඛිකං තතියජ්ඣානං, උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාවසෙන දුචඩ්ඛිකං
 චතුත්ථජ්ඣානං. ඉමානි හි අඩ්ඨානි ආරම්මණුපනිජ්ඣානට්ඨෙත ක්කානන්ති
 චුච්චන්ති. වතස්සො අප්පමඤ්ඤායොති මෙත්තා, කරුණා, මුදිතා, උපෙක්ඛා.
 ඵරණඅප්පමාණවසෙන අප්පමඤ්ඤායො. එතායො හි ආරම්මණවසෙන අප්පමාණෙ
 වා සත්තෙ ඵරන්ති, එකං සත්තමපි වා අනවසෙසඵරණවසෙන ඵරන්තිති
 ඵරණඅප්පමාණවසෙන අප්පමඤ්ඤායොති චුච්චන්ති. වතස්සො
 අරූපසමාපත්තියොති ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්ති,
 විඤ්ඤාණඤ්චායතනසමාපත්ති, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්ති,
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති. වතස්සො පටිසම්භිදා චුත්තත්ථා එව.

වතස්සො පටිපදාති ‘‘දුක්ඛා පටිපදා දන්ධාහිඤ්ඤා, දුක්ඛා පටිපදා ඛිප්පාහිඤ්ඤා,
 සුඛා පටිපදා දන්ධාහිඤ්ඤා, සුඛා පටිපදා ඛිප්පාහිඤ්ඤා’’ති (දී. නි. 3.311) චුත්තා
 වතස්සො පටිපදා. චත්තාරි ආරම්මණානීති පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, පරිත්තං
 අප්පමාණාරම්මණං, අප්පමාණං පරිත්තාරම්මණං, අප්පමාණං
 අප්පමාණාරම්මණන්ති (ධ. ස. 181 ආදයො) චුත්තාති චත්තාරි ආරම්මණානි.
 කසිණාදිආරම්මණානං අවචන්ථාපෙතබ්බතො ආරම්මණචන්තාති ක්කානාති
 චුත්තානීති වෙදිතබ්බාති. චත්තාරො අරියවංසාති අරියා චුච්චන්ති බුද්ධා ව
 පච්චෙකබුද්ධා ව තථාගතසාවකා ව, තෙසං අරියානං වංසා තන්තියො පච්චෙණියොති
 අරියවංසා. කෙ පන තෙ? විවරසන්නොයො පිණ්ඩපාතසන්නොයො

සෙනාසනසන්තොසො භාවනාරාමතාති ඉමෙ චත්තාරො. ගිලානපච්චයසන්තොසො පිණ්ඩපාතසන්තොසෙ චුත්තෙ චුත්තොයෙව හොති. යො හි පිණ්ඩපාතෙ සන්තුට්ඨො, සො කථං ගිලානපච්චයෙ අසන්තුට්ඨො භවිස්සති.

චත්තාරි සඬග්ගචත්ථුනීති චත්තාරි ජනසඬග්ගභනකාරණානි – දානඤ්ච පෙය්‍යවජ්ජඤ්ච අත්ථවරියා ව සමානත්තතා වාති ඉමානි චත්තාරි. දානන්ති යථාරහං දානං. පෙය්‍යවජ්ජන්ති යථාරහං පියවචනං. අත්ථවරියාති තත්ථ තත්ථ කත්තබ්බස්ස කරණවසෙන කත්තබ්බාකත්තබ්බානුසාසනවසෙන ව චුද්ධිකිරියා. සමානත්තතාති සහ මානෙන සමානො, සපරිමාණො සපරිගණනොති අත්ථො. සමානො පරස්ස අත්තා එතෙනාති සමානත්තො, සමානත්තස්ස භාවො සමානත්තතා, “අයං මයා භීතො, අයං මයා සදිසො, අයං මයා අධිකො”ති පරිගණෙත්වා තදනුරූපෙන උපවරණං කරණන්ති අත්ථො. “සමානසුබ්දක්ඛතා සමානත්තතා”ති ව වදන්ති.

චත්තාරි චක්කානීති එත්ථ චක්කං නාම දාරුවක්කං, රතනචක්කං, ධම්මචක්කං, ඉරියාපථචක්කං, සම්පත්තිචක්කන්ති පඤ්චවිධං. තත්ථ “යං පන තං, දෙව, චක්කං ඡහි මාසෙහි නිට්ඨිතං ඡාරත්තුතෙහි”ති (අ. නි. 3.15) ඉදං දාරුවක්කං. “චක්කං චත්තයතො පරිග්ගහෙත්වා”ති (ජා. 1.13.68) ඉදං රතනචක්කං. “මයා පචත්තිතං චක්කං”න්ති (සු. නි. 562) ඉදං ධම්මචක්කං. “චතුචක්කං නවද්වාරං”න්ති (සං. නි. 1.29) ඉදං ඉරියාපථචක්කං. “චත්තාරිමානි, හික්ඛවෙ, චක්කානි, යෙහි සමන්තාගතානං දෙවමනුස්සානං චතුචක්කං චත්තති. කතමානි චත්තාරි? පතිරූපදෙසවාසො, සප්පුරිසාවස්සයො, අත්තසම්මාපණ්ඩි, පුබ්බෙ ව කතපුඤ්ඤතා”ති (අ. නි. 4.31) ඉදං සම්පත්තිචක්කං. ඉධාපි එතදෙව අධිජ්ජෙතං. තත්ථ පතිරූපදෙසවාසොති යත්ථ චතස්සො පරිසා සන්දිස්සන්ති, එවරූපෙ අනුච්ඡවිකෙ දෙසෙ වාසො. සප්පුරිසාවස්සයොති බුද්ධාදීනං සප්පුරිසානං අවස්සයනං සෙවනං භජනං. අත්තසම්මාපණ්ඩිති අත්තනො සම්මා පතිට්ඨාපනං. සවෙ පුබ්බෙ අස්සද්ධාදීහි සමන්තාගතො හොති, තානි පභාය සද්ධාදීසු පතිට්ඨාපනං. පුබ්බෙ ව කතපුඤ්ඤතාති පුබ්බෙ උපචිතකුසලතා. ඉදමෙව චෙත්ථ පමාණං. යෙන හි ඤාණසම්පයුත්තචිත්තෙන කුසලකම්මං කතං හොති, තදෙව කුසලං තං පුරිසං පතිරූපදෙසෙ උපනෙති, සප්පුරිසෙ භජාපෙති, සො එව පුග්ගලො අත්තානං සම්මා යිපෙතීති.

චත්තාරි ධම්මපදානීති චත්තාරො ධම්මකොට්ඨාසා. කතමානි චත්තාරි? අනභිජ්ඣා ධම්මපදං, අබ්‍යාපාදො ධම්මපදං, සම්මාසති ධම්මපදං, සම්මාසමාධි ධම්මපදං. අනභිජ්ඣා ධම්මපදං නාම අලොභො වා අනභිජ්ඣාවසෙන අධිගතජ්ඣානවිපස්සනාමග්ගඵලනිබ්බානානි වා. අබ්‍යාපාදො ධම්මපදං නාම අකොපො වා මෙත්තාසීසෙන අධිගතජ්ඣානාදීනි වා. සම්මාසති ධම්මපදං නාම සුපට්ඨිතස්සති වා සතිසීසෙන අධිගතජ්ඣානාදීනි වා. සම්මාසමාධි ධම්මපදං නාම අට්ඨසමාපත්ති වා අට්ඨසමාපත්තිසීසෙන අධිගතජ්ඣානාදීනි වා. දසඅසුභවසෙන වා අධිගතජ්ඣානාදීනි අනභිජ්ඣා ධම්මපදං, චතුබ්‍රහ්මචිහාරවසෙන අධිගතානි අබ්‍යාපාදො ධම්මපදං, දසානුස්සතිආභාරෙපටිකුලසඤ්ඤාවසෙන අධිගතානි

සම්මාසනි ධම්මපදං, දසකසිණආනාපානවසෙන අධිගතානි සම්මාසමාධි
ධම්මපදන්ති. ඉමා චතස්සො භූමියොති එකෙකං චතුක්කවසෙනෙව යොජෙතබ්බං.

භූමිනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

19. ධම්මනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

73. ධම්මනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ කම්මපට්ඨති කම්මානි ච තානි පථා ච
අපායගමනායාති කම්මපථා, තෙ කම්මපට්ඨෙ. දස කුසලකම්මපථා නාම පාණාතිපානා
අදින්නාදානා කාමෙසුමිච්ඡාවාරා වෙරමණිති තිණි කායසුචරිතානි, මුසාවාදා
පිසුණාය වාචාය ඵරුසාය වාචාය සම්ඵජ්ජලාපා වෙරමණිති චත්තාරි වච්ඡුචරිතානි,
අනභිජ්ඣා අබ්‍යාපාදො සම්මාදිට්ඨිති තිණි මනොසුචරිතානි. දස අකුසලකම්මපථා
නාම පාණාතිපාතො අදින්නාදානං කාමෙසුමිච්ඡාවාරොති තිණි කායදුච්චරිතානි,
මුසාවාදො පිසුණා වාචා ඵරුසා වාචා සම්ඵජ්ජලාපොති චත්තාරි වච්ඡුච්චරිතානි,
අභිජ්ඣා බ්‍යාපාදො මිච්ඡාදිට්ඨිති තිණි මනොදුච්චරිතානි. කුසලාකුසලාපි ච
පටිසන්ධිජනකායෙව කම්මපථාති චුත්තා, චුත්තාවසෙසා පටිසන්ධිජනනෙ
අනෙකන්ති කත්තා කම්මපථාති න චුත්තා. ඔළාරිකකුසලාකුසලගහණෙනෙව
සෙසකුසලාකුසලාපි ගහිතාති වෙදිතබ්බා. රූපන්ති භූතොපාදායහෙදතො
අට්ඨවිසතිවිධං රූපං. විපාකන්ති කාමාවචරකුසලවිපාකානං සොළසන්තං,
අකුසලවිපාකානං සත්තන්තඤ්ඤව වසෙන තෙවිසතිවිධං විපාකං. කිරියන්ති
තිණ්ණමහෙතුකකිරියානං, අට්ඨන්තං සහෙතුකකිරියානඤ්ඤව වසෙන එකාදසවිධං
කාමාවචරකිරියං. විපාකාභාවතො කිරියාමත්තාති කිරියා. එත්තාවතා
කාමාවචරමෙව රූපාබ්‍යාකතවිපාකාබ්‍යාකතකිරියාබ්‍යාකතවසෙන චුත්තං.

ඉධට්ඨස්සාති ඉමස්මිං ලොකෙ ධීතස්ස. යෙභුයොන මනුස්සලොකෙ
ඤානභාවනාසබ්භාවතො මනුස්සලොකවසෙන චුත්තං, ඤානානි පන කදාපි කරහවි
දෙවලොකෙපි ලබ්භන්ති, රූපිබ්‍රහ්මලොකෙපි
තනුපපත්තිකහෙට්ඨුපපත්තිකඋපරූපපත්තිකානං වසෙන ලබ්භන්ති. සුද්ධාවාසෙ
පන අරූපාවචරෙ ව හෙට්ඨුපපත්තිකා නත්ථි. රූපාරූපාවචරෙසු අභාවිතජ්ඣානා
හෙට්ඨා නිබ්බත්තමානා කාමාවචරසුගතියංයෙව නිබ්බත්තන්ති, න දුග්ගතියං.
තනුපපත්තස්සාති විපාකවසෙන බ්‍රහ්මලොකෙ උපපත්තස්ස
පටිසන්ධිභවච්ඡිගචුතිවසෙන චත්තමානානි චත්තාරි විපාකජ්ඣානානි.
රූපාරූපාවචරජ්ඣානසමාපත්තිසු කිරියාබ්‍යාකතානි න චුත්තානි. කිඤ්චාපි න
චුත්තානි, අථ ඛො කුසලෙහි සමානපචත්තිත්තා කුසලෙසු චුත්තෙසු චුත්තානෙව
හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. යථා පට්ඨානෙ “කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො
තදාරම්මණතා උජ්ජජ්ජති” ති (පට්ඨා. 1.1.406, 409) කුසලජවනග්ගහණෙනෙව
කිරියජවනං සඬගහිතං, එවමිධාපි දට්ඨබ්බං. සාමඤ්ඤඵලානීති චත්තාරි
සාමඤ්ඤඵලානි. එතෙන ලොකුත්තරවිපාකාබ්‍යාකතං චුත්තං. නිබ්බානන්ති
නිබ්බානාබ්‍යාකතං.

පාමොජ්ජමූලකානි පාමොජ්ජං මූලං ආදි එතෙසන්ති පාමොජ්ජමූලකා,
 පාමොජ්ජාදිකානි අත්ථො. පාමොජ්ජෙන හි සමාගතානෙව භොන්ති. අනිච්චතො
 මනසිකරොතො පාමොජ්ජං ජායතීති එත්ථ යොනිසොමනසිකරොතොයෙව
 පාමොජ්ජං ජායති, න අයොනිසොමනසිකරොතො. අයොනිසොමනසිකරොතො
 කුසලුප්පත්තියෙව නත්ථි, පගෙව විපස්සනා. කස්මා සරූපෙන චුත්තන්ති වෙ?
 පාමොජ්ජස්ස ඛලවහාවදස්සනත්ථං. පාමොජ්ජෙ හි අසති පන්තෙසු ව සෙනාසනෙසු
 අධිකුසලෙසු ව ධම්මෙසු අරති උක්කණ්ඨිතා උප්පජ්ජති. එවං සති භාවනායෙව
 උක්කමති. පාමොජ්ජෙ පන සති අරතිඅභාවතො භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡති.
 යොනිසොමනසිකාරස්ස පන මූලභාවෙන භාවනාය ඛණ්ණපකාරත්තං දස්සෙතුං උපරි
 නවකං වක්ඛති.

“යතො යතො සම්මසති, ඛන්ධානං උදයබ්බයං;
 ලහති පිතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානත” ත්ති. (ධ. ප. 374) –

වචනතො විපස්සකස්ස විපස්සනාපච්චයා පාමොජ්ජං උප්පජ්ජති. ඉධ පන
 කලාපසම්මසනපච්චයා පාමොජ්ජං ගහෙතබ්බං. පමුදිතස්ස භාවො පාමොජ්ජං,
 දුබ්බලා පිති. ආදිකම්මත්ථෙ ප-කාරො දට්ඨබ්බො. පමුදිතස්සාති තෙන
 පාමොජ්ජෙන පමුදිතස්ස තුට්ඨස්ස. පමොදිතස්සාතිපි පායො. සොයෙවත්ථො. පිතීති
 ඛලවපිති. පිතිමනස්සාති පිතියුත්තමනස්ස. යුත්තසද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො යථා
 අස්සරථොති. කායොති නාමකායො, රූපකායෙන සහ වා. පස්සම්භතීති
 වූපසන්තදරථො භොති. පස්සද්ධකායොති උභයපස්සද්ධියොගෙන නිබ්බුතකායො.
 සුඛං වෙදෙතීති වෙතසිකං සුඛං වින්දති, කායිකසුඛෙන සහ වා. සුඛිනොති
 සුඛසමඬ්ඛිස්ස. විත්තං සමාධියතීති විත්තං සමං ආධියති, එකග්ගං භොති. සමාහිතෙ
 විත්තෙති භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථෙ භූමිමවචනං. විත්තසමාහිතභාවෙන හි
 යථාභූතජානනං ලක්ඛියති. යථාභූතං පජානාතීති උදයබ්බයඤාණාදිවසෙන සඬ්ඛාරං
 යථාසභාවං ජානාති. පස්සතීති තංයෙව වක්ඛනා දිට්ඨං විය ඵුට්ඨං කත්වා
 පඤ්ඤාවක්ඛනා පස්සති. නිබ්බන්දතීති නවවිධවිපස්සනාඤාණයොගෙන සඬ්ඛාරෙසු
 උක්කණ්ඨති. නිබ්බන්දං විරජ්ජතීති තං විපස්සනං සිඛං පාපෙන්තො
 මග්ගඤාණයොගෙන සඬ්ඛාරෙහි විරත්තො භොති. විරාගා විමුච්චතීති
 විරාගසඬ්ඛාතමග්ගහෙතු ඵලවිමුත්තියා නිබ්බානෙ අධිමොක්ඛෙන විමුච්චති. කෙසුචි
 පන පොත්ථකෙසු ඉමස්මිං වාරෙ “සමාහිතෙන විත්තෙන ඉදං දුක්ඛන්ති යථාභූතං
 පජානාති” තිආදි සච්චනායො ලිඛිතො, සොපි ව කෙසුචි පොත්ථකෙසු “ඉදං
 දුක්ඛන්ති යොනිසො මනසි කරොති” තිආදිනා නයෙන ලිඛිතො. වාරද්වයෙපි
 බ්‍යඤ්ජනතොයෙව විසෙසො, න අත්ථතො. “නිබ්බන්දං විරජ්ජතී” ති හි
 මග්ගඤාණස්ස චුත්තත්තා මග්ගඤාණෙ ව සිද්ධෙ වතුසච්චාහිසමයකිච්චං
 සිද්ධමෙව භොති. තස්මා වතුසච්චනයෙන චුත්තවාරොපි ඉමිනා වාරෙන අත්ථතො
 අවිසිට්ඨොයෙව.

74. ඉදානි අනිච්චතොතිආදීහි ආරම්මණස්ස අවිසෙසෙන්වා චුත්තත්තා
 ආරම්මණං විසෙසෙන්තො රූපං අනිච්චතො මනසි කරොතීතිආදිමාහ.

යොනියොමනසිකාරමුලකාති යොනියොමනසිකාරො මුලං පතිට්ඨා එතෙසන්ති යොනියොමනසිකාරමුලකා. යොනියොමනසිකාරං මුඤ්චිත්වායෙව හි පාමොජ්ජාදයො නව න භොන්ති. සමාහිතෙන චිත්තෙනාති කාරණභූතෙන චිත්තෙන. යථාභූතං පජානාතීති පඤ්ඤාය පජානාති. “ඉදං දුක්ඛන්ති යොනියො මනසි කරොති” ති වුවිච්ඡානෙන අනුස්සවවසෙන පුබ්බභාගසච්චානුබොධොපි සඬග්ග්හති. යොනියොමනසිකාරොති ච උපායෙන මනසිකාරො.

ධාතුනානත්තං පටිච්ච උප්පජ්ජති එස්සනානත්තන්ති චක්ඛාදිධාතුනානත්තං පටිච්ච චක්ඛුසම්මස්සාදිනානත්තං උප්පජ්ජතීති අත්ථො. එස්සනානත්තං පටිච්චාති චක්ඛුසම්මස්සාදිනානත්තං පටිච්ච. වෙදනානානත්තන්ති චක්ඛුසම්මස්සාදිවෙදනානානත්තං. සඤ්ඤානානත්තන්ති කාමසඤ්ඤාදිනානත්තං. සඬකප්පනානත්තන්ති කාමසඬකප්පාදිනානත්තං. ඡන්දනානත්තන්ති සඬකප්පනානත්තතාය රූපෙ ඡන්දො සද්දෙ ඡන්දොති එවං ඡන්දනානත්තං උප්පජ්ජති. පරිලාභනානත්තන්ති ඡන්දනානත්තතාය රූපපරිලාභො සද්දපරිලාභොති එවං පරිලාභනානත්තං උප්පජ්ජති. පරියෙසනානානත්තන්ති පරිලාභනානත්තතාය රූපපරියෙසනාදිනානත්තං උප්පජ්ජති. ලාභනානත්තන්ති පරියෙසනානානත්තතාය රූපපටිලාභාදිනානත්තං උප්පජ්ජතීති.

ධම්මනානත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20-24. ඤාණපඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

75. ඤාණපඤ්චකනිද්දෙසෙ තෙසං පඤ්චන්තං ඤාණානං අනුපුබ්බසම්බන්ධසබ්භාවතො එකතොව පුච්ඡාචිස්සජ්ජනාති කතාති. අභිඤ්ඤාතා භොන්තීති ධම්මසභාවලක්ඛණජානනවසෙන සුට්ඨු ඤාතා භොන්ති. ඤාතා භොන්තීති ඤාතපරිඤ්ඤාවසෙන සභාවතො ඤාතත්තා ඤාතා නාම භොන්ති. යෙන ඤාණෙන තෙ ධම්මා ඤාතා භොන්ති, තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණං, පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤාති සම්බන්ධො. ඉමිනාව නයෙන සෙසඤ්ඤාණනිපි යොජෙතබ්බාති. පරිඤ්ඤාතා භොන්තීති සාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන සමන්තතො ඤාතා භොන්ති. තීරිතා භොන්තීති තීරණපරිඤ්ඤාවසෙන අනිච්චාදිතො උපපරික්ඛිතා සමාපිතා නාම භොන්ති. පභීතා භොන්තීති අනිච්චානුපස්සනාදිනා ඤාණෙන නිච්චසඤ්ඤාදයො භඩ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය පභීතා භොන්ති. පරිච්චත්තා භොන්තීති පහනවසෙනෙව ඡඩ්ඨිතා නාම භොන්ති. භාවිතා භොන්තීති වඩ්ඪිතා පරිභාවිතා ච භොන්ති. එකරසා භොන්තීති සකිච්චසාධනපටිපක්ඛපහානෙන එකකිච්චා භොන්ති, පච්චනිකතො වා විමුත්තිවසෙන විමුත්තිරසෙන එකරසා භොන්ති. සච්ඡිකතා භොන්තීති පටිලාභවසෙන එලධම්මො පටිවෙධවසෙන නිබ්බානධම්මොති පච්චක්ඛකතා භොන්ති. එස්සිතා භොන්තීති පටිලාභච්ඡසනෙන පටිවෙධච්ඡසනෙන ච එස්සිතා අනුභූතා භොන්ති. ඉමානි පඤ්ච ඤාණානි හෙට්ඨා සුතමයඤ්ඤාණවසෙන වුත්තාති, ඉධ සකිච්චසාධනවසෙන.

ඤාණපඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

25-28. පටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

76. පටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසෙ යස්මා ධම්මෙ අවුත්තෙ තස්ස කිච්චං න සක්කා වත්තුං, තස්මා උද්දිට්ඨානං පටිපාටිං අනාදිශිත්වා පයමං ධම්මා නිද්දිට්ඨා. ධම්මාදීනං අත්ථා වුත්තායෙව. සද්ධිත්ථියං ධම්මොතිආදිහි ධම්මසද්දපරියාපන්නෙ ධම්මෙ වත්වා නානත්තසද්දස්ස අත්ථං දස්සෙන්නො අඤ්ඤො සද්ධිත්ථියං ධම්මොතිආදිමාහ. “අඤ්ඤො ධම්මො”ති හි වුත්තෙ ධම්මානං නානත්තං දස්සිතං හොති. පටිවිදිතාති අභිමුඛභාවෙන විදිතා පාකටා නාම හොන්ති. තෙන පටිසම්භිදාපදස්ස අත්ථො වුත්තො. අධිමොක්ඛට්ඨො අත්ථොතිආදිහි තෙසං සද්ධාදීනං අධිමුච්චනාදිකිච්චං අත්ථො නාමාති දස්සෙති. සන්දස්සෙතුන්ති පරං ඤාපෙතුකාමස්ස පරං සන්දස්සෙතුං. පරස්ස පන වචනං සුණන්තස්සාපි ලබ්භතියෙව. ඛාඤ්ජනනිරුත්තාහිලාපාති නාමඛාඤ්ජනං නාමනිරුත්තං නාමාහිලාපො. නාමඤ්ඤි අත්ථං ඛාඤ්ජයතීති ඛාඤ්ජනං, “සඬ්ඛතමහිසඬ්ඛරොන්තීති ඛො, හික්ඛවෙ, තස්මා සඬ්ඛාරාති වුච්චන්ති”ති (සං. නි. 3.79) එවං නිද්ධාරෙත්වා සහෙතුකං කත්වා වුච්චමානත්තා නිරුත්ති, අභිලපියති එතෙන අත්ථොති අභිලාපොති වුච්චති.

නාමඤ්ඤි නාමෙතං චතුබ්බිධං – සාමඤ්ඤනාමං, ගුණනාමං, කිත්තිමනාමං, ඔපපාතිකනාමන්ති. තත්ථ පයමකප්පිකෙසු මහාජනෙන සම්මන්තිත්වා යපිතත්තා “මහාසම්මතො”ති රඤ්ඤො නාමං සාමඤ්ඤනාමං. යං සන්ධාය වුත්තං “මහාජනසම්මතොති ඛො, වාසෙට්ඨ, ‘මහාසම්මතො මහාසම්මතො’ත්ථෙව පයමං අක්ඛරං උපනිබ්බන්ත”න්ති (දී. නි. 3.131). “ධම්මකථිකො පංසුකුලිකො විනයධරො තිපිටකධරො සද්ධො සතො”ති එවරූපං ගුණතො ආගතනාමං ගුණනාමං. “භගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො”තිආදීනිපි තථාගතස්ස අනෙකානි නාමසතානි ගුණනාමානෙව. තෙන වුත්තං –

“අසඬ්ඛොයායාති නාමානි, සගුණෙන මහෙසිනො;
ගුණෙහි නාමමුද්ධෙය්‍යං, අපි නාමසහස්සතො”ති.

යං පන ජාතස්ස කුමාරකස්ස නාමග්ගභණ්ඩවසෙ දක්ඛිණෙය්‍යානං සක්කාරං කත්වා සම්පෙ ධීතා ඤාතකා කප්පෙත්වා පකප්පෙත්වා “අයං අසුකො නාමා”ති නාමං කරොන්ති, ඉදං කිත්තිමනාමං. යා පන පුරිමපඤ්ඤත්ති අපරපඤ්ඤත්තියං පතති, පුරිමවොහාරො පච්ඡිමවොහාරෙ පතති. සෙය්‍යථිදං, පුරිමකප්පෙපි වන්දො වන්දොයෙව නාම, එතරහිපි වන්දොයෙව. අතීතෙ සුරියො, සමුද්දො, පථවී, පබ්බතො පබ්බතොයෙව නාම, එතරහිපි පබ්බතොයෙවති, ඉදං ඔපපාතිකනාමං. ඉදං චතුබ්බිධමිපි නාමං එකං නාමමෙව හොති, තං ලොකසඬ්ඛකතමත්තසිද්ධං පරමත්ථතො අවිජ්ජමානං. අඤ්ඤෙ පන “නාමං නාම අත්ථජොතකො සද්දො”ති

වදන්ති. බලබොජ්ඣකඛිගමගඛිගානං චුත්තනසානුසාරෙනව අත්ථො
වෙදිතබ්බො.

පටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

29-31. ඤාණත්තයනිද්දෙසවණ්ණනා

78. ඤාණත්තයනිද්දෙසෙ නිමිත්තන්ති සඬබාරනිමිත්තං. අනිමිත්තෙති
සඬබාරනිමිත්තපටිපක්ඛෙ නිබ්බානෙ. අධිමුත්තත්තාති තත්තීන්තභාවෙන චිත්තස්ස
විස්සට්ඨත්තා. චුස්ස චුස්ස වයං පස්සතීති සඬබාරනිමිත්තං ඤාණෙන චුස්ත්වා
චුස්ත්වා තස්ස භඬිගං විපස්සනාඤාණෙනෙව පස්සති. එතෙන භඬිගානුපස්සනා
සිද්ධා. සා අනිච්චානුපස්සනං සාධෙති, අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා සා දුක්ඛානුපස්සනං,
දුක්ඛස්ස අනත්තත්තා සා අනත්තානුපස්සනන්ති එවමෙත්ථ තිස්සො අනුපස්සනා
චුත්තා භොන්ති. අනිමිත්තො විභාරොති නිමිත්තං භයතො දිට්ඨත්තා සො
විපස්සනත්තයවිභාරො අනිමිත්තවිභාරො නාම භොති. පණ්ඩිත්ති තණ්හං.
අප්පණ්ණිතෙති තණ්හාපටිපක්ඛෙ නිබ්බානෙ. අභිනිවෙසන්ති අත්තාභිනිවෙසං.
සුඤ්ඤතෙති අත්තවිරහිතෙ නිබ්බානෙ. සුඤ්ඤතොති සුඤ්ඤංයෙව සුඤ්ඤතො.
පවත්තං අප්ඤාපෙක්ඛිත්වාති විපාකප්පවත්තං සඬබාරුපෙක්ඛාය අප්ඤාපෙක්ඛිත්වා.
සුගතිසඬබාතවිපාකප්පවත්තාහිනන්දිතො හි සත්තා. අයං පන ඵලසමාපත්තිං
සමාපප්පිතුකාමො තං පවත්තං, සබ්බඤ්ච සඬබාරගතං අනිච්චාදිතො පස්සිත්වා
අප්ඤාපෙක්ඛිතියෙව. එවඤ්චි දිට්ඨෙ ඵලසමාපත්තිං සමාපප්පිතුං සක්කොති, න
අඤ්ඤා. ආවප්පිත්වාති ආවප්පනෙන ආවප්පිත්වා. සමාපප්පතීති ඵලසමාපත්තිං
පටිපප්පති. අනිමිත්තා සමාපත්තීති නිමිත්තං භයතො දිස්වා සමාපත්තත්තා
අනිමිත්තා සමාපත්ති නාම. අනිමිත්තවිභාරසමාපත්තීති විපස්සනාවිභාරවසෙන ව
ඵලසමාපත්තිවසෙන ව තදුභයං නාම භොති.

79. ඉදානි සඬබාරනිමිත්තමෙව විභජිත්වා දස්සෙන්නො
රූපනිමිත්තන්තිආදිමාහ. ජරාමරණග්ගහණෙ වත්තබ්බං පුබ්බෙ චුත්තමෙව.
“අඤ්ඤො අනිමිත්තවිභාරො” තිආදිහි චුත්තෙයෙව නිගමෙත්වා දස්සෙති.
සඬබෙපෙන විභාරට්ඨෙ ඤාණං නාම ඵලසමාපත්තියා පුබ්බභාගෙ
සඬබාරුපෙක්ඛාඤාණෙ ධීතස්ස විපස්සනාවිභාරනානත්තෙ ඤාණං සමාපත්තට්ඨෙ
ඤාණං නාම ඵලසමාපත්තිනානත්තෙ ඤාණං. විභාරසමාපත්තට්ඨෙ ඤාණං නාම
තදුභයනානත්තෙ ඤාණං. විපස්සනාවිභාරෙනෙව චිතිනාමෙතුකාමො
විපස්සනාවිභාරමෙව පවත්තෙති, ඵලසමාපත්තිවිභාරෙනෙව චිතිනාමෙතුකාමො
විපස්සනාපටිපාටියා උස්සක්කිත්වා ඵලසමාපත්තිවිභාරමෙව පවත්තෙති, තදුභයෙන
චිතිනාමෙතුකාමො තදුභයං පවත්තෙති. එවං පුග්ගලාධිප්පායවසෙන තිව්ධං ජාතං.
සෙසමෙත්ථ වත්තබ්බං සඬබාරුපෙක්ඛාඤාණවණ්ණනායං චුත්තමෙව.

ඤාණත්තයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

32. ආනන්තරිකසමාධිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

80. ආනන්තරිකසමාධිඤාණනිද්දෙසෙ නෙක්ඛම්මවසෙනාතිආදීසු නෙක්ඛම්මඅබ්බාපාදආලෝකසඤ්ඤාඅවික්ඛෙපධම්මවචන්ථානඤාණපාමොජ්ජානි සුක්ඛවිපස්සකස්ස උපචාරජ්ඣානසම්පයුත්තා තස්ස තස්ස කිලෙසස්ස විපක්ඛභූතා සත්ත ධම්මා එකචිත්තසම්පයුත්තා එව. චිත්තස්ස එකග්ගතා අවික්ඛෙපොති එකග්ගස්ස භාවෝ එකග්ගතා, නානාරම්මණෙ න වික්ඛිපති තෙන චිත්තන්ති අවික්ඛෙපො, චිත්තස්ස එකග්ගතාසඬ්ඛාතො අවික්ඛෙපොති අත්ථො. සමාධිති එකාරම්මණෙ සමං ආධියති තෙන චිත්තන්ති සමාධි නාමාති අත්ථො. තස්ස සමාධිස්ස වසෙනාති උපචාරසමාධිනාපි සමාහිතචිත්තස්ස යථාභූතාවබ්බොධතො චුත්තජප්පකාරස්ස සමාධිස්ස වසෙන. උප්පජ්ජති ඤාණන්ති මග්ගඤාණං යථාක්කමෙන උප්පජ්ජති. ඛියන්තිති සමුච්ඡේදවසෙන ඛියන්ති. ඉතිති චුත්තජප්පකාරස්ස අත්ථස්ස නිගමනං. පඨමං සමථොති පුබ්බභාගෙ සමාධි භොති. පච්ඡා ඤාණන්ති අපරභාගෙ මග්ගක්ඛණෙ ඤාණං භොති.

කාමාසවොති පඤ්චකාමගුණිකරාගො. භවාසවොති රූපාරූපහවෙසු ඡන්දරාගො ඝානානිකන්ති සස්සතදිට්ඨිසහජාතො රාගො භවවසෙන පත්ථනා. දිට්ඨාසවොති ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො. අවිජ්ජාසවොති දුක්ඛාදීසු අට්ඨසු යානෙසු අඤ්ඤාණං. භුම්මවචනෙන ඔකාසපුච්ඡං කත්වා “සොතාපත්තිමග්ගෙනා”තිආදිනා ආසවක්ඛයකරෙන මග්ගෙන ආසවක්ඛයං දස්සෙත්වා “එත්ථා”ති ඔකාසවිස්සජ්ජනං කතං, මග්ගක්ඛණෙති චුත්තං භොති. අනවසෙසොති නත්ථි එතස්ස අවසෙසොති අනවසෙසො. අපායගමනීයොති නිරයතිරච්ඡානයොතිපෙත්තිවිසයාසුරකායා චත්තාරො සුඛසඬ්ඛාතා අයා අපෙතත්තා අපායා, යස්ස සංවිජ්ජති, තං පුග්ගලං අපායෙ ගමෙතිති අපායගමනීයො. ආසවක්ඛයකථා දුභතොචුට්ඨානකථායං චුත්තා.

අවික්ඛෙපවසෙනාති පචත්තමානස්ස සමාධිස්ස උපනිස්සයභූතසමාධිවසෙන. පථවිකසිණවසෙනාතිආදීසු දස කසිණානි තදාරම්මණිකඅප්පනාසමාධිවසෙන චුත්තානි, බුද්ධානුස්සතිආදයො මරණස්සති උපසමානුස්සති ව උපචාරජ්ඣානවසෙන චුත්තා, ආනාපානස්සති කායගතාසති ව අප්පනාසමාධිවසෙන චුත්තා, දස අසුභා පඨමජ්ඣානවසෙන චුත්තා.

බුද්ධං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති බුද්ධානුස්සති. “ඉතිපි සො භගවා අරහ”න්තිආදිබුද්ධගුණාරම්මණාය (ම. නි. 1.74; අ. නි. 3.71; 9.27) සතියා එතං අධිවචනං, තස්සා බුද්ධානුස්සතියා වසෙන. තථා ධම්මං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති ධම්මානුස්සති. “ස්වාක්ඛාතො භගවතා ධම්මො”තිආදිධම්මගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සඬ්ඝං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති සඬ්ඝානුස්සති. “සුප්පට්ඨන්තො භගවතො සාවකසඬ්ඝො”තිආදිසඬ්ඝගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. සීලං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති සීලානුස්සති. අත්තනො අඛණ්ඩතාදිසීලගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. වාගං ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති වාගානුස්සති. අත්තනො මුත්තවාගතාදිවාගගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. දෙවතා ආරබ්භ උප්පන්නා අනුස්සති දෙවතානුස්සති. දෙවතා

සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං.
 ආනාපානෙ ආරබ්භ උප්පන්නා සති ආනාපානස්සති. ආනාපානනිමිත්තාරම්මණාය
 සතියා එතං අධිවචනං. මරණං ආරබ්භ උප්පන්නා සති මරණස්සති.
 එකභවපරියාපන්නජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදසඬ්ඛාතමරණාරම්මණාය සතියා එතං
 අධිවචනං. කුච්ඡිතානං කෙසාදීනං පටිකුලානං ආයත්තා ආකරත්තා
 කායොතිසඬ්ඛාතෙ සරීරෙ ගතා පවත්තා, තාදිසං වා කායං ගතා සති කායගතාසති.
 “කායගතාසති” ති වත්තබ්බෙ රස්සං අකත්වා “කායගතාසති” ති වුත්තා. තථෙව
 ඉධාපි කායගතාසතිවසෙනාති වුත්තං. කෙසාදිකෙසු කායකොට්ඨාසෙසු
 පටිකුලනිමිත්තාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. උපසමං ආරබ්භ උප්පන්නා
 අනුස්සති උපසමානුස්සති. සබ්බදුක්ඛුපසමාරම්මණාය සතියා එතං අධිවචනං. දස
 අසුභා හෙට්ඨා වුත්තත්ථා.

81. දීඝං අස්සාසවසෙනාතිආදීනි අප්පනුපචාරසමාධිහෙදංයෙව දස්සෙතුං
 වුත්තාති. දීඝං අස්සාසවසෙනාති දීඝන්ති වුත්තඅස්සාසවසෙන. “දීඝං වා
 අස්සසන්නො දීඝං අස්සසාමීති පජානාති” ති (දී. නි. 2.374; ම. නි. 1.107; 3.148) හි
 වුත්තං. එස නයො සෙසෙසුපි. සබ්බකායපට්ඨංවෙදීති සබ්බස්ස
 අස්සාසපස්සාසකායස්ස පට්ඨංවෙදී. පස්සම්භයං කායසඬ්ඛාරන්ති ඔළාරිකං
 අස්සාසපස්සාසඬ්ඛාතං කායසඬ්ඛාරං පස්සම්භෙන්නො වුපසමෙන්නො. “දීඝං රස්සං
 සබ්බකායපට්ඨංවෙදී පස්සම්භයං කායසඬ්ඛාර” ති ඉමිනාව වතුක්කෙන
 අප්පනාසමාධි වුත්තො. පිතිපට්ඨංවෙදීති පිතිං පාකටං කරොන්නො.
 විත්තසඬ්ඛාරපට්ඨංවෙදීති සඤ්ඤාවෙදනාසඬ්ඛාතං විත්තසඬ්ඛාරං පාකටං
 කරොන්නො. අභිප්පමොදයං විත්තන්ති විත්තං මොදෙන්නො. සමාදහං විත්තන්ති
 ආරම්මණෙ විත්තං සමං යපෙන්නො. විමොචයං විත්තන්ති විත්තං නිවරණාදීහි
 විමොචෙන්නො. පිතිපට්ඨංවෙදී සුඛපට්ඨංවෙදී විත්තසඬ්ඛාරපට්ඨංවෙදී පස්සම්භයං
 විත්තසඬ්ඛාරන්ති වතුක්කඤ්ච විත්තපට්ඨංවෙදී අභිප්පමොදයං විත්තං සමාදහං
 විත්තං විමොචයං විත්තන්ති වතුක්කඤ්ච අප්පනාසමාධිවසෙන
 විපස්සනාසම්පයුත්තසමාධිවසෙන ව වුත්තාති. අනිච්චානුපස්සිති
 අනිච්චානුපස්සනාවසෙන. විරාගානුපස්සිති නිබ්බදානුපස්සනාවසෙන.
 නිරොධානුපස්සිති භවිගානුපස්සනාවසෙන. පටිනිස්සග්ගානුපස්සිති
 වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාවසෙන. සා හි තදඬ්ඛවසෙන සද්ධිං ඛන්ධාහිසඬ්ඛාරෙහි
 කිලෙසෙ පරිච්චජති. සඬ්ඛතදොසදස්සනෙන ව තබ්බිපරිතෙ නිබ්බානෙ
 තන්තින්නතාය පක්ඛන්දති. ඉදං වතුක්කං විපස්සනාසම්පයුත්තසමාධිවසෙනෙව
 වුත්තං. අස්සාසවසෙන පස්සාසවසෙනාති වෙන්ථ අස්සාසපස්සාසපවත්තිමත්තං
 ගහෙත්වා වුත්තං, න තදාරම්මණකරණවසෙන. විත්ථාරො පනෙත්ථ
 ආනාපානකථායං ආවිභවිස්සති.

ආනන්තරිකසමාධිඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

33. අරණවිහාරඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

82. අරණවිහාරඤාණනිද්දෙසෙ අනිච්චානුපස්සනාදයො වුත්තත්ථා. සුඤ්ඤතො විහාරොති අනත්තානුපස්සනාය වුට්ඨිතස්ස සුඤ්ඤතාකාරොනෙව පවත්තා අරහත්තඵලසමාපත්ති. අනිමිත්තො විහාරොති අනිච්චානුපස්සනාය වුට්ඨිතස්ස අනිමිත්තාකාරොන පවත්තා අරහත්තඵලසමාපත්ති. අප්පණ්ණිකො විහාරොති දුක්ඛානුපස්සනාය වුට්ඨිතස්ස අප්පණ්ණිකාකාරොන පවත්තා අරහත්තඵලසමාපත්ති. සුඤ්ඤතෙ අධිමුත්තතාති සුඤ්ඤතෙ ඵලසමාපත්තියා පුබ්බභාගපඤ්ඤාවසෙන අධිමුත්තතා. සෙසද්වයෙපි ඵසෙව නයො. පයමං ඤානන්තිආදීහි අරහත්තඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජතුකාමස්ස විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඤානසමාපත්තියො වුත්තා. අරහතොයෙව හි විපස්සනාඵලසමාපත්තිපණ්ණාධිමුත්තිඤානසමාපත්තියො සබ්බකිලෙසානං පහිනත්තා “අරණවිහාරො”ති වත්තුං අරහත්ති.

පයමෙන ඤානෙන නිවරණෙ හරතීති අරණවිහාරොති පයමජ්ඣානසමථිගි පයමෙන ඤානෙන නිවරණෙ හරතීති තං පයමං ඤානං අරණවිහාරොති අත්ථො. සෙසෙසුපි ඵසෙව නයො. අරහතො නිවරණාභාවෙපි නිවරණවිපක්ඛත්තා පයමස්ස ඤානස්ස නිවරණෙ හරතීති වුත්තත්ති වෙදිතබ්බං. විපස්සනාඵලසමාපත්තිපණ්ණාධිමුත්තිවසෙන තිධා අරණවිහාරඤාණං උද්දිසිත්වා කස්මා ඤානසමාපත්තියොව අරණවිහාරොති නිද්දිට්ඨාති වෙ? උද්දෙසවසෙනෙව තාසං තිස්සන්තං අරණවිහාරතාය සිද්ධත්තා. ඵලසමාපත්තිවිපස්සනාය පන භූමිභූතානං ඤානසමාපත්තීනං අරණවිහාරතා අවුත්තෙ න සිජ්ඣති, තස්මා අසිද්ධමෙව සාධෙතුං “පයමං ඤානං අරණවිහාරො”තිආදි වුත්තත්ති වෙදිතබ්බං. තාසඤ්චි අරණවිහාරතා උද්දෙසවසෙන අසිද්ධාපි නිද්දෙසෙ වුත්තත්තා සිද්ධාති. තෙසං වා යොජිතනෙයෙනෙව “අනිච්චානුපස්සනා නිව්වසඤ්ඤං හරතීති අරණවිහාරො, දුක්ඛානුපස්සනා සුඛසඤ්ඤං හරතීති අරණවිහාරො, අනත්තානුපස්සනා අත්තසඤ්ඤං හරතීති අරණවිහාරො, සුඤ්ඤතො විහාරො අසුඤ්ඤතං හරතීති අරණවිහාරො, අනිමිත්තො විහාරො නිමිත්තං හරතීති අරණවිහාරො, අප්පණ්ණිකො විහාරො පණ්ණිං හරතීති අරණවිහාරො, සුඤ්ඤතාධිමුත්තතා අසුඤ්ඤතාධිමුත්තිං හරතීති අරණවිහාරො, අනිමිත්තාධිමුත්තතා නිමිත්තාධිමුත්තිං හරතීති අරණවිහාරො, අප්පණ්ණිකාධිමුත්තතා පණ්ණිකාධිමුත්තිං හරතීති අරණවිහාරො”ති යොජෙත්වා ගහෙතබ්බං.

අරණවිහාරඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

34. නිරොධසමාපත්තිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

83. නිරොධසමාපත්තිඤාණනිද්දෙසෙ සමථබ්ලන්ති කාමච්ඡන්දාදයො පච්චනිකධම්මෙ සමෙතීති සමථො, සොයෙව අකම්පනීයට්ඨෙන බ්ලං. අනාගාමිඅරහත්තානංයෙව සමාධිපටිපක්ඛස්ස කාමච්ඡන්දස්ස පහානෙන සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිභාවජ්ජත්තත්තා තෙසංයෙව සමාධි බ්ලජ්ජත්තොති කත්වා

“සමථබල” න්ති වුවුවනි, න අඤ්ඤාසං. සමාධිබලන්තිපි පාඨො. විපස්සනාබලන්ති අනිච්චාදිවසෙන විවිධෙහි ආකාරෙහි ධම්මෙ පස්සනීති විපස්සනා, සායෙව අකම්පනීයවියෙන බලං. තෙසංයෙව උභින්නං බලප්පත්තං විපස්සනාඤාණං. තත්ථ සමථබලං අනුපුබ්බෙන චිත්තසන්තානවූපසමනත්ථං නිරොධෙ ව පටිපාදනත්ථං, විපස්සනාබලං පවත්තෙ ආදිනවදස්සනත්ථං නිරොධෙ ව ආනිසංසදස්සනත්ථං.

නිවරණෙහි නිමිත්තත්ථෙ භූමිමවචනං, නිවරණනිමිත්තං නිවරණපච්චයාති අත්ථො. කරණත්ථෙ වා භූමිමවචනං, නිවරණෙනාති අත්ථො. න කම්පනීති කුමාරසමභිග්ගලො. අථ වා කුමාරන්ති කුමාරභිගානං අධිප්පෙතත්තා පඨමෙන කුමාරෙන තංසම්පයුත්තසමාධි නිවරණෙ න කම්පනී. අයමෙව චෙත්ථ යොජනා ගහෙතබ්බා. උද්ධච්චෙ වාති උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදෙ උද්ධච්චෙ ව. උද්ධච්චන්ති ව උද්ධතභාවො, තං අවූපසමලක්ඛණං. උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙ වාති උද්ධච්චෙන සහගතෙ ඵකුප්පාදාදිභාවං ගතෙ උද්ධච්චසම්පයුත්තෙ මොහඅභිරිකඅනොත්තප්පකිලෙසෙ ව. බන්ධෙ වාති උද්ධච්චසම්පයුත්තචතුක්ඛන්ධෙ ව. න කම්පනී න චලනී න වෙධනීති අඤ්ඤාමඤ්ඤාවෙචචනාති. උද්ධච්චෙ න කම්පනී, උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙ න චලනී, උද්ධච්චසහගතක්ඛන්ධෙ න වෙධනීති යොජෙතබ්බං. විපස්සනාබලං සත්තන්තංයෙව අනුපස්සනානං වුත්තත්තා තාසංයෙව වසෙන විපස්සනාබලං පරිපුණ්ණං හොතිති වෙදිතබ්බං. අවිජ්ජාය වාති ද්වාදසසුපි අකුසලචිත්තුප්පාදෙසු අවිජ්ජාය ව. අවිජ්ජාසහගතකිලෙසෙ වාති යථායොගං අවිජ්ජාය සම්පයුත්තලොභදොසමානදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාථිනඋද්ධච්චඅභිරිකඅනොත්තප්පකිලෙසෙ ව.

වච්ඡඨබාරාති චිත්තකච්චාරා. “පුබ්බෙ බො, ආවුසො විසාබ, චිත්තකෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාචං භින්දති, තස්මා චිත්තකච්චාරා වච්ඡඨබාරො” ති (ම. නි. 1.463) වචනතො වාචං සඨබරොන්ති උප්පාදෙන්තිති වච්ඡඨබාරා. කායසඨබාරාති අස්සාසපස්සාසා. “අස්සාසපස්සාසා බො, ආවුසො විසාබ, කායිකා ඵතෙ ධම්මා කායපට්ඨද්ධා, තස්මා අස්සාසපස්සාසා කායසඨබාරො” ති (ම. නි. 1.463) වචනතො කායෙන සඨබරියන්තිති කායසඨබාරා. සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධන්ති සඤ්ඤාය වෙදනාය ව නිරොධං. චිත්තසඨබාරාති සඤ්ඤා ව වෙදනා ව. “වෙතසිකා ඵතෙ ධම්මා චිත්තපට්ඨද්ධා, තස්මා සඤ්ඤා ව වෙදනා ව චිත්තසඨබාරො” ති (ම. නි. 1.463) වචනතො චිත්තෙන සඨබරියන්තිති චිත්තසඨබාරා.

84. ඤාණවරියාසු අනුපස්සනාවසානෙ, විචට්ටනානුපස්සනාගහණෙන වා තස්සා ආදිභූතා වරියාකථාය ඤාණවරියාති වුත්තා සෙසානුපස්සනාපි ගහිතා හොන්තිති වෙදිතබ්බං. සොළසහි ඤාණවරියාහීති ව උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදො, අනාගාමිස්ස පන අරහත්තමග්ගඵලවජ්ජාහි වුද්දසහිපි හොති පරිපුණ්ණබලන්තා.

85. නවහි සමාධිවරියාහීති ඵත්ථ පඨමජ්ඣානාදිහි අට්ඨ, පඨමජ්ඣානාදීනං පටිලාභත්ථාය සබ්බත්ථ උපචාරජ්ඣානවසෙන ඵකාති නව සමාධිවරියා.

බලවරියානං කිං නානත්තං? සමථබලෙනපි හි “නෙක්ඛම්මවසෙනා” තිආදීහි සත්තහි පරියායෙහි උපචාරසමාධි වුත්තො, පෙය්‍යාලචිත්ථාරතො “පයමජ්ඣානවසෙනා” තිආදීහි සමසත්තනියා වාරෙහි යථායොගං අප්පනුපචාරසමාධි වුත්තො, සමාධිවරියායපි “පයමං ඝානං” තිආදීහි අට්ඨහි පරියායෙහි අප්පනාසමාධි වුත්තො. පයමං ඝානං පටිලාභත්ථායාතිආදීහි අට්ඨහි පරියායෙහි උපචාරසමාධි වුත්තොති උභයත්ථාපි අප්පනුපචාරසමාධියෙව වුත්තො. එවං සත්තෙපි අකම්පියට්ඨෙයන බලාති වසිභාවට්ඨෙයන වරියාති වෙදිතබ්බා. විපස්සනාබලෙ පන සත්ත අනුපස්සනාව “විපස්සනාබල” තිආදීහි වුත්තා, ඤාණවරියාය සත්ත ව අනුපස්සනා වුත්තා, විච්චිතානුපස්සනාදයො නව ව විසෙසෙත්වා වුත්තා. ඉදං නෙසං නානත්තං. සත්ත අනුපස්සනා පන අකම්පියට්ඨෙයන බලාති වසිභාවට්ඨෙයන වරියාති වෙදිතබ්බා.

“වසිභාවතා පඤ්ඤා” ති (පටි. ම. 1.34 මාතිකා) එත්ථ වුත්තවසියො විස්සජ්ජෙනුං වසිති පඤ්ච වසියොති ඉත්ථිලිඬගචොභාරෙන වුත්තං. වසො එව වසිති වුත්තං හොති. පුන පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය තා වසියො විස්සජ්ජෙන්තො ආවජ්ජනවසිතිආදිමාහ. ආවජ්ජනාය වසො ආවජ්ජනවසො, සො අස්ස අත්ථිති ආවජ්ජනවසි. එසෙව නයො සෙසෙසු. පයමං ඝානං යත්ථිච්ඡකන්ති යත්ථ යත්ථ පදෙසෙ ඉච්ඡති ගාමෙ වා අරඤ්ඤෙ වා, තත්ථ තත්ථ ආවජ්ජති. යදිච්ඡකන්ති යදා යදා කාලෙ සිතකාලෙ වා උණ්භකාලෙ වා, තදා තදා ආවජ්ජති. අථ වා යං යං පයමං ඝානං ඉච්ඡති පට්ඨිකසිණාරම්මණං වා සෙසාරම්මණං වා, තං තං ආවජ්ජති. එකෙකකසිණාරම්මණස්සාපි ඝානස්ස වසිතානං වුත්තත්තා පුරිමයොජනායෙව සුන්දරතරා. යාවතිච්ඡකන්ති යාවතකං කාලං ඉච්ඡති අච්ඡරාසඤ්ඤාමත්තං සත්තාහං වා, තාවතකං කාලං ආවජ්ජති. ආවජ්ජනායාති මනොද්චාරාවජ්ජනාය. දන්ධායිතත්තන්ති අවසවත්තිභාවො, අලසභාවො වා. සමාපජ්ජති පටිපජ්ජති, අප්පෙති අත්ථො. අධිට්ඨාති අත්තොසමාපත්තියං අධිකං කත්වා තිට්ඨති. වුට්ඨානවසියංපයමං ඝානන්ති නිස්සක්කත්ථෙ උපයොගවචනං, පයමජ්ඣානාති අත්ථො. පච්චවෙක්ඛති පච්චවෙක්ඛණපවනෙහි නිවත්තිත්වා පස්සති. අයමෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන අත්ථප්පකාසනා – පයමජ්ඣානතො වුට්ඨාය විතක්කං ආවජ්ජයතො භවඬගං උපචින්නදිත්වා පවත්තාවජ්ජනානන්තරං විතක්කාරම්මණානෙව චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනාති ජවන්ති, තතො ද්වෙ භවඬගාති, තතො පුන විචාරාරම්මණං ආවජ්ජනං වුත්තනෙයනෙව ජවනාති එවං පඤ්චසු ඝානඬගෙසු යදා නිරන්තරං චිත්තං පෙසෙනුං සක්කොති, අථස්ස ආවජ්ජනවසි සිද්ධාව හොති. අයං පන මත්ථකප්පත්තා වසි භගවතො යමකපාටිභාරියෙව ලබ්භති. ඉතො පරං සීඝතරා ආවජ්ජනවසි නාම නත්ථි. අඤ්ඤෙසං පන අත්තරන්තරා භවඬගවාලෙ ගණනා නත්ථි. මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස නන්දොපනන්දදමනෙ විය සීඝං සමාපත්තිසමාපජ්ජනසමත්ථතා සමාපජ්ජනවසි නාම. අච්ඡරාමත්තං වා දසච්ඡරාමත්තං වා බණං සමාපත්තිං යපෙනුං සමත්ථතා අධිට්ඨානවසි නාම. තථෙව තතො ලභුං වුට්ඨානසමත්ථතා වුට්ඨානවසි නාම. පච්චවෙක්ඛණවසි පන

ආවජ්ජනවසියා එව වුත්තා. පච්චවෙක්ඛණ්ණජවනානෙව හි තත්ථ ආවජ්ජනානන්තරානීති. ඉති ආවජ්ජනවසියා සිද්ධාය පච්චවෙක්ඛණ්ණවසී සිද්ධා හොති, අධිට්ඨානවසියා ච සිද්ධාය වුට්ඨානවසී සිද්ධා හොති. එවං සන්තෙපි “අයං පන මත්ථකප්පත්තා වසී භගවතො යමකපාටිභාරියෙව ලබ්භතී”ති වුත්තත්තා පාටිභාරියකාලෙ ඤානඤ්ඤපච්චවෙක්ඛණානං අභාවතො නානාවිධවණ්ණාදිනිමමානස්ස නානාකසිණවසෙන ඉජ්ඣානතො තංතංකසිණාරම්මණං ඤානං සමාපජ්ජිතුකාමස්ස යථාරුචි ලහුං තස්මිං කසිණෙ වුත්තනයෙන ආවජ්ජනපවත්තනසමත්ථතා ආවජ්ජනවසී, තදාවජ්ජනවිලීයංයෙව තස්ස ඤානස්ස අප්පනාසමත්ථතාසමාපජ්ජනසමත්ථතා සමාපජ්ජනවසී. එවඤ්ඤි වුච්චමානෙ යුත්ති ච න විරුජ්ඣති, වසීපටිපාටි ච යථාක්කමෙනෙව යුජ්ජති. ඤානඤ්ඤපච්චවෙක්ඛණායං පන “මත්ථකප්පත්තායෙව පඤ්ච ජවනානී”ති වුත්තත්තා වුත්තනයෙන සත්තසුපි ජවනෙසු ජවන්තෙසු පච්චවෙක්ඛණ්ණවසීයෙව හොති. එවං සන්තෙ “පයමජ්ඣානං ආවජ්ජතී”ති වචනං න යුජ්ජතීති වෙ? යථා කසිණෙ පවත්තං ඤානං කාරණොපවාරෙන කසිණන්ති වුත්තං, තථා ඤානපච්චයං කසිණං “සුඛො බුද්ධානමුප්පාදො”තිආදීසු (ධ. ප. 194) විය එලොපවාරෙන ඤානන්ති වුත්තං. යථාපරිච්ඡින්නෙ කාලෙ යත්වා වුට්ඨිතස්ස නිද්දාය පබුද්ධස්ස පුන නිද්දොක්කමනෙ විය පුන ඤානොක්කමනෙ සතිපි අධිට්ඨානවසීයෙව නාම, යථාපරිච්ඡෙදෙන වුට්ඨිතස්ස පන වුට්ඨානෙයෙව අධිට්ඨානෙ සතිපි වුට්ඨානවසී නාම හොතීති අයං තෙසං විසෙසො.

නිරොධසමාපත්තියා විභාවනත්ථං පන ඉදං පඤ්ඤකම්මං – කා නිරොධසමාපත්ති, කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්ති, කත්ථ සමාපජ්ජන්ති, කස්මා සමාපජ්ජන්ති, කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොති, කථං යානං, කථං වුට්ඨානං, වුට්ඨිතස්ස කින්තින්තං චිත්තං හොති, මතස්ස ච සමාපන්නස්ස ච කො විසෙසො, නිරොධසමාපත්ති කිං සඬ්ඛතා අසඬ්ඛතා ලොකියා ලොකුත්තරා නිජ්ජන්තා අනිජ්ජන්තාති?

තත්ථ කා නිරොධසමාපත්තීති? යා අනුපුබ්බනිරොධවසෙන චිත්තවේතසිකානං ධම්මානං අප්පවත්ති.

කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්ති? සබ්බෙපි පුචුජ්ජනා සොතාපන්නා සකදාගාමිනො සුක්ඛවිපස්සකා ච අනාගාමී අරහන්තො න සමාපජ්ජන්ති, අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො පන අනාගාමිනො ච බීණාසවා ච සමාපජ්ජන්ති.

කත්ථ සමාපජ්ජන්ති? පඤ්චවොකාරහවෙ. කස්මා? අනුපුබ්බසමාපත්තිසබ්භාවතො. චතුරොකාරහවෙ පන පයමජ්ඣානාදීනං උප්පත්තියෙව නත්ථී, තස්මා න සක්කා තත්ථ සමාපජ්ජිතුං.

කස්මා සමාපජ්ජන්තිති? සඬ්ඛාරානං පචත්තිහෙදෙ උක්කණ්ඨිත්වා දිට්ඨෙව ධම්මෙ අවිත්තකා හුත්වා “නිරොධං නිබ්බානං පත්වා සුඛං විහරිස්සාමා” ති සමාපජ්ජන්ති.

කථං චස්සා සමාපජ්ජනං හොතිති? සමථවිපස්සනාවසෙන උස්සක්කිත්වා කතපුබ්බකිච්චස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධයතො ඵ්චමස්සා සමාපජ්ජනං හොති. යො හි සමථවසෙනෙව උස්සක්කති, සො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති. යො විපස්සනාවසෙනෙව උස්සක්කති, සො ඵලසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති. යො පන උභයවසෙන උස්සක්කිත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධෙති, සො තං සමාපජ්ජන්ති අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො.

අයං පන විත්ථාරො – ඉධ භික්ඛු නිරොධං සමාපජ්ජිතුකාමො කතහත්තකිච්චො සුඛොතහත්ථපාදො විචිත්තෙ ඔකාසෙ සුපඤ්ඤත්තෙ ආසනෙ නිසීදති පල්ලඬ්ඛං ආභුජිත්වා උජුං කායං පණ්ඩාය පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා. සො පට්ඨජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා චූට්ඨාය තත්ථ සඬ්ඛාරෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති. විපස්සනා පනෙසා තිව්ධා හොති – සඬ්ඛාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා, ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා, නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනාති. තත්ථ සඬ්ඛාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා මන්දා වා හොතු තික්ඛා වා, මග්ගස්ස පදට්ඨානං හොතියෙව. ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා තික්ඛාව වට්ටති මග්ගභාවනාසද්ධිං. නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනා පන නාතිමන්දා නාතිතික්ඛා වට්ටති. තස්මා එස නාතිමන්දාය නාතිතික්ඛාය විපස්සනාය තෙ සඬ්ඛාරෙ විපස්සති. තතො දුතියජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා චූට්ඨාය තත්ථ සඬ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සති. තතො තතියජ්ඣානං...පෙ... තතො විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා චූට්ඨාය තත්ථ සඬ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සති. අථ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා චූට්ඨාය චතුබ්බිධං පුබ්බකිච්චං කරොති – නානාබද්ධඅවිකොපනං, සඬ්ඝපට්ඨානනං, සත්ථුපක්කොසනං, අද්ධානපරිච්ඡෙදන්ති.

තත්ථ නානාබද්ධඅවිකොපනන්ති යං ඉමිනා භික්ඛුනා සද්ධිං එකාබද්ධං න හොති, නානාබද්ධං හුත්වා ඨිතං පත්තච්චරං වා මඤ්චජීයං වා නිවාසගෙහං වා අඤ්ඤං වා පන කිඤ්චි පරික්ඛාරජාතං, තං යථා න විකුප්පති, අග්ගිඋදකවාතවොරඋන්දුරාදීනං වසෙන න විනස්සති, ඵ්චං අධිට්ඨාතබ්බං. තත්ත්වං අධිට්ඨානවිධානං – “ඉදඤ්චිදඤ්ච ඉමස්මිං සත්තාහබ්බන්තරෙ මා අග්ගිනා ඤායතු, මා උදකෙන වුස්හතු, මා වාතෙන විද්ධංසතු, මා වොරෙහි හරීයතු, මා උන්දුරාදීහි බජ්ජතු” ති. ඵ්චං අධිට්ඨිතෙ තං සත්තාහං තස්ස න කොචි පරිස්සයො හොති, අනධිට්ඨහතො පන අග්ගිආදීහි විනස්සති. ඉදං නානාබද්ධඅවිකොපනං නාම. යං පන එකාබද්ධං හොති නිවාසනපාරුපනං වා නිසින්තාසනං වා, තත්ථ විසුං අධිට්ඨානකිච්චං නත්ථී, සමාපත්තියෙව නං රක්ඛති.

සඬුසප්පිමානනන්ති භික්ඛුසඬුසඬුස පටිමානනං උදික්ඛනං. යාව එසො භික්ඛු ආගච්ඡති, තාව සඬුසකම්මස්ස අකරණන්ති අත්ථො. එත්ථ ච න පටිමානනං එතස්ස පුබ්බකිච්චං, පටිමානනාවජ්ජනං පන පුබ්බකිච්චං. තස්මා එවං ආවජ්ජිතබ්බං – “සචෙ මග්ගි සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්තො සඬුසො අපලොකනකම්මාදීසු කිඤ්චිදෙව කම්මං කත්තුකාමො හොති, යාව මං කොචි භික්ඛු ආගන්ත්වා න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමි” ති. එවං කත්වා සමාපන්නො හි තස්මිං සමයෙ වුට්ඨාතියෙව. යො පන එවං න කරොති, සඬුසො ච සන්නිපතිත්වා තං අපස්සන්තො “අසුකො භික්ඛු කුහි”න්ති පුච්ඡිත්වා “නිරොධං සමාපන්නො”ති වුත්තෙ කඤ්චි භික්ඛුං පෙසෙති “ගච්ඡ තං සඬුසස්ස වචනෙන පක්කොසා”ති. අථස්ස තෙන භික්ඛුනා සවනුපවාරෙ යත්වා “සඬුසො තං ආවුසො පටිමානෙති”ති වුත්තමත්තෙයෙව වුට්ඨානං හොති. එවංගරුකා හි සඬුසස්ස ආණා නාම. තස්මා තං ආවජ්ජිත්වා යථා සයමෙව වුට්ඨාති, එවං සමාපජ්ජිතබ්බං.

සත්ථුපක්කොසනන්ති ඉධාපි සත්ථුපක්කොසනාවජ්ජනමෙව ඉමස්ස පුබ්බකිච්චං. තස්මා තම්පි එවං ආවජ්ජිතබ්බං – “සචෙ මග්ගි සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්තො සත්ථා ඔතිණ්ණෙ වත්ථුස්මිං සික්ඛාපදං වා පඤ්ඤපෙති, තථාරූපාය වා අට්ඨුප්පත්තියා ධම්මං දෙසෙති. යාව මං කොචි ආගන්ත්වා න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමි” ති. එවං කත්වා නිසින්තො හි තස්මිං සමයෙ වුට්ඨාතියෙව. යො පන එවං න කරොති, සත්ථා ච සඬුසෙ සන්නිපතිතෙ තං අපස්සන්තො “අසුකො භික්ඛු කුහි”න්ති පුච්ඡිත්වා “නිරොධං සමාපන්නො”ති වුත්තෙ කඤ්චි භික්ඛුං පෙසෙති “ගච්ඡ තං මම වචනෙන පක්කොසා”ති. අථස්ස තෙන භික්ඛුනා සවනුපවාරෙ යත්වා සත්ථා ආයස්මන්තං ආමන්තෙති”ති වුත්තමත්තෙයෙව වුට්ඨානං හොති. එවංගරුකඤ්චි සත්ථුපක්කොසනං. තස්මා තං ආවජ්ජිත්වා යථා සයමෙව වුට්ඨාති, එවං සමාපජ්ජිතබ්බං.

අද්ධානපරිච්ඡෙදොති ජීවිතද්ධානස්ස පරිච්ඡෙදො. ඉමිනා හි භික්ඛුනා අද්ධානපරිච්ඡෙදෙ කුසලෙන භවිතබ්බං. “අත්තනො ආයුසඬුබාරා සත්තාහං පචත්තිස්සන්ති, න පචත්තිස්සන්ති”ති ආවජ්ජිත්වා සමාපජ්ජිතබ්බං. සචෙ හි සත්තාහබ්බන්තරෙ නිරුජ්ඣනකෙ ආයුසඬුබාරෙ අනාවජ්ජිත්වා සමාපජ්ජිතබ්බං, තස්ස නිරොධසමාපත්ති මරණං පටිබාහිතුං න සක්කොති. අත්තොනිරොධෙ මරණස්ස නත්ථිතාය අත්තරාව සමාපත්තිතො වුට්ඨාති, තස්මා එතං ආවජ්ජිත්වා සමාපජ්ජිතබ්බං. අවසෙසඤ්චි අනාවජ්ජිතුම්පි වට්ටති, ඉදං පන ආවජ්ජිතබ්බමෙවාති වුත්තං. සො එවං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඉමං පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිති. අට්ඨකං වා ද්වෙ වා විත්තවාරෙ අතික්කම්මිත්වා අවිත්තකො හොති, නිරොධං ඵ්ඤ්ඤති. තස්මා පනස්ස ද්විත්තං විත්තානං උපරි විත්තානි නස්පචත්තන්ති? නිරොධස්ස පයොගත්තා. ඉදඤ්චි ඉමස්ස භික්ඛුනො ද්වෙ සමථිවිපස්සනාධම්මෙ යුගනද්ධෙ කත්වා අට්ඨසමාපත්තිආරොහනං අනුපුබ්බනිරොධස්ස පයොගො, න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියාති නිරොධස්ස පයොගත්තා ද්විත්තං විත්තානං උපරි නස්පචත්තන්ති.

කථං යානන්ති? එවං සමාපන්නාය පනස්සා කාලපරිච්ඡේදවසෙන වෙව අන්තරා ආයුක්ඛයසඨසපටිමානනසත්ථුපක්කොසනාභාවෙන ව යානං හොති.

කථං වුට්ඨානන්ති? අනාගාමිස්ස අනාගාමිඵලසමාපත්තියා අරහතො අරහත්ඵලසමාපත්තියාති එවං ද්වෙධා වුට්ඨානං හොති.

වුට්ඨිතස්ස කින්තින්තං චිත්තං හොතීති? නිබ්බානනින්තං. චුත්තඤ්ඤෙතං – “සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨිතස්ස ඛො, ආවුසො විසාබ, භික්ඛුනො විවෙකනින්තං චිත්තං හොති විවෙකපොණං විවෙකපබ්භාර” ති (ම. නි. 1.464).

මතස්ස ව සමාපන්නස්ස ව කො විසෙසොති? අයමපි අත්ථො සුත්තෙ චුත්තොයෙව. යථාහ – “යො වායං, ආවුසො, මනො කාලඬකතො, තස්ස කායසඬඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, වච්ඡඬඛාරා, චිත්තසඬඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, ආයු පරික්ඛිණො, උස්මා වුපසන්තා, ඉන්ද්‍රියානි පරිහින්තානි. ය්වායං භික්ඛු සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නො, තස්සපි කායසඬඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, වච්ඡඬඛාරා, චිත්තසඬඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, ආයු අපරික්ඛිණො, උස්මා අවුපසන්තා, ඉන්ද්‍රියානි අපරිහින්තානි” ති (ම. නි. 1.457).

නිරොධසමාපත්ති කිං සඬඛතාතිආදිපුච්ඡායං පන “සඬඛතා” තිපි “අසඬඛතා” තිපි “ලොකියා” තිපි “ලොකුත්තරා” තිපි න චත්තබ්බා. කස්මා? සභාවතො නත්ථිතාය. යස්මා පන සමාපජ්ජන්තස්ස වසෙන සමාපන්නො නාම හොති, තස්මා නිජ්ඣන්තාති චත්තුං වට්ටති, නො අනිජ්ඣන්තාති.

“ඉති සන්තා සමාපත්ති, අයං අරියනිසෙවිතා;
දිට්ඨෙව ධම්මෙ නිබ්බානමිති සඬබ්බුපාගතා” ති.

නිරොධසමාපත්තිඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

35. පරිනිබ්බානඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

86. පරිනිබ්බානඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ. සම්පජානොති සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං, සප්පායසම්පජඤ්ඤං, ගොචරසම්පජඤ්ඤං, අසම්මොහසම්පජඤ්ඤන්ති ඉමෙහි චතුහි සම්පජඤ්ඤෙහි සම්පජානො. පචත්තන්ති සබ්බත්ථ යථානුරූපං පරියුට්ඨානපචත්තඤ්ඤං අනුසයජ්ජපචත්තඤ්ඤං. පරියාදියතීති උපචාරජ්ජනාවසෙන චුත්තෙසු වික්ඛම්භනාවසෙන, විපස්සනාවසෙන චුත්තෙසු තදබ්ගවසෙන, මග්ගවසෙන චුත්තෙසු සමුච්ඡේදවසෙන ඛෙපෙති අජ්ජවත්තං කරොති. පෙය්‍යාලමුඛෙන හි දුතියාදිකුමානසමාපත්තිමභාවිපස්සනාමග්ගා සංඛිත්තා. යස්මා එතං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පචත්තං ඤාණං පරිනිබ්බානෙ ඤාණං නාම හොති, තස්මා වික්ඛම්භනපරිනිබ්බානං තදබ්ගපරිනිබ්බානං සමුච්ඡේදපරිනිබ්බානන්තිපි චුත්තමෙව හොති. එතෙහි කිලෙසපරිනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණං චුත්තං. අථ වා පනාතිආදිහි ඛන්ධපරිනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණං නිද්දිසති. අනුපාදිසෙසාය

නිබ්බානාධාතුයානි දුට්ඨා හි නිබ්බානාධාතු සඋපාදිසෙසා ව අනුපාදිසෙසා ව. තත්ථ උපාදියතෙ “අභං මමා”ති භුසං ගණ්ඨියතීති උපාදි, ඛන්ධපඤ්චකස්සෙතං අධිවචනං. උපාදියෙව සෙසො අවසිට්ඨොති උපාදිසෙසො, සහ උපාදිසෙසෙන චත්තතීති සඋපාදිසෙසා. නත්ථෙත්ථ උපාදිසෙසොති අනුපාදිසෙසා. සඋපාදිසෙසා පටිමං වුත්තා. අයං පන අනුපාදිසෙසා. තාය අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානාධාතුයා. චක්ඛුපචත්තන්ති චක්ඛුපචත්ති චක්ඛුසමුදාවාරො. පරියාදියතීති ඛෙට්ඨියති මද්දියතීති. එස නයො සෙසෙසු.

පරිනිබ්බානඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

36. සමසිසට්ඨඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

87. සමසිසට්ඨඤාණනිද්දෙසෙ පඤ්චක්ඛන්ධානිආදීහි දසහි රාසීහි
සබ්බධම්මසඤ්චගහො වෙදිතබ්බො. න හි එකෙකස්ස වසෙන ආයතනාධාතුරාසිවජ්ජෙහි සෙසෙහි අට්ඨහි රාසීහි විසුං විසුං සබ්බධම්මො සඤ්චග්ගතීති. යස්මා පන ලොකුත්තරධම්මා හෙතුසමුච්ඡේදෙන සමුච්ඡින්නිතබ්බා න භොන්ති, තස්මා සබ්බධම්මසද්දෙන සඤ්චග්ගතාපි ලොකුත්තරධම්මා සමුච්ඡේදවසෙන සම්භවතො ඉධ න ගහෙතබ්බා, හෙතුසමුච්ඡේදෙන සමුච්ඡින්නිතබ්බා එව තෙභූමකධම්මා ගහෙතබ්බා. සම්මා සමුච්ඡින්නිති යථායොගං වික්ඛම්භනතදඤ්චසමුච්ඡේදපහනවසෙන පරියුට්ඨානං අනුසයඤ්ච නිරොධෙන්තො සම්මා සමුච්ඡින්නිති. එවං පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය සම්මා සමුච්ඡේදො නිද්දිට්ඨො. නිරොධෙතීති අනුප්පාදනිරොධෙන නිරොධෙති. ඉමිනා සමුච්ඡේදත්ථො වුත්තො. න උපට්ඨාතීති එවං නිරොධෙ කතෙ සො සො ධම්මො පුන න උපතිට්ඨති, න උප්පජ්ජතීති අත්ථො. ඉමිනා නිරොධත්ථො වුත්තො. එවං අනුපට්ඨහනධම්මවසෙන අනුපට්ඨානභාවො නිද්දිට්ඨො. සමන්ති කාමච්ඡන්දාදීනං සම්මත්තා සමං. තානි පන නෙක්ඛම්මාදීනි සත්ත, රූපාරූපජ්ඣානානි අට්ඨ, මහාවිපස්සනා අට්ඨාරස, අරියමග්ගා චත්තාරොති සත්තතිංස භොන්ති.

තෙරස සීසානි සීසභූතානං සබ්බෙසං සඤ්චගහවසෙන වුත්තානි. ඉධ පන සද්ධාදීනි අට්ඨෙව සීසානි යුජ්ජන්ති. න හි අරහතො තණ්හාදීනි පඤ්ච සීසානි සන්ති. පලිබ්බොධසීසන්ති පලිබ්බන්ධනං පලිබ්බොධො, නිබ්බානමග්ගාවරණන්ති අත්ථො. සීසන්ති පධානං, අධිකන්ති අත්ථො. පලිබ්බොධොයෙව සීසං, තංසම්පයුත්තාදිසබ්බපලිබ්බොධෙසු වා සීසන්ති පලිබ්බොධසීසං. එස නයො සෙසෙසු. විසෙසතො පන විනිබ්බන්ධනන්ති උන්නතිවසෙන සංසාරෙ ඛන්ධනං. පරාමාසොති අහිනිවෙසො. වික්ඛෙපොති විජ්ජකිණ්ණතා. කිලෙසොති කිලිස්සනං. අධිමොක්ඛොති අධිමුච්චනං. පග්ගහොති උස්සාහනං. උපට්ඨානන්ති අපිලාපනං. අවික්ඛෙපොති අවිජ්ජකිණ්ණතා. දස්සනන්ති යථාසභාවපට්ඨෙධො. පචත්තන්ති උපාදින්නක්ඛන්ධපචත්තං. ගොචරොති ආරම්මණං. ඉමෙසු ද්වාදසසුපි වාරෙසු පධානට්ඨො සීසට්ඨො. විමොක්ඛොති වික්ඛම්භනතදඤ්චසමුච්ඡේදපට්ඨපස්සද්ධිනිස්සරණවිමුත්තිසු පඤ්චසු

නිස්සරණවිමුක්ති නිබ්බානං. සඛ්ඛාරසීසන්ති සබ්බසඛ්ඛතසඛ්ඛාරානං සීසං, කොට්ඨි අවසානන්ති අත්ථො. එතෙන අනුපාදිසෙසපරිනිබ්බානං වුත්තං.
සඛ්ඛාරාභාවමත්තවසෙන වා ඛන්ධපරිනිබ්බානමෙව වුත්තං හොති.
නෙක්ඛම්මාදිකං සමඤ්ච සද්ධාදිකං සීසඤ්ච, සමසීසං වා අස්ස අත්ථිති සමසීසිති.
අට්ඨ වා තෙරසන්තං සීසානං තණ්හාදීනි පඤ්ච සීසානි සමුදයසච්චං, සද්ධාදීනි පඤ්ච මග්ගසච්චං, පවත්තසීසං ජීවිතින්ද්‍රියං දුක්ඛසච්චං, ගොවරසීසඤ්ච සඛ්ඛාරසීසඤ්ච නිරොධසච්චන්ති ඉමෙසං චතුර්තං අරියසච්චානං එකස්මිං රොගෙ වා එකස්මිං ඉරියාපටෙ වා එකස්මිං සභාගජීවිතින්ද්‍රියෙ වා අභිසමයො ච
අනුපාදිසෙසපරිනිබ්බානඤ්ච යස්ස හොති, සො පුබ්බෙ වුත්තසමානඤ්ච ඉමෙසඤ්ච සීසානං අත්ථිතාය සමසීසිති වුච්චති.

සමසීසට්ඨඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

37. සල්ලෙඛට්ඨඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

88. සල්ලෙඛට්ඨඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ රාගො පුපුති රාගො විසුං, ලොකුත්තරෙහි අසම්මිස්සොති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසු. රාගොති රඤ්ජනට්ඨෙන. දොසොති දුස්සනට්ඨෙන. මොහොති මුශ්භනට්ඨෙන. රඤ්ජනලක්ඛණො රාගො, දුස්සනලක්ඛණො දොසො, මුශ්භනලක්ඛණො මොහොති ඉමෙ තයො සීසකිලෙසෙ චත්ථා ඉදානි පහෙදතො දස්සෙන්නො කොට්ඨානිආදිමාහ. තත්ථ කුප්ඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ කොට්ඨානි ඉධ සත්තවත්ථුකො අධිප්පෙතො. උපනන්ධනලක්ඛණො උපනාහො, දල්භභාවජ්ජන්තො කොට්ඨායෙව. පරගුණමක්ඛනලක්ඛණො මක්ඛො, පරගුණපුඤ්ජනන්ති අත්ථො. යුගග්ගාහලක්ඛණො පළාසො, යුගග්ගාහවසෙන පරගුණදස්සනන්ති අත්ථො. පරසම්පත්තිඛියනලක්ඛණො ඉස්සා, උසුයනාති අත්ථො. අත්තසම්පත්තිගුහනලක්ඛණං මච්ඡරියං, ‘‘මය්හං අච්ඡරියං මා පරස්ස හොතු’’ති අත්ථො. අත්තනා කතපාපපට්ච්ඡාදනලක්ඛණො මායා, පට්ච්ඡාදනට්ඨෙන මායා වියාති අත්ථො. අත්තනො අවිජ්ජමානගුණජ්ජකාසනලක්ඛණං සායෙය්‍යං, සය්‍යාචොති අත්ථො. චිත්තස්ස උද්ධුමානභාවලක්ඛණො ථම්මො, ථද්ධභාවොති අත්ථො. කරණුත්තරියලක්ඛණො සාරම්මො. උන්නතිලක්ඛණො මානො. අබ්භුන්නතිලක්ඛණො අනිමානො. මත්තභාවලක්ඛණො මදො. පඤ්චසු කාමගුණෙසු චිත්තවොසග්ගලක්ඛණො පමාදො.

එවං විසුං විසුං කිලෙසවසෙන පුපු දස්සෙත්ථා වුත්තකිලෙසෙ ච අවුත්තෙ ච අඤ්ඤෙ සබ්බසඛ්ඛානිකවසෙන දස්සෙතුං සබ්බෙ කිලෙසානිආදිමාහ. තත්ථ දිට්ඨධම්මසම්පරායෙසු සත්තෙ කිලෙසෙන්ති උපතාපෙන්ති විබාධෙන්තීති කිලෙසා. අකුසලකම්මපට්ඨසඛිගහිතා ච අසඛිගහිතා ච. දුට්ඨු චරිතා, දුට්ඨා වා චරිතාති දුච්චරිතා. තෙ පන කායදුච්චරිතං චච්චුච්චරිතං මනොදුච්චරිතන්ති තිජ්ජකාරා. විපාකං අභිසඛ්ඛරොන්තීති අභිසඛ්ඛාරා. තෙපි පුඤ්ඤාභිසඛ්ඛාරො අපුඤ්ඤාභිසඛ්ඛාරො ආනෙඤ්ජාභිසඛ්ඛාරොති තිජ්ජකාරා. විපාකවසෙන භවං ගච්ඡන්තීතිභවගාමිනො,

භවගාමිනො කම්මා භවගාමිකම්මා. ඉමිනා අභිසංඛාරභාවෙපි සති අවෙදනීයානි කම්මානි පටික්ඛිත්තානි භොන්තිති අයං විසෙසො. “දුච්චරිතා”ති ව “කම්මා”ති ව ලිඛිගවිපල්ලාසො කතො. නානත්තෙකත්තන්ති එත්ථ උද්දෙසෙ එකත්තසද්දස්ස අභාවෙපි නානත්තෙකත්තානං අඤ්ඤාමඤ්ඤාපෙක්ඛන්තා එකත්තම්පි නිද්දිසිතුකාමෙන “නානත්තෙකත්ත”න්ති උද්දෙසො කතො. නානත්තසල්ලෙඛකෙ එකත්තෙ දස්සිතෙ සල්ලෙඛඤාණං සුඛෙන දස්සියතිති. නානත්තන්ති අනවට්ඨිතත්තා සපරිජ්ඣන්දත්තා ව නානාසභාවො. එකත්තන්ති අවට්ඨිතත්තා අපරිජ්ඣන්දත්තා ව එකසභාවො.

වරණතෙජොති වරන්ති තෙන අගතං දිසං නිබ්බානං ගච්ඡන්තිති වරණං. කිං තං? සීලං. තදෙව පටිපක්ඛතාපනට්ඨෙත තෙජො. ගුණතෙජොති සීලෙන උද්ධපතිට්ඨො සමාධිතෙජො. පඤ්ඤාතෙජොති සමාධිනා උද්ධපතිට්ඨො විපස්සනාතෙජො. පුඤ්ඤතෙජොති විපස්සනාහි උද්ධපතිට්ඨො අරියමග්ගකුසලතෙජො. ධම්මතෙජොති චතුත්තං තෙජානං පතිට්ඨාභූතො බුද්ධච්චනතෙජො. වරණතෙජෙන තෙජිත්තන්ති සීලතෙජෙන තිබ්භිකත්තන්තා. දුස්සීලාතෙජන්ති දුස්සීලභාවසංඛාරානං තෙජං. තම්පි හි සන්තානං තාපනතො තෙජො නාම. පරියාදියතිති ඛෙපෙති. අගුණතෙජන්ති සමාධිස්ස පටිපක්ඛං වික්ඛෙපතෙජං. දුජ්ජඤ්ඤතෙජන්ති විපස්සනාඤාණපටිපක්ඛං මොහතෙජං. අපුඤ්ඤතෙජන්ති තංතංග්ගවජ්ඣක්ඛිලෙසජ්ජහානෙන කිලෙසසභායං අකුසලකම්මතෙජං. න කෙවලඤ්ඤෙන අපුඤ්ඤමෙව ඛෙපෙති, “අත්ථී, භික්ඛවෙ, කම්මං අකණ්භං අසුක්කං අකණ්භඅසුක්කවිපාකං කම්මං කම්මක්ඛයාස සංවත්තති”ති (අ. නි. 4.233; දී. නි. 3.312; ම. නි. 2.18) වචනතො කුසලකම්මම්පි ඛෙපෙතියෙව. පුඤ්ඤතෙජපටිපක්ඛවසෙන අපුඤ්ඤතෙජමෙව චුත්තං. අධම්මතෙජන්ති නානාතිත්ථියානං සමයච්චනතෙජං. ඉමස්ස ඤාණස්ස උද්දෙසවණ්ණනායං චුත්තෙ දුතියෙ අත්ථවිකජ්ජෙ රාගාදයො එකුනවිසති පුටු දුස්සීලාතෙජා භොන්ති. “අභිසංඛාරා, භවගාමිකම්මා”ති එත්ථ අපුඤ්ඤාහිසංඛාරා අකුසලකම්මඤ්ච අපුඤ්ඤතෙජා භොන්ති, ආනෙඤ්ජාහිසංඛාරානි ලොකීයකුසලකම්මානි පුඤ්ඤතෙජෙනෙව ඛෙපනීයතො අපුඤ්ඤතෙජපක්ඛිකාව භොන්ති. කාමච්ඡන්දාදයො පඤ්චදස නානත්තා අගුණතෙජා භොන්ති, නිව්චසඤ්ඤාදයො අට්ඨාරස නානත්තා දුජ්ජඤ්ඤතෙජා භොන්ති, චතුමග්ගවජ්ඣා චත්තාරො නානත්තා අපුඤ්ඤතෙජා භොන්ති. සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣනානත්තෙන අධම්මතෙජො සංඛිගහෙතඛිබ්බො.

නිද්දෙසෙ සල්ලෙඛපටිපක්ඛෙන අසල්ලෙඛෙන සල්ලෙඛං දස්සෙතුකාමෙන අසල්ලෙඛපුඛිබ්බකො සල්ලෙඛො නිද්දිට්ඨො. නෙක්ඛම්මාදයො සත්තතිංස එකත්තධම්මාව පච්චනීකානං සල්ලිඛනතො “සල්ලෙඛො”ති චුත්තා. තස්මිං නෙක්ඛම්මාදිකෙ සත්තතිංසපහෙදෙ සල්ලෙඛෙ ඤාණං සල්ලෙඛට්ඨෙ ඤාණන්ති.

සල්ලෙඛට්ඨඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

38. විරියාරම්භඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

89. විරියාරම්භඤාණනිද්දෙසෙ අනුප්පන්නානන්ති එකස්මිං අත්තභාවෙ, එකස්මිං වා ආරම්භණෙ අනිබ්බත්තානං. අනමතග්ගෙ හි සංසාරෙ අනුප්පන්නා අකුසලා නාම නත්ථි, කුසලා පන අත්ථි. පාපකානන්ති ලාමකානං. අකුසලානං ධම්මානන්ති අකොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. අනුප්පාදායාති න උප්පාදනත්ථාය. උප්පන්නානන්ති ඉමස්මිං අත්තභාවෙ නිබ්බත්තානං. පභානායාති පජ්ඣනත්ථාය. අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානන්ති ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනිබ්බත්තපුබ්බානං කොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. උප්පාදායාති උප්පාදනත්ථාය. උප්පන්නානන්ති ඉමස්මිං අත්තභාවෙ නිබ්බත්තානං. ධීතියාති ධීතත්ථාය. අසම්මොසායාති අවිනාසත්ථාය. භියොයාභාවායාති පුනප්පුනභාවාය. වෙපුල්ලායාති විපුලභාවාය. භාවනායාති වඩ්ඪියා. පාරිපූරියාති පරිපූරණත්ථාය.

ඉදානි අකුසලෙසු කාමච්ඡන්දං, කුසලෙසු නෙක්ඛම්මං විසෙසෙත්වා දස්සෙතුං අනුප්පන්නස්ස කාමච්ඡන්දස්සාතිආදිමාහ. තත්ථ කාමච්ඡන්දොති සමාධිපටිපක්ඛො කාමරාගො. නෙක්ඛම්මන්ති පයමජ්ඣානසමාධි, පයමජ්ඣානං වා, සබ්බෙ එව වා කුසලා ධම්මා නෙක්ඛම්මං.

ඉදානි සබ්බකිලෙසානං සබ්බකිලෙසපටිපක්ඛස්ස අරහත්තමග්ගස්ස ව වසෙන යොජෙත්වා දස්සෙතුං අනුප්පන්නානං සබ්බකිලෙසානන්තිආදිමාහ. තත්ථ උප්පන්නස්ස අරහත්තමග්ගස්ස ධීතියාතිආදිසු උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නස්ස අරහත්තමග්ගස්ස ධීතීක්ඛණභඩ්ගක්ඛණවසෙන ‘‘ධීතියා’’තිආදියොජනා වෙදිතබ්බා. විභඩ්ගට්ඨකථායම්පි ‘‘යා වස්ස පවත්ති, අයමෙව ධීති නාමා’’ති (විභ. අට්ඨ. 406) වුත්තං. කෙච් පන ‘‘අරහත්තමග්ගස්ස පුබ්බභාගමග්ගො දට්ඨබ්බො’’ති වදන්ති.

විරියාරම්භඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

39. අත්ථසන්දස්සනඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

90. අත්ථසන්දස්සනඤාණනිද්දෙසෙ පඤ්චක්ඛන්ධාතිආදිති වුත්තත්ථානෙව. පකාසෙතීති පාකටං කරොති, සොතුනං ඤාණවක්ඛුනා දස්සනං සම්පාදෙතීති අත්ථො. නානාධම්මාති ලොකියලොකුත්තරා සබ්බධම්මා වුත්තා. කස්මා පකාසනානිද්දෙසෙ ලොකියා එව වුත්තාති වෙ? අනිච්චාදිවසෙන පකාසනාය ආරද්ධත්තා. ලොකුත්තරානඤ්ච අසම්මසනුපගත්තා ලොකුත්තරා න වුත්තා. නානාධම්මනිද්දෙසෙන පන අත්ථසන්දස්සනනිද්දෙසෙන ව තෙසං සඬගහිතත්තා යථා තෙ පකාසෙතබ්බා, තථා පකාසනා පකාසනායෙව. පජ්ඣන්තොති සොතාරං පජ්ඣාපෙන්නොති අත්ථො. සන්දස්සෙතීති සොතුනං සම්මා දස්සෙති. කෙච් පන ‘‘කාමච්ඡන්දස්ස පහීනත්තා නෙක්ඛම්මත්ථං සන්දස්සෙතී’’තිආදිනා නයෙන පටන්ති. තෙසං උජුකමෙව සොතුනං දොසප්පභානෙ ගුණපටිලාභෙ ව කතෙ

සිබාප්පත්තං දෙසනාඤාණං භොතිති දස්සනත්ථං අයං නයො චුත්තොති වෙදිතබ්බො.

අත්ථසන්දස්සනඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

40. දස්සනවිසුද්ධිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

91. දස්සනවිසුද්ධිඤාණනිද්දෙසෙ සබ්බෙ ධම්මා එකසඬගහිතාති සබ්බෙ සඬබ්බතාසඬබ්බතා ධම්මා එකෙන සඬගහිතා පරිවිජින්නා. තථට්ඨෙන්නාති භූතට්ඨෙන, අත්තනො අත්තනො සභාවවසෙන විජ්ජමානත්ථෙන්නාති අත්ථො. අනත්තට්ඨෙන්නාති කාරකවෙදකසඬබාතෙන අත්තනා රහිතට්ඨෙන. සච්චට්ඨෙන්නාති අවිසංවාදකට්ඨෙන, අත්තනො සභාවඤ්ඤාභවත්තාභාවෙනාති අත්ථො. පටිච්චෙධට්ඨෙන්නාති සභාවතො ඤාණෙන පටිවිජ්ඣිතබ්බට්ඨෙන. ඉධ ලොකුත්තරඤාණෙන අසම්මොහතො ආරම්මණතො ව පටිච්චෙධො වෙදිතබ්බො. අභිජානනට්ඨෙන්නාති ලොකිකෙන ඤාණෙන ආරම්මණතො, ලොකුත්තරෙන ඤාණෙන අසම්මොහතො ආරම්මණතො ව තෙසං තෙසං ධම්මානං සභාවතො අභිජානිතබ්බට්ඨෙන. “සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤාය” න්ති (සං. නි. 4.46) හි චුත්තං. පරිජානනට්ඨෙන්නාති චුත්තනයෙනෙව ලොකියලොකුත්තරෙහි ඤාණෙහි සභාවතො අභිඤ්ඤාතානං ධම්මානං අනිච්චාදිතො නියානාදිතො ව පරිවිජිත්ථිත්ථා ජානිතබ්බට්ඨෙන. “සබ්බං, භික්ඛවෙ, පරිඤ්ඤාය” න්ති හි චුත්තං. ධම්මට්ඨෙන්නාති සභාවධාරණාදිතා ධම්මට්ඨෙන. ධාතුට්ඨෙන්නාති නිජ්ජීවතාදිතා ධාතුට්ඨෙන. ඤාතට්ඨෙන්නාති ලොකියලොකුත්තරෙහි ඤාණෙහි ඤාතුං සක්කුණෙය්‍යට්ඨෙන. යථා දට්ඨුං සක්කුණෙය්‍යාදිතා අත්ථෙත “දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාතං රූප” න්ති චුත්තං, එවම්ධාපි ඤාතුං සක්කුණෙය්‍යට්ඨො ඤාතට්ඨොති වෙදිතබ්බො. සච්ඡිකිරියට්ඨෙන්නාති ආරම්මණතො පච්චක්ඛකාතබ්බට්ඨෙන. චූසනට්ඨෙන්නාති පච්චක්ඛකාසස්ස ආරම්මණතො පුනප්පුනං චූසිතබ්බට්ඨෙන. අභිසමයට්ඨෙන්නාති ලොකිකෙන ඤාණෙන අභිසමාගන්තබ්බට්ඨෙන. කිඤ්චාපි හි “තථට්ඨෙ පඤ්ඤා සච්චවිච්චිට්ඨෙ ඤාණං, අභිඤ්ඤාපඤ්ඤා ඤාතට්ඨෙ ඤාණං, සච්ඡිකිරියාපඤ්ඤා එස්සනට්ඨෙ ඤාණං” න්ති එකෙකමෙව ඤාණං චුත්තං. අට්ඨකථායඤ්ච –

“සමවායෙ බණ කාලෙ, සමුහෙ හෙතුදිට්ඨිසු;
පටිලාහෙ පහානෙ ව, පටිච්චෙධෙ ව දිස්සති” ති . –

ගාථාවණ්ණනායං අභිසමයසද්දස්ස පටිච්චෙධත්ථො චුත්තො, ඉධ පන යථාචුත්තෙන අත්ථෙත තෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං. අට්ඨකථායමෙව හි සො ලොකියඤාණවසෙන ධම්මාභිසමයො චුත්තොති.

කාමච්ඡන්දො නානත්තන්ති වික්ඛෙපසබ්බාභාවතො නානාරම්මණත්තා ව නානාසභාවොති අත්ථො. එවං සබ්බකිලෙසා වෙදිතබ්බො. නෙක්ඛම්මං එකත්තන්ති

විත්තෙකග්ගතාසබ්භාවතො නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවතො ච එකසභාවන්ති අත්ථො. එවං සබ්බකුසලා වෙදිතබ්බං. ඉධ පෙය්‍යාලෙන සංඛිත්තානං ඛ්‍යාපාදාදීනං අකුසලානං යථාචුත්තෙන අත්ථෙත නානත්තං වෙදිතබ්බං. විතක්කව්චාරාදීනං පන හෙට්ඨිමානං හෙට්ඨිමානං උපරිමතො උපරිමතො ඔළාරිකට්ඨෙත නානත්තං වෙදිතබ්බං. යස්මා එකසබ්බගහිතනානත්තෙකත්තානං පටිවෙධො මග්ගක්ඛණෙ සච්චපටිවෙධෙන සිජ්ඣති, තස්මා “පටිවෙධො”ති පදං උද්ධරිත්වා සච්චාභිසමයං දස්සෙයි.

පරිඤ්ඤා පටිවෙධං පටිවිජ්ඣතිති පරිඤ්ඤාභිසමයෙන අභිසමෙති. එස නයො සෙසෙසු. සච්චාභිසමයකාලස්මිඤ්ඤි මග්ගඤ්ඤාණස්ස එකක්ඛණෙ පරිඤ්ඤා, පභානං, සච්ඡිකිරියා, භාවනාති චත්තාරි කිච්චාති භොන්ති. යථා නාචා අපුබ්බං අවරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චාති කරොති, ඔරිමං තීරං පජහති, සොතං ඡින්දති, භණ්ඩං වහති, පාරිමං තීරං අප්පෙති, එවමෙව මග්ගඤ්ඤාණං අපුබ්බං අවරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි සච්චාති අභිසමෙති, දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන අභිසමෙති, සමුදයං පභානාභිසමයෙන අභිසමෙති, මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති, නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති. කිං චුත්තං භොති? නිරොධං ආරම්මණං කත්වා කිච්චවසෙන චත්තාරිපි සච්චාති පාපුණාති පස්සති පටිවිජ්ඣතිති. යථා ඔරිමං තීරං පජහති, එවං මග්ගඤ්ඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති. යථා සොතං ඡින්දති, එවං සමුදයං පජහති. යථා භණ්ඩං වහති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය මග්ගං භාවෙති. යථා පාරිමං තීරං අප්පෙති, එවං පාරිමතීරහුතං නිරොධං සච්ඡිකරොතිති එවං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

දස්සනං විසුජ්ඣතිති තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසතමප්පභානෙන ඤාණදස්සනං විසුද්ධිභාවං පාපුණාති. දස්සනං විසුද්ධන්ති තස්ස තස්ස ඵලස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තස්ස තස්ස මග්ගඤ්ඤාණස්ස කිච්චසිද්ධිප්පත්තිතො ඤාණදස්සනං විසුද්ධිභාවං පත්තං භොති. සබ්බධම්මානං එකසබ්බගහිතාය නානත්තෙකත්තපටිවෙධපඤ්ඤාය මග්ගඵලඤ්ඤාණෙහි සිද්ධිතො අන්තෙ මග්ගඵලඤ්ඤාණාති චුත්තාති.

දස්සනවිසුද්ධිඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

41-42. ඛන්තිඤ්ඤාණපරියොගාභණ්ණඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

92-93. ඛන්තිඤ්ඤාණපරියොගාභණ්ණඤ්ඤාණනිද්දෙසෙසු රූපං අනිච්චතො විදිතන්ති අනිච්චානුපස්සනාය අනිච්චන්ති ඤාතං. රූපං දුක්ඛතො විදිතන්ති දුක්ඛානුපස්සනාය දුක්ඛන්ති ඤාතං. රූපං අනත්තතො විදිතන්ති අනත්තානුපස්සනාය අනත්තාති ඤාතං. යං යං විදිතං, තං තං ඛමතීති යං යං රූපං අනිච්චාදිතො විදිතං, තං තං රූපං අනිච්චාදිතො ඛමති රූච්චති. “රූපං අනිච්චතො විදිතං, යං යං විදිතං, තං තං ඛමතී”ති විසුං විසුඤ්ඤා කත්වා කෙසුචි පොත්ථකෙසු ලිඛිතං. “වෙදනා සඤ්ඤා සඬබ්බාරා අනිච්චතො විදිතා”ති ආදිනා ලිඛිතවචනාති පරිවත්තෙත්වා

යොජනබ්බානි. ඵ්ඝනීති විපස්සනාඤාණච්ඡිසනෙන ඵ්ඝනි ඵරති. පරියොගහතීති විපස්සනාඤාණෙන පවිසති. පරියොගහතීතිපි පාඨො.

බන්තිඤාණපරියොගහණඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

43. පදෙසවිහාරඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

94. පදෙසවිහාරඤාණනිද්දෙසෙ යෙනාකාරෙන මානිකාය උද්දිට්ඨො පදෙසො පච්චවෙක්ඛිතබ්බො, තං දස්සෙත්තො මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිතන්තිආදිමාහ. තත්ථ මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයාති දිට්ඨිසම්පයුත්තවෙදනාපි වට්ටති දිට්ඨිං. උපනිස්සයං කත්වා උප්පන්නා කුසලාකුසලවෙදනාපි විපාකවෙදනාපි. තත්ථ මිච්ඡාදිට්ඨිසම්පයුත්තා අකුසලාව හොති, දිට්ඨිං පන උපනිස්සාය කුසලාපි උප්පජ්ජන්ති අකුසලාපි. මිච්ඡාදිට්ඨිකා හි දිට්ඨිං උපනිස්සාය පක්ඛදිවසෙසු යාගුහත්තාදීති දෙත්ති, අන්ධකුට්ඨිආදීනං චත්තං පට්ඨපෙත්ති, චතුමහාපථෙ සාලං කරොත්ති, පොක්ඛරණං බණාපෙත්ති, පුප්ඵාරාමං ඵලාරාමං රොපෙත්ති, නදිවිදුග්ගෙසු සෙතං අත්ථරන්ති, විසමං සමං කරොත්ති. ඉති තෙසං කුසලා වෙදනා උප්පජ්ජති. මිච්ඡාදිට්ඨිං පන නිස්සාය සම්මාදිට්ඨිකෙ අක්කොසන්ති පරිභාසන්ති වධබන්ධාදීති කරොත්ති, පාණං වධිත්වා දෙවතානං උපහරන්ති. ඉති තෙසං අකුසලා වෙදනා උප්පජ්ජති. විපාකවෙදනා පන භවන්තරගතානං හොති. සා පන මිච්ඡාදිට්ඨි සහජාතාය වෙදනාය සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොති, සමනන්තරනිරුද්ධා මිච්ඡාදිට්ඨි පච්චුප්පන්නමිච්ඡාදිට්ඨිසම්පයුත්තාය වෙදනාය අනන්තරසමනන්තරුපනිස්සයආසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොති, මිච්ඡාදිට්ඨිං ගරුං කත්වා අභිනන්දන්තස්ස ලොභසහගතවෙදනාය ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයො හොති, සබ්බාකුසලෙහි මිච්ඡාදිට්ඨිං ආරම්මණමත්තං කරොත්තස්ස සබ්බාකුසලවෙදනාය මිච්ඡාදිට්ඨිං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස විපස්සන්තස්ස කුසලාබ්‍යාකතවෙදනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති, මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයෙන උප්පජ්ජමානානං කුසලාකුසලවෙදනානං භවන්තරෙ විපාකවෙදනානඤ්ච උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති.

මිච්ඡාදිට්ඨිචූපසමපච්චයාති මිච්ඡාදිට්ඨිචූපසමො නාම සම්මාදිට්ඨි, තස්මා යං සම්මාදිට්ඨිපච්චයා වෙදයිතං චුත්තං, තදෙව “මිච්ඡාදිට්ඨිචූපසමපච්චයා” ති වෙදිතබ්බං. කෙච්ච පන “මිච්ඡාදිට්ඨිචූපසමො නාම විපස්සනාක්ඛණෙ සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ චා” ති වදන්ති.

සම්මාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිතන්ති ඵත්ථාපි සම්මාදිට්ඨිසම්පයුත්තවෙදනාපි වට්ටති සම්මාදිට්ඨිං. උපනිස්සයං කත්වා උප්පන්නා කුසලාකුසලවෙදනාපි විපාකවෙදනාපි. තත්ථ සම්මාදිට්ඨිසම්පයුත්තා කුසලාව හොති, සම්මාදිට්ඨිං පන උපනිස්සාය බුද්ධපූජා දීපමාලාරොපනං මහාධම්මස්සවනං අප්පතිට්ඨිතෙ දිසාභාගෙ වෙතියපතිට්ඨාපනන්ති ඵවමාදීති පුඤ්ඤානි කරොත්ති. ඉති තෙසං කුසලා වෙදනා

උප්පජ්ජති. සම්මාදිට්ඨිමෙව නිස්සාය මිච්ඡාදිට්ඨිකෙ අක්කොසන්ති පරිභාසන්ති,
 අත්තානං උක්කංසන්ති, පරං වම්භෙන්ති. ඉති නෙසං අකුසලා වෙදනා උප්පජ්ජති.
 විපාකවෙදනා පන භවන්තරගතානංයෙව හොති. සා පන සම්මාදිට්ඨි සහජාතාය
 සමනන්තරනිරුද්ධාය පච්චුප්පන්තාය වෙදනාය මිච්ඡාදිට්ඨියා චුත්තපච්චයෙහෙව
 පච්චයො හොති, ලොකිකසම්මාදිට්ඨි පච්චවෙක්ඛණසම්පයුත්තාය
 විපස්සනාසම්පයුත්තාය නිකන්තිසම්පයුත්තාය ච වෙදනාය ආරම්මණපච්චයෙන
 පච්චයො හොති, මිච්ඡාදිට්ඨියා චුත්තනයෙනෙව උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො
 හොති, මග්ගඵලසම්මාදිට්ඨි පච්චවෙක්ඛණසම්පයුත්තාය වෙදනාය
 ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයපච්චයෙවසෙන පච්චයො හොති.

සම්මාදිට්ඨිවූපසමපච්චයාපි වෙදයිතන්ති සම්මාදිට්ඨිවූපසමො නාම මිච්ඡාදිට්ඨි,
 තස්මා යං මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයා වෙදයිතං චුත්තං, තදෙව
 “සම්මාදිට්ඨිවූපසමපච්චයා” ති වෙදිතබ්බං. මිච්ඡාසඬකප්පපච්චයා
 මිච්ඡාසඬකප්පවූපසමපච්චයාතිආදීසුපි එසෙව නයො. යස්ස යස්ස භි
 “වූපසමපච්චයා” ති වුවචති, තස්ස තස්ස පටිපක්ඛධම්මපච්චයාව තං තං වෙදයිතං
 අධිප්පෙනං. මිච්ඡාඤාණාදීසු පන මිච්ඡාඤාණං නාම පාපකිරියාසු උපායවිත්තා. අථ
 චා මිච්ඡාඤාණං මිච්ඡාපච්චවෙක්ඛණඤාණං. සම්මාඤාණං නාම
 විපස්සනාසම්මාදිට්ඨිං ලොකුත්තරසම්මාදිට්ඨිඤ්ච ය්පෙත්වා
 අවසෙසකුසලාබ්‍යාකතං ඤාණං. මිච්ඡාවිමුත්ති නාම පාපාධිමුත්තිතා. අථ චා
 අයාථාවිමුත්ති අනිය්‍යානිකවිමුත්ති අවිමුත්තස්සෙව සතො විමුත්තිසඤ්ඤීති.
 සම්මාවිමුත්ති නාම කල්‍යාණාධිමුත්තිතා ඵලවිමුත්ති ච. සම්මාදිට්ඨිආදයො හෙට්ඨා
 චුත්තත්ථායෙව.

ජන්දපච්චයාපිතිආදීසු පන ජන්දො නාම ලොභො, ජන්දපච්චයා
 අට්ඨලොභසහගතචිත්තසම්පයුත්තවෙදනා වෙදිතබ්බා. ජන්දවූපසමපච්චයා
 පට්ඨමජ්ඣානවෙදනාව. චිතක්කපච්චයා පට්ඨමජ්ඣානවෙදනා. චිතක්කවූපසමපච්චයා
 දුතියජ්ඣානවෙදනා. සඤ්ඤාපච්චයා ය්පෙත්වා පට්ඨමජ්ඣානං සෙසා ඡ
 සමාපත්තිවෙදනා. සඤ්ඤාවූපසමපච්චයා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවෙදනා.

ජන්දො ච අවූපසන්තො හොතීතිආදීසු සචෙ ජන්දචිතක්කසඤ්ඤා අවූපසන්තා
 හොන්තීති අත්ථො. තප්පච්චයාති සො ජන්දචිතක්කසඤ්ඤානං අවූපසමො ඵච
 පච්චයො තප්පච්චයො, තස්මා තප්පච්චයා. ජන්දචිතක්කසඤ්ඤාඅවූපසමපච්චයා
 වෙදනා හොතීති අත්ථො. සා අට්ඨලොභසහගතචිත්තසම්පයුත්තවෙදනා හොති.
 සචෙ ජන්දො වූපසන්තො චිතක්කසඤ්ඤා අවූපසන්තා. තප්පච්චයාති සො ජන්දස්ස
 වූපසමො චිතක්කසඤ්ඤානං අවූපසමො ඵච පච්චයො තප්පච්චයො, තස්මා
 තප්පච්චයා. සා පට්ඨමජ්ඣානවෙදනාව. සචෙ ජන්දචිතක්කා වූපසන්තා සඤ්ඤා
 අවූපසන්තා. තප්පච්චයාති සො ජන්දචිතක්කානං වූපසමො සඤ්ඤාය අවූපසමො
 ඵච පච්චයො තප්පච්චයො, තස්මා තප්පච්චයා. සා දුතියජ්ඣානවෙදනාව. සචෙ
 ජන්දචිතක්කසඤ්ඤා වූපසන්තා. තප්පච්චයාති සො ජන්දචිතක්කසඤ්ඤානං
 වූපසමො ඵච පච්චයො තප්පච්චයො, තස්මා තප්පච්චයා. සා

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවෙදනාව. කෙවි පන “ඡන්දො නාම අප්පනං පාපුණ්ණස්සාමිති පුබ්බභාගෙ ධම්මච්ඡන්දො, අප්පනාප්පත්තස්ස සො ඡන්දො වූපසන්නො භොති. පයමජ්ඣානෙ විතක්කො භොති, දුතියජ්ඣානප්පත්තස්ස විතක්කො වූපසන්නො භොති. සත්තසු සමාපත්තීසු සඤ්ඤා භොති, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපත්තස්ස ව නිරොධං සමාපත්තස්ස ව සඤ්ඤා වූපසන්නා භොති” ති එවං වණ්ණයන්ති. ඉධ පන නිරොධසමාපත්ති න යුජ්ජති. අප්පත්තස්ස පත්තියාති අරහත්තඵලස්ස පත්තත්ථාය. අත්ථි ආයවන්ති අත්ථි විරියං. ආයවන්තිපි පාඨො. තස්මිම්පි යානෙ අනුප්පත්තෙති තස්ස විරියාරම්භස්ස වසෙන තස්මිං අරහත්තඵලස්ස කාරණෙ අරියමග්ගෙ අනුප්පත්තෙ. තප්පච්චයාපි වෙදයිතන්ති අරහත්තස්ස යානපච්චයා වෙදයිතං. එතෙන චතුමග්ගසහජානා නිබ්බත්තිතලොකුත්තරවෙදනා ගහිතා. කෙවි පන “ආයවන්ති පටිපත්ති. තස්මිම්පි යානෙ අනුප්පත්තෙති තස්සා භූමියා පත්තියා” ති වණ්ණයන්ති.

පදෙසවිහාරඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

44-49. විවට්ඨඤ්ඤාණජක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

95. විවට්ඨඤ්ඤාණජක්කනිද්දෙසෙ නෙක්ඛම්මාධිපතත්තා පඤ්ඤාති නෙක්ඛම්මං අධිකං කත්වා නෙක්ඛම්මාධිකභාවෙන පවත්තා පඤ්ඤා. කාමච්ඡන්දතො සඤ්ඤාය විවට්ඨතීති නෙක්ඛම්මාධිපතිකතපඤ්ඤාසම්පයුත්තසඤ්ඤාය භෙතුභූතාය, කරණභූතාය වා කාමච්ඡන්දතො විවට්ඨති පරාවත්තති, පරම්මුඛි භොතීති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසු.

96. කාමච්ඡන්දො නානත්තන්ති කාමච්ඡන්දො සන්තවුත්තිතාය අභාවතො න එකසභාවො. නෙක්ඛම්මං එකත්තන්ති නෙක්ඛම්මං සන්තවුත්තිභාවතො එකසභාවො. නෙක්ඛම්මෙකත්තං වෙතයතොති කාමච්ඡන්දෙ ආදීනවදස්සනෙන නෙක්ඛම්මං පවත්තයතො. කාමච්ඡන්දතො චිත්තං විවට්ඨතීති දිට්ඨාදීනවතො කාමච්ඡන්දතො නෙක්ඛම්මක්ඛණෙ චිත්තං විවට්ඨති. එස නයො සෙසෙසු.

97. කාමච්ඡන්දං පජහන්තොති නෙක්ඛම්මපවත්තික්ඛණෙ කාමච්ඡන්දං වික්ඛම්භනප්පහානෙන පජහන්තො. නෙක්ඛම්මවසෙන චිත්තං අධිට්ඨාතීති පටිලද්ධස්ස නෙක්ඛම්මස්ස වසෙන තංසම්පයුත්තචිත්තං අධිතිට්ඨති අධිකං කරොන්තො තිට්ඨති, පවත්තෙතීති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසු.

98. චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වාති බාලජනපරිකප්පිතස්ස කාරකවෙදකසච්චාතස්ස අත්තතො අභාවා චක්ඛු අත්තෙන ව සුඤ්ඤං. යඤ්භි යත්ථ න භොති, තෙන තං සුඤ්ඤං නාම භොති. අත්තනියෙන වාති අත්තතො අභාවෙනෙව අත්තතො සන්තකස්සපි අභාවා අත්තතො සන්තකෙන ව සුඤ්ඤං. ලොකස්ස අත්තාති ව අත්තනියන්ති ව උභයථා ගාහසම්භවතො තදුභයගාහපටිසෙධනත්ථං අත්තාභාවො ව අත්තනියාභාවො ව වුත්තො. නිච්චෙන

වාති හඬගං අතික්කමිත්වා තිට්ඨන්තස්ස කස්සපි අභාවතො නිව්වෙන ව සුඤ්ඤං.
 ධූවෙන වාති පවත්තික්කණෙපි ථීරස්ස කස්සපි අභාවතො ධූවෙන ව සුඤ්ඤං.
 සස්සතෙන වාති සබ්බකාලෙපි විජ්ජමානස්ස කස්සපි අභාවතො සස්සතෙන ව
 සුඤ්ඤං. අවිපරිණාමධම්මෙන වාති ජරාහඬගවසෙන ද්විධා
 අපරිවත්තමානපකතිකස්ස කස්සපි අභාවතො අවිපරිණාමධම්මෙන ව සුඤ්ඤං. අථ
 වා නිව්වහාවෙන ව ධූවහාවෙන ව සස්සතහාවෙන ව අවිපරිණාමධම්මහාවෙන ව
 සුඤ්ඤන්ති අත්ථො. සමුච්චයත්ථො වා-සද්දො. යථාභූතං ජානතො පස්සතොති
 ඉච්චෙවං අනත්තානුපස්සනාඤාණෙන යථාසභාවෙන ජානන්තස්ස චක්ඛුනා විය ව
 පස්සන්තස්ස. චක්ඛාහිනිවෙසතො ඤාණං විච්චට්ඨිති චක්ඛු අත්තාති වා
 අත්තනියන්ති වා පවත්තමානතො දිට්ඨාහිනිවෙසතො තද්ධගජ්ජභානවසෙන ඤාණං
 විච්චට්ඨිති. එස න යො සෙසෙසු.

99. නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දං වොසජ්ජති නෙක්ඛම්මලාභී පුග්ගලො
 නෙක්ඛම්මෙන තප්පට්ඨකං කාමච්ඡන්දං පරිච්චජති. වොසග්ගෙ පඤ්ඤාති
 කාමච්ඡන්දස්ස වොසග්ගභූතෙ නෙක්ඛම්මෙ තංසම්පයුත්තා පඤ්ඤා. එස න යො
 සෙසෙසු. ජීලනට්ඨාදයො හෙට්ඨා වුත්තත්ථා එව. පරිජානන්තො විච්චට්ඨිති
 පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනා, මග්ගසමඬගීපුග්ගලො දුක්ඛස්ස චතුබ්බිධං අත්ථං
 කිව්ච්චසෙන පරිජානන්තො දුභතො වුට්ඨානවසෙන විච්චට්ඨිති, ඤාණවිච්චට්ඨෙනපි
 ඤාණසමඬගී විච්චට්ඨිති වුත්තො.

100. තථට්ඨෙ පඤ්ඤාති එතස්ස පුග්ගලස්සෙව තථට්ඨෙ විච්චට්ඨා පඤ්ඤා.
 එස න යො සෙසෙසු. ඉදානි මග්ගක්කණෙ එව කිව්ච්චසෙන ආකාරනානත්තතො ඡ
 විච්චට්ඨඤාණාති දස්සෙතුං සඤ්ඤාවිච්චට්ඨොති ආදිමාතිකං යපෙත්වා තං අත්ථතො
 විහජන්තො සඤ්ජානන්තො විච්චට්ඨිති ආදිමාහ. තත්ථ සඤ්ජානන්තො විච්චට්ඨිති
 සඤ්ඤාවිච්චට්ඨොති යස්මා පුබ්බභාගෙ නෙක්ඛම්මාදිං අධිපතිතො සඤ්ජානන්තො
 යොගී පච්ඡා නෙක්ඛම්මසම්පයුත්තඤාණෙන කාමච්ඡන්දාදිතො විච්චට්ඨිති, තස්මා
 තං ඤාණං සඤ්ඤාවිච්චට්ඨො නාමාති අත්ථො. වෙනයන්තො විච්චට්ඨිති
 වෙනොවිච්චට්ඨොති යස්මා යොගී නෙක්ඛම්මෙකත්තාදිනි වෙනයන්තො
 සම්පයුත්තඤාණෙන කාමච්ඡන්දාදිතො විච්චට්ඨිති, තස්මා තං ඤාණං
 වෙනොවිච්චට්ඨො නාමාති අත්ථො. විජානන්තො විච්චට්ඨිති චිත්තවිච්චට්ඨොති යස්මා
 යොගී නෙක්ඛම්මාදිවසෙන චිත්තාධිට්ඨානෙන විජානන්තො
 තංසම්පයුත්තඤාණෙන කාමච්ඡන්දාදිතො විච්චට්ඨිති, තස්මා තං ඤාණං
 චිත්තවිච්චට්ඨො නාමාති අත්ථො. ඤාණං කරොන්තො විච්චට්ඨිති ඤාණවිච්චට්ඨොති
 යස්මා යොගී ඡබ්බිධං අජ්ඣත්තිකායතනං අනත්තානුපස්සනාඤාණෙන සුඤ්ඤතො
 විදිතං කරොන්තො තෙනෙව ඤාණෙන දිට්ඨාහිනිවෙසතො විච්චට්ඨිති, තස්මා තං
 ඤාණං ඤාණවිච්චට්ඨො නාමාති අත්ථො. වොසජ්ජන්තො විච්චට්ඨිති
 විමොක්ඛවිච්චට්ඨොති යස්මා යොගී නෙක්ඛම්මාදිහි කාමච්ඡන්දාදිනි වොසජ්ජන්තො
 තංසම්පයුත්තඤාණෙන කාමච්ඡන්දාදිතො විච්චට්ඨිති, තස්මා තං ඤාණං
 විමොක්ඛවිච්චට්ඨො නාමාති අත්ථො. තථට්ඨෙ විච්චට්ඨිති සච්චවිච්චට්ඨොති යස්මා
 යොගී චතුබ්බිධෙ තථට්ඨෙ දුභතො වුට්ඨානවසෙන විච්චට්ඨිති, තස්මා මග්ගඤාණං

සවිච්චිට්ටො නාමානි අත්ථො. මග්ගඤ්ඤාණමෙව වා තථ්ථියෙ දුහතො
 වුට්ඨානභාවෙන විච්චිකීති සවිච්චිට්ටොති අත්ථො.

යත්ථ සඤ්ඤාවිච්චිට්ටොතිආදි සවිච්චිට්ටඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තත්තා
 සවිච්චිට්ටඤ්ඤාණක්ඛණමෙව සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. මග්ගක්ඛණෙයෙව හි
 සබ්බානි යුජ්ජන්ති. කථං? ඤාණවිච්චිට්ටෙ ඤාණඤ්ඤි වජ්ජෙත්වා සෙසෙසු
 අරියමග්ගො සරුපෙනෙව ආගතො. විපස්සනාකිච්චස්ස පන මග්ගෙනෙව
 සිජ්ඣනතො විපස්සනාකිච්චසිද්ධිවසෙන ඤාණවිච්චිට්ටඤ්ඤාණමපි මග්ගක්ඛණෙ
 යුජ්ජති. මග්ගඤ්ඤාණෙනෙව වා “වක්ඛු සුඤ්ඤ”න්තිආදි කිච්චවසෙන පටිවිද්ධමෙව
 හොතීති මග්ගක්ඛණෙ තං ඤාණං වත්තුං යුජ්ජතියෙව. අත්ථයොජනා පනෙත්ථ
 “යත්ථ මග්ගක්ඛණෙ සඤ්ඤාවිච්චිට්ටො, තත්ථ චෙතොවිච්චිට්ටො. යත්ථ
 මග්ගක්ඛණෙ චෙතොවිච්චිට්ටො, තත්ථ සඤ්ඤාවිච්චිට්ටො”ති එවමාදිනා නයෙන
 සබ්බසංසන්දනෙසු යොජනා කාතබ්බා. අථ වා
 සඤ්ඤාවිච්චිට්ටචෙතොවිච්චිට්ටිත්තවිච්චිට්ටිමොක්ඛවිච්චිට්ටෙසු චතුත්තං
 අරියමග්ගානං ආගතත්තා සවිච්චිට්ටො ආගතොයෙව හොති. ඤාණවිච්චිට්ටො ච
 සවිච්චිට්ටෙනෙව කිච්චවසෙන සිද්ධො හොති.
 සඤ්ඤාචෙතොවිත්තවිමොක්ඛවිච්චිට්ටෙස්ථෙව ච පෙය්‍යාලෙ විත්ථාරියමානෙ
 “අනත්තානුපස්සනාධිපතත්තා පඤ්ඤා අභිනිවෙසතො සඤ්ඤාය විච්චිකීති
 අධිපතත්තා පඤ්ඤා සඤ්ඤාවිච්චිට්ටෙ ඤාණ”න්ති ච, “අභිනිවෙසො නානත්තං,
 අනත්තානුපස්සනා එකත්තං. අනත්තානුපස්සනෙකත්තං චෙතයතො
 අභිනිවෙසතො විත්තං විච්චිකීති නානත්තෙ පඤ්ඤා චෙතොවිච්චිට්ටෙ ඤාණ”න්ති
 ච, “අභිනිවෙසං පජහන්තො අනත්තානුපස්සනාවසෙන විත්තං අධිට්ඨාතීති
 අධිට්ඨානෙ පඤ්ඤා විත්තවිච්චිට්ටෙ ඤාණ”න්ති ච, “අනත්තානුපස්සනාය
 අභිනිවෙසං වොසජ්ජතීති වොසග්ගෙ පඤ්ඤා විමොක්ඛවිච්චිට්ටෙ ඤාණ”න්ති ච
 පාඨසම්භවතො ඤාණවිච්චිට්ටෙ ඤාණමපි තෙසු ආගතමෙව හොති. ඤාණවිච්චිට්ටෙ ච
 අනත්තානුපස්සනාය වුට්ඨාය අරියමග්ගං පටිලද්ධස්ස කිච්චවසෙන “වක්ඛු සුඤ්ඤං
 අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා”තිආදියුජ්ජනතො සවිච්චිට්ටො ලබ්භති, තස්මා
 එකෙකස්මිං විච්චිට්ටෙ සෙසා පඤ්ච පඤ්ච විච්චිට්ටා ලබ්භන්ති. තස්මා එවං “යත්ථ
 සඤ්ඤාවිච්චිට්ටො, තත්ථ චෙතොවිච්චිට්ටො”තිආදිකානි සංසන්දනානි වුත්තානීති
 වෙදිතබ්බං.

විච්චිට්ටඤ්ඤාණජක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

50. ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

101. ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණනිද්දෙසං ඉධ හික්ඛුති ඉමස්මිං සාසනෙ හික්ඛු.
 ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරසමන්තාගතන්ති එත්ථ ඡන්දහෙතුකො සමාධි,
 ඡන්දාධිකො වා සමාධි ඡන්දසමාධි, කත්තුකමානාඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා
 පටිලද්ධසමාධිස්සෙතං අධිවචනං. පධානභූතා සඬ්ඛාරා පධානසඬ්ඛාරා,
 චතුකිච්චසාධකස්ස සම්මජ්ජපධානවීරියස්සෙතං අධිවචනං. චතුකිච්චසාධනවසෙන

බහුවචනං කතං. සමන්තාගතන්ති ඡන්දසමාධිනා ව පධානසඬ්ඛාරෙහි ව උපෙනං. ඉද්ධිපාදන්ති නිජ්ඵන්තිපරියායෙන වා ඉජ්ඣනට්ඨෙන, ඉජ්ඣන්ති ඵතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා භොන්තිති ඉමිනා වා පරියායෙන ඉද්ධිති සඬ්ඛං ගතානං උපචාරජ්ඣානාදිකුසලචිත්තසම්පයුත්තානං ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරානං අධිට්ඨානට්ඨෙන පාදභූතං සෙසචිත්තවෙනසිකරාසින්ති අත්ථො. වුත්තඤ්ඨි ඉද්ධිපාදවිභවිගෙ සුත්තන්තභාජනීයෙ “ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො” ති (විහ. 434). අභිධම්මභාජනීයෙ ව “ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස ඵස්සො වෙදනා...පෙ.... පග්ගාහො අවික්ඛෙපො” ති (විහ. 447) වුත්තං. තස්මා “සෙසචිත්තවෙනසිකරාසි”න්ති ඵත්ථ?

ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරෙසු එකෙකං ඉද්ධිං කත්වා ද්විති ද්විති සහ සෙසවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. එවඤ්ඨි චත්තාරො ඛන්ධා සබ්බෙ ව ඵස්සාදයො ධම්මා සඬ්ඛනිතා භොන්ති. ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. යථෙව හි ඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධි ඡන්දසමාධිති වුත්තො, එවං වීරියං චිත්තං වීමංසං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධි වීමංසාසමාධිති වුච්චති. එවමෙකෙකස්මිං ඉද්ධිපාදෙ ඡන්දාදයො වීරියාදයො චිත්තාදයො වීමංසාදයොති තයො තයො ධම්මා ඉද්ධිපි භොන්ති ඉද්ධිපාදාපි, සෙසා පන සම්පයුත්තකා චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධිපාදායෙව. යස්මා වා ඉමෙ තයො තයො ධම්මා සම්පයුත්තකෙහි චතුහි ඛන්ධෙහි සද්ධිංයෙව ඉජ්ඣන්ති, න චිතා තෙහි, තස්මා තෙන පරියායෙන සබ්බෙ චත්තාරොපි ඛන්ධා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි නාම භොන්ති, පතිට්ඨට්ඨෙන පාදා නාමාතිපි වෙදිතබ්බං.

වීරියසමාධිපධානසඬ්ඛාරසමන්තාගතන්ති ඵත්ථ පන වීරියන්ති ව පධානසඬ්ඛාරොති ව එකොයෙව. කස්මා ද්විධා වුත්තන්ති වෙ? වීරියස්ස අධිපතිභාවදස්සනවසෙනෙත්ථ පට්ඨං වීරියග්ගහණං කතං, තස්සෙව චතුකිච්චසාධකත්තදස්සනත්ථං පධානසඬ්ඛාරවචනං කතං. එවං ද්විධා වුත්තත්තා එව වෙන්ථාපි තයො තයො ධම්මාති වුත්තං. කෙච් පන “විභවිගෙ ‘ඉද්ධිති යා තෙසං තෙසං ධම්මානං ඉද්ධි සමිද්ධි ඉජ්ඣනා සමිජ්ඣනා’ ති (විහ. 434) වුත්තත්තා ඉද්ධි නාම අනිජ්ඵන්තා, ඉද්ධිපාදො නිජ්ඵන්තො” ති වදන්ති. ඉධ පන ඉද්ධිපි ඉද්ධිපාදොපි නිජ්ඵන්තො ලක්ඛණබ්භාහතොති සන්නිට්ඨානං කතං. ඉද්ධි සමිද්ධිතිආදීහි ඉජ්ඣනාකාරෙන ධම්මා එව වුත්තාති වෙදිතබ්බං.

භාවෙතීති ආසෙවති. සුත්තන්තභාජනීයෙ (විහ. 431 ආදයො) විය ඉධාපි ඉද්ධිපාදභාවනා ලොකියා එව. තස්මා ඉද්ධිවිධං තාව සම්පාදෙතුකාමො ලොකියං ඉද්ධිපාදං භාවෙත්තො පට්ඨිකසිණාදීසු අට්ඨසු කසිණෙසු අධිකතවසිජ්ජත්තඅට්ඨසමාපත්තිකො කසිණානුලොමතො කසිණපටිලොමතො කසිණානුලොමපටිලොමතො ඥානානුලොමතො ඥානපටිලොමතො ඥානානුලොමපටිලොමතො ඥානානුක්කන්තිකතො කසිණක්කන්තිකතො ඥානකසිණක්කන්තිකතො අඬ්ඟසඬ්ඛකන්තිකතො ආරම්මණසඬ්ඛකන්තිකතො අඬ්ඟාරම්මණසඬ්ඛකන්තිකතො අඬ්ඟවචන්ථානතො ආරම්මණවචන්ථානතොති ඉමෙහි වුද්දසහි ආකාරෙහි චිත්තං පරිදමෙත්වා

ඡන්දසීසවීරියසීසවිත්තසීසවීමංසාසීසවසෙන පුනප්පුනං ඤානං සමාපජ්ජති.
 අධිගාරම්මණුවචත්ථානම්පි කෙවි ඉච්ඡන්ති. පුබ්බහෙතුසම්පන්නෙන පන කසිණෙසු
 චතුක්කජ්ඣානමත්තෙ විණ්ණවසිනාපි කාතුං වට්ටතීති තං තං ඉද්ධිපාදං සමාධිං
 භාවෙත්තො ‘‘අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං
 අනුප්පාදායා’’තිආදිකං (විභ. 432) චතුප්පකාරං වීරියං අධිට්ඨාති, තස්ස ච
 භානිවුද්ධියො ඤාත්වා වීරියසමතං අධිට්ඨාති. සො එවං චතුසු ඉද්ධිපාදෙසු විත්තං
 පරිභාවෙත්වා ඉද්ධිවිධං සම්පාදෙති.

සො ඉමෙසු චතුසු ඉද්ධිපාදෙසුතිආදීසු සොති සො භාවිතචතුරිද්ධිපාදො හික්ඛු.
 චතුසු ඉද්ධිපාදෙසු විත්තං පරිභාවෙතීති පුනප්පුනං ඡන්දාදීසු එකෙකං අධිපතිං
 කත්වා ඤානසමාපජ්ජනවසෙන තෙසු විත්තං පරිභාවෙති නාම, ඡන්දාදිවාසනං
 ගාභාපෙතීති අත්ථො. පරිදමෙතීති නිබ්බිසෙවනං කරොති. පුරිමං පච්ඡිමස්ස
 කාරණවචනං. පරිභාවිතඤ්චි විත්තං පරිදමිතං භොතීති. මුදුං කරොතීති තථා දන්තං
 විත්තං වසිජ්ජත්තං කරොති. වසෙ වත්තමානඤ්චි විත්තං ‘‘මුදු’’ති වුවචති.
 කම්මනියන්ති කම්මක්ඛමං කම්මයොග්ගං කරොති. මුදු හි විත්තං කම්මනියං භොති
 සුධන්තම්ච සුවණ්ණං, ඉධ පන ඉද්ධිවිධකම්මක්ඛමං. සොති සො පරිභාවිතවිත්තො
 හික්ඛු. කායම්පි විත්තෙ සමොදහතීතිආදි ඉද්ධිකරණකාලෙ යථාසුඛං විත්තවාරස්ස
 ඉජ්ඣනත්ථං යොගවිධානං දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ කායම්පි විත්තෙ සමොදහතීති
 අත්තනො කරජකායම්පි පාදකජ්ඣානවිත්තෙ සමොදහති පච්චෙසෙති ආරොපෙති,
 කායං විත්තානුගතිකං කරොතීති අත්ථො. එවං කරණං අදිස්සමානෙන කායෙන
 ගමනස්ස උපකාරාය භොති. විත්තම්පි කායෙ සමොදහතීති පාදකජ්ඣානවිත්තං
 අත්තනො කරජකායෙ සමොදහති ආරොපෙති, විත්තම්පි කායානුගතිකං කරොතීති
 අත්ථො. එවං කරණං දිස්සමානෙන කායෙන ගමනස්ස උපකාරාය භොති.
 සමොදහතීතිපි පායො, පතිට්ඨාපෙතීති අත්ථො. කායවසෙන විත්තං පරිණාමෙතීති
 පාදකජ්ඣානවිත්තං ගහෙත්වා කරජකායෙ ආරොපෙති කායානුගතිකං කරොති, ඉදං
 විත්තං කායෙ සමොදහනස්ස චෙවචනං. විත්තවසෙන කායං පරිණාමෙතීති
 කරජකායං ගහෙත්වා පාදකජ්ඣානවිත්තෙ ආරොපෙති, විත්තානුගතිකං කරොති,
 ඉදං කායං විත්තෙ සමොදහනස්ස චෙවචනං. අධිට්ඨාතීති ‘‘එවං භොතු’’ති
 අධිට්ඨාති. සමොදහනස්ස අත්ථවිචරණත්ථං පරිණාමො වුත්තො, පරිණාමස්ස
 අත්ථවිචරණත්ථං අධිට්ඨානං වුත්තං. යස්මා සමොදහතීති මූලපදං, පරිණාමෙති
 අධිට්ඨාතීති තස්ස අත්ථනිද්දෙසපදානි, තස්මා තෙසං ද්විත්තංයෙව පදානං වසෙන
 පරිණාමෙත්වාති අධිට්ඨහිත්වාති වුත්තං, න වුත්තං සමොදහිත්වාති.

සුඛසඤ්ඤඤව ලහුසඤ්ඤඤව කායෙ ඔක්කමිත්වා විහරතීති
 චතුත්ථජ්ඣානෙන සහජාතසුඛසඤ්ඤඤව ලහුසඤ්ඤඤව සමාපජ්ජනවසෙන
 කරජකායෙ ඔක්කමිත්වා පච්චෙසෙත්වා විහරති. තාය සඤ්ඤාය ඔක්කන්තකායස්ස
 පනස්ස කරජකායොපි තූලපිචු විය ලහුකො භොති. සොති සො කතයොගවිධානො
 හික්ඛු. තථාභාවිතෙන විත්තෙනාති ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ කරණවචනං, හෙතුඅත්ථෙ
 වා, තථාභාවිතෙන විත්තෙන හෙතුභූතෙනාති අත්ථො. පරිසුද්ධෙනාති
 උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවනො පරිසුද්ධෙන. පරිසුද්ධත්තායෙව පරියොදානෙන,

පහස්සරනාති අත්ථො. ඉද්ධිවිධඤාණායාති ඉද්ධිකොට්ඨාසෙ, ඉද්ධිකප්පෙ වා ඤාණත්ථාය. චිත්තං අභිනීහරතීති සො භික්ඛු චුත්තප්පකාරවසෙන තස්මිං චිත්තෙ අභිඤ්ඤාපාදකෙ ජාතෙ ඉද්ධිවිධඤාණාධිගමත්ථාය පරිකම්මවිත්තං අභිනීහරති, කසිණාරම්මණතො අපනෙත්වා ඉද්ධිවිධාහිමුඛං පෙසෙති. අභිනීන්තාමෙතීති අධිගන්තබ්බඉද්ධිපොණං ඉද්ධිපබ්බාරං කරොති. සොති සො එවං කතචිත්තාභිනීහාරො භික්ඛු. අනෙකච්ඡිතන්ති අනෙකච්චිධං නානප්පකාරකං. ඉද්ධිවිධන්ති ඉද්ධිකොට්ඨාසං, ඉද්ධිවිකප්පං වා. පච්චන්තූහොතීති පච්චන්තුවති, එස්සෙති සච්ඡිකරොති පාපුණාතීති අත්ථො.

102. ඉදානිස්ස අනෙකච්ඡිතභාවං දස්සෙන්නො එකොපි හුත්වාතිආදිමාහ. තත්ථ එකොපි හුත්වාති ඉද්ධිකරණතො පුබ්බෙ පකතියා එකොපි හුත්වා. බහුධා හොතීති බහුන්තං සන්තිකෙ වඬිකම්මකාමො වා, සප්ඤ්ඤායං වා කත්තුකාමො, පඤ්ඤා වා පුච්ඡිකාමො හුත්වා සතම්පි සහස්සම්පි හොති. කථං පනායමෙවං හොති? ඉද්ධියා භූමිපාදපදමුලභූතෙ ධම්මෙ සම්පාදෙත්වා අභිඤ්ඤාපාදකප්ඤ්ඤානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සචෙ සතං ඉච්ඡති, “සතං හොමි සතං හොමි”ති පරිකම්මං කත්වා පුන පාදකප්ඤ්ඤානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාති. අධිට්ඨානචිත්තෙන සහෙව සතං හොති. සහස්සාදීසුපි එසෙව නයො. සචෙ එවං න ඉජ්ඤති, පුන පරිකම්මං කත්වා දුතියම්පි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාතබ්බං. සංයුත්තට්ඨකථායඤ්ඤි “එකචාරං ද්වෙවාරං සමාපජ්ජිතුං වට්ටති”ති චුත්තං. තත්ථ පාදකප්ඤ්ඤානචිත්තං නිමිත්තාරම්මණං, පරිකම්මවිත්තාති සතාරම්මණාති වා සහස්සාරම්මණාති වා. තාති ව ඛො වණ්ණවසෙනෙව, නො පණ්ණත්තිවසෙන. අධිට්ඨානචිත්තම්පි තථෙව සතාරම්මණං වා සහස්සාරම්මණං වා, තං පඨමප්පනාචිත්තම්පි ගොත්‍රභූඅනන්තරං එකමෙව උප්පජ්ජති රූපාවචරවතුත්ථප්ඤ්ඤානිකං. තත්ථ යෙ තෙ බහු නිමිත්තා, තෙ අනියමෙත්වා නිමිත්තත්තා ඉද්ධිමතා සද්ධිසාව හොන්ති. යානනිසප්පාදීසු වා භාසිතතුණ්භිභාවාදීසු වා යං යං ඉද්ධිමා කරොති, තංතදෙව කරොන්ති. සචෙ පන නානාවණ්ණෙ කාතුකාමො හොති, කෙච්ඡි පඨමවයෙ කෙච්ඡි මජ්ඣමවයෙ කෙච්ඡි පච්ඡිමවයෙ, තථා දීඝකෙසෙ උපධිසම්ප්‍රණ්ඩමුණ්ඩෙ මිස්සකකෙසෙ උපධිසරත්තච්චරෙ පණ්ඩුකච්චරෙ පදහාණධම්මකථාසරහඤ්ඤපඤ්ඤපුච්ඡනපඤ්ඤවිස්සජ්ජනරජනපචනච්චරසිබ්බන ධොවනාදීති කරොන්තෙ, අපරෙපි වා නානප්පකාරකෙ කාතුකාමො හොති, තෙන පාදකප්ඤ්ඤානතො වුට්ඨාය “එත්තකා භික්ඛු පඨමවයා හොන්තු”තිආදිනා නයෙන පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාතබ්බං. අධිට්ඨානචිත්තෙන සද්ධිං ඉච්ඡිතප්පකාරායෙව හොන්තීති. එස නයො “බහුධාපි හුත්වා එකො හොති”තිආදීසු. අයං පන විසෙසො – ඉමිනා හි භික්ඛුනා එවං බහුභාවං නිමිත්තිත්වා පුන “එකොව හුත්වා වඬිකම්ප්පාමි, සප්ඤ්ඤායං කරිස්සාමි, පඤ්ඤා පුච්ඡස්සාමි”ති චිත්තෙත්වා වා “අයං විහාරො අප්පභික්ඛුකො, සචෙ කෙච්ඡි ආගමිස්සන්ති, කුතො ඉමෙ එත්තකා එකසද්ධිසා භික්ඛු අද්ධා ථෙරස්ස එසානුභාවොති මං ජානිස්සන්ති”ති අප්පිච්ඡතාය වා අන්තරාව “එකො හොමි”ති ඉච්ඡන්තෙන පාදකප්ඤ්ඤානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “එකො හොමි”ති පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා

වුටියාය “එකො හොමී” ති අධිටියාතබ්බං. අධිටියානවිත්තෙන සද්ධිංයෙව එකො හොති. එවං අකරොත්තො පන යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන සයමෙව එකො හොති.

ආවිභාවන්ති පාකටභාවං කරොතිති අත්ථො. තිරොභාවන්ති පටිච්ඡන්තභාවං කරොතිති අත්ථො. ආවිභාවං පච්චනුහොති, තිරොභාවං පච්චනුහොතිති පුරිමෙන වා සම්බන්ධො. තත්ත්වං ඉද්ධිමා ආවිභාවං කත්තුකාමො අන්ධකාරං වා ආලොකං කරොති, පටිච්ඡන්තං වා විවටං කරොති, අනාපාථං වා ආපාථං කරොති. කථං? අයඤ්ඤි යථා පටිච්ඡන්තොපි දුරෙ ධිතොපි වා දිස්සති, එවං අත්තානං වා පරං වා කත්තුකාමො පාදකජ්ඣානානො වුටියාය “ඉදං අන්ධකාරං ආලොකජාතං හොතු” ති වා, “ඉදං පටිච්ඡන්තං විවටං හොතු” ති වා, “ඉදං අනාපාථං ආපාථං හොතු” ති වා ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා චුත්තනයෙනෙව අධිටියාති. සහ අධිටියානා යථාධිටිකමෙව හොති. පරෙ දුරෙ ධිතාපි පස්සන්ති, සයම්පි පස්සිතුකාමො පස්සති. තිරොභාවං කත්තුකාමො පන ආලොකං වා අන්ධකාරං කරොති, අප්පටිච්ඡන්තං වා පටිච්ඡන්තං, ආපාථං වා අනාපාථං කරොති. කථං? අයඤ්ඤි යථා අප්පටිච්ඡන්තොපි සම්පෙ ධිතොපි වා න දිස්සති, එවං අත්තානං වා පරං වා කත්තුකාමො පාදකජ්ඣානා වුටියිත්වා “ඉදං ආලොකටියානං අන්ධකාරං හොතු” ති වා, “ඉදං අප්පටිච්ඡන්තං පටිච්ඡන්තං හොතු” ති වා, “ඉදං ආපාථං අනාපාථං හොතු” ති වා ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා චුත්තනයෙනෙව අධිටියාති. සහ අධිටියානා යථාධිටිකමෙව හොති. පරෙ සම්පෙ ධිතාපි න පස්සන්ති, සයම්පි අපස්සිතුකාමො න පස්සති. අපිව සබ්බම්පි පාකටපාටිභාරියං ආවිභාවො නාම, අපාකටපාටිභාරියං තිරොභාවො නාම. තත්ථ පාකටපාටිභාරියෙ ඉද්ධිපි පඤ්ඤායති ඉද්ධිමාපි. තං යමකපාටිභාරියෙන දිපෙතබ්බං. අපාකටපාටිභාරියෙ ඉද්ධියෙව පඤ්ඤායති, න ඉද්ධිමා. තං මහකසුත්තෙන (සං. නි. 4.346) ව බ්‍රහ්මනිමන්තනිකසුත්තෙන (ම. නි. 1.501 ආදයො) ව දිපෙතබ්බං.

තිරොකුට්ටන්ති පරකුට්ටං, කුට්ටස්ස පරභාගන්ති චුත්තං හොති. එස නයො තිරොපාකාරතිරොපබ්බතෙසු. කුට්ටොති ව ගෙහභිත්ති. පාකාරොති ගෙහවිහාරගාමාදීනං පරික්ඛෙපපාකාරො. පබ්බතොති පංසුපබ්බතො වා පාසාණපබ්බතො වා. අසජ්ජමානොති අලග්ගමානො. සෙය්‍යථාපි ආකාසෙති ආකාසෙ විය. එවං ගන්තුකාමෙන පන ආකාසකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුටියාය කුට්ටං වා පාකාරං වා පබ්බතං වා ආවජ්ජිත්වා කතපරිකම්මෙන “ආකාසො හොතු” ති අධිටියාතබ්බො, ආකාසොව හොති. අධො ඔතරිතුකාමස්ස, උද්ධං වා ආරොහිතුකාමස්ස සුසිරො හොති, විනිවිජ්ඣිත්වා ගන්තුකාමස්ස ඡිද්දො. සො තත්ථ අසජ්ජමානො ගච්ඡති. සචෙ පනස්ස භික්ඛුනො අධිටියිත්වා ගච්ඡන්තස්ස අන්තරා පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උට්ඨෙති, කිං පුන සමාපජ්ජිත්වා අධිටියාතබ්බන්ති? දොසො නත්ථි. පුන සමාපජ්ජිත්වා අධිටියානඤ්ඤි උපජ්ඣායස්ස සන්තිකෙ නිස්සයග්ගහණසදිසං හොති. ඉමිනා පන භික්ඛුනා “ආකාසො හොතු” ති අධිටියිත්තා ආකාසො හොතියෙව. පුරිමාධිටියානලෙනෙව වස්ස අන්තරා අඤ්ඤො පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උතුමයො උට්ඨහිස්සතීති අධිටියානමෙතං.

අඤ්ඤාන ඉද්ධිමතා නිමිමිනෙ පන පයමං නිමිමානං බලවං හොති. ඉතරෙන තස්ස උද්ධං වා අධො වා ගන්තබ්බං.

පට්ඨියාපි උම්මුජ්ජනිමුජ්ජන්ති එත්ථ උම්මුජ්ජන්ති උට්ඨානං, නිමුජ්ජන්ති සංසීදනං, උම්මුජ්ජඤ්ඤා නිමුජ්ජඤ්ඤා උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං. එවං ගන්තුකාමෙන පන ආපොකසිණං සමාපජ්ජිත්වා උට්ඨාය “එත්තකෙ යානෙ පට්ඨී උදකං හොතු” ති පරිච්ඡින්නදිත්වා පරිකම්මං කත්වා චුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සහ අධිට්ඨානා යථාපරිච්ඡින්නෙ යානෙ පට්ඨී උදකමෙව හොති. සො තත්ථ උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං කරොති සෙය්‍යාපාපි උදකෙ. න කෙවලඤ්ඤා උම්මුජ්ජනිමුජ්ජමෙව, න්හානපානමුඛධොවනහණ්ඩකධොවනාදීසු යං යං ඉච්ඡති, තං තං කරොති. න කෙවලඤ්ඤා උදකමෙව කරොති, සජ්ජිතෙලමධුචාණිකාදීසු යං යං ඉච්ඡති, තං තං “ඉදඤ්චිදඤ්ච එත්තකං හොතු” ති ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා අධිට්ඨහන්තස්ස යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. උද්ධරිත්වා භාජනගතං කරොත්තස්ස සජ්ජි සජ්ජියෙව හොති, තෙලාදීනි තෙලාදීනියෙව, උදකං උදකමෙව. සො තත්ථ තෙමිතුකාමොව තෙමෙති, න තෙමිතුකාමො න තෙමෙති. තස්සෙව ච සා පට්ඨී උදකං හොති, සෙසජනස්ස පට්ඨියෙව. තත්ථ මනුස්සා පත්තිකාපි ගච්ඡන්ති, යානාදීහිපි ගච්ඡන්ති, කසිකම්මාදීනිපි කරොත්ති යෙව. සචෙ පනායං “තෙසම්පි උදකං හොතු” ති ඉච්ඡති, හොතියෙව. පරිච්ඡින්නකාලං පන අතික්කම්මිත්වා යං පකතියා සට්ඨකාලාදීසු උදකං, තං යපෙත්වා අවසෙසං පරිච්ඡින්නට්ඨානං පට්ඨියෙව හොති.

උදකෙපි අභිජ්ජමානෙ ගච්ඡති එත්ථ යං උදකං අක්කම්මිත්වා සංසීදති, තං භිජ්ජමානන්ති චුච්චති, විපරීතං අභිජ්ජමානං. එවං ගන්තුකාමෙන පන පට්ඨිකසිණං සමාපජ්ජිත්වා චුට්ඨාය “එත්තකෙ යානෙ උදකං පට්ඨී හොතු” ති පරිච්ඡින්නදිත්වා පරිකම්මං කත්වා චුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සහ අධිට්ඨානා යථාපරිච්ඡින්නට්ඨානෙ උදකං පට්ඨියෙව හොති. සො තත්ථ ගච්ඡති සෙය්‍යාපාපි පට්ඨියං. න කෙවලඤ්ඤා ගච්ඡති, යං යං ඉරියාපථං ඉච්ඡති, තං තං කප්පෙති. න කෙවලඤ්ඤා පට්ඨිමෙව කරොති, මණ්ඩුචණ්ණපබ්බතරුක්ඛාදීසු යං යං ඉච්ඡති, තං තං චුත්තනයෙනෙව ආවජ්ජිත්වා අධිට්ඨාති, යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. තස්සෙව ච තං උදකං පට්ඨී හොති, සෙසජනස්ස උදකමෙව. මච්ඡකච්ඡපා ච උදකකාකාදයො ච යථාරුචි විවරන්ති. සචෙ පනායං අඤ්ඤාසම්පි මනුස්සානං තං පට්ඨිං කාතුං ඉච්ඡති, කරොතියෙව. යථාපරිච්ඡින්නකාලාතික්කමෙන පන උදකමෙව හොති.

ආකාසෙපි පල්ලඬකෙන කමතීති අත්තලික්ඛෙ සමන්තතො උරුබද්ධාසනෙන ගච්ඡති. පක්ඛී සකුණොති පක්ඛෙහි යුත්තො සකුණො, න අපරිපුණ්ණපක්ඛො ලුතපක්ඛො වා. තාදිසො හි ආකාසෙ ගන්තුං න සක්කොති. එවමාකාසෙ ගන්තුකාමෙන පන පට්ඨිකසිණං සමාපජ්ජිත්වා චුට්ඨාය සචෙ නිසින්නො ගන්තුමිච්ඡති, පල්ලඬකප්පමාණං යානං පරිච්ඡින්නදිත්වා පරිකම්මං කත්වා චුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සචෙ නිපන්නො ගන්තුකාමො හොති, මඤ්චප්පමාණං, සචෙ පදසා ගන්තුකාමො හොති, මග්ගප්පමාණන්ති එවං යථානුරූපං යානං පරිච්ඡින්නදිත්වා චුත්තනයෙනෙව “පට්ඨී හොතු” ති අධිට්ඨාතබ්බං.

සහ අධිධානා පටවියෙව හොති. ආකාසෙ ගන්තුකාමෙන ව හික්ඛුනා දිබ්බවක්ඛුලාහිනාපි භවිතබ්බං. කස්මා? යස්මා අන්තරා උතුසමුට්ඨානා වා පබ්බතරුක්ඛාදයො හොන්ති, නාගසුපණ්ණාදයො වා උසුයන්තා මාපෙන්නි, තෙසං දස්සනත්ථං. තෙ පන දිස්වා කිං කාතබ්බන්ති? පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “ආකාසො හොතු” ති පරිකම්මං කත්වා අධිධානබ්බං. අපිව ඔකාසෙ ඔරොහණත්ථම්පි ඉමිනා දිබ්බවක්ඛුලාහිනා භවිතබ්බං. අයඤ්චි සචෙ අනොකාසෙ ත්භානතිත්ථෙ වා ගාමද්වාරෙ වා ඔරොහති, මහාජනස්ස පාකටො හොති, තස්මා දිබ්බවක්ඛුනා පස්සිත්වා අනොකාසං වජ්ජෙත්වා ඔකාසෙ ඔතරතිති.

ඉමෙපි වන්දිමසුරියෙ එවං මහිද්ධිකෙ එවං මහානුභාවෙති එත්ථ වන්දිමසුරියානං ද්වාචත්තාලීසයොජනසහස්සොපරිවරණෙන මහිද්ධිකතා, තිසු දීපෙසු එකක්ඛණෙ ආලෝකකරණෙන මහානුභාවතා වෙදිතබ්බා, එවං උපරිවරණආලෝකඵරණෙහි වා මහිද්ධිකෙ, තෙනෙව මහිද්ධිකත්තෙන මහානුභාවෙ. පරාමසනීති පරිග්ගණහාති, එකදෙසෙ වා ඵුසති. පරිමජ්ජනීති සමන්තතො ආදාසතලං විය පරිමජ්ජති. අයං පනස්ස ඉද්ධි අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානවසෙනෙව ඉජ්ඣති, නත්ථෙත්ථ කසිණසමාපත්තිනියමො. ස්වායං යදි ඉච්ඡති ගන්ත්වා පරාමසිතුං, ගන්ත්වා පරාමසති. සචෙ පන ඉධෙව නිසින්තකො වා නිපන්තකො වා පරාමසිතුකාමො හොති, “හත්ථපාසෙ හොතු” ති අධිධානි. අධිධානබ්බලෙන වණ්ටා මුත්තතාලඵලං විය ආගන්ත්වා හත්ථපාසෙ ධීතෙ වා පරාමසති, හත්ථං වා වඩ්ඪෙත්වා පරාමසති. හත්ථං වඩ්ඪෙත්තස්ස පන කිං උපාදින්නකං වඩ්ඪති අනුපාදින්නකං වාති? උපාදින්නකං නිස්සාය අනුපාදින්නකං වඩ්ඪති. යො එවං කත්වා න කෙවලං වන්දිමසුරියෙ පරාමසති, සචෙ ඉච්ඡති, පාදකඵලිකං කත්වා පාදෙ යපෙති, පීඨං කත්වා නිසිදති, මඤ්චං කත්වා නිපජ්ජති, අපස්සෙනඵලකං කත්වා අපස්සයති. යථා එකො, එවං අපරොපි. අනෙකෙසුපි හි හික්ඛුසතසහස්සෙසු එවං කරොන්තෙසු තෙසඤ්ච එකමෙකස්ස තථෙව ඉජ්ඣති. වන්දිමසුරියානඤ්ච ගමනම්පි ආලෝකකරණම්පි තථෙව හොති. යථා හි පාතිසහස්සෙසු උදකපුරෙසු සබ්බපාතීසු වන්දමණ්ඩලානි දිස්සන්ති, පාකතිකමෙව වන්දස්ස ගමනං ආලෝකකරණඤ්ච හොති, තථුපමමෙතං පාටිභාරියං. යාව බ්‍රහ්මලෝකාපි කායෙන වසං වත්තෙතීති බ්‍රහ්මලෝකං පරිච්ඡෙදං කත්වා එත්ථන්තරෙ අනෙකවිධං අභිඤ්ඤං කරොන්තො අත්තතො කායෙන වසං ඉස්සරියං වත්තෙති. විත්ථාරො පනෙත්ථ ඉද්ධිකථායං ආවිභවිස්සතීති.

ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

51. සොතධාතුවිසුද්ධිඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

103. සොතධාතුවිසුද්ධිඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ දුරෙපි සද්දානන්තිආදි දිබ්බසොතං උප්පාදෙතුකාමස්ස ආදිකම්මිකස්ස හික්ඛුනො උපායසන්දස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ දුරෙපි සද්දානං සද්දනිමිත්තන්ති දුරෙ සද්දානං අත්තරෙ සද්දං. සද්දොයෙව හි නිමිත්තකරණවසෙන සද්දනිමිත්තං. “දුරෙ” ති වුත්තෙපි පකතිසොතස්ස

ආපාට්ටියානෙයෙව. ඔළාරිකානන්ති පුලානං. සුබ්බමානන්ති අණුනං.

සණ්ඨහසණ්ඨහානන්ති සණ්ඨහතොපි සණ්ඨහානං, අතිසණ්ඨහානන්ති අත්ථො. එතෙන පරමසුබ්බමා සද්දා වුත්තා භොන්ති. ඉමං ඤාණං උප්පාදෙතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන ක්‍රියානා අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය පරිකම්මසමාධිවිත්තෙන පටිමතරං පකතිසොතපටෙ දුරෙ ඔළාරිකො අරඤ්ඤෙ සිහාදිනං සද්දො ආවජ්ජිතබ්බො. විහාරෙ සණ්ඨිසද්දො හෙරිසද්දො සඬ්ඛසද්දො සාමණෙරදහරහික්ඛුනං සබ්බථාමෙන සජ්ඣායන්තානං සජ්ඣායනසද්දො පකතිකථං කට්ඨන්තානං ‘‘කිං, හන්තෙ, කිං, ආවුසො’’ති ආදිසද්දො සකුණසද්දො වාතසද්දො පදසද්දො පක්කුටීතඋදකස්ස විචිට්ඨායනසද්දො ආතපෙ සුස්සමානතාලපණ්ණසද්දො කුන්ථකිපිලිලිකාදිසද්දොති එවං සබ්බොළාරිකතො පහුති යථාක්කමෙන සුබ්බමසුබ්බමසද්දො ආවජ්ජිතබ්බො.

එවං කරොන්තෙන ව පුරත්ථිමාදීසු දසසු දිසාසු කමෙන එකෙකිස්සා දිසාය සද්දනිමිත්තං වුත්තනෙයෙන මනසි කාතබ්බං. මනසි කරොන්තෙන ව යෙ සද්දා පකතිසොතස්ස සුයාන්ති, තෙසු පකතිසොතමොධාය මනොද්චාරිකෙන විත්තෙන මනසි කාතබ්බං. තස්ස තෙ සද්දා පකතිවිත්තස්සාපි පාකටා භොන්ති, පරිකම්මසමාධිවිත්තස්ස පන අතිවිය පාකටා භොන්ති. තස්සෙවං සද්දනිමිත්තං මනසිකරොතො ඉදානි දිබ්බසොතධාතු උප්පජ්ජිස්සතීති තෙසු සද්දෙසු අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා මනොද්චාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති. යෙසං පුරිමානි තීණි චත්තාරි වා පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභුනාමකානි කාමාවචරානි, චතුත්ථං පඤ්චමං වා අප්පනාවිත්තං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං. තත්ථ යං තෙන අප්පනාවිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඤාණං, අයං දිබ්බසොතධාතු. තං ථාමගතං කරොන්තෙන ‘‘එත්ථන්තරෙ සද්දං සුණාමී’’ති එකඬගුලමත්තං පරිච්ඡින්නදිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං, තතො ද්වඬගුලචතුරඬගුලඅට්ඨඬගුලවිදන්ථීරතනඅන්තොගබ්භපමුඛ- පාසාදපරිවෙණසඬ්ඝාරාමගොචරගාමජනපදාදිවසෙන යාව චක්කවාළං, තතො වා හිංයොපි පරිච්ඡින්නදිත්වා පරිච්ඡින්නදිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං. එවං අධිගතාභිඤ්ඤො එස පාදකජ්ඣානාරම්මණෙන ඵුට්ඨොකාසබ්භන්තරගතෙ සද්දෙ පුන පාදකජ්ඣානං අසමාපජ්ජිත්වාපි අභිඤ්ඤාඤාණෙන සුණාතියෙව. එවං සුණන්තො ව සවෙපි යාවබ්‍රහ්මලොකා සඬ්ඛහෙරිපණවාදිසද්දෙහි එකකොලාහලං භොති, පාටියෙක්කං චචත්ථාපෙතුකාමතාය සති ‘‘අයං සඬ්ඛසද්දො, අයං හෙරිසද්දො’’ති චචත්ථාපෙතුං සක්කොතියෙව. අභිඤ්ඤාඤාණෙන සුතෙ සාත්ථකෙ සද්දෙ පච්ඡා කාමාවචරවිත්තෙන අත්ථං ඡානාති. දිබ්බසොතං පකතිසොතවතොයෙව උප්පජ්ජති, නො බධිරස්ස. පච්ඡා පකතිසොතෙ විනට්ඨෙපි දිබ්බසොතං න විනස්සතීති වදන්ති.

සො දිබ්බාය සොතධාතුයානි එත්ථ දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බා. දෙවානඤ්ඡි සුවර්තකම්මාහිනිබ්බත්තා පිත්තසෙම්භරුධිරාදීහි අපලිබ්බද්ධා උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය දුරෙපි ආරම්මණසම්පට්ච්ඡනසමත්ථා දිබ්බා පසාදසොතධාතු භොති. අයඤ්චාපි ඉමස්ස හික්ඛුනො වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තා ඤාණසොතධාතු තාදිසායෙවානි දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බා. අපිච දිබ්බවිහාරවසෙන

පටිලද්ධත්තා, අත්තනා ව දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාපි දිබ්බා, සවනටියෙන නිජ්ජීවටියෙන ව සොතධාතු, සොතධාතුකිව්වකරණෙන ව සොතධාතු වියාතිපි සොතධාතු. තාය දිබ්බාය සොතධාතුයා. විසුද්ධායාති පරිසුද්ධාය නිරුපක්කිලෙසාය. අතික්කන්තමානුසිකායාති මනුස්සුපචාරං අතික්කමිත්වා සද්දසවනෙන මානුසිකං මංසසොතධාතුං අතික්කන්තාය චිතිවත්තිත්වා ධීතාය. උභො සද්දෙ සුභාතීති ද්වෙ සද්දෙ සුභාති. කතමෙ ද්වෙ? දිබ්බෙ ව මානුසෙ ව, දෙවානඤ්ච මනුස්සානඤ්ච සද්දෙති වුත්තං හොති. එතෙන පදෙසපරියාදානං වෙදිතබ්බං. යෙ දුරෙ සන්නිකෙ වාති යෙ සද්දා දුරෙ පරවක්කවාලෙපි, යෙ ව සන්නිකෙ අත්තමසො සදෙහසන්නිස්සිතපාණකසද්දාපි, තෙ සුභාතීති වුත්තං හොති. එතෙන නිජ්ජදෙසපරියාදානං වෙදිතබ්බන්ති.

සොතධාතුවිසුද්ධිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

52. වෙතොපරියඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

104. වෙතොපරියඤාණනිද්දෙසෙ සො එවං පජානාතීති ඉදානි වත්තබ්බං විධානං උපදිසති. ඉදං රූපං සොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨිතන්තිආදි ආදිකම්මිකෙන ඤායිතා පටිපජ්ජිතබ්බං විධානං. කථං? එතඤ්ච ඤාණං උප්පාදෙතුකාමෙන ඤායිතා පටිපජ්ජිතං තාව දිබ්බවක්ඛුඤාණං උප්පාදෙතබ්බං. එතඤ්ච දිබ්බවක්ඛුවසෙන ඉජ්ඣති, තං එතස්ස පරිකම්මං. තස්මා තෙන භික්ඛුනා ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා දිබ්බෙන වක්ඛුනා පරස්ස හදයරූපං නිස්සාය වත්තමානස්ස ලොභිතස්ස වණ්ණං පස්සිත්වා පස්සිත්වා චිත්තං පරියෙසිතබ්බං. තඤ්ච ලොභිතං කුසලසොමනස්සෙ වත්තමානෙ රත්තං හොති නිග්‍රාධපක්කවණ්ණං, අකුසලසොමනස්සෙ වත්තමානෙ තදෙව ලුළිතං හොති, දොමනස්සෙ වත්තමානෙ කාලකං හොති ජම්බුපක්කවණ්ණං ලුළිතං. කුසලපෙක්ඛාය වත්තමානාය පසන්නං හොති තිලතෙලවණ්ණං. අකුසලපෙක්ඛාය වත්තමානාය තදෙව ලුළිතං හොති. තස්මා තෙන “ඉදං රූපං සොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨිතං, ඉදං රූපං දොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨිතං, ඉදං රූපං උපෙක්ඛිත්තියසමුට්ඨිතං”න්ති පරස්ස හදයලොභිතවණ්ණං පස්සිත්වා පස්සිත්වා චිත්තං පරියෙසන්තෙන වෙතොපරියඤාණං ථාමගතං කාතබ්බං. එවං ථාමගතෙ හි තස්මිං අනුක්කමෙන සබ්බම්පි කාමාවචරාදිහෙදං චිත්තං පජානාති චිත්තා චිත්තමෙව සඬකමන්තො විනා හදයරූපදස්සනෙන. වුත්තම්පි වෙතං අට්ඨකථායං –

“ආරුප්පෙ පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො කස්ස හදයරූපං පස්සති,
කස්සින්ද්‍රියවිකාරං ඔලොකෙතීති? න කස්සපි. ඉද්ධිමතො විසයො එස, යදිදං
යත්ථ කත්ථවි චිත්තං ආවජ්ජන්තො සොළසප්පහෙදං චිත්තං ජානාති.
අකතාහිනිවෙසස්ස පන වසෙන අයං කථා”ති (විසුද්ධි. 2.401).

පරසත්තානන්ති අත්තානං යපෙත්වා සෙසසත්තානං. පරපුග්ගලානන්ති ඉදම්පි ඉමිනා එකත්ථමෙව, වෙනෙයාවසෙන පන දෙසනාවිලාසෙන ව බ්‍යඤ්ජනෙන නානත්තං කතං. වෙතසා වෙතො පරිච්ච පජානාතීති අත්තනො චිත්තෙන තෙසං

විත්තං පරිවිජිත්තීතිවා සරාගාදිවසෙන නානප්පකාරතො ජානාති. සරාගං වානිආදීසු වා-සද්දො සමුච්චයත්තො. තත්ථ අට්ඨවිධං ලොභසහගතවිත්තං සරාගං විත්තං නාම, අවසෙසං චතුභූමකකුසලාබ්‍යාකතවිත්තං චිතරාගං නාම. ද්වෙ දොමනස්සවිත්තානි, ද්වෙ විචිකිච්ඡාඋද්ධච්චවිත්තානීති ඉමානි පන චත්තාරි විත්තානි ඉමස්මිං දුකෙ සඬගහං න ගච්ඡන්ති. කෙච්චි පන ථෙරා තානිපි චිතරාගපදෙන සඬගණ්හන්ති. දුට්ඨං පන දොමනස්සසහගතං විත්තං සදොසං විත්තං නාම, සබ්බමිපි චතුභූමකං කුසලාබ්‍යාකතං චිතදොසං නාම. සෙසානි දස අකුසලවිත්තානි ඉමස්මිං දුකෙ සඬගහං න ගච්ඡන්ති. කෙච්චි පන ථෙරා තානිපි චිතදොසපදෙන සඬගණ්හන්ති. සමොහං චිතමොහන්ති එත්ථ පන මොහෙකහෙතුකවසෙන විචිකිච්ඡාඋද්ධච්චසහගතද්වයමෙව සමොහං. මොහස්ස පන සබ්බාකුසලෙසු සම්භවතො ද්වාදසවිධමිපි අකුසලං විත්තං ‘සමොහ’න්ති වෙදිතබ්බං. අවසෙසං කුසලාබ්‍යාකතං චිතමොහං. ටීනමිද්ධානුගතං පන සංඛිත්තං, උද්ධච්චානුගතං වික්ඛිත්තං. රූපාවචරාරූපාවචරං මහග්ගතං, අවසෙසං අමහග්ගතං. සබ්බමිපි තෙභූමකං සඋත්තරං, ලොකුත්තරං අනුත්තරං. උපචාරප්පත්තං අප්පනාප්පත්තඤ්ච සමාහිතං, තදුභයමසම්පත්තං අසමාහිතං. තදඬගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිමුත්තිප්පත්තං විමුත්තං, පඤ්චවිධමිපි එතං විමුත්තිමප්පත්තං අවිමුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඉති වෙනොපරියඤ්ඤාණලාභී භික්ඛු සොළසප්පහෙදමිපි විත්තං පජානාති. පුටුප්පනා පන අරියානං මග්ගඵලවිත්තං න ජානන්ති, අරියාපි ච හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා උපරිමානං උපරිමානං මග්ගඵලවිත්තං න ජානන්ති, උපරිමා උපරිමා පන හෙට්ඨිමානං හෙට්ඨිමානං විත්තං ජානන්තිති.

වෙනොපරියඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

53. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

105. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ එවං පජානාතීතිආදි චතුසු ඉද්ධිපාදෙසු පරිභාවිතවිත්තස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං උප්පාදෙතුකාමස්ස තදුප්පාදනවිධානදස්සනත්ථං චුත්තං. කමතො හි පටිච්චසමුප්පාදං පස්සිත්වා විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඑස්සවෙදනාසඬබ්‍යානං පච්චුප්පන්නං ඵලසඬබ්බෙපං පස්සති, තස්ස පච්චයං පුරිමහවෙ කම්මකිලෙසසඬබ්‍යානං හෙතුසඬබ්බෙපං පස්සති, තස්ස පච්චයං පුරිමහවෙයෙව ඵලසඬබ්බෙපං පස්සති, තස්ස පච්චයං තතියහවෙ හෙතුසඬබ්බෙපං පස්සති. එවං පටිච්චසමුප්පාදදස්සනෙන ජාතිපරම්පරං පස්සති. එවං බහුපකාරො පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණස්ස පටිච්චසමුප්පාදමනසිකාරො. තත්ථ ‘ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජති’ ති ඉදං පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසස්ස උද්දෙසවචනං. එවං තෙසං අඤ්ඤතරච්චනෙනෙව අත්ථෙ සිද්ධෙ ද්විධා වචනං කස්මාති වෙ? අත්ථනානත්තසබ්භාවතො. කථං? ඉමස්මිං සතීති ඉමස්මිං පච්චයෙ විජ්ජමානෙ. ඉදං සබ්බපච්චයානං සාධාරණවචනං. ඉදං හොතීති ඉදං පච්චයුප්පන්නං භවති. ඉදං සබ්බපච්චයුප්පන්නානං සාධාරණවචනං. ඉමිනා සකලෙන වචනෙන අහෙතුකවාදො පටිසිද්ධො හොති. යෙ

හි ධම්මා පච්චයසම්භවා භොන්ති, න පච්චයාභවා, තෙ අභෙතුකා නාම න භොන්තිති. ඉමස්සුප්පාදාති ඉමස්ස පච්චයස්ස උප්පාදහෙතු. ඉදං සබ්බපච්චයානං උප්පාදවත්තතාදීපනවචනං. ඉදං උප්පජ්ජතිති ඉදං පච්චයුප්පන්නං උප්පජ්ජති. ඉදං සබ්බපච්චයුප්පන්නානං තතො උප්පජ්ජමානතාදීපනවචනං. ඉමිනා සකලෙන වචනෙන සස්සතාභෙතුකවාදො පටිසිද්ධො භොති. යෙ හි උප්පාදවත්තො ධම්මා, තෙ අනිච්චා. තස්මා සතිපි සභෙතුකත්තෙ අනිච්චභෙතුකා එතෙ ධම්මා න ලොකෙ නිච්චසම්මතපකතිපුරිසාදිභෙතුකාති වුත්තං භොති.

යදිදන්ති නිද්දිසිතබ්බත්ථසන්දස්සනං. අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරාති එත්ථ යං පටිච්ච ඵලමෙති, සො පච්චයො. පටිච්චාති න විනා, අපච්චක්ඛිත්ථාති අත්ථො. එතීති උප්පජ්ජති වෙව පවත්තති වාති අත්ථො. අපිච උපකාරකට්ඨො පච්චයට්ඨො, අවිජ්ජා ච සා පච්චයො වාති අවිජ්ජාපච්චයො. තස්මා අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා සම්භවන්තිති යොජනා. එවං සම්භවන්ති-සද්දස්ස සෙසපදෙහිපි යොජනා කාතබ්බා. සොකාදීසු ච සොචනං සොකො. පරිදෙවනං පරිදෙවො. දුක්ඛතීති දුක්ඛං. උප්පාදට්ඨිතිවසෙන වා ද්වෙධා බ්‍යාධිතිපි දුක්ඛං. දුම්මනස්ස භාවො දොමනස්සං. භූසො ආයාසො උපායාසො. සම්භවන්තිති නිබ්බත්තන්ති. එවන්ති නිද්දිට්ඨනායනිදස්සනං. තෙන අවිජ්ජාදිභෙව කාරණෙහි, න ඉස්සරනිම්මානාදීහිති දස්සෙති. එතස්සාති යථාචුත්තස්ස. කෙවලස්සාති අසම්මිස්සස්ස, සකලස්ස වා. දුක්ඛක්ඛන්ධස්සාති දුක්ඛසමූහස්ස, න සත්තස්ස න සුඛසුභාදීනං. සමුදයොති නිබ්බත්ති. භොතීති සම්භවති.

තත්ථ කතමා අවිජ්ජා? දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛනිරෝධෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛනිරෝධගාමිනියා පටිපදාය අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණං, අපරන්තෙ අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තාපරන්තෙ අඤ්ඤාණං, ඉදප්පච්චයනාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණං. කතමෙ සඬ්ඛාරා? පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො, අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො, ආනෙඤ්ජාභිසඬ්ඛාරො, කායසඬ්ඛාරො, වචිසඬ්ඛාරො, චිත්තසඬ්ඛාරො. අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා පඤ්ච රූපාවචරකුසලචෙතනා පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො, ද්වාදස අකුසලචෙතනා අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො, වතස්සො අරූපාවචරකුසලචෙතනා ආනෙඤ්ජාභිසඬ්ඛාරො. කායසඤ්ඤෙතනා කායසඬ්ඛාරො, වචිසඤ්ඤෙතනා වචිසඬ්ඛාරො, මනෝසඤ්ඤෙතනා චිත්තසඬ්ඛාරො.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ‘‘ඉමෙ සඬ්ඛාරා අවිජ්ජාපච්චයා භොන්ති’’ති? අවිජ්ජාභාවෙ භාවතො. යස්ස හි දුක්ඛාදීසු අවිජ්ජාසඬ්ඛාතං අඤ්ඤාණං අප්පහීනං භොති. සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන සංසාරදුක්ඛං සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා තස්සෙව භෙතුභූතෙ තිව්ධෙපි සඬ්ඛාරෙ ආරහති. සමුදයෙ අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛභෙතුභූතෙපි තණ්හාපරික්ඛාරෙ සඬ්ඛාරෙ සුඛභෙතුතො මඤ්ඤමානො ආරහති. නිරෝධෙ පන මග්ගෙ ච අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛස්ස අනිරෝධභූතෙපි ගතිවිසෙසෙ දුක්ඛනිරෝධසඤ්ඤී හුත්වා නිරෝධස්ස ච

අමග්ගභූතෙසුපි යඤ්ඤාමරතපාදීසු නිරොධමග්ගසඤ්ඤී භුත්වා දුක්ඛනිරොධං පත්ථයමානො යඤ්ඤාමරතපාදිමුඛෙන තිවිධෙපි සඬබ්බාරෙ ආරහති.

අපිව සො තාය චතුසු සච්චෙසු අප්පභීතාවිජ්ජතාය විසෙසතො ජාතිජරාරොගමරණාදිඅනෙකාදීනවචොකිණ්ණමපි පුඤ්ඤඵලසඬබ්බානං දුක්ඛං දුක්ඛතො අජානන්තො තස්ස අධිගමාය කායච්චිත්තසඬබ්බාරහෙදං පුඤ්ඤාභිසඬබ්බාරං ආරහති දෙවච්ඡරකාමකො විය මරුපපාතං. සුඛසම්මතස්සාපි ච තස්ස පුඤ්ඤඵලස්ස අන්තෙ මහාපරිලාභජනිකං විපරිණාමදුක්ඛතං අප්පස්සාදනඤ්ච අපස්සන්තොපි තප්පච්චයං චුත්තප්පකාරමෙව පුඤ්ඤාභිසඬබ්බාරං ආරහති සලභො විය දීපසිඛාහිනිපාතං, මධුබ්බන්දුගිද්ධො විය ච මධුලිත්තසත්ථධාරාලෙහනං. කාමුපසෙවනාදීසු ච සවිපාකෙසු ආදීනවං අපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤාය වෙච කිලෙසාභිභූතතාය ච ද්වාරත්තයප්පචත්තමපි අපුඤ්ඤාභිසඬබ්බාරං ආරහති බාලො විය ගුථකීළනං, මරිතුකාමො විය ච විසබ්බදනං. ආරුප්පවිපාකෙසු වාපි සඬබ්බාරවිපරිණාමදුක්ඛතං අනවබුජ්ඣමානො සස්සතාදිවිපල්ලාසෙන චිත්තසඬබ්බාරභූතං ආනෙඤ්ජාභිසඬබ්බාරං ආරහති දිසාමුල්ලො විය පිසාවනගරාහිමුඛමග්ගමනං. එවං යස්මා අවිජ්ජාභාවතොව සඬබ්බාරභාවො, න අභාවතො, තස්මා ජාතිතබ්බමෙන “ඉමෙ සඬබ්බාරා අවිජ්ජාපච්චයා භොන්ති”ති.

එත්ථාහ – ගණ්භාම තාව එතං “අවිජ්ජා සඬබ්බාරානං පච්චයො”ති. කිං පනායමෙකාව අවිජ්ජා සඬබ්බාරානං පච්චයො, උදාහු අඤ්ඤෙපි පච්චයා සන්තීති? කිං පනෙත්ථ යදි තාව එකාව, එකකාරණවාදො ආපජ්ජති. අථ අඤ්ඤෙපි සන්ති, “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා”ති එකකාරණනිද්දෙසො නුපපජ්ජති? න නුපපජ්ජති. කස්මා? යස්මා –

“එකං න එකතො ඉධ, නානෙකමනෙකතොපි නො එකං;
එලමත්ථි අත්ථි පන එක-හෙතුඵලදීපනෙ අත්ථො”.

භගවා හි කත්ථවි පධානත්තා කත්ථවි පාකටත්තා කත්ථවි අසාධාරණත්තා දෙසනාවිලාසස්ස ච වෙනෙය්‍යානඤ්ච අනුරූපතො එකමෙව හෙතුඤ්ච ඵලඤ්ච දීපෙති. තස්මා අයමිධ අවිජ්ජා විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු චත්ථාරම්මණසහජාතධම්මාදීසු සඬබ්බාරකාරණෙසු “අස්සාදානුපස්සිතො තණ්හා පච්චස්සති”ති (සං. නි. 2.52) ච, “අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයො”ති (ම. නි. 1.104) ච වචනතො අඤ්ඤෙසමපි තණ්හාදීනං සඬබ්බාරහෙතුනං හෙතූනි පධානත්තා, “අවිද්වා, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාගතො පුඤ්ඤාභිසඬබ්බාරම්පි අභිසඬබ්බරොති”ති පාකටත්තා, අසාධාරණත්තා ච සඬබ්බාරානං හෙතුභාවෙන දීපිතාති වෙදිතබ්බා. එතෙනෙව ච එකෙකහෙතුඵලදීපනපරිහාරවචනෙන සබ්බත්ථ එකෙකහෙතුඵලදීපනෙ පයොජනං වෙදිතබ්බන්ති.

එත්ථාහ – එවං සන්තෙපි එකන්තානිට්ඨඵලාය සාවජ්ජාය අවිජ්ජාය කථං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඬබ්බාරපච්චයත්තං යුජ්ජති? න හි නිම්බබ්බිජතො උච්ඡු උප්පජ්ජති. කථං න යුජ්ජස්සති? ලොකස්මිඤ්භි –

“විරුද්ධෝ වාවිරුද්ධෝ ව, සදිසාසදිසෝ තථා;
ධම්මානං පච්චයෝ සිද්ධෝ, විපාකා එව තෙ ව න”.

ඉති අයං අවිජ්ජා විපාකවසෙන එකන්තානිට්ඨඵලා, සභාවවසෙන ව සාවජ්ජාපි
සමානා සබ්බෙසම්පි එතෙසං පුඤ්ඤාභිසම්බාරාදීනං යථානුරූපං
යානකිච්චසභාවවිරුද්ධාවිරුද්ධපච්චයවසෙන සදිසාසදිසපච්චයවසෙන ව පච්චයෝ
හොතීති වෙදිතබ්බා.

අපිච –

“චුතුපපාතෙ සංසාරෙ, සම්බාරානඤ්ච ලක්ඛණේ;
යෝ පටිච්චසමුප්පන්න-ධම්මෙසු ව විමුඤ්ඡති.

“අභිසම්බරොති සෝ එතෙ, සම්බාරෙ තිව්ධෙ යතො;
අවිජ්ජා පච්චයෝ තෙසං, තිව්ධානං අයං තතො.

“යථාපි නාම පච්චන්ධෝ, නරො අපරිණායකො;
එකදා යාති මග්ගෙන, උම්මග්ගෙනාපි එකදා.

“සංසාරෙ සංසරං බාලො, තථා අපරිණායකො;
කරොති එකදා පුඤ්ඤං, අපුඤ්ඤමපි එකදා.

“යදා ව ඤත්වා සෝ ධම්මං, සච්චානි අභිසමෙස්සති;
තදා අවිජ්ජපසමා, උපසන්නො වරිස්සති” ති.

සම්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති ඡ විඤ්ඤාණකායා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං
සොතවිඤ්ඤාණං සානවිඤ්ඤාණං ඡීව්හාවිඤ්ඤාණං කායවිඤ්ඤාණං
මනොවිඤ්ඤාණං. තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං කුසලවිපාකං අකුසලවිපාකන්ති දුට්ඨං.
තථා සොතසානඡීව්හාකායවිඤ්ඤාණානි. මනොවිඤ්ඤාණං ද්වෙ
විපාකමනොධාතුයො, තිස්සෝ අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො, අට්ඨ
සහෙතුකවිපාකවිත්තානි, පඤ්ච රූපාවචරානි, චත්තාරි අරූපාවචරානීති බාවිසතිට්ඨං.
ඉති සබ්බානි බාත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං “ඉදං චුත්තජ්ජකාරං විඤ්ඤාණං
සම්බාරපච්චයා හොති” ති? උපචිතකම්මාභාවෙ විපාකාභාවතො. විපාකඤ්ඤෙතං,
විපාකඤ්ච න උපචිතකම්මාභාවෙ උප්පජ්ජති. යදි උප්පජ්ජෙය්‍ය, සබ්බෙසං
සබ්බවිපාකානි උප්පජ්ජෙය්‍යං, න ව උප්පජ්ජන්තීති ජානිතබ්බමෙතං.
“සම්බාරපච්චයා ඉදං විඤ්ඤාණං හොති” ති. සබ්බමෙව හි ඉදං
පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන ද්වෙධා පවත්තති. තත්ථ ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි ද්වෙ
මනොධාතුයො සොමනස්සසහගතාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූනි ඉමානි තෙරස

පඤ්චවොකාරහවෙ පවත්නියංයෙව පවත්තන්ති, සෙසානි එකුනවීසති තීසු භවෙසු යථානුරූපං පවත්නියමිපි පටිසන්ධියමිපි පවත්තන්ති.

“ලද්ධප්පච්චයමිති ධම්මමත්තමෙතං භවත්තරමුපෙනි;
නාස්ස තතො සඬකන්ති, න තතො හෙතුං විනා හොති”.

ඉති හෙතං ලද්ධප්පච්චයං රූපාරූපධම්මමත්තං උප්පජ්ජමානං
භවත්තරමුපෙනීති වුව්වති, න සත්තො, න ජීවො. තස්ස ච නාපි අතීතභවතො ඉධ
සඬකන්ති අත්ථි, නාපි තතො හෙතුං විනා ඉධ පාතුභාවො. එත්ථ ච පුරිමං වචනතො
වුති, පච්ඡිමං භවත්තරාදිපටිසන්ධානතො පටිසන්ධිති වුව්වති.

එත්ථාහ – නනු එවං අසඬකන්තිපාතුභාවෙ සති යෙ ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ
බන්ධා, තෙසං නිරුද්ධත්තා, එලප්පච්චයස්ස ච කම්මස්ස තත්ථ අගමනතො,
අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤතො ච තං එලං සියා. උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං එලං සියා.
තස්මා න සුන්දරමිදං විධානන්ති. තත්ථිදං වුව්වති –

“සන්තානෙ යං එලං එතං, නාඤ්ඤස්ස න ච අඤ්ඤතො;
බීජානං අභිසඬබ්බාරො, එතස්සත්ථස්ස සාධකො.

“එලස්සුප්පත්තියා එව, සිද්ධා භුඤ්ජකසම්මුති;
එලුප්පාදෙන රුක්ඛස්ස, යථා එලති සම්මුතී”ති.

යොපි වදෙය්‍යා “එවං සන්තෙපි එතෙ සඬබ්බාරා විජ්ජමානා වා එලස්ස පච්චයා
සියුං අවිජ්ජමානා වා. යදි ච විජ්ජමානා, පවත්තික්ඛණ්ණෙයෙව නෙසං විපාකෙන
භවිතබ්බං. අථාපි අවිජ්ජමානා, පවත්තිතො පුබ්බෙ පච්ඡා ච නිව්චං එලාවහා
සියු”න්ති. සො එවං වත්තබ්බො –

“කතත්තා පච්චයා එතෙ, න ච නිව්චං එලාවහා;
පාටිභොගාදිකං තත්ථ, වෙදිතබ්බං නිදස්සන”න්ති.

විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති ඉධ වෙදනා සඤ්ඤා සඬබ්බාරක්ඛන්ධා නාමං,
චත්තාරි ච මහාභූතානි චතුත්තඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපං රූපං.
අභාවකගබ්භසෙය්‍යාකානං අණ්ඩජානඤ්ච පටිසන්ධික්ඛණ්ණෙ වත්ථුදසකං
කායදසකන්ති වීසති රූපානි, තයො ච අරුපිනො බන්ධාති එතෙ තෙවීසති ධම්මා
විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. සභාවකානං භාවදසකං පක්ඛිපිත්වා
තෙත්තිංස, ඔපපාතිකසත්තෙසු බ්‍රහ්මකායිකාදීනං පටිසන්ධික්ඛණ්ණෙ
චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානි ජීවිතින්ද්‍රියනවකඤ්චාති එකුනවත්තාලීස රූපානි, තයො ච
අරුපිනො බන්ධාති එතෙ ද්වාචත්තාලීස ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං.
කාමභවෙ පන සෙසඔපපාතිකානං සංසෙදජානං වා සභාවකපරිපුණ්ණායතනානං
පටිසන්ධික්ඛණ්ණෙ චක්ඛුසොතසානජීවිහාකායවත්ථුභාවදසකානීති සත්තති රූපානි,
තයො ච අරුපිනො බන්ධාති එතෙ තෙසත්තති ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං.

එස උක්කංසො. අවකංසෙන පන තංතංදසකවිකලානං තස්ස තස්ස වසෙන
භාපෙත්වා භාපෙත්වා පටිසන්ධියං විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපසංඛ්‍යා වෙදිතබ්බා.
අරුපිනං පන තයොව අරුපිනො ඛන්ධා, අසඤ්ඤානං රූපතො
ජීවිතින්ද්‍රියනවකමෙවාති. එස තාව පටිසන්ධියං නයො.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං “පටිසන්ධිනාමරූපං විඤ්ඤාණපච්චයා
හොති”ති? සුත්තතො යුත්තිතො ව. සුත්තෙ හි “චිත්තානුපරිවත්තිතො
ධම්මා”තිආදිනා (ධ. ස. දුකමාතිකා 62) නයෙන ඛහ්‍රධා වෙදනාදීනං
විඤ්ඤාණපච්චයනා සිද්ධා. යුත්තිතො පන –

චිත්තජෙන හි රූපෙන, ඉධ දිට්ඨොන සිජ්ඣති;
අදිට්ඨස්සාපි රූපස්ස, විඤ්ඤාණං පච්චයො ඉති.

නාමරූපපච්චයා සලායතනන්ති නාමං චුත්තමෙව. ඉධ පන රූපං නියමතො
චත්තාරි භූතානි ඡ වත්ථුනි ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එකාදසවිධං. සලායතනං – චක්ඛායතනං,
සොතායතනං, ඝාතායතනං, ජීව්හායතනං, කායායතනං, මනායතනං.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං “නාමරූපං සලායතනස්ස
පච්චයො”ති? නාමරූපභාවෙ භාවතො. තස්ස තස්ස හි නාමස්ස රූපස්ස ව භාවෙ තං
තං ආයතනං හොති, න අඤ්ඤාපාති.

සලායතනපච්චයා එස්සොති –

“ඡලෙව එස්සා සඬ්ඛෙපා, චක්ඛුසම්ඵස්සආදයො;
විඤ්ඤාණම්ච ඛාත්තිංස, චිත්ථාරෙන භවන්ති තෙ”.

එස්සපච්චයා වෙදනාති –

“ද්වාරතො වෙදනා චුත්තා, චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිකා;
ඡලෙව තා පහෙදෙන, ඉධ ඛාත්තිංස වෙදනා”.

වෙදනාපච්චයා තණ්හාති –

“රූපතණ්හාදිහෙදෙන, ඡ තණ්හා ඉධ දීපිතා;
එකෙකා තිවිධා තත්ථ, පචත්තාකාරතො මතා.

“දුක්ඛී සුඛං පත්ථයති, සුඛී භියොයාපි ඉච්ඡති;
උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛම්චිචෙව භාසිතා.

“තණ්හාය පච්චයා තස්මා, හොන්ති තිස්සොපි වෙදනා;
වෙදනාපච්චයා තණ්හා, ඉති චුත්තා මහෙසිනා”.

තණ්හාපච්චයා උපාදානන්ති චත්තාරි උපාදානානි - කාමුපාදානං, දිට්ඨුපාදානං, සීලබ්බතුපාදානං, අත්තවාදුපාදානං. උපාදානපච්චයා භවොති ඉධ කම්මභවො අධිප්පෙතො. උපපත්තිභවො පන පදුද්ධාරවසෙන වුත්තො. භවපච්චයා ජාතීති කම්මභවපච්චයා පටිසන්ධිබන්ධානං පාතුභාවො.

තත්ථ සීයා - කථං පනෙතං ජාතිතබ්බං “භවො ජාතියා පච්චයො” ති වෙ? බාහිරපච්චයසමත්තෙපි භීතපණීතාදිවිසෙසදස්සනතො. බාහිරානඤ්ඤි ජනකජනනිසුක්කසොණිකාභාරාදීනං පච්චයානං සමත්තෙපි සත්තානං යමකානම්පි සතං භීතජපණීතතාදිවිසෙසො දිස්සති. සො ච න අහෙතුකො සබ්බදා ච සබ්බෙසඤ්ඤා අභාවතො, න කම්මභවතො අඤ්ඤාහෙතුකො තදභිතිබ්බත්තකසත්තානං අප්ඤ්ඤාත්තසත්තානො අඤ්ඤස්ස කාරණස්ස අභාවතොති කම්මභවහෙතුකොයෙව. කම්මඤ්ඤි සත්තානං භීතජපණීතතාදිවිසෙසස්ස හෙතු. තෙනාහ භගවා - “කම්මං සත්තෙ විභජති, යදිදං භීතජපණීතතායා” ති (ම. නි. 3.289).

ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්තිආදීසු යස්මා අසති ජාතියා ජරාමරණං නාම සොකාදයො වා ධම්මා න භොන්ති, ජාතියා පන සති ජරාමරණඤ්ඤෙව ජරාමරණසංඛාතදුක්ඛධම්මචුට්ඨස්ස ච බාලස්ස ජරාමරණාභිසම්බන්ධා වා තෙන තෙන දුක්ඛධම්මෙන චුට්ඨස්ස අනභිසම්බන්ධා වා සොකාදයො ච ධම්මා භොන්ති, තස්මා අයං ජාති ජරාමරණස්ස වෙව සොකාදීනඤ්ඤා පච්චයො භොතීති වෙදිතබ්බා.

සො තථාභාවිතෙන චිත්තෙනාතිආදීසු පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණායාති එතස්ස ඤ්ඤාණස්ස අධිගමාය, පත්තියාති වුත්තං භොති. අනෙකච්ඡිතන්ති අනෙකච්චිං නානාජපකාරං, අනෙකෙහි වා පකාරෙහි පවත්තිතං, සංවණ්ණිතන්ති අත්ථො. පුබ්බෙනිවාසන්ති සමනන්තරාතීතං භවං ආදිං කත්වා තත්ථ තත්ථ නිවුත්ථසත්තානං. අනුස්සරතීති බන්ධපටිපාටිවසෙන වුත්තිපටිසන්ධිවසෙන වා අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වා සරති. ඉමඤ්ඤි පුබ්බෙනිවාසං ඡ ජනා අනුස්සරන්ති තිත්ථියා පකතිසාවකා මහාසාවකා අග්ගසාවකා පච්චෙකචුද්ධා චුද්ධාති. තත්ථ තිත්ථියා චත්තාලිසංයෙව කප්පෙ අනුස්සරන්ති, න තතො පරං. කස්මා? දුබ්බලපඤ්ඤත්තා. තෙසඤ්ඤි නාමරූපපරිච්ඡේදවර්තනත්තා දුබ්බලා පඤ්ඤා භොති. පකතිසාවකා කප්පසතම්පි කප්පසහස්සම්පි අනුස්සරන්තියෙව බලවපඤ්ඤත්තා. අසීති මහාසාවකා සතසහස්සකප්පෙ අනුස්සරන්ති. ද්වෙ අග්ගසාවකා එකමසඬ්ඛෙයාං කප්පසතසහස්සඤ්ඤා පච්චෙකචුද්ධා ද්වෙ අසඬ්ඛෙයානි සතසහස්සඤ්ඤා. එත්තකො හි තෙසං අභිනිභාරො. චුද්ධානං පන පරිච්ඡේදො නාම නත්ථි. තිත්ථියා ච බන්ධපටිපාටිමෙව සරන්ති, පටිපාටිං මුඤ්චිත්වා වුත්තිපටිසන්ධිවසෙන සරිතුං න සක්කොන්ති. යථා අන්ධා යට්ඨිං අමුඤ්චිත්වා භවිජන්ති, එවං තෙ බන්ධපටිපාටිං අමුඤ්චිත්වා සරන්ති. පකතිසාවකා බන්ධපටිපාටියාපි අනුස්සරන්ති, වුත්තිපටිසන්ධිවසෙනාපි සඬ්ඛමන්ති, තථා අසීති මහාසාවකා. ද්විත්තං පන අග්ගසාවකානං බන්ධපටිපාටිකිච්චං නත්ථි. එකස්ස අත්තභාවස්ස වුතිං දිස්වා පටිසන්ධිං පස්සන්ති, පුන අපරස්ස වුතිං දිස්වා

පටිසන්ධිත්ති එවං චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව සඬකමන්තා ගච්ඡන්ති, තථා පච්චෙකඛුද්ධා. බුද්ධානං පන නෙව ඛන්ධපටිපාටිකිච්චං, න චුතිපටිසන්ධිවසෙන සඬකමනාකිච්චං අත්ථී. තෙසඤ්ඤි අනෙකාසු කප්පකොට්ඨු හෙට්ඨා වා උපරි වා යං යං යානං ඉච්ඡන්ති, තං තං පාකට්ඨෙව හොති. තස්මා අනෙකාපි කප්පකොට්ඨො සඬබ්භිත්වා යං යං ඉච්ඡන්ති, තත්ථ තත්ථෙව ඔක්කමන්තා සීහොක්කන්තවසෙන ගච්ඡන්ති. එවං ගච්ඡන්තානඤ්ච නෙසං ඤාණං අන්තරන්තරාසු ජාතීසු අසප්පමානං ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානමෙව ගණ්හාති.

ඉමෙසු පන ඡසු පුබ්බෙතිවාසං අනුස්සරන්තෙසු තිත්ථියානං පුබ්බෙතිවාසදස්සනං ඛජ්ජොපනකප්පභාසදිසං හුත්වා උපට්ඨාති, පකතිසාවකානං දීපප්පභාසදිසං, මහාසාවකානං උක්කාපභාසදිසං, අග්ගසාවකානං ඔසධිතාරකාපභාසදිසං, පච්චෙකඛුද්ධානං චන්දප්පභාසදිසං. බුද්ධානං රස්මිසහස්සපටිමණ්ඩිතසරදසුරියමණ්ඩලසදිසං හුත්වා උපට්ඨාති. තිත්ථියානං පුබ්බෙතිවාසානුස්සරණං අන්ධානං යට්ඨිකොට්ගමනං විය හොති. පකතිසාවකානං දණ්ඩකසෙතුවගමනං විය, මහාසාවකානං ජඩ්ඝසෙතුවගමනං විය, අග්ගසාවකානං සකට්සෙතුවගමනං විය, පච්චෙකඛුද්ධානං ජඩ්ඝමග්ගගමනං විය, බුද්ධානං මහාසකට්ගග්ගගමනං විය හොති. ඉමස්මිං පන අධිකාරෙ සාවකානං පුබ්බෙතිවාසානුස්සරණං අධිප්පෙනං.

තස්මා එවං අනුස්සරිතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන භික්ඛුනා පච්ඡාහත්තං පිණ්ඩපාතපටික්කන්තෙන රහොගතෙන පටිසල්ලිතෙන පටිපාටියා චත්තාරි ඤානානි සමාපජ්ජිත්වා අභිඤ්ඤාපාදකප්ඤ්ඤානො චුට්ඨාය චුත්තනයෙන පටිච්චසමුප්පාදං පච්චෙකඛිත්වා සබ්බපච්ඡිමා නිසප්පා ආවජ්ජිතබ්බා. තතො ආසනපඤ්ඤාපනං සෙනාසනප්පවෙසනං පත්තචීවරපටිසාමනං භොජනකාලො ගාමතො ආගමනකාලො ගාමෙ පිණ්ඩාය වරිතකාලො ගාමං පිණ්ඩාය පටිට්ඨකාලො විහාරතො නික්ඛමනකාලො චෙතියබොධිවන්දනකාලො පත්තබොවනකාලො පත්තපටිග්ගහණකාලො පත්තපටිග්ගහණතො යාව මුබ්බොවනා කතකිච්චං පච්චුසකාලෙ කතකිච්චං, මජ්ඣිමයාමෙ පඨමයාමෙ කතකිච්චන්ති එවං පටිලොමක්කමෙන සකලං රත්තින්දිවං කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං. එත්තකං පන පකතිචිත්තස්සපි පාකට්ඨං හොති, පරිකම්මසමාධිචිත්තස්ස පන අතිපාකට්ඨෙව. සචෙ පනෙත්ථ කිඤ්චි න පාකට්ඨං හොති, පුන පාදකප්ඤ්ඤානං සමාපජ්ජිත්වා චුට්ඨාය ආවජ්ජිතබ්බං. එත්තකෙන දීපෙ ජලිතෙ විය පාකට්ඨං හොති. එවං පටිලොමක්කමෙනෙව දුතියදිවසෙපි තතියචතුත්ථපඤ්චමදිවසෙසුපි දසාහෙපි අද්ධමාසෙපි මාසෙපි සංවච්ඡරෙපි කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං. එතෙනෙව උපායෙන දස වස්සානි වීසති වස්සානීති යාව ඉමස්මිං භවෙ අත්තතො පටිසන්ධි, තාව ආවජ්ජන්තෙන පුරිමභවෙ චුතික්ඛණෙ පචත්තං නාමරූපං ආවජ්ජිතබ්බං. පහොති හි පණ්ඩිතො භික්ඛු පඨමචාරෙතෙව පටිසන්ධිං උග්ගාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ නාමරූපං ආරම්මණං කාතුං. යස්මා පන පුරිමභවෙ නාමරූපං අසෙසං නිරුද්ධං, ඉධ අඤ්ඤං උප්පන්නං, තස්මා තං යානං ආහුන්දරිකං අන්ධතමම්ච හොති සුදුද්දසං දුප්පඤ්ඤෙන. තෙනාපි “න සක්කොමහං

පටිසන්ධිං උග්ගාටෙන්වා වුතික්ඛණේ නාමරූපාරම්මණං කාතු’’න්ති ධුරනික්ඛෙපො
න කාතබ්බො. තදෙව පන පාදකජ්ඣානං පුනප්පුනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය වුට්ඨාය
තං යානං ආවජ්ජිතබ්බං.

එවං කරොන්නො හි සෙය්‍යාථාපි නාම බලවා පුරිසො කුටාගාරකණ්ණිකත්ථාය
මහාරුක්ඛං ඡීන්දන්තො සාබාපලාසවිජේදනමත්තෙනෙව ඵරසුධාරාය විපන්නාය
මහාරුක්ඛං ඡීන්දිතුං අසක්කොන්නොපි ධුරනික්ඛෙපං අකත්වාච කම්මාරසාලං
ගන්ත්වා තිබ්බිණං ඵරසුං කාරාපෙන්වා පුන ආගන්ත්වා ඡීන්දෙය්‍ය, පුන විපන්නාය ව
පුනපි තථෙව කාරෙන්වා ඡීන්දෙය්‍ය, සො එවං ඡීන්දන්තො ඡීන්තස්ස ඡීන්තස්ස පුන
ජේත්තබ්බාභාවතො අඡීන්තස්ස ව ජේදනතො නචිරස්සෙව මහාරුක්ඛං පාතෙය්‍ය,
එවමෙව පාදකජ්ඣානා වුට්ඨාය පුබ්බෙ ආවජ්ජිතං අනාවජ්ජිත්වා පටිසන්ධිමෙව
ආවජ්ජන්තො තං නචිරස්සෙව පටිසන්ධිං උග්ගාටෙන්වා වුතික්ඛණේ නාමරූපං
ආරම්මණං කරෙය්‍යාති. තත්ථ පච්ඡිමනිසජ්ජතො පභුති යාව පටිසන්ධිතො
ආරම්මණං කත්වා පචත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසඤාණං නාම න හොති, තං පන
පරිකම්මසමාධිඤාණං නාම හොති. “අතීතංසඤාණං”න්ති පෙනං එකෙ වදන්ති. තං
අතීතංසඤාණස්ස රූපාවචරත්තා රූපාවචරං සන්ධාය වචනං න යුජ්ජති. යදා පනස්ස
හික්ඛුතො පටිසන්ධිං අතික්කම්ම වුතික්ඛණේ පචත්තං නාමරූපං ආරම්මණං කත්වා
මනොද්චාරාවජ්ජනං උජ්ජජ්ජිත්වා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන අජ්ජනාචිත්තං උජ්ජජ්ජති,
තදාස්ස තෙන විත්තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාම.
තෙන ඤාණෙන සම්පයුත්තාය සතියා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති.

තත්ථ සෙය්‍යථීදන්ති ආරද්ධප්පකාරදස්සනත්ථෙ නිපාතො. තෙනෙව ය්වායං
පුබ්බෙනිවාසො ආරද්ධො, තස්ස පකාරජ්ජහෙදං දස්සෙන්නො එකම්භි
ජාතින්තිආදිමාහ. තත්ථ එකම්භි ජාතින්ති එකම්භි පටිසන්ධිමූලං වුතිපරියොසානං
එකභවපරියාපන්නං බන්ධසන්නානං. එස නයො ද්වෙපි ජාතියොතිආදීසු.
අනෙකෙපි සංවට්ඨකජ්ජෙතිආදීසු පන පරිභායමානො කජ්ජො සංවට්ඨකජ්ජො තදා
සබ්බෙසං බ්‍රහ්මලොකෙ සන්නිපතනතො. වඩ්ඪමානො කජ්ජො විවට්ඨකජ්ජො තදා
බ්‍රහ්මලොකතො සන්නානං විවට්ඨනතො. තත්ථ සංවට්ඨෙන සංවට්ඨට්ඨායී ගහිතො
හොති තංමූලකත්තා. විවට්ඨෙන ව විවට්ඨට්ඨායී. එවඤ්ඤි සති “චත්තාරිමානි,
හික්ඛවෙ, කජ්ජස්ස අසඬ්ඛොය්‍යාති. කතමානි චත්තාරි? යදා, හික්ඛවෙ, කජ්ජො
සංවට්ඨති, තං න සුකරං සඬ්ඛාතුං. යදා, හික්ඛවෙ, කජ්ජො සංවට්ඨො
තිට්ඨති...පෙ.... යදා, හික්ඛවෙ, කජ්ජො විවට්ඨති...පෙ.... යදා, හික්ඛවෙ, කජ්ජො
විවට්ඨො තිට්ඨති, තං න සුකරං සඬ්ඛාතුං”න්ති (අ. නි. 4.156) වුත්තානි චත්තාරි
අසඬ්ඛොය්‍යාති පරිග්ගහිතානි හොන්ති.

තත්ථ තයො සංවට්ඨා – තෙජොසංවට්ඨො, ආපොසංවට්ඨො,
වායොසංවට්ඨොති. තිස්සො සංවට්ඨසීමා – ආහස්සරා, සුභකිණ්ණා, වෙහජ්ඵලාති.
යදා කජ්ජො තෙජෙන සංවට්ඨති, ආහස්සරො හෙට්ඨා අග්ගිනා ඩස්භති. යදා
ආපෙන සංවට්ඨති, සුභකිණ්ණො හෙට්ඨා උදකෙන විලීයති. යදා වායුනා
සංවට්ඨති, වෙහජ්ඵලො හෙට්ඨා වාතෙන විද්ධංසියති. විත්ථාරතො පන සදාපි

එකං බුද්ධක්ඛේත්තං විනස්සති. බුද්ධක්ඛේත්තං නාම තිව්ධං හොති – ජාතික්ඛේත්තං, ආණාක්ඛේත්තං, විසයක්ඛේත්තස්ස ඥානං ජාතික්ඛේත්තං දසසහස්සවක්කවාලපරියන්තං හොති, යං තථාගතස්ස පටිසන්ධිගහණාදීසු කම්පති. ආණාක්ඛේත්තං කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාලපරියන්තං, යත්ථ රතනපරිත්තං, ඛන්ධපරිත්තං, ධජග්ගපරිත්තං, ආටානාටියපරිත්තං, මොරපරිත්තන්ති ඉමෙසං පරිත්තානං ආනුභාවො වත්තති. විසයක්ඛේත්තං අනන්තමපරිමාණං, යං ‘‘යාවතා වා පන ආකඨ්ඨෙය්‍යා’’ති (අ. නි. 3.81) චුත්තං. තත්ථ යං යං තථාගතො ආකඨ්ඨති, තං තං ජානාති. එවමෙනෙසු තීසු බුද්ධක්ඛේත්තෙසු එකං ආණාක්ඛේත්තං විනස්සති, තස්මිං පන විනස්සන්තෙ ජාතික්ඛේත්තං විනට්ඨමෙව හොති, විනස්සන්තස්ස ඵෙකතොව විනස්සති, සණ්ඨහන්තස්ස ඵෙකතොව සණ්ඨහති.

තස්සෙවං විනාසො ව සණ්ඨහනස්ස චෙදිතබ්බං – යස්මිං සමයෙ කප්පො අග්ගිනා නස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙසො චුට්ඨන්තිවා කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාලෙ එකං මහාවස්සං වස්සති. මනුස්සා තුට්ඨා සබ්බඛිජාති නිහරිත්වා වපන්ති. සස්සෙසු පන ගොඛායිතකමත්තෙසු ජාතෙසු ගද්දහරං රවන්තො එකබ්න්දුමත්තමිපි න වස්සති, තදා පච්ඡින්නං පච්ඡින්නමෙව වස්සං හොති. වස්සපථිවිතො සත්තා කමෙන බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, පුප්ඵප්පුප්ඵිනියො ව දෙවතා. එවං දීපෙ අද්ධානෙ චිතිවත්තෙ තත්ථ තත්ථ උදකං පරික්ඛයං ගච්ඡති. අපානුක්කමෙන මච්ඡකච්ඡපාපි කාලං කත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, නෙරයිකසත්තාපි. තත්ථ ‘‘නෙරයිකා සත්තමසුරියපාතුභාවෙ විනස්සන්ති’’ති එකෙ. ඤානං විනා නත්ථි බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්ති, එතෙසස්ස කෙවි දුබ්භික්ඛපිළිතා, කෙවි අභබ්බා ඤානාධිගමාය, තෙ කථං තත්ථ නිබ්බත්තන්ති? දෙවලොකෙ පටිලද්ධස්සානාවසෙන. තදා හි ‘‘වස්සසතසහස්සස්ස අව්වයෙන කප්පචුට්ඨානං භවිස්සති’’ති ලොකබ්‍රහ්මා නාම කාමාවචරදෙවා මුත්තසිරා විකිණ්ණකෙසා රුද්ධො අස්සුති හත්ථෙහි පුඤ්ජමානා රත්තවත්ථනිවත්ථා අතිවිය විරූපවෙසධාරිතො හුත්වා මනුස්සපථෙ විවරන්තා එවං ආරොචෙන්ති – ‘‘මාරිසා, මාරිසා, ඉතො වස්සසතසහස්සස්ස අව්වයෙන කප්පචුට්ඨානං භවිස්සති, අයං ලොකො විනස්සිස්සති, මහාසමුද්දොපි උස්සස්සිස්සති, අයස්ස මහාපථවි සිනෙරු ව පබ්බතරාජා උද්දස්සිස්සන්ති විනස්සිස්සන්ති, යාව බ්‍රහ්මලොකා ලොකවිනාසො භවිස්සති. මෙත්තං, මාරිසා, භාවෙථ. කරුණං... මුදිතං... උපෙක්ඛං, මාරිසා, භාවෙථ. මාතරං උපට්ඨහථ, පිතරං උපට්ඨහථ, කුලෙ ජෙට්ඨාපවායිතො හොථා’’ති. තෙසං වචනං සුත්වා යෙහුයොන මනුස්සා ව භූමිමා දෙවා ව සංවෙගජාතා අඤ්ඤමඤ්ඤං මුදුවිත්තා හුත්වා මෙත්තාදීනි පුඤ්ඤානි කරිත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ දිබ්බසුධාභොජනං භුඤ්ජිත්වා වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා ඤානං පටිලහන්ති. තදඤ්ඤෙ පන අපරපරියවෙදනියෙන කම්මෙන දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. අපරපරියවෙදනියකම්මරහිතො හි සංසාරෙ සංසරන්තො නාම සත්තො නත්ථි. තෙපි තත්ථ තථෙව ඤානං පටිලහන්ති. එවං දෙවලොකෙ පටිලද්ධස්සානාවසෙන සබ්බෙහි බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්ති.

වස්සුපච්ඡේදනො පන උද්ධං දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන දුතියො සූරියො පාතුභවති, තස්මිං පාතුභූතෙ නෙව රත්තිපරිච්ඡේදො, න දිවාපරිච්ඡේදො පඤ්ඤායති. එකො සූරියො උදෙනි, එකො අත්ථං ගච්ඡති, අච්චිජින්නසූරියසන්නාපොව ලොකො හොති. යථා ච පකතිසූරියෙ සූරියදෙවපුත්තො හොති, එවං කප්පවිනාසකසූරියෙ නත්ථී. තත්ථ පකතිසූරියෙ චත්තමානෙ ආකාසෙ වලාහකාපි ධූමසිඛාපි වරන්ති. කප්පවිනාසකසූරියෙ චත්තමානෙ විගතධූමවලාහකං ආදාසමණ්ඩලං විය නිම්මලං නහං හොති. යපෙත්වා පඤ්ඤා මහානදියො සෙසකුන්නදීආදීසු උදකං සුස්සන්ති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන තතියො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා මහානදියොපි සුස්සන්ති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන චතුත්ථො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා හිමවති මහානදීනං පභවා – ‘‘සීහපපාතනො, හංසපාතනො, කණ්ණුමුණ්ඩකො, රථකාරදහො, අනොතත්තදහො, ඡද්දන්තදහො, කුණාලදහො’’ති ඉමෙ සත්ත මහාසරා සුස්සන්ති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන පඤ්ඤමො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා අනුපුබ්බෙන මහාසමුද්දෙ අභිගුලිපබ්බතෙමනමත්තමිපි උදකං න සණ්ඨාති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන ඡට්ඨො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා සකලවක්කවාලං එකධූමං හොති පරියාදින්නසීනෙහං ධූමෙන. යථා විදං, එවං කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාලානිපි.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන සත්තමො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභාවා සකලවක්කවාලං එකජාලං හොති සද්ධිං කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාලෙහි. යොජනසතිකාදිහෙදානි සීනෙරුකුටානිපි පලුජ්ජිත්වා ආකාසෙයෙව අන්තරධායන්ති. සා අග්ගිජාලා උට්ඨන්තිවා වාතුමහාරාජිකෙ ගණ්භාති. තත්ථ කතකවිමානරතනවිමානමණිවිමානානි කොපෙත්වා තාවතිංසභවනං ගණ්භාති. එතෙනෙව උපායෙන යාව පයමජ්ඣානභූමිං ගණ්භාති. තත්ථ තයොපි. බ්‍රහ්මලොකෙ කොපෙත්වා ආහස්සරෙ ආභවිච්ඡිති. සා යාව අණුමත්තමිපි සඬ්ඛාරගතං අත්ථී, තාව න නිබ්බායති. සබ්බසඬ්ඛාරපරික්ඛයා පන සජ්ජිතෙලකොපනග්ගිසිඛා විය ඡාරිකමිපි අනවසෙසෙත්වා නිබ්බායති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරො.

අථ දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන මහාමෙඝො උට්ඨන්තිවා පයමං සුබ්බමං සුබ්බමං වස්සති. අනුපුබ්බෙන කුමුදනාලයට්ඨිමුසලතාලක්ඛන්ධාදිප්පමාණාහි ධාරාහි වස්සන්තො කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාලෙසු සබ්බං දඬිසට්ඨානං පුරෙත්වා අන්තරධායති. තං උදකං හෙට්ඨා ච තිරියඤ්ඤා වාතො සමුට්ඨන්තිවා සනං කරොති පරිවට්ඨමං පදුමිනිපත්තෙ උදකබ්බන්දුසදිසං. කථං තාව මහන්තං උදකරාසිං සනං

කරොතීති වෙ? විවරසම්පදානතො. තං භිස්ස තභිං තභිං විවරං දෙනි. තං එවං වාතෙන සම්පිණ්ඩියමානං සනං කරියමානං පරික්ඛයමානං අනුපුබ්බෙන හෙට්ඨා ඔතරති. ඔතිණ්ණෙ ඔතිණ්ණෙ උදකෙ බ්‍රහ්මලොකට්ඨානෙ බ්‍රහ්මලොකා, උපරි චතුකාමාවචරදෙවලොකට්ඨානෙ ච දෙවලොකා පාතුහවන්ති. පුරිමපථවිට්ඨානං ඔතිණ්ණෙ පන ඛලවවාතා උප්පජ්ජන්ති. තෙ තං පිහිතද්වාරෙ ධමකරණෙ ධීතඋදකම්ච නිරුස්සාසං කත්වා රුමිහන්ති. මධුරොදකං පරික්ඛයං ගච්ඡමානං උපරි රසපථවිං සමුට්ඨාපෙති. සා චණ්ණසම්පන්නා වෙච හොති ගන්ධරසසම්පන්නා ච නිරුද්ධපායාසස්ස උපරි පටලං විය. තදා ච ආහස්සරබ්‍රහ්මලොකෙ පට්ඨමනරාහිනිබ්බත්තා සත්තා ආයුක්ඛයා ච පුඤ්ඤක්ඛයා ච තතො චචිත්වා ඉධුපපජ්ජන්ති. තෙ හොන්ති සයංපහා අන්තලික්ඛවරා. තෙ අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ (දී. නි. 3.120) චුත්තනයෙන තං රසපථවිං සායිත්වා තණ්හාහිභූතා ආලුප්පකාරකං පරිභුඤ්ජිතුං උපක්කමන්ති.

අථ තෙසං සයංපහා අන්තරධායති, අන්ධකාරො හොති. තෙ අන්ධකාරං දිස්වා භායන්ති. තතො තෙසං භයං නාසෙත්වා සුරභාවං ජනයන්තං පරිපුණ්ණපඤ්ඤාසයොජනං සුරියමණ්ඩලං පාතුහවති. තෙ තං දිස්වා “ආලොකං පටිලභිමිහා”ති හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා “අමිහාකං භීතානං භයං නාසෙත්වා සුරභාවං ජනයන්තො උට්ඨිතො, තස්මා සුරියො හොතු”ති සුරියොත්ථෙවස්ස නාමං කරොන්ති. අථ සුරියෙ දිවසං ආලොකං කත්වා අත්ථඛගතෙ “යම්පි ආලොකං ලභිමිහ, සොපි නො නට්ඨෙයා”ති පුන භීතා හොන්ති, තෙසං එවං හොති “සාධු චතස්ස සථෙ අඤ්ඤං ආලොකං ලභෙය්‍යාමා”ති. තෙසං චිත්තං ඤත්වා විය එකුනපඤ්ඤාසයොජනං චන්දමණ්ඩලං පාතුහවති. තෙ තං දිස්වා හියොයාසොමත්තාය හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා “අමිහාකං ඡන්දං ඤත්වා විය උට්ඨිතො, තස්මා චන්දො හොතු”ති චන්දොත්ථෙවස්ස නාමං කරොන්ති.

එවං චන්දිමසුරියෙසු පාතුභූතෙසු නක්ඛත්තානි තාරකරූපානි පාතුහවන්ති. තතො පභූති රත්තින්දිවා පඤ්ඤායන්ති අනුක්කමෙන ච මාසද්ධමාසඋතුසංචච්ඡරා. චන්දිමසුරියානං පන පාතුභූතදිවසෙයෙව සිනෙරුවක්කවාලුභිමචන්තපබ්බතා පාතුහවන්ති. තෙ ච බො අපුබ්බං අවරිමං එග්ගුණපුණ්ණමදිවසෙයෙව පාතුහවන්ති. කථං? යථා නාම කඛිගුහත්තෙ පච්චමානෙ එකප්පහාරෙතෙව පුබ්බලුකා උට්ඨන්ති, එකෙ පදෙසා ථූපථුපා හොන්ති, එකෙ නින්තනින්තා එකෙ සමසමා, එවමෙව ථූපථුපට්ඨානෙ පබ්බතා හොන්ති නින්තනින්තට්ඨානෙ සමුද්දා සමසමට්ඨානෙ දීපාති.

අථ තෙසං සත්තානං රසපථවිං පරිභුඤ්ජන්තානං කමෙන එකච්චෙ චණ්ණවන්තො, එකච්චෙ දුබ්බණ්ණා හොන්ති. තත්ථ චණ්ණවන්තො දුබ්බණ්ණෙ අතිමඤ්ඤන්ති. තෙසං අතිමානපච්චයා සා රසපථවි අන්තරධායති, භූමිපප්පටකො පාතුහවති. අථ තෙසං තෙනෙව නයෙන සොපි අන්තරධායති, පදාලතා පාතුහවති. තෙනෙව නයෙන සොපි අන්තරධායති, අකට්ඨපාකො සාලි පාතුහවති අකණො අථුසො සුද්ධො සුගන්ධා තණ්ඩුලප්ඵලො. තතො තෙසං භාජනානි උප්පජ්ජන්ති.

තෙ සාලිං භාජනෙ යංපෙත්වා පාසාණපිට්ඨියං යංපෙත්ති. සයමෙව ජාලාසිඛා උට්ඨන්තිවා තං පවති. සො හොති ඔදනො සුමනජාතිපුප්ඵසදිසො. න තස්ස සුපෙන වා බ්‍යඤ්ජනෙන වා කරණියං අත්ථි, යං යං රසං භුඤ්ජිතුකාමා හොන්ති, තං තං රසොව හොති. තෙසං තං ඔළාරිකං ආහාරං ආහරයතං තතො පභුති මුත්තකරිසං සඤ්ජායති. අථ නෙසං තස්ස නික්ඛමනත්ථාය වණුමුඛානි පභිජ්ජන්ති. පුරිසස්ස පුරිසභාවො, ඉත්ථියා ඉත්ථිභාවො පාතුභවති. තත්‍ර සුදං ඉත්ථි පුරිසං, පුරිසො ච ඉත්ථිං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායති. තෙසං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායනපච්චයා කාමපරිලාභො උප්පජ්ජති. තතො මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවන්ති. තෙ අසද්ධම්මපටිසෙවනපච්චයා විඤ්ඤානි ගරහියමානා විහෙයියමානා තස්ස අසද්ධම්මස්ස පටිච්ඡාදනහෙතු අගාරානි කරොන්ති. තෙ අගාරං අජ්ඣාචසමානා අනුක්කමෙන අඤ්ඤාතරස්ස අලසජාතිකස්ස සත්තස්ස දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජන්තා සන්තිධිං කරොන්ති. තතො පභුති කණොපි ටුසොපි තණ්ඩුලං පරියොනන්ධති, ලාශිතට්ඨානම්පි න පටිච්චරුහති. තෙ සන්තිපතිත්වා අනුත්ථුනන්ති “පාපකා වත හො ධම්මා සත්තෙසු පාතුභුතා, මයඤ්චි පුබ්බෙ මනොමයා අභුම්භා”ති අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ (දී. නි. 3.128) වුත්තනයෙන විත්ථාරෙතබ්බං. තතො මරියාදං යංපෙත්ති.

අථ අඤ්ඤාතරො සත්තො අඤ්ඤස්ස භාගං අදින්නං ආදියති. තං ද්වික්ඛත්තුං පරිභාසිත්වා තතියවාරෙ පාණිලෙඩ්ඩුදණ්ඩෙහි පහරන්ති. තෙ ඵ්ථං අදින්නාදානගරහමුසාවාදදණ්ඩාදානෙසු උප්පන්නෙසු සන්තිපතිත්වා විත්තයන්ති “යංනුන මයං ඵකං සත්තං සම්මන්තෙය්‍යාම, යො නො සම්මා බ්‍යිතබ්බං බ්‍යෙය්‍ය, ගරහිතබ්බං ගරහෙය්‍ය, පබ්බාපෙතබ්බං පබ්බාපෙය්‍ය. මයං පනස්ස සාලිනං භාගං අනුපදස්සාමා”ති. ඵ්ථං කතසන්තිට්ඨානෙසු පන සත්තෙසු ඉමස්මිං තාව කප්පෙ අයමෙව භගවා බොධිසත්තභූතො තෙන සමයෙන තෙසු සත්තෙසු අභිරුපතරො ච දස්සනීයතරො ච මහෙසක්ඛතරො ච බුද්ධිසම්පන්නො පටිබලො නිග්ගහපග්ගහං කාතුං. තෙ තං උපසඬ්ඛමිත්වා යාවිත්වා සම්මන්තිංසු. සො “තෙන මහාජනෙන සම්මතොති මහාසම්මතො, ඛෙත්තානං අධිපතීති ඛත්තියො, ධම්මෙන සමෙන පරෙ රඤ්ජෙතීති රාජා”ති තිහි නාමෙහි පඤ්ඤායිත්ථ. යඤ්චි ලොකෙ අච්ඡරියට්ඨානං, බොධිසත්තොව තත්ථ ආදිපුරිසොති. ඵ්ථං බොධිසත්තං ආදිං කත්වා ඛත්තියමණ්ඩලෙ සණ්ඨිතෙ අනුපුබ්බෙන බ්‍රාහ්මණාදයොපි වණ්ණා සණ්ඨහිංසු. තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙසතො යාව ජාලුපච්ඡෙදො, ඉදමෙකමසඬ්ඛෙය්‍යං සංවට්ටොති වුච්චති. කප්පවිනාසකජාලුපච්ඡෙදතො යාව කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාලපරිපූරකො සම්පත්තිමහාමෙසො, ඉදං දුතියමසඬ්ඛෙය්‍යං සංවට්ටට්ඨායීති වුච්චති. සම්පත්තිමහාමෙසතො යාව වන්දිමසූරියපාතුභාවො, ඉදං තතියමසඬ්ඛෙය්‍යං විවට්ටොති වුච්චති. වන්දිමසූරියපාතුභාවතො යාව පුන කප්පවිනාසකමහාමෙසො, ඉදං චතුත්ථමසඬ්ඛෙය්‍යං විවට්ටට්ඨායීති වුච්චති. ඉමානි චත්තාරි අසඬ්ඛෙය්‍යානි ඵකො මහාකප්පො හොති. ඵ්ථං තාව අග්ගිනා විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යස්මිං පන සමයෙ කප්පො උදකෙන නස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙසො උට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ දුතියො සූරියො, එවමිධ කප්පවිනාසකො ඛාරුදකමහාමෙසො උට්ඨාති. සො ආදිතො සුබ්බමං සුබ්බමං වස්සන්තො අනුක්කමෙන මහාධාරාහි කොට්ඨසහස්සවක්කවාළානං පුරෙත්තො වස්සති. ඛාරුදකෙන චුට්ඨචුට්ඨා පථවිපබ්බතාදයො විලියන්ති. උදකං සමන්තතො වාතෙහි ධාරියති. පථවිතො යාව දුතියජ්ඣානභූමිං උදකං ගණ්හාති, තත්ථ තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙ විලියාපෙත්වා සුහකිණ්හෙ ආභවිව තිට්ඨති. තං යාව අණුමත්තමපි සඬ්ඛාරගතං අත්ථී, තාව න වූපසම්මති.

උදකානුගතං පන සබ්බසඬ්ඛාරගතං අභිභවිත්වා සහසා වූපසම්මති, අන්තරධානං ගච්ඡති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං චුත්තසදිසං. කෙවලං පනිධ ආහස්සරබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුහවති. සුහකිණ්හතො ව වට්ඨිත්වා ආහස්සරට්ඨානාදීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙසතො යාව කප්පවිනාසකඛාරුදකූපවිෂේදො, ඉදමෙකං අසඬ්ඛෙය්‍යං. උදකූපවිෂේදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙසො, ඉදං දුතියමසඬ්ඛෙය්‍යං. සම්පත්තිමහාමෙසතො...පෙ.... ඉමානි වත්තාරි අසඬ්ඛෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං උදකෙන විනාසො ව සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යස්මිං පන සමයෙ කප්පො වාතෙන විනස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙසො චුට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ දුතියසූරියො, එවමිධ කප්පවිනාසනත්ථං වාතො සමුට්ඨාති. සො පඨමං ථූලරජං උට්ඨාපෙති, තතො සණ්ඨරජං සුබ්බවාලිකං ථූලවාලිකං සක්ඛරපාසාණාදයොති යාව කුටාගාරමත්තෙ පාසාණෙ විසමට්ඨානෙ ධීතමහාරුක්ඛෙ ව උට්ඨාපෙති. තෙ පථවිතො නහමුග්ගතා න පුන පතන්ති, තත්ථෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා අභාවං ගච්ඡන්ති. අථානුක්කමෙන හෙට්ඨාමහාපථවියා වාතො සමුට්ඨහිත්වා පථවිං පරිවත්තෙත්වා උද්ධං මූලං කත්වා ආකාසෙ බිපති. යොජනසතස්පමාණා පථවිස්පදෙසා ද්වියොජනතියොජනවතුයොජනපඤ්චයොජනසතස්පමාණාපි හිජ්ජිත්වා වාතවෙගුක්ඛිත්තා ආකාසෙයෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා අභාවං ගච්ඡන්ති. වක්කවාළපබ්බතමපි සිනෙරුපබ්බතමපි වාතො උක්ඛිපිත්වා ආකාසෙ බිපති. තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අභිභන්ත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති. එතෙනෙව උපායෙන භූමට්ඨකවිමානානි ව ආකාසට්ඨකවිමානානි ව විනාසෙත්තො ඡ කාමාවචරදෙවලොකෙ විනාසෙත්වා කොට්ඨසහස්සවක්කවාළානි විනාසෙති. තත්ථ වක්කවාළා වක්කවාළෙහි, හිමවන්තා හිමවත්තෙහි, සිනෙරු සිනෙරුහි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමාගන්ත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති. පථවිතො යාව තතියජ්ඣානභූමිං වාතො ගණ්හාති, තත්ථ තයො බ්‍රහ්මලොකෙ විනාසෙත්වා වෙහස්ඵලෙ ආභවිව තිට්ඨති. එවං සබ්බසඬ්ඛාරගතං විනාසෙත්වා සයම්පි විනස්සති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං චුත්තසදිසං. ඉධ පන සුහකිණ්හබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුහවති.

වෙහස්ඵලතො ව චචිත්වා සුභකිණ්හට්ඨානාදීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙසතො යාව කප්පවිනාසකවාතූපච්ඡේදො, ඉදමෙකං අසඬ්ඛෙය්‍යං. වාතූපච්ඡේදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙසො, ඉදං දුතියමසඬ්ඛෙය්‍යං...පෙ.... ඉමානි චත්තාරි අසඬ්ඛෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං වාතෙන විනාසො ව සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

කිං කාරණා එවං ලොකො විනස්සති? අකුසලමූලකාරණා. අකුසලමූලෙසු හි උස්සන්තෙසු එවං ලොකො විනස්සති. සො ව ඛො රාගෙ උස්සන්තතරෙ අග්ගිනා විනස්සති, දොසෙ උස්සන්තතරෙ උදකෙන විනස්සති. කෙච් පන ‘‘දොසෙ උස්සන්තතරෙ අග්ගිනා, රාගෙ උදකෙනා’’ති වදන්ති. මොහෙ උස්සන්තතරෙ වාතෙන විනස්සති. එවං විනස්සන්තොපි ව නිරන්තරමෙව සත්ත වාරෙ අග්ගිනා නස්සති, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙන. පුන සත්ත වාරෙ අග්ගිනා, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙනාති එවං අට්ඨමෙ අට්ඨමෙ වාරෙ විනස්සන්තො සත්තක්ඛත්තුං උදකෙන විනස්සිත්වා පුන සත්ත වාරෙ අග්ගිනා නස්සති. එත්තාවතා තෙසට්ඨි කප්පා අතීතා හොන්ති. එත්ථන්තරෙ උදකෙන නස්සනවාරං සම්පත්තම්පි පටිබාහිත්වා ලද්ධොකාසො වාතො පරිපුණ්ණවතුසට්ඨිකප්පායුකෙ සුභකිණ්හෙ විද්ධංසෙන්තො ලොකං විනාසෙති.

පුබ්බෙතිවාසං අනුස්සරන්තොපි ව කප්පානුස්සරණකො හික්ඛු එතෙසු කප්පෙසු අනෙකෙපි සංවට්ටකප්පෙ අනෙකෙපි විවට්ටකප්පෙ අනෙකෙපි සංවට්ටවිවට්ටකප්පෙ අනුස්සරති. සංවට්ටකප්පෙ විවට්ටකප්පෙති ව කප්පස්ස අඬ්ඪං ගහෙත්වා චුත්තං. සංවට්ටවිවට්ටකප්පෙති සකලකප්පං ගහෙත්වා චුත්තං. කථං අනුස්සරතීති වෙ? අමුත්‍රාසින්තිආදිනා නයෙන. තත්ථ අමුත්‍රාසින්ති අමුම්හි සංවට්ටකප්පෙ අහං අමුම්හි භවෙ වා යොනියා වා ගතියා වා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා වා සත්තාවාසෙ වා සත්තනිකායෙ වා ආසිං. එවංනාමොති තිස්සො වා චුස්සො වා. එවංගොත්තොති කච්චානො වා කස්සපො වා. ඉදමස්ස අතීතභවෙ අත්තනො නාමගොත්තානුස්සරණවසෙන චුත්තං. සචෙ පන තස්මිං කාලෙ අත්තනො චණ්ණසම්පත්තිං වා ලුඛපණ්ණිකජීවිකභාවං වා සුඛදුක්ඛඛුලතං වා අප්පායුකදීඝායුකභාවං වා අනුස්සරිතුකාමො හොති, තම්පි අනුස්සරතියෙව. තෙනාහ ‘‘එවංචණ්ණො...පෙ.... එවමායුපරියන්තො’’ති. තත්ථ එවංචණ්ණොති ඔදාතො වා සාමො වා. එවමාහාරොති සාලිමංසොදනාහාරො වා පචත්තඵලහොජනො වා. එවංසුඛදුක්ඛජ්ජපට්ඨංවෙදීති අනෙකප්පකාරෙන කායිකචෙතසිකානං සාම්සනිරාමිසාදිජ්ජභෙදානං වා සුඛදුක්ඛානං පට්ඨංවෙදී. එවමායුපරියන්තොති එවං චස්සසතපරිමාණායුපරියන්තො වා චතුරාසිතිකප්පසතසහස්සායුපරියන්තො වා.

සො තතො චුතො අමුත්‍ර උදපාදින්ති සො අහං තතො භවතො යොනිතො ගතිතො විඤ්ඤාණට්ඨිතිතො සත්තාවාසතො සත්තනිකායතො වා චුතො පුන අමුකස්මිං නාම භවෙ යොනියා ගතියා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ සත්තනිකායෙ වා උදපාදිං. තත්‍රාපාසින්ති අථ තත්‍රාපි භවෙ යොනියා ගතියා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ සත්තනිකායෙ වා පුන අහොසිං. එවංනාමොතිආදි

වුත්තනයමෙව. අපිව යස්මා අමුත්තාසින්නි ඉදං අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තස්ස
 යාවතිච්ඡකං (විසුද්ධි. 2.410) අනුස්සරණං, සො තතො වුතොති පටිනිවත්තන්තස්ස
 පච්චවෙක්ඛණං, තස්මා ඉධුපපන්නොති ඉමිස්සා ඉධුපපත්තියා අනන්තරමෙවස්ස
 උපපත්තිට්ඨානං සන්ධාය අමුත්ත උද්දායිනි ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.
 තත්තාපාසින්නි එවමාදි පනස්ස තත්ත ඉමිස්සා උපපත්තියා අනන්තරෙ උපපත්තිට්ඨානෙ
 නාමගොත්තාදිනං අනුස්සරණදස්සනත්ථං වුත්තං. සො තතො වුතො
 ඉධුපපන්නොති ස්වාහං තතො අනන්තරුපපත්තිට්ඨානතො වුතො ඉධ අමුකස්මිං.
 නාම ඛත්තියකුලෙ වා බ්‍රාහ්මණකුලෙ වා නිබ්බත්තොති. ඉතීති එවං. සාකාරං
 සඋද්දෙසන්ති නාමගොත්තවසෙන සඋද්දෙසං, වණ්ණාදිවසෙන සාකාරං.
 නාමගොත්තෙන හි සත්තො තිස්සො චුස්සො කස්සපොති උද්දිසියති, වණ්ණාදිහි
 සාමො ඔදාතොති නානත්තතො පඤ්ඤායති. තස්මා නාමගොත්තං උද්දෙසො,
 ඉතරෙ ආකාරාති.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

54. දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

106. දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ ආලොකසඤ්ඤං මනසි කරොතීති දිවා වා
 රත්තිං වා සූරියපොතිවන්දමණිආලොකං ආලොකොති මනසි කරොති. එවං
 මනසිකරොන්නො ව ආලොකොති සඤ්ඤං මනසි පවත්තනතො “ආලොකසඤ්ඤං
 මනසි කරොතී”ති වුවිවති. දිවාසඤ්ඤං අධිට්ඨාතීති එවං ආලොකසඤ්ඤං
 මනසිකරිත්වා දිවාති සඤ්ඤං යපෙති. යථා දිවා තථා රත්තින්ති යථා දිවා ආලොකො
 දිට්ඨො, තථෙව රත්තිමිපි මනසි කරොති. යථා රත්තිං තථා දිවාති යථා රත්තිං
 ආලොකො දිට්ඨො, තථෙව දිවාපි මනසි කරොති. ඉති විවටෙන වෙනසාති එවං
 අපිහිතෙන චිත්තෙන. අපරියොනද්ධෙනාති සමන්තතො අනද්ධෙන. සප්පහාසං
 චිත්තං භාවෙතීති සමහාසං චිත්තං වඨ්ඨෙති. එතෙන දිබ්බවක්ඛුස්ස
 පරිකම්මාලොකාරම්මණං චිත්තං කටීතං. ආලොකකසිණාරම්මණං
 චතුත්ථස්සානමෙව වා සන්ධාය වුත්තං. තස්සෙවං භාවයතො ඔහාසජාතං චිත්තං
 හොති විගතන්ධකාරාවරණං. තෙන හි දිබ්බවක්ඛුං උප්පාදෙතුකාමෙන
 ආදිකම්මිකෙන කුලපුත්තෙන ඉමිස්සායෙව පාළියා අනුසාරෙන කසිණාරම්මණං
 අභිඤ්ඤාපාදකප්ඤ්ඤානං සබ්බාකාරෙන අභිනීභාරක්ඛමං කත්වා “තෙජොකසිණං
 ඔදාතකසිණං ආලොකකසිණං”න්ති ඉමෙසු තීසු කසිණෙසු අඤ්ඤතරං ආසන්නං
 කාතබ්බං, උපචාරප්ඤ්ඤානගොචරං කත්වා වඨ්ඨෙත්වා යපෙතබ්බං, න තත්ථ
 අප්පනා උප්පාදෙතබ්බාති අධිප්පායො. සථෙ හි උප්පාදෙති, පාදකප්ඤ්ඤානනිස්සයං
 හොති, න පරිකම්මනිස්සයං. ඉමෙසු ව පන තීසු ආලොකකසිණංයෙව සෙට්ඨතරං,
 තදනුලොමෙන පන ඉතරං කසිණද්වයමිපි වුත්තං. තස්මා ආලොකකසිණං ඉතරෙසං
 වා අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා චත්තාරි ක්කානාති උප්පාදෙත්වා පුන
 උපචාරභූමියංයෙව යත්වා කසිණං වඨ්ඨෙත්බ්බං. වඨ්ඨිතවඨ්ඨිතට්ඨානස්ස
 අන්තොයෙව රූපගතං පස්සිතබ්බං. රූපගතං පස්සතො පනස්ස තෙන බ්‍යාපාරෙන
 පරිකම්මචිත්තෙන ආලොකඵරණං අකුබ්බතො පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති,

තනො ආලෝකො අන්තර්ධායති, තස්මිං අන්තර්හිතෙ රූපගතමිපි න දිස්සති. අථානෙන පුනස්පුනං පාදකජ්ඣානමෙව පවිසිත්වා තනො වුට්ඨාය ආලෝකො ඵරිතබ්බො. ඵචං අනුක්කමෙන ආලෝකො ථාමගතො හොතීති. “එත්ථ ආලෝකො හොතු”ති යත්තකං ධානං පරිච්ඡින්නදති, තත්ථ ආලෝකො තිට්ඨතියෙව. දිවසමිපි නිසිදිත්වා පස්සතො රූපදස්සනං හොති. තත්ථ යදා තස්ස භික්ඛුනො මංසවක්ඛුස්ස අනාපාඨගතං අන්තොකුච්ඡිගතං හදයවත්ථුනිස්සිතං හෙට්ඨාපථවීතලනිස්සිතං තිරොකුට්ඨපබ්බතපාකාරගතං පරචක්කවාළගතන්ති ඉදං රූපං ඤාණවක්ඛුස්ස ආපාඨං ආගච්ඡති, මංසවක්ඛුනා දිස්සමානං විය හොති, තදා දිබ්බවක්ඛු උප්පන්නං හොති. තදෙව චෙත්ථ රූපදස්සනසමත්ථං, න පුබ්බභාගචිත්තානි.

තත්ත්වයං දිබ්බවක්ඛුනො උප්පත්තික්කමො – චුත්තජ්ජකාරමෙතං රූපමාරම්මණං කත්වා මනොද්චාරාවජ්ජනෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ තදෙව රූපමාරම්මණං කත්වා චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්තිති පුබ්බෙ චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඉදං පන ඤාණං “සත්තානං චුතුපපාතෙ ඤාණං”න්තිපි “දිබ්බවක්ඛුඤාණං”න්තිපි වුවිච්ඡිති. තං පනෙතං පුපුජ්ජනස්ස පරිපන්ථො හොති. සො හි “යත්ථ යත්ථ ආලෝකො හොතු”ති අධිට්ඨාති, තං තං පථවීසමුද්දපබ්බතෙ විනිවිජ්ඣිත්වාපි එකාලොකං හොති. අථස්ස තත්ථ භයානකානි යක්ඛරක්ඛසාදිරූපානි පස්සතො භයං උප්පජ්ජති. තෙන චිත්තවික්කමෙපං පත්වා ඤානවිබ්භන්තකො හොති. තස්මා රූපදස්සනෙ අප්පමත්තෙන භවිතබ්බං.

සත්තානං චුතුපපාතඤාණායාති සත්තානං චුතියා ව උපපාතෙ ව ඤාණාය. යෙන ඤාණෙන සත්තානං චුති ව උපපාතො ව ඤායති, තදත්ථං දිබ්බවක්ඛුඤාණත්ථන්ති චුත්තං හොති. දිබ්බෙන චක්ඛුනාති චුත්තත්ථමෙව. විසුද්ධෙනාති චුතුපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා විසුද්ධං. යො හි චුතිමත්තමෙව පස්සති, න උපපාතං, සො උච්ඡේදදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො උපපාතමෙව පස්සති, න චුතිං, සො නවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො පන තදුභයං පස්සති, සො යස්මා දුට්ඨමිපි තං දිට්ඨිගතමතිවත්තති, තස්මාස්ස තං දස්සනං දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතු හොති. උභයඤ්චෙතං බුද්ධපුත්තා පස්සන්ති. තෙන චුත්තං – “චුතුපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා විසුද්ධං”න්ති. මනුස්සපචාරං අතික්කමිත්වා රූපදස්සනෙන අතික්කන්තමානුසකං, මානුසකං වා මංසවක්ඛුං අතික්කන්තත්තා අතික්කන්තමානුසකං. තෙන දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන අතික්කන්තමානුසකෙන.

සත්තෙ පස්සතීති මනුස්සානං මංසවක්ඛුනා විය සත්තෙ ඔලොකෙති. වචමානෙ උපපජ්ජමානෙති එත්ථ චුතික්කමණෙ උපපත්තික්කමණෙ වා දිබ්බවක්ඛුනා දට්ඨුං න සක්කා, යෙ පන ආසන්නචුතිකා ඉදානි වචස්සන්ති. තෙ වචමානා. යෙ ව ගහිතපටිසන්ධිකා සම්පතිනිබ්බත්තා වා, තෙ උපපජ්ජමානාති අධිජ්ජෙතා. තෙ එවරූපෙ වචමානෙ ව උපපජ්ජමානෙ ව පස්සතීති දස්සෙති. භීතෙති මොහනිස්සන්දයුත්තත්තා භීතානං ජාතිකුලහොගාදීනං වසෙන භීළිතෙ ඔභීළිතෙ ඔඤ්ඤාතෙ අවඤ්ඤාතෙ. පණිතෙති අමොහනිස්සන්දයුත්තත්තා තබ්බිපරිතෙ.

සුවණ්ණෙනි අදොසනිස්සන්දයුත්තත්තා ඉට්ඨකන්තමනාපවණ්ණයුත්තෙන.
 දුබ්බණ්ණෙනි දොසනිස්සන්දයුත්තත්තා අනිට්ඨාකන්තමනාපවණ්ණයුත්තෙන,
 අනභිරුපෙ විරුපෙනිපි අත්ථො. සුගතෙනි සුගතිගතෙන, අලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා
 වා අඛිඨෙ මහද්ධනෙ. දුග්ගතෙනි දුග්ගතිගතෙන, ලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා
 දලිද්දෙ අප්පන්නපානෙ. යථාකම්මුපගෙති යං යං කම්මං උපවිතං, තෙන තෙන
 උපගතෙ. තත්ථ පුරිමෙහි “වචමානෙ” තිආදීහි දිබ්බවක්ඛුකිච්චං වුත්තං, ඉමිනා පන
 පදෙන යථාකම්මුපගඤාණකිච්චං.

තස්ස ව ඤාණස්ස අයමුප්පත්තික්කමො – ඉධ භික්ඛු භෙට්ඨානිරයාහිමුඛං
 ආලොකං වඛිඨෙත්වා නෙරයිකෙ සත්තෙ පස්සති මහාදුක්ඛමනුභවමානෙ, තං
 දස්සනං දිබ්බවක්ඛුකිච්චමෙව. සො ඵලං මනසි කරොති “කිං නු ඛො කම්මං කත්වා
 ඉමෙ සත්තා ඵතං දුක්ඛමනුභවන්ති” ති. අපස්ස “ඉදං නාම කත්වා” ති
 තංකම්මාරම්මණං ඤාණමුප්පජ්ජති. තථා උපරිදෙවලොකාහිමුඛං ආලොකං
 වඛිඨෙත්වා නන්දනවනම්ස්සකවනචාරුසකවනාදීසු සත්තෙ පස්සති මහාසම්පත්තිං
 අනුභවමානෙ, තම්පි දස්සනං දිබ්බවක්ඛුකිච්චමෙව. සො ඵලං මනසි කරොති “කිං
 නු ඛො කම්මං කත්වා ඉමෙ සත්තා ඵතං සම්පත්තිං අනුභවන්ති” ති. අපස්ස “ඉදං
 නාම කත්වා” ති තංකම්මාරම්මණං ඤාණමුප්පජ්ජති. ඉදං යථාකම්මුපගඤාණං නාම.
 ඉමස්ස විසුං පරිකම්මං නාම නත්ථි. යථා විමස්ස, ඵලං අනාගතංසඤාණස්සාපි.
 දිබ්බවක්ඛුපාදකානෙව හි ඉමානි දිබ්බවක්ඛුනා සහෙව ඉජ්ඣන්ති.

ඉමෙ වත භොත්තොතිආදීසු ඉමෙති දිබ්බවක්ඛුනා දිට්ඨානං නිදස්සනවචනං.
 වතාති අනුලොමවචනත්ථෙ නිපාතො. භොත්තොති භවන්තො. දුට්ඨු වරිතං, දුට්ඨං
 වා වරිතං කිලෙසපුත්තිකත්තාති දුච්චරිතං, කායෙන දුච්චරිතං, කායතො වා උප්පන්නං
 දුච්චරිතන්ති කායදුච්චරිතං. ඉතරෙසුපි ඵසෙව නයො. සමන්තාගතාති සමඛිගිභූතා.
 අරියානං උපවාදකාති බුද්ධපච්චෙකබුද්ධසාවකානං අරියානං අන්තමසො
 ගිහිසොතාපන්නානම්පි අනත්ථකාමා හුත්වා අන්තිමවත්ථුනා වා ගුණපරිධංසනෙන
 වා උපවාදකා, අක්කොසකා ගරහකාති වුත්තං හොති. තත්ථ “නත්ථි ඉමෙසං
 සමණධම්මො, අස්සමණා ඵතෙ” ති වදන්තො අන්තිමවත්ථුනා උපවදති, “නත්ථි
 ඉමෙසං ඤානං වා විමොක්ඛො වා මග්ගො වා ඵලං වා” තිආදීහි වදන්තො
 ගුණපරිධංසනෙන උපවදන්ති වෙදිතබ්බො. සො ව ජානං වා උපවදෙය්‍ය අජානං වා,
 උභයථාපි අරියුපවාදොව හොති. භාරියං කම්මං ආනන්තරියසදිසං සග්ගාවරණං
 මග්ගාවරණඤ්ච, සතෙකිච්ඡං පන හොති. තස්මා යො අරියං උපවදති, තෙන
 ගන්ත්වා සචෙ අත්තනා වුඬ්ඨතරො හොති, උක්කුට්ඨං නිසීදිත්වා “අහං
 ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ බමාහි” ති බමාපෙතබ්බො. සචෙ
 නවකතරො හොති, වන්දිත්වා උක්කුට්ඨං නිසීදිත්වා අඤ්ජලිං පග්ගහෙත්වා “අහං,
 භන්තෙ, තුම්හෙ ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ බමා” ති බමාපෙතබ්බො. සචෙ
 දිසාපක්කන්තො හොති, සයං වා ගන්ත්වා සද්ධිවිහාරිකාදිකෙ වා පෙසෙත්වා
 බමාපෙතබ්බො. සචෙ නාපි ගන්තුං න පෙසෙතුං සක්කා හොති, යෙ තස්මිං විහාරෙ
 භික්ඛු වසන්ති, තෙසං සන්තිකං ගන්ත්වා සචෙ නවකතරා හොන්ති, උක්කුට්ඨං
 නිසීදිත්වා, සචෙ වුඬ්ඨතරා, වුඬ්ඨෙ වුත්තනායෙනෙව පටිපජ්ජන්ත්වා “අහං, භන්තෙ,

අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, ඛමතු මෙ සො ආයස්මා''ති වත්වා ඛමාපෙනබ්බො. සම්මුඛා අක්ඛමන්තෙපි එතදෙව කාතබ්බං. සචෙ එකචාරිකහික්ඛු හොති, නෙව තස්ස වසනට්ඨානං, න ගතට්ඨානං පඤ්ඤායති, එකස්ස පණ්ඩිතස්ස හික්ඛුතො සන්තිකං ගන්ත්වා ''අහං, හන්තෙ, අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ අනුස්සරතො විජ්ජට්ඨාසාරො හොති, කිං කරොමි''ති වත්තබ්බං. සො වක්ඛති ''තුම්හෙ මා වින්තයිත්ථ, ථෙරො තුම්හාකං ඛමති, වින්තං වුපසමෙථා''ති. තෙනාපි අරියස්ස ගතදිසාහිමුඛෙන අඤ්ජලිං පග්ගහෙන්වා ''ඛමථා''ති වත්තබ්බං. යදි සො පරිනිබ්බුතො හොති, පරිනිබ්බුතමඤ්චට්ඨානං ගන්ත්වා යාව සිවථිකං ගන්ත්වාපි ඛමාපෙනබ්බං. එවං කතෙ නෙව සග්ගාවරණං, න මග්ගාවරණං හොති, පාකතිකමෙව හොතීති.

මිච්ඡාදිට්ඨිකාති විපරිතදස්සනා. මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානාති මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන සමාදිත්තනානාවිධකම්මා, යෙ ව මිච්ඡාදිට්ඨිමුලකෙසු කායකම්මාදීසු අඤ්ඤෙපි සමාදපෙත්ති. එත්ථ ව වච්චුවරිතග්ගහණෙනෙව අරියුපවාදෙ, මනොදුච්චරිතග්ගහණෙන ව මිච්ඡාදිට්ඨියා සඬගහිතායපි ඉමෙසං ද්විත්තං සුත වචනං මහාසාවජ්ජභාවදස්සනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. මහාසාවජ්ජො හි අරියුපවාදො ආනන්තරියසදිසත්තා. චුත්තම්පි චෙතං ''සෙය්‍යථාපි, සාරිපුත්ත, හික්ඛු සීලසම්පන්නො සමාධිසම්පන්නො පඤ්ඤාසම්පන්නො දිට්ඨෙව ධම්මෙ අඤ්ඤං ආරාධෙය්‍ය, එවංසම්පදමිදං සාරිපුත්ත වදාමි තං වාවං අජ්ජභාය තං විත්තං අජ්ජභාය තං දිට්ඨිං අජ්ජට්ඨිස්සජ්ජිත්වා යථාහතං නික්ඛිත්තො, එවං නිරයෙ''ති (ම. නි. 1.149). මිච්ඡාදිට්ඨිතො ව මහාසාවජ්ජතරං නාම අඤ්ඤං නත්ථි. යථාහ - ''නාහං, හික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං මහාසාවජ්ජං, යථයිදං, හික්ඛවෙ, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨිපරමාති, හික්ඛවෙ, වජ්ජානි''ති (අ. නි. 1.310).

කායස්ස හෙදාති උපාදිත්තක්ඛන්ධපරිච්චාගා. පරං මරණාති තදනන්තරං අහිනිබ්බත්තික්ඛන්ධග්ගහණෙ. අථ වා කායස්ස හෙදාති ජීවිතින්ද්‍රියස්සුපච්ඡෙදා. පරං මරණාති චුතිවිත්තතො උද්ධං. අපායන්ති එවමාදි සබ්බං නිරයචෙවචනමෙව. නිරයො හි සග්ගමොක්ඛහෙතුභූතා පුඤ්ඤසම්මතා අයා අපෙතත්තා, සුඛානං වා ආයස්ස අභාවා අපායො. දුක්ඛස්ස ගති පටිසරණන්ති දුග්ගති, දොසබ්බුලතාය වා දුට්ඨෙත කම්මුතා නිබ්බත්තා ගති දුග්ගති. විවසා නිපතන්ති තත්ථ දුක්ඛට්ඨකාරිතොති විනිපාතො, විනස්සන්තා වා එත්ථ පතන්ති සම්භිජ්ජමානඬගපච්චඬගාතිපි විනිපාතො. නත්ථි එත්ථ අස්සාදසඤ්ඤිතො අයොති නිරයො.

අථ වා අපායග්ගහණෙන තිරච්ඡානයොනිං දීපෙති. තිරච්ඡානයොනි හි අපායො සුගතිතො අපෙතත්තා, න දුග්ගති මහෙසක්ඛානං නාගරාජාදීනං සම්භවතො. දුග්ගතිග්ගහණෙන පෙත්තිවිසයං. සො හි අපායො චෙව දුග්ගති ව සුගතිතො අපෙතත්තා දුක්ඛස්ස ව ගතිභූතත්තා, න තු විනිපාතො අසුරසදිසං අවිනිපතිතත්තා. විනිපාතග්ගහණෙන අසුරකායං. සො හි යථාචුත්තෙන අත්ථෙත අපායො චෙව දුග්ගති ව සබ්බසමුස්සයෙහි ව විනිපතිතත්තා විනිපාතොති වුවවති. නිරයග්ගහණෙන

අවිච්ඡාදිමනෙකප්පකාරං නිරයමෙවාති. උපපන්නාති උපගතා, තත්ථ
අභිනිබ්බත්තාති අධිප්පායො. චුත්තවිපරියායෙන සුක්කපක්ඛො වෙදිතබ්බො.

අයං පන විසෙසො – තත්ථ සුගතිග්ගහණෙන මනුස්සගතිපි සඬගස්හති,
සග්ගග්ගහණෙන දෙවගතියෙව. තත්ථ සුන්දරා ගතීති සුගති. රූපාදීහි විසයෙහි සුට්ඨු
අග්ගොති සග්ගො. සො සබ්බොපි ලුප්පනපලුප්පනටියෙන ලොකොති අයං
වචනත්ථො. ඉති “දිබ්බෙන වක්ඛුනා” තිආදි සබ්බං නිගමනවචනං. එවං දිබ්බෙන
වක්ඛුනා පස්සතීති අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපත්ථොති.

දිබ්බවක්ඛුඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චඤාණපකිණ්ණකං

ඉමෙසු පඤ්චසු ඤාණෙසු ඉද්ධිවිධඤාණං
පරිත්තමහග්ගතඅතීතානාගතපච්චුප්පන්නඅප්ඤාත්තබ්බිද්ධාරම්මණවසෙන සත්තසු
ආරම්මණෙසු පවත්තති. සොතධාතුවිසුද්ධිඤාණං
පරිත්තපච්චුප්පන්නඅප්ඤාත්තබ්බිද්ධාරම්මණවසෙන චතුසු ආරම්මණෙසු පවත්තති.
චෙතොපරියඤාණං
පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගතඅතීතානාගතපච්චුප්පන්නබ්බිද්ධාරම්මණවසෙන
අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං

පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගතඅතීතඅප්ඤාත්තබ්බිද්ධානවත්තබ්බාරම්මණව
සෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. දිබ්බවක්ඛුඤාණං
පරිත්තපච්චුප්පන්නඅප්ඤාත්තබ්බිද්ධාරම්මණවසෙන චතුසු ආරම්මණෙසු පවත්තති.
යථාකම්මුපගඤාණං පරිත්තමහග්ගතඅතීතඅප්ඤාත්තබ්බිද්ධාරම්මණවසෙන පඤ්චසු
ආරම්මණෙසු පවත්තති. අනාගතංසඤාණං
පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගතඅනාගතඅප්ඤාත්තබ්බිද්ධානවත්තබ්බාරම්මණවසෙ
න අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති.

පඤ්චඤාණපකිණ්ණකං නිට්ඨිතං.

55. ආසවක්ඛයඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

107. ආසවක්ඛයඤාණනිද්දෙසෙ අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදීනි
චුත්තත්ථාති. කති යානානි ගච්ඡතීති එකෙකස්ස උප්පත්තිට්ඨානනියමනත්ථං පුච්ඡා.
එකං යානං ගච්ඡතීති එකස්මිං යානෙ උප්පජ්ජතීති චුත්තං හොති.
උප්පත්තිඔකාසට්ඨානඤ්ඤි තිට්ඨති එත්ථාති යානන්ති චුච්චති. ඡ යානානීති ඡ
මග්ගඵලක්ඛණෙ. ඉන්ද්‍රියානං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදීසු තීසු එකෙකමෙව
අධිකං හොතීති දස්සනත්ථං සද්ධින්ද්‍රියං අධිමොක්ඛපරිවාරං හොතීතිආදි චුත්තං.
යථා “සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමොක්ඛට්ඨො” තිආදීසු (පටි. ම. 1.12) අධිමොක්ඛාදියො
සද්ධින්ද්‍රියාදීනං කිච්චවසෙන චුත්තා, එවමිධාපි “අධිමොක්ඛපරිවාරං හොතී” ති

සද්ධිත්‍රියං අධිමොක්ඛත්ථෙන පරිවාරං හොතීති වුත්තං හොති. එස නයො සෙසෙසුපි. පරිවාරන්ති ච ලිඛිගවිපල්ලාසො කතො. පඤ්ඤන්ද්‍රියන්ති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියමෙව පජානනසභාවදස්සනත්ථං විසුං කත්වා වුත්තං. අභිධම්මෙපි (විහ. 219) හි පඤ්ඤාය කිච්චවිසෙසදස්සනත්ථං මග්ගක්ඛණෙ ච ඵලක්ඛණෙ ච ඵකාව පඤ්ඤා අට්ඨධා විහත්තා. අභිසන්දනපරිවාරන්ති න්හානියවුණ්ණානං උදකං විය චිත්තවෙනසිකානං සිනෙහනකිච්චෙන පරිවාරං හොති. ඉදං සොමනස්සමිපයුත්තමග්ගවිසෙනෙව වුත්තං. උපෙක්ඛාසමිපයුත්තමග්ගෙ පන සොමනස්සින්ද්‍රියට්ඨානෙ උපෙක්ඛින්ද්‍රියං දට්ඨබ්බං. තං පන සමිපයුත්තානං නාතිඋපබ්බහනපරිවාරන්ති ගහෙනබ්බං. පවත්තසන්තකාධිපතෙයාපරිවාරන්ති පවත්තා සන්තති පවත්තසන්තති, වත්තමානසන්තානන්ති අත්ථො. අධිපතිභාවො ආධිපතෙයාං, පවත්තසන්තතියා ආධිපතෙයාං පවත්තසන්තකාධිපතෙයාං. වත්තමානචිචිතින්ද්‍රියස්ස උපරිපවත්තියා ච පච්චයත්තා පුබ්බාපරවසෙන පවත්තසන්තතියා අධිපතිභාවෙන අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියස්ස පරිවාරං හොති.

සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ජාතා ධම්මානිආදි සබ්බෙසං මග්ගසමිපයුත්තකානං වණ්ණහණනත්ථං වුත්තං. තත්ථ මග්ගක්ඛණෙ ජාතාති මග්ගසමුට්ඨිතා ඵව, න අඤ්ඤෙ. යස්මා පන මග්ගසමුට්ඨිතමිපි රූපං කුසලාදිනාමං න ලහති, තස්මා තං අපනෙන්නො යථෙක්ඛා චිත්තසමුට්ඨානං රූපන්ති ආහ. සබ්බෙව හි තෙ ධම්මා කුච්ඡිතානං සලනාදිහි අත්ථෙහි කුසලා. තෙ ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානා නත්ථි ඵතෙසං ආසවාති අනාසවා. වට්ටමුලං ඡිත්තදන්තා නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා වට්ටනො නියාන්තිති නියානිකා. කුසලාකුසලසඬ්ඛාතා වයා අපෙතත්තා අපචයසඬ්ඛාතං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තනතො අපචයං ගච්ඡන්තිති අපචයගාමිනො, පවත්තං අපචිනන්තා විද්ධංසෙන්තා ගච්ඡන්තිතිපි අපචයගාමිනො. ලොකෙ අපරියාපන්නභාවෙන ලොකතො උත්තරා උත්තිණ්ණාති ලොකුත්තරා. නිබ්බානං ආරම්මණං ඵතෙසන්ති නිබ්බානාරම්මණා.

ඉමානි අට්ඨින්ද්‍රියානීතිආදි පුබ්බෙ වුත්තපරිවාරභාවස්ස ච තෙන සහගතාදිභාවස්ස ච ආදිවුත්තආකාරානඤ්ච දීපනත්ථං වුත්තං. තත්ථ අට්ඨින්ද්‍රියානීති පුබ්බෙ වුත්තනයෙන පඤ්ඤන්ද්‍රියෙන සහ අට්ඨං. සහජාතපරිවාරානි අට්ඨසු ඵකෙකෙන සහ ඉතරෙ ඉතරෙ සත්ත සහජාතා හුත්වා තස්ස සහජාතපරිවාරා හොන්ති. තථෙව අඤ්ඤං අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤං අඤ්ඤස්සානි ඵවං. අඤ්ඤමඤ්ඤපරිවාරා හොන්ති. තථෙව අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සයපරිවාරා සමිපයුත්තපරිවාරා ච හොන්ති. සහගතාති තෙන අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියෙන සහ ඵකුප්පාදාදිභාවං ගතා. සහජාතාති තෙනෙව සහ ජාතා. සංසට්ඨාති තෙනෙව සහ මිස්සිතා. සමිපයුත්තාති තෙනෙව සමං ඵකුප්පාදාදිපකාරෙහි යුත්තා. තෙවාති තෙ ඵව අට්ඨ ඉන්ද්‍රියධම්මා. තස්සානි අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියස්ස. ආකාරානි පරිවාරකොට්ඨාසා.

එලක්බණ ජාතා ධම්මා සබ්බෙව අබ්‍යාකතා භොන්තීති රූපස්සපි අබ්‍යාකතත්තා චිත්තසම්ප්‍රධානරූපෙන සහ වුත්තා. මග්ගස්සෙව කුසලත්තා නියායානිකත්තා අපවයගාමිත්තා ච එලක්බණ “කුසලා”ති ච “නියායානිකා”ති ච “අපවයගාමිනෝ”ති ච න වුත්තං. ඉතීතිආදි වුත්තස්පකාරනිගමනං. තත්ථ අට්ඨට්ඨකානීති අට්ඨසු මග්ගඵලෙසු එකෙකස්ස අට්ඨකස්ස වසෙන අට්ඨ ඉන්ද්‍රියඅට්ඨකානි. චතුසට්ඨි භොන්තීති චතුසට්ඨි ආකාරා භොන්ති. ආසවානිආදි හෙට්ඨා වුත්තත්ථමෙව. ඉධ අරහත්තමග්ගඵළ්ඤ්ඤයෙව ආසවෙ අවත්වා සෙසමග්ගත්තයවජ්ඣානම්පි වචනං ආසවක්ඛයවචනසාමඤ්ඤමත්තෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණමෙව හි කෙච් ආසවෙ අසෙසෙත්වා ආසවානං බෙපනතො “බයෙ ඤාණ”න්ති වුච්චති. තස්මායෙව ච අරහායෙව බීණාසවොති වුච්චති.

ආසවක්ඛයඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

56-63. සච්චඤ්ඤාණචතුක්කද්වයනිද්දෙසවණ්ණනා

108-9. සච්චඤ්ඤාණචතුක්කද්වයනිද්දෙසෙ දුක්ඛස්ස පිළුනට්ඨොතිආදීති වුත්තත්ථානෙව. මග්ගසමඬ්ඪිස්ස ඤාණං දුක්ඛෙපෙනං ඤාණන්තිආදි අනන්තරචතුක්කෙ විය එකාභිසමයවසෙන වුත්තං. දුට්ඨඤ්ඤි සච්චඤ්ඤාණං ලොකියං ලොකුත්තරඤ්ඤං. ලොකිකං දුට්ඨං අනුබොධඤ්ඤාණං පච්චචෙක්ඛණඤ්ඤාණං. අනුබොධඤ්ඤාණං ආදිකම්මිකස්ස අනුස්සවාදිවසෙන නිරොධෙ මග්ගෙ ච පවත්නති, දුක්ඛෙ සමුදයෙ ච ආරම්මණකරණවසෙන. පච්චචෙක්ඛණඤ්ඤාණං පටිච්ච්ඨසච්චස්ස චතුසුපි සච්චෙසු ආරම්මණකරණවසෙන. ලොකුත්තරං පටිච්චෙධඤ්ඤාණං නිරොධමාරම්මණං කත්වා කිච්චතො චත්තාරි සච්චානි පටිච්ච්ඤ්ඤානි. යථාහ – “යො, හික්ඛෙව, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි පස්සති, දුක්ඛනිරොධගාමිනිං පටිපදම්පි පස්සති”ති (සං. නි. 5.1100) සබ්බං චත්තබ්බං. ඉධාපි ඉමිනා වාරෙන ඉදමෙව වුත්තං. තං පන ලොකුත්තරම්පි “දුක්ඛෙ ඤාණ”න්තිආදීති නාමානි ලහතීති දස්සනත්ථං වුත්තං. ඉධ පන ලොකිකඤ්ඤාණමෙව අධිප්පෙනං. තස්මායෙව ච තත්ථ කතමං දුක්ඛෙ ඤාණන්තිආදිමාහ.

තත්ථ දුක්ඛං ආරබ්භාති දුක්ඛසච්චං ආලම්බිත්වා, ආරම්මණං කත්වාති අත්ථො. පඤ්ඤාතිආදීසු තස්ස තස්ස අත්ථස්ස පාකටකරණසඬ්ඛාතෙන පඤ්ඤාපනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන තෙන වා අනිච්චාදීනා පකාරෙන ධම්මෙ ජානාතීතිපි පඤ්ඤා. ඉදමස්සා සභාවපදං. පජානනාකාරො පජානනා. අනිච්චාදීනි විචිනාතීති විචයො. පච්චයොති උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං, පකාරෙන විචයොති අත්ථො. චතුසච්චධම්මං විචිනාතීති ධම්මච්චයො. අනිච්චාදීනං සම්මා ලක්ඛණවසෙන සල්ලක්ඛණා. සා ඵච උපසග්ගනානත්තෙන උපලක්ඛණා පච්චුපලක්ඛණානි වුත්තා. භුසං ලක්ඛණා තෙ තෙ අනිච්චාදිධම්මෙ පටිච්ච උපලක්ඛණානි අත්ථො. පණ්ඩිතභාවො පණ්ඩිච්චං. කුසලභාවො කොසල්ලං. නිපුණභාවො නෙපුඤ්ඤං. අනිච්චාදීනං විභාවනවසෙන

වෙහඹයා. අනිච්චාදීනං චිත්තනකවසෙන චිත්තා, යස්ස උප්පජ්ජති, තං අනිච්චාදීනි චිත්තාපෙතීතිපි චිත්තා. අනිච්චාදීනි උපපරික්ඛතීති උපපරික්ඛා. භූරීති පථවී. අයම්පි සංභවට්ඨොන චිත්තවට්ඨොන ච භූරී වියාති භූරී. අථ වා පඤ්ඤායෙව භූතෙ අත්ථෙ රමතීති භූරීති වුවවති. අසනි විය සිලුවවයෙ කිලෙසෙ මෙධනි හිංසනීති මෙධා, බිජ්ජං ගහණධාරණට්ඨොන වා මෙධා. යස්ස උප්පජ්ජති, තං අත්තහිතපට්ඨානිකියං සම්පයුත්තධම්මෙ ච යාථාවලක්ඛණපට්ඨෙවෙ පරිනෙතීති පරිණායිකා. ධම්මෙ අනිච්චාදිවසෙන විවිධා පස්සතීති විපස්සනා. සම්මා පකාරෙහි අනිච්චාදීනි ජානාතීති සම්පජානො, තස්ස භාවො සම්පජ්ඤ්ඤං. උප්පථපට්ඨානෙ සිත්ඨවෙ විථිආරොපනත්ථං පතොදො විය උප්පථෙ ධාවනකං කුට්චිත්තං විථිආරොපනත්ථං විජ්ඣතීති පතොදො විය පතොදො.

දස්සනලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කරොතීති ඉන්ද්‍රියං, පඤ්ඤාසංඛාරං ඉන්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං. කිං චුත්තං හොති? නයිදං ‘‘පුරිසස්ස ඉන්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං’’න්තිආදි විය පඤ්ඤාය ඉන්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං. අථ ඛො පඤ්ඤා එව ඉන්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියන්ති චුත්තං හොති. අවිජ්ජාය න කම්පතීති පඤ්ඤාබලං. කිලෙසවිජ්ජෙනට්ඨොන පඤ්ඤාව සත්ථං පඤ්ඤාසත්ථං. අවිචුග්ගතට්ඨොන පඤ්ඤාව පාසාදො පඤ්ඤාපාසාදො. ආලොකනට්ඨොන පඤ්ඤාව ආලොකො පඤ්ඤාආලොකො. ඕභාසනට්ඨොන පඤ්ඤාව ඕභාසො පඤ්ඤාඕභාසො. පජ්ජොතනට්ඨොන පඤ්ඤාව පජ්ජොතො පඤ්ඤාපජ්ජොතො. පඤ්ඤවතො හි එකපල්ලඬකෙන නිසිත්තස්ස දසසහස්සිලොකධාතු එකාලොකා එකොභාසා එකපජ්ජොතා හොති. තෙනෙනං චුත්තං. ඉමෙසු පන තිසු පදෙසු එකපදෙනාපි එතස්මිං අත්ථෙ සිද්ධෙ යාති පනෙනාති භගවතා ‘‘චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, ආලොකා. කතමෙ චත්තාරො? චන්දාලොකො, සුරියාලොකො, අග්ගාලොකො, පඤ්ඤාලොකො. ඉමෙ ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරො ආලොකා. එතදග්ගං, භික්ඛවෙ, ඉමෙසං චතුත්තං ආලොකානං යදිදං පඤ්ඤාලොකො’’. තථා ‘‘චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, ඕභාසා. චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, පජ්ජොතා’’ති (අ. නි. 4.144-145) සත්තානං අජ්ඣාසයවසෙන සුත්තානි දෙසිතානි. තදනුරූපෙනෙව ඉධාපි ථෙරෙන දෙසනා කතා. අත්ථො හි අනෙකෙහි ආකාරෙහි විහජ්ජමානො සුවිහත්තො හොති, අඤ්ඤථා ච අඤ්ඤො බුජ්ඣති, අඤ්ඤථා අඤ්ඤොති. රතීකරණට්ඨොන පන රතීදායකට්ඨොන රතීජනකට්ඨොන චිත්තීකතට්ඨොන දුල්ලභපාතුභාවට්ඨොන අතුලට්ඨොන අනොමසත්තපරිභොගට්ඨොන ච පඤ්ඤාව රතනං පඤ්ඤාරතනං.

න තෙන සත්තා මුය්හන්ති, සයං වා ආරම්මණෙ න මුය්හන්ති අමොහො. ධම්මච්චයපදං චුත්තත්ථමෙව. කස්මා පනෙනං පුන චුත්තන්ති? අමොහස්ස මොහපට්ඨානවදීපනත්ථං. තෙනෙනං දීපෙති ‘‘ය්වායං අමොහො, සො න කෙවලං මොහතො අඤ්ඤො ධම්මො, මොහස්ස පන පට්ඨානො ධම්මච්චයසංඛාරො අමොහො නාම ඉධ අධිජ්ජෙතො’’ති. සම්මාදිට්ඨීති යාථාවනියානිකකුසලදිට්ඨි. ‘‘තත්ථ කතමං දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං, තත්ථ කතමං දුක්ඛතීරොධෙ ඤාණං, තත්ථ කතමං දුක්ඛතීරොධගාමිනියා පට්ඨාය ඤාණං’’න්ති පුච්ඡාවචනානි සංඛිඛෙපවසෙන චුත්තානීති.

සවිච්ඡාදනවතුක්කද්වයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

64-67. සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

110. සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසෙ ඉමෙසං ඤාණානං

පහෙදාභාවතොයෙව හෙට්ඨා විය පහෙදං අදස්සෙත්වායෙව අත්ථෙට්ඨ ඤාණං
අත්ථපටිසම්භිදාතිආදි චුත්තං. පඤ්ඤාපහෙදාභාවෙපි අත්තනා
පටිච්ඡේදවතුසව්වධම්මත්තවසෙන නානත්තසබ්භාවතො අත්ථනානත්තෙ පඤ්ඤා
අත්ථපටිසම්භිදෙ ඤාණන්තිආදි චුත්තං. තත්ථ නානත්තෙති අත්ථාදීනං
අනෙකභාවෙ. වචත්ථානෙති අත්ථාදීනං නිව්ඡයනෙ. සල්ලක්ඛණෙති අත්ථාදීනං
සම්මාදස්සනෙ. උපලක්ඛණෙති අත්ථාදීනං භුසංදස්සනෙ. පහෙදෙති අත්ථාදීනං
නානාහෙදෙ. පභාවනෙති අත්ථාදීනං පාකට්ඨකරණෙන උප්පාදනෙ. ජොතනෙති
අත්ථාදීනං දීපනෙ. විරොචනෙති අත්ථාදීනං විවිධා දීපනෙ. පකාසනෙති අත්ථාදීනං
පභාසනෙ. “නානත්තෙ”ති මූලපදං කත්වා සබ්බසාධාරණවසෙන චුත්තං.
“වචත්ථානෙ”ති සොතාපන්නස්ස වසෙන, “සල්ලක්ඛණෙ උපලක්ඛණෙ”ති
සකදාගාමිස්ස වසෙන, “පහෙදෙ පභාවනෙ”ති අනාගාමිස්ස වසෙන, “ජොතනෙ
විරොචනෙ පකාසනෙ”ති අරහතො වසෙන චුත්තන්ති එවම්පෙත්ථ යොජනා
කාතබ්බාති.

සුද්ධිකපටිසම්භිදාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

පඨමො භාගො නිට්ඨිතො.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

බුද්දකනිකායෙ

පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථා

(දුතියො භාගො)

68. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

111. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණනිද්දෙසෙ තථාගතස්සාති වචනෙ උද්දෙසෙ
සරුපතො අවිජ්ජමානෙපි “ඡ ඤාණානි අසාධාරණානි සාවකෙහි”ති (පටි. ම.
මාතිකා 1.73) චුත්තත්තා “තථාගතස්සා”ති චුත්තමෙව හොති. තස්මා උද්දෙසෙ
අත්ථතො සිද්ධස්ස තථාගතවචනස්ස නිද්දෙසෙ ගහණං කතං. සත්තෙ පස්සතිති
රූපාදීසු ඡන්දරාගෙන සත්තතාය ලග්ගතාය සත්තා, තෙ සත්තෙ

ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණෙන චක්ඛුනා පස්සති ඔලොකෙති. අප්පරජක්ඛෙති පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිමිති අප්පං රාගාදිරජො එතෙසන්ති අප්පරජක්ඛා, අප්පං රාගාදිරජො එතෙසන්ති වා අප්පරජක්ඛා. තෙ අප්පරජක්ඛෙ. මහාරජක්ඛෙති පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිමිති මහන්තං රාගාදිරජො එතෙසන්ති මහාරජක්ඛා, මහන්තං රාගාදිරජො එතෙසන්ති වා මහාරජක්ඛා. තික්ඛිත්තිද්‍රියෙ මුදිත්තිද්‍රියෙති තික්ඛාති සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියාති එතෙසන්ති තික්ඛිත්තිද්‍රියා, මුදුනි සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියාති එතෙසන්ති මුදිත්තිද්‍රියා. ස්වාකාරෙ ද්වාකාරෙති සුන්දරා සද්ධාදයො ආකාරා කොට්ඨාසා එතෙසන්ති ස්වාකාරා, කුච්ඡිතා ගරහිතා සද්ධාදයො ආකාරා කොට්ඨාසා එතෙසන්ති ද්වාකාරා. සුවිඤ්ඤාපයෙ දුට්ඨඤ්ඤාපයෙති යෙ කථිතං කාරණං සල්ලක්ඛෙත්ති සුබ්බෙත සක්කා භොන්ති විඤ්ඤාපෙනුං, තෙ සුවිඤ්ඤාපයා, තඛිබ්බරිතා දුට්ඨඤ්ඤාපයා. අප්පෙකච්චෙ පරලොකච්ඡේදසංස්ථානොති අපි එකෙ පරලොකඤ්චෙව රාගාදිවජ්ජඤ්ච භයතො පස්සන්තෙ, ඉමස්ස පන පදස්ස නිද්දෙසෙ පරලොකස්සෙව න චුත්තත්තා ඛන්ධාදිලොකෙ ච රාගාදිවජ්ජෙ ච පරං බාලිං භයං පස්සන්තිලාති පරලොකච්ඡේදසංස්ථානො. තෙ පරලොකච්ඡේදසංස්ථානොති එවමත්ථො ගහෙතඛිබ්බො. අප්පෙකච්චෙ න පරලොකච්ඡේදසංස්ථානොති තඛිබ්බරිතෙ. ලොකොති ච ලුප්පනපලුප්පනට්ඨෙත. වජ්ජන්ති ච වජ්ජනීයට්ඨෙත. එත්තාවතා උද්දෙසස්ස නිද්දෙසො කතො භොති.

පුන නිද්දෙසස්ස පටිනිද්දෙසං කරොන්තො අප්පරජක්ඛෙ මහාරජක්ඛෙතිආදිමාහ. තත්ථ තිස්ස රතනෙස්ස ඔකප්පනසංඛිබ්බාතා සද්ධා අස්ස අත්ථිති සද්ධො. සො සද්ධාසම්පන්නො පුග්ගලො අස්සද්ධියරජස්ස චෙව අස්සද්ධියමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා අප්පරජක්ඛො. නත්ථි එතස්ස සද්ධාති අස්සද්ධො. සො චුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා මහාරජක්ඛො. ආරද්ධං වීරියමනෙතාති ආරද්ධවීරියො. සො කොසජ්ජරජස්ස චෙව කොසජ්ජමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා අප්පරජක්ඛො. භීනවීරියත්තා කුච්ඡිතෙන ආකාරෙන සිද්ධිති කුසිදො, කුසිදො එව කුසිතො. සො චුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා මහාරජක්ඛො. ආරම්මණං උපෙච්ච යිතා සති අස්සාති උපට්ඨිතස්සති. සො මුට්ඨස්සච්චරජස්ස චෙව මුට්ඨස්සච්චමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා අප්පරජක්ඛො. මුට්ඨා නට්ඨා සති අස්සාති මුට්ඨස්සති. සො චුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා මහාරජක්ඛො. අප්පනාසමාධිතා උපචාරසමාධිතා වා ආරම්මණෙ සමං, සම්මා වා ආහිතො යිතොති සමාහිතො, සමාහිතචිත්තොති වා සමාහිතො. සො උද්ධච්චරජස්ස චෙව උද්ධච්චමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා අප්පරජක්ඛො. න සමාහිතො අසමාහිතො. සො චුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා මහාරජක්ඛො. උදයත්ථගාමිනි පඤ්ඤා අස්ස අත්ථිති පඤ්ඤවා. සො මොහරජස්ස චෙව මොහමූලකස්ස සෙසාකුසලරජස්ස ච අප්පකත්තා අප්පරජක්ඛො. මොහමුල්හත්තා දුට්ඨා පඤ්ඤා අස්සාති දුප්පඤ්ඤො. සො චුත්තප්පකාරස්ස රජස්ස මහන්තත්තා මහාරජක්ඛො. සද්ධො පුග්ගලො තික්ඛිත්තිද්‍රියොති බහුලං උප්පජ්ජමානාය බලවතියා

සද්ධාය සද්ධො, තෙනෙව සද්ධිත්ථියෙන තික්ඛිත්ථියො. අස්සද්ධො පුග්ගලො මුදිත්ථියොති බහුලං උප්පජ්ජමානෙන අස්සද්ධියෙන අස්සද්ධො, අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානෙන දුබ්බලෙන සද්ධිත්ථියෙන මුදිත්ථියො. එස නයො සෙසෙසුපි. සද්ධො පුග්ගලො ස්වාකාරොති තාය එව සද්ධාය සොභනාකාරො. අස්සද්ධො පුග්ගලො ද්වාකාරොති තෙනෙව අස්සද්ධියෙන විරූපාකාරො. එස නයො සෙසෙසුපි. සුවිඤ්ඤාපයොති සුබෙන විඤ්ඤාපෙනුං සක්කුණෙය්‍යා. දුවිඤ්ඤාපයොති දුක්ඛෙන විඤ්ඤාපෙනුං සක්කුණෙය්‍යා. පරලොකවජ්ජභයදස්සාවීති එත්ථ යස්මා පඤ්ඤාසම්පන්නස්සෙව සද්ධාදීති සුපරිසුද්ධාති භොන්ති, තස්මා සුපරිසුද්ධසද්ධාදිසම්පන්නො තංසම්පයුත්තාය, සුපරිසුද්ධසද්ධාදිසම්පන්නොපි වා තප්පච්චයාය පඤ්ඤාය පරලොකවජ්ජභයදස්සාවී භොති. තස්මා එව හි සද්ධාදයොපි චත්තාරො “පරලොකවජ්ජභයදස්සාවී” ති වුත්තා.

112. ඉදානි “පරලොකවජ්ජභයදස්සාවී” ති එත්ථ වුත්තං ලොකඤ්ච වජ්ජඤ්ච දස්සෙතුං ලොකොතිආදිමාහ. එත්ථ ඛන්ධා එව ලුප්පනපලුප්පනට්ඨෙන ලොකොති ඛන්ධලොකො. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. විපත්තිභවලොකොති අපායලොකො. සො හි අනිට්ඨඵලත්තා විරූපො ලාභොති විපත්ති, භවතීති භවො, විපත්ති එව භවො විපත්තිභවො, විපත්තිභවො එව ලොකො විපත්තිභවලොකො. විපත්තිසම්භවලොකොති අපායුපගං කම්මං. තඤ්ඤි සම්භවති එතස්මා ඵලන්ති සම්භවො, විපත්තියා සම්භවො විපත්තිසම්භවො, විපත්තිසම්භවො එව ලොකො විපත්තිසම්භවලොකො. සම්පත්තිභවලොකොති සුගතිලොකො. සො හි ඉට්ඨඵලත්තා සුන්දරො ලාභොති සම්පත්ති, භවතීති භවො, සම්පත්ති එව භවො සම්පත්තිභවො, සම්පත්තිභවො එව ලොකො සම්පත්තිභවලොකො. සම්පත්තිසම්භවලොකොති සුගතූපගං කම්මං. තඤ්ඤි සම්භවති එතස්මා ඵලන්ති සම්භවො, සම්පත්තියා සම්භවො සම්පත්තිසම්භවො, සම්පත්තිසම්භවො එව ලොකො සම්පත්තිසම්භවලොකො. එකො ලොකොතිආදීති හෙට්ඨා වුත්තත්ථානෙව.

වජ්ජන්ති නපුංසකවචනං අසුකොති අනිද්දිට්ඨත්තා කතං. කිලෙසාති රාගාදයො. දුව්චරිතාති පාණාතිපාතාදයො. අභිසංඛාරාති පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදයො. භවගාමිකම්මාති අත්තනො විපාකදානවසෙන භවං ගච්ඡන්තීති භවගාමීනො, අභිසංඛාරෙසුපි විපාකජනකානෙව කම්මානි වුත්තානි. ඉතීති වුත්තජ්ජකාරනිදස්සනං. ඉමස්මිඤ්ච ලොකෙ ඉමස්මිඤ්ච වජ්ජෙති වුත්තජ්ජකාරෙ ලොකෙ ව වජ්ජෙ ව. තිබ්බා භයසඤ්ඤාති බලවතී භයසඤ්ඤා. තිබ්බාති පරසද්දස්ස අත්ථො වුත්තො, භයසඤ්ඤාති භයසද්දස්ස, ලොකවජ්ජද්වයමිපි හි භයවත්ථුත්තා සයඤ්ච සභයත්තා භයං, භයමිති සඤ්ඤා භයසඤ්ඤා. පච්චුපට්ඨිතා භොතීති තං තං පටිච්ච උපෙච්ච යීතා භොති. සෙය්‍යථාපි උක්ඛිත්තාසිකෙ වධකෙති යථා නාම පහරිතුං උච්චාරිතබ්ග්ගෙ පච්චාමිත්තෙ තිබ්බා භයසඤ්ඤා පච්චුපට්ඨිතා භොති, එවමෙව ලොකෙ ව වජ්ජෙ ව තිබ්බා භයසඤ්ඤා පච්චුපට්ඨිතා භොති. ඉමෙහි

පඤ්ඤාසාය ආකාරෙහීති අප්පරජක්ඛපඤ්ඤාදීසු දසසු පඤ්ඤාදීසු එකෙකස්මිං පඤ්ඤාදීනං පඤ්ඤාදීනං ආකාරානං වසෙන පඤ්ඤාසාය ආකාරෙහි. ඉමානි පඤ්ඤාදීනානි සද්ධිත්තියාදීනි පඤ්ඤාදීනානි. ඡායානිති තථාගතො පඤ්ඤාය පජානාති. පස්සතිති දිබ්බවක්ඛනා දිට්ඨං විය කරොති. අඤ්ඤානිති සබ්බාකාරමරියාදාහි ඡායානි. පටිච්ඡක්ඛනිති එකදෙසං අසෙසෙත්වා නිරවසෙසදස්සනවසෙන පඤ්ඤාය පදාලෙතිති.

ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

69. ආසයානුසයඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

113. ආසයානුසයඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ ඉධ තථාගතොතිආදි පඤ්ඤාධා යපිතො නිද්දෙසො. තත්ථ ආසයානුසයා චුත්තත්ථා එව. වරිත්තති පුබ්බෙ කතං කුසලාකුසලං කම්මං. අධිමුත්තතිති සම්පති කුසලෙ අකුසලෙ වා චිත්තවොසග්ගො. භබ්බාභබ්බෙති භබ්බෙ ව අභබ්බෙ ව. අරියාය ඡායාය සම්භවත්ති ඡායන්තිති භබ්බා. වත්තමානසම්පෙ වත්තමානවචනං. භවිස්සන්ති ඡායස්සන්තිති වා භබ්බා, භාජනභූතාති අත්ථො. යෙ අරියමග්ගපටිච්චෙධස්ස අනුච්ඡවිකා උපනිස්සයසම්පන්නා, තෙ භබ්බා. චුත්තපටිපක්ඛා අභබ්බා.

කතමො සත්තානං ආසයොතිආදි නිද්දෙසස්ස පටිනිද්දෙසො. තත්ථ සස්සතොති නිව්චො. ලොකොති අත්තා. ඉධ සරිරංයෙව නස්සති, අත්තා පන ඉධ පරත්ථ ව සොයෙවාති මඤ්ඤන්ති. සො හි සයංයෙව ආලොකෙතිති කත්වා “ලොකො”ති මඤ්ඤන්ති. අසස්සතොති අනිව්චො. අත්තා සරිරෙතෙව සහ නස්සතිති මඤ්ඤන්ති. අත්තවාති පරිත්තෙ කසිණෙ කුමාරං උප්පාදෙත්වා තංපරිත්තකසිණාරම්මණං චිත්තං සපරියන්තො අත්තාති මඤ්ඤන්ති. අනත්තවාති න අත්තවා අප්පමාණෙ කසිණෙ කුමාරං උප්පාදෙත්වා තංඅප්පමාණකසිණාරම්මණං චිත්තං අපරියන්තො අත්තාති මඤ්ඤන්ති. තං ජීවං තං සරිරන්ති ජීවො ව සරිරඤ්ඤං තංයෙව. ජීවොති අත්තා, ලිඛිතවිපල්ලාසෙන නපුංසකවචනං කතං. සරිරන්ති රාසට්ඨෙත ඛන්ධපඤ්ඤං. අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරිරන්ති අඤ්ඤො ජීවො අඤ්ඤං ඛන්ධපඤ්ඤං. හොති තථාගතො පරං මරණාති ඛන්ධා ඉධෙව විනස්සන්ති, සත්තො මරණො පරං හොති විජ්ජති න නස්සති. “තථාගතො”ති චෙත්ථ සත්තාධිවචනන්ති වදන්ති. කෙච් පන “තථාගතොති අරහා”ති වදන්ති. ඉමෙ “න හොති”ති පක්ඛෙ දොසං දිස්වා එවං ගණ්හන්ති. න හොති තථාගතො පරං මරණාති ඛන්ධාපි ඉධෙව නස්සන්ති, තථාගතො ව මරණො පරං න හොති උච්ඡිජ්ජති විනස්සති. ඉමෙ “හොති”ති පක්ඛෙ දොසං දිස්වා එවං ගණ්හන්ති. හොති ව න ව හොතිති ඉමෙ එකෙකපක්ඛපරිග්ගහෙ දොසං දිස්වා උභයපක්ඛං ගණ්හන්ති. තෙව හොති න න හොතිති ඉමෙ උභයපක්ඛපරිග්ගහෙ උභයදොසාපත්තිං දිස්වා “හොතිති ව න හොති, තෙව හොතිති ව න හොති”ති අමරාවික්ඛෙපපක්ඛං ගණ්හන්ති.

අයං පනෙත්ථ අට්ඨකථානගො – “සස්සනො ලොකොති වා” තිආදීහි දසහාකාරෙහි දිට්ඨිපභෙදොව වුත්තො. තත්ථ සස්සනො ලොකොති ව ඛන්ධපඤ්චකං ලොකොති ගහෙත්වා “අයං ලොකො නිච්චො ධුවො සබ්බකාලිකො” ති ගණ්හන්තස්ස සස්සන්ති ගහණාකාරජ්ජවත්තා දිට්ඨි. අසස්සනොති තමෙව ලොකං “උච්ඡිජ්ජති විනස්සති” ති ගණ්හන්තස්ස උච්ඡෙදග්ගහණාකාරජ්ජවත්තා දිට්ඨි. අන්තවාති පරිත්තකසිංහලාහිතො සුජ්ජමත්තෙ වා සරාවමත්තෙ වා කසිණෙ සමාපන්තස්ස අන්තොසමාපත්තියං පවත්තිතරූපාරූපධම්මෙ “ලොකො” ති ව කසිණපරිච්ඡෙදන්තෙන “අන්තවා” ති ව ගණ්හන්තස්ස “අන්තවා ලොකො” ති ගහණාකාරජ්ජවත්තා දිට්ඨි. සා සස්සනදිට්ඨිහි හොති උච්ඡෙදදිට්ඨිහි. විපුලකසිංහලාහිතො පන තස්මිං කසිණෙ සමාපන්තස්ස අන්තොසමාපත්තියං පවත්තිතරූපාරූපධම්මෙ “ලොකො” ති ව කසිණපරිච්ඡෙදන්තෙන “න අන්තවා” ති ව ගණ්හන්තස්ස “අන්තවා ලොකො” ති ගහණාකාරජ්ජවත්තා දිට්ඨි. සා සස්සනදිට්ඨිහි හොති උච්ඡෙදදිට්ඨිහි. තං ජීවං තං සරීරන්ති හෙදනාධම්මස්ස සරීරස්සෙව “ජීව”න්ති ගහිතත්තා “සරීරෙ උච්ඡිජ්ජමානෙ ජීවමිති උච්ඡිජ්ජති” ති උච්ඡෙදග්ගහණාකාරජ්ජවත්තා දිට්ඨි. දුතියපදෙ සරීරතො අඤ්ඤස්ස ජීවස්ස ගහිතත්තා “සරීරෙ උච්ඡිජ්ජමානෙහි ජීවං න උච්ඡිජ්ජති” ති සස්සනග්ගහණාකාරජ්ජවත්තා දිට්ඨි. හොති තථාගතොතිආදීසු “සත්තො තථාගතො නාම, සො පරං මරණා හොති” ති ගණ්හතො පට්ඨා සස්සනදිට්ඨි. “න හොති” ති ගණ්හතො දුතියා උච්ඡෙදදිට්ඨි. “හොති ව න ව හොති” ති ගණ්හතො තතියා ඵකච්චසස්සනදිට්ඨි. “නෙව හොති න න හොති” ති ගණ්හතො චතුත්ථා අමරාවික්ඛෙපදිට්ඨිති.

ඉතීති වුත්තජ්ජකාරදිට්ඨිනිස්සයනිදස්සනං. භවදිට්ඨිසන්තිස්සිකා වා සත්තා හොන්ති විභවදිට්ඨිසන්තිස්සිකා වාති භවො වුච්චති සස්සනො, සස්සනවසෙන උජ්ජජ්ජමානදිට්ඨි භවදිට්ඨි, භවොති දිට්ඨිති වුත්තං හොති. විභවො වුච්චති උච්ඡෙදො, උච්ඡෙදවසෙන උජ්ජජ්ජමානදිට්ඨි විභවදිට්ඨි, විභවොති දිට්ඨිති වුත්තං හොති. වුත්තජ්ජකාරා දසවිධා දිට්ඨි භවදිට්ඨි ව විභවදිට්ඨි වාති ද්විධාව හොති. තාසු ද්විසු ඵකෙකං සන්තිස්සිකා අපස්සිකා අල්ලිනා සත්තා හොන්ති.

ඵතෙ වා පන උභො අත්තෙ අනුපගම්මානි ඵත්ථ “අග්ගිතො වා උදකතො වා මිටුහෙදා වා” තිආදීසු (දී. නි. 2.152) විය වා-සද්දො සමුච්චයත්ථො. ඵතෙ වුත්තජ්ජකාරෙ සස්සතුව්ඡෙදවසෙන ද්වෙ පක්ඛෙ ව න උපගන්ත්වා අනල්ලිසිත්වා පහායාති අත්ථො. “අනුලොමිකා වා ඛන්ති” ති විකජ්ජත්ථොව. ඉදජ්ජව්චයනාපට්ච්චසමුජ්ජන්තෙසුති ඉමෙසං ජරාමරණාදීනං පච්චයා ඉදජ්ජව්චයා, ඉදජ්ජව්චයා ඵව ඉදජ්ජව්චයනා, ඉදජ්ජව්චයානං වා සමුහො ඉදජ්ජව්චයනා. ලක්ඛණං පනෙත්ථ සද්දසත්ථතො පරියෙසිතබ්බං. තෙ තෙ පච්චයෙ පට්ච්ච සහ සම්මා ව උජ්ජන්තා පට්ච්චසමුජ්ජන්තා. තස්සා ඉදජ්ජව්චයනාය ව තෙසු පට්ච්චසමුජ්ජන්තෙසු ව ධම්මෙසු. අනුලොමිකාති ලොකුත්තරධම්මානං අනුලොමතො අනුලොමිකා. ඛන්තීති ඤාණං. ඤාණඤ්ඤි බමනතො ඛන්ති. පටිලද්ධා හොතීති සත්තෙහි අධිගතා හොති. ඉදජ්ජව්චයනාය ඛන්තියා

උච්ඡේදන්තානුපගමො හොති පච්චයුජ්ජන්තධම්මානං පච්චයසාමග්ගියං
 ආයත්තවුත්තිත්තා පච්චයානුපරමදස්සනෙන ඵලානුපරමදස්සනතො.
 පට්ච්චසමුජ්ජන්තෙසු ධම්මෙසු ඛන්තියා සස්සත්තානුපගමො හොති
 පච්චයසාමග්ගියං නවනවානං පච්චයුජ්ජන්තධම්මානං උජ්ජාදදස්සනතො.
 එවමෙන උභො අන්තෙ අනුපගම්ම
 පට්ච්චසමුජ්ජාදපට්ච්චසමුජ්ජන්තධම්මදස්සනෙන න උච්ඡේදො න සස්සතොති
 පවත්තං සම්මාදස්සනං “අනුලොමිකා ඛන්ති”ති වෙදිතබ්බං. එවඤ්ඤි
 තදුභයදිට්ඨිපටිපක්ඛභූතා සම්මාදිට්ඨි වුත්තා හොති. යථාභූතං වා ඤාණන්ති
 යථාභූතං යථාසභාවං නෙය්‍යං. තත්ථ පවත්තඤාණමිපි විසයවොහාරෙන
 “යථාභූතඤාණ”න්ති වුත්තං. තං පන සඬබ්බාරුපෙක්ඛාපරියන්තං විපස්සනාඤාණං
 ඉධාධිජ්ජෙනං. හෙට්ඨා පන “යථාභූතඤාණදස්සන”න්ති භයතුපට්ඨානඤාණං
 වුත්තං. යථාභූතං වා ඤාණං සත්තෙහි පටිලද්ධං හොතීති සම්බන්ධො.

ඉදානි “සස්සතො ලොකො”තිආදීහි මිච්ඡාදිට්ඨිපරිභාවිතං “එතෙ වා
 පනා”තිආදීහි සම්මාදිට්ඨිපරිභාවිතං සත්තසන්නානං දස්සෙත්වා “කාමං
 සෙවන්තඤ්ඤවා”තිආදීහි සෙසාකුසලෙහි සෙසකුසලෙහි ව පරිභාවිතං
 සත්තසන්නානං දස්සෙති. තත්ථ කාමං සෙවන්තංයෙව පුග්ගලං තථාගතො
 ජානාතීති යොජනා කාතබ්බා. සෙවන්තන්ති ව අභිණ්භසමුදාවාරවසෙන සෙවමානං.
 පුබ්බෙ ආසෙවිතවසෙන කිලෙසකාමො ගරු අස්සාති කාමගරුකො. තථෙව කාමො
 ආසයෙ සන්නානෙ අස්සාති කාමාසයො. සන්නානවසෙනෙව කාමෙ අධිමුත්තො
 ලග්ගොති කාමාධිමුත්තො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. නෙක්ඛම්මාදීනි
 වුත්තත්ථානෙව. කාමාදීහි ව තිහි සෙසාකුසලා, නෙක්ඛම්මාදීහි තිහි සෙසකුසලා
 ගහිතාව හොන්තීති වෙදිතබ්බං. “අයං සත්තානං ආසයො”ති තිධා වුත්තං
 සන්නානමෙව දස්සෙති.

අයං පනෙත්ථ අට්ඨකථානයො – “ඉති භවදිට්ඨිසන්නිස්සිතා වා”ති එවං
 සස්සතදිට්ඨිං වා සන්නිස්සිතා. සස්සතදිට්ඨි හි එත්ථ භවදිට්ඨිති වුත්තා, උච්ඡේදදිට්ඨි
 ව විභවදිට්ඨිති. සබ්බදිට්ඨිනඤ්ඤි සස්සතච්ඡේදදිට්ඨිහි සඬගහිතත්තා සබ්බෙපිමෙ
 දිට්ඨිගතිකා සත්තා ඉමාව ද්වෙ දිට්ඨියො සන්නිස්සිතා හොන්ති. වුත්තමිපි වෙතං
 “ද්වයනිස්සිතො බ්වායං, කච්චාන, ලොකො යෙභුය්‍යෙන අත්ථිතඤ්ඤෙව
 නත්ථිතඤ්ඤවා”ති (සං. නි. 2.15). එත්ථ හි අත්ථිතාති සස්සතං. නත්ථිතාති
 උච්ඡේදො. අයං තාව වට්ටනිස්සිතානං පුපුජ්ජනානං සත්තානං ආසයො. ඉදානි
 විවට්ටනිස්සිතානං සුද්ධසත්තානං ආසයං දස්සෙතුං “එතෙ වා පන උභො අන්තෙ
 අනුපගම්මා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ “එතෙ වා පනා”ති එතෙයෙව. “උභො
 අන්තෙ”ති සස්සතච්ඡේදසඬබ්බාතෙ ද්වෙ අන්තෙ. “අනුපගම්මා”ති න අල්ලිසිත්වා.
 “ඉදජ්ජපච්චයතාපට්ච්චසමුජ්ජන්තෙසු ධම්මෙසු”ති ඉදජ්ජපච්චයතාය වෙව
 පට්ච්චසමුජ්ජන්තධම්මෙසු ව. “අනුලොමිකා ඛන්ති”ති විපස්සනාඤාණං.
 “යථාභූතං ඤාණ”න්ති මග්ගඤාණං. ඉදං වුත්තං හොති – යා පට්ච්චසමුජ්ජාදෙ
 වෙව පට්ච්චසමුජ්ජන්තධම්මෙසු ව එතෙ උභො සස්සතච්ඡේදඅන්තෙ අනුපගන්ත්වා
 විපස්සනා පටිලද්ධා, යඤ්ඤ තතො උත්තරි මග්ගඤාණං, අයං සත්තානං ආසයො.

අයං වට්ටනිස්සිතානඤ්ච විවට්ටනිස්සිතානඤ්ච සබ්බෙසම්මි සත්තානං ආසයො ඉදං වසනට්ඨානන්ති. අයං ආවරියානං සමානට්ඨකථා.

විතණ්ඩවාදී පනාහ “මග්ගො නාම වාසං විද්ධංසෙන්නො ගච්ඡති, ත්වං මග්ගො වාසොති වදෙසී”ති? සො වත්තබ්බො “ත්වං අරියවාසභාණකො හොසී න හොසී”ති? සචෙ “න හොමී”ති වදති, “ත්වං අභාණකතාය න ජානාසී”ති වත්තබ්බො. සචෙ “භාණකොස්මී”ති වදති, “සුත්තං ආහරා”ති වත්තබ්බො. සචෙ ආහරති, ඉච්චෙතං කුසලං. නො චෙ ආහරති, සයං ආහරිතබ්බං “දසයිමෙ, භික්ඛචෙ, අරියවාසා, යදරියා ආවසිංසු වා ආවසන්ති වා ආවසිස්සන්ති වා”ති (අ. නි. 10.19). එතඤ්ඤි සුත්තං මග්ගස්ස වාසභාවං දීපෙති. තස්මා සුකථිතමෙවෙනන්ති. ඉමං පන භගවා සත්තානං ආසයං ජානන්තො ඉමෙසඤ්ච දිට්ඨිගතානං ඉමෙසඤ්ච විපස්සනාඤ්ඤාණමග්ගඤ්ඤාණානං අප්පචන්තික්ඛණෙපි ජානාති එව. තස්මායෙව ච “කාමං සෙවන්තංයෙව ජානාති”තිආදි වුත්තන්ති.

අනුසයනිද්දෙසෙ අනුසයාති කෙනට්ඨෙන අනුසයා? අනුසයනට්ඨෙන. කො එස අනුසයනට්ඨො නාමාති? අප්පභීනට්ඨො. එතෙ හි අප්පභීනට්ඨෙන තස්ස තස්ස සත්තානෙ අනුසෙන්නි නාම. තස්මා “අනුසයා”ති වුව්චන්ති. අනුසෙන්නීති අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. අථාපි සියා – අනුසයනට්ඨො නාම අප්පභීනාකාරො, සො ච උප්පජ්ජන්ති වත්තුං න යුජ්ජති, තස්මා න අනුසයා උප්පජ්ජන්තීති. තත්ත්වං පටිච්චනං – න අප්පභීනාකාරො, අනුසයොති පන අප්පභීනට්ඨෙන ථාමගතකිලෙසො වුව්චති. සො චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො සප්පච්චයට්ඨෙන සහෙතුකො එකන්තාකුසලො අතීතොපි හොති අනාගතොපි පච්චුප්පන්නොපි, තස්මා උප්පජ්ජන්ති වත්තුං යුජ්ජති. තත්ත්වං පමාණං – ඉධෙව තාව අභිසම්මසකථාය (පටි. ම. 3.21) “පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජ්ඣති”ති පුච්ඡං කත්වා අනුසයානං පච්චුප්පන්නභාවස්ස අත්ථිතාය “ථාමගතො අනුසයං පජ්ඣති”ති වුත්තං. ධම්මසංඛගණියං මොහස්ස පදභාජනෙ “අවිජ්ජානුසයො අවිජ්ජාපරිශුද්ධානං අවිජ්ජාලඬ්ඨි මොහො අකුසලමූලං, අයං තස්මිං සමයෙ මොහො හොති”ති (ධ. ස. 390) අකුසලචිත්තෙන සද්ධිං මොහස්ස උප්පන්නභාවො වුත්තො. කථාවත්ථුස්මිං “අනුසයා අබ්‍යාකතා අනුසයා අහෙතුකා අනුසයා චිත්තච්ඡෙදයුත්තා”ති සබ්බෙ වාදා පටිසෙධිතා. අනුසයයමකෙ සත්තන්තං මහාවාරානං අඤ්ඤතරස්මිං උප්පජ්ජනවාරෙ “යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජති”තිආදි (යම. 2.අනුසයයමක.300) වුත්තං. තස්මා “අනුසෙන්නීති අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්ති”ති යං වුත්තං, තං ඉමිනා තන්තිප්පමාණෙන යුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යම්පි “චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො”තිආදි වුත්තං, තම්පි සුවුත්තමෙව. අනුසයො හි නාමෙස පරිනිප්පන්නො චිත්තසම්පයුත්තො අකුසලධම්මොති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

කාමරාගානුසයොතිආදීසු කාමරාගො ච සො අප්පභීනට්ඨෙන අනුසයො වාති කාමරාගානුසයො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. කාමරාගානුසයො චෙත්ථ ලොභසහගතචිත්තෙසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන ච මනාපෙසු

අවසෙසකාමාවචරධම්මෙසු ආරම්මණවසෙනෙව උප්පජ්ජමානො ලොභො.
 පටිසානුසයො ච දොමනස්සසහගතචිත්තෙසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන ච
 අමනාපෙසු අවසෙසකාමාවචරධම්මෙසු ආරම්මණවසෙනෙව උප්පජ්ජමානො
 දොසො. මානානුසයො දිට්ඨිගතචිප්පයුත්තලොභසහගතචිත්තෙසු සහජාතවසෙන
 ආරම්මණවසෙන ච දුක්ඛවෙදනාවජ්ජෙසු අවසෙසකාමාවචරධම්මෙසු
 රූපාරූපාවචරධම්මෙසු ච ආරම්මණවසෙනෙව උප්පජ්ජමානො මානො.
 දිට්ඨානුසයො චතුසු දිට්ඨිගතසම්පයුත්තෙසු. විචිකිච්ඡානුසයො විචිකිච්ඡාසහගතෙ.
 අවිජ්ජානුසයො ද්වාදසසු අකුසලචිත්තෙසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන ච.
 තයොපි අවසෙසතෙභුමකධම්මෙසු ආරම්මණවසෙනෙව උප්පජ්ජමානො
 දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාමොහා. භවරාගානුසයො චතුසු දිට්ඨිගතචිප්පයුත්තෙසු
 උප්පජ්ජමානොපි සහජාතවසෙන න චුත්තො, ආරම්මණවසෙනෙව පන
 රූපාරූපාවචරධම්මෙසු උප්පජ්ජමානො ලොභො චුත්තො.

114. ඉදානි යථාචුත්තානං අනුසයානං අනුසයනට්ඨානං දස්සෙන්නො යං
 ලොකෙතිආදිමාහ. තත්ථ යං ලොකෙ පියරූපන්ති යං ඉමස්මිං ලොකෙ පියජාතිකං
 පියසභාවං. සාතරූපන්ති සාතජාතිකං අස්සාදපදට්ඨානං ඉට්ඨාරම්මණං. එත්ථ
 සත්තානං කාමරාගානුසයො අනුසෙතීති එතස්මිං ඉට්ඨාරම්මණෙ සත්තානං
 අප්පභීනට්ඨෙන කාමරාගානුසයො අනුසෙති. “පියරූපං සාතරූප”න්ති ච ඉධ
 කාමාවචරධම්මොයෙව අධිප්පෙනො. යථා නාම උදකෙ නිමුග්ගස්ස හෙට්ඨා ච උපරි
 ච සමන්තා ච උදකමෙව හොති, එවමෙව ඉට්ඨාරම්මණෙ රාගුප්පන්ති නාම
 සත්තානං ආවිණ්ණසමාවිණ්ණා. තථා අනිට්ඨාරම්මණෙ පටිසුප්පන්ති. ඉති ඉමෙසු
 ද්විසු ධම්මෙසුති එවං ඉමෙසු ද්විසු ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණධම්මෙසු. අවිජ්ජානුපතිතාති
 කාමරාගපටිසසම්පයුත්තා හුත්වා ආරම්මණකරණවසෙන අවිජ්ජා අනුපතිතා
 අනුගතා. විච්ඡේදං කත්වාපි පායො. තදෙකට්ඨොති තාය අවිජ්ජාය
 සහජෙකට්ඨවසෙන එකතො යීතො. මානො ච දිට්ඨි ච විචිකිච්ඡා වාති
 නවවිධමානො, ද්වාසට්ඨිවිධා දිට්ඨි, අට්ඨවත්ථුකා විචිකිච්ඡා, තදෙකට්ඨො මානො
 ච තදෙකට්ඨා දිට්ඨි ච තදෙකට්ඨා විචිකිච්ඡා වාති යොජනා. දට්ඨබ්බාති පස්සිතබ්බා
 අවගන්තබ්බා. තයො එකතො කත්වා බහුවචනං කතං. භවරාගානුසයො පනෙත්ථ
 කාමරාගානුසයෙනෙව සඬගහිතොති වෙදිතබ්බො.

වරිතනිද්දෙසෙ තෙරස වෙතනා පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො. ද්වාදස
 අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො. චතස්සො ආනෙඤ්ජාභිසඬ්ඛාරො. තත්ථ කාමාවචරො
 පරිත්තභුමකො. ඉතරො මහාභුමකො. තිසුපි වා එතෙසු යො කොචි අප්පට්ඨකො
 පරිත්තභුමකො, මහාවිපාකො මහාභුමකොති වෙදිතබ්බො.

115. අධිමුත්තිනිද්දෙසෙ සන්තීති සංවිජ්ජන්ති. භීතාධිමුත්තිකාති
 ලාමකජ්ඣාසයා. පණ්ණාධිමුත්තිකාති කල්‍යාණජ්ඣාසයා. සෙවන්තීති නිස්සයන්ති
 අල්ලියන්ති. හජන්තීති උපසඬකමන්ති. පයිරූපාසන්තීති පුනප්පුනං උපසඬකමන්ති.
 සවෙ හි ආවරියුපජ්ඣායා න සිලවන්තො හොන්ති, අන්තෙවාසිකසද්ධිවිහාරිකා
 සිලවන්තො, තෙ අත්තනො ආවරියුපජ්ඣායෙපි න උපසඬකමන්ති, අත්තනො

සදිසෙ සාරුප්පෙ භික්ඛුයෙව උපසඬකමන්ති. සවෙපි ආවරියුපජ්ඣායා සාරුප්පා භික්ඛු, ඉතරෙ අසාරුප්පා, තෙපි න ආවරියුපජ්ඣායෙ උපසඬකමන්ති, අත්තනො සදිසෙ භිනාධිමුත්තිකෙයෙව උපසඬකමන්ති. එවං උපසඬකමනං පන න කෙවලං එතරහියෙව, අතීතානාගතෙපිති දස්සෙතුං අතීතමිපි අද්ධානන්තිආදිමාහ. තත්ථ අතීතමිපි අද්ධානන්ති අතීතස්මිං කාලෙ, අවචන්තසංයොගත්ථෙ වා උපයොගවචනං. සෙසං උත්තානත්ථමෙව. ඉදං පන දුස්සිලානං දුස්සිලසෙවනමෙව, සිලවත්තානං සිලවත්තසෙවනමෙව, දුප්පඤ්ඤානං දුප්පඤ්ඤසෙවනමෙව, පඤ්ඤවත්තානං පඤ්ඤවත්තසෙවනමෙව කො නියමෙතීති? අජ්ඣාසයධාතු නියමෙතීති.

භබ්බාභබ්බනිද්දෙසෙ ඡඩ්ඛෙතබ්බෙ පයමං නිද්දිසිත්වා ගහෙනබ්බෙ පච්ඡා නිද්දිසිතුං උද්දෙසස්ස උප්පට්ඨායා පයමං අභබ්බා නිද්දිට්ඨා. උද්දෙසෙ පන ද්වන්ද්වසමාසෙ අවචිතස්ස ව මන්දක්ඛරස්ස ව පදස්ස පුබ්බනිපාතලක්ඛණවසෙන භබ්බසද්දො පුබ්බං පයුත්තො. කම්මාවරණෙනාති පඤ්චවිධෙන ආනන්තරියකම්මෙන. සමන්තාගතාති සමඬගීභූතා. කිලෙසාවරණෙනාති නියතමිච්ඡාදිට්ඨියා. ඉමානි ද්වෙ සග්ගමග්ගානං ආවරණතො ආවරණාති. භික්ඛුනීදුසකාදීනි කම්මානිපි කම්මාවරණෙනෙව සඬගිතාති. විපාකාවරණෙනාති අහෙතුකපට්ඨන්ධියා. යස්මා පන දුහෙතුකානමිපි අරියමග්ගපට්ඨෙධො නත්ථි, තස්මා දුහෙතුකා පට්ඨන්ධිපි විපාකාවරණමෙවාති වෙදිතබ්බා, අස්සද්ධාති බුද්ධාදීසු සද්ධාරහිතා. අව්ඡන්දිකාති කත්තුකමානාකුසලච්ඡන්දරහිතා. උත්තරකුරුකා මනුස්සා අව්ඡන්දිකට්ඨානං පට්ඨියා. දුප්පඤ්ඤාති භවඬගපඤ්ඤාය පරිහිතා. භවඬගපඤ්ඤාය පන පරිපුණ්ණායපි යස්ස භවඬගං ලොකුත්තරස්ස පාදකං න හොති, සොපි දුප්පඤ්ඤායෙව නාම. අභබ්බා නියාමං ඔක්කමිතුං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තන්ති කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තනියාමසඬබ්බානං අරියමග්ගං ඔක්කමිතුං අභබ්බා. අරියමග්ගො හි සම්මා සභාවොති සම්මත්තං, සොයෙව අනන්තරඵලදානෙ, සයමෙව වා අවලභාවතො නියාමො, තං ඔක්කමිතුං පටිසිතුං අභබ්බා. න කම්මාවරණෙනාතිආදීනි චුත්තවිපරියායෙනෙව වෙදිතබ්බානීති.

ආසයානුසයඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

70. යමකපාටිභීරඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

116. යමකපාටිභීරඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ අසාධාරණං සාවකෙහීති

සෙසාසාධාරණඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ අඤ්ඤවචනෙහි ඔකාසාභාවතො න චුත්තං, ඉධ පන අඤ්ඤවචනාභාවතො චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. උපරිමකායතොති නාභියා උද්ධං සරීරතො. අග්ගික්ඛන්ධො පවත්තතීති තෙජොකසිණාරම්මණං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා චුට්ඨාය “උපරිමකායතො අග්ගිජාලා චුට්ඨාතු”ති ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා අනන්තරං අභිඤ්ඤාඤාණෙන “උපරිමකායතො අග්ගිජාලා චුට්ඨාතු”ති අධිට්ඨිතෙ සහ අධිට්ඨානා උපරිමකායතො අග්ගිජාලා චුට්ඨාති. සා හි ඉධ රාසට්ඨෙත ඛන්ධොති චුත්තා. හෙට්ඨිමකායතොති නාභිතො හෙට්ඨා සරීරතො.

උදකඩාරා පවත්නැති ආපොකසිණාරම්මණං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “හෙට්ඨිමකායතො උදකඩාරා වුට්ඨාතු” ති ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා අනන්තරං අභිඤ්ඤාඤාණෙන “හෙට්ඨිමකායතො උදකඩාරා වුට්ඨාතු” ති අධිට්ඨිතෙ සහ අධිට්ඨානා හෙට්ඨිමකායතො උදකඩාරා වුට්ඨාති. උභයත්ථාපි අබ්බොච්ඡෙදවසෙන පවත්නැති වුත්තං. අධිට්ඨානස්ස ආවජ්ජනස්ස ච අන්තරෙ ද්වෙ භවඬගචිත්තානි වත්තන්ති. තස්මායෙව යුගලා හුත්වා අග්ගික්ඛන්ධඋදකඩාරා පවත්නන්ති, අන්තරං න පඤ්ඤායති. අඤ්ඤෙසං පන භවඬගපරිච්ඡෙදො නත්ථි. පුරත්ථිමකායතොති අභිමුඛපස්සතො. පච්ඡිමකායතොති පිට්ඨිපස්සතො. දක්ඛිණඅක්ඛිතො වාමඅක්ඛිතොතිආදි සමාසපාඨොයෙව, න අඤ්ඤො. දක්ඛිණනාසිකාසොතතො වාමනාසිකාසොතතොති පාඨො සුන්දරො. රස්සං කත්වාපි පඨන්ති. අංසකුටතොති එත්ථ අබ්භුග්ගතට්ඨෙත කුටො වියාති කුටො, අංසොයෙව කුටො අංසකුටො. අඬගුලඬගුලෙහිති අඬගුලිහි අඬගුලිහි. අඬගුලන්තරිකාහිති අඬගුලිනං අන්තරිකාහි. එකෙකලොමතො අග්ගික්ඛන්ධො පවත්නති, එකෙකලොමතො උදකඩාරා පවත්නැති උභයත්ථාපි ආමෙඬිතවචනෙන සබ්බලොමානං පරියාදින්තන්තා එකෙකලොමතොව අග්ගික්ඛන්ධඋදකඩාරා යුගලා යුගලා හුත්වා පවත්නන්ති වුත්තං හොති. ලොමකුපතො ලොමකුපතො අග්ගික්ඛන්ධො පවත්නති, ලොමකුපතො ලොමකුපතො උදකඩාරා පවත්නැති එත්ථාපි එසෙව නයො. කෙසුචි පොත්ථකෙසු “එකෙකලොමතො අග්ගික්ඛන්ධො පවත්නති. ලොමකුපතො ලොමකුපතො උදකඩාරා පවත්නති, ලොමකුපතො ලොමකුපතො අග්ගික්ඛන්ධො පවත්නති, එකෙකලොමතො උදකඩාරා පවත්නැති” ති ලිඛිතං. තම්පි යුජ්ජතියෙව. පාටිභිරස්ස අතිසුඛුමත්තදීපනතො පන පුරිමපාඨොයෙව සුන්දරතරො.

ඉදානි ඡන්තං වණ්ණානන්ති කො සම්බන්ධො? හෙට්ඨා “උපරිමකායතො” තිආදිහි අනෙකෙහි සරීරාවයවා වුත්තා. තෙන සරීරාවයවසම්බන්ධො පවත්නැති වචනසම්බන්ධෙන ච යමකපාටිභිරාධිකාරෙන ච ඡන්තං වණ්ණානං සරීරාවයවභූතානං රස්මියො යමකා හුත්වා පවත්නන්ති වුත්තං හොති. සාම්චවනසම්බන්ධෙන ච අවස්සං “රස්මියො” ති පාඨසෙසො ඉච්ඡිතබ්බොයෙව. නිලානන්ති උමාපුජ්චවණ්ණානං. ජිතකානන්ති කණිකාරපුජ්චවණ්ණානං. ලොහිතකානන්ති ඉන්ද්‍රගොපකවණ්ණානං. ඔදාතානන්ති ඔසධිතාරකවණ්ණානං. මඤ්ජිට්ඨානන්ති මන්දරත්තවණ්ණානං. පහස්සරානන්ති පහාසනපකතිකානං. පහස්සරවණ්ණානං. පහස්සරවණ්ණෙ විසුං අවිජ්ජමානෙපි වුත්තෙසු පඤ්චසු වණ්ණෙසු යෙ යෙ පහා සමුජ්ජලා, තෙ තෙ පහස්සරා. තථා හි තථාගතස්ස යමකපාටිභිරං කරොන්තස්ස යමකපාටිභිරඤාණබලෙනෙව කෙසමස්සුනඤ්චෙව අක්ඛිතඤ්ච නිලට්ඨානෙහි නිලරස්මියො නික්ඛමන්ති, යාසං වසෙන ගගනතලං අඤ්ජනවුණ්ණසමොකිණ්ණං විය උමාපුජ්චනිලුප්පලදලසඤ්ජන්තං විය චිතිපතන්තමණිතාලවණ්ටං විය පසාරිතමෙවකපටං විය ච හොති. ඡට්ටො වෙව අක්ඛිතඤ්ච ජිතකට්ඨානෙහි ජිතරස්මියො නික්ඛමන්ති, යාසං වසෙන දිසාභාගා සුවණ්ණරසනිසිඤ්චමානා විය සුවණ්ණපටපසාරිතා විය කුඬකුමවුණ්ණකණිකාරපුජ්චසම්පරිකිණ්ණා විය ච විරොචන්ති. මංසලොහිතෙහි වෙව අක්ඛිතඤ්ච රත්තට්ඨානෙහි ලොහිතරස්මියො

නික්බමන්ති, යාසං වසෙන දිසාභාගා විනපිට්ඨවුණ්ණරඤ්ජිතා විය
සුපක්කලාබාරසනිසිඤ්චමානා විය රත්තකම්බලපරික්ඛිත්තා විය
ජයසුමනපාලිහද්දකබන්ධුජීවකකුසුමසම්පරිකිණ්ණා විය ව විරොචන්ති. අට්ඨිහි
වෙව දන්තෙහි ව අක්ඛිනඤ්ච සෙනට්ඨානෙහි ඔදාතරස්මියො නික්බමන්ති, යාසං
වසෙන දිසාභාගා රජතකුටෙහි ආසිඤ්චමානබිරධාරාසම්පරිකිණ්ණා විය
පසාරිතරජතපට්ටවිතානා විය විතිපතන්තරජතතාලවණ්ටා විය
කුන්දකුමුදසින්දුවාරසුමනමල්ලිකාදිකුසුමසඤ්ජන්තා විය ව විරොචන්ති.
හත්ථතලපාදතලාදීහි මන්දරත්තට්ඨානෙහි මඤ්ජිට්ඨරස්මියො නික්බමන්ති, යාසං
වසෙන දිසාභාගා පවාලජාලපරික්ඛිත්තා විය රත්තකුරවකකුසුමසමොකිණ්ණා විය
ව විරොචන්ති. උණ්ණානබාදීහි පහස්සරට්ඨානෙහි පහස්සරස්මියො නික්බමන්ති,
යාසං වසෙන දිසාභාගා ඔසධිතාරකපුඤ්ජපුණ්ණා විය විජ්ජුපටලාදිපරිපුණ්ණා විය ව
විරොචන්ති.

හගවා වඩ්ඪකමතීතිආදි ‘‘හගවතො ව නිම්මිතානඤ්ච නානාඉරියාපට්ඨකරණං
යමකපාටිහිරෙනෙව හොති’’ති දස්සනත්ථං වුත්තං. තෙසඤ්ච නිම්මිතානං
ඉරියාපට්ඨා යුගලාව හුත්වා වත්තන්ති. යදි නිම්මිතා බහුකා හොන්ති,
‘‘නිම්මිතො’’තිආදි කස්මා එකවචනං කතන්ති වෙ? නිම්මිතෙසුපි එකෙකස්ස
නානාඉරියාපට්ඨාවදස්සනත්ථං. බහුවචනෙන හි වුත්තෙ සබ්බෙපි නිම්මිතා සකිං
එකෙකඉරියාපට්ඨිකා විය හොන්ති. එකවචනෙන පන වුත්තෙ නිම්මිතෙසු එකෙකො
නානාඉරියාපට්ඨිකාති ඤායති. තස්මා එකවචනනිද්දෙසො කතො.
වුළපන්ථකත්ථෙරොපි තාව නානාඉරියාපට්ඨිකහික්ඛුනං සහස්සං මාපෙසි, කිං පන
හගවා යමකපාටිහිරෙ බහු නිම්මිතෙ න කරිස්සති. වුළපන්ථකත්ථෙරං මුඤ්චිත්වා
අඤ්ඤෙසං සාවකානං එකාවජ්ජනෙන නානාඉරියාපට්ඨිකානං නානාරූපානඤ්ච
නිම්මානං න ඉජ්ඣති. අනියමෙත්වා හි නිම්මිතා ඉද්ධිමතා සදිසාව හොන්ති.
යානනිසජ්ජාදිසු වා භාසිතතුණ්හිභාවාදිසු වා යං යං ඉද්ධිමා කරොති, තං තදෙව
කරොන්ති, විසදිසකරණං නානාකිරියාකරණඤ්ච ‘‘එත්තකා ඊදිසා හොන්තු,
එත්තකා ඉමං නාම කරොන්තු’’ති විසුං විසුං ආවජ්ජිත්වා අධිට්ඨානෙන ඉජ්ඣති.
තථාගතස්ස පන එකාවජ්ජනාධිට්ඨානෙනෙව නානජ්ජකාරනිම්මානං ඉජ්ඣති.
එවමෙව අග්ගික්ඛන්ධඋදකධාරානිම්මානෙ ව නානාවණ්ණනිම්මානෙ ව වෙදිතබ්බං.
තත්ථ හගවා වඩ්ඪකමතීති ආකාසෙ වා පථවියං වා වඩ්ඪකමති. නිම්මිතොති ඉද්ධියා
මාපිතබුද්ධරූපං. තිට්ඨති වාතිආදීනිපි ආකාසෙ වා පථවියං වා. කජ්ජෙතීති කරොති.
හගවා තිට්ඨතීතිආදිසුපි එසෙව නයොති.

යමකපාටිහිරඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

71. මහාකරුණාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

117. මහාකරුණාඤාණනිද්දෙසෙ බහුකෙහි ආකාරෙහිති ඉදානි වුවිචමානෙහි
එකුනනවුතියා පකාරෙහි. පස්සන්තානන්ති ඤාණවක්ඛුනා ව බුද්ධවක්ඛුනා ව
ඔලොකෙන්තානං. ඔක්කමතීති ඔතරති පටිසති. ආදිත්තොති දුක්ඛලක්ඛණවසෙන

පීළායොගතො සන්තාපනටියෙන ආදීපිතො. “යදනිච්චං, තං දුක්ඛ”න්ති (සං. නි. 3.15) චුත්තත්තා සබ්බසංඛතස්ස වෙච දුක්ඛලක්ඛණවසෙන පීළිතත්තා දුක්ඛස්ස ච කරුණාය මූලභූතත්තා පටිමං දුක්ඛලක්ඛණවසෙන “ආදිත්තො”ති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. රාගාදීහි ආදිත්තතං පන උපරි චක්ඛති. අථ වා ආදිත්තොති රාගාදීහියෙව ආදිත්තො. උපරි පන “තස්ස නත්ථඤ්ඤො කොචි නිබ්බාපෙතා”ති අත්ථාපෙක්ඛනවසෙන පුන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ලොකසන්නිවාසොති පඤ්චක්ඛන්ධා ලුප්ඵනපලුප්ඵනටියෙන ලොකො, තණ්හාදිට්ඨිවසෙන සන්නිවසන්ති එත්ථ සත්තාති සන්නිවාසො, ලොකොච සන්නිවාසො ලොකසන්නිවාසො. දුක්ඛිතං ඛන්ධසන්නානං උපාදාය සත්තවොහාරසබ්භාවතො ලොකසන්නිවාසයොගතො සත්තසමුහොපි ලොකසන්නිවාසො. සොපි ච සහඛන්ධකොයෙව. උය්‍යුත්තොති අනෙකෙසු කිච්චෙසු නිච්චංඝාපාරතාය කතයොගො කතඋස්සාහො, සත්තකිච්චෙසු සඋස්සුක්කොති අත්ථො. සට්ඨන්තූත්තොති වා උය්‍යුත්තො. පයාතොති පබ්බතෙය්‍යා නදී විය අනවට්ඨිතගමනෙන මරණාය යාතුං ආරද්ධො. කුම්මග්ගප්පට්ඨන්තොති කුච්ඡිතං මිච්ඡාමග්ගං පට්ඨන්තො. උපරි පන “විපට්ඨපක්ඛන්දො”ති නානාපදෙහි විසෙසෙත්වා චුත්තං.

උපනීයතීති ජරාවසෙන මරණාය උපනීයති හරියති. ජරා හි “ආයුනො සංභානී”ති (සං. නි. 2.2) චුත්තා. අද්ධුවොති න ථීරො, සදා තථෙව න හොති. යස්මා අද්ධුවො, තස්මා උපනීයතීති පුරිමස්ස කාරණවචනමෙතං. එතෙන සකාරණං ජරාදුක්ඛං චුත්තං. තං ජරාදුක්ඛං දිස්වා ජරාපාරිජුඤ්ඤරහිතාපි විඤ්ඤු පබ්බජන්ති. අනාමොති තායිතුං රක්ඛිතුං සමත්ථෙත රහිතො, අනාරක්ඛොති චුත්තං හොති. අනභිස්සරොති අභිසරිත්වා අභිගන්ත්වා බ්‍යාහරණෙන අස්සාසෙතුං සමත්ථෙත රහිතො, අසහායොති වා අත්ථො. යස්මා අනභිස්සරො, තස්මා අනාමොති පුරිමස්ස කාරණවචනමෙතං. එතෙන සකාරණං පියවිජ්ජයොගදුක්ඛං චුත්තං. තං පියවිජ්ජයොගදුක්ඛං දිස්වා ඤාතිපාරිජුඤ්ඤරහිතාපි විඤ්ඤු පබ්බජන්ති. අස්සකොති සකභණ්ඩරහිතො. සබ්බං පහාය ගමනීයන්ති සකභණ්ඩන්ති සල්ලක්ඛිතං සබ්බං පහාය ලොකෙන ගන්තබ්බං. යස්මා සබ්බං පහාය ගමනීයං, තස්මා අස්සකොති පුරිමස්ස කාරණවචනමෙතං. එතෙන සකාරණං මරණදුක්ඛං චුත්තං. තං දිස්වා භොගපාරිජුඤ්ඤරහිතාපි විඤ්ඤු පබ්බජන්ති. අඤ්ඤත්ථ “කම්මස්සකා මාණවසත්තා”ති (ම. නි. 3.289) චුත්තං, ඉධ ච රට්ඨපාලසුත්තෙ ච “අස්සකො ලොකො”ති (ම. නි. 2.305) චුත්තං, තං කථං යුජ්ජතීති වෙ? පහාය ගමනීයං සන්ධාය “අස්සකො”ති චුත්තං, කම්මං පන න පහාය ගමනීයං. තස්මා “කම්මස්සකා”ති චුත්තං. රට්ඨපාලසුත්තෙයෙව ච එවමෙතං චුත්තං “ත්ථං පන යථාකම්මං ගමිස්සසී”ති (ම. නි. 2.306). ඌනොති පාරිපූරිතො. අතිත්තොති හියොසා හියොසා පත්ථනායපි න සුභිතො. ඉදං ඌනභාවස්ස කාරණවචනං. තණ්හාදාසොති තණ්හාය වසෙ වත්තනතො තණ්හාය දාසභූතො. ඉදං අතිත්තභාවස්ස කාරණවචනං. එතෙන ඉච්ඡාරොගාපදෙසෙන සකාරණං බ්‍යාධිදුක්ඛං චුත්තං. තං බ්‍යාධිදුක්ඛං දිස්වා බ්‍යාධිපාරිජුඤ්ඤරහිතාපි විඤ්ඤු

පබ්බජන්ති. අත්තායනොති පුත්තාදිහිපි තායනස්ස අභාවතො අත්තායනො අනාරක්ඛො, අලබ්භනෙය්‍යාබ්බෙමො වා. අලෙඤ්ඤාති අල්ලීයිතුං නිස්සිතුං අනරහො අල්ලීනානම්පි ච ලෙණකිච්චාකාරකො. අසරණොති නිස්සිත්තානං න භයසාරකො න භයවිනාසකො. අසරණිභූතොති පුරෙ උප්පත්තියා අත්තතො අභාවෙනෙව අසරණො, උප්පත්තිසමකාලමෙව අසරණිභූතොති අත්තො.

උද්ධතොති සබ්බාකුසලෙසු උද්ධච්චස්ස උප්පජ්ජනතො සත්තසන්තානො ච අකුසලුප්පත්තිබාහුල්ලතො අකුසලසමිඨිලොකො තෙන උද්ධච්චෙන උද්ධතො. අවුපසන්තොති අවුපසමනලක්ඛණස්ස උද්ධච්චස්සෙව යොගෙන අවුපසන්තො භත්තමිගපටිභාගො. “උපතීයති ලොකො” තිආදීසු චතුසු ච “උද්ධතො ලොකො” ති ච පඤ්චසු යානෙසු ලොකොති ආගතං, සෙසෙසු ලොකසන්තිවාසොති. උභයථාපි ලොකොයෙව. සසල්ලොති පිළාජනකතාය අත්තොතුදනතාය දුන්නිහරණියතාය ච සල්ලාති සඬ්ඛං ගතෙහි රාගාදිහි සල්ලෙහි සභවත්තකො. විද්ධොති මිගාදයො කදාපි පරෙහි විද්ධා භොන්ති, අයං පන ලොකො නිච්චං අත්තනාව විද්ධො. පුටුසල්ලෙහිති “සත්ත සල්ලාති – රාගසල්ලං, දොසසල්ලං, මොහසල්ලං, මානසල්ලං, දිට්ඨිසල්ලං, කිලෙසසල්ලං, දුච්චරිතසල්ලං” තිති (මහානි. 174) වුත්තෙහි සත්තහි සල්ලෙහි. තස්සාති තස්ස ලොකසන්තිවාසස්ස. සල්ලානං උද්ධතාති තෙසං සල්ලානං සත්තසන්තානතො උද්ධරිතා පුග්ගලො. අඤ්ඤාත්‍ර මයාති මං යපෙත්වා. යෙපි භගවතො සාවකා සල්ලාති උද්ධරන්ති, තෙසං භගවතො වචනෙනෙව උද්ධරණතො භගවා උද්ධරති නාම. අවිජ්ජන්ධකාරාවරණොති අවිජ්ජා එව සභාවදස්සනච්ඡාදනෙන අන්ධං විය කරොතිති අවිජ්ජන්ධකාරො, සොච සභාවාචගමනනිවාරණෙන ආවරණං එතස්සාති අවිජ්ජන්ධකාරාවරණො. කිලෙසපඤ්ජරපක්ඛිත්තොති කිලෙසා එව කුසලගමනසන්තිරුජ්ඣනට්ඨෙන පඤ්ජරොති කිලෙසපඤ්ජරො, අවිජ්ජාපහවෙ කිලෙසපඤ්ජරෙ පක්ඛිත්තො පාතිතො. ආලොකං දස්සෙතාති පඤ්ඤාලොකං දස්සනසිලො, පඤ්ඤාලොකස්ස දස්සෙතාති වා අත්තො. අවිජ්ජාගතොති අවිජ්ජං ගතො පටිට්ඨො. න කෙවලං අවිජ්ජාය ආවරණමත්තමෙව, අථ ඛො ගහනගතො විය අවිජ්ජාකොසස්ස අත්තො පටිට්ඨොති පුරිමතො විසෙසො. අණ්ඩභූතොතිආදයො ච විසෙසායෙව. අණ්ඩභූතොති අණ්ඩෙ භූතො නිබ්බත්තො. යථා හි අණ්ඩෙ නිබ්බත්තා එකච්චෙ සත්තා “අණ්ඩභූතා” ති වුච්චන්ති, එවමයං ලොකො අවිජ්ජණ්ඩකොසෙ නිබ්බත්තත්තා “අණ්ඩභූතො” ති වුච්චති. පරියොනද්ධොති තෙන අවිජ්ජණ්ඩකොසෙන සමන්තතො ඔනද්ධො බද්ධො වෙධිතො.

තත්තාකුලකජාතොති තත්තං විය ආකුලභූතො. යථා නාම දුන්නික්ඛිත්තං මුසිකච්ඡින්නං පෙසකාරානං තත්තං තහිං තහිං ආකුලං භොති, ඉදං අග්ගං ඉදං මූලන්ති අග්ගෙන වා අග්ගං, මූලෙන වා මූලං සමානෙතුං දුක්කරං භොති, එවමෙව සත්තා පච්චයාකාරෙ බලිතා ආකුලා බ්‍යාකුලා භොන්ති, න සක්කොන්ති පච්චයාකාරං උජුං කාතුං. තත්ථ තත්තං පච්චත්තපුරිසකාරෙ යත්වා සක්කාපි භවෙය්‍ය උජුං කාතුං, යපෙත්වා පන ද්වෙ බොධිසත්තෙ අඤ්ඤො සත්තො

අත්තනො ධම්මතාය පච්චයාකාරං උජුං කාතුං සමත්ථො නාම නත්ථී. යථා පන ආකුලං තත්තං කඤ්ඤිකං දත්වා කොච්ඡෙන පහටං තත්ථ තත්ථ කුලකජාතං හොති ගණ්ඨිබද්ධං, එවමයං ලොකො පච්චයෙසු පක්ඛලිත්වා පච්චයෙ උජුං කාතුං අසක්කොන්තො ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතවසෙන කුලකජාතො හොති ගණ්ඨිබද්ධො. යෙ හි කෙච්චි දිට්ඨියො නිස්සිතා, සබ්බෙ තෙ පච්චයං උජුං කාතුං න සක්කොන්තියෙව. කුලාගණ්ඨිකජාතොති කුලාගණ්ඨිකං විය භූතො. කුලාගණ්ඨිකං වුවචති පෙසකාරකඤ්ඤිකසුත්තං. “කුලා නාම සකුණිකා, තස්සා කුලාවකො” තිපි එකෙ. යථා තදුභයමිපි ආකුලං අග්ගෙන වා අග්ගං, මූලෙන වා මූලං සමානෙතො දුක්කරන්ති පුරිමනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. මුඤ්ජපබ්බජභූතොති මුඤ්ජතිණං විය පබ්බජතිණං විය ව භූතො මුඤ්ජතිණපබ්බජතිණසදිසො ජාතො. යථා තාති තිණාති කොට්ටෙන්වා කොට්ටෙන්වා කතරජ්ජු ජිණ්ණකාලෙ කත්ථවි පතීතං ගහෙන්වා තෙසං තිණානං “ඉදං අග්ගං ඉදං මූල” න්ති අග්ගෙන වා අග්ගං, මූලෙන වා මූලං සමානෙතො දුක්කරං, තමිපි පච්චත්තපුරිසකාරෙ යත්වා සක්කා භවෙයා උජුං කාතුං, යපෙන්වා පන ද්වෙ බොධිසත්තෙ අඤ්ඤො සත්තො අත්තනො ධම්මතාය පච්චයාකාරං උජුං කාතුං සමත්ථො නාම නත්ථී. එවමයං ලොකො පච්චයාකාරං උජුං කාතුං අසක්කොන්තො ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතවසෙන ගණ්ඨිජාතො භුත්වා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං සංසාරං නාතිවත්තති.

තත්ථ අපායොති නිරයො තිරච්ඡානයොති පෙත්තිවිසයො අසුරකායො. සබ්බෙපි හි තෙ වඨ්ඨිසඨ්ඨාතස්ස ආයස්ස අභාවතො “අපායො” ති වුවචන්ති. තථා දුක්ඛස්ස ගතිභාවතො දුග්ගති. සුඛසමුස්සයතො විනිපතිත්තා විනිපාතො. ඉතරො පන —

“බන්ධනඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ව;
අබ්බොච්ඡන්තං වත්තමානා, සංසාරොති පවුච්චති”.

තං සබ්බමිපි නාතිවත්තති නාතික්කමති. අථ බො වුත්තො පටිසන්ධිං, පටිසන්ධිතො වුත්තති එවං පුනප්පුනං වුත්තපටිසන්ධියො ගණ්ඨමානො තිසු භවෙසු චතුසු යොනිසු පඤ්චසු ගතිසු සත්තසු විඤ්ඤාණට්ඨිතිසු නවසු සත්තාවාසෙසු මහාසමුද්දෙ වාතුක්ඛිත්තනාචා විය යන්තගොණො විය ව පරිබ්භමතියෙව. අවිජ්ජාවිසදොසසල්ලිත්තොති අවිජ්ජායෙව අකුසලුප්පාදනෙන කුසලජීවිතනාසනතො විසන්ති අවිජ්ජාවිසං, තදෙව සත්තානදුසනතො අවිජ්ජාවිසදොසො, තෙන අනුසයපරියුට්ඨානදුච්චරිතභූතෙන භූසං ලිත්තො මක්ඛිතොති අවිජ්ජාවිසදොසසල්ලිත්තො. කිලෙසකලලීභූතොති අවිජ්ජාදිමූලකා කිලෙසා එව ඔසිදනට්ඨෙන කලලං කද්දමොති කිලෙසකලලං, තදස්ස අත්ථිති කිලෙසකලලී, එවංභූතො. රාගදොසමොභජටාජටිතොති ලොභපටිසාවිජ්ජාසඨ්ඨාතා රාගදොසමොභා එව රූපාදිසු ආරම්මණෙසු හෙට්ඨපරියවසෙන පුනප්පුනං උප්පජ්ජනතො සංසිඛිනට්ඨෙන වෙළුමිබාදීතං සාධාජාලසඨ්ඨාතා ජටා වියාති ජටා, තාය රාගදොසමොභජටාය ජටිතො. යථා නාම වෙළුමිබාදීහි වෙළුආදයො, එවං තාය ජටාය අයං ලොකො ජටිතො විනද්ධො සංසිඛිතිතොති අත්ථො. ජටං

විජටෙනාති ඉමං එවං තෙධාතුකං ලොකං ජටෙන්වා යීතං ජටං විජටෙනා සංඡින්නදිතා සම්පදාලයිතා.

තණ්හාසඤ්ඤාපටිමුක්කොති තණ්හා එව අබ්බොවජින්නං පවත්තිතො සඤ්ඤාපටිමුක්කො සඤ්ඤාපටිමුක්කොති තණ්හාසඤ්ඤාපටිමුක්කො, තස්මිං තණ්හාසඤ්ඤාපටිමුක්කො අනුපවිට්ඨො අන්තොගතොති තණ්හාසඤ්ඤාපටිමුක්කො. තණ්හාජාලෙන ඔත්ථටොති තණ්හා එව පුබ්බෙ වුත්තනයෙන සංසිඛ්ඛනට්ඨෙන ජාලන්ති තණ්හාජාලං, තෙන තණ්හාජාලෙන ඔත්ථටො සමන්තතො ඡාදිතො පලිවෙය්ගො. තණ්හාසොතෙන වුය්හති තණ්හා එව සංසාරෙ ආකච්ඡිතට්ඨෙන සොතොති තණ්හාසොතො, තෙන තණ්හාසොතෙන වුය්හති ආකච්ඡියති. තණ්හාසඤ්ඤාපටිමුක්කො සඤ්ඤාපටිමුක්කොති තණ්හා එව ලොකං වට්ටස්මිං සංයොජනතො ඛන්ධනතො සංයොජනන්ති තණ්හාසංයොජනං, තෙන තණ්හාසංයොජනෙන සඤ්ඤාපටිමුක්කො ඛද්ධො. තණ්හානුසයෙන අනුසටොති තණ්හා එව අනුසයනට්ඨෙන අනුසයොති තණ්හානුසයො, තෙන තණ්හානුසයෙන අනුසටො අනුගතො ථාමගතො. තණ්හාසන්තාපෙන සන්තප්පති තණ්හා එව පවත්තිකාලෙ එලකාලෙ ව ලොකං සන්තාපෙති සන්තාපො, තෙන තණ්හාසන්තාපෙන සන්තප්පති සන්තාපියති. තණ්හාපරිලාභෙන පරිඤ්ඤාති තණ්හා එව බලවහුතා පවත්තිකාලෙ එලකාලෙ ව සමන්තතො දහනට්ඨෙන මහාපරිලාභොති තණ්හාපරිලාභො, තෙන තණ්හාපරිලාභෙන පරිඤ්ඤාති සමන්තතො ඛතියති. දිට්ඨිසඤ්ඤාපටිමුක්කො ඉමිනාව නයෙන යොජෙතබ්බො.

අනුගතොති අනුපවිට්ඨො. අනුසටොති අනුධාවිතො. අභිභූතොති පිළිතො. අබ්බොවජිතොති අභිභූතො අභිමුඛං භූසං පහතො. දුක්ඛෙ පතිට්ඨිතොති දුක්ඛෙ ඛන්ධපඤ්ඤාපටිමුක්කො සුඛවිපල්ලාසෙන පතිට්ඨිතො අභිනිවිට්ඨො.

තණ්හාය උච්චිතොති තණ්හාය උල්ලච්ඡිතො. චක්ඛු හි තණ්හාරජ්ජුනා ආවුනිත්වා රූපනාගදන්තෙ උච්චිතං, සොතාදිති තණ්හාරජ්ජුනා ආවුනිත්වා සද්දාදිනාගදන්තෙසු උච්චිතාති. තංසමච්ඡිලොකොපි උච්චිතොයෙව නාම. ජරාපාකාරපරික්ඛිත්තොති අනතික්කමනීයට්ඨෙන පාකාරභූතාය ජරාය පරිවාරිතො. මච්චිපාසෙන පරික්ඛිත්තොති දුම්මොවනීයට්ඨෙන පාසභූතෙන මරණෙන ඛද්ධො. මහාඛන්ධනඛද්ධොති දළ්භත්තා දුච්ඡෙදත්තා ව මහන්තෙහි ඛන්ධනෙහි ඛද්ධො. රාගඛන්ධනෙනාති රාගො එව ඛන්ධනි සංසාරතො වලිතුං න දෙතීති රාගඛන්ධනං. තෙන රාගඛන්ධනෙන. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. කිලෙසඛන්ධනෙනාති වුත්තාවසෙසෙන කිලෙසඛන්ධනෙන. දුච්චරිතඛන්ධනෙනාති තිවිධෙන. සුචරිතං පන ඛන්ධනමොක්ඛස්ස හෙතුභූතං ඛන්ධනමොක්ඛභූතඤ්ඤා අත්ථි. තස්මා තං න ගහෙතබ්බං.

ඛන්ධනං මොවෙතාති තස්ස ඛන්ධනං මොවෙතා. ඛන්ධනා මොවෙතාතිපි පායො, ඛන්ධනතො තං මොවෙතාති අත්ථො. මහාසම්බ්බාදිපටිපත්තොති කුසලසඤ්ඤාපටිමුක්කො මහාසම්බ්බාදිපටිපත්තො.

රාගදොසමොහමානදිට්ඨිකිලෙසදුච්චරිතගහනං පටිපන්නො. ඔකාසං දස්සෙතාති
 ලොකියලොකුත්තරසමාධිපඤ්ඤාඔකාසං දස්සෙතා. මහාපලිබොධෙන
 පලිබුද්ධොති මහානිවාරණෙන නිවුතො. මහාලෙපෙන වා ලිත්තො. පලිබොධොති
 ච රාගාදිසත්තවිධො එව. “තණ්හාදිට්ඨිපලිබොධො”ති එකෙ. පලිබොධං ඡෙතාති
 තං පලිබොධං ඡින්නො. මහාපපාතෙති පඤ්චගතිපපාතෙ, ජාතිජරාමරණපපාතෙ වා.
 තං සබ්බමිපි දුරුත්තරණට්ඨෙත පපාතො. පපාතා උද්ධතාති තම්හා පපාතතො
 උද්ධරිතා. මහාකන්නාරජපටිපන්නොති
 ජාතිජරාඛ්‍යාධිමරණසොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසකන්නාරං පටිපන්නො.
 සබ්බමිපි තං දුරතික්කමනට්ඨෙත කන්නාරො, තං කන්නාරං තාරෙතා. කන්නාරා
 තාරෙතාති වා පායො. මහාසංසාරජපටිපන්නොති අබ්බොච්ඡින්නං බන්ධසන්නානං
 පටිපන්නො. සංසාරා මොවෙතාති සංසාරතො මොවෙතා. සංසාරං මොවෙතාති වා
 පායො. මහාවිදුග්ගෙති සංසාරවිදුග්ගෙ. සංසාරොයෙව හි දුග්ගමනට්ඨෙත විදුග්ගො.
 සම්පරිවත්තනීති භුසං නිවත්තිත්වා වරති. මහාපලිපෙති මහන්නෙ කාමකද්දමෙ.
 කාමො හි ඔසිදනට්ඨෙත පලිපො. පලිපන්නොති ලග්ගො. මහාපලිපපලිපන්නොතිපි
 පායො.

අබ්භාහතොති සබ්බොපද්දවෙහි අබ්භාහතො. රාගග්ගිනාති රාගාදයොයෙව
 අනුදහනට්ඨෙත අග්ගි, තෙන රාගග්ගිනා. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. උන්තීතකොති
 උග්ගහෙත්වා නීතො, ජාතියා උග්ගහෙත්වා ජරාදිඋපද්දවාය නීතොති අත්ථො. ක-
 කාරො පනෙත්ථ අනුකම්පාය දට්ඨබ්බො. හඤ්ඤති නිව්වමතාණොති
 පරිත්තායකෙන රහිතො සතතං පිළියති. පත්තදණ්ඩොති රාජාදීහි ලද්ධආණො.
 තක්කරොති වොරො. වජ්ජබන්ධනබද්ධොති රාගාදිවජ්ජබන්ධනෙහි බද්ධො.
 ආසාතනපච්චුපට්ඨිතොති මරණධම්මගණ්ඨිකට්ඨානං උපෙච්ච යීතො. කොචි
 බන්ධනා මොවෙතා. කොචි බන්ධනං මොවෙතාතිපි පායො. අනාථොති නත්ථී
 එතස්ස නාථො ඉස්සරො, සයං වා න නාථො න ඉස්සරොති අනාථො, අසරණොති
 වා අත්ථො. පරමකාපඤ්ඤප්පත්තොති ජරාදිපට්ඨාහනෙ අප්පහුතාය අතීව
 කපණභාවං පත්තො. තායෙතාති රක්ඛිතා. තායිතාති වා පායො සුන්දරො.
 දුක්ඛාභිතුන්නොති ජාතිදුක්ඛාදීහි අනෙකෙහි දුක්ඛෙහි අභිතුන්නො අතිඛ්‍යාධිතො
 අතිකම්පිතො ව. චිරරත්තං පිළිතොති දුක්ඛෙහෙව දීඝමද්ධානං පිළිතො සට්ඨිතො.
 ගධිතොති ගෙධෙන ගිද්ධො, අභිජ්ඣාකායගන්ථෙත වා ගන්ථිතො. නිව්වං
 පිපාසිතොති පාතුං භුඤ්ජිතුං ඉච්ඡා පිපාසා, සා තණ්හා එව, තණ්හාපිපාසාය
 නිරන්තරං පිපාසිතො.

අන්ධොති දස්සනට්ඨෙත වක්ඛුති සඬ්ඛං ගතාය පඤ්ඤාය අභාවතො කාණො.
 පඤ්ඤා හි ධම්මසභාවං පස්සති. අවක්ඛුකොති තං පන අන්ධත්තං න පච්ඡා සම්භුතං,
 පකතියා එව අවිජ්ජමානවක්ඛුකොති තමෙව අන්ධත්තං විසෙසෙති. හතනෙත්තොති
 නයනට්ඨෙත නෙත්තන්ති සඬ්ඛං ගතාය පඤ්ඤාය අභාවතොයෙව
 විනට්ඨනෙත්තකො. සම්චිසමං දස්සෙන්නං අත්තභාවං නෙතීති නෙත්තන්ති හි
 චුත්තං. පඤ්ඤාය සුගතිඤ්ච අගතිඤ්ච නයති. හතනෙත්තත්තායෙවස්ස නෙතුඅභාවං
 දස්සෙන්නො අපරිණායකොති ආහ, අවිජ්ජමානනෙත්තකොති අත්ථො.

අඤ්ඤාපිස්ස නෙතා න විජ්ජතිති වුත්තං හොති. විපට්ඨපක්ඛන්දොති විපරිතො,
 විසමො වා පථො විපථො, තං විපට්ඨං පක්ඛන්දො පට්ටියො පටිපන්නොති
 විපට්ඨපක්ඛන්දො, මිච්ඡාපට්ඨසංඛාරානං මිච්ඡාදිට්ඨිං පටිපන්නොති අත්ථො.
 අඤ්ජසාපරද්ධොති අඤ්ජසෙ උජුමග්ගස්මිං මජ්ඣිමපටිපදාය අපරද්ධො විරද්ධො.
 අරියපට්ඨං ආනෙතාති අරියං අට්ඨංඛිති. මග්ගං උපනෙතා පටිපාදයිතා.
 මහොසපක්ඛන්දොති යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං වට්ටස්මිං ඔහනන්ති ඔසිදාපෙන්නීති
 ඔසා, පකතිඔසතො මහන්තා ඔසාති මහොසා. තෙ කාමොසො භවොසො
 දිට්ඨොසො අවිජ්ජොසොති චතුප්පහෙදා. තෙ මහොසෙ පක්ඛන්දො පට්ටියොති
 මහොසපක්ඛන්දො, සංසාරසංඛාරානං මහොසං වා පක්ඛන්දොති.

118. ඉදානි එකුත්තරිකනායො. තත්ථ ද්විති දිට්ඨිගතෙහිති සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨිති.
 තත්ථ දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං “ගුථගතං මුත්තගත”න්තිආදීනි (අ. නි. 9.11) විය.
 ගන්තබ්බාභාවතො වා දිට්ඨියා ගතමත්තමෙවෙනන්ති දිට්ඨිගතං, දිට්ඨිසු ගතං ඉදං
 දස්සනං ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිඅන්තොගධත්තානිපි දිට්ඨිගතං. ද්වාසට්ඨිතෙසට්ඨිදිට්ඨියොපි
 හි සස්සතදිට්ඨි උච්ඡෙදදිට්ඨිති ද්වෙව දිට්ඨියො හොන්ති. තස්මා සංඛ්ඛෙපෙන සබ්බා
 දිට්ඨියො අන්තො කරොන්තො “ද්විති දිට්ඨිගතෙහි”ති වුත්තං. පරිසුට්ඨිතොති
 පරිසුට්ඨානං පත්තො සමුදාචාරං පත්තො, උප්පජ්ජිතුං අප්පදානෙන කුසලචාරස්ස
 ගහණං පත්තොති අත්ථො. වුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා – “ද්විති, හික්ඛෙව, දිට්ඨිගතෙහි
 පරිසුට්ඨිතා දෙවමනුස්සා ඔලියන්ති එකෙ, අතිධාවන්ති එකෙ, චක්ඛුමන්තො ච
 පස්සන්ති”තිආදි (ඉතිවු. 49).

තීති දුච්චරිතෙහිති තිවිධකායදුච්චරිතෙන චතුබ්බිධවිදුච්චරිතෙන
 තිවිධමනොදුච්චරිතෙන. විජ්ජපටිපන්නොති විරූපං පටිපන්නො, මිච්ඡාපටිපන්නොති
 අත්ථො. යොගෙහි යුත්තොති වට්ටස්මිං යොජෙන්නීති යොගා, ථීතිඅත්ථො වා
 යොගා, තෙහි යොගෙහි යුත්තො සමජ්ජිතො. චතුයොගයොජිතොති කාමයොගො,
 භවයොගො, දිට්ඨියොගො, අවිජ්ජායොගොති ඉමෙහි චතුහි යොගෙහි සකටස්මිං
 යොගො විය වට්ටස්මිං යොජිතො. පඤ්චකාමගුණිකො රාගො කාමයොගො.
 රූපාරූපභවෙසු ඡන්දරාගො, ඤානානිකන්ති ව, සස්සතදිට්ඨිසහජාතො රාගො
 භවවසෙන පත්ථනා භවයොගො. ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො දිට්ඨියොගො. අට්ඨසු යානෙසු
 අඤ්ඤාණං අවිජ්ජායොගො. තෙ එව චත්තාරො බලවතුතා ඔසා, දුබ්බලතුතා යොගා.

චතුහි ගන්ථෙහිති යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං වුත්තිපටිසන්ධිවසෙන වට්ටස්මිං.
 ගන්ථෙන්නි සට්ඨෙන්නි ගන්ථා. තෙ අභිජ්ඣා කායගන්ථො, ඛ්‍යාපාදො
 කායගන්ථො, සීලබ්බතපරාමාසො කායගන්ථො, ඉදංසච්චාහිනිවෙසො
 කායගන්ථොති චතුප්පහෙදා. අභිජ්ඣායන්ති එතාය, සයං වා අභිජ්ඣායති,
 අභිජ්ඣායනමත්තමෙව වා එසාති අභිජ්ඣා, ලොභොයෙව. නාමකායං ගන්ථෙති
 වුත්තිපටිසන්ධිවසෙන වට්ටස්මිං සට්ඨෙන්නි කායගන්ථො. ඛ්‍යාපජ්ජති තෙන චිත්තං
 සුත්තිභාවං ගච්ඡති, ඛ්‍යාපාදයති වා විනයාචාරරූපසම්පත්තිහිතසුඛාදීනීති ඛ්‍යාපාදො.
 ඉතො බහිද්ධා සමණව්‍යාභ්මණානං සීලෙන සුද්ධි වතෙන සුද්ධි සීලවතෙන සුද්ධිති
 පරාමසනං සීලබ්බතපරාමාසො. සබ්බඤ්ඤාභාසිතමිපි පටික්ඛිපිත්වා “සස්සතො

ලොකො, ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤ’ න්තිආදිනා ආකාරෙන අභිනිවිසතීති
ඉදංසච්චාභිනිවෙසො. තෙහි චතුහි ගන්ථෙහි ගන්ථිනො, බද්ධොති අත්ථො.

චතුහි උපාදානෙහිති භුසං ආදියන්ති දළ්භග්ගාහං ගණ්භන්තිති උපාදානා. තෙ
කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බතුපාදානං අත්තවාදුපාදානන්ති චතුස්පභෙදා.
චන්ද්‍රසඬ්ඛාතං කාමං උපාදියතීති කාමුපාදානං, කාමො ච සො උපාදානඤ්චාතිපි
කාමුපාදානං. දිට්ඨි ච සා උපාදානඤ්චාති දිට්ඨුපාදානං, දිට්ඨිං උපාදියතීතිපි
දිට්ඨුපාදානං. “සස්සතො අත්තා ච ලොකො වා” තිආදීසු (පටි. ම. 1.147) හි
පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨි උපාදියති. සීලබ්බතං උපාදියතීති සීලබ්බතුපාදානං,
සීලබ්බතඤ්ච තං උපාදානඤ්චාතිපි සීලබ්බතුපාදානං. ගොසීලගොචතාදීනි හි එවං
විසුද්ධිති අභිනිවෙසතො සයමෙව උපාදානානි. වදන්ති එතෙනාති වාදො,
උපාදියන්ති එතෙනාති උපාදානං. කිං වදන්ති, උපාදියන්ති වා? අත්තානං. අත්තතො
වාදුපාදානං අත්තවාදුපාදානං, අත්තවාදමත්තමෙව වා අත්තාති උපාදියන්ති
එතෙනාති අත්තවාදුපාදානං. යපෙත්වා ඉමා ද්වෙ දිට්ඨියො සබ්බාපි දිට්ඨි
දිට්ඨුපාදානං. තෙහි චතුහි උපාදානෙහි. උපාදියතීති භුසං ගණ්භියති. උපාදියතීති වා
පායො, ලොකො උපාදානෙහි තං තං ආරම්මණං භුසං ගණ්භාතීති අත්ථො.

පඤ්චගතිසමාරුළ්භොති සුකතදුක්කටකාරණෙහි ගම්මති උපසඬ්ඛකමීයතීති ගති,
සහොකාසකා බන්ධා. තිරයො තිරච්ඡානයොති පෙත්තිවිසයො මනුස්සා දෙව්නි
ඉමා පඤ්ච ගතියො වොක්කමනභාවෙන භුසං ආරුළ්භො. පඤ්චහි කාමගුණෙහිති
රූපසද්දගන්ධරසථොට්ඨබ්බසඬ්ඛාතෙහි පඤ්චහි චන්ද්‍රිකාමකොට්ඨාසෙහි. රජ්ජතීති
අයොනියොමනසිකාරං පටිච්ච රාගුප්පාදනෙන තෙහි රඤ්ජීයති, සාරත්තො
කරීයතීති අත්ථො. පඤ්චහි නිවරණෙහිති විත්තං නිවරන්ති පරියොනන්ධන්තිති
නිවරණා. කාමච්ඡන්ද්‍රායාපාදානමිද්ධඋද්ධච්චකුක්කුච්චිචිකිච්ඡාසඬ්ඛාතෙහි
පඤ්චහි නිවරණෙහි. ඔක්ථටොති උපරිතො පිහිතො.

ජහි විවාදමූලෙහිති ජහි විවාදස්ස මූලෙහි. යථාහ –

“ජගිමානි, හික්ඛවෙ, විවාදමූලානි. කතමානි ජ? ඉධ, හික්ඛවෙ, හික්ඛු
කොධනො හොති උපනාහී. යො සො, හික්ඛවෙ, හික්ඛු කොධනො හොති
උපනාහී. සො සත්ථරිපි අගාරවො විහරති අප්පතිස්සො, ධම්මෙපි, සඬ්ඝෙපි,
සික්ඛායපි න පරිපූරකාරී. යො සො, හික්ඛවෙ, හික්ඛු සත්ථරි අගාරවො
විහරති අප්පතිස්සො, ධම්මෙපි, සඬ්ඝෙපි, සික්ඛායපි න පරිපූරකාරී, සො
සඬ්ඝෙ විවාදං ජනෙති. යො හොති විවාදො බහුජනාහිතාය බහුජනාසුඛාය
බහුතො ජනස්ස අනත්ථාය අහිතාය දුක්ඛාය දෙවමනුස්සානං. එවරූපං වෙ
තුම්හෙ, හික්ඛවෙ, විවාදමූලං අප්ඤ්ඤාතං වා බහිද්ධා වා සමනුපස්සෙය්‍යාථ,
තත්‍ර තුම්හෙ, හික්ඛවෙ, තස්සෙව පාපකස්ස විවාදමූලස්ස පහානාය
වායමෙය්‍යාථ. එවරූපං වෙ තුම්හෙ, හික්ඛවෙ, විවාදමූලං අප්ඤ්ඤාතං වා
බහිද්ධා වා න සමනුපස්සෙය්‍යාථ. තත්‍ර තුම්හෙ, හික්ඛවෙ, තස්සෙව පාපකස්ස
විවාදමූලස්ස ආයතිං අනවස්සවාය පටිපජ්ජෙය්‍යාථ. එවමෙනස්ස පාපකස්ස

විවාදමූලස්ස පහානං හොති. එවමෙතස්ස පාපකස්ස විවාදමූලස්ස ආයතිං
අනවස්සවො හොති.

“පුන වපරං, භික්ඛවෙ, භික්ඛු මක්ඛි හොති පළාසි. ඉස්සුකි හොති මච්ඡරි.
සයො හොති මායාවි. පාපිච්ඡො හොති මිච්ඡාදිට්ඨි. සන්දිට්ඨිපරාමාසි හොති
ආධානග්ගාහි දුප්පට්ඨිස්සග්ගි. යො සො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සන්දිට්ඨිපරාමාසි
හොති ආධානග්ගාහි දුප්පට්ඨිස්සග්ගි, සො සත්ථරිපි...පෙ.... ආයතිං
අනවස්සවො හොති”ති (පරි. 272; අ. නි. 6.36).

තත්ථ කොධනොති කුප්ඤ්ඤාලක්ඛණෙන කොධෙන සමන්තාගතො.
උපනාහීති වෙරඅප්පට්ඨිස්සජ්ජනලක්ඛණෙන උපනාහෙන සමන්තාගතො. අභිකාය
දුක්ඛාය දෙවමනුස්සානන්ති ද්වින්නං භික්ඛුනං විවාදො කථං දෙවමනුස්සානං
අභිකාය දුක්ඛාය සංවත්තති? කොසම්බකක්ඛන්ධකෙ (මහාව. 451 ආදයො) විය
ද්විසු භික්ඛුසු විවාදං ආපන්නෙසු තස්මිං විහාරෙ තෙසං අන්තවාසිකා විවදන්ති,
තෙසං ඔවාදං ගණ්හන්තො භික්ඛුතිසඬ්ඨො විවදති, තතො තෙසං උපට්ඨාකාපි
විවදන්ති. අථ මනුස්සානං ආරක්ඛදෙවතා ද්වෙ කොට්ඨාසා හොන්ති. ධම්මවාදීනං
ආරක්ඛදෙවතා ධම්මවාදිනියො හොන්ති අධම්මවාදීනං අධම්මවාදිනියො. තතො
ආරක්ඛදෙවතානං මිත්තා භූමිමට්ඨදෙවතා භිජ්ජන්ති. එවං පරම්පරාය යාව
බ්‍රහ්මලොකා යපෙත්වා අරියසාවකෙ සබ්බෙ දෙවමනුස්සා ද්වෙ කොට්ඨාසා
හොන්ති. ධම්මවාදීහි පන අධම්මවාදිනොව බහුතරා හොන්ති. තතො යං බහුකෙහි
ගහිතං, සබ්බං තං සච්චන්ති ධම්මං විස්සජ්ජෙත්වා බහුතරාව අධම්මං ගණ්හන්ති.
තෙ අධම්මං පුරක්ඛන්වා විහරන්තා අපායෙසු නිබ්බත්තන්ති. එවං ද්වින්නං භික්ඛුනං
විවාදො දෙවමනුස්සානං අභිකාය දුක්ඛාය හොති. අජ්ඤාත්තං වාති තුම්භාකං
අබ්භන්තරපරිසාය වා. බහිද්ධා වාති පරෙසං පරිසාය වා. මක්ඛිති පරෙසං
ගුණමක්ඛණලක්ඛණෙන මක්ඛෙන සමන්තාගතො. පළාසිති යුගග්ගාහලක්ඛණෙන
පළාසෙන සමන්තාගතො. ඉස්සුකිති පරෙසං සක්කාරාදිඉස්සායනලක්ඛණාය
ඉස්සාය සමන්තාගතො. මච්ඡරිති ආවාසමච්ඡරියාදිහි පඤ්චහි මච්ඡරියෙහි
සමන්තාගතො. සයොති කෙරාටිකො. මායාවිති කතපාපපට්ච්ඡාදකො. පාපිච්ඡොති
අසන්තසම්භාවනිච්ඡකො දුස්සිලො. මිච්ඡාදිට්ඨිති නත්ථිකවාදී අහෙතුකවාදී
අකිරියවාදී. සන්දිට්ඨිපරාමාසිති සයං දිට්ඨිමෙව පරාමසති. ආධානග්ගාහිති
දළ්භග්ගාහි. දුප්පට්ඨිස්සග්ගිති න සක්කා හොති ගහිතං විස්සජ්ජාපෙතුං.
බුද්දකචත්ථුවිහඬිගෙ පන “තත්ථ කතමානි ඡ විවාදමූලානි? කොධො මක්ඛො
ඉස්සා සායෙය්‍යං පාපිච්ඡතා සන්දිට්ඨිපරාමාසිතා, ඉමානි ඡ විවාදමූලානි”ති (විහ.
944) පධානවසෙන එකෙකොයෙව ධම්මො චුත්තො.

ජහි තණ්හාකායෙහිති “රූපතණ්හා, සද්දතණ්හා, ගන්ධතණ්හා, රසතණ්හා,
ථොට්ඨබ්බතණ්හා, ධම්මතණ්හා”ති (විහ. 944) චුත්තාහි ජහි තණ්හාහි. තත්ථ යස්මා
එකෙකායෙව තණ්හා අනෙකවිසයත්තා එකෙකස්මිම්පි විසයෙ පුනඡ්පුනං
උප්පත්තිතො අනෙකා හොන්ති, තස්මා සමුහට්ඨෙන කායසද්දෙන යොජෙත්වා

තණ්හාකායාති වුත්තං. තණ්හාකායාති වුත්තෙපි තණ්හා එව. රජ්ජනීති සයං
ආරම්මණෙ රජ්ජනී, සාරත්තො හොති.

ජනි දිට්ඨිගතෙහිති සබ්බාසවසුත්තෙ වුත්තෙහි. වුත්තඤ්ඤි තත්ථ –

“තස්ස එවං අයොනිසො මනසිකරොතො ඡන්තං දිට්ඨිතං අඤ්ඤාතරා
දිට්ඨි උප්පජ්ජති. ‘අත්ථි මෙ අත්තා’ති වා අස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි
උප්පජ්ජති, ‘නත්ථි මෙ අත්තා’ති වා අස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි
උප්පජ්ජති, ‘අත්තනාව අත්තානං සඤ්ජානාමි’ති වා අස්ස සච්චතො ථෙතතො
දිට්ඨි උප්පජ්ජති, ‘අත්තනාව අනත්තානං සඤ්ජානාමි’ති වා අස්ස සච්චතො
ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජති, ‘අනත්තනාව අත්තානං සඤ්ජානාමි’ති වා අස්ස
සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජති. අථ වා පනස්ස එවං දිට්ඨි හොති ‘යො
මෙ අයං අත්තා වදො වෙදෙයො තත්ත තත්ත කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං
විපාකං පටිසංවෙදෙති, සො ච බො පන මෙ අයං අත්තා නිව්චො ධුවො
සස්සතො අවිපරිණාමධම්මො සස්සතිසමං තථෙව යස්සති’”ති (ම. නි. 1.19).

තත්ථ අත්ථි මෙ අත්තාති සස්සතදිට්ඨි සබ්බකාලෙසු අත්තතො අත්ථිතං
ගණ්හාති. සච්චතො ථෙතතොති භූතතො ච ථීරතො ච, “ඉදං සච්ච”න්ති සුට්ඨු
දළ්භහාවෙනාති වුත්තං හොති. නත්ථි මෙ අත්තාති උච්ඡෙදදිට්ඨි සතො සත්තස්ස
තත්ථ තත්ථ විභවග්ගහණතො. අථ වා පුරිමාපි තීසු කාලෙසු අත්ථිති ගහණතො
සස්සතදිට්ඨි, පච්චුප්පන්තමෙව අත්ථිති ගණ්හන්ති උච්ඡෙදදිට්ඨි, පච්චිමාපි
අතීතානාගතෙසු නත්ථිති ගහණතො “හස්සන්තා ආහුතියො”ති
ගහිතදිට්ඨිගතිකානං විය උච්ඡෙදදිට්ඨි. අතීතෙ එව නත්ථිති ගණ්හන්ති
අධිච්චසමුප්පන්තකස්ස විය සස්සතදිට්ඨි. අත්තනාව අත්තානං සඤ්ජානාමිති
සඤ්ඤාක්ඛන්ධසීසෙන ඛන්ධෙ අත්තාති ගහෙත්වා සඤ්ඤාය අවසෙසක්ඛන්ධෙ
සඤ්ජානතො ඉමිනා අත්තනා ඉමං අත්තානං සඤ්ජානාමිති හොති. අත්තනාව
අනත්තානන්ති සඤ්ඤාක්ඛන්ධංයෙව අත්තාති ගහෙත්වා, ඉතරෙ චත්තාරොපි
අනත්තාති ගහෙත්වා සඤ්ඤාය තෙ සඤ්ජානතො එවං හොති. අනත්තනාව
අත්තානන්ති සඤ්ඤාක්ඛන්ධං අනත්තාති ගහෙත්වා, ඉතරෙ චත්තාරොපි අත්තාති
ගහෙත්වා සඤ්ඤාය තෙ සඤ්ජානතො එවං හොති. සබ්බාපි
සස්සතච්ඡෙදදිට්ඨියොව. වදො වෙදෙයොයාතිආදයො පන සස්සතදිට්ඨියා එව
අහිනිවෙසාකාරා. තත්ථ වදනීති වදො, වචිකම්මස්ස කාරකොති වුත්තං හොති.
වෙදයනීති වෙදෙයොයා, ජානාති අනුභවති වාති වුත්තං හොති. කිං වෙදෙනීති? තත්ත
තත්ත කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකං පටිසංවෙදෙති. තත්ත තත්තාති තෙසු තෙසු
යොනිගතිධීතිනිවාසනිකායෙසු ආරම්මණෙසු වා. නිව්චොති උප්පාදවයරහිතො.
ධුවොති ථීරො සාරභූතො. සස්සතොති සබ්බකාලිකො. අවිපරිණාමධම්මොති
අත්තතො පකතිභාවං අවිජ්ජනධම්මො, කකණ්ටකො විය නානප්පකාරනං
නාපජ්ජති. සස්සතිසමන්ති චන්දසුරියසමුද්දමහාපථවිපබ්බතා ලොකවොහාරෙන
සස්සතියොති වුච්චන්ති. සස්සතිහි සමං සස්සතිසමං. යාව සස්සතියො තිට්ඨන්ති,
තාව තථෙව යස්සතිති ගණ්හතො එවං දිට්ඨි හොති.

බුද්දකවත්ථුච්ඡිඛඛගෙ පන “තත්‍ර තත්‍ර දීඝරත්තං කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකං පච්චන්‍නහොති, න සො ජාතො නාහොසී, න සො ජාතො න භවිස්සති, නිව්චො ධුවො සස්සතො අවිපරිණාමධම්මොති වා පනස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජති” ති (විහ. 948) ඡ දිට්ඨි එවං විසෙසෙත්වා වුත්තා.

තත්ථ න සො ජාතො නාහොසීති සො අත්තා අජාතිධම්මතො න ජාතො නාම, සදා විජ්ජමානොයෙවාති අත්ථො. තෙනෙව අතීතෙ නාහොසී, අනාගතෙ න භවිස්සති. යො හි ජාතො, සො අහොසී. යො ව ජායිස්සති, සො භවිස්සතීති වුච්චති. අථ වා න සො ජාතො නාහොසීති සො සදා විජ්ජමානත්තා අතීතෙපි න ජාතු න අහොසී, අනාගතෙපි න ජාතු න භවිස්සති. අනුසයා වුත්තත්ථා.

සත්තහි සඤ්ඤාජනෙහීති සත්තකතිපාතෙ වුත්තෙහි. වුත්තඤ්ඤි තත්ථ –

“සත්තිමානි, හික්ඛෙව, සංයොජනානි. කතමානි සත්ත?
අනුනයසංයොජනං, පටිසසංයොජනං, දිට්ඨිසංයොජනං,
විචිකිච්ඡාසංයොජනං, මානසංයොජනං, භවරාගසංයොජනං,
අවිජ්ජාසංයොජනං. ඉමානි ඛො, හික්ඛෙව, සත්ත සංයොජනානී” ති (අ. නි. 7.8).

තත්ථ අනුනයසංයොජනන්ති කාමරාගසංයොජනං. සබ්බානෙවෙනානි ඛන්ධනට්ඨෙන සංයොජනානි.

සත්තහි මානෙහීති බුද්දකවත්ථුච්ඡිඛඛගෙ වුත්තෙහි. වුත්තඤ්ඤි තත්ථ –

“මානො, අතිමානො, මානාතිමානො, ඔමානො, අධිමානො,
අස්මිමානො, මිච්ඡාමානො” ති (විහ. 950).

තත්ථ මානොති සෙය්‍යාදිවසෙන පුග්ගලං අනාමස්ත්වා ජාතිආදීසු වත්ථුච්චසෙනෙව උන්නති. අතිමානොති ජාතිආදීහි “මයා සදිසො නත්ථී” ති අතික්කමිත්වා උන්නති. මානාතිමානොති “අයං පුබ්බෙ මයා සදිසො, ඉදානි අභං සෙට්ඨො, අයං හීනතරො” ති උප්පන්නමානො. ඔමානොති ජාතිආදීහි අත්තානං හෙට්ඨා කත්වා පවත්තමානො, හීනොභමස්මිති මානොයෙව. අධිමානොති අනධිගතෙයෙව චතුසච්චධම්මෙ අධිගතොති මානො. අයං පන අධිමානො පරිසුද්ධසීලස්ස කම්මට්ඨානෙ අප්පමත්තස්ස නාමරූපං චවත්ථපෙත්වා පච්චයපරිග්ගහෙන විනිශ්ඡකඛ්ඛස්ස තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඛ්ඛාරෙ සම්මසන්තස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස පුපුජ්ජනස්ස උප්පජ්ජති, න අඤ්ඤෙසං. අස්මිමානොති රූපාදීසු ඛන්ධෙසු අස්මිති මානො, “අභං රූප” න්තිආදිවසෙන උප්පන්නමානොති වුත්තං හොති. මිච්ඡාමානොති පාපකෙන කම්මායතනාදිනා උප්පන්නමානො.

ලොකධම්මා වුත්තත්ථා. සම්පරිවත්තනීති ලොකධම්මෙහි හෙතුභූතෙහි ලාභාදීසු චතුසු අනුරොධවසෙන, අලාභාදීසු චතුසු පටිවිරොධවසෙන භූසං නිවත්තනි, පකතිභාවං ජහාතීති අත්ථො. මිච්ඡන්තාපි වුත්තත්ථා. නියායාතොති ගතො පක්ඛන්දො, අභිභූතොති අත්ථො.

අට්ඨහි පුරිසදොසෙහීති අට්ඨකනිපාතෙ උපමාහි සහ, බුද්දකචත්ථුවිහඩගෙ උපමං විනා වුත්තෙහි. වුත්තඤ්ඤි තත්ථ –

“කතමෙ අට්ඨ පුරිසදොසා? ඉධ හික්ඛු හික්ඛුං ආපත්තියා වොදෙන්ති. සො හික්ඛු හික්ඛුහි ආපත්තියා වොදියමානො ‘න සරාමී න සරාමී’ ති අස්සතියාව නිබ්බෙයෙති. අයං පට්ඨමො පුරිසදොසො.

“පුන චපරං හික්ඛු හික්ඛුං ආපත්තියා වොදෙන්ති. සො හික්ඛු හික්ඛුහි ආපත්තියා වොදියමානො වොදකංයෙව පටිජ්චරති ‘කිං නු බො තුය්භං බාලස්ස අබ්බත්තස්ස භණ්ණෙන, ත්වම්පි නාම මං භණ්ණබ්බං මඤ්ඤසී’ ති? අයං දුතියො පුරිසදොසො.

“පුන චපරං හික්ඛු හික්ඛුං ආපත්තියා වොදෙන්ති. සො හික්ඛු හික්ඛුහි ආපත්තියා වොදියමානො වොදකංයෙව පච්චාරොපෙති ‘ත්වම්පි බොසි ඉත්ථන්තාමං ආපත්තිං ආපන්නො, ත්වං තාව පට්ඨමං පටිකරොහී’ ති. අයං තතියො පුරිසදොසො.

“පුන චපරං හික්ඛු හික්ඛුං ආපත්තියා වොදෙන්ති. සො හික්ඛු හික්ඛුහි ආපත්තියා වොදියමානො අඤ්ඤෙතඤ්ඤං පටිචරති, බහිද්ධා කථං අපනාමෙති, කොපඤ්ච දොසඤ්ච අප්පච්චයඤ්ච පාතුකරොති. අයං චතුත්ථො පුරිසදොසො.

“පුන චපරං හික්ඛු හික්ඛුං ආපත්තියා වොදෙන්ති. සො හික්ඛු හික්ඛුහි ආපත්තියා වොදියමානො සඬ්ඝමජ්ඣෙ බාහාවික්ඛෙපකං භණ්ණති. අයං පඤ්චමො පුරිසදොසො.

“පුන චපරං හික්ඛු හික්ඛුං ආපත්තියා වොදෙන්ති. සො හික්ඛු හික්ඛුහි ආපත්තියා වොදියමානො අනාදියිත්වා සඬ්ඝං අනාදියිත්වා වොදකං සාපත්තිකොව යෙන කාමං පක්කමති. අයං ඡට්ඨො පුරිසදොසො.

“පුන චපරං හික්ඛු හික්ඛුං ආපත්තියා වොදෙන්ති. සො හික්ඛු හික්ඛුහි ආපත්තියා වොදියමානො ‘නෙවාහං ආපන්නොමිහි, න පනාහං අනාපන්නොමිහී’ ති සො තුණ්හිභූතො සඬ්ඝං විහෙසෙති. අයං සත්තමො පුරිසදොසො.

“පුන වපරං භික්ඛු භික්ඛුං ආපත්තියා වොදෙන්ති. සො භික්ඛු භික්ඛුහි ආපත්තියා වොදියමානො ඵවමාහ – ‘කිං නු බො තුම්හෙ ආයස්මන්තො අතිබාළ්හං මයි බ්‍යාවටා? ඉදානාහං සික්ඛං පච්චක්ඛාය භීනායාවත්තිස්සාමී’ති. සො සික්ඛං පච්චක්ඛාය භීනායාවත්තිත්වා ඵවමාහ ‘ඉදානි බො තුම්හෙ ආයස්මන්තො අත්තමනා හොථා’ති. අයං අට්ඨමො පුරිසදොසො. ඉමෙ අට්ඨ පුරිසදොසා”ති (විහ. 957; අ. නි. 8.14).

තත්ථ පුරිසදොසාති පුරිසානං දොසා, තෙ පන පුරිසසන්තානං දුසෙන්තීති දොසා. න සරාමී න සරාමීති “මයා ඵතස්ස කම්මස්ස කතට්ඨානං නස්සරාමී න සල්ලක්ඛෙමී”ති ඵවං අස්සතිභාවෙන නිබ්බේධෙති මොවෙති. වොදකංයෙව පටිප්ඵරතීති පටිවිරුද්ධො හුත්වා ඵරති, පටිආණිභාවෙන තිට්ඨති. කිං නු බො තුස්හන්ති තුස්හං බාලස්ස අබ්‍යන්තස්ස භණ්තෙන නාම කිං, යො ත්වං නෙව වත්ථුං, න ආපත්තිං, න වොදනං ජානාසීති දීපෙති. ත්වම්පි නාම ඵවං කිඤ්චි අජානන්තො භණ්තබ්බං මඤ්ඤසීති අප්ඤ්ඤාත්ථරති. පච්චාරොපෙතීති “ත්වම්පි බොසී”තිආදීනි වදන්තො පතිආරොපෙති. පටිකරොහීති දෙසනාගාමීතිං දෙසෙහි, වුට්ඨානගාමීතිනො වුට්ඨාහි, තතො සුද්ධන්තෙ පතිට්ඨිතො අඤ්ඤං වොදෙස්සසීති දීපෙති. අඤ්ඤෙතඤ්ඤං පටිවරතීති අඤ්ඤෙත කාරණෙන, වචනෙන වා අඤ්ඤං කාරණං, වචනං වා පටිච්ඡාදෙති. “ආපත්තිං ආපන්නොසී”ති වුත්තො “කො ආපන්නො, කිං ආපන්නො, කිස්මිං ආපන්නො, කථං ආපන්නො, කං භණ්ථ, කිං භණ්ථා”ති භණ්ති. “ඵවරූපං කිඤ්චි තයා දිට්ඨ”න්ති වුත්තෙ “න සුණාමී”ති සොතං උපනෙති. බහිද්ධා කථං අපනාමෙතීති “ඉත්ථන්තාමං ආපත්තිං ආපන්නොසී”ති පුට්ඨො “පාටලිපුත්තං ගතොමිහී”ති වත්වා පුන “න තව පාටලිපුත්තගමනං පුච්ඡාමා”ති වුත්තෙ තතො රාජගහං ගතොමිහීති. “රාජගහං වා යාහි බ්‍රාහ්මණගෙහං වා, ආපත්තිං ආපන්නොසී”ති. “තත්ථ මෙ සුකරමංසං ලද්ධ”න්තිආදීනි වදන්තො කථං බහිද්ධා වික්ඛිපති. කොපන්ති කුපිතභාවං, දොසන්ති දුට්ඨභාවං. උභයමිපෙතං කොධස්සෙව නාමං. අප්පච්චයන්ති අසන්තුට්ඨාකාරං, දොමනස්සස්සෙතං නාමං. පාතුකරොතීති දස්සෙති පකාසෙති. බාහාවික්ඛෙපකං භණ්තීති බාහං වික්ඛිපිත්වා වික්ඛිපිත්වා අලප්ථිවචනං වදති. අනාදිසිත්වාති විත්තිකාරෙන අග්ගහෙත්වා අවජානිත්වා, අනාදරො හුත්වාති අත්ථො. විහෙසෙතීති විහෙයෙති බාධති. අතිබාළ්හන්ති අතිදළ්හං අතිප්පමාණං. මයි බ්‍යාවටාති මයි බ්‍යාපාරං ආපන්නා. භීනායාවත්තිත්වාති භීනස්ස ගිහිභාවස්ස අත්ථාය ආවත්තිත්වා, ගිහී හුත්වාති අත්ථො. අත්තමනා හොථාති තුට්ඨවිත්තා හොථ, “මයා ලහිතබ්බං ලහථ, මයා වසිතබ්බට්ඨානෙ වසථ, ඵාසුචිභාරො වො මයා කතො”ති අධිප්පායෙන වදති. දුස්සතීති දුට්ඨො හොති.

නවහි ආසාතවත්ථුහීති සත්තෙසු උප්පත්තිවසෙනෙව කථිතාති. යථාහ –

“නවයිමානි, භික්ඛවෙ, ආසාතවත්ථුනි. කතමානි නව? ‘අනත්ථං මෙ අවරී’ති ආසාතං බන්ධති, ‘අනත්ථං මෙ වරතී’ති ආසාතං බන්ධති, ‘අනත්ථං මෙ වරිස්සතී’ති ආසාතං බන්ධති, ‘පියස්ස මෙ මනාපස්ස අනත්ථං අවරී,

අනත්ථං වරති, අනත්ථං වරිස්සති' ති ආසාතං බන්ධති, 'අප්පියස්ස මෙ අමනාපස්ස අත්ථං අවරි, අත්ථං වරති, අත්ථං වරිස්සති' ති ආසාතං බන්ධති. ඉමානි බො, හික්ඛවෙ, නව ආසාතවත්ථුනි' ති (අ. නි. 9.29).

තත්ථ ආසාතවත්ථුනිති ආසාතකාරණානි. ආසාතන්ති චෙත්ථ කොපො, සොයෙව උපරුපරි කොපස්ස වත්ථුත්තා ආසාතවත්ථු. ආසාතං බන්ධතිති කොපං බන්ධති කරොති උප්පාදෙති. “අත්ථං මෙ නාවරි, න වරති, න වරිස්සති. පියස්ස මෙ මනාපස්ස අත්ථං නාවරි, න වරති, න වරිස්සති. අප්පියස්ස මෙ අමනාපස්ස අනත්ථං නාවරි, න වරති, න වරිස්සති” ති (මහානි. 85; විහ. 960; ධ. ස. 1066) නිද්දෙසෙ වුත්තානි අපරානිපි නව ආසාතවත්ථුනි ඉමෙහෙව නවහි සඨගහිතානි. ආසාතිතොති සට්ඨිකො.

නවවිධමානෙහීති කතමෙ නවවිධමානා? සෙයාස්ස සෙයොහමස්මීති මානො, සෙයාස්ස සදිසොහමස්මීති මානො, සෙයාස්ස හීනොහමස්මීති මානො. සදිසස්ස සෙයොහමස්මීති මානො, සදිසස්ස සදිසොහමස්මීති මානො, සදිසස්ස හීනොහමස්මීති මානො. හීනස්ස සෙයොහමස්මීති මානො, හීනස්ස සදිසොහමස්මීති මානො, හීනස්ස හීනොහමස්මීති මානො. ඉමෙ නවවිධමානා (විහ. 962).

එත්ථ පන සෙයාස්ස සෙයොහමස්මීති මානො රාජුනඤ්චෙව පබ්බජිතානඤ්ච උප්පජ්ජති. රාජා හි “රට්ඨෙන වා ධනෙන වා වාහනෙන වා කො මයා සදිසො අත්ථී” ති එතං මානං කරොති, පබ්බජිතොපි “සීලධුතඨගාදීහි කො මයා සදිසො අත්ථී” ති එතං මානං කරොති.

සෙයාස්ස සදිසොහමස්මීති මානොපි එතෙසංයෙව උප්පජ්ජති. රාජා හි “රට්ඨෙන වා ධනෙන වා වාහනෙන වා අඤ්ඤරාජුහි සද්ධිං මය්හං කිං නානාකරණ” ත්ති එතං මානං කරොති, පබ්බජිතොපි “සීලධුතඨගාදීහි අඤ්ඤෙන හික්ඛුනා මය්හං කිං නානාකරණ” ත්ති එතං මානං කරොති.

සෙයාස්ස හීනොහමස්මීති මානොපි එතෙසංයෙව උප්පජ්ජති. යස්ස හි රඤ්ඤො රට්ඨං වා ධනං වා වාහනාදීනි වා නාතිසම්පන්නානි භොන්ති, සො “මය්හං රාජාති වොහාරසුඛමත්තකමෙව, කිං රාජා නාම අහ” ත්ති එතං මානං කරොති, පබ්බජිතොපි අප්පලාහසක්කාරො “අහං ධම්මකථීකො බහුස්සුතො මහාථෙරොති කථාමත්තමෙව, කිං ධම්මකථීකො නාමාහං, කිං බහුස්සුතො නාමාහං, කිං මහාථෙරො නාමාහං, යස්ස මෙ ලාහසක්කාරො නත්ථී” ති එතං මානං කරොති.

සදිසස්ස සෙයොහමස්මීති මානාදයො අමච්චාදීනං උප්පජ්ජන්ති. අමච්චො වා හි රට්ඨියො වා “භොගයානවාහනාදීහි කො මයා සදිසො අඤ්ඤො රාජපුරිසො අත්ථී” ති වා, “මය්හං අඤ්ඤෙහි සද්ධිං කිං නානාකරණ” ත්ති වා, “අමච්චොති

නාමමෙව මය්හං, සාසවිජාදනමත්තම්පි මෙ නත්ථී, කිං අමච්චො නාමාහ''න්ති වා එතං මානං කරොති.

භීතස්ස සෙය්‍යාහමස්මීති මානාදයො දාසාදීනං උප්පජ්ජන්ති. දාසො හි “මාතිතො වා පිතිතො වා කො මයා සදිසො අඤ්ඤො දාසො නාම අත්ථී, අඤ්ඤ ජීවිතුං අසක්කොන්තා කුච්ඡිහෙතු දාසා නාම ජාතා, අහං පන පචෙණ්ණාගතත්තා සෙය්‍යා”ති වා, “පචෙණ්ණාගතභාවෙන උභතොසුද්ධිකදාසත්තෙන අසුකදාසෙන නාම සද්ධිං මය්හං කිං නානාකරණ”න්ති වා, “කුච්ඡිවසෙනාහං දාසඛ්‍යං උපගතො, මාතාපිතුකොටියා පන මෙ දාසට්ඨානං නත්ථී, කිං දාසො නාම අහ”න්ති වා එතං මානං කරොති. යථා ව දාසො, එවං පුක්කුසවණ්ඩාලාදයොපි එතං මානං කරොන්තියෙව. එත්ථ ව සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යාහමස්මීති උප්පන්නමානොව යාථාවමානො, ඉතරෙ ද්වෙ අයාථාවමානා. තථා සදිසස්ස සදිසාහමස්මීති භීතස්ස භීතොහමස්මීති උප්පන්නමානොව යාථාවමානො, ඉතරෙ ද්වෙ අයාථාවමානා. තත්ථ යාථාවමානා අරහත්තමග්ගවජ්ඣා, අයාථාවමානා සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣාති.

තණ්හාමූලකා චුත්තායෙව. රජ්ජතීති න කෙවලං රාගෙනෙව රජ්ජති, අථ බො තණ්හාමූලකානං පරියෙසනාදීනම්පි සම්භවතො තණ්හාමූලකෙහි සබ්බෙහි අකුසලධම්මෙහි රජ්ජති, යුජ්ජති බජ්ඣතීති අධිප්පායො.

දසහි කිලෙසවත්ථුහිති කතමානි දස කිලෙසවත්ථුනි? ලොභො, දොසො, මොහො, මානො, දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා, ටීනං, උද්ධච්චං, අහිරිකං, අනොත්තප්පන්ති ඉමානි දස කිලෙසවත්ථුනි (විහ. 966).

තත්ථ කිලෙසා එව කිලෙසවත්ථුනි, වසන්ති වා එත්ථ අබ්ණාසවා සත්තා ලොභාදීසු පතිට්ඨිතත්තාති වත්ථුනි, කිලෙසා ව තෙ තප්පතිට්ඨානං සත්තානං වත්ථුනි වාති කිලෙසවත්ථුනි. යස්මා චෙත්ථ අනන්තරපච්චයාදිභාවෙන උප්පජ්ජමානාපි කිලෙසා වසන්ති එව නාම, තස්මා කිලෙසානං වත්ථුනිතිපි කිලෙසවත්ථුනි. ලුඛහන්ති තෙන, සයං වා ලුඛහති, ලුඛහනමත්තමෙව වා තන්ති ලොභො. දුස්සන්ති තෙන, සයං වා දුස්සති, දුස්සනමත්තමෙව වා තන්ති දොසො. මුය්හන්ති තෙන, සයං වා මුය්හති, මුය්හනමත්තමෙව වා තන්ති මොහො. මඤ්ඤතීති මානො. දිට්ඨිආදයො චුත්තත්ථාව. න හිරියතීති අහිරිකො, තස්ස භාවො අහිරිකං. න ඔත්තප්පතීති අනොත්තප්පී, තස්ස භාවො අනොත්තප්පං. තෙසු අහිරිකං කායදුච්චරිතාදීහි අපිගුච්ඡනලක්ඛණං, අනොත්තප්පං තෙහෙව අසාරජ්ජනලක්ඛණං, කිලිස්සතීති උපතාපියති විබාධියති.

දසහි ආසාතවත්ථුහිති පුබ්බෙ චුත්තෙහි නවහි ව “අට්ඨානෙ වා පනාසාතො ජායතී”ති (ධ. ස. 1066) චුත්තෙන වාති දසහි. අනත්ථං මෙ අවර්තිආදීනිපි හි අවිකප්පෙත්වා බාණුකණ්ටකාදිමිහිපි අට්ඨානෙ ආසාතො උප්පජ්ජති.

දසහි අකුසලකම්මපටේහීති කතමෙ දස අකුසලකම්මපටා (දී. නි. 3.360)?
 පාණාතිපාතො, අදින්නාදානං, කාමෙසුමිච්ඡාවාරො, මුසාවාදො, පිසුණා වාචා,
 ඵරුසා වාචා, සම්ඵජ්ජලාපො, අභිජ්ඣා, ඛ්‍යාපාදො, මිච්ඡාදිට්ඨි. ඉමෙ දස
 අකුසලකම්මපටා. තත්ථ අකුසලකම්මානි ච තානි පටා ච දුග්ගතියානි
 අකුසලකම්මපටා. සමන්නාගතොති සමඬගීභුතො.

දසහි සඤ්ඤාපනෙහීති කතමානි දස සංයොජනානි (ධ. ස. 1118)?
 කාමරාගසංයොජනං, පටිසසංයොජනං, මානසංයොජනං, දිට්ඨිසංයොජනං,
 විචිකිච්ඡාසංයොජනං, සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං, භවරාගසංයොජනං,
 ඉස්සාසංයොජනං, මච්ඡරියසංයොජනං, අවිජ්ජාසංයොජනං, ඉමානි දස
 සංයොජනානි. මිච්ඡත්තා චුත්තායෙව.

දසවත්ථුකාය මිච්ඡාදිට්ඨියානි කතමා දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි (විහ. 971)? නත්ථි
 දින්නං, නත්ථි ශිට්ඨං, නත්ථි හුතං, නත්ථි සුකතදුක්ඛටානං කම්මානං ඵලං
 විපාකො, නත්ථි අයං ලොකො, නත්ථි පරො ලොකො, නත්ථි මාතා, නත්ථි පිතා,
 නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකා, නත්ථි ලොකෙ සමණබ්‍රාහ්මණා සම්මග්ගතා
 සම්මාපටිපන්නා යෙ ඉමඤ්ච ලොකං පරඤ්ච ලොකං සයං අභිඤ්ඤා සවිජ්ඣන්වා
 පවෙදෙන්ති. අයං දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි.

තත්ථ දසවත්ථුකානි දස වත්ථුනි ඵතිස්සානි දසවත්ථුකා. නත්ථි දින්නන්ති
 දින්නං නාම අත්ථි, සක්කා කස්සපි කිඤ්චි දාතුන්ති ජානාති. දින්නස්ස පන ඵලං
 විපාකො නත්ථිති ගණ්හාති. නත්ථි ශිට්ඨන්ති ශිට්ඨං චුච්චති මහායාගො, තං යජිතුං
 සක්කානි ජානාති. ශිට්ඨස්ස පන ඵලං විපාකො නත්ථිති ගණ්හාති. හුතන්ති
 ආහුතපාහුතමඬගලකිරියා, තං කාතුං සක්කානි ජානාති. තස්ස පන ඵලං විපාකො
 නත්ථිති ගණ්හාති. සුකතදුක්ඛටානන්ති ඵත්ථ දස කුසලකම්මපටා සුකතකම්මානි
 නාම, දස අකුසලකම්මපටා දුක්ඛටකම්මානි නාම. තෙසං අත්ථිභාවං ජානාති. ඵලං
 විපාකො පන නත්ථිති ගණ්හාති. නත්ථි අයං ලොකොති පරලොකෙ යිතො ඉමං
 ලොකං නත්ථිති ගණ්හාති. නත්ථි පරො ලොකොති ඉධලොකෙ යිතො පරලොකං
 නත්ථිති ගණ්හාති. නත්ථි මාතා නත්ථි පිතානි මාතාපිතුනං අත්ථිභාවං ජානාති. තෙසු
 කතස්පච්චයෙන කොචි ඵලං විපාකො නත්ථිති ගණ්හාති. නත්ථි සත්තා
 ඔපපාතිකානි චචනකඋපපජ්ජනකසත්තා නත්ථිති ගණ්හාති. සම්මග්ගතා
 සම්මාපටිපන්නානි අනුලොමපටිපදං පටිපන්නා ධම්මිකසමණබ්‍රාහ්මණා ලොකස්මිං
 නත්ථිති ගණ්හාති. යෙ ඉමඤ්ච ලොකං...පෙ.... පවෙදෙන්තිති ඉමඤ්ච පරඤ්ච
 ලොකං අත්තනාව අභිවිසිට්ඨොන ඤාණෙන ඤත්වා පවෙදනසමත්ථො සබ්බඤ්ඤා
 බුද්ධො නත්ථිති ගණ්හාති.

අන්තග්ගාහිකාය දිට්ඨියානි “සස්සතො ලොකො” තිආදිකං ඵකෙකං අන්තං
 භාගං ගණ්හාතීති අන්තග්ගාහිකා. අථ වා අන්තස්ස ගාහො අන්තග්ගාහො,
 අන්තග්ගාහො අස්සා අත්ථිති අන්තග්ගාහිකා. තාය අන්තග්ගාහිකාය. සා පන
 චුත්තායෙව.

අට්ඨසත්තණ්භාපපඤ්චසතෙහීති අට්ඨත්තරං සතං අට්ඨසතං. සංසාරෙ පපඤ්චෙති චිරං වසාපෙතිති පපඤ්චො, තණ්හා එව පපඤ්චො තණ්භාපපඤ්චො, ආරම්මණාදෙන පුනස්පුනං උප්පත්තිවසෙන ව තණ්හානං බහුකත්තා බහුවචනං කත්වා තණ්භාපපඤ්චානං සතං තණ්භාපපඤ්චසතං. තෙන “තණ්භාපපඤ්චසතෙනා” ති වත්තබ්බෙ වචනවිපල්ලාසවසෙන “තණ්භාපපඤ්චසතෙහී” ති බහුවචනනිද්දෙසො කතො. අට්ඨසත්තති සඬබ්බානෙන තණ්භාපපඤ්චසතෙනාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. අට්ඨ අබ්බොහාරිකානි කත්වා සතමෙව ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. බුද්දකචත්ථුවිහඬගෙ පන තණ්භාවිවර්තානීති ආගතං. යථාහ —

“අට්ඨාරස තණ්භාවිවර්තානි අප්ඤ්ඤාත්තිකස්ස උපාදාය, අට්ඨාරස තණ්භාවිවර්තානි බාහිරස්ස උපාදාය, තදෙකප්ඤ්ඤා අභිසංඤ්ඤාහිත්වා අභිසංඤ්ඤාහිත්වා ඡත්තිංස තණ්භාවිවර්තානි ගොන්ති. ඉති අතීතානි ඡත්තිංස තණ්භාවිවර්තානි, අනාගතානි ඡත්තිංස තණ්භාවිවර්තානි, පච්චුප්පන්නානි ඡත්තිංස තණ්භාවිවර්තානි තදෙකප්ඤ්ඤා අභිසංඤ්ඤාහිත්වා අභිසංඤ්ඤාහිත්වා අට්ඨතණ්භාවිවර්තසතං ගොති” ති (විහ. 842).

තණ්භාපපඤ්චායෙව පනෙත්ථ තණ්භාවිවර්තානීති වුත්තා. තණ්භාසමුදාචාරා තණ්භාපවත්තියොති අත්ථො. අප්ඤ්ඤාත්තිකස්ස උපාදායාති අප්ඤ්ඤාත්තිකං බන්ධපඤ්චකං උපාදාය. ඉද්දෙහි උපයොගත්ථෙ සාම්චවනං. චිත්ථාරො පනස්ස තස්ස නිද්දෙසෙ (විහ. 973) වුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බො. අයං පන අපරො නායො — රූපාරම්මණායෙව කාමතණ්හා, භවතණ්හා, විභවතණ්හාති තිස්සො තණ්හා ගොන්ති, තථා සද්දාදිආරම්මණාති ඡස්ස ආරම්මණෙස්ස අට්ඨාරස තණ්හා ගොන්ති, අප්ඤ්ඤාත්තාරම්මණා අට්ඨාරස, බහිද්ධාරම්මණා අට්ඨාරසාති ඡත්තිංස ගොන්ති. තා එව අතීතාරම්මණා ඡත්තිංස, අනාගතාරම්මණා ඡත්තිංස, පච්චුප්පන්නාරම්මණා ඡත්තිංසාති අට්ඨතණ්භාවිවර්තසතං ගොති. පපඤ්චිතොති ආරම්මණෙ, සංසාරෙ වා පපඤ්චිතො විරවාසිතො.

ද්වාසට්ඨියා දිට්ඨිගතෙහීති “කතමානි ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි බ්‍රහ්මජාලෙ වෙය්‍යාකරණෙ වුත්තානි භගවතා? චත්තාරො සස්සතවාදා, චත්තාරො එකච්චසස්සතවාදා, චත්තාරො අන්තානන්තිකා, චත්තාරො අමරාවික්ඛෙපිකා, ද්වෙ අධිච්චසමුප්පන්නිකා, සොළස සඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා, සත්ත උච්ඡෙදවාදා, පඤ්ච දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති ඉමානි ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි බ්‍රහ්මජාලෙ වෙය්‍යාකරණෙ වුත්තානි භගවතා” ති (විහ. 977). චිත්ථාරො පනෙත්ථ බ්‍රහ්මජාලස්සත්තෙ වුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බො.

අහඤ්චම්හි තිණ්ණොති අහඤ්ච චතුරොසං, සංසාරසමුද්දං වා තිණ්ණො අම්හි භවාමි. මුත්තොති රාගාදිබන්ධනෙහි මුත්තො. දන්තොති නිබ්බිසෙවනො නිප්පරිප්පන්දො. සන්තොති සිතීභූතො. අස්සත්ථොති නිබ්බානදස්සනෙ ලද්ධස්සායො. පරිනිබ්බුතොති කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බුතො. පහොමීති

සමත්වෙමිනි. බොහෝ එකසත්වේ නිපාතො. පරෙ ව පරිනිබ්බාපෙතුන්ති එත්ථ පරෙ ව-සද්දො “පරෙ ව තාරෙතු” න්තිආදීහිපි යොජෙනබ්බොති.

මහාකරුණාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

72-73. සබ්බඤ්ඤාඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

119. සබ්බඤ්ඤාඤාණනිද්දෙසෙ කතමං තථාගතස්ස

සබ්බඤ්ඤාඤාණනි ප්‍රච්ඡිත්තා තෙන සමගතිකත්තා තෙනෙව සහ අනාවරණඤාණං නිද්දිට්ඨං. න හි අනාවරණඤාණං ධම්මතො විසුං අත්ථි, එකමෙව හෙතං ඤාණං ආකාරහෙදතො ද්වෙධා වුව්වති සද්ධිත්තිසද්ධාබලාදීනි විය. සබ්බඤ්ඤාඤාණමෙව හි නත්ථි එතස්ස ආවරණන්ති, කෙනවි ධම්මෙන, පුග්ගලෙන වා ආවරණං කාතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තාය අනාවරණන්ති වුව්වති ආවජ්ජනපටිබද්ධත්තා සබ්බධම්මානං. අඤ්ඤෙ පන ආවජ්ජිත්වාපි න ජානන්ති. කෙවි පනාහු “මනොවිඤ්ඤාණං විය සබ්බාරම්මණිකත්තා සබ්බඤ්ඤාඤාණං. තංයෙව ඤාණං ඉන්ද්‍රියිරං විය විසයෙසු අප්පටිහතත්තා අනාවරණඤාණං. අනුප්‍රබ්බසබ්බඤ්ඤාතාපටික්ඛෙපො සබ්බඤ්ඤාඤාණං, සකිංසබ්බඤ්ඤාතාපටික්ඛෙපො අනාවරණඤාණං, භගවා සබ්බඤ්ඤාඤාණපටිලාභෙනපි සබ්බඤ්ඤාති වුව්වති, න ව අනුප්‍රබ්බසබ්බඤ්ඤා. අනාවරණඤාණපටිලාභෙනපි සබ්බඤ්ඤාති වුව්වති, න ව සකිංසබ්බඤ්ඤා” ති.

සබ්බං සඤ්ඤාතමසඤ්ඤාතං අනවසෙසං ජානාතීති එත්ථ සබ්බන්ති ජාතිවසෙන සබ්බධම්මානං නිස්සෙසපරියාදානං. අනවසෙසන්ති එකෙකස්සෙව ධම්මස්ස සබ්බාකාරවසෙන නිස්සෙසපරියාදානං. සඤ්ඤාතමසඤ්ඤාතන්ති ද්විධා පහෙදදස්සනං. සඤ්ඤාතඤ්ඤාති එකො පහෙදො, අසඤ්ඤාතං එකො පහෙදො. පච්චයෙහි සඤ්ඤාතම කතන්ති සඤ්ඤාතං. බන්ධපඤ්ඤාතං. තථා න සඤ්ඤාතන්ති අසඤ්ඤාතං. නිබ්බානං. සඤ්ඤාතං අනිවච්ඡක්ඛානත්තාදීහි ආකාරෙහි අනවසෙසං ජානාති, අසඤ්ඤාතං සුඤ්ඤාතානිමිත්තඅප්පණිනාදීහි ආකාරෙහි අනවසෙසං ජානාති. නත්ථි එතස්ස සඤ්ඤාතස්ස අසඤ්ඤාතස්ස ව අවසෙසොති අනවසෙසං. සඤ්ඤාතං අසඤ්ඤාතඤ්ඤාතං. අනෙකහෙදාපි පඤ්ඤාතන්ති පච්චයෙහි අකතත්තා අසඤ්ඤාතපක්ඛං භජති. සබ්බඤ්ඤාඤාණඤ්ඤාති සබ්බාපි පඤ්ඤාතන්තියො අනෙකහෙදතො ජානාති. අථ වා සබ්බන්ති සබ්බධම්මග්ගහණං. අනවසෙසන්ති නිප්පදෙසග්ගහණං. තත්ථ ආවරණං නත්ථි තත්ථ තස්මිං අනවසෙසෙ සඤ්ඤාතාසඤ්ඤාතෙ නිස්සඤ්ඤාතා සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස ආවරණං නත්ථි තදෙව සබ්බඤ්ඤාඤාණං. අනාවරණඤාණං නාමාති අත්ථො.

120. ඉදානි අනෙකවිසයහෙදතො දස්සෙතුං අතීතන්තිආදිමාහ. තත්ථ අතීතං අනාගතං පච්චුප්පන්නන්ති කාලහෙදතො දස්සිතං, චක්ඛු වෙව රූපා වානිආදි වත්ථාරම්මණහෙදතො. එවං තං සබ්බන්ති තෙසං චක්ඛුරූපානං. අනවසෙසපරියාදානං. එවං සෙසෙසු. යාවතාති අනවසෙසපරියාදානං.

අනිච්චට්ඨන්තිආදි සාමඤ්ඤලක්ඛණහෙදතො දස්සිතං. අනිච්චට්ඨන්ති ච
 අනිච්චාකාරං. පච්චත්තත්ථෙ වා උපයොගව්වනං. එස නයො ඵදිසෙසු.
 රූපස්සාතිආදි ඛන්ධහෙදතො දස්සිතං. චක්ඛුස්ස...පෙ.... ජරාමරණස්සාති හෙට්ඨා
 චුත්තපෙය්‍යාලනයෙන යොජෙතඛිබ්බං. අභිඤ්ඤායාතිආදීසු හෙට්ඨා
 චුත්තඤ්ඤාණානෙව. අභිඤ්ඤට්ඨන්ති අභිජානනසභාවං. එස නයො ඵදිසෙසු.
 ඛන්ධානං ඛන්ධට්ඨන්තිආදි හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතඛිබ්බං. කුසලෙ
 ධම්මෙතිආදි කුසලත්තිකවසෙන හෙදො. කාමාවචරෙ ධම්මෙතිආදි
 චතුභුමකවසෙන. උභයත්ථාපි ‘‘සඛ්ඛෙ ජානාති’’ති බහුවචනපායො සුන්දරො.
 එකවචනසොතෙ පතිතත්තා පන පොත්ථකෙසු එකවචනෙන ලිඛිතං.
 දුක්ඛස්සාතිආදි චුද්දසන්තං චුද්ධඤ්ඤාණානං විසයහෙදො. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙ
 ඤ්ඤාණන්තිආදීති චත්තාරි ඤ්ඤාණාති චත්ථා සඛ්ඛඤ්ඤාඤ්ඤාණං කස්මා න
 චුත්තන්ති ටෙ? චුච්චමානස්ස සඛ්ඛඤ්ඤාඤ්ඤාණත්තා. විසයහෙදතො හි
 සඛ්ඛඤ්ඤාඤ්ඤාණෙ චුච්චමානෙ තං ඤ්ඤාණං න චත්තඛිබ්බං හොති,
 සඛ්ඛඤ්ඤාඤ්ඤාණං පන සඛ්ඛඤ්ඤාඤ්ඤාණස්ස විසයො හොතියෙව.

පුන කාළකාරාමසුත්තන්තාදීසු (අ. නි. 4.24) චුත්තනයෙන
 සඛ්ඛඤ්ඤාඤ්ඤාණභූමිං දස්සෙත්තො යාවතා සදෙවකස්ස ලොකස්සාතිආදිමාහ.
 තත්ථ සහ දෙවෙහි සදෙවකස්ස. සහ මාරොන සමාරකස්ස. සහ බ්‍රහ්මිනා
 සබ්‍රහ්මකස්ස ලොකස්ස. සහ සමණබ්‍රාහ්මණෙහි සස්සමණබ්‍රාහ්මණියා. සහ
 දෙවමනුස්සෙහි සදෙවමනුස්සාය පජාය. පජාතත්තා පජාති සත්තලොකස්ස
 පරියායවචනමෙතං. තත්ථ සදෙවකවචනෙන පඤ්චකාමාවචරදෙවග්ගහණං,
 සමාරකවචනෙන ඡට්ඨකාමාවචරදෙවග්ගහණං, සබ්‍රහ්මකවචනෙන
 බ්‍රහ්මකායිකාදිබ්‍රහ්මග්ගහණං, සස්සමණබ්‍රාහ්මණිවචනෙන සාසනස්ස
 පච්චත්ථිකපච්චාමිත්තසමණබ්‍රාහ්මණග්ගහණං
 සමිතපාපබාහිතපාපසමණබ්‍රාහ්මණග්ගහණඤ්ච, පජාවචනෙන
 සත්තලොකග්ගහණං, සදෙවමනුස්සවචනෙන සම්මුතිදෙවසෙසමනුස්සග්ගහණං
 වෙදිතඛිබ්බං. එවමෙත්ථ තිහි පදෙහි ඔකාසලොකො, ද්විහි පජාවසෙන
 සත්තලොකො ගහිතොති වෙදිතඛිබ්බො.

අපරො නයො – සදෙවකග්ගහණෙන අරූපාවචරලොකො ගහිතො,
 සමාරකග්ගහණෙන ඡකාමාවචරදෙවලොකො, සබ්‍රහ්මකග්ගහණෙන
 රූපාවචරබ්‍රහ්මලොකො, සස්සමණබ්‍රාහ්මණාදිග්ගහණෙන චතුපරිසවසෙන,
 සම්මුතිදෙවෙහි වා සහ මනුස්සලොකො, අවසෙසසත්තලොකො වා.

අපිචෙත්ථ සදෙවකවචනෙන උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදතො සඛ්ඛස්සපි ලොකස්ස
 දිට්ඨාදිජානනභාවං සාධෙති. තතො යෙසං සියා ‘‘මාරො මහානුභාවො
 ඡකාමාවචරිස්සරො වසවත්ති, කිං තස්සාපි දිට්ඨාදිං ජානාති’’ති, තෙසං විමතිං
 විධමන්තො ‘‘සමාරකස්සා’’ති ආහ. යෙසං පන සියා ‘‘බ්‍රහ්මා මහානුභාවො
 එකඬ්ගලියා එකස්මිං චක්කවාළසහස්සෙ ආලොකං ඵරති, ද්විහි...පෙ.... දසහි
 අඬ්ගලීහි දසසු චක්කවාළසහස්සෙසු ආලොකං ඵරති, අනුත්තරඤ්ච

කොනසමාපත්තිසුඛං පටිසංවෙදෙනි, කිං තස්සාපි දිට්ඨාදිං ජානාති” ති, තෙසං විමතිං විධමන්තො “සබ්බමකස්සා” ති ආහ. තතො යෙසං සියා “පුටු සමණබ්බාහමණා සාසනස්ස පච්චත්ථිකා, කිං තෙසම්පි දිට්ඨාදිං ජානාති” ති, තෙසං විමතිං විධමන්තො “සස්සමණබ්බාහමණියා පජායා” ති ආහ. එවං උක්කට්ඨානං දිට්ඨාදිජානනභාවං පකාසෙත්වා අප්ප සම්මුතිදෙවෙ අවසෙසමනුස්සෙ ව උපාදාය උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදවසෙන සෙසසත්තලොකස්ස දිට්ඨාදිජානනභාවං පකාසෙති. අයමෙත්ථ අනුසන්ධික්කමො. පොරාණා පනාහු – සදෙවකස්සාති දෙවතාහි සද්ධිං අවසෙසලොකස්ස. සමාරකස්සාති මාරොන සද්ධිං අවසෙසලොකස්ස. සබ්බමකස්සාති බ්බුමෙහි සද්ධිං අවසෙසලොකස්ස. එවං සබ්බෙපි තිහවුපගෙ සත්තෙ තිහාකාරෙහි තිසු පදෙසු පක්ඛිපිත්වා පුන ද්විහාකාරෙහි පරියාදාතුං සස්සමණබ්බාහමණියා පජාය සදෙවමනුස්සායාති වුත්තං. එවං පඤ්චහි පදෙහි තෙන තෙන ආකාරොන තෙධාතුකමෙව පරියාදිත්තං හොතිති.

දිට්ඨන්ති රූපායතනං. සුත්තන්ති සද්දායතනං. මුත්තන්ති පත්වා ගහෙතබ්බතො ගන්ධායතනං, රසායතනං, ඵොට්ඨබ්බායතනං. විඤ්ඤාතන්ති සුබදුක්ඛාදිධම්මාරම්මණං. පත්තන්ති පරියෙසිත්වා වා අපරියෙසිත්වා වා පත්තං. පරියෙසිතන්ති පත්තං වා අප්පත්තං වා පරියෙසිතං. අනුච්චරිතං මනසාති විත්තෙන අනුසඤ්චරිතං. සබ්බං ජානාතීති ඉමිනා එතං දස්සෙති – යං අපරිමානාසු ලොකධාතුසු ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස “නිලං පීත” ත්තිආදි (ධ. ස. 619) රූපාරම්මණං චක්ඛුද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, අයං සත්තො ඉමස්මිං බණෙ ඉමං නාම රූපාරම්මණං දිස්වා සුමනො වා දුම්මනො වා මජ්ඣිකත්තො වා ජාතොති තං සබ්බං තථාගතස්ස සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං ජානාති. තථා යං අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස “හෙරිසද්දො, මුදිඬිගසද්දො” ත්තිආදි සද්දාරම්මණං සොතද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, “මූලගන්ධො තචගන්ධො” ත්තිආදි (ධ. ස. 624-627) ගන්ධාරම්මණං සාතද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, “මූලරසො, බන්ධරසො” ත්තිආදි (ධ. ස. 628-631) රසාරම්මණං ජිව්හාද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, “කක්ඛළං, මුදුක” ත්තිආදි (ධ. ස. 647-650) පථවිධාතුතෙජොධාතුවායොධාතුහෙදං ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං කායද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, අයං සත්තො ඉමස්මිං බණෙ ඉමං නාම ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං චුස්සිත්වා සුමනො වා දුම්මනො වා මජ්ඣිකත්තො වා ජාතොති තං සබ්බං තථාගතස්ස සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං ජානාති. තථා යං අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස සුබදුක්ඛාදිහෙදං ධම්මාරම්මණං මනොද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, අයං සත්තො ඉමස්මිං බණෙ ඉමං නාම ධම්මාරම්මණං විජානිත්වා සුමනො වා දුම්මනො වා මජ්ඣිකත්තො වා ජාතොති තං සබ්බං තථාගතස්ස සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං ජානාති. ඉමස්ස පන මහාජනස්ස පරියෙසිත්වා අප්පත්තම්පි අත්ථි, පරියෙසිත්වා පත්තම්පි අත්ථි. අපරියෙසිත්වා අප්පත්තම්පි අත්ථි, අපරියෙසිත්වා පත්තම්පි අත්ථි. සබ්බං තථාගතස්ස සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙන අප්පත්තං නාම නත්ථිති.

121. පුන අපරොන පරියායෙන සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණභාවසාධනත්ථං න තස්සාති ගාථමාහ. තත්ථ න තස්ස අද්දිට්ඨමිධත්ථි කිඤ්චිති තස්ස තථාගතස්ස ඉධ ඉමස්මිං.

තෙඛාතූකෙ ලොකෙ, ඉමස්මිං පච්චුප්පන්තකාලෙ වා පඤ්ඤාවක්ඛුනා අද්දිට්ඨං නාම කිඤ්චි අප්පමත්තකම්පි න අත්ථි න සංවිජ්ජති. අත්ථිති ඉදං චත්තමානකාලිකං ආබ්‍යාතපදං. ඉමිනා පච්චුප්පන්තකාලිකස්ස සබ්බධම්මස්ස ඤාතභාවං දස්සෙති. ගාථාබන්ධසුබන්ධං පනෙත්ථ ද-කාරො සංයුත්තො. අපො අච්ඤ්ඤාතන්ති එත්ථ අපොඉති වචනොපාදානෙ නිපානො. අච්ඤ්ඤාතන්ති අතීතකාලිකං අච්ඤ්ඤාතං නාම කිඤ්චි ධම්මජාතං. නාහොසිති පාඨසෙසො. අබ්‍යාසභූතස්ස අත්ථිසද්දස්ස ගහණෙ පාඨසෙසං විනාපි යුජ්ජතියෙව. ඉමිනා අතීතකාලිකස්ස සබ්බධම්මස්ස ඤාතභාවං දස්සෙති. අජානිතබ්බන්ති අනාගතකාලිකං අජානිතබ්බං නාම ධම්මජාතං න භවිස්සති, නත්ථි වා. ඉමිනා අනාගතකාලිකස්ස සබ්බධම්මස්ස ඤාතභාවං දස්සෙති. ජානනකිරියාවිසෙසනමත්තමෙව වා එත්ථ අ-කාරො. සබ්බං අභිඤ්ඤාසි යදත්ථි නෙය්‍යන්ති එත්ථ යං තෙකාලිකං වා කාලවිමුත්තං වා නෙය්‍යං ජානිතබ්බං කිඤ්චි ධම්මජාතං අත්ථි, තං සබ්බං තථාගතො අභිඤ්ඤාසි අධිකෙන සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙන ජානි පටිවිජ්ඣි. එත්ථ අත්ථිසද්දෙන තෙකාලිකස්ස කාලවිමුත්තස්ස ව ගහණා අත්ථි-සද්දො අබ්‍යාසභූතොයෙව දට්ඨබ්බො. තථාගතො තෙන සමන්තවක්ඛුති කාලවසෙන ඔකාසවසෙන ව නිප්පදෙසත්තා සමන්තා සබ්බතො පචත්තං ඤාණවක්ඛු අස්සාති සමන්තවක්ඛු. තෙන යථාචුත්තෙන කාරණෙන තථාගතො සමන්තවක්ඛු, සබ්බඤ්ඤාති චුත්තං හොති. ඉමිස්සා ගාථාය පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං සාධිතං.

පුන ඛුද්ධඤාණානං විසයවසෙන සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං දස්සෙතුකාමො සමන්තවක්ඛුති කෙනට්ඨෙන සමන්තවක්ඛුතිආදිමාහ. තත්ථ ගාථාය සමන්තවක්ඛුති චුත්තපදෙ යං තං සමන්තවක්ඛු, තං කෙනට්ඨෙන සමන්තවක්ඛුති අත්ථො. අත්ථො පනස්ස යාවතා දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨොතිආදිහි චුත්තොයෙව හොති. සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණඤ්ඤාති සමන්තවක්ඛු. යථාහ - “සමන්තවක්ඛු චුච්චති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං”න්ති (චූළනි. ධොතකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 32). තස්මිං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණට්ඨෙ චුත්තෙ සමන්තවක්ඛුට්ඨො චුත්තොයෙව හොතීති. ඛුද්ධස්සෙව ඤාණානීති ඛුද්ධඤාණානි. දුක්ඛෙ ඤාණාදීනිපි හි සබ්බාකාරෙන ඛුද්ධස්සෙව භගවතො පචත්තන්ති, ඉතරෙසං පන එකදෙසමත්තෙනෙව පචත්තන්ති. සාවකසාධාරණානීති පන එකදෙසෙනාපි අත්ථිතං සන්ධාය චුත්තං. සබ්බො ඤාතොති සබ්බො ඤාණෙන ඤාතො. අඤ්ඤාතො දුක්ඛට්ඨො නත්ථිති චුත්තමෙව අත්ථං පටිසෙධෙන විභාවෙති. සබ්බො දිට්ඨොති න කෙවලං ඤාතමත්තොයෙව, අථ බො වක්ඛුනා දිට්ඨො විය කතො. සබ්බො විදිතොති න කෙවලං දිට්ඨමත්තොයෙව, අථ බො පාකටො. සබ්බො සච්ඡිකතොති න කෙවලං විදිතොයෙව, අථ බො තත්ථ ඤාණපටිලාභවසෙන පච්චක්ඛිකතො. සබ්බො එස්සිතොති න කෙවලං සච්ඡිකතොයෙව, අථ බො පුනස්පුනං යථාරුචි සමුදාවාරවසෙන පුට්ඨොති. අථ වා ඤාතො සභාවලක්ඛණවසෙන. දිට්ඨො සාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන. විදිතො රසවසෙන. සච්ඡිකතො පච්චුපට්ඨානවසෙන. එස්සිතො පදට්ඨානවසෙන. අථ වා ඤාතො ඤාණුප්පාදවසෙන. දිට්ඨො වක්ඛුප්පාදවසෙන. විදිතො පඤ්ඤුප්පාදවසෙන. සච්ඡිකතො විජ්ජුප්පාදවසෙන.

එස්සිතො ආලොකුප්පාදවසෙන. “යාවතා දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨො, සබ්බො දිට්ඨො, අදිට්ඨො දුක්ඛට්ඨො නත්ථි” තිආදිනා නයෙන ව “යාවතා සදෙවකස්ස ලොකස්ස...පෙ.... අනුච්චරිතං මනසා, සබ්බං ඤාතං, අඤ්ඤාතං නත්ථි” තිආදිනා නයෙන ව විත්ථාරො වෙදිතබ්බො. පයමං චුත්තගාථා නිගමනවසෙන පුන චුත්තා. තංනිගමනෙයෙව හි කතෙ ඤාණනිගමනම්පි කතමෙව භොතීති.

සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දිට්ඨිකථා

1. අස්සාදදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

122. ඉදානි ඤාණකථානන්තරං කථිතාය දිට්ඨිකථාය අනුපුබ්බඅනුවණ්ණනා අනුප්පත්තා. අයඤ්ඤි දිට්ඨිකථා ඤාණකථාය කතඤාණපරිවයස්ස සමධිගතසම්මාදිට්ඨිස්ස මිච්ඡාදිට්ඨිමලවිසොධනා සුකරා භොති, සම්මාදිට්ඨි ව සුපරිසුද්ධා භොතීති ඤාණකථානන්තරං කථිතා. තත්ථ කා දිට්ඨිතිආදිකා පුච්ඡා. කා දිට්ඨිති අභිනිවෙසපරාමාසො දිට්ඨිතිආදිකං පුච්ඡිතපුච්ඡාය විස්සජ්ජනං. කථං අභිනිවෙසපරාමාසො දිට්ඨිතිආදිකො විස්සජ්ජිතවිස්සජ්ජනස්ස විත්ථාරනිද්දෙසො, සබ්බාව තා දිට්ඨියො අස්සාදදිට්ඨියොතිආදිකා දිට්ඨිසුත්තසංසන්දනාති එවම්මෙ වත්තාරො පරිච්ඡෙදා. තත්ථ පුච්ඡාපරිච්ඡෙදෙ තාව කා දිට්ඨිති ධම්මපුච්ඡා, සභාවපුච්ඡා. කති දිට්ඨිට්ඨානානීති හෙතුපුච්ඡා පච්චයපුච්ඡා, කිත්තකානි දිට්ඨිනං කාරණානීති අත්ථො. කති දිට්ඨිපරිසුට්ඨානානීති සමුදාචාරපුච්ඡා විකාරපුච්ඡා. දිට්ඨියො එව හි සමුදාචාරවසෙන විත්තං පරියොනන්ධන්තියො උට්ඨහන්තීති දිට්ඨිපරිසුට්ඨානානි නාම භොන්ති. කති දිට්ඨියොති දිට්ඨිනං සඛ්ඛාපුච්ඡා ගණනාපුච්ඡා. කති දිට්ඨාභිනිවෙසාති වත්ථුප්පහෙදවසෙන ආරම්මණනානන්තවසෙන දිට්ඨිප්පහෙදපුච්ඡා. දිට්ඨියො එව හි තං තං වත්ථුං තං තං ආරම්මණං අභිනිවිසන්ති පරාමසන්තීති දිට්ඨිපරාමාසාති වුව්චන්ති. කතමො දිට්ඨිට්ඨානසමුග්ග්ඝාතොති දිට්ඨිනං පටිපක්ඛපුච්ඡා පභානුපායපුච්ඡා. දිට්ඨිකාරණානි හි ඛන්ධාදීනි දිට්ඨිසමුග්ග්ඝාතෙන තාසං කාරණානි න භොන්තීති තානි ව කාරණානි සමුග්ග්ඝාතිතානි නාම භොන්ති. තස්මා දිට්ඨිට්ඨානානි සම්මා භුසං භඤ්ඤන්ති එතෙනාති දිට්ඨිට්ඨානසමුග්ග්ඝාතොති වුව්චති.

ඉදානි එතාසං ඡන්තං පුච්ඡානං කා දිට්ඨිතිආදිනි ඡ විස්සජ්ජනානි. තත්ථ කා දිට්ඨිති විස්සජ්ජෙතබ්බපුච්ඡා. අභිනිවෙසපරාමාසො දිට්ඨිති විස්සජ්ජනං. සා පන අනිච්චාදිකෙ වත්ථුස්මිං නිච්චාදිවසෙන අභිනිවිසති පතිට්ඨහති දළ්භං ගණ්හාතීති අභිනිවෙසො. අනිච්චාදිආකාරං අතික්කම්ත්වා නිච්චන්තිආදිවසෙන වත්තමානො

පරතො ආමසති ගණ්භාතීති පරාමාසො. අථ චා නිව්චන්තිආදිකං පරං උත්තමං සච්චන්ති ආමසති ගණ්භාතීති පරාමාසො, අභිනිවෙසො ච සො පරාමාසො චාති අභිනිවෙසපරාමාසො. එවංපකාරො දිට්ඨිති කිව්චතො දිට්ඨිසභාවං විස්සජ්ජෙති. තීණි සතන්ති තීණි සතානි, චචනවිපල්ලාසො කතො. කතමො දිට්ඨිට්ඨානසමුත්ථානොති පුච්ඡං අනුද්ධරිත්ථාව සොතාපත්තිමග්ගො දිට්ඨිට්ඨානසමුත්ථානොති විස්සජ්ජනං කතං.

123. ඉදානි කථං අභිනිවෙසපරාමාසොතිආදි විත්ථාරනිද්දෙසො. තත්ථ රූපන්ති උපයොගච්චනං. රූපං අභිනිවෙසපරාමාසොති සම්බන්ධො. රූපන්ති චෙත්ථ රූප්පාදානක්ඛන්ධො කසිණරූපඤ්ච. “එතං මමා”ති අභිනිවෙසපරාමාසො දිට්ඨි, “එසොහමස්මී”ති අභිනිවෙසපරාමාසො දිට්ඨි, “එසො මෙ අත්තා”ති අභිනිවෙසපරාමාසො දිට්ඨිති පච්චෙකං යොජෙතබ්බං. එතන්ති සාමඤ්ඤච්චනං. තෙනෙව “වෙදනං එතං මම, සඬබ්බරෙ එතං මමා”ති නපුංසකච්චනං එකච්චනඤ්ච කතං. එසොති පන වත්තබ්බමපෙක්ඛිත්ථා පුල්ලිඬිගෙකච්චනං කතං. එතං මමාති තණ්හාමඤ්ඤනාමුලිකා දිට්ඨි. එසොහමස්මීති මානමඤ්ඤනාමුලිකා දිට්ඨි. එසො මෙ අත්තාති දිට්ඨිමඤ්ඤනා එව. කෙච් පන “එතං මමාති මමංකාරකප්පනා, එසොහමස්මීති අහංකාරකප්පනා, එසො මෙ අත්තාති අහංකාරමමංකාරකප්පිතො අත්තාභිනිවෙසොති ච, තථා යථාක්කමෙනෙව තණ්හාමුලනිවෙසො මානපග්ගාහො, තණ්හාමුලනිවිට්ඨො මානපග්ගහිතො, අත්තාභිනිවෙසොති ච, සඬබ්බරානං දුක්ඛලක්ඛණාදස්සනං, සඬබ්බරානං අනිව්චලක්ඛණාදස්සනං, සඬබ්බරානං තිලක්ඛණාදස්සනහෙතුකො අත්තාභිනිවෙසොති ච, දුක්ඛෙ අසුභෙ ච සුඛං සුභන්ති විපල්ලාසගතස්ස, අනිව්චෙ නිව්චන්ති විපල්ලාසගතස්ස, චතුබ්බධවිපල්ලාසගතස්ස ච අත්තාභිනිවෙසොති ච, පුබ්බෙතිවාසඤ්ඤාණස්ස ආකාරකප්පනා, දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණස්ස අනාගතපට්ඨාහකප්පනා, පුබ්බන්තාපරන්තඉදප්පච්චයතාපට්ඨවසමුප්පන්තෙසු ධම්මෙසු කප්පනිස්සිතස්ස අත්තාභිනිවෙසොති ච, නන්දියා අතීතමන්වාගමෙති, නන්දියා අනාගතං පටිකඬ්ඛති, පච්චුප්පන්තෙසු ධම්මෙසු සංභීරති අත්තාභිනිවෙසොති ච, පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණහෙතුකා දිට්ඨි, අපරන්තෙ අඤ්ඤාණහෙතුකා දිට්ඨි, පුබ්බන්තාපරන්තෙ ඉදප්පච්චයතාපට්ඨවසමුප්පන්තෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණහෙතුකො අත්තාභිනිවෙසො”ති ච එතෙසං තිණ්ණං චචනානං අත්ථං චණ්ණයන්ති.

දිට්ඨියො පනෙත්ථ පයමං පඤ්චක්ඛන්ධචත්ථුකා. තතො ඡඅජ්ඣක්තිකබාහිරායතනවිඤ්ඤාණ- කායසම්ඵස්සකායවෙදනාකායසඤ්ඤාකායවෙතනාකායතණ්හාකායවිතක්කවිචාර ධාතුදසකසිණ- ද්වන්තිංසාකාරචත්ථුකා දිට්ඨියො චුත්තා. ද්වන්තිංසාකාරෙසු ච යත්ථ විසුං අභිනිවෙසො න යුජ්ජති, තත්ථ සකලසරීරාභිනිවෙසවසෙනෙව විසුං අභිනිවෙසො විය කතොති වෙදිතබ්බං. තතො ද්වාදසායතනඅට්ඨාරසධාතුඑකුනවිසතිඉන්ද්‍රියවසෙන යොජනා කතා. තීණි එකන්තලොකුත්තරින්ද්‍රියානි න යොජිතානි. න හි ලොකුත්තරචත්ථුකා දිට්ඨියො හොන්ති. සබ්බත්ථාපි ච ලොකියලොකුත්තරමිස්සෙසු ධම්මෙසු ලොකුත්තරෙ

යපෙත්වා ලොකියා එව ගහෙනබ්බා. අනින්ද්‍රියබද්ධරූපඤ්ච න ගහෙනබ්බමෙව.
තතො තෙධාතුකවසෙන නවවිධහවවසෙන ඝානබ්‍රහ්මචිහාරසමාපත්තිවසෙන
පටිච්චසමුප්පාදභිගවසෙන ව යොජනා කතා. ජාතිජරාමරණානං විසුං ගහණේ
පරිහාරො චුත්තනග්ගො එව. සබ්බානි චෙතානි රූපාදිකානි ජරාමරණන්තානි
අට්ඨනචුතිසතං පදානි හවන්ති.

124. දිට්ඨිට්ඨානෙසු ඛන්ධාපි දිට්ඨිට්ඨානන්ති විසතිවත්ථුකායපි

සක්කායදිට්ඨියා පඤ්චන්තං ඛන්ධානංයෙව වත්ථුත්තා “යෙ හි කෙවි, හික්ඛවෙ,
සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා අත්තානං සමනුපස්සමානා සමනුපස්සන්ති, සබ්බෙ තෙ
පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසුයෙව සමනුපස්සන්ති, එතෙසං වා අඤ්ඤතර”න්ති (සං. නි.
3.47) චුත්තත්තා ව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දිට්ඨිනං කාරණං. අවිජ්ජාපි
දිට්ඨිට්ඨානන්ති අවිජ්ජාය අන්ධිකතානං දිට්ඨිඋප්පත්තිතො “යායං, හන්තෙ, දිට්ඨි
‘අසම්මාසම්බුද්ධෙසු සම්මාසම්බුද්ධා’ති, අයං නු බො, හන්තෙ, දිට්ඨි කිං පටිච්ච
පඤ්ඤායති? මහති බො එසා, කච්චාන, ධාතු, යදිදං අවිජ්ජාධාතු. හීනං, කච්චාන,
ධාතුං පටිච්ච උප්පජ්ජති හීනා සඤ්ඤා හීනා දිට්ඨි”ති (සං. නි. 2.97) වචනතො ව
අවිජ්ජා දිට්ඨිනං කාරණං. එස්සොපි දිට්ඨිට්ඨානන්ති තෙන එස්සෙන චුට්ඨස්ස
දිට්ඨිඋප්පත්තිතො “යෙ තෙ, හික්ඛවෙ, සමණබ්‍රාහ්මණා පුබ්බන්තකප්පිකා
පුබ්බන්තානුදිට්ඨිතො පුබ්බන්තං ආරබ්භ අනෙකච්ඡිතානි අධිචුත්තිපදානි
අභිවදන්ති, තදපි එස්සපච්චයා”ති (දී. නි. 1.123) වචනතො ව එස්සො දිට්ඨිනං
කාරණං. සඤ්ඤාපි දිට්ඨිට්ඨානන්ති ආකාරමත්තග්ගහණෙන
අයාථාවසභාවගාහනෙතුත්තා සඤ්ඤාය –

“යානි ව තීණි යානි ව සට්ඨි, සමණජ්ජවාදසිතානි භූරිපඤ්ඤ;
සඤ්ඤක්ඛරසඤ්ඤනිස්සිතානි, ඔසරණානි විනෙයා ඔසතමගා”ති. (සු. නි.
543) –

වචනතො “සඤ්ඤානිදානා හි පපඤ්චසඬ්ඛා”ති (සු. නි. 880; මහානි. 109)
වචනතො ව සඤ්ඤා දිට්ඨිනං කාරණං. විතක්කොපි දිට්ඨිට්ඨානන්ති
ආකාරපරිචිතක්කෙන දිට්ඨිඋප්පත්තිතො –

“නහෙව සච්චානි බහුනි නානා, අඤ්ඤත්‍ර සඤ්ඤාය නිච්චානි ලොකෙ;
තක්කඤ්ච දිට්ඨිසු පකප්පයිත්වා, සච්චං මුසානි ද්වයධම්මමාහු”ති. (සු. නි.
892) –

වචනතො ව විතක්කො දිට්ඨිනං කාරණං. අයොනිසොමනසිකාරොපි
දිට්ඨිට්ඨානන්ති අයොනිසො මනසිකාරස්ස අකුසලානං අසාධාරණහෙතුත්තා
“තස්සෙවං අයොනිසො මනසිකරොතො ඡන්තං දිට්ඨිනං අඤ්ඤතරා දිට්ඨි
උප්පජ්ජති”ති (ම. නි. 1.19) වචනතො ව අයොනිසො මනසිකාරො දිට්ඨිනං
කාරණං. පාපමිත්තොපි දිට්ඨිට්ඨානන්ති පාපමිත්තස්ස දිට්ඨානුගතිආපජ්ජනෙන
දිට්ඨිඋප්පත්තිතො “බාහිරං, හික්ඛවෙ, අභිගන්ති කරිත්වා න අඤ්ඤං එකභිගම්පි

සමනුපස්සාමි, යං එවං මහතො අනත්ථාය සංවත්තති. යථයිදං, හික්ඛවෙ,
පාපමිත්තතා''ති (අ. නි. 1.110) වචනතො ව පාපමිත්තො දිට්ඨිනං කාරණං.
පරතොපි සොසො දිට්ඨිට්ඨානන්ති දුරක්ඛාතධම්මස්සවනෙන දිට්ඨිඋප්පත්තිතො
''ද්වෙමෙ, හික්ඛවෙ, හෙතු ද්වෙ පච්චයා මිච්ඡාදිට්ඨියා උප්පාදාය පරතො ව
සොසො අයොනිසො ව මනසිකාරො''ති (අ. නි. 2.126) වචනතො ව පරතො
සොසො මිච්ඡාදිට්ඨිකතො මිච්ඡාදිට්ඨිපටිසඤ්ඤත්තකථා දිට්ඨිනං කාරණං.

ඉදානි දිට්ඨිට්ඨානන්ති පදස්ස අත්ථං විවරන්තො ඛන්ධා හෙතු ඛන්ධා
පච්චයොතිආදිමාහ. ඛන්ධා එව දිට්ඨිනං උපාදාය, ජනකහෙතු වෙව
උපත්ථමිහකපච්චයො වාති අත්ථො. සමුට්ඨානට්ඨෙතාති සමුට්ඨහන්ති
උප්පජ්ජන්ති එතෙනාති සමුට්ඨානං, කාරණන්ති අත්ථො. තෙන සමුට්ඨානට්ඨෙත,
දිට්ඨිකාරණභාවෙනාති අත්ථො.

125. ඉදානි කිච්චහෙදෙන දිට්ඨිහෙදං දස්සෙන්නො කතමානි අට්ඨාරස
දිට්ඨිපරිසුට්ඨානානීතිආදිමාහ. තත්ථ යා දිට්ඨිති ඉදානි චුච්චමානානං අට්ඨාරසන්තං
පදානං සාධාරණං මූලපදං. යා දිට්ඨි, තදෙව දිට්ඨිගතං, යා දිට්ඨි, තදෙව
දිට්ඨිගහනන්ති සබ්බෙහි සම්ඛන්ධො කාතබ්බො. අයාථාචදස්සනට්ඨෙත දිට්ඨි,
තදෙව දිට්ඨිසු ගතං දස්සනං ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිඅන්තොගධත්තාති දිට්ඨිගතං.
හෙට්ඨාපිස්ස අත්ථො චුත්තොයෙව. ද්විත්තං අත්තානං එකත්තගතත්තාපි
දිට්ඨිගතං. සා එව දිට්ඨි දුරතික්කමනට්ඨෙත දිට්ඨිගහනං
තිණගහනවනගහනපබ්බතගහනාති විය. සාසඬකසප්පට්ඨයට්ඨෙත දිට්ඨිකන්තාරං
වොරකන්තාරවාළකන්තාරනිරුද්ධකන්තාරදුබ්භික්ඛකන්තාරා විය. ධම්මසඬගණියං
''දිට්ඨිකන්තාරො''ති සකලිඬගෙනෙව ආගතං. සම්මාදිට්ඨියා විනිවිජ්ඣනට්ඨෙත
පටිලොමට්ඨෙත ව දිට්ඨිවිසුකං. මිච්ඡාදස්සනඤ්ඤි උප්පජ්ජමානං සම්මාදස්සනං
විනිවිජ්ඣති වෙව විලොමෙති ව. ධම්මසඬගණියං (ධ. ස. 392, 1105)
''දිට්ඨිවිසුකායික''න්ති ආගතං. කදාචි සස්සතස්ස, කදාචි උච්ඡෙදස්ස ගහණතො
දිට්ඨියා විරූපං එන්දිතන්ති දිට්ඨිවිජ්ජන්දිතං. දිට්ඨිගතිකො හි එකස්මිං පතිට්ඨාතුං න
සක්කොති, කදාචි සස්සතං අනුස්සරති, කදාචි උච්ඡෙදං. දිට්ඨියෙව අනත්ථෙ
සංයොජෙතීති දිට්ඨිසඤ්ඤාජනං. දිට්ඨියෙව අන්තොතුදනට්ඨෙත
දුන්නිහරණියට්ඨෙත ව සල්ලන්ති දිට්ඨිසල්ලං. දිට්ඨියෙව පිළාකරණට්ඨෙත
සම්බාධොති දිට්ඨිසම්බාධො. දිට්ඨියෙව මොක්ඛාවරණට්ඨෙත පලිබොධොති
දිට්ඨිපලිබොධො. දිට්ඨියෙව දුම්මොවනියට්ඨෙත ඛන්ධනන්ති දිට්ඨිඛන්ධනං.
දිට්ඨියෙව දුරුත්තරට්ඨෙත පපාතොති දිට්ඨිපපාතො. දිට්ඨියෙව ථාමගතට්ඨෙත
අනුසයොති දිට්ඨිනුසයො. දිට්ඨියෙව අත්තානං සන්තාපෙතීති දිට්ඨිසන්තාපො.
දිට්ඨියෙව අත්තානං අනුදහන්ති දිට්ඨිපරිළාභො. දිට්ඨියෙව කිලෙසකායං ගන්ථෙතීති
දිට්ඨිගන්ථො. දිට්ඨියෙව භුසං ආදියතීති දිට්ඨිපාදානං. දිට්ඨියෙව
''සච්ච''න්තිආදිවසෙන අභිනිවිසතීති දිට්ඨිභිනිවෙසො. දිට්ඨියෙව ඉදං පරන්ති
ආමසති, පරතො වා ආමසතීති දිට්ඨිපරාමාසො.

126. ඉදානි රාසිවසෙන සොළස දිට්ඨියො උද්දිසන්තො කතමා සොළස දිට්ඨියොතිආදිමාහ. තත්ථ සුඛසොමනස්සසඬාතො අස්සාදෙ දිට්ඨි අස්සාදදිට්ඨි. අත්තානං අනුගතා දිට්ඨි අත්තානුදිට්ඨි. නත්ථිති පවත්තත්තා විපරිතා දිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨි. සති කායෙ දිට්ඨි, සන්ති වා කායෙ දිට්ඨි සක්කායදිට්ඨි. කායොති චෙත්ථ ඛන්ධපඤ්චකං, ඛන්ධපඤ්චකසඬාතො සක්කායො වත්ථු පතිට්ඨා එතිස්සාති සක්කායවත්ථුකා. සස්සතන්ති පවත්තා දිට්ඨි සස්සතදිට්ඨි. උච්ඡේදොති පවත්තා දිට්ඨි උච්ඡේදදිට්ඨි. සස්සතාදිඅන්තං ගණ්භානීති අන්තග්ගාහිකා, අන්තග්ගාහො වා අස්සා අත්ථිති අන්තග්ගාහිකා. අතීතසඬාතං පුබ්බන්තං අනුගතා දිට්ඨි පුබ්බන්තානුදිට්ඨි. අනාගතසඬාතං අපරන්තං අනුගතා දිට්ඨි අපරන්තානුදිට්ඨි. අනත්ථෙ සංයොජෙතිති සඤ්ඤොජනිකා. අභඬකාරවසෙන අහන්ති උප්පන්නො මානොන දිට්ඨියා මූලභූතොන විනිබන්ධා සට්ඨා උප්පාදිතා දිට්ඨි අහන්ති මානවිනිබන්ධා දිට්ඨි. තථා මමඬකාරවසෙන මමන්ති උප්පන්නො මානොන විනිබන්ධා දිට්ඨි මමන්ති මානවිනිබන්ධා දිට්ඨි. අත්තො වදනං කථනං අත්තවාදො, තෙන පටිසඤ්ඤත්තා බද්ධා දිට්ඨි අත්තවාදපටිසංයුත්තා දිට්ඨි. අත්තානං ලොකොති වදනං කථනං ලොකවාදො, තෙන පටිසඤ්ඤත්තා දිට්ඨි ලොකවාදපටිසංයුත්තා දිට්ඨි. භවො චූච්චති සස්සතං, සස්සතවසෙන උප්පජ්ජනදිට්ඨි භවදිට්ඨි. විභවො චූච්චති උච්ඡේදො, උච්ඡේදවසෙන උප්පජ්ජනදිට්ඨි විභවදිට්ඨි.

127-128. ඉදානි තිණි සතං දිට්ඨාහිනිවෙසෙ නිද්දිසිතුකාමො කතමෙ තිණි සතං දිට්ඨාහිනිවෙසාති පුච්ඡිත්වා තෙ අවිස්සජ්ජෙත්ථාව විසුං විසුං. අහිනිවෙසවිස්සජ්ජන්නොනෙව තෙ විස්සජ්ජෙතුකාමො අස්සාදදිට්ඨියා, කතිභාකාරෙහි අහිනිවෙසො භොතීතිආදිනා නයෙන සොළසන්තං දිට්ඨිනං අහිනිවෙසාකාරගණනං පුච්ඡිත්වා පුන අස්සාදදිට්ඨියා පඤ්චතිංසාය ආකාරෙහි අහිනිවෙසො භොතීති තාසං සොළසන්තං දිට්ඨිනං අහිනිවෙසාකාරගණනං විස්සජ්ජෙත්ථා පුන තානි ගණනානි විස්සජ්ජෙත්තො අස්සාදදිට්ඨියා කතමෙහි පඤ්චතිංසාය ආකාරෙහි අහිනිවෙසො භොතීතිආදිමාහ. තත්ථ රූපං පටිච්චාති රූපක්ඛන්ධං පටිච්ච. උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සන්ති “අයං මෙ කායො ඊදිසො”ති රූපසම්පදං නිස්සාය ගෙහසිතං රාගසම්පයුත්තං සුඛං සොමනස්සං උප්පජ්ජති. භෙට්ඨා චූත්තෙනට්ඨොන සුඛඤ්ච සොමනස්සඤ්ච. තංයෙව රූපස්ස අස්සාදොති රූපනිස්සයො අස්සාදො. තඤ්ඤි සුඛං තණ්භාවසෙන අස්සාදියති උපභුඤ්ජියතීති අස්සාදො. අහිනිවෙසපරාමාසො දිට්ඨිති සො අස්සාදො සස්සතොති වා උච්ඡිජ්ජිස්සතීති වා සස්සතං වා උච්ඡිජ්ජමානං වා අත්තානං සුබ්බං කරොතීති වා අහිනිවෙසපරාමාසො භොති. තස්මා යා ව දිට්ඨි යො ව අස්සාදොති අස්සාදස්ස දිට්ඨිභාවාභාවෙපි අස්සාදං විනා සා දිට්ඨි න භොතීති කත්වා උභයමිපි සමුච්චිතං. අස්සාදදිට්ඨිති අස්සාදෙ පවත්තා දිට්ඨිති චූත්තං භොති.

ඉදානි නානාසුත්තෙහි සංසන්දෙත්ථා මිච්ඡාදිට්ඨිං මිච්ඡාදිට්ඨිකඤ්ච ගරහිතුකාමො අස්සාදදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨිතිආදිමාහ. තත්ථ දිට්ඨිවිපත්තීති සම්මාදිට්ඨිවිනාසකමිච්ඡාදිට්ඨිසඬාතදිට්ඨියා විපත්ති. දිට්ඨිවිපන්නොති විපන්නා විනට්ඨා සම්මාදිට්ඨි අස්සාති දිට්ඨිවිපන්නො, විපන්නදිට්ඨිති චූත්තං භොති. මිච්ඡාදිට්ඨියා වා විපන්නො විනට්ඨොති දිට්ඨිවිපන්නො. න සෙවිතබ්බො

උපසඬකමනෙන. න හජිතබ්බො චිත්තෙන. න පයිරුපාසිතබ්බො උපසඬකමිත්වා නිසීදනෙන. තං කිස්ස හෙතුති “තං සෙවනාදිකං කෙන කාරණෙන න කාතබ්බ”න්ති තස්ස කාරණප්‍රච්ඡා. දිට්ඨි භිස්ස පාපිකාති කාරණවිස්සජ්ජනං. යස්මා අස්ස පුග්ගලස්ස දිට්ඨි පාපිකා, තස්මා තං සෙවනාදිකං න කාතබ්බන්ති අත්ථො. දිට්ඨියා රාගොති “සුන්දරා මෙ දිට්ඨි”ති දිට්ඨිං ආරබ්භ දිට්ඨියා උප්පජ්ජනරාගො. දිට්ඨිරාගරත්තොති තෙන දිට්ඨිරාගෙන රඬගෙන රත්තං වත්ථං විය රත්තො. න මහජ්ඵලන්ති විපාකඵලෙන. න මහානිසංසන්ති නිස්සන්දඵලෙන.

පුරිසපුග්ගලස්සාති පුරිසසඬබාතස්ස පුග්ගලස්ස. ලොකියවොහාරෙන හි පුරි වුවචති සරීරං, තස්මිං පුරිස්මිං සෙති පවත්තතිති පුරිසො, පුං වුවචති නිරයො, තං පුං ගලති ගච්ඡතිති පුග්ගලො. යෙතුයොන හි සත්තා සුගතිතො චුතා දුග්ගතියංයෙව නිබ්බත්තන්ති. තං කිස්ස හෙතුති තං න මහජ්ඵලත්තං කෙන කාරණෙන හොති. දිට්ඨි භිස්ස පාපිකාති යස්මා අස්ස පුග්ගලස්ස දිට්ඨි පාපිකා, තස්මා න මහජ්ඵලං හොතිති අත්ථො. ද්වෙව ගතියොති පඤ්චසු ගතීසු ද්වෙව ගතියො. විපජ්ජමානාය දිට්ඨියා නිරයො. සම්පජ්ජමානාය තිරච්ඡාන යොනි. යඤ්චෙව කායකම්මන්ති සකලිඬගධාරණපටිපදානුයොගඅභිවාදනපටිච්චානඅඤ්ජලිකම්මාදි කායකම්මං. යඤ්ච වචිකම්මන්ති සකසමයපරියාපුණනසජ්ඣායනදෙසනාසමාදපනාදි වචිකම්මං. යඤ්ච මනොකම්මන්ති ඉධලොකචිත්තාපටිසංයුත්තඤ්ච පරලොකචිත්තාපටිසංයුත්තඤ්ච කතාකතචිත්තාපටිසංයුත්තඤ්ච මනොකම්මං. තිණකට්ඨධඤ්ඤබීජෙසු සත්තදිට්ඨිස්ස දානානුප්පදානපටිග්ගහණපරිභොගෙසු ව කායවචිමනොකම්මානි. යථාදිට්ඨිති යා අයං දිට්ඨි, තස්සානුරූපං. සමත්තන්ති පරිපුණ්ණං. සමාදින්නන්ති ගහිතං.

අට්ඨකථායං පන චුත්තං – තදෙනං යථාදිට්ඨියං ධීතකායකම්මං, දිට්ඨිසහජාතකායකම්මං, දිට්ඨානුලොමිකකායකම්මන්ති තිවිධං හොති. තත්ථ “පාණං හනතො අදින්නං ආදියතො මිච්ඡාවරතො නත්ථි තතොනිදානං පාපං, නත්ථි පාපස්ස ආගමො”ති යං ඵලං දිට්ඨිකස්ස සතො පාණාතිපාතඅදින්නාදානමිච්ඡාවාරසඬබාතං කායකම්මං, ඉදං යථාදිට්ඨියං ධීතකායකම්මං නාම. “පාණං හනතො අදින්නං ආදියතො මිච්ඡාවරතො නත්ථි තතොනිදානං පාපං, නත්ථි පාපස්ස ආගමො”ති යං ඉමාය දිට්ඨියා ඉමිතා දස්සනෙන සහජාතං කායකම්මං, ඉදං දිට්ඨිසහජාතකායකම්මං නාම. තදෙව පන සමත්තං සමාදින්නං ගහිතං පරාමට්ඨං දිට්ඨානුලොමිකකායකම්මං නාම. වචිකම්මමනොකම්මෙසුපි ඵසෙව නයො. ඵත්ථ පන මුසා හණතො පිසුණං හණතො ඵරුසං හණතො සම්ඵං පලපතො අභිජ්ඣාලුතො ඛ්‍යාපන්නචිත්තස්ස මිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස සතො නත්ථි තතොනිදානං පාපං, නත්ථි පාපස්ස ආගමොති යොජනා කාතබ්බා. ලිඬගධාරණාදිපරියාපුණනාදිලොකචිත්තාදිවසෙන චුත්තන යො වෙත්ථ සුන්දරො.

වෙතනාදිසු දිට්ඨිසහජාතා වෙතනා වෙතනා නාම. දිට්ඨිසහජාතා පත්ථනා පත්ථනා නාම. වෙතනාපත්ථනානං වසෙන චිත්තට්ඨපනා පණ්ඩි නාම. තෙහි පන

වෙනනාදීහි සම්පයුත්තා එස්සාදයො සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්තා ධම්මා සඬ්ඛාරා නාම. අනිට්ඨායාතිආදීහි දුක්ඛමෙව චුත්තං. දුක්ඛඤ්ඤි සුඛකාමෙහි සත්තෙහි න එසිත්තා අනිට්ඨං. අප්පියත්තා අකන්තං. මනස්ස අවඬ්ඪනතො, මනසි අවිසප්පනතො ච අමනාපං. ආයතිං අහද්දතාය අහිතං. පිළනතො දුක්ඛන්ති. තං කිස්ස හෙතුති තං එවං සංවත්තනං කෙන කාරණෙන හොතීති අත්ථො. ඉදානිස්ස කාරණං දිට්ඨි භිස්ස පාපිකාති. යස්මා තස්ස පුග්ගලස්ස දිට්ඨි පාපිකා ලාමකා, තස්මා එවං සංවත්තතීති අත්ථො. අල්ලාය පථවියා නික්ඛිත්තන්ති උදකෙන තිත්තාය භූමියා රොපිතං. පථවිරසං ආපොරසන්ති තස්මිං තස්මිං යානෙ පථවියා ච සම්පදං ආපස්ස ච සම්පදං. ඛිජනික්ඛිත්තට්ඨානෙ හි න සඬ්ඛා පථවී න සඬ්ඛො ආපො ච ඛිජං එලං ගණ්භාපෙති. යො පන තෙසං පදෙසො ඛිජං චූසති, සොයෙව ඛිජං එලං ගණ්භාපෙති. තස්මා ඛිජපොසනාය පච්චයභූතොයෙව සො පදෙසො පථවිරසො ආපොරසොති වෙදිතඬ්ඛො. රසසද්දස්ස හි සම්පත්ති ච අත්ථො. යථාහ “කිච්චසම්පත්තිඅත්ථෙත රසො නාම පච්චවති” ති. ලොකෙ ච “සුරසො ගන්ධඬ්ඛො” ති චුත්තෙ සුසම්පන්නො ගන්ධඬ්ඛොති අත්ථො ඤායති. උපාදියතීති ගණ්භාති. යො හි පදෙසො පච්චයො හොති, තං පච්චයං ලභමානං ඛිජං තං ගණ්භාති නාම. සඬ්ඛං තන්ති සඬ්ඛං තං රසජාතං. තිත්තකත්තායාති සො පථවිරසො ආපොරසො ච අතිත්තකො සමානොපි තිත්තකං ඛිජං නිස්සාය නිම්බරුක්ඛාදීනං තෙසං එලානඤ්ච තිත්තකභාවාය සංවත්තති. කටුකත්තායාති ඉදං පුරිමස්සෙව වෙච්චනං.

“වණ්ණගන්ධරසුපෙතො, අම්බොයං අහුවා පුරෙ;
තමෙව පූජං ලභමානො, කෙනම්බො කටුකප්ඵලො” ති. (ජා. 1.2.71) –

ආගතට්ඨානෙ විය හි ඉධාපි තිත්තකමෙව අප්පියට්ඨෙත කටුකන්ති වෙදිතඬ්ඛං. අසාතත්තායාති අමධුරභාවාය. අසාදුත්තායාතිපි පායො, අසාදුභාවායාති අත්ථො. සාදුති හි මධුරං. ඛිජං භිස්සාති අස්ස නිම්බාදිකස්ස ඛිජං. එවමෙවන්ති එවං එවං. යස්මා සුඛා වෙදනා පරමො අස්සාදො, තස්මා මිච්ඡාදිට්ඨියා දුක්ඛවෙදනාවසෙන ආදිනවො දස්සිතොති. පුන අට්ඨාරසහෙදෙන දිට්ඨියා ආදිනවං දස්සෙතුං අස්සාදදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨිතිආදිමාහ. තං චුත්තත්ථමෙව. ඉමෙහි අට්ඨාරසහි ආකාරෙහි පරිසුට්ඨිතචිත්තස්ස සඤ්ඤාගොති දිට්ඨියා එව සංසාරෙ ඛන්ධනං දස්සෙති.

129. යස්මා පන දිට්ඨිභූතානිපි සඤ්ඤාජනානි අත්ථි අදිට්ඨිභූතානිපි, තස්මා තං පහෙදං දස්සෙන්නො අත්ථි සඤ්ඤාජනානි වෙචාතිආදිමාහ. තත්ථ යස්මා කාමරාගසඤ්ඤාජනස්සෙව අනුනයසඤ්ඤාජනන්ති ආගතට්ඨානම්පි අත්ථි, තස්මා අනුනයසඤ්ඤාජනන්ති චුත්තං. කාමරාගභාවං අප්පත්වා පවත්තං ලොභං සන්ධාය එතං චුත්තන්ති වෙදිතඬ්ඛං. සෙසඛන්ධායතනාදිමූලකෙසුපි වාරෙසු ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතඬ්ඛො. වෙදනාපරමත්තා ච අස්සාදස්ස වෙදනාපරියොසානා එව දෙසනා කතා. සඤ්ඤාදයො න ගහිතා. ඉමෙහි පඤ්චනිංසාය ආකාරෙහිති පඤ්චක්ඛන්ධා අප්ඤ්ඤාතිකායතනාදීනි පඤ්ච ඡක්කානි

වානි ඉමානි පඤ්චනිංස වත්ථුනි නිස්සාය උප්පන්නඅස්සාදාරම්මණවසෙන
පඤ්චනිංසාය ආකාරෙනි.

අස්සාදදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අත්තානුදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

130. අත්තානුදිට්ඨියං අස්සුතවා පුට්ඨජනොති ආගමාධිගමාභාවා ඤෙය්‍යා
අස්සුතවා ඉති. යස්ස හි ඛන්ධධාතුආයතනසච්චපච්චයාකාරසතිපට්ඨානාදිසු
උග්ගහපරිපුච්ඡාචිනිච්ඡයවිරහිතත්තා අත්තානුදිට්ඨිපටිසෙධකරො නෙව ආගමො,
පටිපත්තියා අධිගන්තබ්බස්ස අනධිගතත්තා න ච අධිගමො අත්ථි, සො
ආගමාධිගමානං අභාවා ඤෙය්‍යා අස්සුතවා ඉති. සුතන්ති හි බුද්ධච්චනාගමො ච
සුතඵලත්තා හෙතුචොභාරවසෙන අධිගමො ච, තං සුතං අස්ස අත්ථිති සුතවා, න
සුතවා අස්සුතවා. ස්වායං -

පුට්ඨනං ජනනාදිහි, කාරණෙහි පුට්ඨජනො;
පුට්ඨජනන්තොගධත්තා, පුට්ඨවායං ජනො ඉති.

සො හි පුට්ඨනං නානප්පකාරානං කිලෙසාදීනං ජනනාදිහි කාරණෙහි පුට්ඨජනො.
යථාහ - “පුට්ඨ කිලෙසෙ ජනෙන්නිති පුට්ඨජනා, පුට්ඨ අවිහතසක්කායදිට්ඨිකාති
පුට්ඨජනා, පුට්ඨ සත්ථාරානං මුබ්බල්ලොකිකාති පුට්ඨජනා, පුට්ඨ සබ්බගතිහි අවුට්ඨිකාති
පුට්ඨජනා, පුට්ඨ නානාහිසඬ්ඛාරෙ අහිසඬ්ඛරොන්නිති පුට්ඨජනා, පුට්ඨ නානාඔසෙහි
වුය්හන්තිති පුට්ඨජනා, පුට්ඨ නානාසන්තාපෙහි සන්තප්පෙන්නිති පුට්ඨජනා, පුට්ඨ
නානාපරිළාහෙහි පරිදය්හන්තිති පුට්ඨජනා, පුට්ඨ පඤ්චස්ස කාමගුණෙසු රත්තා ගිද්ධා
ගධිතා මුච්ඡිතා අප්ප්කොසන්තා ලග්ගා ලග්ගිතා පලිබුද්ධාති පුට්ඨජනා, පුට්ඨ පඤ්චහි
නිවරණෙහි ආවුතා නිවුතා ඔවුතා පිහිතා පටිච්ඡන්තා පටිකුප්පිතාති පුට්ඨජනා” ති
(මහානි. 94). පුට්ඨනං වා ගණනපට්මතිතානං අරියධම්මපරම්මුඛානං
නිවධම්මසමුදාචාරානං ජනානං අන්තොගධත්තාපි පුට්ඨජනා, පුට්ඨ වා අයං, විසුංයෙව
සඬ්ඛං ගතො විසංසට්ඨො සීලසුතාදිගුණසුත්තෙහි අරියෙහි ජනොතිපි පුට්ඨජනො.
එවමෙතෙහි “අස්සුතවා පුට්ඨජනො” ති ද්විති පදෙහි යෙ තෙ -

“දුට්ඨෙ පුට්ඨජනා චුත්තා, බුද්ධොනාදිච්චඛන්ධුතා;
අන්ධො පුට්ඨජනො එකො, කල්‍යාණෙකො පුට්ඨජනො” ති. -

ද්වෙ පුට්ඨජනා චුත්තා, තෙසු අන්ධපුට්ඨජනො චුත්තො හොතිති වෙදිතබ්බො.

අරියානං අදස්සාවීතිආදිසු අරියාති ආරකත්තා කිලෙසෙහි, අනෙයෙ න
ඉරියනතො, අයෙ ච ඉරියනතො, සදෙවකෙන ච ලොකෙන අරණියතො බුද්ධා ච
පච්චෙකබුද්ධා ච බුද්ධසාවකා ච වුච්චන්ති, බුද්ධා එව වා ඉධ අරියා. යථාහ -
“සදෙවකෙ, හික්ඛවෙ, ලොකෙ...පෙ.... තථාගතො අරියොති වුච්චති” ති (සං. නි.
5.1098).

සප්පුරිසාති එත්ථ පන පච්චෙකබ්බද්ධා තථාගතසාවකා ච “සප්පුරිසා” ති වෙදිතඛිබ්බා. තෙ හි ලොකුත්තරගුණයොගෙන සොහනා පුරිසාති සප්පුරිසා. සබ්බෙයෙව චා එතෙ ද්වෙධාපි චුත්තා. බුද්ධාපි හි අරියා ච සප්පුරිසා ච පච්චෙකබ්බද්ධා බුද්ධසාවකාපි. යථාහ –

“යො වෙ කතඤ්ඤ කතවෙදි ධීරො, කල්‍යාණමිත්තො දළ්භහත්ති ච හොති;
දුබ්බස්ස සක්කච්ච කරොති කිච්චං, තථාච්චං සප්පුරිසං වදන්ති” ති. (ජා. 2.17.78);

එත්ථ හි “කතඤ්ඤ කතවෙදි ධීරො” ති පච්චෙකසම්බුද්ධො චුත්තො, “කල්‍යාණමිත්තො දළ්භහත්ති චා” ති බුද්ධසාවකො, “දුබ්බස්ස සක්කච්ච කරොති කිච්චං” ති සම්මාසම්බුද්ධොති. ඉදානි යො තෙසං අරියානං අදස්සනසීලො, න ච දස්සනෙ සාධුකාරී, සො “අරියානං අදස්සාපී” ති වෙදිතඛිබ්බො. සො ච චක්ඛුනා අදස්සාපී ඤාණෙන අදස්සාපීති දුට්ඨො. තෙසු ඤාණෙන අදස්සාපී ඉධාධිජපෙතො. මංසචක්ඛුනා හි දිබ්බචක්ඛුනා චා අරියා දිට්ඨාපි අදිට්ඨාව හොත්ති තෙසං චක්ඛුනං චණ්ණමත්තගහණතො න අරියභාවගොචරතො. සොණසිඨිගාලාදයොපි හි චක්ඛුනා අරියෙ පස්සන්ති, න ච තෙ අරියානං දස්සාපිතො, තස්මා චක්ඛුනා දස්සනං න දස්සනං, ඤාණෙන දස්සනමෙව දස්සනං. යථාහ – “කිං තෙ, චක්කලි, ඉමිනා පුත්තිකායෙන දිට්ඨෙන, යො බො, චක්කලි, ධම්මං පස්සති, සො මං පස්සති” ති (සං. නි. 3.87). තස්මා චක්ඛුනා පස්සන්තොපි ඤාණෙන අරියෙහි දිට්ඨං අනිච්චාදිලක්ඛණං අපස්සන්තො අරියාධිගතඤ්ච ධම්මං අනාධිගච්ඡන්තො අරියකරධම්මානං අරියභාවස්ස ච අදිට්ඨන්තා “අරියානං අදස්සාපී” ති වෙදිතඛිබ්බො.

අරියධම්මස්ස අකොච්චොති සතිපට්ඨානාදිභෙදෙ අරියධම්මෙ අකුසලො. අරියධම්මෙ අවිතීතොති එත්ථ පන –

දුට්ඨො විනයො නාම, එකමෙකෙත්ථ පඤ්චධා;
අභාවතො තස්ස අයං, “අවිතීතො” ති චුච්චති.

අයඤ්ඤි සංවරවිනයො පහානවිනයොති දුට්ඨො විනයො. එත්ථ ච දුට්ඨෙපි විනයෙ එකමෙකො විනයො පඤ්චධා හිජ්ජති. සංවරවිනයොපි හි සීලසංවරො, සතිසංවරො, ඤාණසංවරො, ඛන්තිසංවරො, වීරියසංවරොති පඤ්චවිධො. පහානවිනයොපි තද්ධිගජ්ජහානං, වික්ඛම්භනජ්ජහානං, සමුච්ඡෙදජ්ජහානං, පටිජ්ජස්සද්ධිජ්ජහානං, නිස්සරණජ්ජහානන්ති පඤ්චවිධො.

තත්ථ “ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො හොති සමුපෙතො” ති (විහ. 511) අයං සීලසංවරො. “රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං චක්ඛුන්ද්‍රියෙ සංවරං ආපජ්ජති” ති (දී. නි. 1.213; ම. නි. 1.295; සං. නි. 4.239; අ. නි. 3.16) අයං සතිසංවරො.

“යානි සොතානි ලොකස්මිං, (අජිතානි හගවා)

සති තෙසං නිවාරණං;
සොතානං සංවරං බ්‍රුමි, පඤ්ඤායෙන පිටියරෙ''ති. (සු. නි. 1041; වුළුති.
අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 4) –

අයං ඤාණසංවරො. ‘‘බමො හොති සීතස්ස උණ්හස්සා’’ති (ම. නි. 1.24; අ. නි. 4.114; 6.58) අයං ඛන්තිසංවරො. ‘‘උප්පන්නං කාමචිතක්කං නාධිවාසෙනි’’ති (ම. නි. 1.26; අ. නි. 4.114; 6.58) අයං වීරියසංවරො. සබ්බොපි වායං සංවරො යථාසකං සංවරිතබ්බානං විනෝතබ්බානඤ්ච කායදුච්චරිතාදීනං සංවරණතො ‘‘සංවරො’’, විනයනතො ‘‘විනයො’’ති වුවවති. එවං තාව සංවරවිනයො පඤ්චධා භිජ්ජතිති වෙදිතබ්බො.

තථා යං නාමරූපපරිච්ඡේදාදීසු විපස්සනාඤාණෙසු පටිපක්ඛවානො දීපාලොකෙන විය තමස්ස තෙන තෙන විපස්සනාඤාණෙන තස්ස තස්ස අනත්ථස්ස පහානං, සෙය්‍යාපීදං – නාමරූපවචන්ථානෙන සක්කායදිට්ඨියා, පච්චයපරිග්ගහෙන අහෙතුච්ඡමහෙතුදිට්ඨිනං, කඨිබාවිතරණෙන කථංකථිභාවස්ස, කලාපසම්මසනෙන ‘‘අහං මමා’’ති ගාහස්ස, මග්ගාමග්ගවචන්ථානෙන අමග්ගෙ මග්ගසඤ්ඤාය, උදයදස්සනෙන උච්ඡේදදිට්ඨියා, වයදස්සනෙන සස්සතදිට්ඨියා, හයදස්සනෙන සහයෙ අහයසඤ්ඤාය, ආදීනවදස්සනෙන අස්සාදසඤ්ඤාය, නිබ්බිදානුපස්සනෙන අහිරිතිසඤ්ඤාය, මුඤ්චිතුකමාසාඤාණෙන අමුඤ්චිතුකමාසාය, උපෙක්ඛාඤාණෙන අනුපෙක්ඛාය, අනුලොමඤාණෙන ධම්මට්ඨිතියං නිබ්බානෙ ව පටිලොමභාවස්ස, ගොත්‍රභූතා සඨිබාරනිමිත්තගාහස්ස පහානං, එතං තදභිගප්පහානං නාම.

යං පන උපචාරප්පනාහෙදෙන සමාධිනා පවත්තිභාවනිවාරණතො සට්ඨපහාරෙන විය උදකපිට්ඨෙය්‍යෙ සෙවාලස්ස තෙසං තෙසං නිවරණාදිධම්මානං පහානං, ඉදං වික්ඛම්භනප්පහානං නාම. යං චතුන්නං අරියමග්ගානං භාවිතත්තා තංතංමග්ගවතො අත්තතො සන්තානෙ ‘‘දිට්ඨිගතානං පහානායා’’තිආදීනා (ධ. ස. 277; විහ. 628) නයෙන චුත්තස්ස සමුදයපක්ඛිකස්ස කිලෙසග්ගණස්ස අච්චන්තඅප්පවත්තිභාවෙන පහානං, ඉදං සමුවිච්ඡේදප්පහානං නාම. යං පන එලක්ඛණෙ පටිප්පස්සද්ධත්තං කිලෙසානං, ඉදං පටිප්පස්සද්ධිප්පහානං නාම. යං සබ්බසඨ්ඨිකනිස්සට්ඨතා පහිනසබ්බසඨ්ඨිකං නිබ්බානං, ඉදං නිස්සරණප්පහානං නාම. සබ්බම්පි වෙතං පහානං යස්මා වාගට්ඨෙය්‍යෙන පහානං, විනයනට්ඨෙය්‍යෙන විනයො, තස්මා ‘‘පහානවිනයො’’ති වුවවති, තංතංපහානවතො වා තස්ස තස්ස විනයස්ස සම්භවතොපෙතං ‘‘පහානවිනයො’’ති වුවවති. එවං පහානවිනයොපි පඤ්චධා භිජ්ජතිති වෙදිතබ්බො.

එවමයං සඨ්ඨිකපතො දුට්ඨො, පහෙදතො ව දසවිධො විනයො භින්නසංවරත්තා පහාතබ්බස්ස ව අප්පහිනත්තා යස්මා එතස්ස අස්සුතවතො පුපුප්පනස්ස නත්ථි, තස්මා අභාවතො තස්ස අයං ‘‘අවිනිතො’’ති වුවවති. එස නයො සප්පුරිසානං අදස්සාචි සප්පුරිසධම්මස්ස අකොවිදො සප්පුරිසධම්මෙ අවිනිතොති එත්ථාපි.

නින්නානාකාරණාදීහි එතං අත්ථතො. යථාහ – “යෙව තෙ අරියා, තෙව තෙ සප්පුරිසා. යෙව තෙ සප්පුරිසා, තෙව තෙ අරියා. යොව සො අරියානං ධම්මො, සොව සො සප්පුරිසානං ධම්මො. යොව සො සප්පුරිසානං ධම්මො, සොව සො අරියානං ධම්මො. යෙව තෙ අරියවිනයා, තෙව තෙ සප්පුරිසවිනයා. යෙව තෙ සප්පුරිසවිනයා, තෙව තෙ අරියවිනයා. අරියෙති වා සප්පුරිසෙති වා, අරියධම්මෙති වා සප්පුරිසධම්මෙති වා, අරියවිනයෙති වා සප්පුරිසවිනයෙති වා එසෙසෙ එකෙ එකට්ඨෙ සමෙ සමභාගෙ තප්පාතෙ තඤ්ඤවා”ති.

කස්මා පන ථෙරො අත්තානුදිට්ඨියා කතමෙහි වීසතිසා ආකාරෙහි අභිනිවෙසො භොතීති ප්‍රවර්තීති තං අවිස්සජ්ජෙත්වාච “ඉධ අස්සුතවා පුට්ඨජනො”ති එවං පුට්ඨජනං නිද්දිසිති? පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය තං අත්ථං ආවිකාතුං පට්ඨං පුට්ඨජනං නිද්දිසිති වෙදිතබ්බං.

131. එවං පුට්ඨජනං නිද්දිසිත්වා ඉදානි අභිනිවෙසුද්දෙසං දස්සෙත්තො රූපං අත්තතො සමනුපස්සතීති ආදිමාහ. තත්ථ රූපං අත්තතො සමනුපස්සතීති රූපක්ඛන්ධං කසිණරූපඤ්ච “අත්තා”ති දිට්ඨිපස්සනාය සමනුපස්සති. නිද්දෙසෙ පනස්ස රූපක්ඛන්ධෙ අභිනිවෙසො පඤ්චක්ඛන්ධාධිකාරත්තා පාකටොති තං අවත්වා කසිණරූපමෙව “රූප”න්ති සාමඤ්ඤවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. රූපවත්තං වා අත්තානන්ති අරූපං “අත්තා”ති ගහෙත්වා තං අත්තානං රූපවත්තං සමනුපස්සති. අත්තනි වා රූපන්ති අරූපමෙව “අත්තා”ති ගහෙත්වා තස්මිං අත්තනි රූපං සමනුපස්සති. රූපස්මිං වා අත්තානන්ති අරූපමෙව “අත්තා”ති ගහෙත්වා තං අත්තානං රූපස්මිං සමනුපස්සති.

තත්ථ රූපං අත්තතො සමනුපස්සතීති සුද්ධරූපමෙව “අත්තා”ති කථිතං. රූපවත්තං වා අත්තානං, අත්තනි වා රූපං, රූපස්මිං වා අත්තානං, වෙදනං අත්තතො සමනුපස්සති, සඤ්ඤං, සඛ්ඛාරෙ, විඤ්ඤාණං අත්තතො සමනුපස්සතීති ඉමෙසු සත්තසු යානෙසු අරූපං “අත්තා”ති කථිතං. වෙදනාවත්තං වා අත්තානං, අත්තනි වා වෙදනං, වෙදනාය වා අත්තානන්ති එවං චතුසු ඛන්ධෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං වසෙන ද්වාදසසු යානෙසු රූපාරූපමිස්සකො අත්තා කථිතො. තා පන වීසතිපි දිට්ඨියො මග්ගාවරණා, න සග්ගාවරණා, සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣා.

ඉදානි තං නිද්දිසත්තො කථං රූපන්ති ආදිමාහ. තත්ථ පට්ඨිකසිණන්ති පට්ඨිමණ්ඩලං නිස්සාය උප්පාදිතං පටිභාගනිමිත්තසඛ්ඛාතං සකලඵරණවසෙන පට්ඨිකසිණං. අභන්ති අත්තානමෙව සන්ධාය ගණ්භාති. අත්තන්ති අත්තානං. අද්වයන්ති එකමෙව. තෙලප්පදීපස්සාති තෙලයුත්තස්ස පදීපස්ස. ක්කායතොති ජලතො. යා අවච්චි, සො වණ්ණොති ආදි අවච්චිං මුඤ්චිත්වා වණ්ණස්ස අභාවතො චුත්තං. යා ව දිට්ඨි යඤ්ච වත්ථුති තද්දුහයං එකතො කත්වා රූපවත්ථුකා අත්තානුදිට්ඨි චුච්චතීති අත්ථො.

ආපොකසිණාදීනි ආපාදීනි නිස්සාය උප්පාදිතකසිණනිමිත්තානෙව.
 පරිවිජින්නාකාසකසිණං පන රූපජ්ඣානස්ස ආරම්මණං භොන්තම්පි
 ආකාසකසිණන්ති වුච්චමානෙ අරූපජ්ඣානාරම්මණෙන කසිණුග්ඝාටිමාකාසෙන
 සංකිණ්ණං භොතීති න ගහිතන්ති වෙදිතඛ්ඛං. රූපාධිකාරත්තා විඤ්ඤාණකසිණං න
 ගහෙතඛ්ඛමෙවාති. ඉධෙකච්චො වෙදනං සඤ්ඤං සඬබ්බාරෙ විඤ්ඤාණං අත්තතො
 සමනුපස්සතීති චත්තාරො ඛන්ධෙ අභින්නිත්වා එකතො ගහණවසෙන වුත්තං. සො
 හි චිත්තවෙතසිකානං විසුං විසුං කරණෙ අසමත්ථත්තා සඬබ්බෙ එකතො කත්වා
 “අත්තා”ති ගණ්හාති. ඉමීනා රූපෙන රූපවාති එත්ථ සරිරරූපමිපි කසිණරූපමිපි
 ලඛ්භති. ඡායාසම්පන්නොති ඡායාය සම්පන්නො අවිරලො. තමෙනාති එත්ථ එන-
 සද්දො නිපාතමත්තං, තමෙතන්ති වා අත්ථො. ඡායාවාති විජ්ජමානවිජායො. රූපං
 අත්තාති අග්ගහිතෙපි රූපං අමුඤ්චිත්වා දිට්ඨියා උප්පන්නත්තා රූපවත්ථුකාති
 වුත්තං.

අත්තනි රූපං සමනුපස්සතීති සරිරරූපස්ස කසිණරූපස්ස ච චිත්තනිස්සිතත්තා
 තස්මිං අරූපසමුදායෙ අත්තනි තං රූපං සමනුපස්සති. අයං ගන්ධොති ඝායිතගන්ධං
 ආහ. ඉමස්මිං පුප්ඵෙති පුප්ඵනිස්සිතත්තා ගන්ධස්ස එවමාහ.

රූපස්මිං අත්තානං සමනුපස්සතීති යත්ථ රූපං ගච්ඡති, තත්ථ චිත්තං ගච්ඡති.
 තස්මා රූපනිස්සිතං චිත්තං ගහෙත්වා තං අරූපසමුදායං අත්තානං තස්මිං රූපෙ
 සමනුපස්සති. ඔළාරිකත්තා රූපස්ස ඔළාරිකාධාරං කරණ්ඩකමාහ.

132. ඉධෙකච්චො චක්ඛුසම්ඵස්සජං වෙදනන්තිආදීසු විසුං විසුං වෙදනාය
 දිට්ඨිගහණෙ අසතිපි වෙදනාති එකග්ගහණෙන ගහිතෙ සඬබ්බාසං වෙදනානං
 අන්තොගධත්තා විසුං විසුං ගහිතා එව භොන්තීති විසුං විසුං යොජනා කතාති
 වෙදිතඛ්ඛා. සො හි අනුභවනවසෙන වෙදනාය ඔළාරිකත්තා වෙදනංයෙව
 “අත්තා”ති ගණ්හාති. සඤ්ඤං සඬබ්බාරෙ විඤ්ඤාණං රූපං අත්තතො
 සමනුපස්සතීති සඤ්ඤාදයො අරූපධම්මෙ රූපඤ්ච එකතො කත්වා “අත්තා”ති
 සමනුපස්සති. උම්මත්තකො විය හි පුපුප්ජනො යථා යථා උපට්ඨාති, තථා තථා
 ගණ්හාති.

133. චක්ඛුසම්ඵස්සජං සඤ්ඤන්තිආදීසු සඤ්ජානනවසෙන සඤ්ඤාය
 පාකටත්තා සඤ්ඤං “අත්තා”ති ගණ්හාති. සෙසං වෙදනාය වුත්තනයෙන
 වෙදිතඛ්ඛං.

134. චක්ඛුසම්ඵස්සජං වෙනනන්තිආදීසු සඬබ්බාරක්ඛන්ධපරියාපන්නෙසු
 ධම්මෙසු වෙනනාය පධානත්තා පාකටත්තා ච වෙනනා එව නිද්දිට්ඨා. තාය ඉතරෙපි
 නිද්දිට්ඨාව භොන්ති. සො පන වෙනසිකභාවවසෙන පාකටත්තා වෙනනං
 “අත්තා”ති ගණ්හාති. සෙසං වුත්තනයමෙව.

135. චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්තිආදීසු විජානනවසෙන චිත්තස්ස පාකටත්තා චිත්තං
 “අත්තා”ති ගණ්හාති. සෙසමෙත්ථාපි වුත්තනයමෙව.

අත්තානුදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. මිච්ඡාදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

136. මිච්ඡාදිට්ඨි හෙට්ඨා වුත්තත්ථායෙව. අයං පන අපරො නයො – නත්ථි දිත්තන්ති උච්ඡෙදදිට්ඨිකත්තා දානඵලං පටික්ඛිපති. නත්ථි ශිට්ඨන්ති ඵත්ථ ශිට්ඨන්ති බුද්දකයඤ්ඤො. භුතන්ති මහායඤ්ඤො. ද්විත්තමිපි ඵලං පටික්ඛිපති. නත්ථි සුකතදුක්ඛටානං කම්මානං ඵලං විපාකොති දානඵලස්ස පටික්ඛිත්තත්තා සීලාදීනං පුඤ්ඤකම්මානං, පාණාතිපාතාදීනං පාපකම්මානං ඵලං පටික්ඛිපති. නත්ථි අයං ලොකොති පුරෙ කතෙන කම්මුතා. නත්ථි පරො ලොකොති ඉධ කතෙන කම්මුතා. නත්ථි මාතා, නත්ථි පිතාති තෙසු කතකම්මානං ඵලං පටික්ඛිපති. නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකාති කම්මහෙතුකං උපපත්තිං පටික්ඛිපති. නත්ථි ලොකෙ සමණබ්‍රාහ්මණා...පෙ.... පවෙදෙන්ති ඉධලොකපරලොකෙ පස්සිතුං අභිඤ්ඤාපටිලාභාය පටිපදං පටික්ඛිපති. ඉධ පාළියං පන නත්ථි දිත්තන්ති වත්ථුති නත්ථි දිත්තන්ති වුවිච්ඡානං දානං, තස්සා දිට්ඨියා වත්ථුති අත්ථො. ඵචංවාදො මිච්ඡාති ඵචං නත්ථි දිත්තන්ති වාදො වචනං මිච්ඡා විපරිතොති අත්ථො.

මිච්ඡාදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සක්කායදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

137. සක්කායදිට්ඨි පන අත්තානුදිට්ඨියෙව, අඤ්ඤත්ථ ආගතපරියායවචනදස්සනත්ථං වුත්තාති වෙදිතබ්බො.

සක්කායදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සස්සතදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

138. සක්කායවත්ථුකාය සස්සතදිට්ඨියාති කම්මධාරයසමාසො. රූපවන්තං වා අත්තානන්තිආදීනං පන්තරසන්තං වචනානං අන්තෙ සමනුපස්සති සම්බන්ධො කාතබ්බො, පාඨො වා. අඤ්ඤථා හි න සට්ඨිති. ඵචං “රූපවන්තං වා අත්තානං සමනුපස්සති”ති ඵකමෙව දස්සෙත්වා සෙසා වුද්දස සංඛිත්තා.

සස්සතදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. උච්ඡෙදදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

139. සක්කායවත්ථුකාය උච්ඡෙදදිට්ඨියා ඵචං “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති”ති ඵකමෙව දස්සෙත්වා සෙසා වතස්සො සංඛිත්තා.

උච්ඡෙදදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අන්තග්ගාහිකාදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

140. අන්තග්ගාහිකාය දිට්ඨියා පට්ඨමවා රෙ ආකාරපුච්ඡා. දුතියෙ ආකාරගහණං. තතියෙ ආකාරවිස්සජ්ජනං. තත්ථ ලොකොති අත්තා. සො අන්තොති අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛෙසු සස්සතුච්ඡෙදන්තෙසු සස්සතග්ගාහෙ සස්සතන්තො, අසස්සතග්ගාහෙ උච්ඡෙදන්තො. පරිත්තං ඔකාසන්ති සුප්පමත්තං වා සරාවමත්තං වා බුද්දකං යානං. නීලකතො ඵරතීති නීලන්ති ආරම්මණං කරොති. අයං ලොකොති අත්තානං සන්ධාය වුත්තං. පරිවටුමොති සමන්තතො පරිච්ඡෙදවා. අන්තසඤ්ඤීති අන්තවාතිසඤ්ඤී. අන්තො අස්ස අත්ථිති අන්තොති ගහෙතඛිඛං. යං ඵරතීති යං කසිණරූපං ඵරති. තං වත්ථු වෙව ලොකො වාති තං කසිණරූපං ආරම්මණඤ්ඤවෙව ආලොකියට්ඨෙන ලොකො ව. යෙන ඵරතීති යෙන විත්තෙන ඵරති. සො අත්තා වෙව ලොකො වාති අත්තානමපෙක්ඛිත්වා පුල්ලිඬිගං කතං, තං විත්තං අත්තා වෙව ආලොකනට්ඨෙන ලොකො වාති වුත්තං හොති. අන්තවාති අන්තො. ඔකාසකතො ඵරතීති ආලොකකසිණවසෙන තෙජොකසිණවසෙන ඔදාතකසිණවසෙන වා ඔහාසොති ඵරති. නීලාදීනං පඤ්චන්තං පහස්සරකසිණානංයෙව ගහිතත්තා පට්ඨිආපොවායොකසිණවසෙන අත්තාහිනිවෙසො න හොතීති ගහෙතඛිඛං.

විපුලං ඔකාසන්ති බලමණ්ඩලමත්තාදිවසෙන මහන්තං යානං. අනන්තවාති වුද්ධඅනන්තවා. අපරියන්තොති වුද්ධඅපරියන්තො. අනන්තසඤ්ඤීති අනන්තොතිසඤ්ඤී. තං ජීවන්ති සො ජීවො. ලිඬිගවිපල්ලාසො කතො. ජීවොති ව අත්තා ඵව. රූපාදීනි පඤ්චපි පරිවටුමට්ඨෙන සරීරං. ජීවං න සරීරන්ති අත්තසඬ්ඛාතො ජීවො රූපසඬ්ඛාතං සරීරං න හොති. එස නයො වෙදනාදීසු. තථාගතොති සත්තො. අරහන්ති එකෙ. පරං මරණාති මරණතො උද්ධං, පරලොකෙති අත්ථො. රූපං ඉධෙව මරණධම්මන්ති අත්තතො පාකටක්ඛන්ධසීසෙන පඤ්චක්ඛන්ධග්ගහණං, තං ඉමස්මිංයෙව ලොකෙ නස්සනපකතිකන්ති අත්ථො. සෙසක්ඛන්ධෙසුපි එසෙව නයො. කායස්ස හෙදාති ඛන්ධපඤ්චකසඬ්ඛාතස්ස කායස්ස හෙදතො පරං. ඉමිනා වචනෙන “පරං මරණා”ති එතස්ස උද්දෙසස්ස අත්ථො වුත්තො. හොතිපීතිආදීසු හොතීති මූලපදං. චතුසුපි අපි-සද්දො සමුවචයත්ථො. තිට්ඨතීති සස්සතත්තා තිට්ඨති, න වචතීති අත්ථො. “හොතී”ති පදස්ස වා අත්ථවිසෙසනත්ථං “තිට්ඨතී”ති පදං වුත්තන්ති වෙදිතඛිඛං. උප්පජ්ජතීති අණ්ඩපජ්ජලාබුජයොනිපවෙසවසෙන උප්පජ්ජති නාම, නිබ්බත්තතීති සංසෙදපඬපපාතිකයොනිපවෙසවසෙන නිබ්බත්තති නාමාති අත්ථයොජනා වෙදිතඛිඛා. උච්ඡිජ්ජතීති පබන්ධාභාවවසෙන. විනස්සතීති හඬිගවසෙන. න හොති පරං මරණාති පුරිමපදානං අත්ථවිවරණං, වුත්තො උද්ධං න විජ්ජතීති අත්ථො. හොති ව න ව හොතීති එකච්චසස්සතිකානං දිට්ඨි, එකෙන පරියායෙන හොති, එකෙන පරියායෙන න හොතීති අත්ථො. ජීවහාවෙන හොති, පුබ්බජීවස්ස අභාවෙන න හොතීති වුත්තං හොති. නෙව හොති න න හොතීති අමරාවික්ඛෙපිකානං දිට්ඨි, හොතීති ව නෙව හොති, න හොතීති ව න හොතීති අත්ථො. අනුචාදහයා මුසාවාදහයා ව මන්දත්තා මොමුහත්තා ව පුබ්බවුත්තනයස්ස

පටික්ඛෙපමත්තං කරොති. ඉමෙහි පඤ්ඤාසාය ආකාරෙහිති යථාචුත්තානං දසන්තං පඤ්චකානං වසෙන පඤ්ඤාසාය ආකාරෙහිති.

අත්තග්ගාහිකාදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. පුබ්බන්තානුදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

141. පුබ්බන්තාපරන්තානුදිට්ඨිසු සස්සතං වදන්තිති සස්සතවාදා. අථ වා වදන්ති එතෙනාති වාදො, දිට්ඨිගතස්සෙතං අධිවචනං. සස්සතන්ති වාදොපි සස්සතයොගෙන සස්සතො, සස්සතො වාදො එතෙසන්ති සස්සතවාදා. තථා එකච්චං සස්සතන්ති වාදො එකච්චසස්සතො, සො එතෙසං අත්ථිති එකච්චසස්සතිකා. තථා අත්තවා, අනන්තවා, අත්තවා ව අනන්තවා ව, නෙවන්තවා නානන්තවාති පචත්තො වාදො අන්තානන්තො, සො එතෙසං අත්ථිති අන්තානන්තිකා. න මරතීති අමරා. කා සා? “එවම්පි මෙ නො” තිආදිනා (දී. නි. 1.62-63) නයෙන පරියන්තරහිතස්ස දිට්ඨිගතිකස්ස දිට්ඨි චෙව වාචා ව. විවිධො ඛෙපො වික්ඛෙපො, අමරාය දිට්ඨියා, වාචාය වා වික්ඛෙපො අමරාවික්ඛෙපො, සො එතෙසං අත්ථිති අමරාවික්ඛෙපිකා. අපරො නයො – අමරා නාම මච්ඡජාති, සා උම්මුජ්ජනනිමුජ්ජනාදිවසෙන උදකෙ සන්ධාවමානා ගහෙතුං න සක්කා භොති, එවමෙවං අයම්පි වාදො ඉතො ටිතො ව සන්ධාවති, ගාහං න උපගච්ඡතිති අමරාවික්ඛෙපොති වූච්චති, සො එතෙසං අත්ථිති අමරාවික්ඛෙපිකා. අධිච්චසමුප්පන්නොති අකාරණසමුප්පන්නො අත්තා ව ලොකො වාති දස්සතං අධිච්චසමුප්පන්නං, තං එතෙසං අත්ථිති අධිච්චසමුප්පන්නිකා.

පුබ්බන්තානුදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අපරන්තානුදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

142. සඤ්ඤිං වදන්තිති සඤ්ඤීවාදා. අසඤ්ඤිං වදන්තිති අසඤ්ඤීවාදා. නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤිං වදන්තිති නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා. අථ වා සඤ්ඤීති පචත්තො වාදො සඤ්ඤීවාදො, සො යෙසං අත්ථිති නෙ සඤ්ඤීවාදා, තථා අසඤ්ඤීවාදා, නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා ව. උච්ඡෙදං වදන්තිති උච්ඡෙදවාදා. දිට්ඨධම්මොති පච්චක්ඛධම්මො, තත්ථ තත්ථ පටිලද්ධඅත්තභාවස්සෙතං අධිවචනං. දිට්ඨධම්මෙ නිබ්බානං දිට්ඨධම්මනිබ්බානං, ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ දුක්ඛචූපසමොති අත්ථො, තං වදන්තිති දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා. ඉමස්මිං පනත්ථෙ විත්ථාරියමානෙ සාට්ඨකථං සකලං බ්‍රහ්මජාලසුත්තං වත්තබ්බං භොති. එවඤ්ච සති අතිපපඤ්ඤො භොතිති න විත්ථාරිතො. තදත්ථිකෙහි තං අපෙක්ඛිත්වා ගහෙතබ්බො.

අපරන්තානුදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10-12. සඤ්ඤොජනිකාදිදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

143. යස්මා සඤ්ඤාපනිකා දිට්ඨි සබ්බදිට්ඨිසාධාරණා, තස්මා තස්සා සබ්බදිට්ඨිසඤ්ඤාපනත්තා සබ්බදිට්ඨිසාධාරණො අත්ථො නිද්දිට්ඨො. සො හෙට්ඨා චුත්තදිට්ඨිපරිශුච්ඡානානෙව.

144. මානවිනිබන්ධදිට්ඨිසු චක්ඛු අහන්ති අභිනිවෙසපරාමාසොති මානපුබ්බකො අභිනිවෙසපරාමාසො. න හි දිට්ඨි මානසම්පයුත්තා හොති. තෙනෙව ච මානවිනිබන්ධාති චුත්තං, මානපට්ඨන්ධා මානමූලකාති අත්ථො.

145. චක්ඛු මමන්ති අභිනිවෙසපරාමාසොති එත්ථාපි එසෙව නයො. එත්ථ පන “මමා”ති චත්තබ්බෙ “මම”න්ති අනුනාසිකාගමො වෙදිතබ්බො. “අහ”න්ති මානවිනිබන්ධාය රූපාදීනිපි අප්ඤ්ඤාත්තිකානෙව. න හි කසිණරූපං විනා බාහිරානි “අහ”න්ති ගණ්හාති. “මම”න්ති මානවිනිබන්ධාය පන බාහිරානිපි ලබ්භන්ති. බාහිරානිපි හි “මම”න්ති ගණ්හාති. යස්මා පන දුක්ඛා වෙදනා අනිට්ඨත්තා මානවත්ථු න හොති, තස්මා ඡ වෙදනා තාසං මූලපච්චයා ඡ එස්සා ච න ගහිතා. සඤ්ඤාදයො පන ඉධ පච්ඡින්නත්තා න ගහිතාති වෙදිතබ්බො.

සංයොජනිකාදිදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. අත්තවාදපට්ඨිසංයුත්තදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

146. අත්තවාදපට්ඨිසංයුත්තා දිට්ඨි අත්තානුදිට්ඨියෙව. අත්තාති වාදෙන පට්ඨිසංයුත්තත්තා පුන එවං චුත්තා.

අත්තවාදපට්ඨිසංයුත්තදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. ලොකවාදපට්ඨිසංයුත්තදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

147. අත්තා ච ලොකො වාති සො එව අත්තා ච ආලොකනට්ඨෙත ලොකො වාති අත්ථො. සස්සතොති සස්සතවාදානං දිට්ඨි. අසස්සතොති උච්ඡෙදවාදානං. සස්සතො ච අසස්සතො වාති එකච්චසස්සතිකානං. නෙව සස්සතො නාසස්සතොති අමරාවික්ඛෙපිකානං. අත්තවාති පරිත්තකසිණලාභීනං තක්කිකානඤ්ච නිගණ්ඨාජීවිකානඤ්ච. අථ වා උච්ඡෙදවාදිනො “සත්තො ජාතියා පුබ්බත්තවා, මරණෙන අපරත්තවා”ති වදන්ති. අධිච්චසමුප්පන්නිකා “සත්තො ජාතියා පුබ්බත්තවා”ති වදන්ති. අනත්තවාති අප්පමාණකසිණලාභීනං. සස්සතවාදිනො පන “පුබ්බත්තාපරත්තා නත්ථී, තෙන අනත්තවා”ති වදන්ති. අධිච්චසමුප්පන්නිකා “අපරත්තෙන අනත්තවා”ති වදන්ති.

අත්තවා ච අනත්තවා වාති උද්ධමමො අවඩ්ඪිත්වා තිරියං වඩ්ඪිතකසිණානං. නෙව අත්තවා න අනත්තවාති අමරාවික්ඛෙපිකානං.

ලොකවාදපට්ඨිසංයුත්තදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15-16. හවවිහවදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා

148. හවවිහවදිට්ඨිනං යථාචුත්තදිට්ඨිනො විසුං අභිනිවෙසාභාවතො විසුං නිද්දෙසං අකත්වා යථාචුත්තදිට්ඨිනංයෙව වසෙන “ඔලියනං අතිධාවන”න්ති එකෙකං ආකාරං නිද්දිසිතුං පුච්ඡං අකත්වා ච ඔලියනාභිනිවෙසො හවදිට්ඨි, අතිධාවනාභිනිවෙසො විහවදිට්ඨිති ආහ. තත්ථ “හවනිරොධාය ධම්මෙ දෙසියමානෙ විත්තං න පක්ඛන්දති”ති (ඉතිවු. 49) චුත්තඔලියනාභිනිවෙසො, සස්සතසඤ්ඤාය නිබ්බානතො සඬකොචනාභිනිවෙසොති අත්ථො. “හවෙනෙව බො පනෙකෙ අට්ටියමානා හරායමානා ජිගුච්ඡමානා විහවං අභිනන්දන්ති”ති චුත්තඅතිධාවනාභිනිවෙසො, උච්ඡේදසඤ්ඤාය නිරොධගාමිනිපටිපදාතික්කමනාභිනිවෙසොති අත්ථො.

ඉදානි තාව හවවිහවදිට්ඨියො සබ්බදිට්ඨිසු යොජෙත්වා දස්සෙතුං අස්සාදදිට්ඨියාතිආදිමාහ. තත්ථ යස්මා අස්සාදදිට්ඨිකා සස්සතං වා උච්ඡේදං වා නිස්සාය “නත්ථි කාමෙසු දොසො”ති ගණ්හන්ති, තස්මා පඤ්චතිංසාකාරාපි අස්සාදදිට්ඨියො සියා හවදිට්ඨියො, සියා විහවදිට්ඨියොති චුත්තා. තත්ථ යස්මා එකෙකාපි දිට්ඨියො සස්සතග්ගාහවසෙන හවදිට්ඨියො හවෙය්‍යුං, උච්ඡේදග්ගාහවසෙන විහවදිට්ඨියො හවෙය්‍යුන්ති අත්ථො. අත්තානුදිට්ඨියා රූපං අත්තතො සමනුපස්සති, වෙදනං... සඤ්ඤං... සඬබ්බරං... විඤ්ඤාණං අත්තතො සමනුපස්සති පඤ්චසු රූපාදිතො අත්තතො අනඤ්ඤත්තා තෙසු උච්ඡින්නෙසු අත්තා උච්ඡින්නොති ගහණතො පඤ්ච විහවදිට්ඨියොති චුත්තං. සෙසෙසු පඤ්චදසසු යානෙසු රූපාදිතො අත්තතො අඤ්ඤත්තා තෙසු උච්ඡින්නෙසුපි “අත්තා සස්සතොති ගහණතො පන්තරස හවදිට්ඨියොති චුත්තං.

මිච්ඡාදිට්ඨියා “සබ්බාව තා විහවදිට්ඨියො”ති උච්ඡේදවසෙන පවත්තත්තා අත්තවානන්තවාදිට්ඨිසු පරිත්තාරම්මණඅප්පමාණාරම්මණකානලාභිතො දිබ්බවක්ඛනා රූපධාතුයා චචිත්වා සත්තෙ අඤ්ඤත්ථ උපපන්නෙ පස්සිත්වා හවදිට්ඨිං අපස්සිත්වා විහවදිට්ඨිං ගණ්හන්ති. තස්මා තත්ථ සියා හවදිට්ඨියො, සියා විහවදිට්ඨියොති චුත්තං. හොති ච න ච හොතීති එත්ථ හොති වාති හවදිට්ඨි, න ච හොතීති විහවදිට්ඨි. නෙව හොති න න හොතීති එත්ථ නෙව හොතීති විහවදිට්ඨි, න න හොතීති හවදිට්ඨි. තස්මා තත්ථ “සියා”ති චුත්තං.

පුබ්බන්තානුදිට්ඨියා එකච්චසස්සතිකා සස්සතඤ්ඤා පඤ්ඤාපෙන්නි, අසස්සතඤ්ඤා පඤ්ඤාපෙන්නි. තස්මා සා හවදිට්ඨි ච විහවදිට්ඨි ච හොති. චත්තාරො අත්තානන්තිකා අත්තානන්තං අත්තානං පඤ්ඤාපෙන්නි. තස්මා සා අත්තානුදිට්ඨිසදිසා හවදිට්ඨි ච විහවදිට්ඨි ච. චත්තාරො අමරාවික්ඛෙපිකා හවදිට්ඨිං වා විහවදිට්ඨිං වා නිස්සාය වාචාවික්ඛෙපං ආපජ්ජන්ති, අවසෙසා පන හවදිට්ඨියොව. තස්මා තෙ තෙ සන්ධාය “සියා”ති චුත්තං. අපරන්තානුදිට්ඨියා සත්ත උච්ඡේදවාදා විහවදිට්ඨියො, අවසෙසා හවදිට්ඨියො. තස්මා තෙ තෙ සන්ධාය “සියා”ති චුත්තං. සඤ්ඤාජනිකදිට්ඨියා සබ්බදිට්ඨිනං වසෙන “සියා”ති චුත්තං. අහන්ති

මානවිනිබන්ධාය දිට්ඨියා වක්ඛාදිනං අහන්ති ගහිතත්තා තෙසං විනාසෙ අත්තා විනට්ඨො භොතීති සබ්බාව තා විභවදිට්ඨියොති චුත්තං. අත්තානුදිට්ඨියො විය මමන්ති මානවිනිබන්ධාය දිට්ඨියා වක්ඛාදිනො අත්තනො අඤ්ඤත්තා තෙසං විනාසෙපි අත්තා න විනස්සතීති සබ්බාව තා භවදිට්ඨියොති චුත්තං.

ලොකවාදපටිසංයුත්තාය දිට්ඨියා ‘සස්සතො අත්තා ව ලොකො වා’ති ආදිනා (පටි. ම. 1.147) නයෙන චුත්තත්තා භවවිභවදිට්ඨි පාකටායෙව. එත්තාවතා අස්සාදදිට්ඨාදිකා විභවදිට්ඨිපරියොසානා සොළස දිට්ඨියො තිණ්ණතඤ්ච දිට්ඨාහිනිවෙසා නිද්දිට්ඨා භොන්ති. අත්තානුදිට්ඨි ව සක්කායදිට්ඨි ව අත්තවාදපටිසඤ්ඤාත්තා දිට්ඨි ව අත්තො එකා පරියායෙන තිවිධා චුත්තා. සඤ්ඤොජනිකා පන දිට්ඨි අවත්ථාහෙදෙන සබ්බාපි දිට්ඨියො භොන්ති.

ඉදානි සබ්බාව තා දිට්ඨියො අස්සාදදිට්ඨියොති ආදි අඤ්ඤන පරියායෙන යථායොගං දිට්ඨිසංසන්දනා. තත්ථ සබ්බාව තා දිට්ඨියොති යථාචුත්තා අනවසෙසා දිට්ඨියො. දිට්ඨිරාගරත්තත්තා තණ්හාස්සාදනිස්සිතත්තා ව අස්සාදදිට්ඨියො, අත්තසිනෙහානුගතත්තා අත්තානුදිට්ඨියො, විපරිතදස්සනත්තා මිච්ඡාදිට්ඨියො, බන්ධවත්ථුකත්තා සක්කායදිට්ඨියො, එකෙකස්ස අන්තස්ස ගහිතත්තා අන්තග්ගාහිකා දිට්ඨියො, අනත්ථසංයොජනිකත්තා සඤ්ඤොජනිකා දිට්ඨියො, අත්තවාදෙන යුත්තත්තා අත්තවාදපටිසංයුත්තා දිට්ඨියොති ඉමා සත්ත දිට්ඨියො සබ්බදිට්ඨිසංඛ්‍යාහිකා, සෙසා පන නව දිට්ඨියො න සබ්බදිට්ඨිසංඛ්‍යාහිකා.

ඉදානි විත්ථාරතො චුත්තා සබ්බාව තා දිට්ඨියො ද්විසුයෙව දිට්ඨිසු සංඛිතිත්ථා සත්තානං දිට්ඨිද්වයනිස්සයං දස්සෙන්නො භවඤ්ච දිට්ඨිත්තිගාථමාහ. සබ්බාපි හි තා දිට්ඨියො භවදිට්ඨි වා භොන්ති විභවදිට්ඨි වා. භවඤ්ච දිට්ඨිං විභවඤ්ච දිට්ඨිත්ති එත්ථ පන ව-සද්දො දිට්ඨිමෙව සමුච්චිතොති, න නිස්සයං. න හි එකො භවවිභවදිට්ඨිද්වයං නිස්සයති. යථාහ – ‘ඉති භවදිට්ඨිසන්තිස්සිතා වා සත්තා භොන්ති විභවදිට්ඨිසන්තිස්සිතා වා’ති (පටි. ම. 1.113). තක්කිකාති තක්කෙන වදන්තීති තක්කිකා. තෙ හි දිට්ඨිගතිකා සභාවපටිවෙධපඤ්ඤාය අභාවා කෙවලං තක්කෙන වත්තන්ති. යෙපි ව ඤානලාභිනො අභිඤ්ඤාලාභිනො වා දිට්ඨිං ගණ්හන්ති, තෙපි තක්කෙත්ථා ගහණතො තක්කිකා එව. නිස්සිතාසෙති නිස්සිතාති අත්ථො. එකමෙව පදං, ‘සෙ’ති නිපාතමත්තං වා. තෙසං නිරොධමිහි න භත්ථි ඤාණන්ති දිට්ඨිනිස්සයස්ස කාරණවචනමෙතං. සක්කායදිට්ඨිනිරොධෙ නිබ්බානෙ යස්මා තෙසං ඤාණං නත්ථි, තස්මා එතං දිට්ඨිද්වයං නිස්සිතාති අත්ථො. ‘න හි අත්ථි ඤාණං’න්ති එත්ථ හි-කාරො කාරණොපදෙසෙ නිපාතො. යත්ථායං ලොකො විපරිතසඤ්ඤීති යත්ථ සුඛෙ නිරොධමිහි අයං සදෙවකො ලොකො ‘දුක්ඛ’මිති විපරිතසඤ්ඤී භොති, තස්මිං නිරොධමිහි න භත්ථි ඤාණන්ති සම්බන්ධො. දුක්ඛමිති විපරිතසඤ්ඤිතාය ඉදං සුත්තං –

‘රූපා සද්දා රසා ගන්ධා, එස්සා ධම්මා ව කෙවලා;
ඉට්ඨා කන්තා මනාපා ව, යාවතත්ථිති චුච්චති.

“සදෙවකස්ස ලොකස්ස, එතෙ වො සුඛසම්මතා;
යත්ථ වෙනෙ නිරුජ්ඣන්ති, තං නෙසං දුක්ඛසම්මතං.

“සුඛන්ති දිට්ඨමරියෙහි, සක්කායස්සුපරොධනං;
පච්චනිකමිදං හොති, සබ්බලොකෙන පස්සනං.

“යං පරෙ සුඛතො ආහු, තදරියා ආහු දුක්ඛතො;
යං පරෙ දුක්ඛතො ආහු, තදරියා සුඛතො විදු.

“පස්ස ධම්මං දුරාජානං, සම්පමුල්භෙන්ථවිද්දසු;
නිවුතානං තමො හොති, අන්ධකාරො අපස්සනං.

“සතඤ්ච විවටං හොති, ආලොකො පස්සනාමිව;
සන්තිකෙ න විජානන්ති, මගා ධම්මස්සකොවිදා.

“භවරාගපරෙතෙහි, භවසොතානුසාරිහි;
මාරධෙය්‍යානුපන්නෙහි, නායං ධම්මො සුසම්බුධො.

“කො නු අඤ්ඤත්‍ර අරියෙහි, පදං සම්බුද්ධමරහති;
යං පදං සම්මදඤ්ඤාය, පරිනිබ්බන්ති අනාසවා”ති. (සු. නි. 764-771);

149. ඉදානි සබ්බාසං දිට්ඨිනං දිට්ඨිද්වයභාවං දිට්ඨිසමුග්ගාතකඤ්ච සම්මාදිට්ඨිං සුත්තතො දස්සෙතුකාමො, ද්විතී භික්ඛවෙති සුත්තං ආහරි. තත්ථ දෙවානි බ්‍රහ්මානොපි වුව්චන්ති. ඔලියන්තීති සඬකුචන්ති. අනිධාවන්තීති අතික්කමිත්වා ගච්ඡන්ති. චක්ඛුමන්තොති පඤ්ඤවන්තො. ච-සද්දො අතිරෙකත්ථො. භවාරාමානි භවො ආරාමො අභිරමට්ඨානං එතෙසන්ති භවාරාමා. භවරතානි භවෙ අභිරතා. භවසම්මුදිතානි භවෙන සන්තුට්ඨා. දෙසියමානෙති තථාගතෙන වා තථාගතසාවකෙන වා දෙසියමානෙ. න පක්ඛන්දනීති ධම්මදෙසනං වා භවනිරොධං වා න පවිසති. න පසීදනීති තත්ථ පසාදං න පාපුණාති. න සන්තිට්ඨනීති තත්ථ න පතිට්ඨාති. නාධිමුච්චනීති තත්ථ සනභාවං න පාපුණාති. එත්තාවතා සස්සතදිට්ඨි වුත්තා.

අට්ඨියමානානි දුක්ඛං පාපුණමානා. හරායමානානි ලජ්ජං පාපුණමානා. ජිගුච්ඡමානානි ජිගුච්ඡං පාපුණමානා. විභවං අභිනන්දන්තීති උච්ඡේදං පටිච්ච තුස්සන්ති, උච්ඡේදං පත්ථයන්තීති වා අත්ථො. කිරාති අනුස්සවනත්ථෙ නිපාතො. හොති ආලපනමෙතං. සන්තන්ති නිබ්බුතං. පණිතන්ති දුක්ඛාභාවතො පණිතං, පධානභාවං නීතන්ති වා පණිතං. යාථාවන්ති යථාසභාවං. එත්තාවතා උච්ඡේදදිට්ඨි වුත්තා.

ඉධානි ඉමස්මිං සාසනෙ. භූතන්ති භෙතුතො සඤ්ජානං ඛන්ධපඤ්චකසඬ්ඛානං දුක්ඛං. භූතතො පස්සති ඉදං භූතං දුක්ඛන්ති පස්සති. නිබ්බිදායානි විපස්සනත්ථාය.

විරාගායානි අරියමග්ගත්ථාය. නිරොධායානි නිබ්බානත්ථාය. පටිපත්තො භොතීති තදනුරූපං පටිපදං පටිපත්තො භොතී. එවං පස්සන්තීති ඉමිනා පකාරෙන පුබ්බභාගෙ ලොකියඤ්ඤාණෙන, පටිවෙධකාලෙ ලොකුත්තරඤ්ඤාණෙන පස්සන්ති. එත්තාවතා සම්මාදිට්ඨි චුත්තා.

ඉදානි ද්විති ගාථාහි තස්සා සම්මාදිට්ඨියා ආනිසංසං දස්සෙති. තත්ථ යො භූතං භූතතො දිස්වාති දුක්ඛං පරිඤ්ඤානිසමයෙන අභිසමෙත්වාති අත්ථො. භූතස්ස ච අතික්කමන්ති නිරොධං සවිජ්ඣිකිරියානිසමයෙන අභිසමෙත්වාති අත්ථො. යථාභූතෙධ්මුවචතීති මග්ගභාවනානිසමයවසෙන යථාසභාවෙ නිරොධෙ “එතං සන්තං, එතං පණිතං”න්ති අධිමුවචති. භවතණ්හො පරික්ඛයානි සමුදයස්ස පහානෙනාති අත්ථො. අසතිපි වෙන්ථ සච්චානං නානානිසමයත්තෙ “දිස්වා”ති පුබ්බකාලිකවචනං සද්ධිං පුබ්බභාගපටිපදාය වොහාරවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. න හි පුබ්බං පස්සිත්වා පච්ඡා අධිමුවචති. චතුසච්චානිසමයො සමානකාලමෙව භොතී. සමානකාලෙපි චා පුබ්බකාලිකානි පදානි භවන්තීති න දොසො. ස වෙති එකංසෙන සො අරහං. භූතපරිඤ්ඤාතොති දුක්ඛං පරිඤ්ඤාතවා. චිතතණ්හොති විගතතණ්හො. භවාභවෙති බුද්දකෙ ච මහන්තෙ ච භවෙ. චුද්ධිඅත්ථෙපි හි අකාරස්ස සම්භවතො අභවොති මහාභවො. සො පන බුද්දකමහන්තභාවො උපාදායුපාදාය වෙදිතබ්බො. අථ චා භවෙති සස්සතෙ. අභවෙති උච්ඡේදෙ. තදුභයෙපි දිට්ඨිරාගාභාවෙන චිතතණ්හො. භූතස්ස විභවාති වට්ටදුක්ඛස්ස සමුවච්ඡේදා. නාගච්ඡති පුනඛිභවන්ති අරහතො පරිනිබ්බානං චුත්තං.

150. තයො පුග්ගලාතිආදි මිච්ඡාදිට්ඨිකගරහණත්ථං සම්මාදිට්ඨිකපසංසනත්ථං චුත්තං. තත්ථ විරූපභාවං පන්තා ගතා දිට්ඨි එතෙසන්ති විපන්තදිට්ඨි. සුන්දරභාවං පන්තා ගතා දිට්ඨි එතෙසන්ති සම්පන්තදිට්ඨි. තිත්ථියොති තිත්ථං චුච්චති දිට්ඨි, තං පටිපන්නත්තා තිත්ථෙ සාධු, තිත්ථං යස්ස අත්ථිති චා තිත්ථියො. ඉතො ඛහිද්ධා පබ්බජ්ජපගතො. තිත්ථියසාවකොති තෙසං දිට්ඨානුගතිමාපන්නො ගහට්ඨො. යො ච මිච්ඡාදිට්ඨිකොති තදුභයභාවං අනුපගන්ත්වා යාය කායවි දිට්ඨියා මිච්ඡාදිට්ඨිකො.

තථාගතොති සම්මාසම්බුද්ධො. පච්චෙකබුද්ධොපි එත්ථෙව සඬගහිතො. තථාගතසාවකොති මග්ගප්පත්තො ඵලප්පත්තො ච. යො ච සම්මාදිට්ඨිකොති තදුභයවිනිමුත්තො ලොකියසම්මාදිට්ඨියා සම්මාදිට්ඨිකො.

ගාථාසු කොධනොති යො අභිණ්හං කුජ්ඣති, සො. උපනාහීති තමෙව කොධං වඩ්ඤ්ත්වා උපනන්ධනසිලො. පාපමක්ඛීති ලාමකභූතමක්ඛවා. මායාවීති කතපාපපටිච්ඡාදනවා. වසලොති හීනජව්වො. විසුද්ධොති ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා විසුද්ධො. සුද්ධතං ගතොති මග්ගඵලසඬබ්බාතං සුද්ධභාවං ගතො. මෙධාවීති පඤ්ඤවා. ඉමාය ගාථාය ලොකුත්තරසම්මාදිට්ඨිසම්පන්නො එව ටොමිතො.

විපත්තදිට්ඨියො සම්පත්තදිට්ඨියොති පුග්ගලවොහාරං පභාය ධම්මමෙව
ගරහන්තො ටොමෙත්තො ච ආහ. එතං මමාති තණ්හාමඤ්ඤනවසෙන දිට්ඨි.
එසොහමස්මිති මානමඤ්ඤනමුලිකා දිට්ඨි. එසො මෙ අත්තාති දිට්ඨිමඤ්ඤනමෙව.

එතං මමාති කා දිට්ඨිති ආදිති තිස්සන්තං විපත්තදිට්ඨිතං විභාගඤ්ඤව ගණනඤ්ඤව
කාලසංඛගහඤ්ඤව පුච්ඡන්වා විස්සජ්ජනං කතං. තත්ථ කා දිට්ඨිති අනෙකාසු දිට්ඨිසු
කතමා දිට්ඨිති අත්ථො. කතමන්තානුග්ගහිතාති
පුබ්බන්තාපරන්තසංඛාතකාලද්වයෙ කතමෙන කාලෙන අනුග්ගහිතා, අනුබද්ධාති
අත්ථො. යස්මා “එතං මමා”ති පරාමසන්තො “එතං මම අහොසි, එවං මම අහොසි,
එත්තකං මම අහොසි”ති අතීතං වත්ථුං අපදිසිත්වා පරාමසති, තස්මා
පුබ්බන්තානුදිට්ඨි හොති. පුබ්බන්තානුග්ගහිතා ච තා දිට්ඨියො හොන්ති. යස්මා
“එසොහමස්මි”ති පරාමසන්තො “ඉමිනාහං සිලෙන වා වතෙන වා තපෙන වා
බ්‍රහ්මචරියෙන වා එසොස්මි විසුජ්ඣස්සාමි”ති අනාගතඵලං උපාදාය පරාමසති,
තස්මා අපරන්තානුදිට්ඨි හොති. අපරන්තානුග්ගහිතා ච තා දිට්ඨියො හොන්ති. යස්මා
“එසො මෙ අත්තා”ති පරාමසන්තො අතීතානාගතං උපාදින්නසන්තතිං උපාදාය
“එසො මෙ අත්තා”ති පරාමසති, සක්කායදිට්ඨිවසෙන ච පරාමසති, තස්මා
සක්කායදිට්ඨි හොති. පුබ්බන්තාපරන්තානුග්ගහිතා ච තා දිට්ඨියො හොන්ති. යස්මා
පන සක්කායදිට්ඨිපමුඛායෙව ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො හොන්ති,
සක්කායදිට්ඨිසමුග්ගාතෙනෙව ච ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො සමුග්ගාතං ගච්ඡන්ති, තස්මා
සක්කායදිට්ඨිපමුඛෙන ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතාතිති වුත්තා, සක්කායදිට්ඨිපමුඛෙන
සක්කායදිට්ඨිද්වාරෙන ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතාති හොන්තිති අත්ථො.
සක්කායදිට්ඨිපමුඛාතිති පාඨො සුන්දරතරො. සක්කායදිට්ඨි පමුඛා ආදි එතෙසන්ති
සක්කායදිට්ඨිපමුඛාති. කාති තාති? ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතාති.

“කා දිට්ඨි”ති පුච්ඡාය විසතිවත්ථුකා අත්තානුදිට්ඨි, විසතිවත්ථුකා
සක්කායදිට්ඨිති විස්සජ්ජනං. “කති දිට්ඨියො”ති පුච්ඡාය සක්කායදිට්ඨිපමුඛාති
ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතාතිති විස්සජ්ජනං. සායෙව පන සක්කායදිට්ඨි “එසො මෙ
අත්තා”ති වචනසාමඤ්ඤෙන අත්තානුදිට්ඨිති වුත්තා. තස්සා වුත්තාය
අත්තවාදපට්ඨිසඤ්ඤාත්තා දිට්ඨිපි වුත්තායෙව හොති.

151. යෙ කෙවි, භික්ඛවෙති ආදිසුත්තාහරණං

සම්පත්තදිට්ඨිපුග්ගලසම්බන්ධෙන සම්පත්තදිට්ඨිපුග්ගලවිභාගදස්සන්තත්ථං කතං.
තත්ථ නිට්ඨං ගතාති මග්ගඤ්ඤාණවසෙන සම්මාසම්බුද්ධො භගවාති නිව්ඡයං ගතා,
නිබ්බෙමතිකාති අත්ථො. නිට්ඨාගතාති පාඨො සමාසපදං හොති, අත්ථො පන
සොයෙව. දිට්ඨිසම්පත්තාති දිට්ඨියා සුන්දරභාවං ගතා. ඉධ නිට්ඨාති ඉමිස්සා
කාමධාතුයා පරිනිබ්බානං. ඉධ විභාය නිට්ඨාති ඉමං කාමභවං විජහිත්වා
සුද්ධාවාසබ්‍රහ්මලොකෙ පරිනිබ්බානං. සත්තක්ඛත්තුපරමස්සාති
සත්තක්ඛත්තුපරමා සත්තචාරපරමා භවුපපත්ති අත්තභාවග්ගහණං අස්ස, තතො
පරං අට්ඨමං භවං නාදියතීති සත්තක්ඛත්තුපරමො. තස්ස සත්තක්ඛත්තුපරමස්ස
සොතාපන්නස්ස. කොලංකොලස්සාති කුලතො කුලං ගච්ඡතීති කොලංකොලො.

සොනාපත්තිඵලසවිජ්ජිකිරියතො හි පටියාය නිවෙ කුලෙ උපපත්ති නාම නත්ථි,
 මහාභොගකුලෙසුයෙව නිබ්බත්තතිති අත්ථො. තස්ස කොලංකොලස්ස
 සොනාපත්තස්ස. එකබ්බිස්සාති ඛන්ධබ්බං නාම කථිතං. යස්ස හි සොනාපත්තස්ස
 එකංයෙව ඛන්ධබ්බං අත්ථි, එකං අත්තභාවග්ගහණං, සො එකබ්බි නාම. තස්ස
 එකබ්බිස්ස සොනාපත්තස්ස. භගවතා ගහිතනාමවසෙනෙවෙනාති එතෙසං නාමාති.
 එත්තකඤ්ඤි යානං ගතො සත්තක්ඛන්තුපරමො නාම භොති, එත්තකං
 කොලංකොලො, එත්තකං එකබ්බිති භගවතා එතෙසං නාමං ගහිතං. භගවා හි “අයං
 එත්තකං යානං ගමිස්සති, අයං එත්තකං යානං ගමිස්සති”ති ඤාත්වා තෙසං තාති
 තාති නාමාති අග්ගහෙසි. මුදුපඤ්ඤො හි සොනාපත්තො සත්ත භවෙ
 නිබ්බත්තෙන්තො සත්තක්ඛන්තුපරමො නාම, මජ්ඣිමපඤ්ඤො පරං ඡට්ඨං භවං
 නිබ්බත්තෙන්තො කොලංකොලො නාම, තික්ඛපඤ්ඤො එකං භවං
 නිබ්බත්තෙන්තො එකබ්බි නාම. තං පනෙතං තෙසං මුදුමජ්ඣිමතික්ඛපඤ්ඤං
 පුබ්බහෙතු නියමෙති. ඉමෙ තයොපි සොනාපත්තා කාමභවවසෙන චුත්තා,
 රූපාරූපභවෙ පන බ්‍රහ්මාපි පටිසන්ධියො ගණ්හන්ති. සකදාගාමිස්සාති
 පටිසන්ධිවසෙන සකිං කාමභවං ආගච්ඡතිති සකදාගාමී. තස්ස සකදාගාමිස්ස.
 දිට්ඨෙව ධම්මෙ අරහාති ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ අරහා. අරහන්තිපි පායො. ඉධ
 නිට්ඨාති කාමභවං සංසරන්තෙයෙව සන්ධාය චුත්තං. රූපාරූපභවෙ උප්පත්තා පන
 අරියා කාමභවෙ න උප්පජ්ජන්ති, තත්ථෙව පරිනිබ්බායන්ති.

අන්තරාපරිනිබ්බායිස්සාති ආයුචෙමජ්ඣස්ස අන්තරායෙව
 කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනතො අන්තරාපරිනිබ්බායි. සො පන
 උප්පත්තසමනන්තරා පරිනිබ්බායි, ආයුචෙමජ්ඣං අප්පත්වා පරිනිබ්බායි,
 ආයුචෙමජ්ඣං පත්වා පරිනිබ්බායිති තිව්ධො භොති. තස්ස අන්තරාපරිනිබ්බායිස්ස
 අනාගාමිනො. උපභව්වපරිනිබ්බායිස්සාති ආයුචෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා වා
 කාලකිරියං උපගන්ත්වා වා කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායන්තස්ස
 අනාගාමිනො. අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායිස්සාති අසඬ්ඛාරෙන අප්පයොගෙන
 අධිමත්තප්පයොගං අකත්වා ව කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනධම්මස්ස
 අනාගාමිනො. සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායිස්සාති සසඬ්ඛාරෙන දුක්ඛෙන කසිරෙන
 අධිමත්තප්පයොගං කත්වා ව කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනධම්මස්ස
 අනාගාමිනො. උද්ධංසොතස්ස අකනිට්ඨගාමිනොති උද්ධංවාහිභාවෙන උද්ධමස්ස
 තණ්හාසොතං වට්ටසොතං වාති උද්ධංසොතො, උද්ධං වා ගන්ත්වා
 පටිලහිතබ්බතො උද්ධමස්ස මග්ගසොතන්ති උද්ධංසොතො, අකනිට්ඨං ගච්ඡතිති
 අකනිට්ඨගාමී. තස්ස උද්ධංසොතස්ස අකනිට්ඨගාමිනො අනාගාමිස්ස. අයං පන
 අනාගාමී චතුප්පහෙදො – යො අවිහතො පටියාය චත්තාරො බ්‍රහ්මලොකෙ
 සොධෙත්වා අකනිට්ඨං ගන්ත්වා පරිනිබ්බායති, අයං උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී
 නාම. යො හෙට්ඨා තයො බ්‍රහ්මලොකෙ සොධෙත්වා සුදස්සිබ්‍රහ්මලොකෙ යත්වා
 පරිනිබ්බායති, අයං උද්ධංසොතො න අකනිට්ඨගාමී නාම. යො ඉතො
 අකනිට්ඨමෙව ගන්ත්වා පරිනිබ්බායති, අයං න උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී නාම.
 යො හෙට්ඨා චතුසු බ්‍රහ්මලොකෙසු තත්ථ තත්ථෙව පරිනිබ්බායති, අයං න
 උද්ධංසොතො න අකනිට්ඨගාමී නාමාති. ඉමෙ පඤ්ච අනාගාමිනො සුද්ධාවාසං

ගහෙත්වා වුත්තා. අනාගාමිනො පන රූපරාගාරූපරාගානං අප්පහීනත්තා
 ආකඬ්ඛමානා සෙසරූපාරූපහවෙසුපි නිබ්බත්තන්ති. සුද්ධාවාසෙ නිබ්බත්තා පන
 අඤ්ඤත්ථ න නිබ්බත්තන්ති. අවෙච්චප්පසන්නාති අරියමග්ගවසෙන ඡානිත්වා
 බුද්ධිත්වා අවලප්පසාදෙන පසන්නා. සොතාපන්නාති අරියමග්ගසොතං ආපන්නා.
 ඉමිනා සබ්බෙපි අරියඵලට්ඨා පුග්ගලා ගහිතාති.

භවච්ඡවදිට්ඨිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ගට්ඨකථාය

දිට්ඨිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ආනාපානස්සතිකථා

1. ගණනවාරවණ්ණනා

152. ඉදානි දිට්ඨිකථානන්තරං කථිතාය ආනාපානස්සතිකථාය

අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා අනුප්පත්තා. අයඤ්ඡි ආනාපානස්සතිකථා දිට්ඨිකථාය
 සුවිදිතදිට්ඨාදීනවස්ස මිච්ඡාදිට්ඨිමලවිසොධනෙන සුවිසුද්ධචිත්තස්ස
 යථාභූතාවබෝධාය සමාධිභාවනා සුකරා හොති, සබ්බසමාධිභාවනාසු ව
 සබ්බසබ්බඤ්ඤබෝධිසත්තානං බෝධිමූලෙ ඉමිනාව සමාධිනා සමාහිතචිත්තානං
 යථාභූතාවබෝධනො අයමෙව සමාධිභාවනා පධානාති ව දිට්ඨිකථානන්තරං කථිතා.
 තත්ථ සොළසවත්ථුකං ආනාපානස්සතිසමාධිං භාවයතො සමධිකානි ද්වෙ
 ඤාණසතාති උප්පජ්ජන්ති ඤාණගණනුද්දෙසො, අට්ඨ පරිපන්ථෙ ඤාණානීතිආදි
 ඤාණගණනනිද්දෙසො, කතමානි අට්ඨ පරිපන්ථෙ ඤාණානීතිආදි. ඉමානි එකවීසති
 විමුත්තිසුඛෙ ඤාණානීතිපරියන්තං සබ්බඤාණානං චිත්ථාරනිද්දෙසො, අන්තෙ
 සොළසවත්ථුකං ආනාපානස්සතිසමාධිං භාවයතොතිආදි නිගමනන්ති එවං තාව
 පාළිවචත්ථානං වෙදිතබ්බං.

තත්ථ ගණනුද්දෙසෙ ගණනවාරෙ තාව සොළසවත්ථුකන්ති දීඝං රස්සං
 සබ්බකායපටිසංවෙදී පස්සම්භයං කායසඬ්ඛාරන්ති කායානුපස්සනාවතුක්කං,
 ජිතිපටිසංවෙදී සුඛපටිසංවෙදී චිත්තසඬ්ඛාරපටිසංවෙදී පස්සම්භයං චිත්තසඬ්ඛාරන්ති
 වෙදනානුපස්සනාවතුක්කං, චිත්තපටිසංවෙදී අභිජ්ජමොදයං චිත්තං සමාදහං චිත්තං
 විමොචයං චිත්තන්ති චිත්තානුපස්සනාවතුක්කං, අනිච්චානුපස්සි විරාගානුපස්සි
 නිරෝධානුපස්සි පටිනිස්සග්ගානුපස්සිති ධම්මානුපස්සනාවතුක්කන්ති ඉමෙසං
 වතුන්තං වතුක්කානං වසෙන සොළස වත්ථුනි පතිට්ඨා ආරම්මණානි අස්සාති
 සොළසවත්ථුකො. තං සොළසවත්ථුකං. සමාසවසෙන පනෙත්ථ විහත්තිලොපො
 කතො. ආනන්ති අබ්භන්තරං පටිසනවාතො. අපානන්ති බහිනික්ඛමනවාතො. කෙවි
 පන විපරියායෙන වදන්ති. අපානඤ්ඡි අපෙතං ආනතොති අපානන්ති වුවචති,
 නිද්දෙසෙ (පටි. ම. 1.160) පන නා-කාරස්ස දීඝත්තමජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා ආපානන්ති.

තස්මිං ආනාපානෙ සති ආනාපානස්සති, අස්සාසපස්සාසපරිග්ගාහිකාය සතියා එතං අධිවචනං. ආනාපානස්සතියා යුත්තො සමාධි, ආනාපානස්සතියං වා සමාධි ආනාපානස්සතිසමාධි. භාවයතොති නිබ්බේධභාගියං භාවෙන්තස්ස. සමධිකානීති සහ අධිකෙන වත්තන්තීති සමධිකානී, සාතිරෙකානීති අත්ථො. ම-කාරො පනෙත්ථ පදසන්ධිකරො. කෙච් පන “සංඅධිකානී” ති වදන්ති. එවං සති ද්වෙ ඤාණසතානියෙව අධිකානීති ආපජ්ජති, තං න යුජ්ජති. ඉමානි හි විසතිඅධිකානි ද්වෙ ඤාණසතානි භොන්තීති.

පරිපන්ථෙ ඤාණානීති පරිපන්ථං ආරම්මණං කත්වා පවත්තඤාණානි. තථා උපකාරෙ උපක්කිලෙසෙ ඤාණානි. වොදානෙ ඤාණානීති වොදායති, තෙන චිත්තං පරිසුද්ධං භොතීති වොදානං. කිං තං? ඤාණං. “වොදානඤාණානී” ති වත්තබ්බෙ “සුතමයෙ ඤාණ” න්තිආදීසු (පටි. ම. මානිකා 1.1; පටි. ම. 1.1) විය “වොදාන ඤාණානී” ති චුත්තං. සතො සම්පජානො හුත්වා කරොතීති සතොකාරී, තස්ස සතොකාරීස්ස ඤාණානි. නිබ්බිදාඤාණානීති නිබ්බිදාභූතානි ඤාණානි. නිබ්බිදානුලොමඤාණානීති නිබ්බිදාය අනුකූලානි ඤාණානි. නිබ්බිදානුලොමිඤාණානීතිපි පාඨො, නිබ්බිදානුලොමො එතෙසං අත්ථීති නිබ්බිදානුලොමීති අත්ථො. නිබ්බිදාපටිප්පස්සද්ධිඤාණානීති නිබ්බිදාය පටිප්පස්සද්ධියං ඤාණානි. විමුත්තිසුඛෙ ඤාණානීති විමුත්තිසුඛෙන සම්පයුත්තානි ඤාණානි.

කතමානි අට්ඨානිආදීහි පරිපන්ථඋපකාරානං පටිපක්ඛවිපක්ඛයුගලත්තා තෙසු ඤාණානි සහෙව නිද්දිට්ඨානි. කාමච්ඡන්දනෙක්ඛම්මාදීනි හෙට්ඨා චුත්තත්ථානි. උපකාරන්ති ච ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන නපුංසකවචනං කතං. සබ්බෙපි අකුසලා ධම්මානි චුත්තාවසෙසා යෙ කෙච් අකුසලා ධම්මා. තථා සබ්බෙපි නිබ්බේධභාගියා කුසලා ධම්මා. “පරිපන්ථො උපකාර” න්ති ච තං තදෙව අපෙක්ඛිත්වා එකවචනං කතං. එත්ථ ච පරිපන්ථෙ ඤාණානි ච උපකාරෙ ඤාණානි ච පුච්ඡිත්වා තෙසං ආරම්මණානෙව විස්සජ්ජිත්වා තෙහෙව තානි විස්සජ්ජිතානි භොන්තීති තදාරම්මණානි ඤාණානි නිගමෙත්වා දස්සෙසි. උපක්කිලෙසෙ ඤාණාදීසුපි එසෙව නායො.

ගණනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සොළසඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

153. සොළසහි ආකාරෙහිති උභයපක්ඛවසෙන චුත්තෙහි සොළසහි ඤාණකොට්ඨාසෙහි. උදුච්ඡිතං චිත්තං සමුදුච්ඡිතන්ති උපචාරභූමියං චිත්තං උද්ධං උච්ඡිතං, සම්මා උද්ධං උච්ඡිතං, උපරුපරි කතපරිවයං සම්මා උපරුපරි කතපරිවයන්ති අත්ථො. උදුච්ඡිතං චිත්තං සමුදුච්ඡිතන්තිපි පාඨො. උපරිභාවාය ඡිතං, උපරිභාවකරෙහි වා ඤාණෙහි ඡිතං උදුච්ඡිතං. සමුදුච්ඡිතන්ති සමා උපරිභාවාය, උපරිභාවකරෙහි වා ඤාණෙහි ඡිතං. සමාති වෙන්ථ විසමභාවපටික්ඛෙපො. ඉමස්මිං පාඨෙ උ, දු-ඉති ද්වෙ

ද්වේ උපසග්ගා හොත්ති. උරුජිතං චිත්තං සම්මාරුජිතන්තිපි පායො. එත්ථාපි ජිතත්ථොයෙව. උරු අරුති ඉදං පන නිපාතමත්තමෙවාති වදන්ති. විණොපමට්ඨකථාය තජ්ජිතං සුතජ්ජිතන්ති ව අත්ථො චුත්තො, සො ඉධ න යුජ්ජති. එකත්තෙ සන්තිට්ඨතීති උපචාරභූමියං තාව නානාරම්මණචික්ඛෙපාභාවෙන එකත්තෙ පතිට්ඨාති. නියානාවරණට්ඨෙත නිවරණාති එත්ථ අරුතිපි සබ්බෙපි අකුසලා ආවරණට්ඨෙත නිවරණාති චුත්තා. නියානාවරණට්ඨෙතාති නියානානං ආගමනමග්ගපිදහනට්ඨෙත. නියානවාරණට්ඨෙතාතිපි පායො, නියානානං පටික්ඛෙපනට්ඨෙතාති අත්ථො. තෙක්ඛම්මං අරියානං නියානන්ති මග්ගට්ඨානං අරියානං නියානසංඛ්ඛාතස්ස අරියමග්ගස්ස හෙතුත්තා එඳුපචාරෙන අරියානං නියානං. තෙන ව හෙතුභූතෙන මග්ගක්ඛණෙ අරියා නියාන්ති නිගච්ඡන්ති. කෙච්චි පන “නියානන්ති මග්ගො”ති වදන්ති. ඉධ උපචාරස්ස අධිජ්ජෙතත්තා මග්ගක්ඛණෙ ව ආලොකසඤ්ඤාය සබ්බකුසලධම්මානඤ්ච අභාවා තං න යුජ්ජති. නිවුතත්තාති පටිච්ඡන්තත්තා. නජ්ජජානාතීති පුග්ගලවසෙන චුත්තං.

විසුද්ධචිත්තස්සාති උපචාරභූමියංයෙව. ඛණිකසමොධානාති චිත්තක්ඛණෙ චිත්තක්ඛණෙ උප්පජ්ජනතො ඛණො එතෙසං අත්ථීති ඛණිකා, උපක්කිලෙසා, ඛණිකානං සමොධානො සමාගමො පබන්ධො ඛණිකසමොධානො. තස්මා ඛණිකසමොධානා, උප්පජ්ජමානා උපක්කිලෙසා ඛණිකජ්ජපබන්ධවසෙන ඛණිකපරම්පරාවසෙන උප්පජ්ජන්ති, න එකචිත්තක්ඛණවසෙනාති චුත්තං හොති.

සොළසඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. උපක්කිලෙසඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

පට්ඨමච්ඡක්කං

154. පට්ඨමච්ඡක්කෙ අස්සාසාදිමජ්ඣපරියොසානන්ති

අබ්භන්තරපච්ඡනවාතස්ස නාසිකග්ගං වා මුඛනිමිත්තං වා ආදි, හදයං මජ්ඣං, නාභි පරියොසානං. තං තස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානං සතියා අනුගච්ඡතො යොගිස්ස යානනානත්තානුගමනෙන චිත්තං අජ්ඣත්තං වික්ඛෙපං ගච්ඡති, තං අජ්ඣත්තචික්ඛෙපගතං චිත්තං එකත්තෙ අසංශ්ඨහනතො සමාධිස්ස පරිපන්ථො. පස්සාසාදිමජ්ඣපරියොසානන්ති ඛනිනික්ඛමනවාතස්ස නාභි ආදි, හදයං මජ්ඣං, නාසිකග්ගං වා මුඛනිමිත්තං වා ඛනිආකාසො වා පරියොසානං. යොජනා පනෙත්ථ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. අස්සාසපටිකඬ්ඛනා නිකන්තිතණ්භාවරියාති “නාසිකාවාතායත්තමිදං කම්මට්ඨාන”න්ති සල්ලක්ඛෙත්වා ඕළාරිකොළාරිකස්ස අස්සාසස්ස පත්ථනාසංඛ්ඛාතා නිකාමනා එව තණ්භාපවත්ති. තණ්භාපවත්තියා සති එකත්තෙ අසංශ්ඨහනතො සමාධිස්ස පරිපන්ථො. පස්සාසපටිකඬ්ඛනා නිකන්තීති පුන අස්සාසපුබ්බකස්ස පස්සාසස්ස පත්ථනාසංඛ්ඛාතා නිකන්ති. සෙසං චුත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. අස්සාසෙනාභිතුන්තස්සාති අතිදීපං අතිරස්සං වා අස්සාසං කරොන්තස්ස අස්සාසමූලකස්ස කායචිත්තකිලමථස්ස සබ්භාවතො තෙන

අස්සාසෙන විද්ධස්ස පිළිතස්ස. පස්සාසපටිලාහෙ මුච්ඡනාති අස්සාසෙන පිළිතත්තායෙව පස්සාසෙ අස්සාදසඤ්ඤිතො පස්සාසං පත්ථයතො තස්මිං පස්සාසපටිලාහෙ රජ්ජනා. පස්සාසමුලකෙපි එසෙව නයො.

චුත්තස්සෙව අත්ථස්ස අනුවණ්ණනත්ථං චුත්තෙසු ගාථාබන්ධෙසු අනුගච්ඡනාති අනුගච්ඡමානා. සතීති අජ්ඣත්තබ්බිද්ධාවික්ඛෙපහෙතුභූතා සති. වික්ඛිපති අනෙත විත්තන්ති වික්ඛෙපො. කො සො? අස්සාසො. අජ්ඣත්තං වික්ඛෙපො අජ්ඣත්තවික්ඛෙපො, තස්ස ආකච්චනා අජ්ඣත්තවික්ඛෙපාකච්චනා, අසම්මාමනසිකාරවසෙන අජ්ඣත්තවික්ඛෙපකස්ස අස්සාසස්ස ආකච්චනාති චුත්තං හොති. එතෙනෙව නයෙන බ්බිද්ධාවික්ඛෙපපත්ථනා වෙදිතබ්බා. යෙහීති යෙහි උපක්කිලෙසෙහි. වික්ඛිප්පමානස්සාති වික්ඛිපියමානස්ස වික්ඛෙපං ආපාදියමානස්ස. නො ච විත්තං විමුච්චතීති විත්තං අස්සාසපස්සාසාරම්මණෙ ච නාධිමුච්චති, පච්චනිකධම්මෙහි ච න විමුච්චති. විත්තං නො ච විමුච්චති පරපත්තියා ච හොන්තීති සම්බන්ධො. විමොක්ඛං අප්පජානන්තාති සො වා අඤ්ඤො වා ආරම්මණාධිමුත්තිවිමොක්ඛඤ්ච පච්චනිකවිමුත්තිවිමොක්ඛඤ්ච එවං අප්පජානන්තා. පරපත්තියාති පරපච්චයං පරසද්දහනං අරහන්ති, න අත්තපච්චක්ඛං ඤාණන්ති “පරපච්චයිකා”ති වත්තබ්බෙ “පරපත්තියා”ති චුත්තං. අත්ථො පන සොයෙව.

දුතියච්ඡක්කං

155. දුතියච්ඡක්කෙ නිමිත්තන්ති අස්සාසපස්සාසානං චූසනට්ඨානං. අස්සාසපස්සාසා හි දීඝනාසිකස්ස නාසාපුටං සට්ඨෙත්තා පවත්තන්ති, රස්සනාසිකස්ස උත්තරොට්ඨං. යදි හි අයං යොගී තං නිමිත්තමෙව ආවජ්ජති, තස්ස නිමිත්තමෙව ආවජ්ජමානස්ස අස්සාසෙ විත්තං විකම්පති, න පතිට්ඨාතීති අත්ථො. තස්ස තස්මිං විත්තෙ අප්පතිට්ඨිතෙ සමාධිස්ස අභාවතො තං විකම්පනං සමාධිස්ස පරිපන්ථො. යදි අස්සාසමෙව ආවජ්ජති, තස්ස විත්තං අබ්භන්තරපවෙසනවසෙන වික්ඛෙපං ආවහති, නිමිත්තෙ න පතිට්ඨාති, තස්මා නිමිත්තෙ විකම්පති. ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි යොජනා කාතබ්බා. ගාථාසු වික්ඛිප්පතෙති වික්ඛිපියති වික්ඛෙපං ආපාදියති.

තතියච්ඡක්කං

156. තතියච්ඡක්කෙ අතීතානුධාවනං විත්තන්ති චූසනට්ඨානං අතික්කමිත්වා ගතං අස්සාසං වා පස්සාසං වා අනුගච්ඡමානං විත්තං. වික්ඛෙපානුපතිතන්ති වික්ඛෙපෙන අනුගතං, වික්ඛෙපං වා සයං අනුපතිතං අනුගතං. අනාගතපටිකච්චනං විත්තන්ති චූසනට්ඨානං අප්පත්තං අස්සාසං වා පස්සාසං වා පටිකච්චමානං පච්චාසිසමානං විත්තං. විකම්පිතන්ති තස්මිං අප්පතිට්ඨානෙනෙව වික්ඛෙපෙන විකම්පිතං. ලීනන්ති අතිසිලීචිරියතාදීහි සඬකුචිතං. කොසජ්ජානුපතිතන්ති කුසීතභාවානුගතං. අතිපග්ගහිතන්ති අච්චාරද්ධවිරියතාදීහි අතිඋස්සාහිතං.

උද්ධව්වානුපතිතන්ති වික්ඛෙපානුගතං. අභිනතන්ති අස්සාදවත්ථුසු භුසං නතං අල්ලිතං. අපනතන්ති නිරස්සාදවත්ථුසු පතිහතං, තතො අපගතං වා, අපගතනතං වා, න තතො අපගතන්ති අත්ථො. රාගානුපතිතන්ති එත්ථ අස්සාසපස්සාසනිමිත්තං මනසිකරොතො උප්පන්නපිතිසුඛෙ වා පුබ්බෙ භසිතලපිතකීලිතවත්ථුසු වා රාගො අනුපතති. ඛ්‍යාපාදානුපතිතන්ති එත්ථ මනසිකාරෙ නිරස්සාදගතවිත්තස්ස උප්පන්නදොමනස්සවසෙන වා පුබ්බෙ සමුදාවිණ්ණෙසු ආසාතවත්ථුසු වා ඛ්‍යාපාදො අනුපතති. ගාථාසු න සමාධියතීති න සමාහිතං හොති. අධිවිත්තන්ති විත්තසිසෙන නිද්දිට්ඨො අධිකො සමාධි.

157. එත්තාවතා තීහි ඡක්කෙහි අට්ඨාරස උපක්කිලෙසෙ නිද්දිසිත්වා ඉදානි තෙසං උපක්කිලෙසානං සමාධිස්ස පරිපත්ථභාවසාධනෙන ආදීනවං දස්සෙන්නො පුන අස්සාසාදිමජ්ඣපරියොසානන්තිආදිමාහ. තත්ථ කායොපි චිත්තමපි සාරද්ධා ව හොන්තීති වික්ඛෙපසමුට්ඨානරූපානං වසෙන රූපකායොපි, වික්ඛෙපසන්තතිවසෙන චිත්තමපි මහතා බොහෙන බුහිතා සදරථා ව හොන්ති. තතො මන්දතරෙන ඉඤ්ජිතා කම්පිතා, තතො මන්දතරෙන එන්දිතා වලිතා හොන්ති. බලවාපි මජ්ඣිමොපි මන්දොපි බොහො හොතියෙව, න සක්කා බොහෙන න භවිතුන්ති චුත්තං හොති. චිත්තං විකම්පිතත්තාති විත්තස්ස විකම්පිතත්තා. ගාථාසු පරිපුණ්ණා අභාවිතාති යථා පරිපුණ්ණා හොති, තථා අභාවිතා. ඉඤ්ජිතොති කම්පිතො. එන්දිතොති මන්දකම්පිතො. හෙට්ඨා නීවරණානං අනන්තරත්තා “ඉමෙහි ව පන නීවරණෙහි”ති (පටි. ම. 1.153) අව්වන්තසම්පනිදස්සනවචනං කතං. ඉධ පන නිගමනෙ නීවරණානං සන්තරත්තා තෙහි ව පන නීවරණෙහිති පරමමුඛනිදස්සනවචනං කතං.

උපක්කිලෙසඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. වොදානඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

158. වොදානෙ ඤාණානීති විසුද්ධඤාණානි. තං විචජ්ජයිත්වාති යං පුබ්බෙ චුත්තං අතීතානුධාවනං චිත්තං වික්ඛෙපානුපතිතං, තං විචජ්ජයිත්වාති සම්බන්ධිතබ්බං. එකට්ඨානෙ සමාදහතීති අස්සාසපස්සාසානං චුසනට්ඨානෙ සමං ආදහති පතිට්ඨාපෙති. තත්ථෙව අධිමොචෙතීති එකට්ඨානෙති චුත්තෙ අස්සාසපස්සාසානං චුසනට්ඨානෙයෙව සන්තිට්ඨාපෙති සන්තිට්ඨානං කරොති. පග්ගණ්හිත්වාති ධම්මවිචයපීතිසම්බොජ්ඣකිඛගභාවනාය පග්ගහෙත්වා. විනිග්ගණ්හිත්වාති පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකිඛගභාවනාය විනිග්ගණ්හිත්වා. “සතින්ද්‍රියවීරියන්ද්‍රියෙහි පග්ගහෙත්වා, සතින්ද්‍රියසමාධින්ද්‍රියෙහි විනිග්ගහෙත්වා”තිපි වදන්ති. සම්පජානො භුත්වාති අසුභභාවනාදීහි. පුන සම්පජානො භුත්වාති මෙත්තාභාවනාදීහි. යෙන රාගෙන අනුපතිතං, යෙන ඛ්‍යාපාදෙන අනුපතිතං, තං පජහතීති සම්බන්ධො. තං චිත්තං ඊදිසන්ති සම්පජානන්තො තප්පට්පක්ඛෙන රාගං පජහති, ඛ්‍යාපාදං පජහතීති වා අත්ථො.

පරිසුද්ධත්ති නිරූපකිලෙස. පරියොදානත්ති පහස්සරං. එකත්තගතං හොතීති තං තං විසෙසං පත්තස්ස තං තං එකත්තං ගතං හොති.

කතමෙ තෙ එකත්තාති ඉධ යුජ්ජමානායුජ්ජමානෙපි එකත්තෙ එකතො කත්වා පුච්ඡති. දානුපසග්ගුපට්ඨානෙකත්තන්ති දානවත්ථුසඬ්ඛාතස්ස දානස්ස උපසග්ගො වොසජ්ජනං දානුපසග්ගො, දානවත්ථුපරිච්චාගචෙනා. තස්ස උපට්ඨානං ආරම්මණකරණවසෙන උපගන්ත්වා යානං දානුපසග්ගුපට්ඨානං, තදෙව එකත්තං, තෙන වා එකත්තං එකග්ගභාවො දානුපසග්ගුපට්ඨානෙකත්තං.

දානවොසග්ගුපට්ඨානෙකත්තන්ති පායො සුන්දරතරො, සො එවත්ථො. එතෙන පදුද්ධාරවසෙන වාගානුස්සතිසමාධි චුත්තො. පදුද්ධාරවසෙන චුත්තොපි වෙස ඉතරෙසං තිණ්ණමිපි එකත්තානං උපනිස්සයපච්චයො හොති, තස්මා ඉධ නිද්දිට්ඨන්ති වදන්ති. විසාඛාපි හි මහාඋපාසිකා ආහ - ‘ඉධ, හන්තෙ, දිසාසු වස්සංවුට්ඨා හික්ඛු සාවත්ථි ආගච්ඡස්සන්ති හගවන්තං දස්සනාය, තෙ හගවන්තං උපසඬ්ඛමිත්වා පුච්ඡස්සන්ති ‘ඉත්ථන්තාමො, හන්තෙ, හික්ඛු කාලඬ්ඛතො, තස්ස කා ගති, කො අභිසම්පරායො’ති? තං හගවා ඛ්‍යාකරිස්සති සොතාපත්තිඵලෙ වා සකදාගාමිඵලෙ වා අනාගාමිඵලෙ වා අරහත්තෙ වා. ත්‍යාහං උපසඬ්ඛමිත්වා පුච්ඡස්සාමි ‘ආගතපුබ්බා නු ඛො, හන්තෙ, තෙන අයොයන සාවත්ථි’ති? සචෙ මෙ වක්ඛන්ති ‘ආගතපුබ්බා තෙන හික්ඛුනා සාවත්ථි’ති. නිට්ඨමෙත්ථ ගච්ඡස්සාමි නිස්සංසයං පරිභුත්තං තෙන අයොයන වස්සිකසාට්ඨිකා වා ආගන්තුකහත්තං වා ගමිකහත්තං වා ගිලානහත්තං වා ගිලානුපට්ඨාකහත්තං වා ගිලානභෙසජ්ජං වා ධුවයාගු වාති. තස්සා මෙ තදනුස්සරන්තියා පාමොජ්ජං ජායස්සති, පමුදිතාය පීති ජායස්සති, පීතිමනාය කායො පස්සමිහිස්සති, පස්සද්ධකායා සුඛං වෙදයිස්සාමි, සුඛිනියා චිත්තං සමාධිස්සති, සා මෙ හවිස්සති ඉන්ද්‍රියභාවනා බලභාවනා බොජ්ඣංගභාවනා’ති (මහාව. 351). අථ වා එකත්තෙසු පයමං

උපචාරසමාධිවසෙන චුත්තං, දුතියං අප්පනාසමාධිවසෙන, තතියං විපස්සනාවසෙන, චතුත්ථං මග්ගඵලවසෙනාති වෙදිතබ්බං. සමථස්ස නිමිත්තං සමථනිමිත්තං. වයො හඬිගො ඵව ලක්ඛණං වයලක්ඛණං. නිරොධො නිබ්බානං. සෙසමෙතෙසු තිසු චුත්තනායෙතෙව යොජෙතබ්බං.

වාගාධිමුත්තානන්ති දානෙ අධිමුත්තානං. අධිචිත්තන්ති විපස්සනාපාදකසමාධි. විපස්සකානන්ති හඬිගානුපස්සනතො පට්ඨාය තිහි අනුපස්සනාහි සඬ්ඛාරෙ විපස්සන්තානං. අරියපුග්ගලානන්ති අට්ඨන්තං. දුතියාදීනි තිණ්ණ එකත්තානි ආනාපානස්සතිවසෙන සෙසකම්මට්ඨානවසෙන ව යුජ්ජන්ති. චතුහි යානෙහීති චතුහි කාරණෙහි. සමාධිවිපස්සනාමග්ගඵලානං වසෙන ‘එකත්තගතං චිත්තං පටිපදාවිසුද්ධිපක්ඛන්දඤ්චෙව හොති උපෙක්ඛානුමුහිතඤ්ච ඤාණෙන ව සම්පහංසිත’න්ති උද්දෙසපදානි. ‘පයමස්ස කුමාතස්ස කො ආදි’ති ආදීනි තෙසං උද්දෙසපදානං චිත්ථාරොතුකමානාපුච්ඡාපුබ්බඬ්ඛමානි නිද්දෙසපදානි. තත්ථ පටිපදාවිසුද්ධිපක්ඛන්දන්ති පටිපදා ඵව නිවරණමලවිසොධනතො විසුද්ධි, තං පටිපදාවිසුද්ධිං පක්ඛන්දං පටිට්ඨං. උපෙක්ඛානුමුහිතන්ති තත්‍රමජ්ඣක්තුපෙක්ඛාය මුහිතං වඩ්ඪිතං. ඤාණෙන ව සම්පහංසිතන්ති පරියොදාපකෙන ඤාණෙන

සම්පහංසිතං පරියොදාපිතං විසොධිතං. පටිපදාවිසුද්ධි නාම සසම්භාරිකො
 උපවායො, උපෙක්ඛානුබ්බහනා නාම අප්පනා, සම්පහංසනා නාම පච්චවෙක්ඛණාති
 එවමෙකෙ වණ්ණයන්ති. යස්මා පන “එකත්තගතං චිත්තං
 පටිපදාවිසුද්ධිපක්ඛන්දඤ්චෙව හොති” තිආදි වුත්තං, තස්මා අන්තොඅප්පනායමෙව
 ආගමනවසෙන පටිපදාවිසුද්ධි, තත්ත්වමඡ්ඤාත්තුපෙක්ඛාය කිච්චවසෙන
 උපෙක්ඛානුබ්බහනා, ධම්මානං අනතිවත්තනාදිභාවසාධනෙන පරියොදාපකස්ස
 ඤාණස්ස කිච්චනිජ්ඵත්තිවසෙන සම්පහංසනා වෙදිතබ්බා. කථං? යස්මිඤ්ඤි වායෙ
 අප්පනා උප්පජ්ජති, තස්මිං යො නිවරණසංඛිධානො කිලෙසගණො තස්ස ඤානස්ස
 පරිපන්ථො, තතො චිත්තං විසුජ්ඤති, විසුද්ධත්තා ආවරණවිරහිතං හුත්වා මජ්ඣිමං
 සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති. මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං නාම සමප්පවත්තො
 අප්පනාසමාධියෙව. තදනන්තරං පන පුරිමචිත්තං එකසන්තතිපරිණාමනයෙන
 තථත්තං උපගච්ඡමානං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති නාම. එවං
 පටිපන්නත්තා තථත්තුපගමනෙන තත්ථ පක්ඛන්දති නාම. එවං තාව පුරිමචිත්තෙ
 විජ්ජමානාකාරනිජ්ඵාදිකා පඨමස්ස ඤානස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව ආගමනවසෙන
 පටිපදාවිසුද්ධි වෙදිතබ්බා. එවං විසුද්ධස්ස පන තස්ස පුන විසොධෙතබ්බාභාවතො
 විසොධනෙ ඛ්‍යාපාරං අකරොන්තො විසුද්ධං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති නාම.
 සමථහාවුපගමනෙන සමථපටිපන්නස්ස පුන සමාදානෙ ඛ්‍යාපාරං අකරොන්තො
 සමථපටිපන්නං අජ්ඣුපෙක්ඛති නාම. සමථපටිපන්නභාවතො එව වස්ස
 කිලෙසසංසග්ගං පහාය එකත්තෙන උපට්ඨිතස්ස පුන එකත්තුපට්ඨානෙ ඛ්‍යාපාරං
 අකරොන්තො එකත්තුපට්ඨානං අජ්ඣුපෙක්ඛති නාම. එවං තත්ත්වමඡ්ඤාත්තුපෙක්ඛාය
 කිච්චවසෙන උපෙක්ඛානුබ්බහනා වෙදිතබ්බා.

යෙ පනෙනෙ එවං උපෙක්ඛානුබ්බහිතෙ තත්ථ ජාතා සමාධිපඤ්ඤාසංඛිධානා
 යුගනද්ධධම්මා අඤ්ඤාමඤ්ඤං අනතිවත්තමානා හුත්වා පවත්තා, යාති ව සද්ධාදීති
 ඉන්ද්‍රියාති නානාකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්තිරසෙන එකරසාති හුත්වා
 පවත්තාති, යං වෙස තදුපගං තෙසං අනතිවත්තනඑකරසභාවානං අනුච්ඡවිකං වීරියං
 වාහයති, යා වස්ස තස්මිං බණ පවත්තා ආසෙවනා, සබ්බෙපි තෙ ආකාරා යස්මා
 ඤාණෙන සංකිලෙසවොදානෙසු තං තං ආදීනවඤ්ච ආනිසංසඤ්ච දිස්වා තථා තථා
 සම්පහංසිතත්තා විසොධිතත්තා පරියොදාපිතත්තා නිජ්ඵන්තා, තස්මා ධම්මානං
 අනතිවත්තනාදිභාවසාධනෙන පරියොදාපකස්ස ඤාණස්ස කිච්චනිජ්ඵත්තිවසෙන
 සම්පහංසනා වෙදිතබ්බාති වුත්තං. තත්ථ යස්මා උපෙක්ඛාවසෙන ඤාණං පාකටං
 හොති, යථාහ – “තථාපග්ගහිතං චිත්තං සාධුකං අජ්ඣුපෙක්ඛති, උපෙක්ඛාවසෙන
 පඤ්ඤාවසෙන පඤ්ඤිත්තදියං අධිමත්තං හොති. උපෙක්ඛාවසෙන
 නානත්තකිලෙසෙහි චිත්තං විමුච්චති, විමොක්ඛවසෙන පඤ්ඤාවසෙන
 පඤ්ඤිත්තදියං අධිමත්තං හොති. විමුත්තත්තා තෙ ධම්මා එකරසා හොන්ති,
 එකරසට්ඨෙත භාවනා” ති (පටි. ම. 1.201). තස්මා ඤාණකිච්චභූතා සම්පහංසනා
 පරියොසානන්ති වුත්තා.

එවං තිවත්තගතන්තිආදීති තස්සෙව චිත්තස්ස ටොමනවචනාති. තත්ථ එවං
 තිවත්තගතන්ති එවං යථාවුත්තෙන විධිනා

ආනිසංසත්තා විසෙසොති චුත්තො. විසෙසස්ස ච පමුඛභූතත්තා ච-කාරෙන සමුච්චයො න කතො.

ඉදානි තං පුච්ඡිතමත්ථං උපමාය සාධෙත්තො සෙය්‍යථාපි රුක්ඛොතිආදිමාහ. තස්සත්ථො – යථා නාම කකචෙන ඵාලනත්ථං වාසියා තච්ඡිත්වා රුක්ඛො ඵාලනකාලෙ නිව්චලභාවත්ථං සමෙ භූමිපදෙසෙ පයොගක්ඛමං කත්වා යිපිතො. කකචෙනාති හත්ථකකචෙන. ආගතෙති රුක්ඛං ඵුසිත්වා අත්තනො සමීපභාගං ආගතෙ. ගතෙති රුක්ඛං ඵුසිත්වා පරභාගං ගතෙ. වා-සද්දො සමුච්චයත්ථො. න අවිදිතා භොන්තීති රුක්ඛෙ කකචදන්තෙහි ඵුට්ඨං පුරිසෙන පෙක්ඛමානං යානං අප්පත්වා තෙසං ආගමනගමනාභාවතො සබ්බෙපි කකචදන්තා විදිතාව භොන්ති. පධානන්ති රුක්ඛච්ඡෙදනවීරියං. පයොගන්ති රුක්ඛච්ඡෙදනකීරියං.

“විසෙසමධිගච්ඡති”ති වචනං උපමාය නත්ථී. උපනිබන්ධනා නිමිත්තන්ති උපනිබන්ධනාය සතියා නිමිත්තභූතං කාරණභූතං නාසිකග්ගං වා මුඛනිමිත්තං වා. උපනිබන්ධනි ඵතාය ආරම්මණෙ විත්තන්ති උපනිබන්ධනා නාම සති. නාසිකග්ගෙ වාති දීඝනාසිකො නාසිකග්ගෙ. මුඛනිමිත්තෙ වාති රස්සනාසිකො උත්තරොට්ඨෙ. උත්තරොට්ඨො හි මුඛෙ සතියා නිමිත්තන්ති මුඛනිමිත්තන්ති චුත්තො. ආගතෙති ඵුට්ඨට්ඨානතො අබ්භන්තරං ආගතෙ. ගතෙති ඵුට්ඨට්ඨානතො ඛණ්ද්ධා ගතෙ. න අවිදිතා භොන්තීති ඵුසනට්ඨානං අප්පත්වා අස්සාසපස්සාසානං ආගමනගමනාභාවතො සබ්බෙපි තෙ විදිතා ඵව භොන්ති. කම්මනියං භොන්ති යෙන වීරියෙන කායොපි චිත්තමිපි කම්මනියං භාවනාකම්මක්ඛමං භාවනාකම්මයොග්ගං භොති. ඉදං වීරියං පධානං නාමාති ඵලෙන කාරණං චුත්තං භොති. උපක්කිලෙසා පභියන්තීති වික්ඛම්භනවසෙන නිවරණානි පභියන්ති. විතක්කා වූපසම්මන්තීති නානාරම්මණවාරිතො අනවට්ඨිතා විතක්කා උපසමං ගච්ඡන්ති. යෙන ඤානෙන උපක්කිලෙසා පභියන්ති, විතක්කා වූපසම්මන්ති. අයං පයොගොති පයොගමපෙක්ඛිත්වා පුල්ලිඬගනිද්දෙසො කතො. සඤ්ඤොජනා පභියන්තීති තංතංග්ගවජ්ඣා සඤ්ඤොජනා සමුච්ඡෙදප්පහානෙන පභියන්ති. අනුසයා ඛ්‍යන්තීභොන්තීති පභිනානං පුන අනුප්පත්තිධම්මකත්තා විගතො උප්පාදන්තො වා වයන්තො වා ඵතෙසන්ති ඛ්‍යන්තා, පුබ්බෙ අඛ්‍යන්තා ඛ්‍යන්තා භොන්තීති ඛ්‍යන්තීභොන්ති, විතස්සන්තීති අත්ථො. සඤ්ඤොජනප්පහානං අනුසයප්පහානෙන භොති, න අඤ්ඤථාති දස්සනත්ථං අනුසයප්පහානමාහ. යෙන මග්ගෙන සඤ්ඤොජනා පභියන්ති අනුසයා ඛ්‍යන්තීභොන්ති, අයං විසෙසොති අත්ථො. චතුත්ථචතුක්කෙ අරියමග්ගස්සාපි නිද්දිට්ඨත්තා ඉධ අරියමග්ගො චුත්තො. ඵකචිත්තස්ස ආරම්මණද්වයාභාවස්ස අචුත්තෙපි සිද්ධත්තා තං අවිස්සජ්ජෙත්ථාව ඵවං ඉමෙ තයො ධම්මා ඵකචිත්තස්ස ආරම්මණා න භොන්තීති නිගමනං කතං.

160. ඉදානි තං භාවනාසිද්ධිසාධකං යොගාවචරං ථුනන්තො ආනාපානස්සති යස්සාති ගාථං වත්වා තස්සා නිද්දෙසමාහ. තත්ථ ආනාපානස්සතියො යථා බුද්ධෙන දෙසිතා, තථා පරිපුණ්ණා සුභාවිතා අනුපුබ්බං පරිචිතා යස්ස අත්ථී සංවිජ්ජන්ති. සො ඉමං ලොකං පභාසෙති. කිං විය? අබ්භා මුත්තොව වන්දිමා යථා අබ්භාදිහි මුත්තො වන්දිමා ඉමං ඔකාසලොකං පභාසෙති, තථා සො යොගාවචරො ඉමං.

බන්ධාදිලොකං පභාසෙතීති ගාථාය සම්බන්ධො. “අබ්භා මුත්තොව චන්දිමා” ති ව පදස්ස නිද්දෙසෙ මහිකාදීනම්පි චුත්තත්තා එත්ථ ආදිසද්දලොපො කතොති වෙදිතබ්බො. ගාථානිද්දෙසෙ නො පස්සාසො නො අස්සාසොති සො සොයෙව අත්ථො පටිසෙධෙන විසෙසෙත්වා චුත්තො. උපට්ඨානං සතීති අසම්මුස්සනතාය තමෙව අස්සාසං උපගන්ත්වා යානං සති නාමාති අත්ථො. තථා පස්සාසං. එත්තාවතා ආනාපානෙසු සති ආනාපානස්සතීති අත්ථො චුත්තො හොති.

ඉදානි සතිවසෙනෙව “යස්සා” ති චුත්තං පුග්ගලං නිද්දිසිතුකාමො යො අස්සසති, තස්සුපට්ඨාති. යො පස්සසති, තස්සුපට්ඨාතීති චුත්තං. යො අස්සසති, තස්ස සති අස්සාසං උපගන්ත්වා තිට්ඨති. යො පස්සසති, තස්ස සති පස්සාසං උපගන්ත්වා තිට්ඨතීති අත්ථො. පරිපුණ්ණාති ඤානවිපස්සනාමග්ගපරම්පරාය අරහත්තමග්ගප්පත්තියා පරිපුණ්ණා. තෙයෙව හි ඤානවිපස්සනාමග්ගධම්මෙ සන්ධාය පරිග්ගහට්ඨෙතාතිආදිමාහ. තෙ හි ධම්මා ඉමිනා යොගිනා පරිග්ගස්භමානත්තා පරිග්ගහා, තෙන පරිග්ගහට්ඨෙන පරිපුණ්ණා. තත්ථ සබ්බෙසං චිත්තවෙතසිකානං අඤ්ඤමඤ්ඤපරිවාරත්තා පරිවාරට්ඨෙන පරිපුණ්ණා. භාවනාපාරිසුරිවසෙන පරිපුර්වට්ඨෙන පරිපුණ්ණා. චතස්සො භාවනාතිආදීති සුභාවිතාති චුත්තපදස්ස අත්ථවසෙන චුත්තාති. චතස්සො භාවනා හෙට්ඨා චුත්තායෙව. යානීකතාති යුත්තයානසදිසා කතා. චත්ථුකතාති පතිට්ඨට්ඨෙන චත්ථුසදිසා කතා. අනුට්ඨිතාති පච්චුපට්ඨිතා. පරිචිතාති සමන්තතො චිතා උපචිතා. සුසමාරද්ධාති සුට්ඨු සමාරද්ධා සුකතා. යත්ථ යත්ථ ආකඬ්ඛතීති යෙසු යෙසු ඤානෙසු යාසු යාසු විපස්සනාසු සවෙ ඉච්ඡති. තත්ථ තත්ථාති තෙසු තෙසු ඤානෙසු තාසු තාසු විපස්සනාසු. වසිප්පත්තොති වසිභාවං බහුභාවං පත්තො. බලප්පත්තොති සමට්ඨිපස්සනාබලප්පත්තො. වෙසාරප්ප්පත්තොති විසාරදභාවං පටුභාවං පත්තො. තෙ ධම්මාති සමට්ඨිපස්සනා ධම්මා. ආවජ්ජනපට්ඨද්ධාති ආවජ්ජනායත්තා, ආවජ්ජිතමත්තෙයෙව තස්ස සත්තානෙන, ඤාණෙන වා සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති අත්ථො. ආකඬ්ඛපට්ඨද්ධාති රුචිආයත්තා, රොචිතමත්තෙයෙව චුත්තනයෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති අත්ථො. මනසිකාරො පනෙත්ථ ආවජ්ජනාය චිත්තුප්පාදො. ආකඬ්ඛනාය වෙච්චනවසෙන අත්ථවිවරණත්ථං චුත්තො. තෙන චුච්චති යානීකතාති එවං කතත්තායෙව තෙ යුත්තයානසදිසා කතා හොන්තීති චුත්තං හොති.

යස්මිං යස්මිං චත්ථුස්මිත්ති සොළසසු චත්ථුසු එකෙකස්මිං. ස්වාධිට්ඨිකත්ති සුප්පතිට්ඨිතං. සුපට්ඨිතාති සුට්ඨු උපට්ඨිතා. සම්පයුත්තචිත්තසතීතං සහෙව සකසකකිච්චකරණතො අනුලොමපට්ලොමවසෙන යොජෙත්වා තෙ ද්වෙ ධම්මා දස්සිතා. තෙන චුච්චති චත්ථුකතාති එවං භූතත්තායෙව කතපතිට්ඨා හොන්තීති චුත්තං හොති. යෙන යෙන චිත්තං අභිනිභරතීති පුබ්බප්පචත්තීතො අපනෙත්වා යත්ථ යත්ථ භාවනාවිසෙසෙ චිත්තං උපනෙති. තෙන තෙන සති අනුපරිචත්තතීති තස්මිං තස්මිංයෙව භාවනාවිසෙසෙ සති අනුකූලා හුත්වා පුබ්බප්පචත්තීතො නිවත්තීත්වා පචත්තති. “යෙන, තෙනා” ති චෙත්ථ “යෙන භගවා තෙනුපසඬ්ඛමී” තිආදීසු (බු. පා. 5.1; සු. නි. මඬගලසුත්ත) විය භූමිමත්ථො වෙදිතබ්බො. තෙන චුච්චති අනුට්ඨිතාති එවං කරණතොයෙව තං තං භාවනං.

අනුගන්ත්වා ධීනා භොන්තිති වුත්තං භොති. ආනාපානස්සතිසා සතිපධානත්තා වත්ථුකතානුට්ඨිතපදෙසු සතිසා සහ යොජනා කතාති වෙදිතබ්බා.

යස්මා පන පරිපුණ්ණායෙව පරිචිතා භොන්ති වඩ්ඪිතා ලද්ධාසෙවනා, තස්මා “පරිපුණ්ණා” තිපදෙ වුත්තා තයො අත්ථා “පරිචිතා” තිපදෙපි වුත්තා, චතුත්ථො විසෙසත්ථොපි වුත්තො. තත්ථ සතිසා පරිග්ගණ්හන්තොති සම්පයුත්තාය, පුබ්බභාගාය වා සතිසා පරිග්ගහෙතබ්බෙ පරිග්ගණ්හන්තො යොගී. ජිනාති පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙති සමුච්ඡෙදවසෙන ලාමකෙ කිලෙසෙ ජිනාති අභිභවති. අයඤ්ච පුග්ගලාධිට්ඨානා ධම්මදෙසනා. ධම්මෙසු හි ජිනන්තෙසු තංධම්මසමඬ්ඪිපුග්ගලොපි ජිනාති නාම. තෙ ව ධම්මා සතිං අවිභාය අත්තතො පවත්තික්ඛණෙ ජිනතුමාරද්ධා ජිනාති වුවුවන්ති යථා “භුඤ්ජිතුමාරද්ධො භුත්තො” ති වුවුවති. ලක්ඛණං පනෙත්ථ සද්දසත්ථතො වෙදිතබ්බං. එවං සන්තෙපි “පරිජිතා” ති වත්තබ්බෙ ජ-කාරස්ස ව-කාරං කත්වා “පරිචිතා” ති වුත්තං, යථා සම්මා ගදො අස්සාති සුගතොති අත්ථවිකජ්ජෙ ද-කාරස්ස ත-කාරො නිරුත්තිලක්ඛණෙන කතො, එවම්ධාපි වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං අත්ථවිකජ්ජෙ පරිචිතාති පදං කත්තුසාධනං, පුරිමාති තිණි කම්මසාධනාති.

චත්තාරො සුසමාරද්ධාති චත්තාරො සුසමාරද්ධත්ථාති වුත්තං භොති, අත්ථසද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො. සුසමාරද්ධාති පදස්ස අත්ථාපි හි ඉධ සුසමාරද්ධාති වුත්තාති වෙදිතබ්බා, සුසමාරද්ධධම්මා වා. චතුරත්ථහෙදතො චත්තාරොති වුත්තාති වෙදිතබ්බා, න ධම්මහෙදතො. යස්මා පන සුභාවිතායෙව සුසමාරද්ධා භොන්ති, න අඤ්ඤෙ, තස්මා තයො භාවනත්ථා ඉධාපි වුත්තා. ආසෙවනත්ථොපි තීසු වුත්තෙසු වුත්තොයෙව භොති, තස්මා තං අවත්වා තජ්ජව්වතීකානං සුසමුහතත්ථො වුත්තො. පච්චනීකසමුග්ගානෙන හි ආරද්ධපරියොසානං පඤ්ඤායති, තෙන සුසමාරද්ධස්ස සිබාජ්ජන්තො අත්ථො වුත්තො භොති. තත්ථ තජ්ජව්වතීකානන්ති තෙසං කුමාරවිපස්සනාමග්ගානං පටිපක්ඛභුතානං. කිලෙසානන්ති කාමච්ජන්දාදීනං නිව්වසඤ්ඤාදිසම්පයුත්තානං සක්කායදිට්ඨාදීනඤ්ච. සුසමුහතත්තාති වික්ඛම්භනතදඩගසමුච්ඡෙදවසෙන සුට්ඨු සමුහතත්තා නාසිතත්තා. පොත්ථකෙසු පන “සුසමුග්ගාතත්තා” ති ලිබන්ති, තං න සුන්දරං.

161. පුන තස්සෙව පදස්ස අඤ්ඤමපි අත්ථවිකජ්ජං දස්සෙන්තො සුසමන්තිආදිමාහ. තත්ථ තත්ථ ජාතාති තස්මිං සිබාජ්ජන්තභාවනාවිසෙසෙ ජාතා. අනවජ්ජාති කිලෙසානං ආරම්මණභාවානුපගමනෙන කිලෙසදොසවිරහිතා. කුසලාති ජාතිවසෙන කුසලා. බොධිපක්ඛියාති බුද්ධිකාමයෙන බොධිති ලද්ධනාමස්ස අරියස්ස පක්ඛෙ භවත්තා බොධිපක්ඛියා. පක්ඛෙ භවත්තාති හි උපකාරභාවෙ ධීතත්තා. තෙ ව “චත්තාරො සතිපට්ඨානා, චත්තාරො සම්මජ්ජධානා, චත්තාරො ඉද්ධිපාදා, පඤ්චන්ද්‍රියානි, පඤ්ච බලානි, සත්ත බොජ්ඣංගා, අරියො අට්ඨංගිකො මග්ගො” ති (ම. නි. 3.35; වුළුති. මෙත්තගුමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 22; මි. ප. 5.4.1) සත්තතිංස ධම්මා. ඉදං සමන්ති ඉදං මග්ගක්ඛණෙ ධම්මජාතං සමුච්ඡෙදවසෙන

කිලෙසෙ සමෙති විනාසෙතීති සමං නාම. නිරොධො නිබ්බානන්ති දුක්ඛනිරොධත්තා නිරොධො, වාතසඬ්ඛාතාය තණ්හාය අභාවා නිබ්බානං. ඉදං සුසමන්ති ඉදං නිබ්බානං සබ්බසඬ්ඛතවිසමාපගතත්තා සුට්ඨ සමන්ති සුසමං නාම. ඤාතන්ති බොධිපක්ඛියසඬ්ඛාතං සමං අසම්මොහතො ඤාණෙන ඤාතං, නිබ්බානසඬ්ඛාතං සුසමං ආරම්මණතො ඤාණෙන ඤාතං. තදෙව ද්වයං තෙනෙව චක්ඛුතා විය දිට්ඨං. විදිතන්ති තදෙව ද්වයං සන්තානෙ උප්පාදනෙන ආරම්මණකරණෙන ච පටිලද්ධං. ඤාතං විය පඤ්ඤාය සවිජ්ඣානං එස්සිතඤ්ඤං. “අසල්ලීනං අසම්මුට්ඨා අසාරද්ධො එකග්ග”න්ති පුරිමස්ස පුරිමස්ස පදස්ස අත්ථප්පකාසනං. තත්ථ ආරද්ධන්ති පට්ඨපිතං. අසල්ලීනන්ති අසඬ්ඛුට්තං. උපට්ඨිතාති උපගන්ත්වා යීතා. අසම්මුට්ඨාති අවිනට්ඨා. පස්සද්ධොති නිබ්බුතො. අසාරද්ධොති නිද්දරො. සමාහිතන්ති සමං යපිතං. එකග්ගන්ති අවික්ඛිත්තං.

“චත්තාරො සුසමාරද්ධා” තිආදි සකලස්ස සුසමාරද්ධවචනස්ස මූලත්ථො. “අත්ථි සම”න්තිආදි පන සුසමවචනස්ස, “ඤාත”න්තිආදි ආරද්ධවචනස්ස විකප්පත්ථා. තත්ථායං පදත්ථසංසන්දනා – “සමා ච සුසමා ච සමසුසමා” ති චත්තබ්බෙ එකදෙසසරූපෙකසෙසං කත්වා “සුසමා” ඉච්චෙව චුත්තා යථා නාමඤ්ඤි රූපඤ්ඤි නාමරූපඤ්ඤි නාමරූපන්ති. “ඉදං සමං, ඉදං සුසම”න්ති පන අනඤ්ඤාපෙක්ඛං කත්වා නපුංසකවචනං කතං. යස්මා පන ඤාතම්පි දිට්ඨන්ති චුච්චති, දිට්ඨඤ්ඤි ආරද්ධඤ්ඤි අත්ථතො එකං. විදිතසවිජ්ඣානඑස්සිතාති පන ඤාතවෙච්චනාති, තස්මා ඤාතන්ති ආරද්ධත්ථොයෙව චුත්තො හොති.

ආරද්ධං හොති වීරියං අසල්ලීනන්ති අයං පන ආරද්ධවචනස්ස උජුකත්ථොයෙව. උපට්ඨිතා සතීතිආදීනි පන සම්පයුත්තවීරියස්ස උපකාරකධම්මදස්සනත්ථං චුත්තාති, න ආරද්ධවචනස්ස අත්ථදස්සනත්ථං. පුරිමෙන අත්ථෙන සුට්ඨ සමාරද්ධාති සුසමාරද්ධා ච, ඉමිනා අත්ථෙන සුසමා ආරද්ධාති සුසමාරද්ධා ච එකසෙසෙ කතෙ “සුසමාරද්ධා” ති චුච්චන්ති. ඉමමත්ථං පරිග්ගහෙත්වා “තෙන චුච්චති සුසමාරද්ධා” ති චුත්තං.

අනුපුබ්බන්ති යථානුක්කමෙනාති අත්ථො, පුබ්බං පුබ්බං අනුති චුත්තං හොති. දීඝං අස්සාසවසෙනාති දීඝන්ති චුත්තඅස්සාසවසෙන. පුරිමා පුරිමාති පුරිමා පුරිමා සති. එතෙන පුබ්බන්තිපදස්ස අත්ථො චුත්තො හොති. පච්ඡිමා පච්ඡිමාති සතියෙව. එතෙන අනුතිපදස්ස අත්ථො චුත්තො හොති. උභයෙන පුබ්බඤ්ඤි අනු ච පරිචිතාති අත්ථො චුත්තො හොති. උපරි සොළස වත්ථුනි විත්ථාරෙත්වා චචනතො ඉධ සඬ්ඛිපිත්වා “පටිනිස්සග්ගානුපස්සි” ති අන්තිමමෙව දස්සිතං. යස්මා සිඛාප්පත්තභාවනස්ස සබ්බාපි ආනාපානස්සතියො පුනප්පුනං යථාරූචි පවත්තනතො අනුපරිචිතාපි හොන්ති. තෙන චුත්තං – “අඤ්ඤමඤ්ඤං පරිචිතා වෙච්ච හොන්ති අනුපරිචිතා වා” ති.

යථත්ථාති යථාසභාවත්ථා. අත්තදමථත්ථොති අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ අත්තතො නිබ්බිසෙවනත්ථො. සමථත්ථොති සීතිභාවත්ථො. පරිනිබ්බාපනත්ථොති

කිලෙසපරිනිබ්බානෙන. අභිඤ්ඤත්ථොති සබ්බධම්මවසෙන. පරිඤ්ඤත්ථාදයො මග්ගඤ්ඤාණකිච්චවසෙන. සච්චාභිසම්මයත්ථො චතුත්තං සච්චානං එකපට්ඨෙධදස්සනවසෙන. නිරොධෙ පතිට්ඨාපකත්ථො ආරම්මණකරණවසෙන.

බුද්ධොතිපදස්ස අභාවෙපි බුද්ධොනාතිපදෙ යො සො බුද්ධො, තං නිද්දිසිතුකාමෙන බුද්ධොති චුත්තං. සයම්භූති උපදෙසං විනා සයමෙව භූතො. අනාවරියකොති සයම්භූපදස්ස අත්ථවිචරණං. යො හි ආවරියං විනා සච්චානි පටිච්ඡිකාති, සො සයම්භූ නාම හොති. පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසුතිආදි අනාවරියකභාවස්ස අත්ථප්පකාසනං. අනනුස්සුතෙසුති ආවරියං අනනුස්සුතෙසු. සාමන්ති සයමෙව. අභිසම්බුජ්ඣති භූසං සම්මා පටිච්ඡිකා. තත්ථ ච සබ්බඤ්ඤානං පාපුණීති තෙසු ච සච්චෙසු සබ්බඤ්ඤාභාවං පාපුණී. යථා සච්චානි පටිච්ඡිකාත්තා සබ්බඤ්ඤානො හොන්ති, තථා සච්චානං පටිච්ඡිකාත්තා එවං චුත්තං. සබ්බඤ්ඤානං පත්තොතිපි පායො. බලෙසු ච වසීභාවන්ති දසසු ච තථාගතබලෙසු ඉස්සරභාවං පාපුණී. යො සො එවං භූතො, සො බුද්ධොති චුත්තං හොති. තත්ථ සබ්බෙසු ධම්මෙසු අප්පට්ඨනඤ්ඤාණනිමිත්තානුත්තරවිමොක්ඛාධිගමපරිභාවිතං බන්ධසන්තානං උපාදාය පණ්ණත්තිකො, සබ්බඤ්ඤානපදට්ඨානං චා සච්චාභිසම්බොධිමුපාදාය පණ්ණත්තිකො සත්තවිසෙසො බුද්ධො. එත්තාවතා අත්ථොතො බුද්ධවිභාවතා කතා හොති.

162. ඉදානි බ්‍යඤ්ජනතො විභාවෙන්තො බුද්ධොති කෙනට්ඨෙන බුද්ධොතිආදිමාහ. තත්ථ යථා ලොකෙ අවගන්තා අවගතොති චුච්චති, එවං බුජ්ඣිතා සච්චානීති බුද්ධො. යථා පණ්ණසොසා වාතා පණ්ණසුසාති චුච්චන්ති, එවං බොධෙනා පජායාති බුද්ධො. සබ්බඤ්ඤානාය බුද්ධොති සබ්බධම්මබුජ්ඣනසමත්ථාය බුද්ධියා බුද්ධොති චුත්තං හොති. සබ්බදස්සාවිතාය බුද්ධොති සබ්බධම්මානං ඤාණචක්ඛුතා දිට්ඨත්තා බුද්ධොති චුත්තං හොති. අනඤ්ඤනෙය්‍යතාය බුද්ධොති අඤ්ඤන අබොධනීයතො සයමෙව බුද්ධත්තා බුද්ධොති චුත්තං හොති. විසච්චිතාය බුද්ධොති නානාගුණවිසච්චනතො පදුමමිව විකසනට්ඨෙන බුද්ධොති චුත්තං හොති. බීණාසවසඬ්ඛාතෙන බුද්ධොතිආදිහි ඡහි පරියායෙහි විත්තසඬ්ඛොචකරධම්මප්පභානෙන නිද්දක්ඛයවිබුද්ධො පුරිසො විය සබ්බකිලෙසනිද්දක්ඛයවිබුද්ධත්තා බුද්ධොති චුත්තං හොති. සඬ්ඛා සඬ්ඛාතන්ති අත්ථොතො එකත්තා සඬ්ඛාතෙනාති වචනස්ස කොට්ඨාසෙනාති අත්ථො. තණ්හාලෙපදිට්ඨිලෙපාභාවෙන නිරුපලෙපසඬ්ඛාතෙන. සවාසනානං සබ්බකිලෙසානං පහීනත්තා එකත්තවචනෙන විසෙසෙත්වා එකත්තවීතරාගොතිආදි චුත්තං. එකත්තනික්කිලෙසොති රාගදොසමොභාවසෙසෙහි සබ්බකිලෙසෙහි නික්කිලෙසො. එකායනමග්ගං ගතොති බුද්ධොති ගමනත්ථානං ධාතුනං බුජ්ඣනත්ථත්තා බුජ්ඣනත්ථාපි ධාතුයො ගමනත්ථා හොන්ති, තස්මා එකායනමග්ගං ගතත්තා බුද්ධොති චුත්තං හොති. එකායනමග්ගොති චෙත්ථ –

“මග්ගො පත්ථො පථො පජ්ජො, අඤ්ජසං වටුමායනං;

නාවා උත්තරසෙතු ව, කුල්ලො ව හිසි සඬකමො''ති . (වුළුති.
පාරායනත්ථුතිගාථානිද්දෙස 101) –

මග්ගස්ස ඛණ්ණු නාමෙසු අයනනාමෙන වුත්තො. තස්මා එකමග්ගභූතො මග්ගො, න
ද්වේධාපථභූතොති අත්ථො. අථ වා එකෙන අයිතඛිබ්බො මග්ගොති එකායනමග්ගො.
එකෙනාති ගණසඬගණිකං පභාය පව්වෙකෙන චිත්තෙන. අයිතඛිබ්බොති
පටිපජ්ජිතඛිබ්බො. අයන්ති වා එකෙනාති අයනො, සංසාරනො නිබ්බානං ගච්ඡන්තිති
අත්ථො. එකෙසං අයනො එකායනො. එකෙති සෙට්ඨා, සඛ්ඛසත්තසෙට්ඨා ව
සම්මාසම්බුද්ධා, තස්මා එකායනමග්ගොති සම්මාසම්බුද්ධානං අයනභූතො
මග්ගොති වුත්තං හොති. අයන්ති වා අයනො, ගච්ඡති පවත්තන්ති අත්ථො. එකස්මිං
අයනො මග්ගොති එකායනමග්ගො, එකස්මිංයෙව බුද්ධසාසනෙ පවත්තමානො
මග්ගො, න අඤ්ඤත්ථාති වුත්තං හොති. අපි ව එකං අයන්ති එකායනො, පුඛ්ඛතාගෙ
නානාමුඛතාවනානායප්පවත්තොපි අපරභාගෙ එකං නිබ්බානමෙව ගච්ඡන්ති වුත්තං
හොති, තස්මා එකායනමග්ගොති එකනිබ්බානගමනමග්ගොති අත්ථො. එකො
අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති බුද්ධොති න පරෙහි බුද්ධත්තා බුද්ධො,
කිං පන සයමෙව අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධත්තා බුද්ධොති වුත්තං
හොති. අබුද්ධිවිහතත්තා බුද්ධිපට්ලාභා බුද්ධොති බුද්ධි බුද්ධං බොධොති
පරියායවචනමෙතං. තත්ථ යථා නීලරත්තගුණයොගා නීලො පටො රත්තො පටොති
වුච්චති, එවං බුද්ධගුණයොගා බුද්ධොති ඤාපෙතුං වුත්තං.

තතො පරං බුද්ධොති නෙතං නාමන්තිආදි “අත්ථමනුගතා අයං පඤ්ඤත්ති”ති
ඤාපනත්ථං වුත්තං. තත්ථ මිත්තා සභායා. අමච්චා භව්වා. ඤාති පිතුපක්ඛිකා.
සාලොභිතා මාතුපක්ඛිකා. සමණා පඛිබ්ජ්ජුපගතා. බ්‍රාහ්මණා භොවාදිතො,
සමිතපාපබාහිතපාපා වා. දෙවතා සක්කාදයො බ්‍රහ්මානො ව. විමොක්ඛන්තිකන්ති
විමොක්ඛො අරහත්තමග්ගො, විමොක්ඛස්ස අන්තො අරහත්තඵලං, තස්මිං
විමොක්ඛන්තෙ භවං විමොක්ඛන්තිකං නාම. සඛ්ඛඤ්ඤාභාවො හි අරහත්තමග්ගෙන
සිජ්ඣති, අරහත්තඵලොදයෙ සිද්ධො හොති, තස්මා සඛ්ඛඤ්ඤාභාවො
විමොක්ඛන්තෙ භවො හොති. තං නෙමිත්තිකම්පි නාමං විමොක්ඛන්තෙ භවං නාම
හොති. තෙන වුත්තං – “විමොක්ඛන්තිකමෙතං බුද්ධානං භගවන්තාන”න්ති.
බොධියා මූලෙ සහ සඛ්ඛඤ්ඤාඤාඤාණස්ස පට්ලාභාති මහාබොධිරුක්ඛමූලෙ
යථාවුත්තක්ඛණෙ සඛ්ඛඤ්ඤාඤාඤාණස්ස පට්ලාභෙන සහ. සච්ඡිකා පඤ්ඤත්තිති
අරහත්තඵලසච්ඡිකිරියාය, සඛ්ඛධම්මසච්ඡිකිරියාය වා ජාතා පඤ්ඤත්ති. යදිදං
බුද්ධොති යා අයං බුද්ධොති පඤ්ඤත්ති, අයං බ්‍යඤ්ජනතො බුද්ධවිභාවනා.

“යථා බුද්ධෙන දෙසිතා”තිගාථාපාදස්ස පන ඉමිතා පදභාජනීයෙ වුත්තත්ථෙත
අයං සංසන්දනා – ආනාපානස්සතියො ව යථා බුද්ධෙන දෙසිතා, යෙන පකාරෙන
දෙසිතා. යථාසද්දෙන සඬගහිතා දස යථත්ථා ව යථා බුද්ධෙන දෙසිතා, යෙන
පකාරෙන දෙසිතාති පකාරත්ථස්ස ව යථාසද්දස්ස, සභාවත්ථස්ස ව යථාසද්දස්ස
සරූපෙකසෙසවසෙන එකසෙසං කත්වා “යථා”ති වුත්තන්ති වෙදිතඛිබ්බං.

පදනාපතියෙ පනස්ස යථත්ථෙසු එකෙකස්ස යොජනාවසෙන “දෙසිතො”ති එකවචනං කතං.

“සොති ගහට්ඨො වා හොති පබ්බජිතො වා”ති වුත්තත්තා ආදිපදෙපි යස්ස ගහට්ඨස්ස වා පබ්බජිතස්ස වාති වුත්තමෙව හොති. ලොකත්ථො වුත්තොයෙව. පභාසෙතීති අත්තනො ඤාණස්ස පාකටං කරොතීති අත්ථො. අභිසම්බුද්ධත්තාති සාවකපාරමිඤාණෙනපි පටිවිද්ධභාවෙන. ඔභාසෙතීති කාමාවචරභූතං ලොකං. භාසෙතීති රූපාවචරභූතං ලොකං. පභාසෙතීති අරූපාවචරභූතං ලොකං.

අරියඤාණන්ති අරහත්තමග්ගඤාණං. මහිකා මුත්තොති මහිකාය මුත්තො. මහිකාති නිභාරො වුච්චති. මහියා මුත්තොතිපි පායො. ධුමරජා මුත්තොති ධුමනො ච රජනො ච මුත්තො. රාහුගහණා විජ්ජමුත්තොති රාහුනො චන්දස්ස ආසන්තුපක්කිලෙසත්තා ද්විති උපසග්ගෙහි විසෙසෙත්වා වුත්තං. භාසනෙ ඉති සඹහාසට්ඨෙන. තපනෙ ඉති සතෙජට්ඨෙන. විරොචනෙ ඉති රූචිරට්ඨෙන. එවමෙවන්ති එවං එවං. යස්මා පන චන්දොපි සයං භාසන්තො තපන්තො විරොචන්තො ඉමං ඔකාසලොකං ඔභාසෙති, හික්ඛු ච පඤ්ඤාය භාසන්තො තපන්තො විරොචන්තො ඉමං බන්ධාදිලොකං පඤ්ඤාය ඔභාසෙති, තස්මා උභයත්‍රාපි “භාසෙති”ති අවත්වා “භාසනෙ” ඉච්චෙව වුත්තං. එවඤ්ඤි වුත්තෙ හෙතුඅත්ථොපි වුත්තො හොති. අතිවිසදනරාහසුරියොපමං අග්ගහෙත්වා කස්මා චන්දොපමා ගහිතාති චෙ? සබ්බකිලෙසපරිලාභවූපසමෙන සන්තස්ස හික්ඛුනො සන්තගුණයුත්තචන්දොපමා අනුවිජ්ජිකාති ගහිතාති චෙදිතබ්බං. එවං ආනාපානස්සතිභාවනාසිද්ධිසාධකං යොගාවචරං පුත්තිත්වා ඉමානි තෙරස වොදානෙ ඤාණානීති තාති ඤාණානි නිගමෙත්වා දස්සෙතීති.

වොදානඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සතොකාරිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා

163. සතොකාරිඤාණනිද්දෙසෙ මාතිකායං ඉධ හික්ඛුති ඉමස්මිං සාසනෙ හික්ඛු. අයඤ්ඤි එත්ථ ඉධ-සද්දො සබ්බජ්ජකාරආනාපානස්සතිසමාධිනිබ්බත්තකස්ස පුග්ගලස්ස සන්තිස්සයභූතසාසනපරිදීපනො, අඤ්ඤසාසනස්ස තථාභාවපටිසෙධනො ච. වුත්තඤ්ඤෙනං – “ඉධෙව, හික්ඛෙව, සමණො...පෙ.... සුඤ්ඤා පරජ්ජවාදා සමණෙහි අඤ්ඤෙහි”ති (ම. නි. 1.139; අ. නි. 4.241).

අරඤ්ඤගතො වා රුක්ඛමූලගතො වා සුඤ්ඤාගාරගතො වාති ඉදමස්ස ආනාපානස්සතිසමාධි භාවනානුරූපසෙනාසනපරිග්ගහපරිදීපනං. ඉමස්ස හි හික්ඛුනො දීඝරත්තං රූපාදීසු ආරම්මණෙසු අනුවිසටං චිත්තං ආනාපානස්සතිසමාධිආරම්මණං අභිරුහිතුං න ඉච්ඡති, කුටගොණයුත්තරථො විය උජ්ජට්ඨමෙව ධාවති. තස්මා සෙය්‍යථාපි නාම ගොපො කුටධෙනුයා සබ්බං ධීරං පිටිත්වා වඩ්ඪිතං කුටචච්ඡං දමෙතුකාමො ධෙනුනො අපනෙත්වා එකමන්තෙ මහන්තං ථම්මං නිබ්ඤ්ඤිත්වා තත්ථ යොත්තෙන බන්ධෙය්‍ය, අපස්ස සො වච්ඡො

ඉතො විතො ච විජ්ජන්දිත්වා පලායිතුං අසක්කොන්තො තමෙව ථම්හං
 උපනිසිදෙය්‍ය වා උපනිපජ්ජෙය්‍ය වා, එවමෙව ඉමිනාපි හික්ඛුනා දීඝරත්තං
 රූපාරම්මණාදිරසපානවඩ්ඪිතං දුට්ඨචිත්තං දමෙතුකාමෙන රූපාදිආරම්මණතො
 අපනෙත්වා අරඤ්ඤං වා රුක්ඛමූලං වා සුඤ්ඤාගාරං වා පවෙසෙත්වා තත්ථ
 අස්සාසපස්සාසථම්හෙ සතියොත්තෙන ඛන්ධිතබ්බං. එවමස්ස තං චිත්තං ඉතො
 විතො ච විජ්ජන්දිත්වාපි පුබ්බෙ ආවිණ්ණාරම්මණං අලභමානං සතියොත්තං
 ඡිත්දිත්වා පලායිතුං අසක්කොන්තං තමෙවාරම්මණං උපචාරජ්ජනාවසෙන
 උපනිසිද්දති වෙව උපනිපජ්ජති ච. තෙනාහු පොරාණා –

“යථා ථම්හෙ නිබන්ධෙය්‍ය, වච්ඡං දමං නරො ඉධ;
 ඛන්ධෙය්‍යෙවං සකං චිත්තං, සතියාරම්මණෙ දළ්භ” ත්ති. (විසුද්ධි. 1.217;
 පාරා. අට්ඨ. 2.165; දී. නි. අට්ඨ. 2.374; ම. නි. අට්ඨ. 1.107) –

එවමස්ස තං සෙනාසනං භාවනානුරූපං භොති. අථ වා යස්මා ඉදං
 කම්මට්ඨානජපහෙදෙ මුද්ධභූතං සබ්බබුද්ධපච්චෙකබුද්ධබුද්ධසාවකානං
 විසෙසාධිගමදිට්ඨධම්මසුඛවිහාරපදට්ඨානං ආනාපානස්සතිකම්මට්ඨානං
 ඉත්ථිපුරිසහත්ථිඅස්සාදිසද්දසමාකුලං ගාමන්තං අපරිච්චජිත්වා න සුකරං භාවෙතුං
 සද්දකණ්ටකත්තා ක්කානස්ස. අගාමකෙ පන අරඤ්ඤෙ සුකරං යොගාවචරෙන ඉදං
 කම්මට්ඨානං පරිග්ගහෙත්වා ආනාපානවතුක්කජ්ඣානං නිබ්බත්තෙන්වා තදෙව
 පාදකං කත්වා සඬ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා අග්ගඵලං අරහත්තං පාපුණ්තුං. තස්මා තස්ස
 අනුරූපං සෙනාසනං උපදිසන්තො භගවා “අරඤ්ඤගතො වා” තිආදිමාහ, තථෙව
 ථෙරො.

චත්ථුවිජ්ජාවරියො විය හි භගවා, සො යථා චත්ථුවිජ්ජාවරියො නගරභූමිං
 පස්සිත්වා සුට්ඨි උපපරික්ඛිත්වා “එත්ථ නගරං මාපෙථා” ති උපදිසති, සොත්ථිනා ච
 නගරෙ නිට්ඨිතෙ රාජකුලතො මහාසක්කාරං ලභති, එවමෙවං යොගාවචරස්ස
 අනුරූපං සෙනාසනං උපපරික්ඛිත්වා “එත්ථ කම්මට්ඨානං අනුයුඤ්ජිතබ්බ” ත්ති
 උපදිසති, තතො තත්ථ කම්මට්ඨානමනුයුත්තෙන යොගිනා කමෙන අරහත්තෙ
 පත්තෙ “සම්මාසම්බුද්ධො චත සො භගවා” ති මහන්තං සක්කාරං ලභති. අයං පන
 හික්ඛු “දීපිසදිසො” ති වුවචති. යථා හි මහාදීපිරාජා අරඤ්ඤෙ තිණගහනං වා
 වනගහනං වා පබ්බතගහනං වා නිස්සාය නිලිසිත්වා
 වනමහිංසගොකණ්ණසුකරාදයො මිගෙ ගණ්හාති, එවමෙවං අයං අරඤ්ඤාදීසු
 කම්මට්ඨානමනුයුඤ්ජන්තො හික්ඛු යථාක්කමෙන
 සොනාපත්තිසකදාගාමිඅනාගාමිඅරහත්තමග්ගෙ වෙව අරියඵලානි ච ගණ්හාතිති
 වෙදිතබ්බො. තෙනාහු පොරාණා –

“යථාපි දීපිකො නාම, නිලිසිත්වා ගණ්හතෙ මිගෙ;
 තථෙවායං බුද්ධපුත්තො, යුත්තයොගො විපස්සකො;
 අරඤ්ඤං පවිසිත්වාන, ගණ්හාති ඵලමුත්තම” ත්ති. (මි. ප. 6.1.5);

තෙනස්ස පරක්කමඡවයොග්ගහුමිං අරඤ්ඤසෙනාසනං දස්සෙන්නො
“අරඤ්ඤගතො වා” තිආදිමාහ.

තත්ථ අරඤ්ඤගතොති උපරි චුත්තලක්ඛණං යංකිඤ්චි පච්චෙකසුඛං අරඤ්ඤං
ගතො. රුක්ඛමූලගතොති රුක්ඛසමීපං ගතො. සුඤ්ඤාගාරගතොති සුඤ්ඤං
විචිත්තොකාසං ගතො. එත්ථ ව යපෙත්වා අරඤ්ඤඤ්ච රුක්ඛමූලඤ්ච
අවසෙසසත්තවිධසෙනාසනං ගතොපි “සුඤ්ඤාගාරගතො” ති වත්තුං වට්ටති.
නාවඩඤ්චි සෙනාසනං. යථාහ – “සො විචිත්තං සෙනාසනං භජති අරඤ්ඤං
රුක්ඛමූලං පඬ්ඛතං කන්දරං ගිරිගුහං සුසානං වනපත්ථං අඬ්භොකාසං
පලාලපුඤ්ජ” ති (විහ. 508). එවමස්ස උතුත්තයානුකූලං ධාතුවරියානුකූලඤ්ච
ආනාපානස්සතිභාවනානුරූපං සෙනාසනං උපදිස්සිත්වා අලිනානුද්ධව්වපක්ඛිකං
සත්තමිරියාපථං උපදිස්සන්නො නිසීදතීති ආහ. අථස්ස නිසජ්ජාය දල්භභාවං
අස්සාසපස්සාසානං පවත්තනසමත්ථතං ආරම්භණපරිග්ගහුපායඤ්ච දස්සෙන්නො
පල්ලඬ්ඛකං ආභුජිත්වාතිආදිමාහ. තත්ථ පල්ලඬ්ඛකන්ති සමත්තතො උභරුඛද්ධාසනං.
ආභුජිත්වාති ඛන්ධිත්වා. උජුං කායං පණ්ඩායාති උපරිමසරිරං උජුකං යපෙත්වා
අට්ඨාරස පිට්ඨිකණ්ටකෙ කොටියා කොටිං පටිපාදෙත්වා. එවඤ්චි නිසීන්තස්ස
ධම්මමංසන්භාරුති න පණමන්ති. අථස්ස යා තෙසං පණමනපච්චයා ඛණෙ ඛණෙ
වෙදනා උප්පජ්ජෙය්‍යං, තා න උප්පජ්ජන්ති. තාසු අනුප්පජ්ජමානාසු විත්තං එකග්ගං
හොති, කම්මට්ඨානං න පරිපතති, චුද්ධිං එතං උපගච්ඡති.

පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වාති කම්මට්ඨානාහිමුඛං සතිං යපයිත්වා. සො
සතොව අස්සසති සතො පස්සසතිති සො භික්ඛු එවං නිසීදිත්වා එවඤ්ච සතිං
උපට්ඨපෙත්වා තං සතිං අවිජ්ඣන්නො සතො එව අස්සසති සතො පස්සසති,
සතොකාරී හොතීති චුත්තං හොති.

ඉදානි යෙහි පකාරෙහි සතොකාරී හොති, තෙ පකාරෙ දස්සෙතුං දීඝං වා
අස්සසන්නොතිආදිමාහ. තත්ථ දීඝං වා අස්සසන්නොති දීඝං වා අස්සාසං
පවත්තයන්නො. තථා රස්සං. යා පන තෙසං දීඝරස්සතා, සා කාලවසෙන
වෙදිතඬ්ඛා. කදාචි හි මනුස්සා භත්ථිඅභිආදයො විය කාලවසෙන දීඝං අස්සසන්ති ව
පස්සසන්ති ව, කදාචි සුනඛසසාදයො විය රස්සං. අඤ්ඤථා හි චුණ්ණච්චුණ්ණා
අස්සාසපස්සාසා දීඝරස්සා නාම න හොන්ති. තස්මා තෙ දීඝං කාලං පවිසන්තා ව
නික්ඛමන්තා ව දීඝා, රස්සං කාලං පවිසන්තා ව නික්ඛමන්තා ව රස්සාති වෙදිතඬ්ඛා.
තත්‍රායං භික්ඛු උපරි චුත්තෙහි නවහාකාරෙහි දීඝං අස්සසන්නො ව පස්සසන්නො ව
දීඝං අස්සසාමි, පස්සසාමිති පජානාති, තථා රස්සං.

එවං පජානතො ව –

“දීඝො රස්සො ව අස්සාසො, පස්සාසොපි ව තාදිසො;
චත්තාරො චණ්ණා චත්තන්ති, නාසිකග්ගෙව භික්ඛුනො” ති. (විසුද්ධි.
1.219; පාරා. අට්ඨ. 2.165);

නවත්තඤ්චස්ස ආකාරානං එකෙනාකාරෙන

කායානුපස්සනාසනිපට්ඨානභාවනා සම්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බා. සබ්බකායපට්ඨංවෙදී අස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. සබ්බකායපට්ඨංවෙදී පස්සසිස්සාමීති සික්ඛතීති සකලස්ස අස්සාසකායස්සාදිමජ්ඣපරියොසානං විදිතං කරොන්තො පාකටං කරොන්තො අස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. සකලස්ස පස්සාසකායස්සාදිමජ්ඣපරියොසානං විදිතං කරොන්තො පාකටං කරොන්තො පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. එවං විදිතං කරොන්තො පාකටං කරොන්තො ඤාණසම්පයුත්තවිත්තෙන අස්සසනි වෙව පස්සසනි ව. තස්මා “අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති”ති වුව්වති. එකස්ස හි භික්ඛුනො චුණ්ණවිචුණ්ණවිසංච (විසුද්ධි. 1.219; පාරා. 2.165) අස්සාසකායෙ, පස්සාසකායෙ වා ආදි පාකටො හොති, න මජ්ඣපරියොසානං. සො ආදිමෙව පරිග්ගහෙනුං සක්කොති, මජ්ඣපරියොසානෙ කිලමති. එකස්ස මජ්ඣං පාකටං හොති, න ආදිපරියොසානං. සො මජ්ඣමෙව පරිග්ගහෙනුං සක්කොති, ආදිපරියොසානෙ කිලමති. එකස්ස පරියොසානං පාකටං හොති, න ආදිමජ්ඣං. සො පරියොසානංයෙව පරිග්ගහෙනුං සක්කොති, ආදිමජ්ඣෙ කිලමති. එකස්ස සබ්බං පාකටං හොති, සො සබ්බමිපි පරිග්ගහෙනුං සක්කොති, න කත්ථවි කිලමති. තාදිසෙන භවිතබ්බන්ති දස්සෙන්තො ආහ – “සබ්බකායපට්ඨංවෙදී”ති ආදි.

තත්ථ සික්ඛතීති එවං සට්ඨි වායමති. යො වා තථාභූතස්ස සංවරො, අයමෙත්ථ අධිසීලසික්ඛා. යො තථාභූතස්ස සමාධි, අයං අධිවිත්තසික්ඛා. යා තථාභූතස්ස පඤ්ඤා, අයං අධිපඤ්ඤාසික්ඛාති ඉමා තිස්සො සික්ඛායො තස්මිං ආරම්මණෙ තාය සනියා තෙන මනසිකාරෙන සික්ඛති ආසෙවති භාවෙති බහුලිකරොතීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. තත්ථ යස්මා පුරිමනයෙන කෙවලං අස්සසිතබ්බං පස්සසිතබ්බමෙව ව, න අඤ්ඤං කිඤ්චි කාතබ්බං, ඉතො පට්ඨාය පන ඤාණුප්පාදනාදීසු යොගො කරණීයො. තස්මා තත්ථ “අස්සසාමීති පජානාති පස්සසාමීති පජානාති”ච වෙව වත්තමානකාලවසෙන පාළිං වත්වා ඉතො පට්ඨාය කත්තබ්බස්ස ඤාණුප්පාදනාදිනො ආ-කාරස්ස දස්සනත්ථං “සබ්බකායපට්ඨංවෙදී අස්සසිස්සාමි”ති ආදිනා නයෙන අනාගතකාලවසෙන පාළි ආරොපිතාති වෙදිතබ්බා.

පස්සමහයං කායසඤ්චාරං...පෙ.... සික්ඛතීති ඔලාරිකං

අස්සාසපස්සාසසඤ්චාරං කායසඤ්චාරං පස්සමිහෙන්තො පටිප්පස්සමිහෙන්තො නිරොධෙන්තො වූපසමෙන්තො අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති.

තත්ත්වං ඔලාරිකසුබ්බමතා ව පස්සද්ධි ව වෙදිතබ්බා – ඉමස්ස හි භික්ඛුනො පුබ්බෙ අපරිග්ගහිතකාලෙ කායො ව විත්තඤ්ච සදරථා හොන්ති ඔලාරිකා. කායවිත්තානං ඔලාරිකත්තෙ අවූපසන්තෙ අස්සාසපස්සාසාපි ඔලාරිකා හොන්ති, බලවතරා හුත්වා පවත්තන්ති, නාසිකා නප්පහොති, මුඛෙන අස්සසන්තොපි පස්සසන්තොපි තිට්ඨති. යදා පනස්ස කායොපි විත්තමිපි පරිග්ගහිතා හොන්ති, තදා තෙ සන්තා හොන්ති වූපසන්තා. තෙසු වූපසන්තෙසු අස්සාසපස්සාසා සුබ්බො හුත්වා පවත්තන්ති, “අත්ථි නු ඛො, නත්ථි”ති විවෙතබ්බාකාරප්පත්තා හොන්ති. සෙය්‍යථාපි පුරිසස්ස ධාවිත්වා පබ්බතා වා ඔරොහිත්වා මහාභාරං වා සීසතො

ඔරොපෙන්වා යීතස්ස ඔළාරිකා අස්සාසපස්සාසා හොන්ති, නාසිකා නප්පහොති,
 මුඛෙන අස්සසන්තොපි පස්සසන්තොපි තිට්ඨති. යදා පනෙස තං පරිස්සමං
 විනොදෙන්වා න්හන්වා ව පිචිත්වා ව අල්ලසාටකං හදයෙ කත්වා සීතාය ඡායාය
 නිපන්තො හොති, අථස්ස තෙ අස්සාසපස්සාසා සුඛමා හොන්ති “අත්ථි නු ඛො,
 නත්ථි” ති විවෙතඛබ්බාකාරප්පත්තා, එවමෙවං ඉමස්ස භික්ඛුනො
 අපරිග්ගහිතකාලෙති විත්ථාරෙතඛබ්බං. තථා භිස්ස පුබ්බෙ අපරිග්ගහිතකාලෙ
 “ඔළාරිකොළාරිකෙ කායසඛ්ඛාරෙ පස්සම්හෙමි” ති
 ආභොගසමන්තාභාරමනසිකාරො නත්ථි, පරිග්ගහිතකාලෙ පන අත්ථි. තෙනස්ස
 අපරිග්ගහිතකාලතො පරිග්ගහිතකාලෙ කායසඛ්ඛාරො සුඛමො හොති. තෙනාහු
 පොරාණා —

“සාරද්ධෙ කායෙ චිත්තෙ ව, අධිමත්තං පචත්තති;
 අසාරද්ධම්භි කායම්භි, සුඛමං සම්පචත්තති” ති. (විසුද්ධි. 1.220; පාරා.
 අට්ඨ. 2.165);

පරිග්ගහෙපි ඔළාරිකො, පයමජ්ඣානුපවාලෙ සුඛමො. තස්මිම්පි ඔළාරිකො,
 පයමජ්ඣානෙ සුඛමො. පයමජ්ඣානෙ ව දුතියජ්ඣානුපවාලෙ ව ඔළාරිකො,
 දුතියජ්ඣානෙ සුඛමො. දුතියජ්ඣානෙ ව තතියජ්ඣානුපවාලෙ ව ඔළාරිකො,
 තතියජ්ඣානෙ සුඛමො. තතියජ්ඣානෙ ව චතුත්ථජ්ඣානුපවාලෙ ව ඔළාරිකො,
 චතුත්ථජ්ඣානෙ අතිසුඛමො අප්පචත්තිමෙව පාපුණාති. ඉදං තාව
 දීඝභාණකසංයුත්තභාණකානං මතං.

මජ්ඣිමභාණකා පන “පයමජ්ඣානෙ ඔළාරිකො, දුතියජ්ඣානුපවාලෙ
 සුඛමො” ති එවං හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො උපරුපරිජ්ඣානුපවාලෙපි සුඛමතරං
 ඉච්ඡන්ති. සබ්බෙසංයෙව පන මතෙන අපරිග්ගහිතකාලෙ පචත්තකායසඛ්ඛාරො
 පරිග්ගහිතකාලෙ පටිප්පස්සම්භති, පරිග්ගහිතකාලෙ පචත්තකායසඛ්ඛාරො
 පයමජ්ඣානුපවාලෙ...පෙ.... චතුත්ථජ්ඣානුපවාලෙ පචත්තකායසඛ්ඛාරො
 චතුත්ථජ්ඣානෙ පටිප්පස්සම්භති. අයං තාව සමපෙ නයො.

විපස්සනායං පන අපරිග්ගහිතකාලෙ පචත්තකායසඛ්ඛාරො ඔළාරිකො,
 මහාභූතපරිග්ගහෙ සුඛමො. සොපි ඔළාරිකො, උපාදාරුපපරිග්ගහෙ සුඛමො. සොපි
 ඔළාරිකො, සකලරුපපරිග්ගහෙ සුඛමො. සොපි ඔළාරිකො, අරුපපරිග්ගහෙ
 සුඛමො. සොපි ඔළාරිකො, රූපාරුපපරිග්ගහෙ සුඛමො. සොපි ඔළාරිකො,
 පච්චයපරිග්ගහෙ සුඛමො. සොපි ඔළාරිකො, සප්පච්චයනාමරුපදස්සනෙ සුඛමො.
 සොපි ඔළාරිකො, ලක්ඛණාරම්මණික විපස්සනාය සුඛමො. සොපි
 දුබ්බලවිපස්සනාය ඔළාරිකො, බලවවිපස්සනාය සුඛමො. තත්ථ පුබ්බෙ
 චුත්තනයෙනෙව පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමෙන පච්ඡිමෙන පටිප්පස්සද්ධි වෙදිතඛබ්බා.
 එවමෙත්ථ ඔළාරිකසුඛමතා පටිප්පස්සද්ධි ව වෙදිතඛබ්බා. අයං තාවෙත්ථ
 කායානුපස්සනාවසෙන චුත්තස්ස පයමචතුක්කස්ස අනුපුබ්බපදවණ්ණනා.

යස්මා පනෙන්ථ ඉදමෙව චතුක්කං ආදිකම්මිකස්ස කම්මට්ඨානවසෙන චුත්තං,
 ඉතරානි පන තිණි චතුක්කානි එත්ථ පත්තජ්ඣානස්ස
 වෙදනාවිත්තධම්මානුපස්සනාවසෙන, තස්මා ඉමං කම්මට්ඨානං භාවෙන්වා
 ආනාපානචතුක්කජ්ඣානපදට්ඨානාය විපස්සනාය සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං
 පාපුණිතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන කුලපුත්තෙන විසුද්ධිමග්ගෙ චුත්තනයෙන
 සීලපරිසොධනාදීනි සබ්බකිච්චානි කත්වා සත්තඤ්ඤාමත්තාගතස්ස ආචරියස්ස
 සන්තිකෙ පඤ්චසන්ධිකං කම්මට්ඨානං උග්ගහෙතබ්බං. තත්ත්මෙ පඤ්ච සන්ධියො
 උග්ගහො පරිපුච්ඡා උපට්ඨානං අප්පනා ලක්ඛණන්ති. තත්ථ උග්ගහො නාම
 කම්මට්ඨානස්ස උග්ගණ්හනං. පරිපුච්ඡා නාම කම්මට්ඨානස්ස පරිපුච්ඡනං.
 උපට්ඨානං නාම කම්මට්ඨානස්ස උපට්ඨානං. අප්පනා නාම කම්මට්ඨානස්ස
 අප්පනා. ලක්ඛණං නාම කම්මට්ඨානස්ස ලක්ඛණං, “එවං ලක්ඛණමිදං
 කම්මට්ඨාන”න්ති කම්මට්ඨානසභාවූපධාරණන්ති චුත්තං හොති.

එවං පඤ්චසන්ධිකං කම්මට්ඨානං උග්ගණ්හන්තො අත්තනාපි න කීලමති,
 ආචරියම්පි න විහෙසෙති. තස්මා ථොකං උද්දිසාපෙත්වා බහුං කාලං සජ්ඣායිත්වා
 එවං පඤ්චසන්ධිකං කම්මට්ඨානං උග්ගහෙත්වා ආචරියස්ස සන්තිකෙ වා
 අඤ්ඤත්ථ වා අට්ඨාරස දොසයුත්තෙ විහාරෙ වජ්ජෙත්වා පඤ්චඤ්ඤාමත්තාගතෙ
 සෙනාසනෙ වසන්තෙන උපවිජ්ජන්තවුද්දකපලිබොධෙන කතහත්තකිච්චෙන
 හත්තසම්මදං පටිවිනොදෙත්වා සුබ්බිසිත්තෙන රතනත්තයගුණානුස්සරණෙන
 චිත්තං සම්පහංසෙත්වා ආචරියුග්ගහතො එකපදම්පි අපරිභාපෙත්තෙන ඉදං
 ආනාපානස්සතිකම්මට්ඨානං මනසි කාතබ්බං. තත්ත්මායං මනසිකාරවිධි –

“ගණනා අනුබන්ධනා, චූසනා යපනා සල්ලක්ඛණා;
 විචට්ටනා පාරිසුද්ධි, තෙසඤ්ච පටිපස්සනා”ති.

තත්ථ ගණනාති ගණනායෙව. අනුබන්ධනාති අනුගමනා. චූසනාති චූට්ඨට්ඨානං.
 යපනාති අප්පනා. සල්ලක්ඛණාති විපස්සනා. විචට්ටනාති මග්ගො. පාරිසුද්ධිති ඵලං.
 තෙසඤ්ච පටිපස්සනාති පච්චවෙක්ඛණා. තත්ථ ඉමිනා ආදිකම්මිකෙන
 කුලපුත්තෙන පයමං ගණනාය ඉදං කම්මට්ඨානං මනසි කාතබ්බං. ගණන්තෙන
 පන පඤ්චන්තං හෙට්ඨා න යපෙතබ්බං, දසන්තං උපරි න නෙතබ්බං, අන්තරා
 බණ්ඩං න දස්සෙතබ්බං. පඤ්චන්තං හෙට්ඨා යපෙත්තස්ස හි සම්බාධෙ ඕකාසෙ
 විත්තුප්පාදො විප්ඵන්දති සම්බාධෙ වජෙ සන්තිරුද්ධගොගණො විය. දසන්තං උපරි
 නෙත්තස්ස ගණනානිස්සිතොව විත්තුප්පාදො හොති. අන්තරා බණ්ඩං දස්සෙත්තස්ස
 “සිබාප්පත්තං නු බො මෙ කම්මට්ඨානං, නො”ති චිත්තං විකම්පති, තස්මා එතෙ
 දොසෙ වජ්ජෙත්වා ගණෙතබ්බං.

ගණන්තෙන ව පයමං දන්ධගණනාය ධඤ්ඤාමාපකගණනාය ගණෙතබ්බං.
 ධඤ්ඤාමාපකො හි නාලිං පුරෙත්වා “එක”න්ති වත්වා ඕකිරති, පුන පුරෙත්තො
 කිඤ්චි කවචරං දිස්වා ඡඩ්ඛෙත්තො “එකං එක”න්ති වදති. එසෙව නයො ද්වෙ
 ද්වෙතිආදීසු. එවමෙවං ඉමිනාපි අස්සාසපස්සාසෙසු යො උපට්ඨාති, තං ගහෙත්වා

“එකං එක” න්තිආදිං කත්වා යාව “දස දසා” නි පවත්තමානං පවත්තමානං
උපලක්ඛේත්වා ගණෙනබ්බං. තස්ස එවං ගණයතො නික්ඛමන්තා ව පවිසන්තා ව
අස්සාසපස්සාසා පාකටා හොන්ති.

අථානෙන තං දන්ධගණනං ධඤ්ඤමාපකගණනං පභාය සීඝගණනාය
ගොපාලකගණනාය ගණෙනබ්බං. ඡෙකො හි ගොපාලකො සක්ඛරාදයො
උච්ඡධිගෙන ගහේත්වා රජ්ජුදණ්ඩහත්ථො පාතොව වජං ගන්ත්වා ගාවො පිට්ඨියං
පහරිත්වා පලිසත්ථම්භමත්ථකෙ නිසින්තො ද්වාරං පත්තං පත්තංයෙව ගාවං
“එකො ද්වෙ” නි සක්ඛරං ඛිපිත්වා ඛිපිත්වා ගණෙති. තියාමරත්තිං සම්බාධෙ
ඔකාසෙ දුක්ඛං චුත්ථගොගණො නික්ඛමන්තො අඤ්ඤමඤ්ඤං උපනිසංසන්තො
වෙගෙන වෙගෙන පුඤ්ජපුඤ්ජො හුත්වා නික්ඛමති. සො වෙගෙන වෙගෙන “තීණි
චත්තාරි පඤ්ච දසා” නි ගණෙතියෙව, එවමස්සාපි පුරිමනයෙන ගණයතො
අස්සාසපස්සාසා පාකටා හුත්වා සීඝං සීඝං පුනජ්ජුතං සඤ්චරන්ති. තතො තෙන
“පුනජ්ජුතං සඤ්චරන්ති” නි ඤත්වා අන්තො ව බහි ව අග්ගහේත්වා ද්වාරජ්ජත්තං
ද්වාරජ්ජත්තංයෙව ගහේත්වා “එකො ද්වෙ තීණි චත්තාරි පඤ්ච, එකො ද්වෙ තීණි
චත්තාරි පඤ්ච ඡ, එකො ද්වෙ තීණි චත්තාරි පඤ්ච ඡ සත්ත...පෙ.... අට්ඨ නව
දසා” නි සීඝං සීඝං ගණෙනබ්බමෙව. ගණනාපට්ඨද්ධෙ හි කම්මට්ඨානෙන
ගණනබලෙනෙව චිත්තං එකග්ගං හොති අරිත්තුපත්ථම්භනවසෙන වණ්ඩසොතෙන
නාවායපනම්ව.

තස්සෙවං සීඝං සීඝං ගණයතො කම්මට්ඨානං නිරන්තරං පවත්තං විය හුත්වා
උපට්ඨාති. අථ “නිරන්තරං පවත්තති” නි ඤත්වා අන්තො ව බහි ව වාතං
අපරිග්ගහේත්වා පුරිමනයෙනෙව වෙගෙන වෙගෙන ගණෙනබ්බං.
අන්තොපවිසනවාතෙන හි සද්ධිං චිත්තං පවෙසයතො අබ්භන්තරං වාතබ්භාහතං
මෙදපුරිතං විය හොති. බහිනික්ඛමනවාතෙන සද්ධිං චිත්තං නීහරතො බහිද්ධා
පුට්ඨත්තාරම්මණෙ චිත්තං වික්ඛිපති. ඵ්ථිට්ඨපුට්ඨොකාසෙ පන සතිං යපෙත්වා
භාවෙන්තස්සෙව භාවනා සම්පජ්ජති. තෙන චුත්තං – “අන්තො ව බහි ව වාතං
අපරිග්ගහේත්වා පුරිමනයෙනෙව වෙගෙන වෙගෙන ගණෙනබ්බං” න්ති.

කීවචිරං පනෙතං ගණෙනබ්බන්ති? යාව චිතා ගණනාය
අස්සාසපස්සාසාරම්මණෙ සති සන්තිට්ඨති. බහි විසට්ඨිතක්කච්චිඡෙදං කත්වා
අස්සාසපස්සාසාරම්මණෙ සති සන්ධාපනත්ථංයෙව හි ගණනාති.

එවං ගණනාය මනසි කත්වා අනුබන්ධනාය මනසි කාතබ්බං. අනුබන්ධනා නාම
ගණනං පටිසංහරිත්වා සතියා නිරන්තරං අස්සාසපස්සාසානං අනුගමනං. තඤ්ච ඛො
න ආදිමජ්ඣපරියොසානානුගමනවසෙන. ආදිමජ්ඣපරියොසානානි
තස්සානුගමනෙ ආදීනවා ව හෙට්ඨා චුත්තායෙව.

තස්මා අනුබන්ධනාය මනසිකරොන්තෙන න ආදිමජ්ඣපරියොසානවසෙන
මනසි කාතබ්බං, අපිච ඛො චුසනාවසෙන ව යපනාවසෙන ව මනසි කාතබ්බං.
ගණනානුබන්ධනාවසෙන විය හි චුසනායපනාවසෙන විසුං මනසිකාරො නත්ථි,

ඵ්ට්ඨඵ්ට්ඨඨානෙයෙව පන ගණන්තො ගණනය ව ඵ්ඝනාය ව මනසි කරොති,
තත්ථෙව ගණනං පටිසංහරිත්වා තෙ සතියා අනුබන්ධන්තො, අප්පනාවසෙන ව
චිත්තං යපෙත්තො “අනුබන්ධනාය ව ඵ්ඝනාය ව යපනාය ව මනසි කරොති”ති
වුච්චති. ස්වායමත්ථො අට්ඨකථාසු චුත්තපඨගුලදොචාරිකොපමාහි ඉධෙව පාළියං
චුත්තකකචුපමාය ව වෙදිතබ්බො.

තත්ත්වං පඨගුලොපමා – සෙය්‍යථාපි පඨගුලො දොලාය කීළතං මාතාපුත්තානං
දොලං බිපිත්වා තත්ථෙව දොලාථම්භමුලෙ නිසින්තො කමෙන ආගච්ඡන්තස්ස ව
ගච්ඡන්තස්ස ව දොලාථලකස්ස උභො කොට්ඨො මජ්ඣිකුල්ලෙ පස්සති, න ව
උභොකොට්ඨමජ්ඣානං දස්සනත්ථං ඛ්‍යාවටො හොති, එවමෙව භික්ඛු සතිවසෙන
උපනිබන්ධනත්ථම්භමුලෙ යත්වා අස්සාසපස්සාසදොලං බිපිත්වා තත්ථෙව
නිමිත්තෙ සතියා නිසිදන්තො කමෙන ආගච්ඡන්තානාඤ්ච ගච්ඡන්තානාඤ්ච
ඵ්ට්ඨඨානෙ අස්සාසපස්සාසානං ආදිමජ්ඣපරියොසානං සතියා අනුගච්ඡන්තො
තත්ථෙව (විසුද්ධි. 1.225) චිත්තං යපෙත්වා පස්සති, න ව තෙසං දස්සනත්ථං
ඛ්‍යාවටො හොති. අයං පඨගුලොපමා.

අයං පන දොචාරිකොපමා – සෙය්‍යථාපි දොචාරිකො නගරස්ස අන්තො ව බහි
ව පුරිසෙ “කො ත්වං, කුතො වා ආගතො, කුහිං වා ගච්ඡසි, කිං වා තෙ හත්ථෙ”ති
න විමංසති. න හි තස්ස තෙ භාරා, ද්වාරජපත්තං ද්වාරජපත්තංයෙව පන විමංසති,
එවමෙව ඉමස්ස භික්ඛුනො අන්තොපට්ඨවාතා ව බහිනික්ඛන්තවාතා ව න භාරා
හොන්ති, ද්වාරජපත්තා ද්වාරජපත්තායෙව භාරාති අයං දොචාරිකොපමා.

කකචුපමා පන “නිමිත්තං අස්සාසපස්සාසා”තිආදිනා (පටි. ම. 1.159) නයෙන
ඉධ චුත්තායෙව. ඉධ පනස්ස ආගතාගතවසෙන අමනසිකාරමත්තමෙව
පයොජනන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉදං කම්මට්ඨානං මනසිකරොතො කස්සචි න විරෙතෙව නිමිත්තඤ්ච
උප්පජ්ජති, අවසෙසකුමානඨගපටිමණ්ඩිතා අප්පනාසඨ්ඨාතා යපනා ව සම්පජ්ජති.
කස්සචි පන ගණනාවසෙනෙව මනසිකාරකාලතො පභුති යථා සාරද්ධකායස්ස
මඤ්ථෙව වා පීඨෙ වා නිසිදන්තො මඤ්ථපීඨං ඔනමති විකුජ්ජති, පච්චත්ථරණං වලිං
ගණ්හාති, අසාරද්ධකායස්ස පන නිසිදන්තො නෙව මඤ්ථපීඨං ඔනමති න විකුජ්ජති, න
පච්චත්ථරණං වලිං ගණ්හාති, තුලපිචුපුරිතං විය මඤ්ථපීඨං හොති. කස්මා? යස්මා
අසාරද්ධො කායො ලහුකො හොති, එවමෙවං ගණනාවසෙන මනසිකාරකාලතො
පභුති අනුක්කමතො ඔළාරිකඅස්සාසපස්සාසනිරොධවසෙන කායදරථෙ චුපසන්තෙ
කායොපි චිත්තමපි ලහුකං හොති, සරිරං ආකාසෙ ලඨ්ඝනාකාරජපත්තං විය හොති.

තස්ස ඔළාරිකෙ අස්සාසපස්සාසෙ නිරුද්ධෙ
සුඛමඅස්සාසපස්සාසනිමිත්තාරමමණං චිත්තං පවත්තති. තස්මිමපි නිරුද්ධෙ
අපරාපරං තතො සුඛමතරං සුඛමතරං අස්සාසපස්සාසනිමිත්තාරමමණං
පවත්තතියෙව. ස්වායමත්ථො උපරි චුත්තකංසථාලොපමාය වෙදිතබ්බො.

යථා හි අඤ්ඤානි කම්මට්ඨානානි උපරුපරි විභූතානි භොන්ති, න තථා ඉදං. ඉදං පන උපරුපරි භාවෙන්තස්ස සුබ්බමත්තං ගච්ඡති, උපට්ඨානම්පි න උපගච්ඡති. එවං අනුපට්ඨහන්තෙ පන තස්මිං තෙන භික්ඛුනා “ආවරියං පුච්ඡිස්සාමී”ති වා “නට්ඨං දානි මෙ කම්මට්ඨාන”න්ති වා උට්ඨායාසනා න ගන්තබ්බං. ඉරියාපථං විකොපෙත්වා ගච්ඡතො හි කම්මට්ඨානං නවනවමෙව භොති. තස්මා යථානිසින්නෙනෙව දෙසතො ආහරිතබ්බං.

තත්‍රායං ආහරණ්‍යපායො – තෙන භික්ඛුනා කම්මට්ඨානස්ස අනුපට්ඨානභාවං ඤාත්වා ඉති පටිසඤ්චික්ඛිතබ්බං. “ඉමෙ අස්සාසපස්සාසා නාම කත්ථ අත්ථී, කත්ථ නත්ථී. කස්ස වා අත්ථී, කස්ස වා නත්ථී”ති. අට්ඨං පටිසඤ්චික්ඛිතො “ඉමෙ අන්තොමාතුකුච්ඡියං නත්ථී, උදකෙ නිමුග්ගානං නත්ථී, තථා අසඤ්ඤිභූතානං මතානං චතුත්ථජ්ඣානසමාපන්නානං රූපාරූපභවසමඬ්ඨීනං නිරොධසමාපන්නාන”න්ති ඤාත්වා එවං අත්තනාව අත්තා පටිචොදෙනබ්බො “නනු, ත්වං පණ්ඩිත, නෙව මාතුකුච්ඡිගතො, න උදකෙ නිමුග්ගො, න අසඤ්ඤිභූතො, න මතො, න චතුත්ථජ්ඣානසමාපන්නො, න රූපාරූපභවසමඬ්ඨී, න නිරොධසමාපන්නො. අත්ථීයෙව තෙ අස්සාසපස්සාසා, මන්දපඤ්ඤාය පන පරිග්ගහෙතුං න සක්කොසී”ති. අථානෙන පකතිච්චිට්ඨවසෙන විත්තං යපෙත්වා මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. ඉමෙ හි දීඝනාසිකස්ස නාසාපුටං සට්ඨෙන්තා පවත්තන්ති, රස්සනාසිකස්ස උත්තරොට්ඨං. තස්මානෙන ඉමං නාම යානං සට්ඨෙන්ති නිමිත්තං යපෙතබ්බං. ඉමමෙව හි අත්ථවසං පටිච්ච චුත්තං භගවතා – “නාහං, භික්ඛවෙ, මුට්ඨස්සතිස්ස අසම්පජානස්ස ආනාපානස්සතිභාවනං වදාමී”ති (ම. නි. 3.149; සං. නි. 5.992). කිඤ්චාපි හි යංකිඤ්චි කම්මට්ඨානං සතස්ස සම්පජානස්සෙව සම්පජ්ජති, ඉතො අඤ්ඤං පන මනසිකරොන්තස්ස පාකටං භොති. ඉදං පන ආනාපානස්සතිකම්මට්ඨානං ගරුකං ගරුකභාවනං බුද්ධපච්චෙකබුද්ධබුද්ධපුත්තානං මහාපුරිසානංයෙව මනසිකාරභූමිභූතං, න චෙව ඉත්තරං, න ච ඉත්තරසත්තසමාසෙවිතං. යථා යථා මනසි කරියති, තථා තථා සන්තඤ්චෙව භොති සුබ්බමඤ්ච. තස්මා එත්ථ බලවතී සති ච පඤ්ඤා ච ඉච්ඡිතබ්බො.

යථා හි මට්ඨසාටකස්ස තුන්තකරණකාලෙ සුවිපි සුබ්බමා ඉච්ඡිතබ්බො, සුවිපාසවෙධනම්පි තතො සුබ්බමතරං, එවමෙවං මට්ඨසාටකසදිසස්ස ඉමස්ස කම්මට්ඨානස්ස භාවනාකාලෙ සුවිපට්ඨාගා සතිපි සුවිපාසවෙධනපට්ඨාගා තංසම්පයුත්තා පඤ්ඤාපි බලවතී ඉච්ඡිතබ්බො. තාහි ච පන සතිපඤ්ඤාහි සමන්තාගතෙන භික්ඛුනා න තෙ අස්සාසපස්සාසා අඤ්ඤත්‍ර පකතිච්චිට්ඨොකාසා පරියෙසිතබ්බො.

යථා හි කස්සකො ඛෙත්තං කසිත්වා බලීඛද්දෙ මුඤ්චිත්වා ගොවරමුඛෙ කත්වා ඡායාය නිසින්තො විස්සමෙය්‍ය, අථස්ස තෙ බලීඛද්දා වෙගෙන අට්ඨං පටිසෙය්‍යුං. යො භොති ඡෙකො කස්සකො, සො පුන තෙ ගහෙත්වා යොජෙතුකාමො න තෙසං අනුපදං ගන්ත්වා අට්ඨං ආභිණ්ඩති. අථ බො රස්මිඤ්ච පතොදඤ්ච ගහෙත්වා උජුකමෙව තෙසං නිපාතනතිත්ථං ගන්ත්වා නිසිදති වා නිපජ්ජති වා. අථ තෙ

ගොණ දිවසභාගං වරින්වා නිපාතනතිත්ථං ඔතරින්වා න්හත්වා ව පිවින්වා ව පව්වුත්තරින්වා යීතෙ දිස්වා රස්මියා ඛන්ධින්වා පතොදෙන විජ්ඣන්තො ආනෙත්වා යොජෙත්වා පුන කම්මං කරොති. එවමෙවං තෙන භික්ඛුනා න තෙ අස්සාසපස්සාසා අඤ්ඤත්‍ර පකතිච්චියොකාසා පරියෙසිතබ්බා. සතිරස්මිං පන පඤ්ඤාපතොදඤ්ච ගහෙත්වා පකතිච්චියොකාසෙ විත්තං යපෙත්වා මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො. එවං භිස්ස මනසිකාරොතො න විරස්සෙව තෙ උපට්ඨහන්ති නිපාතනතිත්ථෙව විය ගොණා. තතො තෙන සතිරස්මියා ඛන්ධින්වා තස්මිංයෙව යානෙ යොජෙත්වා පඤ්ඤාපතොදෙන විජ්ඣන්තෙන පුනස්පුනං කම්මට්ඨානං අනුයුඤ්ජිතබ්බං. තස්සෙවමනුයුඤ්ජතො න විරස්සෙව නිමිත්තං උපට්ඨාති. තං පනෙතං න සබ්බෙසං එකසදිසං හොති, අපිච ඛො කස්සචි සුඛසම්ඵස්සං උප්පාදයමානො තුලපිච්ච විය කප්පාසපිච්ච විය වාතධාරා විය ව උපට්ඨාතීති එකච්චෙ ආහු.

අයං පන අට්ඨකථාසු විනිවිජයො – ඉදඤ්භි කස්සචි තාරකරූපං විය මණ්ඩලිකා විය මුත්තාගුලිකා විය ව, කස්සචි ඛරසම්ඵස්සං හුත්වා කප්පාසට්ඨි විය දාරුසාරසුචි විය ව, කස්සචි දිසපාමඛගසුත්තං විය කුසුමදාමං විය ධුමසිඛා විය ව, කස්සචි විත්ථතං මක්කට්ඨසුත්තං විය වලාහකපටලං විය පදුමපුප්ඵං විය රථචක්කං විය චන්දමණ්ඩලං විය සූරියමණ්ඩලං විය ව උපට්ඨාති, තඤ්ච පනෙතං යථා සම්බහුලෙසු භික්ඛුසු පුත්තන්තං සජ්ඣායින්වා නිසින්තෙසු එකෙන භික්ඛුනා “තුම්භාකං කීදිසං හුත්වා ඉදං සුත්තං උපට්ඨාති” ති වුත්තෙ එකො “මය්හං මහති පබ්බතෙය්‍යා නදී විය හුත්වා උපට්ඨාති” ති ආහ. අපරො “මය්හං එකා චනරාජී විය”. අඤ්ඤො “මය්හං එකො සීතච්ඡායො සාඛාසම්පන්නො ඵලහාරහරිතො රුක්ඛො වියා” ති. තෙසඤ්භි තං එකමෙව සුත්තං සඤ්ඤානානතාය නානතො උපට්ඨාති. එවං එකමෙව කම්මට්ඨානං සඤ්ඤානානතාය නානතො උපට්ඨාති. සඤ්ඤප්ඤ්භි එතං සඤ්ඤානිදානං සඤ්ඤාපහවං, තස්මා සඤ්ඤානානතාය නානතො උපට්ඨාතීති වෙදිතබ්බං.

එවං උපට්ඨිතෙ පන නිමිත්තෙ තෙන භික්ඛුනා ආවරියස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා ආරොචෙතබ්බං “මය්හං, හන්තෙ, එවරූපං නාම උපට්ඨාති” ති. ආවරියෙන පන “නිමිත්තමිදං, ආවුසො, කම්මට්ඨානං පුනස්පුනං මනසි කරොහි සප්පුරිසා” ති චත්තබ්බො. අථානෙන නිමිත්තෙයෙව විත්තං යපෙතබ්බං. එවමස්සායං ඉතො පභූති යපනාවසෙන භාවනා හොති. වුත්තඤ්ඤෙතං පොරාණෙහි –

“නිමිත්තෙ යපයං විත්තං, නානාකාරං විභාවයං;
ධීරො අස්සාසපස්සාසෙ, සකං විත්තං නිබන්ධතී” ති. (පාරා. අට්ඨ. 2.165;
විසුද්ධි. 1.232);

තස්සෙවං නිමිත්තඋපට්ඨානතො පභූති නීවරණානි වික්ඛම්භිතානෙව හොන්ති, කිලෙසා සන්තිසින්තාව, විත්තං උපවාරසමාධිනා සමාහිතමෙව. අථානෙන තං නිමිත්තං නෙව වණ්ණතො මනසි කාතබ්බං, න ලක්ඛණතො පච්චචෙක්ඛිතබ්බං, අපිච ඛො ඛත්තියමහෙසියා චක්කචත්තිගබ්හො විය කස්සකෙන සාලියවගබ්හො

විය ව ආවාසාදීනි සත්ත අසප්පායානි වජ්ජේත්වා තානෙව සත්ත සප්පායානි
සෙවන්තෙන සාධුකං රක්ඛිතබ්බං, අථ නං එවං රක්ඛිත්වා පුනස්පුනං
මනසිකාරවසෙන වුද්ධිං විරුළුහිං ගමයිත්වා දසවිධං අප්පනාකොසල්ලං
සම්පාදෙතබ්බං, වීරියසමතා යොජෙතබ්බා. තස්සෙවං සට්ඨන්තස්ස විසුද්ධිමග්ගෙ
වුත්තානුක්කමෙන තස්මිං නිමිත්තෙ චතුක්කපඤ්චකප්ඤානානි නිබ්බත්තන්ති. එවං
නිබ්බත්තචතුක්කපඤ්චකප්ඤානො පනෙත්ථ භික්ඛු සල්ලක්ඛණාවිච්චනාවසෙන
කම්මට්ඨානං වඩ්ඪෙත්වා පාරිසුද්ධිං පත්තුකාමො තදෙව ඤානං පඤ්චභාකාරෙහි
වසිප්පත්තං පගුණං කත්වා නාමරූපං වචන්ථපෙත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙති. කථං?
සො හි සමාපත්තිතො වුට්ඨාය අස්සාසපස්සාසානං සමුදයො කරජකායො ව
චිත්තඤ්චාති පස්සති. යථා හි කම්මාරගග්ගරියා ධම්මානාය භස්තඤ්ච පුරිසස්ස ව
තප්පං වායාමං පටිච්ච වාතො සඤ්චරති, එවමෙවං කායඤ්ච චිත්තඤ්ච පටිච්ච
අස්සාසපස්සාසාති. තතො අස්සාසපස්සාසෙ ව කායඤ්ච රූපන්ති, චිත්තඤ්ච
තංසම්පයුත්තෙ ව ධම්මෙ අරූපන්ති වචන්ථපෙති.

එවං නාමරූපං වචන්ථපෙත්වා තස්ස පච්චයං පරියෙසති, පරියෙසන්තො ව තං
දිස්වා තීසුපි අද්ධාසු නාමරූපස්ස පවත්ති. ආරබ්භ කඩ්ඛං චිතරති, විනිශ්ඡකඩ්ඛො
කලාපසම්මසනාවසෙන “අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා”ති තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා
උදයබ්බයානුපස්සනාය පුබ්බභාගෙ උප්පන්නෙ ඕභාසාදයො දස
විපස්සනුපක්කිලෙසෙ පභාය උපක්කිලෙසවිමුත්තං උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං
“මග්ගො”ති වචන්ථපෙත්වා උදයං පභාය භඩ්ගානුපස්සනං පත්වා නිරන්තරං
භඩ්ගානුපස්සනෙන භයතො උපට්ඨිතෙසු සබ්බසඬ්ඛාරෙසු නිබ්බින්දන්තො
විරජ්ජන්තො විමුච්චන්තො යථාක්කමෙන චත්තාරො අරියමග්ගෙ පාපුණිත්වා
අරහත්තඵලෙ පතිට්ඨාය එකුනච්ඡතිභෙදස්ස පච්චචෙක්ඛණාඤාණස්ස පරියන්තං
පත්තො සදෙවකස්ස ලොකස්ස අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යො හොති. එත්තාවතා වස්ස
ගණනං ආදිං කත්වා විපස්සනාපරියොසානා ආනාපානස්සතිසමාධිභාවනා සමත්තා
හොතීති. අයං සබ්බාකාරතො පඨමචතුක්කචණ්ණනා.

ඉතරෙසු පන තීසු චතුක්කෙසු යස්මා විසුං කම්මට්ඨානභාවනානායො නාම
නත්ථී, තස්මා අනුපදවණ්ණනානායෙනෙව තෙසං එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.
පීතිපට්ඨංවෙදීති පීතිං පට්ඨංවිදිතං කරොන්තො පාකටං කරොන්තො අස්සසිස්සාමි
පස්සසිස්සාමිති සික්ඛති. තත්ථ ද්විභාකාරෙහි පීති පට්ඨංවිදිතා හොති ආරම්මණතො
ව අසම්මොහතො ව.

කථං ආරම්මණතො පීති පට්ඨංවිදිතා හොති? සප්පිතිකෙ ද්වෙ ඤානෙ
සමාපජ්ජති, තස්ස සමාපත්තික්ඛණෙ ඤානපට්ලාහෙන ආරම්මණතො පීති
පට්ඨංවිදිතා හොති ආරම්මණස්ස පට්ඨංවිදිතත්තා.

කථං අසම්මොහතො? සප්පිතිකෙ ද්වෙ ඤානෙ සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය
ඤානසම්පයුත්තං පීතිං බයතො වයතො සම්මසති, තස්ස විපස්සනාක්ඛණෙ
ලක්ඛණපට්ඨෙධෙන අසම්මොහතො පීති පට්ඨංවිදිතා හොති. එතෙනෙව නායෙන
අවසෙසපදානිපි අත්ථතො වෙදිතබ්බානි. ඉදං පනෙත්ථ විසෙසමත්තං – තිණ්ණං

කුමාරානං වසෙන සුඛපටිසංවිදිතා හොති. චතුත්තම්පි කුමාරානං වසෙන විත්තසඬ්ඛාරපටිසංවිදිතා වෙදිතබ්බා. විත්තසඬ්ඛාරොති වෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධා. පස්සම්භයං විත්තසඬ්ඛාරන්ති ඔළාරිකං ඔළාරිකං විත්තසඬ්ඛාරං පස්සම්භෙන්තො, නිරොධෙන්තොති අත්ථො. සො විත්ථාරතො කායසඬ්ඛාරෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. අපිචෙන්ථ පීතිපදෙ පීතිසීසෙන වෙදනා වුත්තා, සුඛපදෙ සරූපෙනෙව වෙදනා. ද්විසු විත්තසඬ්ඛාරපදෙසු ‘සඤ්ඤා ව වෙදනා ව චෙතසිකා, එතෙ ධම්මා විත්තපටිබද්ධා විත්තසඬ්ඛාරා’ති (පටි. ම. 1.174; ම. නි. 1.463) වචනතො සඤ්ඤාසම්පයුත්තා වෙදනාති එවං වෙදනානුපස්සනානයෙන ඉදං චතුක්කං භාසිතන්ති වෙදිතබ්බං.

තතියචතුක්කෙපි චතුත්තං කුමාරානං වසෙන විත්තපටිසංවිදිතා වෙදිතබ්බා. අභිජ්ජමොදයං විත්තන්ති විත්තං මොදෙන්තො පමොදෙන්තො භාසෙන්තො පභාසෙන්තො අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති. තත්ථ ද්විභාකාරෙහි අභිජ්ජමොදො හොති සමාධිවසෙන ව විපස්සනාවසෙන ව.

කථං සමාධිවසෙන? සප්පිතිකෙ ද්වෙ කුමාරෙ සමාපජ්ජති, සො සමාපත්තික්ඛණේ සම්පයුත්තාය පීතියා විත්තං ආමොදෙති පමොදෙති. කථං විපස්සනාවසෙන? සප්පිතිකෙ ද්වෙ කුමාරෙ සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය කුමාරසම්පයුත්තං පීතිං ඛයතො වයතො සම්මසති. එවං විපස්සනාක්ඛණේ කුමාරසම්පයුත්තං පීතිං ආරම්මණං කත්වා විත්තං ආමොදෙති පමොදෙති. එවං පටිපන්නො ‘අභිජ්ජමොදයං විත්තං අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති’ති වුච්චති.

සමාදහං විත්තන්ති පඨමජ්ඣානාදිවසෙන ආරම්මණේ විත්තං සමං ආදහන්තො සමං ධ්වපෙන්තො, තානි වා පන කුමාරානි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය කුමාරසම්පයුත්තං විත්තං ඛයතො වයතො සම්මසතො විපස්සනාක්ඛණේ ලක්ඛණපටිවෙධෙන උජ්ජපජ්ජති ඛණිකවිත්තෙකග්ගතා, එවං උජ්ජන්නාය ඛණිකවිත්තෙකග්ගතාය වසෙනපි ආරම්මණේ විත්තං සමං ආදහන්තො සමං ධ්වපෙන්තො ‘සමාදහං විත්තං අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමීති සික්ඛති’ති වුච්චති.

විමොචයං විත්තන්ති පඨමජ්ඣානෙන නිවරණෙහි විත්තං මොචෙන්තො විමොචෙන්තො, දුතියෙන විතක්කවිචාරෙහි, තතියෙන පීතියා, චතුත්ථෙන සුඛදුක්ඛෙහි විත්තං මොචෙන්තො විමොචෙන්තො, තානි වා පන කුමාරානි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය කුමාරසම්පයුත්තං විත්තං ඛයතො වයතො සම්මසති. සො විපස්සනාක්ඛණේ අනිච්චානුපස්සනාය නිව්චසඤ්ඤාතො විත්තං මොචෙන්තො විමොචෙන්තො, දුක්ඛානුපස්සනාය සුඛසඤ්ඤාතො, අනත්තානුපස්සනාය අත්තසඤ්ඤාතො, නිබ්බිදානුපස්සනාය නන්දිතො, විරාගානුපස්සනාය රාගතො, නිරොධානුපස්සනාය සමුදයතො, පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය ආදානතො විත්තං මොචෙන්තො විමොචෙන්තො අස්සසති වෙච පස්සසති ව. තෙන වුච්චති –

“විමොචයං චිත්තං අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමිති සික්ඛති” ති. එවං චිත්තානුපස්සනාවසෙන ඉදං චතුක්කං භාසිතන්ති වෙදිතබ්බං.

චතුක්ථචතුක්කෙ පන අනිච්චානුපස්සිති එත්ථ තාව අනිච්චං වෙදිතබ්බං, අනිච්චතා වෙදිතබ්බා, අනිච්චානුපස්සනා වෙදිතබ්බා, අනිච්චානුපස්සි වෙදිතබ්බො. තත්ථ අනිච්චන්ති පඤ්චක්ඛන්ධා. කස්මා? උප්පාදවයඤ්ඤථත්තභාවා. අනිච්චතාති තෙසංයෙව උප්පාදවයඤ්ඤථත්තං, හුත්වා අභාවො වා, නිබ්බන්තානං තෙනෙවාකාරෙන අට්ඨන්වා ඛණ්ඩගෙන හෙදොති අත්ථො. අනිච්චානුපස්සනාති තස්සා අනිච්චතාය වසෙන රූපාදීසු “අනිච්ච”න්ති අනුපස්සනා. අනිච්චානුපස්සිති තාය අනුපස්සනාය සමන්තාගතො. තස්මා එවංභූතො අස්සසන්තො ව පස්සසන්තො ව ඉධ “අනිච්චානුපස්සි අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමිති සික්ඛති” ති වෙදිතබ්බො.

විරාගානුපස්සිති එත්ථ පන ද්වෙව විරාගා ඛයවිරාගො ව අව්චන්තවිරාගො ව. තත්ථ ඛයවිරාගොති සඬ්ඛාරානං ඛණ්ඩගො. අව්චන්තවිරාගොති නිබ්බානං. විරාගානුපස්සනාති තද්වයදස්සනාවසෙන පචත්තා විපස්සනා ව මග්ගො ව. තාය දුට්ඨායපි අනුපස්සනාය සමන්තාගතො හුත්වා අස්සසන්තො ව පස්සසන්තො ව “විරාගානුපස්සි අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමිති සික්ඛති” ති වෙදිතබ්බො. නිරොධානුපස්සිපදෙපි එසෙව නයො.

පටිනිස්සග්ගානුපස්සිති එත්ථාපි ද්වෙව පටිනිස්සග්ගා පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො ව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො ව. පටිනිස්සග්ගොයෙව අනුපස්සනා පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා, විපස්සනාමග්ගානමෙතං අධිවචනං. විපස්සනාති තදඬගවසෙන සද්ධිං ඛන්ධාභිසඬ්ඛාරෙහි කිලෙසෙ පරිච්චජති, සඬ්ඛතදොසදස්සනෙන ව තබ්බිපරිතෙ නිබ්බානෙන තන්තින්තතාය පක්ඛන්දනීති පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො වෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො වාති වුච්චති. මග්ගො සමුච්ඡෙදවසෙන සද්ධිං ඛන්ධාභිසඬ්ඛාරෙහි කිලෙසෙ පරිච්චජති, ආරම්මණකරණෙන ව නිබ්බානෙන පක්ඛන්දනීති පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො වෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො වාති වුච්චති. උභයමිපි පන පුරිමපුරිමඤ්ඤාණානං අනුඅනු පස්සනතො අනුපස්සනාති වුච්චති. තාය දුට්ඨායපි පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය සමන්තාගතො හුත්වා අස්සසන්තො ව පස්සසන්තො ව “පටිනිස්සග්ගානුපස්සි අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමිති සික්ඛති” ති වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ව “අනිච්චානුපස්සි” ති තරුණවිපස්සනාය වසෙන චුත්තං, “විරාගානුපස්සි” ති තතො බලවතරාය සඬ්ඛාරෙසු විරජ්ජනසමත්ථාය විපස්සනාය වසෙන, “නිරොධානුපස්සි” ති තතො බලවතරාය කිලෙසනිරොධනසමත්ථාය විපස්සනාය වසෙන, “පටිනිස්සග්ගානුපස්සි” ති මග්ගස්ස ආසන්නභූතාය අතිතික්ඛාය විපස්සනාය වසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යත්ථ පන මග්ගොපි ලබ්භති, සො අභින්නොයෙව. එවමීදං චතුක්කං සුද්ධවිපස්සනාවසෙන චුත්තං, පුරිමානි පන තීණි සමථවිපස්සනාවසෙනාති.

ආනාපානස්සතිමාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

164. ඉදානි යථානික්ඛිත්තං මාතිකං පටිපාටියා භාජෙත්වා දස්සෙතුං ඉධානි ඉමිස්සා දිට්ඨියාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ඉමිස්සා දිට්ඨියාතිආදීහි දසහි පදෙහි සික්ඛත්තයසඬ්ඛාතං සබ්බඤ්ඤාබුද්ධසාසනමෙව කථිතං. තඤ්ඤි බුද්ධෙන භගවතා දිට්ඨත්තා දිට්ඨිති වුවුවති, තස්සෙව බමනවසෙන බන්ති, රුච්චනවසෙන රුචි, ගහණවසෙන ආදායො, සභාවටියෙන ධම්මො, සික්ඛිතබ්බටියෙන විනයො, තද්දුහයෙනපි ධම්මවිනයො, පවුත්තවසෙන පාවචනං, සෙට්ඨවරියටියෙන බ්‍රහ්මවරියං, අනුසිට්ඨිදානවසෙන සත්ථුසාසනන්ති වුවුවති. තස්මා “ඉමිස්සා දිට්ඨියා” තිආදීසු ඉමිස්සා බුද්ධදිට්ඨියා, ඉමිස්සා බුද්ධබන්තියා, ඉමිස්සා බුද්ධරුචියා, ඉමස්මිං බුද්ධආදායො, ඉමස්මිං බුද්ධධම්මො, ඉමස්මිං බුද්ධවිනයො, ඉමස්මිං බුද්ධධම්මවිනයො, ඉමස්මිං බුද්ධපාවචනො, ඉමස්මිං බුද්ධබ්‍රහ්මවරියො, ඉමස්මිං බුද්ධසත්ථුසාසනෙති අත්ථො වෙදිතබ්බො. අපිචෙතං සික්ඛත්තයසඬ්ඛාතං සකලං පාවචනං භගවතා දිට්ඨත්තා සම්මාදිට්ඨිපටිචයත්තා සම්මාදිට්ඨිපුබ්බධගමත්තා ච දිට්ඨි. භගවතො බමනවසෙන බන්ති. රුච්චනවසෙන රුචි. ගහණවසෙන ආදායො. අත්තනො කාරකං අපායො අපතමානං ධාරෙතීති ධම්මො. සොච සංකිලෙසපක්ඛං විනෙතීති විනයො. ධම්මො ච සො විනයො චාති ධම්මවිනයො, කුසලධම්මෙහි චා අකුසලධම්මානං එස විනයොති ධම්මවිනයො. තෙනෙව වුත්තං – “යෙ ච බො ත්වං, ගොතමි, ධම්මෙ ජානෙය්‍යාසි ඉමෙ ධම්මා විරාගාය සංවත්තන්ති, නො සරාගාය...පෙ.... එකංසෙන, ගොතමි, ධාරෙය්‍යාසි එසො ධම්මො එසො විනයො එතං සත්ථුසාසන”න්ති (අ. නි. 8.53; වුළුව. 406). ධම්මෙන චා විනයො, න දණ්ඩාදීහිති ධම්මවිනයො. වුත්තමිපි චෙතං –

“දණ්ඩෙනෙකෙ දමයන්ති, අඩ්ඤ්ඤෙහි කසාහි ච;
අදණ්ඩෙන අසත්ථෙත, නාගො දන්තො මහෙසිනා”ති. (ම. නි. 2.352;
වුළුව. 342);

තථා “ධම්මෙන නයමානානං, කා උසුයා විජානත”න්ති (මහාව. 63). ධම්මාය චා විනයො ධම්මවිනයො. අනවජ්ජධම්මත්ථං හෙස විනයො, න භවභොගාමිසත්ථං. තෙනාහ භගවා – “නයිදං, හික්ඛවෙ, බ්‍රහ්මවරියං වුස්සති ජනකුහනත්ථ”න්ති (ඉතිවු. 35; අ. නි. 4.25) විත්ථාරො. පුණ්ණත්ථෙරොපි ආහ – “අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථං බො, ආවුසො, භගවති බ්‍රහ්මවරියං වුස්සති”ති (ම. නි. 1.259). විසුද්ධං චා නයතීති විනයො, ධම්මතො විනයො ධම්මවිනයො. සංසාරධම්මතො හි සොකාදිධම්මතො චා එස විසුද්ධං නිබ්බානං නයති, ධම්මස්ස චා විනයො, න තිත්ථකරානන්ති ධම්මවිනයො. ධම්මභූතො හි භගවා, තස්සෙව එස විනයො. යස්මා චා ධම්මා එව අභිඤ්ඤෙය්‍යා පරිඤ්ඤෙය්‍යා පහාතබ්බා භාවෙතබ්බා සවිජ්ඣාතබ්බා ච, තස්මා එස ධම්මෙසු විනයො, න සත්තෙසු න ජීවෙසු චාති ධම්මවිනයො. සාත්ථසබ්‍යඤ්ජනාදීහි අඤ්ඤෙසං වචනතො පධානං වචනන්ති පචචනං, පචචනමෙව පාවචනං. සබ්බවරියාහි විසිට්ඨවරියභාවෙන බ්‍රහ්මවරියං. දෙවමනුස්සානං සත්ථුභූතස්ස භගවතො සාසනන්ති සත්ථුසාසනං, සත්ථුභූතං චා

සාසනන්තිපි සත්ථුසාසනං. “යො වො, ආනන්ද, මයා ධම්මො ව චිත්තයො ව දෙසිතො පඤ්ඤත්තො, සො වො මමච්චයෙන සත්ථා”ති (දී. නි. 2.216) හි ධම්මචිත්තයොව සත්ථාති වුත්තො. එවමෙනෙසං පදානං අත්ථො වෙදිතබ්බො. යස්මා පන ඉමස්මිංයෙව සාසනෙ සබ්බාකාරආනාපානස්සතිසමාධිතිබ්බත්තකො හික්ඛු විජ්ජති, න අඤ්ඤත්ත, තස්මා තත්ථ තත්ථ “ඉමිස්සා”ති ව “ඉමස්මි”ත්ති ව අයං නියමො කතොති වෙදිතබ්බො. අයං “ඉධා”තිමාතිකාය නිද්දෙසස්ස අත්ථො.

පුටුප්පනකල්‍යාණකො වාතිආදිනා ව හික්ඛුසද්දස්ස වචනත්ථං අවත්වා ඉධාධිප්පෙතහික්ඛුයෙව දස්සිතො. තත්ථ පුටුප්පනො ව සො කිලෙසානං අසමුච්ඡින්නත්තා, කල්‍යාණො ව සීලාදිපටිපත්තිසුත්තත්තාති පුටුප්පනකල්‍යාණො, පුටුප්පනකල්‍යාණොව පුටුප්පනකල්‍යාණකො. අධිසීලාදිති සික්ඛති සෙක්ඛො. සොතාපන්නො වා සකදාගාමී වා අනාගාමී වා. අකුප්පො චලයිතුමස්සකුණෙය්‍යො අරහත්තඵලධම්මො අස්සාති අකුප්පධම්මො. සොපි හි ඉමං සමාධිං භාවෙති.

අරඤ්ඤනිද්දෙසෙ චිත්තයපරියායෙන තාව “යපෙත්වා ගාමඤ්ච ගාමුපචාරඤ්ච අවසෙසං අරඤ්ඤ”ත්ති (පාරා. 92) ආගතං. සුත්තත්තපරියායෙන ආරඤ්ඤකං හික්ඛුං සන්ධාය “ආරඤ්ඤකං නාම සෙනාසනං පඤ්චධනුසතිකං පච්ඡිම”ත්ති (පාවි. 573) ආගතං. චිත්තසුත්තත්තා පන උභොපි පරියායදෙසනා නාම, අභිධම්මො නිජ්ජපරියායදෙසනාති අභිධම්මපරියායෙන (විභ. 529) අරඤ්ඤං දස්සෙතුං නික්ඛමිත්වා බහි ඉන්ද්‍රියාති වුත්තං, ඉන්ද්‍රියලතො බහි නික්ඛමිත්වාති අත්ථො. නික්ඛමිත්වා බහි ඉන්ද්‍රියලත්තිපි පායො, ඉන්ද්‍රියලං අතික්ඛමිත්වා බහිති වුත්තං හොති. ඉන්ද්‍රියලොති වෙත්ථ ගාමස්ස වා නගරස්ස වා උම්මාරො.

රුක්ඛමූලනිද්දෙසෙ රුක්ඛමූලස්ස පාකටත්තා තං අවත්වාය යත්ථාතිආදිමාහ. තත්ථ යත්ථාති යස්මිං රුක්ඛමූලෙ. ආසන්ති නිසීදන්ති එත්ථාති ආසනං. පඤ්ඤත්තන්ති යපිතං. මඤ්චො වාතිආදිති ආසනස්ස පහෙදවචනාති. මඤ්චොපි හි නිසජ්ජායපි ඔකාසත්තා ඉධ ආසනෙසු වුත්තො. සො පන මසාරකඛුන්දිකාබද්ධකුළීරපාදකආභවිවපාදකානං අඤ්ඤතරො. පීඨං තෙසං අඤ්ඤතරමෙව. හිසීති උණ්ණාහිසිවොලහිසිවාකහිසිතිණ්හිසිපණ්ණහිසිනං අඤ්ඤතරා. තට්ටිකාති තාලපණ්ණාදිහි විනිත්වා කතා. වම්මබණ්ඩොති නිසජ්ජාරහො යො කොචි වම්මබණ්ඩො. තිණ්ණසන්ථරාදයො තිණාදිති ගුම්බෙත්වා කතා. තත්ථාති තස්මිං රුක්ඛමූලෙ. වඩ්ඛමති වාතිආදිහි රුක්ඛමූලස්ස චතුර්වර්ගපට්ඨත්තනෙය්‍යොග්‍යතා කථිතා. “යත්ථා”තිආදිහි සබ්බපදෙහි රුක්ඛමූලස්ස සන්දවිජායතා ජනවිචිත්තතා ව වුත්තා හොති. කෙනචිති කෙනචි සමුහෙන. තං සමුහං හින්දිත්වා විත්ථාරෙන්තො ගහට්ඨෙහි වා පබ්බජිතෙහි වාති ආහ. අනාකිණ්ණන්ති අසංකිණ්ණං අසම්බාධං. යස්ස සෙනාසනස්ස සමන්තා ගාවුතම්පි අධිසයොජනම්පි පබ්බතගහනං වනගහනං නදීගහනං හොති, න කොචි අවෙලාය උපසඬකම්තුං සක්කොති, ඉදං සන්තිකෙපි අනාකිණ්ණං නාම. යං පන අධිසයොජනිකං වා යොජනිකං වා හොති, ඉදං දුරතාය එව අනාකිණ්ණං නාම.

විහාරොති අඩ්ඨයොගාදිමුත්තකො අවසෙසාවාසො. අඩ්ඨයොගොති සුපණ්ණවඩ්ඨකගෙහං. පාසාදොති ද්වෙ කණ්ණිකා ගහෙත්වා කතො දීඝපාසාදො. හම්මීයන්ති උපරිආකාසනලෙ පතිට්ඨිතකුටාගාරපාසාදොයෙව. ගුහාති ඉට්ඨිකාගුහා සිලාගුහා දාරුගුහා පංසුගුහාති එවඤ්ඡි ඛන්ධකට්ඨකථායං (වුළුව. අට්ඨ. 294) වුත්තං. විහඩ්ගට්ඨකථායං පන විහාරොති සමන්තා පරිහාරපථං අන්තොයෙව රත්තිට්ඨානදිවාට්ඨානානි ව දස්සෙත්වා කතසෙනාසනං. ගුහාති භූමිගුහා, යත්ථ රත්තින්දිවං දීපං ලද්ධං වට්ටති. පබ්බතගුහා වා භූමිගුහා වාති ඉදං ද්වයං විසෙසෙත්වා වුත්තං. මානිකාය සබ්බකාලසාධාරණලක්ඛණවසෙන “නිසිද්දති”ති වත්තමානවචනං කතං, ඉධ පන නිසින්තස්ස භාවනාරම්භසබ්භාවතො නිසජ්ජාරම්භපරියොසානදස්සනත්ථං නිසින්තොති නිට්ඨානවචනං කතං. යස්මා පන උජුං කායං පණ්ඩාය නිසින්තස්ස කායො උජුකො හොති, තස්මා බ්‍යඤ්ජනෙ ආදරං අකත්වා අධිජ්ජෙතම එව දස්සෙත්තො උජුකොතිආදිමාහ. තත්ථ යිතො සුපණ්ණිතොති උජුකං පණ්ණිතත්තා උජුකො හුත්වා යිතො, න සයමෙවාති අත්ථො. පරිග්ගහට්ඨොති පරිග්ගහිතට්ඨො. කිං පරිග්ගහිතං? නිය්‍යානං. කිං නිය්‍යානං? ආනාපානස්සතිසමාධියෙව යාව අරහත්තමග්ගා නිය්‍යානං. තෙනාහනිය්‍යානට්ඨොති මුඛසද්දස්ස ජෙට්ඨකත්ථවසෙන සංසාරතො නිය්‍යානට්ඨො වුත්තො. උපට්ඨානට්ඨොති සභාවට්ඨොයෙව. සබ්බෙහි පනෙතෙහි පදෙහි පරිග්ගහිතනිය්‍යානං සතිං කත්වාති අත්ථො වුත්තො හොති. කෙච් පන “පරිග්ගහට්ඨොති සතියා පරිග්ගහට්ඨො, නිය්‍යානට්ඨොති අස්සාසපස්සාසානං පටිසනනික්ඛමනද්වාරට්ඨො”ති වණ්ණෙයන්ති. පරිග්ගහිතඅස්සාසපස්සාසනිය්‍යානං සතිං උපට්ඨපෙත්වාති වුත්තං හොති.

165. බාත්තිංසාය ආකාරෙහිති තාසු තාසු අවත්ථාසු යථාක්කමෙන ලබ්භමානානං අනවසෙසපරියාදානවසෙන වුත්තං. දීඝං අස්සාසවසෙනාති මානිකාය “දීඝ”න්තිවුත්තඅස්සාසවසෙන. එවං සෙසෙසු. එකග්ගතන්ති එකග්ගහාවං. අවික්ඛෙපන්ති අවික්ඛිපනං. එකග්ගතා එව හි නානාරම්මණෙසු විත්තස්ස අවික්ඛිපනතො අවික්ඛෙපොති වුවවති. පජානතොති අසම්මොහවසෙන පජානන්තස්ස, වින්දන්තස්සාති වා අත්ථො. “අවික්ඛෙපො මෙ පටිලද්ධො”ති ආරම්මණකරණවසෙන පජානන්තස්ස වා. තාය සතියාති තාය උපට්ඨිතාය සතියා. තෙන ඤාණෙනාති තෙන අවික්ඛෙපජානනඤාණෙන. සතො කාරී හොතීති එත්ථ යස්මා ඤාණසම්පයුත්තා එව සති සතීති අධිජ්ජෙතා, යථාහ – “සතිමා හොති පරමෙන සතිනෙපක්කෙන සමන්තාගතො”ති (විහ. 467). තස්මා “සතො”ති වචනෙනෙව ඤාණමිපි ගහිතමෙව හොති.

166. අද්ධානසඩ්ධාතෙති දීඝසඩ්ධාතෙ කාලෙ. දීඝො හි මග්ගො අද්ධානොති වුවවති. අයමිපි කාලො දීඝත්තා අද්ධානො විය අද්ධානොති වුත්තො. “අස්සසති”ති ව “පස්සසති”ති ව අස්සාසඤ්ච පස්සාසඤ්ච විසුං විසුං වත්ථාපි භාවනාය නිරන්තරජ්ජවත්තිදස්සනත්ථං “අස්සසතිපි පස්සසතිපි”ති පුන සමාසෙත්වා වුත්තං. ඡන්දො උප්පජ්ජතීති භාවනාහිවුද්ධියා හියොයාභාවාය ඡන්දො ජායති. සුමුමතරන්ති පස්සම්භනසබ්භාවතො වුත්තං. පාමොජ්ජං උප්පජ්ජතීති භාවනාපාරිපූරියා පීති

ජායති. අස්සාසපස්සාසාපි චිත්තං විචිත්තති අස්සාසපස්සාසෙ නිස්සාය පටිභාගනිමිත්තෙ උප්පජ්ජන්තෙ පකතිඅස්සාසපස්සාසතො චිත්තං නිචිත්තති. උපෙක්ඛා සංශ්ඨාතිති තස්මිං පටිභාගනිමිත්තෙ උපචාරජ්ජනාසමාධිපත්තියා පුන සමාධානෙ ඛ්‍යාපාරාභාවතො තත්‍රමජ්ඣක්ඛුපෙක්ඛා සංශ්ඨාති නාම.

නවභාකාරෙහීති එත්ථ භාවනාරම්භතො පභුති පුරෙ ඡන්ද්‍රජ්ජාදා ‘අස්සසතිපි පස්සසතිපි’ති වුත්තා තයො ආකාරා, ඡන්ද්‍රජ්ජාදතො පභුති පුරෙ පාමොජ්ජුජ්ජාදා තයො, පාමොජ්ජුජ්ජාදතො පභුති තයොති නව ආකාරා. කායොති වුණ්ණවිවුණ්ණාපි අස්සාසපස්සාසා සමුහට්ඨෙන කායො.

පකතිඅස්සාසපකතිපස්සාසෙ නිස්සාය උප්පන්නනිමිත්තමිපි අස්සාසපස්සාසාති නාමං ලභති. උපට්ඨානං සතීති තං ආරම්මණං උපෙච්ච තිට්ඨතීති සති උපට්ඨානං නාම. අනුපස්සනා ඤාණන්ති සමථවසෙන නිමිත්තකායානුපස්සනා, විපස්සනාවසෙන නාමකායරූපකායානුපස්සනා ඤාණන්ති අත්ථො. කායො උපට්ඨානන්ති සො කායො උපෙච්ච තිට්ඨති එත්ථ සතීති උපට්ඨානං නාම. නො සතීති සො කායො සති නාම න භොතීති අත්ථො. තාය සතියාති ඉදානි වුත්තාය සතියා. තෙන ඤාණෙනාති ඉදානෙව වුත්තෙන ඤාණෙන. තං කායං අනුපස්සතීති සමථවිපස්සනාවසෙන යථාවුත්තං කායං අනුගන්ත්වා ක්‍රියාසම්පයුත්තඤාණෙන වා විපස්සනාඤාණෙන වා පස්සති.

මානිකාය කායාදීනං පදානං අභාවෙපි ඉමස්ස චතුක්කස්ස කායානුපස්සනාවසෙන වුත්තත්තා ඉදානි චිත්තබ්බං ‘කායෙ කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානභාවනා’ති වචනං සන්ධාය කායපදනිද්දෙසො කතො. කායෙ කායානුපස්සනාති බහුවිධෙ කායෙ තස්ස තස්ස කායස්ස අනුපස්සනා. අථ වා කායෙ කායානුපස්සනා, න අඤ්ඤධම්මානුපස්සනාති වුත්තං භොති.

අනිච්චදුක්ඛානත්තාසුභභූතෙ කායෙ න නිච්චසුඛත්තසුභානුපස්සනා, අථ ඛො අනිච්චදුක්ඛානත්තාසුභතො කායස්සෙව අනුපස්සනා. අථ වා කායෙ අභන්ති වා මමන්ති වා ඉත්ථීති වා පුරිසොති වා ගහෙතබ්බස්ස කස්සවි අනුපස්සනතො තස්සෙව කායමත්තස්ස අනුපස්සනාති වුත්තං භොති. උපරි වෙදනාසු වෙදනානුපස්සනාතිආදීසු තීසුපි එසෙව නයො. සතියෙව උපට්ඨානං සතිපට්ඨානං, කායානුපස්සනාය සම්පයුත්තං සතිපට්ඨානං කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, තස්ස භාවනා කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානභාවනා.

167. තං කායන්ති අනිද්දිට්ඨෙපි නාමරූපකායෙ කායසද්දෙන තස්සාපි සඬගහිතත්තා නිද්දිට්ඨං විය කත්වා වුත්තං. අනිච්චානුපස්සනාදයො හි නාමරූපකායෙ එව ලබ්භන්ති, න නිමිත්තකායෙ. අනුපස්සනා ව භාවනා ව වුත්තත්ථා එව. දීඝං අස්සාසපස්සාසවසෙනාතිආදි ආනාපානස්සතිභාවනාය ආනිසංසං දස්සෙතුං වුත්තං. තස්සා හි සතිවෙපුල්ලතාඤාණවෙපුල්ලතා ව ආනිසංසො. තත්ථ චිත්තස්ස එකග්ගතං අවික්ඛෙපං පජානතොති පටිලද්ධජ්ඣානස්ස විපස්සනාකාලෙ චිත්තෙකග්ගතං සන්ධාය වුත්තං. විදිතා වෙදනාති සාමඤ්ඤතො උදයදස්සනෙන විදිතා වෙදනා. විදිතා උපට්ඨගන්තීති ඛයතො වයතො සුඤ්ඤතො විදිතා උපට්ඨගන්ති. විදිතා අඛිභත්ථං ගච්ඡන්තීති

සාමඤ්ඤතො වයදස්සනෙන විදිතා විනාසං ගච්ඡන්ති, භිජ්ජන්තිති අත්ථො.
සඤ්ඤාවිතක්කෙසුපි එසෙව නයො. ඉමෙසු පන තිසු චුත්තෙසු සෙසා රූපධම්මාපි
චුත්තා භොන්ති. කස්මා පන ඉමෙ තයො එව චුත්තාති වෙ? දුප්පරිග්ගහත්තා.
වෙදනාසු තාව සුඛදුක්ඛා පාකටා, උපෙක්ඛා පන සුබ්බමා දුප්පරිග්ගහා, න සුචුද්ධ
පාකටා. සාපි වස්ස පාකටා භොති, සඤ්ඤා ආකාරමත්තග්ගාහකත්තා න
යථාසභාවග්ගාහිති. සා ව සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණග්ගාහකෙන විපස්සනාඤ්ඤාණෙන
සම්පයුත්තා අති විය අපාකටා. සාපි වස්ස පාකටා භොති, විතක්කො
ඤ්ඤාණපතිරූපකත්තා ඤ්ඤාණතො විසුං කත්වා දුප්පරිග්ගහො. ඤ්ඤාණපතිරූපකො හි
විතක්කො. යථාහ – “යා වාචුසො විසාබ, සම්මාදිට්ඨි යො ව සම්මාසඬ්ඤාපො,
ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්තො සඬ්ගහිතා”ති (ම. නි. 1.462). සොපි වස්ස විතක්කො
පාකටො භොතිති එවං දුප්පරිග්ගහෙසු චුත්තෙසු සෙසා චුත්තාව භොන්තිති. ඉමෙසං
පන පදානං නිද්දෙසෙ කථං විදිතා වෙදනා උප්පජ්ජන්තිති ප්‍රච්ඡන්වා තං
අවිස්සජ්ජෙත්වා වෙදනුප්පාදස්ස විදිතත්තෙයෙව විස්සජ්ජිතෙ වෙදනාය විදිතත්තං
විස්සජ්ජිතං භොතිති කථං වෙදනාය උප්පාදො විදිතො භොතිතිආදිමාහ. සෙසෙසුපි
එසෙව නයො. අවිජ්ජාසමුදයා අවිජ්ජානිරොධාතිආදයො හෙට්ඨා චුත්තත්ථා එව.
ඉමිනාව නයෙන සඤ්ඤාවිතක්කාපි වෙදිතබ්බා. විතක්කවාරෙ පන “එස්සසමුදයා
එස්සනිරොධා”ති අවත්වා එස්සට්ඨානෙ සඤ්ඤාසමුදයා සඤ්ඤානිරොධාති චුත්තං.
තං කස්මා ඉති වෙ? සඤ්ඤාමූලකත්තා විතක්කස්ස. “සඤ්ඤානානත්තං පටිච්ච
උප්පජ්ජති සඬ්ඤාපනානත්ත”න්ති (දී. නි. 3.359) හි චුත්තං.

අනිච්චතො මනසිකරොතොතිආදීසු ව “වෙදනං අනිච්චතො
මනසිකරොතො”තිආදිනා නයෙන තස්මිං තස්මිං වාරෙ සො සොයෙව ධම්මො
යොජෙතබ්බො. යස්මා පන විපස්සනාසම්පයුත්තා වෙදනා විපස්සනාකිච්චකරණෙ
අසමත්ථත්තා විපස්සනාය අනුපකාරිකා, තස්මායෙව ව බොධිපක්ඛියධම්මෙසු
නාගතා. විපස්සනාසම්පයුත්තාය පන සඤ්ඤාය කිච්චමෙව අපරිබ්බත්තං, තස්මා සා
විපස්සනාය එකත්තමනුපකාරිකා එව. විතක්කං පන විනා විපස්සනාකිච්චමෙව
නත්ථි. විතක්කසභායා හි විපස්සනා සකකිච්චං කරොති. යථාහ –

“පඤ්ඤා අත්තනො ධම්මතාය අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ආරම්මණං
නිච්ඡේතුං න සක්කොති, විතක්කෙ පන ආකොටෙන්වා ආකොටෙන්වා
දෙන්තෙ සක්කොති. කථං? යථා හි හෙරඤ්ඤිකො කභාපණං හත්ථෙ
ය්‍යපෙන්වා සබ්බභාගෙසු ඔලොකෙතුකාමො සමානොපි න චක්ඛුතලෙනෙව
පරිචන්තෙතුං සක්කොති, අඬ්ගුලිපබ්බෙහි පන පරිචන්තෙන්වා පරිචන්තෙන්වා
ඉතො විතො ව ඔලොකෙතුං සක්කොති, එවමෙව න පඤ්ඤා අත්තනො
ධම්මතාය අනිච්චාදිවසෙන ආරම්මණං නිච්ඡේතුං සක්කොති,
අභිනිරොපනලක්ඛණෙන පන ආහනනපරියාහනනරසෙන විතක්කෙන
ආකොටෙන්තෙන විය පරිචන්තෙන්තෙන විය ව ආදායාදාය දින්නමෙව
නිච්ඡේතුං සක්කොති”ති (විසුද්ධි. 2.568).

තස්මා වෙදනාසඤ්ඤානං විපස්සනාය අනුපකාරත්තා ලක්ඛණමත්තවසෙනෙව දස්සෙතුං “වෙදනාය සඤ්ඤායා”ති තත්ථ තත්ථ එකවචනෙන නිද්දෙසො කතො. යත්තකො පන විපස්සනාය හෙදො, තත්තකො එව විතක්කස්සාති දස්සෙතුං “විතක්කාන”න්ති තත්ථ තත්ථ බහුවචනෙන නිද්දෙසො කතොති වත්තුං යුජ්ජති.

168. පුන දීඝං අස්සාසපස්සාසවසෙනාතිආදි ආනාපානස්සතිභාවනාය සම්පත්තිං භාවනාඵලඤ්ච දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ සමොධානෙතීති ආරම්මණං යිපෙනි, ආරම්මණං පතිට්ඨාපෙනීති වා අත්ථො. සමොදහනඛ්‍යාපාරාභාවෙපි භාවනාපාරිපූරියා එව සමොදහති නාම. ගොචරන්ති විපස්සනාක්ඛණෙ සඬ්ඛාරාරම්මණං, මග්ගක්ඛණෙ ඵලක්ඛණෙ ච නිබ්බානාරම්මණං. සමත්ථන්ති සමමෙව අත්ථො, සමස්ස වා අත්ථොති සමත්ථො. තං සමත්ථං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. මග්ගං සමොධානෙතීති මග්ගඵලක්ඛණෙයෙව ගොචරං නිබ්බානමෙව. අයං පුග්ගලොති ආනාපානස්සතිභාවනං අනුයුත්තො යොගාවචරොව. ඉමස්මිං ආරම්මණෙති එත්ථ පන “කායෙ”තිපදෙන සඬ්ගහිතෙ නාමරූපකායසඬ්ඛාතෙ සඬ්ඛතාරම්මණෙ තෙනෙව කමෙන මග්ගෙ නිබ්බානාරම්මණෙ ච. යං තස්සාතිආදිහි ආරම්මණගොචරසද්දානං එකත්ථතා වුත්තා. තස්සාති තස්ස පුග්ගලස්ස. පජානාතීති පුග්ගලො පජානනා පඤ්ඤාති පුග්ගලො පඤ්ඤාය පජානාතීති වුත්තං හොති. ආරම්මණස්ස උපට්ඨානන්ති විපස්සනාක්ඛණෙ සඬ්ඛාරාරම්මණස්ස, මග්ගඵලක්ඛණෙ නිබ්බානාරම්මණස්ස උපට්ඨානං සති. එත්ථ ච කම්මත්ථෙ සාම්චවනං යථා රඤ්ඤො උපට්ඨානන්ති. අවික්ඛෙපොති සමාධි. අධිට්ඨානන්ති යථාවුත්තසඬ්ඛාරාරම්මණං නිබ්බානාරම්මණඤ්ච. තඤ්ච අධිට්ඨාති එත්ථ චිත්තන්ති අධිට්ඨානං. වොදානන්ති ඤාණං. තඤ්ච වොදායති විසුජ්ඣති තෙන චිත්තන්ති වොදානං. ලීනපක්ඛිකො සමාධි අලීනභාවජ්ජත්තියා සමභූතත්තා සමං, උද්ධච්චපක්ඛිකං ඤාණං අනුද්ධතභාවජ්ජත්තියා සමභූතත්තා සමං. තෙන විපස්සනාමග්ගඵලක්ඛණෙසු සමථවිපස්සනානං යුගනද්ධතා වුත්තා හොති. සති පන සබ්බත්ථිකත්තා තදුභයසමතාය උපකාරිකාති සමං, ආරම්මණං සමතාධිට්ඨානත්තා සමං. අනවජ්ජට්ඨොති විපස්සනාය අනවජ්ජසභාවො. නික්කලෙසට්ඨොති මග්ගස්ස නික්කලෙසසභාවො. නික්කලෙසට්ඨොති වා පායො. වොදානට්ඨොති ඵලස්ස පරිසුද්ධසභාවො. පරමට්ඨොති නිබ්බානස්ස සබ්බධම්මුත්තමසභාවො. පටිච්ඡික්ඛතීති තං තං සභාවං අසම්මොහතො පටිච්ඡික්ඛති. එත්ථ ච “ආරම්මණස්ස උපට්ඨාන”න්තිආදිහි සම්මා පටිවෙධො වුත්තො. එත්ථෙව ච වොදානට්ඨපටිවෙධස්ස වුත්තත්තා තෙන එකලක්ඛණා අනවජ්ජට්ඨනික්කලෙසට්ඨපරමට්ඨා ලක්ඛණභාරවසෙන වුත්තායෙව හොන්ති. යථාහ –

“වුත්තමිහි එකධම්මෙ, යෙ ධම්මා එකලක්ඛණා කෙවි;
වුත්තා භවන්ති සබ්බෙ, සො භාරො ලක්ඛණො නාමා”ති. (තෙත්ති. 4.5
නිද්දෙසවාර);

අනවජ්ජට්ඨො නික්කිලෙසට්ඨො චෙත්ථ අවික්ඛෙපසඬ්ඛාතස්ස සමස්ස අත්ථො පයොජනන්ති සමත්ථො, වොදානට්ඨො විපස්සනාමග්ගවොදානං සන්ධාය සමමෙව අත්ථොති සමත්ථො, ඵලවොදානං සන්ධාය මග්ගවොදානසඬ්ඛාතස්ස සමස්ස අත්ථොති සමත්ථො, පරමට්ඨො පන සමමෙව අත්ථොති වා නිබ්බානපයොජනන්තා සබ්බස්ස සමස්ස අත්ථොති වා සමත්ථො, තං වුත්තජ්ජකාරං සමඤ්ච සමත්ථඤ්ච ඵකදෙසසරූපෙකසෙසං කත්වා සමත්ථඤ්ච පටිච්ඡික්ඛන්ති වුත්තං. ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣංගධම්මා විපස්සනාමග්ගඵලක්ඛණෙපි ලබ්භන්ති, මග්ගො ව තිස්සො ව විසුද්ධියො මග්ගඵලක්ඛණෙයෙව, විමොක්ඛො ව විජ්ජා ව ඛයෙ ඤාණඤ්ච මග්ගක්ඛණෙයෙව, විමුත්ති ව අනුජ්ජාදෙ ඤාණඤ්ච ඵලක්ඛණෙයෙව, සෙසා විපස්සනාක්ඛණෙපිති. ධම්මවාරෙ ඉමෙ ධම්මෙ ඉමස්මිං ආරම්මණෙ සමොධානෙතීති නිබ්බානං යපෙත්වා සෙසා යථායොගං වෙදිතබ්බා. ඉදං පන යෙභුයාවසෙන වුත්තං. අවුත්තත්ථා පනෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තා ඵව. එකෙකචතුක්කවසෙනෙත්ථ නියානෙන දස්සිතෙපි චතුක්කන්තොගධස්ස එකෙකස්සාපි භාගස්ස නියානස්ස උපනිස්සයත්තා එකෙකභාගවසෙන නියානං දස්සිතං. න හි එකෙකං විනා නියානං හොතීති.

දීසංඅස්සාසපස්සාසනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

169. රස්සනිද්දෙසෙ ඉත්තරසඬ්ඛාතෙති පරිත්තසඬ්ඛාතෙ කාලෙ. සෙසමෙත්ථ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං.

170. සබ්බකායපටිසංවෙදිනිද්දෙසෙ අරූපධම්මෙසු වෙදනාය ඔළාරිකත්තා සුබග්ගහණත්ථං පයමං ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණසංවෙදිකා වෙදනා වුත්තා, තතො යං වෙදෙති, තං සඤ්ජානාතීති ඵවං වෙදනාවිසයස්ස ආකාරග්ගාහිකා සඤ්ඤා, තතො සඤ්ඤාවසෙන අභිසඬ්ඛාරිකා චෙතනා, තතො “චුට්ඨො වෙදෙති, චුට්ඨො සඤ්ජානාති, චුට්ඨො චෙතෙති”ති (සං. නි. 4.93) වචනතො එස්සො, තතො සබ්බෙසං සාධාරණලක්ඛණො මනසිකාරො, චෙතනාදීහි සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො වුත්තො. ඵවං තීසු බන්ධෙසු වුත්තෙසු තංනිස්සයො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො වුත්තොව හොති. නාමඤ්චාති වුත්තජ්ජකාරං නාමඤ්ච. නාමකායො වාති ඉදං පන නාමෙන නිබ්බානස්සපි සඬ්ඛිතත්තා ලොකුත්තරානඤ්ච අවිපස්සනුපගත්තා තං අපනෙතුං වුත්තං. “කායො”ති හි වචනෙන නිබ්බානං අපනිතං හොති නිබ්බානස්ස රාසිවිනිමුත්තත්තා. යෙ ව වුවචන්ති චිත්තසඬ්ඛාරාති “සඤ්ඤා ව වෙදනා ව චෙතසිකා එතෙ ධම්මා චිත්තපට්ඨද්ධා චිත්තසඬ්ඛාරා”ති (පටි. ම. 1.174; ම. නි. 1.463) ඵවං වුවචමානාපි චිත්තසඬ්ඛාරා ඉධ නාමකායෙනෙව සඬ්ඛිතාති වුත්තං හොති. මහාභූතාති මහන්තපාතුභාවතො මහාභූතසාමඤ්ඤතො මහාපරිහාරතො මහාවිකාරතො මහන්තභූතත්තා වාති මහාභූතා. තෙ පන – පථවී ආපො තෙජො වායොති චත්තාරො. චතුත්තඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපන්ති උපයොගත්ථෙ සාම්චචනං, චත්තාරො මහාභූතෙ උපාදාය නිස්සාය අමුඤ්චිත්වා පචත්තරූපන්ති අත්ථො. තං පන – චක්ඛු සොතං ඝාතං ජීවිහා කායො රූපං සද්දො ගන්ධො රසො ඉන්ද්‍රියං පුරිස්සන්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං හදයවත්ථු ඔජා කායවිඤ්ඤත්ති වචිවිඤ්ඤත්ති

ආකාසධාතු රූපස්ස ලහුනා මුදුනා කම්මඤ්ඤත්තා උපවයො සන්තති ජරතා අනිච්චතාති චතුර්විසතිවිධං. අස්සාසො ච පස්සාසො චාති පාකතිකොයෙව. අස්සාසපස්සාසෙ නිස්සාය උප්පන්නං පටිභාගනිමිත්තම්පි තදෙව නාමං ලහති පථවිකසිණාදීනි විය. රූපසරික්ඛකත්තා රූපන්ති ච නාමං ලහති “ඛනිද්ධා රූපානි පස්සති” තිආදීසු (ධ. ස. 204; දී. නි. 3.338) විය. නිමිත්තඤ්ච උපනිබන්ධනාති සතිඋපනිබන්ධනාය නිමිත්තභූතං අස්සාසපස්සාසානං ඵුසනට්ඨානං. යෙ ච වුවචන්ති කායසඬ්ඛාරාති “අස්සාසපස්සාසා කායිකා එතෙ ධම්මා කායපට්ඨෙද්ධා කායසඬ්ඛාරා” ති (පටි. ම. 1.171; ම. නි. 1.463) එවං වුවචමානාපි කායසඬ්ඛාරා ඉධ රූපකායෙනෙව සඬ්ගහිතාති වුත්තං හොති.

තෙ කායා පටිච්චිකා හොන්තීති කුමානක්ඛණෙ අස්සාසපස්සාසනිමිත්තකායා විපස්සනාක්ඛණෙ අවසෙසරූපාරූපකායා ආරම්මණතො පටිච්චිකා හොන්ති, මග්ගක්ඛණෙ අසම්මොහතො පටිච්චිකා හොන්ති. අස්සාසපස්සාසවසෙන පටිලද්ධජ්ඣානස්ස යොගිස්ස උප්පන්නවිපස්සනාමග්ගෙපි සන්ධාය දීසං අස්සාසපස්සාසවසෙනාතිආදි වුත්තං.

ආවජ්ජතො පජානතොතිආදීනි සීලකථායං වුත්තත්ථානි. තෙ වුත්තජ්ජකාරෙ කායෙ අන්තොකරිත්ථා “සඬ්ඛකායපට්ඨංචෙදී” ති වුත්තං.

සඬ්ඛකායපට්ඨංචෙදී අස්සාසපස්සාසානං සංවරට්ඨෙන්නාතිආදීසු “සඬ්ඛකායපට්ඨංචෙදී” තිවුත්තඅස්සාසපස්සාසතො උප්පන්නජ්ඣානවිපස්සනාමග්ගෙසු සංවරොයෙව සංවරට්ඨෙන්න සීලවිසුද්ධි. අවික්ඛෙපොයෙව අවික්ඛෙපට්ඨෙන්න චිත්තවිසුද්ධි. පඤ්ඤායෙව දස්සනට්ඨෙන්න දිට්ඨිවිසුද්ධි. කුමානවිපස්සනාසු චරතිඅභාවෙපි පාපාභාවමත්තමෙව සංවරො නාමාති චෙදිතඬ්ඛං.

171. පස්සම්භයන්තිආදීනං නිද්දෙසෙ කායිකාති රූපකායෙ භවා. කායපට්ඨෙද්ධාති කායං පට්ඨෙද්ධා කායං නිස්සිතා, කායෙ සති හොන්ති, අසති න හොන්ති, තස්මායෙව තෙ කායෙන සඬ්ඛරියන්තීති කායසඬ්ඛාරා. පස්සම්භෙන්නොති නිබ්බාපෙන්නො සන්තිසිද්ධාපෙන්නො. පස්සම්භනවචනෙනෙව ඔළාරිකානං පස්සම්භනං සිද්ධං. නිරොධෙන්නොති ඔළාරිකානං අනුප්පාදනෙන නිරොධෙන්නො. වූපසමෙන්නොති ඔළාරිකෙයෙව එකසන්තතිපරිණාමනයෙන සන්තභාවං නයන්නො. සික්ඛතීති අධිකාරවසෙන අස්සසිස්සාමිති සික්ඛතීති සම්බන්ධො, තිස්සො සික්ඛා සික්ඛතීති චා අත්ථො.

ඉදානි ඔළාරිකපස්සම්භනං දස්සෙතුං යථාරූපෙහීතිආදිමාහ. තත්ථ යථාරූපෙහීති යාදිසෙහි. ආනමනාති පච්ජතො නමනා. වීනමනාති උභයපස්සතො නමනා. සන්තමනාති සඬ්ඛතොපි නමන්තස්ස සුට්ඨු නමනා. පණමනාති පුරතො නමනා. ඉඤ්ජනාති කම්පනා. එන්දනාති ඊසකං චලනා. පකම්පනාති භූසං කම්පනා. යථාරූපෙහි කායසඬ්ඛාරෙහි කායස්ස ආනමනා...පෙ.... පකම්පනා, තථාරූපං

කායසඬුබාරං පස්සම්භයන්ති ච, යා කායස්ස ආනමනා...පෙ.... පකම්පනා, තඤ්ච පස්සම්භයන්ති ච සම්බන්ධො කාතබ්බො. කායසඬුබාරෙසු හි පස්සම්භිතෙසු කායස්ස ආනමනාදයො ච පස්සම්භිතායෙව හොන්තිති. යථාරූපෙහි කායසඬුබාරෙහි කායස්ස න ආනමනාදිකා හොති, තථාරූපං සන්තං සුබ්බමම්පි කායසඬුබාරං පස්සම්භයන්ති ච, යා කායස්ස න ආනමනාදිකා, තඤ්ච සන්තං සුබ්බමං පස්සම්භයන්ති ච සම්බන්ධතො වෙදිතබ්බං. සන්තං සුබ්බමන්ති ච භාවනපුංසකචචනමෙනං. ඉති කිරාති එත්ථ ඉති එවමත්ථෙ, කිර යදිඅත්ථෙ. යදි එවං සුබ්බමකෙපි අස්සාසපස්සාසෙ පස්සම්භයං අස්සසිස්සාමි පස්සසිස්සාමිති සික්ඛතිති වොදකෙන වොදනා ආරද්ධා හොති. අථ වා කිරාති වොදකචචනත්තා අසද්දහනත්ථෙ අසහනත්ථෙ පරොක්ඛත්ථෙ ච යුජ්ජතියෙව, එවං සුබ්බමානම්පි පස්සම්භනං සික්ඛතිති න සද්දහාමි න සහාමි අපච්චක්ඛං මෙති චුත්තං හොති.

එවං සන්තෙති එවං සුබ්බමානං පස්සම්භනෙ සන්තෙ. වාතුපලද්ධියා ච පභාවනා න හොතිති අස්සාසපස්සාසවාතස්ස උපලද්ධියා. උපලද්ධීති විඤ්ඤාණං. අස්සාසපස්සාසවාතං උපලබ්භමානස්ස තදාරම්මණස්ස භාවනාවිඤ්ඤාණස්ස පභාවනා උප්පාදනා න හොති, තස්ස ආරම්මණස්ස භාවනා න හොතිති අත්ථො. අස්සාසපස්සාසානඤ්ච පභාවනා න හොතිති භාවනාය සුබ්බමකානම්පි අස්සාසපස්සාසානං නිරොධනතො තෙසඤ්ච උප්පාදනා පචත්තනා න හොතිති අත්ථො. ආනාපානස්සතියා ච පභාවනා න හොතිති අස්සාසපස්සාසාභාවනොයෙව තදාරම්මණාය භාවනාවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තාය සතියා ච පචත්තනා න හොති. තස්මායෙව තංසම්පයුත්තස්ස ආනාපානස්සතිසමාධිස්ස ච භාවනා න හොති. න ච තං තත්ති එත්ථ ච නන්ති නිපාතමත්තං ‘‘හික්ඛු ච න’’න්තිආදිසු (පාරා. 273) විය. තං චුත්තවිධිං සමාපත්තිං පණ්ඩිතා න සමාපජ්ජන්තිපි තතො න චුට්ඨහන්තිපිති සම්බන්ධො. වොදනාපක්ඛස්ස පරිභාරචචනෙ ඉති කිරාති එවමෙව. එත්ථ එවකාරත්ථෙ කිරසද්දො දට්ඨබ්බො. එවං සන්තෙති එවං පස්සම්භනෙ සන්තෙ එව.

යථා කථං වියාති යථා තං චුත්තවිධානං හොති, තථා තං කථං වියාති උපමං පුච්ඡති. ඉදානි සෙය්‍යථාපීති තං උපමං දස්සෙති. කංසෙති කංසමයභාජනෙ. නිමිත්තන්ති තෙසං සද්දානං ආකාරං. ‘‘නිමිත්ත’’න්ති ච සාමිඅත්ථෙ උපයොගචචනං, නිමිත්තස්සාති අත්ථො. සද්දනිමිත්තඤ්ච සද්දතො අනඤ්ඤං. සුග්ගහිතත්තාති සුට්ඨු උග්ගහිතත්තා. සුගහිතත්තාතිපි පායො, සුට්ඨු ගහිතත්තාති අත්ථො. සුමනසිකතත්තාති සුට්ඨු ආචජ්ජිතත්තා. සුපධාරිතත්තාති සුට්ඨු චිත්තෙ යපිතත්තා. සුබ්බමසද්දනිමිත්තාරම්මණතාපීති තදා සුබ්බමානම්පි සද්දානං නිරුද්ධත්තා අනුග්ගහිතසද්දනිමිත්තස්ස අනාරම්මණම්පි සුබ්බමතරං සද්දනිමිත්තං ආරම්මණං කත්වා සුබ්බමතරං සද්දනිමිත්තාරම්මණම්පි චිත්තං පචත්තති, සුබ්බමතරසද්දනිමිත්තාරම්මණභාවනොපීති වා අත්ථො. ඉමිනාව නයෙන අප්පනායම්පි අත්ථො වෙදිතබ්බො.

පස්සම්භයන්තිආදිසු ‘‘පස්සම්භයං කායසඬුබාරං’’න්ති චුත්තා අස්සාසපස්සාසා කායොති වා ‘‘පස්සම්භයං කායසඬුබාරං’’න්ති එත්ථ අස්සාසපස්සාසා කායොති වා

යොජනා වෙදිතබ්බා. භාවනාවිසුද්ධියා කායසඬ්ඛාරෙ පස්සම්භමානෙපි ඔළාරිකං කායසඬ්ඛාරං පස්සම්භෙමීති යොගිනො ආහොගෙ සති තෙනාදරෙන අතිවිය පස්සම්භති. අනුපට්ඨහන්තම්පි සුබ්බමං සුආනයං හොති.

අට්ඨ අනුපස්සනාඤාණානීති “දීඝං රස්සං සබ්බකායපට්ඨංවෙදී පස්සම්භයං කායසඬ්ඛාරං”න්ති වුත්තෙසු චතුසු චන්ද්‍රසු අස්සාසවසෙන චතස්සො, පස්සාසවසෙන චතස්සොති අට්ඨ අනුපස්සනාඤාණානී. අට්ඨ ච උපට්ඨානානුස්සතියොති “දීඝං අස්සාසවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතං අවික්ඛෙපං පජානතො සති උපට්ඨිතා හොති”තිආදිනා (පටි. ම. 1.170) නයෙන වුත්තෙසු චතුසු චන්ද්‍රසු අස්සාසවසෙන චතස්සො, පස්සාසවසෙන චතස්සොති අට්ඨ ච උපට්ඨානානුස්සතියො. අට්ඨ වුපට්ඨානානුස්සතියොතිපි පායො. චත්තාරි සුත්තන්තිකචන්ද්‍රනීති හගවතා ආනාපානස්සතිසුත්තන්තෙ (ම. නි. 3.144 ආදයො) වුත්තන්තා පයමචතුක්කවසෙන චත්තාරි සුත්තන්තිකචන්ද්‍රනීති.

පයමචතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

172. දුතියචතුක්කස්ස පිතිපට්ඨංවෙදිනිද්දෙසෙ උප්පජ්ජති පිති පාමොජ්ජන්ති එත්ථ පිතීති මූලපදං. පාමොජ්ජන්ති තස්ස අත්ථපදං, පමුදිතභාවොති අත්ථො. යා පිති පාමොජ්ජන්තිආදීසු යා “පිතී”ති ච “පාමොජ්ජ”න්ති ච එවමාදීති නාමානි ලහති, සා පිතීති වුත්තං හොති. තත්ථ පිතීති සභාවපදං. පමුදිතස්ස භාවො පාමොජ්ජං. ආමොදනාකාරො ආමොදනා. පමොදනාකාරො පමොදනා. යථා වා හෙසජ්ජානං වා තෙලානං වා උණ්හොදකසිතොදකානං වා එකතොකරණං මොදනාති වුව්චති, එවමයම්පි ධම්මානං එකතොකරණෙන මොදනා, උපසග්ගවසෙන පන පදං මණ්ඩෙත්වා ආමොදනා පමොදනාති වුත්තං. භාසෙතීති භාසො, පභාසෙතීති පභාසො, හට්ඨපහට්ඨාකාරානමෙනං අධිවචනං. චිත්තීති චිත්තං, ධනස්සෙනං නාමං. අයං පන සොමනස්සපච්චයත්තා චිත්තිසරික්ඛතාය චිත්ති. යථා හි ධනිනො ධනං පටිච්ච සොමනස්සං උප්පජ්ජති, එවං පිතිමතොපි පිතිං පටිච්ච සොමනස්සං උප්පජ්ජති. තස්මා “චිත්තී”ති වුත්තා. තුට්ඨිසභාවසණ්ඨිතාය හි පිතියා එතං නාමං. පිතිමා පන පුග්ගලො කායචිත්තානං උග්ගතත්තා අබ්භුග්ගතත්තා “උදග්ගො”ති වුව්චති, උදග්ගස්ස භාගො ඔදග්ගං. අත්තනො මනතා අත්තමනතා. අනභිරද්ධස්ස හි මනො දුක්ඛපදට්ඨානත්තා න අත්තනො මනො නාම හොති, අභිරද්ධස්ස සුඛපදට්ඨානත්තා අත්තනො මනො නාම හොති, ඉති අත්තනො මනතා අත්තමනතා, සකමනතා සකමනස්ස භාවොති අත්ථො. සා පන යස්මා න අඤ්ඤස්ස කස්සචි අත්තනො මනතා, චිත්තස්සෙව පනෙසො භාවො චෙතසිකො ධම්මො, තස්මා අත්තමනතා චිත්තස්සාති වුත්තා. සෙසමෙත්ථ ච උපරි ච හෙට්ඨා වුත්තනයෙන යොජෙත්වා වෙදිතබ්බං.

173. සුඛපට්ඨංවෙදිනිද්දෙසෙ ද්වෙ සුඛානීති සමථවිපස්සනාභූමිදස්සනත්ථං වුත්තං. කායිකඤ්ඨි සුඛං විපස්සනාය භූමි, චෙතසිකං සුඛං සමථස්ස ච විපස්සනාය ච භූමි. කායිකන්ති පසාදකායං විනා අනුප්පත්තිනො කායෙ නියුත්තන්ති කායිකං.

වෙනසිකන්ති අවිජ්ජයොගවසෙන වෙනසි නියුත්තන්ති වෙනසිකං. තත්ථ කායිකපදෙන වෙනසිකං සුඛං පටික්ඛිපති, සුඛපදෙන කායිකං දුක්ඛං. තථා වෙනසිකපදෙන කායිකං සුඛං පටික්ඛිපති, සුඛපදෙන වෙනසිකං දුක්ඛං. සාතන්ති මධුරං සුමධුරං. සුඛන්ති සුඛමෙව, න දුක්ඛං. කායසම්ඵස්සජන්ති කායසම්ඵස්ස ජාතං. සාතං සුඛං වෙදයිතන්ති සාතං වෙදයිතං, න අසාතං වෙදයිතං. සුඛං වෙදයිතං, න දුක්ඛං වෙදයිතං. පරතො තිණි පදානි ඉත්ථිලිඬගවසෙන චුත්තානි. සාතා වෙදනා, න අසාතා. සුඛා වෙදනා, න දුක්ඛානි අයමෙව පනෙත්ථ අත්ථො.

වෙනසිකසුඛනිද්දෙසො චුත්තපටිපක්ඛනයෙන යොජෙතබ්බො. තෙ සුඛානි ලිඬගවිපල්ලාසො කතො, තානි සුඛානීති චුත්තං හොති. සෙසමෙත්ථ චතුක්කෙ හෙට්ඨා පඨමචතුක්කෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. චත්තාරි සුත්තන්තිකචත්ථුනි දුතියචතුක්කවසෙන වෙදිතබ්බානීති.

දුතියචතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

176. තතියචතුක්කනිද්දෙසෙ චිත්තන්ති මූලපදං. විඤ්ඤාණන්ති අත්ථපදං. යං චිත්තන්තිආදි ජිතියං චුත්තනයෙන යොජෙතබ්බං. තත්ථ චිත්තන්තිආදීසු චිත්තවිචිත්තතාය චිත්තං. ආරම්මණං මිනමානං ජානාතීති මනො. මානසන්ති මනොයෙව. “අන්තලික්ඛවරො පාසො, ය්වායං වරති මානසො”ති (සං. නි. 1.151; මහාව. 33) හි එත්ථ පන සම්පයුත්තකධම්මො මානසොති චුත්තො.

“කථඤ්ඨි භගවා තුය්හං, සාවකො සාසනෙ රතො;
අජ්ජත්තමානසො සෙක්ඛො, කාලං කයිරා ජනෙ සුතා”ති. (සං. නි. 1.159)

එත්ථ අරහත්තං මානසන්ති චුත්තං. ඉධ පන මනොව මානසං. ඛාඤ්ජනවසෙන හෙතං පදං වඩ්ඪිතං.

හදයන්ති චිත්තං. “චිත්තං වා තෙ බ්විස්සාමි, හදයං වා තෙ ථාලෙස්සාමි”ති (සං. නි. 1.237; සු. නි. ආලවකසුත්ත) එත්ථ උරො හදයන්ති චුත්තං. “හදයා හදයං මඤ්ඤෙ අඤ්ඤාය තච්ඡතී”ති (ම. නි. 1.63) එත්ථ චිත්තං. “චක්කං හදය”න්ති (දී. නි. 2.377; ම. නි. 1.110) එත්ථ හදයවත්ථු. ඉධ පන චිත්තමෙව අබ්භන්තරට්ඨෙන “හදය”න්ති චුත්තං. තදෙව පරිසුද්ධට්ඨෙන පණ්ඩරං. භවඬගං සන්ධායෙන චුත්තං. යථාහ – “පහස්සරමිදං, හික්ඛවෙ, චිත්තං, තඤ්ච බො ආගන්තුකෙහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨ”න්ති (අ. නි. 1.49). තතො නික්ඛන්තත්තා පන අකුසලමිපි ගඬගාය නික්ඛන්තා නදී ගඬගා විය, ගොධාවරිතො නික්ඛන්තා ගොධාවරි විය ව “පණ්ඩර”න්ත්වෙව චුත්තං. යස්මා පන ආරම්මණවිජානනලක්ඛණං චිත්තං උපක්කිලෙසෙන කිලෙසො න හොති, සභාවතො පරිසුද්ධමෙව හොති, උපක්කිලෙසයොගෙ පන සති උපක්කිලිට්ඨං නාම හොති, තස්මාපි “පණ්ඩර”න්ති වත්තුං යුජ්ජති.

මනො මනායතනන්ති ඉධ පන මනොගහණං මනස්සෙව
ආයතනභාවදීපනත්ථං. තෙනෙනං දීපෙනි – “නයිදං දෙවායතනං විය මනස්ස
ආයතනත්තා මනායතනං, අථ ඛො මනො එව ආයතනං මනායතන”න්ති.

ආයතනට්ඨො හෙට්ඨා චුත්තොයෙව. මනනෙ ඉති මනො, විජානාතීති අත්ථො.
අට්ඨකථාවරියා පනාහු – නාළියා මිනමානො විය මහාතුලාය ධාරයමානො විය ව
ආරම්මණං ජානාතීති මනො, තදෙව මනනලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං,
මනොව ඉන්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං.

විජානාතීති විඤ්ඤාණං. විඤ්ඤාණමෙව ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.
රුළුභිතො ඛන්ධො චුත්තො. රාසට්ඨෙයන හි විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස එකදෙසො එකං
විඤ්ඤාණං. තස්මා යථා රුක්ඛස්ස එකදෙසං ඡින්දන්තො රුක්ඛං ඡින්දතීති වුවචති,
එවමෙව විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස එකදෙසභූතං එකමිපි විඤ්ඤාණං රුළුභිතො
“විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”ති චුත්තං. යස්මා පන රාසට්ඨෙයෙයෙව ඛන්ධට්ඨෙයා න
හොති, කොට්ඨාසට්ඨෙයාපි ඛන්ධට්ඨෙයෙයෙව, තස්මා කොට්ඨාසට්ඨෙයන
විඤ්ඤාණකොට්ඨාසොතිපි අත්ථො. තථ්ථා මනොවිඤ්ඤාණධාතුති තෙසං
එස්සාදීනං සම්පයුත්තධම්මානං අනුවච්ඡිකා මනොවිඤ්ඤාණධාතු. ඉමස්මිඤ්ඤි පදෙ
එකමෙව චිත්තං මිනනට්ඨෙයන මනො, විජානනට්ඨෙයන විඤ්ඤාණං, සභාවට්ඨෙයන,
නිස්සත්තට්ඨෙයන වා ධාතුති තීහි නාමෙහි චුත්තං.

177.

අභිජ්ජමොදොති අධිකා තුට්ඨි.

178. සමාධිනිද්දෙසෙ අවලභාවෙන ආරම්මණෙ තිට්ඨතීති ධීති. පරතො
පදද්වයං උපසග්ගවසෙන වඩ්ඪිතං. අපිව සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණමිති
සම්පිණ්ඩෙන්වා තිට්ඨතීති සණ්ඨිති. ආරම්මණං ඔගාහෙන්වා අනුපවිසිත්වා තිට්ඨතීති
අවට්ඨිති. කුසලපක්ඛස්මිං හි වත්තාරො ධම්මා ආරම්මණං ඔගාහන්ති සද්ධා සති
සමාධි පඤ්ඤාති. තෙනෙව සද්ධා “ඔකප්පනා”ති චුත්තා, සති “අපිලාපනතා”ති,
සමාධි “අවට්ඨිති”ති, පඤ්ඤා “පරියොගාහනා”ති. අකුසලපක්ඛෙ පන තයො
ධම්මා ආරම්මණං ඔගාහන්ති තණ්හා දිට්ඨි අවිජ්ජාති. තෙනෙව තෙ “ඔසා”ති
චුත්තා. උද්ධච්චිවිච්ඡිකිච්ඡාවසෙන පවත්තස්ස විසාහාරස්ස පටිපක්ඛතො
අවිසාහාරො, අවිසාහරණන්ති අත්ථො. උද්ධච්චිවිච්ඡිකිච්ඡාවසෙනෙව ගච්ඡන්තං
චිත්තං වික්ඛිපති නාම, අයං පන තථා න හොතීති අවික්ඛෙපො.
උද්ධච්චිවිච්ඡිකිච්ඡාවසෙනෙව චිත්තං විසාහටං නාම හොති, ඉතො චිතො ව හරියති,
අයං පන අවිසාහටස්ස මානසස්ස භාවොති අවිසාහටමානසතා.

සමථොති තිව්ධො සමථො චිත්තසමථො අධිකරණසමථො
සබ්බසම්ඛාරසමථොති. තත්ථ අට්ඨසු සමාපත්තීසු චිත්තකග්ගතා චිත්තසමථො
නාම. තඤ්ඤි ආගම්ම චිත්තවලනං චිත්තවිජ්ජන්දනං සම්මති වූපසම්මති, තස්මා සො
“චිත්තසමථො”ති වුවචති. සම්මුඛාවිනයාදිසත්තවිධො අධිකරණසමථො නාම.

තඤ්ඤි ආගම්ම තානි තානි අධිකරණානි සම්මන්ති වූපසම්මන්ති, තස්මා සො
 “අධිකරණසමථො”ති වුච්චති. යස්මා පන සබ්බෙ සඬ්ඛාරා නිබ්බානං ආගම්ම
 සම්මන්ති වූපසම්මන්ති, තස්මා තං සබ්බසඬ්ඛාරසමථොති වුච්චති. ඉමස්මිං අත්ථෙ
 චිත්තසමථො අධිප්පෙතො. සමාධිලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති සමාධිත්ථියං.
 උද්ධච්චෙ න කම්පතීති සමාධිබලං. සම්මාසමාධීති යාථාවසමාධි නියායානිකසමාධි
 කුසලසමාධි.

179. රාගතො විමොචයං චිත්තන්තිආදීහි දසහි කිලෙසවත්ථුහි විමොචනං
 වුත්තං. ථිනග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ මිද්ධග්ගහණං, උද්ධච්චග්ගහණෙනෙව ච
 කුක්කුච්චග්ගහණං කතං හොතීති අඤ්ඤෙසු පාඨෙසු සහචාරිත්තා කිලෙසවත්ථුතො
 විමොචනවනෙනෙව පයමජ්ඣානාදීහි නිවරණාදිතො විමොචනං,
 අනිච්චානුපස්සනාදීහි නිව්චසඤ්ඤාදිතො ච විමොචනං වුත්තමෙව හොතීති. කථං
 තං චිත්තං අනුපස්සතීති එත්ථ පෙය්‍යාලෙ ච අනිච්චානුපස්සනාදීහි නිව්චසඤ්ඤාදීනං
 පහානං වුත්තමෙව. චත්තාරි සුත්තන්තිකචත්ථුති තතියචතුක්කචසෙන
 චෙදිතබ්බානීති.

තතියචතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

180. චතුත්ථචතුක්කනිද්දෙසෙ “අනිද්දිට්ඨෙ නපුංසක”න්ති වචනතො
 අසුකන්ති අනිද්දිට්ඨත්තා “අනිච්චන්ති කිං අනිච්ච”න්ති නපුංසකචචනෙන පුච්ඡා
 කතා. උප්පාදවයට්ඨෙතානි උප්පාදවයසඬ්ඛානෙන අත්ථෙත,
 උප්පාදවයසභාවෙනානි අත්ථො. එත්ථ ච පඤ්චක්ඛන්ධා සභාවලක්ඛණං,
 පඤ්චන්තං බන්ධානං උප්පාදවයා විකාරලක්ඛණං. එතෙන හුත්වා අභාවෙන
 අනිච්චානි වුත්තං හොති. තෙනෙව ච අට්ඨකථායං “සඬ්ඛතලක්ඛණවසෙන
 අනිච්චතානි තෙසංයෙව උප්පාදවයඤ්ඤාත්ත”න්ති ච චත්වාපි “හුත්වා අභාවො
 වා”ති වුත්තං. එතෙන හුත්වා අභාවාකාරො අනිච්චලක්ඛණන්ති වුත්තං හොති.
 “පඤ්චන්තං බන්ධානං උදයබ්බයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ඤාය ලක්ඛණානී”ති
 පෙය්‍යාලං කත්වා වුත්තං. ධම්මානි රූපක්ඛන්ධාදයො යථාවුත්තධම්මා.

විරාගානුපස්සිනිද්දෙසෙ රූපෙ ආදීනවං දිස්වානි භඬ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය
 පරතො වුත්තෙහි අනිච්චට්ඨාදීහි රූපක්ඛන්ධෙ ආදීනවං දිස්වා. රූපවිරාගෙහි
 නිබ්බානෙ. නිබ්බානඤ්ඤි ආගම්ම රූපං විරජ්ජති අපුනරූප්පත්තිධම්මතං.
 ආපජ්ජනෙන නිරුජ්ඣති, තස්මා නිබ්බානං “රූපවිරාගො”ති වුච්චති. ඡන්දජාතො
 හොතීති අනුස්සවවසෙන උප්පන්තධම්මච්ඡන්දො හොති. සද්ධාධිමුත්තොති
 තස්මිංයෙව නිබ්බානෙ සද්ධාය ච අධිමුත්තො නිව්ඡිතො. චිත්තඤ්ඤාදිසං
 ස්වාධිට්ඨිතන්ති අස්ස යොගිස්ස චිත්තං බයවිරාගසඬ්ඛානෙ රූපභඬ්ගෙ
 ආරම්මණවසෙන, අච්චන්ත විරාගසඬ්ඛානෙ රූපවිරාගෙ නිබ්බානෙ අනුස්සවවසෙන
 සුට්ඨ අධිට්ඨිතං සුට්ඨ පතිට්ඨිතං හොතීති සම්බන්ධතො චෙදිතබ්බං. රූපෙ
 විරාගානුපස්සිනි රූපස්ස බයවිරාගො රූපෙ විරාගොති පකතිභූමිමචනෙන වුත්තො.
 රූපස්ස අච්චන්තවිරාගො රූපෙ විරාගොති නිමිත්තත්ථෙ භූමිමචනෙන වුත්තො.

තං දුට්ඨමපි විරාගං ආරම්භණතො අප්ඤ්ඤාසයතො ච අනුපස්සනසීලො “රූපෙ විරාගානුපස්සී”ති වුත්තො. එස නයො වෙදනාදීසු. නිරොධානුපස්සීපදනිද්දෙසෙපි එසෙව නයො.

181. කතිහාකාරෙහිතිආදි පනෙන්ථ විසෙසො – තත්ථ අවිජ්ජාදීනං
පටිච්චසමුප්පාදඤ්ඤානං ආදීනවනිරොධදස්සනෙනෙව රූපාදීනමපි ආදීනවනිරොධා දස්සිතා හොන්ති තෙසමපි පටිච්චසමුප්පාදඤ්ඤානතිවත්තනතො. ඉමිනා එව ච විසෙසවචනෙන විරාගානුපස්සනතො නිරොධානුපස්සනාය විසිට්ඨභාවො වුත්තො හොති. තත්ථ අනිච්චට්ඨෙන්නාති ඛයට්ඨෙයන, හුත්වා අභාවට්ඨෙයන වා. දුක්ඛට්ඨෙන්නාති භයට්ඨෙයන, පටිපිළනට්ඨෙයන වා. අනත්තට්ඨෙන්නාති අසාරකට්ඨෙයන, අවසවත්තනට්ඨෙයන වා. සන්තාපට්ඨෙන්නාති කිලෙසසන්තාපනට්ඨෙයන. විපරිණාමට්ඨෙන්නාති ජරාහඬගවසෙන ද්විධා පරිණාමනට්ඨෙයන. නිදානනිරොධෙන්නාති මූලපච්චයාභාවෙන. නිරුජ්ඣතීති න භවති. සමුදයනිරොධෙන්නාති ආසන්තපච්චයාභාවෙන. මූලපච්චයො හි බ්‍යාධිස්ස අසප්පායභොජනං විය නිදානන්ති වුත්තො, ආසන්තපච්චයො බ්‍යාධිස්ස වාතපිත්තසෙම්භා විය සමුදයොති වුත්තො. නිදානඤ්ඤි නිවිජ්ජෙයන දදාති ඵලමිති නිදානං, සමුදයො පන සුට්ඨු උදෙති එතස්මා ඵලමිති සමුදයො. ජාතිනිරොධෙන්නාති මූලපච්චයස්ස උප්පත්තිඅභාවෙන. පහවනිරොධෙන්නාති ආසන්තපච්චයස්ස උප්පත්තිඅභාවෙන. ජාතියෙව හි පහවති එතස්මා දුක්ඛන්ති පහවොති වත්තුං යුජ්ජති. හෙතුනිරොධෙන්නාති ජනකපච්චයාභාවෙන. පච්චයනිරොධෙන්නාති උපත්ථම්භකපච්චයාභාවෙන. මූලපච්චයොපි හි ආසන්තපච්චයො ච ජනකපච්චයො උපත්ථම්භකපච්චයො ච හොතියෙව. එතෙහි තික්ඛවිපස්සනාක්ඛණෙ තදඬගනිරොධො, මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡේදනිරොධො වුත්තො හොති. ඤාණුප්පාදෙනාති තික්ඛවිපස්සනාඤාණස්ස වා මග්ගඤාණස්ස වා උප්පාදෙන. නිරොධුපට්ඨානෙනාති විපස්සනාක්ඛණෙ පච්චක්ඛතො ඛයනිරොධස්ස අනුස්සවචසෙන නිරොධසඬබ්බාතස්ස නිබ්බාතස්ස උපට්ඨානෙන, මග්ගක්ඛණෙ පච්චක්ඛතො ච නිබ්බාතස්ස උපට්ඨානෙන. එතෙහි විසයවිසයිනියමොව කතො හොති, තදඬගසමුච්ඡේදනිරොධො ච වුත්තො හොති.

182. පටිනිස්සග්ගානුපස්සීපදනිද්දෙසෙ රූපං පරිච්චජතීති ආදීනවදස්සනෙන
නිරපෙක්ඛතාය රූපක්ඛන්ධං පරිච්චජති. පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගොති පරිච්චාගට්ඨෙයන පටිනිස්සග්ගොති වුත්තං හොති. එතෙන පටිනිස්සග්ගපදස්ස පරිච්චාගට්ඨො වුත්තො, තස්මා කිලෙසානං පජහනන්ති අත්ථො. එත්ථ ච වුට්ඨානගාමිනී විපස්සනා කිලෙසෙ තදඬගවසෙන පරිච්චජති, මග්ගො සමුච්ඡේදවසෙන. රූපනිරොධෙ නිබ්බානෙ විත්තං පක්ඛන්දතීති වුට්ඨානගාමිනී තංනින්තතාය පක්ඛන්දති, මග්ගො ආරම්භණකරණෙන. පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගොති පක්ඛන්දනට්ඨෙයන පටිනිස්සග්ගොති වුත්තං හොති. එතෙන පටිනිස්සග්ගපදස්ස පක්ඛන්දනට්ඨො වුත්තො, තස්මා විත්තස්ස නිබ්බානෙ විස්සජ්ජනන්ති අත්ථො. වත්තාරි සුත්තන්තිකවත්ථුනි චතුත්ථවතුක්කවසෙන වෙදිතබ්බානි. ඉමස්මිං චතුක්කෙ ජරාමරණෙ වත්තබ්බංහෙට්ඨා වුත්තනෙයෙනෙව වෙදිතබ්බං. සතිපට්ඨානෙසු ච

“කායෙ කායානුපස්සනා, චිත්තෙ චිත්තානුපස්සනා” ති කායචිත්තානං එකත්තවොභාරවසෙන එකවචනනිද්දෙසො කතො. “වෙදනාසු වෙදනානුපස්සනා, ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සනා” ති වෙදනාධම්මානං නානත්තවොභාරවසෙන ඛණුවචනනිද්දෙසො කතොති වෙදිතබ්බොති.

චතුත්ථවතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ව සතොකාරිඤාණනිද්දෙසවණ්ණනා.

6. ඤාණරාසිජක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

183. ඉදානි ඡහි රාසිහි උද්දිට්ඨඤාණෙසු චතුච්ඡිතිසමාධිඤාණනිද්දෙසෙ තාව කායානුපස්සනාදිනං තිණ්ණං චතුක්කානං වසෙන ද්වාදසන්තං වත්ථුනං එකෙකස්මිං අස්සාසවසෙන එකො, පස්සාසවසෙන එකොති ද්වෙ ද්වෙ සමාධිති ද්වාදසසු වත්ථුසු චතුච්ඡිති සමාධියො භොන්ති. කුමාරකම්බණෙ තෙහි සම්පයුත්තානි චතුච්ඡිතිසමාධිවසෙන ඤාණානි.

ද්වාසත්තතිවිපස්සනාඤාණනිද්දෙසෙ දීඝං අස්සාසාති “දීඝ” න්තිචුත්තඅස්සාසතො. කිං චුත්තං භොති? දීඝං අස්සාසහෙනු කුමානං පටිලභිත්වා සමාහිතෙන චිත්තෙන විපස්සනාක්කණෙ අනිච්චතො අනුපස්සනට්ඨෙන විපස්සනාති චුත්තං භොති. එස නයො උත්තරත්‍රාපි. තෙසංයෙව ද්වාදසන්තං වත්ථුනං එකෙකස්මිං අස්සාසවසෙන තිස්සො, පස්සාසවසෙන තිස්සොති ඡ ඡ අනුපස්සනාති ද්වාදසසු වත්ථුසු ද්වාසත්තති අනුපස්සනා භොන්ති. තා එව ද්වාසත්තති අනුපස්සනා ද්වාසත්තතිවිපස්සනාවසෙන ඤාණානි.

නිබ්බිදාඤාණනිද්දෙසෙ අනිච්චානුපස්සි අස්සසන්ති අනිච්චානුපස්සි හුත්වා අස්සසන්තො, අනිච්චානුපස්සි හුත්වා වත්තෙන්තොති අත්ථො. “අස්සස” න්ති ව ඉදං වචනං හෙතුඅත්ථෙ දට්ඨබ්බං. යථාභූතං ජානාති පස්සතීති නිබ්බිදාඤාණන්ති කලාපසම්මසනතො පටිඨාය යාව භඩ්ගානුපස්සනා පවත්තවිපස්සනාඤාණෙන සඬබ්බාරානං යථාසභාවං ජානාති, වක්ඛුනා දිට්ඨමිච ව තෙනෙව ඤාණවක්ඛුනා පස්සති. තස්මා නිබ්බිදාඤාණං නාමාති අත්ථො, සඬබ්බරෙසු නිබ්බිත්තඤාණං නාමාති චුත්තං භොති. උපරි භයතුපට්ඨානාදිනං මුඤ්චිතුකම්මානාදිනඤ්ච ඤාණානං විසුං ආගතත්තා ඉධ යථාචුත්තානෙව විපස්සනාඤාණානි නිබ්බිදාඤාණානීති වෙදිතබ්බොති.

නිබ්බිදානුලොමඤාණනිද්දෙසෙ අනිච්චානුපස්සි අස්සසන්ති අනිච්චානුපස්සිතො අස්සසන්තස්ස. සාමිඅත්ථෙ පච්චත්තවචනං. භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤාතිච්චනෙතෙව භයතුපට්ඨානආදිනවානුපස්සනානිබ්බිදානුපස්සනාඤාණානි චුත්තානි භොන්ති තිණ්ණං එකලක්කණත්තා. ඉමානි තිණ් ඤාණානි අනන්තරා චුත්තානං නිබ්බිදාඤාණානං අනුකූලභාවෙන අනුලොමතො නිබ්බිදානුලොමඤාණානීති චුත්තානි.

නිබ්බදාපටිප්පස්සද්ධිඤාණනිද්දෙසෙ අනිච්චානුපස්සී අස්සසන්ති
 අනන්තරසදිසමෙව. පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤාතිවචනෙනෙව
 මුඤ්චිතුකමාසනාපටිසඬ්ඛානුපස්සනාසඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණානි චුත්තානි හොන්ති
 තිණ්ණං එකලක්ඛණත්තා. “පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා” තිවචනෙනෙව
 අනුලොමඤාණමග්ගඤාණානිපි ගහිතානි හොන්ති.
 සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණඅනුලොමඤාණානිපි හි නිබ්බදාය සිඛාප්පත්තත්තා
 නිබ්බදාජනනධ්‍යාපාරප්පහානෙන නිබ්බදාපටිප්පස්සද්ධිඤාණානි නාම හොන්ති.
 මග්ගඤාණං පන නිබ්බදාපටිප්පස්සද්ධන්තෙ උප්පජ්ජනතො
 නිබ්බදාපටිප්පස්සද්ධිඤාණං නාම හොතිති අතිවිය යුජ්ජතිති.
 නිබ්බදානුලොමඤාණෙසු විය ආදිභූතං මුඤ්චිතුකමාසනාඤාණං අග්ගහෙත්වා
 “පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා” ති අන්තෙ ඤාණද්වයග්ගහණං
 මග්ගඤාණසඬ්ඛගහණත්ථං. මුඤ්චිතුකමාසනානි හි චුත්තෙ අනුලොමඤාණං
 සඬ්ඛගස්හති, න මග්ගඤාණං. මග්ගඤාණඤ්ඤි මුඤ්චිතුකමාසනා නාම න හොති,
 කිච්චසිද්ධියං සන්තිට්ඨනතො පන සන්තිට්ඨනා නාම හොති. අට්ඨකථායම්පි ච
 “චූසනාති අප්පනා” ති චුත්තං. ඉදඤ්ච මග්ගඤාණං නිබ්බානෙ අප්පනාති කත්වා
 සන්තිට්ඨනා නාම හොතිති “සන්තිට්ඨනා” තිවචනෙන මග්ගඤාණම්පි සඬ්ඛගස්හති.
 නිබ්බදානුලොමඤාණානිපි අත්ථතො නිබ්බදාඤාණානෙව හොන්තිති තානිපි
 නිබ්බදාඤාණෙහි සඬ්ඛගහෙත්වා නිබ්බදාපටිප්පස්සද්ධිඤාණානීති නිබ්බදාගහණමෙව
 කතං, න නිබ්බදානුලොමග්ගහණං. තීසුපි වෙනෙසු ඤාණට්ඨකනිද්දෙසෙසු
 චතුත්ථස්ස ධම්මානුපස්සනාචතුක්කස්ස වසෙන චුත්තානං චතුත්තං වත්ථුනං
 එකෙකස්මිං අස්සාසවසෙන එකං, පස්සාසවසෙන එකන්ති ද්වෙ ද්වෙ ඤාණානීති
 චතුසු වත්ථුසු අට්ඨ ඤාණානි හොන්ති.

විමුත්තිසුඛඤාණනිද්දෙසෙ පහීනත්තානි පහානං දස්සෙත්වා තස්ස පහානස්ස
 සමුච්ඡෙදප්පහානත්තං දස්සෙන්නො සමුච්ඡින්නත්තානි ආහ. විමුත්තිසුඛ
 ඤාණන්ති ඵලවිමුත්තිසුඛසම්පයුත්තඤාණඤ්ච
 ඵලවිමුත්තිසුඛාරම්මණපච්චවෙක්ඛණඤාණඤ්ච. අනුසයවත්ථුස්ස කිලෙසස්ස
 පහානෙන පරිසුට්ඨානදුච්චරිතවත්ථුප්පහානං හොතිති දස්සනත්ථං පුන අනුසයානං
 පහානං චුත්තං. එකච්ඡතිඵලඤාණං සන්ධාය පහීනකිලෙසගණනායපි ඤාණගණනා
 කතා හොති, පච්චවෙක්ඛණඤාණඤ්ච සන්ධාය
 පහීනකිලෙසපච්චවෙක්ඛණගණනාය ඵලපච්චවෙක්ඛණඤාණගණනා කතා
 හොතිති.

ඤාණරාසිජක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ගට්ඨකථාය

ආනාපානස්සතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඉන්ද්‍රියකථා

1. පයමසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා

184. ඉදානි ආනාපානස්සතිකථානන්තරං කථිතාය ඉන්ද්‍රියකථාය අප්‍රබ්බත්ථානුවණ්ණනා අනුප්පත්තා. අයඤ්ඡි ඉන්ද්‍රියකථා ආනාපානස්සතිභාවනාය උපකාරකානං ඉන්ද්‍රියානං අභාවෙ ආනාපානස්සතිභාවනාය අභාවතො තදුපකාරකානං ඉන්ද්‍රියානං විසොධනාදිවිධිදස්සනත්ථං. ආනාපානස්සතිකථානන්තරං කථිතාති තඤ්ච කථෙතබ්බං ඉන්ද්‍රියකථං අත්තනා භගවතො සම්මුඛා සුතං විඤ්ඤානාධිප්පායසුත්තන්තිකදෙසනං පුබ්බභිගමං කත්වා තදත්ථප්පකාසනවසෙන කථෙතුකාමො පයමං තාව එවං මෙ සුතන්තිආදිමාහ.

තත්ථ එවන්ති නිපාතපදං. මෙතිආදීනි නාමපදානි. විහරතීති එත්ථ වි-ඉති උපසග්ගපදං, හරතීති ආබ්‍යාතපදන්ති ඉමිනා තාව නයෙන පදවිභාගො වෙදිතබ්බො.

අත්ථතො පන උපමුපදෙසගරහපසංසනාකාරවචනග්ගහණෙසු එවං-සද්දො දිස්සති නිදස්සනත්ථෙ ව අවධාරණත්ථෙ ව. ඉධ පන එවංසද්දො ආකාරත්ථෙ නිදස්සනත්ථෙ ව විඤ්ඤාපනෙන පවුත්තො, තථෙව අවධාරණත්ථෙ ව.

තත්ථ ආකාරත්ථෙවන එවංසද්දෙන එතමත්ථං දීපෙති — නානානායනිපුණමනෙකජ්ඣාසයසමුට්ඨානං අත්ථබ්‍යාඤ්ජනසම්පන්නං විවිධපාටිභාරියං ධම්මත්ථදෙසනාපටිවෙධගම්භීරං සබ්බසත්තානං සකසකභාසානුරූපතො සොතපට්ඨාගච්ඡන්තං තස්ස භගවතො වචනං සබ්බප්පකාරෙන කො සමත්ථො විඤ්ඤාතුං, සබ්බථාමෙන පන සොතුකාමතං ජනෙත්වාපි එවං මෙ සුතං, මයාපි එකෙනාකාරෙන සුතන්ති.

නිදස්සනත්ථෙවන “නාහං සයම්භූ, න මයා ඉදං සවිජ්ඣත”න්ති අත්තානං පරිමොචෙන්තො “එවං මෙ සුතං, මයාපි එවං සුත”න්ති ඉදානි වත්තබ්බං සකලං සුත්තං නිදස්සෙති.

අවධාරණත්ථෙවන ථෙරො සාරිපුත්තො “එතදග්ගං, භික්ඛවෙ, මම සාවකානං භික්ඛූනං මහාපඤ්ඤානං යදිදං සාරිපුත්තො”ති (අ. නි. 1.188-189), “නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකපුග්ගලම්පි සමනුපස්සාමි, යො එවං තථාගතෙන අනුත්තරං ධම්මවක්කං පවත්තිතං සම්මදෙව අනුප්පවත්තෙති යථයිදං, භික්ඛවෙ, සාරිපුත්තො. සාරිපුත්තො, භික්ඛවෙ, තථාගතෙන අනුත්තරං ධම්මවක්කං පවත්තිතං සම්මදෙව අනුප්පවත්තෙති”තිඑවමාදිනා (අ. නි. 1.187) නයෙන භගවතා පසත්ථභාවානුරූපං අත්තනො ධාරණබලං දස්සෙන්තො සත්තානං සොතුකාමතං ජනෙති “එවං මෙ සුතං, තඤ්ච බො අත්ථතො වා බ්‍යාඤ්ජනතො වා අනුනමනධිකං, එවමෙව, න අඤ්ඤා දට්ඨබ්බ”න්ති.

මෙසද්දො කරණසම්පදානසාමිඅත්ථෙසු දිස්සති. ඉධ පන “මයා සුතං, මම සුත”න්ති ව අත්ථද්වයෙ යුජ්ජති.

සුඛනීති අයංසද්දො සඋපසග්ගො අනුපසග්ගො ච
විස්සුතගමනකිලින්තඋපවිතඅනුයොගසොතවිඤ්ඤෙයොසු දිස්සති විඤ්ඤාතෙපි ච
සොතද්වාරානුසාරෙන. ඉධ පනස්ස සොතද්වාරානුසාරෙන උපධාරිතනීති චා
උපධාරණනීති චා අත්ථො. මෙ-සද්දස්ස හි මයාතිඅත්ථෙ සති “එවං මයා සුතං
සොතද්වාරානුසාරෙන උපධාරිත”නීති යුජ්ජති, මමාතිඅත්ථෙ සති “එවං මම සුතං
සොතද්වාරානුසාරෙන උපධාරණ”නීති යුජ්ජති.

අපිච “එවං මම සුත”නීති අත්තනා උප්පාදිතභාවං අප්පට්ඨානන්තො
පුරිමසවනං විවරන්තො “සම්මුඛා පටිග්ගහිතමිදං මයා තස්ස භගවතො
චතුචෙසාරජ්ජවිසාරදස්ස දසබ්බධරස්ස ආසහට්ඨානට්ඨායිනො සිහනාදනාදිනො
සබ්බසත්තුත්තමස්ස ධම්මිස්සරස්ස ධම්මරාජස්ස ධම්මාධිපතිනො ධම්මදීපස්ස
ධම්මසරණස්ස සද්ධම්මචරචක්කවත්තීනො සම්මාසම්බුද්ධස්ස චචනං, න එත්ථ
අත්ථෙ චා ධම්මෙ චා පදෙ චා බ්‍යඤ්ජනෙ චා කඬ්ඛා චා විමති චා කාතබ්බා”ති
ඉමස්මිං ධම්මෙ අස්සද්ධියං විනාසෙති, සද්ධාසම්පදං උප්පාදෙතිති. තෙනෙනං
වුච්චති –

“විනාසයති අස්සද්ධං, සද්ධං වඬ්ඨෙති සාසනෙ;
එවං මම සුතම්චිචෙවං, වදං ගොතමසාවකො”ති.

එකනීති ගණනපරිච්ඡෙදනිද්දෙසො. සමයන්ති පරිච්ඡින්නනිද්දෙසො. එකං
සමයන්ති අනියමිතපරිදිපනං. තත්ථ සමයසද්දො –

සමවායෙ බණ්ණ කාලෙ, සමුහෙ හෙතුදිට්ඨිසු;
පටිලාහෙ පහානෙ ච, පටිච්චෙධෙ ච දිස්සති.

ඉධ පනස්ස කාලො අත්ථො. තෙන
සංවච්ඡරඋතුමාසද්ධමාසරත්තින්දිවසුබ්බණ්ණමජ්ඣන්තිකසායන්හපඨම-
මජ්ඣිමපච්ඡිමයාමමුහුත්තාදීසු කාලජ්ජහෙදභූතෙසු සමයෙසු එකං සමයන්ති
දීපෙති.

තත්ථ කිඤ්චාපි එතෙසු සංවච්ඡරාදීසු සමයෙසු යං යං සුත්තං යමිහි යමිහි
සංවච්ඡරෙ උතුමිහි මාසෙ පක්ඛෙ රත්තිභාගෙ දිවසභාගෙ චා වුත්තං, සබ්බං තං
ථෙරස්ස සුවිදිතං සුවචත්ථාපිතං පඤ්ඤාය. යස්මා පන “එවං මම සුතං
අසුකසංවච්ඡරෙ අසුකඋතුමිහි අසුකමාසෙ අසුකපක්ඛෙ අසුකරත්තිභාගෙ
අසුකදිවසභාගෙ චා”ති එවං වුත්තෙ න සක්කා සුබ්බෙත ධාරෙතුං චා උද්දිසිතුං චා
උද්දිසාපෙතුං චා, බහු ච වත්තබ්බං හොති, තස්මා එකෙනෙව පදෙන තමත්ථං
සමොධානෙත්වා “එකං සමය”නීති ආහ.

යෙ චා ඉමෙ ගබ්භොක්කන්තිසමයො ජාතිසමයො සංවෙගසමයො
අහිනික්ඛමනසමයො දුක්කරකාරිකසමයො මාරව්ජයසමයො අහිසම්බොධිසමයො
දිට්ඨධම්මසුබ්බචාරසමයො දෙසනාසමයො පරිනිබ්බානසමයොතිඑවමාදයො

හගවතො දෙවමනුස්සෙසු අතිවිය පකාසා අනෙකකාලප්පහෙදා එව සමයා, තෙසු සමයෙසු දෙසනාසමයසඬිබාතං එකං සමයන්ති දීපෙනි. යො වායං ඤාණකරුණාකිව්වසමයෙසු කරුණාකිව්වසමයො, අත්තනිතපරනිතපටිපත්තිසමයෙසු පරනිතපටිපත්තිසමයො, සන්නිපතිතානං කරණියද්වයසමයෙසු ධම්මිකථාසමයො, දෙසනාපටිපත්තිසමයෙසු දෙසනාසමයො, තෙසුපි සමයෙසු අඤ්ඤතරං සමයං සන්ධාය ‘එකං සමය’න්ති ආහ.

යස්මා පන ‘එකං සමය’න්ති අව්චන්තසංයොගත්ථො සම්භවති. යඤ්ඤි සමයං හගවා ඉමං අඤ්ඤං වා සුත්තන්තං දෙසෙසි, අව්චන්තමෙව තං සමයං කරුණාවිභාරෙන විභාසි, තස්මා තදන්තථොපානනත්ථං ඉධ උපයොගවචනනිද්දෙසො කතොති.

තෙනෙතං වුව්චති –

“තං තං අත්තමපෙක්ඛිත්වා, භුම්මෙන කරණෙන ව;
අඤ්ඤත්වං සමයො වුත්තො, උපයොගෙන සො ඉධා”ති.

පොරාණා පන වණ්ණයන්ති – “තස්මිං සමයෙ”ති වා “තෙන සමයෙනා”ති වා “තං සමය”න්ති වා අභිලාපමත්තහෙදො එස, සබ්බත්ථ භුම්මමෙවත්ථොති. තස්මා “එකං සමය”න්ති වුත්තෙපි “එකස්මිං සමයෙ”ති අත්ථො වෙදිතබ්බො.

හගවාති ගරු. ගරුඤ්ඤි ලොකෙ “හගවා”ති වදන්ති. අයඤ්ච සබ්බගුණවිසිට්ඨතාය සබ්බසත්තානං ගරු, තස්මා “හගවා”ති වෙදිතබ්බො. පොරාණෙහිපි වුත්තං –

“හගවාති වචනං සෙට්ඨං, හගවාති වචනමුත්තමං;
ගරු ගාරවයුත්තො සො, හගවා තෙන වුව්චතී”ති.

අපිච –

“භාග්‍යවා හග්ගවා යුත්තො, හගෙහි ව විහත්තවා;
හත්තවා වත්තගමනො, හවෙසු හගවා තතො”ති. –

ඉමිස්සාපි ගාථාය වසෙන අස්ස පදස්ස චිත්ථාරතො අත්ථො වෙදිතබ්බො. සො ව විසුද්ධිමග්ගෙ බුද්ධානුස්සතිනිද්දෙසෙ (විසුද්ධි. 1.123 ආදයො) වුත්තොයෙව.

එත්තාවතා චෙන්ථ එවන්ති වචනෙන දෙසනාසම්පත්තිං නිද්දිසති, මෙ සුතන්ති සාවකසම්පත්තිං, එකං සමයන්ති කාලසම්පත්තිං, හගවාති දෙසකසම්පත්තිං.

සාවත්ථියන්ති එත්තං ව සවත්ථස්ස ඉසිතො නිවාසට්ඨානභූතා නගරී සාවත්ථී, යථා කාකන්දී මාකන්දීති එවං තාව අක්ඛරවිත්තකා. අට්ඨකථාවරියා පන භණන්ති

– යං කිඤ්චි මනුස්සානං උපභොගපරිභොගං සබ්බමෙත්ථ අත්ථිති සාවත්ථී,
සත්ථසමායොගෙ ච කිං භණ්ඩමත්ථිති පුච්ඡිතෙ සබ්බමත්ථිතිපි වචනමුපාදාය
සාවත්ථී.

“සබ්බදා සබ්බුපකරණං, සාවත්ථියං සමොභිතං;
තස්මා සබ්බමුපාදාය, සාවත්ථිති පවුච්චති” ති. –

තස්සං සාවත්ථියං. සමීපත්ථෙ භූමිමච්චනං. විහරතීති අවිසෙසෙන
ඉරියාපථදිබ්බබ්බුභ්මඅරියවිභාරෙසු අඤ්ඤතරවිභාරසමඬගිපරිදීපනමෙතං, ඉධ පන
යානගමනාසනසයනප්පහෙදෙසු ඉරියාපථෙසු
අඤ්ඤතරඉරියාපථසමායොගපරිදීපනං. තෙන යිතොපි ගච්ඡන්තොපි නිසින්නොපි
සයානොපි භගවා “විහරති” වචෙව වෙදිතබ්බො. සො හි භගවා එකං
ඉරියාපථබ්බතං අඤ්ඤෙන ඉරියාපථෙන විච්ඡින්නදිත්වා අපරිපතන්නමත්තභාවං
හරති පවත්තෙති, තස්මා “විහරති” ති වුච්චති.

ජෙතවනෙති එත්ථ අත්තනො පච්චත්ථිකජනං ජිනාතීති ජෙතො, රඤ්ඤො වා
අත්තනො පච්චත්ථිකජනෙ ජිතෙ ජාතොති ජෙතො, මඬගලකමායනය වා තස්ස
එවංනාමමෙව කතන්ති ජෙතො, වනයතීති වනං, අත්තසම්පදාය සත්තානං භත්තිං
කාරෙති, අත්තති සිනෙහං උප්පාදෙතීති අත්ථො. වනුතෙ ඉති වා වනං,
නානාවිධකුසුමගන්ධසම්මොදමත්තකොකිලාදිවිභඩ්ගාහිරුතෙහි
මන්දමාරුතවලිතරුක්ඛසාබාවිටපපල්ලවපලාසෙහි “එථ මං පරිභුඤ්ජ්ජා” ති
පාණිනො යාවති වියාති අත්ථො. ජෙතස්ස වනං ජෙතවනං. තඤ්ඤි ජෙතෙන
රාජකුමාරෙන රොපිතං සංවද්ධිතං පරිපාලිතං, සො ච තස්ස සාමී අභොසි, තස්මා
ජෙතවනන්ති වුච්චති. තස්මිං ජෙතවනෙ. වනඤ්ච නාම රොපිමං සයංජාතන්ති
දුට්ඨං. ඉදඤ්ච වෙච්චනාදීනි ච රොපිමානි, අන්ධවනමභාවනාදීනි සයංජාතානි.

අනාථපිණ්ඩිකස්ස ආරාමෙති සුදත්තො නාම සො ගහපති මාතාපිතුහි
කතනාමවසෙන. සබ්බකාමසම්ද්ධතාය පන විගතමච්ඡෙරතාය
කරුණාදිගුණසමඬගිතාය ච නිව්චකාලං අනාථානං පිණ්ඩමදාසී, තෙන
අනාථපිණ්ඩිකොති සඬබ්බං ගතො. ආරමන්ති එත්ථ පාණිනො, විසෙසෙන වා
පබ්බජිතාති ආරාමො, තස්ස පුප්ඵළාදියොහාය
නාතිදුරනච්චාසන්නතාදිපඤ්චවිධසෙනාසනඬගසම්පත්තියා ච තතො තතො ආගම්ම
රමන්ති අහිරමන්ති, අනුක්කණ්ඨිතා හුත්වා නිවසන්තීති අත්ථො. චුත්තජ්ජකාරාය
වා සම්පත්තියා තත්ථ තත්ථ ගතෙපි අත්තනො අබ්භන්තරං ආනෙත්වා රමාපෙතීති
ආරාමො. සො හි අනාථපිණ්ඩිකෙන ගහපතිනා ජෙතස්ස රාජකුමාරස්ස භත්ථනො
අට්ඨාරසහි හිරඤ්ඤකොට්ඨි කොට්ඨස්ත්ථරෙන කීණිත්වා අට්ඨාරසහි
හිරඤ්ඤකොට්ඨි සෙනාසනානි කාරාපෙත්වා අට්ඨාරසහි හිරඤ්ඤකොට්ඨි
විහාරමහං නිට්ඨාපෙත්වා එවං චතුපඤ්ඤාසහිරඤ්ඤකොට්ඨිවචාගෙන
බුද්ධජ්ජමුඛස්ස හික්ඛුසඬ්ඝස්ස නියාදිතො, තස්මා “අනාථපිණ්ඩිකස්ස
ආරාමො” ති වුච්චති. තස්මිං අනාථපිණ්ඩිකස්ස ආරාමෙ.

එත්ථ ව “ජෙනවනෙ” තිවවනං පුරිමසාමිපරිකිත්තනං, “අනාඨපිණ්ඩිකස්ස ආරාමෙ” ති පච්ඡිමසාමිපරිකිත්තනං. කිමෙනෙසං පරිකිත්තනෙ පයොජනන්ති? පුඤ්ඤකාමානං දිට්ඨානුගතිආපජ්ජනං. තත්ථ හි ද්වාරකොට්ඨකපාසාදමාපනෙ භූමිවික්කයලද්ධා අට්ඨාරස හිරඤ්ඤකොට්ඨො අනෙකකොට්ඨග්ගනකා රුක්ඛා ව ජෙනස්ස පරිච්චාගො, චතුපඤ්ඤාස හිරඤ්ඤකොට්ඨො අනාඨපිණ්ඩිකස්ස. ඉති තෙසං පරිකිත්තනෙන එවං පුඤ්ඤකාමා පුඤ්ඤානි කරොන්තිති දස්සෙන්නො ආයස්මා සාරිපුත්තො අඤ්ඤෙපි පුඤ්ඤකාමෙ තෙසං දිට්ඨානුගතිආපජ්ජනෙ නියොජෙති.

තත්ථ සියා – යදි තාව භගවා සාවත්ථියං විහරති, “ජෙනවනෙ අනාඨපිණ්ඩිකස්ස ආරාමෙ” ති න වත්තබ්බං. අථ තත්ථ විහරති, “සාවත්ථිය” න්ති න වත්තබ්බං. න හි සක්කා උභයත්ථ එකං සමයං විහරිතුන්ති. න ඛො පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං, නනු අවොචුම්භ “සමීපත්ථෙ භූමිමච්චන” න්ති. තස්මා යථා ගඬිගායමුනාදීනං සමීපෙ ගොයුථානි වරන්තානි “ගඬිගාය වරන්ති, යමුනාය වරන්ති” ති වුච්චන්ති, එවමිධාපි යදිදං සාවත්ථියා සමීපෙ ජෙනවනං අනාඨපිණ්ඩිකස්ස ආරාමො, තත්ථ විහරන්තො වුච්චති “සාවත්ථියං විහරති ජෙනවනෙ අනාඨපිණ්ඩිකස්ස ආරාමෙ” ති. ගොවරගාමනිදස්සනත්ථං හිස්ස සාවත්ථිවචනං, පබ්බජිතානුරූපනිවාසට්ඨානනිදස්සනත්ථං සෙසවචනං.

තත්ථ සාවත්ථිකිත්තනෙන ආයස්මා සාරිපුත්තො භගවතො ගහට්ඨානුග්ගහකරණං දස්සෙති, ජෙනවනාදිකිත්තනෙන පබ්බජිතානුග්ගහකරණං. තථා පුරිමෙන පච්චයග්ගහණතො අත්තකිලමථානුයොගවිචජ්ජනං, පච්ඡිමෙන වත්ථුකාමජ්ජහානතො කාමසුඛල්ලිකානුයොගවිචජ්ජනුපායං. අථ වා පුරිමෙන ව ධම්මදෙසනාහියොගං, පච්ඡිමෙන විවෙකාධිමුත්තිං. පුරිමෙන කරුණාය උපගමනං, පච්ඡිමෙන පඤ්ඤාය අපගමනං. පුරිමෙන සත්තානං හිතසුඛනිජ්ජාදනාධිමුත්තනං, පච්ඡිමෙන පරහිතසුඛකරණෙ නිරූපලෙපනං. පුරිමෙන ධම්මිකසුඛාපරිච්චාගනිමිත්තං ඵාසුචිහාරං, පච්ඡිමෙන උත්තරිමනුස්සධම්මානුයොගනිමිත්තං. පුරිමෙන මනුස්සානං උපකාරබහුලතං, පච්ඡිමෙන දෙවානං. පුරිමෙන ලොකෙ ජාතස්ස ලොකෙ සංවද්ධිභාවං, පච්ඡිමෙන ලොකෙන අනුපලිත්තනං. පුරිමෙන “එකපුග්ගලො, හික්ඛවෙ, ලොකෙ උජ්ජජ්ජමානො උජ්ජජ්ජති බහුජනහිතාය බහුජනසුඛාය ලොකානුකම්පාය අත්ථාය හිතාය සුඛාය දෙවමනුස්සානං. කතමො එකපුග්ගලො? තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො” ති (අ. නි. 1.170) වචනතො යදත්ථං භගවා උජ්ජන්තො, තදත්ථපරිදීපනං, පච්ඡිමෙන යත්ථ උජ්ජන්තො, තදනුරූපවිහාරපරිදීපනං. භගවා හි පයමං ලුම්ඛිනිවනෙ, දුතියං බොධිමණ්ඩෙති ලොකියලොකුත්තරස්ස උජ්ජන්තියා වනෙයෙව උජ්ජන්තො, තෙනස්ස වනෙයෙව විහාරං දස්සෙතීති එවමාදිනා නයෙනෙත්ථ අත්ථයොජනා වෙදිතබ්බා.

තත්තාති දෙසකාලපරිදීපනං. තඤ්චි යං සමයං විහරති, තත්ත සමයෙ, යස්මිඤ්ච ජෙනවනෙ විහරති, තත්ත ජෙනවනෙති දීපෙති. භාසිතබ්බයුත්තෙ වා දෙසකාලෙ

දීපෙනි. න හි හගවා අයුත්තෙ දෙසෙ කාලෙ වා ධම්මං දෙසෙනි. “අකාලො බො තාව බාහියා” තිආදි (උදා. 10) වෙන්ථ සාධකං. බොති පදපුරුණමත්තෙ අවධාරණත්ථෙ ආදිකාලත්ථෙ වා නිපාතො. හගවාති ලොකගරුදීපනං. හික්ඛුති කථාසවනායුත්තපුග්ගලවචනං. අපිවෙන්ථ “හික්ඛකොති හික්ඛු, හික්ඛාවරියං අජ්ඣුපගතොති හික්ඛු” තිආදිනා (විහ. 510; පාරා. 45) නයෙන වචනත්ථො වෙදිතබ්බො. ආමන්තෙසීති ආලපි අභාසි සම්බොධෙසි, අයමෙන්ථ අත්ථො. අඤ්ඤත්‍ර පන ඤාපනෙපි පක්කොසනෙපි. හික්ඛවොති ආමන්තනාකාරදීපනං. තෙන තෙසං හික්ඛුනං. හික්ඛනසීලතාහික්ඛනධම්මතාහික්ඛනෙසාධුකාරිතාදිගුණයොගසිද්ධෙන වචනෙන භීතාධිකජනසෙවිතං වුත්තිං පකාසෙන්තො උද්ධතදීනභාවනිග්ගහං කරොති. “හික්ඛවො” ති ඉමිනා ව කරුණාවිජ්ජාරසොම්මභදයනගනනිපාතපුබ්බභිගමෙන වචනෙන තෙ අත්තනො මුබාහිමුබෙ කරොන්තො තෙනෙව කථෙතුකම්මාදීපකෙන වචනෙන තෙසං සොතුකම්මානං ජනෙති. තෙනෙව ව සම්බොධනත්ථෙවන වචනෙන සාධුකසවනමනසිකාරෙපි තෙ නියොජෙති. සාධුකසවනමනසිකාරායත්තා හි සාසනසම්පත්ති.

අපරෙසු දෙවමනුස්සෙසු විජ්ජමානෙසු කස්මා හික්ඛුයෙව ආමන්තෙසීති වෙ? ජෙට්ඨසෙට්ඨාසන්තසදාසන්තිහිතභාජනභාවතො. සබ්බපරිසසාධාරණා හි හගවතො ධම්මදෙසනා. පරිසාය ව ජෙට්ඨා හික්ඛු පයමුජ්ජන්තත්තා, සෙට්ඨා අනගාරියභාවං ආදිං කත්වා සත්ථු වරියානුවිධායකත්තා සකලසාසනපටිග්ගාහකත්තා ව, ආසන්නා තත්ථ නිසින්තෙසු සත්ථුසන්තිකත්තා, සදාසන්තිහිතා සත්ථුසන්තිකාවචරත්තා, ධම්මදෙසනාය ව තෙ එව භාජනං යථානුසිට්ඨං පටිපත්තිසබ්භාවතො.

තත්ථ සියා – කිමත්ථං පන හගවා ධම්මං දෙසෙන්තො පයමං හික්ඛු ආමන්තෙසි, න ධම්මමෙව දෙසෙසීති? සතිජනනත්ථං. පරිසාය හි හික්ඛු අඤ්ඤං චින්තෙන්තාපි වික්ඛිත්තචිත්තාපි ධම්මං පච්චවෙක්ඛන්තාපි කම්මට්ඨානං මනසිකරොන්තාපි නිසින්තා භොන්ති, තෙ අනාමන්තෙත්වා ධම්මෙ දෙසියමානෙ “අයං දෙසනා කිංනිදානා කිංපච්චයා කතමාය අත්ථුජ්ජත්තියා දෙසිතා” ති සල්ලක්ඛෙතුං අසක්කොන්තා වික්ඛෙපං ආපජ්ජෙය්‍යං, දුග්ගහිතං වා ගණ්භෙය්‍යං. තෙන තෙසං සතිජනනත්ථං හගවා පයමං ආමන්තෙන්වා පච්ඡා ධම්මං දෙසෙනි.

හදන්තෙති ගාරවච්චනමෙතං, සත්ථුනො පටිච්චනදානං වා. අපිවෙන්ථ “හික්ඛවො” ති වදමානො හගවා තෙ හික්ඛු ආලපති, “හදන්තෙ” ති වදමානා තෙ හගවන්තං පච්චාලපන්ති. තථා “හික්ඛවො” ති හගවා ආභාසති, “හදන්තෙ” ති තෙ පච්චාභාසන්ති. “හික්ඛවො” ති පටිච්චනං දාපෙනි, හදන්තෙති පටිච්චනං දෙන්නි. තෙ හික්ඛුති යෙ හගවා ආමන්තෙසි. හගවතො පච්චස්සොසුන්ති හගවතො ආමන්තනං පටිඅස්සොසුං, අහිමුබා හුත්වා සුණිංසු සම්පට්ඨිජිංසු පටිග්ගහෙසුන්ති අත්ථො. හගවා එතදවොචාති හගවා එතං ඉදානි වත්තබ්බං සකලසුත්තං අවොච.

එත්තාවතා ව යං ආයස්මතා සාරිපුත්තෙන
 කමලකුචලයුජ්ජලවිමලසාදුරසසලිලාය පොක්ඛරණියා සුඛාවතරණත්ථං
 නිමමලසිලාතලරවනවිලාසසොපානං
 විජ්ජකිණ්ණමුත්තාජාලසදිසවාලිකාකිණ්ණපණ්ඩරභූමිභාගං තිත්ථං විය,
 සුවිහත්තභිත්තිවිචිත්‍රවෙදිකාපරික්ඛිත්තස්ස නක්ඛත්තපථං ඵ්ඨිතුකාමතාය විය,
 විජම්භිතසමුස්සයස්ස පාසාදවරස්ස සුඛාරොහණත්ථං
 දන්තමයසණ්භමුදුළුලකකඤ්චනලතාවිනද්ධමණිගණප්පභාසමුදයුජ්ජලසොභං
 සොපානං විය,
 සුවණ්ණවලයනුපුරාදිසඬිසට්ටනසද්දසම්මිස්සිතකථිතභසිතමධුරස්සරගෙහජනවිවරි
 තස්ස උළාරිස්සරියවිභවසොභිතස්ස මහාසරස්ස සුඛජ්ජවෙසනත්ථං
 සුවණ්ණරජතමණිමුත්තාපවාළාදිජුතිවිසදවිජ්ජොතිතසුජ්ජනිට්ඨිතවිසාලද්වාරකවාටං
 මහාද්වාරං විය අත්ථබ්බාඤ්ජනසම්පන්නස්ස බුද්ධානං
 දෙසනාඤ්ඤාණගම්භීරභාවසංසුචකස්ස ඉමස්ස සුත්තස්ස සුඛාවගාහණත්ථං
 කාලදෙසදෙසකපරිසාපදෙසපටිමණ්ඩිතං නිදානං භාසිතං, තස්ස අත්ථවණ්ණනා
 සමත්තා.

සුත්තන්තෙ පඤ්චාති ගණනපරිච්ඡේදො. ඉමානි ඉන්ද්‍රියානීති
 පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. ඉන්ද්‍රියට්ඨො හෙට්ඨා චුත්තො.

185. ඉදානි ඉමං සුත්තන්තං දස්සෙත්වා ඉමස්මිං සුත්තන්තෙ චුත්තානං
 ඉන්ද්‍රියානං විසුද්ධිභාවනාවිධානං භාවිතත්තං පටිජ්ජස්සද්ධිඤ්ච දස්සෙතුකාමො
 ඉමානි පඤ්චින්ද්‍රියානීතිආදිමාහ. තත්ථ විසුජ්ඣන්තීති විසුද්ධිං පාපුණන්ති.
 අස්සද්ධෙති තීසු රතනෙසු සද්ධාවිරහිතෙ. සද්ධෙති තීසු රතනෙසු සද්ධාසම්පන්නෙ.
 සෙවතොති විත්තෙන සෙවන්තස්ස. භජතොති උපසඬිකමන්තස්ස. පයිරුපාසතොති
 සක්කච්චං උපනිසිදන්තස්ස. පසාදනීයෙ සුත්තන්තෙති පසාදජනකෙ
 රතනත්තයගුණපටිසංයුත්තෙ සුත්තන්තෙ. කුසිතෙති කුච්ඡිතෙන ආකාරෙන
 සිදන්තීති කුසිදා, කුසිදා එව කුසිතා. තෙ කුසිතෙ. සම්මජ්ජධානෙති
 චතුකිච්චසාධකවීරියපටිසංයුත්තසුත්තන්තෙ. මුට්ඨස්සතීති නට්ඨස්සතිකෙ.
 සතිපට්ඨානෙති සතිපට්ඨානාධිකාරකෙ සුත්තන්තෙ. ඤානවිමොක්ඛෙති
 චතුත්ථජ්ඣානඅට්ඨවිමොක්ඛෙතිවිධවිමොක්ඛාධිකාරකෙ සුත්තන්තෙ. දුජ්ජඤ්ඤෙති
 නිජ්ජඤ්ඤෙ, පඤ්ඤාභාවතො වා දුට්ඨා පඤ්ඤා එතෙසන්ති දුජ්ජඤ්ඤා. තෙ
 දුජ්ජඤ්ඤෙ. ගම්භීරඤ්ඤාණවරියන්ති චතුසච්චපටිච්චසමුජ්ජපාදාදිපටිසංයුත්තෙ
 සුත්තන්තෙ, ඤාණකථාසදිසෙ වා. සුත්තන්තක්ඛන්ධෙති සුත්තන්තකොට්ඨාසෙ.
 අස්සද්ධියන්තිආදිසු අස්සද්ධියන්ති අස්සද්ධිභාවං. අස්සද්ධියෙ ආදීනවදස්සාවී
 අස්සද්ධියං පජහන්තො සද්ධිත්තියං භාවෙති, සද්ධිත්තියෙ ආනිසංසදස්සාවී
 සද්ධිත්තියං භාවෙත්තො අස්සද්ධියං පජහති. එස නයො සෙසෙසු. කොසජ්ජන්ති
 කුසිතභාවං. පමාදන්ති සතිවිජ්ජවාසං. උද්ධච්චන්ති උද්ධතභාවං, වික්ඛෙපන්ති
 අත්ථො. පභීනත්තාති අජ්ජනාවසෙන ඤානපාරිපුරියා පභීනත්තා. සුජ්ජභීනත්තාති
 චුට්ඨානගාමිතිවසෙන විපස්සනාපාරිපුරියා සුචුට්ඨ පභීනත්තා. භාවිතං භොති
 සුභාවිතන්ති චුත්තක්කමෙනෙව යොජෙතඛිඛං. විපස්සනාය හි විපක්ඛවසෙන

පහිනත්තා “සුප්පහිනත්තා” ති වත්තුං යුජ්ජති. තස්මායෙව ච “සුභාවිත” ත්ති, න තථා කුමානෙන. යස්මා පන පහාතබ්බානං පහානෙන භාවනාසිද්ධි, භාවනාසිද්ධියා ච පහාතබ්බානං පහානසිද්ධි හොති, තස්මා යමකං කත්වා නිද්දිට්ඨං.

186. පටිප්පස්සද්ධිවාරො භාවිතානි චෙව හොන්ති සුභාවිතානි වාති භාවිතානංයෙව සුභාවිතතා. පටිප්පස්සද්ධානි ච සුප්පටිප්පස්සද්ධානි වාති පටිප්පස්සද්ධානංයෙව සුප්පටිප්පස්සද්ධතා වුත්තා. එලක්ඛණෙ මග්ගකිව්වනිබ්බත්තිවසෙන භාවිතතා පටිප්පස්සද්ධතා ච චෙදිතබ්බා. සමුච්ඡෙදවිසුද්ධියොති මග්ගවිසුද්ධියොයෙව. පටිප්පස්සද්ධිවිසුද්ධියොති එලවිසුද්ධියො එව.

ඉදානි තථා වුත්තවිධානානි ඉන්ද්‍රියානි කාරකපුග්ගලවසෙන යොජෙත්වා දස්සෙතුං කතිනං පුග්ගලානන්තිආදිමාහ. තත්ථ සවනෙන බුද්ධොති සම්මාසම්බුද්ධතො ධම්මකථාසවනෙන චතුසච්චං බුද්ධවා, ඤාතවාති අත්ථො. ඉදං භාවිතින්ද්‍රියභාවස්ස කාරණවචනං. භාවනාහිසමයවසෙන හි මග්ගස්ස බුද්ධත්තා එලක්ඛණෙ භාවිතින්ද්‍රියො හොති. අට්ඨන්තම්පි අරියානං තථාගතස්ස සාවකත්තා විසෙසෙත්වා අරහත්තඵලට්ඨමෙව දස්සෙත්තො බිණ්ණාසවොති ආහ. සොයෙව හි සබ්බකිව්වනිජ්ඣත්තියා භාවිතින්ද්‍රියොති වුත්තො. ඉතරෙපි පන තංතංමග්ගකිව්වනිජ්ඣත්තියා පරියායෙන භාවිතින්ද්‍රියා එව. තස්මා එව ච චතුසු එලක්ඛණෙසු “පඤ්චින්ද්‍රියානි භාවිතානි චෙව හොන්ති සුභාවිතානි වා” ති වුත්තං. යස්මා පන තෙසං උපරිමග්ගත්ථාය ඉන්ද්‍රියභාවනා අත්ථියෙව, තස්මා තෙ න නිජ්ජපරියායෙන භාවිතින්ද්‍රියා. සයං භූතට්ඨෙතාති අනාවරියො හුත්වා සයමෙව අරියාය ජාතියා භූතට්ඨෙත ජාතට්ඨෙත හගවා. සොපි හි භාවනාසිද්ධිවසෙන එලක්ඛණෙ සයම්භූ නාම හොති. එවං සයං භූතට්ඨෙත භාවිතින්ද්‍රියො. අජ්ජමෙය්‍යට්ඨෙතාති අනන්තගුණයොගතො පමාණෙතුං අසක්කුණෙය්‍යට්ඨෙත. හගවා එලක්ඛණෙ භාවනාසිද්ධිතො අජ්ජමෙය්‍යොති. තස්මායෙව භාවිතින්ද්‍රියො.

පට්ඨසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා

187. පුන අඤ්ඤං සුත්තන්තං නික්ඛිපිත්වා ඉන්ද්‍රියවිධානං නිද්දිසිතුකාමො පඤ්චිමානි, හික්ඛවෙතිආදිකං සුත්තන්තං දස්සෙති. තත්ථ යෙ හි කෙවීති අනවසෙසපරියාදානං, හි-කාරො පදපුරණමත්තෙ නිපාතො. සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වාති ලොකවොහාරවසෙන වුත්තං. සමුදයන්ති පච්චයං. අත්ථභිගමන්ති උජ්ජන්තානං අභාවගමනං, අනුජ්ජන්තානං අනුජ්ජාදං වා. අස්සාදන්ති ආනිසංසං. ආදීනවන්ති දොසං. නිස්සරණන්ති නිග්ගමනං. යථාභූතන්ති යථාසභාවං. සමණෙසුති සම්මතපාපෙසු. සමණසම්මතානි න මයා සමණානි සම්මතා. “සම්මතා” ති වත්තමානකාලවසෙන වුවිචමානෙ සද්දලක්ඛණවසෙන “මෙ” ති එත්ථ සාම්ච්චනමෙව හොති. බ්‍රාහ්මණෙසුති බාහිතපාපෙසු. සාමඤ්ඤත්ථන්ති

සමභාවස්ස අත්ථං. බ්‍රහ්මඤ්ඤත්ථන්ති බ්‍රාහ්මභාවස්ස අත්ථං. ද්වයෙනාපි
 අරහත්තඵලමෙව වුත්තං. අථ වා සාමඤ්ඤත්ථන්ති හෙට්ඨා තීණි ඵලානි.
 බ්‍රහ්මඤ්ඤත්ථන්ති අරහත්තඵලං. සාමඤ්ඤබ්‍රහ්මඤ්ඤත්ති හි අරියමග්ගොයෙව.
 දිට්ඨෙව ධම්මෙති පච්චක්ඛෙයෙව අත්තභාවෙ. සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වාති
 අත්තනායෙව අධිකෙන ඤාණෙන පච්චක්ඛං කත්වා. උපසම්පජ්ජාති පාපුණිත්වා,
 නිජ්ජාදෙන්වා වා.

188. සුත්තන්තනිද්දෙසෙ පයමං ඉන්ද්‍රියසමුදයාදීනං පහෙදගණනං පුච්ඡිත්වා
 පුන පහෙදගණනා විස්සජ්ජිතා. තත්ථ අසිතිසතන්ති අසිතිඋත්තරං සතං. පණ්ඩිතෙහි
 “අසිතිසත”න්ති වුත්තෙහි ආකාරෙහිති යොජනා.

පුන පහෙදගණනාපුච්ඡාපුබ්බභිගමෙ ගණනානිද්දෙසෙ අධිමොක්ඛත්ථායාති
 අධිමුච්චනත්ථාය සද්දහනත්ථාය. ආවජ්ජනාය සමුදයොති
 මනොද්වාරාවජ්ජනවිත්තස්ස සමුදයො. සද්ධිත්තියස්ස සමුදයොති සද්ධිත්තියස්ස
 පච්චයො, සද්ධං උප්පාදෙස්සාමිති පුබ්බභාගාවජ්ජනං සද්ධිත්තියස්ස
 උපනිස්සයපච්චයො, සද්ධිත්තියජවනස්ස ආවජ්ජනං පයමස්ස ජවනස්ස
 අනන්තරපච්චයො, දුතියජවනාදීනං උපනිස්සයපච්චයො. අධිමොක්ඛවසෙනාති
 ඡන්දසම්පයුත්තඅධිමොක්ඛවසෙන. ඡන්දස්ස සමුදයොති පුබ්බභාගාවජ්ජනපච්චයො
 උප්පන්නස්ස අධිමොක්ඛසම්පයුත්තස්ස යෙවාපනකභූතස්ස ධම්මච්ඡන්දස්ස
 සමුදයො. සො පන සද්ධිත්තියස්ස
 සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන පච්චයො හොති,
 ඡන්දාධිපතිකාලෙ අධිපතිපච්චයො ච හොති, සොයෙව දුතියස්ස
 අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයාසෙවනනත්ථිවිගතවසෙන පච්චයො
 හොති. ඉමිනාව නයෙන මනසිකාරස්සපි යොජනා කාතබ්බා. කෙවලඤ්ඤෙත්ථ
 මනසිකාරොති සාරණලක්ඛණො යෙවාපනකමනසිකාරො. අධිපතිපච්චයනා පනස්ස
 න හොති. සම්පයුත්තෙසු ඉමෙසං ද්විත්තංයෙව ගහණං බලවපච්චයත්තාති
 වෙදිතබ්බං. සද්ධිත්තියස්ස වසෙනාති භාවනාහිවුද්ධියා ඉන්ද්‍රියභාවං පත්තස්ස
 සද්ධිත්තියස්ස වසෙන. එකත්තුපට්ඨානන්ති එකාරම්මණෙ අවලභාවෙන භුසං යානං
 උපරූපරි සද්ධිත්තියස්ස පච්චයො හොති. සද්ධිත්තියෙ වුත්තනයෙනෙව
 සෙසිත්තියානිපි වෙදිතබ්බාති. එවමෙකෙකස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස චත්තාරො චත්තාරො
 සමුදයාති පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං වීසති සමුදයා හොන්ති. පුන චතුන්තං සමුදයානං
 එකෙකස්මිං සමුදයෙ පඤ්ච පඤ්ච ඉන්ද්‍රියානි යොජෙත්වා වීසති සමුදයා වුත්තා.
 පයමවීසති නානාමග්ගවසෙන දට්ඨබ්බා, දුතියවීසති එකමග්ගවසෙන දට්ඨබ්බාති
 වදන්ති. එවං චත්තාලීස ආකාරා හොන්ති. අත්ථභිගමවාරොපි ඉමිනාව නයෙන
 වෙදිතබ්බො. සො පන අත්ථභිගමො ඉන්ද්‍රියභාවනං අනනුයුත්තස්ස අප්පට්ඨිද්ධා
 පටිලාභත්ථභිගමො, ඉන්ද්‍රියභාවනාය පරිහීනස්ස පටිලද්ධපරිහානි අත්ථභිගමො,
 ඵලජ්ජත්තස්ස පටිජ්ජස්සද්ධිඅත්ථභිගමො. එකත්තඅනුපට්ඨානන්ති එකත්තෙ
 අනුපට්ඨානං.

ක. අස්සාදනිද්දෙසවණ්ණනා

189. අස්සාදනිද්දෙසෙ අස්සද්ධියස්ස අනුපට්ඨානන්ති අස්සද්ධෙ පුග්ගලෙ පරිවජ්ජයතො සද්ධෙ පුග්ගලෙ සෙවතො පසාදනීයසුත්තන්තෙ පච්චවෙක්ඛතො තත්ථ යොනිසොමනසිකාරං බහුලීකරොතො ච අස්සද්ධියස්ස අනුපට්ඨානං හොති. අස්සද්ධියපරිලාභස්ස අනුපට්ඨානන්ති එත්ථ අස්සද්ධස්ස සද්ධාකථාය පවත්තමානාය දුක්ඛං දොමනස්සං උප්පජ්ජති. අයං අස්සද්ධියපරිලාභො. අධිමොක්ඛවරියාය වෙසාරජ්ජන්ති සද්ධාවත්ථුවසෙන චා භාවනාය චා වසිජ්ජත්තස්ස සද්ධාපවත්තියා විසාරදහාවො හොති. සත්තො ච විහාරාධිගමොති සමථස්ස චා විපස්සනාය චා පටිලාභො. සුඛං සොමනස්සන්ති එත්ථ චෙතසිකසුඛභාවදස්සනත්ථං සොමනස්සවචනං. සද්ධිත්ත්වයසමුට්ඨිතපණීතරූපචුට්ඨකායස්ස කායිකසුඛමිපි ලබ්භතියෙව. සුඛසොමනස්සස්ස පධානස්සාදත්තා “අයං සද්ධිත්ත්වයස්ස අස්සාදො”ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. ඉමිනාව නයෙන සෙසිත්ත්වයස්සාදාපි යොජෙත්වා වෙදිතබ්බා.

බ. ආදීනවනිද්දෙසවණ්ණනා

190. ආදීනවනිද්දෙසෙ අනිච්චට්ඨෙයාති සද්ධිත්ත්වයස්ස අනිච්චට්ඨෙයන. සො අනිච්චට්ඨෙයා සද්ධිත්ත්වයස්ස ආදීනවොති වුත්තං හොති. ඉතරද්වයෙපි එසෙව නයො. ඉමෙ සමුදයත්ථඨිගමස්සාදාදීනවා ලොකියඉන්ත්රියානමෙවාති වෙදිතබ්බා.

ග. නිස්සරණනිද්දෙසවණ්ණනා

191. නිස්සරණනිද්දෙසෙ අධිමොක්ඛට්ඨෙයාති ආදීසු එකෙකස්මිං ඉන්ත්රියෙ පඤ්ච පඤ්ච කත්වා පඤ්චන්තං ඉන්ත්රියානං පඤ්චවිසති නිස්සරණානි මග්ගඵලවසෙන නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ තතො පණීතතරසද්ධිත්ත්වයස්ස පටිලාභාති තතො විපස්සනාක්ඛණෙ පවත්තසද්ධිත්ත්වයතො මග්ගක්ඛණෙ පණීතතරස්ස සද්ධිත්ත්වයස්ස පටිලාභවසෙන. පුරිමතරසද්ධිත්ත්වයා නිස්සටං හොතීති තස්මිං මග්ගක්ඛණෙ සද්ධිත්ත්වයං පුරිමතරතො විපස්සනාක්ඛණෙ පවත්තසද්ධිත්ත්වයතො නික්ඛන්තං හොති. ඉමිනාව නයෙන ඵලක්ඛණෙ සද්ධිත්ත්වයමිපි උභයත්ථ සෙසිත්ත්වයානිපි යොජෙතබ්බානි.

192. පුබ්බභාගෙ පඤ්චහි ඉන්ත්රියෙහීති පයමජ්ඣානුපවාලෙ පඤ්චහි ඉන්ත්රියෙහි පයමජ්ඣානාදිඅට්ඨසමාපත්තිවසෙන අට්ඨ නිස්සරණානි, අනිච්චානුපස්සනාදිඅට්ඨාරසමභාවිපස්සනාවසෙන අට්ඨාරස නිස්සරණානි, සොනාපත්තිමග්ගාදිවසෙන අට්ඨ ලොකුත්තරනිස්සරණානි. එවං ඥානසමාපත්තිමභාවිපස්සනාමග්ගඵලවසෙන චතුත්තිංස නිස්සරණානි පුරිමපුරිමසමතික්කමතො නිද්දිට්ඨානි. නෙක්ඛමිමෙ පඤ්චිත්ත්වයානිති ආදීනි පන සත්තතිංස නිස්සරණානි පටිපක්ඛපහානවසෙන පටිපක්ඛතො නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ නෙක්ඛමිමාදීසු සත්තසු සත්ත නිස්සරණානි උපවාරභූමිවසෙන වුත්තානි, ඵලානි පන පටිපක්ඛපහානාභාවතො න වුත්තානි.

193. දිට්‍ඨෙකට්ඨෙහීති යාව සොතාපත්තිමග්ගා දිට්ඨියා සහ එකස්මිං පුග්ගලෙ ධීතාති දිට්ඨෙකට්ඨා. තෙහි දිට්ඨෙකට්ඨෙහි. ඔළාරිකෙහීති පුලෙහි කාමරාගඛ්‍යාපාදෙහි. අණුසහගතෙහීති සුබ්බමභූතෙහි කාමරාගඛ්‍යාපාදෙහියෙව. සබ්බකිලෙසෙහීති රූපරාගාදීහි. තෙසු හි පහිනෙසු සබ්බකිලෙසා පහිනා භොන්ති, තස්මා “සබ්බකිලෙසෙහි”ති වුත්තං. අවුත්තත්ථානි පනෙත්ථ පදානි හෙට්ඨා වුත්තත්ථානෙව්‍යාති. සබ්බෙසඤ්ඤෙව ඛිණාසවානං තත්ථ තත්ථ පඤ්චන්ද්‍රියානීති “අධිමොක්ඛට්ඨෙතා”තිආදීසු පුබ්බෙ වුත්තෙසු යානෙසු තස්මිං තස්මිං යානෙ පඤ්චන්ද්‍රියානි බුද්ධපච්චෙකබුද්ධසාවකානං ඛිණාසවානං යථායොගං තතො තතො නිස්සටානි භොන්ති. ඉමස්මිං වාරෙ පඨමං වුත්තනායා එව යථායොගං ඛිණාසවචසෙන වුත්තා.

කථං පනෙතානි නිස්සරණානි අසීතිසතං භොන්තිති? වුව්වතෙ – මග්ගඵලවසෙන වුත්තානි පඤ්චවීසති, සමතික්කමචසෙන වුත්තානි චතුත්තිංස, පටිපක්ඛවසෙන වුත්තානි සත්තතිංසානි පඨමවාරෙ සබ්බානි ඡන්තවුති නිස්සරණානි භොන්ති, එතානියෙව දුතියවාරෙ ඛිණාසවානං වසෙන ද්වාදසසු අපනීතෙසු චතුරාසීති භොන්ති. ඉති පුරිමානි ඡන්තවුති, ඉමානි ච චතුරාසීතිති අසීතිසතං භොන්ති. කතමානි පන ද්වාදස ඛිණාසවානං අපනෙතබ්බානි? සමතික්කමතො වුත්තෙසු මග්ගඵලවසෙන වුත්තානි අට්ඨ නිස්සරණානි, පටිපක්ඛතො වුත්තෙසු මග්ගඵලවසෙන වුත්තානි චත්තාරීති ඉමානි ද්වාදස අපනෙතබ්බානි. අරහත්ඵලවසෙන වුත්තානි කස්මා අපනෙතබ්බානීති වෙ? සබ්බපඨමං වුත්තානං පඤ්චවීසතියා නිස්සරණානං මග්ගඵලවසෙනෙව ලබ්භනතො. අරහත්ඵලවසෙන නිස්සරණානි වුත්තානෙව භොන්ති. හෙට්ඨිමං හෙට්ඨිමං පන ඵලසමාපත්තිං උපරිමා උපරිමා න සමාපජ්ජන්තියෙව්‍යාති හෙට්ඨා තිණ්ඨි ඵලානි න ලබ්භන්තියෙව. ඤානසමාපත්තිවිපස්සනානෙක්ඛම්මාදීනි ච කිරියාවසෙන ලබ්භන්ති. පඤ්චපි චෙතානි ඉන්ද්‍රියානි පුබ්බමෙව පටිපක්ඛානං පටිපස්සද්ධත්තා පටිපක්ඛතො නිස්සටානෙව භොන්තිති.

දුතියසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා

194. පුන අඤ්ඤං සුත්තන්තං නික්ඛිපිත්වා ඉන්ද්‍රියවිධානං නිද්දිසිතුකාමො පඤ්චිමානි, භික්ඛවෙතිආදිමාහ. තත්ථ සොතාපත්තියඨගෙසුති එත්ථ සොතො අරියො අට්ඨඨිගිකො මග්ගො, සොතස්ස ආපත්ති භුසං පාපුණනං සොතාපත්ති, සොතාපත්තියා අඨගානි සමභාරානි සොතාපත්තිඅඨගානි. සොතාපත්තනාය පුබ්බභාගපටිලාභඅඨගානි. සප්පුරිසසංසෙවො සොතාපත්තිඅඨගං, සද්ධම්මස්සවනං සොතාපත්තිඅඨගං, යොනිසොමනසිකාරො සොතාපත්තිඅඨගං, ධම්මානුධම්මපටිපත්ති සොතාපත්තිඅඨගං, ඉමානි චත්තාරි සොතාපත්තිඅඨගානි. සෙසා හෙට්ඨා වුත්තා එව. ඉදඤ්ච ඉමෙසං ඉන්ද්‍රියානං සකච්ඡයෙ ජෙට්ඨකභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. යථා හි චත්තාරො සෙට්ඨිපුත්තා

රාජාතිරාජපඤ්චමෙසු සභායෙසු “නක්ඛත්තං කිලිස්සාමා” ති වීථිං ඔතිණ්ණෙසු
 එකස්ස සෙට්ඨිපුත්තස්ස ගෙහං ගතකාලෙ ඉතරෙ චත්තාරො තුණ්හි නිසිදන්ති,
 ගෙහසාමිකොව “ඉමෙසං බාදනීයං භොජනීයං දෙට්ඨ, ඉමෙසං
 ගන්ධමාලාලඬිකාරාදීනි දෙට්ඨ” ති ගෙහෙ විචාරෙති, දුතියස්ස තතියස්ස චතුත්ථස්ස
 ගෙහං ගතකාලෙ ඉතරෙ චත්තාරො තුණ්හි නිසිදන්ති, ගෙහසාමිකොව “ඉමෙසං
 බාදනීයං භොජනීයං දෙට්ඨ, ඉමෙසං ගන්ධමාලාලඬිකාරාදීනි දෙට්ඨ” ති ගෙහෙ
 විචාරෙති, අට්ඨ සබ්බපච්ඡා රඤ්ඤො ගෙහං ගතකාලෙ කිඤ්චාපි රාජා සබ්බත්ථ
 ඉස්සරොව, ඉමස්මිං පන කාලෙ අත්තනො ගෙහෙයෙව “ඉමෙසං බාදනීයං
 භොජනීයං දෙට්ඨ, ඉමෙසං ගන්ධමාලාලඬිකාරාදීනි දෙට්ඨ” ති විචාරෙති, එවමෙව
 සද්ධාපඤ්චමකෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු තෙසු සභායෙසු එකතො වීථිං ඔතරන්තෙසු විය
 එකාරම්මණෙ උප්පජ්ජමානෙසුපි යථා පට්ඨස්ස ගෙහෙ ඉතරෙ චත්තාරො තුණ්හි
 නිසිදන්ති, ගෙහසාමිකොව විචාරෙති, එවං සොතාපත්තිඅඬිගානි පත්වා
 අධිමොක්ඛලක්ඛණං සද්ධිත්ථියමෙව ජෙට්ඨකං හොති පුබ්බඬිගමං, සෙසානි
 තදන්වයානි භොන්ති. යථා දුතියස්ස ගෙහෙ ඉතරෙ චත්තාරො තුණ්හි නිසිදන්ති,
 ගෙහසාමිකොව විචාරෙති, එවං සම්මජ්ජධානානි පත්වා පග්ගහණලක්ඛණං
 වීරිසිත්ථියමෙව ජෙට්ඨකං හොති පුබ්බඬිගමං, සෙසානි තදන්වයානි භොන්ති. යථා
 තතියස්ස ගෙහෙ ඉතරෙ චත්තාරො තුණ්හි නිසිදන්ති, ගෙහසාමිකොව විචාරෙති,
 එවං සතිපට්ඨානානි පත්වා උපට්ඨානලක්ඛණං සතිත්ථියමෙව ජෙට්ඨකං හොති
 පුබ්බඬිගමං, සෙසානි තදන්වයානි භොන්ති. යථා චතුත්ථස්ස ගෙහෙ ඉතරෙ
 චත්තාරො තුණ්හි නිසිදන්ති, ගෙහසාමිකොව විචාරෙති, එවං ඤානානි පත්වා
 අවික්ඛෙපලක්ඛණං සමාධිත්ථියමෙව ජෙට්ඨකං හොති පුබ්බඬිගමං, සෙසානි
 තදන්වයානි භොන්ති. සබ්බපච්ඡා රඤ්ඤො ගෙහං ගතකාලෙ පන යථා ඉතරෙ
 චත්තාරො තුණ්හි නිසිදන්ති, රාජාව විචාරෙති, එවං අරියසම්මානි පත්වා
 පජානනලක්ඛණං පඤ්ඤිත්ථියමෙව ජෙට්ඨකං හොති පුබ්බඬිගමං, සෙසානි
 තදන්වයානි භොන්ති.

ක. පහෙදගණනනිද්දෙසවණ්ණනා

195. සුත්තන්තස්ස පහෙදගණනාපුව්ඡාපුබ්බඬිගමෙව පහෙදගණනනිද්දෙසෙ
 සජ්ජුරිසසංසෙවෙති සොහනානං පුරිසානං සම්මා සෙවනෙ.
 අධිමොක්ඛාධිපතෙයාථයෙනාති අධිමොක්ඛසඬිබාතෙන සෙසින්ද්‍රියෙසු
 අධිපතිභාවට්ඨෙන, සෙසින්ද්‍රියානං පුබ්බඬිගමට්ඨෙනාති අත්ථො. සද්ධම්මසවනෙති
 සතං ධම්මො, සොහනො වා ධම්මොති සද්ධම්මො. තස්ස සද්ධම්මස්ස සවනෙ.
 යොනිසොමනසිකාරෙති උපායෙන මනසිකාරෙ. ධම්මානුධම්මපටිපත්තියාති එත්ථ
 නව ලොකුත්තරධම්මෙ අනුගතො ධම්මො ධම්මානුධම්මො,
 සීලසමාධිපඤ්ඤාසඬිබාතස්ස ධම්මානුධම්මස්ස පටිපත්ති පටිපජ්ජනං
 ධම්මානුධම්මපටිපත්ති. සම්මජ්ජධානාදීසුපි එසෙව නයො.

ඛ. වරියාවාරවණ්ණනා

196. වරියාවාරෙහි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. කෙවලං පයිමවාරො ඉන්ද්‍රියානං උප්පාදනකාලවසෙන චුත්තො, වරියාවාරො උප්පන්නානං ආසෙවනකාලවසෙන ච පාරිසුරිකාලවසෙන ච චුත්තො. වරියා පකති උස්සන්නතාති හි අත්ථතො එකං.

වාරවිහාරනිද්දෙසවණ්ණනා

197. ඉදානි වරියාසම්බන්ධෙනෙව වාරවිහාරනිද්දෙසවසෙන අපරෙන පරියායෙන ඉන්ද්‍රියවිධානං නිද්දිසිතුකාමො වාරො ච විහාරො වාතිආදිකං උද්දෙසං උද්දිසිත්වා තස්ස නිද්දෙසමාහ. තත්ථ උද්දෙසෙ තාව යථා වරන්තං විහරන්තං විඤ්ඤ සබ්බමචාරී ගම්භීරෙසු යානෙසු ඔකප්පෙය්‍යං – අද්ධා අයමායස්මා පත්තො වා පාපුණ්ණස්සති වාති, තථා ඉන්ද්‍රියසම්පන්නස්ස වාරො ච විහාරො ච විඤ්ඤහි සබ්බමචාරීහි අනුබුද්ධො හොති පටිවිද්ධොති උද්දෙසස්ස සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. උද්දෙසනිද්දෙසෙ වරියා වාරොයෙව. වාරො වරියාති හි අත්ථතො එකං. තස්මා “වාරො” තිපදස්ස නිද්දෙසෙ “වරියා” ති චුත්තං. ඉරියාපථවරියාති ඉරියාපථානං වරියා, පවත්තනන්ති අත්ථො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. ආයතනවරියා පන ආයතනෙසු සතිසම්පජ්ඤාදානං වරියා. පත්තීති එලාති. තාති හි පාපුණ්ණයන්තිති “පත්තී” ති චුත්තා. සත්තලොකස්ස දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකා අත්ථා ලොකත්ථාති අයං විසෙසො.

ඉදානි තාසං වරියානං භූමිං දස්සෙන්නො චතුසු ඉරියාපථෙසුතිආදිමාහ. සතිපට්ඨානෙසුති ආරම්මණසතිපට්ඨානෙසු. සතිපට්ඨානෙසුපි චූච්චමානෙසු සතිතො අනඤ්ඤාති වොහාරවසෙන අඤ්ඤාති විය කත්වා චුත්තං. අරියසච්චෙසුති පුබ්බහාගලොකියසච්චඤාණෙන විසුං විසුං සච්චපරිග්ගහවසෙන චුත්තං. අරියමග්ගෙසු සාමඤ්ඤඵලෙසුති ච වොහාරවසෙනෙව චුත්තං. පදෙසෙති ලොකත්ථවරියාය එකදෙසෙ. නිප්පදෙසතො හි ලොකත්ථවරියං බුද්ධා එව කරොන්ති. පුන තා එව වරියායො කාරකපුග්ගලවසෙන දස්සෙන්නො පණ්ඩිසම්පන්නානන්තිආදිමාහ. තත්ථ පණ්ඩිසම්පන්නා නාම ඉරියාපථානං සන්නත්තා ඉරියාපථගුත්තියා සම්පන්නා අකම්පිතඉරියාපථා හික්ඛුභාවානුරූපෙන සන්නෙන ඉරියාපථෙන සම්පන්නා. ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරානන්ති වක්ඛාදිසු ඡසු ඉන්ද්‍රියෙසු අත්තතො අත්තතො විසයෙ පවත්තඵකෙකද්වාරවසෙන ගුත්තං ද්වාරං එතෙසන්ති ගුත්තද්වාරා. තෙසං ගුත්තද්වාරානං. ද්වාරන්ති චෙත්ථ උප්පත්තිද්වාරවසෙන වක්ඛාදියො එව. අප්පමාදවිහාරිනන්ති සීලාදිසු අප්පමාදවිහාරවතං. අධිචිත්තමනුයුත්තානන්ති විපස්සනාය පාදකභාවෙන අධිචිත්තසඬ්ඛාතං සමාධිමනුයුත්තානං. බුද්ධිසම්පන්නානන්ති නාමරූපච්චත්ථානං ආදිං කත්වා යාව ගොත්‍රභූ, තාව පවත්තෙන ඤාණෙන සම්පන්නානං. සම්මාපටිපන්නානන්ති චතුමග්ගක්ඛණං. අධිගතඵලානන්ති චතුඵලක්ඛණං.

අධිමුච්චන්තොති අධිමොක්ඛං කරොන්තො. සද්ධාය වරතීති සද්ධාවසෙන පවත්තති. පග්ගණ්හන්තොති චතුසම්මප්පධානවීරියෙන පදහන්තො.

උපට්ඨාපෙන්තොති සතියා ආරම්භං උපට්ඨාපෙන්තො. අවික්ඛෙපං
 කරොන්තොති සමාධිවසෙන වික්ඛෙපං අකරොන්තො. පජානන්තොති
 චතුසච්චපජානනපඤ්ඤාය පකාරෙන ජානන්තො. විජානන්තොති
 ඉන්ද්‍රියසම්පයුත්තජවනපුබ්බධිගමෙන ආවජ්ජනවිඤ්ඤාණෙන ආරම්භං
 විජානන්තො. විඤ්ඤාණවරියායාති ආවජ්ජනවිඤ්ඤාණවරියවසෙන. එවං
 පටිපන්නස්සාති සහජවනාය ඉන්ද්‍රියවරියාය පටිපන්නස්ස. කුසලා ධම්මා
 ආයාපෙන්තීති සමථවිපස්සනාවසෙන පවත්තා කුසලා ධම්මා භුසං යාපෙන්ති,
 පවත්තන්තීති අත්ථො. ආයතනවරියායාති කුසලානං ධම්මානං භුසං යතනවරියාය,
 සංතවරියාය පවත්තනවරියායාති චුත්තං හොති. විසෙසමධිගච්ඡතීති
 වික්ඛම්භනතද්ධිගසමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිවසෙන විසෙසං අධිගච්ඡති.
 දස්සනවරියාදයො චුත්තත්ථායෙව.

සද්ධාය විහරතීතිආදීසු සද්ධාදිසමඬ්ඛිස්ස ඉරියාපථවිහාරො දට්ඨබ්බො.
 අනුබුද්ධොති අනුමානබුද්ධියා. පටිවිද්ධොති පච්චක්ඛබුද්ධියා. යස්මා
 අධිමොක්ඛට්ඨාදීසු අනුබුද්ධෙසු පටිවිද්ධෙසු ච වාරො ච විහාරො ච අනුබුද්ධො
 හොති පටිවිද්ධො, තස්මා අනුබොධපටිවෙධෙසු අධිමොක්ඛට්ඨාදයො ච නිද්දිට්ඨා.

එවං සද්ධාය වරන්තන්තිආදීසු එවන්ති චුත්තජපකාරං නිද්දිසන්තො
 යථාසද්දස්ස අත්ථං නිද්දිසති. විඤ්ඤාතිආදීසුපි යථාසභාවං ජානන්තීති විඤ්ඤා.
 විඤ්ඤාතං සභාවං විභාවෙන්ති පාකටං කරොන්තීති විභාවී. අසනි විය සිලුවචයෙ
 කිලෙසෙ මෙධති හිංසතීති මෙධා, බීජපං ගහණධාරණට්ඨෙන වා මෙධා, මෙධා
 එතෙසං අත්ථීති මෙධාවී. ඤාණගතියා පණ්ඩන්ති ගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති පණ්ඩිතා.
 බුද්ධිසම්පදාය සමන්තාගතත්තා බුද්ධිසම්පන්නා. සහ බ්‍රහ්මං වරියං උත්තමං පටිපදං
 වරන්තීති සබ්බමචාරිතො. අපලොකනකම්මාදිචතුබ්බිධං කම්මං එකතො
 කරණවසෙන එකං කම්මං. තථා පඤ්චවිධො පාතිමොක්ඛබුද්දෙසො එකුද්දෙසො.
 සමා සික්ඛා එතෙසන්ති සමසික්ඛා, සමසික්ඛානං භාවො සමසික්ඛතා.
 සමසික්ඛාතාතිපි පඨන්ති. යෙසං එකං කම්මං එකො උද්දෙසො සමසික්ඛතා, තෙ
 සබ්බමචාරීති චුත්තං හොති. ‘‘ඤානානි’’ති වත්තබ්බෙ ඤානාති ලිඬිගච්ඡල්ලාසො
 කතො. විමොක්ඛාති තයො වා අට්ඨ වා විමොක්ඛා. සමාධීති
 සවිතක්කසවිචාරඅවිතක්කවිචාරමත්තඅවිතක්කාවිචාරා තයො සමාධී.
 සමාපත්තියොති සුඤ්ඤතානිමිත්තාජපණ්ණිතා. අභිඤ්ඤායොති ඡ අභිඤ්ඤා.

එකො අංසො භාගො, න දුතියොති එකංසො, එකංසස්ස අත්ථස්ස වචනං
 එකංසවචනං. එවං සෙසෙසුපි යොජනා කාතබ්බා. විසෙසතො පන සමං, සමන්තා වා
 සෙති පවත්තතීති සංසයො, නත්ථෙත්ථ සංසයොති නිස්සංසයො. එකස්මිංයෙව
 අනිච්ඡයතා හුත්වා ඉතරම්පි කඬ්ඛතීති කඬ්ඛා, නත්ථෙත්ථ කඬ්ඛාති නික්කඬ්ඛො.
 ද්විධා භාවො ද්වෙජ්ඣං, නත්ථෙත්ථ ද්වෙජ්ඣන්ති අද්වෙජ්ඣකො. ද්විධා ඵලයති
 කම්පෙතීති ද්වෙළ්භකං, නත්ථෙත්ථ ද්වෙළ්භකන්ති අද්වෙළ්භකො. නියොගෙන
 නියමෙන වචනං නියොගවචනං. නියොගවචනන්තිපි පඨන්ති. අපණ්ණකස්ස
 අවිරද්ධස්ස නියානානිකස්ස අත්ථස්ස වචනං අපණ්ණකවචනං. අවත්ථාපනවචනන්ති

නිවිඡයවවනං. සබ්බම්පි හෙතං විචිකිච්ඡාභාවස්ස වෙවචනං. පියස්ස අත්ථස්ස සබ්භාවතො වචනං, පියමෙවාති පියවචනං. තථා ගරුවචනං. සහ ගාරවෙන ගරුභාවෙන සගාරවං. පතිස්සයනං පතිස්සයො පරං ගරුං කත්වා නිස්සයනං අපස්සයනන්ති අත්ථො. පතිස්සවනං වා පතිස්සවො, නිවාතවුත්තිතාය පරවචනසවනන්ති අත්ථො. උභයථාපි පරජෙට්ඨකභාවස්සෙතං නාමං. සහ ගාරවෙන වත්තතිති සගාරවං. සහ පතිස්සයෙන, පතිස්සවෙන වා වත්තතිති සප්පතිස්සයං. ‘‘සප්පතිස්සව’’න්ති වා වත්තබ්බෙ ය-කාරං, ව-කාරං වා ලොපං කත්වා ‘‘සප්පතිස්ස’’න්ති වුත්තං. අධිකං විසිට්ඨං වචනං අධිවචනං, සගාරවඤ්ච තං සප්පතිස්සඤ්චාති සගාරවසප්පතිස්සං, සගාරවසප්පතිස්සං අධිවචනං සගාරවසප්පතිස්සාධිවචනං. උභයත්ථාපි වෙවචනවිකප්පනානත්තවසෙන පුනප්පුනං එතන්ති වුත්තං. පත්තො වා පාපුණ්ණස්සති වාති ඤානාදීනියෙවාති.

තතියසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුත්ථසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා

198. පුන පට්ඨසුත්තමෙව නික්ඛිපිත්වා අපරෙන ආකාරෙන ඉන්ද්‍රියානි නිද්දිසති. තත්ථ කතිභාකාරෙහි කෙනට්ඨෙන දට්ඨබ්බානීති කතිහි ආකාරෙහි දට්ඨබ්බානි. කෙනට්ඨෙන දට්ඨබ්බානීති දට්ඨබ්බාකාරෙ ව දට්ඨබ්බට්ඨඤ්ච පුච්ඡති. ඡභාකාරෙහි තෙනට්ඨෙන දට්ඨබ්බානීති ඡහි ආකාරෙහි දට්ඨබ්බානි, තෙනෙව ඡආකාරසඬ්ඛාතෙනට්ඨෙන දට්ඨබ්බානි. ආධිපතෙය්‍යට්ඨෙනාති අධිපතිභාවට්ඨෙන. ආදිවිසොධනට්ඨෙනාති කුසලානං ධම්මානං ආදිභූතස්ස සීලස්ස විසොධනට්ඨෙන. අධිමත්තට්ඨෙනාති බලවට්ඨෙන. බලවඤ්ඤි අධිකා මත්තා පමාණං අස්සාති අධිමත්තන්ති වුච්චති. අධිට්ඨානට්ඨෙනාති පතිට්ඨානට්ඨෙන. පරියාදානට්ඨෙනාති බෙපනට්ඨෙන. පතිට්ඨාපකට්ඨෙනාති පතිට්ඨාපනට්ඨෙන.

ක. ආධිපතෙය්‍යට්ඨනිද්දෙසවණ්ණනා

199. ආධිපතෙය්‍යට්ඨනිද්දෙසෙ අස්සද්ධියං පඡහතොතිආදි එකෙකස්සෙව ඉන්ද්‍රියස්ස පටිපක්ඛපඡහනවචනං එකක්ඛණ්ණෙපි අත්තනො අත්තනො පටිපක්ඛපහානකිච්චසාධනෙ අධිපතිභාවසාධනත්ථං වුත්තං. සෙසානි වත්තාරි ඉන්ද්‍රියානි තංසම්පයුත්තානෙව වුත්තානි. නානාක්ඛණ්ණසු වා එකෙකං ඉන්ද්‍රියං ධුරං කත්වා තස්ස තස්ස පටිපක්ඛස්ස තං තං ඉන්ද්‍රියං ජෙට්ඨකං කත්වා සෙසානි තදන්වයානි කත්වා වුත්තන්තිපි වෙදිතබ්බං. කාමච්ඡන්දං පඡහතොතිආදි පන එකක්ඛණ්ණවසෙනෙව වුත්තං.

ඛ. ආදිවිසොධනට්ඨනිද්දෙසවණ්ණනා

200. ආදිවිසොධනට්ඨනිද්දෙසෙ අස්සද්ධියසංවරට්ඨෙන සීලවිසුද්ධිති අස්සද්ධියස්ස නිවාරණට්ඨෙන විරතිඅත්ථෙන සීලමලවිසොධනතො සීලවිසුද්ධි නාම. සද්ධිත්තියස්ස ආදිවිසොධනාති සද්ධිත්තියස්ස උපනිස්සයවසෙන ආදිභූතස්ස

සිලස්ස විසොධනා. ඉමිනාව නයෙන සෙසානිපි කාමච්ඡන්දාදිසංවරණමූලකානි ව ඉන්ද්‍රියානි වෙදිතබ්බානි.

ග. අධිමත්තට්ඨනිද්දෙසවණ්ණනා

201. අධිමත්තට්ඨනිද්දෙසෙ සද්ධිත්තියස්ස භාවනාය ඡන්දො උප්පජ්ජති සද්ධස්ස පුග්ගලස්ස සද්ධාපටිසංයුත්තං ධම්මං සුත්වා වා සද්ධිත්තියභාවනාය අස්සාදං දිස්වා වා සද්ධිත්තියෙ කුසලො ධම්මච්ඡන්දො ජායති. පාමොජ්ජං උප්පජ්ජති ඡන්දජාතත්තා දුබ්බලපිති උප්පජ්ජති. පිති උප්පජ්ජති පමුදිතත්තා බලවපිති උප්පජ්ජති. පස්සද්ධි උප්පජ්ජති පිතියා පිණිතත්තා කායචිත්තපස්සද්ධි උප්පජ්ජති. සුඛං උප්පජ්ජති පස්සද්ධිකායචිත්තත්තා වෙතසිකං සුඛං උප්පජ්ජති. ඔභාසො උප්පජ්ජති සුඛෙන අභිසන්තත්තා ඤාණොභාසො උප්පජ්ජති. සංවෙගො උප්පජ්ජති ඤාණොභාසෙන විදිතසඬ්ඛාරාදීනවත්තා සඬ්ඛාරපවත්තියං සංවෙගො උප්පජ්ජති. සංවෙපෙත්වා චිත්තං සමාදහතීති සංවෙගං උප්පාදෙත්වා තෙනෙව සංවෙගෙන චිත්තං සමාහිතං කරොති. සාධුකං පග්ගණ්හාතීති ලීනුද්ධතභාවං මොවෙත්වා සුට්ඨු පග්ගණ්හාති. සාධුකං අජ්ඣුපෙක්ඛතීති වීරියස්ස සමං හුත්වා පවත්තත්තා පුන වීරියසමතානියොජනෙ ඛ්‍යාපාරං අකරොත්තො තත්‍රමජ්ඣත්තූපෙක්ඛාවසෙන සාධුකං අජ්ඣුපෙක්ඛති නාම. උපෙක්ඛාවසෙනාති සමවාහිතලක්ඛණාය තත්‍රමජ්ඣත්තූපෙක්ඛාය වසෙන. නානත්තකිලෙසෙහිති විපස්සනාය පටිපක්ඛභූතෙහි නානාසභාවෙහි කිලෙසෙහි. විමොක්ඛවසෙනාති භඩ්ගානුපස්සනතො පටියාය නානත්තකිලෙසෙහි විමුච්චනවසෙන. විමුත්තත්තාති නානත්තකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා.

තෙ ධම්මාති ඡන්දාදයො ධම්මා. එකරසා භොන්තීති විමුත්තිරසෙන එකරසා භොන්ති. භාවනාවසෙනාති එකරසභාවනාවසෙන. තතො පණිතතරෙ විවට්ටන්තීති තෙන කාරණෙන විපස්සනාරම්මණතො පණිතතරෙ නිබ්බානාරම්මණෙ විවට්ටනානුපස්සනාසඬ්ඛාතෙන ගොත්‍රභුඤ්ජාණෙන ඡන්දාදයො ධම්මා නිවත්තන්ති, සඬ්ඛාරාරම්මණතො අපගන්ත්වා නිබ්බානාරම්මණෙ පවත්තන්තීති අත්ථො. විවට්ටනාවසෙනාති එවං ගොත්‍රභුඤ්ජාණෙ සඬ්ඛාරාරම්මණතො විවට්ටනාවසෙන. විවට්ටිතත්තා තතො වොසජ්ජතීති මග්ගසමඬ්ඛිපුග්ගලො මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව දුහතොවුට්ඨානවසෙන විවට්ටිතත්තා තෙනෙව කාරණෙන කිලෙසෙ ව ඛන්ධෙ ව වොසජ්ජති. වොසජ්ජිතත්තා තතො නිරුජ්ඣන්තීති මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව කිලෙසෙ ව ඛන්ධෙ ව වොසජ්ජිතත්තා තෙනෙව කාරණෙන කිලෙසා ව ඛන්ධා ව අනුප්පත්තිනිරොධවසෙන නිරුජ්ඣන්ති. වොසජ්ජිතත්තාති ව ආසංසායං භූතවචනං කතං. කිලෙසනිරොධෙ සති ඛන්ධනිරොධසබ්භාවතො ව ඛන්ධනිරොධො වුත්තො. නිරොධවසෙනාති යථාචුත්තනිරොධවසෙන. තස්සෙව මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ ද්වෙ වොසග්ගෙ දස්සෙතුකාමො නිරොධවසෙන ද්වෙ වොසග්ගාතිආදිමාහ. ද්වෙපි හෙට්ඨා වුත්තත්ථා එව. අස්සද්ධියස්ස පභානාය ඡන්දො උප්පජ්ජතීතිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන චිත්ථාරතො අත්ථො වෙදිතබ්බො. වීරියන්ද්‍රියාදිමූලකෙසුපි වාරෙසු එසෙව නයො. ඉමිනාව නයෙන

අධිට්ඨානට්ඨානිද්දෙසොපි චිත්ථාරතො වෙදිතඛිබ්බො. කෙවලඤ්ඤෙත්ථ අධිට්ඨානීති විසෙසො, පතිට්ඨානීති අත්ථො.

ස-ඛ. පරියාදානට්ඨාපතිට්ඨාපකට්ඨානිද්දෙසවණ්ණනා

202-203. පරියාදානට්ඨානිද්දෙසෙ පරියාදියතීති බෙපෙති.

පතිට්ඨාපකට්ඨානිද්දෙසෙ සද්ධො සද්ධිත්ථියං අධිමොක්ඛෙ පතිට්ඨාපෙතීති සද්ධාසම්පන්නො ‘සඛිබ්බෙ සඛිබ්බාරා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා’ති අධිමුච්චන්තො සද්ධිත්ථියං අධිමොක්ඛෙ පතිට්ඨාපෙති. ඉමිනා පුග්ගලවිසෙසෙන ඉන්ද්‍රියභාවනාවිසෙසො නිද්දිට්ඨො. සද්ධස්ස සද්ධිත්ථියං අධිමොක්ඛෙ පතිට්ඨාපෙතීති සද්ධාසම්පන්නස්ස පුග්ගලස්ස සද්ධිත්ථියං තංයෙව සද්ධං පතිට්ඨාපෙති. තථා අධිමුච්චන්තං අධිමොක්ඛෙ පතිට්ඨාපෙතීති. ඉමිනා ඉන්ද්‍රියභාවනාවිසෙසෙන පුග්ගලවිසෙසො නිද්දිට්ඨො. එවං චිත්තං පග්ගණ්හන්තො පග්ගහෙ පතිට්ඨාපෙති, සතිං උපට්ඨාපෙන්නො උපට්ඨානෙ පතිට්ඨාපෙති, චිත්තං සමාදහන්තො අචික්ඛෙපෙ පතිට්ඨාපෙති, අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තාති පස්සන්තො දස්සනෙ පතිට්ඨාපෙතීති සෙසෙසුපි යොජනා වෙදිතඛිබ්බා. යොගාවචරොති සමථයොගෙ, විපස්සනායොගෙ වා අවචරතීති යොගාවචරො. අවචරතීති පවිසිත්වා චරතීති.

චතුත්ථසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඉන්ද්‍රියසමොධානවණ්ණනා

204. ඉදානි සමාධිං භාවයතො විපස්සනං භාවයතො ච ඉන්ද්‍රියසමොධානං දස්සෙතුකාමො පයමං තාව උපට්ඨානකොසල්ලප්පහෙදං නිද්දිසිතුං පුපුජ්ජනො සමාධිං භාවෙන්තොතිආදිමාහ. තත්ථ පුපුජ්ජනො සමාධිං භාවෙන්තොති නිබ්බේධභාගියං සමාධිං භාවෙන්තො. සෙක්ඛස්ස චිත්තරාගස්ස ච පන ලොකුත්තරොපි සමාධි ලබ්භති. ආවජ්ජිතත්තාති කසිණාදිනිමිත්තස්ස ආවජ්ජිතත්තා, කසිණාදිපරිකම්මං කත්වා තත්ථ උප්පාදිතනිමිත්තත්තාති චුත්තං හොති. ආරම්මණුපට්ඨානකුසලොති තස්ස උප්පාදිතස්ස නිමිත්තස්සෙව උපට්ඨානෙ කුසලො. සමථනිමිත්තූපට්ඨානකුසලොති අච්චාරද්ධවීරියතාදිහි උද්ධතෙ චිත්තෙ පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඛිගභාවනාවසෙන චිත්තොපසමනිමිත්තස්ස උපට්ඨානෙ කුසලො. පග්ගහනිමිත්තූපට්ඨානකුසලොති අතිසිලීලවීරියතාදිහි ලීනෙ චිත්තෙ ධම්මවිචයවීරියපීතිසම්බොජ්ඣකඛිගභාවනාවසෙන චිත්තපග්ගහනිමිත්තස්ස උපට්ඨානෙ කුසලො. අචික්ඛෙපුපට්ඨානකුසලොති අනුද්ධතාලීනචිත්තස්ස සම්පයුත්තස්ස සමාධිස්ස උපට්ඨානෙ කුසලො. ඔභාසුපට්ඨානකුසලොති පඤ්ඤාපයොගමන්දතාය නිරස්සාදෙ චිත්තෙ අට්ඨස්සංවෙගචත්ථුපච්චවෙක්ඛණෙන චිත්තං සංවෙපෙත්වා ඤාණොභාසස්ස උපට්ඨානෙ කුසලො. අට්ඨ සංවෙගචත්ථුනි නාම ජාතිජරාඛ්‍යාධිමරණානි චත්තාරි, අපායදුක්ඛං පඤ්චමං, අතීතෙ වට්ඨමුලකං දුක්ඛං, අනාගතෙ වට්ඨමුලකං දුක්ඛං, පච්චුප්පන්නෙ ආභාරපරියෙට්ඨිමුලකං

දුක්බන්ති. සම්පහංසනුපට්ඨානකුසලොති උපසම්ප්පාදිතාධිගමෙන නිරස්සාදෙ විත්තෙ බුද්ධධම්මසංඝගුණානුස්සරණෙන විත්තං පසාදෙන්තො සම්පහංසනස්ස උපට්ඨානෙ කුසලො. උපෙක්ඛුපට්ඨානකුසලොති උද්ධතාදිදොසවිරහිතෙ විත්තෙ නිග්ගහපග්ගහාදීසු බ්‍යාපාරාභාවකරණෙන උපෙක්ඛාය උපට්ඨානෙ කුසලො. සෙක්ඛොති තිස්සො සික්ඛා සික්ඛතීති සෙක්ඛො. එකත්තුපට්ඨානකුසලොති සක්කායදිට්ඨාදීනං පහීනත්තා නෙක්ඛම්මාදිනො එකත්තස්ස උපට්ඨානෙ කුසලො.

වීතරාගොති සබ්බසො පහීනරාගත්තා වීතරාගො බීණාසවො. ඤාණුපට්ඨානකුසලොති අරහා ධම්මෙසු විගතසම්මොහත්තා තත්ථ තත්ථ අසම්මොහඤාණස්ස උපට්ඨානෙ කුසලො. විමුත්තුපට්ඨානකුසලොති අරහත්තඵලවිමුත්තියා උපට්ඨානෙ කුසලො. විමුත්තීති හි සබ්බකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා අරහත්තඵලවිමුත්ති අධිප්පෙනා.

205. විපස්සනාභාවනාය උපට්ඨානානුපට්ඨානෙසු අනිච්චතොතිආදීනි නිච්චතොතිආදීනි ච සීලකථායං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. පාඨතො පන “ආයුහනානුපට්ඨානකුසලො විපරිණාමුපට්ඨානකුසලො අනිමිත්තුපට්ඨානකුසලො නිමිත්තානුපට්ඨානකුසලො අප්පණ්ණිකුපට්ඨානකුසලො පණ්ඩිතනුපට්ඨානකුසලො අහිනිවෙසානුපට්ඨානකුසලො”ති එතෙසු සාම්ච්චනෙන සමාසපද්විෂේදො කාතබ්බො. සෙසෙසු පන නිස්සක්කච්චනෙන පාඨො.

206. සුඤ්ඤතුපට්ඨානකුසලොති පනෙත්ථ සුඤ්ඤතො උපට්ඨානකුසලොති වා සුඤ්ඤතාය උපට්ඨානකුසලොති වා පද්විෂේදො කාතබ්බො. යස්මා පන නිබ්බදාචරාගනිරොධපට්තිස්සග්ගානුපස්සනා අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනා යථාභූතඤාණදස්සනං පටිසඬ්ඛානුපස්සනා විචට්ටනානුපස්සනාති ඉමා අට්ඨ මහාවිපස්සනා අත්තතො සභාවවිසෙසෙන විසෙසිතා, න ආරම්මණවිසෙසෙන, තස්මා ඉමාසං අට්ඨන්තං “අනිච්චතො උපට්ඨානකුසලො හොති”තිආදීනි වචනානි විය “නිබ්බදාතො උපට්ඨානකුසලො හොති”තිආදීනි වචනානි න යුජ්ජන්ති. තස්මා එව ඉමා අට්ඨ න යොජිතා. ආදීනවානුපස්සනා පන “සුඤ්ඤතුපට්ඨානකුසලො හොති, අහිනිවෙසානුපට්ඨානකුසලො හොති”ති ඉමිනා යුගලකච්චනෙනෙව අත්ථතො “ආදීනවතො උපට්ඨානකුසලො හොති, ආලයාහිනිවෙසානුපට්ඨානකුසලො හොති”ති යොජිතාව හොතීති සරූපෙන න යොජිතා. ඉති පුරිමා ව අට්ඨ, අයඤ්ච ආදීනවානුපස්සනාති අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු ඉමා නව අයොජෙත්වා ඉතරා එව නව යොජිතාති වෙදිතබ්බො. ඤාණුපට්ඨානකුසලොති සෙක්ඛො විපස්සනුපක්කිලෙසානං අභාවතො විපස්සනාභාවනාය ඤාණස්ස උපට්ඨානෙ කුසලො. සමාධිභාවනාය පන නිකන්තිසබ්භාවතො ඤාණුපට්ඨානෙ කුසලොති න චුත්තො.

විසඤ්ඤාගුපට්ඨානකුසලොති “කාමයොගවිසඤ්ඤාගො භවයොගවිසඤ්ඤාගො දිට්ඨියොගවිසඤ්ඤාගො අවිජ්ජායොගවිසඤ්ඤාගො”ති (දී. නි. 3.312) චතුර්ධා චුත්තස්ස විසඤ්ඤාගස්ස

උපට්ඨානෙ කුසලො. සඤ්ඤොගානුපට්ඨානකුසලොති
 කාමයොගහවයොගදිට්ඨියොගාවිජ්ජායොගවසෙන චතුර්ධා චුත්තස්ස සඤ්ඤොගස්ස
 අනුපට්ඨානෙ කුසලො. නිරොධුපට්ඨානකුසලොති “පුන චපරං, හික්ඛවෙ,
 බිණාසවස්ස හික්ඛුනො නිබ්බානනින්තං චිත්තං හොති නිබ්බානපොණං
 නිබ්බානපබ්භාරං විවෙකට්ඨං නෙක්ඛම්මාහිරතං බ්‍යන්තිභූතං සබ්බසො
 ආසවට්ඨානියෙහි ධම්මෙහි” ති (අ. නි. 10.90; පටි. ම. 2.44 අත්ථනො සමානං)
 චුත්තබිණාසවබලවසෙන නිබ්බානනින්තචිත්තත්තා බිණාසවොච
 නිරොධසංඛ්ඛාතස්ස නිබ්බානස්ස උපට්ඨානෙ කුසලො.

ආරම්භණුපට්ඨානකුසලවසෙනාතිආදිසු කුසලන්ති ඤාණං. ඤාණම්පි හි
 කුසලපුග්ගලයොගතො කුසලං යථා පණ්ඩිතපුග්ගලයොගතො “පණ්ඩිතා
 ධම්මා” ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 103). තස්මා කොසල්ලවසෙනාති අත්ථො.

207. ඉදානි චතුසට්ඨියා ආකාරෙහිතිආදි ඤාණකථායං (පටි. ම. 1.107)
 චුත්තම්පි ඉන්ද්‍රියකථාසම්බන්ධෙන ඉධානෙත්වා චුත්තං. තං හෙට්ඨා
 චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

208. පුන සමන්තවක්ඛුසම්බන්ධෙන ඉන්ද්‍රියවිධානං චත්තුකාමො න තස්ස
 අද්දිට්ඨමිධත්ථි කිඤ්චිතිආදිමාහ. තත්ථ සමන්තවක්ඛුති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං.
 පඤ්ඤාන්ද්‍රියස්ස වසෙනාතිආදිනා පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං අවිශොගිතං දස්සෙති.
 සද්දහන්තො පග්ගණ්හාතීතිආදිහි එකෙකින්ද්‍රියමූලකෙහි පඤ්චහි චතුක්කෙහි
 පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං නින්තපයොගකාලෙ වා මග්ගක්ඛණෙ වා එකරසභාවං
 අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවඤ්ච දස්සෙති. සද්දහිතත්තා පග්ගහිතන්තිආදිහි
 එකෙකින්ද්‍රියමූලකෙහි පඤ්චහි චතුක්කෙහි පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං නිබ්බත්තිකාලෙ
 වා එලකාලෙ වා එකරසභාවං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවඤ්ච දස්සෙති. පුන
 බුද්ධවක්ඛුසම්බන්ධෙන ඉන්ද්‍රියවිධානං චත්තුකාමො යං බුද්ධවක්ඛුතිආදිමාහ.
 තත්ථ බුද්ධවක්ඛුති ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං ආසයානුසයඤාණඤ්ච.
 බුද්ධඤාණන්ති ච ඉදං තදෙව ද්වයං, සෙසං හෙට්ඨා චුත්තත්ථමෙවාති.

ඉන්ද්‍රියසමොධානවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. විමොක්ඛකථා

1. විමොක්ඛබුද්ධෙසවණ්ණනා

209. ඉදානි ඉන්ද්‍රියකථානන්තරං කථිතාය විමොක්ඛකථාය
 අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා අනුප්පත්තා. අයඤ්ඤි විමොක්ඛකථා

ඉන්ද්‍රියභාවනානුයුක්තස්ස විමොක්ඛසබ්භාවතො ඉන්ද්‍රියකථානන්තරං කථිතා. තඤ්ච කථෙන්නො භගවතො සම්මුඛා සුතසුත්තන්තදෙසනාපුබ්බධගමං කත්වා කථෙසි. තත්ථ සුත්තන්තෙ තාව සුඤ්ඤතො විමොක්ඛොතිආදීසු සුඤ්ඤතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්භං කත්වා පවත්තො අරියමග්ගො සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො. සො හි සුඤ්ඤතාය ධාතුයා උප්පන්නත්තා සුඤ්ඤතො, කිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමොක්ඛො. එතෙනෙව නයෙන අනිමිත්තාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්භං කත්වා පවත්තො අනිමිත්තො, අප්පණ්ණිතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්භං කත්වා පවත්තො අප්පණ්ණිතොති වෙදිතබ්බො.

එකො හි ආදිතොව අනිච්චතො සඬ්ඛාරෙ සම්මසති. යස්මා පන න අනිච්චතො සම්මසනමත්තෙනෙව මග්ගවුට්ඨානං හොති, දුක්ඛතොපි අනත්තතොපි සම්මසිතබ්බමෙව, තස්මා දුක්ඛතොපි අනත්තතොපි සම්මසති. තස්ස එවං පටිපන්නස්ස අනිච්චතො වෙ සම්මසනකාලෙ මග්ගවුට්ඨානං හොති, අයං අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා අනිච්චතො වුට්ඨාති නාම. සචෙ පනස්ස දුක්ඛතො අනත්තතො සම්මසනකාලෙ මග්ගවුට්ඨානං හොති, අයං අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා දුක්ඛතො, අනත්තතො වුට්ඨාති නාම. එස නයො දුක්ඛතො අනත්තතො අභිනිවිසිත්වා වුට්ඨානෙසුපි. එත්ථ ච යොපි අනිච්චතො අභිනිවිට්ඨො, යොපි දුක්ඛතො, යොපි අනත්තතො. වුට්ඨානකාලෙ වෙ අනිච්චතො වුට්ඨානං හොති, තයොපි ජනා අධිමොක්ඛබ්බලා හොන්ති, සද්ධිත්තියං පටිලහන්ති, අනිමිත්තවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්ති, පයමමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරිතො හොන්ති, සත්තසු යානෙසු සද්ධාවිමුත්තා. සචෙ පන දුක්ඛතො වුට්ඨානං හොති, තයොපි ජනා පස්සද්ධිබ්බලා හොන්ති, සමාධිත්තියං පටිලහන්ති, අප්පණ්ණිතවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්ති, සබ්බත්ථ කායසක්ඛිතො හොන්ති. යස්ස පනෙත්ථ අරූපජ්ඣානං පාදකං හොති, සො අග්ගඵලෙ උභතොභාගවිමුත්තො හොති. අථ නෙසං අනත්තතො වුට්ඨානං හොති, තයොපි ජනා වෙදබ්බලා හොන්ති, පඤ්ඤිත්තියං පටිලහන්ති, සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්ති, පයමමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරිතො හොන්ති, ඡසු යානෙසු දිට්ඨිප්පත්තා, අග්ගඵලෙ පඤ්ඤාවිමුත්තාති.

අපිච මග්ගො නාම පඤ්චහි කාරණෙහි නාමං ලහති සරසෙන වා පච්චනිකෙන වා සගුණෙන වා ආරම්භණෙන වා ආගමනෙන වා. සචෙ හි සඬ්ඛාරූපෙක්ඛා අනිච්චතො සඬ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා වුට්ඨාති, අනිමිත්තවිමොක්ඛෙන විමුච්චති. සචෙ දුක්ඛතො සම්මසිත්වා වුට්ඨාති, අප්පණ්ණිතවිමොක්ඛෙන විමුච්චති. සචෙ අනත්තතො සම්මසිත්වා වුට්ඨාති, සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුච්චති. ඉදං සරසතො නාමං නාම. අනිච්චානුපස්සනාය පන සඬ්ඛාරානං සනවිනිබ්භොගං කත්වා නිච්චනිමිත්තධූවනිමිත්තසස්සතනිමිත්තාති පභාය ආගතත්තා අනිමිත්තො, දුක්ඛානුපස්සනාය සුඛසඤ්ඤං පභාය පණ්ඩිතත්ථං සුක්ඛපෙත්වා ආගතත්තා අප්පණ්ණිතො, අනත්තානුපස්සනාය අත්තසත්තපුග්ගලසඤ්ඤං පභාය සඬ්ඛාරෙ සුඤ්ඤතො දිට්ඨත්තා සුඤ්ඤතොති ඉදං පච්චනිකතො නාමං නාම. රාගාදීහි පන සුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤතො, රූපනිමිත්තාදීනං, රාගනිමිත්තාදීනංයෙව වා අභාවෙන

අනිමිත්තො, රාගපණ්ඩආදීනං අභාවතො අප්පණ්හිතොති ඉදමස්ස සගුණතො නාම.
 නාම. සොයං සුඤ්ඤං අනිමිත්තං අප්පණ්හිතස්ථ නිබ්බානං ආරම්මණං කරොතිතිපි
 සුඤ්ඤතො අනිමිත්තො අප්පණ්හිතොති වුවිච්චි. ඉදමස්ස ආරම්මණතො නාම.
 නාම. ආගමනං පන දුට්ඨං විපස්සනාගමනං මග්ගාගමනස්ථ. තත්ථ මග්ගෙ
 විපස්සනාගමනං ලබ්භති, එලෙ මග්ගාගමනං. අනත්තානුපස්සනා හි සුඤ්ඤතා නාම,
 සුඤ්ඤතවිපස්සනාය මග්ගො සුඤ්ඤතො, සුඤ්ඤතමග්ගස්ස ඵලං සුඤ්ඤතං.
 අනිච්චානුපස්සනා අනිමිත්තා නාම, අනිමිත්තවිපස්සනාය මග්ගො අනිමිත්තො. ඉදං
 පන නාමං අභිධම්මපරියායෙ න ලබ්භති, සුත්තන්තපරියායෙ පන ලබ්භති. තත්ථ හි
 ගොත්‍රභුඤ්ඤාණං අනිමිත්තං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා අනිමිත්තනාමකං හුත්වා
 සයං ආගමනීයට්ඨානෙ යත්වා මග්ගස්ස නාමං දෙනීති වදන්ති. තෙන මග්ගො
 අනිමිත්තොති චුත්තො. මග්ගාගමනෙන ඵලං අනිමිත්තන්ති යුජ්ජතියෙව.
 දුක්ඛානුපස්සනා සඬ්ඛාරෙසු පණ්ඩිං සුක්ඛාපෙත්වා ආගතත්තා අප්පණ්හිතා නාම,
 අප්පණ්හිතවිපස්සනාය මග්ගො අප්පණ්හිතො, අප්පණ්හිතමග්ගස්ස ඵලං
 අප්පණ්හිතන්ති ඵචං විපස්සනා අත්තතො නාමං මග්ගස්ස දෙනි, මග්ගො ඵලස්සාති
 ඉදං ආගමනතො නාමං නාම. ඵචං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා විමොක්ඛවිසෙසං නියමෙති.

ඵචං භගවතා දෙසිතෙ තයො මහාවත්ථුකෙ විමොක්ඛෙ උද්දිසිත්වා
 තංනිද්දෙසවසෙනෙව අපරෙපි විමොක්ඛෙ නිද්දිසිතුකාමො අපිච අට්ඨසට්ඨි
 විමොක්ඛාතිආදිමාහ. තත්ථ අපිචාති අපරපරියායදස්සනං. කථං තෙ අට්ඨසට්ඨි
 භොන්ති, නනු තෙ පඤ්චසත්තනීති? සච්චං යථාරුතවසෙන පඤ්චසත්තනී. භගවතා
 පන දෙසිතෙ තයො විමොක්ඛෙ යපෙත්වා අඤ්ඤවිමොක්ඛෙ නිද්දිසනතො ඉමෙසං
 තදවරොධතො ච ඉමෙ තයො න ගණෙනබ්බා, අජ්ඣත්තවිමොක්ඛාදයො තයොපි
 විමොක්ඛා චතුර්ධා විත්ථාරවචනෙයෙව අත්තොගධත්තා න ගණෙනබ්බා,
 “පණ්හිතො විමොක්ඛො, අප්පණ්හිතො විමොක්ඛො” ති ඵත්ථ අප්පණ්හිතො
 විමොක්ඛො පයමං උද්දිට්ඨොන ඵකනාමිකත්තා න ගණෙනබ්බො, ඵචං ඉමෙසු
 සත්තසු අපනීතෙසු සෙසා අට්ඨසට්ඨි විමොක්ඛා භොන්ති. ඵචං සත්තෙ
 සුඤ්ඤතවිමොක්ඛාදයො තයො පුන කස්මා උද්දිට්ඨාති වෙ? උද්දෙසෙන
 සඬ්ගහෙත්වා තෙසම්පි නිද්දෙසකරණත්ථං. අජ්ඣත්තවුට්ඨානාදයො පන තයො
 පහෙදං විනා මූලරාසිවසෙන උද්දිට්ඨා, පණ්හිතවිමොක්ඛපටිපක්ඛවසෙන පුන
 අප්පණ්හිතො විමොක්ඛො උද්දිට්ඨොති වෙදිතබ්බො.

අජ්ඣත්තවුට්ඨානාදිසු අජ්ඣත්තතො වුට්ඨාතීති අජ්ඣත්තවුට්ඨානො.
 අනුලොමෙන්තීති අනුලොමා. අජ්ඣත්තවුට්ඨානානං පටිප්පස්සද්ධි අපගමා
 අජ්ඣත්තවුට්ඨානපටිප්පස්සද්ධි. රූපීති අජ්ඣත්තං කෙසාදිසු උප්පාදිතං
 රූපජ්ඣානං රූපං, තං රූපමස්ස අත්ථිති රූපී රූපානි පස්සතීති බහිද්ධා
 නිලකසිණාදිරූපානි කුණාවක්ඛනා පස්සති. ඉමිනා අජ්ඣත්තබ්හිද්ධාවත්ථුකෙසු
 කසිණෙසු කුණාපටිලාභො දස්සිතො. අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤීති අජ්ඣත්තං න
 රූපසඤ්ඤී, අත්තතො කෙසාදිසු අනුප්පාදිතරූපාවචරජ්ඣානොති අත්ථො. ඉමිනා
 බ්හිද්ධා පරිකම්මං කත්වා බ්හිද්ධාව පටිලද්ධජ්ඣානතා දස්සිතා. සුභන්තෙව
 අධිමුත්තොති “සුභ” මිච්චෙව ආරම්මණෙ අධිමුත්තො. තත්ථ කිඤ්චාපි

අත්තොඅප්පනායං ‘‘සුභ’’න්ති ආභොගො නත්ථී, යො පන අප්පටිකුලාකාරෙන සත්තාරම්මණං ඵරන්තො විහරති, සො යස්මා ‘‘සුභ’’න්තෙව අධිමුත්තො හොති, තස්මා ඵලං උද්දෙසො කතොති. අප්පිතප්පිතසමයෙ ඵව වික්ඛම්භනවිමුත්තිසබ්භාවතො සමයවිමොක්ඛො. සොයෙව සකිව්වකරණවසෙන අප්පිතසමයෙ ඵව නියුත්තොති සාමයිකො. සාමයිකොතිපි පායො. කොපෙනුං භඤ්ජිතුං සක්කුණෙය්‍යතාය කුප්පො. ලොකං අනතික්කමනතො ලොකෙ නියුත්තොති ලොකිකො. ලොකියොතිපි පායො. ලොකං උත්තරති, උත්තිණ්ණොති වා ලොකුත්තරො. ආරම්මණකරණවසෙන සහ ආසවෙහීති සාසවො. ආරම්මණකරණවසෙන සම්පයොගවසෙන ච නත්ථෙත්ථ ආසවාති අනාසවො. රූපසඬ්ඛාතෙන සහ ආමිසෙනාති සාමිසො. සබ්බසො රූපාරූපප්පභානා නිරාමිසතොපි නිරාමිසතරොති නිරාමිසා නිරාමිසතරො. පණ්හිතොති තණ්හාවසෙන පණ්හිතො පත්ථිතො. ආරම්මණකරණවසෙන සඤ්ඤාජනෙහි සංයුත්තත්තා සඤ්ඤුත්තො. එකත්තවිමොක්ඛොති කිලෙසෙහි අනප්ඤ්ඤාභ්‍රමණා එකසභාවො විමොක්ඛො. සඤ්ඤාවිමොක්ඛොති විපස්සනාඤ්ඤාණමෙව විපරිතසඤ්ඤාය විමුච්චනතො සඤ්ඤාවිමොක්ඛො. තදෙව විපස්සනාඤ්ඤාණං සම්මොභතො විමුච්චනවසෙන ඤාණමෙව විමොක්ඛොති ඤාණවිමොක්ඛො. සීතිසියාවිමොක්ඛොති විපස්සනාඤ්ඤාණමෙව සීති භවෙය්‍යාති පචන්තො විමොක්ඛො සීතිසියාවිමොක්ඛො. සීතිසිකාවිමොක්ඛොතිපි පායො, සීතිභාවිකාය විමොක්ඛොති තස්ස අත්ථං වණ්ණයන්ති. ඤානවිමොක්ඛොති උපචාරප්පනාහෙදං ලොකියලොකුත්තරහෙදඤ්ච ඤානමෙව විමොක්ඛො. අනුපාදා චිත්තස්ස විමොක්ඛොති අනුපාදිස්ත්වා ගහණං අකත්වා චිත්තස්ස විමොක්ඛො. සෙසං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

විමොක්ඛුද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. විමොක්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා

210. කතමොතිආදිකෙ උද්දෙසස්ස නිද්දෙසෙ ඉති පටිසඤ්චික්ඛතීති ඵලං උපපරික්ඛති. සුඤ්ඤම්ඤන්ති ඉදං බන්ධපඤ්චකං සුඤ්ඤං. කෙන සුඤ්ඤං? අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා. තත්ථ අත්තෙන වාති බාලජනපරිකප්පිතස්ස අත්තතො අභාවා තෙන අත්තනා ව සුඤ්ඤං. අත්තනියෙන වාති තස්ස පරිකප්පිතස්ස අත්තතො සන්තකෙන ව සුඤ්ඤං. අත්තතො අභාවෙනෙව අත්තනියාභාවො. අත්තනියඤ්ච නාම නිව්චං වා සියා සුඛං වා, තදුභයම්පි නත්ථී. තෙන නිව්චපටික්ඛෙපෙන අනිව්චානුපස්සනා, සුඛපටික්ඛෙපෙන දුක්ඛානුපස්සනා ව චුත්තා හොති. සුඤ්ඤම්ඤං අත්තෙන වාති අනත්තානුපස්සනයෙව චුත්තා. සොති සො ඵලං තීහි අනුපස්සනාහි විපස්සමානො හික්ඛු. අහිනිවෙසං න කරොතීති අනත්තානුපස්සනාවසෙන අත්තාහිනිවෙසං න කරොති.

නිමිත්තං න කරොතීති අනිව්චානුපස්සනාවසෙන නිව්චනිමිත්තං න කරොති. පණ්ඩං න කරොතීති දුක්ඛානුපස්සනාවසෙන පණ්ඩං න කරොති. ඉමෙ තයො

විමෝක්ඛා පරියායෙන විපස්සනාක්ඛණේ තදභිගවසෙනාපි ලබ්භන්ති,
 නිජපරියායෙන පන සමුච්ඡේදවසෙන මග්ගක්ඛණෙයෙව. චත්තාරි ඤානානි
 අජ්ඣත්තං නිවරණාදීහි වුට්ඨානතො අජ්ඣත්තවුට්ඨානො විමෝක්ඛො. චතස්සො
 අරුපසමාපත්තියො ආරම්මණෙහි වුට්ඨානතො ඛනිද්ධාවුට්ඨානො විමෝක්ඛො.
 ආරම්මණමිති හි බාහිරායතනානි විය ඉධ “ඛනිද්ධා”ති වුත්තං. ඉමෙ ද්වෙ
 වික්ඛම්භනවිමෝක්ඛා, දුභතො වුට්ඨානො පන සමුච්ඡේදවිමෝක්ඛො.

නිවරණෙහි වුට්ඨානීතිආදීහි අජ්ඣත්තවුට්ඨානං සරූපතො වුත්තං.
 රූපසඤ්ඤායානිආදීහි කසිණාදිආරම්මණසමතික්කමස්ස පාකට්ඨතා තං අචත්ථා
 සුත්තන්තෙසු වුත්තරූපසඤ්ඤාදිසමතික්කමො වුත්තො.
 සක්කායදිට්ඨිවිච්ඡිවිජාසීලබ්බතපරාමාසානි සමාසපදං, සක්කායදිට්ඨියා විච්ඡිවිජාය
 සීලබ්බතපරාමාසානි විච්ඡෙදො. අයමෙව චා පායො.

211. විතක්කො වානිආදීහි ඤානානං සමාපත්තීනඤ්ච උපචාරභූමියො වුත්තා.
 අනිච්චානුපස්සනානිආදීහි චතුත්තං මග්ගානං පුබ්බභාගවිපස්සනා වුත්තා. පටිලාභො
 වානි පඤ්චවිධවසිජ්ජත්තියා බ්‍යාපිතො පත්ථටො ලාභොති පටිලාභො. වසිජ්ජත්තියා
 හි සබ්බො ඤානපයොගො ච සමාපත්තීපයොගො ච පටිජ්ජස්සද්ධො හොති, තස්මා
 පටිලාභො “පටිජ්ජස්සද්ධිවිමෝක්ඛො”ති වුත්තො. විපාකො පන ඤානස්ස
 සමාපත්තියා ච පටිජ්ජස්සද්ධි හොතීති උජුකමෙව. කෙච් පන “උපචාරපයොගස්ස
 පටිජ්ජස්සද්ධත්තා ඤානස්ස සමාපත්තියා ච පටිලාභො හොති, තස්මා
 ඤානසමාපත්තීපටිලාභො ‘පටිජ්ජස්සද්ධිවිමෝක්ඛො’ති වුච්චති”ති වදන්ති.

212. අජ්ඣත්තන්ති අත්තානං අධිකිච්ච පචත්තං. පච්චත්තන්ති අත්තානං
 පටිච්ච පචත්තං. උභයෙනාපි නියකජ්ඣත්තමෙව දීපෙති නිලනිමිත්තන්ති නිලමෙව.
 නිලසඤ්ඤං පටිලහතීති තස්මිං නිලනිමිත්තෙ නිලමිතිසඤ්ඤං පටිලහති. සුග්ගහිතං
 කරොතීති පරිකම්මභූමියං සුට්ඨු උග්ගහිතං කරොති. සුපධාරිතං උපධාරෙතීති
 උපචාරභූමියං සුට්ඨු උපධාරිතං කර්වා උපධාරෙති. ස්වාචත්ථිතං අචත්ථාපෙතීති
 අජ්ජනාභූමියං සුට්ඨු නිච්ඡිතං නිච්ඡිනාති. චචත්ථාපෙතීතිපි පායො. අජ්ඣත්තඤ්ඤි
 නිලපරිකම්මං කරොන්තො කෙසෙ වා පිත්තෙ වා අක්ඛිතාරකායං වා කරොති.
 ඛනිද්ධා නිලනිමිත්තෙති නිලපුජ්ජනිලචත්ථනිලධාතුනං අඤ්ඤතරෙ නිලකසිණේ.
 චිත්තං උපසංහරතීති චිත්තං උපනෙති. පීතාදීසුපි ඵසෙව නයො. ආසෙවතීති තමෙව
 සඤ්ඤං ආදිතො සෙවති. භාවෙතීති වඩ්ඪෙති. බහුලීකරොතීති පුනථපුනං කරොති.
 රූපන්ති නිලනිමිත්තං රූපං. රූපසඤ්ඤීති තස්මිං රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා, සා
 අස්ස අත්ථිති රූපසඤ්ඤී. අජ්ඣත්තං පිතනිමිත්තාදීසු පිතපරිකම්මං කරොන්තො
 මෙදෙ වා ඡවියා වා අක්ඛිතං පිතට්ඨානෙ වා කරොති. ලොහිතපරිකම්මං
 කරොන්තො මංසෙ වා ලොහිතෙ වා ජීවිහාය වා හත්ථතලපාදතලෙසු වා අක්ඛිතං
 රත්තට්ඨානෙ වා කරොති. ඔදාතපරිකම්මං කරොන්තො අට්ඨිමිහි වා දන්තෙ වා
 නබ්බෙ වා අක්ඛිතං සෙනට්ඨානෙ වා කරොති. අජ්ඣත්තං අරූපන්ති අජ්ඣත්තං
 රූපනිමිත්තං නත්ථිති අත්ථො.

මෙත්තාසහගතෙනාති පයමද්දුතියතනියජ්ඣානවසෙන මෙත්තාය සමන්තාගතෙන. චෙතසාති චිත්තෙන. එකං දිසන්ති එකං එකිස්සා දිසාය පයමපරිග්ගහිතං සත්තං උපාදාය එකදිසාපරියාපන්නසත්තඵරණවසෙන වුත්තං. ඵරිත්වාති ඵුසිත්වා ආරම්මණං කත්වා. විහරතීති බ්‍රහ්මවිහාරාධිට්ඨිතං ඉරියාපථවිහාරං පවත්තෙති. තථා දුතියන්ති යථා පුරත්ථිමාදීසු යංකිඤ්චි එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථෙව තදනන්තරං දුතියං තතියං චතුත්ථං වාති අත්ථො. ඉති උද්ධන්ති එතෙනෙව නයෙන උපරිමං දිසන්ති වුත්තං හොති. අධො තිරියන්ති අධොදිසම්පි තිරියං දිසම්පි එවමෙව. තත්ථ ව අධොති හෙට්ඨා. තිරියන්ති අනුදිසා. එවං සබ්බදිසාසු අස්සමණ්ඩලිකාය අස්සම්ච මෙත්තාසහගතං චිත්තං සාරෙතිපි පච්චාසාරෙතිපිති. එත්තාවතා එකමෙකං දිසං පරිග්ගහෙත්වා ඔධිසො මෙත්තාඵරණං දස්සිතං. සබ්බධිතිආදි පන අනොධිසො දස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ සබ්බධිති සබ්බත්ථං. සබ්බත්තතායාති සබ්බෙසු භීතමජ්ඣමුක්කට්ඨමිත්තසපත්තමජ්ඣත්තාදිප්පහෙදෙසු අත්තතාය, “අයං පරසත්තො”ති විභාගං අකත්වා අත්තසමතායාති වුත්තං හොති. අථ වා සබ්බත්තතායාති සබ්බෙන චිත්තභාවෙන, ඊසකම්පි බහි අවික්ඛිපමානොති වුත්තං හොති. සබ්බාවන්තන්ති සබ්බසත්තවන්තං, සබ්බසත්තයුත්තන්ති අත්ථො. සබ්බවන්තන්තිපි පායො. ලොකන්ති සත්තලොකං.

විපුලෙනාති එවමාදිපරියායදස්සනතො පනෙත්ථ පුන “මෙත්තාසහගතෙනා”ති වුත්තං. යස්මා වා එත්ථ ඔධිසො ඵරණෙ විය පුන තථාසද්දො වා ඉති-සද්දො වා න වුත්තො, තස්මා පුන “මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා”ති වුත්තං, නිගමනවසෙන වා එතං වුත්තං. විපුලෙනාති එත්ථ ඵරණවසෙන විපුලතා දට්ඨබ්බා. භූමිවසෙන පන තං මහග්ගතං. තඤ්චි කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථතාය විපුලඵලතාය දීඝසන්නානතාය ව මහන්තභාවං ගතං, මහන්තෙහි වා උළාරච්ඡන්දවීරියචිත්තපඤ්ඤෙහි ගතං පටිපන්නන්ති මහග්ගතං. පගුණවසෙන අප්පමාණසත්තාරම්මණවසෙන ව අප්පමාණං. ඛ්‍යාපාදපච්චත්ථිකප්පභානෙන අවෙරං. දොමනස්සප්පභානතො අඛ්‍යාපජ්ජං, නිද්දුක්ඛන්ති වුත්තං හොති. අප්පටිකුලා හොන්තීති හික්ඛුනො චිත්තස්ස අප්පටිකුලා හුත්වා උපට්ඨහන්ති. සෙසෙසුපි වුත්තනයෙනෙව කරුණාමුදිතාඋපෙක්ඛාවසෙන යොජෙතබ්බං. කරුණාය විහෙසාපච්චත්ථිකප්පභානෙන අවෙරං, මුදිතාය අරතිපච්චත්ථිකප්පභානෙන.

උපෙක්ඛාසහගතෙනාති චතුත්ථජ්ඣානවසෙන උපෙක්ඛාය සමන්තාගතෙන. රාගපච්චත්ථිකප්පභානෙන අවෙරං, ගෙහසිතසොමනස්සප්පභානතො අඛ්‍යාපජ්ජං. සබ්බම්පි හි අකුසලං කිලෙසපරිලාභයොගතො සඛ්‍යාපජ්ජමෙවාති අයමෙනෙසං විසෙසො.

213. සබ්බසොති සබ්බාකාරෙන, සබ්බාසං වා, අනවසෙසානන්ති අත්ථො. රූපසඤ්ඤානන්ති සඤ්ඤාසිසෙන වුත්තරූපාවචරජ්ඣානානඤ්චෙව තදාරම්මණානඤ්ච. රූපාවචරජ්ඣානම්පි හි රූපන්ති වුව්චති “රූපි රූපානි පස්සති”තිආදීසු (පටි. ම. 1.209; ධ. ස. 248), තස්ස ආරම්මණම්පි බහිද්ධා රූපානි

පස්සති “සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි” තිආදීසු (ධ. ස. 223). තස්මා ඉධ රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤාති එවං සඤ්ඤාසීසෙන චුත්තරූපාවචරජ්ඣානස්සෙනං අධිවචනං. රූපං සඤ්ඤා අස්සාති රූපසඤ්ඤං, රූපමස්ස නාමන්ති චුත්තං හොති. එවං පථවිකසිණාදිභෙදස්ස තදාරම්මණස්ස වෙනං අධිවචනන්ති වෙදිතබ්බං.

සමතික්කමාති විරාගා නිරොධා ව. කිං චුත්තං හොති? එතාසං

කුසලවිපාකකිරියාවසෙන පඤ්චදසන්තං ඥානසංඛ්ඛාතානං රූපසඤ්ඤානං, එතෙසඤ්ච පථවිකසිණාදිවසෙන නවන්තං ආරම්මණසංඛ්ඛාතානං රූපසඤ්ඤානං සංඛ්ඛාකාරෙන, අනවසෙසානං වා විරාගා ව නිරොධා ව විරාගභෙතු වෙව නිරොධභෙතු ව ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. න හි සක්කා සබ්බසො අනතික්කන්තරූපසඤ්ඤෙන එතං උපසම්පජ්ජ විහරිතුන්ති. යස්මා පන ආරම්මණසමතික්කමෙන පත්තබ්බා එතා සමාපත්තියො, න එකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ පඨමජ්ඣානාදීනි විය. ආරම්මණෙ අවිරත්තස්ස ව සඤ්ඤාසමතික්කමො න හොති, තස්මා අයං ආරම්මණසමතික්කමවසෙනාපි අත්ථවණ්ණනා කතාති වෙදිතබ්බා.

පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඨගමාති වක්ඛාදීනං වත්ථුනං රූපාදීනං ආරම්මණානඤ්ච පටිඝාතෙන උප්පන්නා සඤ්ඤා පටිසසඤ්ඤා, රූපසඤ්ඤාදීනං එතං අධිවචනං. තාසං කුසලවිපාකානං පඤ්චන්තං, අකුසලවිපාකානං පඤ්චන්තන්ති සබ්බසො දසන්තම්පි පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඨගමා පහානා අසමුප්පාදා, අප්පවත්තිං කත්වාති චුත්තං හොති. කාමඤ්චෙතා පඨමජ්ඣානාදීනි සමාපන්තස්සපි න සන්ති, න හි තස්මිං සමයෙ පඤ්චද්වාරවසෙන චිත්තං පවත්තති, එවං සන්තෙපි අඤ්ඤත්ථ පහීනානං සුබ්බක්ඛානං චතුත්ථජ්ඣානෙන විය සක්කායදිට්ඨාදීනං තතියමග්ගෙ විය ව ඉමස්මිං ඥානෙන උස්සාහජනනත්ථං ඉමස්ස ඥානස්ස පසංඝාවසෙන එතාසං එත්ථ වචනං වෙදිතබ්බං. අථ වා කිඤ්චාපි තා රූපාවචරං සමාපන්තස්ස න සන්ති, අථ බො න පහීනත්තා න සන්ති. න හි රූපවිරාගාය රූපාවචරභාවනා සංවත්තති, රූපායත්තායෙව ව එතාසං පවත්ති. අයං පන භාවනා රූපවිරාගාය සංවත්තති, තස්මා තා එත්ථ පහීනාති වත්තුං වට්ටති. න කෙවලඤ්ච වත්තුං, එකංසෙනෙව එවං ධාරෙතුම්පි වට්ටති. තාසඤ්ච ඉතො පුබ්බෙ අප්පහීනත්තායෙව “පඨමජ්ඣානං සමාපන්තස්ස සද්දො කණ්ටකො” ති (අ. නි. 10.72) චුත්තො භගවතා. ඉධ ව පහීනත්තායෙව අරූපසමාපත්තීනං ආනෙඤ්ජනා සන්තවිමොක්ඛතා ව චුත්තා.

නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරාති නානත්තෙ වා ගොචරෙ පවත්තානං සඤ්ඤානං, නානත්තානං වා සඤ්ඤානං. යස්මා හෙතා රූපසද්දාදිභෙදෙ නානත්තෙ නානාසභාවෙ ගොචරෙ පවත්තන්ති, යස්මා චෙතා අට්ඨ කාමාවචරකුසලසඤ්ඤා, ද්වාදස අකුසලසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකුසලවිපාකසඤ්ඤා, ද්වෙ අකුසලවිපාකසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකිරියාසඤ්ඤාති එවං චතුත්තාලීසම්පි සඤ්ඤා නානත්තා නානාසභාවා අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසා, තස්මා “නානත්තසඤ්ඤා” ති චුත්තා. තාසං සබ්බසො නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා අනාවජ්ජනා චිත්තෙ ව අනුප්පාදනා. යස්මා තා නාවජ්ජති චිත්තෙ ව න උප්පාදෙති න මනසිකරොති න පච්චවෙක්ඛති, තස්මාති චුත්තං හොති. යස්මා චෙත්ථ පුරිමා

රූපසඤ්ඤා පටිසසඤ්ඤා ව ඉමිනා ඤානෙන නිබ්බත්තෙ භවෙපි න විජ්ජන්ති,
පගෙව තස්මිං භවෙ ඉමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරණකාලෙ, තස්මා තාසං
සමතික්කමා අත්ථභිගමාති ද්වෙධාපි අභාවොයෙව චුත්තො. නානත්තසඤ්ඤාසු පන
යස්මා අට්ඨ කාමාවචරකුසලසඤ්ඤා, නව කිරියාසඤ්ඤා, දසාකුසලසඤ්ඤාති ඉමා
සත්තවිසති සඤ්ඤා ඉමිනා ඤානෙන නිබ්බත්තෙ භවෙ විජ්ජන්ති, තස්මා තාසං
අමනසිකාරාති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තත්ථාපි හි ඉමං ඤානං උපසම්පජ්ජ
විහරන්තො තාසං අමනසිකාරායෙව උපසම්පජ්ජ විහරති. තා පන මනසිකරොන්තො
අසමාපන්තො භොතීති. සඬබ්බෙපතො වෙත්ථ “රූපසඤ්ඤානං
සමතික්කමා” තිඉමිනා සබ්බරූපාවචරධම්මානං පභානං චුත්තං. “පටිසසඤ්ඤානං
අත්ථභිගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා” තිඉමිනා සබ්බෙසං
කාමාවචරචිත්තවෙතසිකානං පභානඤ්ච අමනසිකාරො ව චුත්තොති වෙදිතබ්බො.

අනන්තො ආකාශොති එත්ථ පඤ්ඤත්තිමත්තත්තා නාස්ස උප්පාදන්තො වා
වයන්තො වා පඤ්ඤායතීති අනන්තො, අනන්තඵරණවසෙනාපි අනන්තො. න හි
සො යොගී එකදෙසවසෙන ඵරති, සකලවසෙනෙව ඵරති. ආකාශොති
කසිණුග්ගාටිමාකාසො. ආකාශානඤ්චායතනාදීනි චුත්තත්ථානි. උපසම්පජ්ජ
විහරතීති තං පත්ථා නිප්පාදෙන්ථා තදනුරූපෙන ඉරියාපටෙන විහරති. තදෙව
සමාපජ්ජිතබ්බතො සමාපත්ති.

ආකාශානඤ්චායතනං සමතික්කම්මාති පුබ්බෙ චුත්තනයෙන ඤානම්පි
ආකාශානඤ්චායතනං ආරම්මණම්පි. ආරම්මණම්පි හි පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව
ආකාශානඤ්චං ව තං පට්ඨමස්ස ආරුප්පජ්ඣානස්ස ආරම්මණත්තා දෙවානං
දෙවායතනං විය අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනඤ්චාති ආකාශානඤ්චායතනං, තථා
ආකාශානඤ්චං ව තං තස්ස ඤානස්ස සඤ්ජාතිහෙතුත්තා “කම්බොජා අස්සානං
ආයතන” න්තිආදීනි විය සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන ආයතනඤ්චාතිපි
ආකාශානඤ්චායතනං. එවමෙන ඤානඤ්ච ආරම්මණඤ්චාති උභයම්පි
අප්පවත්තිකරණෙන ව අමනසිකරණෙන ව සමතික්කම්මත්ථාව යස්මා ඉදං
විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විභාතබ්බං, තස්මා උභයම්පෙනමෙකජ්ඣං
කත්ථා “ආකාශානඤ්චායතනං සමතික්කම්මා” ති ඉදං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.
අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති තංයෙව “අනන්තො ආකාශො” ති ඵරිත්ථා පවත්තං
විඤ්ඤාණං “අනන්තං විඤ්ඤාණං” න්ති මනසිකරොන්තොති චුත්තං භොති.
මනසිකාරවසෙන වා අනන්තං. සො හි තං ආකාශාරම්මණං විඤ්ඤාණං
අනවසෙසතො මනසිකරොන්තො අනන්තං මනසි කරොති.

විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්මාති එත්ථාපි ව පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව
ඤානම්පි විඤ්ඤාණඤ්චායතනං ආරම්මණම්පි. ආරම්මණම්පි හි පුබ්බෙ
චුත්තනයෙනෙව විඤ්ඤාණඤ්චං ව තං දුතියස්ස ආරුප්පජ්ඣානස්ස ආරම්මණත්තා
අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනඤ්චාති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං, තථා විඤ්ඤාණඤ්චං ව තං
තස්සෙව ඤානස්ස සඤ්ජාතිහෙතුත්තා සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන ආයතනඤ්චාතිපි
විඤ්ඤාණඤ්චායතනං. එවමෙන ඤානඤ්ච ආරම්මණඤ්චාති උභයම්පි

අප්පචත්තිකරණෙන ව අමනසිකරණෙන ව සමතික්කමිත්වාච යස්මා ඉදං
 ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහාතබ්බං, තස්මා උභයම්පෙතමෙකජ්ඣං
 කත්වා “විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කමිමා” ති ඉදං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. නත්ථි
 කිඤ්චිති නත්ථි නත්ථි, සුඤ්ඤං සුඤ්ඤං, විචිත්තං විචිත්තන්ති එවං.
 මනසිකරොන්තොති චුත්තං හොති.

ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කමිමාති එත්ථාපි පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව
 ඤානම්පි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ආරම්මණම්පි. ආරම්මණම්පි හි පුබ්බෙ
 චුත්තනයෙනෙව ආකිඤ්චඤ්ඤාද්ව තං තතියස්ස ආරුප්පජ්ඣානස්ස
 ආරම්මණත්තා අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනඤ්චාති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, තථා
 ආකිඤ්චඤ්ඤාද්ව තං තස්සෙව ඤානස්ස සඤ්ජාතිහෙතුත්තා සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන
 ආයතනඤ්චාතිපි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං. එවමෙනං ඤානඤ්ච ආරම්මණඤ්චාති
 උභයම්පි අප්පචත්තිකරණෙන ව අමනසිකරණෙන ව සමතික්කමිත්වාච යස්මා ඉදං
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහාතබ්බං, තස්මා
 උභයම්පෙතමෙකජ්ඣං කත්වා “ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කමිමා” ති ඉදං
 චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධකථා හෙට්ඨා කථිතාව.

“රුපි රූපාති පස්සති” තිආදිකා සත්ත විමොක්ඛා පච්චනීකධම්මෙහි සුට්ඨු
 විමුච්චනට්ඨෙන ආරම්මණෙ අභිරතීවසෙන සුට්ඨු මුච්චනට්ඨෙන ව විමොක්ඛා,
 නිරොධසමාපත්ති පන චිත්තචෙතසිකෙහි විමුත්තට්ඨෙන විමොක්ඛො.
 සමාපත්තිසමාපන්නසමයෙ විමුත්තො හොති, චුට්ඨිතසමයෙ අවිමුත්තො හොතිති
 සමයවිමොක්ඛො. සමුච්ඡෙදවිමුත්තිවසෙන අච්චන්තවිමුත්තත්තා අරියමග්ගා,
 පටිප්පස්සද්ධිවිමුත්තිවසෙන අච්චන්තවිමුත්තත්තා සාමඤ්ඤඵලාති,
 නිස්සරණවිමුත්තිවසෙන අච්චන්තවිමුත්තත්තා නිබ්බානං අසමයවිමොක්ඛො. තථා
 සාමයිකාසාමයිකවිමොක්ඛො.

පමාදං ආගම්ම පරිභායතීති කුප්පො. තථා න පරිභායතීති අකුප්පො. ලොකාය
 සංවත්තතීති ලොකියො. අරියමග්ගා ලොකං උත්තරන්තීති ලොකුත්තරා,
 සාමඤ්ඤඵලාති නිබ්බානඤ්ච ලොකතො උත්තිණ්ණාති ලොකුත්තරා. ආදිත්තං
 අයොගුළං මක්ඛිකා විය තෙජ්ජස්සදං ලොකුත්තරං ධම්මං ආසවා නාලම්බන්තීති
 අනාසවො. රූපජ්ජපට්ඨසඤ්ඤාත්තොති රූපජ්ඣානාති. අරූපජ්ජපට්ඨසඤ්ඤාත්තොති
 අරූපසමාපත්තියො. තණ්හාය ආලම්බිතො පණ්හිතො. අනාලම්බිතො
 අප්පණ්හිතො. මග්ගඵලාති එකාරම්මණත්තා එකනිට්ඨත්තා ව එකත්තවිමොක්ඛො,
 නිබ්බානං අද්දුතියත්තා එකත්තවිමොක්ඛො, ආරම්මණානත්තා විපාකනානත්තා ව
 නානත්තවිමොක්ඛො.

214. සියාති භවෙය්‍යා, දස හොන්තීති ව එකො හොතිති ව භවෙය්‍යාති අත්ථො.
 “සියා” ති ව එතං විධිවචනං, න පුච්ඡාවචනං. වත්ථුච්ඡෙදනාති
 නිව්චසඤ්ඤාදිදසවත්ථුච්ඡෙදන දස හොන්ති. පරියායෙනාති විමුච්චනපරියායෙන
 එකො හොති. සියාති කථඤ්ච සියාති යං වා සියාති විහිතං, තං කථං සියාති පුච්ඡති.

අනිච්චානුපස්සනඤ්ඤාණන්ති සමාසපදං. අනිච්චානුපස්සනාඤ්ඤාණන්ති වා පාඨො. තථා සෙසෙසුපි. නිච්චතො සඤ්ඤායාති නිච්චතො පචත්තාය සඤ්ඤාය, “නිච්ච”න්ති පචත්තාය සඤ්ඤායාති අත්ථො. එස නයො සුඛතො අත්තතො නිමිත්තතො සඤ්ඤායාති එත්ථාපි. නිමිත්තතොති ච නිච්චනිමිත්තතො. නන්දියා සඤ්ඤායාති නන්දිවසෙන පචත්තාය සඤ්ඤාය, නන්දිසම්පයුත්තාය සඤ්ඤායාති අත්ථො. එස නයො රාගතො සමුදයතො ආදානතො පණ්ඩිතො අභිනිවෙසතො සඤ්ඤායාති එත්ථාපි. යස්මා පන බයවයවිපරිණාමානුපස්සනා තිස්සො අනිච්චානුපස්සනාදිනං බලවහාවාය බලවපච්චයභූතා භඩ්ගානුපස්සනාවිසෙසා. භඩ්ගදස්සනෙන හි අනිච්චානුපස්සනා බලවතී හොති. අනිච්චානුපස්සනාය ච බලවතියා ජාතාය “යදනිච්චං තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං තදනත්තා”ති (සං. නි. 3.15) දුක්ඛානත්තානුපස්සනාපි බලවතියො හොන්ති. තස්මා අනිච්චානුපස්සනාදිසු චුත්තාසු තාපි තිස්සො චුත්තාව හොන්ති. යස්මා ච සුඤ්ඤතානුපස්සනා “අභිනිවෙසතො සඤ්ඤාය මුච්චතී”ති වචනෙනෙව සාරාදානාභිනිවෙසසම්මොභාභිනිවෙසආලයාභිනිවෙසසඤ්ඤාගාභිනිවෙසතො සඤ්ඤාය මුච්චතීති චුත්තමෙව හොති, අභිනිවෙසාභාවෙනෙව අප්පට්ඨිකානො සඤ්ඤාය මුච්චතීති චුත්තමෙව හොති, තස්මා අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාදයො පඤ්චපි අනුපස්සනා න චුත්තාති වෙදිතබ්බා. එවං අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු එතා අට්ඨ අනුපස්සනා අවත්වා දසෙව අනුපස්සනා චුත්තාති වෙදිතබ්බා.

215. අනිච්චානුපස්සනා යථාභූතං ඤාණන්ති අනිච්චානුපස්සනායෙව යථාභූතඤ්ඤාණං. උභයමිපි පච්චත්තවචනං. යථාභූතඤ්ඤාණන්ති ඤාණත්ථො චුත්තො. එවං සෙසෙසුපි. සම්මොභා අඤ්ඤාණාති සම්මොභභූතා අඤ්ඤාණා. මුච්චතීති විමොක්ඛත්ථො චුත්තො.

216. අනිච්චානුපස්සනා අනුත්තරං සිතිභාවඤ්ඤාණන්ති එත්ථ සාසනෙයෙව සබ්භාවතො උත්තමට්ඨෙයන අනුත්තරං, අනුත්තරස්ස පච්චයත්තා වා අනුත්තරං, සිතිභාවො එව ඤාණං සිතිභාවඤ්ඤාණං. තං අනිච්චානුපස්සනාසම්බන්ධං අනුත්තරං සිතිභාවඤ්ඤාණං. “ඡහි, භික්ඛවෙ, ධම්මෙහි සමන්තාගතො භික්ඛු භබ්බො අනුත්තරං සිතිභාවං සච්ඡිකාතු”න්ති (අ. නි. 6.85) එත්ථ නිබ්බානං අනුත්තරො සිතිභාවො නාම. ඉධ පන විපස්සනා අනුත්තරො සිතිභාවො. නිච්චතො සන්තාපපරිලාභදර්ශා මුච්චතීති එත්ථාපි “නිච්ච”න්ති පචත්තකිලෙසා එව ඉධ වාමුත්ත ච සන්තාපනට්ඨෙයන සන්තාපො, පරිද්භනට්ඨෙයන පරිලාභො, උණ්භට්ඨෙයන දර්ශොති වුච්චන්ති.

217. නෙක්ඛම්මං ක්කායනීති ක්කානන්තිආදයො හෙට්ඨා චුත්තත්ථා. නෙක්ඛම්මාදීනි චෙත්ථ අට්ඨ සමාපත්තියො ච නිබ්බේධභාගියානෙව.

218. අනුපාදා චිත්තස්ස විමොක්ඛොති ඉධ විපස්සනායෙව. “එතදත්ථා කථා, එතදත්ථා මන්තනා, යදිදං අනුපාදා චිත්තස්ස විමොක්ඛො”ති (පරි. 366; අ. නි. 3.68) එත්ථ පන නිබ්බානං අනුපාදා චිත්තස්ස විමොක්ඛො. කතිභුපාදානෙහිති කතිහි උපාදානෙහි. කතමා එකුපාදානාති කතමතො එකුපාදානතො. ඉදං එකුපාදානාති

ඉතො එකතො උපාදානතො. ඉදන්ති පුබ්බඤ්ඤාණාපෙක්ඛං වා. උපාදානතො මුච්චනෙසු යස්මා ආදිතො සඬබ්බරානං උදයබ්බයං පස්සිත්වා පස්සිත්වා අනිච්චානුපස්සනාය විපස්සති, පච්ඡා සඬබ්බරානං භඩ්ගමෙව පස්සිත්වා අනිමිත්තානුපස්සනාය විපස්සති. අනිච්චානුපස්සනාවිසෙසොයෙව හි අනිමිත්තානුපස්සනා. සඬබ්බරානං උදයබ්බයදස්සනෙන ව භඩ්ගදස්සනෙන ව අත්තාභාවො පාකටො භොති. තෙන දිට්ඨපාදානස්ස ව අත්තවාදුපාදානස්ස ව පභානං භොති. දිට්ඨිප්පභානෙනෙව ව “සීලබ්බතෙන අත්තා සුජ්ඣති” ති දස්සනස්ස අභාවතො සීලබ්බතුපාදානස්ස පභානං භොති. යස්මා ව අනත්තානුපස්සනාය උජුක්කමෙව අත්තාභාවං පස්සති, අනත්තානුපස්සනාවිසෙසොයෙව ව සුඤ්ඤතානුපස්සනා, තස්මා ඉමානි චත්තාරි ඤාණානි දිට්ඨපාදානාදීහි තීහි උපාදානෙහි මුච්චන්ති. දුක්ඛානුපස්සනාදීනංයෙව පන චතස්සන්තං තණ්හාය උජුච්චවතිකත්තා අනිච්චානුපස්සනාදීනං චතස්සන්තං කාමුපාදානතො මුච්චනං න වුත්තං. යස්මා ආදිතො දුක්ඛානුපස්සනාය “සඬබ්බරා දුක්ඛා” ති පස්සතො පච්ඡා අප්පණ්හිතානුපස්සනාය ව “සඬබ්බරා දුක්ඛා” ති පස්සතො සඬබ්බරානං පත්ථනා පභීයති. දුක්ඛානුපස්සනාවිසෙසොයෙව හි අප්පණ්හිතානුපස්සනා. යස්මා ව සඬබ්බරෙසු නිබ්බදානුපස්සනාය නිබ්බන්දන්තස්ස විරාගානුපස්සනාය විරජ්ජන්තස්ස සඬබ්බරානං පත්ථනා පභීයති, තස්මා ඉමානි චත්තාරි ඤාණානි කාමුපාදානතො මුච්චන්ති. යස්මා නිරොධානුපස්සනාය කිලෙසෙ නිරොධෙති, පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය කිලෙසෙ පරිච්චජති, තස්මා ඉමානි ද්වෙ ඤාණානි චතුහි උපාදානෙහි මුච්චන්තීති එවං සභාවනානත්තෙන ව ආකාරනානත්තෙන ව අට්ඨසට්ඨි විමොක්ඛා නිද්දිට්ඨා.

219. ඉදානි ආදිතො උද්දිට්ඨානං තිණ්ණං විමොක්ඛානං මුඛානි දස්සෙත්වා විමොක්ඛමුඛපුබ්බභිගමං ඉන්ද්‍රියවිසෙසං පුග්ගලවිසෙසඤ්ච දස්සෙතුකාමො තීණ්ණො පනිමානීතිආදිමාහ. තත්ථ විමොක්ඛමුඛානීති තිණ්ණං විමොක්ඛානං මුඛානි. ලොකනියායානාය සංවත්තන්තීති තෙධාතුකලොකතො නියායානාය නිග්ගමනාය සංවත්තන්ති. සබ්බසඬබ්බරෙ පරිච්ඡේදපරිවට්ටමතො සමනුපස්සනතායාති සබ්බෙසං සඬබ්බරානං උදයබ්බයවසෙන පරිච්ඡේදතො වෙව පරිවට්ටමතො ව සමනුපස්සනතාය. ලොකනියායානං භොතීති පාඨසෙසො. අනිච්චානුපස්සනා හි උදයතො පුබ්බෙ සඬබ්බරා නත්ථිති පරිච්ඡින්නිත්වා තෙසං ගතිං සමන්තෙසමානා වයතො පරං න ගච්ඡන්ති, එත්ථෙව අන්තරධායන්තීති පරිවට්ටමතො පරියන්තතො සමනුපස්සති. සබ්බසඬබ්බරා හි උදයෙන පුබ්බන්තපරිච්ඡින්නා, වයෙන අපරන්තපරිච්ඡින්නා. අනිමිත්තාය ව ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතායාති විපස්සනාක්ඛණෙපි නිබ්බානනින්තතාය අනිමිත්තාකාරෙන උපට්ඨානතො අනිමිත්තසඬබ්බාතාය නිබ්බානධාතුයා චිත්තපවිසනතාය ව ලොකනියායානං භොති. මනොසමුත්තෙජනතායාති චිත්තසංවෙජනතාය. දුක්ඛානුපස්සනාය හි සඬබ්බරෙසු චිත්තං සංවිජ්ජති. අප්පණ්හිතාය ව ධාතුයාති විපස්සනාක්ඛණෙපි නිබ්බානනින්තතාය අප්පණ්හිතාකාරෙන උපට්ඨානතො අප්පණ්හිතසඬබ්බාතාය නිබ්බානධාතුයා. සබ්බධම්මෙති නිබ්බානස්ස අවිපස්සනුපගත්තෙපි අනත්තසභාවසබ්භාවතො “සබ්බසඬබ්බරෙ” ති අවත්වා “සබ්බධම්මෙ” ති වුත්තං.

පරතො සමනුපස්සනතායාති පච්චයායත්තත්තා අවසතාය අවිධෙයායතාය ව “නාහං න මම”න්ති ඵලං අනත්තතො සමනුපස්සනතාය. සුඤ්ඤතාය ව ධාතුයාති විපස්සනාක්කණෙපි නිබ්බානනිත්තතාය සුඤ්ඤතාකාරොන උපට්ඨානතො සුඤ්ඤතාසඬ්ඛාතාය නිබ්බානධාතුයා. ඉති ඉමානි තීණි වචනානි අනිච්චදුක්ඛානත්තානුපස්සනානං වසෙන වුත්තානි. තෙනෙව තදනත්තරං අනිච්චතො මනසිකරොතොතිආදි වුත්තං. තත්ථ ඛයතොති ඛියනතො. භයතොති සභයතො. සුඤ්ඤතොති අත්තරහිතතො.

අධිමොක්ඛබ්බුලන්ති අනිච්චානුපස්සනාය “ඛණ්ඩගච්ඡෙන සඬ්ඛාරා හිජ්ජන්ති”ති සද්ධාය පටිපන්නස්ස පච්චක්ඛතො ඛණ්ඩගදස්සනෙන “සච්චං වතාහ භගවා”ති භගවති සද්ධාය සද්ධාබ්බුලං චිත්තං හොති. අථ වා පච්චුප්පන්නානං පදෙසසඬ්ඛාරානං අනිච්චතං පස්සිත්වා “ඵලං අනිච්චා අනිත්තානාගතපච්චුප්පන්නා සබ්බෙ සඬ්ඛාරා”ති අධිමුච්චනතො අධිමොක්ඛබ්බුලං චිත්තං හොති. පස්සද්ධිබ්බුලන්ති දුක්ඛානුපස්සනාය චිත්තක්ඛොභකරාය පණ්ඩියා පජ්ඣනතො චිත්තදරථාභාවෙන පස්සද්ධිබ්බුලං චිත්තං හොති. අථ වා දුක්ඛානුපස්සනාය සංවෙගජනනතො සංවිග්ගස්ස ව යොනියො පදහනතො වික්ඛෙපාභාවෙන පස්සද්ධිබ්බුලං චිත්තං හොති. වෙදබ්බුලන්ති අනත්තානුපස්සනාය බාහිරකෙහි අදිට්ඨං ගම්භීරං අනත්තලක්ඛණං පස්සතො ඤාණබ්බුලං චිත්තං හොති. අථ වා “සදෙවකෙන ලොකෙන අදිට්ඨං අනත්තලක්ඛණං දිට්ඨ”න්ති තුට්ඨස්ස තුට්ඨිබ්බුලං චිත්තං හොති.

අධිමොක්ඛබ්බුලො සද්ධිත්ථියං පටිලහතීති පුබ්බභාගෙ අධිමොක්ඛො බ්බුලං පචත්තමානො භාවනාපාරිපූරියා සද්ධිත්ථියං නාම හොති, තං සො පටිලහති නාම. පස්සද්ධිබ්බුලො සමාධිත්ථියං පටිලහතීති පුබ්බභාගෙ පස්සද්ධිබ්බුලස්ස “පස්සද්ධිකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී”ති (පටි. ම. 1.73; අ. නි. 5.26) වචනතො භාවනාපාරිපූරියා පස්සද්ධිපච්චයා සමාධිත්ථියං හොති, තං සො පටිලහති නාම. වෙදබ්බුලො පඤ්ඤිත්ථියං පටිලහතීති පුබ්බභාගෙ වෙදො බ්බුලං පචත්තමානො භාවනාපාරිපූරියා පඤ්ඤිත්ථියං නාම හොති, තං සො පටිලහති නාම.

ආධිපතෙය්‍යං හොතීති ඡන්දාදිකෙ අධිපතිභූතෙපි සක්ච්චනිජ්ජාදනවසෙන අධිපති හොති පධානො හොති. භාවනායාති භූමිමච්චනං, උපරුපරි භාවනත්ථාය වා. තදන්වයා හොන්තීති තං අනුගාමීනී තං අනුවත්තීනී හොන්ති. සහජාතපච්චයා හොන්තීති උප්පජ්ජමානා ව සහඋප්පාදනභාවෙන උපකාරකා හොන්ති පකාසස්ස පදීපො විය. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා හොන්තීති අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදනුපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකා හොන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථම්භකං තිදණ්ඩං විය. නිස්සයපච්චයා හොන්තීති අධිට්ඨානාකාරොන නිස්සයාකාරොන ව උපකාරකා හොන්ති තරුචිත්තකම්මානං පට්ඨිපටාදි විය. සම්පයුත්තපච්චයා හොන්තීති ඵකවත්ථුකඵකාරම්මණඵකුප්පාදඵකනිරොධසඬ්ඛාතෙන සම්පයුත්තභාවෙන උපකාරකා හොන්ති.

220. පටිවෙඩකාලෙති මග්ගක්ඛණෙ සච්චපටිවෙඩකාලෙ. පඤ්ඤින්ද්‍රියං
 ආධිපතෙය්‍යං හොතීති මග්ගක්ඛණෙ නිබ්බානං ආරම්භං කත්වා
 සච්චදස්සනකිච්චකරණවසෙන ච කිලෙසජ්ජහානකිච්චකරණවසෙන ච
 පඤ්ඤින්ද්‍රියමෙව ජෙට්ඨකං හොති. පටිවෙඩායාති සච්චපටිච්ඡිකුන්ථාය.
 එකරසාති විමුක්තිරසෙන. දස්සනට්ඨෙතාති සච්චදස්සනට්ඨෙත. එවං
 පටිච්ඡිකුන්තොපි භාවෙති, භාවෙන්තොපි පටිච්ඡිකුතීති මග්ගක්ඛණෙ සකිංයෙව
 භාවනාය ච පටිවෙඩස්ස ච සබ්භාවදස්සනත්ථං වුත්තං. අනත්තානුපස්සනාය
 විපස්සනාක්ඛණෙපි පඤ්ඤින්ද්‍රියස්සෙව ආධිපතෙය්‍යත්තා ‘‘පටිවෙඩකාලෙපි’’ති
 අපිසද්දො පසුත්තො.

221. අනිච්චතො මනසිකරොතො කතමින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොතීතිආදි
 ඉන්ද්‍රියවිසෙසෙන පුග්ගලවිසෙසං දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ අධිමත්තන්ති අධිකං.
 තත්ථ සද්ධිත්ද්‍රියසමාධිත්ද්‍රියපඤ්ඤින්ද්‍රියානං අධිමත්තතා සඬබ්බරුපෙක්ඛාය
 වෙදිතබ්බා. සද්ධාවිමුක්තොති එත්ථ අවිසෙසෙත්වා වුත්තෙපි උපරි විසෙසෙත්වා
 වුත්තත්තා සොතාපත්තිමග්ගං යපෙත්වා සෙසෙසු සත්තසු යානෙසු
 සද්ධාවිමුක්තොති වුත්තං හොති. සද්ධාවිමුක්තො සද්ධිත්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා
 හොති, න සද්ධිත්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා සබ්බත්ථ සද්ධාවිමුක්තොතිපි වුත්තං හොති.
 සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධිත්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තායෙව සෙසෙසු
 සමාධිත්ද්‍රියපඤ්ඤින්ද්‍රියාධිමත්තත්තෙපි සති සද්ධාවිමුක්තොයෙව නාම හොතීති
 වදන්ති. කායසක්ඛී හොතීති අට්ඨසුපි යානෙසු කායසක්ඛී නාම හොති.
 දිට්ඨිජ්ජත්තො හොතීති සද්ධාවිමුක්තෙ වුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං.

සද්දහන්තො විමුක්තොති සද්ධාවිමුක්තොති සද්ධිත්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා
 සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්දහන්තො චතුසුපි ඵලක්ඛණෙසු විමුක්තොති
 සද්ධාවිමුක්තොති වුත්තං හොති. උපරිමග්ගත්තයක්ඛණෙ සද්ධාවිමුක්තත්තං ඉදානි
 චක්ඛති. සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ පන සද්ධානුසාරිත්තං පච්ඡා චක්ඛති. පුට්ඨත්තා
 සච්ඡිකතොති කායසක්ඛීති සුක්ඛවිපස්සකත්තෙ සති උපචාරජ්ඣානචස්සස්ස
 රූපාරූපජ්ඣානලාභිත්තෙ සති රූපාරූපජ්ඣානචස්සස්ස පුට්ඨත්තා නිබ්බානං
 සච්ඡිකතොති කායසක්ඛී, නාමකායෙන වුත්තජ්ජකාරෙ ඥානචස්සෙ ච නිබ්බානෙ
 ච සක්ඛීති වුත්තං හොති. දිට්ඨත්තා පත්තොති දිට්ඨිජ්ජත්තොති
 සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සම්පසුත්තෙන පඤ්ඤින්ද්‍රියෙන පයමං නිබ්බානස්ස
 දිට්ඨත්තා පච්ඡා සොතාපත්තිඵලාදිවසෙන නිබ්බානං පත්තොති දිට්ඨිජ්ජත්තො,
 පඤ්ඤින්ද්‍රියසඬබ්බතාය දිට්ඨියා නිබ්බානං පත්තොති වුත්තං හොති.
 සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ පන ධම්මානුසාරිත්තං පච්ඡා චක්ඛති. සද්දහන්තො
 විමුච්චතීති සද්ධාවිමුක්තොති සද්ධිත්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා
 සකදාගාමිඅනාගාමිඅරහත්තමග්ගක්ඛණෙසු සද්දහන්තො විමුච්චතීති
 සද්ධාවිමුක්තො. එත්ථ විමුච්චමානොපි ආසංසාය භූතච්චනවසෙන ‘‘විමුක්තො’’ති
 වුත්තො. ඥානචස්සන්ති තිවිධං ඥානචස්සං. ‘‘ඥානචස්ස’’න්තිආදීනි ‘‘දුක්ඛා
 සඬබ්බරා’’තිආදීනි ච පයමං වුත්තං ද්වයමෙව විසෙසෙත්වා වුත්තාති. ඤාතං
 හොතීතිආදීනි හෙට්ඨා වුත්තත්ථානි. එත්ථ ච ඥානලාභී පුග්ගලො සමාධිත්ද්‍රියස්ස

අනුකූලාය දුක්ඛානුපස්සනාය එව වුට්ඨහිත්වා මග්ගඵලානි පාපුණානීති ආවරියානං අධිප්පායො.

සීයාති සිද්ධං, භවෙය්‍යුත්ති අත්ථො. “සීයා” ති එතං විධිවචනමෙව. තයො පුග්ගලාති විපස්සනානියමෙන ඉන්ද්‍රියනියමෙන ච වුත්තා තයො පුග්ගලා. වත්ථුවසෙනාති තීසු අනුපස්සනාසු එකෙකඉන්ද්‍රියවත්ථුවසෙන. පරියායෙනාති තෙනෙව පරියායෙන. ඉමිනා වාරෙන කිං දස්සිතං හොති? හෙට්ඨා එකෙකිස්සා අනුපස්සනාය එකෙකස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස ආධිපච්චං යෙභ්‍රයාවසෙන වුත්තන්ති ච, කදාවි තීසුපි අනුපස්සනාසු එකෙකස්සෙව ඉන්ද්‍රියස්ස ආධිපච්චං හොතිති ච දස්සිතං හොති. අථ වා පුබ්බභාගවිපස්සනාක්ඛණෙ තිස්සන්තම්පි අනුපස්සනානං සබ්භාවතො තාසු පුබ්බභාගවිපස්සනාසු තෙසං තෙසං ඉන්ද්‍රියානං ආධිපච්චං අපෙක්ඛිත්වා මග්ගඵලක්ඛණෙසු සද්ධාවිමුත්තාදීනි නාමානි හොන්තිති. එවඤ්ඤි වුවචමානෙ හෙට්ඨා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාය උපරි ච කතො ඉන්ද්‍රියාධිපච්චපුග්ගලනියමො සුකතොයෙව නිව්චලොයෙව ච හොති. අනන්තරවාරෙ සීයාති අඤ්ඤායෙවාති එවං සීයාති අත්ථො. එත්ථ පුබ්බෙ වුත්තොයෙව නියමො.

ඉදානි මග්ගඵලවසෙන පුග්ගලවිසෙසං විහජිත්වා දස්සෙතුං අනිව්චතො මනසිකරොතො...පෙ.... සොතාපත්තිමග්ගං පටිලභතීතිආදිමාහ. තත්ථ සද්ධං අනුස්සරති අනුගච්ඡති, සද්ධාය වා නිබ්බානං අනුස්සරති අනුගච්ඡතීති සද්ධානුසාරී. සච්ඡිකතන්ති පච්චක්ඛකතං. අරහත්තන්ති අරහත්තඵලං. පඤ්ඤාසඬ්ඛානං ධම්මං අනුස්සරති, තෙන වා ධම්මෙන නිබ්බානං අනුස්සරතීති ධම්මානුසාරී.

222. පුන අපරෙහි පරියායෙහි ඉන්ද්‍රියත්තයවිසෙසෙන පුග්ගලවිසෙසං වණ්ණෙනුකාමො යෙ හි කෙවිතිආදිමාහ. තත්ථ භාවිතා වාති අතීතෙ භාවයිංසු වා. භාවෙන්ති වාති පච්චුප්පන්තෙ. භාවිස්සන්ති වාති අනාගතෙ. අධිගතා වාතිආදි එකෙකන්තිකං පුරිමස්ස පුරිමස්ස අත්ථවිවරණත්ථං වුත්තං. එස්සිතා වාති ඤාණච්ඡිසනාය ච්ඡිංසු වා. වසිප්පත්තාති ඉස්සරභාවං පත්තා. පාරම්ප්පත්තාති වොසානං පත්තා. වෙසාරප්ප්පත්තාති විසාරදභාවං පත්තා. සබ්බත්ථ සද්ධාවිමුත්තාදයො හෙට්ඨා වුත්තක්ඛණෙසුයෙව, සතිපට්ඨානාදයො මග්ගක්ඛණෙයෙව. අට්ඨ විමොක්ඛෙති “රුපි රූපානි පස්සති” තිආදිකෙ (පටි. ම. 1.209; ධ. ස. 248) පටිසම්භිදාමග්ගප්පත්තියා එව පත්තා.

තිස්සො සික්ඛාති අධිසිලසික්ඛා අධිවිත්තසික්ඛා අධිපඤ්ඤාසික්ඛා මග්ගප්පත්තා එව සික්ඛමානා. දුක්ඛං පරිජානන්තීතිආදීනි මග්ගක්ඛණෙයෙව. පරිඤ්ඤාපට්ඨෙධං පටිවිජ්ඣතිති පරිඤ්ඤාපට්ඨෙධෙන පටිවිජ්ඣති, පරිඤ්ඤාය පටිවිජ්ඣිතබ්බන්ති වා පරිඤ්ඤාපට්ඨෙධං. එවං සෙසෙසුපි. සබ්බධම්මාදීනි විසෙසෙන්වා අභිඤ්ඤාපට්ඨෙධාදයො වුත්තා. සච්ඡිකිරියාපට්ඨෙධො පන මග්ගක්ඛණෙයෙව නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණඤාණසිද්ධිවසෙන වෙදිතබ්බොති. එවම්ධ පඤ්ච අරියපුග්ගලා නිද්දිට්ඨා හොන්ති, උභතොභාගවිමුත්තො ච පඤ්ඤාවිමුත්තො වාති ඉමෙ ද්වෙ අනිද්දිට්ඨා. අඤ්ඤත්ථ (විසුද්ධි. 2.773) පන

“යො පන දුක්ඛතො මනසිකරොන්තො පස්සද්ධිබ්බලො සමාධිත්ථියං පටිලහති, සො සබ්බත්ථ කායසක්ඛි නාම හොති, අරුපජ්ඣානං පන පත්ථා අග්ගඵලං පත්තො උභතොභාගවිමුත්තො නාම හොති. යො පන අනත්තතො මනසිකරොන්තො වෙදබ්බලො පඤ්ඤාත්ථියං පටිලහති, සොනාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරි හොති, ඡසු යානෙසු දිට්ඨිප්පත්තො, අග්ගඵලෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො” ති වුත්තං. තෙ ඉධ කායසක්ඛිදිට්ඨිප්පත්තෙහියෙව සඬගහිතා. අත්ථතො පන අරුපජ්ඣානෙන වෙව අරියමග්ගෙන වාති උභතොභාගෙන විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තො. පජානන්තො විමුත්තොති පඤ්ඤාවිමුත්තොති. එත්තාවතා ඉන්ද්‍රියපුග්ගලවිසෙසා නිද්දිට්ඨා හොන්ති.

223-226. ඉදානි විමොක්ඛපුබ්බඤ්චගමමෙව විමොක්ඛවිසෙසං පුග්ගලවිසෙසඤ්ච දස්සෙතුකාමො අනිච්චතො මනසිකරොතොතිආදිමාහ. තත්ථ ද්වෙ විමොක්ඛාති අප්පණ්හිතසුඤ්ඤතවිමොක්ඛා. අනිච්චානුපස්සනාගමනවසෙන හි අනිමිත්තවිමොක්ඛොති ලද්ධනාමො මග්ගො රාගදොසමොහපණ්ඩිතං අභාවා සගුණතො ව තෙසංයෙව පණ්ඩිතං අභාවා අප්පණ්හිතන්ති ලද්ධනාමං නිබ්බානං ආරම්මණං කරොතිති ආරම්මණතො ව අප්පණ්හිතවිමොක්ඛොති නාමම්පි ලහති. තථා රාගදොසමොහෙහි සුඤ්ඤත්තා සගුණතො ව රාගාදීහියෙව සුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤතන්ති ලද්ධනාමං නිබ්බානං ආරම්මණං කරොතිති ආරම්මණතො ව සුඤ්ඤතවිමොක්ඛොති නාමම්පි ලහති. තස්මා තෙ ද්වෙ විමොක්ඛා අනිමිත්තවිමොක්ඛන්ථයා නාම හොන්ති. අනිමිත්තමග්ගතො අනඤ්ඤෙපි අට්ඨන්තං මග්ගඤ්චානං එකෙකස්ස මග්ගඤ්චස්ස වසෙන සහජාතාදිපච්චයා ව හොන්තිති වෙදිතබ්බො. පුන ද්වෙ විමොක්ඛාති සුඤ්ඤතානිමිත්තවිමොක්ඛා. දුක්ඛානුපස්සනාගමනවසෙන හි අප්පණ්හිතවිමොක්ඛොති ලද්ධනාමො මග්ගො රුපනිමිත්තාදීනං රාගනිමිත්තාදීනං නිච්චනිමිත්තාදීනඤ්ච අභාවා සගුණතො ව තෙසංයෙව නිමිත්තානං අභාවා අනිමිත්තසඬබ්බානං නිබ්බානං ආරම්මණං කරොතිති ආරම්මණතො ව අනිමිත්තවිමොක්ඛොති නාමම්පි ලහති. සෙසං වුත්තනෙයෙනෙව යොජෙතබ්බං. පුන ද්වෙ විමොක්ඛාති අනිමිත්තඅප්පණ්හිතවිමොක්ඛා. යොජනා පනෙත්ථ වුත්තනයා එව.

පටිච්චෙධකාලෙති ඉන්ද්‍රියානං වුත්තක්කමෙනෙව වුත්තං. මග්ගක්ඛණං පන මුඤ්චිත්ථා විපස්සනාක්ඛණෙ විමොක්ඛො නාම නත්ථි. පඨමං වුත්තොයෙව පන මග්ගවිමොක්ඛො “පටිච්චෙධකාලෙ” ති වචනෙන විසෙසෙත්ථා දස්සිතො. “යො වායං පුග්ගලො සද්ධාවිමුත්තො” තිආදිකා ද්වෙ වාරා ව “අනිච්චතො මනසිකරොන්තො සොනාපත්තිමග්ගං පටිලහති” තිආදිකො වාරො ව සඬබ්බිත්තො, විමොක්ඛවසෙන පන යොජෙත්ථා විත්ථාරතො වෙදිතබ්බො. යෙ හි කෙච්ඡි නෙක්ඛම්මන්තිආදිකො වාරො වුත්තනෙයෙනෙව වෙදිතබ්බොති. එත්තාවතා විමොක්ඛපුග්ගලවිසෙසා නිද්දිට්ඨා හොන්තිති.

227. පුන විමොක්ඛමුඛානි ව විමොක්ඛෙ ව අනෙකධා නිද්දිසිතුකාමො අනිච්චතො මනසිකරොන්තොතිආදිමාහ. තත්ථ යථාභූතන්ති යථාසභාවෙන.

ජානාතීති ඤාණෙන ජානාති. පස්සතීති තෙනෙව ඤාණෙන චක්ඛුනා විය පස්සති.
 තදන්වයෙනාති තදනුගමනෙන, තස්ස පච්චක්ඛතො ඤාණෙන දිට්ඨස්ස
 අනුගමනෙනාති අත්ථො. කඨිබ්බා පභියතීති අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චානිච්චකඨිබ්බා,
 ඉතරාහි ඉතරකඨිබ්බා. නිමිත්තන්ති සන්තතිසනවිනිබ්බොගෙන නිච්චසඤ්ඤාය
 පභිනත්තා ආරම්මණභූතං සඨිබ්බාරනිමිත්තං යථාභූතං ජානාති. තෙන වුවචති
 සම්මාදස්සනන්ති තෙන යථාභූතජානනෙන තං ඤාණං “සම්මාදස්සන”න්ති වුවචති.
 පචත්තන්ති දුක්ඛජ්ජත්තාකාරෙ සුඛසඤ්ඤං උග්ගාටෙත්වා සුඛසඤ්ඤාය පභානෙන
 පණ්ඩිසඨිබ්බාතාය තණ්හාය පභිනත්තා සුඛසම්මතම්පි විපාකපචත්තං යථාභූතං
 ජානාති. නිමිත්තඤ්ඤං පචත්තඤ්ඤාති නානාධාතුමනසිකාරසම්භවෙන
 සමුහසනවිනිබ්බොගෙන උභයථාපි අත්තසඤ්ඤාය පභිනත්තා සඨිබ්බාරනිමිත්තඤ්ඤං
 විපාකපචත්තඤ්ඤං යථාභූතං ජානාති. යඤ්ඤං යථාභූතං ඤාණන්තිආදිත්තයං ඉදානි
 වුත්තමෙව, න අඤ්ඤං. භයතො උපට්ඨාතීති නිච්චසුඛඅත්තාභාවදස්සනතො
 යථාක්කමං තං තං භයතො උපට්ඨාති. යා ච භයතුපට්ඨානෙන පඤ්ඤාතිආදිනා
 “උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං භඨගානුපස්සනාඤාණං භයතුපට්ඨානාඤාණං
 ආදීනවානුපස්සනාඤාණං නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං මුඤ්චිතුකමානාඤාණං
 පටිසඨිබ්බානුපස්සනාඤාණං සඨිබ්බාරුපෙක්ඛාඤාණං අනුලොමඤාණං”න්ති වුත්තෙසු
 පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිසඨිබ්බාතෙසු නවසු විපස්සනාඤාණෙසු
 භයතුපට්ඨානසම්බන්ධෙන අවත්ථාගෙදෙන භින්නාති එකට්ඨානි තීණි ඤාණානි
 වුත්තානි, න සෙසානි.

පුන තීසු අනුපස්සනාසු අත්තෙ ධීතාය අනත්තරාය අනත්තානුපස්සනාය
 සම්බන්ධෙන තාය සහ සුඤ්ඤානානුපස්සනාය එකට්ඨනං දස්සෙතුං යා ච
 අනත්තානුපස්සනා යා ච සුඤ්ඤානානුපස්සනාතිආදිමාහ. ඉමානි හි ද්වෙ ඤාණානි
 අත්ථතො එකමෙව, අවත්ථාගෙදෙන පන භින්නානි. යථා ච ඉමානි, තථා
 අනිච්චානුපස්සනා ච අනිමිත්තානුපස්සනා ච අත්ථතො එකමෙව ඤාණං,
 දුක්ඛානුපස්සනා ච අප්පණ්ණිකානුපස්සනා ච අත්ථතො එකමෙව ඤාණං, කෙවලං
 අවත්ථාගෙදෙනෙව භින්නානි. අනත්තානුපස්සනාසුඤ්ඤානානුපස්සනානඤ්ඤං
 එකට්ඨතාය වුත්තාය තෙසං ද්විත්තං ද්විත්තම්පි ඤාණානං එකලක්ඛණත්තා
 එකට්ඨතා වුත්තාව භොතීති. නිමිත්තං පටිසඨිබ්බා ඤාණං උජ්ජප්පතීති
 “සඨිබ්බාරනිමිත්තං අද්ධුවං තාවකාලික”න්ති අනිච්චලක්ඛණවසෙන ජානිත්වා
 ඤාණං උජ්ජප්පති. කාමඤ්ඤං න පයමං ජානිත්වා පච්ඡා ඤාණං උජ්ජප්පති,
 වොහාරවසෙන පන “මනඤ්ඤං පටිච්ච ධම්මෙ ච උජ්ජප්පති
 මනොවිඤ්ඤාණං”න්තිආදීනි (සං. නි. 4.60; ම. නි. 1.400; 3.421) විය එවං වුවචති.
 සද්දසත්ථවිදුපි ච “ආදිච්චං පාපුණ්ණිත්වා තමො විගච්ඡති”තිආදීසු විය සමානකාලෙපි
 ඉමං පදං ඉච්ඡන්ති. එකත්තනයෙන වා පුරිමඤ්ඤං පච්ඡිමඤ්ඤං එකං කත්වා එවං
 වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඉමිනා නයෙන ඉතරස්මිම්පි පද්ධ්වයෙ අත්ථො වෙදිතබ්බො.
 මුඤ්චිතුකමානාදීනං තිණ්ණං ඤාණානං එකට්ඨතා ගෙට්ඨා වුත්තනයා එව.

නිමිත්තා විත්තං වුට්ඨාතීති සඨිබ්බාරනිමිත්තෙ දොසදස්සනෙන තත්ථ
 අනල්ලිනතාය සඨිබ්බාරනිමිත්තා විත්තං වුට්ඨාති නාම. අනිමිත්තෙ විත්තං

පක්ඛන්දනීති සඬබාරනිමිත්තපටිපක්ඛෙන අනිමිත්තසඬබාතෙ නිබ්බාතෙ තත්තීන්තතාය චිත්තං පවිසති. සෙසානුපස්සනාද්වයෙපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. නිරොධෙ නිබ්බාතාදායාති ඉධ චුත්තෙනෙව පටිමානුපස්සනාද්වයමිපි චුත්තමෙව හොති. නිරොධෙතිපි පාඨො.

බහිද්ධාචුට්ඨානවිච්චනෙ පඤ්ඤාති චුට්ඨානසම්බන්ධෙන ගොත්‍රභුඤ්ඤාණං චුත්තං. ගොත්‍රභු ධම්මාති ගොත්‍රභුඤ්ඤාණමෙව. ඉතරථා හි එකට්ඨතා න යුජ්ජති. “අසඬබතා ධම්මා, අප්පච්චයා ධම්මා”තිආදිසු (ධ. ස. දුක්ඛානිකා 7, 8) විය වා චතුමග්ගවසෙන වා බහුවචනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. යස්මා විමොක්ඛොති මග්ගො, මග්ගො ච දුභතොචුට්ඨානො, තස්මා තෙන සම්බන්ධෙන යා ච දුභතොචුට්ඨානවිච්චනෙ පඤ්ඤාතිආදි චුත්තං.

228. පුන විමොක්ඛානං නානාක්ඛණානං එකක්ඛණපරියායං දස්සෙතුකාමො කතිභාකාරෙහිතිආදිමාහ. තත්ථ ආධිපතෙය්‍යට්ඨෙතාති ජෙට්ඨකට්ඨෙත. අධිට්ඨානට්ඨෙතාති පතිට්ඨානට්ඨෙත. අභිනිහාරට්ඨෙතාති විපස්සනාවිථිතො නිහරණට්ඨෙත. නිය්‍යානට්ඨෙතාති නිබ්බානුපගමනට්ඨෙත. අනිච්චතො මනසිකරොතොති චුට්ඨානගාමිතිවිපස්සනාක්ඛණෙයෙව. අනිමිත්තො විමොක්ඛොති මග්ගක්ඛණෙයෙව. එස නයො සෙසෙසු. චිත්තං අධිට්ඨානීති චිත්තං අධිකං කත්වා යාති, චිත්තං පතිට්ඨාපෙතීති අධිජ්ජායො. චිත්තං අභිනිහරතීති විපස්සනාවිථිතො චිත්තං නිහරති. නිරොධං නිබ්බානං නිය්‍යානීති නිරොධසඬබාතං නිබ්බානං උපගච්ඡතීති එවං ආකාරනානත්තතො චතුර්ධා නානාක්ඛණතා දස්සිතා.

එකක්ඛණතාය සමොධානට්ඨෙතාති එකජ්ඣං සමොසරණට්ඨෙත. අධිගමනට්ඨෙතාති වින්දනට්ඨෙත. පටිලාභට්ඨෙතාති පාපුණනට්ඨෙත. පටිවෙධට්ඨෙතාති ඤාණෙන පටිවිජ්ඣනට්ඨෙත. සච්ඡිකිරියට්ඨෙතාති පච්චික්ඛකරණට්ඨෙත. එස්සනට්ඨෙතාති ඤාණචුසනාය චුසනට්ඨෙත. අභිසමයට්ඨෙතාති අභිමුඛං සමාගමනට්ඨෙත. තත්ථ “සමොධානට්ඨෙතා”ති මූලපදං, සෙසානි අධිගමනවෙච්චනාති. තස්මායෙව හි සබ්බෙසං එකතො විස්සජ්ජනං කතං. නිමිත්තා මුච්චතීති නිව්චනිමිත්තතො මුච්චති. ඉමිනා විමොක්ඛට්ඨෙතො චුත්තො. යතො මුච්චතීති යතො නිමිත්තතො මුච්චති. තත්ථ න පණ්දහතීති තස්මිං නිමිත්තෙ පත්ථනං න කරොති. යත්ථ න පණ්දහතීති යස්මිං නිමිත්තෙ න පණ්දහති. තෙන සුඤ්ඤොති තෙන නිමිත්තෙන සුඤ්ඤො. යෙන සුඤ්ඤොති යෙන නිමිත්තෙන සුඤ්ඤො. තෙන නිමිත්තෙන අනිමිත්තොති ඉමිනා අනිමිත්තට්ඨෙතො චුත්තො.

පණ්දියා මුච්චතීති පණ්දිතො මුච්චති. “පණ්දි මුච්චති”ති පාඨො නිස්සක්කත්ථොයෙව. ඉමිනා විමොක්ඛට්ඨෙතො චුත්තො. යත්ථ න පණ්දහතීති යස්මිං දුක්ඛෙ න පණ්දහති. තෙන සුඤ්ඤොති තෙන දුක්ඛෙන සුඤ්ඤො. යෙන සුඤ්ඤොති යෙන දුක්ඛනිමිත්තෙන සුඤ්ඤො. යෙන නිමිත්තෙනාති යෙන දුක්ඛනිමිත්තෙන. තත්ථ න පණ්දහතීති ඉමිනා අප්පණ්හිතට්ඨෙතො චුත්තො. අභිනිවෙසා මුච්චතීති ඉමිනා විමොක්ඛට්ඨෙතො චුත්තො. යෙන සුඤ්ඤොති යෙන

අහිනිවෙසනිමිත්තෙන සුඤ්ඤා. යෙන නිමිත්තෙනානි යෙන
 අහිනිවෙසනිමිත්තෙන. යත්ථ න පණ්දහති, තෙන සුඤ්ඤානි යස්මි.
 අහිනිවෙසනිමිත්තෙන න පණ්දහති, තෙන අහිනිවෙසනිමිත්තෙන සුඤ්ඤා. ඉමිනා
 සුඤ්ඤාථයො වුත්තො.

229. පුන අට්ඨවිමොක්ඛාදීනි නිද්දිසිතුකාමො අත්ථි විමොක්ඛොති ආදිමාහ.
 තත්ථ නිව්වනො අහිනිවෙසානි ආදීනි සඤ්ඤාචිමොක්ඛෙ වුත්තන යෙන
 වෙදිතබ්බානි. සබ්බාහිනිවෙසෙහිති වුත්තප්පකාරෙහි අහිනිවෙසෙහි. ඉති
 අහිනිවෙසමුච්චනවසෙන සුඤ්ඤාචිමොක්ඛා නාම ජාතා, තෙයෙව
 නිව්වාදිනිමිත්තමුච්චනවසෙන අනිමිත්තවිමොක්ඛා, නිව්වන්ති ආදිපණ්ඩිති
 මුච්චනවසෙන අප්පණ්ඩිතවිමොක්ඛා. එත්ථ ච පණ්ඩි මුච්චති සබ්බත්ථ
 නිස්සක්කත්ථො වෙදිතබ්බො. පණ්ඩියා මුච්චති චා පායො. ‘සබ්බපණ්ඩිති
 මුච්චති’ ති වෙන්ථ සාධකං. එවං තිස්සො අනුපස්සනා තදභිග්ගවිමොක්ඛත්තා ච
 සමුච්චෙදවිමොක්ඛස්ස පච්චයත්තා ච පරියායෙන විමොක්ඛානි වුත්තා.

230. තත්ථ ජාතානි අනන්තරෙ විපස්සනාචිමොක්ඛෙපි සති ඉමිස්සා කථාය
 මග්ගවිමොක්ඛාධිකාරත්තා තස්මිං මග්ගවිමොක්ඛෙ ජාතානි වුත්තං හොති.
 අනවජ්ජකුසලානි රාගාදිවජ්ජවිරහිනා කුසලා. විච්ඡෙදං කත්වා චා පායො.
 බොධිපක්ඛියා ධම්මානි ‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා, චත්තාරො සම්මප්පධානා,
 චත්තාරො ඉද්ධිපාදා, පඤ්චන්ද්‍රියානි, පඤ්ච බලානි, සත්ත බොජ්ඣංගා, අරියො
 අට්ඨංගිකො මග්ගො’ ති (ම. නි. 3.35, 43; චූළනි. මෙත්තගුමාණවසුච්ඡානිද්දෙස
 22; මි. ප. 5.4.1) වුත්තා සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මා. ඉදං මුඛන්ති ඉදං
 වුත්තප්පකාරං ධම්මජාතං ආරම්භණතො නිබ්බානපචෙසාය මුඛත්තා මුඛං නාමානි
 වුත්තං හොති. තෙසං ධම්මානන්ති තෙසං බොධිපක්ඛියානං ධම්මානං. ඉදං
 විමොක්ඛමුඛන්ති නිබ්බානං.
 වික්ඛම්භනතදභිග්ගසමුච්චෙදපට්ඨපස්සද්ධිනිස්සරණවිමොක්ඛෙසු
 නිස්සරණවිමොක්ඛොව, ‘යාවතා, හික්ඛවෙ, ධම්මා සඬ්ඛතා චා අසඬ්ඛතා චා,
 විරාගො තෙසං ධම්මානං අග්ගමක්ඛායති’ ති (ඉතිචූ. 90; අ. නි. 4.34) වුත්තත්තා
 උත්තමට්ඨෙයන මුඛඤ්චානි විමොක්ඛමුඛං. විමොක්ඛඤ්ච තං මුඛඤ්ච
 විමොක්ඛමුඛන්ති කම්මධාරයසමාසවසෙන අයමෙව අත්ථො වුත්තො.
 විමොක්ඛඤ්චානි එත්ථ ලිඬ්ගවිපල්ලාසො කතො. තිණි අකුසලමූලානිති
 ලොභදොසමොහා. තිණි දුච්චරිතානිති කායච්චිමනොදුච්චරිතානි. සබ්බෙපි අකුසලා
 ධම්මානි අකුසලමූලෙහි සම්පයුත්තා දුච්චරිතෙහි සම්පයුත්තා ච අසම්පයුත්තා ච
 සෙවිතබ්බදොමනස්සාදීනි යපෙත්වා සබ්බෙපි අකුසලා ධම්මා. කුසලමූලසුචරිතානි
 වුත්තපට්ඨකම්මෙත වෙදිතබ්බානි. සබ්බෙපි කුසලා ධම්මානි වුත්තන යෙනෙව
 සම්පයුත්තා අසම්පයුත්තා ච විමොක්ඛස්ස උපනිස්සයභූතා සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා.
 විචට්ටකථා හෙට්ඨා වුත්තා. විමොක්ඛවිචට්ටසම්බන්ධෙන පනෙත්ථ සෙසවිචට්ටාපි
 වුත්තා. ආසෙවනානි ආදිතො සෙවනා. භාවනානි තස්සෙව වඩ්ඪනා. බහුලිකම්මන්ති
 තස්සෙව වසිජ්ජත්තියා පුනප්පුනං කරණං. මග්ගස්ස පන එකක්ඛණෙයෙව

කිව්වසාධනවසෙන ආසෙවනාදීනි වෙදිතබ්බානි. පටිලාභො වා විපාකො වාතිආදීනි හෙට්ඨා චුත්තත්ථානෙවාති.

විමොක්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

විමොක්ඛකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ගතිකථා

ගතිකථාවණ්ණනා

231. ඉදානි තස්සා විමොක්ඛුප්පත්තියා හෙතුභූතං හෙතුසම්පත්තිං දස්සෙන්නෙන කථිතාය ගතිකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. දුහෙතුකපටිසන්ධිකස්සාපි හි ‘‘නත්ථි ඤානං අපඤ්ඤස්සා’’ති (ධ. ප. 372) වචනතො ඤානම්පි න උප්පජ්ජති, කිං පන විමොක්ඛො. තත්ථ ගතිසම්පත්තියාති නිරයතිරව්ජානායොනිපෙත්තිවිසයමනුස්සදෙවසඬ්ඛානාසු පඤ්චසු ගතීසු මනුස්සදෙවසඬ්ඛානාය ගතිසම්පත්තියා. එතෙන පුරිමා තිස්සො ගතිවිපත්තියො පටික්ඛිපති. ගතියා සම්පත්ති ගතිසම්පත්ති, සුගතීති චුත්තං හොති. ගතීති ව සහොකාසා ඛත්ථා. පඤ්චසු ව ගතීසු පෙත්තිවිසයග්ගහණෙනෙව අසුරකායොපි ගහිතො. දෙව්වාති ඡ කාමාවචරදෙව්වා බ්‍රහ්මානො ව. දෙවග්ගහණෙන අසුරාපි සඬ්ගහිතා. ඤාණසම්පයුත්තෙති ඤාණසම්පයුත්තපටිසන්ධික්ඛණෙ. ඛණොපි හි ඤාණසම්පයුත්තයොගෙන තෙනෙව වොහාරෙන චුත්තොති වෙදිතබ්බො. කතිනං හෙතුනත්ති අලොභාදොසාමොහහෙතුසු කතිනං හෙතුනං. උපපත්තීති උපපජ්ජනං, නිබ්බත්තීති අත්ථො.

යස්මා පන සුද්දකුලජාතාපි තිහෙතුකා හොත්ති, තස්මා තෙ සන්ධාය පඨමපුච්ඡා. යස්මා ව යෙහුයොන මහාපුඤ්ඤා තීසු මහාසාලකුලෙසු ජායන්ති, තස්මා තෙසං තිණ්ණං කුලානං වසෙන තිස්සො පුච්ඡා. පාඨො පන සඬ්ඛිත්තො. මහතී සාලා එතෙසන්ති මහාසාලා, මහාසරා මහාවිහවාති අත්ථො. අථ වා මහා සාරො එතෙසන්ති මහාසාරාති වත්තබ්බෙ ර-කාරස්ස ල-කාරං කත්වා ‘‘මහාසාලා’’ති චුත්තං. ඛත්තියා මහාසාලා, ඛත්තියෙසු වා මහාසාලාති ඛත්තියමහාසාලා. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ යස්ස ඛත්තියස්ස ගෙහෙ පච්ඡිමන්තෙන කොට්ඨකං ධනං නිධානගතං හොති, කහාපණානඤ්ච විසති අම්බණානි දිවසං වලඤ්ඤෙ නික්ඛමන්ති, අයං ඛත්තියමහාසාලො නාම. යස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස ගෙහෙ පච්ඡිමන්තෙන අසීතිකොට්ඨකං නිධානගතං හොති, කහාපණානඤ්ච දස අම්බණානි දිවසං වලඤ්ඤෙ නික්ඛමන්ති, අයං බ්‍රාහ්මණමහාසාලො නාම. යස්ස ගහපතිස්ස ගෙහෙ පච්ඡිමන්තෙන

වත්තාලීසකොට්ඨනං නිධානගතං හොති, කභාපණානඤ්ච පඤ්ච අමිඛණානි දිවසං වලඤ්ජෙ නික්ඛමන්ති, අයං ගහපතිමහාසාලො නාම.

රූපාවචරානං අරූපාවචරානඤ්ච එකන්තතිහෙතුකත්තා
“ඤාණසම්පයුත්තෙ”ති න චුත්තං, මනුස්සෙසු පන දුග්ගතකාග්ගතකානඤ්ච
සබ්භාවතො, කාමාවචරෙසු දෙවෙසු දුග්ගතකානඤ්ච සබ්භාවතො සෙසෙසු
“ඤාණසම්පයුත්තෙ”ති චුත්තං. එත්ථ ව කාමාවචරදෙවා පඤ්චකාමගුණරතියා
කීළන්ති, සරීරපුතියා ව ජොතන්තීති දෙවා, රූපාවචරබ්‍රහ්මානො ක්කානරතියා
කීළන්ති, සරීරපුතියා ව ජොතන්තීති දෙවා, අරූපාවචරබ්‍රහ්මානො ක්කානරතියා
කීළන්ති, ඤාණපුතියා ව ජොතන්තීති දෙවා.

232. කුසලකම්මස්ස ජවනක්ඛණෙති අතිතජාතියා ඉධ
තිහෙතුකපටිසන්ධිජනකස්ස තිහෙතුකකාමාවචරකුසලකම්මස්ස ව ජවනවීරියං.
පුනප්පුනං උප්පත්තිවසෙන සත්තවාරං ජවනක්ඛණෙ, පවත්තනකාලෙති අත්ථො.
තයො හෙතු කුසලාති අලොභො කුසලහෙතු අදොසො කුසලහෙතු අමොහො
කුසලහෙතු. තස්මිං ඛණෙ ජාතවේතනායාති තස්මිං චුත්තක්ඛණෙයෙව ජාතාය
කුසලවේතනාය. සහජාතපච්චයා හොන්තීති උප්පජ්ජමානා ව සහඋප්පාදනභාවෙන
උපකාරකා හොන්ති. තෙන චූච්චතීති තෙන සහජාතපච්චයභාවෙනෙව චූච්චති.
කුසලමූලපච්චයාපි සඬ්ඛාරාති එකචිත්තක්ඛණිකපච්චයාකාරනයෙන චුත්තං.
“සඬ්ඛාරා”ති ව බහුවචනෙන තත්ථ සඬ්ඛාරක්ඛන්ධසඬ්ගහිතා සබ්බෙ වේතසිකා
ගහිතාති වේදිතබ්බං. අපිසද්දෙන සඬ්ඛාරපච්චයාපි කුසලමූලානීතිපි චුත්තං හොති.

නිකන්තික්ඛණෙති අත්තනො විපාකං දාතුං පච්චුපට්ඨිතකම්මෙ වා තථා
පච්චුපට්ඨිතකම්මෙන උපට්ඨාපිතෙ කම්මනිමිත්තෙ වා ගතිනිමිත්තෙ වා
උප්පජ්ජමානානං නිකන්තික්ඛණෙ. නිකන්තීති නිකාමනා පත්ථනා.
ආසන්තමරණස්ස හි මොහෙන ආකුලචිත්තත්තා අවිච්ඡාලායපි නිකන්ති උප්පජ්ජති,
කිං පන සෙසෙසු නිමිත්තෙසු. ද්වෙ හෙතුති ලොභො අකුසලහෙතු මොහො
අකුසලහෙතු. භවනිකන්ති පන පටිසන්ධිඅනන්තරං පවත්තභවඬ්ගවීරිතො
චුට්ඨිතමත්තස්සෙව අත්තනො ඛන්ධසන්තානං ආරබ්භ සබ්බෙසම්පි උප්පජ්ජති.
“යස්ස වා පන යත්ථ අකුසලා ධම්මා න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ කුසලා ධම්මා න
උප්පජ්ජිත්ථාති ආමන්තා”ති එවමාදි ඉදමෙව සන්ධාය චුත්තං. තස්මිං ඛණෙ
ජාතවේතනායාති අකුසලවේතනාය.

පටිසන්ධික්ඛණෙති තෙන කම්මෙන ගහිතපටිසන්ධික්ඛණෙ. තයො හෙතුති
අලොභො අබ්‍යාකතහෙතු අදොසො අබ්‍යාකතහෙතු අමොහො අබ්‍යාකතහෙතු.
තස්මිං ඛණෙ ජාතවේතනායාති විපාකාබ්‍යාකතවේතනාය. නාමරූපපච්චයාපි
විඤ්ඤාණන්ති එත්ථ තස්මිං පටිසන්ධික්ඛණෙ තයො විපාකහෙතු සෙසවේතසිකා ව
නාමං, හදයවත්ථු රූපං. තතො නාමරූපපච්චයතොපි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං පවත්තති.
විඤ්ඤාණපච්චයාපි නාමරූපන්ති එත්ථාපි නාමං චුත්තජ්ජකාරමෙව, රූපං පන ඉධ
සහෙතුකමනුස්සපටිසන්ධියා අධිජ්ජෙතත්තා ගබ්භසෙයාකානං වත්ථුදසකං.

කායදසකං භාවදසකන්ති සමතිංස රූපානි, සංසෙදජානං ඔපපාතිකානඤ්ච පරිපුණ්ණායතනානං චක්ඛුදසකං සොනදසකං සානදසකං ජීවිහාදසකඤ්චාති සමසත්තති රූපානි. තං චුත්තජ්ජකාරං නාමරූපං පටිසන්ධික්ඛණේ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණපච්චයා පවත්තති.

පඤ්චක්ඛන්ධාති එත්ථ පටිසන්ධිවිත්තෙන පටිසන්ධික්ඛණේ ලබ්භමානානි රූපානි රූපක්ඛන්ධො, සහජාතා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සෙසවෙනසිකා සඬබ්බාරක්ඛන්ධො, පටිසන්ධිවිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. සහජාතපච්චයා භොන්තිති චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයා භොන්ති, රූපක්ඛන්ධෙ චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයා භොන්ති, අරූපිනො ඛන්ධා ච හදයරූපඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයා භොන්ති, මහාභූතාපි උපාදාරූපානං සහජාතපච්චයා භොන්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා භොන්තිති අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදනුපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකා භොන්ති, චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා භොන්ති, චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා භොන්ති. නිස්සයපච්චයා භොන්තිති අධිට්ඨානාකාරෙන නිස්සයාකාරෙන ච උපකාරකා භොන්ති, චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා ච අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සයපච්චයා භොන්තිති සහජාතා විය විත්ථාරෙනබ්බො. විජ්ජයුත්තපච්චයා භොන්තිති එකචත්ථුකාදිභාවානුපගමනෙන විජ්ජයුත්තභාවෙන උපකාරකා භොන්ති, අරූපිනො ඛන්ධා පටිසන්ධිරූපානං විජ්ජයුත්තපච්චයා භොන්ති, හදයරූපං අරූපීනං ඛන්ධානං විජ්ජයුත්තපච්චයො භොති. “පඤ්චක්ඛන්ධා”ති හෙත්ථ එවං යථාලාභවසෙන චුත්තං.

චත්තාරො මහාභූතාති එත්ථ තයො පච්චයා පයමං චුත්තායෙව. තයො ජීවිතසඬබ්බාරාති ආයු ච උස්මා ච විඤ්ඤාණඤ්ච. ආයුති රූපජීවිතින්ද්‍රියං අරූපජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච. උස්මාති තෙජොධාතු. විඤ්ඤාණන්ති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං. එතානි හි උපරූපරි ජීවිතසඬබ්බාරං සඬබ්බරොන්ති පවත්තෙන්තිති ජීවිතසඬබ්බාරා. සහජාතපච්චයා භොන්තිති අරූපජීවිතින්ද්‍රියං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණඤ්ච සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානඤ්ච හදයරූපස්ස ච අඤ්ඤමඤ්ඤසහජාතපච්චයා භොන්ති, තෙජොධාතු තිණ්ණං මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤසහජාතපච්චයො භොති, උපාදාරූපානං සහජාතපච්චයොව, රූපජීවිතින්ද්‍රියං සහජාතරූපානං පරියායෙන සහජාතපච්චයො භොතිති වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා භොන්ති, නිස්සයපච්චයා භොන්තිති ද්වයං අරූපජීවිතින්ද්‍රියං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණඤ්ච සම්පයුත්තඛන්ධානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා භොන්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයපච්චයා භොන්තිති චුත්තනායෙනෙව යොජෙත්වා වෙදිතබ්බං. විජ්ජයුත්තපච්චයා භොන්තිති අරූපජීවිතින්ද්‍රියං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණඤ්ච පටිසන්ධිරූපානං විජ්ජයුත්තපච්චයා භොන්ති. රූපජීවිතින්ද්‍රියං පන අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිජ්ජයුත්තපච්චයත්තෙ න යුජ්ජති. තස්මා “තයො ජීවිතසඬබ්බාරා”ති යථාලාභවසෙන චුත්තං. නාමඤ්ච රූපඤ්ච චුත්තනායෙනෙව චතුපච්චයත්තෙ යොජෙතබ්බං. චූද්දස ධම්මාති පඤ්චක්ඛන්ධා, චත්තාරො මහාභූතා, තයො ජීවිතසඬබ්බාරා, නාමඤ්ච රූපඤ්චාති

එවං ගණනාවසෙන වුද්දස ධම්මා. තෙසඤ්ච උපරි අඤ්ඤාසඤ්ච
සහජාතාදිපච්චයභාවො වුත්තනග්ගො එව. සම්පයුත්තපච්චයා භොන්තිති පුන
එකවත්ථුකච්චකාරම්මණචකුප්පාදච්චකනිරොධසඬ්ඛානෙන සම්පයුත්තභාවෙන
උපකාරකා භොන්ති.

පඤ්චන්ද්‍රියානීති සද්ධිත්ද්‍රියාදීනි. නාමඤ්චාති ඉධ වෙදනාදග්ගො තග්ගො ඛන්ධා.
විඤ්ඤාණඤ්චාති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං. පුන වුද්දස ධම්මාති චත්තාරො ඛන්ධා,
පඤ්චන්ද්‍රියානි, තග්ගො හෙතු, නාමඤ්ච විඤ්ඤාණඤ්චාති එවං ගණනාවසෙන වුද්දස
ධම්මා. අට්ඨවිසති ධම්මාති පුරිමා ච වුද්දස, ඉමෙ ච වුද්දසාති අට්ඨවිසති. ඉධ
රූපස්සාපි පටිට්ඨත්තා සම්පයුත්තපච්චයං අපනෙත්වා විජ්ජයුත්තපච්චග්ගො වුත්තො.

එවං පටිසන්ධික්ඛණෙ විජ්ජමානස්ස තස්ස තස්ස පච්චයුප්පත්තස්ස ධම්මස්ස
තං තං පච්චයහෙදං දස්සෙත්වා පයමං නිද්දිට්ඨෙය් හෙතු නිගමෙත්වා දස්සෙත්තො
ඉමෙසං අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති භොතිති ආහ. කම්මායුහනක්ඛණෙ
තග්ගො කුසලහෙතු, නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ අකුසලහෙතු, පටිසන්ධික්ඛණෙ තග්ගො
අබ්‍යාකතහෙතුති එවං අට්ඨ හෙතු. තත්ථ තග්ගො කුසලහෙතු, ද්වෙ අකුසලහෙතු ච
ඉධ පටිසන්ධික්ඛණෙ පචත්තියා උපනිස්සයපච්චයා භොන්ති. තග්ගො අබ්‍යාකතහෙතු
යථාග්ගො හෙතුපච්චයසහජාතපච්චයවසෙන පච්චයා භොන්ති. සෙසවාරෙසුපි
එසෙව නග්ගො.

අරූපාවචරානං පන රූපාභාවා නාමපච්චයාපි විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයාපි
නාමන්ති වුත්තං. රූපමිස්සකවුද්දසකොපි ච පරිභීතො. තස්ස පරිභීතත්තා
“අට්ඨවිසති ධම්මා”ති වාරො ච න ලබ්භති.

233. ඉදානි විමොක්ඛස්ස පච්චයභුතං තිහෙතුකපටිසන්ධිං දස්සෙත්වා තෙනෙනව
සම්බන්ධෙන දුහෙතුකපටිසන්ධිවිසෙසඤ්ච දස්සෙතුකාමො ගතිසම්පත්තියා
ඤ්ඤාණවිජ්ජයුත්තෙතිආදිමාහ. කුසලකම්මස්ස ජවනක්ඛණෙති අතීතජාතියා ඉධ
පටිසන්ධිජනකස්ස දුහෙතුකකුසලකම්මස්ස වුත්තනග්ගෙනෙව ජවනක්ඛණෙ. ද්වෙ
හෙතුති ඤ්ඤාණවිජ්ජයුත්තත්තා අලොභො කුසලහෙතු අදොසො කුසලහෙතු. ද්වෙ
අබ්‍යාකතහෙතුපි අලොභාදොසායෙව.

චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානීති පඤ්ඤිත්ද්‍රියවජ්ජානි සද්ධිත්ද්‍රියාදීනි චත්තාරි. ද්වාදස
ධම්මාති පඤ්ඤිත්ද්‍රියස්ස අමොහහෙතුස්ස ච පරිභීතත්තා ද්වාදස. තෙසං
ද්වින්තංගෙව පරිභීතත්තා ඡබ්බිසති. ඡන්තං හෙතුනන්ති ද්වින්තං කුසලහෙතුනං,
ද්වින්තං අකුසලහෙතුනං, ද්වින්තං විජාකහෙතුනන්ති එවං ඡන්තං හෙතුනං.
රූපාරූපාවචරා පනෙත්ථ එකන්තතිහෙතුකත්තා න ගහිතා. සෙසං පයමවාරෙ
වුත්තනග්ගෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඉමස්මිං වාරෙ දුහෙතුකපටිසන්ධියා
දුහෙතුකකම්මස්සෙව වුත්තත්තා තිහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකපටිසන්ධි න භොතිති
වුත්තං භොති. තස්මා යං ධම්මසඬ්ඛගච්චකථායං (ධ. ස. අට්ඨ. 498)
තිපිටකමහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරවාදෙ “තිහෙතුකකම්මෙන පටිසන්ධි තිහෙතුකාව

හොති, දුහෙතුකාහෙතුකා න හොති. දුහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකාහෙතුකා හොති,
 තිහෙතුකා න හොති''ති වුත්තං, තං ඉමාය පාළියා සමෙති. යං පන
 තිපිටකවුළුනාගත්ථෙරස්ස ව මොරවාපිවාසිමහාදත්තත්ථෙරස්ස ව වාදෙසු
 ''තිහෙතුකකම්මෙන පටිසන්ධි තිහෙතුකාපි හොති දුහෙතුකාපි, අහෙතුකා න හොති.
 දුහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකාපි හොති අහෙතුකාපි, තිහෙතුකා න හොති''ති වුත්තං,
 තං ඉමාය පාළියා විරුද්ධං විය දිස්සති. ඉමිස්සා කථාය හෙතුඅධිකාරත්තා
 අහෙතුකපටිසන්ධි න වුත්තාති.

ගතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. කම්මකථාවණ්ණනා

කම්මකථාවණ්ණනා

234. ඉදානි තස්සා හෙතුසම්පත්තියා පච්චයභූතං කම්මං දස්සෙන්නෙන කථිතාය
 කම්මකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ අහොසි කම්මං අහොසි
 කම්මවිපාකොතිආදීසු අතීතභවෙසු කතස්ස කම්මස්ස අතීතභවෙසුයෙව
 විපක්කවිපාකං ගහෙත්වා ''අහොසි කම්මං අහොසි කම්මවිපාකො''ති වුත්තං.
 තස්සෙව අතීතස්ස කම්මස්ස දිට්ඨධම්මවෙදනීයස්ස උපපජ්ජවෙදනීයස්ස ව
 පච්චයවෙකල්ලෙන අතීතභවෙසුයෙව අවිපක්කවිපාකඤ්ච අතීතෙයෙව
 පරිනිබ්බතස්ස ව දිට්ඨධම්මවෙදනීයඋපපජ්ජවෙදනීයඅපරපරියායවෙදනීයස්ස
 කම්මස්ස අවිපක්කවිපාකඤ්ච ගහෙත්වා අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකොති
 වුත්තං. අතීතස්සෙව කම්මස්ස අවිපක්කවිපාකස්ස පච්චුප්පන්නභවෙ
 පච්චයසම්පත්තියා විපච්චමානං විපාකං ගහෙත්වා අහොසි කම්මං අත්ථි
 කම්මවිපාකොති වුත්තං. අතීතස්සෙව කම්මස්ස අතික්කන්තවිපාකකාලස්ස ව
 පච්චුප්පන්නභවෙ පරිනිබ්බායන්තස්ස ව අවිපච්චමානං විපාකං ගහෙත්වා අහොසි
 කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකොති වුත්තං. අතීතස්සෙව කම්මස්ස විපාකාරහස්ස
 අවිපක්කවිපාකස්ස අනාගතෙ භවෙ පච්චයසම්පත්තියා විපච්චිතබ්බං විපාකං
 ගහෙත්වා අහොසි කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකොති වුත්තං. අතීතස්සෙව කම්මස්ස
 අතික්කන්තවිපාකකාලස්ස ව අනාගතභවෙ පරිනිබ්බායිතබ්බස්ස ව අවිපච්චිතබ්බං
 විපාකං ගහෙත්වා අහොසි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකොති වුත්තං. එවං
 අතීතකම්මං අතීතපච්චුප්පන්නානාගතවිපාකාවිපාකවසෙන ඡධා දස්සිතං.

පච්චුප්පන්නභවෙ කතස්ස දිට්ඨධම්මවෙදනීයස්ස කම්මස්ස ඉධෙව විපච්චමානං
 විපාකං ගහෙත්වා අත්ථි කම්මං අත්ථි කම්මවිපාකොති වුත්තං. තස්සෙව
 පච්චුප්පන්නස්ස කම්මස්ස පච්චයවෙකල්ලෙන ඉධ අවිපච්චමානඤ්ච දිට්ඨෙව
 ධම්මෙ පරිනිබ්බායන්තස්ස ඉධ අවිපච්චමානඤ්ච විපාකං ගහෙත්වා අත්ථි කම්මං
 නත්ථි කම්මවිපාකොති වුත්තං. පච්චුප්පන්නස්සෙව කම්මස්ස උපපජ්ජවෙදනීයස්ස
 ව අපරපරියායවෙදනීයස්ස ව අනාගතභවෙ විපච්චිතබ්බං විපාකං ගහෙත්වා අත්ථි
 කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකොති වුත්තං. පච්චුප්පන්නස්සෙව කම්මස්ස

උපපජ්ජවේදනීයස්ස පච්චයවෙකල්ලෙන අනාගතභවෙ අවිපච්චිතබ්බඤ්ඤා
අනාගතභවෙ පරිනිබ්බායිතබ්බස්ස අපරපරියායවේදනීයස්ස අවිපච්චිතබ්බඤ්ඤා
විපාකං ගහෙත්වා අත්ථි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකොති වුත්තං. එවං
පච්චුප්පන්තකම්මං පච්චුප්පන්තානාගතවිපාකාවිපාකවසෙන චතුධා දස්සිතං.

අනාගතභවෙ කාතබ්බස්ස කම්මස්ස අනාගතභවෙ විපච්චිතබ්බං විපාකං
ගහෙත්වා භවිස්සති කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකොති වුත්තං. තස්සෙව අනාගතස්ස
කම්මස්ස පච්චයවෙකල්ලෙන අවිපච්චිතබ්බඤ්ඤා අනාගතභවෙ පරිනිබ්බායිතබ්බස්ස
අවිපච්චිතබ්බඤ්ඤා විපාකං ගහෙත්වා භවිස්සති කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකොති
වුත්තං. එවං අනාගතකම්මං අනාගතවිපාකාවිපාකවසෙන ද්විධා දස්සිතං. තං සබ්බං
එකතො කත්වා ද්වාදසවිධෙන කම්මං දස්සිතං හොති.

ඉමස්මිං යානෙ යත්වා තිණි කම්මචතුක්කාති ආහරිත්වා වුව්චන්ති – තෙසු හි
වුත්තෙසු අයමත්ථො පාකටතරො භවිස්සතිති. චතුබ්බඤ්ඤි කම්මං.
දිට්ඨධම්මවේදනීයං උපපජ්ජවේදනීයං අපරපරියායවේදනීයං අභොසිකම්මන්ති.
තෙසු එකජවනවීරියං සත්තසු චිත්තෙසු කුසලා වා අකුසලා වා පයමජවනචෙතනා
දිට්ඨධම්මවේදනීයකම්මං නාම. තං ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ විපාකං දෙති. තථා
අසක්කොන්තං පන “අභොසි කම්මං නාභොසි කම්මවිපාකො, න භවිස්සති
කම්මවිපාකො, නත්ථි කම්මවිපාකො” ති ඉමස්ස තිකස්ස වසෙන අභොසිකම්මං.
නාම හොති. අත්ථසාධිකා පන සත්තමජවනචෙතනා උපපජ්ජවේදනීයකම්මං නාම.
තං අනන්තරෙ අත්තභාවෙ විපාකං දෙති. තථා අසක්කොන්තං වුත්තනායෙනෙව
අභොසිකම්මං නාම හොති. උභින්නං අන්තරෙ පන පඤ්චජවනචෙතනා
අපරපරියායවේදනීයකම්මං නාම. තං අනාගතෙ යදා ඔකාසං ලභති, තදා විපාකං
දෙති. සති සංසාරජ්ජවත්තියා අභොසිකම්මං නාම න හොති.

අපරමපි චතුබ්බධං කම්මං යග්ගරුකං යබ්බහුලං යදාසන්නං කටත්තා වා පන
කම්මන්ති. තත්ථ කුසලං වා හොතු අකුසලං වා, ගරුකාගරුකෙසු යං ගරුකං
මාතුසාතාදිකම්මං වා මහග්ගතකම්මං වා, තදෙව පයමං විපච්චති. තථා
බ්බුලාබ්බුලෙසුපි යං බ්බුලං හොති සුසීලායං වා දුස්සීලායං වා, තදෙව පයමං විපච්චති.
යදාසන්නං නාම මරණකාලෙ අනුස්සරිතකම්මං වා කතකම්මං වා. යඤ්ඤි
ආසන්නමරණෙ අනුස්සරිතුං සක්කොති කාතුං වා, තෙනෙව උපපජ්ජති. එතෙහි පන
තීහි මුත්තං පුනස්පුනං ලද්ධාසෙවනං කටත්තා වා පන කම්මං නාම හොති. තෙසං
අභාවෙ තං පටිසන්ධිං ආකඬ්ඪති.

අපරං වා චතුබ්බධං කම්මං ජනකං උපත්ථම්භකං උපපිළකං උපසාතකන්ති.
තත්ථ ජනකං නාම කුසලමපි හොති අකුසලමපි. තං පටිසන්ධියං පචත්තෙපි
රූපාරූපවිපාකං ජනෙති. උපත්ථම්භකං පන ජනෙතුං න සක්කොති, අඤ්ඤෙන
කම්මෙන දින්නාය පටිසන්ධියා ජනිතෙ විපාකෙ උප්පජ්ජනකසුබ්දක්ඛං.
උපත්ථම්භෙති, අද්ධානං පචත්තෙති. උපපිළකං අඤ්ඤෙන කම්මෙන දින්නාය
පටිසන්ධියා ජනිතෙ විපාකෙ උප්පජ්ජනකසුබ්දක්ඛං පිළෙති බාධති, අද්ධානං

පවත්තිතුං න දෙනි. උපසාදකං පන කුසලමිපි අකුසලමිපි සමානං අඤ්ඤං දුබ්බලකම්මං සාතෙත්වා තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොති. එවං පන කම්මෙන කතෙ ඔකාසෙ තං විපාකං උප්පන්නං නාම වුවිවති.

ඉති ඉමෙසං ද්වාදසන්තං කම්මානං කම්මන්තරඤ්ච විපාකන්තරඤ්ච බුද්ධානං කම්මවිපාකඤ්ඤාණස්සෙව යාථාවසරසතො පාකටං හොති අසාධාරණං සාවකෙහි. විපස්සකෙන පන කම්මන්තරං විපාකන්තරඤ්ච එකදෙසතො ජානිතබ්බං. තස්මා අයං මුඛමත්තදස්සනෙන කම්මවිසෙසො පකාසිතොති.

235. එවං සුද්ධිකකම්මවසෙන පයමචාරං වත්වා තදෙව කම්මං ද්විධා විභජිත්වා කුසලාකුසලාදියුගලවසෙන දසහි පරියායෙහි අපරෙ දස වාරා වුත්තා. තත්ථ ආරොග්‍යට්ඨෙයන කුසලං, අනාරොග්‍යට්ඨෙයන අකුසලං, ඉදං දුකං ජාතිවසෙන වුත්තං. අකුසලමෙව රාගාදිදොසසංයොගෙන සාවජ්ජං, කුසලං තදභාවෙන අනවජ්ජං. අකුසලං අපරිසුද්ධත්තා, කණ්හාහිජාතිහෙතුත්තා වා කණ්හං, කුසලං පරිසුද්ධත්තා, සුක්කාහිජාතිහෙතුත්තා වා සුක්කං. කුසලං සුඛවුද්ධිමත්තා සුබුද්‍රයං, අකුසලං දුක්ඛවුද්ධිමත්තා දුක්ඛුද්‍රයං. කුසලං සුඛඵලවත්තා සුඛවිපාකං, අකුසලං දුක්ඛඵලවත්තා දුක්ඛවිපාකන්ති එවමෙනෙසං නානාකාරො වෙදිතබ්බොති.

කම්මකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. විපල්ලාසකථා

විපල්ලාසකථාවණ්ණනා

236. ඉදානි තස්ස කම්මස්ස පච්චයභූතෙ විපල්ලාසෙ දස්සෙන්නෙන කථිතාය සුත්තන්තපුබ්බඨගමාය විපල්ලාසකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. සුත්තන්තෙ තාව සඤ්ඤාවිපල්ලාසාති සඤ්ඤාය විපල්ලත්ථභාවා විපරිතභාවා, විපරිතසඤ්ඤාති අත්ථො. සෙසද්වයෙසුපි එසෙව නයො. චිත්තකිච්චස්ස දුබ්බලට්ඨානෙ දිට්ඨිවිරහිතාය අකුසලසඤ්ඤාය සකකිච්චස්ස බලවකාලෙ සඤ්ඤාවිපල්ලාසො. දිට්ඨිවිරහිතස්සෙව අකුසලචිත්තස්ස සකකිච්චස්ස බලවකාලෙ චිත්තවිපල්ලාසො. දිට්ඨිසම්පයුත්තෙ චිත්තෙ දිට්ඨිවිපල්ලාසො. තස්මා සබ්බදුබ්බලො සඤ්ඤාවිපල්ලාසො, තතො බලවතරො චිත්තවිපල්ලාසො, සබ්බබලවතරො දිට්ඨිවිපල්ලාසො. අජාතබුද්ධිදාරකස්ස කභාපණ්දස්සනං විය හි සඤ්ඤා ආරම්මණස්ස උපට්ඨානාකාරමත්තග්ගහණතො. ගාමිකපුරිසස්ස කභාපණ්දස්සනං විය චිත්තං ලක්ඛණපට්ඨෙධස්සාපි සම්පාපනතො. කම්මාරස්ස මහාසණ්ඩාසෙන අයොගහණං විය දිට්ඨි අභිනිවිස්ස පරාමසනතො. අනිච්චෙ නිච්චන්ති සඤ්ඤාවිපල්ලාසාති අනිච්චෙ වත්ථුස්මිං “නිච්චං ඉද්”න්ති එවං ගහෙත්වා උප්පජ්ජනකසඤ්ඤා සඤ්ඤාවිපල්ලාසො. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. න සඤ්ඤාවිපල්ලාසො න චිත්තවිපල්ලාසො න දිට්ඨිවිපල්ලාසොති චතුසු වත්ථුසු ද්වාදසන්තං විපල්ලාසග්ගාහානං අභාවා යාථාවග්ගහණං වුත්තං.

ගාලාසු අනන්තනි ව අත්තානි අනන්තනි අත්තානි එවංසඤ්ඤිතොති අත්ථො. මිච්ඡාදිට්ඨිහතානි න කෙවලං සඤ්ඤිතොව, සඤ්ඤාය විය උප්පජ්ජමානාය මිච්ඡාදිට්ඨියාපි හතා. ඛිත්තචිත්තානි සඤ්ඤාදිට්ඨිහි විය උප්පජ්ජමානෙන ඛිත්තෙන විබ්භන්තෙන චිත්තෙන සමන්තාගතා. විසඤ්ඤිතොති දෙසනාමත්තමෙතං, විපරිතසඤ්ඤාවිත්තදිට්ඨිතොති අත්ථො. අථ වා සඤ්ඤාපුබ්බභිගමත්තා දිට්ඨියා පයමං චතුහි පදෙහි සඤ්ඤාවිපල්ලාසො චුත්තො, තතො මිච්ඡාදිට්ඨිහතානි දිට්ඨිවිපල්ලාසො, ඛිත්තචිත්තානි චිත්තවිපල්ලාසො. විසඤ්ඤිතොති තීහි විපල්ලාසග්ගාහෙහි පකතිසඤ්ඤාවිරහිතා මොහං ගතා “මුච්ඡිතො විසවෙගෙන, විසඤ්ඤි සමපජ්ජමා” තිථත්ථ (ජා. 2.22.328) විය. තෙ යොගයුත්තා මාරස්සාති තෙ ජනා සත්තා මාරස්ස යොගෙ යුත්තා නාම භොන්ති. අයොගක්ඛෙමිතොති චතුහි යොගෙහි ඊතීහි ඛෙමං නිබ්බානං අප්පත්තා. සත්තා ගච්ඡන්ති සංසාරන්ති තෙයෙව පුග්ගලා සංසාරං සංසරන්ති. කස්මා? ඡාතිමරණගාමිතො හි තෙ, තස්මා සංසරන්තිති අත්ථො. බුද්ධාති චතුසච්චබුද්ධා සබ්බඤ්ඤානො. කාලත්තයසාධාරණවසෙන බහුවචනං. ලොකස්මිත්ති ඕකාසලොකෙ. පහඨකරාති ලොකස්ස පඤ්ඤාලොකං කරා. ඉමං ධම්මං පකාසෙන්තිති විපල්ලාසප්පහානං ධම්මං ජොතෙන්ති. දුක්ඛපසමගාමීනන්ති දුක්ඛචූපසමං නිබ්බානං ගච්ඡන්තං. තෙසං සුත්වානාති තෙසං බුද්ධානං ධම්මං සුත්වාන. සප්පඤ්ඤාති හබ්බභූතා පඤ්ඤවත්තො. සචිත්තං පච්චලද්ධුති විපල්ලාසවජ්ජිතං සකචිත්තං පටිලභිත්වා. පටිඅලද්ධුති පදච්ඡෙදො. අථ වා පටිලභිංසු පටිඅලද්ධුන්ති පදච්ඡෙදො. අනිච්චතො දක්ඛුන්ති අනිච්චවසෙනෙව අද්දසංසු. අනන්තනි අනන්තානි අනන්තානං අනන්තානි අද්දක්ඛුං. අථ වා අනන්තනි චත්ථස්මිං අත්තා නත්ථිති අද්දක්ඛුං. සම්මාදිට්ඨිසමාදානාති ගතිතසම්මාදස්සනා. සබ්බං දුක්ඛං උපච්චගුන්ති සකලං වට්ටදුක්ඛං සමතික්කන්තා.

පභිනාපභිනපුච්ඡාය දිට්ඨිසම්පන්නස්සාති සොතාපන්නස්ස. දුක්ඛෙ සුඛන්ති සඤ්ඤා උප්පජ්ජති. චිත්තං උප්පජ්ජතිති මොහකාලුස්සියස්ස අප්පභිනත්තා සඤ්ඤාමත්තං වා චිත්තමත්තං වා උප්පජ්ජති, අනාගාමිස්සපි උප්පජ්ජති, කිං පන සොතාපන්නස්ස. ඉමෙ ද්වෙ අරහතොයෙව පභිනා. අසුභෙ සුභන්ති සඤ්ඤා උප්පජ්ජති. චිත්තං උප්පජ්ජතිති සකදාගාමිස්සපි උප්පජ්ජති, කිං පන සොතාපන්නස්ස. ඉමෙ ද්වෙ අනාගාමිස්ස පභිනාති අට්ඨකථායං චුත්තං. තස්මා ඉදං ද්වයං සොතාපන්නසකදාගාමිතො සන්ධාය චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අනාගාමිතො කාමරාගස්ස පභිනත්තා “අසුභෙ සුභ”න්ති සඤ්ඤාවිත්තවිපල්ලාසානඤ්ච පහානං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ද්විසු චත්ථසුතිආදිහි පදෙහි පභිනාපභිනෙ නිගමෙත්වා දස්සෙති. තත්ථ “අනිච්චෙ නිච්ච”න්ති, “අනන්තනි අත්තා”ති ඉමෙසු ද්විසු චත්ථසු ඡ විපල්ලාසා පභිනා. “දුක්ඛෙ සුඛ”න්ති, “අසුභෙ සුභ”න්ති ඉමෙසු ද්විසු චත්ථසු ද්වෙ දිට්ඨිවිපල්ලාසා පභිනා. කෙසුචි පොත්ථකෙසු ද්වෙති පයමං ලිඛිතං, පච්ඡා ඡාති. චතුසු චත්ථසුති චත්තාරි එකතො කත්වා චුත්තං. අට්ඨාති ද්විසු ඡ, ද්විසු ද්වෙති අට්ඨ. චත්තාරොති දුක්ඛාසුභචත්ථසු එකෙකස්මිං ද්වෙ ද්වෙ සඤ්ඤාවිත්තවිපල්ලාසාති චත්තාරො. කෙසුචි පොත්ථකෙසු “ඡ ද්විසු”ති චුත්තට්ඨානෙසුපි එවමෙව ලිඛිතන්ති.

9. මග්ගකථා

මග්ගකථාවණ්ණනා

237. ඉදානි තෙසං තිණ්ණං විපල්ලාසානං පහානකරං අරියමග්ගං දස්සෙන්නෙන කට්ඨිකාය මග්ගකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ මග්ගොති කෙනටියෙන මග්ගොති යො බුද්ධසාසනෙ මග්ගොති වුව්වති, සො කෙනටියෙන මග්ගො නාම හොතීති අත්ථො. මිච්ඡාදිට්ඨියා පහානායාතිආදිසු දසසු පරියායෙසු පයමො පයමො තස්ස තස්ස මග්ගභිගස්ස උපුච්ඡව්වනීකවසෙන වුත්තො. මග්ගො වෙව හෙතු වාති තස්ස තස්ස කිච්චස්ස කරණාය පටිපදටියෙන මග්ගො, සම්පාපකටියෙන හෙතු. තෙන මග්ගස්ස පටිපදටියො සම්පාපකටියො ව වුත්තො හොති. “අයං මග්ගො අයං පටිපදා”තිආදිසු (සං. නි. 5.5, 48) හි පටිපදා මග්ගො, “මග්ගස්ස නියානටියො හෙතුටියො”තිආදිසු (පටි. ම. 2.8) සම්පාපකො හෙතු. එවං ද්විහි ද්විහි පදෙහි “මග්ගොති කෙනටියෙන මග්ගො”ති පුච්ඡාය විස්සජ්ජනං කතං හොති. සහජාතානං ධම්මානං උපත්ථම්භනායාති අත්තනා සහජාතානං අරුපධම්මානං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයාදිභාවෙන උපත්ථම්භනභාවාය. කිලෙසානං පරියාදානායාති තංතංමග්ගවජ්ඣානං වුත්තාවසෙසකිලෙසානං බෙපනාය. පටිච්චෙධාදිවිසොධනායාති එත්ථ යස්මා “කො වාදි කුසලානං ධම්මානං, සීලඤ්ච සුච්ඡද්ධං දිට්ඨි ව උපුකා”ති (සං. නි. 5.369, 381) වචනතො සීලඤ්ච දිට්ඨි ව සච්චපටිච්චෙධස්ස ආදි. සො ව ආදිමග්ගක්ඛණෙ විසුජ්ඣති. තස්මා “පටිච්චෙධාදිවිසොධනායා”ති වුත්තං. චිත්තස්ස අධිට්ඨානායාති සම්පයුත්තචිත්තස්ස සකකිච්චෙ පතිට්ඨානාය. චිත්තස්ස වොදානායාති චිත්තස්ස පරිසුද්ධභාවාය. විසෙසාධගමායාති ලොකියතො විසෙසපටිලාභාය. උත්තරි පටිච්චෙධායාති ලොකියතො උත්තරි පටිවිජ්ඣානත්ථාය. සච්චාභිසමයායාති චතුත්තං සච්චානං එකාභිසමයාය කිච්චනිජ්ජත්තිවසෙන එකපටිච්චෙධාය. නිරොධෙ පතිට්ඨාපනායාති චිත්තස්ස වා පුග්ගලස්ස වා නිබ්බානෙ පතිට්ඨාපනත්ථාය. සකදාගාමිමග්ගක්ඛණාදිසු අට්ඨ මග්ගභිගාති එකතො කත්ථා තංතංමග්ගවජ්ඣාකිලෙසජ්ජහානං වුත්තං. එවං වචනෙ කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. යස්මා උපරුපරිමග්ගෙනාපි සුට්ඨ ආදිවිසොධනා සුට්ඨ චිත්තවොදානඤ්ච හොති, තස්මා තානිපි පදානි වුත්තානි.

දස්සනමග්ගොතිආදිහි යාව පරියොසානා තස්ස ධම්මස්ස ලක්ඛණවසෙන මග්ගටියො වුත්තො. තානි සබ්බානිපි පදානි අභිඤ්ඤායානිද්දෙසෙ වුත්තත්ථානෙව. එවමෙත්ථ යථාසම්භවං ලොකියලොකුත්තරො මග්ගො නිද්දිට්ඨො. හෙතුටියෙන මග්ගොති ව අට්ඨභිගිකො මග්ගො නිද්දිට්ඨො. නිජපරියායමග්ගත්තා වස්ස පුන “මග්ගො”ති න වුත්තං. ආධිපතෙයාටියෙන ඉන්ද්‍රියානි ආදිනි ව ඉන්ද්‍රියාදීනං අත්ථවසෙන වුත්තානි, න මග්ගට්ඨවසෙන. සච්චානීති වෙත්ථ සච්චඤාණානි. සබ්බෙපි තෙ ධම්මා නිබ්බානස්ස පටිපදටියෙන

මග්ගො. අන්තෙ වුත්තං නිබ්බානං පන සංසාරදුක්ඛාභිභූතෙහි
දුක්ඛනිස්සරණත්ථිකෙහි සප්පුරිසෙහි මග්ගියති ගවෙසියතීති මග්ගොති වුත්තන්ති
වෙදිතබ්බන්ති.

මග්ගකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. මණ්ඩපෙය්‍යකථා

මණ්ඩපෙය්‍යකථාවණ්ණනා

238. ඉදාති තස්ස මග්ගස්ස මණ්ඩපෙය්‍යත්තං දස්සෙන්නෙත කථිතාය
භගවතො වචනෙකදෙසපුබ්බිධගමාය මණ්ඩපෙය්‍යකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා.
තත්ථ මණ්ඩපෙය්‍යන්ති යථා සම්පන්නං නිම්මලං විජ්ජසන්නං සජ්ජි සජ්ජිමණ්ඩොති
වුච්චති, එවං විජ්ජසන්නට්ඨෙන මණ්ඩො, පාතබ්බට්ඨෙන පෙය්‍යං. යඤ්ඤි පිචිත්වා
අන්තරවිජියං පතිතා විසඤ්ඤිතො අත්තතො සාටකාදීනම්පි අස්සාමිකා භොන්ති,
තං පසන්නම්පි න පාතබ්බං. මය්හං පන ඉදං සික්ඛත්තයසඬගහිතං සාසනබ්‍රහ්මවරියං
සම්පන්නත්තා නිම්මලත්තා විජ්ජසන්නත්තා මණ්ඩඤ්ඤි භිතසුඛාවහත්තා
පෙය්‍යඤ්ඤාති මණ්ඩපෙය්‍යන්ති දීපෙති. මණ්ඩො පෙය්‍යො එත්ථාති මණ්ඩපෙය්‍යං.
කිං තං? සාසනබ්‍රහ්මවරියං. කස්මා සික්ඛත්තයං බ්‍රහ්මවරියං නාම? උත්තමට්ඨෙන
නිබ්බානං බ්‍රහ්මං නාම, සික්ඛත්තයං නිබ්බානත්ථාය පචත්තනතො බ්‍රහ්මත්ථාය
වරියාති බ්‍රහ්මවරියන්ති වුච්චති. සාසනබ්‍රහ්මවරියන්ති තංයෙව. සත්ථා
සම්මුඛිභූතොති ඉදමෙත්ථ කාරණවචනං. යස්මා පන සත්ථා සම්මුඛිභූතො, තස්මා
වීරියපයොගං කත්වා පිචථෙතං මණ්ඩං. බාහිරකඤ්ඤි භෙසජ්ජමණ්ඩං වෙජ්ජස්ස
අසම්මුඛා පිචන්තානං පමාණං වා උග්ගමනනිග්ගමනං වා න ජානාමාති ආසඬකා
භොති. වෙජ්ජස්ස සම්මුඛා පන වෙජ්ජො ජානිස්සතීති නිරාසඬකා පිචන්ති. එවමෙවං
අම්භාකඤ්ඤි ධම්මස්සාමි සත්ථා සම්මුඛිභූතොති වීරියං කත්වා පිචථාති මණ්ඩපානෙ
සන්නියොපෙති. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි යථාරහං අනුසාසතීති සත්ථා.
අපිච “සත්ථා භගවා සත්ථවාහො” තිආදිනා (මහානි. 190) නිද්දෙසනායෙනපෙත්ථ
අත්ථො වෙදිතබ්බො. සන්දිස්සමානො මුඛො භූතොති සම්මුඛිභූතො.

මණ්ඩපෙය්‍යනිද්දෙසෙ තිධත්තමණ්ඩොති තිධාභාවො තිධත්තං. තිධත්තෙන
මණ්ඩො තිධත්තමණ්ඩො, තිවිධෙන මණ්ඩොති අත්ථො. සත්ථරි සම්මුඛිභූතෙහි
ඉදං සබ්බාකාරපරිපුණ්ණමණ්ඩත්තයදස්සනත්ථං වුත්තං. පරිනිබ්බුතෙපි පන සත්ථරි
එකදෙසෙන මණ්ඩත්තයං පචත්තතියෙව. තෙනෙව වස්ස නිද්දෙසෙ “සත්ථරි
සම්මුඛිභූතෙ” ති අචත්ථා කතමො දෙසනාමණ්ඩොතිආදි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

දෙසනාමණ්ඩොති ධම්මදෙසනා එව මණ්ඩො. පටිග්ගහමණ්ඩොති
දෙසනාපටිග්ගාහකො එව මණ්ඩො. බ්‍රහ්මවරියමණ්ඩොති මග්ගබ්‍රහ්මවරියමෙව
මණ්ඩො.

ආවික්ඛනාති දෙසෙනබ්බානං සච්චාදීනං ඉමානි නාමානීති නාමවසෙන කථනා. දෙසනාති දස්සනා. පඤ්ඤාපනාති ඡානාපනා, ඤාණමුඛෙ යපනා වා. ආසනං යපෙන්නො හි “ආසනං පඤ්ඤාපෙති” ති වුවිවති. පටියපනාති පඤ්ඤාපනා, පචත්තනාති අත්ථො, ඤාණමුඛෙ යපනා වා. විවරණාති විවට්ඨකරණං, විවරිත්වා දස්සනාති අත්ථො. විහජනාති විහාගකිරියා, විහාගතො දස්සනාති අත්ථො. උත්තානීකම්මන්ති පාකටභාවකරණං. අථ වා ආවික්ඛනාති දෙසනාදීනං ඡන්තං පදානං මූලපදං. දෙසනාදීනි ඡ පදානි තස්ස අත්ථවිවරණත්ථං වුත්තාති. තත්ථ දෙසනාති උග්ගට්ඨකඤ්ඤානං වසෙන සඬබ්බෙපතො පයමං උද්දෙසවසෙන දෙසනා. උග්ගට්ඨකඤ්ඤා හි සඬබ්බෙපෙන වුත්තං පයමං වුත්තඤ්ඤා පටිවිජ්ඣන්ති. පඤ්ඤාපනාති විපඤ්චිතඤ්ඤානං වසෙන තෙසං චිත්තතොසනෙන බුද්ධිනිසානෙන ව පයමං සඬබ්බිත්තස්ස චිත්ථාරතො නිද්දෙසවසෙන පඤ්ඤාපනා. පටියපනාති තෙසංයෙව නිද්දිට්ඨස්ස නිද්දෙසස්ස පටිනිද්දෙසවසෙන චිත්ථාරතරවවනෙන පඤ්ඤාපනා. විවරණාති නිද්දිට්ඨස්සාපි පුනස්පුනං වවනෙන විවරණා. විහජනාති පුනස්පුනං වුත්තස්සාපි විහාගකරණෙන විහජනා. උත්තානීකම්මන්ති විවට්ඨස්ස චිත්ථාරතරවවනෙන, විහත්තස්ස ව නිදස්සනවවනෙන උත්තානීකරණං. අයං දෙසනා නෙය්‍යානම්පි පටිවෙධාය හොති. යෙවාපනඤ්ඤෙපි කෙවීති පියඬකරමානාදිකා විනිපාතිකා ගහිතා. විඤ්ඤාතාරොති පටිවෙධවසෙන ලොකුත්තරධම්මං විඤ්ඤාතාරො. එතෙ හි හික්ඛුආදයො පටිවෙධවසෙන ධම්මදෙසනං පටිග්ගණ්හන්තීති පටිග්ගහා. අයමෙවාතිආදීනි පයමඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තත්ථාති. අරියමග්ගො නිබ්බානෙන සංසන්දනතො බ්‍රහ්මත්ථාය වරියාති බ්‍රහ්මවරියන්ති වුවිවති.

239. ඉදානි අධිමොක්ඛමණ්ඩොතිආදීහි තස්මිං මග්ගක්ඛණෙ විජ්ජමානානි ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣකඬගමග්ගඬගානි මණ්ඩපෙය්‍යවිධානෙ යොජෙත්වා දස්සෙති. තත්ථ අධිමොක්ඛමණ්ඩොති අධිමොක්ඛසඬබ්බාතො මණ්ඩො. කසටොති පසාදවිරහිතො ආවිලො. ඡඬබ්බත්ථාති සමුච්ඡේදවසෙන පහාය. සද්ධිත්තියස්ස අධිමොක්ඛමණ්ඩං පිචතීති මණ්ඩපෙය්‍යන්ති සද්ධිත්තියතො අධිමොක්ඛමණ්ඩස්ස අනඤ්ඤත්තෙපි සති අඤ්ඤං විය කත්වා වොහාරවසෙන වුවිවති, යථා ලොකෙ නිසදපොතකො නිසදපොතසරීරස්ස අනඤ්ඤත්තෙපි සති නිසදපොතස්ස සරීරන්ති වුවිවති, යථා ව පාළියං “චුසිතත්ත”න්තිආදීසු ධම්මතො අනඤ්ඤොපි භාවො අඤ්ඤො විය වුත්තො, යථා ව අට්ඨකථායං “චුසනලක්ඛණො එස්සො”තිආදීසු (ධ. ස. අට්ඨ. 1 ධම්මුද්දෙසවාර එස්සපඤ්ඤවමකරාසිවණ්ණනා) ධම්මතො අනඤ්ඤම්පි ලක්ඛණං අඤ්ඤං විය වුත්තං, එවමිදන්ති වෙදිතබ්බං. පිචතීති චෙත්ථ තංසමඬගිපුග්ගලොති වුත්තං හොති. තංසමඬගිපුග්ගලො තං මණ්ඩං පිචතීති කත්වා තෙන පුග්ගලෙන සො මණ්ඩො පාතබ්බතො මණ්ඩපෙය්‍යං නාම හොතීති වුත්තං හොති. “මණ්ඩපෙය්‍යො”ති ව වත්තබ්බෙ “මණ්ඩපෙය්‍ය”න්ති ලිඬගවිපල්ලාසො කතො. සෙසානම්පි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අපුබ්බෙසු පන පරිළාභොති පිණනලක්ඛණාය පිනියා පටිපක්ඛො කිලෙසසන්තාපො. දුට්ඨුල්ලන්ති උපසමපටිපක්ඛො කිලෙසවසෙන ඔළාරිකභාවො අසන්තභාවො. අප්පටිසඬබ්බාති පටිසඬබ්බානපටිපක්ඛො කිලෙසවසෙන අසමවාහිතභාවො.

240. පුන අඤ්ඤාන පරියායෙන මණ්ඩපෙය්‍යවිධිං නිද්දිසිතුකාමො අත්ථි මණ්ඩොතිආදිමාහ. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං සද්ධිත්ථියෙ. අත්ථරසොතිආදීසු සද්ධිත්ථියස්ස අධිමුච්චනං අත්ථො, සද්ධිත්ථියං ධම්මො, තදෙව නානාකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්ති, තස්ස අත්ථස්ස සම්පත්ති අත්ථරසො. තස්ස ධම්මස්ස සම්පත්ති ධම්මරසො. තස්සා විමුත්තිසා සම්පත්ති විමුත්තිරසො. අථ චා අත්ථපටිලාහරති අත්ථරසො, ධම්මපටිලාහරති ධම්මරසො, විමුත්තිපටිලාහරති විමුත්තිරසො. රතීති ච තංසම්පයුත්තා, තදාරම්මණා චා පීති. ඉමිනා නයෙන සෙසපදෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පරියායෙ මණ්ඩස්ස පෙය්‍යං මණ්ඩපෙය්‍යන්ති අත්ථො චුත්තො හොති.

එවං ඉන්ද්‍රියාදිබොධිපක්ඛියධම්මපටිපාටියා ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣක්ඛිගමග්ගභිගානං වසෙන මණ්ඩපෙය්‍යං දස්සෙත්වා පුන අත්තෙ යිතං බ්‍රහ්මචරියමණ්ඩං දස්සෙත්තො මග්ගස්ස පධානත්තා මග්ගං පුබ්බභිගමං කත්වා උප්පටිපාටිවසෙන මග්ගභිගබොජ්ඣක්ඛිගබලඉන්ද්‍රියාති දස්සෙසි. ආධිපතෙය්‍යටියෙන ඉන්ද්‍රියා මණ්ඩොතිආදියො යථායොගං ලොකියලොකුත්තරා මණ්ඩා. තං හෙට්ඨා චුත්තනායෙන වෙදිතබ්බං. තථටියෙන සච්චා මණ්ඩොති එත්ථ පන දුක්ඛසමුදයානං මණ්ඩත්තාභාවා මහාහත්ථිපදසුත්තෙ (ම. නි. 1.300) විය සච්චඤ්ඤාණාති සච්චාති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සද්ධම්මප්පකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

මණ්ඩපෙය්‍යකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ච මහාවග්ගවණ්ණනා.

(2) යුගනද්ධවග්ගො

1. යුගනද්ධකථා

යුගනද්ධකථාවණ්ණනා

1. ඉදානි මණ්ඩපෙය්‍යගුණස්ස අරියමග්ගස්ස යුගනද්ධගුණං දස්සෙත්තෙන කථිතාය සුත්තන්තපුබ්බභිගමාය යුගනද්ධකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. යස්මා පන ධම්මසෙනාපති ධම්මරාජෙ ධර්මානෙයෙව ධම්මරාජස්ස පරිනිබ්බානසංචච්ඡරෙ පරිනිබ්බුතො, තස්මා ධම්මරාජෙ ධර්මානෙයෙව ධම්මභණ්ඩාගාරිකෙන දෙසිතං ඉදං සුත්තන්තං තස්සෙව සම්මුඛා සුත්වා එවං මෙ සුතන්තිආදිමාහාති වෙදිතබ්බං. තත්ථ ආයස්මාති පියවචනං ගරුචචනං සගාරවසප්පතිස්සවචනං, ආයුමාති අත්ථො. ආනන්දොති තස්ස ථෙරස්ස නාමං. සො හි ජායමානොයෙව කුලෙ ආනන්දං භුසං තුට්ඨිං අකාසි. තස්මාස්ස ‘ආනන්දො’ති නාමං කතන්ති වෙදිතබ්බං. කොසම්බියන්ති එවංනාමකෙ නගරෙ. තස්ස හි නගරස්ස ආරාමපොක්ඛරණිආදීසු

තෙසු තෙසු යාතෙසු කොසම්බරුක්බා උස්සන්නා අහෙසු, තස්මා තං කොසම්බිති සඬ්ඛං අගමාසි. “කුසම්බස්ස ඉසිනො අස්සමනො අවිදුරෙ මාපිතත්තා”ති එකෙ.

සොසිතාරාමෙති සොසිතසෙට්ඨිනා කාරිතෙ ආරාමෙ. කොසම්බියඤ්ඤි තයො සෙට්ඨිනො අහෙසුං සොසිතසෙට්ඨි කුක්කුටසෙට්ඨි පාචාරිකසෙට්ඨිති. තෙ තයොපි “ලොකෙ බුද්ධො උප්පන්නො”ති සුත්වා පඤ්චහි පඤ්චහි සකට්ඨනෙහි දානුපකරණානි ගාභාපෙත්වා සාවත්ථිං ගන්ත්වා ජෙනවනසමීපෙ ඛන්ධාවාරං ඛන්ධිත්වා සත්ථු සන්තිකං ගන්ත්වා වන්දිත්වා පටිසන්ථාරං කත්වා නිසින්නා සත්ථු ධම්මදෙසනං සුත්වා සොනාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨහිත්වා සත්ථාරං නිමන්තෙත්වා බුද්ධජපමුඛස්ස භික්ඛුසඬ්ඛස්ස අඬ්ඬමාසමත්තං මහාදානං දත්වා හගවතො පාදමූලෙ නිපජ්ජිත්වා සකජනපදගමනත්ථං හගවත්තං යාවිත්වා “සුඤ්ඤාගාරෙ බො ගහපතයො තථාගතා අභිරමන්ති”ති හගවතා වුත්තෙ “දින්නා නො හගවතා පටිඤ්ඤා”ති ඤාත්වා අතිවිය තුට්ඨා දසබලං වන්දිත්වා නික්ඛන්නා අන්තරාමග්ගෙ යොජනෙ යොජනෙ හගවතො නිවාසත්ථං විහාරං කාරෙන්නා අනුපුබ්බෙන කොසම්බිං පත්වා අත්තනො අත්තනො ආරාමෙ මහන්තං ධනපරිවිවාගං කත්වා හගවතො විහාරෙ කාරාපයිංසු. තත්ථ සොසිතසෙට්ඨිනා කාරිතො සොසිතාරාමො නාම අහොසි, කුක්කුටසෙට්ඨිනා කාරිතො කුක්කුචාරාමො නාම, පාචාරිකසෙට්ඨිනා අම්බවනෙ කාරිතො පාචාරිකම්බවනං නාම. තං සන්ධාය වුත්තං “සොසිතසෙට්ඨිනා කාරිතෙ ආරාමෙ”ති.

ආවුසො භික්ඛවොති එත්ථ බුද්ධා හගවන්තො සාවකෙ ආලපන්නා “භික්ඛවො”ති ආලපන්ති. සාවකා පන “බුද්ධෙහි සදිසා මා භොමා”ති “ආවුසො”ති පඨමං වත්වා පච්ඡා “භික්ඛවො”ති වදන්ති. බුද්ධෙහි ව ආලපිතෙ භික්ඛුසඬ්ඛසො “හදන්තෙ”ති පටිවචනං දෙති, සාවකෙහි ආලපිතෙ “ආවුසො”ති.

යො හි කොච්ඡි අනියමවචනං. එතෙන තාදිසානං සබ්බභික්ඛුනං පරියාදානං. මම සන්තිකෙති මම සමීපෙ. අරහත්තජ්ජත්තන්ති අත්තනා අරහත්තස්ස පත්තං. නපුංසකෙ භාවෙ සිද්ධවචනං. අරහත්තං පත්තන්ති වා පදවිජ්ජො, අත්තනා පත්තං. අරහත්තන්ති අත්ථො. අරහත්තජ්ජත්තං අත්තානන්ති වා පාඨසෙසො. චතුහි මග්ගෙහිති උපරි වුවචමානෙහි චතුහි පටිපදාමග්ගෙහි, න අරියමග්ගෙහි. “චතුහි මග්ගෙහි”ති විසුඤ්ච වුත්තත්තා කස්සචි අරහතො පඨමස්ස අරියමග්ගස්ස ධම්මුද්ධච්චපුබ්බිගමො මග්ගො, එකස්ස අරියමග්ගස්ස සමථපුබ්බිගමො, එකස්ස විපස්සනාපුබ්බිගමො, එකස්ස යුගතද්ධපුබ්බිගමොති එවං වත්තාරොපි පටිපදා මග්ගා භොන්තිති වෙදිතබ්බං. එතෙසං වා අඤ්ඤතරෙන්නාති එතෙසං චතුත්තං පටිපදානං මග්ගානං එකෙන වා, පටිපදාමග්ගෙන අරහත්තජ්ජත්තං බ්‍යාකරොතිති අත්ථො. සුක්ඛවිපස්සකස්ස හි අරහතො ධම්මුද්ධච්චපුබ්බිගමං සොනාපත්තිමග්ගං පත්වා සෙසමග්ගත්තයමිපි සුද්ධවිපස්සනාහියෙව පත්තස්ස අරහත්තජ්ජත්ති ධම්මුද්ධච්චපුබ්බිගමමග්ගා භොති. ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහං පත්වා වා අජ්ජත්වා වා සමථපුබ්බිගමාදීනං තිණ්ණං පටිපදානං මග්ගානං එකෙකස්ස වසෙන

පත්තවතුමග්ගස්ස අරහතො අරහත්තප්පත්ති ඉතරඵකෙකමග්ගපුබ්බභිගමා හොති.
තස්මා ආහ - “එතෙසං වා අඤ්ඤතරොනා” ති.

සමථපුබ්බභිගමං විපස්සනං භාවෙතීති සමථං පුබ්බභිගමං පුරෙවාරිකං කත්වා
විපස්සනං භාවෙති, පයමං සමාධිං උප්පාදෙත්වා පච්ඡා විපස්සනං භාවෙතීති අත්ථො.
මග්ගො සඤ්ජායතීති පයමො ලොකුත්තරමග්ගො නිබ්බත්තති. සො තං
මග්ගන්තිආදීසු එකච්ඡත්තක්ඛණිකස්ස මග්ගස්ස ආසෙවනාදීනි නාම නත්ථී,
දුතියමග්ගාදයො පන උප්පාදෙත්තො තමෙව මග්ගං “ආසෙවති භාවෙති
බහුලීකරොති” ති වුවිවති. සඤ්ඤොප්පානානි පභීයන්ති, අනුසයා බ්‍යන්තීභොන්තීති
යාව අරහත්තමග්ගා කමෙන සබ්බෙ සඤ්ඤොප්පානා පභීයන්ති, අනුසයා
බ්‍යන්තීභොන්ති. අනුසයා බ්‍යන්තීභොන්තීති ව පුන අනුප්පත්තියා විගතන්තා
භොන්තීති අත්ථො.

පුන වපරන්ති පුන ව අපරං කාරණං. විපස්සනාපුබ්බභිගමං සමථං භාවෙතීති
විපස්සනං පුබ්බභිගමං පුරෙවාරිකං කත්වා සමථං භාවෙති, පයමං විපස්සනං
උප්පාදෙත්වා පච්ඡා සමාධිං භාවෙතීති අත්ථො. යුගනද්ධං භාවෙතීති යුගනද්ධං
කත්වා භාවෙති. එත්ථ තෙනෙව චිත්තෙන සමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා තෙනෙව
සඬබ්බාසෙව සම්මසිතුං න සක්කා. අයං පන යාවතා සමාපත්තියො සමාපජ්ජති, තාවතා
සඬබ්බාසෙව සම්මසති. යාවතා සඬබ්බාසෙව සම්මසති, තාවතා සමාපත්තියො සමාපජ්ජති.
කථං? පයමජ්ඣානං සමාපජ්ජති, තතො වුට්ඨාය සඬබ්බාසෙව සම්මසති. සඬබ්බාසෙව
සම්මසිත්වා දුතියජ්ඣානං සමාපජ්ජති, තතො වුට්ඨාය සඬබ්බාසෙව සම්මසති. සඬබ්බාසෙව
සම්මසිත්වා තතියජ්ඣානං...පෙ.... නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං
සමාපජ්ජති, තතො වුට්ඨාය සඬබ්බාසෙව සම්මසති. එවං සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං
භාවෙති නාම.

ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතං මානසං හොතීති එත්ථ මන්දපඤ්ඤානං විපස්සකානං
උපක්කිලෙසවත්ථුත්තා විපස්සනුපක්කිලෙසසඤ්ඤිතෙසු ඔභාසාදීසු දසසු ධම්මෙසු
හන්තතාවසෙන උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පත්තියා වික්ඛෙපසඬබ්බාතං උද්ධච්චං
ධම්මුද්ධච්චං, තෙන ධම්මුද්ධච්චෙව විග්ගහිතං විරූපග්ගහිතං විරොධමාපාදිතං
මානසං චිත්තං ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතං මානසං හොති, තෙන වා ධම්මුද්ධච්චෙව
කාරණභූතෙන තම්මුලකතණ්හාමානදිට්ඨුප්පත්තියා විග්ගහිතං මානසං හොති.
ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතමානසන්ති වා පායො. හොති සො ආවුසො සමයොති ඉමිනා
මග්ගාමග්ගවත්ථානෙන තං ධම්මුද්ධච්චං පටිබාහිත්වා පුන විපස්සනාවිථිං
පටිපන්නකාලං දස්සෙති. යං තං චිත්තන්ති යස්මිං සමයෙ තං විපස්සනාවිථිං
ඔක්කම්ත්වා පවත්තං චිත්තං. අජ්ඣත්තමෙව සන්තිට්ඨතීති විපස්සනාවිථිං
පච්චොතරිත්වා තස්මිං සමයෙ ගොචරජ්ඣක්තසඬබ්බාතෙ ආරම්මණෙ සන්තිට්ඨති
පතිට්ඨාති. සන්තිසීදති තත්ථෙව පවත්තිවසෙන සම්මා නිසීදති. එකොදි හොතීති
එකග්ගං හොති. සමාධියතීති සම්මා ආධියති සුට්ඨු ඨිතං හොතීති.

අයං සුත්තන්තවණ්ණනා.

1. සුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා

2. තස්ස සුත්තන්තස්ස නිද්දෙසකථාය තත්ථ ජාතෙ ධම්මෙති තස්මිං සමාධිස්මිං ජාතෙ චිත්තචෙතසිකෙ ධම්මෙ. අනිච්චතො අනුපස්සනට්ඨෙතාතිආදිනා විපස්සනාය භෙදං දස්සෙති. සම්මාදිට්ඨි මග්ගොති සම්මාදිට්ඨිසංඛිතො මග්ගො. අට්ඨසු මග්ගඛිගෙසු එකෙකොපි හි මග්ගොති වුච්චති. ආසෙවතීති සොතාපත්තිමග්ගවසෙන. භාවෙතීති සකදාගාමිමග්ගප්පාදනෙන. බහුලිකරොතීති අනාගාමිඅරහත්තමග්ගප්පාදනෙන. ඉමෙසං තිණ්ණං අවත්ථාභෙදෙපි සති ආවජ්ජනාදිනං සාධාරණත්තා සදිසමෙව විස්සජ්ජනං කතං.

3. ආලොකසඤ්ඤාපට්ඨිස්සග්ගානුපස්සනානං අන්තරාපෙය්‍යාලෙ අවික්ඛෙපාදීනි ච ක්‍රමාන සමාපත්තිකසිණානුස්සතිඅසුභා ව දීඝං අස්සාසාදීනි ච ආනන්තරිකසමාධිඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ (පටි. ම. 1.80-81) නිද්දිට්ඨත්තා සංඛිත්තාති. තත්ථ ච අවික්ඛෙපවසෙනාති පුබ්බභාගාවික්ඛෙපවසෙන ගහෙතඛිබ්බං. අනිච්චානුපස්සි අස්සාසවසෙනාතිආදිකෙ සුද්ධවිපස්සනාවසෙන චුත්තචතුක්කෙ පන තරුණවිපස්සනාකාලෙ විපස්සනාසම්පයුත්තසමාධිපුබ්බඛිගමා බලවවිපස්සනා චෙදිතඛිබ්බා.

4. විපස්සනාපුබ්බඛිගමවාලෙ පඨමං අනිච්චතොතිආදිනා ආරම්මණං අනියමෙත්වා විපස්සනා චුත්තා, පච්ඡා රූපං අනිච්චතොතිආදිනා ආරම්මණං නියමෙත්වා චුත්තා. තත්ථ ජාතානන්ති තස්සා විපස්සනාය ජාතානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං. වොසග්ගාරම්මණතාති එත්ථ වොසග්ගො නිබ්බානං. නිබ්බානඤ්ඤි සංඛිතවොසග්ගො පරිච්චාගතො ‘‘වොසග්ගො’’ති චුත්තො. විපස්සනා ච තංසම්පයුත්තධම්මා ච නිබ්බානනින්තතාය අජ්ඣාසයවසෙන නිබ්බානෙ පතිට්ඨිත්තා නිබ්බානපතිට්ඨා නිබ්බානාරම්මණා. පතිට්ඨාපි හි ආලම්බියතීති ආරම්මණං නාම භොති, නිබ්බානෙ පතිට්ඨට්ඨෙතෙව නිබ්බානාරම්මණා. අඤ්ඤත්ථ පාළියම්පි හි පතිට්ඨා ‘‘ආරම්මණ’’න්ති වුච්චන්ති. යථාහ – ‘‘සෙය්‍යථාපි, ආවුසො, නළාගාරං වා තිණාගාරං වා සුක්ඛං කොළාපං තෙරොවස්සිකං පුරත්ථිමාය චෙපි දිසාය පුරිසො ආදිත්තාය තිණුක්කාය උපසංඝිකමෙය්‍ය, ලභෙථ අග්ගි ඔතාරං, ලභෙථ අග්ගි ආරම්මණ’’න්තිආදි (සං. නි. 4.243). තස්මා තත්ථ ජාතානං ධම්මානං වොසග්ගාරම්මණතාය නිබ්බානපතිට්ඨාභාවෙන හෙතුභූතෙන උප්පාදිතො යො චිත්තස්ස එකග්ගතාසංඛිතො උපචාරජ්ජනාභෙදො අවික්ඛෙපො, සො සමාධිති විපස්සනාතො පච්ඡා උප්පාදිතො නිබ්බෙධභාගියො සමාධි නිද්දිට්ඨො භොති. තස්මායෙව හි ඉති පඨමං විපස්සනා, පච්ඡා සමථොති චුත්තං.

5. යුගනද්ධනිද්දෙසෙ යස්මා හෙට්ඨා සුත්තන්තවණ්ණනායං චුත්තො යුගනද්ධක්කමො පුරිමද්වයනිද්දෙසනෙයෙනෙව පාකටො, මග්ගක්ඛණෙ යුගනද්ධක්කමො පන න පාකටො, තස්මා පුබ්බභාගෙ අනෙකන්තිකං යුගනද්ධභාවනං අවත්වා මග්ගක්ඛණෙ එකන්තෙන ලඛ්භමානයුගනද්ධභාවනමෙව

දස්සෙන්නො සොළසහි ආකාරෙහිතිආදිමාහ. තත්ථ ආරම්මණට්ඨෙතාතිආදීසු සත්තරසසු ආකාරෙසු අන්තෙ උද්දිට්ඨං යුගනද්ධං මූලපදෙන එකට්ඨත්තා තං විජ්ජහාය සෙසානං වසෙන “සොළසහි”ති චුත්තං. ආරම්මණට්ඨෙතාති ආලම්බනට්ඨෙත, ආරම්මණවසෙනාති අත්ථො. එවං සෙසෙසුපි. ගොචරට්ඨෙතාති ආරම්මණට්ඨෙපි සති නිස්සයිතබ්බට්ඨානට්ඨෙත. පහානට්ඨෙතාති පජහනට්ඨෙත. පරිච්චාගට්ඨෙතාති පහානෙපි සති පුන අනාදියනෙන පරිච්චාගට්ඨෙත. වුට්ඨානට්ඨෙතාති උග්ගමනට්ඨෙත. විචට්ටනට්ඨෙතාති උග්ගමනෙපි සති අපුනරාවට්ටනෙන නිවත්තනට්ඨෙත. සත්තට්ඨෙතාති නිබ්බුතට්ඨෙත. පණ්ණිකට්ඨෙතාති නිබ්බුතට්ඨෙපි සති උත්තමට්ඨෙත, අතප්පකට්ඨෙත වා. විමුක්තට්ඨෙතාති බන්ධනාපගතට්ඨෙත. අනාසවට්ඨෙතාති බන්ධනමොක්ඛෙපි සති ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානාසවවිරහිතට්ඨෙත. තරණට්ඨෙතාති අනොසිදිත්වා පිලවනට්ඨෙත, අතික්කමනට්ඨෙත වා. අනිමිත්තට්ඨෙතාති සඬබාරනිමිත්තවිරහිතට්ඨෙත. අප්පණ්ණිහිතට්ඨෙතාති පණ්ණිවිරහිතට්ඨෙත. සුඤ්ඤතට්ඨෙතාති අහිනිවෙසවිරහිතට්ඨෙත. එකරසට්ඨෙතාති එකකිව්චට්ඨෙත. අනතිවත්තනට්ඨෙතාති අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතික්කමනට්ඨෙත. යුගනද්ධට්ඨෙතාති යුගලකට්ඨෙත.

උද්ධච්චං පජහතො, අවිජ්ජං පජහතොති යොගිනො තස්ස තස්ස පටිපක්ඛජ්ජහානවසෙන චුත්තං. නිරොධො චෙත්ථ නිබ්බානමෙව. අඤ්ඤමඤ්ඤං නාතිවත්තන්තීති සමථො චෙ විපස්සනං අතිවත්තෙය්‍ය, ලීනපක්ඛිකත්තා සමථස්ස චිත්තං කොසජ්ජාය සංවත්තෙය්‍ය. විපස්සනා චෙ සමථං අතිවත්තෙය්‍ය, උද්ධච්චපක්ඛිකත්තා විපස්සනාය චිත්තං උද්ධච්චාය සංවත්තෙය්‍ය. තස්මා සමථො ච විපස්සනං අනතිවත්තමානො කොසජ්ජපාතං න කරොති, විපස්සනා සමථං අනතිවත්තමානා උද්ධච්චපාතං න කරොති. සමථො සමං පවත්තමානො විපස්සනං උද්ධච්චපාතතො රක්ඛති, විපස්සනා සමං පවත්තමානා සමථං කොසජ්ජපාතතො රක්ඛති. එවමිමෙ උභො අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතිවත්තනකිව්චෙන එකකිව්චා, සමා හුත්වා පවත්තමානෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතිවත්තමානා අත්ථසිද්ධිකරා භොන්ති. තෙසං මග්ගක්ඛණෙ යුගනද්ධත්තං වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාක්ඛණෙ යුගනද්ධත්තායෙව භොති. පහානපරිච්චාගවුට්ඨානවිචට්ටනකරණානං මග්ගකිව්චවසෙන චුත්තත්තා සකලස්ස මග්ගකිව්චස්ස දස්සනත්ථං. උද්ධච්චසහගතකිලෙසා ච බන්ධා ච අවිජ්ජාසහගතකිලෙසා ච බන්ධා ච නිද්දිට්ඨා. සෙසානං න තථා චුත්තත්තා පටිපක්ඛධම්මමත්තදස්සනවසෙන උද්ධච්චාවිජ්ජා එව නිද්දිට්ඨා. විචට්ටතොති නිවත්තන්තස්ස.

සමාධි කාමාසවා විමුක්තො භොතීති සමාධිස්ස කාමච්ඡන්දපටිපක්ඛත්තා චුත්තං. රාගවීරාගාති රාගස්ස වීරාගො සමතික්කමො එතිස්සා අත්ථිති රාගවීරාගා, “රාගවීරාගතො”ති නිස්සක්කවචනං වා. තථා අවිජ්ජාවීරාගා. චෙතොවිමුක්තීති මග්ගසම්පයුත්තො සමාධි. පඤ්ඤාවිමුක්තීති මග්ගසම්පයුත්තා පඤ්ඤා. තරතොති තරන්තස්ස. සබ්බපණ්ණිහිති රාගදොසමොහපණ්ණිහි, සබ්බපත්ථනාහි වා. එවං වුද්දස ආකාරෙ විස්සජ්ජිත්වා එකරසට්ඨෙත අනතිවත්තනට්ඨෙත අවිහජිත්වා ඉමෙහි

සොළසහි ආකාරෙහිති ආහ. කස්මා? තෙසං වුද්දසන්නං ආකාරානං එකෙකස්ස අවසානෙ “එකරසා භොන්ති, යුගනද්ධා භොන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං නාතිවත්තන්ති”ති නිද්දිට්ඨත්තා තෙ ද්වෙපි ආකාරා නිද්දිට්ඨාව භොන්ති. තස්මා “සොළසහි”ති ආහ. යුගනද්ධට්ඨො පන උද්දෙසෙපි න භණ්ණොයෙවාති.

2. ධම්මුද්ධව්වචාරනිද්දෙසවණ්ණනා

6. ධම්මුද්ධව්වචාරෙ අනිච්චතො මනසිකරොතො ඔහාසො උප්පජ්ජති උදයබ්බයානුපස්සනාය ධීතස්ස තිහි අනුපස්සනාහි පුනස්පුනං සඬ්ඛාරෙ විපස්සන්තස්ස විපස්සන්තස්ස විපස්සනාඤාණෙසු පරිපාකගතෙසු තද්ධිගවසෙන කිලෙසජ්ජහානෙන පරිසුද්ධචිත්තස්ස අනිච්චතො වා දුක්ඛතො වා අනත්තතො වා මනසිකාරක්ඛණෙ විපස්සනාඤාණානුභාවෙන පකතියාව ඔහාසො උප්පජ්ජති පයමං තාව අනිච්චතො මනසිකරොතො ඔහාසො කථිතො. අකුසලො විපස්සකො තස්මිං ඔහාසෙ උප්පන්නෙ “න ච වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරුපො ඔහාසො උප්පන්නපුබ්බො, අද්ධා මග්ගං පත්තොමිහි, එලං පත්තොමිහි”ති අමග්ගංයෙව “මග්ගො”ති, අඵලමෙව “ඵල”න්ති ගණ්හාති. තස්ස අමග්ගං “මග්ගො”ති, අඵලං “ඵල”න්ති ගණ්හතො විපස්සනාවීථි උක්කන්තා භොති. සො අත්තතො විපස්සනාවීථිං විස්සජ්ජෙත්වා වික්ඛෙපමාපන්නො වා ඔහාසමෙව තණ්හාදිට්ඨිමඤ්ඤනාහි මඤ්ඤමානො වා නිසීදති. සො බො පනායං ඔහාසො කස්සචි හික්ඛුනො පල්ලඬ්ඬිකට්ඨානමත්තමෙව ඔහාසෙන්නො උප්පජ්ජති, කස්සචි අත්තොගබ්භං, කස්සචි බහිගබ්භමිපි, කස්සචි සකලවිහාරං, ගාවුතං අඬ්ඬියොජනං යොජනං ද්වියොජනං...පෙ.... කස්සචි පථවිතලතො යාව අකනිට්ඨබ්බමලොකා එකාලොකං කුරුමානො. භගවතො පන දසසහස්සිලොකධාතුං ඔහාසෙන්නො උදපාදි. අයඤ්ඤි ඔහාසො චතුර්ඬ්ඨගසමන්තාගතෙපි අත්ඨකාරෙ තං තං යානං ඔහාසෙන්නො උප්පජ්ජති.

ඔහාසො ධම්මොති ඔහාසං ආවජ්ජති අයං ඔහාසො මග්ගධම්මො ඵලධම්මොති වා තං තං ඔහාසං මනසි කරොති. තතො වික්ඛෙපො උද්ධව්වන්ති තතො ඔහාසතො ධම්මොති ආවජ්ජනකරණතො වා යො උප්පජ්ජති වික්ඛෙපො, සො උද්ධව්වං නාමාති අත්ථො. තෙන උද්ධව්වෙන විග්ගහිතමානසොති තෙන එවං උප්පජ්ජමානෙන උද්ධව්වෙන විරොධිතචිත්තො, තෙන වා උද්ධව්වෙන කාරණභූතෙන තම්මුලකකිලෙසුප්පත්තියා විරොධිතචිත්තො විපස්සකො විපස්සනාවීථිං ඔක්කමිත්වා වික්ඛෙපං වා තම්මුලකකිලෙසෙසු වා ධීතත්තා අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො උපට්ඨානානි යථාභූතං නජ්ජජානාති. “තෙන වුවචති ධම්මුද්ධව්වචිග්ගහිතමානසො”ති එවං ඉති-සද්දො යොජෙතබ්බො. භොති සො සමයොති එවං අස්සාදවසෙන උපක්කිලිට්ඨචිත්තස්සාපි යොගිතො සචෙ උපපරික්ඛා උප්පජ්ජති, සො එවං පජානාති – “විපස්සනා නාම සඬ්ඛාරාරම්මණා, මග්ගඵලානි නිබ්බානාරම්මණානි, ඉමානි ච විත්තානි සඬ්ඛාරාරම්මණානි, තස්මා නායමොහාසො මග්ගො, උදයබ්බයානුපස්සනායෙව නිබ්බානස්ස ලොකිකො මග්ගො”ති මග්ගාමග්ගං වචන්ථපෙත්වා තං වික්ඛෙපං පරිවජ්ජයිත්වා

උදයබ්බයානුපස්සනාය යත්වා සාධුකං සඬ්ඛාරෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති. එවං උපපරික්ඛන්තස්ස සො සමයො හොති. එවං අපස්සන්තො පන “මග්ගඵලප්පත්තොමිහි” ති අධිමානිකො හොති.

යං තං විත්තන්ති යං තං විපස්සනාවිත්තං. අප්ඤ්ඤාමෙවානි අනිච්චානුපස්සනාය ආරම්භණෙ ගොචරජ්ඣාත්තෙයෙව. ඤාණං උප්පජ්ජති තස්සෙව යොගාවචරස්ස රූපාරූපධම්මෙ තුලයන්තස්ස තීරයන්තස්ස විස්සට්ඨගුන්දවජීරම්ඵ අවිහතවෙගං තිබ්බණං සුරමතිවිසදං විපස්සනාඤාණං උප්පජ්ජති. පිති උප්පජ්ජති තස්සෙව තස්මිං සමයෙ බුද්දිකා පිති, බණ්කා පිති, ඔක්කන්තිකා පිති, උබ්බෙගා පිති, ඵරණා පිති අයං පඤ්චවිධා විපස්සනාසම්පයුත්තා පිති සකලසරීරං පුරයමානා උප්පජ්ජති. පස්සද්ධි උප්පජ්ජති තස්සෙව තස්මිං සමයෙ කායචිත්තානං නෙව දරථො, න ගාරවතා, න කක්ඛළතා, න අකම්මඤ්ඤතා, න ගෙලඤ්ඤතා, න වඬ්ඤතා හොති. අථ බො පනස්ස කායචිත්තානි පස්සද්ධානි ලභ්වති මුද්වති කම්මඤ්ඤානි පගුණානි සුවිසදානි උජ්ජානියෙව හොන්ති. සො ඉමෙහි පස්සද්ධාදීහි අනුග්ගහිතකායචිත්තො තස්මිං සමයෙ අමානුසිං නාම රතිං අනුභවති. යං සන්ධාය වුත්තං –

“සුඤ්ඤාගාරං පට්ට්ඨස්ස, සන්තචිත්තස්ස හික්ඛුනො;
අමානුසි රති හොති, සම්මා ධම්මං විපස්සතො.

“යතො යතො සම්මසති, බන්ධානං උදයබ්බයං;
ලහති පිතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානත”න්ති. (ධ. ප. 373-4) –

එවමස්ස ඉමං අමානුසිං රතිං සාධයමානා ලභ්වතාදීහි සහිතා විපස්සනාසම්පයුත්තා කායචිත්තපස්සද්ධි උප්පජ්ජති. සුඛං උප්පජ්ජති තස්සෙව තස්මිං සමයෙ සකලසරීරං අභිසන්දයමානං විපස්සනාසම්පයුත්තං සුඛං උප්පජ්ජති. අධිමොක්ඛො උප්පජ්ජති තස්සෙව තස්මිං සමයෙ විත්තවෙතසිකානං අතිසයපසාදභූතා විපස්සනාසම්පයුත්තා සද්ධා උප්පජ්ජති. පග්ගහො උප්පජ්ජති තස්සෙව තස්මිං සමයෙ අසිථිලමනච්චාරද්ධං සුපග්ගහිතං විපස්සනාසම්පයුත්තං චිරියං උප්පජ්ජති. උපට්ඨානං උප්පජ්ජති තස්සෙව තස්මිං සමයෙ සුපට්ඨිතා සුප්පතිට්ඨිතා නිබ්බාතා අවලා පබ්බතරාජසදිසා විපස්සනාසම්පයුත්තා සති උප්පජ්ජති. සො යං යං යානං ආවජ්ජති සමන්තාහරති මනසි කරොති පච්චවෙක්ඛති, තං තං යානමස්ස ඔක්කන්තිත්වා පක්ඛන්දිත්වා දිබ්බවක්ඛුනො පරලොකො විය සතියා උපට්ඨාති (විසුද්ධි. 2.734).

උපෙක්ඛාති විපස්සනුපෙක්ඛා වෙව ආවජ්ජනුපෙක්ඛා ව. තස්මිඤ්ඤි සමයෙ සබ්බසඬ්ඛාරෙසු මජ්ඣන්තභූතා විපස්සනුපෙක්ඛාපි බලවති උප්පජ්ජති, මනොද්වාලෙ ආවජ්ජනුපෙක්ඛාපි. සා හිස්ස තං තං යානං ආවජ්ජන්තස්ස විස්සට්ඨගුන්දවජීරම්ඵ පත්තපුටෙ පක්ඛන්දතත්තනාරාවො විය ව සුරා තිබ්බණා හුත්වා වහති. එවඤ්ඤි විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.734) වුත්තං. විපස්සනුපෙක්ඛාති

වෙත්ථ ‘‘විපස්සනාසම්පයුත්තා තත්ත්වමස්සන්තුවපෙක්ඛා’’ති ආවරියා වදන්ති.
 විපස්සනාඤාණෙ හි ගය්හමානෙ ‘‘ඤාණං උප්පජ්ජති’’ති විපස්සනාඤාණස්ස
 ආගතත්තා පුනරුත්තිදොසො හොති. තතියජ්ඣානවණ්ණනායඤ්ච
 ‘‘සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාවිපස්සනුපෙක්ඛානම්පි අත්ථතො එකීභාවො. පඤ්ඤා එව හි සා,
 කිච්චවසෙන ද්විධා හින්තා’’ති වුත්තං. තස්මා විපස්සනාසම්පයුත්තාය
 තත්ත්වමස්සන්තුවපෙක්ඛාය වුච්චමානාය පුනරුත්තිදොසො ච න හොති,
 තතියජ්ඣානවණ්ණනාය ච සමෙති. යස්මා ච පඤ්චසු ඉන්ද්‍රියෙසු ‘‘ඤාණං
 අධිමොක්ඛො පග්ගහො උපට්ඨාන’’න්ති
 පඤ්ඤින්ද්‍රියසද්ධින්ද්‍රියවීරියින්ද්‍රියසතින්ද්‍රියානි නිද්දිට්ඨානි, සමාධින්ද්‍රියං පන
 අනිද්දිට්ඨං හොති, යුගනද්ධවසෙනාපි ච සමාධින්ද්‍රියං නිද්දිසිතඛිබ්බමෙව හොති,
 තස්මා සමප්පවත්තො සමාධි පුන සමාධානෙ ඛ්‍යාපාරජ්ජහානකරණෙන
 ‘‘උපෙක්ඛා’’ති වුත්තොති වෙදිතඛිබ්බං.

නිකන්ති උප්පජ්ජතිති එවං ඔහාසාදිපටිමණ්ඩිතාය විපස්සනාය ආලයං
 කරුමානා සුබ්බමා සන්තාකාරා නිකන්ති උප්පජ්ජති, යා කිලෙසොති පරිග්ගහෙනුම්පි
 න සක්කා හොති. යථා ච ඔහාසෙ, එවං එතෙසුපි අඤ්ඤතරස්මිං උප්පන්නෙ
 යොගාවචරො ‘‘න ච වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපං ඤාණං උප්පන්නපුබ්බං,
 එවරූපා පීති පස්සද්ධි සුඛං අධිමොක්ඛො පග්ගහො උපට්ඨානං උපෙක්ඛා නිකන්ති
 උප්පන්නපුබ්බා, අද්ධා මග්ගං පත්තොම්හි, එලං පත්තොම්හි’’ති අමග්ගමෙව
 ‘‘මග්ගො’’ති, අඵලමෙව ‘‘ඵල’’න්ති ගණ්හාති. තස්ස අමග්ගං ‘‘මග්ගො’’ති,
 අඵලඤ්ච ‘‘ඵල’’න්ති ගණ්හතො විපස්සනාවීරී උක්කන්තා හොති. සො අත්තනො
 මූලකම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා නිකන්තිමෙව අස්සාදෙන්තො නිසීදති. එත්ථ ච
 ඔහාසාදයො උපක්කිලෙසවත්ථුතාය උපක්කිලෙසාති වුත්තා, න අකුසලත්තා.
 නිකන්ති පන උපක්කිලෙසො වෙව උපක්කිලෙසවත්ථු ච. වත්ථුවසෙනෙව වෙනෙ
 දස, ගාහවසෙන පන සමතිංස හොන්ති. කථං? ‘‘මම ඔහාසො උප්පන්නො’’ති
 ගණ්හතො හි දිට්ඨිග්ගාහො හොති, ‘‘මනාපො වත ඔහාසො උප්පන්නො’’ති
 ගණ්හතො මානග්ගාහො, ඔහාසං අස්සාදයතො තණ්හාග්ගාහො. ඉති ඔහාසෙ
 දිට්ඨිමානතණ්හාවසෙන තයො ගාහා. තථා සෙසෙසුපිති එවං ගාහවසෙන සමතිංස
 උපක්කිලෙසා හොන්ති. දුක්ඛතො මනසිකරොතො, අනත්තතො මනසිකරොතොති
 වාරෙසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. එකෙකඅනුපස්සනාවසෙන හෙත්ථ
 එකෙකස්ස විපස්සනුපක්කිලෙසුප්පත්ති වෙදිතඛිබ්බා, න එකස්සෙව.

තීසු අනුපස්සනාසු. එවං අහෙදතො විපස්සනාවසෙන උපක්කිලෙසෙ දස්සෙත්වා
 පුන හෙදවසෙන දස්සෙත්තො රූපං අනිච්චතො මනසිකරොතොතිආදිමාහ. තත්ථ
 ජරාමරණං අනිච්චතො උපට්ඨානන්ති ජරාමරණස්ස අනිච්චතො උපට්ඨානං.

7. යස්මා පුබ්බෙ වුත්තානං සමතිංසාය උපක්කිලෙසානං වසෙන අකුසලො
 අඛ්‍යාත්තො යොගාවචරො ඔහාසාදීසු විකම්පති, ඔහාසාදීසු එකෙකං ‘‘එතං මම,
 එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’’ති සමනුපස්සති, තස්මා තමත්ථං දස්සෙත්තො
 ඔහාසෙ වෙව ඤාණෙ වාතිආදිගාථාද්වයමාහ. තත්ථ විකම්පතීති ඔහාසාදිකෙ

ආරම්භණ නානාකිලෙසවසෙන විවිධා කම්පති වෙධති. යෙහි චිත්තං පවෙධනීති යෙහි පස්සද්ධිසුබ්බෙහි චිත්තං නානාකිලෙසවසෙන නානප්පකාරෙන වෙධති කම්පති. තස්මා පස්සද්ධියා සුබ්බෙ වෙව යොගාවචරො විකම්පතීති සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. උපෙක්ඛාවජ්ජනාය වෙවාති උපෙක්ඛාසඛිතාය ආවජ්ජනාය වෙව විකම්පති, ආවජ්ජනුපෙක්ඛාය වෙව විකම්පතීති අත්ථො. විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.736) පන “උපෙක්ඛාවජ්ජනායඤ්චා”ති වුත්තං. උපෙක්ඛාය වාති හෙට්ඨා වුත්තප්පකාරාය උපෙක්ඛාය ව විකම්පති, නිකන්තියා ව විකම්පතීති අත්ථො. එත්ථ ව ද්විත්තං. උපෙක්ඛානං නිද්දිට්ඨත්තා හෙට්ඨා “උපෙක්ඛා උජ්ජපජ්ජති”ති වුත්තට්ඨානෙ ව උභයථා අත්ථො වුත්තො. අනිච්චානුපස්සනාදීසු ව එකෙකිස්සායෙව ආවජ්ජනුපෙක්ඛාය සබ්භාවතො එකෙකායෙව අනුපස්සනා අනිච්චං අනිච්චං, දුක්ඛං දුක්ඛං, අනත්තා අනත්තාති පුනස්පුනං භාවීයතීති වුත්තං හොති. යස්මා පන කුසලො පණ්ඩිතො ඛ්‍යත්තො බුද්ධිසම්පන්නො යොගාවචරො ඔභාසාදීසු උජ්ජන්තෙසු “අයං බො මෙ ඔභාසො උජ්ජන්තො, සො බො පනායං අනිච්චො සඛිතො පටිච්චසමුප්පන්තො බයධම්මො වයධම්මො විරාගධම්මො නිරොධධම්මො”ති ඉති වා නං පඤ්ඤාය පරිච්ඡින්නද්ධි උපපරික්ඛති. අථ වා පනස්ස එවං හොති – සවෙ ඔභාසො අත්තා භවෙය්‍ය, “අත්තා”ති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍ය. අනත්තාව පනායං “අත්තා”ති ගහිතො. තස්මායං අවසවත්තනට්ඨෙය්‍ය අනත්තාති පස්සන්තො දිට්ඨිං උග්ඝාටෙති. සවෙ ඔභාසො නිච්චො භවෙය්‍ය, “නිච්චො”ති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍ය. අනිච්චොව පනායං “නිච්චො”ති ගහිතො. තස්මායං හුත්වා අභාවට්ඨෙය්‍ය අනිච්චොති පස්සන්තො මානං සමුග්ඝාටෙති. සවෙ ඔභාසො සුබ්බො භවෙය්‍ය, “සුබ්බො”ති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍ය. දුක්ඛොව පනායං “සුබ්බො”ති ගහිතො. තස්මායං උජ්ජාදවයපටිපිළනට්ඨෙය්‍ය දුක්ඛොති පස්සන්තො නිකන්තිං පරියාදියති. යථා ව ඔභාසෙ, එවං සෙසෙසුපි.

එවං උපපරික්ඛිත්වා ඔභාසං “නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා”ති සමනුපස්සති. ඤාණං...පෙ.... නිකන්තිං “නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා”ති සමනුපස්සති. එවං සමනුපස්සන්තො ඔභාසාදීසු න කම්පති න වෙධති. තස්මා තමත්ථං දස්සෙන්නො ඉමානි දස ධානානීති ගාථමාහ. තත්ථ දස ධානානීති ඔභාසාදීති. පඤ්ඤා යස්ස පරිච්චිතාති යස්ස උපක්කිලෙසවිමුත්තාය පඤ්ඤාය පරිච්චිතාති පුනස්පුනං ඵ්ථිඨාති පරිභාවිතාති. ධම්මුද්ධව්චකුසලො හොතීති සො පඤ්ඤාය පරිච්චිතදසට්ඨානො යොගාවචරො පුබ්බෙ වුත්තප්පකාරස්ස ධම්මුද්ධව්චස්ස යථාසභාවපටිවෙධෙන ඡෙකො හොති. න ව සම්මොහ ගච්ජතීති ධම්මුද්ධව්චකුසලත්තායෙව තණ්හාමානදිට්ඨුග්ඝාටවසෙන සම්මොහඤ්ච න ගච්ජති.

ඉදානි පුබ්බෙ වුත්තමෙව විධිං අපරෙන පරියායෙන විභාවෙත්වා දස්සෙන්නො වික්ඛිපති වෙව කිලිස්සති වාතිආදිගාථමාහ. තත්ථ මන්දපඤ්ඤො යොගාවචරො ඔභාසාදීසු වික්ඛෙපඤ්ච අවසෙසකිලෙසුප්පත්තිඤ්ච පාපුණාති. මජ්ඣිමපඤ්ඤො වික්ඛෙපමෙව පාපුණාති, නාවසෙසකිලෙසුප්පත්තිං, සො අධිමානිකො හොති. තික්ඛපඤ්ඤො වික්ඛෙපං පාපුණිත්වාපි තං අධිමානං පහාය විපස්සනං ආරහති.

අතිතික්ඛපඤ්ඤා න වික්ඛෙපං පාපුණාති, න වාචසෙසකිලෙසුප්පත්තිං. වික්ඛිප්පති වෙවාති තෙසු මන්දපඤ්ඤා ධම්මද්ධවචසඬබ්බාතං වික්ඛෙපඤ්ඤෙව පාපුණියති. කිලිස්සති වාති තණ්හාමානදිට්ඨිකිලෙසෙහි කිලෙසියති ව, උපතාපියති විබාධියතීති අත්ථො. වචති විත්තභාවනාති තස්ස මන්දපඤ්ඤස්ස විපස්සනාවිත්තභාවනා කිලෙසෙසුයෙව යානතො පටිපක්ඛාවිහතත්තා වචති, පරිපතතීති අත්ථො. වික්ඛිපති න කිලිස්සතීති මජ්ඣිමපඤ්ඤා වික්ඛෙපෙන වික්ඛිපති, කිලෙසෙහි න කිලිස්සති. භාවනා පරිභායතීති තස්ස මජ්ඣිමපඤ්ඤස්ස අධිමානිකත්තා විපස්සනාරම්භාභාවෙන විපස්සනා පරිභායති, නප්පවත්තතීති අත්ථො. වික්ඛිපති න කිලිස්සතීති තික්ඛපඤ්ඤාපි වික්ඛෙපෙන වික්ඛිපති, කිලෙසෙහි න කිලිස්සති. භාවනා න පරිභායතීති තස්ස තික්ඛපඤ්ඤස්ස සන්තෙපි වික්ඛෙපෙ නං අධිමානවික්ඛෙපං පභාය විපස්සනාරම්භසඬබ්බාභාවෙන විපස්සනාභාවනා න පරිභායති, පවත්තතීති අත්ථො. න ච වික්ඛිපතෙ චිත්තං න කිලිස්සතීති අතිතික්ඛපඤ්ඤස්ස චිත්තං න වික්ඛෙපෙන වික්ඛිපති, න ච කිලෙසෙහි කිලිස්සති. න වචති විත්තභාවනාති තස්ස විපස්සනාවිත්තභාවනා න වචති, වික්ඛෙපකිලෙසාභාවෙන යථායානෙ තිට්ඨතීති අත්ථො.

ඉමෙහි චතුහි යානෙහිතිආදීසු ඉදානි චුත්තෙහි ඉමෙහි චතුහි යානෙහි හෙතුභූතෙහි, කරණභූතෙහි වා ඔභාසාදිකෙ දස යානෙ විත්තස්ස සඬබ්බෙපෙන ච වික්ඛෙපෙන ච විග්ගහිතං මානසං වික්ඛෙපකිලෙසුප්පත්තිවිරහිතො චතුත්ථො කුසලො මහාපඤ්ඤා යොගාවචරො මන්දපඤ්ඤාදීනං තිණ්ණං යොගාවචරානං මානසං එවඤ්ච එවඤ්ච හොතීති නානාප්පකාරතො ජානාතීති සම්බන්ධතො අත්ථවණ්ණනා වෙදිතඬබ්බා. සඬබ්බෙපොති වෙන්ථ වික්ඛෙපස්ස වෙව කිලෙසානඤ්ච උප්පත්තිවසෙන විත්තස්ස ලීනභාවො වෙදිතඬබ්බො. වික්ඛෙපොති “වික්ඛිපති න කිලිස්සති” ති ද්වීසු යානෙසු චුත්තවික්ඛෙපවසෙන විත්තස්ස උද්ධතභාවො වෙදිතඬබ්බොති.

සුගතද්ධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සච්චකථා

සච්චකථාවණ්ණනා

8. ඉදානි සුගතද්ධගුණස්ස අරියමග්ගස්ස වසෙන සච්චට්ඨං සච්චපටිවෙධවිසෙසං සච්චලක්ඛණාදිවිධානඤ්ච දස්සෙන්නෙන කථිතාය සුත්තන්තපුබ්බඬගමාය සච්චකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ සුත්තන්තෙ තාව තථානීති යථාසභාවවසෙන තච්ඡානී. යථාසභාවභූතානෙව හි ධම්මජානානි සච්චට්ඨෙයන සච්චානී. සච්චට්ඨො පයමඤ්ඤාණනිද්දෙසවණ්ණනායං චුත්තො. අච්චකථානීති චුත්තසභාවෙ විපරියායවිරහිතානි. න හි සච්චානි අසච්චානි නාම හොන්ති. අනඤ්ඤථානීති අඤ්ඤසභාවවිරහිතානි. න හි අසච්චානි සච්චානි නාම හොන්ති. ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතන්ති භික්ඛවෙ, ඉදං දුක්ඛන්ති යං

වුවුවනි, එතං යථාසභාවත්තා තථං. දුක්ඛමෙව හි දුක්ඛං. චුත්තසභාවෙ
විපරියායාභාවතො අවිතථං. න හි දුක්ඛං අදුක්ඛං නාම හොති.
අඤ්ඤසභාවවිරහිත්තා අනඤ්ඤථං. න හි දුක්ඛං සමුදයාදිසභාවං හොති.
සමුදයාදිසුපි එසෙව නයො.

1. පයමසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා

තථට්ඨෙන්නාති යථාසභාවට්ඨෙන. පිළනට්ඨාදයො ඤාණකථායං
චුත්තත්ථායෙව.

9. එකජපට්ඨෙධානීති එකෙන මග්ගඤාණෙන පට්ඨෙධො, එකතො වා
පට්ඨෙධො එතෙසන්ති එකජපට්ඨෙධානී. අනත්තට්ඨෙන්නාති චතුත්තමපි සච්චානං
අත්තවිරහිත්තා අනත්තට්ඨෙන. චුත්තඤ්ඤෙනං විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.567) –
පරමත්ථතො හි සබ්බානෙව සච්චානි වෙදකකාරකනිබ්බුතගමකාභාවතො
සුඤ්ඤානීති වෙදිතබ්බානි. තෙනෙනං වුවුවනි –

“දුක්ඛමෙව හි, න කොචි දුක්ඛිතො, කාරකො න, කිරියාව විජ්ජති;
අත්ථි නිබ්බුති, න නිබ්බුතො පුමා, මග්ගමත්ථි, ගමකො න විජ්ජති” ති.
(විසුද්ධි. 2.567);

අථ වා –

“ධුවසුභසුඛත්තසුඤ්ඤං, පුරිමද්වයමත්තසුඤ්ඤමමතපදං;
ධුවසුඛඅත්තවිරහිතො, මග්ගො ඉති සුඤ්ඤතා තෙසු” ති. (විසුද්ධි. 2.567);

සච්චට්ඨෙන්නාති අවිසංවාදකට්ඨෙන. පට්ඨෙධට්ඨෙන්නාති මග්ගක්ඛණ්ණ
පට්ඨිජ්ඣිතබ්බට්ඨෙන. එකසඬගහිතානීති තථට්ඨාදිනා එකෙකෙනෙව අත්ථෙත
සඬගහිතානි, එකගණනං ගතානීති අත්ථො. යං එකසඬගහිතං, තං එකත්තන්ති
යස්මා එකෙන සඬගහිතං, තස්මා එකත්තන්ති අත්ථො. සච්චානං බහුත්තෙපි
එකත්තමපෙක්ඛිත්වා එකවචනං කතං. එකත්තං එකෙන ඤාණෙන පට්ඨිජ්ඣති
පුබ්බභාගෙ චතුත්තං සච්චානං නානත්තෙකත්තං ස්වාචත්ථිතං වචන්ථපෙත්වා
ධීතො මග්ගක්ඛණ්ණ එකෙන මග්ගඤාණෙන තථට්ඨාදිතංතංඑකත්තං පට්ඨිජ්ඣති.
කථං? නිරොධසච්චස්ස තථට්ඨාදිකෙ එකත්තෙ පට්ඨිද්ධෙ සෙසසච්චානමපි
තථට්ඨාදිකං එකත්තං පට්ඨිද්ධමෙව හොති. යථා පුබ්බභාගෙ පඤ්චන්තං ඛන්ධානං
නානත්තෙකත්තං ස්වාචත්ථිතං වචන්ථපෙත්වා ධීතස්ස මග්ගවුට්ඨානකාලෙ
අනිච්චතො වා දුක්ඛතො වා අනත්තතො වා වුට්ඨහන්තස්ස එකස්මිම්පි ඛන්ධෙ
අනිච්චාදිතො දිට්ඨෙ සෙසඛන්ධාපි අනිච්චාදිතො දිට්ඨාව හොන්ති, එවමිදන්ති
දට්ඨබ්බං. දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨො තථට්ඨොති දුක්ඛසච්චස්ස පිළනට්ඨාදිකො
චතුබ්බිධො අත්ථො සභාවට්ඨෙන තථට්ඨො. සෙසසච්චෙසුපි එසෙව නයො.
සොයෙව චතුබ්බිධො අත්ථො අත්තාභාවතො අනත්තට්ඨො. චුත්තසභාවෙ

අවිසංවාදකතො සච්චට්ඨො. මග්ගක්ඛණෙ පටිවිජ්ඣිතබ්බතො පටිවෙධට්ඨො
වුත්තොති වෙදිතබ්බං.

10. යං අනිච්චන්තිආදි සාමඤ්ඤලක්ඛණපුබ්බගමං කත්වා දස්සිතං. තත්ථ යං අනිච්චං, තං දුක්ඛං. යං දුක්ඛං, තං අනිච්චන්ති දුක්ඛසමුදයමග්ගා ගහිතා. තානි හි තිණි සච්චානි අනිච්චානි වෙච අනිච්චත්තා දුක්ඛානි ව. යං අනිච්චඤ්ඤා දුක්ඛඤ්ඤා, තං අනත්තාති තානියෙව තිණි ගහිතානි. යං අනිච්චඤ්ඤා දුක්ඛඤ්ඤා අනත්තා වානි තෙහි තිහි සහ නිරොධසච්චඤ්ඤා සඬගහිතං. චත්තාරිපි හි අනත්තායෙව. තං තථන්ති තං සච්චවතුක්කං සභාවතුතං. තං සච්චන්ති තදෙව සච්චවතුක්කං යථාසභාවෙ අවිසංවාදකං. නවහාකාරෙහිතිආදීසු ‘සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤායා’ ත්ති (පටි. ම. 1.3; සං. නි. 4.46) වචනතො අභිඤ්ඤාට්ඨොන, දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤාට්ඨො, සමුදයස්ස පහානට්ඨො, මග්ගස්ස භාවනට්ඨො, නිරොධස්ස සච්ඡිකිරියට්ඨො ආවෙනිකෙපි ඉධ වතුසුපි සච්චෙසු ඤාතපරිඤ්ඤාසබ්භාවතො පරිඤ්ඤාට්ඨොන, වතුසච්චදස්සනෙන පහානසබ්භාවතො පහානට්ඨොන, වතුසච්චභාවනාසබ්භාවතො භාවනට්ඨොන, වතුන්තං සච්චානං සච්ඡිකිරියසබ්භාවතො සච්ඡිකිරියට්ඨොනාති නිද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං. නවහාකාරෙහි තථට්ඨොනාතිආදීසු පඨමං වුත්තනායෙනෙව යොජනා කාතබ්බා.

11. ද්වාදසහි ආකාරෙහිතිආදීසු තථට්ඨාදයො ඤාණකථායං වුත්තත්ථා. එතෙසං නිද්දෙසෙපි වුත්තනායෙනෙව යොජනා වෙදිතබ්බා.

12. සච්චානං කති ලක්ඛණානීතිආදීසු උපරි වත්තබ්බානි ඡ ලක්ඛණානි සඬබ්බතාසඬබ්බතවසෙන ද්විධා භින්දිත්වා ද්වෙ ලක්ඛණානීති ආහ. තත්ථ සඬබ්බලක්ඛණඤ්ඤා අසඬබ්බලක්ඛණඤ්ඤානි ‘තිණිමානි, භික්ඛවෙ, සඬබ්බස්ස සඬබ්බලක්ඛණානි උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො පඤ්ඤායති, ධීතස්ස අඤ්ඤාථත්තං පඤ්ඤායති. තිණිමානි, භික්ඛවෙ, අසඬබ්බස්ස අසඬබ්බලක්ඛණානි න උප්පාදො පඤ්ඤායති, න වයො පඤ්ඤායති, න ධීතස්ස අඤ්ඤාථත්තං පඤ්ඤායති’ ති (අ. නි. 3.47-48) එවං වුත්තං සඬබ්බස්ස සඬබ්බමිති ලක්ඛණඤ්ඤා අසඬබ්බස්ස අසඬබ්බමිති ලක්ඛණඤ්ඤා. සඬබ්බතං පන න ලක්ඛණං, ලක්ඛණං න සඬබ්බතං. න ච සඬබ්බතං විනා ලක්ඛණං පඤ්ඤාපෙතුං සක්කා, නපි ලක්ඛණං විනා සඬබ්බතං. ලක්ඛණෙන පන සඬබ්බතං පාකටං භොති.

පුන තදෙව ලක්ඛණද්වයං විත්ථාරතො දස්සෙත්තො ඡ ලක්ඛණානීති ආහ. සඬබ්බතානං සච්චානන්ති දුක්ඛසමුදයමග්ගසච්චානං. තානි හි පච්චයෙහි සඬගම්ම කතත්තා සඬබ්බතානි. උප්පාදොති ජාති. පඤ්ඤායතීති ජාතියති. වයොති භඬගො. ධීතානං අඤ්ඤාථත්තන්ති ධීතිප්පත්තානං අඤ්ඤාථාභාවො ජරා. තිණිණං සඬබ්බතසච්චානං නිප්ඵන්තත්තා උප්පාදවයඤ්ඤාථත්තං වුත්තං, තෙසංයෙව පන උප්පාදස්ස, ජරාය භඬගස්ස ච අනිප්ඵන්තත්තා උප්පාදවයඤ්ඤාථත්තං න වත්තබ්බං. සඬබ්බතනිස්සිතත්තා උප්පාදවයඤ්ඤාථත්තං න පඤ්ඤායතීති න වත්තබ්බං. සඬබ්බතවිකාරත්තා පන සඬබ්බතන්ති වත්තබ්බං. දුක්ඛසමුදයානං උප්පාදජරාභඬගා

සවිච්ඡරියාපන්නා, මග්ගසවිච්ඡස උප්පාදජරාහඩ්ගා න සවිච්ඡරියාපන්නානි වදන්ති. තත්ථ “සඩ්ධතානං උප්පාදක්ඛණෙ සඩ්ධතාපි උප්පාදලක්ඛණමිති කාලසඩ්ධාතො තස්ස ඛණොපි පඤ්ඤායති, උප්පාදෙ චිතිවත්තෙ සඩ්ධතාපි ජරාලක්ඛණමිති කාලසඩ්ධාතො තස්ස ඛණොපි පඤ්ඤායති, භඩ්ගක්ඛණෙ සඩ්ධතාපි ජරාපි භඩ්ගලක්ඛණමිති කාලසඩ්ධාතො තස්ස ඛණොපි පඤ්ඤායති” ති ඛන්ධකවග්ගට්ඨකථායං (සං. නි. අට්ඨ. 2.3.37-38) වුත්තං. අසඩ්ධතස්ස සවිච්ඡසානි නිරොධසවිච්ඡස. තඤ්ඤි පච්චයෙහි සමාගමිම අකතත්තා සයමෙව නිප්ඵන්නන්ති අසඩ්ධතං. ධීතස්සානි නිව්චත්තා ධීතස්ස, න යානප්පත්තත්තා. පුන තදෙව ලක්ඛණද්වයං චිත්ථාරතො දස්සෙන්නො ද්වාදස ලක්ඛණානීති ආහ.

චතුත්තං සච්චානං කති කුසලානිආදීසු අබ්‍යාකතන්ති විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං රූපාබ්‍යාකතං නිබ්බානාබ්‍යාකතන්ති චතුසු අබ්‍යාකතෙසු නිබ්බානාබ්‍යාකතං. චත්තාරිපි හි කුසලාකුසලලක්ඛණෙන න බ්‍යාකතත්තා අබ්‍යාකතානි. සීයා කුසලන්ති කාමාවචරරූපාවචරාරූපාවචරකුසලානං වසෙන කුසලමිති භවෙය්‍ය. සීයා අකුසලන්ති තණ්හං යපෙත්වා සෙසාකුසලවසෙන. සීයා අබ්‍යාකතන්ති කාමාවචරරූපාවචරාරූපාවචරවිපාකකිරියානං රූපානඤ්ච වසෙන. සීයා තිණි සච්චානීතිආදීසු සඩ්ධගිතානීති ගණිතානි. චත්ථුවසෙනානි අකුසලකුසලාබ්‍යාකතදුක්ඛසමුදයනිරොධමග්ගසඩ්ධාතවත්ථුවසෙන. යං දුක්ඛසච්චං අකුසලන්ති යපෙත්වා තණ්හං අවසෙසං අකුසලං. අකුසලට්ඨෙන ද්වෙ සච්චානි එකසච්චෙන සඩ්ධගිතානීති ඉමානි ද්වෙ දුක්ඛසමුදයසච්චානි අකුසලට්ඨෙන එකසච්චෙන සඩ්ධගිතානි, අකුසලසච්චං නාම හොතීති අත්ථො. එකසච්චං ද්විති සච්චෙහි සඩ්ධගිතන්ති එකං අකුසලසච්චං ද්විති දුක්ඛසමුදයසච්චෙහි සඩ්ධගිතං. යං දුක්ඛසච්චං කුසලන්ති තෙභූමකං කුසලං. ඉමානි ද්වෙ දුක්ඛමග්ගසච්චානි කුසලට්ඨෙන එකසච්චෙන සඩ්ධගිතානි, කුසලසච්චං නාම හොති. එකං කුසලසච්චං ද්විති දුක්ඛමග්ගසච්චෙහි සඩ්ධගිතං. යං දුක්ඛසච්චං අබ්‍යාකතන්ති තෙභූමකවිපාකකිරියා රූපඤ්ච. ඉමානි ද්වෙ දුක්ඛනිරොධසච්චානි අබ්‍යාකතට්ඨෙන එකසච්චෙන සඩ්ධගිතානි, එකං අබ්‍යාකතසච්චං නාම හොති. එකං අබ්‍යාකතසච්චං ද්විති දුක්ඛනිරොධසච්චෙහි සඩ්ධගිතං. තිණි සච්චානි එකසච්චෙන සඩ්ධගිතානීති සමුදයමග්ගනිරොධසච්චානි එකෙන අකුසලකුසලාබ්‍යාකතභූතෙන දුක්ඛසච්චෙන සඩ්ධගිතානි. එකං සච්චං තිණි සච්චෙහි සඩ්ධගිතන්ති එකං දුක්ඛසච්චං විසුං අකුසලකුසලඅබ්‍යාකතභූතෙහි සමුදයමග්ගනිරොධසච්චෙහි සඩ්ධගිතං. කෙච් පන “දුක්ඛසමුදයසච්චානි අකුසලට්ඨෙන සමුදයසච්චෙන සඩ්ධගිතානි, දුක්ඛමග්ගසච්චානි කුසලට්ඨෙන මග්ගසච්චෙන සඩ්ධගිතානි, න දස්සනට්ඨෙන. දුක්ඛනිරොධසච්චානි අබ්‍යාකතට්ඨෙන නිරොධසච්චෙන සඩ්ධගිතානි, න අසඩ්ධතට්ඨෙනා” ති වණ්ණෙයන්ති.

2. දුතියසුත්තන්තපාළිවණ්ණනා

13. පුන අඤ්ඤස්ස සුත්තන්තස්ස අත්ථවසෙන සවිච්ඡපට්ඨෙධං නිද්දිසිතුකාමො පුබ්බෙ මෙ, හික්ඛෙවතිආදිකං සුත්තන්තං ආහරිත්වා දස්සෙසි. තත්ථ පුබ්බෙ මෙ,

හික්බවෙ, සම්බෝධාති හික්බවෙ, මම සම්බෝධිතො සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණතො පුබ්බෙ. අනභිසම්බුද්ධස්සාති සබ්බධම්මෙ අප්පට්ඨිද්ධස්ස. බෝධිසත්තස්සෙව සතොති බෝධිසත්තභූතස්සෙව. එතදභොසීති බෝධිපල්ලඛිකෙ නිසින්නස්ස එතං පරිචිතක්කිතං අභොසි. අස්සාදොති අස්සාදියතීති අස්සාදො. ආදීනවොති දොසො. නිස්සරණන්ති අපගමනං. සුඛන්ති සුඛයතීති සුඛං, යස්සුප්පජ්ජති, තං සුඛිතං කරොතීති අත්ථො. සොමනස්සන්ති පීතිසොමනස්සයොගතො සොහනං මනො අස්සාති සුමනො, සුමනස්ස භාවො සොමනස්සං, සුබ්බෙව පීතියොගතො විසෙසිතං. අනිච්චන්ති අද්ධුවං. දුක්ඛන්ති දුක්ඛවත්ථුත්තා සඬ්ඛාරදුක්ඛත්තා ව දුක්ඛං. විපරිණාමධම්මන්ති අවසි හුත්වා ජරාහඬගවසෙන පරිවත්තනපකතිකං. එතෙන අනත්තභාවො චුත්තො භොති. ඡන්දරාගචිතයොති ඡන්දසඬ්ඛාතස්ස රාගස්ස සංවරණං, න වණ්ණරාගස්ස. ඡන්දරාගජ්ජහානන්ති තස්සෙව ඡන්දරාගස්ස පජහනං.

යාවක්ඛිවඤ්ඤාතිආදීසු යාව ඉමෙසං පඤ්චන්තං උපාදානක්ඛන්ධානං...පෙ.... යථාභූතං නාබ්භඤ්ඤාසිං න අධිකෙන ඤාණෙන පටිච්ඡික්ඛිං, තාව අනුත්තරං සම්මාසම්බෝධිං අනුත්තරං සබ්බඤ්ඤාභාවං අභිසම්බුද්ධො අභිසමොතාචි අරහන්ති නෙවාහං පච්චඤ්ඤාසිං නෙව පටිඤ්ඤං අකාසින්ති සම්බන්ධතො අත්ථො. ක්ඛිවඤ්ඤාති නිපාතමත්තං. යතොති යස්මා, යදා වා. අථාති අනන්තරං. ඤාණඤ්ඤා පන මෙ දස්සනං උද්පාදීති දස්සනක්ඛිවකරණෙන දස්සනසඬ්ඛාතං පච්චවෙක්ඛණඤාණඤ්ඤා මෙ උප්පජ්ජී. අකුප්පාති කොපෙනුං වාලෙනුං අසක්කුණෙය්‍යා. විමුත්තීති අරහත්තඵලවිමුත්තී. එතාය එව ඵලපච්චවෙක්ඛණාය මග්ගනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණාපි චුත්තාව භොන්ති. අයමන්තිමා ජාතීති අයං පච්ඡිමා බන්ධජ්ජවත්ති. නත්ථීදාති පුනබ්භවොති ඉදාති පුන උප්පත්ති නත්ථී. එතෙන පභිනකිලෙසපච්චවෙක්ඛණා චුත්තා. අරහතො හි අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණා න භොති.

3. දුතියසුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා

14. සච්චජ්ජට්ඨෙධඤාණයොජනක්කමෙ ව අයං රූපස්ස අස්සාදොති පහානජ්ජට්ඨෙධොති පුබ්බභාගෙ “අයං තණ්හාසම්පයුත්තො රූපස්ස අස්සාදො”ති ඤත්වා මග්ගක්ඛණෙ සමුදයජ්ජහානසඬ්ඛාතො සමුදයසච්චජ්ජට්ඨෙධො. සමුදයසච්චන්ති සමුදයසච්චජ්ජට්ඨෙධඤාණං. අරියසච්චාරම්මණඤාණම්පි හි “යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ චතුසු අරියසච්චෙසු සඬ්ගහං ගච්ඡන්ති”තිආදීසු (ම. නි. 1.300) විය “සච්ච”න්ති චුච්චති. අයං රූපස්ස ආදීනවොති පරිඤ්ඤාපට්ඨෙධොති පුබ්බභාගෙ “අයං රූපස්ස ආදීනවො”ති ඤත්වා මග්ගක්ඛණෙ දුක්ඛපරිඤ්ඤාසඬ්ඛාතො දුක්ඛසච්චජ්ජට්ඨෙධො. දුක්ඛසච්චන්ති දුක්ඛසච්චජ්ජට්ඨෙධඤාණං. ඉදං රූපස්ස නිස්සරණන්ති සච්ඡිකිරියාපට්ඨෙධොති පුබ්බභාගෙ “ඉදං රූපස්ස නිස්සරණ”න්ති ඤත්වා මග්ගක්ඛණෙ නිරොධසච්ඡිකිරියාසඬ්ඛාතො නිරොධසච්චජ්ජට්ඨෙධො. නිරොධසච්චන්ති නිරොධසච්චාරම්මණං නිරොධසච්චජ්ජට්ඨෙධඤාණං. යා ඉමෙසු තීසු යානෙසුති ඉමෙසු යථාචුත්තෙසු තීසු සමුදයදුක්ඛනිරොධෙසු පට්ඨෙධවසෙන පවත්තා යා දිට්ඨි

යො සඩ්කප්පොති යොජනා. භාවනාපට්ඨෙධොති අයං මග්ගභාවනාසඩ්ධානො මග්ගසච්චප්පට්ඨෙධො. මග්ගසච්චන්ති මග්ගසච්චප්පට්ඨෙධංකාණං.

15. පුන අපරෙන පරියායෙන සච්චාති ච සච්චප්පට්ඨෙධංකේව දස්සෙන්නො සච්චන්ති කතිභාකාරෙහි සච්චන්තිආදිමාහ. තත්ථ යස්මා සබ්බෙපි සබ්බඤ්ඤාබොධිසත්තා බොධිපල්ලභිකෙ නිසින්නා ජරාමරණාදිකස්ස දුක්ඛසච්චස්ස ජාතිආදිකං සමුදයසච්චං “කිං නු බො”ති එසන්ති, තථා එසන්තා ච ජරාමරණාදිකස්ස දුක්ඛසච්චස්ස ජාතිආදිකං සමුදයසච්චං “පච්චයො”ති වචන්ථපෙන්නො පරිග්ගණ්හන්ති, තස්මා සා ච එසනා සො ච පරිග්ගහො සච්චානං එසනත්තා පරිග්ගහත්තා ච “සච්ච”න්ති කත්වා එසනට්ඨෙත පරිග්ගහට්ඨෙතාති වුත්තං. අයංකේව විධි පච්චෙකඛුද්ධානමිපි පච්චයපරිග්ගහෙ ලබ්හතියෙව, සාවකානං පන අනුස්සවවසෙන පච්චයපරිග්ගහෙ ලබ්හති. පට්ඨෙධට්ඨෙතාති පුබ්බභාගෙ තථා එසිතානං පරිග්ගහිතානංකේව මග්ගක්ඛණෙ එකපට්ඨෙධට්ඨෙත.

කිංනිදානන්තිආදිසු නිදානාදිති සබ්බාති කාරණවෙච්චනාති. කාරණංකේව යස්මා ඵලං නිදෙති “හන්ද නං ගණ්හවා”ති අප්පෙති විය, තස්මා “නිදාන”න්ති වුච්චති. යස්මා ඵලං තතො සමුදෙති, ජායති, පහවති; තස්මා සමුදයො, ජාති, පහවොති වුච්චති. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – කිං නිදානං එතස්සාති කිංනිදානං. කො සමුදයො එතස්සාති කිංසමුදයං. කා ජාති එතස්සාති කිංජාතිකං. කො පහවො එතස්සාති කිංපහවං. යස්මා පන තස්ස ජාති යථාවුත්තෙන අත්ථෙත නිදානංකේවෙව සමුදයො ච ජාති ච පහවො ච, තස්මා ජාතිනිදානන්තිආදිමාහ. ජරාමරණන්ති දුක්ඛසච්චං. ජරාමරණසමුදයන්ති තස්ස පච්චයං සමුදයසච්චං. ජරාමරණනිරොධන්ති නිරොධසච්චං. ජරාමරණනිරොධගාමිතිං පටිපදන්ති මග්ගසච්චං. ඉමිනාව නයෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

16. නිරොධප්පජානනාති ආරම්මණකරණෙන නිරොධස්ස පජානනා. ජාති සියා දුක්ඛසච්චං, සියා සමුදයසච්චන්ති භවපච්චයා පඤ්ඤායනට්ඨෙත දුක්ඛසච්චං, ජරාමරණස්ස පච්චයට්ඨෙත සමුදයසච්චං. එස නයො සෙසෙසුපි. අවිජ්ජා සියා දුක්ඛසච්චන්ති පන ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයට්ඨෙතාති.

සච්චකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. බොජ්ඣංගකථා

බොජ්ඣංගකථාවණ්ණනා

17. ඉදානි සච්චප්පට්ඨෙධංසිද්ධං බොජ්ඣංගවිසෙසං දස්සෙන්නෙන කථිතාය සුත්තන්තපුබ්බභිගමාය බොජ්ඣංගකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ සුත්තන්තෙ තාව බොජ්ඣංගාති බොධියා, බොධිස්ස වා අභිගාති බොජ්ඣංගා. කිං වුත්තං හොති (සං. නි. අට්ඨ. 3.5.182) – යා හි අයං ධම්මසාමග්ගී, යාය ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානාය

ලීනුද්ධවිච්ඡිද්ධානායුභනකාමසුඛත්තකිලමථානුයොගඋච්ඡේදසස්සතාහිනිවෙසාදී
 නං අනෙකෙසං උපද්දවානං පටිපක්ඛභූතාය
 සතිධම්මවිවයවීරියජිතිපස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසඤ්ඤානාය ධම්මසාමග්ගියා
 අරියසාවකො බුද්ධත්තීති කත්වා බොධිති වුවවති, බුද්ධත්තීති
 කිලෙසසන්නානනිද්දාය වුට්ඨහති, චත්තාරි වා අරියසච්චානි පටිවිජ්ඣති,
 නිබ්බානමෙව වා සවිජ්ඣරොතිති වුත්තං හොති. යථාහ – ‘සත්ත බොජ්ඣංගිගෙ
 හාවෙත්වා අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධො’ති (සං. නි. 5.378; දී. නි.
 3.143). තස්සා ධම්මසාමග්ගිසඤ්ඤානාය බොධියා අභිගාති බොජ්ඣංගිගා
 ඤානභිගමග්ගභිගාදයො විය. යොපෙස යථාවුත්තජ්ජකාරාය එතාය ධම්මසාමග්ගියා
 බුද්ධත්තීති කත්වා අරියසාවකො බොධිති වුවවති, තස්ස බොධිස්ස අභිගාතිපි
 බොජ්ඣංගිගා සෙනභිගරථභිගාදයො විය. තෙනාහු අට්ඨකථාවරියා ‘බුද්ධත්තකස්ස
 පුග්ගලස්ස අභිගාති බොජ්ඣංගිගා’ති. සතිසම්බොජ්ඣංගිගාදීනං අත්ථො
 අභිඤ්ඤායානිද්දෙසෙ වුත්තො.

බොජ්ඣංගිගත්ථනිද්දෙසෙ බොධාය සංවත්තන්තීති බුද්ධත්තත්ථාය
 සංවත්තන්තී. කස්ස බුද්ධත්තත්ථාය? මග්ගඵලෙහි නිබ්බානස්ස පච්චවෙක්ඛණාය
 කතකිව්චස්ස බුද්ධත්තත්ථාය, මග්ගෙන වා කිලෙසනිද්දානො පබුද්ධත්තත්ථාය
 ඵලෙන පබුද්ධභාවත්ථායාපිති වුත්තං හොති. බලවච්ඡස්සනායපි බොජ්ඣංගිගා
 බොධාය සංවත්තන්තී. තස්මා අයං විපස්සනාමග්ගඵලබොජ්ඣංගිගානං
 සාධාරණත්ථො. තීසුපි හි යානෙසු බොධාය නිබ්බානපටිවෙධාය සංවත්තන්තී.
 එතෙන බොධියා අභිගාති බොජ්ඣංගිගාති වුත්තං හොති. බුද්ධත්තීති
 බොජ්ඣංගිගාතිආදීහි පඤ්චහි චතුක්කෙහි වුත්තානං බොජ්ඣංගිගානං
 උප්පත්තිට්ඨානං අභිඤ්ඤායානිද්දෙසෙ වුත්තං. අපි ච බුද්ධත්තීති
 බොජ්ඣංගිගානං සකිච්චකරණෙ සමත්ථභාවදස්සනත්ථං කත්තුනිද්දෙසො.
 බුද්ධත්තට්ඨෙතාති සකිච්චකරණසමත්ථත්තෙපි සති කත්තුනො අභාවදස්සනත්ථං
 භාවනිද්දෙසො. බොධෙන්තීති බොජ්ඣංගිගභාවනාය බුද්ධත්තානං යොගීනං
 පයොජකත්තා බොජ්ඣංගිගානං හෙතුකත්තුනිද්දෙසො. බොධනට්ඨෙතාති පයමං
 වුත්තනායෙනෙව පයොජකහෙතුකත්තුනා භාවනිද්දෙසො. එතෙහි බොධියා අභිගා
 බොජ්ඣංගිගාති වුත්තං හොති. බොධිපක්ඛියට්ඨෙතාති බුද්ධත්තට්ඨෙන බොධිති
 ලද්ධනාමස්ස යොගිස්ස පක්ඛෙ භවත්තා. අයමෙනෙසං යොගීනො
 උපකාරකත්තනිද්දෙසො. එතෙහි බොධිස්ස අභිගාති බොජ්ඣංගිගාති වුත්තං හොති.
 බුද්ධිලහනට්ඨෙතාතිආදිකෙ ඡක්කෙ බුද්ධිලහනට්ඨෙතාති යොගාවචරෙන බුද්ධියා
 පාපුණනට්ඨෙන. රොපනට්ඨෙතාති සත්තානං පතිට්ඨාපනට්ඨෙන. පාපනට්ඨෙතාති
 පතිට්ඨාපිතාය නිට්ඨාපනට්ඨෙන. ඉමෙ විපස්සනාබොජ්ඣංගිගා පති-අභි-සං-ඉති තීහි
 උපසග්ගෙහි විසෙසිතා මග්ගඵලබොජ්ඣංගිගාති වදන්ති. සබ්බෙසම්පි
 ධම්මවොහාරෙන නිද්දිට්ඨානං බොජ්ඣංගිගානං බොධියා අභිගාති බොජ්ඣංගිගාති
 වුත්තං හොතීති වෙදිතබ්බං.

මූලමූලකාදීදසකවණ්ණනා

18. මූලටියෙනාතිආදිකෙ මූලමූලකෙ දසකෙ මූලටියෙනාති විපස්සනාදීසු පුරිමා පුරිමා බොජ්ඣංගිනා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං බොජ්ඣංගිනානඤ්ච සහජාතධම්මානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච මූලටියෙන. මූලවරියටියෙනාති මූලං හුත්වා වරියා පවත්ති මූලවරියා. තෙන මූලවරියටියෙන, මූලං හුත්වා පවත්තනටියෙනාති අත්ථො. මූලපරිග්ගහටියෙනාති තෙ එව බොජ්ඣංගිනා ආදිතො පභුති උප්පාදනත්ථාය පරිග්ගහමානත්තා පරිග්ගහා, මූලානියෙව පරිග්ගහා මූලපරිග්ගහා. තෙන මූලපරිග්ගහටියෙන. තෙ එව අඤ්ඤමඤ්ඤං පරිවාරවසෙන පරිවාරටියෙන. භාවනාපාරිපූර්වසෙන පරිපූරණටියෙන. නිට්ඨං පාපුණනවසෙන පරිපාකටියෙන. තෙ එව මූලානි ව ඡබ්බිධා පහෙදහින්තත්තා පටිසම්භිදා වාති මූලපටිසම්භිදා. තෙන මූලපටිසම්භිදටියෙන. මූලපටිසම්භිදාපාපනටියෙනාති බොජ්ඣංගිනාවනානුයුත්තස්ස යොගිතො තං මූලපටිසම්භිදං පාපනටියෙන. තස්සෙව යොගිතො තස්සා මූලපටිසම්භිදාය වසීභාවටියෙන. සෙසෙසුපි ඊදිසෙසු පුග්ගලවොහාරෙසු බොධස්ස අභිගාති බොජ්ඣංගිනාති චුත්තං හොතිති වෙදිතබ්බං. මූලපටිසම්භිදාය වසීභාවප්පත්තානම්පිති ඊදිසෙසුපි නිට්ඨාවචනෙසු එලබොජ්ඣංගිනාති වෙදිතබ්බං. වසීභාවං පත්තානන්තිපි පායො.

මූලමූලකදසකං නිට්ඨිතං.

සෙසෙසුපි හෙතුමූලකාදීසු නවසු දසකෙසු ඉමිනාව නයෙන සාධාරණවචනානං අත්ථො වෙදිතබ්බො. අසාධාරණෙසු පන යථාචුත්තා එව බොජ්ඣංගිනා යථාචුත්තානං ධම්මානං ජනකත්තා හෙතු නාම හොත්ති. උපත්ථම්භකත්තා පච්චයා නාම. තෙ එව තදභිගසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිවිසුද්ධිභූතත්තා විසුද්ධි නාම. වජ්ජවිරහිතත්තා අනවජ්ජා නාම. “සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා නෙක්ඛම්ම”න්ති වචනතො නෙක්ඛම්මං නාම. කිලෙසෙහි විමුත්තත්තා තදභිගවිමුත්තිආදිවසෙන විමුත්ති නාම. මග්ගඵලබොජ්ඣංගිනා විසයිභූතෙහි ආසවෙහි විරහිතත්තා අනාසවා. තිවිධාපි බොජ්ඣංගිනා කිලෙසෙහි සුඤ්ඤත්තා තදභිගවිවෙකාදිවසෙන විවෙකා. විපස්සනාමග්ගබොජ්ඣංගිනා පරිච්චාගවොසග්ගත්තා පක්ඛන්දනවොසග්ගත්තා ව වොසග්ගා. ඵලබොජ්ඣංගිනා පක්ඛන්දනවොසග්ගත්තා වොසග්ගා.

19. මූලට්ඨං බුජ්ඣන්තිතිආදයො එකෙකපදවසෙන නිද්දිට්ඨා නව දසකා චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බා. වසීභාවප්පත්තානන්ති පදං පන චත්තමානවචනාභාවෙන න යොජිතං. පරිග්ගහටියාදයො අභිඤ්ඤායානිද්දෙසෙ චුත්තත්ථා.

20. පුන ඵෙරො අත්තනා දෙසිතං සුත්තන්තං උද්දිසිත්වා තස්ස නිද්දෙසවසෙන බොජ්ඣංගිනවිධිං දස්සෙතුකාමො එකං සමයන්තිආදිකං නිදානං චත්ථා සුත්තන්තං තාව උද්දිසි. අත්තනා දෙසිතසුත්තත්තා එව චෙත්ථ එවං මෙ සුත්තන්ති න චුත්තං. ආයස්මා සාරිපුත්තොති පනෙත්ථ දෙසකඛ්‍යාත්තිභාවත්ථං අත්තනානං පරං විය කත්ථා චුත්තං. ඊදිසඤ්ඤි වචනං ලොකෙ ගන්ථෙසු පයුජ්ජන්ති. පුබ්බණ්ඨසමයන්ති සකලං පුබ්බණ්ඨසමයං. අච්චන්තසංයොගත්ථෙ උපයොගවචනං. සෙසද්වයෙපි එසෙව

නයො. සතිසම්බොජ්ඣාසීගො ඉති වෙ මෙ හොතීති සතිසම්බොජ්ඣාසීගොති එවඤ්චෙ මය්හං හොති. අප්පමාණොති මෙ හොතීති අප්පමාණොති එවං මෙ හොති. සුසමාරද්ධොති මෙ හොතීති සුට්ඨ පරිපුණ්ණොති එවං මෙ හොති. තිට්ඨන්තන්ති නිබ්බානාරම්මණෙ පවත්තිවසෙන තිට්ඨන්තං. චචතීති නිබ්බානාරම්මණතො අපගච්ඡති. සෙසබොජ්ඣාසීගෙසුපි එසෙව නයො.

රාජමහාමත්තස්සාති රඤ්ඤො මහාඅමච්චස්ස, මහතියා වා හොගමත්තාය හොගප්පමාණෙන සමන්තාගතස්ස. නානාරත්තානන්ති නානාරභිගරත්තානං, සුරණත්ථෙ සාමිච්චනං, නානාරත්තෙහීති අත්ථො. දුස්සකරණ්ඩකොති දුස්සපෙළා. දුස්සයුගන්ති වත්ථයුගලං. පාරුපිකුන්ති අවිජාදෙතුං. ඉමස්මිං සුත්තන්තෙ ථෙරස්ස ඵලබොජ්ඣාසීගා කථිතා. යදා හි ථෙරො සතිසම්බොජ්ඣාසීගං සීසං කත්වා ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජති, තදා ඉතරෙ තදන්වයා හොන්ති. යදා ධම්මච්චයාදීසු අඤ්ඤතරං, තදා සෙසාපි තදන්වයා හොන්තීති එවං ඵලසමාපත්තියා අත්තනො විණ්ණවසිභාවං දස්සෙන්තො ථෙරො ඉමං සුත්තන්තං කථෙසීති.

සුත්තන්තනිද්දෙසවණ්ණනා

21. කථං සතිසම්බොජ්ඣාසීගො ඉති වෙ හොතීති බොජ්ඣාසීගොති සතිසම්බොජ්ඣාසීගං සීසං කත්වා ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තස්ස අඤ්ඤසු බොජ්ඣාසීගෙසු විජ්ජමානෙසු එවං අයං සතිසම්බොජ්ඣාසීගො හොතීති ඉති වෙ පවත්තස්ස කථං සො සතිසම්බොජ්ඣාසීගො හොතීති අත්ථො. යාවතා නිරොධුපට්ඨාතීති යත්තකෙන කාලෙන නිරොධො උපට්ඨාති, යත්තකෙ කාලෙ ආරම්මණතො නිබ්බානං උපට්ඨාතීති අත්ථො. යාවතා අවච්ඡිති යත්තකෙන පරිමාණෙන ජාලා. කථං අප්පමාණො ඉති වෙ හොතීති බොජ්ඣාසීගොති න අප්පමාණෙපි සතිසම්බොජ්ඣාසීගෙ විජ්ජමානෙ එවං අයං අප්පමාණො හොතීති ඉති වෙ පවත්තස්ස සො අප්පමාණො සතිසම්බොජ්ඣාසීගො කථං හොතීති අත්ථො. පමාණබද්ධාති කිලෙසා ව පරිපුට්ඨානා ව පොනොභවිකසඬ්ඛාරා ව පමාණබද්ධා නාම හොන්ති. “රාගොපමාණකරණො, දොසො පමාණකරණො, මොහො පමාණකරණො”ති (ම. නි. 1.459) වචනතො රාගාදයො යස්ස උප්පජ්ජන්ති, “අයං එත්තකො”ති තස්ස පමාණකරණතො පමාණං නාම. තස්මිං පමාණෙ බද්ධා පට්ඨෙද්ධා ආයත්තාති කිලෙසාදයො පමාණබද්ධා නාම හොන්ති. කිලෙසාති අනුසයභූතා, පරිපුට්ඨානාති සමුදාචාරප්පත්තකිලෙසා. සඬ්ඛාරා පොනොභවිකාති පුනප්පුනං භවකරණං පුනභවො, පුනභවො සීලමෙතෙසන්ති පොනභවිකා, පොනභවිකා එව පොනොභවිකා. කුසලාකුසලකම්මසඬ්ඛාරා සඬ්ඛාරා. අප්පමාණොති චුත්තප්පකාරස්ස පමාණස්ස අභාවෙන අප්පමාණො. මග්ගඵලානම්පි අප්පමාණත්තා තතො විසෙසනත්ථං අවලට්ඨෙන අසඬ්ඛතට්ඨෙනාති චුත්තං. භඬ්ගාභාවතො අවලො, පච්චයාභාවතො අසඬ්ඛතො. යො හි අවලො අසඬ්ඛතො ව, සො අතිවිය පමාණවිරහිතො හොති.

කථං සුසමාරද්ධො ඉති වෙ හොතීති බොජ්ඣංගිගොති අනන්තරං වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බං. විසමාති සයඤ්ච විසමත්තා, විසමස්ස ච භාවස්ස හෙතුත්තා විසමා. සමධම්මොති සන්තට්ඨෙන පණීතට්ඨෙන සමො ධම්මො. පමාණාභාවතො සන්තො. “යාවතා, හික්ඛවෙ, ධම්මා සඬබ්බතා වා අසඬබ්බතා වා, විරාගො තෙසං ධම්මානං අග්ගමක්ඛායතී”ති (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90) වචනතො සබ්බධම්මුත්තමට්ඨෙන පණීතො. තස්මිං සමධම්මොති වුත්තෙ සුසමෙ ආරද්ධො සුසමාරද්ධො. ආවජ්ජිතත්තාති ඵලසමාපත්තියා පවත්තකාලං සන්ධාය වුත්තං. අනුප්පාදාදිසඬබ්බතෙ නිබ්බානෙ මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස උප්පන්නත්තාති වුත්තං හොති. තිට්ඨතීති පවත්තති. උප්පාදාදීනි හෙට්ඨා වුත්තත්ථානි. සෙසබොජ්ඣංගිගමුලකෙසුපි වාරෙසු ඵසෙව නයො.

බොජ්ඣංගිගකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මෙත්තාකථා

මෙත්තාකථාවණ්ණනා

22. ඉදානි බොජ්ඣංගිගකථානන්තරං කථිතාය බොජ්ඣංගිගකථාගතියා සුත්තන්තපුබ්බභිගමාය මෙත්තාකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ සුත්තන්තෙ තාව ආසෙවිතායාති ආදරෙන සෙවිතාය. භාවිතායාති වඩ්ඪිතාය. ඛහුලීකතායාති පුනස්පුනං කතාය. යාතීකතායාති යුත්තයානසදිසාය කතාය. වත්ථුකතායාති පතිට්ඨානට්ඨෙන වත්ථු විය කතාය. අනුට්ඨිතායාති පච්චුපට්ඨිතාය. පරිවිතායාති සමන්තතො විතාය උපවිතාය. සුසමාරද්ධායාති සුට්ඨු සමාරද්ධාය සුකතාය. ආනිසංසාති ගුණා. පාටිකඬ්ඛාති පටිකඬ්ඛිතබ්බා ඉච්ඡිතබ්බා. සුඛං සුපතීති යථා සෙසජනා සම්පරිවත්තමානා කාකච්ඡමානා දුක්ඛං සුපන්ති, එවං අසුපින්වා සුඛං සුපති. නිද්දං ඔක්කන්තොපි සමාපන්ති. සමාපන්තො විය හොති. සුඛං පටිබුජ්ඣන්ති යථා අඤ්ඤෙ නිත්ථුනන්තා විජම්භන්තා සම්පරිවත්තන්තා දුක්ඛං පටිබුජ්ඣන්ති, එවං අපටිබුජ්ඣන්වා විකසමානම්ච පදුමං සුඛං නිබ්බිකාරං පටිබුජ්ඣති. න පාපකං සුපිනං පස්සතීති සුපිනං පස්සන්තොපි හද්දකමෙව සුපිනං පස්සති. චෙතියං වන්දන්තො විය පූජං කරොන්තො විය ධම්මං සුණන්තො විය ච හොති. යථා පනඤ්ඤෙ අත්තානං වොරෙහි පරිවාරිතං විය වාලෙහි උපද්දනං විය පපාතෙ පතන්තං විය ච පස්සන්ති, න එවං පාපකං සුපිනං පස්සති. මනුස්සානං පියො හොතීති උරෙ ආමුත්තමුත්තාභාරො විය සීසෙ පිළන්ධමාලා විය ච මනුස්සානං පියො හොති මනාපො. අමනුස්සානං පියො හොතීති යථෙව ච මනුස්සානං, එවං අමනුස්සානම්පි පියො හොති. දෙවතා රක්ඛන්තීති පුත්තම්ච මාතාපිතරො දෙවතා රක්ඛන්ති. නාස්ස අග්ගි වා විසං වා සත්ථං වා කමතීති මෙත්තාවිහාරිස්ස කායෙ අග්ගි වා විසං වා සත්ථං වා න කමති න පවිසති, නාස්ස කායං විකොපෙතීති වුත්තං හොති. කුචටං විත්තං සමාධියතීති මෙත්තාවිහාරිතො බිජ්ජමෙව විත්තං සමාධියති, නත්ථි තස්ස දන්ධායිතත්තං. මුඛවණ්ණො විජ්ජසීදතීති බන්ධනා පමුත්තතාලපක්කං විය වස්ස විජ්ජසන්තවණ්ණං මුඛං හොති. අසම්මුල්ලො කාලං කරොතීති

මෙත්තාවිහාරිනෝ සම්මොහමරණං නාම නත්ථී, අසම්මුල්භො නිද්දං ඔක්කමන්තො
විය කාලං කරොති. උත්තරි අප්පට්ඨිජ්ඣන්තොති මෙත්තාසමාපත්තිනො උත්තරිං
අරහත්තං අධිගන්තුං අසක්කොන්තො ඉතො චචිත්වා සුත්තප්පබුද්ධො විය
බ්‍රහ්මලොකුපගො හොතීති බ්‍රහ්මලොකං උපපජ්ජතීති අත්ථො.

මෙත්තානිද්දෙසෙ අනොධිසො ඵරණාති ඔධි මරියාදා, න ඔධි අනොධි. තතො
අනොධිසො, අනොධිතොති අත්ථො, නිජ්ජදෙසතො චුසනාති චුත්තං හොති.
ඔධිසොති පදෙසවසෙන. දිසාඵරණාති දිසාසු ඵරණා. සබ්බෙති
අනවසෙසපරියාදානං. සත්තාතිපදස්ස අත්ථො ඤාණකථාමාතිකාවණ්ණනායං
චුත්තො, රුල්භීසද්දෙන පන චිත්තරාගෙසුපි අයං වොහාරො චත්තති විලිචමයෙපි
බීජනිවිසෙසෙ තාලවණ්ටවොහාරො විය. අවෙරාති වෙරරහිතා. අඛ්‍යාපජ්ජාති
ඛ්‍යාපාදරහිතා. අනීසාති නිද්දුක්ඛා. අනිග්ගාතිපි පායො. සුඛී අත්තානං පරිහරන්තුති
සුඛිතා හුත්වා අත්තභාවං චත්තයන්තු. “අවෙරා”ති ච සකසන්තානෙ ච පරෙ
පටිච්ච, පරසන්තානෙ ච ඉතරෙ පටිච්ච වෙරාහාවො දස්සිතො,
“අඛ්‍යාපජ්ජා”තිආදීසු වෙරාහාවා තම්මුලකඛ්‍යාපාදාහාවො, “අනීසා”ති
ඛ්‍යාපාදාහාවා තම්මුලකදුක්ඛාහාවො, “සුඛී අත්තානං පරිහරන්තු”ති
දුක්ඛාහාවාසුබ්බෙත අත්තභාවපරිහරණං දස්සිතන්ති එවමෙත්ථ චචනසම්බන්ධො
වෙදිතබ්බොති. ඉමෙසු ච “අවෙරා හොන්තු”තිආදීසු චතුසුපි චචනෙසු යං යං
පාකටං හොති, තස්ස තස්ස වසෙන මෙත්තාය ඵරති.

පාණාතිආදීසු පාණනතාය පාණා, අස්සාසපස්සාසායත්තචුත්තිතායාති අත්ථො.
භූතත්තා භූතා, අභිනිබ්බත්තාති අත්ථො. පුං චුච්චති නිරයො, තං පුං ගලන්ති
ගච්ජන්තිති පුග්ගලා. අත්තභාවො චුච්චති සරීරං, බන්ධපඤ්චකමෙව වා, තං උපාදාය
පඤ්ඤත්තිමත්තසබ්භාවතො, තස්මිං අත්තභාවෙ පරියාපන්නා පරිච්ඡින්නා
අන්තොගධාති අත්තභාවපරියාපන්නා. යථා ච සත්තාති චචනං, එවං සෙසානිපි
රුල්භීවසෙන ආරොපෙත්වා සබ්බානෙතාති සබ්බසත්තවෙචචනානිති වෙදිතබ්බොති.
කාමඤ්ච අඤ්ඤානිපි “සබ්බෙ ජන්තු සබ්බෙ ජීවා”තිආදීනි සබ්බසත්තවෙචචනාති
අත්ථී, පාකටවසෙන පන ඉමානෙව පඤ්ච ගහෙත්වා “පඤ්චභාකාරෙහි අනොධිසො
ඵරණා මෙත්තාවෙතොවිමුත්ති”ති චුච්චති. යෙ පන “සත්තා පාණා”තිආදීනං න
කෙවලං චචනමත්තතොව, අථ බො අත්ථතොපි නානත්තමෙව ඉච්ඡෙය්‍යං, තෙසං
අනොධිසො ඵරණා විරුජ්ඣති. තස්මා තථා අත්ථං අග්ගහෙත්වා ඉමෙසු පඤ්චසු
ආකාරෙසු අඤ්ඤතරවසෙන අනොධිසො මෙත්තාය ඵරති.

ඔධිසො ඵරණෙ පන ඉත්ථීයො පූරිසාති ලිඬිගවසෙන චුත්තං, අරියා අනරියාති
අරියපුප්ඵ්ජනවසෙන, දෙවාමනුස්සා විනිපාතිකාති උපපත්තිවසෙන. දිසාඵරණෙපි
දිසාවිහාගං අකත්වා සබ්බදිසාසු “සබ්බෙ සත්තා”තිආදීනා නයෙන ඵරණතො
අනොධිසො ඵරණා හොති, සබ්බදිසාසු “සබ්බා ඉත්ථීයො”තිආදීනා නයෙන
ඵරණතො ඔධිසො ඵරණා.

යස්මා පන අයං තිවිධාපි මෙත්තාචරණා අප්පනාපත්තචිත්තස්ස වසෙන චුත්තා, තස්මා තීසු වාරෙසු අප්පනා ගහෙතබ්බා. අනොධිසො චරණෙ තාව “සබ්බෙ සත්තා අවෙරා භොන්තු” ති එකා, “අබ්බාපජ්ජා භොන්තු” ති එකා “අනීසා භොන්තු” ති එකා, “සුඛි අත්තානං පරිහරන්තු” ති එකා. තානිපි හි චත්තාරි හිතොපසංභාරවසෙනෙව චුත්තානි. හිතොපසංභාරලක්ඛණා හි මෙත්තා. ඉති “සත්තා” තිආදීසු පඤ්චසු ආකාරෙසු චතස්සන්තං චතස්සන්තං අප්පනානං වසෙන විසති අප්පනා භොන්ති, ඔධිසො චරණෙ “සබ්බා ඉත්ථියො” තිආදීසු සත්තසු ආකාරෙසු චතස්සන්තං චතස්සන්තං වසෙන අට්ඨවිසති අප්පනා. දිසාචරණෙ පන “සබ්බෙ පුරත්ථිමාය දිසාය සත්තා” තිආදීනා නයෙන එකමෙකිස්සා දිසාය විසති විසති කත්වා ද්වෙ සතානි, “සබ්බා පුරත්ථිමාය දිසාය ඉත්ථියො” තිආදීනා නයෙන එකමෙකිස්සා දිසාය අට්ඨවිසති අට්ඨවිසති කත්වා අසීති ද්වෙ සතානිති චත්තාරි සතානි අසීති ච අප්පනා. ඉති සබ්බානිපි ඉධ චුත්තානි අට්ඨවිසාධිකානි පඤ්ච අප්පනාසතානි භොන්ති. යථා ච මෙත්තාය තිවිධෙන චරණා චුත්තා, තථා කරුණාමුදිතාඋපෙක්ඛානම්පි චුත්තාව භොතීති වෙදිතබ්බං.

1. ඉන්ද්‍රියවාරවණ්ණනා

23. අථ මෙත්තුපසංභාරාකාරං ඉන්ද්‍රියාදිපරිභාවනඤ්ච දස්සෙතුං සබ්බෙසං සත්තානං පිළනං වජ්ජෙත්වාතිආදිමාහ. තත්ථ පිළනන්ති අබ්භන්තරතො සරිරපිළනං. උපසාතන්ති බාහිරතො සරිරොපසාතං. සන්තාපන්ති යථා තථා වා චිත්තසන්තාපනං. පරියාදානන්ති පකතියා ජීවිතාදිපරික්ඛයං. විභෙසන්ති පරතො ජීවිතවිභෙදනං. වජ්ජෙත්වාති පිළනාදීසු එකෙකං අත්තතො චිත්තෙනෙව අපනෙත්වා. ඉමානි පිළනාදීනි පඤ්ච පදානි මෙත්තොපසංභාරස්ස පටිපක්ඛවිච්ඡන්තවසෙන චුත්තානි, අපිළනායාතිආදීනි මෙත්තොපසංභාරවසෙන. අපිළනායාති අපිළනාකාරෙන, සබ්බෙ සත්තෙ මෙත්තායතීති සම්බන්ධො. එවං සෙසෙසුපි. මා වෙරිනො මා දුක්ඛිනො මා දුක්ඛිතත්තානි ඉමානිපි තිණි මෙත්තොපසංභාරස්ස පටිපක්ඛපටික්ඛෙපවචනානි. මා-වචනස්ස මා භොන්තුති අත්ථො. අවෙරිනො සුඛිනො සුඛිතත්තානි ඉමානි තිණි මෙත්තොපසංභාරවචනානි. “අබ්බාපජ්ජා අනීසා” ති ඉදං ද්වයං “සුඛිනො” ති වචනෙන සඬගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. සුඛිතත්තානි තස්සෙව සුඛස්ස නිව්ච්ඡපවත්තිදස්සනං. “සුඛිතත්තා” ති ච “සුඛි අත්තානං පරිහරන්තු” ති ච අත්ථතො එකං. “අපිළනායා” තිආදීනි වා අබ්බාපජ්ජානිසවචනානි සඬගහිතානි. අට්ඨහාකාරෙහීති “අපිළනායා” තිආදෙයො පඤ්ච මෙත්තොපසංභාරාකාරා “අවෙරිනො භොන්තු” තිආදෙයො තයො මෙත්තොපසංභාරාකාරානි ඉමෙහි අට්ඨහාකාරෙහි. මෙත්තායතීති සිතිය්භති. තං ධම්මං චෙතයතීති තං හිතොපසංභාරං චෙතයති අභිසන්දහති, පවත්තෙතීති අත්ථො. සබ්බබ්බාපාදපරිසුට්ඨියානෙහි විමුච්චතීති මෙත්තාය පටිපක්ඛභූතෙහි සබ්බෙහි බ්බාපාදසමුදාචාරෙහි වික්ඛම්භනතො විමුච්චති. මෙත්තා ච චෙතො ච විමුත්ති වානි එකායෙව මෙත්තා තිධා වණ්ණිතා.

අවෙරිනො බෙමිනො සුබිනොති ඉමානි තිණි පදානි පුබ්බෙ වුත්තෙ ආකාරෙ සඬ්ඛෙපෙන සඬ්ඛගෙත්වා වුත්තානි. සද්ධාය අධිමුච්චතීතිආදිනා නයෙන වුත්තානි පඤ්චන්ද්‍රියානි මෙත්තාය සම්පයුත්තානියෙව. ආසෙවනාතිආදීසු ඡසු වාරෙසු ආසෙවියති එතෙහි මෙත්තානි ආසෙවනා. තථා භාවනා බහුලීකම්මං. අලඬිකාරාති විභූසනා. ස්වාලඬිකතාති සුට්ඨු අලඬිකතා භූසිතා. පරික්ඛාරාති සම්භාරා. සුපරික්ඛතාති සුට්ඨු සම්භතා. පරිවාරාති රක්ඛනට්ඨෙන. පුන ආසෙවනාදීනි අට්ඨවිසති පදානි මෙත්තාය වණ්ණහණනත්ථං වුත්තානි. තත්ථ පාරිපූරීති පරිපුණ්ණභාවා. සහගතාති මෙත්තාය සහගතා. තථා සහජාතාදයො. පක්ඛන්දනාති මෙත්තාය පවිසනා, පක්ඛන්දනි එතෙහි මෙත්තානි වා පක්ඛන්දනා. තථා සංසීදනාදයො. එතං සන්තන්ති එස්සනාති එසා මෙත්තා සන්තාති එතෙහි එස්සනා හොතීති එතං සන්තන්ති එස්සනා ‘එතදග්ග’න්තිආදීසු (අ. නි. 1.188 ආදයො) විය නපුංසකච්චනං. ස්වාධිට්ඨිතාති සුට්ඨු පතිට්ඨිතා. සුසමුග්ගතාති සුට්ඨු සමුස්සිතා. සුවිමුත්තාති අත්තනො අත්තනො පච්චනීකෙහි සුට්ඨු විමුත්තා. නිබ්බත්තෙන්තීති මෙත්තාසම්පයුත්තා හුත්වා මෙත්තං නිබ්බත්තෙන්ති. ජොතෙන්තීති පාකටං කරොන්ති. පතාපෙන්තීති විරොචෙන්ති.

2-4. බලාදිවාරත්තයවණ්ණනා

24-27. ඉන්ද්‍රියවාරෙ වුත්තනායෙනෙව බලවාරොපි වෙදිතබ්බො. බොජ්ඣංගිගමග්ගඬ්ඛවාරා පරියායෙන වුත්තා, න යථාලක්ඛණවසෙන. මග්ගඬ්ඛවාරෙ සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවා මෙත්තාය පුබ්බභාගවසෙන වුත්තා, න අප්පනාවසෙන. න හි එතෙ මෙත්තාය සහ භවන්ති. සබ්බෙසං පාණානන්තිආදීනං සෙසවාරානම්පි සත්තවාරෙ වුත්තනායෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. මෙත්තාභාවනාවිධානං පන විසුද්ධිමග්ගතො (විසුද්ධි. 1.240 ආදයො) ගහෙතබ්බන්ති.

මෙත්තාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. විරාගකථා

විරාගකථාවණ්ණනා

28. ඉදානි මග්ගපයොජනපරියොසානාය මෙත්තාකථාය අනන්තරං කථිතාය විරාගසඬ්ඛාතමග්ගපුබ්බඬ්ඛමාය විරාගකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ පයමං තාව ‘නිබ්බන්දං විරජ්ජති විරාගා විමුච්චති’ති (මහාව 23) වුත්තානං ද්වින්තං සුත්තන්තපදානං අත්ථං නිද්දිසිතුකාමෙන විරාගො මග්ගො, විමුත්ති එලන්ති උද්දෙසො යපිතො. තත්ථ පයමං චචනත්ථං තාව නිද්දිසිතුකාමො කථං විරාගො මග්ගොතිආදිවාහ. තත්ථ විරජ්ජතීති විරත්තා හොති. සෙසානි මග්ගඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තත්ථානි. විරාගොති යස්මා සම්මාදිට්ඨි විරජ්ජති, තස්මා විරාගො නාමාති අත්ථො. සො ච විරාගො යස්මා විරාගාරම්මණො...පෙ.... විරාගෙ පතිට්ඨිතො,

තස්මා ච විරාගොති එවං “විරාගාරම්මණො” තිආදීනං පඤ්චන්තං වචනානං සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. තත්ථ විරාගාරම්මණොති නිබ්බානාරම්මණො. විරාගගොචරොති නිබ්බානවිසයො. විරාගෙ සමුදාගතොති නිබ්බානෙ සමුප්පන්නො. විරාගෙ ධීතොති පචත්තිවසෙන නිබ්බානෙ ධීතො. විරාගෙ පතිට්ඨිතොති අනිවත්තනවසෙන නිබ්බානෙ පතිට්ඨිතො.

නිබ්බානඤ්ච විරාගොති නිබ්බානං විරාගහෙතුත්තා විරාගො.
නිබ්බානාරම්මණකාජාතාති නිබ්බානාරම්මණෙ ජාතා, නිබ්බානාරම්මණභාවෙන වා ජාතා. තෙ මග්ගසම්පයුත්තා සබ්බෙව එස්සාදයො ධම්මා විරජ්ජනට්ඨෙත විරාගා භොන්තීති විරාගා නාම භොන්ති. සහජාතානීති සම්මාදිට්ඨිසහජාතාති සම්මාසඬකප්පාදීනි සත්ත මග්ගඬගාති. විරාගං ගච්ඡන්තීති විරාගො මග්ගොති විරාගං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා ගච්ඡන්තීති විරාගාරම්මණත්තා විරාගො නාම, මග්ගනට්ඨෙත මග්ගො නාම භොතීති අත්ථො. එකෙකම්පි මග්ගඬගං මග්ගොති නාමං ලභති. ඉති එකෙකස්ස අඬගස්ස මග්ගත්තෙ චුත්තෙ සම්මාදිට්ඨියාපි මග්ගත්තං චුත්තමෙව භොති. තස්මායෙව ච එතෙන මග්ගෙනාති අට්ඨ මග්ගඬගාති ගහෙත්වා චුත්තං. බුද්ධා වාති පච්චෙකබුද්ධාපි සඬගහිතා. තෙපි හි “ද්වෙමෙ, හික්ඛෙවෙ, බුද්ධා තථාගතො ච අරහං සම්මාසම්බුද්ධො පච්චෙකබුද්ධො වා” ති (අ. නි. 2.57) චුත්තත්තා බුද්ධායෙව. අගතන්ති අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අගතපුබ්බං. දිසන්ති සකලායපටිපත්තියා දිස්සති අපදිස්සති අභිසන්දහියතීති දිසා, සබ්බබුද්ධෙහි වා පරමං සුඛන්ති දිස්සති අපදිස්සති කථියතීති දිසා, සබ්බදුක්ඛං වා දිස්සන්ති විස්සජ්ජෙත්ති උජ්ඣන්ති එතායාති දිසා. තං දිසං. අට්ඨංඬගිකො මග්ගොති කිං චුත්තං භොති? යො සො අට්ඨංඬගිකො ධම්මසමුභො, සො එතෙන නිබ්බානං ගච්ඡන්තීති ගමනට්ඨෙත මග්ගො නාමාති චුත්තං භොති. පුටුසමණබ්‍රාහ්මණානං පරප්පවාදානන්ති විසුං විසුං සමණානං බ්‍රාහ්මණානඤ්ච ඉතො අඤ්ඤලද්ධිකානං. අග්ගොති තෙසං සෙසමග්ගානං විසිට්ඨො. සෙට්ඨොති සෙසමග්ගතො අතිවිය පසංසනීයො. මොක්ඛොති මුඛෙ සාධු, සෙසමග්ගානං අභිමුඛෙ අයමෙව සාධුති අත්ථො. උත්තමොති සෙසමග්ගෙ අතිවිය උත්තිණ්ණො. පචරොති සෙසමග්ගතො නානප්පකාරෙහි සංහජනීයො. ඉතීති කාරණත්ථෙ නිපාතො. තස්මා හගවතා “මග්ගානං අට්ඨංඬගිකො සෙට්ඨො” ති චුත්තොති අධිප්පායො. චුත්තඤ්චි හගවතා —

“මග්ගානට්ඨංඬගිකො සෙට්ඨො, සච්චානං චතුරො පදා;
විරාගො සෙට්ඨො ධම්මානං, ද්විපදානඤ්ච චක්ඛුමා” ති. (ධ. ප. 273);

තං ඉධ විච්ඡින්නදිත්වා “මග්ගානං අට්ඨංඬගිකො සෙට්ඨො” ති චුත්තං.
සෙසවාරෙසුපි ඉමිනා ච නයෙන හෙට්ඨා චුත්තනායෙන ච අත්ථො වෙදිතබ්බො.

දස්සනවිරාගොතිආදියු දස්සනසඬබාතො විරාගො දස්සනවිරාගො.
ඉන්ද්‍රියට්ඨතො ඛලස්ස විසිට්ඨත්තා ඉධ ඉන්ද්‍රියතො ඛලං පයමං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ආධිපතෙයාට්ඨෙත ඉන්ද්‍රියානීතිආදි ඉන්ද්‍රියාදීනං අත්ථවිභාවනා, න විරාගස්ස. තථට්ඨෙත සච්චාති සච්චඤාණං වෙදිතබ්බං. සීලවිසුද්ධීති

සම්මාලාභකම්මන්තෘජීවා. චිත්තවිසුද්ධිති සම්මාසමාධි. දිට්ඨිවිසුද්ධිති
සම්මාදිට්ඨිසඤ්ඤා. විමුක්තට්ඨෙතාති තංතංග්ගච්ඡක්කිලෙසෙහි මුත්තට්ඨෙත.
විජ්ජාති සම්මාදිට්ඨි. විමුක්තීති සමුච්ඡෙදවිමුත්තී. අමනොගධං නිබ්බානං
පරියොසානට්ඨෙත මග්ගොති මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණාහි මග්ගීයතීති මග්ගො.

ඉමස්මිං විරාගනිද්දෙසෙ වුත්තා ධම්මා සබ්බෙපි මග්ගක්ඛණෙයෙව.
විමුක්තීතිද්දෙසෙ ඵලක්ඛණෙ. තස්මා ඡන්දමනසිකාරාපි මග්ගඵලසම්පයුත්තා.

29. විරාගනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව විමුක්තීතිද්දෙසෙපි අත්ථො වෙදිතබ්බො.
ඵලං පනෙත්ථ පටිප්පස්සද්ධිවිමුත්තත්තා විමුත්තී, නිබ්බානං නිස්සරණවිමුත්තත්තා
විමුත්තී. “සහජාතාති සත්තඤ්ඤාති” තිආදීති වචනාති ඉධ න ලබ්භන්තීති න
වුත්තාති. සයං ඵලවිමුත්තත්තා පරිච්චාගට්ඨෙත විමුත්තීති එත්තකමෙව වුත්තං.
සෙසං වුත්තනයමෙවාති.

විරාගකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පටිසම්භිදාකථා

1. ධම්මවක්කපචත්තනවාරවණ්ණනා

30. ඉදාති විරාගසඤ්ඤාමග්ගවසෙන සිද්ධං පටිසම්භිදාපහෙදං දස්සෙන්තෙන
කථිතාය ධම්මවක්කපචත්තනසුත්තත්තපුබ්බධිගමාය පටිසම්භිදාකථාය
අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. සුත්තන්තෙ තාව බාරාණසියන්ති බාරාණසා නාම නදී,
බාරාණසාය අවිදුරෙ හවා නගරී බාරාණසී. තස්සං බාරාණසියං. ඉසිපතන
මීගදායෙති ඉසිනං පතනුප්පතනවසෙන ඵලංලද්ධනාමෙ මිගානං
අභයදානදිත්තට්ඨානත්තා මීගදායසඤ්ඤාතෙ ආරාමෙ. තත්ථ හි උප්පන්නුප්පන්තා
සබ්බඤ්ඤාඉසෙයො පතන්ති, ධම්මවක්කපචත්තනත්ථං නිසිදන්තීති අත්ථො.
නන්දමුලකපබ්භාරතො සත්තාහච්චයෙන නිරොධසමාපත්තීතො වුට්ඨිතා
අනොතත්තදහෙ කතමුඛධොවනකිච්චා ආකාසෙන ආගන්ත්වා
පච්චෙකඛුද්ධඉසෙයොපෙත්ථ සමොසරණවසෙන පතන්ති, උපොසථත්ථඤ්ච
අනුපොසථත්ථඤ්ච සන්තිපතන්ති, ගන්ධමාදනං පටිගච්ඡන්තා ච තතො ච
උප්පතන්තීතිපි ඉමිනා ඉසිනං පතනුප්පතනවසෙන තං “ඉසිපතන”න්ති වුච්චති.
“ඉසිපදන”න්තිපි පාඨො. පඤ්චවග්ගීයෙති –

“කොණ්ඩඤ්ඤො හද්දියො වජ්ජො, මහානාමො ච අස්සථි;
එතෙ පඤ්ච මහාථෙරා, පඤ්චවග්ගාති වුච්චරෙ” ති. –

ඵලං වුත්තානං පඤ්චන්තං හික්ඛුනං වග්ගො පඤ්චවග්ගො. තස්මිං පඤ්චවග්ගෙ
හවා තංපරියාපන්තත්තාති පඤ්චවග්ගියා, තෙ පඤ්චවග්ගියෙ. හික්ඛු ආමන්තෙසීති
දීපඤ්ඤාදසබ්බලස්ස පාදමුලෙ කතාහිනිභාරතො පට්ඨාය පාරමියො පුරෙන්නො
අනුපුබ්බෙන පච්ඡිමහවං පත්වා පච්ඡිමහවෙ ච කතාහිනික්ඛමනො අනුපුබ්බෙන

බොධිමණ්ඩං පත්වා තත්ථ අපරාජිතපල්ලඛකෙ නිසින්තො මාරබලං භින්දිත්වා පටමයාමෙ පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරිත්වා මජ්ඣිමයාමෙ දිබ්බවක්ඛං විසොධෙන්වා පච්ඡිමයාමාවසානෙ දසසහස්සිලොකධාතුං උන්නාදෙන්තො සම්පකම්පෙන්තො සබ්බඤ්ඤාතං පත්වා සත්ත සත්තාහානි බොධිමණ්ඩෙ චිතිනාමෙන්වා මහාබ්‍රහ්මනා ආයාචිතධම්මදෙසනා බුද්ධවක්ඛුනා ලොකං වොලොකෙන්වා ලොකානුග්ගහෙන බාරාණසිං ගන්ත්වා පඤ්චවග්ගියෙ භික්ඛු සඤ්ඤාපෙන්වා ධම්මවක්කං පවත්තෙතුකාමො ආමන්තෙසි.

ද්වෙමෙ, භික්ඛවෙ, අන්තාති ද්වෙමෙ, භික්ඛවෙ, කොට්ඨාසා. ඉමස්ස පන වචනස්ස සමුදාහාරෙන සමුදාහාරනිග්ගොසො හෙට්ඨා අවිචිං උපරි භවග්ගං පත්වා දසසහස්සිං ලොකධාතුං පත්ථරිත්වා අට්ඨාසි, තස්මිංයෙව සමයෙ අට්ඨාරසකොට්ඨසඬ්ඛා බ්‍රහ්මානො සමාගච්ඡිංසු. පච්ඡිමදිසාය සූරියො අත්ථඬ්ගමෙති, පුරත්ථිමාය දිසාය උත්තරාසාළ්භනක්ඛත්තෙන යුත්තො පුණ්ණවන්දො උග්ගච්ඡති. තස්මිං සමයෙ භගවා ධම්මවක්කස්සවත්තනසුත්තන්තං ආරහන්තො ‘ද්වෙමෙ, භික්ඛවෙ, අන්තා’ තිආදිමාහ.

තත්ථ පබ්බජිතෙතාති ගිහිසංයොජනං වත්ථුකාමං ඡෙත්වා පබ්බජිතෙන. න සෙවිතබ්බාති න වලඤ්ඤෙතබ්බා. පබ්බජිතානංයෙව විසෙසතො පටිපත්තියා භාජනභූතත්තා ‘පබ්බජිතෙන න සෙවිතබ්බා’ ති වුත්තං. යො වායං කාමෙසු කාමසුඛල්ලිකානුයොගොති යො ව අයං වත්ථුකාමෙසු කිලෙසකාමසුඛස්ස, කිලෙසකාමසුඛතිස්සයස්ස වා අනුයොගො. භීනොති ලාමකො. ගම්මොති ගාමවාසීනං සන්තකො. පොථුජ්ජනිකොති පුථුජ්ජනෙන අත්ඨබාලජනෙන ආචිණ්ණො. අනරියොති න අරියො. අථ වා න විසුද්ධානං උත්තමානං අරියානං සන්තකො. අනත්ථසංභිතොති න අත්ථසංභිතො, සුඛාවහකාරණං අතිස්සිතොති අත්ථො. අත්තකිලමථානුයොගොති අත්තනො කිලමථස්ස අනුයොගො, අත්තනො දුක්ඛකරණන්ති අත්ථො. දුක්ඛොති කණ්ටකාපස්සයසෙය්‍යාදිහි අත්තමාරණෙහි දුක්ඛාවහො. තපස්සිහි ‘උත්තමං තපො’ ති ගහිතත්තා තෙසං චිත්තානුරක්ඛනත්ථං ඉධ ‘භීනො’ ති න වුත්තං, පබ්බජිතානං ධම්මත්තා ‘ගම්මො’ ති ව, ගිහිහි අසාධාරණත්තා ‘පොථුජ්ජනිකො’ ති ව න වුත්තං. තත්ථ පන කෙහිවි පබ්බජිතපටිඤ්ඤෙහි දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදෙහි ‘යතො බො, හො, අයං අත්තා පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතො සමඬ්ගිභූතො පරිවාරෙති, එත්තාවතා බො, හො, අයං අත්තා දිට්ඨධම්මනිබ්බානස්සත්තො හොති’ ති (දී. නි. 1.94) ගහිතත්තා තෙසං චිත්තානුරක්ඛනත්ථස්ස පච්චුප්පන්තෙ සුඛත්තා ව තස්ස ධම්මසමාදානස්ස ‘දුක්ඛො’ ති න වුත්තං. කාමසුඛල්ලිකානුයොගො පච්චුප්පන්තෙ තණ්හාදිට්ඨිසංකිලිට්ඨසුඛත්තා ආයතිඤ්ච දුක්ඛවිපාකත්තා තදනුයුත්තානං තණ්හාදිට්ඨිබන්ධනබද්ධත්තා ව න සෙවිතබ්බො, අත්තකිලමථානුයොගො පච්චුප්පන්තෙ දිට්ඨිසංකිලිට්ඨදුක්ඛත්තා ආයතිඤ්ච දුක්ඛවිපාකත්තා තදනුයුත්තානං දිට්ඨිබන්ධනබද්ධත්තා ව න සෙවිතබ්බො, එතෙ බොති තෙ එතෙ. අනුපගම්මාති න උපගන්ත්වා. මජ්ඣිමාති සංකිලිට්ඨසුඛදුක්ඛානං අභාවා මජ්ඣෙ භවාති මජ්ඣිමා. සා එව නිබ්බානං පටිපජ්ජන්ති එතායාති පටිපදා. අභිසම්බුද්ධාති පටිවිද්ධා.

වක්ඛකරණීතිආදීසු පඤ්ඤාවක්ඛුං කරොතීති වක්ඛකරණී. ඤාණකරණීති තස්සෙව වෙවචනං. උපසමායාති කිලෙසුපසමාය. අභිඤ්ඤායාති චතුත්තං සච්චානං අභිජානනත්ථාය. සම්බොධායාති තෙසංයෙව සම්බුජ්ඣනත්ථාය. නිබ්බානායාති නිබ්බානසච්ඡිකිරියත්ථාය. අථ චා දස්සනමග්ගඤාණං කරොතීති වක්ඛකරණී. භාවනාමග්ගඤාණං කරොතීති ඤාණකරණී. සබ්බකිලෙසානං උපසමාය. සබ්බධම්මානං අභිඤ්ඤාය. අරහත්තඵලසම්බොධාය. කිලෙසානඤ්ච ඛන්ධානඤ්ච නිබ්බානාය. සච්චකථා අභිඤ්ඤෙය්‍යානිද්දෙසෙ වුත්තා.

එවං භගවා සච්චානි පකාසෙත්වා අත්තනි කතබ්භුමානානං තෙසං අත්තනො පටිවෙධක්කමං සුත්වා පටිපත්තියා බ්‍රහ්මානාරොපනෙන පටිපත්තියං යත්වා සච්චප්පටිවෙධං පස්සන්තො ඉදං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති මෙ, භික්ඛවෙතිආදිනා අත්තනො පටිවෙධක්කමං දස්සෙසි. තත්ථ අනනුස්සුතෙසුති න අනුස්සුතෙසු, පරං අනුගන්ත්වා අස්සුතෙසුති අත්ථො. වක්ඛතිආදීනං අත්ථො පරතො ආචි භවිස්සති. ඉදං දුක්ඛං අරියසච්චං, ඉදං දුක්ඛසමුදයං, ඉදං දුක්ඛනිරොධං, ඉදං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චන්ති චතුත්තං සච්චානං දස්සනපටිවෙධො සෙබ්බුමියං. පරිඤ්ඤෙය්‍යං පහාතබ්බං සච්ඡිකාතබ්බං භාවෙනබ්බන්ති චතුත්තං සච්චානං භාවනාපටිවෙධො සෙබ්බුමියංයෙව. පරිඤ්ඤාතං පභීනං සච්ඡිකතං භාවිතන්ති චතුත්තං සච්චානං පච්චවෙක්ඛණා අසෙබ්බුමියං.

තිපරිවට්ටන්ති සච්චඤාණකිච්චඤාණකතඤාණසඬ්ඛානානං තිණ්ණං පරිවට්ටානං වසෙන තයො පරිවට්ටා අස්සාති තිපරිවට්ටං. එත්ථ හි “ඉදං දුක්ඛං, ඉදං දුක්ඛසමුදයං, ඉදං දුක්ඛනිරොධං, ඉදං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්ච”න්ති එවං චතුසු සච්චෙසු යථාභූතඤාණං සච්චඤාණං නාම. තෙසුයෙව “පරිඤ්ඤෙය්‍යං පහාතබ්බං සච්ඡිකාතබ්බං භාවෙනබ්බ”න්ති එවං කත්තබ්බකිච්චජානනඤාණං කිච්චඤාණං නාම. “පරිඤ්ඤාතං පභීනං සච්ඡිකතං භාවිත”න්ති එවං තස්ස කිච්චස්ස කතභාවජානනඤාණං කතඤාණං නාම. ද්වාදසාකාරන්ති තෙසංයෙව එකෙකස්මිං සච්චෙ තිණ්ණං තිණ්ණං ආකාරානං වසෙන ද්වාදස ආකාරා අස්සාති ද්වාදසාකාරං. ඤාණදස්සනන්ති එතෙසං තිපරිවට්ටානං ද්වාදසන්තං ආකාරානං වසෙන උප්පන්නං ඤාණසඬ්ඛානං දස්සනං. අත්තමනාති සකමනා. සත්තානඤ්චි සුඛකාමත්තා දුක්ඛපටිකුලත්තා පීතිසොමනස්සයුත්තමනො සකමනො නාම, පීතිසොමනස්සෙහි අත්තමනා ගහිතමනා බ්‍යාපිතමනාති චා අත්ථො. අභිනන්දුන්ති අභිමුඛා හුත්වා නන්දිංසු. වෙය්‍යාකරණෙහි සුත්තන්තෙ. නිග්ගාථකො හි සුත්තන්තො කෙවලං අත්ථස්ස බ්‍යාකරණතො වෙය්‍යාකරණං නාම. භඤ්ඤමානෙති කට්ඨයමානෙ. වත්තමානසමීපෙ වත්තමානවචනං කතං, භණ්ණෙති අත්ථො. වීරජන්ති විගතරාගාදිරජං. වීතමලන්ති විගතරාගාදිමලං. රාගාදයො හි අජ්ඣොත්ථරණට්ඨෙන රජො නාම, දුසනට්ඨෙන මලං නාම. ධම්මවක්ඛුන්ති කත්ථවි පයමමග්ගඤාණං, කත්ථවි ආදීනි තිණ්ණ මග්ගඤාණානි, කත්ථවි චතුත්ථමග්ගඤාණමපි. ඉධ පන පයමමග්ගඤාණමෙව. යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්මන්ති විපස්සනාවසෙන එවං පචත්තස්ස ධම්මවක්ඛුං උද්පාදිති අත්ථො.

ධම්මවක්කෙති පටිවේධඤාණෙ ව දෙසනාඤාණෙ ව. බොධිපල්ලභිකෙ නිසින්නස්ස හි භගවතො චතුසු සච්චෙසු ද්වාදසාකාරං පටිවේධඤාණම්පි ඉසිපතනෙ නිසින්නස්ස ද්වාදසාකාරමෙව සච්චදෙසනාය පවත්තකදෙසනාඤාණම්පි ධම්මවක්කං නාම. උභයම්පි හෙතං දසබලස්ස පවත්තඤාණමෙව. තං ඉමාය දෙසනාය පකාසෙත්තෙන භගවතා ධම්මවක්කං පවත්තිතං නාම. තං පනෙතං ධම්මවක්කං යාව අඤ්ඤාතකොණ්ඩඤ්ඤත්ථෙරො අට්ඨාරසහි බ්‍රහ්මකොට්ඨි සද්ධිං සොතාපත්තිඵලෙ න පතිට්ඨාති, තාව භගවා පවත්තෙති නාම, පතිට්ඨිතෙ පන පවත්තිතං නාම. තං සන්ධාය “පවත්තිතෙ ව භගවතා ධම්මවක්කෙ”ති වුත්තං.

භූමිමා දෙවාති භූමට්ඨකා දෙවා. සද්දමනුස්සාවෙසුන්ති එකස්පහාරෙතෙව සාධුකාරං දත්වා එතං භගවතාතිආදීති වදන්තා සද්දං අනුස්සාවයිංසු. අස්පට්චත්තියන්ති “නයිදං තථා”ති පටිලොමං වත්තෙතුං අසක්කුණෙයාං. සන්තිපතිතා චෙත්ථ දෙවබ්‍රහ්මානො දෙසනාපරියොසානෙ එකස්පහාරෙතෙව සාධුකාරං අදංසු, සන්තිපාතං අනාගතා පන භූමිමදෙවාදයො තෙසං තෙසං සද්දං සුත්වා සාධුකාරමදංසුති වෙදිතබ්බං. තෙසු පන පබ්බතරුක්ඛාදීසු නිබ්බත්තා භූමිමදෙවා. තෙ වාතුමහාරාජිකපරියාපන්තා හොන්තාපි ඉධ විසුං කත්වා වුත්තා. වාතුමහාරාජිකාති ව ධනරට්ඨවිරුල්භකවිරුපක්ඛකුචෙරසඬ්ඛාතා වතුමහාරාජා දෙවතා එතෙසන්ති වාතුමහාරාජිකා. තෙ සිනෙරුවෙමජ්ඣෙ හොන්ති. තෙසු පබ්බතට්ඨකාපි අත්ථි ආකාසට්ඨකාපි. තෙසං පරම්පරා චක්කවාළපබ්බතං පත්තා. බ්බ්ඛාපදොසිකා මනොපදොසිකා සීතවලාහකා උණ්භවලාහකා චන්දිමා දෙවපුත්තො සූරියො දෙවපුත්තොති එතෙ සබ්බෙපි වාතුමහාරාජිකදෙවලොකට්ඨා ඵව. තෙත්තිංස ජනා තත්ථ උප්පන්තාති තාවතිංසා. අපිව “තාවතිංසා”ති තෙසං දෙවතාං නාමමෙවාතිපි වුත්තං. තෙපි අත්ථි පබ්බතට්ඨකා අත්ථි ආකාසට්ඨකා. තෙසං පරම්පරා චක්කවාළපබ්බතං පත්තා, තථා යාමාදීනං. එකදෙවලොකෙපි හි දෙවතාං පරම්පරා චක්කවාළපබ්බතං අස්පත්තා නාම නත්ථි. දිබ්බං සුඛං යාතා පයාතා සම්පත්තාති යාමා. තුට්ඨා පහට්ඨාති තුසිතා. පකතිපටියත්තාරම්මණතො අතිරෙකෙන රම්තුකාමකාලෙ යථාරූචිතෙ භොගෙ නිමිමිනිත්වා නිමිමිනිත්වා රමන්තිති නිම්මානරතී. චිත්තාවාරං ඤත්වා පරනිමිමිතෙසු භොගෙසු වසං වත්තෙන්තිති පරනිමිමිතවසවත්තී. බ්‍රහ්මකායෙ බ්‍රහ්මසට්ඨාය නියුත්තාති බ්‍රහ්මකායිකා. සබ්බෙපි පඤ්චවොකාරබ්‍රහ්මානො ගහිතා.

තෙන බණෙනාති වචනං විසෙසෙත්වා තෙන මුහුත්තෙනාති වුත්තං. මුහුත්තසඬ්ඛාතෙන බණෙන, න පරමත්ථබණෙනාති වුත්තං හොති. යාව බ්‍රහ්මලොකාති බ්‍රහ්මලොකං අන්තොකත්වා. සද්දොති සාධුකාරසද්දො. දසසහස්සීති දසසහස්සවක්කවාළවතී. සඬ්ඛම්පීති උද්ධං උග්ගච්ඡන්ති සුට්ඨු කම්පි. සම්පකම්පීති උද්ධං උග්ගච්ඡන්ති අධො ඔක්කමන්ති සුට්ඨු පකම්පි. සම්පවෙධීති වතුදිසා ගච්ඡන්ති සුට්ඨු පවෙධි. සම්බුද්ධභාවාය මාතුකුච්ඡිං ඔක්කමන්තෙ ව බොධිසත්තෙ තතො නික්ඛමන්තෙ ව මහාපථවී පුඤ්ඤතෙජෙන අකම්පිත්ථ, අභිසම්බොධියං පටිවේධඤාණතෙජෙන. ධම්මවක්කස්පවත්තනෙ දෙසනාඤාණතෙජෙන සාධුකාරං දාතුකාමා විය පථවී දෙවතානුභාවෙන අකම්පිත්ථ, ආයුසඬ්ඛාරොස්සජ්ජෙන

මහාපරිනිබ්බානෙ ව කාරුඤ්ඤෙන චිත්තසංඛාරොහං අසහමානා විය පටච්ඡි දෙවනානුභාවෙන අකම්පිත්ථං. අප්පමාණොති වුද්ධප්පමාණො. උළාරොති එත්ථ “උළාරාති උළාරාති බාදනීයාති බාදන්ති” තිආදීසු (ම. නි. 1.366) මධුරං උළාරන්ති වුත්තං. “උළාරාය වත්ථභොගාය චිත්තං න නමති” තිආදීසු (අ. නි. 9.20) පණිතං උළාරන්ති වුත්තං. “උළාරාය බලු හවං වච්ඡායනො සමණං ගොතමං පසංසාය පසංසති” තිආදීසු සෙට්ඨං උළාරන්ති වුත්තං. ඉධ පන “විපුලො උළාරො” ති වුත්තො. ඔහාසොති දෙසනාඤාණානුභාවෙන ව දෙවනානුභාවෙන ව ජාතඔහාසො. ලොකෙති වක්කවාලස්ස දසසහස්සියංයෙව. අතික්කම්මෙව දෙවනං දෙවානුභාවන්ති දෙවනං අයමානුභාවො – නිවත්ථවත්ථප්පහා ද්වාදස යොජනාති එරති, තථා සරීරස්ස අලඬිකාරස්ස විමානස්ස ව. තං දෙවනං දෙවානුභාවං අතික්කම්මිත්වායෙවාති අත්ථො. උදානන්ති සොමනස්සඤාණමයිකං උදාහාරං. උදානෙසීති උදාහරි. අඤ්ඤාසි වත, භො කොණ්ඩඤ්ඤාති ඉමස්සපි උදානස්ස උදාහරණසොසො දසසහස්සිලොකධාතුං එරිත්වා අට්ඨාසි. අඤ්ඤාසිකොණ්ඩඤ්ඤාති භුසං ඤාතකොණ්ඩඤ්ඤාති අත්ථො.

වක්ඛුආදීනං නිද්දෙසෙ දස්සනට්ඨෙතාතිආදීසු එකමෙව ඤාණං යථාචුත්තස්ස නෙය්‍යස්ස වක්ඛු විය දස්සනකිව්වකරණෙන වක්ඛු. ඤාණකිව්වකරණෙන ඤාණං. නානප්පකාරතො ජානනකිව්වකරණෙන පඤ්ඤා. අනවසෙසපට්ඨෙවකරණෙන විජ්ජා. සබ්බථා ඔහාසකිව්වකරණෙන ආලොකො නාමාති අත්ථො. වක්ඛුං ධම්මොතිආදීසුපි එකංයෙව ඤාණං කිව්වනානත්තෙන පඤ්චධා වණ්ණිතං. ආරම්මණාති උපත්ථම්භනට්ඨෙන. ගොවරාති විසයට්ඨෙන. දස්සනට්ඨෙතාතිආදීසු ඤාණකිව්වං පඤ්චධා වුත්තං. ඉමිනා නයෙන තීසු වාරෙසු එකෙකස්මිං පඤ්ච පඤ්ච කත්වා පන්තරස ධම්මා, පන්තරස අත්ථා, ද්වීසු පන්තරසකෙසු තිංස නිරුත්තියො, පන්තරසසු ධම්මෙසු පන්තරසසු අත්ථෙපු තිංසාය නිරුත්තිසුති සට්ඨි ඤාණාති වෙදිතබ්බාති. සෙසඅරියසච්චෙසුපි එසෙව නයො. වතුසු අරියසච්චෙසු එකෙකස්මිං අරියසච්චෙ පන්තරසන්තං පන්තරසන්තං ධම්මානං අත්ථානඤ්ච වසෙන සට්ඨි ධම්මා, සට්ඨි අත්ථා, සට්ඨියා ධම්මෙසු සට්ඨියා අත්ථෙපු ව විසසතං නිරුත්තියො, විසාධිකං සතන්ති අත්ථො. සට්ඨියා ධම්මෙසු සට්ඨියා අත්ථෙපු වීසුත්තරසතෙ නිරුත්තිසුති එවං වත්තාරීසඤ්ච ද්වෙ ව ඤාණසතාති.

2-3. සතිපට්ඨානවාරාදිවණ්ණනා

31-32. සතිපට්ඨානසුත්තන්තපුබ්බඨගමෙ ඉද්ධිපාදසුත්තන්තපුබ්බඨගමෙ ව පටිසම්භිදානිද්දෙසෙ ඉමිනාව නයෙන අත්ථො ව ගණනා ව වෙදිතබ්බා.

4-8. සත්තබ්බාදිසත්තවාරාදිවණ්ණනා

33-37. සත්තන්තං බ්බාදිසත්තානං සුත්තන්තෙසු එකෙකස්මිංයෙව සමුදයෙ වක්ඛාදයො පඤ්ච, නිරොධෙ පඤ්චාති දස ධම්මා, සමුදයෙ දස්සනට්ඨාදයො පඤ්ච, නිරොධෙ පඤ්චාති දස අත්ථා, තෙසං වසෙන වීසති නිරුත්තියො වත්තාරීසං.

ඥාණානි. සත්ත එකතො කත්වා චුත්තගණනා සුවිඤ්ඤෙය්‍යා එව.
සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණවසෙන චුත්තපටිසම්භිදානිද්දෙසෙ එකෙකමුලකෙසු “ඤාතො
දිට්ඨො විදිතො සවිජ්ඣතො එස්සිතො පඤ්ඤායා”ති (පටි. ම. 1.121) ඉමෙසු
පඤ්චසු වචනෙසු එකෙකස්මිංයෙව චක්ඛාදෙයො පඤ්ච, දස්සනට්ඨාදෙයො පඤ්චාති
පඤ්චපඤ්චකානං වසෙන පඤ්චවිසති ධම්මා, පඤ්චවිසති අත්ථා, තද්දිගුණා
නිරුත්තියො, තද්දිගුණානි ඤාණානි ඤෙය්‍යානි. පඤ්ච එකතො කත්වා
චුත්තවාරෙපි පඤ්චක්ඛත්තුං පඤ්ච පඤ්චවිසති කත්වා පඤ්චවිසසනං ධම්මා,
පඤ්චවිසසනං අත්ථා, තද්දිගුණා නිරුත්තියො, තද්දිගුණානි ඤාණානි ඤෙය්‍යානි.
අඛිඨතෙය්‍යානීති චෙත්ථ ද්වෙ සතානි ව පඤ්ඤාසඤ්ච. ඛන්ධාදීසුපි එසෙව නයො.
ඉමිනාව නයෙන සච්චාරපටිසම්භිදාවාරෙ ව ධම්මාදිගණනා වෙදිතබ්බා.

9. ඡුද්ධධම්මවාරවණ්ණනා

38. ඡුද්ධධම්මවාරෙ දියඛිඨසතන්ති ඡක්ඛත්තුං පඤ්චවිසති සතඤ්ච
පඤ්ඤාසඤ්ච භොන්ති, තද්දිගුණා නිරුත්තියො තද්දිගුණානි ඤාණානි.
පටිසම්භිදාධිකරණෙති පටිසම්භිදාධිකාරෙ. අඛිඨනවධම්මසතානීති පයමං චුත්තෙසු
චතුසු සච්චෙසු සට්ඨි, චතුසු සතිපට්ඨානෙසු සට්ඨි, චතුසු සම්මප්පධානෙසු සට්ඨි,
සත්තබ්බාධිසත්තවෙය්‍යාකරණෙසු සත්තති, අභිඤ්ඤට්ඨාදීසු පඤ්චසු පඤ්චවිසසනං,
ඛන්ධට්ඨාදීසු පඤ්චසු පඤ්චවිසසනං, පුන චතුසු අරියසච්චෙසු සතං, චතුසු
පටිසම්භිදාසු සතං, ඡසු ඡුද්ධධම්මෙසු දියඛිඨසතන්ති එවං අට්ඨසතානි ව
පඤ්ඤාසඤ්ච ධම්මා භොන්ති. එවං අත්ථාපි තත්තකා එව භොන්ති. එවමෙව
සච්චාදීසු තීසු යානෙසු විසසනං නිරුත්තියො, සත්තසු වෙය්‍යාකරණෙසු
චත්තාරිසසනං නිරුත්තියො, අභිඤ්ඤට්ඨාදීසු ඛන්ධට්ඨාදීසු ව අඛිඨතෙය්‍යානි
අඛිඨතෙය්‍යානි නිරුත්තිසතානි, අරියසච්චෙසු පටිසම්භිදාසු ව ද්වෙ ද්වෙ
නිරුත්තිසතානි, ඡුද්ධධම්මෙසු තීණි නිරුත්තිසතානීති එවං නිරුත්තිසහස්සඤ්ච
සත්තනිරුත්තිසතානි ව භොන්ති. එවමෙව සච්චාදීසු තීසු යානෙසු චත්තාරිසාධිකානි
ද්වෙ ද්වෙ ඤාණසතානි, සත්තසු වෙය්‍යාකරණෙසු අසීතිඅධිකානි ද්වෙ
ඤාණසතානි, අභිඤ්ඤට්ඨාදීසු ඛන්ධට්ඨාදීසු ව පඤ්චපඤ්චඤාණසතානි, සච්චෙසු
පටිසම්භිදාසු ව චත්තාරි චත්තාරි ඤාණසතානි, ඡුද්ධධම්මෙසු ඡ ඤාණසතානීති එවං
තීණි ව ඤාණසහස්සානි චත්තාරි ව ඤාණසතානි භොන්තීති.

පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ධම්මවක්කකථා

1. සච්චාරවණ්ණනා

39. පුන ධම්මවක්කප්පවත්තසුත්තන්තමෙව පුබ්බභිගමං කත්වා කථිතාය
ධම්මවක්කකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ දුක්ඛවත්ථුකානි
එකාභිසමයවසෙන දුක්ඛං වත්ථු එතෙසන්ති දුක්ඛවත්ථුකා. තදෙව දුක්ඛං

විසෙසෙන්වා සවිවචන්ද්‍රකානිආදිමාහ. තත්ථ සවිවං ආරම්මණං උපත්ථම්හො එතෙසන්ති සවිවාරම්මණා. සවිවං ගොවරො විසයො එතෙසන්ති සවිවගොවරා. සවිවසඬගහිතානි මග්ගසව්වෙන සඬගහිතා. සවිවපරියාපන්නානි මග්ගසව්වායත්තා. සව්වෙ සමුදාගතානි දුක්ඛපරිජානනෙන දුක්ඛසව්වෙ සමුප්පන්නා. තථා තත්ථෙව ධීතා පතිට්ඨිතා ව.

40. ඉදානි “පවත්තීතෙ ව භගවතා ධම්මචක්කෙ” ති වුත්තං ධම්මචක්කං නිද්දිසිතුකාමො ධම්මචක්කන්තිආදිමාහ. තත්ථ දුට්ඨං ධම්මචක්කං පටිවෙධධම්මචක්කං දෙසනාධම්මචක්කස්ථෙව. පටිවෙධධම්මචක්කං බොධිපල්ලඬකෙ, දෙසනාධම්මචක්කං ඉසිපතනෙ. ධම්මස්ථෙව පවත්තෙති චක්කස්ථෙව පටිවෙධධම්මචක්කං වුත්තං, චක්කස්ථෙව පවත්තෙති ධම්මස්ථෙව දෙසනාධම්මචක්කං. කථං? භගවා හි බොධිපල්ලඬකෙ නිසින්නො මග්ගක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣක්ඛගමග්ගඬගාදිහෙදං ධම්මස්ථෙව පවත්තෙති, සොයෙව ව ධම්මො කිලෙසසත්තුසාතාය පවත්තනතො පහරණචක්කං වියාති චක්කස්ථෙව. ධම්මං පවත්තෙන්නොයෙව භගවා තං චක්කං පවත්තෙති නාම. එතෙන ධම්මොයෙව චක්කන්ති කම්මධාරයසමාසතා වුත්තා හොති. ඉසිපතනෙ නිසින්නො භගවා ධම්මදෙසනක්ඛණෙ වෙනෙයාසන්නානෙ කිලෙසසත්තුසාතාය පවත්තනතො පහරණචක්කසදිසං දෙසනාචක්කස්ථෙව පවත්තෙති, වෙනෙයාසන්නානෙ ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣක්ඛගමග්ගඬගාදිහෙදං ධම්මචක්කස්ථෙව පවත්තෙති. එතෙන ධම්මො ව චක්කස්ථෙව ධම්මචක්කන්ති ද්වන්ද්වසමාසතා වුත්තා හොති. යස්මා පන පවත්තකෙ සති පවත්තනා නාම හොති, තස්මා සබ්බත්ථාපි “පවත්තෙති” ති වුත්තං, පවත්තනට්ඨෙත පන “චක්ක”න්ති වුත්තං හොතීති වෙදිතබ්බං. ධම්මෙන පවත්තෙතීති ධම්මචක්කන්තිආදීනි දෙසනාධම්මචක්කමෙව සන්ධාය වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.

තත්ථ ධම්මෙන පවත්තෙතීති යථාසභාවත්තා ධම්මෙන පවත්තං චක්කන්ති ධම්මචක්කන්ති වුත්තං හොති. ධම්මවරියාය පවත්තෙතීති වෙනෙයාසන්නානෙ ධම්මත්ථාය පවත්තං චක්කන්ති ධම්මචක්කන්ති වුත්තං හොති. ධම්මෙ ධීතොතිආදීහි භගවතො ධම්මභූතතා ධම්මස්සාමිතා ව වුත්තා හොති. යථාහ – “සො භාවුසො, භගවා ජානං ජානාති පස්සං පස්සති චක්ඛුභූතො ඤාණභූතො ධම්මභූතො බ්‍රහ්මභූතො චත්තා පවත්තා අත්ථස්ස නින්නෙනා අමතස්ස දාතා ධම්මස්සාමී තථාගතො” ති (ම. නි. 1.203). තස්මා තෙහි ධම්මස්ස චක්කන්ති ධම්මචක්කන්ති වුත්තං හොති. ධීතොති විසයිභාවෙන ධීතො. පතිට්ඨිතොති අවලභාවෙන පතිට්ඨිතො. වසිප්පත්තොති ඉස්සරභාවං පත්තො. පාරම්ප්පත්තොති කොට්ඨිපත්තො. වෙසාරජ්ජප්පත්තොති විසාරදභාවං පත්තො. ධම්මෙ පතිට්ඨාපෙන්තොතිආදීහි වෙනෙයාසන්නානමපෙක්ඛිත්වා වුත්තෙහි පන වචනෙහි ධම්මස්සාමිතාය ව ධම්මත්ථාය චක්කන්ති වුත්තං හොති. ධම්මං සක්කරොන්තොතිආදීහි ධම්මත්ථාය චක්කන්ති වුත්තං හොති. යො හි ධම්මං සක්කාරාදිවසෙන පවත්තෙති, සො ධම්මත්ථං පවත්තෙති. ධම්මං සක්කරොන්තොති යථා කතො සො ධම්මො සුකතො හොති, එවමෙව නං.

කරොන්නො. ධම්මං ගරුං කරොන්නොති තස්මිං ගාරවුප්පත්තියා තං ගරුං කරොන්නො. ධම්මං මානෙන්නොති ධම්මං පියඤ්ච භාවනීයඤ්ච කත්වා විහරන්නො. ධම්මං පුජෙන්නොති තං අපදිසිත්වා දෙසනාපටිපත්තිප්පජාය පුජං කරොන්නො. ධම්මං අපවායමානොති තස්සෙව ධම්මස්ස සක්කාරගරුකාරෙහි නිවවුත්තීතං කරොන්නො. ධම්මද්ධජො ධම්මකෙතුති තං ධම්මං ධජමිව පුරක්ඛත්වා කෙතුමිව ව උක්ඛිපිත්වා පවත්තියා ධම්මද්ධජො ධම්මකෙතු ව හුත්වාති අත්ථො. ධම්මාධිපතෙය්‍යාති ධම්මාධිපතීතො ආගතො භාවනාධම්මවසෙනෙව ව සබ්බකිරියානං කරණෙන ධම්මාධිපතෙය්‍යා හුත්වා. තං බො පන ධම්මවක්කං අප්පට්චත්තියන්ති කෙනවි නිවත්තෙනුං අසක්කුණෙය්‍යානාය අප්පට්භතපවත්තිතා වුත්තා. තස්මා සො ධම්මො පවත්තනට්ඨෙය්‍ය වක්කන්ති වුත්තං හොති.

සද්ධිත්තියං ධම්මො, තං ධම්මං පවත්තෙතීති වෙනෙය්‍යසන්නානෙ මග්ගසම්පයුත්තසද්ධිත්තියුප්පාදනෙන තං සද්ධිත්තියං ධම්මං පවත්තෙතීති අත්ථො. එසෙව නයො සෙසෙසුපි. සච්චාති සච්චඤාණානි. විපස්සනා ව විජ්ජා ව මග්ගඤාණමෙව. අනුප්පාදෙ ඤාණන්ති අරහත්තඵලෙ ඤාණං. තමපි වෙනෙය්‍යසන්නානෙ පවත්තෙතියෙව, නිබ්බානඤ්ච පටිවෙධං කරොන්නො පවත්තෙතියෙව නාම.

සමුදයවාරාදීසු සමුදයවත්ථුකා නිරොධවත්ථුකා මග්ගවත්ථුකාති විසෙසපදං දස්සෙත්වා සඬ්ඛිත්තා. එත්ථාපි වුත්තසදිසං පයමං වුත්තනෙයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

2-3. සතිපට්ඨානවාරාදිවණ්ණනා

41-42. සතිපට්ඨානඉද්ධිපාදපුබ්බභිගමවාරාපි මග්ගක්ඛණවසෙන වුත්තා. තෙපි තත්ථ තත්ථ විසෙසපදං දස්සෙත්වා සඬ්ඛිත්තාති.

ධම්මවක්කකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ලොකුත්තරකථා

ලොකුත්තරකථාවණ්ණනා

43. ඉදානි ලොකුත්තරධම්මවතියා ධම්මවක්කකථාය අනන්තරං කථිතාය ලොකුත්තරකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ ලොකුත්තරපදස්ස අත්ථො නිද්දෙසවාරෙ ආවි භවිස්සති. වත්තාරො සතිපට්ඨානාතිආදයො සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මා යථායොගං මග්ගඵලසම්පයුත්තා. තෙ බුජ්ඣනට්ඨෙය්‍ය බොධිති ඵලං ලද්ධනාමස්ස අරියස්ස පක්ඛෙ භවත්තා බොධිපක්ඛියා නාම. පක්ඛෙ භවත්තාති උපකාරභාවෙ යිත්තත්තා. තෙසු ආරම්මණෙසු ඕක්කන්තිත්වා පක්ඛන්දිත්වා උපට්ඨානතො උපට්ඨානං, සතියෙව උපට්ඨානං සතිපට්ඨානං. කායවෙදනාවිත්තධම්මෙසු පනස්ස අසුභදුක්ඛානිච්චානත්තාකාරගහණවසෙන සුභසුඛනිච්චඅත්තසඤ්ඤාපහානකිච්චසාධනවසෙන ව පවත්තිතො චතුධා හෙදො

හොති. තස්මා චත්තාරො සතිපට්ඨානාති වුවචති. පදහන්ති ඵතෙනාති පධානං, සොහනං පධානං සම්මප්පධානං, සම්මා වා පදහන්ති ඵතෙනාති සම්මප්පධානං, සොහනං වා තං කිලෙසවිරූපපවත්තවිරහිතතො පධානඤ්ච හිතසුඛනිප්ථාදකට්ඨේන සෙට්ඨභාවාවහනතො පධානභාවකරණතො වාති සම්මප්පධානං. වීරියස්සෙනං අධිවචනං. තයිදං උප්පන්නානුප්පන්නානං අකුසලානං පහානානුප්පන්නිකිච්චං, අනුප්පන්නුප්පන්නානඤ්ච කුසලානං උප්පත්තිට්ඨිතිකිච්චං සාධයතීති චතුබ්බිධං හොති. තස්මා චත්තාරො සම්මප්පධානාති වුවචති. නිප්ඵත්තිපරියායෙන ඉප්ඤ්ඤානට්ඨේන, ඉප්ඤ්ඤාති ඵතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තිති ඉමිනා වා පරියායෙන ඉද්ධි, තස්සා සම්පයුත්තාය පුබ්බඛගමට්ඨේන ඵලභුතාය පුබ්බභාගකාරණට්ඨේන ච ඉද්ධියා පාදොති ඉද්ධිපාදො. සො ඡන්දවීරියවිත්තවීමංසාවසෙන චතුබ්බිධොව හොති. තස්මා චත්තාරො ඉද්ධිපාදාති වුවචති. අස්සද්ධියකොසප්පමාදවික්ඛෙපසම්මොහානං අභිභවනතො අභිභවනසංඛාතෙන අධිපතියට්ඨේන ඉන්ද්‍රියං. අස්සද්ධියාදීහි අනභිභවනීයතො අකම්පියට්ඨේන බලං. තද්වහයම්පි සද්ධාවීරියසතිසමාධිපඤ්ඤාවසෙන පඤ්චවිධං හොති. තස්මා පඤ්චන්ද්‍රියාති පඤ්ච බලානීති වුවචන්ති. චූප්ඤ්ඤාකසත්තස්ස පන අභිගහාවෙන සතිආදයො සත්ත ධම්මා බොජ්ඤ්ඤා, නියානට්ඨේන ච සම්මාදිට්ඨිආදයො අට්ඨ මග්ගභිගා හොන්ති. තෙන වුවචති සත්ත බොජ්ඤ්ඤා අරියො අට්ඨභිගිකො මග්ගොති.

ඉති ඉමෙ සත්තතිංස බොධිපක්ඛියා ධම්මා පුබ්බභාගෙ ලොකීයවිපස්සනාය චත්තමානාය වුද්දසවිධෙන කායං පරිග්ගණ්හතො ච කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, නවවිධෙන වෙදනං පරිග්ගණ්හතො ච වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, සොළසවිධෙන චිත්තං පරිග්ගණ්හතො ච චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, පඤ්චවිධෙන ධම්මෙ පරිග්ගණ්හතො ච ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. ඉති ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනුප්පන්නපුබ්බං පරස්ස උප්පන්නං අකුසලං දිස්වා ‘යථා පටිපන්නස්ස තස්ස තං උප්පන්නං, න තථා පටිපජ්ජිස්සාමි, එවං මෙ එතං නුප්පජ්ජිස්සති’ ති තස්ස අනුප්පාදාය වායමනකාලෙ පයමං සම්මප්පධානං, අත්තතො සමුදාචාරප්පත්තමකුසලං දිස්වා තස්ස පහානාය වායමනකාලෙ දුතියං, ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනුප්පන්නපුබ්බං ඤානං වා විපස්සනං වා උප්පාදෙතං වායමන්තස්ස තතියං, උප්පන්නං යථා න පරිභායති, එවං පුනප්පුනං උප්පාදෙන්තස්ස චතුත්ථං සම්මප්පධානං. ඡන්දං ධුරං කත්වා කුසලුප්පාදනකාලෙ ඡන්දිද්ධිපාදො, වීරියං, චිත්තං, වීමංසං ධුරං කත්වා කුසලුප්පාදනකාලෙ වීමංසිද්ධිපාදො. මිච්ඡාවාචාය විරමණකාලෙ සම්මාවාචා, මිච්ඡාකම්මන්තා, මිච්ඡාජීවා විරමණකාලෙ සම්මාජීවොති එවං නානාවිත්තෙසු ලබ්හන්ති. චතුමග්ගක්ඛණෙ පන එකවිත්තෙ ලබ්හන්ති, ඵලක්ඛණෙ යපෙත්වා චත්තාරො සම්මප්පධානෙ අවසෙසා තෙත්තිංස ලබ්හන්ති. එවං එකවිත්තෙ ලබ්හමානෙසු වෙනෙසු එකාව නිබ්බානාරම්මණා සති කායාදිසු සුභසඤ්ඤාදිපහානකිච්චසාධනවසෙන ‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා’ ති වුවචති. එකමෙව ච වීරියං අනුප්පන්නුප්පන්නානං අනුප්පාදාදිකිච්චසාධනවසෙන ‘චත්තාරො සම්මප්පධානා’ ති වුවචති. සෙසෙසු භාපනවඩ්ඨනං නත්ථි.

අපිව තෙසු -

නව එකවිධා එකො, ද්වේධාථ වතුපඤ්චධා;
අට්ඨධා නවධා වෙව, ඉති ඡද්ධා භවන්ති තෙ.

නව එකවිධාති ඡන්දො විත්තං පිති පස්සද්ධි උපෙක්ඛා සඤ්ඤාපො වාචා කම්මන්තො ආජීවොති ඉමෙ නව ඡන්දිද්ධිපාදාදිවසෙන එකවිධාව හොන්ති, අඤ්ඤාකොට්ඨාසං න භජන්ති. එකො ද්වේධාති සද්ධා ඉන්ද්‍රියබලවසෙන ද්වේධා යීතා. අථ වතුපඤ්චධාති අථඤ්ඤො එකො වතුධා, අඤ්ඤො පඤ්චධා යීතොති අත්ථො. තත්ථ සමාධි එකො ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣක්ඛගමග්ගභිගවසෙන වතුධා යීතො, පඤ්ඤා තෙසං වතුන්තං ඉද්ධිපාදකොට්ඨාසස්ස ව වසෙන පඤ්චධා. අට්ඨධා නවධා වෙවාති අපරො එකො අට්ඨධා, එකො නවධා යීතොති අත්ථො. වතුසතිපට්ඨානඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣක්ඛගමග්ගභිගවසෙන සති අට්ඨධා යීතා, වතුසම්මප්පධානඉද්ධිපාදඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣක්ඛගමග්ගභිගවසෙන වීරියං නවධාති. එවං -

වුද්දසෙව අසම්භින්නා, හොන්තෙන බොධිපක්ඛියා;
කොට්ඨාසතො සත්තවිධා, සත්තතිංස පහෙදතො.

සක්ඛිවනිජ්ජාදනතො, සරූපෙන ව චුත්තිතො;
සබ්බෙව අරියමග්ගස්ස, සම්භවෙ සම්භවන්ති තෙ.

එවං මග්ගඵලසම්පයුත්තෙ සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මෙ දස්සෙත්වා පුන තෙ මග්ගඵලෙසු සඤ්ඤාපිත්වා වත්තාරො අරියමග්ගා වත්තාරි ව සාමඤ්ඤඵලානීති ආහ. සමණභාවො සාමඤ්ඤං, වතුන්තං අරියමග්ගානමෙතං නාමං. සාමඤ්ඤානං ඵලානි සාමඤ්ඤඵලානි. නිබ්බානං පන සබ්බෙහි අසම්මිස්සමෙව. ඉති විත්ථාරතො සත්තතිංසබොධිපක්ඛියවතුමග්ගවතුඵලනිබ්බානානං වසෙන ඡවත්තාලීස ලොකුත්තරධම්මා, තතො සඤ්ඤෙපෙන වතුමග්ගවතුඵලනිබ්බානානං වසෙන නව ලොකුත්තරධම්මා, තතොපි සඤ්ඤෙපෙන මග්ගඵලනිබ්බානානං වසෙන තයො ලොකුත්තරධම්මාති වෙදිතබ්බං. සතිපට්ඨානාදීනං මග්ගඵලානඤ්ච ලොකුත්තරත්තෙ චුත්තෙ තංසම්පයුත්තානං එස්සාදීනම්පි ලොකුත්තරත්තං චුත්තමෙව හොති. පධානධම්මවසෙන පන සතිපට්ඨානාදයොව චුත්තා. අභිධම්මෙ (ධ. ස. 277 ආදයො, 505 ආදයො) ව ලොකුත්තරධම්මනිද්දෙසෙ මග්ගඵලසම්පයුත්තානං එස්සාදීනං ලොකුත්තරත්තං චුත්තමෙවාති.

ලොකං තරන්තීති ලොකං අතික්කමන්ති. සබ්බම්ඨ ඊදිසං වත්තමානකාලවචනං වත්තාරො අරියමග්ගෙ සන්ධාය චුත්තං. සොනාපත්තිමග්ගො හි අපායලොකං තරති, සකදාගාමිමග්ගො කාමාවචරලොකෙකදෙසං තරති, අනාගාමිමග්ගො කාමාවචරලොකං තරති, අරහත්තමග්ගො රූපාරූපාවචරලොකං තරති. ලොකා උත්තරන්තීති ලොකා උග්ගච්ඡන්ති. ලොකතොති ව ලොකම්භාති ව තදෙව

නිස්සක්කවචනං විසෙසෙත්වා දස්සිතං. ලොකං සමතික්කමන්තීති පයමං
 චුත්තත්ථමෙව. තත්ථ උපසග්ගත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා චුත්තං, ඉධ සහ
 උපසග්ගත්ථෙන චුත්තං. ලොකං සමතික්කන්තාති යථාචුත්තං ලොකං සම්මා
 අතික්කන්තා. සබ්බමිධ ඊදිසං අතීතකාලවචනං ඵලනිබ්බානාති සන්ධාය චුත්තං,
 සොතාපත්තිඵලාදීනි හි යථාචුත්තං ලොකං අතික්කමිත්වා ධීතානි, සදා නිබ්බානං
 සබ්බලොකං අතික්කමිත්වා ධීතං. ලොකෙන අතිරෙකාති ලොකතො අධිකභූතා.
 ඉදං සබ්බෙපි ලොකුත්තරධම්මෙ සන්ධාය චුත්තං. නිස්සරන්තීති නිග්ගච්ඡන්ති.
 නිස්සටාති නිග්ගතා. ලොකෙ න තිට්ඨන්තීතිආදීනි අට්ඨාරස වචනානි
 සබ්බලොකුත්තරෙසුපි යුජ්ජන්ති. න තිට්ඨන්තීති ලොකෙ අපරියාපන්නත්තා චුත්තං.
 ලොකෙ න ලිම්පන්තීති ඛන්ධසන්තානෙ වත්තමානාපි තස්මිං න ලිම්පන්තීති
 අත්ථො. ලොකෙන න ලිම්පන්තීති අකතපට්ඨෙධානං කෙනචි චිත්තෙන,
 කතපට්ඨෙධානං අකුසලෙන අප්පමත්තෙනපි චිත්තෙන න ලිම්පන්තීති අත්ථො.
 අසංලිත්තා අනුපලිත්තාති උපසග්ගෙන විසෙසිතං.

විජ්ජමුත්තාති අලිත්තත්තමෙව නානාඛ්‍යඤ්ජනෙන විසෙසිතං. යෙ කෙචි හි
 යත්ථ යෙන වා අලිත්තා, තෙ තත්ථ තෙන වා විජ්ජමුත්තා භොන්ති. ලොකා
 විජ්ජමුත්තාතිආදීනි තිණි නිස්සක්කවසෙන චුත්තානි. විසඤ්ඤුත්තාති
 විජ්ජමුත්තත්තවිසෙසනං. යෙ කෙචි හි යත්ථ යෙන යතො විජ්ජමුත්තා, තෙ තත්ථ
 තෙන තතො විසඤ්ඤුත්තා නාම භොන්ති. ලොකා සුජ්ඣන්තීති ලොකමලං
 ධොවිත්වා ලොකා සුජ්ඣන්ති. විසුජ්ඣන්තීති තදෙව උපසග්ගෙන විසෙසිතං.
 චුට්ඨහන්තීති උට්ඨිතා භොන්ති. විචට්ටන්තීති නිවට්ටන්ති. න සජ්ජන්තීති න
 ලග්ගන්ති. න ගය්හන්තීති න ගණ්ඨියන්ති. න ඛජ්ඣන්තීති න බාධියන්ති.
 සමුච්ඡන්දන්තීති අප්පවත්තිං කරොන්ති. යථා ව ලොකං සමුච්ඡන්තත්තාති, තථෙව
 “ලොකා විසුද්ධන්තා” තිආදි චුත්තමෙව භොති. පටිජ්ජස්සම්භෙන්තීති
 නිරොධෙන්ති. අපථානිආදීනි වත්තාරි සබ්බෙසුපි ලොකුත්තරෙසු යුජ්ජන්ති. අපථානි
 අමග්ගා. අගතීති අප්පතිට්ඨා. අවිසයාති අනායත්තා. අසාධාරණාති අසමානා.
 වමන්තීති උග්ගිලන්ති. න පච්චාචමන්තීති චුත්තපටිපක්ඛනයෙන චුත්තං, වන්තං
 පුන න අදන්තීති අත්ථො. එතෙන වන්තස්ස සුවන්තභාවො චුත්තො භොති.
 අනන්තරදුක්ඛත්තයෙපි එසෙව නයො. විසිනෙන්තීති විකිරන්ති විමුච්චන්ති, න
 ඛන්ධන්තීති අත්ථො. න උස්සිනෙන්තීති න විකිරන්ති න විමුච්චන්ති.
 “විසිනෙන්ති” ති “න උස්සිනෙන්ති” ති රස්සං කත්වා පායො සුන්දරො.
 විධුපෙන්තීති නිබ්බාපෙන්ති. න සංධුපෙන්තීති න උජ්ජලන්ති. ලොකං සමතික්කම්ම
 අභිභූයා තිට්ඨන්තීති සබ්බෙපි ලොකුත්තරා ධම්මා ලොකං සම්මා අතික්කමිත්වා
 අභිභවිත්වා ව තිට්ඨන්තීති ලොකුත්තරා. සබ්බෙහිපි ඉමෙහි යථාචුත්තෙහි පකාරෙහි
 ලොකුත්තරානං ලොකතො උත්තරභාවො අධිකභාවො ව චුත්තො භොතීති.

ලොකුත්තරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. බලකථා

බලකථාවණ්ණනා

44. ඉදානි ලොකුත්තරකථාය අනන්තරං කථිතාය ලොකුත්තරකථාවතියා සුත්තන්තපුබ්බගමාය බලකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ ආදිතො සුත්තන්තවසෙන පඤ්ච බලානි දස්සෙත්වා තදඤ්ඤානිපි බලානි දස්සෙතුකාමො අපිච අට්ඨසට්ඨි බලානීතිආදිමාහ. සබ්බානිපි තංතංපටිපක්ඛෙහි අකම්පියට්ඨෙන බලානි නාම භොන්ති. හිරිබලන්තිආදීසු පාපතො හිරියන්ති එතායාති හිරි, ලජ්ජායෙනං නාමං. පාපතො ඔත්තප්පන්ති එතෙනාති ඔත්තප්පං, පාපතො උබ්බෙගස්සෙනං නාමං. අප්ඤ්ඤාත්තසමුට්ඨානා හිරි, බහිද්ධාසමුට්ඨානං ඔත්තප්පං. අත්තාධිපති හිරි, ලොකාධිපති ඔත්තප්පං. ලජ්ජාසභාවසණ්ඨිතා හිරි, භයසභාවසණ්ඨිතං ඔත්තප්පං. සප්පතිස්සවලක්ඛණා හිරි, වජ්ජහිරුකභයදස්සාවිලක්ඛණං ඔත්තප්පං. සා එව හිරි අහිරිකෙන න කම්පතීති හිරිබලං. තදෙව ඔත්තප්පං අනොත්තප්පෙන න කම්පතීති ඔත්තප්පබලං. අප්පටිසඬ්ඛානෙන න කම්පතීති පටිසඬ්ඛානබලං. උපපරික්ඛණපඤ්ඤායෙනං නාමං. වීරියසීසෙන සත්ත බොජ්ඣංගිගෙ භාවෙන්තස්ස උප්පන්නබලං භාවනාබලං. තථාපවත්තානං චතුන්නං බන්ධානමෙතං නාමං. පරිසුද්ධානි සීලාදීනි අනවජ්ජබලං. චත්තාරි සඬ්ඛවත්ථුනි සඬ්ඛහබලං. සඬ්ඛහෙ බලන්තිපි පායො. දුක්ඛමානං අධිවාසනං බන්තිබලං. ධම්මකථාය පරෙසං තොසනං පඤ්ඤන්තිබලං. අධිතස්ස අත්ථස්ස අධිගමාපනං නිජ්ඣක්තිබලං. කුසලෙසු බහුභාවො ඉස්සරියබලං. කුසලෙසු යථාරුචි පතිට්ඨානං අධිට්ඨානබලං. හිරිබලාදීනං අත්ථො මාතිකාපදෙසු බ්‍යාඤ්ජනවසෙන විසෙසතො යුජ්ජමානං ගහෙත්වා චුත්තො. සමථබලං විපස්සනාබලන්ති බලප්පත්තා සමථවිපස්සනා එව.

මාතිකානිද්දෙසෙ අස්සද්ධියෙ න කම්පතීති සද්ධාබලන්ති මූලබලට්ඨං චත්වා තමෙව අපරෙහි නවහි පරියායෙහි විසෙසෙත්වා දස්සෙසි. යො හි ධම්මො අකම්පියො බලප්පත්තො භොති, යො සභජාතෙ උපත්ථම්හෙති, අත්තතො පටිපක්ඛෙ කිලෙසෙ පරියාදියති, පටිවෙධස්ස ආදිභූතං සීලං දිට්ඨිඤ්ච විසොධෙති, චිත්තං ආරම්මණෙ පතිට්ඨාපෙති, චිත්තං පහස්සරං කරොන්නො වොදාපෙති, වසිං පාපෙන්තො විසෙසං අධිගමාපෙති, තතො උත්තරිං පාපෙන්තො උත්තරිපටිවෙධං කාරෙති, කමෙන අරියමග්ගං පාපෙන්වා සච්චාභිසමයං කාරෙති, එලප්පත්තියා නිරොධෙ පතිට්ඨාපෙති. තස්මා නවධා බලට්ඨො විසෙසිතො. එස නයො වීරියබලාදීසු චතුසු.

කාමච්ඡන්දං හිරියතීති නෙක්ඛම්මයුත්තො යොගී නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දතො හිරියති. ඔත්තප්පෙපි එසෙව නයො. එතෙහි සබ්බාකුසලෙහිපි හිරියනා ඔත්තප්පනා චුත්තායෙව භොන්ති. බ්‍යාපාදන්තිආදීනම්පි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. පටිසඬ්ඛාතීති අසම්මොභවසෙන ආදීනවතො උපපරික්ඛති. භාවෙතීති වඩ්ඪෙති. වජ්ජන්ති රාගාදිවජ්ජං. සඬ්ඛණ්භාතීති බන්ධති. බමතීති තස්ස යොගිස්ස බමති රුච්චති. පඤ්ඤාපෙතීති තොසෙති. නිජ්ඣාපෙතීති චිත්තාපෙති. වසං චත්තෙතීති චිත්තෙ පහු හුත්වා චිත්තං අත්තතො වසං කත්වා පවත්තෙති.

අධිට්ඨානීති විදහති. භාවනාබලාදීනි සබ්බානිපි නෙක්ඛම්මාදීනියෙව.

මානිකාවණ්ණනාය අඤ්ඤාං වුත්තො, අත්ථො පන බ්‍යඤ්ජනවසෙනෙව පාකටත්තා ඉධ න වුත්තොති වෙදිතබ්බං. සමථබලං විපස්සනාබලඤ්ච විත්ථාරතො නිද්දිසිත්වා අවසානෙ උද්ධව්වසහගතකිලෙසෙ ව බත්ථෙ ව න කම්පනීතිආදි ව අවිජ්ජාසහගතකිලෙසෙ ව බත්ථෙ ව න කම්පනීතිආදි ව සමථබලවිපස්සනාබලානං ලක්ඛණදස්සනත්ථං වුත්තං.

සෙබ්බාසෙබ්බලෙසු සම්මාදිට්ඨිං සික්ඛතීති සෙබ්බලන්ති සෙබ්බපුග්ගලො සම්මාදිට්ඨිං සික්ඛතීති සෙබ්බො, සා සම්මාදිට්ඨි තස්ස සෙබ්බස බලන්ති සෙබ්බලන්ති අත්ථො. තත්ථ සික්ඛිතත්තා අසෙබ්බලන්ති අසෙබ්බපුග්ගලො තත්ථ සම්මාදිට්ඨියා සික්ඛිතත්තා න සික්ඛතීති අසෙබ්බො, සායෙව සම්මාදිට්ඨි තස්ස අසෙබ්බස බලන්ති අසෙබ්බලං. එසෙව නයො සම්මාසඬකප්පාදියු. සම්මාඤ්ඤාණන්ති පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණං. තම්පි හි ලොකිකම්පි භොන්තං සෙබ්බස පවත්තත්තා සෙබ්බලං, අසෙබ්බස පවත්තත්තා අසෙබ්බලන්ති වුත්තං. සම්මාවිමුත්තීති අට්ඨ මග්ගඬගානි ධ්වපෙත්වා සෙසා ඵලසම්පයුත්තා ධම්මා. කෙච් පන ‘‘ධ්වපෙත්වා ලොකුත්තරවිමුත්තීං අවසෙසා විමුත්තියො සම්මාවිමුත්තී’’ති වදන්ති. තස්ස සෙබ්බාසෙබ්බලන්තං වුත්තනයමෙව.

බ්‍රිණාසවබලෙසු සබ්බානිපි ඤ්ඤාණබලානි. බ්‍රිණාසවස්ස භික්ඛුනොති කරණත්ථෙ සාම්ච්චනං, බ්‍රිණාසවෙන භික්ඛුනාති අත්ථො. අනිච්චතොති හුත්වා අභාවාකාරෙන අනිච්චතො. යථාභුතන්ති යථාසභාවතො. පඤ්ඤායාති සහවිපස්සනාය මග්ගපඤ්ඤාය. අනිච්චතො සුදිට්ඨා දුක්ඛතො අනත්තතො සුදිට්ඨා භොන්ති තම්මුලකත්තා. යන්ති භාවනාපුංසකච්චනං, යෙන කාරණෙනාති වා අත්ථො. ආගම්මාති පටිච්ච. පටිජානාතීති සම්පටිච්ඡති පටිඤ්ඤං කරොති. අඬගාරකාසුපමාති මහාහිතාපට්ඨෙත අඬගාරකාසුයා උපම්මා. කාමාති වත්ථුකාමා ව කිලෙසකාමා ව.

විවෙකනින්නන්ති ඵලසමාපත්තිවසෙන උපධිවිවෙකසඬබ්බාතනිබ්බාතනින්නං. තයො හි විවෙකා – කායවිවෙකො චිත්තවිවෙකො උපධිවිවෙකොති. කායවිවෙකො ව විවෙකට්ඨකායානං නෙක්ඛම්මාභිරතානං. චිත්තවිවෙකො ව අධිචිත්තමනුයුත්තානං. උපධිවිවෙකො ව නිරුපධිනං පුග්ගලානං විසඬබාරගතානං, නිස්සරණවිවෙකසඬබ්බාතනිබ්බාතනින්නං වා. පඤ්ච හි විවෙකා – වික්ඛම්භනවිවෙකො තදඬගවිවෙකො සමුච්ඡෙදවිවෙකො පටිප්පස්සද්ධිවිවෙකො නිස්සරණවිවෙකොති. විවෙකනින්නන්ති විවෙකෙ නින්නං. විවෙකපොණන්ති විවෙකෙ නතං. විවෙකපබ්භාරන්ති විවෙකසිසභාරං. ද්වෙපි පුරිමස්සෙව වෙච්චනාති. විවෙකට්ඨන්ති කිලෙසෙහි වජ්ජිතං, දුරිභූතං වා. නෙක්ඛම්මාභිරතන්ති නිබ්බානෙ අභිරතං, පබ්බජ්ජාය අභිරතං වා. බ්‍යන්තීභූතන්ති විගතන්තීභූතං, එකදෙසෙනාපි අනල්ලිනං විජ්ජමුත්තං විසංසට්ඨං. සබ්බසොති සබ්බථා. ආසවට්ඨානියෙහි ධම්මෙහිති සංයොගවසෙන ආසවානං කාරණභූතෙහි කිලෙසධම්මෙහිති අත්ථො. අථ වා බ්‍යන්තීභූතන්ති විගතනිකන්තීභූතං, නිත්තණ්හන්ති අත්ථො. කුතො? සබ්බසො ආසවට්ඨානියෙහි ධම්මෙහි සබ්බෙහි

තෙහුමකඩම්මෙහිති අත්ථො. ඉධ දසහි ඛිණාසවබලෙහි ඛිණාසවස්ස
ලොකියලොකුත්තරො මග්ගො කථිතො. “අනිච්චතො සබ්බෙ සඬ්ඛාරා”ති
දුක්ඛපරිඤ්ඤාබලං, “අඬ්ඨාරකාසුපමා කාමා”ති සමුදයපහානබලං,
“විවෙකනිත්තං චිත්තං භොති”ති නිරොධසච්ඡිකිරියාබලං, “චත්තාරො
සතිපට්ඨානා”තිආදි සත්තවිධං මග්ගභාවනාබලන්තිපි වදන්ති. දස ඉද්ධිබලානි
ඉද්ධිකථාය ආවි භවිස්සන්ති.

තථාගතබලනිද්දෙසෙ තථාගතබලානීති අඤ්ඤෙහි අසාධාරණානි
තථාගතස්සෙව බලානි. යථා වා පුබ්බබ්බද්ධානං බලානි පුඤ්ඤස්සයසම්පත්තියා
ආගතානි, තථා ආගතබලානීතිපි අත්ථො. තත්ථ දුට්ඨං තථාගතබලං – කායබලං
ඤාණබලඤ්ච. තෙසු කායබලං හත්ථිකුලානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. චුත්තඤ්ඤෙනං
පොරාණෙහි –

“කාළාවකඤ්ච ගඬ්ගෙය්‍යං, පණ්ඩරං තම්බපිඬගලං;
ගන්ධමඬ්ගලභෙමඤ්ච, උපොසථජද්දන්තිමෙ දසා”ති. (විභ. අට්ඨ. 760; ම.
නි. අට්ඨ. 1.148; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.22);

ඉමානි දස හත්ථිකුලානි. තත්ථ කාළාවකන්ති පකතිහත්ථිකුලං දට්ඨබ්බං. යං
දසන්තං පුරිසානං කායබලං, තං එකස්ස කාළාවකස්ස හත්ථිතො බලං. යං දසන්තං
කාළාවකානං බලං, තං එකස්ස ගඬ්ගෙය්‍යස්ස බලං. යං දසන්තං ගඬ්ගෙය්‍යානං, තං
එකස්ස පණ්ඩරස්ස. යං දසන්තං පණ්ඩරානං, තං එකස්ස තම්බස්ස. යං දසන්තං
තම්බානං, තං එකස්ස පිඬ්ගලස්ස. යං දසන්තං පිඬ්ගලානං, තං එකස්ස
ගන්ධහත්ථිතො. යං දසන්තං ගන්ධහත්ථිනං, තං එකස්ස මඬ්ගලහත්ථිතො. යං
දසන්තං මඬ්ගලහත්ථිනං, තං එකස්ස භෙමවතස්ස. යං දසන්තං භෙමවතානං, තං
එකස්ස උපොසථස්ස. යං දසන්තං උපොසථානං, තං එකස්ස ජද්දන්තස්ස. යං
දසන්තං ජද්දන්තානං, තං එකස්ස තථාගතස්ස බලං. නාරායනසඬ්ඝාතබලන්තිපි
ඉදමෙව වුවිවති. තදෙනං පකතිහත්ථිතො ගණනාය හත්ථිනං කොට්ඨහස්සස්ස,
පුරිසගණනාය දසන්තං පුරිසකොට්ඨහස්සානං බලං භොති. ඉදං තාව තථාගතස්ස
කායබලං.

ඤාණබලං පන ඉධ තාව අඤ්ඤත්ථ ව පාළියං ආගතමෙව දසබලඤාණං,
මජ්ඣිමෙ (ම. නි. 1.150) ආගතං චතුර්වේසාරජ්ජඤාණං, අට්ඨසු පරිසාසු
අකම්පනඤාණං, චතුර්‍යොනිපරිච්ඡේදකඤාණං, පඤ්චගතිපරිච්ඡේදකඤාණං,
සංයුත්තකෙ (සං. නි. 2.33-34) ආගතානි තෙසත්තති ඤාණානි, සත්තසත්තති
ඤාණානීති එවමඤ්ඤානිපි අනෙකානි ඤාණසහස්සානි. එතං ඤාණබලං නාම.
ඉධාපි ඤාණබලමෙව අධිජ්ජෙනං. ඤාණඤ්ඤි අකම්පියට්ඨෙන උපත්ථම්භනට්ඨෙන
ව බලන්ති චුත්තං.

යානඤ්ච යානතොති කාරණඤ්ච කාරණතො. කාරණඤ්ඤි යස්මා තත්ථ ඵලං
තිට්ඨති තදායත්තචුත්තතාය උජ්ජජ්ජති වෙව පවත්තති ව, තස්මා යානන්ති වුවිවති.

තං භගවා යෙ යෙ ධම්මා යෙසං යෙසං ධම්මානං හෙතු පච්චයා උප්පාදාය, තං තං
 යානන්ති, යෙ යෙ ධම්මා යෙසං යෙසං ධම්මානං න හෙතු න පච්චයා උප්පාදාය, තං
 තං අට්ඨානන්ති පජානන්තො යානඤ්ච යානතො අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො
 යථාභූතං පජානාති. යම්පීති යෙන ඤාණෙන. ඉදම්පීති ඉදම්පි යානාට්ඨානඤාණං,
 තථාගතස්ස තථාගතබලං නාම හොතීති අත්ථො. එවං සෙසපදෙසුපි යොජනා
 වෙදිතබ්බා.

ආසහං යානන්ති සෙට්ඨට්ඨානං උත්තමට්ඨානං, ආසහා වා පුබ්බබුද්ධා, තෙසං
 යානන්ති අත්ථො. අපිච ගවසතපෙට්ඨකො උසහො, ගවසහස්සපෙට්ඨකො වසහො,
 වජසතපෙට්ඨකො වා උසහො, වජසහස්සපෙට්ඨකො වසහො, සබ්බගවසෙට්ඨො
 සබ්බපරිස්සයසහො සෙතො පාසාදිකො මහාභාරවහො අසනිසතසද්දෙහිපි
 අසන්තසනීයො නිසහො, සො ඉධ උසහොති අධිප්පෙතො. ඉදම්පි හි තස්ස
 පරියායවචනං. උසහස්ස ඉදන්ති ආසහං. යානන්ති චතුහි පාදෙහි පථවිං උප්පිළෙත්වා
 අවට්ඨානං. ඉදං පන ආසහං වියාති ආසහං යථෙව හි නිසහසඬ්ඛාතො උසහො
 උසහබලෙන සමන්තාගතො චතුහි පාදෙහි පථවිං උප්පිළෙත්වා අවලට්ඨානෙන
 තිට්ඨති, එවං තථාගතොපි දසහි තථාගතබලෙහි සමන්තාගතො චතුහි
 වෙසාරජ්ජපාදෙහි අට්ඨපරිසපථවිං උප්පිළෙත්වා සදෙවකෙ ලොකෙ කෙනවි
 පච්චත්ථිකෙන පච්චාමිත්තෙන අකම්පියො අවලට්ඨානෙන තිට්ඨති, එවං
 තිට්ඨමානො ච තං ආසහං යානං පටිජානාති උපගච්ඡති න පච්චක්ඛාති, අත්තති
 ආරොපෙති. තෙන චුත්තං – “ආසහං යානං පටිජානාති” ති (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.22;
 ම. නි. අට්ඨ. 1.148).

පරිසාසුති ඛත්තියබ්බාභ්මණගහපතිසමණවාතුමහාරාජිකතාවතිංසමාරබ්බමානං
 වසෙන අට්ඨසු පරිසාසු. සීහනාදං නදතීති සෙට්ඨනාදං අජමිහිතනාදං නදති,
 සීහනාදසදිසං වා නාදං නදති. අයමත්ථො සීහනාදසුත්තෙන (ම. නි. 1.146 ආදයො;
 දී. නි. 1.381 ආදයො) දිපෙතබ්බො. යථා වා සීහො සහනතො හනනතො ච සීහොති
 චුච්චති, එවං තථාගතො ලොකධම්මානං සහනතො පරජ්ජවාදානං හනනතො
 සීහොති චුච්චති. එවං චුත්තස්ස සීහස්ස නාදං සීහනාදං. තත්ථ යථා සීහො
 සීහබලෙන සමන්තාගතො සබ්බත්ථ විසාරදො විගතලොමහංසො සීහනාදං නදති,
 එවං තථාගතසීහොපි තථාගතබලෙහි සමන්තාගතො අට්ඨසු පරිසාසු විසාරදො
 විගතලොමහංසො “ඉති රූප”න්තිආදිනා (සං. නි. 3.78) නයෙන
 නානාවිධදෙසනාවිලාසසම්පන්නං සීහනාදං නදති. තෙන චුත්තං – “පරිසාසු
 සීහනාදං නදතී” ති.

බ්‍රහ්මවක්කං පචත්තෙතීති එත්ථ බ්‍රහ්මන්ති සෙට්ඨං උත්තමං විසුද්ධං.
 චක්කසද්දො පනායං –

සම්පත්තියං ලක්ඛණෙ ව, රථඬ්ගෙ ඉරියාපථෙ;
 දානෙ රතනධම්මුර, චක්කාදීසු ව දිස්සති;
 ධම්මවක්කෙ ඉධ මනො, තම්පි ද්වෙධා විභාවයෙ.

“වත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, චක්කානි, යෙහි සමන්තාගතානං දෙවමනුස්සාන”න්තිආදීසු (අ. නි. 4.31) හි අයං සම්පත්තියං දිස්සති. “හෙට්ඨා පාදතලෙසු චක්කානි ජාතානි භොන්ති”ති (දී. නි. 2.35) එත්ථ ලක්ඛණෙ. “චක්කංව චහතො පද”න්ති (ධ. ප. 1) එත්ථ රථඛගෙ. “චතුචක්කං නවද්වාර”න්ති (සං. නි. 1.29) එත්ථ ඉරියාපථෙ. “දදං භුඤ්ජ මා ව පමාදො, චක්කං චත්තය කොසලාධිපා”ති (ජා. 1.7.149) එත්ථ දාතෙ. “දිබ්බං චක්කරතනං පාතුරභොසී”ති (දී. නි. 2.243) එත්ථ රතනචක්කෙ. “මයා පවත්තිතං චක්ක”න්ති (සු. නි. 562) එත්ථ ධම්මචක්කෙ. “ඉච්ඡාහතස්ස පොසස්ස, චක්කං හමති මත්ථකෙ”ති (ජා. 1.1.104; 1.5.103) එත්ථ උරචක්කෙ. “බුරපරියන්තෙන වෙපි චක්කෙනා”ති (දී. නි. 1.166) එත්ථ පහරණචක්කෙ. “අසනිවිචක්ක”න්ති (දී. නි. 3.61; සං. නි. 2.162) එත්ථ අසනිමණ්ඩලෙ. ඉධ පනායං ධම්මචක්කෙ මතො.

තං පනෙතං ධම්මචක්කං දුට්ඨං භොති පටිවෙධඤාණඤ්ච දෙසනාඤාණඤ්ච. තත්ථ පඤ්ඤාපභාවිතං අත්තනො අරියඵලාවහං පටිවෙධඤාණං, කරුණාපභාවිතං සාවකානං අරියඵලාවහං දෙසනාඤාණං. තත්ථ පටිවෙධඤාණං උප්පජ්ජමානං උප්පන්නන්ති දුට්ඨං. තඤ්ඤි අභිනික්ඛමනතො යාව අරහත්තමග්ගා උප්පජ්ජමානං නාම, ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාම. තුසිතභවනතො වා යාව බොධිපල්ලඛිකෙ අරහත්තමග්ගා උප්පජ්ජමානං නාම, ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාම. දීපඤ්ඤාදසබලතො වා පට්ඨාය යාව අරහත්තමග්ගා උප්පජ්ජමානං නාම, ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාම. දෙසනාඤාණම්පි පවත්තමානං පවත්තන්ති දුට්ඨං. තඤ්ඤි යාව අඤ්ඤාතකොණ්ඩඤ්ඤත්ථෙරස්ස අරහත්තමග්ගා පවත්තමානං නාම, ඵලක්ඛණෙ පවත්තං නාම. තත්ථ පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තරං, දෙසනාඤාණං ලොකියං. උභයම්පි පනෙතං අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං, බුද්ධානංයෙව ඔරසඤාණං. තෙන වුත්තං – “බුහ්මචක්කං පවත්තෙති”ති.

කම්මසමාදානානන්ති සමාදිශිත්වා කතානං කුසලාකුසලකම්මානං, කම්මමෙව වා කම්මසමාදානං. යානසො හෙතුසොති පච්චයතො වෙව හෙතූතො ව. තත්ථ ගතිඋපධිකාලපයොගා විපාකස්ස යානං. කම්මං හෙතු.

සබ්බත්ථගාමීනින්ති සබ්බගතිගාමීනිඤ්ච අගතිගාමීනිඤ්ච. පටිපදන්ති මග්ගං. යථාභූතං පජානාතීති බහුසුපි මනුස්සෙසු එකමෙව පාණං සාතෙන්නෙසු ඉමස්ස චෙතනා නිරයගාමීනී භවිස්සති, ඉමස්ස තිරච්ඡාන යොනිගාමීනී ඉමිනා නයෙන එකචත්ථුස්මිම්පි කුසලාකුසලචෙතනාසඤ්ඤාතානං පටිපත්තිනං අවිපරීතතො සභාවං ජානාති.

අනෙකධාතුන්ති චක්ඛුධාතුආදීහි, කාමධාතුආදීහි වා ධාතුහි බහුධාතුං. නානාධාතුන්ති තාසංයෙව ධාතුනං විලක්ඛණත්තා නානප්පකාරධාතුං. ලොකන්ති ඛන්ධායතනධාතුලොකං. යථාභූතං පජානාතීති තාසං තාසං ධාතුනං අවිපරීතතො සභාවං පටිවිජ්ඣති.

නානාධිමුත්තිකතන්ති භීතපණ්ණාදිඅධිමුත්තිහි නානාධිමුත්තිකභාවං.

පරසත්තානන්ති පධානසත්තානං. පරපුග්ගලානන්ති තතො පරෙසං භීතසත්තානං. එකත්ථමෙව වා එතං පද්දවයං වෙනෙයාවසෙන භගවතා ද්වෙධා වුත්තං. ඉධාපි භගවතා වුත්තනයෙනෙව වුත්තං. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තන්ති සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං පරභාවඤ්ච අපරභාවඤ්ච, වුද්ධිඤ්ච භානිඤ්චාති අත්ථො.

කුමාරවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තීනන්ති පයමාදීනං චතුත්තං කුමානානං, “රුපී රූපානි පස්සති” තිආදීනං (පටි. ම. 1.209) අට්ඨන්තං විමොක්ඛානං, සවිතක්කසව්වාරාදීනං තිණ්ණං සමාධිනං, පයමජ්ඣානසමාපත්තිආදීනඤ්ච නවත්තං අනුපුබ්බසමාපත්තීනං. සංකිලෙසන්ති භානභාගියධම්මං. වොදානන්ති විසෙසභාගියධම්මං. වුට්ඨානන්ති යෙන කාරණෙන කුමානාදීහි වුට්ඨහන්ති, තං කාරණං. තං පන “වොදානම්පි වුට්ඨානං, තම්භා තම්භා සමාධිම්භා වුට්ඨානම්පි වුට්ඨාන”න්ති (විහ. 828) එවං වුත්තං පගුණජ්ඣානඤ්චෙව භවභිගුඵලසමාපත්තියො ව. හෙට්ඨිමං හෙට්ඨිමඤ්ච පගුණජ්ඣානං උපරිමස්ස උපරිමස්ස පදට්ඨානං හොති, තස්මා “වොදානම්පි වුට්ඨාන”න්ති වුත්තං. භවභිගුන පන සබ්බජ්ඣානෙහි වුට්ඨානං හොති, නිරොධසමාපත්තීනො ඵලසමාපත්තියා වුට්ඨානං හොති. තං සන්ධාය “තම්භා තම්භා සමාධිම්භා වුට්ඨානම්පි වුට්ඨාන”න්ති වුත්තං.

පුබ්බෙතිවාසදිබ්බවක්ඛුආසවක්ඛයඤාණානි හෙට්ඨා පකාසිතානෙව.

තත්ථ ආසවානං ඛයාති අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං ඛයා. අනාසවන්ති ආසව්වරහිතං. වෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තින්ති එත්ථ වෙතොවචනෙන අරහත්තඵලසම්පයුත්තො සමාධි, පඤ්ඤාවචනෙන තංසම්පයුත්තා ව පඤ්ඤා වුත්තා. තත්ථ ව සමාධි රාගතො විමුත්තත්තා වෙතොවිමුත්ති, පඤ්ඤා අවිජ්ජාය විමුත්තත්තා පඤ්ඤාවිමුත්තිති වෙදිතබ්බො. වුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා – “යො භික්ඛ, භික්ඛවෙ, සමාධි, තදස්ස සමාධින්ද්‍රියං. යා භික්ඛ, භික්ඛවෙ, පඤ්ඤා, තදස්ස පඤ්ඤින්ද්‍රියං. ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, රාගවිරාගා වෙතොවිමුත්ති අවිජ්ජාවිරාගා පඤ්ඤාවිමුත්ති”ති (සං. නි. 5.516; 520). අපිචෙත්ථ සමථබලං වෙතොවිමුත්ති, විපස්සනාබලං පඤ්ඤාවිමුත්තිති වෙදිතබ්බං. දිට්ඨෙව ධම්මෙති ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ. සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වාති අධිකාය පඤ්ඤාය අත්තනායෙව පච්චක්ඛං කත්වා, අපරප්පච්චයෙන ඤත්වාති අත්ථො. උපසම්පජ්ජාති අධිගන්ත්වා, නිජ්ජාදෙත්වා වා. ඉමෙසං පන දසන්තං දසබලඤාණානං විත්ථාරො අභිධම්මෙ (විහ. 809 ආදයො) වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො.

තත්ථ පරවාදිකථා හොති – දසබලඤාණං නාම පාටියෙක්කං ඤාණං නත්ථී, සබ්බඤ්ඤාඤාඤාණස්සෙවායං පහෙදොති. න තං තථා දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤමෙව හි දසබලඤාණං, අඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤාඤාඤාණං. දසබලඤාණඤ්ච සකසකකිච්චමෙව ජානාති, සබ්බඤ්ඤාඤාඤාණං තම්පි, තතො අවසෙසම්පි ජානාති. දසබලඤාණෙසු

45. ඉදානි සබ්බලානි ලක්ඛණතො නිද්දිසිතුකාමො කෙනටියෙන සද්ධාබලන්තිආදිනා නයෙන පුච්ඡං කත්වා අස්සද්ධියෙ අකම්පියටියෙනාතිආදිනා නයෙන විස්සජ්ජනං අකාසි. තත්ථ හිරියතීතිආදි පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනා. භාවනාබලාදිසු අධිට්ඨානබලපරියන්තෙසු “තත්ථා” ති ව, “තෙනා” ති ව, “ත” න්ති ව තෙක්ඛම්මාදිකමෙව සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තෙන චිත්තං එකග්ගන්ති තෙන සමාධිනා චිත්තං එකග්ගං හොතීති වුත්තං හොති. තත්ථ ජාතෙති තත්ථ සමථෙ සම්පයොගවසෙන ජාතෙ, තස්මිං වා විපස්සනාරම්මණං හුත්වා ජාතෙ. තත්ථ සික්ඛතීති තත්ථ සෙබ්බලෙ සෙබ්බො සික්ඛතීති සෙබ්බලන්ති අත්ථො. තත්ථ සික්ඛිතත්තාති තත්ථ අසෙබ්බලෙ අසෙබ්බස්ස සික්ඛිතත්තා අසෙබ්බලං. තෙන ආසවා බිණාති තෙන ලොකියලොකුත්තරෙන ඤාණෙන ආසවා බිණාති තං ඤාණං බිණාසවබලං. ලොකියෙනාපි හි ඤාණෙන ආසවා බිණා නාම විපස්සනාය අභාවෙ ලොකුත්තරමග්ගභාවතො. එවං බිණාසවස්ස බලන්ති බිණාසවබලං. තස්ස ඉජ්ඣතීති ඉද්ධිබලන්ති තස්ස ඉද්ධිමතො ඉජ්ඣතීති ඉද්ධියෙව බලං ඉද්ධිබලං. අප්පමෙය්‍යටියෙනාති යස්මා සාවකා යානාට්ඨානාදිනි එකදෙසෙන ජානන්ති, සබ්බාකාරෙන පජානනංයෙව සන්ධාය “යථාභූතං පජානාතී” ති වුත්තං. කිඤ්චාපි තීසු විජ්ජාසු “යථාභූතං පජානාතී” ති න වුත්තං, අඤ්ඤත්ථ පන වුත්තත්තා තාසුපි වුත්තමෙව හොති. අඤ්ඤත්ථාති සෙසෙසු සත්තසු ඤාණබලෙසු ව අභිධම්මෙ (විභ. 760) ව දසසුපි බලෙසු. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං පන සබ්බථාපි සාවකෙහි අසාධාරණමෙව. තස්මා දසපි බලානි සාවකෙහි අසාධාරණාතීති. අධිමත්තටියෙන අතුලියටියෙන අප්පමෙය්‍යානි, තස්මායෙව ව “අප්පමෙය්‍යටියෙන තථාගතබල” න්ති වුත්තන්ති.

බලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සුඤ්ඤකථා

සුඤ්ඤකථාවණ්ණනා

46. ඉදානි ලොකුත්තරබලපරියොසානාය බලකථාය අනන්තරං කථිතාය ලොකුත්තරසුඤ්ඤතාපරියොසානාය සුත්තන්තපුබ්බභිගමාය සුඤ්ඤතාකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. සුත්තන්තෙ තාව අථානි වචනොපාදානෙ නිපාතො. එතෙන ආයස්මාතිආදිවචනස්ස උපාදානං කතං හොති. බොති පදපුරණත්ථෙ නිපාතො. යෙන භගවා තෙනුපසඬකමීති භූමිමත්ථෙ කරණවචනං. තස්මා යත්ථ භගවා, තත්ථ උපසඬකමීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. යෙන වා කාරණෙන භගවා දෙවමනුස්සෙහි උපසඬකමිතබ්බො, තෙනෙව කාරණෙන උපසඬකමීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. කෙන ව කාරණෙන භගවා උපසඬකමිතබ්බො? නානජ්ජකාරගුණවිසෙසාධිගමාධිජ්ජායෙන, සාදුඵලුපහොගාධිජ්ජායෙන දිජ්ජගණෙහි නිව්චළිතමහාරුක්ඛො විය, තෙන කාරණෙන උපසඬකමීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. උපසඬකමීති ව ගතොති වුත්තං හොති. උපසඬකමීත්ථාති

උපසඬකමනපරියොසානදීපනං. අථ වා එවඤ්ච ගතො තතො ආසන්නතරං යානං
භගවතො සමීපසඬකං ගන්ත්වාතිපි වුත්තං හොති.

අභිවාදෙත්වාති පඤ්චපතිට්ඨිතෙන වන්දිත්වා. ඉදානි යෙනට්ඨෙන ලොකෙ
අග්ගපුග්ගලස්ස උපට්ඨානං ආගතො, තං පුච්ඡිතුකාමො දසනබසමොධානසමුප්පලං
අඤ්ජලිං සිරසි පතිට්ඨපෙත්වා එකමන්තං නිසීදි. එකමන්තන්ති ච
භාවනාපුංසකනිද්දෙසො “විසමං වන්දිමසුරියා පරිහරන්ති” තිආදීසු (අ. නි. 4.70)
විය. තස්මා යථා නිසින්තො එකමන්තං නිසින්තො හොති, තථා නිසීදීති එවමෙත්ථ
අත්ථො දට්ඨබ්බො. භූමිමත්ථෙ වා එතං උපයොගවචනං. නිසීදීති නිසජ්ජං කප්පෙසි.
පණ්ඩිතා හි දෙවමනුස්සා ගරුට්ඨානියං උපසඬකමිත්වා ආසනකුසලතාය එකමන්තං
නිසීදන්ති, අයඤ්ච ථෙරො තෙසං අඤ්ඤතරො, තස්මා එකමන්තං නිසීදි.

කථං නිසින්තො පන එකමන්තං නිසින්තො හොතීති? ඡ නිසජ්ජදොසෙ
වජ්ජෙත්වා. සෙය්‍යාටීදං – අතිදුරං අච්චාසන්නං උපරිවාතං උන්නතජ්ජදෙසං
අතිසම්මුඛං අතිපච්ඡාති. අතිදුරෙ නිසින්තො හි සචෙ කථෙතුකාමො හොති,
උච්චාසද්දෙන කථෙතබ්බං හොති. අච්චාසන්නෙ නිසින්තො සඬ්ඝට්ඨනං කරොති.
උපරිවාතෙ නිසින්තො සරීරගන්ධෙන බාධති. උන්නතජ්ජදෙසෙ නිසින්තො
අගාරවං පකාසෙති. අතිසම්මුඛා නිසින්තො සචෙ දට්ඨුකාමො හොති, වක්ඛුනා
වක්ඛුං ආභච්ච දට්ඨබ්බං හොති. අතිපච්ඡා නිසින්තො සචෙ දට්ඨුකාමො හොති, ගීවං
පසාරෙත්වා දට්ඨබ්බං හොති. තස්මා අයමිපි එතෙ ඡ නිසජ්ජදොසෙ වජ්ජෙත්වා
නිසීදි. තෙන වුත්තං “එකමන්තං නිසීදි” ති. එතදවොචාති එතං අවොච.

සුඤ්ඤො ලොකො සුඤ්ඤො ලොකොති, හන්තෙ, වුව්චතීති ඉමස්මිං සාසනෙ
පටිපන්නෙහි තෙහි තෙහි භික්ඛූහි “සුඤ්ඤො ලොකො සුඤ්ඤො ලොකො” ති
කටීයතීති අත්ථො. තහිං තහිං තාදිසානං වචනානං බහුකත්තා තෙසං සබ්බෙසං
සඬ්ගණ්හනත්ථං ආමෙඬිතවචනං කතං. එවඤ්චි වුත්තෙ සබ්බානි තානි වචනානි
සඬ්ගහිතානි හොන්ති. කිත්තාවතානි කිත්තකෙන පරිමාණෙන. නු-ඉති සංසයන්ථෙ
නිපාතො. සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වාති “කාරකො වෙදකො
සයංවසී” ති එවං ලොකපරිකප්පිතෙන අත්තනා ව අත්තාභාවතොයෙව අත්තනො
සන්නකෙන පරික්ඛාරෙන ව සුඤ්ඤං. සබ්බං වක්ඛාදි ලොකියං ධම්මජාතං, තංයෙව
ලුප්පනපලුප්පනට්ඨෙන ලොකො නාම. යස්මා ච අත්තා ච එත්ථ නත්ථි,
අත්තනියඤ්ච එත්ථ නත්ථි, තස්මා සුඤ්ඤො ලොකොති වුව්චතීති අත්ථො.
ලොකුත්තරොපි ච ධම්මො අත්තත්තනියෙහි සුඤ්ඤො එව, පුච්ඡානුරූපෙන පන
ලොකියොව ධම්මො වුත්තො. සුඤ්ඤොති ච ධම්මො නත්ථිති වුත්තං න හොති,
තස්මිං ධම්මෙ අත්තත්තනියසාරස්ස නත්ථිභාවො වුත්තො හොති. ලොකෙ ච
“සුඤ්ඤං සරං, සුඤ්ඤො සටො” ති වුත්තෙ සරස්ස සටස්ස ච නත්ථිභාවො වුත්තො
න හොති, තස්මිං සරෙ සටෙ ච අඤ්ඤස්ස නත්ථිභාවො වුත්තො හොති. භගවතා ච
“ඉති යඤ්චි බො තත්ථ න හොති, තෙන තං සුඤ්ඤං සමනුපස්සති. යං පන තත්ථ
අවසිට්ඨං හොති, තං සන්නං ඉදමත්ථිති පජානාති” ති අයමෙව අත්ථො වුත්තො.

තථා ඤායගන්ථෙ ව සද්දගන්ථෙ ව අයමෙව අත්ථො. ඉති ඉමස්මිං සුත්තන්තෙ අනත්තලක්ඛණමෙව කථිතං.

47. සුත්තන්තනිද්දෙසෙ සුඤ්ඤසුඤ්ඤන්තිආදීනි පඤ්චවිසති මාතිකාපදානි සුඤ්ඤසම්බන්ධෙන උද්දිසිත්වා තෙසං නිද්දෙසො කතො. තත්ථ මාතිකාය තාව සුඤ්ඤසම්බාතං සුඤ්ඤං, න අඤ්ඤෙන උපපදෙන විසෙසිතන්ති සුඤ්ඤසුඤ්ඤං. අසුකන්ති අනිද්දිට්ඨත්තා චෙත්ථ සුඤ්ඤත්තමෙව වා අපෙක්ඛිත්වා නපුංසකච්චනං කතං. එවං සෙසෙසුපි. සම්බාරොයෙව සෙසසම්බාරෙහි සුඤ්ඤොති සම්බාරසුඤ්ඤං. ජරාභඩ්ගවසෙන විරූපො පරිණාමො විපරිණාමො, තෙන විපරිණාමෙන සුඤ්ඤං විපරිණාමසුඤ්ඤං. අග්ගඤ්ච තං අත්තත්තනියෙහි, සබ්බසම්බාරෙහි වා සුඤ්ඤඤ්චාති අග්ගසුඤ්ඤං. ලක්ඛණමෙව සෙසලක්ඛණෙහි සුඤ්ඤන්ති ලක්ඛණසුඤ්ඤං. නෙක්ඛම්මාදිනා වික්ඛම්භනෙන සුඤ්ඤං. වික්ඛම්භනසුඤ්ඤං. තදඛගසුඤ්ඤාදීසුපි චතුසු එසෙව නයො. අජ්ඣත්තඤ්ච තං අත්තත්තනියාදීහි සුඤ්ඤඤ්චාති අජ්ඣත්තසුඤ්ඤං. බහිද්ධා ව තං අත්තත්තනියාදීහි සුඤ්ඤඤ්චාති බහිද්ධාසුඤ්ඤං. තදුභයං අත්තත්තනියාදීහි සුඤ්ඤන්ති දුභතොසුඤ්ඤං. සමානො භාගො එතස්සාති සභාගං, සභාගඤ්ච තං අත්තත්තනියාදීහි සුඤ්ඤඤ්චාති සභාගසුඤ්ඤං, සදිසසුඤ්ඤන්ති අත්ථො. විගතං සභාගං විසභාගං, විසභාගඤ්ච තං අත්තත්තනියාදීහි සුඤ්ඤඤ්චාති විසභාගසුඤ්ඤං, විසදිසසුඤ්ඤන්ති අත්ථො. කෙසුපි පොත්ථකෙසු සභාගසුඤ්ඤං විසභාගසුඤ්ඤං නිස්සරණසුඤ්ඤානන්තරං ලිඛිතං. නෙක්ඛම්මාදිඑසනා කාමච්ඡන්දාදිනා සුඤ්ඤාති එසනාසුඤ්ඤං. පරිග්ගහසුඤ්ඤාදීසු තිසුපි එසෙව නයො. එකාරම්මණෙ පතිට්ඨිතත්තා නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවතො එකත්තඤ්ච තං නානත්තෙන සුඤ්ඤඤ්චාති එකත්තසුඤ්ඤං. තබ්බිපරිතෙන නානත්තඤ්ච තං එකත්තෙන සුඤ්ඤඤ්චාති නානත්තසුඤ්ඤං. නෙක්ඛම්මාදිබන්ති කාමච්ඡන්දාදිනා සුඤ්ඤාති බන්තිසුඤ්ඤං. අධිට්ඨානසුඤ්ඤෙ පරියොගාභනසුඤ්ඤෙ ව එසෙව නයො. පරියොගභනසුඤ්ඤන්තිපි පාඨො. සම්පජානස්සාති සම්පජඤ්ඤන සමන්තාගතස්ස පරිනිබ්බායන්තස්ස අරහතො. පචත්තපරියාදානන්ති අනුපාදාපරිනිබ්බානං. සබ්බසුඤ්ඤානන්ති සබ්බසුඤ්ඤානං. පරමත්ථසුඤ්ඤන්ති සබ්බසම්බාරාභාවතො උත්තමත්ථභූතං සුඤ්ඤං.

48. මාතිකානිද්දෙසෙ නිව්චෙන වාති භඩ්ගං අතික්කමිත්වා පචත්තමානස්ස කස්සචි නිව්චස්ස අභාවතො නිව්චෙන ව සුඤ්ඤං. ධූවෙන වාති විජ්ජමානකාලෙපි පච්චයායත්තචුත්තිතාය ථීරස්ස කස්සචි අභාවතො ධූවෙන ව සුඤ්ඤං. සස්සතෙන වාති අබ්බොච්ඡින්නස්ස සබ්බකාලෙ විජ්ජමානස්ස කස්සචි අභාවතො සස්සතෙන ව සුඤ්ඤං. අවිපරිණාමධම්මෙන වාති ජරාභඩ්ගවසෙන අවිපරිණාමපකතිකස්ස කස්සචි අභාවතො අවිපරිණාමධම්මෙන ව සුඤ්ඤං. සුත්තන්තෙ අත්තසුඤ්ඤතාය එව චුත්තායපි නිව්චසුඤ්ඤතඤ්ච සුඛසුඤ්ඤතඤ්ච දස්සෙතුං ඉධ නිව්චෙන වාතිආදීනිපි චුත්තානි. අනිව්චස්සෙව හි පිළායොගෙන දුක්ඛත්තා නිව්චසුඤ්ඤතාය චුත්තාය සුඛසුඤ්ඤතාපි චුත්තාව හොති. රූපාදයො පනෙත්ථ ඡ විසයා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි

ඡ විඤ්ඤාණානි, චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො ඡ ඵස්සා, චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනාදයො ඡ වෙදනා ඡ සඨිත්තානි වෙදිතබ්බං.

පුඤ්ඤාභිසඤ්ඤානිආදීසු පුනාති අත්තනො කාරකං, පුරෙති වස්ස අජ්ඣාසයං, පුජ්ජඤ්ච භවං නිබ්බත්තෙතීති පුඤ්ඤං, අභිසඤ්ඤානි විපාකං කට්ඨකාරුපඤ්චාති අභිසඤ්ඤානි, පුඤ්ඤං අභිසඤ්ඤානි පුඤ්ඤාභිසඤ්ඤානි. පුඤ්ඤපටිපක්ඛනො අපුඤ්ඤං අභිසඤ්ඤානි අපුඤ්ඤාභිසඤ්ඤානි. න ඉඤ්ජං අනෙඤ්ජං, අනෙඤ්ජං භවං අභිසඤ්ඤානිආනි ආනෙඤ්ජාභිසඤ්ඤානි. පුඤ්ඤාභිසඤ්ඤානි දානසීලභාවනාවසෙන පවත්තා අට්ඨ කාමාවචරකුසලවෙතනා, භාවනාවසෙනෙව පවත්තා පඤ්ච රූපාවචරකුසලවෙතනාති තෙරස වෙතනා භොන්ති, අපුඤ්ඤාභිසඤ්ඤානි පාණාතිපානාදිවසෙන පවත්තා ද්වාදස අකුසලවෙතනා, ආනෙඤ්ජාභිසඤ්ඤානි භාවනාවසෙනෙව පවත්තා වතස්සො අරූපාවචරවෙතනාති තයොපි සඤ්ඤානි ඵකුනාතිංස වෙතනා භොන්ති. කායසඤ්ඤානිආදීසු කායනො වා පවත්තො, කායස්ස වා සඤ්ඤානි කායසඤ්ඤානි. වච්ඡිකාරවිත්තසඤ්ඤානි ඵසෙව නයො. අයං තිකො කම්මායුහනක්ඛණෙ පුඤ්ඤාභිසඤ්ඤානිදිනං ද්වාරනො පවත්තිදස්සනත්ථං වුත්තො. කායවිඤ්ඤන්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා හි කායද්වාරනො පවත්තා අට්ඨ කාමාවචරකුසලවෙතනා, ද්වාදස අකුසලවෙතනා, අභිඤ්ඤාවෙතනා වාති ඵකච්ඡති වෙතනා කායසඤ්ඤානි නාම, තා ඵව ව වච්ඡිකාරන්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා වච්ඡිද්වාරනො පවත්තා වච්ඡිකාරනාම, මනොද්වාරෙ පවත්තා පන සබ්බාපි ඵකුනාතිංස වෙතනා විත්තසඤ්ඤානි නාම. අතීතා සඤ්ඤානිආදීසු සබ්බෙපි සඤ්ඤානි සකක්ඛණං පත්වා නිරුද්ධා අතීතා සඤ්ඤානි, සකක්ඛණං අජ්ජන්තා අනාගතා සඤ්ඤානි, සකක්ඛණං පත්තා පච්චුප්පන්තා සඤ්ඤානි.

විපරිණාමසුඤ්ඤානි පච්චුප්පන්තං දස්සෙත්වා තස්ස තස්ස විපරිණාමො සුඤ්ඤානි වත්තුං සක්කාති පයමං පච්චුප්පන්තධම්මා දස්සිතා. තත්ථ ජාතං රූපන්ති පච්චුප්පන්තං රූපං. සභාවෙන සුඤ්ඤානි ඵත්ථ සයං භාවො සභාවො, සයමෙව උප්පාදොති අත්ථො. සතො වා භාවො සභාවො, අත්තනොයෙව උප්පාදොති අත්ථො. පච්චයායත්තවුත්තිත්තා පච්චයං විනා සයමෙව භාවො, අත්තනො ඵව වා භාවො ඵතස්මිං නත්ථිති සභාවෙන සුඤ්ඤං, සයමෙව භාවෙන, අත්තනො ඵව වා භාවෙන සුඤ්ඤානි වුත්තං භොති. අථ වා සකස්ස භාවො සභාවො. පට්ඨිධාතුආදීසු හි අනෙකෙසු රූපාරූපධම්මෙසු ඵකෙකො ධම්මො පරං උපාදාය සකො නාම. භාවොති ව ධම්මපරියායවචනමෙතං. ඵකස්ස ව ධම්මස්ස අඤ්ඤානි භාවසඤ්ඤානි ධම්මො නත්ථි, තස්මා සකස්ස අඤ්ඤානි භාවෙන සුඤ්ඤං, සකො අඤ්ඤානි භාවෙන සුඤ්ඤානි අත්ථො. තෙන ඵකස්ස ධම්මස්ස ඵකසභාවනා වුත්තා භොති. අථ වා සභාවෙන සුඤ්ඤානි සුඤ්ඤානි සභාවෙනෙව සුඤ්ඤං. කිං වුත්තං භොති? සුඤ්ඤානි සුඤ්ඤානාය ඵව සුඤ්ඤං, න අඤ්ඤානි පරියායසුඤ්ඤානි සුඤ්ඤානි වුත්තං භොති.

සෞඛ්‍ය පන කෙටි වදෙයුතු “සකො භාවො සභාවො, තෙන සභාවෙන සුඤ්ඤ” න්ති. කිං චුත්තං හොති? භාවොති ධම්මො, සො පරං උපාදාය සපදෙන විසෙසිතො සභාවො නාම හොති. ධම්මස්ස කස්සපි අවිජ්ජමානත්තා “ජාතං රූපං සභාවෙන සුඤ්ඤ” න්ති රූපස්ස අවිජ්ජමානතා චුත්තා හොති. එවං සති “ජාතං රූප” න්තිවචනෙන විරුජ්ඣති. න හි උප්පාදරහිතං ජාතං නාම හොති. නිබ්බානඤ්ඤි උප්පාදරහිතං, තං ජාතං නාම න හොති, ජාතිජරාමරණානි ච උප්පාදරහිතානි ජාතානි නාම න හොන්ති. තෙනෙනෙත්ථ “ජාතා ජාති සභාවෙන සුඤ්ඤා, ජාතං ජරාමරණං සභාවෙන සුඤ්ඤ” න්ති එවං අනුද්ධරිත්වා හවමෙව අවසානං කත්වා නිද්දිට්ඨං. යදි උප්පාදරහිතස්සාපි “ජාත” න්තිවචනං යුජ්ජෙය්‍ය, “ජාතා ජාති, ජාතං ජරාමරණ” න්ති වත්තබ්බං හවෙය්‍ය. යස්මා උප්පාදරහිතෙසු ජාතිජරාමරණෙසු “ජාත” න්තිවචනං න චුත්තං, තස්මා “සභාවෙන සුඤ්ඤං අවිජ්ජමාන” න්ති වචනං අවිජ්ජමානස්ස උප්පාදරහිතත්තා “ජාත” න්තිවචනෙන විරුජ්ඣති. අවිජ්ජමානස්ස ච “සුඤ්ඤ” න්තිවචනං හෙට්ඨා චුත්තෙන ලොකවචනෙන ච හඟවතො වචනෙන ච ඤායසද්දගන්ථවචනෙන ච විරුජ්ඣති, අනෙකාහි ච යුත්තීහි විරුජ්ඣති, තස්මා තං වචනං කචචරම්ච ඡඩ්ඞිතබ්බං. “යං, හික්ඛවෙ, අත්ථිසම්මතං ලොකෙ පණ්ඩිතානං, අහම්පි තං අත්ථිති වදාමි. යං, හික්ඛවෙ, නත්ථිසම්මතං ලොකෙ පණ්ඩිතානං, අහම්පි තං නත්ථිති වදාමි. කිඤ්ච, හික්ඛවෙ, අත්ථිසම්මතං ලොකෙ පණ්ඩිතානං, යමහං අත්ථිති වදාමි? රූපං, හික්ඛවෙ, අනිච්චං දුක්ඛං විපරිණාමධම්මං අත්ථිසම්මතං ලොකෙ පණ්ඩිතානං, අහම්පි තං අත්ථිති වදාමි” තිආදීහි (සං. නි. 3.94) අනෙකෙහි බුද්ධවචනස්පමාණෙහි අනෙකාහි ච යුත්තීහි ධම්මා සකක්ඛණෙ විජ්ජමානා එවාති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

විගතං රූපන්ති උප්පජ්ජිත්වා හඬගං පත්වා නිරුද්ධං අතීතං රූපං. විපරිණාමඤ්ඤවෙව සුඤ්ඤඤ්ඤාති ජරාහඬගවසෙන විරූපං පරිණාමං පත්තඤ්ච වත්තමානස්සෙව විපරිණාමසබ්භාවතො අතීතස්ස විපරිණාමාභාවතො තෙන විපරිණාමෙන සුඤ්ඤඤ්ඤාති අත්ථො. ජාතා වෙදනානිආදීසුපි එසෙව නයො. ජාතිජරාමරණං පන අනිජ්ජන්තත්තා සකභාවෙන අනුපලබ්භනීයතො ඉධ න යුජ්ජති, තස්මා “ජාතා ජාති, ජාතං ජරාමරණ” න්තිආදිකෙ ද්වෙ නයෙ පභාය හවාදිකමෙව නයං පරියොසානං කත්වා යජිතං.

අග්ගන්ති අග්ගෙ හවං. සෙට්ඨන්ති අතිවිය පසංසනීයං. විසිට්ඨන්ති අතිසයභූතං. විසෙට්ඨන්තිපි පායො. තිධාපි පසත්ථං නිබ්බානං සම්මාපටිපදාය පටිපජ්ජිතබ්බතො පදං නාම. යදිදන්ති යං ඉදං. ඉදානි වත්තබ්බං නිබ්බානං නිදස්සෙති. යස්මා නිබ්බානං ආගම්ම සබ්බසම්බාරානං සමථො හොති, ඛන්ධුපධිකිලෙසුපධිඅභිසම්බාරූපධිකාමගුණුපධිසම්බාරානං උපධිනං පටිනිස්සග්ගො හොති, තණ්හානං ඛයො විරාගො නිරොධො ච හොති, තස්මා සබ්බසම්බාරසමථො සබ්බුපධිපටිනිස්සග්ගො තණ්හක්ඛයො විරාගො නිරොධොති චුච්චති. නිබ්බානන්ති සභාවලක්ඛණෙන නිගමිතං.

ලක්බණෙසු හි “තීණ්මානි, හික්බවෙ, බාලස්ස බාලලක්බණානි බාලනිමිත්තානි බාලාපදානානි. කතමානි තීණ්? ඉධ, හික්බවෙ, බාලො දුච්චිත්තිතච්චිත්ති ව හොති දුබ්භාසිතභාසි ව දුක්කටකම්මකාරී ව. ඉමානි බො, හික්බවෙ, තීණ් බාලස්ස බාලලක්බණානි බාලනිමිත්තානි බාලාපදානානි”ති (අ. නි. 3.3; ම. නි. 3.246) වුත්තං. පණ්ඩිතෙහි බාලස්ස බාලොති සල්ලක්බණතො තිවිධං බාලලක්බණං. “තීණ්මානි, හික්බවෙ, පණ්ඩිතස්ස පණ්ඩිතලක්බණානි පණ්ඩිතනිමිත්තානි පණ්ඩිතාපදානානි. කතමානි තීණ්? ඉධ, හික්බවෙ, පණ්ඩිතො සුච්චිත්තිතච්චිත්ති ව හොති සුභාසිතභාසි ව සුකතකම්මකාරී ව. ඉමානි බො, හික්බවෙ, තීණ් පණ්ඩිතස්ස පණ්ඩිතලක්බණානි පණ්ඩිතනිමිත්තානි පණ්ඩිතාපදානානි”ති (අ. නි. 3.3; ම. නි. 3.253) වුත්තං. පණ්ඩිතෙහි පණ්ඩිතස්ස පණ්ඩිතොති සල්ලක්බණතො තිවිධං පණ්ඩිතලක්බණං.

“තීණ්මානි, හික්බවෙ, සඨ්ඛතස්ස සඨ්ඛතලක්බණානි. කතමානි තීණ්? උප්පාදො පඤ්ඤායනි, වයො පඤ්ඤායනි, ධීතස්ස අඤ්ඤාපත්තං පඤ්ඤායනි. ඉමානි බො, හික්බවෙ, තීණ් සඨ්ඛතස්ස සඨ්ඛතලක්බණානි”ති (අ. නි. 3.47-48) වුත්තං. උප්පාදො එව සඨ්ඛතමිති ලක්බණන්ති සඨ්ඛතලක්බණං. එවමිතරද්වයෙපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමිනා උප්පාදක්බණෙ සෙසද්විත්තං, ධීතික්බණෙ සෙසද්විත්තං, හඨ්ගක්බණෙ ව සෙසද්විත්තං අභාවො දස්සිතො. යං පනෙත්ථ පෙය්‍යාලමුඛෙන ජාතියා ව ජරාමරණස්ස ව උප්පාදාදිලක්බණං වුත්තං, තං විපරිණාමසුඤ්ඤාය ජාතිජරාමරණානි හිත්වා හවපරියොසානස්සෙව නයස්ස වචනෙන ව උප්පාදාදීනං උප්පාදාදිඅවචනසමයෙන ව විරුජ්ඣති. ලක්බණසොතෙ පතිත්තා පන සොතපතිතං කත්වා ලිඛිතන්ති වෙදිතබ්බං. යථා ව අභිධම්මෙ (ධ. ස. 562-565) අහෙනුකච්ඡාකමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං සඨ්ගභවාරෙ ලබ්භමානම්පි ඝානඨ්ගං පඤ්චවිඤ්ඤාණසොතෙ පතිත්වා ගතන්ති න උද්ධටන්ති වුත්තං, එවම්ධාපි සොතපතිතතා වෙදිතබ්බො. අථ වා ජාතිජරාමරණචත්තානං සඨ්ඛාරානං උප්පාදාදියො “ජාතිජරාමරණං අනිච්චතො”තිආදීසු (පටි. ම. 1.73; 2.4) විය තෙසං විය කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

නෙක්බම්මෙන කාමච්ඡන්දො වික්බම්භිතො වෙව සුඤ්ඤො වාති කාමච්ඡන්දො නෙක්බම්මෙන වික්බම්භිතො වෙව නෙක්බම්මස්ස තත්ථ අභාවතො තෙනෙව වික්බම්භනසඨ්ඛාතෙන නෙක්බම්මෙන සුඤ්ඤො ව. එවං සෙසෙසුපි යොජනා කාතබ්බා. තදභිගප්පභානසමුච්ඡෙදප්පභානෙසුපි චෙත්ථ තදභිගවසෙන ව සමුච්ඡෙදවසෙන ව පහීනං දුරිකතමෙව හොතීති ඉමිනා දුරිකරණට්ඨෙන වික්බම්භනං වුත්තං.

නෙක්බම්මෙන කාමච්ඡන්දො තදභිගසුඤ්ඤොති නෙක්බම්මෙන පහීනො කාමච්ඡන්දො තෙන නෙක්බම්මසඨ්ඛාතෙන අභිගෙන සුඤ්ඤො. අථ වා යො කොච්චි කාමච්ඡන්දො නෙක්බම්මස්ස තත්ථ අභාවතො නෙක්බම්මෙන තෙන අභිගෙන සුඤ්ඤො. එවං සෙසෙසුපි යොජනා කාතබ්බා. තස්ස තස්ස අභිගස්ස තත්ථ තත්ථ අභාවමත්තෙනෙව චෙත්ථ උප්පාරප්පනාඝාතවසෙන ව විපස්සනාවසෙන ව

තදඬුගසුඤ්ඤා නිද්දිට්ඨා. පහානදීපකස්ස වචනස්ස අභාවෙන පන
 විවට්ටනානුපස්සනංයෙව පරියොසානං කත්වා විපස්සනා නිද්දිට්ඨා, චත්තාරො
 මග්ගා න නිද්දිට්ඨා. නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දො සමුච්ඡින්නො වෙව සුඤ්ඤො
 චාතිආදීසු වික්ඛම්භනෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.
 තදඬුගවික්ඛම්භනවසෙන පහිනානිපි වෙන්ථ සමුදාවාරාභාවතො සමුච්ඡින්නානි නාම
 හොන්තිති ඉමිනා පරියායෙන සමුච්ඡෙදො වුත්තො,
 තංතංසමුච්ඡෙදකිච්චසාධනවසෙන වා මග්ගසම්පයුත්තනෙක්ඛම්මාදිවසෙන
 වුත්තන්තිපි වෙදිතබ්බං. පටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණසුඤ්ඤෙසු ව ඉධ වුත්තනයෙනෙව
 අත්ථො වෙදිතබ්බො. තදඬුගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපහානෙසු පනෙත්ථ
 පටිප්පස්සද්ධිමත්තත්තං නිස්සට්මත්තත්තඤ්ච ගහෙත්වා වුත්තං. පඤ්චසුපි එතෙසු
 සුඤ්ඤෙසු නෙක්ඛම්මාදීනියෙව
 වික්ඛම්භනතදඬුගසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණනාමෙන වුත්තානි.
 අප්ප්කත්තන්ති අප්ප්කත්තභූතං. බහිද්ධාති බහිද්ධාභූතං. දුභතොසුඤ්ඤන්ති
 උභයසුඤ්ඤං. පච්චත්තාදීසුපි හි තො-ඉතිවචනං හොතියෙව.

ජ අප්ප්කත්තිකායතනාදීනි ජඅප්ප්කත්තිකායතනාදීනං භාවෙන සභාගානි. පරෙහි
 විසභාගානි. විඤ්ඤාණකායාතිආදීසු වෙන්ථ කායච්චනෙන විඤ්ඤාණාදීනියෙව
 වුත්තානි. නෙක්ඛම්මෙසනාදීසු නෙක්ඛම්මාදීනියෙව තදත්ථිකෙහි විඤ්ඤුහි
 එසියන්තිති එසනා. අථ වා පුබ්බභාගෙ නෙක්ඛම්මාදීනං එසනාපි කාමච්ඡන්දාදීහි
 සුඤ්ඤා, කිං පන නෙක්ඛම්මාදීනිතිපි වුත්තං හොති? පරිග්ගහාදීසු
 නෙක්ඛම්මාදීනියෙව පුබ්බභාගෙ එසිතානි අපරභාගෙ පරිග්ගය්හන්තිති
 පරිග්ගහොති, පරිග්ගහිතානි පත්තිවසෙන පටිලබ්භන්තිති පටිලාහොති, පටිලද්ධානි
 ඤාණවසෙන පටිවිජ්ඣියන්තිති පටිවෙධොති ව වුත්තානි. එකත්තසුඤ්ඤඤ්ච
 නානත්තසුඤ්ඤඤ්ච සකිංයෙව පුච්ඡිත්වා එකත්තසුඤ්ඤං විස්සජ්ජෙත්වා
 නානත්තසුඤ්ඤං අවිස්සජ්ජෙත්වාව සකිං නිගමනං කතං. කස්මා න විස්සජ්ජිතන්ති
 වෙ? වුත්තපරියායෙනෙවෙන්ථ යොජනා ඤායතීති න විස්සජ්ජිතන්ති වෙදිතබ්බං.
 අයං පනෙත්ථ යොජනා – නෙක්ඛම්මං එකත්තං, කාමච්ඡන්දො නානත්තං,
 කාමච්ඡන්දො නානත්තං, නෙක්ඛම්මෙකත්තෙන සුඤ්ඤන්ති. එවං සෙසෙසුපි
 යොජනා වෙදිතබ්බා.

බන්තිආදීසු නෙක්ඛම්මාදීනියෙව බමනතො රුච්චනතො බන්තිති,
 රොචිතානියෙව පවිසිත්වා තිට්ඨනතො අධිට්ඨානන්ති, පවිසිත්වා ධීතානං
 යථාරුචිමෙව සෙවනතො පරියොගාභනන්ති ව වුත්තානි. ඉධ සම්පජානොතිආදිකො
 පරමත්ථසුඤ්ඤනිද්දෙසො පරිනිබ්බානඤාණනිද්දෙසෙ වණ්ණිතොයෙව.

ඉමෙසු ව සබ්බෙසු සුඤ්ඤෙසු සඬ්ඛාරසුඤ්ඤං විපරිණාමසුඤ්ඤං
 ලක්ඛණසුඤ්ඤඤ්ච යථාවුත්තානං ධම්මානං
 අඤ්ඤමඤ්ඤඅසම්මිස්සතාදස්සනත්ථං. යත්ථ පන අකුසලපක්ඛිකානං
 කුසලපක්ඛිකෙන සුඤ්ඤා වුත්තා, තෙන අකුසලෙ ආදීනවදස්සනත්ථං. යත්ථ පන
 කුසලපක්ඛිකානං අකුසලපක්ඛිකෙන සුඤ්ඤා වුත්තා, තෙන කුසලෙ

ආනිසංසදස්සනත්ථං. යත්ථ අත්තත්තනියාදීහි සුඤ්ඤතා වුත්තා, තං සබ්බසම්බාරෙසු නිබ්බිදාපනනත්ථං. අග්ගසුඤ්ඤං පරමත්ථසුඤ්ඤඤච නිබ්බානෙ උස්සාහපනනත්ථං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

තෙසු අග්ගසුඤ්ඤඤච පරමත්ථසුඤ්ඤඤචාති ද්වෙ සුඤ්ඤාති අත්ථතො එකමෙව නිබ්බානං. අග්ගපරමත්ථවසෙන සඋපාදිසෙසඅනුපාදිසෙසවසෙන ච ද්විධා කත්වා වුත්තං. තානි ද්වෙ අත්තත්තනියසුඤ්ඤතො සම්බාරසුඤ්ඤතො ච සභාගානි. “සුඤ්ඤසුඤ්ඤං අජ්ඣත්තසුඤ්ඤං බහිද්ධාසුඤ්ඤං දුභතොසුඤ්ඤං සභාගසුඤ්ඤං විසභාගසුඤ්ඤං”න්ති ඉමානි ඡ සුඤ්ඤාති සුඤ්ඤසුඤ්ඤමෙව හොති. අජ්ඣත්තාදිභෙදතො පන ඡධා වුත්තානි. තානි ඡ ච අත්තත්තනියාදිසුඤ්ඤතො සභාගානි. සම්බාරවිපරිණාමලක්ඛණසුඤ්ඤාති, වික්ඛම්භනතද්ධගසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණසුඤ්ඤාති, එසනාපරිග්ගහපටිලාභපටිවෙධසුඤ්ඤාති, එකත්තනානත්තසුඤ්ඤාති, බන්තිඅධිට්ඨානපරියොගාහනසුඤ්ඤාති වාති සත්තරස සුඤ්ඤාති අත්තනි අවිජ්ජමානෙහි තෙහි තෙහි ධම්මෙහි සුඤ්ඤත්තා අවිජ්ජමානානං වසෙන විසුං විසුං වුත්තානි. සම්බාරවිපරිණාමලක්ඛණසුඤ්ඤාති පන ඉතරෙන ඉතරෙන අසම්මිස්සවසෙන සභාගානි, වික්ඛම්භනාදීනි පඤ්ච කුසලපක්ඛෙන සුඤ්ඤත්තා සභාගානි, එසනාදීනි චත්තාරි, බන්තිආදීනි ච තීණි අකුසලපක්ඛෙන සුඤ්ඤත්තා සභාගානි, එකත්තනානත්තසුඤ්ඤාති අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛවසෙන සභාගානි.

සබ්බෙ ධම්මා සමාසෙන, තිධා ද්වෙධා තථෙකධා;
සුඤ්ඤාති සුඤ්ඤත්ථවිදු, චණ්ණයන්තිධ සාසනෙ.

කථං? සබ්බෙ තාව ලොකියා ධම්මා ධුචසුභසුඛඅත්තවිරහිතත්තා ධුචසුභසුඛඅත්තසුඤ්ඤා. මග්ගඵලධම්මා ධුචසුඛත්තවිරහිතත්තා ධුචසුඛත්තසුඤ්ඤා. අනිච්චත්තායෙව සුඛෙන සුඤ්ඤා. අනාසවත්තා න සුභෙන සුඤ්ඤා. නිබ්බානධම්මො අත්තස්සෙව අභාවතො අත්තසුඤ්ඤො. ලොකියලොකුත්තරා පන සබ්බෙපි සම්බතා ධම්මා සත්තස්ස කස්සපි අභාවතො සත්තසුඤ්ඤා. අසම්බතො නිබ්බානධම්මො තෙසං සම්බාරානම්පි අභාවතො සම්බාරසුඤ්ඤො. සම්බතාසම්බතා පන සබ්බෙපි ධම්මා අත්තසම්බාතස්ස පුග්ගලස්ස අභාවතො අත්තසුඤ්ඤාති.

සද්ධම්මජ්ජකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ගඅට්ඨකථාය

සුඤ්ඤකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

යුගනද්ධවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ච මජ්ඣිමවග්ගස්ස අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා.

(3) පඤ්ඤාවග්ගො

1. මහාපඤ්ඤාකථා

මහාපඤ්ඤාකථාවේ ණනා

1. ඉදානි විසෙසනො පඤ්ඤාපදට්ඨානභූතාය සුඤ්ඤකථාය අනන්තරං කථිතාය පඤ්ඤාකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ ආදිතො තාව සත්තස්ස අනුපස්සනාසු එකෙකමුලකා සත්ත පඤ්ඤා පුච්ඡාපුබ්බඛගමං කත්වා නිද්දිට්ඨා, පුන සත්තානුපස්සනාමුලකා එකෙකුත්තරමුලකා ච තිස්සො පඤ්ඤා පුච්ඡං අකත්වා ච නිද්දිට්ඨා, එවමාදිතො දසපඤ්ඤාපාරිපුරී නිද්දිට්ඨා. තත්ථ අනිච්චානුපස්සනා තාව යස්මා අනිච්චතො දිට්ඨෙය්ස සඬබ්බරෙය්ස “යදනිච්චං, තං දුක්ඛං”න්ති දුක්ඛතො ච “යං දුක්ඛං, තදනත්තා”ති අනත්තතො ච ජවති, තස්මා සා භාවිතා බහුලිකතා ජවනපඤ්ඤං පරිපූරෙති. සා හි සකච්ඡයෙය්ස ජවතීති ජවනා, ජවනා ච සා පඤ්ඤා වාති ජවනපඤ්ඤා. දුක්ඛානුපස්සනා සමාධිත්ථියනිස්සිතත්තා බලවතී හුත්වා පණ්ඩි. නිබ්බිජ්ඣති පදාලෙති, තස්මා නිබ්බේධිකපඤ්ඤං පරිපූරෙති. සා හි නිබ්බිජ්ඣතීති නිබ්බේධිකා, නිබ්බේධිකා ච සා පඤ්ඤා වාති නිබ්බේධිකපඤ්ඤා. අනත්තානුපස්සනා සුඤ්ඤතාදස්සනෙන වුද්ධිජ්ජත්තියා මහත්තජ්ජත්තත්තා මහාපඤ්ඤං පරිපූරෙති. සා හි වුද්ධිජ්ජත්තත්තා මහතී ච සා පඤ්ඤා වාති මහාපඤ්ඤා. නිබ්බිදානුපස්සනා යස්මා තිස්සන්තංයෙව අනුපස්සනානං පුරිමතොපි ආසෙවනාය බලජ්ජත්තාවත්ථත්තා සබ්බසඬබ්බරෙය්ස නිබ්බිත්තසමත්ථා හුත්වා තික්ඛා හොති, තස්මා තික්ඛපඤ්ඤං පරිපූරෙති. විරාගානුපස්සනාපි යස්මා තිස්සන්තංයෙව අනුපස්සනානං පුරිමතොපි ආසෙවනාබලජ්ජත්තානං වුද්ධිකරාවත්ථත්තා සබ්බසඬබ්බරෙහි විරජ්ජනසමත්ථා හුත්වා විපුලා හොති, තස්මා විපුලපඤ්ඤං පරිපූරෙති.

නිරොධානුපස්සනාපි යස්මා තිස්සන්තංයෙව අනුපස්සනානං පුරිමතොපි ආසෙවනාබලජ්ජත්තානං වුද්ධිකරාවත්ථත්තා වයලක්ඛණවසෙන සබ්බසඬබ්බරානං නිරොධදස්සනසමත්ථා හුත්වා ගම්භීරා හොති, තස්මා ගම්භීරපඤ්ඤං පරිපූරෙති. නිරොධො හි උත්තානපඤ්ඤෙහි අලබ්භනෙය්සපතිට්ඨත්තා ගම්භීරො, තස්මිං ගම්භීරෙ ගාධජ්ජත්තා පඤ්ඤාපි ගම්භීරා. පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාපි යස්මා තිස්සන්තංයෙව අනුපස්සනානං පුරිමතොපි ආසෙවනාබලජ්ජත්තානං වුද්ධිකරාවත්ථත්තා වයලක්ඛණවසෙන සබ්බසඬබ්බරපටිනිස්සජ්ජනසමත්ථා හුත්වා අසාමන්තා හොති, වුද්ධිපරියන්තජ්ජත්තත්තා ජහි පඤ්ඤාහි දුරෙ හොතීති අත්ථො. තස්මා සයං අසාමන්තත්තා අසාමන්තපඤ්ඤං පරිපූරෙති. සා හි හෙට්ඨිමපඤ්ඤාහි දුරත්තා අසාමන්තා, අසමීපා චා පඤ්ඤාති අසාමන්තපඤ්ඤා. පණ්ඩිච්චං පරිපූරෙන්නීති පණ්ඩිතභාවං පරිපූරෙන්නි. යස්මා යථාචුත්තා සත්ත පඤ්ඤා පරිපුණ්ණා භාවෙත්වා පණ්ඩිතලක්ඛණජ්ජත්තො සිඛජ්ජත්තවුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාසඬබ්බතෙහි සඬබ්බරුපෙක්ඛානුලොමගොත්ථුඤ්ඤාණෙහි පණ්ඩිතො හුත්වා පණ්ඩිච්චෙන සමන්තාගතො හොති, තස්මා “පණ්ඩිච්චං පරිපූරෙන්නි”ති චුත්තං.

අටිය පඤ්ඤාති පණ්ඩිව්වසඬිබානාය පඤ්ඤාය සහ සබ්බා අටිය පඤ්ඤා. පුට්ඨපඤ්ඤං පරිපුරන්තීති යස්මා තෙන පණ්ඩිව්වෙන සමන්තාගතො භුත්වා සො පණ්ඩිතො ගොත්‍රභුඤ්ඤාණානන්තරං නිබ්බානං ආරම්භණං කත්වා ලොකුත්තරභාවජ්ජත්තියා ලොකියතො පුට්ඨභුතත්තා විසුංභුතත්තා පුට්ඨපඤ්ඤාතිසඬිබානං මග්ගඵලපඤ්ඤං පාපුණාති, තස්මා “අටිය පඤ්ඤා පුට්ඨපඤ්ඤං පරිපුරන්තී”ති වුත්තං.

ඉමා නව පඤ්ඤාතිආදීසු තස්සෙව කමෙන අධිගතමග්ගඵලස්ස අරියපුග්ගලස්ස පණිතලොකුත්තරධම්මොපයොගෙන පණිතචිත්තසන්තානත්තා පහට්ඨාකාරෙනෙව ව පවත්තමානචිත්තසන්තානස්ස ඵලානන්තරං ඔතිණ්ණභවධිගතො වුට්ඨිතස්ස මග්ගපච්චවෙක්ඛණා, තතො ව භවධිගං ඔතරිත්වා වුට්ඨිතස්ස ඵලපච්චවෙක්ඛණා, ඉමිනාව නයෙන පහිනකිලෙසපච්චවෙක්ඛණා, අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණා, නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණාති පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණා පවත්තන්ති. තාසු පච්චවෙක්ඛණාසු මග්ගපච්චවෙක්ඛණා ඵලපච්චවෙක්ඛණා ව පටිභානපටිසම්භිදා හොති. කථං? “යංකිඤ්චි පච්චයසම්භූතං නිබ්බානං භාසිතත්ථො විපාකො කිරියාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා අත්ථො”ති අභිධම්මෙ පාළිං අනුගන්ත්වා තදට්ඨකථායං වුත්තං. නිබ්බානස්ස ව අත්ථත්තා තදාරම්භණං මග්ගඵලඤ්ඤාණං “අත්ථෙපසු ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා”ති (විභ. 718; පටි. ම. 1.110) වචනතො අත්ථපටිසම්භිදා හොති. තස්ස අත්ථපටිසම්භිදාභූතස්ස මග්ගඵලඤ්ඤාණස්ස පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණං “ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා”ති වචනතො පටිභානපටිසම්භිදා හොති. සා ව පච්චවෙක්ඛණපඤ්ඤා භාසාකාරෙන පවත්තමානචිත්තසන්තානස්ස භාසපඤ්ඤා නාම හොති. තස්මා නව පඤ්ඤා භාසපඤ්ඤං පරිපුරන්තීති ව භාසපඤ්ඤා පටිභානපටිසම්භිදාති ව වුත්තං. සබ්බජ්ජකාරාපි පඤ්ඤා තස්ස තස්ස අත්ථස්ස පාකට්ඨකරණසඬිබානෙන පඤ්ඤාපනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන තෙන වා පකාරෙන ධම්මෙ ජානාතීති පඤ්ඤා.

තස්සාති තස්ස වුත්තජ්ජකාරස්ස අරියපුග්ගලස්ස. කරණත්ථෙ සාම්ච්චනං. අත්ථවචත්ථානතොති යථාවුත්තස්ස පඤ්චවිධස්ස අත්ථස්ස වචත්ථාපනවසෙන. වුත්තම්පි වෙනං සමණකරණීයකථායං “හෙතුඵලං නිබ්බානං වචනත්ථො අථ විපාකං කිරියාති අත්ථෙ පඤ්ච පහෙදෙ පයමන්තපහෙදගතං ඤාණං”න්ති. අධිගතා හොතීති පටිලද්ධා හොති. සායෙව පටිලාභසච්ඡිකිරියාය සච්ඡිකතා. පටිලාභඵස්සෙනෙව ඵස්සිතා පඤ්ඤාය. ධම්මවචත්ථානතොති “යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු අරියමග්ගො භාසිතං කුසලං අකුසලන්ති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ධම්මො”ති අභිධම්මෙ පාළියානුසාරෙන වුත්තානං පඤ්චන්තං ධම්මානං වචත්ථාපනවසෙන. වුත්තම්පි වෙනං සමණකරණීයකථායං “හෙතු අරියමග්ගො වචනං කුසලඤ්ච අකුසලඤ්චාති ධම්මෙ පඤ්ච පහෙදෙ දුතියන්තපහෙදගතං ඤාණං”න්ති. නිරුත්තිවචත්ථානතොති තෙසං තෙසං අත්ථධම්මානං. අනුරූපනිරුත්තීතං වචත්ථාපනවසෙන. පටිභානවචත්ථානතොති පටිභානසඬිබානානං තිණ්ණං පටිසම්භිදාඤ්ඤාණානං වචත්ථාපනවසෙන. තස්සිමාති නිගමනවචනමෙතං.

2. එවං සබ්බසංඝාතභවසෙන අනුපස්සනානං විසෙසං දස්සෙත්වා ඉදානි
 වත්ථුභෙදවසෙන දස්සෙත්තො රූපෙ අනිච්චානුපස්සනානිආදිමාහ. තං හෙට්ඨා
 චුත්තත්ථමෙව. පුන රූපාදීසුයෙව අතීතානාගතපච්චුප්පත්තවසෙන ජවනපඤ්ඤං
 දස්සෙතුකාමො කෙවලං රූපාදිවසෙන ව අතීතානාගතපච්චුප්පත්තරූපාදිවසෙන ව
 පුච්ඡං කත්වා පුච්ඡාකමෙනෙව විස්සජ්ජනං අකාසි. තත්ථ සුද්ධරූපාදිවිස්සජ්ජනෙසු
 පයමං නිද්දිට්ඨා එව පඤ්ඤා අතීතානාගතපච්චුප්පත්තමූලකෙසු සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු
 තෙසු අතීතාදීසු ජවනවසෙන ජවනපඤ්ඤානි නිද්දිට්ඨා.

3. පුන අනෙකසුත්තත්තපුබ්බංගමං පඤ්ඤාපහෙදං දස්සෙතුකාමො පයමං තාව
 සුත්තත්තෙ උද්දිසි. තත්ථ සප්පුරිසසංසෙවොති හෙට්ඨා චුත්තජ්ජකාරානං
 සප්පුරිසානං හජනං. සද්ධම්මස්සවනන්ති තෙසං සප්පුරිසානං සන්තිකෙ
 සීලාදිපටිපත්තිදීපකස්ස සද්ධම්මවචනස්ස සවනං. යොනිසොමනසිකාරොති සුතානං
 ධම්මානං අත්ථුපපරික්ඛණවසෙන උපායෙන මනසිකාරො. ධම්මානුධම්මපටිපත්තිති
 ලොකුත්තරධම්මෙ අනුගතස්ස සීලාදිපටිපදාධම්මස්ස පටිපජ්ජනං.
 පඤ්ඤාපටිලාභාය පඤ්ඤාචුද්ධියා පඤ්ඤාවෙපුල්ලාය පඤ්ඤාබාහුල්ලායාති ඉමානි
 වත්තාරි පඤ්ඤාවසෙන භාවවචනානි. සෙසානි ද්වාදස පුග්ගලවසෙන භාවවචනානි.

1. සොළසපඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා

4. සුත්තත්තනිද්දෙසෙ ඡන්තං අභිඤ්ඤාඤාණානන්ති
 ඉද්ධිවිධදිබ්බසොතවෙතොපරියපුබ්බෙනිවාසදිබ්බවක්ඛුආසවානං බයඤාණානං.
 තෙසත්තතිනං ඤාණානන්ති ඤාණකථාය නිද්දිට්ඨානං සාවකසාධාරණානං
 ඤාණානං. සත්තසත්තතිනං ඤාණානන්ති එත්ථ —

“සත්තසත්තරි වො, භික්ඛවෙ, ඤාණවත්ථුනි දෙසෙස්සාමි, තං සුණාථ
 සාධුකං මනසි කරොථ, භාසිස්සාමිති. කතමානි, භික්ඛවෙ, සත්තසත්තරි
 ඤාණවත්ථුනි? ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි
 ජරාමරණන්ති ඤාණං. අතීතමිපි අද්ධානං ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං,
 අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං, අනාගතමිපි අද්ධානං ජාතිපච්චයා
 ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. යම්පිස්ස
 තං ධම්මට්ඨිතිඤාණං, තම්පි බයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං
 නිරොධධම්මන්ති ඤාණං. භවපච්චයා ජාතීති ඤාණං...පෙ....
 උපාදානපච්චයා භවොති ඤාණං... තණ්හාපච්චයා උපාදානන්ති ඤාණං...
 වෙදනාපච්චයා තණ්හාති ඤාණං... එස්සපච්චයා වෙදනාති ඤාණං...
 සලායතනපච්චයා එස්සොති ඤාණං... නාමරූපපච්චයා සලායතනන්ති
 ඤාණං... විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති ඤාණං... සඬ්ඛාරපච්චයා
 විඤ්ඤාණන්ති ඤාණං... අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරාති ඤාණං, අසති අවිජ්ජාය
 නත්ථි සඬ්ඛාරාති ඤාණං. අතීතමිපි අද්ධානං අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරාති
 ඤාණං, අසති අවිජ්ජාය නත්ථි සඬ්ඛාරාති ඤාණං, අනාගතමිපි අද්ධානං
 අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරාති ඤාණං, අසති අවිජ්ජාය නත්ථි සඬ්ඛාරාති ඤාණං.

යම්පිස්ස තං ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං, තම්පි ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං
නිරොධධම්මන්ති ඤ්ඤාණං. ඉමානි වූච්චන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තසත්තරි
ඤ්ඤාණවත්ථුනී’’ති (සං. නි. 2.34) –

එවං භගවතා නිදානවග්ගෙ වුත්තානි සත්තසත්තරි ඤ්ඤාණානි. ‘‘ජරාමරණෙ
ඤ්ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤ්ඤාණං, ජරාමරණනිරොධෙ ඤ්ඤාණං,
ජරාමරණනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤ්ඤාණ’’න්ති (සං. නි. 2.33) ඉමිනා නයෙන
එකාදසස්ස අභිගෙස්ස වත්තාරි වත්තාරි කත්වා වුත්තානි වතුච්චන්තාරිස ඤ්ඤාණවත්ථුනි
පන ඉධ න ගභිතානි. උභයත්ථ ව ඤ්ඤාණානියෙව භිතස්සඛස්ස වත්ථුනීති
ඤ්ඤාණවත්ථුනි. ලාභොතිආදිස්ස ලාභොයෙව උපසග්ගෙන විසෙසෙත්වා පටිලාභොති
වුත්තො. පුන තස්සෙව අත්ථවිවරණවසෙන පත්ති සම්පත්තීති වුත්තං. එස්සනානි
අධිගමවසෙන ඵුසනා. සච්ඡිකිරියානි පටිලාභසච්ඡිකිරියා. උපසම්පදානි නිජ්ඣාදනා.

සත්තන්තඤ්ඤාණෙ සෙක්ඛානන්ති තිස්සො සික්ඛා සික්ඛන්තිති සෙක්ඛසඤ්ඤිතානං
සොතාපත්තිමග්ගට්ඨාදීනං සත්තන්තං. පුට්ඨජනකල්‍යාණකස්ස වානි
නිබ්බානගාමිනියා පටිපදාය යුත්තත්තා සුන්දරට්ඨෙත කල්‍යාණසඤ්ඤිතස්ස
පුට්ඨජනස්ස. වඩ්ඪිතං වඩ්ඪනං එතායානි වඩ්ඪිතවඩ්ඪනා. යථාවුත්තානං
අට්ඨන්තම්පි පඤ්ඤානං වසෙන විසෙසතො ව අරහතො පඤ්ඤාවසෙන
පඤ්ඤාචුද්ධියා. තථා පඤ්ඤාවෙසුල්ලාය. මහත්තෙ අත්ථෙ පරිග්ගණ්භානීතිආදිස්ස
පටිසම්භිද්දජන්තො අරියසාවකො අත්ථාදයො ආරම්මණකරණෙන පරිග්ගණ්භානි.
සබ්බාපි මහාපඤ්ඤා අරියසාවකානංයෙව. තස්සා ව පඤ්ඤාය විසයා හෙට්ඨා
වුත්තත්ථා එව.

පුට්ඨනානාබන්ධෙස්සතිආදිස්ස නානාසද්දො පුට්ඨසද්දස්ස අත්ථවචනං. ඤ්ඤාණං
පචත්තතිති පුට්ඨපඤ්ඤානි තෙස්ස තථාවුත්තෙස්ස බන්ධාදිස්ස ඤ්ඤාණං පචත්තතිති කත්වා
තං ඤ්ඤාණං පුට්ඨපඤ්ඤා නාමානි අත්ථො. නානාපටිච්චසමුප්පාදෙස්සති
පටිච්චසමුප්පන්නානං ධම්මානං වසෙන පටිච්චයඛහුත්තා වුත්තං.
නානාසුඤ්ඤතමනුපලබ්භෙස්සති උපලබ්භනං උපලබ්භො, ගහණන්ති අත්ථො. න
උපලබ්භො අනුපලබ්භො, අනුපලබ්භානං ඛහුත්තා ඛහුවචනෙන අනුපලබ්භා,
පඤ්චවිසතිස්සඤ්ඤතාවසෙන වා නානාසුඤ්ඤතාස්ස අත්තත්තනියාදීනං අනුපලබ්භා
නානාසුඤ්ඤතානුපලබ්භා, තෙස්ස. ‘‘නානාසුඤ්ඤතානුපලබ්භෙස්ස’’ති වත්තබ්බෙ
‘‘අදුක්ඛමසුඛා’’තිආදිස්ස (ධ. ස. නිකමානිකා 2) විය ම-කාරො පදසන්ධිවසෙන
වුත්තො. ඉමා පඤ්ච පඤ්ඤා කල්‍යාණපුට්ඨජනෙහි සාධාරණා, නානාඅත්ථාදිස්ස
පඤ්ඤා අරියානංයෙව. පුට්ඨජනසාධාරණෙ ධම්මෙති ලොකියධම්මෙ. ඉමිනා
අවසානපරියායෙන ලොකියතො පුට්ඨභූතනිබ්බානාරම්මණත්තා පුට්ඨභූතා විසුංභූතා
පඤ්ඤානි පුට්ඨපඤ්ඤා නාමානි වුත්තං හොති.

විපුලපඤ්ඤා මහාපඤ්ඤානයෙන වෙදිතබ්බා. යථාවුත්තෙ ධම්මෙ
පරිග්ගණ්භන්තස්ස ගුණමහන්තතාය තෙසං ධම්මානං පරිග්ගාහිකාය ව පඤ්ඤාය
මහන්තතා, තෙසං ධම්මානං සයමෙව මහන්තත්තා උළාරත්තා ධම්මානඤ්ඤා

පඤ්ඤාය ව විපුලතා වෙදිතබ්බා. ගම්භීරපඤ්ඤා පුට්ඨපඤ්ඤානායෙන වෙදිතබ්බා. තෙ ව ධම්මා තෙ ව අනුපලබ්භා සා ව පඤ්ඤා පකතිජනෙන අලබ්භනෙයාපතිට්ඨත්තා ගම්භීරා.

යස්ස පුග්ගලස්සාති අරියපුග්ගලස්සෙව. අඤ්ඤා කොච්ඡි පුට්ඨජනො. අභිසම්භවිතුන්ති සම්පාපුණිතුං. අනභිසම්භවතීයොති සම්පාපුණිතුං. අසක්කුණෙයො. අඤ්ඤාහීති පුට්ඨජනෙහෙව. අට්ඨමකස්සාති අරහත්තඵලට්ඨතො පට්ඨාය ගණියමානෙ අට්ඨමභූතස්ස සොතාපත්තිග්ගට්ඨස්ස. දුරෙති විජ්ජකට්ඨෙ. විදුරෙති විසෙසෙන විජ්ජකට්ඨෙ. සුච්චුරෙති සුට්ඨු විසෙසෙන විජ්ජකට්ඨෙ. න සන්තිකෙති න සමීපෙ. න සාමන්තාති න සමීපභාගෙ. ඉමානි ද්වෙ පටිසෙධසහිතානි වචනානි දුරභාවස්සෙව නියමනානි. උපාදායාති පටිච්ච. සොතාපත්තස්සාති සොතාපත්තිඵලට්ඨස්ස. එතෙනෙව තංතංග්ගපඤ්ඤා තංතංඵලපඤ්ඤාය දුරෙති චුත්තං භොති. පච්චෙකසම්බුද්ධොති උපසග්ගෙන විසෙසිතං. ඉතරද්වයං පන සුද්ධමෙව ආගතං.

5. “පච්චෙකබුද්ධස්ස සදෙවකස්ස ව ලොකස්ස පඤ්ඤා තථාගතස්ස පඤ්ඤාය දුරෙ”ති ආදීති චත්වා තමෙව දුරට්ඨං අනෙකජ්ජකාරතො දස්සෙතුකාමො පඤ්ඤාපහෙදකුසලොති ආදිමාහ. තත්ථ පඤ්ඤාපහෙදකුසලොති අත්තනො අනන්තචිකජ්ජෙ පඤ්ඤාපහෙදෙ ඡෙකො. පහින්තඤ්ඤාණොති අනන්තජ්ජෙහෙදපත්තඤ්ඤාණො. එතෙන පඤ්ඤාපහෙදකුසලත්තෙපි සති තාසං පඤ්ඤානං අනන්තහෙදත්තං දස්සෙති. අධිගතපටිසම්භිදොති පටිලද්ධඅග්ගවතුපටිසම්භිදාඤ්ඤාණො. චතුචෙසාරජ්ජජ්ජත්තොති චත්තාරි විසාරදභාවසංඛාතානි ඤාණානි පත්තො. යථාහ —

“සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ‘ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධා’ති, තත්ථ වත මං සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා දෙවො වා මාරො වා බ්‍රහ්මා වා කොච්චි වා ලොකස්මිං සහ ධම්මෙන පටිචොදෙස්සතීති නිමිත්තමෙතං, හික්ඛවෙ, න සමනුපස්සාමි, එතමහං, හික්ඛවෙ, නිමිත්තං අසමනුපස්සන්තො ඛෙමජ්ජන්තො අභයජ්ජන්තො වෙසාරජ්ජජ්ජන්තො විහරාමි. ඛිණ්ණසවස්ස තෙ පටිජානතො ‘ඉමෙ ආසවා අපරික්ඛිණා’ති, ‘යෙ ඛො පන තෙ අන්තරායිකා ධම්මා චුත්තා, තෙ පටිසෙවතො නාලං අන්තරායායා’ති, ‘යස්ස ඛො පන තෙ අත්ථාය ධම්මො දෙසිතො, සො න නියානි තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයායා’ති, තත්ථ වත මං සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා දෙවො වා මාරො වා බ්‍රහ්මා වා කොච්චි වා ලොකස්මිං සහ ධම්මෙන පටිචොදෙස්සතීති නිමිත්තමෙතං, හික්ඛවෙ, න සමනුපස්සාමි, එතමහං, හික්ඛවෙ, නිමිත්තං අසමනුපස්සන්තො ඛෙමජ්ජන්තො අභයජ්ජන්තො වෙසාරජ්ජජ්ජන්තො විහරාමි”ති (අ. නි. 4.8; ම. නි. 1.150).

දසබලබලධාරීති දස බලානි එතෙසන්ති දසබලා, දසබලානං බලානි දසබලබලානි, තානි දසබලබලානි ධාරයතීති දසබලබලධාරී, දසබලඤ්ඤාණබලධාරීති

අත්ථො. එතෙහි තිහි වචනෙහි අනන්තජ්ජහෙදානං නෙය්‍යානං පහෙදමුඛමත්තං දස්සිතං. සොයෙව පඤ්ඤාපයොගවසෙන අභිමඤ්ඤාමත්තවිද්‍යානං පුරිසාසනො. අසන්තාසට්ඨොන පුරිසසිනො. මහන්තට්ඨොන පුරිසනාගො. පජානනට්ඨොන පුරිසාපඤ්ඤො. ලොකකිච්චධුරවහනට්ඨොන පුරිසධොරස්නො.

අථ තෙජාදිකං අනන්තඤ්ඤාණතො ලද්ධං ගුණවිසෙසං දස්සෙතුකාමො තෙසං තෙජාදීනං අනන්තඤ්ඤාණමුලකභාවං දස්සෙන්නො අනන්තඤ්ඤාණොති වත්වා අනන්තතෙජොතිආදිමාහ. තත්ථ අනන්තඤ්ඤාණොති ගුණනවසෙන ව පභාවවසෙන ව අන්තවිරහිතඤ්ඤාණො. අනන්තතෙජොති වෙනෙය්‍යසන්නානෙ මොහතමවිධමනෙන අනන්තඤ්ඤාණතෙජො. අනන්තයසොති පඤ්ඤාගුණෙහෙව ලොකත්තයවිත්ථතානන්තකිත්තිසොසො. අඛිංචාති පඤ්ඤාධනසමිද්ධියා සමිද්ධො. මහද්ධනොති පඤ්ඤාධනවඩ්ඪත්තෙපි පභාවමහත්තෙන මහන්තං පඤ්ඤාධනමස්සාති මහද්ධනො. මහාධනොතිපි පායො. ධනවාති පසංසිතබ්බපඤ්ඤාධනවත්තා නිච්චයුත්තපඤ්ඤාධනවත්තා අතිසයභූතපඤ්ඤාධනවත්තා ධනවා. එතෙසුපි හි තිසු අත්ථෙසු ඉදං වචනං සද්දවිදු ඉච්ඡන්ති.

එවං පඤ්ඤාගුණෙන භගවතො අත්තසම්පත්තිසිද්ධිං දස්සෙත්වා පුන පඤ්ඤාගුණෙනෙව ලොකහිතසම්පත්තිසිද්ධිං දස්සෙන්නො නෙතාතිආදිමාහ. තත්ථ වෙනෙය්‍ය සංසාරසඤ්ඤාතහයට්ඨානතො නිබ්බානසඤ්ඤාතබ්බමට්ඨානං නෙතා. තත්ථ නයනකාලෙ එව සංවරවිනයපභානවිනයවසෙන වෙනෙය්‍ය විනෙතා. ධම්මදෙසනාකාලෙ එව සංසයවිජෙදනෙන අනුනෙතා. සංසයං ඡින්දිත්වා පඤ්ඤාපෙතබ්බං අත්ථං පඤ්ඤාපෙතා. තථා පඤ්ඤාපිතානං නිච්ඡයකරණෙන නිජ්ඣාපෙතා. තථා නිජ්ඣායිතස්ස අත්ථස්ස පටිපත්තිපයොජනවසෙන පෙක්ඛෙතා. තථාපටිපන්නෙ පටිපත්තිඵලෙන පසාදෙතා. සො හි භගවාති එත්ථ හි-කාරො අනන්තරං චුත්තස්ස අත්ථස්ස කාරණොපදෙසෙ නිපාතො. අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්ස උප්පාදෙතාති සකසන්නානෙ න උප්පන්නපුබ්බස්ස ඡඅසාධාරණඤ්ඤාණහෙතුභූතස්ස අරියමග්ගස්ස බොධිමුලෙ ලොකහිතත්ථං සකසන්නානෙ උප්පාදෙතා. අසඤ්ජාතපුබ්බස්ස සාවකපාරමිඤ්ඤාණහෙතුභූතස්ස අරියමග්ගස්ස ධම්මවක්කජ්ජවත්තනතො පභූති යාවජ්ජකාලා වෙනෙය්‍යසන්නානෙ සඤ්ජනෙතා. සාවකවෙනෙය්‍යානම්පි හි සන්නානෙ භගවතො චුත්තවචනෙනෙව අරියමග්ගස්ස සඤ්ජනනතො භගවා සඤ්ජනෙතා නාම හොති. අනක්ඛාතස්ස මග්ගස්ස අක්ඛාතාති අට්ඨධම්මසමන්තාගතානං බුද්ධභාවාය කතාහිනිභාරානං බොධිසත්තානං බුද්ධභාවාය බ්‍යාකරණං දත්වා අනක්ඛාතපුබ්බස්ස පාරමිතාමග්ගස්ස, “බුද්ධො භවිස්සති” ති බ්‍යාකරණමත්තෙනෙව වා බොධිමුලෙ උප්පජ්ජිතබ්බස්ස අරියමග්ගස්ස අක්ඛාතා. අයං නයො පච්චෙකබොධිසත්තබ්‍යාකරණෙපි ලබ්භතියෙව.

මග්ගඤ්ඤානි පච්චවෙක්ඛණාවසෙන අත්තනා උප්පාදිතඅරියමග්ගස්ස ඤාතා. මග්ගවිදුති වෙනෙය්‍යසන්තානෙ ජනෙනබ්බස්ස අරියමග්ගස්ස කුසලො. මග්ගකොවිදොති බොධිසත්තානං අක්ඛාතබ්බමග්ගෙ විචක්ඛණො. අථ වා අභිසම්බොධිපටිපත්තිමග්ගඤ්ඤා, පච්චෙකබොධිපටිපත්තිමග්ගවිදු, සාවකබොධිපටිපත්තිමග්ගකොවිදො. අථ වා “එතෙන මග්ගෙන අතංසු පුබ්බෙ, තරිස්සන්තියෙව තරන්ති ඔස”න්ති (සං. නි. 5.409) වචනතො යථායොගං අතීතානාගතපච්චුප්පන්තබුද්ධපච්චෙකබුද්ධසාවකානං මග්ගවසෙන ව සුඤ්ඤානානිමිත්තඅප්පණිහිතමග්ගවසෙන ව උග්ගභික්ඛඤ්ඤවිපඤ්චිතඤ්ඤානෙය්‍යපුග්ගලානං මග්ගවසෙන ව යථාක්කමෙනත්ථයොජනං කරොන්ති. මග්ගානුගාමී ව පනාති භගවතා ගතමග්ගානුගාමීනො හුත්වා. එත්ථ ව-සද්දො හෙතුඅත්ථෙ නිපාතො. එතෙන ව භගවතො මග්ගඋප්පාදනාදිගුණාධිගමාය හෙතු වුත්තො හොති. පන-සද්දො කතත්ථෙ නිපාතො. තෙන භගවතා කතමග්ගකරණං වුත්තං හොති. පච්ඡා සමන්තාගතාති පඨමං ගතස්ස භගවතො පච්ඡාගතසීලාදිගුණෙන සමන්තාගතා. ඉති ථෙරො “අනුප්පන්තස්ස මග්ගස්ස උප්පාදෙනා”තිආදීහි යස්මා සබ්බෙපි භගවතො සීලාදයො ගුණා අරහත්තමග්ගමෙව නිස්සාය ආගතා, තස්මා අරහත්තමග්ගමෙව නිස්සාය ගුණං කථෙසි.

ජානං ජානාතීති ජානිතබ්බං ජානාති, සබ්බඤ්ඤානාය යංකිඤ්චි පඤ්ඤාය ජානිතබ්බං නාම අත්ථී, තං සබ්බං පඤ්චනෙය්‍යපථභූතං පඤ්ඤාය ජානාතීති අත්ථො. පස්සං පස්සතීති පස්සිතබ්බං පස්සති, සබ්බදස්සාවිතාය තංයෙව නෙය්‍යපථං චක්ඛුනා දිට්ඨං විය කරොන්තො පඤ්ඤාවක්ඛුනා පස්සතීති අත්ථො. යථා වා එකච්චො විපරීතං ගණ්හන්තො ජානන්තොපි න ජානාති, පස්සන්තොපි න පස්සති, න එවං භගවා. භගවා පන යථාසභාවං ගණ්හන්තො ජානන්තො ජානාතියෙව, පස්සන්තො පස්සතියෙව. ස්වායං දස්සනපරිණායකට්ඨෙත චක්ඛුභූතො. විදිතතාදිඅත්ථෙත ඤාණභූතො. අවිපරීතසභාවට්ඨෙත වා පරියත්තිධම්මපවත්තනතො හදයෙන චින්තෙත්වා වාචාය නිව්ඡාරිතධම්මමයොති වා ධම්මභූතො. සෙට්ඨට්ඨෙත බ්‍රහ්මභූතො. අථ වා චක්ඛු විය භූතොති චක්ඛුභූතො. ඤාණං විය භූතොති ඤාණභූතො. ධම්මො විය භූතොති ධම්මභූතො. බ්‍රහ්මා විය භූතොති බ්‍රහ්මභූතො. ස්වායං ධම්මස්ස වචනතො, වත්තනතො වා වත්තා. නානප්පකාරෙහි වචනතො, වත්තනතො වා පවත්තා. අත්ථං නීහරිත්වා නීහරිත්වා නයනතො අත්ථස්ස නින්තෙතා. අමතාධිගමාය පටිපත්තිදෙසනතො, අමතප්පකාසනාය වා ධම්මදෙසනාය අමතස්ස අධිගමාපනතො අමතස්ස දාතා. ලොකුත්තරධම්මස්ස උප්පාදිතත්තා වෙනෙය්‍යානුරූපෙන යථාසුඛං ලොකුත්තරධම්මස්ස දානෙන ව, ධම්මෙසු ව ඉස්සරොති ධම්මස්සාමී. තථාගතපදං හෙට්ඨා වුත්තත්ථං.

ඉදානි “ජානං ජානාතී”තිආදීහි වුත්තං ගුණං සබ්බඤ්ඤානාය විසෙසෙත්වා දස්සෙතුකාමො සබ්බඤ්ඤාතං සාධෙත්තො නත්ථීතිආදිමාහ. එවංභූතස්ස හි තස්ස භගවතො පාරමිතාපුඤ්ඤබලප්පභාවනිප්ථන්තෙන අරහත්තමග්ගඤාණෙන

සබ්බධම්මෙසු සවාසනස්ස සම්මොහස්ස විහතත්තා අසව්ඡිකතං නාම නත්ථි.
 අසම්මොහතො සබ්බධම්මානං ඤාතත්තා අඤ්ඤාතං නාම නත්ථි. තථෙව ච
 සබ්බධම්මානං චක්ඛුනා විය ඤාණචක්ඛුනා දිට්ඨත්තා අදිට්ඨං නාම නත්ථි.
 ඤාණෙන පන පත්තත්තා අවිදිතං නාම නත්ථි. අසම්මොහසව්ඡිකිරියාය
 සව්ඡිකතත්තා අසව්ඡිකතං නාම නත්ථි. අසම්මොහපඤ්ඤාය ථුට්ඨත්තා පඤ්ඤාය
 අඵස්සිතං නාම නත්ථි. පච්චුප්පන්නන්ති පච්චුප්පන්නං කාලං වා ධම්මං වා.
 උපාදායාති ආදාය, අත්තොකත්වාති අත්ථො. ‘‘උපාදායා’’ති වචනෙනෙව
 කාලවිනිමුත්තං නිබ්බානම්පි ගහිතමෙව හොති. ‘‘අතීතා’’දිවචනානි ච
 ‘‘නත්ථි’’තිආදිවචනෙනෙව සට්ඨන්ති, ‘‘සබ්බෙ’’තිආදිවචනෙන වා. සබ්බෙ
 ධම්මාති සබ්බසංඛිතාසංඛිතධම්මපරියාදානං. සබ්බාකාරොත්තාති සබ්බධම්මෙසු
 එකෙකස්සෙව ධම්මස්ස අනිච්චාකාරාදිසබ්බාකාරපරියාදානං. ඤාණමුඛෙති
 ඤාණාභිමුඛෙ. ආපාථං ආගච්ඡන්තීති ඔසරණං උපෙන්නි. ‘‘ජානිතබ්බ’’න්තිපදං
 ‘‘නෙය්‍ය’’න්තිපදස්ස අත්ථවිචරණත්ථං චුත්තං.

අත්තත්ථො වාතිආදියු වා-සද්දො සමුච්චයත්ථො. අත්තත්ථොති අත්තනො
 අත්ථො. පරත්ථොති පරෙසං තිණ්ණං ලොකානං අත්ථො. උභයත්ථොති අත්තනො
 ච පරෙසඤ්චාති සකිංයෙව උභින්නං අත්ථො. දිට්ඨධම්මිකොති දිට්ඨධම්මෙ
 නියුත්තො, දිට්ඨධම්මප්පයොජනො වා අත්ථො. සම්පරායෙ නියුත්තො,
 සම්පරායප්පයොජනො වා සම්පරායිකො. උත්තානොතිආදියු වොහාරවසෙන
 චත්තබ්බො සුඛපතිට්ඨත්තා උත්තානො. වොහාරං අතික්කම්ත්වා චත්තබ්බො
 සුඤ්ඤතාපටිසංයුත්තො දුක්ඛපතිට්ඨත්තා ගම්භිරො. ලොකුත්තරො
 අච්චන්තතිරොක්ඛත්තා ගුළ්හො. අනිච්චතාදිකො සනාදිහි පටිච්ඡන්තත්තා
 පටිච්ඡන්තො. අප්පචුරවොහාරොන චත්තබ්බො යථාරුතං අග්ගහෙත්වා
 අධිප්පායස්ස නෙතබ්බත්තා නෙය්‍යා. පචුරවොහාරොන චත්තබ්බො වචනමත්තෙන
 අධිප්පායස්ස නීතත්තා නීතො. සුපරිසුද්ධසීලසමාධිවිපස්සනත්ථො
 තදබ්ගවික්ඛම්භනවසෙන චජ්ජවිරහිතත්තා අනච්ඡො. කිලෙසසමුච්ඡෙදනතො
 අරියමග්ගත්ථො නික්කිලෙසො. කිලෙසපටිප්පස්සද්ධත්තා අරියඵලත්ථො
 වොදානො. සංඛිතාසංඛිතෙසු අග්ගධම්මත්තා නිබ්බානං පරමත්ථො. පරිචත්තතීති
 බුද්ධඤාණස්ස විසයභාවතො අබ්භිභූතත්තා අත්තොබුද්ධඤාණෙ ඛ්‍යාපිත්වා වා
 සමත්තා වා ආලිඬගිත්වා වා විසෙසෙන වා චත්තති.

සබ්බං කායකම්මන්තිආදිහි භගවතො ඤාණමයතං දස්සෙති.
 ඤාණානුපරිචත්තතීති ඤාණං අනුපරිචත්තති, ඤාණවිරහිතං න හොතීති අත්ථො.
 අප්පටිභතන්ති නිරාවරණතං දස්සෙති. පුන සබ්බඤ්ඤතං උපමාය සාධෙතුකාමො
 යාවතකන්තිආදිමාහ. තත්ථ ජානිතබ්බන්ති නෙය්‍යං, නෙය්‍යපරියන්තො
 නෙය්‍යාවසානමස්ස අත්ථිති නෙය්‍යපරියන්තිකං. අසබ්බඤ්ඤතං පන
 නෙය්‍යාවසානමෙව නත්ථි. ඤාණපරියන්තිකෙපි එසෙව නෙය්‍යො. පුරිමයමකෙ
 චුත්තත්ථමෙව ඉමිනා යමකෙන විසෙසෙත්වා දස්සෙති, තතියයමකෙන
 පටිසෙධවසෙන නියමිත්වා දස්සෙති. එත්ථ ච නෙය්‍යං ඤාණස්ස පථත්තා

නෙයාපටො. අඤ්ඤමඤ්ඤපරියන්තට්ඨාසිනොති නෙයාඤ්ච ඤාණඤ්ච
 බෙපෙත්වා යානතො අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පරියන්තෙ යානසීලා.
 ආවජ්ජනජපට්ඨිද්ධාති මනොද්වාරාවජ්ජනායත්තා, ආවජ්ජිතානන්තරමෙව
 ජානාතීති අත්ථො. ආකච්චජපට්ඨිද්ධාති රුච්ඡායත්තා, ආවජ්ජනානන්තරං
 ජවනඤාණෙන ජානාතීති අත්ථො. ඉතරානි ද්වෙ පදානි ඉමෙසං ද්වින්තං පදානං
 යථාක්කමෙන අත්ථජපකාසනත්ථං චුත්තාති. බුද්ධො ආසයං ජානාතීති ආදීති
 ඤාණකථායං වණ්ණිකාති. මහානිද්දෙසෙ පන “භගවා ආසයං ජානාතී” ති (මහානි.
 69) ආගතං. තත්ථ “බුද්ධස්ස භගවතො” ති (මහානි. 69) ආගතට්ඨානෙ ව ඉධ
 කත්ථවි “බුද්ධස්සා” ති ආගතං.

අත්තමසොති උපරිමන්තෙන. තිමිතිමිඬගලන්ති එත්ථ තිමි නාම එකා මච්ඡජාති,
 තිමිං ගිලිතුං සමත්ථා තතො මහන්තසරීරා තිමිඬගලා නාම එකා මච්ඡජාති,
 තිමිඬගලමිපි ගිලිතුං සමත්ථා පඤ්චයොජනසතිකසරීරා තිමිතිමිඬගලා නාම එකා
 මච්ඡජාති. ඉධ ජාතිග්ගහණෙන එකච්චනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. ගරුලං
 වෙනතෙයාන්ති එත්ථ ගරුලොති ජාතිවසෙන නාමං, වෙනතෙයොති
 ගොත්තවසෙන. පදෙසෙති එකදෙසෙ. සාරිපුත්තසමාති සබ්බබුද්ධානං
 ධම්මසෙනාපතිත්ථෙරෙ ගහෙත්වා චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සෙසසාවකා හි පඤ්ඤාය
 ධම්මසෙනාපතිත්ථෙරෙන සමා නාම නත්ථී. යථාහ – “එතදග්ගං, හික්ඛවෙ, මම
 සාවකානං හික්ඛුනං මහාපඤ්ඤානං යදිදං සාරිපුත්තො” ති (අ. නි. 1.188-189).
 අට්ඨකථායඤ්ච චුත්තං –

“ලොකනාථං යපෙත්වාන, යෙ වඤ්ඤෙ සන්ති පාණිනො;
 පඤ්ඤාය සාරිපුත්තස්ස, කලං නාග්ගන්ති සොළසි” ති. (විසුද්ධි. 1.171);

එරිත්ථාති බුද්ධඤාණං සබ්බදෙවමනුස්සානමිපි පඤ්ඤං පාපුණිත්වා යානතො
 තෙසං පඤ්ඤං එරිත්ථා බ්‍යාපිත්වා තිට්ඨති. අතිසංසිත්ථාති බුද්ධඤාණං
 සබ්බදෙවමනුස්සානමිපි පඤ්ඤං අතික්කමිත්වා තෙසං අවිසයභූතමිපි සබ්බං නෙයාං
 සංසිත්ථා භඤ්ජිත්වා තිට්ඨති. මහානිද්දෙසෙ පන (මහානි. 69) “අභිභවිත්වා” ති
 පායො, මද්දිත්ථාතිපි අත්ථො. යෙපි තෙතිආදීහි එවං එරිත්ථා අතිසංසිත්ථා යානස්ස
 පච්චක්ඛකාරණං දස්සෙති. තත්ථ පණ්ඩිතාති පණ්ඩිව්වෙන සමන්තාගතා. නිපුණාති
 සණ්භසුබ්බමබුද්ධිනො සුබ්බමෙ අත්ථන්තරෙ පටිච්ඡිකුන්තසමත්ථා. කතපරජ්ජවාදාති
 ඤාතපරජ්ජවාදා වෙව පරෙහි සද්ධිං කතවාදපරිවයා ව. වාලවෙධිරූපාති
 වාලවෙධිධනුග්ගහසදිසා. වොහින්දන්තා මඤ්ඤෙ වරන්ති පඤ්ඤාගතෙන
 දිට්ඨිගතානීති වාලවෙධි විය වාලං සුබ්බමානිපි පරෙසං දිට්ඨිගමනාති අත්තතො
 පඤ්ඤාගමනෙන හින්දන්තා විය වරන්තීති අත්ථො. අථ වා “ගුථගතං
 මුත්තගතං” තිතිආදීසු (අ. නි. 9.11) විය පඤ්ඤා එව පඤ්ඤාගතාති, දිට්ඨියො එව
 දිට්ඨිගතාති.

පඤ්ඤං අභිසඬ්ඛරිත්ථාති ද්විපදමිපි තිපදමිපි චතුපදමිපි පුච්ඡං රචයිත්වා. තෙසං
 පඤ්ඤානං අතිබහුකත්තා සබ්බසඬ්ඛගතත්ථං ද්වික්ඛත්තුං චුත්තං. ගුල්භානි ව

පටිච්ඡන්තානි අත්ථජාතානීති පාඨසෙසො. තෙසං තථා විනයං දිස්වා “අත්තනා අභිසංඛතපඤ්ඤං පුච්ඡතු”ති එවං භගවතා අධිෂ්ඨෙතත්තා පඤ්ඤං පුච්ඡන්ති. අඤ්ඤෙසං පන පුච්ඡාය ඔකාසමෙව අදත්වා භගවා උපසංඝාතමන්තානං ධම්මං දෙසෙති. යථාහ –

“තෙ පඤ්ඤං අභිසංඛරොන්ති ‘ඉමං මයං පඤ්ඤං සමණං ගොතමං උපසංඝාතමිත්වා පුච්ඡස්සාම, සචෙ නො සමණො ගොතමො එවං පුට්ඨො එවං ඛ්‍යාකරිස්සති, එවමස්ස මයං වාදං ආරොපෙස්සාම. එවං චෙපි නො පුට්ඨො එවං ඛ්‍යාකරිස්සති, එවංපිස්ස මයං වාදං ආරොපෙස්සාමා’ති. තෙ යෙන සමණො ගොතමො, තෙනුපසංඝාතමන්ති, තෙ සමණො ගොතමො ධම්මියා කථාය සන්දස්සෙති සමාදායෙති සමුත්තෙජෙති සම්පහංසෙති. තෙ සමණෙන ගොතමෙන ධම්මියා කථාය සන්දස්සිතා සමාදායිතා සමුත්තෙජිතා සම්පහංසිතා න චෙව සමණං ගොතමං පඤ්ඤං පුච්ඡන්ති, කුතොස්ස වාදං ආරොපෙස්සන්ති? අඤ්ඤදත්ථු සමණස්සෙව ගොතමස්ස සාවකා සම්පජ්ජන්ති”ති (ම. නි. 1.289).

කස්මා පඤ්ඤං න පුච්ඡන්තිති චෙ? භගවා කිර පරිසමජ්ඣෙ ධම්මං දෙසෙන්නො පරිසාය අජ්ඣාසයං ඔලොකෙති. තතො පස්සති “ඉමෙ පණ්ඩිතා ගුළුහං රහස්සං පඤ්ඤං ඔවට්ටිකසාරං කත්වා ආගතා”ති. සො තෙහි අපුට්ඨොයෙව “පඤ්ඤපුච්ඡාය එත්තකා දොසා, විස්සජ්ජනෙ එත්තකා, අත්ථෙ පදෙ අක්ඛරෙ එත්තකාති ඉමෙ පඤ්ඤෙ පුච්ඡන්තො එවං පුච්ඡෙයා, විස්සජ්ජෙන්නො එවං විස්සජ්ජෙයා”ති ඉති ඔවට්ටිකසාරං කත්වා ආතීනෙ පඤ්ඤෙ ධම්මකථාය අත්තරෙ පක්ඛිපිත්වා විදංසෙති. තෙ පණ්ඩිතා “සෙය්‍යා වත නො, යෙ මයං ඉමෙ පඤ්ඤෙ න පුච්ඡමිහ. සචෙපි මයං පුච්ඡෙයාම, අජ්ජතිට්ඨිතෙ නො කත්වා සමණො ගොතමො ඛිපෙය්‍යා”ති අත්තමනා භවන්ති. අපිව බුද්ධා නාම ධම්මං දෙසෙන්නා පරිසං මෙත්තාය ඵරන්ති. මෙත්තාය ව ඵරණෙන දසබලෙසු මහාජනස්ස චිත්තං පසිදති. බුද්ධා නාම රූපග්ගජපත්තා හොන්ති දස්සනසම්පන්නා මධුරස්සරා මුදුජිවහා සුච්ඡිසිතදන්තාවරණා අමතෙන හදයං සිඤ්චන්තා විය ධම්මං කථෙන්නි. තත්‍ර තෙසං මෙත්තාඵරණෙන පසන්නචිත්තානං එවං හොති – එවරූපං අද්වේජ්ඣකථං අමොසකථං නියානිකකථං කථෙන්නෙන භගවතා සද්ධිං න සක්ඛිස්සාම පච්චනීකග්ගාහං ගණ්හිතුන්ති අත්තනො පසන්නභාවෙනෙව පඤ්ඤං න පුච්ඡන්තිති.

කථිතා විසජ්ජිතා වාති එවං තුම්හෙ පුච්ඡතාති පුච්ඡිතපඤ්ඤානං උච්චාරණෙන තෙ පඤ්ඤා භගවතා කථිතා එව හොන්ති. යථා ව තෙ විසජ්ජෙතඛිබ්බා, තථා විසජ්ජිතා එව හොන්ති. නිද්දිට්ඨිකාරණාති ඉමිනා කාරණෙන ඉමිනා හෙතුනා එවං හොතිති එවං සහෙතුකං කත්වා විසජ්ජනෙන භගවතා නිද්දිට්ඨිකාරණා එව හොන්ති තෙ පඤ්ඤා. උපක්ඛිත්තකා ව තෙ භගවතො සම්පජ්ජන්තිති තෙ ඛත්තියපණ්ඩිතාදයො භගවතො පඤ්ඤවිසජ්ජනෙනෙව භගවතො සම්පෙ ඛිත්තකා පාදඛිත්තකා සම්පජ්ජන්ති, සාවකා වා සම්පජ්ජන්ති උපාසකා වාති අත්ථො, සාවකසම්පන්නිං වා පාපුණන්ති උපාසකසම්පන්නිං වාති වුත්තං හොති. අථාති අනන්තරත්ථෙ, තෙසං

උපක්ඛිත්තකසම්පත්තිසමනන්තරමෙවානි අත්ථො. තත්ථානි තස්මිං යානෙ, තස්මිං අධිකාරෙ වා. අනිරොචනීති අනිච්ඡා ජොතෙති පකාසති. යදිදං පඤ්ඤායානි යායං භගවතො පඤ්ඤා, තාය පඤ්ඤාය භගවාච අනිරොචනීති අත්ථො. ඉතිසද්දො කාරණත්ථෙ, ඉමිනා කාරණෙන අග්ගො අසාමන්තපඤ්ඤොති අත්ථො.

6. රාගං අභිභුය්‍යතීති භූරිපඤ්ඤාති සා සා මග්ගපඤ්ඤා අත්තනා වජ්ඣං රාගං අභිභුය්‍යති අභිභවති මද්දනීති භූරිපඤ්ඤා. භූරීති හි ඵුට්ඨයො විසදත්ථො. යා ච ඵුට්ඨා, සා පටිපක්ඛං අභිභවති න අඵුට්ඨා, තස්මා භූරිපඤ්ඤාය අභිභවනත්ථො චුත්තො. අභිභවිතාති සා සා ඵලපඤ්ඤා තං තං රාගං අභිභවිතවතී මද්දිතවතීති භූරිපඤ්ඤා. අභිභවතාති වා පායො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. රාගාදීසු පන රජ්ජනලක්ඛණො රාගො. දුස්සනලක්ඛණො දොසො. මුය්භනලක්ඛණො මොහො. කුප්ඤනලක්ඛණො කොධො. උපනන්ධනලක්ඛණො උපනාහො. පුබ්බකාලං කොධො, අපරකාලං උපනාහො. පරගුණමක්ඛනලක්ඛණො මක්ඛො. යුගග්ගාහලක්ඛණො පළාසො. පරසම්පත්තිඛියනලක්ඛණො ඉස්සා. අත්තනො සම්පත්තිනිගුහණලක්ඛණං මච්ඡරියං. අත්තනා කතපාපපටිච්ඡාදනලක්ඛණො මායා. අත්තනො අවිජ්ජමානගුණප්පකාසනලක්ඛණං සායොය්‍යං. විත්තස්ස උද්ධුමානභාවලක්ඛණො ථම්මො. කරණුත්තරියලක්ඛණො සාරම්මො. උන්නතිලක්ඛණො මානො. අබ්භුන්තතිලක්ඛණො අතිමානො. මත්තභාවලක්ඛණො මදො. පඤ්චසු කාමගුණසු විත්තවොසග්ගලක්ඛණො පමාදො.

රාගො අරි, තං අරිං මද්දනීපඤ්ඤාතිආදීහි කිං චුත්තං හොති? රාගාදිකො කිලෙසො විත්තසන්තානෙ භූතො අරීති භූ-අරි, පදසන්ධිවසෙන අ-කාර ලොපං කත්වා භූරීති චුත්තො. තස්ස භූරිස්ස මද්දනී පඤ්ඤා භූරිමද්දනීපඤ්ඤාති වත්තබ්බෙ මද්දනී සද්ද ලොපං කත්වා ‘‘භූරිපඤ්ඤා’’ති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තං අරිං මද්දනීති ච තෙසං අරිතං මද්දනීති පදවිජෙදො කාතබ්බො. පට්ඨිසමායාති විත්ථතවිපුලට්ඨයෙනෙව පට්ඨිසමාය. විත්ථතායාති පජානිතබ්බෙ විසයෙ පත්ථවාය, න එකදෙසෙ වත්තමානාය. විපුලායාති ඔළාරිකභූතාය. මහානිද්දෙසෙ පන ‘‘විපුලාය විත්ථතායා’’ති (මහානි. 27) ආගතං. සමන්තාගතොති පුග්ගලො. ඉතිසද්දො කාරණත්ථෙ, ඉමිනා කාරණෙන පුග්ගලස්ස භූරිපඤ්ඤාය සමන්තාගතත්තා තස්ස පඤ්ඤා භූරිපඤ්ඤා නාමාති භූතෙ අත්ථෙ රමතීති අත්ථො. භූරිපඤ්ඤස්ස පඤ්ඤා භූරිපඤ්ඤපඤ්ඤාති වත්තබ්බෙ එකස්ස පඤ්ඤාසද්දස්ස ලොපං කත්වා ‘‘භූරිපඤ්ඤා’’ති චුත්තං. භූරිසමා පඤ්ඤාති වා භූරිපඤ්ඤා. අපිචාති අඤ්ඤපරියායදස්සනත්ථං චුත්තං. පඤ්ඤායමෙතන්ති පඤ්ඤාය එතං. අධිවචනන්ති අධිකවචනං. භූරීති භූතෙ අත්ථෙ රමතීති භූරි. මෙධාති අසනි විස සිලුවිචයෙ කිලෙසෙ මෙධති හිංසනීති මෙධා, බිජ්ජං ගහණධාරණට්ඨයෙන වා මෙධා. පරිණායිකාති යස්සුප්පජ්ජති, තං සත්තං හිතපටිපත්තියං සම්පයුත්තධම්මෙ ච යාථාචලක්ඛණපටිච්චෙධෙ ච පරිනෙතීති පරිණායිකා. ඉමෙහෙව අඤ්ඤානිපි පඤ්ඤාපරියායවචනානි චුත්තානි හොන්ති.

පඤ්ඤාබාහුල්ලන්ති පඤ්ඤා බහුලා අස්සාති පඤ්ඤාබහුලො, තස්ස භාවො පඤ්ඤාබාහුල්ලං. තඤ්ච බහුලං පවත්තමානා පඤ්ඤා එව. ඉධෙකච්චොතිආදීසු පුපුඡ්ඡනකල්‍යාණකො වා අරියො වා. පඤ්ඤා ගරුකා අස්සාති පඤ්ඤාගරුකො. පඤ්ඤා චරිතං පවත්තං අස්සාති පඤ්ඤාචරිතො. පඤ්ඤා ආසයො අස්සාති පඤ්ඤාසයො. පඤ්ඤාය අධිමුත්තොති පඤ්ඤාධිමුත්තො. පඤ්ඤා එව ධජ්ඣතා අස්සාති පඤ්ඤාධජො. පඤ්ඤා එව කෙතුභුතා අස්සාති පඤ්ඤාකෙතු. පඤ්ඤා එව අධිපති පඤ්ඤාධිපති, පඤ්ඤාධිපතිතො ආගතත්තා පඤ්ඤාධිපතෙය්‍යා. ධම්මසභාවච්චිනනං බහුලමස්සාති විවයබහුලො. නානප්පකාරෙන ධම්මසභාවච්චිනනං බහුලමස්සාති පවිවයබහුලො. පඤ්ඤාය ඔගාහෙත්වා තස්ස තස්ස ධම්මස්ස බායනං පාකටකරණං ඔක්ඛායනං, ඔක්ඛායනං බහුලමස්සාති ඔක්ඛායනබහුලො. පඤ්ඤාය තස්ස තස්ස ධම්මස්ස සම්මා පෙක්ඛණා සම්පෙක්ඛා, සම්පෙක්ඛාය අයනං පවත්තනං සම්පෙක්ඛායනං, සම්පෙක්ඛායනං ධම්මො පකති අස්සාති සම්පෙක්ඛායනධම්මො. තං තං ධම්මං විභූතං පාකටං කත්වා විහරතීති විභූතවිහාරී, විභූතො විහාරො වා අස්ස අත්ථිති විභූතවිහාරී. සා පඤ්ඤා චරිතං, ගරුකා, බහුලා අස්සාති තච්චරිතො තග්ගරුකො තබ්බහුලො. තස්සං පඤ්ඤායං නින්තො, පොණො, පබ්භාරො, අධිමුත්තොති තන්තින්තො තප්පොණො තප්පබ්භාරො තද්ධිමුත්තො. සා පඤ්ඤා අධිපති තද්ධිපති, තතො ආගතො තද්ධිපතෙය්‍යා. “පඤ්ඤාගරුකො” තිආදීති “කාමං සෙවත්තංයෙව ජානාති අයං පුග්ගලො කාමගරුකො” තිආදීසු (පටි. ම. 1.113) විය පුරිමජාතිතො පභුති චුත්තානි. “තච්චරිතො” තිආදීති ඉමිස්සා ජාතියා චුත්තානි.

සීඝ්‍රපඤ්ඤා ව ලහුපඤ්ඤා ව භාසපඤ්ඤා ව ජවනපඤ්ඤා ව ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා. ඛිප්පට්ඨෙන සීඝ්‍රපඤ්ඤා. ලහුකට්ඨෙන ලහුපඤ්ඤා. භාසබහුලට්ඨෙන භාසපඤ්ඤා. විපස්සනුපගසඬ්ඛාරෙසු ව විසඬ්ඛාරෙ ව ජවනට්ඨෙන ජවනපඤ්ඤා. සීඝ්‍රං සීඝ්‍රන්ති බහුන්තං සීලාදීනං සඬ්ඛගත්ථං ද්වික්ඛත්තුං චුත්තං. සීලානීති වාරිත්තවාරිත්තවසෙන පඤ්ඤත්තානි පාතිමොක්ඛසංවරසීලානි. ඉන්ද්‍රියසංවරන්ති වක්ඛාදීනං ඡන්තං ඉන්ද්‍රියානං රාගපටිසප්පවෙසං අකත්වා සතිකවාටෙන වාරණං ථකනං. භොජනෙ මත්තඤ්ඤුතන්ති පච්චවෙක්ඛිතපරිභොගවසෙන භොජනෙ පමාණඤ්ඤුභාවං. ජාගරියානුයොගන්ති දිවසස්ස තීසු කොට්ඨාසෙසු, රත්තියා පට්ඨමපච්ඡිමකොට්ඨාසෙසු ව ජාගරති න නිද්දායති, සමණධම්මමෙව ව කරොතීති ජාගරො, ජාගරස්ස භාවො, කම්මං වා ජාගරියං, ජාගරියස්ස අනුයොගො ජාගරියානුයොගො. තං ජාගරියානුයොගං. සීලක්ඛන්ධන්ති සෙක්ඛං අසෙක්ඛං වා සීලක්ඛන්ධං. එවමිතරෙපි ඛන්ධා වෙදිතබ්බා. පඤ්ඤාක්ඛන්ධන්ති මග්ගපඤ්ඤඤ්ච සෙක්ඛාසෙක්ඛානං ලොකියපඤ්ඤඤ්ච. විමුත්තික්ඛන්ධන්ති ඵලවිමුත්තිං. විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනක්ඛන්ධන්ති පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණං.

භාසබ්‍රහ්මලොකී මූලපදං. වෙදබ්‍රහ්මලොකී තස්සා එව පීතියා
සම්පයුත්තසොමනස්සවෙදනාවසෙන නිද්දෙසපදං. තුට්ඨිබ්‍රහ්මලොකී නාතිබ්‍රවපීතියා
තුට්ඨාකාරවසෙන. පාමොජ්ජබ්‍රහ්මලොකී බ්‍රවපීතියා පමුදිතභාවවසෙන.

7. යං කිඤ්චි රූපන්තිආදි සම්මසනඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තත්ථං. තුලයිත්වාති
කලාපසම්මසනවසෙන තුලෙන්වා. තීරයිත්වාති උදයබ්බයානුපස්සනාවසෙන
තීරයිත්වා. විභාවයිත්වාති භඩ්ගානුපස්සනාදිවසෙන පාකටං කත්වා. විභූතං කත්වාති
සඬ්ඛාරූපෙක්ඛානුලොමවසෙන ඵුටං කත්වා. තික්ඛපඤ්ඤා ලොකුත්තරා එව.
උප්පන්නන්ති සමට්ථිපස්සනාවසෙන වික්ඛම්භනතද්ධිගවසෙන පහීනම්පි
අරියමග්ගෙන අසමුහතත්තා උප්පත්තිධම්මතං අනතීතතාය අසමුහතූප්පන්නන්ති
වුච්චති, තං ඉධ අධිජ්ජෙතං. නාධිවාසෙතීති සන්තානං ආරොපෙත්වා න වාසෙති.
පජහතීති සමුච්ඡෙදවසෙන පජහති. විනොදෙතීති බිපති. බ්‍යන්තිකරොතීති
විගතන්තං කරොති. අනභාවං ගමෙතීති අනු අභාවං ගමෙති, විපස්සනානුක්කමෙන
අරියමග්ගං පත්වා සමුච්ඡෙදවසෙනෙව අභාවං ගමයතීති අත්ථො. එත්ථ ව
කාමපට්ඨංයුත්තො විතක්කො කාමචිතක්කො. “ඉමෙ සත්තා මරන්තු”ති පරෙසං
මරණපට්ඨංයුත්තො විතක්කො බ්‍යාපාදචිතක්කො. “ඉමෙ සත්තා විහිංසියන්තු”ති
පරෙසං විහිංසාපට්ඨංයුත්තො විතක්කො විහිංසාචිතක්කො. පාපකෙති ලාමකෙ.
අකුසලෙ ධම්මෙති අකොසල්ලසම්භූතෙ ධම්මෙ.

නිබ්බේධකපඤ්ඤාති නිබ්බේදාබ්‍රහ්මලස්ස පුග්ගලස්ස උප්පන්නමග්ගපඤ්ඤා එව.
උබ්බේගබ්‍රහ්මලොකී ඤාණභයවසෙන භයබ්‍රහ්මලො. උත්තාසබ්‍රහ්මලොකී
බ්‍රවභයබ්‍රහ්මලො. ඉදං පුරිමස්සෙව අත්ථවිචරණං. උක්කණ්ඨනබ්‍රහ්මලොකී
සඬ්ඛාරතො උද්ධං විසඬ්ඛාරාහිමුඛතාය උක්කණ්ඨනබ්‍රහ්මලො. අනභිරතිබ්‍රහ්මලොකී
උක්කණ්ඨනවසෙනෙව අභිරතිඅභාවං දීපෙති. ඉදානිපි තමත්ථං ද්විහි වචනෙහි
විචරති. තත්ථ බහිමුඛොති සඬ්ඛාරතො බහිභූතනිබ්බානාහිමුඛො. න රමතීති
නාභිරමති. අනිබ්බේදධපුබ්බන්ති අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අන්තං පාපෙත්වා
අනිබ්බේදධපුබ්බං. අප්පදාලිතපුබ්බන්ති තස්සෙව අත්ථවචනං, අන්තකරණෙනෙව
අපදාලිතපුබ්බන්ති අත්ථො. ලොභක්ඛන්ධන්ති ලොභරාසිං, ලොභකොට්ඨාසං වා.
ඉමාහි සොළසහි පඤ්ඤාහි සමන්තාගතොති උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙන අරභායෙව
වුත්තො. උපරි “එකො සෙක්ඛපට්ඨමිහිද්දපත්තො”ති (පටි. ම. 3.8) වුත්තත්තා
සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමිනොපි ලබ්භන්තියෙව.

2. පුග්ගලවිසෙසනිද්දෙසවණ්ණනා

8. ද්වෙ පුග්ගලාතිආදිහි පටිසම්භිද්දපත්තපුග්ගලවිසෙසපට්ඨං දස්සෙති. තත්ථ
පුබ්බයොගොති අතිතජාතීසු පටිසම්භිද්දපත්තිහෙතුභූතො පුඤ්ඤපයොගො.
තෙනාති තෙන පුබ්බයොගකාරණෙන. එවං සෙසෙසුපි. අතිරෙකො භොතීති
අතිරිත්තො භොති, අතිරෙකයොගතො වා “අතිරෙකො”ති වුත්තො. අධිකො
භොතීති අග්ගො භොති. විසෙසො භොතීති විසිට්ඨො භොති, විසෙසයොගතො වා
විසෙසො. ඤාණං පහිජ්ජතීති පටිසම්භිදාඤ්ඤාණප්පහෙදං පාපුණාති.

බහුස්සුකොති බුද්ධවචනවසෙන. දෙසනාබහුලොති ධම්මදෙසනාවසෙන. ගරුපනිස්සිකොති පඤ්ඤාය අධිකං ගරුං උපනිස්සිකො. විහාරබහුලොති විපස්සනාවිහාරබහුලො, එලසමාපත්තිවිහාරබහුලො වා. පච්චවෙක්ඛණාබහුලොති විපස්සනාවිහාරෙ සති විපස්සනාපච්චවෙක්ඛණාබහුලො, එලසමාපත්තිවිහාරෙ සති එලසමාපත්තිපච්චවෙක්ඛණාබහුලො. සෙඛපටිසම්භිදප්පත්තොති සෙඛො හුත්වා පටිසම්භිදප්පත්තො. එවං අසෙඛපටිසම්භිදප්පත්තො. සාවකපාරමිප්පත්තොති එත්ථ මහාපඤ්ඤානං අග්ගස්ස මහාසාවකස්ස සත්තසට්ඨියා සාවකඤ්ඤාණානං පාරගමනං පාරමී, සාවකස්ස පාරමී සාවකපාරමී, තං සාවකපාරමීං පත්තොති සාවකපාරමිප්පත්තො. සාවකපාරමිතාප්පත්තොති වා පායො. සත්තසට්ඨියා සාවකඤ්ඤාණානං පාලකො පූරකො ච සො මහාසාවකො පරමො, තස්ස පරමස්ස අයං සත්තසට්ඨිහෙදා ඤාණකිරියා පරමස්ස භාවො, කම්මං වාති පාරමී, තස්ස සාවකස්ස පාරමී සාවකපාරමී, තං පත්තොති සාවකපාරමිප්පත්තො. සාවකපාරමිප්පත්තොති මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරාදිකො යො කොචි සාවකො. සාවකපාරමිප්පත්තසාවකතො අතිරෙකස්ස අඤ්ඤස්ස සාවකස්ස අභාවා එකො පච්චෙකසම්බුද්ධොති ආහ. පුන පඤ්ඤාපහෙදකුසලොතිආදීහි චුත්තත්ථමෙව නිගමෙත්වා දස්සෙසීති. ඤාණකථාය යෙහුයොන අනෙකානි ඤාණානි නිද්දිට්ඨානි. පඤ්ඤාකථාය යෙහුයොන එකාපි පඤ්ඤා නානාකාරවසෙන නානාකත්වා චුත්තානි අයං විසෙසො.

මහාපඤ්ඤාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ඉද්ධිකථා

ඉද්ධිකථාවණ්ණනා

9. ඉදානි පඤ්ඤාකථාය අනන්තරං පඤ්ඤානුභාවං දස්සෙන්නෙන කථිතාය ඉද්ධිකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ පුච්ඡාසු තාව කා ඉද්ධිති සභාවපුච්ඡා. කති ඉද්ධියොති පහෙදපුච්ඡා. කති භූමියොති සම්භාරපුච්ඡා. කති පාදානි පතිට්ඨපුච්ඡා. කති පදානීති ආසන්නකාරණපුච්ඡා. කති මූලානීති ආදිකාරණපුච්ඡා. විසජ්ජනෙසු ඉජ්ඣනට්ඨෙත ඉද්ධිති නිජ්ජත්තිඅත්ථෙත පටිලාභට්ඨෙත වාති අත්ථො. යඤ්ඤි නිජ්ජජ්ජති පටිලබ්භති ච, තං ඉජ්ඣතීති වුච්චති. යථාහ – “කාමං කාමයමානස්ස, තස්ස චෙතං සම්ඤ්ඤිති” (සු. නි. 772). “නෙක්ඛම්මං ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, පටිහරතීති පාටිභාරිය” ත්තිආදි (පටි. ම. 3.32). අපරො නයො – ඉජ්ඣනට්ඨෙත ඉද්ධි, උපායසම්පදායෙන අධිවචනං. උපායසම්පදා හි ඉජ්ඣති අධිජ්ජෙතඵලජ්ජසවනතො. යථාහ – “අයං ඛො, චිත්තො ගහපති, සීලවා කල්‍යාණධම්මො, සචෙ පණ්ඩිතස්සති ‘අනාගතමද්ධානං රාජා අස්සං චක්කචත්ති’ ති. ඉජ්ඣස්සති හි සීලවතො චෙතොපණ්ඩි විසුද්ධත්තා” (සං. නි. 4.352). අපරො නයො – එතාය සත්තා ඉජ්ඣන්තීති ඉද්ධි. ඉජ්ඣන්තීති ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා භොන්තීති චුත්තං භොති.

10. දසසු ඉද්ධිසු අධිට්ඨානවසෙන නිජ්ජන්තත්තා අධිට්ඨානා ඉද්ධි.

පකතිවණ්ණවිජහනවිකාරවසෙන පවත්තත්තා විකුබ්බනා ඉද්ධි. සරිරබ්හන්තරෙ අඤ්ඤස්ස මනෝමයස්ස සරිරස්ස නිජ්ජන්තිවසෙන පවත්තත්තා මනෝමයා ඉද්ධි. ඤාණජපවත්තිතො පුබ්බෙ වා පච්ඡා වා තංබණෙ වා ඤාණානුභාවනිබ්බත්තො විසෙසො ඤාණවිජ්ජාරා ඉද්ධි. සමාධිතො පුබ්බෙ වා පච්ඡා වා තංබණෙ වා සමානුභාවනිබ්බත්තො විසෙසො සමාධිවිජ්ජාරා ඉද්ධි. චෙතොවසිජ්ජත්තානං අරියානංයෙව සම්භවතො අරියා ඉද්ධි. කම්මවිපාකවසෙන ජාතො විසෙසො කම්මවිපාකජා ඉද්ධි. පුබ්බෙ කතපුඤ්ඤස්ස ජාතො විසෙසො පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. විජ්ජාය ජාතො විසෙසො විජ්ජාමයා ඉද්ධි. තෙන තෙන සම්මාපයොගගෙන තස්ස තස්ස කම්මස්ස ඉජ්ඣානං තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣානට්ඨෙන ඉද්ධි.

ඉද්ධියා වතස්සො භූමියොති අවිසෙසෙත්වා චුත්තෙපි යථාලාභවසෙන අධිට්ඨානවිකුබ්බනමනෝමයිද්ධියා එව භූමියො, න සෙසානං. විචෙකජා භූමීති විචෙකතො වා විචෙකෙ වා ජාතා විචෙකජා භූමි. පිතිසුඛභූමීති පිතිසුඛයුත්තා භූමි. උපෙක්ඛාසුඛභූමීති තත්ත්වජ්ඣාත්තපෙක්ඛාය ව සුඛෙන ව යුත්තා භූමි. අදුක්ඛමසුඛභූමීති අදුක්ඛමසුඛවෙදනායුත්තා භූමි. තෙසු පට්ඨානියාති ඤානානි පිතිඵරණතා, තිණි ඤානානි සුඛඵරණතා, චතුත්ථජ්ඣානං චෙතොඵරණතා. එත්ථ ව පුරිමානි තිණි ඤානානි යස්මා පිතිඵරණෙන ව සුඛඵරණෙන ව සුඛසඤ්ඤඤච ලහුසඤ්ඤඤච ඔක්කමිත්වා ලහුමුදුකම්මඤ්ඤකායො හුත්වා ඉද්ධිං පාපුණාති, තස්මා ඉමිනා පරියායෙන ඉද්ධිලාභාය සංවත්තනතො සම්භාරභූමියොති වෙදිතබ්බාති. චතුත්ථජ්ඣානං පන ඉද්ධිලාභාය පකතිභූමියෙව. ඉද්ධිලාභායාති අත්තතො සත්තතො පාතූභාවවසෙන ඉද්ධිනං ලාභාය. ඉද්ධිපටිලාභායාති පරිභීනානං වා ඉද්ධිනං වීරියාරම්භවසෙන පුන ලාභාය, උපසග්ගවසෙන වා පදං වඩ්ඪිතං. ඉද්ධිවිකුබ්බනතායාති ඉද්ධියා විවිධකරණභාවාය. ඉද්ධිවිසචිතායාති විවිධං විසෙසං සවති ජනෙති පවත්තෙතිති විසථි, විවිධං සවනං වා අස්ස අත්ථිති විසථි, තස්ස භාවො විසචිතා. තස්සා විසචිතාය, ඉද්ධියා විවිධවිසෙසපවත්තනභාවායාති අත්ථො. ඉද්ධිවිසිභාවායාති ඉද්ධියා ඉස්සරභාවාය. ඉද්ධිවෙසාරජ්ජායාති ඉද්ධිවිසාරදභාවාය. ඉද්ධිපාදා ඤාණකථායං චුත්තත්ථා.

ඡන්දං චෙ භික්ඛු නිස්සායාති යදි භික්ඛු ඡන්දං නිස්සාය ඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා. ලහති සමාධිත්ති සමාධිං පටිලහති නිබ්බත්තෙති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ ඡන්දවීරියවිත්තවීමංසා චත්තාරි පදානි, තංසම්පයුත්තා චත්තාරො සමාධි චත්තාරි පදානීති එවං අට්ඨ පදානි. යස්මා පන ඉද්ධිමුප්පාදෙතුකාමනාඡන්දො සමාධිනා එකතො නියුත්තොව ඉද්ධිලාභාය සංවත්තති, තථා වීරියාදයො, තස්මා ඉමානි අට්ඨ පදානි චුත්තානීති වෙදිතබ්බාති.

යං තං භගවතා අභිඤ්ඤා උප්පාදෙතුකාමස්ස යොගිතො කත්තබ්බයොගවිධිං දස්සෙන්නෙන “සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ පරිසුද්ධෙ පරියොදාතෙ අනඛගණෙ විගතුපක්කිලෙසෙ මුදුභූතෙ කම්මනියෙ ධීතෙ ආනෙඤ්ජජ්ජත්තෙ”ති (දී. නි. 1.238) චිත්තස්ස ආනෙඤ්ජං චුත්තං, තං ථෙරො සොළසධා දස්සෙන්නො

සොළසමුලානීතිආදිමාහ. තත්ථ අනොනතන්ති කොසජ්ජවසෙන අනොනතං,
අසල්ලීනන්ති අත්ථො. අනුන්තතන්ති උද්ධවිවසෙන උද්ධං න ආරුල්භං,
අනුද්ධතන්ති අත්ථො. අනභිනතන්ති ලොභවසෙන න අභිනතං, අනල්ලීනන්ති
අත්ථො. අභිකාමතාය නතං අභිනතන්ති, ඉදං තාදිසං න භොතීති වුත්තං භොති.
රාගෙති සඬ්ඛාරවත්ථුකෙන ලොභෙන. අනපනතන්ති දොසවසෙන න අපනතං, න
සට්ඨනන්ති අත්ථො. “නතං නතී”ති අත්ථතො එකං. අපගනනතන්ති අපනතං, ඉදං
තාදිසං න භොතීති වුත්තං භොති. අනිස්සිතන්ති අනත්තතො දිට්ඨත්තා දිට්ඨිවසෙන
“අත්තා”ති වා “අත්තනිය”න්ති වා කිඤ්චි න නිස්සිතං. අප්පට්ඨද්ධන්ති
පච්චුපකාරාසාවසෙන නප්පට්ඨද්ධං. ඡන්දරාගෙති සත්තවත්ථුකෙන ලොභෙන.
විජ්ජමුත්තන්ති වික්ඛම්භනවිමුත්තිවසෙන කාමරාගතො විජ්ජමුත්තං. අථ වා
පඤ්චවිමුත්තිවසෙන කාමරාගතො විජ්ජමුත්තං. අථ වා පඤ්චවිමුත්තිවසෙන තතො
තතො පටිපක්ඛතො විජ්ජමුත්තං. ඉදං පුට්ඨජ්ජනසෙධාසෙධානම්පි අභිඤ්ඤාය
උප්පාදනතො නිරොධසමාපත්තිඤ්ජාණෙ “සොළසහි ඤාණවරියාහි”ති (පටි. ම.
1.84) වුත්තනයෙන උක්කට්ඨපරිච්ඡේදෙන වුත්තං, යථාලාභවසෙන පන
ගහෙතඛිබ්බං. කාමරාගෙති මෙටුනරාගෙන. විසඤ්ඤාත්තන්ති වික්ඛම්භනතො
සෙසකිලෙසෙහි විසංයුත්තං, උක්කට්ඨනයෙන සමුච්ඡේදතො වා විජ්ජයුත්තං.
කිලෙසෙහි සෙසකිලෙසෙන. විමරියාදිකතන්ති වික්ඛම්භිතඛිබ්බමරියාදවසෙන
විගතකිලෙසමරියාදං කතං, තෙන තෙන මග්ගෙන පහාතඛිබ්බමරියාදවසෙන වා
විගතකිලෙසමරියාදං කතං. කිලෙසමරියාදෙති තෙන තෙන පභීනෙන
කිලෙසමරියාදෙන. ලිඬිගවිපල්ලාසො චෙත්ථ දට්ඨඛිබ්බො. එකත්තගතන්ති
එකාරම්මණගතං. නානත්තකිලෙසෙහිති නානාරම්මණෙ පවත්තමානෙහි
කිලෙසෙහි. ඉදං ආරම්මණමපෙක්ඛිත්වා වුත්තං, “අනොනත”න්තිආදි පන
කිලෙසෙ එව අපෙක්ඛිත්වා. ඔභාසගතන්ති පඤ්ඤාය විසදප්පවත්තිවසෙන
පඤ්ඤාභාසං ගතං. අවිජ්ජන්ධකාරෙති බලවඅවිජ්ජාය. චතස්සො ව භූමියො
සොළස ව මූලානි ඉද්ධියා පුබ්බභාගවසෙන වුත්තානි, චත්තාරො ව පාදා අට්ඨ ව
පදානි පුබ්බභාගවසෙන ව සම්පයොගවසෙන ව වුත්තානීති.

10. එවං ඉද්ධියා භූමිපාදපදමූලභූතෙ ධම්මෙ දස්සෙත්වා ඉදානි තා ඉද්ධියො
දස්සෙත්තො කතමා අධිට්ඨානා ඉද්ධීතිආදිමාහ. තත්ථ උද්දෙසපදානං අත්ථො
ඉද්ධිවිධඤ්ජාණනිද්දෙසෙ වුත්තොයෙව. ඉධ භික්ඛුති ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛු. තෙන
සබ්බපකාරවසෙන ඉද්ධිවිධකාරකස්ස අඤ්ඤත්ථ අභාවං දීපෙති. ඉමෙසං ද්වින්තං
පදානං නිද්දෙසො හෙට්ඨා වුත්තත්ථො. තෙනෙව ව ඉද්ධියා භූමිපාදපදමූලභූතෙහි
ධම්මෙහි සමන්තාගතො විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.365-366) වුත්තෙහි වුද්දසහි
පන්තරසහි වා ආකාරෙහි පරිදම්භවිත්තතා ව
ඡන්දාදිඑකෙකාධිපතිසමාපජ්ජනවසෙන ආවජ්ජනාදිවසිභාවවසෙන ව
මුදුකම්මඤ්ඤකතවිත්තතා ව වුත්තා භොති. බලවපුබ්බයොගසම්පත්තො
පුබ්බයොගසම්පත්තියා අරහත්තපටිලාභෙනෙව පටිලද්ධාභිඤ්ඤාදිගුණො භික්ඛු
භූමිආදීහි ධම්මෙහි සමන්තාගතො භොතීති කත්වා සොපි වුත්තොව භොති.

බහුකං ආවජ්ජති පථවිකසිණාරම්මණං අභිඤ්ඤාපාදකං චතුත්ථජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සචෙ සතං ඉච්ඡති, “සතං භොමි, සතං භොමි” ති පරිකම්මකරණචසෙන ආවජ්ජති. ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨානීති එවං පරිකම්මං කත්වා අභිඤ්ඤාඤාණෙන අධිට්ඨානී. එත්ථ පරිකම්මං කත්වා පුන පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනං න වුත්තං. කිඤ්වාපි න වුත්තං, අථ බො අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.386) “ආවජ්ජති පරිකම්මචසෙනෙව වුත්තං, ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨානීති අභිඤ්ඤාඤාණචසෙන වුත්තං, තස්මා බහුකං ආවජ්ජති, තතො තෙසං පරිකම්මචිත්තානං අවසානෙ සමාපජ්ජති, සමාපත්තිතො වුට්ඨහිත්වා පුන ‘බහුකො භොමි’ ති ආවජ්ජිත්වා තතො පරං පවත්තානං තිණ්ණං චතුත්තං වා පුබ්බභාගචිත්තානං අනන්තරා උප්පන්නෙන සන්තිට්ඨාපනචසෙන අධිට්ඨානන්ති උද්ධනාමෙන එකෙනෙව අභිඤ්ඤාඤාණෙන අධිට්ඨානීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො” ති වුත්තත්තා එවමෙව දට්ඨබ්බං. යථා “භුඤ්ජිත්වා සයති” ති වුත්තෙ පානීයං අපිචිත්වා හත්ථධොවනාදීනි අකත්වා භුත්තානන්තරමෙව සයතීති අත්ථො න භොතීති අන්තරා සන්තෙසුපි අඤ්ඤෙසු කිච්චෙසු “භුත්වා සයති” ති වුවචති, එවම්ධාපිති දට්ඨබ්බං. පයමං පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනම්පි හි පාළියං අවුත්තමෙවාති. තෙන පන අධිට්ඨානඤාණෙන සහෙව සතං භොති. සහස්සෙපි සතසහස්සෙපි එසෙව නයො. සචෙ එවං න ඉජ්ඣති, පුන පරිකම්මං කත්වා දුතියම්පි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨානබ්බං. සංයුත්තට්ඨකථායඤ්ඤි “එකචාරං ද්විචාරං සමාපජ්ජිතුං වට්ටති” ති වුත්තං. තත්ථ පාදකජ්ඣානචිත්තං නිමිත්තාරම්මණං, පරිකම්මචිත්තානි සතාරම්මණානි වා සහස්සාරම්මණානි වා. තානි ච බො චණ්ණචසෙන, න පණ්ණත්තිචසෙන. අධිට්ඨානචිත්තම්පි තථෙව සතාරම්මණං වා සහස්සාරම්මණං වා. තං පුබ්බෙ වුත්තඅප්පනාචිත්තම්ව ගොත්‍රභුඅනන්තරං එකමෙව උප්පජ්ජති රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං.

යථායස්මා වුළපන්ථකො එකොපි හුත්වා බහුධා භොතීති බහුධාභාවස්ස කායසක්ඛිදස්සනත්ථං වුත්තං. චත්තමානචචනං පනෙත්ථ ථෙරස්ස තථාකරණපකතිකත්තා තස්ස ධර්මානකාලත්තා ච කතන්ති වෙදිතබ්බං. එකො භොතීති වාරෙපි එසෙව නයො.

තත්‍රිදං චත්ථු (විසුද්ධි. 2.386) – තෙ ද්වෙ භාතරො කිර ථෙරා පන්ථෙ ජාතත්තා “පන්ථකා” ති නාමං ලභිංසු. තෙසු ජෙට්ඨො මහාපන්ථකො පබ්බජිත්වා සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණි. සො අරහා හුත්වා වුළපන්ථකං පබ්බාජෙත්වා –

“පදුමං යථා කොකනදං සුගන්ධං, පාතො සියා ඵුල්ලමචිතගන්ධං;
අඬ්ඨිරිසං පස්ස විරොචමානං, තපන්තමාදිච්චිවත්තලික්ඛෙ” ති. (අ. නි. 5.195; සං. නි. 1.123) –

ඉමං ගාථං අදාසි. සො තං චතුහි මාසෙහි පගුණං කාතුං නාසක්ඛි. අථ නං ථෙරො “අභබ්බො ත්වං ඉමස්මිං සාසනෙ, නික්ඛම ඉතො” ති ආහ. තස්මිඤ්ච කාලෙ ථෙරො හත්තුද්දෙසකො භොති. ජීවකො කොමාරභවිටො බහුං

මාලාගන්ධවිලෙපනං ආදාය අත්තනො අමිබවනං ගන්ත්වා සත්ථාරං සුපෙත්වා
 ධම්මං සුත්වා දසබලං වන්දිත්වා ථෙරං උපසඬකමිත්වා “ස්වෙ, හත්තෙ,
 බුද්ධස්පමුඛානි පඤ්ච භික්ඛුසතානි ආදාය අමිභාකං නිවෙසනෙ භික්ඛං ගණ්හථා”ති
 ආහ. ථෙරොපි “යපෙත්වා වුළපන්ථකං සෙසානං අධිවාසෙමි”ති ආහ. තං සුත්වා
 වුළපන්ථකො භියොයාසො මත්තාය දොමනස්සප්පත්තො හුත්වා පුනදිවසෙ පාතොව
 විහාරා නික්ඛමිත්වා සාසනෙ සාපෙක්ඛතාය විහාරද්වාරකොට්ඨකෙ රොදමානො
 අට්ඨාසි.

හගවා තස්ස උපනිස්සයං දිස්වා තං උපසඬකමිත්වා “කස්මා රොදසි”ති ආහ.
 සො තං පවත්තිං ආවික්ඛි. හගවා “න සප්ඤ්ඤායං කාතුං අසක්කොන්තො මම
 සාසනෙ අහබ්බො නාම හොති, මා සොච්චි, පන්ථකා”ති වක්කචිත්තතලෙන පාණිනා
 තස්ස සිසං පරාමසිත්වා තං බාහායං ගහෙත්වා විහාරං පවිසිත්වා ගන්ධකුට්පමුඛෙ
 නිසිදාපෙත්වා ඉද්ධියා අභිසඬ්ඛනං පරිසුද්ධං පිලොතිකඛණ්ඩං “ඉමං පිලොතිකං
 ‘රජොහරණං රජොහරණ’න්ති හත්ථෙත පරිමජ්ජන්තො නිසිද, පන්ථකා”ති වත්වා
 තස්ස පිලොතිකඛණ්ඩං දත්වා කාලෙ ආරොචිතෙ භික්ඛුසඬ්ඛපරිවුතො ජීවකස්ස
 ගෙහං ගන්ත්වා පඤ්ඤත්තාසනෙ නිසිදි. තස්ස තං පිලොතිකඛණ්ඩං
 තථාපරිමජ්ජන්තස්ස කිලිට්ඨං හුත්වා කමෙන කාලවණ්ණං අහොසි. සො “ඉදං
 පරිසුද්ධං පිලොතිකඛණ්ඩං, නත්ථෙත්ථ දොසො, අත්තභාවං නිස්සාය පනායං
 දොසො”ති සඤ්ඤං පටිලභිත්වා පඤ්චසු ඛන්ධෙසු ඤාණං ඔතාරත්වා විපස්සනං
 වඩ්ඪෙසි. අපස්ස හගවා ඔභාසං විස්සජ්ජෙත්වා පුරතො නිසින්තො විය
 පඤ්ඤායමානරූපො හුත්වා ඉමා ඔභාසගාථා අභාසි –

“රාගො රජො න ච පන රෙණු වුව්චති, රාගස්සෙතං අධිවචනං රජොති;
 එතං රජං විජ්ජහිත්ථ භික්ඛවො, විහරන්ති තෙ විගතරජස්ස සාසනෙ.

“දොසො...පෙ.... සාසනෙ.

“මොහො රජො න ච පන රෙණු වුව්චති, මොහස්සෙතං අධිවචනං රජොති;
 එතං රජං විජ්ජහිත්ථ භික්ඛවො, විහරන්ති තෙ විගතරජස්ස සාසනෙ.
 (මහානි. 209);

“අධිවෙතසො අප්පමජ්ජන්තො, මුනිනො මොනපථෙසු සික්ඛන්තො;
 සොකා න භවන්ති තාදිනො, උපසන්තස්ස සදා සතීමනො”ති. (උදා. 37);

ගාථාපරියොසානෙ ථෙරො සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණි. සො
 මනොමයජ්ඣානලාභී හුත්වා එකො හුත්වා බහුධා, බහුධා හුත්වා එකො භවිතුං
 සමත්ථො අහොසි. අරහත්තමග්ගෙනෙවස්ස තීණි පිටකානි ඡ ව අභිඤ්ඤා ආගමිංසු.

ජීවකොපි බො දසබලස්ස දක්ඛිණොදකං උපනාමෙසි. සත්ථා පත්තං හත්ථෙත
 පිදහිත්වා “කිං හත්තෙ”ති පුට්ඨො “විහාරෙ එකො භික්ඛු අත්ථි, ජීවකා”ති ආහ.
 සො පුරිසං පෙසෙසි “ගච්ඡ අය්‍යං ගහෙත්වා සිසං එහි”ති. වුළපන්ථකත්ථෙරො

තස්ස පුරිසස්ස පුරෙ ආගමනායෙව භාතරං අත්තනො පත්තවිසෙසං ඤාපෙතුකාමො
 භික්ඛුසහස්සං නිමිතීනිත්වා එකමිපි එකෙන අසදිසං, එකස්සාපි ව
 විවරවිවාරණාදිසාමණකකම්මං අඤ්ඤෙන අසදිසං අකාසි. පුරිසො ගන්ත්වා විහාරෙ
 බහු භික්ඛු දිස්වා පච්චාගන්ත්වා “බහු, භන්තෙ, විහාරෙ භික්ඛු, පක්කොසිතබ්බං
 අයං න පස්සාමි”ති ජීවකස්ස කථෙසි. ජීවකො සත්ථාරං පුච්ඡිත්වා තස්ස නාමං
 වත්වා පුන තං පෙසෙසි. සො ගන්ත්වා “චූළපන්ථකො නාම කතරො භන්තෙ”ති
 පුච්ඡි. “අහං චූළපන්ථකො, අහං චූළපන්ථකො”ති සකිංයෙව මුඛසහස්සං කථෙසි.
 සො පුන ගන්ත්වා “සබ්බෙපි කිර චූළපන්ථකා, අහං පක්කොසිතබ්බං න ජානාමි”ති
 ආහ. ජීවකො පටිවිද්ධසච්චතාය “ඉද්ධිමා භික්ඛු”ති නයනො අඤ්ඤාසි. භගවා ආහ
 – “ගච්ඡ, යං පයමං පස්සසි, තං විවරකණ්ණෙ ගහෙත්වා සත්ථා තං ආමන්තෙතිති
 වත්වා ආනෙහි”ති. සො ගන්ත්වා තථා අකාසි. තාවදෙව සබ්බෙපි නිමිතිතා
 අන්තරධායිංසු. ථෙරො තං උය්‍යාපෙත්වා මුඛධොවනාදිසරීරකිච්චං නිට්ඨපෙත්වා
 පයමතරං ගන්ත්වා පඤ්ඤත්තාසනෙ නිසීදි. තස්මිං බණ්ණ සත්ථා දක්ඛිණොදකං
 ගණ්හිත්වා භත්තකිච්චං කත්වා චූළපන්ථකත්ථෙරෙනෙව භත්තානුමොදනං
 ධම්මකථං කථාපෙසි. ථෙරො දීඝමජ්ඣිමාගමජ්ජමාණං ධම්මකථං කථෙසිති.

අඤ්ඤෙ භික්ඛු අධිට්ඨානෙන මනොමයං කායං අභිනිමිතීනිත්වා තයො වා
 වත්තාරො වා අභිනිමිතීනන්ති, බහුකෙ එකසදිසෙයෙව ව කත්වා නිමිතීනන්ති
 එකවිධමෙව කම්මං කුරුමානෙ. චූළපන්ථකත්ථෙරො පන එකාවජ්ජනෙනෙව
 භික්ඛුසහස්සං මාපෙසි. ද්වෙපි ජනෙ න එකසදිසෙ අකාසි, න එකවිධං කම්මං
 කුරුමානෙ. තස්මා මනොමයං කායං අභිනිමිතීනන්තානං අග්ගො නාම ජාතො.
 අඤ්ඤෙ පන බහු අනියමෙත්වා නිමිතිතා ඉද්ධිමතා සදිසාව හොත්ති.
 යානනිසජ්ජාදිසු ව භාසිතතුණ්හිභාවාදිසු ව යං යං ඉද්ධිමා කරොති, තං තදෙව
 කරොත්ති. සථෙ පන නානාවණ්ණං කාතුකාමො හොති කෙච්චි පයමවයෙ කෙච්චි
 මජ්ඣිමවයෙ කෙච්චි පච්ඡිමවයෙ, තථා දීඝකෙසෙ උපඨ්ඨමුණ්ඨෙ මුණ්ඨෙ
 මිස්සකකෙසෙ උපඨ්ඨපරත්තවීචරෙ පණ්ඩුකවීචරෙ
 පදභාණධම්මකථාසරහඤ්ඤපඤ්ඤාපුච්ඡනපඤ්ඤාචිසජ්ජනරජනපවනවීචරසිබ්බන
 ධොවනාදීනි කරොත්තෙ අපරෙපි වා නානජ්ජකාරකෙ කාතුකාමො හොති, තෙන
 පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය “එත්තකා භික්ඛු පයමවයා හොත්තු”ති ආදිනා නයෙන
 පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාතබ්බං, අධිට්ඨානවිත්තෙන
 සද්ධිං ඉච්ඡිතිච්ඡිතජ්ජකාරායෙව හොත්තිති. එසෙව නයො බහුධාපි හුත්වා එකො
 හොතිති ආදිසු.

අයං පන විසෙසො – පකතියා බහුකොති නිමිතකාලබ්හන්තරෙ
 නිමිතපකතියා බහුකො. ඉමිනා ව භික්ඛුනා එවං බහුභාවං නිමිතීනිත්වා පුන
 “එකොව හුත්වා වඨ්ඨකමිස්සාමි, සජ්ඣායං කරිස්සාමි, පඤ්ඤං පුච්ඡිස්සාමි”ති
 වින්තෙත්වා වා, “අයං විහාරො අජ්ජභික්ඛුකො, සථෙ කෙච්චි ආගමිස්සන්ති ‘කුතො
 ඉමෙ එත්තකා එකසදිසා භික්ඛු, අද්ධා ථෙරස්ස එස ආනුභාවො’ති මං
 ජානිස්සන්ති”ති අජ්ජිච්ඡතාය වා අන්තරාව “එකො හොමි”ති ඉච්ඡන්තෙන
 පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “එකො හොමි”ති පරිකම්මං කත්වා පුන

සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “එකො හොමී” ති අධිට්ඨානබ්බං. අධිට්ඨානවිත්තෙන සද්ධිංයෙව එකො හොති. එවං අකරොන්තො පන යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන සයමෙව එකො හොති.

11. ආවිභාවන්ති පදං නික්ඛිපිත්වා කෙනවි අනාවටං හොතීති වුත්තත්තා කෙනවි අනාවටපදෙන ආවිභාවපදස්ස පාකටභාවත්ථො වුත්තො. “හොතී” ති පදෙන “කරොතී” ති පාඨසෙසො වුත්තො හොති. පාකටං හොන්තඤ්ඤි ආවිභාවෙ කතෙ හොති. කෙනවි අනාවටන්ති කුට්ටාදිනා යෙන කෙනවි අනාවටං ආවරණවිරහිතං. අප්පට්ච්ඡන්තන්ති උපරිතො අවිජාදිතං. තදෙව අනාවටන්තා විවටං. අප්පට්ච්ඡන්තන්තා පාකටං. තිරොභාවන්ති අන්තරිතභාවං කරොති. ආවටංයෙව තෙන ආවරණෙන පිහිතං. පට්ච්ඡන්තංයෙව තෙන පට්ච්ඡාදනෙන පටිකුජ්ජිතං.

ආකාසකසිණසමාපත්තියාති පරිච්ඡේදාකාසකසිණෙ උප්පාදිතාය චතුත්ථජ්ඣානසමාපත්තියා. ලාභීති ලාභො අස්ස අත්ථිති ලාභී. අපරික්ඛිත්තෙති කෙනවි සමන්තතො අපරික්ඛිත්තෙ පදෙසෙ. ඉධ ආකාසකසිණස්සෙව වුත්තත්තා තත්ථ භාවිතමෙව ඥානං ආකාසකරණස්ස පච්චයො හොති, න අඤ්ඤන්ති දට්ඨබ්බං. උපරිආපොකසිණාදීසුපි තදාරම්මණමෙව ඥානං දට්ඨබ්බං, න අඤ්ඤං. පථවිං. ආවජ්ජති, උදකං ආවජ්ජති, ආකාසං ආවජ්ජතීති පකතිපථවීඋදකආකාසෙ ආවජ්ජති. අන්තලික්ඛෙති තස්ස ආකාසස්ස පථවිතො දුරාකාසභාවං දීපෙති.

12. චන්දිමසුරියපරිමජ්ජනෙ කසිණනියමං අකත්වා “ඉද්ධිමා වෙතොවසිජ්ජත්තො” ති අවිසෙසෙන වුත්තත්තා නත්ථෙත්ථ කසිණසමාපත්තියමොති වෙදිතබ්බං. නිසින්තකො වා නිපන්තකො වාති නිසින්තො වා නිපන්තො වා. ඉමෙහෙව ඉතරඉරියාපථද්වයමිපි වුත්තමෙව හොති. හත්ථපාසෙ හොතුති හත්ථසමීපෙ හොතු. හත්ථපස්සෙ හොතුතිපි පායො. ඉදං තථා කාතුකාමස්ස වසෙන වුත්තං. අයං පන තත්ථ ගන්ත්වාපි හත්ථං වඩ්ඨෙත්වාපි ආමසති. ආමසතීති ඊසකං ඵුසති. පරාමසතීති බාළ්භං ඵුසති. පරිමජ්ජතීති සමන්තතො ඵුසති. රූපගතන්ති හත්ථපාසෙ ධීතරූපමෙව.

දුරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨාතීති පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය දුරෙ දෙවලොකං වා බ්‍රහ්මලොකං වා ආවජ්ජති “සන්තිකෙ හොතු” ති. ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඤාණෙන අධිට්ඨාති “සන්තිකෙ හොතු” ති. සන්තිකෙ හොති. එස නයො සෙසපදෙසුපි. බ්‍රහ්මලොකං පන ගන්තුකාමස්ස දුරස්ස සන්තිකකරණං වත්වා බ්‍රහ්මලොකගමනස්ස අනුපකාරමිපි ඉමාය ඉද්ධියා ඉජ්ඣාමානවිසෙසං දස්සෙත්තො සන්තිකෙපීතිආදිමාහ. තත්ථ න කෙවලං ථොකකරණබ්‍රහ්මකරණමෙව, “අමධුරං මධුර” න්තිආදීසුපි යං යං ඉච්ඡති, තං සබ්බං ඉද්ධිමතො ඉජ්ඣති. අපරො නයො – දුරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨාතීති දුරෙ බ්‍රහ්මලොකං වා මනුස්සලොකස්ස සන්තිකෙ අධිට්ඨාති. සන්තිකෙපි දුරෙ අධිට්ඨාතීති සන්තිකෙ මනුස්සලොකං වා දුරෙ බ්‍රහ්මලොකෙ අධිට්ඨාති. බ්‍රහ්මකම්පි

ථොකං අධිට්ඨානීති සචෙ බ්‍රහ්මානො බ්‍රහ්ම සන්තිපතිතා හොන්ති, මහාඅත්තභාවත්තා දස්සනුපචාරං සචනුපචාරං පජහන්ති, දස්සනුපචාරෙ ච සචනුපචාරෙ ච එකජ්ඣං සඬ්ඛිතිත්වා බ්‍රහ්මකම්පි ථොකන්ති අධිට්ඨානී. ථොකම්පි බ්‍රහ්මකං අධිට්ඨානීති සචෙ මහාපරිවාරෙන ගන්තුකාමො හොති, එකකත්තා ථොකං අත්තානං බ්‍රහ්මකං අධිට්ඨානීත්වා මහාපරිවාරො ගච්ඡති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. එවං සති චතුබ්බිධම්පි තං බ්‍රහ්මලොකගමනෙ උපකාරො හොති.

දිබ්බෙන චක්ඛුනා තස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං පස්සතීති ඉධ ධීතො ආලොකං චඬ්චෙත්වා යස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං දට්ඨුකාමො, දිබ්බෙන චක්ඛුනා තස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං පස්සති. ඉධෙව ධීතො දිබ්බාය සොතධාතුයා තස්ස බ්‍රහ්මුනො භාසමානස්ස සද්දං සුණාති. චෙතොපරියඤාණෙන තස්ස බ්‍රහ්මුනො චිත්තං පජානාති. දිස්සමානෙනාති චක්ඛුනා පෙක්ඛියමානෙන. කායචසෙන චිත්තං පරිණාමෙතීති රූපකායස්ස චසෙන චිත්තං පරිණාමෙති. පාදකජ්ඣානචිත්තං ගහෙත්වා කායෙ ආරොපෙති, කායානුගතිකං කරොති දන්ධගමනං. කායගමනඤ්ඤි දන්ධං හොති. අධිට්ඨානීති තස්සෙව චෙචචනං, සන්තිට්ඨාපෙතීති අත්ථො. සුඛසඤ්ඤඤච ලහුසඤ්ඤඤච ඔක්කමිත්වාති පාදකජ්ඣානාරම්මණෙන ඉද්ධිචිත්තෙන සහජාතං සුඛසඤ්ඤඤච ලහුසඤ්ඤඤච ඔක්කමිත්වා පච්ඡිත්වා ඵ්ඡිත්වා පාපුණිත්වා. සුඛසඤ්ඤා ච නාම උපෙක්ඛාසම්පයුත්තසඤ්ඤා. උපෙක්ඛා හි සන්තං සුඛන්ති චුත්තා, සායෙව සඤ්ඤා නිවරණෙහි චෙව චිත්තකාදිපච්චනීකෙහි ච විමුත්තත්තා ලහුසඤ්ඤාතිපි චෙදිතබ්බා. තං ඔක්කන්තස්ස පනස්ස කරජකායොපි තුලපිචු විය සල්ලහුකො හොති. සො එවං වාතක්ඛිත්තතුලපිචුනා විය සල්ලහුකෙන දිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති. එවං ගච්ඡන්තො ච සචෙ ඉච්ඡති, පථවීකසිණචසෙන ආකාසෙ මග්ගං නිම්මිනිත්වා පදසා ගච්ඡති. සචෙ ඉච්ඡති, ආකාසෙ පථවීකසිණචසෙනෙව පදෙ පදෙ පදුමං නිම්මිනිත්වා පදුමෙ පදුමෙ පදං නික්ඛිපන්තො පදසා ගච්ඡති. සචෙ ඉච්ඡති, වායොකසිණචසෙන වාතං අධිට්ඨානීත්වා තුලපිචු විය වායුනා ගච්ඡති. අපිච ගන්තුකාමතාව එත්ථ පමාණං. සති හි ගන්තුකාමතාය එවංකතචිත්තාධිට්ඨානො අධිට්ඨානචෙගක්ඛිත්තොව සො ජියාවෙගක්ඛිත්තො සරො විය දිස්සමානො ගච්ඡති.

චිත්තචසෙන කායං පරිණාමෙතීති කරජකායං ගහෙත්වා පාදකජ්ඣානචිත්තෙ ආරොපෙති, චිත්තානුගතිකං කරොති සීසගමනං. චිත්තගමනඤ්ඤි සීසං හොති. සුඛසඤ්ඤඤච ලහුසඤ්ඤඤච ඔක්කමිත්වාති රූපකායාරම්මණෙන ඉද්ධිචිත්තෙන සහජාතං සුඛසඤ්ඤඤච ලහුසඤ්ඤඤච. සෙසං චුත්තනයෙනෙව චෙදිතබ්බං. ඉදං පන චිත්තගමනමෙව හොති. එවං අදිස්සමානෙන කායෙන ගච්ඡන්තො පනායං කිං තස්සාධිට්ඨානචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ ගච්ඡති? උදාහ්‍ර ධීතික්ඛණෙ හඬගක්ඛණෙ වාති චුත්තෙ “තිසුපි බණ්ණසු ගච්ඡති” ති ථෙරො ආහ. කිං පන සො සයං ගච්ඡති, නිම්මිතං පෙසෙතීති? යථාරූචි කරොති. ඉධ පනස්ස සයං ගමනමෙව ආගතං.

මනොමයන්ති අධිට්ඨානමනෙන නිම්මිතත්තා මනොමයං.
සබ්බඬ්ඛගපච්චඬ්ඛගන්ති සබ්බඅඬ්ඛගපච්චඬ්ඛගවන්තං. අහීනිත්ථියන්ති ඉදං

වක්ඛුසොතාදීනං සංශ්ඨානවසෙන චුත්තං, නිමිතිරූපෙ පන පසාදො නාම නත්ථි.
සචෙ සො ඉද්ධිමා වඩ්ඤ්ඤානි, නිමිතොපි තත්ථ වඩ්ඤ්ඤානිආදි සබ්බං
සාවකනිමිතං සන්ධාය චුත්තං. බුද්ධනිමිතා පන යං යං භගවා කරොති, තං තම්පි
කරොන්ති, භගවතො චිත්තවසෙන අඤ්ඤම්පි කරොන්ති. ධුමායති පජ්ජලනීති
තෙජොකසිණවසෙන. ධම්මං භාසනීතිආදීනි තිණි අනියමෙත්වා චුත්තානි.
සන්තිට්ඨනීති සඬගම්ම නිට්ඨනි. සල්ලපනීති සඬගම්ම ලපනි. සාකච්ඡං සමාපජ්ජනීති
අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස උත්තරපච්චුත්තරදානවසෙන සංකථං කරොති. එත්ථ ව යං සො
ඉද්ධිමා ඉධෙව යීතො දිබ්බෙන වක්ඛුනා රූපං පස්සති, දිබ්බාය සොතධාතුයා සද්දං
සුණාති, වෙතොපරියඤාණෙන චිත්තං පජානාති, යම්පි සො ඉධෙව යීතො තෙන
බ්‍රහ්මුනා සද්ධිං සන්තිට්ඨනි, සල්ලපනි, සාකච්ඡං සමාපජ්ජනි, යම්පිස්ස “දුරෙපි
සන්තිකෙ අධිට්ඨාති” තිආදිකං අධිට්ඨානං, යම්පි සො දිස්සමානෙන වා
අදිස්සමානෙන වා කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති, එත්තාවතා න කායෙන වසං
වත්තෙති. යඤ්ච ඛො “සො තස්ස බ්‍රහ්මුනො පුරතො රූපිං අභිනිමිතාති” තිආදිනා
නයෙන චුත්තවිධානං ආපජ්ජනි, එත්තාවතා කායෙන වසං වත්තෙති නාම. සෙසං
පන කායෙන වසවත්තනාය පුබ්බභාගදස්සනත්ථං චුත්තන්ති. අයං තාව අධිට්ඨානා
ඉද්ධි.

13. විකුබ්බනිද්ධිනිද්දෙසෙ සිබ්බස්ස භගවතො සාවකනිදස්සනං විකුබ්බනිද්ධියා
කායසක්ඛිපුග්ගලදස්සනත්ථං චුත්තං. තම්පි දස්සෙන්නො පයමං තාව බ්‍රහ්මලොකෙ
යීතො සහස්සිලොකධාතුං සරෙන විඤ්ඤාපෙසීති අතිවිය අච්ඡරියඅබ්භුතභූතං
සහස්සිලොකධාතුයා සද්දසවනං අධිට්ඨානිද්ධිං දස්සෙසි. ඉදානි තස්ස වත්ථුස්ස
පරිදීපනත්ථමිදං චුච්චති – ඉමස්මා හි කප්පා එකතිංසෙ කප්පෙ සිබ්බ භගවා
අනන්තරජාතියා තුසිතපුරතො වචිත්වා අරුණවතීනගරෙ අරුණවතො රඤ්ඤො
පභාවතියා නාම මහෙසියා කුච්ඡස්මිං නිබ්බන්තිත්වා පරිපක්කඤාණො
මහාභිනික්ඛමනං නික්ඛමිත්වා ඛොධිමණ්ඩෙ සබ්බඤ්ඤාඤාණං පටිවිජ්ඣිත්වා
පවත්තවරධම්මවක්කො අරුණවතිං නිස්සාය විහරන්තො එකදිවසං පාතොව
සරීරපටිජග්ගනං කත්වා මහාභික්ඛුසඬසපරිවාරො “අරුණවතිං පිණ්ඩාය
පටිසිස්සාමි” ති නික්ඛමිත්වා විහාරද්වාරකොට්ඨකසම්පෙ යීතො අභිභූ නාම
අග්ගසාවකං ආමන්තෙසි – “අතිජපගො ඛො, භික්ඛු, අරුණවතිං පිණ්ඩාය පටිසිතුං.
යෙන අඤ්ඤතරො බ්‍රහ්මලොකො තෙනුපසඬකම්ස්සාමා” ති. යථාහ –

“අථ ඛො, භික්ඛවෙ, සිබ්බ භගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො අභිභූ භික්ඛුං
ආමන්තෙසි – ‘ආයාම, බ්‍රාහ්මණ, යෙන අඤ්ඤතරො බ්‍රහ්මලොකො,
තෙනුපසඬකම්ස්සාම යාව හත්තස්ස කාලො භවිස්සති’ ති. ‘එවං හන්තෙ’ ති
ඛො, භික්ඛවෙ, අභිභූ භික්ඛු සිබ්බස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස
පටිවස්සෙසි. අථ ඛො, භික්ඛවෙ, සිබ්බ ව භගවා අභිභූ ව භික්ඛු යෙන
අඤ්ඤතරො බ්‍රහ්මලොකො, තෙනුපසඬකම්ස්ස’ ති (සං. නි. 1.185).

තත්ථ මහාබ්‍රහ්මා සම්මාසම්බුද්ධං දිස්වා අත්තමනො පච්චුග්ගමනං කත්වා
බ්‍රහ්මාසනං පඤ්ඤාපෙත්වා අදාසි. ථෙරස්සාපි අනුච්ඡවිකං ආසනං පඤ්ඤාපයිංසු.

නිසිදි හගවා පඤ්ඤත්තෙ ආසනෙ, ථෙරොපි අත්තනො පත්තාසනෙ නිසිදි.
 මහාබ්‍රහ්මාපි දසබලං චන්දිත්වා එකමන්තං නිසිදි. තෙනාහ – අථ බො, භික්ඛවෙ, සිඛි
 හගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො අභිභුං භික්ඛුං ආමන්තෙසි – “පටිභාතු, බ්‍රාහ්මණ, තං
 බ්‍රහ්මනො ච බ්‍රහ්මපරිසාය ච බ්‍රහ්මපාරිසප්පානඤ්ච ධම්මී කථා”ති. “එවං,
 හන්තෙ”ති බො, භික්ඛවෙ, අභිභු භික්ඛු සිඛිස්ස හගවතො අරහතො
 සම්මාසම්බුද්ධස්ස පටිස්සුණත්වා බ්‍රහ්මනො ච බ්‍රහ්මපරිසාය ච බ්‍රහ්මපාරිසප්පානඤ්ච
 ධම්මකථං කථෙසි. ථෙරෙ ධම්මකථං කථෙන්නෙ බ්‍රහ්මානො උප්ඤ්ඤාසිංසු
 “චිරස්සඤ්ච මයං සත්ථු බ්‍රහ්මලොකාගමනං ලභිමිහා, අයඤ්ච භික්ඛු යපෙත්වා
 සත්ථාරං සයං ධම්මකථං ආරභී”ති. සත්ථා තෙසං අනත්තමනභාවං ඤත්වා අභිභුං
 භික්ඛුං එතදවොච – “උප්ඤ්ඤායන්ති බො තෙ, බ්‍රාහ්මණ, බ්‍රහ්මා ච බ්‍රහ්මපරිසා ච
 බ්‍රහ්මපාරිසප්පා ච. තෙන හි, ත්වං බ්‍රාහ්මණ, හියොයාසො මත්තාය සංවෙජෙහී”ති.
 ථෙරො සත්ථු චචනං සම්පට්ඨිත්වා අනෙකච්ඡිනං ඉද්ධිවිකුඛ්ඛනං කත්වා
 සහස්සිලොකධාතුං සරෙන විඤ්ඤාපෙන්නො –

“ආරම්භථ නික්කමථ, යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙ;
 ධුනාථ මච්චුනො සෙනං, නළාගාරංච කුඤ්ජරො.

“යො ඉමස්මිං ධම්මචිනයෙ, අප්පමන්නො විහස්සති;
 පහාය ජාතිසංසාරං, දුක්ඛස්සන්තං කරිස්සති”ති. (අ. නි. 1.185) –

ඉමං ගාථාද්වයං අභාසි.

කිං පන කත්වා ථෙරො සහස්සිලොකධාතුං සරෙන විඤ්ඤාපෙසීති? නිලකසිණං
 තාව සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අභිඤ්ඤාඤාණෙන චක්කවාලසහස්සෙ සබ්බත්ථ
 අන්ධකාරං ඵරි. තතො “කිමිදං අන්ධකාර”න්ති සත්තානං ආහොගෙ උප්පන්නෙ
 ආලෝකකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ආලෝකං දස්සෙසි. “කිං ආලෝකො
 අය”න්ති විචින්නානං අත්තානං දස්සෙසි. චක්කවාලසහස්සෙ ච දෙවමනුස්සා
 අඤ්ජලිං පග්ගණ්හිත්වා ථෙරංයෙව නමස්සමානා අට්ඨංසු. ථෙරො “මහාජනො
 මය්හං ධම්මං දෙසෙන්නස්ස සද්දං සුඤ්ඤා”ති ඉමා ගාථා අභාසි. සබ්බෙ ඔසටාය
 පරිසාය මජ්ඣිමෙ නිසිදිත්වා ධම්මං දෙසෙන්නස්ස විය සද්දං අස්සොසුං. අත්ථොපි
 තෙසං පාකටො අහොසි. තං විඤ්ඤාපනං සන්ධාය “සරෙන විඤ්ඤාපෙසී”ති
 චුත්තං. තෙන කතං අනෙකච්ඡිනං ඉද්ධිවිකුඛ්ඛනං සන්ධාය පුන සො
 දිස්සමානෙනාපිතිආදි චුත්තං. තත්ථ ධම්මං දෙසෙසීති පට්ඨං චුත්තප්පකාරං
 ඉද්ධිවිකුඛ්ඛනං දස්සෙන්නො ධම්මං දෙසෙසි, තතො යථාචුත්තක්කමෙන ද්වෙ
 ගාථා භාසන්නො සරෙන විඤ්ඤාපෙසීති වෙදිතබ්බං. දිස්සමානෙනාපි
 කායෙනාතිආදීසු ච ඉත්ථංභූතලක්ඛණෙ කරණචචනං, එවංභූතකායො හුත්වාති
 අත්ථො.

ඉදානි තං චත්ථුං දස්සෙත්වා අඤ්ඤස්සාපි ඉද්ධිමතො
 විකුඛ්ඛනිද්ධිකරණවිධානං දස්සෙන්නො සො පකතිවණ්ණං විජහිත්වාතිආදිමාහ.

තත්ථ සොති හෙට්ඨා වුත්තවිධානෙන මුදුකම්මඤ්ඤකතචිත්තො සො ඉද්ධිමා
 හික්ඛු. සථෙ විකුබ්බනිද්ධිං කාතුකාමො හොති, අත්තනො පකතිවණ්ණං
 පකතිසණ්ඨානං විජහිත්වා කුමාරකවණ්ණං වා දස්සෙති. කථං?
 පථවිකසිණාරම්මණාහිඤ්ඤාපාදකවතුත්ථජ්ඣානනො වුට්ඨාය “එවරුපො
 කුමාරකො හොමී”ති නිමිතිනිබ්බං කුමාරකවණ්ණං ආවජ්ජිත්වා
 කතපරිකම්මාවසානෙන පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “එවරුපො නාම කුමාරකො
 හොමී”ති අහිඤ්ඤාඤාණෙන අධිට්ඨාති, සහ අධිට්ඨානෙන කුමාරකො හොතිති.
 විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.100) කසිණනිද්දෙසෙ “පථවිකසිණවසෙන එකොපි
 හුත්වා බහුධා හොතිතිආදිභාවො...පෙ.... එවමාදිති ඉජ්ඣන්ති”ති වචනෙන ඉධ
 පථවිකසිණාරම්මණං පාදකජ්ඣානං යුජ්ජති. තත්ථෙව පන අහිඤ්ඤානිද්දෙසෙ
 විකුබ්බනිද්ධියා “පථවිකසිණාදීසු අඤ්ඤතරාරම්මණනො
 අහිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානනො වුට්ඨායා”ති වුත්තං, තත්ථෙව (විසුද්ධි. 2.398) ව
 “අත්තනො කුමාරකවණ්ණො ආවජ්ජිතබ්බො”ති වුත්තං, තං නාගාදිතිමමානෙන න
 යුජ්ජති විය. නාගවණ්ණාදිතිමමානෙපි එසෙව නයො.

තත්ථ නාගවණ්ණන්ති සප්පසණ්ඨානං. සුපණ්ණවණ්ණන්ති ගරුලසණ්ඨානං.
 ඉන්දවණ්ණන්ති සක්කසණ්ඨානං. දෙවවණ්ණන්ති සෙසදෙවසණ්ඨානං.
 සමුද්දවණ්ණං පන ආපොකසිණවසෙන ඉජ්ඣති. පත්තින්ති පදාතිං. විවිධමපි
 සෙනාබ්බහන්ති හත්ථිආදීනං වසෙන අනෙකච්ඡිතං සෙනාසමුහං. විසුද්ධිමග්ගෙ
 පන “හත්ථිමපි දස්සෙතිතිආදි පනෙත්ථ බහිද්ධාපි හත්ථිආදිදස්සනවසෙන වුත්තං.
 තත්ථ ‘හත්ථි හොමී’ති අනධිට්ඨහිත්වා ‘හත්ථි හොතු’ති අධිට්ඨාතබ්බං. අස්සාදීසුපි
 එසෙව නයො”ති වුත්තං, තං “පකතිවණ්ණං විජහිත්වා”ති වුත්තමුලපදෙන ව
 විකුබ්බනිද්ධිභාවෙන ව විරුජ්ඣති. පාළියං වුත්තක්කමෙන හි පකතිවණ්ණං
 අවිජහිත්වා අධිට්ඨානවසෙන අඤ්ඤස්ස දස්සනං අධිට්ඨානිද්ධි නාම, පකතිවණ්ණං
 විජහිත්වා අධිට්ඨානවසෙන අත්තනො අඤ්ඤථාදස්සනං විකුබ්බනිද්ධි නාම.

14. මනොමයිද්ධිඤාණනිද්දෙසෙ ඉමම්භා කායා අඤ්ඤං කායං
 අහිනිමිථිනාතිතිආදීසු ඉද්ධිමා හික්ඛු මනොමයිද්ධිං කාතුකාමො
 ආකාසකසිණාරම්මණපාදකජ්ඣානනො වුට්ඨාය අත්තනො රූපකායං තාව
 ආවජ්ජිත්වා වුත්තනායෙනෙව “සුසිරො හොතු”ති අධිට්ඨාති, සුසිරො හොති. අථ
 තස්ස අබ්භන්තරෙ පථවිකසිණවසෙන අඤ්ඤං කායං ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා
 වුත්තනායෙනෙව අධිට්ඨාති, තස්ස අබ්භන්තරෙ අඤ්ඤො කායො හොති. සො තං
 මුඛතො අබ්බුහිත්වා බහි යපෙති. ඉදානි තමත්ථං උපමාහි පකාසෙන්තො
 සෙය්‍යථාපීතිආදිමාහ. තත්ථ මුඤ්ජම්භාති මුඤ්ජතිණම්භා. ඊසිකං පවාහෙය්‍යාති
 කළීරං ලුඤ්චෙය්‍ය. කොසියාති කොසකතො. කරණ්ඩාති කරණ්ඩාය,
 පුරාණතවකඤ්චුකතොති අත්ථො. තත්ථ ව උද්ධරෙය්‍යාති චිත්තෙනෙවස්ස
 උද්ධරණං වෙදිතබ්බං. අයඤ්චි අහි නාම සජාතියං ධීතො, කට්ඨන්තරං වා
 රුක්ඛන්තරං වා නිස්සාය, තවතො සරීරං නික්කඩ්ඨනපයොගසඩ්ඛාතෙන ථාමෙන,
 සරීරං බාදයමානං විය පුරාණතවං ජිගුච්ඡන්තො ඉමෙහි චතුහි කාරණෙහි සයමෙව
 කඤ්චුකං පජ්භාති.

එත්ථ ච යථා ඊසිකාදයො මුඤ්ජාදීහි සදිසා භොන්ති, එවමිදං මනොමයං රූපං ඉද්ධිමතා සබ්බාකාරෙහි සදිසමෙව භොතීති දස්සනත්ථං ඉමා උපමා චුත්තාති. “මනොමයෙන කායෙන, ඉද්ධියා උපසඬ්ඤාමි”ති (ථෙරගා. 901) එත්ථ අභිඤ්ඤාමනෙන කතකායො මනොමයකායො නාම. “අඤ්ඤතරං මනොමයං කායං උපපජ්ජති”ති (චූළව. 333) එත්ථ ඤානමනෙන නිබ්බිත්තිතකායො තෙන මනෙන කතත්තා මනොමයකායො නාම. ඉධ පන අභිඤ්ඤාමනෙන උප්පාදිතකායො තෙන මනෙන කතත්තා මනොමයකායො නාම. එවං සති අධිට්ඨානිද්ධියා විකුබ්බනිද්ධියා ච කතො මනොමයකායො නාම භොතීති චෙ? භොතියෙව. ඉධ පන තාසං විසුං විසුං විසෙසෙන විසෙසෙත්වා අධිට්ඨානිද්ධි විකුබ්බනිද්ධිති ච චුත්තත්තා අබ්භන්තරතො නිම්මානමෙව මනොමයිද්ධි නාම.

15. ඤාණවිජ්ජාරිද්ධිනිද්දෙසෙ ඤාණස්ස විජ්ජාරො වෙගො අස්සා අත්ථිති ඤාණවිජ්ජාරා. එත්ථ ච සත්තඅනුපස්සනාවසෙතෙව ඉද්ධිං දස්සෙත්වා සෙසා යාව අරහත්තමග්ගා සඬ්ඤ්ඤාති වෙදිතබ්බා.

ආයස්මතො බාකුලස්ස ඤාණවිජ්ජාරා ඉද්ධිතිආදීසු බාකුලත්ථෙරො තාව ද්විසු කුලෙසු වඩ්ඪිතත්තා එවංඋද්ධනාමො පුබ්බබුද්ධෙසු කතාධිකාරො පුඤ්ඤසම්පදාය සම්පන්නො ථෙරො. සො හි මහාසම්පත්තිං අනුභවමානො දෙවමනුස්සෙසු සංසරන්තො අම්භාකං දසබලස්ස නිබ්බන්තිතො පුරෙතරමෙව කොසම්බියං සෙට්ඨිකුලෙ නිබ්බන්ති. තං ජාතකාලෙ මඬ්ගලත්ථාය මහාපරිවාරෙන යමුනං නෙත්වා සපරිවාරා ධාති නිමුජ්ජනුමුජ්ජනවසෙන කීළාපෙත්ති න්භාපෙති. එකො මහාමච්ඡො “හක්ඛො මෙ අය”න්ති මඤ්ඤමානො මුඛං විවරිත්වා උපගතො. ධාති දාරකං ඡඩ්ඛෙත්වා පලාතා. මහාමච්ඡො තං ගිලී. පුඤ්ඤවා සත්තො සයනගබ්භං පවිසිත්වා නිපන්නො විය න කිඤ්චි දුක්ඛං පාපුණි. මච්ඡො දාරකස්ස තෙජෙන තත්තකං ඵාලං ගිලිත්වා විය දය්හමානො වෙගෙන තිංසයොජනං ගන්ත්වා බාරාණසිවාසිතො මච්ඡන්ධස්ස ජාලං පාවිසි. සො දාරකස්ස තෙජෙන ජාලතො නිහට්මන්තොව මතො. මච්ඡන්ධා තං සකලමෙව අන්තරකාජෙන ආදාය “සහස්සෙන දෙමා”ති නගරෙ වරන්තා අසිතිකොට්ඨනස්ස අපුත්තකස්ස සෙට්ඨිස්ස සරද්දාරං ගන්ත්වා සෙට්ඨිහරියාය එකෙන කභාපණෙන අදංසු. සා තං සයමෙව ඵලකෙ යපෙත්වා පිට්ඨිතො ඵාලෙන්ති මච්ඡකුච්ඡියං සුවණ්ණවණ්ණං දාරකං දිස්වා “මච්ඡකුච්ඡියං මෙ පුත්තො ලද්ධො”ති නාදං නදිත්වා දාරකං ආදාය සාමිකං උපගච්ඡී. සෙට්ඨි තාවදෙව හෙරිං වරාපෙත්වා දාරකං ආදාය රඤ්ඤො සන්තිකං ආනෙත්වා තමත්ථං ආරොවෙසි. රාජා “පුඤ්ඤවා දාරකො, පොසෙහි න”න්ති ආහ. ඉතරම්පි සෙට්ඨිකුලං තං පවත්තිං සුත්වා තත්ථ ගන්ත්වා “අම්භාකං පුත්තො”ති තං දාරකං ගණ්හිතුං විවදි. උභොපි රාජකුලං අගමංසු. රාජා “ද්වින්නම්පි අපුත්තකං කාතුං න සක්කා, ද්වින්නම්පි දායාදො භොතු”ති ආහ. තතො පට්ඨාය ද්වෙපි කුලානි ලාභග්ගයසග්ගජ්ජත්තානි අහෙසු. තස්ස ද්විහි කුලෙහි වඩ්ඪිතත්තා “බාකුලකුමාරො”ති නාමං අකංසු. තස්ස විඤ්ඤානං පත්තස්ස ද්විසුපි නගරෙසු තයො තයො පාසාදෙ කාරෙත්වා නාටකානි පවිච්ඡපට්ඨපෙසු. එකෙකස්මිං නගරෙ චත්තාරො චත්තාරො මාසෙ වසි. තහිං එකස්මිං නගරෙ චත්තාරො මාසෙ චුට්ඨස්ස

සඬ්ඝාටනාවාසු මණ්ඩපං කාරෙත්වා තත්ථ නං නාටකෙහි සද්ධිං ආරොපෙත්වා මහාසම්පත්තිං අනුභවමානං ද්විති මාසෙහි ඉතරං නගරං උපඩ්ඨපථං නෙන්නි. ඉතරනගරවාසීනො නාටකාපි “ද්විති මාසෙහි උපඩ්ඨපථං ආගතො භවිස්සති” ති තථෙව පව්වුග්ගන්ත්වා ද්විති මාසෙහි අත්තනො නගරං ආනෙන්නි. ඉතරනාටකා මජ්ඣෙ නිවත්තිත්වා අත්තනො නගරමෙව ගච්ඡන්ති. තත්ථ චත්තාරො මාසෙ චසිත්වා තෙනෙව නියාමෙන පුන ඉතරනගරං ගච්ඡති. එවමස්ස සම්පත්තිං අනුභවන්තස්ස අසීති චස්සානි පරිපුණ්ණානි.

තස්මිං සමයෙ අම්භාකං බොධිසත්තො සබ්බඤ්ඤානං පාපුණ්ත්වා පවත්තවරධම්මචක්කො අනුක්කමෙන වාරිකං චරන්තො කොසම්බිං පාපුණි. “බාරාණසි” න්ති මජ්ඣිමභාණකා. බාකුලසෙට්ඨීපි බො “දසබලො ආගතො” ති සුත්වා බහුං ගන්ධමාලං ආදාය සත්ථු සන්තිකං ගන්ත්වා ධම්මකථං සුත්වා පටිලද්ධසද්ධො පබ්බජී. සො සත්තාහමෙව පුට්ඨජනො හුත්වා අට්ඨමෙ අරුණෙ සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණි. අථස්ස ද්විසු නගරෙසු පරිචිතමාතුගාමා අත්තනො කුලසරානි ආගන්ත්වා තත්ථෙව චසමානා විවරානි කරිත්වා පහිණිංසු. ථෙරො එකං අඩ්ඨමාසං කොසම්බිවාසීහි පහිතං විවරං පරිභුඤ්ජති, එකං අඩ්ඨමාසං බාරාණසිවාසීහිති එතෙනෙව නියාමෙන ද්විසු නගරෙසු යං යං උත්තමං, තං තං ථෙරස්සෙව ආහරීයති. පබ්බජිතස්සාපිස්ස සුබ්බෙනෙව අසීති චස්සානි අගමංසු. උභයත්ථාපිස්ස මුහුත්තමත්තමි අප්පමත්තකොපි ආබාධො න උප්පන්නපුබ්බො. සො පච්ඡිමෙ කාලෙ බාකුලසුත්තං (ම. නි. 3.209 ආදයො) කථෙත්වා පරිනිබ්බාසීති. එවං මච්ඡකුච්ඡියං අරොගභාවො ආයස්මතො බාකුලස්ස පච්ඡිමහවිකස්ස තෙන අත්තභාවෙන පටිලභිතබ්බඅරහත්තඤ්ඤාණානුභාවෙන නිබ්බත්තත්තා ඤාණච්ඡ්ථාරා ඉද්ධි නාම. සුවරිතකම්මඵලප්පත්තස්ස පටිසම්භිදාඤ්ඤාණස්ස ආනුභාවෙනාතිපි වදන්ති.

සංක්ඛිචන්තෙරොපි (විසුද්ධි. 2.373) පුබ්බෙ කතපුඤ්ඤො ධම්මසෙනාපතිත්ථෙරස්ස උපට්ඨාකස්ස සාවත්ථියං අඩ්ඨකුලස්ස ධිතු කුච්ඡිස්මි. නිබ්බත්ති. සා තස්මිං කුච්ඡිගතෙ එකෙන බ්‍යාධිනා තං බණංයෙව කාලමකාසි, තස්සා සරීරෙ ඤාපියමානෙ යපෙත්වා ගබ්භමංසං සෙසමංසං ඤාපයි. අථස්සා ගබ්භමංසං චිතකතො ඔතාරෙත්වා ද්විසු තීසු යානෙසු සුලෙහි විජ්ඣංසු. සුලකොට්ඨාරකස්ස අක්ඛිකොට්ඨි ඵ්ඨි. එවං ගබ්භමංසං විජ්ඣත්වා අඬ්ඨාරරාසිමිහි පක්ඛිපිත්වා අඬ්ඨාරෙහෙව පටිච්ඡාදෙත්වා පක්කමිංසු. ගබ්භමංසං ඤායි, අඬ්ඨාරමත්ථකෙ පන සුවණ්ණබ්බසදිසො දාරකො පදුමගබ්භෙ නිපන්නො විය අහොසි. පච්ඡිමහවිකස්සත්තස්ස හි සිනෙරුනා ඔත්ථරියමානස්සාපි අරහත්තං අප්පත්වා ජීවිතක්ඛයො නාම නත්ථි. පුනදිවසෙ “චිතකං නිබ්බාපෙස්සාමා” ති ආගතා තථා නිපන්නං දාරකං දිස්වා අච්ඡරියබ්භුතචිත්තජාතා දාරකං ආදාය නගරං ගන්ත්වා නෙමිත්තකෙ පුච්ඡිංසු. නෙමිත්තකා “සථෙ අයං දාරකො අගාරං අප්ඤ්ඤාචසිස්සති, යාව සත්තමා කුලපරිවට්ටා ඤාතකා දුග්ගතා භවිස්සන්ති. සථෙ පබ්බජිස්සති, පඤ්චහි සමණසතෙහි පරිවුතො චරිස්සති” ති ආහංසු. අයාකා තං දාරකං වඩ්ඨෙස්සි. ඤාතකාපි වඩ්ඨිතකාලෙ “අම්භාකං අයාස්ස සන්තිකෙ පබ්බාපෙස්සාමා” ති

පොසයිංසු. සො සත්තවස්සිකකාලෙ “තව කුච්ඡියා වසනකාලෙ මාතා තෙ කාලමකාසි, තස්සා සරීරෙ කුමාරකාතං කථං සුත්වා “අහං කිර ඵවරූපා භයා මුත්තො, කිං මෙ සරාවාසෙන පබ්බජිස්සාමී”ති ඤාතකාතං ආරොවෙසි. තෙ “සාධු, තාතා”ති තං ධම්මසෙනාපතිත්ථෙරස්ස සන්තිකං නෙත්වා “භත්තෙ, ඉමං පබ්බාපෙථා”ති අදංසු. ථෙරො තවපඤ්චකමම්ථයානං දත්වා පබ්බාපෙසි. සො බුරග්ගෙයෙව සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණි. පරිපුණ්ණවස්සො ච උපසම්පදං ලභිත්වා දසවස්සො හුත්වා පඤ්චසතභික්ඛුපරිවාරො විවරීති. ඵලං චුත්තනයෙනෙව දාරුචිතකාය අරොගභාවො ආයස්මතො සංකිච්චස්ස ඤාණචිප්ථාරා ඉද්ධි නාම.

භූතපාලත්ථෙරොපි (විසුද්ධි. 2.373) පුබ්බහෙතුසම්පන්නො. තස්ස පිතා රාජගහෙ දලිද්දමනුස්සො. සො තං දාරකං ගහෙත්වා දාරුනං අත්ථාය සකට්ඨන අට්ඨං ගන්ත්වා දාරුභාරං කත්වා සායං නගරද්වාරසමීපං පත්තො. අට්ඨස්ස ගොණා යුගං ඔස්සජිත්වා නගරං පවිසිංසු. සො සකට්ඨුලෙ පුත්තකං නිසීදාපෙත්වා ගොණානං අනුපදං ගච්ඡන්තො නගරමෙව පාවිසි. තස්ස අනික්ඛන්තස්සෙව ද්වාරං පිදහි. දාරකො සකලරත්තිං සකට්ඨස්ස හෙට්ඨා නිපජ්ජිත්වා නිද්දං ඔක්කමී. රාජගහං පකතියාපි අමනුස්සබහුලං, ඉදං පන සුසානසමීපට්ඨානං. න ච කොචි යක්ඛො තස්ස පච්ඡිමභවිකස්ස දාරකස්ස උපද්දවං කාතුමසක්ඛි. සො අපරෙන සමයෙන පබ්බජිත්වා අරහත්තං පාපුණිත්වා භූතපාලත්ථෙරො නාම අහොසීති. ඵලං වාළයක්ඛානුවරිතෙපි පදෙසෙ චුත්තනයෙනෙව අරොගභාවො ආයස්මතො භූතපාලස්ස ඤාණචිප්ථාරා ඉද්ධි නාම.

16. සමාධිචිප්ථාරිද්ධිනිද්දෙසෙ ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස සමාධිචිප්ථාරා ඉද්ධිතිආදීසු ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරෙන සද්ධිං කපොතකන්දරායං විහරතො පුණ්භාය රත්තියා නවොරොපිතෙහි කෙසෙහි අජ්ඣෙකාකාසෙ නිසින්තස්ස එකො දුට්ඨයක්ඛො සභායකෙන යක්ඛෙන වාරියමානොපි සීසෙ පහාරං අදාසි. යස්ස මෙසස්ස විය ගජ්ජතො සද්දො අහොසි, ථෙරො තස්ස පහරණසමයෙ සමාපත්තිං අජ්ජෙත්වා නිසින්තො හොති. අට්ඨස්ස තෙන පහරෙන න කොචි ආබාධො අහොසි. අයං තස්ස ආයස්මතො සමාධිචිප්ථාරා ඉද්ධි. යථාහ -

“ඵලං මෙ සුතං (උදා. 34) - එකං සමයං භගවා රාජගහෙ විහරති වෙඵ්ඵනෙ කලන්දකනිවාපෙ. තෙන ඛො පන සමයෙන ආයස්මා ච සාරිපුත්තො ආයස්මා ච මහාමොග්ගල්ලානො කපොතකන්දරායං විහරන්ති. තෙන ඛො පන සමයෙන ආයස්මා සාරිපුත්තො පුණ්භාය රත්තියා නවොරොපිතෙහි කෙසෙහි අබ්භොකාසෙ නිසින්තො හොති අඤ්ඤතරං සමාධිං සමාපජ්ජිත්වා.

“තෙන ඛො පන සමයෙන ද්වෙ යක්ඛා සභායකා උත්තරාය දිසාය දක්ඛිණං දිසං ගච්ඡන්ති කෙනවිදෙව කරණීයෙන. අද්දසංසු ඛො තෙ යක්ඛා ආයස්මත්තං සාරිපුත්තං පුණ්භාය රත්තියා නවොරොපිතෙහි කෙසෙහි

අබ්‍රහාමාස නිසින්න, දිස්වාන එකො යක්බො දුතිය යක්බං එතදවොව – ‘පටිහාති මං, සම්ම, ඉමස්ස සමණස්ස සීසෙ පහාරං දාතු’න්ති. එවං වුත්තෙ සො යක්බො තං යක්බං එතදවොව – ‘අලං, සම්ම, මා සමණං ආසාදෙසි, උළාරො සො, සම්ම, සමණො මහිද්ධිකො මහානුභාවො’ති.

“දුතියම්පි බො...පෙ.... තතියම්පි බො සො යක්බො තං යක්බං එතදවොව – ‘පටිහාති මං, සම්ම, ඉමස්ස සමණස්ස සීසෙ පහාරං දාතු’න්ති. තතියම්පි බො සො යක්බො තං යක්බං එතදවොව – ‘අලං, සම්ම, මා සමණං ආසාදෙසි, උළාරො සො, සම්ම, සමණො මහිද්ධිකො මහානුභාවො’ති.

“අථ බො සො යක්බො තං යක්බං අනාදිත්වා ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස සීසෙ පහාරං අදාසි. තාච මහාපහාරො අහොසි, අපි තෙන පහාරෙන සත්තරතනං වා අඛිඨ්ථිමරතනං වා නාගං ඔසාරෙය්‍ය, මහන්නං වා පබ්බතකුටං පදාලෙය්‍ය. අථ ච පන සො යක්බො ‘දය්හාමි දය්හාමි’ති තත්ථෙව මහානිරයං අපතාසි.

“අද්දසා බො ආයස්මා මහාමොග්ගල්ලානො දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන අතික්කන්තමානුසකෙන තෙන යක්බෙන ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස සීසෙ පහාරං දියමානං, දිස්වා යෙන ආයස්මා සාරිපුත්තො තෙනුපසඬකම්, උපසඬකමිත්වා ආයස්මන්නං සාරිපුත්තං එතදවොව – ‘කච්චි තෙ, ආවුසො සාරිපුත්ත, ඛමනීයං, කච්චි යාපනීයං, කච්චි න කිඤ්චි දුක්ඛ’න්ති. ‘ඛමනීයං මෙ, ආවුසො මොග්ගල්ලාන, යාපනීයං මෙ, ආවුසො මොග්ගල්ලාන, අපි ච මෙ සීසං ථොකං දුක්ඛ’න්ති.

“අච්ඡරියං, ආවුසො සාරිපුත්ත, අබ්භුතං, ආවුසො සාරිපුත්ත, යාච මහිද්ධිකො ආයස්මා සාරිපුත්තො මහානුභාවො. ඉධ තෙ, ආවුසො සාරිපුත්ත, අඤ්ඤතරො යක්බො සීසෙ පහාරං අදාසි. තාච මහා පහාරො අහොසි, අපි තෙන පහාරෙන සත්තරතනං වා අඛිඨ්ථිමරතනං වා නාගං ඔසාරෙය්‍ය, මහන්නං වා පබ්බතකුටං පදාලෙය්‍ය. අථ ච පනායස්මා සාරිපුත්තො එවමාහ – ‘ඛමනීයං මෙ, ආවුසො මොග්ගල්ලාන, යාපනීයං මෙ, ආවුසො මොග්ගල්ලාන, අපි ච මෙ සීසං ථොකං දුක්ඛ’න්ති.

“අච්ඡරියං, ආවුසො මොග්ගල්ලාන, අබ්භුතං, ආවුසො මොග්ගල්ලාන, යාච මහිද්ධිකො ආයස්මා මහාමොග්ගල්ලානො මහානුභාවො, යත්‍ර හි නාම යක්බම්පි පස්සිස්සති, මයං පනෙතරහි පංසුපිසාවකම්පි න පස්සාමාති.

“අස්සොසි බො භගවා දිබ්බාය සොතධාතුයා විසුද්ධාය අතික්කන්තමානුසිකාය තෙසං උභින්නං මහානාගානං ඉමං එවරූපං කථාසල්ලාපං.

අථ බො හගවා එතමන්ට විදිත්වා තායං වෙලායං ඉමං උදානං උදානෙසි

—

“යස්ස සෙලුපමං චිත්තං, ධීතං නානුපකම්පති;
චිරත්තං රජතියෙසු, කොපතියෙ න කුප්පති;
යස්සෙවං භාවිතං චිත්තං, කුතො තං දුක්ඛමෙස්සති” ති. (උදා. 34);

එත්ත ච “කුතො තං දුක්ඛමෙස්සති” ති හගවතා චුත්තවචනෙන “තෙන පභාරෙන න කොචි ආබාධො අහොසි” ති අවිධිකථාවචනං අනිවිස සමෙති. තස්මා “අපිච මෙ සීසං ටොකං දුක්ඛං” න්ති වචනෙන දුක්ඛවෙදනා න හොති, සීසස්ස පන අකම්මඤ්ඤභාවං සන්ධාය “දුක්ඛං” න්ති චුත්තං. ලොකෙපි හි අකිච්ඡෙන පරිහරිතුං සක්කුණෙයොසා සුඛසීලො, කිච්ඡෙන පරිහරිතුං සක්කුණෙයොසා දුක්ඛසීලොති වුවවති. තම්පි බො අකම්මඤ්ඤතං සමාපත්තිතො වුට්ඨිතසමයත්තා අහොසිති වෙදිතබ්බො. සමාපත්තිඅප්පිතසමයෙ හි තම්පි න භවෙය්‍යාති. “එතරහි පංසුපිසාවකම්පි න පස්සාමා” ති දට්ඨුං අසමත්ථතාය න චුත්තං, අභිඤ්ඤාසු බ්‍යාපාරාභාවෙන චුත්තං. ටෙරො කිර “පච්ඡිමා ජනතා පොථුප්පනිකාය ඉද්ධියා සාරසඤ්ඤා මාහෙසු” න්ති පච්ඡිමං ජනතං අනුකම්පමානො යෙභුයොන ඉද්ධිං න වලඤ්ඡෙසි. ටෙරගාථාය ච —

“නෙව පුබ්බෙනිවාසාය, නපි දිබ්බස්ස වක්ඛුනො;
වෙනොපරියාය ඉද්ධියා, චුතියා උපපත්තියා;
සොතධාතුවිසුද්ධියා, පණ්ඩි මෙ න විජ්ජති” ති. (ටෙරගා. 996) —

ටෙරෙන සයමෙව අභිඤ්ඤාසු පත්ථනාභාවො චුත්තො. ටෙරො පන සත්තසට්ඨියා සාවකපාරමිඤ්ඤාණෙසු පාරමිප්පත්තොති.

සඤ්ඡීවත්ථෙරං පන කකුසන්ධස්ස හගවතො දුතියඅග්ගසාවකං නිරොධසමාපන්නං “කාලචිකතො” ති සල්ලක්ඛෙන්වා ගොපාලකාදයො තිණකට්ඨාදීනි සංකඩ්ඪිත්වා අග්ගිං අදංසු. ටෙරස්ස වීචරෙ අංසුමත්තම්පි න ක්කායිත්ථ. අයමස්සායස්මතො අනුපුබ්බසමාපත්තිවසෙන පවත්තසමථානුභාවනිබ්බත්තත්තා සමාධිවිජ්ජාරා ඉද්ධිං. යථාහ —

“තෙන බො පන, පාපිම, සමයෙන කකුසන්ධො හගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො ලොකෙ උප්පන්නො හොති. කකුසන්ධස්ස බො පන, පාපිම, හගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස විදුරසඤ්ඡීවං නාම සාවකයුගං අහොසි අග්ගං හද්දයුගං. යාවතා පන, පාපිම, කකුසන්ධස්ස හගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස සාවකා. තෙසු න ච කොචි ආයස්මතා විදුරෙන සමසමො හොති යදිදං ධම්මදෙසනාය. ඉමිනා බො එතං, පාපිම, පරියායෙන ආයස්මතො විදුරස්ස විදුරොතෙව සමඤ්ඤා උදපාදි. ආයස්මා පන, පාපිම, සඤ්ඡීවො අරඤ්ඤගතොපි රුක්ඛමූලගතොපි සුඤ්ඤාගාරගතොපි අප්පකසිරොතෙව සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපජ්ජති.

“භූතපුබ්බං, පාපිම, ආයස්මා සඤ්ඡීවො අඤ්ඤතරස්මි රුක්ඛමුලෙ සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නො නිසින්නො භොති. අද්දසංසු ඛො, පාපිම, ගොපාලකා පසුපාලකා කස්සකා පථාවිතො ආයස්මන්තං සඤ්ඡීවං අඤ්ඤතරස්මි රුක්ඛමුලෙ සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නං, දිස්වාන තෙසං එතදභොසි – ‘අච්ඡරියං වත භො, අබ්භූතං වත භො, අයං සමණො නිසින්නකො කාලඬකතො, හන්ද නං දභාමා’ති.

“අථ ඛො තෙ, පාපිම, ගොපාලකා පසුපාලකා කස්සකා පථාවිතො තිණඤ්ච කට්ඨඤ්ච ගොමයඤ්ච සංකඩ්ඪීත්වා ආයස්මතො සඤ්ඡීවස්ස කායෙ උපවිතිත්වා අග්ගිං දත්වා පක්කමිංසු. අථ ඛො, පාපිම, ආයස්මා සඤ්ඡීවො තස්සා රත්තියා අච්චයෙන තාය සමාපත්තියා වුට්ඨනිත්වා විවරානි පජ්ඨොටත්වා පුබ්බණ්හසමයං නිවාසෙත්වා පත්තවිවරමාදාය ගාමං පිණ්ඩාය පාවිසි. අද්දසංසු ඛො තෙ, පාපිම, ගොපාලකා පසුපාලකා කස්සකා පථාවිතො ආයස්මන්තං සඤ්ඡීවං පිණ්ඩාය වරන්තං, දිස්වාන තෙසං එතදභොසි – ‘අච්ඡරියං වත භො, අබ්භූතං වත භො, අයං සමණො නිසින්නකොව කාලඬකතො, ස්වායං පටිසඤ්ඡීවිතො’ති. ඉමිනා ඛො එවං, පාපිම, පරියායෙන ආයස්මතො සඤ්ඡීවස්ස සඤ්ඡීවොතෙව සමඤ්ඤා උදපාදි’ති (ම. නි. 1.507).

බාණ්ණකොණ්ඩඤ්ඤත්ථෙරො පන පකතියාව සමාපත්තිබහුලො, සො අඤ්ඤතරස්මි අරඤ්ඤෙ රත්තිං සමාපත්තිං අජ්ජෙත්වා නිසීදි, පඤ්චසතා චොරා භණ්ඩකං ථෙතෙත්වා ගච්ඡන්තා “ඉදානි අම්භාකං අනුපදං ගච්ඡන්තා නත්ථී”ති විස්සමිතුකාමා භණ්ඩකං ඔරොපයමානා “බාණ්ණකො අය”න්ති මඤ්ඤමානා ථෙරස්සෙව උපරි සබ්බභණ්ඩකානි යපෙසුං. තෙසං විස්සමිත්වා ගච්ඡන්තානං පයමං යපිතභණ්ඩකස්ස ගහණකාලෙ කාලපරිච්ඡෙදවසෙන ථෙරො වුට්ඨාසි. තෙ ථෙරස්ස චලනාකාරං දිස්වා භීතා විරවිංසු. ථෙරො “මා භායථ, උපාසකා, භික්ඛු අහ”න්ති ආහ. තෙ ආගන්ත්වා වන්දිත්වා ථෙරගතෙන පසාදෙන පබ්බජිත්වා සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණිංසු. තතො පභූති ව ථෙරො බාණ්ණකොණ්ඩඤ්ඤත්ථෙරො නාම අභොසි. අයමෙත්ථ පඤ්චහි භණ්ඩකසතෙහි අජ්ඣොත්ථටස්ස තස්සායස්මතො ආබාධාභාවො සමාධිවිජ්ජාරා ඉද්ධි.

උත්තරා (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.262) පන උපාසිකා රාජගහෙ මහාධනස්ස පුණ්ණස්ස සෙට්ඨිතො ධීතා, කුමාරිකකාලෙයෙව සද්ධිං මාතාපිතුහි සොතාපත්තිඵලං පත්තා, සා වයජ්ජත්තා රාජගහසෙට්ඨිතො මහතා නිබන්ධෙන තස්ස පුත්තස්ස මිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස දින්නා. සා බුද්ධදස්සනාය ධම්මස්සවනාය බුද්ධප්පමුඛස්ස භික්ඛුසඬ්ඨස්ස දානඤ්ච දාතුං ධම්මඤ්ච සොතුං ඔකාසං අලභමානා උපද්දුතා හුත්වා තස්මිංයෙව නගරෙ සිරිමං නාම ගණිකං පක්කොසාපෙත්වා ඔකාසකරණත්ථමෙව පිතු සරාව ආනීතානි පඤ්චදසකභාපණ්ණස්සානි තස්සා දත්වා “ඉමෙ කභාපණ්ණ ගහෙත්වා ඉමං අඩ්ඨමාසං සෙට්ඨිපුත්තං පරිවරාහී”ති තං සාමිකස්ස අජ්ජෙත්වා සයං උපොසථඬගානි අධිට්ඨාය “ඉමං අඩ්ඨමාසං බුද්ධදස්සනාදීනි ලභිස්සාමි”ති

තුට්ටුමානසා යාව පවාරණාය බුද්ධප්පමුඛං භික්ඛුසඤ්ඤා නිමන්තාපෙත්වා අභිසමාසං මහාදානං අදාසි, පවිජාහත්තං මහානසෙ ඛජ්ජනොජ්ජාදිති සංවිදහාපෙති. තස්සා සාමිකො “ස්වෙ පවාරණා”ති සිරිමාය සහ වාතපානෙ යත්වා ඛනි ඔලොකෙන්තො තං තථාවිචරන්තිං සෙදකිලින්තං ඡාරිකාය ඔකිණ්ණං අභිගාරමසිමක්ඛිතං දිස්වා “අත්තනො සම්පත්තිං අභුඤ්ජිත්වා කුසලං නාම කරොති බාලා”ති භසි. උත්තරාපි තං ඔලොකෙන්වා “සම්පරායත්ථං කුසලං න කරොති බාලො”ති භසි.

සිරිමා උභින්නම්පි තං කිරියං දිස්වා “අහං සරසාමිති”ති මඤ්ඤමානා ඉස්සාපකතා උත්තරාය කුජ්ඣත්වා “දුක්ඛං උප්පාදෙස්සාමි”ති පාසාදා ඔතරති. උත්තරා තං ඤාත්වා පිට්ඨකෙ නිසිදිත්වා තං මෙත්තෙන විත්තෙන ඵරි. සිරිමා පාසාදා ඔරුස්භ මහානසං පවිසිත්වා පුච්ඡවනතො උච්චිකපුරං පක්කුථිතං සජ්ජිං ගහෙන්වා තස්සා මත්ථකෙ ඔකිරි. තං පදුමිනිපණ්ණෙ සීතුදකං විය විනිවට්ටෙන්වා අගමාසි. දාසියො සිරිමං හත්ථෙහි පාදෙහි පොටෙන්වා භූමියං පාතෙසුං. උත්තරා මෙත්තාක්ඛානතො වුට්ඨාය දාසියො වාරෙසි. සිරිමා උත්තරං බමාපෙසි. උත්තරා “ස්වෙ සත්ථු පුරතො බමාපෙහි”ති වත්වා තාය කායවෙය්‍යාවට්ඨිකං යාවිතාය බාඤ්ජනසම්පාදනං ආචික්ඛි. සා තං සම්පාදෙන්වා අත්තනො පරිවාරා පඤ්චසතා ගණිකායො සසඤ්ඤා සත්ථාරං පරිවිසිත්වා “බමාපනසභායිකා භොවා”ති වත්වා පුනදිවසෙ තථා තාහි ගණිකාහි සද්ධිං සත්ථු හත්තකිච්චාවසානෙ සත්ථාරං වන්දිත්වා “අහං හගවා උත්තරාය අපරජ්ඣං, බමතු මෙ උත්තරා”ති ආහ. සත්ථා “බම, උත්තරෙ”ති වත්වා “බමාමි, හගවා”ති වුත්තෙ “අක්කොධෙන ජිනෙ කොධ”න්තිආදිකං (ධ. ප. 223) ධම්මං දෙසෙසි. උත්තරා පුරෙතරමෙව සාමිකඤ්ච සස්සුසසුරෙ ව සත්ථු සන්තිකෙ උපනෙසි. දෙසනාවසානෙ තෙ ව තයො ජනා, සබ්බා ව ගණිකායො සොනාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨහිංසුති. ඵලං උත්තරාය උපාසිකාය පක්කුථිතසජ්ජිනා පිළාභාවො සමාධිවිජ්ජාරා ඉද්ධි.

සාමාවතී උපාසිකා නාම කොසම්බියං උදෙනස්ස රඤ්ඤො අග්ගමහෙසි. තස්ස හි රඤ්ඤො පඤ්චසතපඤ්චසතඉත්ථිපරිවාරා තිස්සො අග්ගමහෙසියො අහෙසුං. තාසං සාමාවතී හද්දියනගරෙ හද්දියසෙට්ඨිනො ධිතා. පිතරි කාලඤ්ඤානෙ පිතු සභායකස්ස කොසම්බියං ඝොසිතසෙට්ඨිනො සරෙ පඤ්චසතඉත්ථිපරිවාරවඩ්ඪිතං වයජ්ජත්තං රාජා දිස්වා සඤ්ජානසිනෙහො සපරිවාරමත්තනො සරං නෙත්වා අභිසෙකට්ඨානං අදාසි. චණ්ඩපජ්ජොතස්ස රඤ්ඤො ධිතා වාසුලදත්තා නාම එකා මහෙසි. මාගණ්ඩියබ්‍රාහ්මණස්ස ධිතා හගවතො පාදපරිවාරිකං කත්වා පිතරා දියාමානා –

“දිස්වාන තණ්හං අරතිං රගඤ්ච, නාහොසි ඡන්දො අපි මෙටුනස්මිං;
කිමෙවිදං මුත්තකරිසපුණ්ණං, පාදාපි නං සම්චුසිතුං න ඉච්ඡෙ”ති. (සු. නි. 841) –

හගවතා භාසිතං ගාථං සුත්වා හගවතී ආසාතං බන්ධි. තස්සා මාතෘපිතරො මාගණ්ඩියසුත්තදෙසනාවසානෙ අනාගාමිඵලං පත්වා පබ්බජිත්වා අරහත්තං

පාපුණිංසු. තස්සා වුළුපිතා මාගණ්ඩියො තං කොසම්බිං නෙත්වා රඤ්ඤො අදාසි. සා රඤ්ඤො එකා මහෙසි.

අථ බො සොසිතසෙට්ඨි කුක්කුටසෙට්ඨි පාචාරිකසෙට්ඨිති තයො සෙට්ඨිනො ලොකෙ තථාගතුප්පාදං සුත්වා ජෙනවනං සත්ථු සන්තිකං ගන්ත්වා ධම්මං සුත්වා සොතාපත්තිඵලං පත්වා අඛස්මාසං බුද්ධප්පමුඛස්ස භික්ඛුසඛිසස්ස මහාදානං දත්වා සත්ථු කොසම්බිගමනං ආයාචිත්වා කොසම්බිං ගන්ත්වා සොසිතාරාමො කුක්කුටාරාමො පාචාරිකාරාමොති තයො ජනා තයො ආරාමෙ කාරාපෙත්වා අනුපුබ්බෙන තත්ථ ආගතං සත්ථාරං පටිපාටියා එකෙකස්මිං දිවසෙ එකෙකස්මිං විහාරෙ වසාපෙත්වා එකෙකො සසඛිසස්ස භගවතො මහාදානමදාසි. අට්ඨකදිවසං තෙසං උපට්ඨාකො සුමනො නාම මාලාකාරො සෙට්ඨිනො ආයාචිත්වා සසඛිසං සත්ථාරං භොජෙතුං අත්තනො සරෙ නිසීදාපෙසි. තස්මිං ඛණෙ සාමාවතියා පරිවාරිකා බුජ්ජුත්තරා නාම දාසි අට්ඨ කභාපණෙ ගහෙත්වා තස්ස සරං අගමාසි. සො “සසඛිසස්ස තාව සත්ථුනො පරිවෙසනසභායා භොගී”ති ආහ. සා තථා කත්වා සත්ථු භත්තකිච්චාවසානෙ ධම්මදෙසනං සුත්වා සොතාපන්නා හුත්වා අඤ්ඤදා චත්තාරො කභාපණෙ අත්තනො ආදියන්ති අදින්නං ආදියිතුං අභබ්බත්තා අට්ඨති කභාපණෙහි පුප්ඵානි ආදාය සාමාවතියා උපනාමෙසි. තාය පුප්ඵානං බහුභාවකාරණං පුට්ඨා මුසා භණිතුං අභබ්බත්තා යථාසභාවං ආහ. “අජ්ජ කස්මා න ගණ්ඨී”ති චුත්තා “සම්මාසම්බුද්ධස්ස ධම්මං සුත්වා අමතං සච්ඡාකාසි”න්ති ආහ. “අම්ම උත්තරෙ, තං ධම්මං අම්භාකම්පි කට්ඨි”ති. “තෙන හි මං න්භාපෙත්වා සුද්ධං චත්ථයුගං දත්වා උච්චෙ ආසනෙ නිසීදාපෙත්වා සබ්බා නිවාසනෙසු නිසීදාම”ති ආහ. තා සබ්බාපි තථා කරිංසු. සා සෙබ්බපටිසම්භිද්දප්පත්තා අරියසාවිකා එකං චත්ථං නිවාසෙත්වා එකං උත්තරාසඛිගං කත්වා බීජනිං ගහෙත්වා තාසං ධම්මං දෙසෙසි. සාමාවතී ව පඤ්චසතා ව ඉත්ථියො සොතාපත්තිඵලං පාපුණිංසු. තා සබ්බාපි බුජ්ජුත්තරං චන්දිත්වා “අම්ම, අජ්ජතො පට්ඨාය වෙය්‍යාවච්චං අකත්වා අම්භාකං මාතුට්ඨානෙ ආවරියට්ඨානෙ ව යත්වා සත්ථාරා දෙසිතදෙසිතං ධම්මං සුත්වා අම්භාකං කට්ඨි”ති ආහංසු. සා තථා කරොන්ති අපරභාගෙ තිපිටකධරා හුත්වා සත්ථාරා බහුස්සුතානං උපාසිකානං අග්ගට්ඨානෙ යපිතා අග්ගට්ඨානං ලභි. සාමාවතිමිස්සිකා බුද්ධස්ස දස්සනං පිහෙන්නි, දසබ්බෙ අන්තරවීථිං පටිපන්නෙ වාතපානෙසු අප්පහොන්තෙසු භිත්තිං භිත්තිදිත්වා සත්ථාරං ඔලොකෙන්නි, චන්දනපුප්පනඤ්ච කරොන්ති.

මාගණ්ඩියා තත්ථ ගතා තානි ඡිද්දානි දිස්වා තත්ථ කාරණං පුච්ඡන්ති සත්ථු ආගතභාවං ඤත්වා භගවති ආසාතෙන තාසම්පි කුජ්ඣිත්වා “මහාරාජ, සාමාවතිමිස්සිකානං බහිද්ධා පත්ථනා අත්ථි, භිත්තිං භිත්තිදිත්වා සමණං ගොතමං ඔලොකෙන්නි, කතිපාහෙන තං මාරෙස්සන්ති”ති රාජානං ආහ. රාජා ඡිද්දානි දිස්වාපි තස්සා වචනං න සද්දහි, උද්ධවිඡිද්දකවාතපානානි කාරාපෙසි. පුත මාගණ්ඩියා රාජානං තාසු භිත්තිදිතුකාමා අට්ඨ සජ්චකුක්කුටෙ ආභරාපෙත්වා “මහාරාජ, තාසං වීමංසනත්ථං ඉමෙ කුක්කුටෙ මාරෙත්වා ‘මමත්ථාය පවාහී’ති පෙසෙහී”ති ආහ. රාජා තථා පෙසෙසි. තාය “පාණාතිපාතං න කරොමා”ති චුත්තෙ

පුත “තස්ස සමණස්ස ගොතමස්ස පචිත්වා පෙසෙහි” ති ආහ. රඤ්ඤා තථා පෙසිතෙ මාගණ්ඩියා අට්ඨ මාරිතකුක්කුටෙ තථා චත්වා පෙසෙසි. සාමාවතී පචිත්වා දසබලස්ස පාහෙසි. මාගණ්ඩියා තෙනපි රාජානං කොපෙනුං නාසක්ඛි.

රාජා පන තීසු මහෙසීසු එකෙකිස්සා වසනට්ඨානෙ සත්ත සත්ත දිවසානි වසති. රාජා අත්තනො ගමනට්ඨානං හත්ථිකත්තවීණං ආදාය ගච්ඡති. මාගණ්ඩියා රඤ්ඤො සාමාවතියා පාසාදගමනකාලෙ දායා අගදෙන ධොවාපෙත්වා වෙළුපබ්බෙ පක්ඛිපාපෙත්වා එකං කණ්භසප්පපොතකං ආහරාපෙත්වා අන්තොවීණාය පක්ඛිපිත්වා මාලාගුළකෙන ඡිද්දං පිදහි. තං රඤ්ඤො තත්ථ ගතකාලෙ අපරාපරං විවරන්තී විය හුත්වා වීණාඡිද්දතො මාලාගුළකං අපනෙසි. සප්පො නික්ඛමිත්වා පස්සසන්තො එණං කත්වා සයනපිට්ඨෙ නිපජ්ජී. සා ආහ – “ධි සප්පො” ති මහාසද්දමකාසි. රාජා සප්පං දිස්වා කුජ්ඣි. සාමාවතී රඤ්ඤො කුද්ධභාවං ඤත්වා පඤ්චන්තං ඉත්ථිසතානං සඤ්ඤමදාසි “අජ්ජ ඔධිසකමෙත්තාචරණෙන රාජානං ඵරථා” ති. සයමිපි තථා අකාසි. රාජා සහස්සථාමධනුං ආදාය ජියං පොයෙත්වා සාමාවතීං ධුරෙ කත්වා සබ්බා තා ඉත්ථියො පටිපාටියා යපාපෙත්වා විසපිතං බුරුප්පං සන්නය්හිත්වා ධනුං පුරෙත්වා අට්ඨාසි. බුරුප්පං නෙව බිපිතුං, න ඔරොපිතුං සක්කොති, ගත්තෙහි සෙදා මුච්චන්ති, සරීරං වෙධති, මුඛතො ඛෙළො පතති, ගණ්හිතබ්බගහණං න පස්සති, අථ නං සාමාවතී “කිං, මහාරාජ, කිලමසී” ති ආහ. “ආම, දෙවි, කිලමාමි, අවස්සයො මෙ භොහී” ති. “සාධු, මහාරාජ, බුරුප්පං පට්ඨිමං කරොහී” ති. රාජා තථා අකාසි. සා “රඤ්ඤො හත්ථතො බුරුප්පං මුච්චතු” ති අධිට්ඨාසි. තස්මිං බණෙ බුරුප්පං මුච්චි. රාජා තංඛණඤ්ඤෙව උදකෙ නිමුජ්ජිත්වා අල්ලවත්ථො අල්ලකෙසො සාමාවතියා පාදෙසු නිපතිත්වා “බම, දෙවි, මය්හං –

‘සමමුය්හාමි පමුය්හාමි, සබ්බා මුය්හන්ති මෙ දිසා;
සාමාවතී මං තායස්සු, ත්වඤ්ච මෙ සරණං භවා’” ති. – ආහ;

සාමාවතී –

“මා මං ත්වං සරණං ගච්ඡ, යමහං සරණං ගතා;
සරණං ගච්ඡ තං බුද්ධං, ත්වඤ්ච මෙ සරණං භවා” ති. –

ආහ. රාජා “තෙන හි තං සරණං ගච්ඡාමි සත්ථාරඤ්ච, වරඤ්ච තෙ දම්මී” ති ආහ. සා “වරො ගහිතො භොතු, මහාරාජා” ති ආහ. රාජා සත්ථාරං උපසඬකමිත්වා සරණං ගන්ත්වා නිමන්තෙත්වා බුද්ධප්පමුඛස්ස සඬසස්ස සත්තාහං මහාදානං දත්වා “සාමාවතීං වරං ගණ්හාහී” ති ආහ. “සාධු, මහාරාජ, ඉමං මෙ වරං දෙහි, සත්ථා පඤ්චහි හික්ඛුසතෙහි සද්ධිං ඉධාගච්ඡතු, ධම්මං සොස්සාමී” ති ආහ. රාජා සත්ථාරං චන්දිත්වා “හන්තෙ, පඤ්චහි හික්ඛුසතෙහි සද්ධිං නිබද්ධං ඉධාගච්ඡථ, සාමාවතීමිස්සිකා ‘ධම්මං සොස්සාමා’ ති වදන්ති” ති ආහ. සත්ථා “මහාරාජ, බුද්ධානං නාම එකට්ඨානං නිබද්ධං ගන්තුං න වට්ඨති, මහාජනොපි පච්චාසිසති” ති

ආහ. “තෙන හි, හන්තෙ, හික්බු ආණාපෙලා” ති. සත්ථා ආනන්දත්ථෙරං ආණාපෙසි. ථෙරො පඤ්ච හික්බුසතානි ආදාය නිබ්බේදං රාජකුලං ගච්ඡති. තාපි දෙවිපමුඛා ඉත්ථියො ථෙරං භොජෙත්වා ධම්මං සුඤ්ඤං. සාමාවනිඤ්ච සත්ථා මෙත්තාවිහාරිතං උපාසිකානං අග්ගට්ඨානෙ යපෙසිති. එවං රඤ්ඤො බුරුප්පං මුඤ්චිතුං අවිසහනභාවො සාමාවනියා උපාසිකාය සමාධිවිජ්ජාරා ඉද්ධිති. එත්ථ ව අවෙච්චජ්ජසාදෙන වා ඔකජ්ජනපසාදෙන වා රතනත්තයසරණගමනෙන වා රතනත්තයං උපාසතිති උපාසිකාති වුව්චති.

17. අරියද්ධිනිද්දෙසෙ අරියා ඉද්ධිති වෙතොවසිජ්ජත්තානං. බිණ්ණාසවඅරියානංයෙව සම්භවතො අරියා ඉද්ධිති වුව්චති. ඉධ හික්බුති ඉමස්මිං සාසනෙ බිණ්ණාසවො හික්බු. අනිට්ඨෙය වත්ථුස්මිත්ති ආරම්මණපකතියා අමනාපෙ වත්ථුස්මිං සත්තෙ වා සඬබ්බා රෙ වා. මෙත්තාය වා ඵරතීති සත්තො වෙ භොති, මෙත්තාභාවනාය ඵරති. ධාතුතො වා උපසංහරතීති සඬබ්බාරො වෙ භොති, “ධාතුමත්ත”න්ති ධාතුමනසිකාරං උපසංහරති. සත්තෙපි ධාතුපසංභාරො වට්ටති. අසුභාය වා ඵරතීති සත්තො වෙ, අසුභභාවනාය ඵරති. අනිච්චතො වා උපසංහරතීති සඬබ්බාරො වෙ, “අනිච්ච”න්ති මනසිකාරං උපසංහරති. තදුභයන්ති තං උභයං. උපෙක්ඛකොති ඡළඬගුපෙක්ඛාය උපෙක්ඛකො. සතොති සතිවෙපුල්ලජ්ජත්තත්තා. සම්පජානොති පඤ්ඤාය සම්පජානකාරිත්තා. වක්ඛනා රූපං දිස්වාති කාරණවසෙන වක්ඛති ලද්ධවොභාරෙන රූපදස්සනසමත්ථෙන වක්ඛවිඤ්ඤාණෙන රූපං දිස්වා. පොරාණා පනාහු – “වක්ඛු රූපං න පස්සති අවිත්තකත්තා, චිත්තං න පස්සති අවක්ඛකත්තා, ද්වාරාරම්මණසඬ්ඨිට්ඨතො පන පසාදවත්ථුකෙන චිත්තෙන පස්සති. ඊදිසි පනෙසා ‘ධනුනා විජ්ඣති’ති ආදීසු විය සසම්භාරකථා නාම භොති. තස්මා වක්ඛවිඤ්ඤාණෙන රූපං දිස්වාති අයමෙත්ථ අත්ථො” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1352). අථ වා වක්ඛනා කරණභූතෙන රූපං දිස්වාති අත්ථො. නෙව සුමනො භොතීති ගෙහසිතසොමනස්සපටික්ඛෙපො, න කිරියභූතාය සොමනස්සවෙදනාය. න දුම්මනොති සබ්බදොමනස්සපටික්ඛෙපො. උපෙක්ඛකො විහරතීති ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණාපාථෙ පරිසුද්ධපකතිභාවාච්ඡහනාකාරභූතාය ඡසු ද්වාරෙසු පවත්තනතො “ඡළඬගුපෙක්ඛා” ති ලද්ධනාමාය තත්ත්වස්ථානපෙක්ඛාය උපෙක්ඛකො විහරති. සොතෙන සද්දං සුත්වාති ආදීසුපි එසෙව නයො.

18. කම්මවිපාකජ්ද්ධිනිද්දෙසෙ සබ්බෙසං පක්ඛින්නන්ති සබ්බෙසං පක්ඛිජාතානං. ක්කානාහිඤ්ඤා විනායෙව ආකාසෙන ගමනං. තථා සබ්බෙසං දෙව්‍යානං ආකාසගමනං දස්සනාදීනි ව. එකච්චානං මනුස්සානන්ති පඨමකජ්ජිකානං මනුස්සානං. එකච්චානං විනිපාතිකානන්ති පියඬිකරමාතා පුතබ්බසුමාතා චුස්සමිත්තා ධම්මගුත්තාතිඵවමාදීනං සුබසමුස්සයතො විනිපතිත්තා විනිපාතිකානං. අඤ්ඤෙසඤ්ච පෙතානං නාගසුපණ්ණානඤ්ච ආකාසගමනාදිකං කම්මවිපාකජා ඉද්ධි.

පුඤ්ඤවතො ඉද්ධිනිද්දෙසෙ රාජාති ධම්මෙන පරෙසං රඤ්ජනතො රාජා. රතනවක්කං වත්තෙතීති වක්කවත්තී. වෙභාසං ගච්ඡතීති අච්චන්තසංයොගත්ථෙ

උපයෝගවචනං. චතුරඨිගිනියාති හත්ථිඅස්සරථපත්තිසඬ්ඛාතචතුඅඬ්ගවතියා.
සෙනාති තෙසං සමුහමත්තමෙව. අන්තමසොති හෙට්ඨිමත්තතො. අස්සබන්ධා නාම
අස්සානං රක්ඛකා. ගොපුරිසා නාම ගුන්තං රක්ඛකා. උපාදායාති අවිස්සජ්ජෙත්වා.
එවං තෙසං වෙහාසගමනඤ්ච පුඤ්ඤවතො ඉද්ධිති අත්ථො.

ජොතිකස්ස ගහපතිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධිති ජොතිකො නාම පුබ්බෙ
පච්චෙකඬුද්ධෙසු කතාධිකාරො රාජගහනගරෙ සෙට්ඨි. තස්ස කිර ජාතදිවසෙ
සකලනගරෙ සබ්බාවුධානි ජලිංසු, සබ්බෙසං කායාරුළුභානි ආහරණානිපි
පජ්ජලිතානි විය ඔහාසං මුඤ්චිංසු, නගරං එකපජ්ජොතං අහොසි. අථස්ස
නාමග්ගහණදිවසෙ සකලනගරස්ස එකජොතිභූතත්තා ජොතිකොති නාමං කරිංසු.
අථස්ස වයජ්ජත්තකාලෙ ගෙහකරණත්ථාය භූමිතලෙ සොධියමානෙ සක්කො
දෙවරාජා ආගන්ත්වා සොළසකරිසමත්තෙ යානෙ පථවිං භින්දිත්වා සත්තරතනමයං
සත්තභූමිකං පාසාදං උට්ඨාපෙසි, පාසාදං පරික්ඛිපිත්වා සත්තරතනමයෙ
සත්තද්වාරකොට්ඨකයුත්තෙ සත්තපාකාරෙ උට්ඨාපෙසි, පාකාරපරියන්තෙ
චතුසට්ඨි කජ්ජරුක්ඛෙ උට්ඨාපෙසි, පාසාදස්ස චතුසු කණ්ණෙසු
යොජනිකතිගාචුතිකද්විගාචුතිකඑකගාචුතිකා චතස්සො නිධිකුම්භියො උට්ඨාපෙසි.
පාසාදස්ස චතුසු කණ්ණෙසු තරුණතාලක්ඛන්ධජ්ජමාණා චතස්සො සුවණ්ණමයා
උච්ඡුයට්ඨියො නිබ්බන්තිංසු. තාසං මණ්ණියානි පත්තානි සුවණ්ණමයානි පබ්බානි
අහෙසුං. සත්තසු ද්වාරකොට්ඨකෙසු එකෙකස්මිං
එකද්විතිචතුපඤ්චජසත්තයක්ඛසහස්සපරිවාරා සත්ත යක්ඛා ආරක්ඛං ගණ්හිංසු.

බිම්බිසාරමහාරාජා පාසාදාදීනං උට්ඨානං සුත්වා සෙට්ඨිජත්තං පහිණි. සො
ජොතිකසෙට්ඨිති සකලජම්බුදීපෙ පාකටො හුත්වා උත්තරකුරුතො දෙවතාහි
ආනෙත්වා සිරිගබ්භෙ නිසීදාපිතාය එකඤ්ච තණ්ඩුලනාලිං තයො ව ජොතිපාසාණෙ
ගහෙත්වා ආගතාය හරියාය සද්ධිං තස්මිං පාසාදෙ මහාසම්පත්තිං අනුභවන්තො වසී.
තෙසං යාවජීවං තාය එකතණ්ඩුලනාලියා හත්තං පහොසි. සචෙ කිර තෙ
සකටසතම්පි තණ්ඩුලානං පුරෙතුකාමා හොන්ති, සා තණ්ඩුලනාලියෙව හුත්වා
තිට්ඨති. හත්තපචනකාලෙ තණ්ඩුලෙ උක්ඛලියං පක්ඛිපිත්වා තෙසං පාසාණානං
උපරි යපෙන්නි. පාසාණා තාවදෙව පජ්ජලිත්වා හත්තෙ පක්කමත්තෙ නිබ්බායන්නි.
තෙනෙව සඤ්ඤාණෙන හත්තස්ස පක්කභාවං ජානන්ති. සුපෙය්‍යාදිපචනකාලෙපි
එසෙව නයො. එවං තෙසං ජොතිපාසාණෙහි ආහාරො පච්චති, මණ්ණිආලොකෙන
වසන්නි. අග්ගිස්ස වා දීපස්ස වා ඔහාසමෙව න ජානිංසු. ජොතිකස්ස කිර එවරුපා
සම්පත්තිති සකලජම්බුදීපෙ පාකටො අහොසි. මහාජනො යානාදීහි දස්සනත්ථාය
ආගච්ඡති. ජොතිකසෙට්ඨි ආගතාගතානං උත්තරකුරුතණ්ඩුලානං හත්තං දාපෙති,
“කජ්ජරුක්ඛෙහි වත්ථාහරණානි ගණ්හන්තු”ති ආණාපෙති, “ගාචුතිකතිධිකුම්භියා
මුඛං විවරාපෙත්වා යාපනමත්තං ගණ්හන්තු”ති ආණාපෙති.
සකලජම්බුදීපවාසිකෙසු ධනං ගහෙත්වා ගච්ඡන්තෙසු නිධිකුම්භියා අඬ්ගුලමත්තම්පි
උභානං නාහොසිති අයමස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි.

ජටිලස්ස ගහපතිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධිති ජටිලො නාම කස්සපස්ස භගවතො ධාතුචෙතියෙ කතාධිකාරො තක්කසිලායං සෙට්ඨි. තස්ස කිර මාතා බාරාණසියං සෙට්ඨිධිතා අභිරූපා අහොසි. තං පන්නරසසොළසවස්සුද්දෙසිකකාලෙ ආරක්ඛනත්ථාය සත්තභූමිකස්ස පාසාදස්ස උපරිතලෙ වාසයිංසු. තං එකදිවසං වාතපානං විවරිත්වා බහි ඔලොකියමානං ආකාසෙන ගච්ඡන්තො විජ්ජාධරො දිස්වා උප්පන්නසිනෙහො වාතපානෙන පවිසිත්වා තාය සද්ධිං සන්ථවමකාසි. සා තෙන ගබ්භං ගණ්ඨි. අථ නං දාසි දිස්වා “අම්ම, කිං ඉද්”න්ති වත්වා “හොතු, කස්සචි මා ආචික්ඛි”ති චුත්තා භයෙන තුණ්ඨි අහොසි. සාපි දසමෙ මාසෙ පුත්තං විජායිත්වා නවභාජනං ආභරාපෙත්වා තත්ථ තං දාරකං නිපජ්ජාපෙත්වා තං භාජනං පිදහිත්වා උපරි පුප්ඵදාමානි යපෙත්වා “ඉමං සීසෙන උක්ඛිපිත්වා ගන්ත්වා ගඬගාය විස්සජ්ජෙහි, ‘කිං ඉද්’න්ති ව පුට්ඨා ‘අයායාය මෙ බලිකම්ම’න්ති වදෙය්‍යාසී”ති දාසිං ආණාපෙසි. සා තථා අකාසි. හෙට්ඨාගඬගායපි ද්වෙ ඉත්ථියො න්භායමානා තං භාජනං උදකෙන ආභරියමානං දිස්වා එකා “මය්‍හෙනං භාජන”න්ති ආහ. එකා “යං එතස්ස අන්තො, තං මය්‍හ”න්ති වත්වා භාජනෙ සම්පත්තෙ තං ආදාය ථලෙ යපෙත්වා විවරිත්වා දාරකං දිස්වා එකා “මම භාජන”න්ති චුත්තත්තා “දාරකො මමෙව හොති”ති ආහ. එකා “යං භාජනස්ස අන්තො, තං මමා”ති චුත්තත්තා “මම දාරකො”ති ආහ. තා විවදමානා විනිච්ඡයං ගන්ත්වා අමච්චෙසු විනිච්ඡතුං අසක්කොන්තෙසු රඤ්ඤො සන්තිකං අගමංසු. රාජා තාසං වචනං සුත්වා “ත්ථං දාරකං ගණ්ඨ, ත්ථං භාජන”න්ති ආහ. යාය පන දාරකො ලද්ධො, සා මහාකච්චායනත්ථෙරස්ස උපට්ඨායිකා හොති. සා තං දාරකං “ථෙරස්ස සන්තිකෙ පබ්බාපෙස්සාමි”ති පොසෙසි. තස්ස ජාතදිවසෙ ගබ්භමලස්ස ධොවිත්වා අනපතීතත්තා කෙසා ජටිතා හුත්වා අට්ඨංසු. තෙනස්ස ජටිලොතෙව නාමං අකංසු.

තස්ස පදසා විවරණකාලෙ ථෙරො තං ගෙහං පිණ්ඩාය පාවිසි. උපාසිකා ථෙරං නිසිදාපෙත්වා ආභාරමදාසි. ථෙරො දාරකං දිස්වා “උපාසිකෙ, දාරකො තෙ ලද්ධො”ති පුවිඡි. “ආම, හන්තෙ, ඉමාහං තුම්භාකං සන්තිකෙ පබ්බාපෙස්සන්ති පොසෙසි”න්ති ආහ. ථෙරො “සාධු”ති තං ආදාය ගච්ඡන්තො “අත්ථි නු බො ඉමස්ස ගිහිසම්පත්තිං අනුභවිතුං පුඤ්ඤකම්ම”න්ති ඔලොකෙන්තො “මහාපුඤ්ඤො සත්තො මහාසම්පත්තිං අනුභවිස්සති, දහරො එව ව තාව, ඤාණම්පි තාවස්ස පරිපාකං න ගච්ඡති”ති වින්තෙත්වා තං ආදාය තක්කසිලායං එකස්ස උපට්ඨාකස්ස ගෙහං අගමාසි. සො ථෙරං වන්දිත්වා ධීතො දාරකං දිස්වා “දාරකො, හන්තෙ, ලද්ධො”ති පුවිඡි. “ආම, උපාසක, පබ්බජීස්සති, දහරො තාව තව සන්තිකෙ හොතු”ති. සො “සාධු, හන්තෙ”ති තං පුත්තට්ඨානෙ යපෙත්වා පටිජග්ගි. තස්ස පන ගෙහෙ ද්වාදස වස්සානි හණ්ඩකං උස්සන්තං හොති. සො ගාමන්තරං ගච්ඡන්තො සබ්බම්පි තං හණ්ඩකං ආපණං ආභරිත්වා තස්ස තස්ස හණ්ඩකස්ස මූලං ආචික්ඛිත්වා “ඉදඤ්චිදඤ්ච එත්තකං නාම ධනං ගහෙත්වා දදෙය්‍යාසී”ති වත්වා පක්කාමි.

තං දිවසං නගරපරිග්ගාහිකා දෙවතා අන්තමසො ජීරකමරිචමත්තකෙනාපි අත්ථිකෙ තස්සෙව ආපණාහිමුඛෙ කරිංසු. සො ද්වාදස වස්සානි උස්සන්තහණ්ඩකං

එකදිවසෙනෙව වික්කිණි. කුටුම්භිකො ආගන්ත්වා ආපණෙ කිඤ්චි අදිස්වා “සබ්බං තෙ, තාත, භණ්ඩකං නාසිත”න්ති ආහ. “න නාසිතං, තාත, සබ්බං තුම්හෙහි චුත්තනායෙන වික්කිණිතං, ඉදං අසුකස්ස මූලං, ඉදං අසුකස්ස මූල”න්ති සබ්බමූලං තස්සෙව අප්පෙසි. කුටුම්භිකො පසිදිත්වා “අනග්ගො පුරිසො යත්ථ කත්ථවි ජීවිතුං සමත්ථො”ති අත්තනො වයප්පත්තං ධිතරං තස්ස දත්වා “ගෙහමස්ස කරොථා”ති පුරිසෙ ආණාපෙත්වා නිට්ඨිතෙ ගෙහෙ “ගච්ඡථ තුම්හෙ, අත්තනො ගෙහෙ වසථා”ති ආහ. අථස්ස ගෙහපවිසනකාලෙ එකෙන පාදෙන උම්මාරෙ අක්කන්තමත්තෙ ගෙහස්ස පච්ඡිමභාගෙ භූමිට්ඨානෙ අසිතිහත්ථො සුවණ්ණපබ්බතො උට්ඨති. රාජා කිර ජට්ඨස්ස ගෙහෙ භූමිං හින්දිත්වා සුවණ්ණපබ්බතො උට්ඨිතොති සුත්වා තස්ස සෙට්ඨිජත්තං පෙසෙසි. සො ජට්ඨසෙට්ඨි නාම අභොසිති අයමස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි.

මෙණ්ඩකස්ස සෙට්ඨිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධිති (මහාව. 296) මෙණ්ඩකො නාම විපස්සිමිහි භගවති කතාධිකාරො මගධරට්ඨෙ හද්දියනගරෙ සෙට්ඨි. තස්ස කිර පච්ඡිමගෙහෙ අට්ඨකරීසමත්තෙ යානෙ හත්ථිඅස්සඋසහප්පමාණා සුවණ්ණමෙණ්ඩකා පථවිං හින්දිත්වා පිට්ඨියා පිට්ඨිං පහරමානා උට්ඨතිංසු, තෙසං මුඛෙසු පඤ්චවණ්ණානං සුත්තානං ගෙණ්ඩුකා පක්ඛිත්තා භොන්ති. සප්පිතෙලමධුථාණිකාදිහි ව වත්ථවිජාදනහිරඤ්ඤසුවණ්ණාදිහි ව අත්ථෙ සති තෙසං මුඛතො ගෙණ්ඩුකං අපනෙන්නි. එකස්සපි මෙණ්ඩකස්ස මුඛතො සකලජම්බුදීපවාසිනං පභොනකං සප්පිතෙලමධුථාණිකවත්ථවිජාදනහිරඤ්ඤසුවණ්ණං නික්ඛමති. තතො පට්ඨායෙස මෙණ්ඩකසෙට්ඨිති පඤ්ඤායිති අයමස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි.

සොසිතස්ස ගහපතිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධිති සොසිතො (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.260-261) නාම පච්චෙකසම්බුද්ධෙ කතාධිකාරො සක්කරට්ඨෙ කොසම්බියං සෙට්ඨි. සො කිර දෙවලොකතො වචිත්වා කොසම්බියං නගරසොහිනියා කුච්ඡස්මිං නිබ්බත්ති. සා තං විජාතදිවසෙ සුප්පෙ සයාපෙත්වා සඬිකාරකූටෙ ඡඩ්ඛාපෙසි. දාරකං කාකසුනඛා පරිවාරෙත්වා නිසිදිංසු. එකො පුරිසො තං දිස්වාච පුත්තසඤ්ඤං පට්ඨෙත්වා “පුත්තො මෙ ලද්ධො”ති ගෙහං නෙසි. තදා කොසම්බිකසෙට්ඨි පුරොහිතං දිස්වා “කිං, ආචරිය, අප්ප්ප තෙ තිථිකරණනක්ඛත්තාදයො ඔලොකිතා”ති පුච්ඡිත්වා “ආම, මහාසෙට්ඨි”ති චුත්තෙ “ජනපදස්ස කිං හවිස්සති”ති පුච්ඡි. “ඉමස්මිං නගරෙ අප්ප්ප ජාතදාරකො ජෙට්ඨසෙට්ඨි හවිස්සති”ති ආහ. තදා සෙට්ඨිතො හරියා ගරුගබ්භා භොති, තස්මා සො සීසං ගෙහං පෙසෙසි “ගච්ඡ, ජානාහි නං විජාතා වා, න වා”ති. “න විජාතා”ති සුත්වා ගෙහං ගන්ත්වා කාළිං නාම දාසිං පක්කොසිත්වා සහස්සං දත්වා “ගච්ඡ, ඉමස්මිං නගරෙ උපධාරෙත්වා අප්ප්ප ජාතදාරකං ගණ්හිත්වා එහි”ති ආහ. සා උපධාරෙත්ති තං ගෙහං ගන්ත්වා තං දාරකං තං දිවසං ජාතං ඤාත්වා සහස්සං දත්වා ආනෙත්වා සෙට්ඨිතො දස්සෙසි. සෙට්ඨි “සචෙ මෙ ධිතා ජායස්සති, තාය නං සද්ධිං නිවාසෙත්වා සෙට්ඨිට්ඨානස්ස සාමිකං කරස්සාමි. සචෙ පුත්තො ජායස්සති, සාතෙස්සාමි න”න්ති විත්තෙත්වා තං ගෙහෙ වඩ්ඪාපෙසි.

අඵස්ස හරියා කතිපාහව්වයෙන පුත්තං විජායි. සෙට්ඨි “ඉමස්මිං අසති මම පුත්තො සෙට්ඨිට්ඨානං ලභිස්සති. ඉදානෙව නං මාරෙතුං වට්ටති”ති කාළිං. ආමන්තෙත්වා “ගච්ඡ ජෙ, වජ්ජො ගුත්තං නික්ඛමනවෙලාය වජ්ඣාරමජ්ඣෙ ඉමං තිරියං නිපජ්ජාපෙහි, ගාවියො නං මද්දිත්වා මාරෙස්සන්ති, මද්දිතාමද්දිතභාවං පනස්ස ඤත්වා එහි”ති ආහ. සා ගන්ත්වා ගොපාලකෙන වජ්ඣාරෙ විවට්මන්තෙයෙව තං තථා නිපජ්ජාපෙසි. ගොගණුපෙට්ඨකො උසහො අඤ්ඤස්මිං කාලෙ සබ්බපච්ඡා නික්ඛමන්තොපි තද්වසං සබ්බපයමං නික්ඛමිත්වා දාරකං චතුත්තං පාදානං අන්තරෙ කත්වා අට්ඨාසි. අනෙකසතා ගාවො උසහස්ස ද්වෙ පස්සානි සංසන්තියො නික්ඛමිංසු. ගොපාලකොපි “අයං උසහො පුබ්බෙ සබ්බපච්ඡා නික්ඛමති, අජ්ජ පන පයමං නික්ඛමිත්වා ද්වාරමජ්ඣෙ නිව්වලොව ඨිතො, කිං නු බො එත”න්ති වින්තෙත්වා ගන්ත්වා තස්ස හෙට්ඨා නිපන්තං දාරකං දිස්වා පුත්තසිනෙහං පටිලභිත්වා “පුත්තො මෙ ලද්ධො”ති ගෙහං නෙසි.

කාළි ගන්ත්වා සෙට්ඨිනා පුච්ඡිතා තමත්ථං ආරොචෙත්වා “ගච්ඡ, නං පුත ඉමං සහස්සං දත්වා ආනෙහි”ති චුත්තා පුත ආනෙත්වා අදාසි. අඵ නං සෙට්ඨි ආහ – “අම්ම කාළි, ඉමස්මිං නගරෙ පඤ්චසකට්ඨකානි පච්චුසකාලෙ උට්ඨාය වාණිජ්ජාය ගච්ඡන්ති, ත්වං ඉමං නෙත්වා චක්කමග්ගෙ නිපජ්ජාපෙහි, ගොණා වා නං මද්දිස්සන්ති, චක්කං වා ඡින්දිස්සති, පචත්තිඤ්චස්ස ඤත්වා ආගච්ඡෙය්‍යාසි”ති. සා ගන්ත්වා චක්කමග්ගෙ නිපජ්ජාපෙසි. සාකට්ඨකපෙට්ඨකො පුරතො අහොසි. අඵස්ස ගොණා තං යානං පත්වා ධුරං ඡඩ්ඨෙසුං, පුනප්පුනං ආරොපෙත්වා පාජියමානාපි පුරතො න ගච්ඡිංසු. එවං තස්ස තෙහි සද්ධිං වායමන්තස්සෙව අරුණං උට්ඨති. සො “කිං නාම ගොණා කරිංසු”ති මග්ගං ඔලොකෙන්තො දාරකං දිස්වා “භාරියං චත කම්ම”න්ති වින්තෙත්වා “පුත්තො මෙ ලද්ධො”ති තුට්ඨමානසො තං ගෙහං නෙසි.

කාළිපි ගන්ත්වා සෙට්ඨිනා පුච්ඡිතා තං පචත්තිං ආචික්ඛිත්වා “ගච්ඡ, නං පුත සහස්සං දත්වා ආනෙහි”ති චුත්තා තථා අකාසි. අඵ නං සෙට්ඨි ආහ – “ඉදානි නං ආමකසුසානං නෙත්වා ගච්ඡන්තරෙ නිපජ්ජාපෙහි, තත්ථ සුතබ්දිහි බාදිතො, අමනුස්සෙන වා පහටො මරිස්සති, මනාමතභාවඤ්චස්ස ජානිත්වා ආගච්ඡෙය්‍යාසි”ති. සා තං නෙත්වා තත්ථ නිපජ්ජාපෙත්වා එකමන්තෙ අට්ඨාසි. තං සුතබ්දයො වා අමනුස්සො වා උපසඬ්ඨකම්තුං නාසක්ඛිංසු. අට්ඨකො අජපාලො අජා ගොවරං නෙත්තො සුසානපස්සෙන ගච්ඡති. එකා අජා පණ්ණානි බාදමානා ගච්ඡන්තරං පටිසිත්වා දාරකං දිස්වා ඡණ්ණුකෙහි යත්වා දාරකස්ස ථනං අදාසි. අජපාලකෙන “හෙ හෙ”ති සද්දෙ කතෙපි න නික්ඛමි. සො “යට්ඨියා නං පහරිත්වා නිහරිස්සාමි”ති ගච්ඡන්තරං පටිට්ඨො ඡණ්ණුකෙහි යත්වා දාරකං බීරං පායන්ති. දිස්වා දාරකෙ පුත්තසිනෙහං පටිලභිත්වා “පුත්තො මෙ ලද්ධො”ති ආදාය පක්කාමි.

කාළි ගන්ත්වා සෙට්ඨිනා පුච්ඡිතා තං පචත්තිං ආචික්ඛිත්වා “ගච්ඡ, නං පුත සහස්සං දත්වා ආනෙහි”ති චුත්තා තථා අකාසි. අය නං සෙට්ඨි ආහ – “අම්ම, ඉමං ආදාය චොරපපාතපබ්බතං අභිරුහිත්වා පපාතෙ බිප, පබ්බතකුච්ඡියං පටිහඤ්ඤමානො බණ්ඩාබණ්ඩිකො හුත්වා භූමියං පතිස්සති, මනාමතභාවඤ්චස්ස

ඤාත්වා ආගච්ඡෙය්‍යාසී” ති. සා තං තථා නෙත්වා පබ්බතමත්ථකෙ යත්වා බිපි. තං
 බො පන පබ්බතකුච්ඡිං නිස්සාය මහාවෙළුගුම්බො පබ්බතානුසාරෙනෙව වඩ්ඪී,
 තස්ස මත්ථකං සනජාතො ජිඤ්ඡුකගුම්බො අවත්ථරි. දාරකො පතන්තො කොජවෙ
 විය තස්මිං පති. තං දිවසඤ්ච නළකාරජෙට්ඨකස්ස වෙණුබලි පත්තො හොති. සො
 පුත්තෙන සද්ධිං ගන්ත්වා තං වෙළුගුම්බං ඡින්දිතුං ආරභී. තස්මිං වලිතෙ දාරකො
 සද්දමකාසි. සො දාරකසද්දො වියාති එකෙන පස්සෙන අභිරුහිත්වා තං දිස්වා
 “පුත්තො මෙ ලද්ධො” ති තුට්ඨවිත්තො ආදාය ගතො. කාළී ගන්ත්වා සෙට්ඨිනා
 පුච්ඡිතා තං පවත්තිං ආචික්ඛිත්වා “ගච්ඡ, නං පුත සහස්සං දත්වා ආනෙහි” ති චුත්තා
 තථා අකාසි.

සෙට්ඨිනො ඉදඤ්චිදඤ්ච කරොත්තස්සෙව දාරකො වඩ්ඪිතො.
 මහාසොසවචතත්තා වස්ස සොසිතොතෙව නාමං අහොසි. සො සෙට්ඨිනො
 අක්ඛම්භි කණ්ටකො විය බායි, උජුකං ඔලොකෙතුම්භි න විසභී. අථස්ස මරණුපායං
 වින්තෙත්තො අත්තනො කුම්භකාරස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා තස්ස “කදා ආවාපං
 ආලම්පෙස්සසී” ති පුච්ඡිත්වා “ස්වෙ” ති චුත්තෙ “තෙන හි ඉදං සහස්සං ගණ්හිත්වා
 මමෙකං කම්මං කරොහි” ති ආහ. “කිං සාමී” ති? “එකො මෙ අවජාතපුත්තො
 අත්ථී, තං තව සන්තිකං පෙසිස්සාමි, අථ නං ගබ්භං පවෙසෙත්වා තිණ්භාය වාසියා
 බණ්ඩාබණ්ඩිකං ඡින්දිත්වා වාටියං පක්ඛිපිත්වා ආවාපෙ පවෙසෙය්‍යාසීති. ඉදං තෙ
 සහස්සං සච්චකාරසදිසං, උත්තරිං පන තෙ කත්තබ්බයුත්තකං පච්ඡා කරිස්සාමි” ති.
 කුම්භකාරො “සාධු” ති සම්පට්ඨි.

සෙට්ඨි පුතදිවසෙ සොසිතං පක්කොසිත්වා “හියොයා මයා කුම්භකාරො එකං
 කම්මං ආණත්තො, එහි, ත්වං තාත, තස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා එවං වදෙහි ‘හියොයා
 කිර මෙ පිතරා ආණත්තං කම්මං නිජ්ථාදෙහි’” ති පහිණි. සො “සාධු” ති අගමාසි. තං
 තත්ථ ගච්ඡන්තං ඉතරො සෙට්ඨිනො පුත්තො දාරකෙහි සද්ධිං ගුළකකීළං
 කීළන්තො දිස්වා පක්කොසිත්වා “කුහිං ගච්ඡසී” ති පුච්ඡිත්වා පිතු සාසනං ගහෙත්වා
 “කුම්භකාරස්ස සන්තික” ත්ති චුත්තෙ “අහං තත්ථ ගම්ස්සාමි, ඉමෙ මං දාරකා
 බහුලක්ඛං ජිනිංසු, තං මෙ පටිජිනිත්වා දෙහි” ති ආහ. “අහං පිතු භායාමි” ති. “මා
 භායි, භාතික, අහං තං සාසනං හරිස්සාමි” ති. “බහුහි ජිතො යාවාහං ආගච්ඡාමි, තාව
 මෙ ලක්ඛං පටිජිනාහි” ති. සොසිතො කිර ගුළකකීළායං ඡෙකො, තෙන නං එවං
 නිබන්ධි. සොපි තං “තෙන හි ගන්ත්වා කුම්භකාරං වදෙහි ‘පිතරා කිර මෙ හියොයා
 එකං කම්මං ආණත්තං, තං නිජ්ථාදෙහි’” ති උයොපෙසි. සො තස්ස සන්තිකං
 ගන්ත්වා තථා අවච. අථ නං කුම්භකාරො සෙට්ඨිනා චුත්තනියාමෙන මාරෙත්වා
 ආවාපෙ බිපි. සොසිතොපි දිවසභාගං කීළිත්වා සායන්හසමයෙව ගෙහං ගන්ත්වා
 “කිං, තාත, න ගතොසී” ති චුත්තෙ අත්තනො අගතකාරණඤ්ච කනිට්ඨස්ස
 ගතකාරණඤ්ච ආරොවෙසි. සෙට්ඨි “ධි ධි” ති මහාවිරවං විරවිත්වා සකලසරීරෙ
 පක්කුථිතලොහිතො විය හුත්වා “අම්භො කුම්භකාර, මා නාසයි, මා නාසයි” ති
 බාහා පග්ගස්ස කන්දන්තො තස්ස සන්තිකං අගමාසි. කුම්භකාරො තං තථා
 ආගච්ඡන්තං දිස්වා “සාමි, මා සද්දං කරි, කම්මං නිජ්ථන්ත” ත්ති ආහ. සො

පබ්බතෙන විය මහන්තෙන සොකෙන අවත්ථට්ඨො භුත්වා අනප්පකං දොමනස්සං පට්ඨංවෙදෙසි.

එවං සන්තෙපි පන සෙට්ඨී තං උජුකං ඔලොකෙතුං න සක්කොති. “කිත්ති නං මාරෙය්‍ය”න්ති වින්තෙන්තො “මම ගාමසතෙ ආයුත්තකස්ස සන්තිකං පෙසෙත්වා මාරාපෙස්සාමි”ති උපායං දිස්වා “අයං මෙ අවජාතපුත්තො, ඉමං මාරෙත්වා වච්චකුපෙ බිපතු, එවඤ්ච කතෙ අහං මාතුලස්ස කත්තබ්බයුත්තකං ජානිස්සාමි”ති තස්ස පණ්ණං ලිඛිත්වා “තාත සොසිත, අම්මාකං ගාමසතෙ ආයුත්තකො අත්ථී, ඉමං පණ්ණං හරිත්වා තස්ස දෙහී”ති වත්වා පණ්ණං තස්ස දුස්සන්තෙ බන්ධි. සො පන අක්ඛරසමයං න ජානාති. දහරකාලතො පට්ඨාය හි තං මාරාපෙන්තොව සෙට්ඨී මාරෙතුං නාසක්ඛි, කිං අක්ඛරසමයං සික්ඛාපෙස්සති. සො අත්තනො මරණපණ්ණමෙව දුස්සන්තෙ බන්ධිත්වා නික්ඛමන්තො ආහ – “පාටෙය්‍යං මෙ, තාත, නත්ථී”ති. “පාටෙය්‍යොන කම්මං නත්ථී, අන්තරාමග්ගෙ අසුකගාමෙ නාම මම සභායකො සෙට්ඨී අත්ථී, තස්ස සරෙ පාතරාසං කත්වා පුරතො ගච්ඡා”ති. සො “සාධු”ති පිතරං වන්දිත්වා නික්ඛන්තො තං ගාමං පත්වා සෙට්ඨීසරං පුච්ඡිත්වා ගන්ත්වා සෙට්ඨීජායං පස්සි. “කුතො ආගතොසි”ති ච චුත්තෙ “අත්තොනගරතො”ති ආහ. “කස්ස පුත්තොසි”ති? “තුම්මාකං සභායසෙට්ඨීනො, අම්මා”ති. “ත්වංසි සොසිතො නාමා”ති? “ආම, අම්මා”ති. තස්සා සහ දස්සනෙනෙව තස්මිං පුත්තසිනෙනො උප්පජ්ජී. සෙට්ඨීනො පනෙකා ධිතා අත්ථී පන්තරසසොළසවස්සුද්දෙසිකා අභිරුපා පාසාදිකා, තං රක්ඛිතුං එකමෙව පෙසනකාරිකං දාසිං දත්වා සත්තභූමිකස්ස පාසාදස්ස උපරිමතලෙ සිරිගබ්භෙ වසාපෙන්ති. සෙට්ඨීධිතා තස්මිං බණ්ණෙ තං දාසිං අන්තරාපණං පෙසෙසි. අථ නං සෙට්ඨීජායා දිස්වා “කුහිං ගච්ඡසි”ති පුච්ඡිත්වා “අය්‍යධිතාය පෙසනෙතා”ති චුත්තෙ “ඉතො තාව එහි, තිට්ඨතු පෙසනං, පුත්තස්ස මෙ පීඨකං අත්ථරිත්වා උදකං ආහරිත්වා පාදෙ ධොවිත්වා තෙලං මක්ඛිත්වා සයනං අත්ථරිත්වා දෙහි, පච්ඡා පෙසනං කරිස්සසි”ති ආහ. සා තථා අකාසි.

අථ නං විරෙනාගතං සෙට්ඨීධිතා සන්තප්පෙසි. අථ නං සා ආහ – “මා මෙ කුජ්ඣි, සෙට්ඨීපුත්තො සොසිතො ආගතො, තස්ස ඉදඤ්චිදඤ්ච කත්වා තත්ථ ගන්ත්වා ආගතාමහී”ති. සෙට්ඨීධිතාය “සෙට්ඨීපුත්තො සොසිතො”ති නාමං සුත්වාච පුබ්බසන්නිවාසවසෙන පෙමං ඡව්ඤ්ඤි ඡන්දිත්වා අට්ඨමිඤ්ජං ආහච්ච ධීතං. අථ නං පුච්ඡි “කුහිං සො අම්මා”ති? “සයනෙ නිපන්තො නිද්දායති”ති. “අත්ථී පනස්ස හත්ථෙ කිඤ්චී”ති? “දුස්සන්තෙ පණ්ණං අත්ථී”ති. සා “කිං පණ්ණං නු ඛො එත”න්ති තස්මිං නිද්දායන්තෙ මාතාපිතුනං අඤ්ඤචිතිතතාය අපස්සන්තානං ඔතරිත්වා තස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා තං පණ්ණං මොවෙත්වා ආදාය අත්තනො ගබ්භං පච්ඡිත්වා ද්වාරං පිඨාය වාතපානං විවරිත්වා අක්ඛරසමයෙ කුසලතාය තං පණ්ණං වාවෙත්වා “අහො වත බාලො අත්තනො මරණපණ්ණං දුස්සන්තෙ බන්ධිත්වා විවරති, සවෙ මයා න දිට්ඨං අස්ස, නත්ථී තස්ස ජීවිත”න්ති. තං පණ්ණං ථාලෙත්වා නාසෙත්වා සෙට්ඨීස්ස වචනෙන අපරං පණ්ණං ලිඛි – “අයං මම පුත්තො සොසිතො නාම, ගාමසතතො පණ්ණාකාරං ආහරාපෙන්වා ඉමස්ස

ජනපදසෙට්ටියිනො ධීතරා සද්ධිං මඬගලං කත්වා අත්තනො වසනගාමස්ස මජ්ඣේ ද්විභූමිකං ගෙහං කාරෙත්වා පාකාරපරික්ඛෙපෙන වෙව පුරිසගුත්තීහි ව සුසංවිහිතාරක්ඛං කරොතු, මය්හං ඉද්දඤ්චිද්දඤ්ච මයා කතන්ති සාසනං පෙසෙතු. එවං කතෙ අහං මාතුලස්ස කත්තඛබ්බයුත්තකං ජානිස්සාමි”ති ලිඛිත්වා ව පණ්ණං සඬ්ඝරිත්වා දුස්සන්තෙයෙවස්ස බන්ධි.

සො දිවසභාගං නිද්දායිත්වා උට්ඨාය භුඤ්ජිත්වා පක්කාමි, පුනදිවසෙ පාතොව තං ගාමං ගන්ත්වා ආයුත්තකං ගාමකිච්චං කරොන්තමෙව පස්සි. සො තං දිස්වා “කිං තාතා”ති පුච්ඡිත්වා “පිතරා මෙ තුම්භාකං පණ්ණං පෙසිත”න්ති චුත්තෙ පණ්ණං ගහෙත්වා වාචෙත්වා තුට්ඨමානසො “පස්සථ, හො, මම සාමිනො මයි සිනෙහං කත්වා ජෙට්ඨපුත්තස්ස මඬගලං කරොතු”ති මම සන්තිකං පහිණි. “සීසං දාරුආදීනි ආහරාමා”ති ගහපතිකෙ ආණාපෙත්වා ගාමමජ්ඣේ චුත්තජපකාරං ගෙහං කාරාපෙත්වා ගාමසතතො පණ්ණාකාරං ආහරාපෙත්වා ජනපදසෙට්ටියිනො ධීතරං ආනෙත්වා මඬගලං කත්වා සෙට්ඨස්ස සාසනං පහිණි “ඉද්දඤ්චිද්දඤ්ච මයා කත”න්ති.

තං සුත්වා සෙට්ටියිනො “යං කාරෙමි, තං න හොති. යං න කාරෙමි, තං හොති”ති මහන්තං දොමනස්සං උජ්ජජ්ජි. පුත්තසොකෙන සද්ධිං සො සොකො එකතො හුත්වා කුච්ඡදාහං උජ්ජාදෙත්වා අතිසාරං ජනෙසි. සෙට්ඨිධිතාපි “සචෙ කොචි සෙට්ටියිනො සන්තිකා ආගච්ඡති, මම අකථෙත්වා සෙට්ඨිපුත්තස්ස පයමතරං මා කථෙමා”ති ආණාපෙසි. සෙට්ඨිපි බො “න දානි දුට්ඨපුත්තං මම සාපතෙයාස්ස සාමිකං කරිස්සාමි”ති වින්තෙත්වා එකං ආයුත්තකං ආහ – “මාතුල, පුත්තං මෙ දට්ඨුකාමොමිහි, එකං පාදමුලිකං පෙසෙත්වා එකං පණ්ණං ලිඛිත්වා පෙසෙත්වා මම පුත්තං පක්කොසාපෙහි”ති. සො “සාධු”ති පණ්ණං දත්වා එකං පුරිසං පෙසෙසි. සෙට්ඨිධිතා සෙට්ඨිස්ස බලවගිලානකාලෙ සොසිතකුමාරං ආදාය අගමාසි. සෙට්ඨි කාලමකාසි. රාජා පිතරි කාලඬකතෙ පිතරා භුත්තහොගං දත්වා සබ්බසතෙන සෙට්ඨිට්ඨානං අදාසි. සොසිතසෙට්ඨි නාම හුත්වා මහාසම්පත්තියං ධීතො සෙට්ඨිධිතාය කාළියා වචනෙන ආදිතො පට්ඨාය සත්තසු යානෙසු අත්තනො මරණමුත්තභාවං ඤත්වා දෙවසිකං සතසහස්සං විස්සජ්ජෙත්වා දානං පට්ඨපෙසිති. එවමස්ස සත්තසු යානෙසු අරොගභාවො පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. තත්ථ ගහන්ති ගෙහං වුව්චති, ගහෙ පති ගහපති. මහාසාලකුලෙ අධිපතිස්සෙනං නාමං. කෙසුචි පොත්ථකෙසු සොසිතානන්තරං මෙණ්ඩකො ලිඛිතො.

පඤ්චන්තං මහාපුඤ්ඤානං පුඤ්ඤවතො ඉද්ධිති එත්ථ පුඤ්ඤද්ධි පඤ්චන්තං මහාපුඤ්ඤානං දට්ඨබ්බාති අත්ථො. පඤ්ච මහාපුඤ්ඤා නාම මෙණ්ඩකසෙට්ඨි, තස්ස හරියා වන්දපදුමා, පුත්තො ධනඤ්චයසෙට්ඨි, සුණ්ඩා සුමනදෙවී, දොසො පුණ්ණො නාමාති ඉමෙ පඤ්ච ජනා පච්චෙකසම්බුද්ධෙ කතාධිකාරා. තෙසු මෙණ්ඩකසෙට්ඨි අඬ්ඪතෙරසානි කොට්ඨසනානි සොධාපෙත්වා සීසං න්භාතො ද්වාරෙ නිසීදිත්වා උද්ධං උල්ලොකෙති, ආකාසතො රත්තසාලිධාරා ඔපතිත්වා සබ්බකොට්ඨෙ පුරෙති. තස්ස හරියා තණ්ඩුලං එකනාළිමත්තං ගහෙත්වා හත්තං

පවාපෙන්වා එකස්මිං සුප්‍රබාසද්වන්තෙ සුපං කාරෙන්වා සබ්බාලඤ්ඤාපටිමණ්ඩිතා ද්වාරකොට්ඨකෙ පඤ්ඤාත්තාසනෙ නිසිදින්වා “සබ්බෙ භත්තෙන අත්ථිකා ආගච්ඡන්තු”ති සොසාපෙන්වා පක්කොසාපෙන්වා සුවණ්ණකටච්ඡුං ආදාය ආගතාගතානං උපනීතභාජනානි පුරෙන්වා දෙනි, සකලදිවසම්පි දෙන්ති යා කටච්ඡුනා සකිං ගහිතට්ඨානමත්තමෙව පඤ්ඤායති. තස්ස පුත්තො සිසං න්හාතො සහස්සත්ථවිකං ආදාය “කභාපණෙහි අත්ථිකා ආගච්ඡන්තු”ති සොසාපෙන්වා ආගතාගතානං ගහිතභාජනානි පුරෙන්වා දෙනි. ථවිකාය කභාපණසහස්සමෙව හොති. තස්ස සුණ්ඨා සබ්බාලඤ්ඤාපටිමණ්ඩිතා චතුදොණිකං විහිපිටකං ආදාය ආසනෙ නිසින්වා “බීජභත්තෙන අත්ථිකා ආගච්ඡන්තු”ති සොසාපෙන්වා ආගතාගතානං ගහිතභාජනානි පුරෙන්වා දෙනි, පිටකං යථාපුරිතමෙව හොති. තස්ස දාසො සබ්බාලඤ්ඤාපටිමණ්ඩිතො සුවණ්ණයුගෙ සුවණ්ණයොත්තෙහි ගොණෙ යොජෙන්වා සුවණ්ණපතොදයට්ඨිං ආදාය ගොණානං ගන්ධපඤ්චඩ්ගුලිකානි දන්වා විසාණෙසු සුවණ්ණකොසකෙ පටිමුඤ්චින්වා බෙන්තං ගන්ත්වා පාජෙති, ඉතො තිස්සො, ඉතො තිස්සො, මජ්ඣෙ ඵකාති සත්ත සීතායො හිජ්ජින්වා ගච්ඡන්ති. ජම්බුදීපවාසීතො භත්තබීජහිරඤ්ඤසුවණ්ණාදීසු යථාරුචිතං සෙට්ඨිගෙහතොයෙව ගණ්හිංසු. අනුක්කමෙන පන භද්දියනගරං අනුජපත්තෙ භගවති භගවතො ධම්මදෙසනාය පඤ්ච මහාපුඤ්ඤා ච ධනඤ්චයසෙට්ඨිස්ස ධිතා විසාබා ච සොතාපත්තිඵලං පාපුණිංසු. අයං පන නෙසං පඤ්චන්තං මහාපුඤ්ඤානං පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. සඬබ්බෙපෙන පන පරිපාකගතෙ පුඤ්ඤසම්භාරෙ ඉජ්ඣනකවිසෙසො පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි.

විජ්ජාමයිද්ධිනිද්දෙසෙ ඉජ්ඣනාකාරං ගන්ධාරිවිජ්ජං වා උපවාරසිද්ධං පත්ථිතසිද්ධං අඤ්ඤං වා විජ්ජං ධාරෙන්තීති විජ්ජාධරා. විජ්ජං පරිජජ්ජෙන්වාති යථොපවාරං විජ්ජං මුඛෙන පරිවත්තෙන්වා. සෙසං චුත්තත්ථමෙවාති.

සම්මාපයොගිද්ධිනිද්දෙසෙ ඉජ්ඣනාකාරමත්තං පුච්ඡින්වා අඤ්ඤස්ස විසෙසස්ස අභාවතො “කතමා”ති අපුච්ඡින්වා පකාරමත්තමෙව පුච්ඡන්තෙන “කථ”න්ති පුච්ඡා කතා, තථෙව “ඵව”න්ති නිගමනං කතං. ඵත්ථ ව පටිපත්තිසඬබ්බාතස්සෙව සම්මාපයොගස්ස දීපනවසෙන පුරිමපාළිසදිසාව පාළි ආගතා. අට්ඨකථායං පන සකටබ්බාදිකරණවසෙන යංකිඤ්චි සංවිදහනං යංකිඤ්චි සිජ්ජකම්මං යංකිඤ්චි වෙජ්ජකම්මං තිණ්ණං වෙදානං උග්ගහණං තිණ්ණං පිටකානං උග්ගහණං, අන්තමසො කසනවපනාදීනි උපාදාය තං තං කම්මං කත්වා නිබ්බත්තවිසෙසො තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙත ඉද්ධිති ආගතාති.

ඉද්ධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අභිසමයකථා

අභිසමයකථාවණ්ණනා

19.

ඉදානි ඉද්ධිකථානන්තරං පරමිද්ධිභූතං අභිසමයං දස්සෙන්තෙන කටිතාය අභිසමයකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ අභිසමයොති සච්චානං අභිමුඛෙන සමාගමො, පටිවෙධොති අත්ථො. කෙන අභිසමෙතීති කිං වුත්තං හොති? “එවං මහත්ථියො ඛො, භික්ඛවෙ, ධම්මාභිසමයො” තිආදීසු (සං. නි. 2.74) සුත්තපදෙසු යො සො අභිසමයොති වුත්තො, තස්මිං අභිසමයෙ චත්තමානෙ අභිසමෙතා පුග්ගලො කෙන ධම්මෙන සච්චානි අභිසමෙති, අභිමුඛො හුත්වා සමාගච්ඡති, පටිච්ඡික්ඛති වුත්තං හොතීති. අයං තාව චොදකස්ස පුච්ඡා. චිත්තෙන අභිසමෙතීති චිත්තං චිතා අභිසමයාභාවතො තථා විස්සජ්ජනං. භඤ්චිතිආදි පුන චොදනා. භඤ්චි යදිති අත්ථො. “චිත්තෙනා” ති වුත්තත්තා තෙන හි අඤ්ඤාණි අභිසමෙතීති ආහ. න අඤ්ඤාණි අභිසමෙතීති චිත්තමත්තෙනෙව අභිසමයාභාවතො පටික්ඛෙපො. ඤාණෙන අභිසමෙතීති පටිඤ්ඤා. පුන භඤ්චිතිආදි “ඤාණෙනා” ති වුත්තත්තා අඤ්ඤාණි අචිත්තකොති චොදනා. න අචිත්තකො අභිසමෙතීති අචිත්තකස්ස අභිසමයාභාවතො පටික්ඛෙපො. චිත්තෙන චාතිආදි පටිඤ්ඤා. පුන භඤ්චිතිආදි සබ්බචිත්තඤාණසාධාරණචසෙන චොදනා. සෙසචොදනාවිස්සජ්ජනෙසුපි එසෙව නයො.

පරතො පන කම්මස්සකතචිත්තෙන ව ඤාණෙන චාති කම්මස්සකා සත්තාති එවං කම්මස්සකතාය පචත්තචිත්තෙන ව ඤාණෙන ව. සච්චානුලොමිකචිත්තෙන ව ඤාණෙන චාති සච්චපටිවෙධස්ස අනුකූලත්තා සච්චානුලොමිකසඬ්ඛාතෙන විපස්සනාසම්පයුත්තචිත්තෙන ව විපස්සනාඤාණෙන ව. කථන්ති යථා අභිසමයො හොති, තථා කථෙතුකමායතා පුච්ඡා. උප්පාදාධිපතෙය්‍යන්ති යස්මා චිත්තස්ස උප්පාදෙ අසති චෙතසිකානං උප්පාදො නත්ථි. ආරම්මණග්ගහණඤ්චි චිත්තං තෙන සහ උප්පජ්ජමානා චෙතසිකා කථං ආරම්මණෙ අග්ගහිතෙ උප්පජ්ජස්සන්ති. අභිධම්මෙපි චිත්තූප්පාදෙනෙව චෙතසිකා විහත්තා, තස්මා මග්ගඤාණස්ස උප්පාදෙ අධිපතිභූතං චිත්තන්ති අත්ථො. ඤාණස්සාති මග්ගඤාණස්ස. හෙතු පච්චයො චාති ජනකො ව උපත්ථම්භකො ව. තංසම්පයුත්තන්ති තෙන ඤාණෙන සම්පයුත්තං. නිරොධගොචරන්ති නිබ්බානාරම්මණං. දස්සනාධිපතෙය්‍යන්ති සෙසානං දස්සනකිච්චාභාවා නිබ්බානදස්සනෙ අධිපතිභූතං. චිත්තස්සාති මග්ගසම්පයුත්තචිත්තස්ස. තංසම්පයුත්තන්ති තෙන චිත්තෙන සම්පයුත්තං.

20.

යස්මා එතම්පි පරියායං, න කෙවලං චිත්තඤාණෙහියෙව අභිසමයො, අථ ඛො සබ්බෙපි මග්ගසම්පයුත්තචිත්තචෙතසිකා ධම්මා සච්චාභිසමයකිච්චසාධනචසෙන අභිසමයො නාම හොන්ති, තස්මා තම්පි පරියායං දස්සෙතුකාමො කිං නු එත්තකොයෙව අභිසමයොති පුච්ඡිත්වා න භීති තං වචනං පටික්ඛිපිත්වා ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙනිආදිමාහ. දස්සනාභිසමයොති දස්සනභූතො අභිසමයො. එස නයො සෙසෙසුපි. සච්චාති සච්චඤාණානි. මග්ගඤාණමෙව නිබ්බානානුපස්සනට්ඨෙන විපස්සනා. විමොක්ඛොති මග්ගවිමොක්ඛො. විජ්ජාති

මග්ගඤ්ඤාණමෙව. විමුක්තීති සමුච්ඡේදවිමුක්ති. නිබ්බානං අභිසම්මයතීති අභිසමයො, සෙසා අභිසමෙන්ති එතෙහීති අභිසමයා.

21.

පුන මග්ගඵලවසෙන අභිසමයං භිත්තීත්වා දස්සෙතුං කිං නුතිඤ්ඤාමාහ. ඵලක්ඛණෙ පනෙන්ථ යස්මා සමුච්ඡේදනටියෙන ඛයෙ ඤ්ඤාණං න ලබ්භති, තස්මා පටිපස්සද්ධටියෙන අනුප්පාදෙ ඤ්ඤාණන්ති වුත්තං. සෙසං පන යථානුරූපං වෙදිතබ්බන්ති. ඉදානි යස්මා කිලෙසප්පභානෙ සති අභිසමයො හොති, අභිසමයෙ ව සති කිලෙසප්පභානං හොති, තස්මා වොදනාපුබ්බධිගමං කිලෙසප්පභානං දස්සෙතුකාමො ය්වායන්තිඤ්ඤාමාහ. තත්ථ ය්වායන්ති යො අයං මග්ගටියො අරියපුග්ගලො. එවමාදිකානි පනෙන්ථ වත්තාරි වචනානි වොදකස්ස පුච්ඡා. පුන අතීතෙ කිලෙසෙ පජ්ඣතීති ඉදං වොදනාය ඔකාසදානත්ථං විස්සජ්ජනං. බිණන්ති භඩ්ගවසෙන බිණං. නිරුද්ධන්ති සත්තානවසෙන පුනස්පුනං අනුප්පත්තියා නිරුද්ධං. විගතන්ති වත්තමානක්ඛණතො අපගතං. විගමෙතීති අපගමයති. අත්ථභිගතන්ති අභාවං ගතං. අත්ථභිගමෙතීති අභාවං ගමයති. තත්ථ දොසං දස්සෙත්වා න අතීතෙ කිලෙසෙ පජ්ඣතීති පටික්ඛිත්තං. අනාගතවොදනාය අජාතන්ති ජාතිං අප්පත්තං. අනිබ්බත්තන්ති සභාවං අප්පත්තං. අනුප්පන්නන්ති උප්පාදතො පභුති උද්ධං න පටිපන්නං. අපාකුභුතන්ති පච්චුප්පන්නභාවෙන චිත්තස්ස අපාකුභුතං. අතීතානාගතෙ පජ්ඣතො පභාතබ්බානං නත්ථිතාය අඵලො වායාමො ආපජ්ජතීති තදුභයම්පි පටික්ඛිත්තං. රත්තො රාගං පජ්ඣතීති වත්තමානෙන රාගෙන රත්තො තමෙව රාගං පජ්ඣති. වත්තමානකිලෙසෙසුපි එසෙව නයො. ථාමගතොති ථීරසභාවං ගතො. කණ්ඨසුක්කාති අකුසලා ව කුසලා ව ධම්මා යුගනද්ධා සමමෙව වත්තන්තීති ආපජ්ජතීති අත්ථො. සංකිලෙසිකාති එවං සංකිලෙසානං සම්පයුත්තභාවෙ සති සංකිලෙසෙ නියුත්තා මග්ගභාවනා හොතීති ආපජ්ජතීති අත්ථො. එවං පච්චුප්පන්නෙ පජ්ඣතො වායාමෙන සද්ධිං පභාතබ්බානං අත්ථිතාය සංකිලෙසිකා ව මග්ගභාවනා හොති, වායාමො ව අඵලො හොති. න හි පච්චුප්පන්නානං කිලෙසානං චිත්තවිප්පයුත්තතා නාම අත්ථිති.

න හීති චතුර්ධා වුත්තස්ස වචනස්ස පටික්ඛෙපො. අත්ථිති පටිජානනං. යථා කථං වියාති අත්ථිභාවස්ස උදාහරණදස්සනත්ථං පුච්ඡා. යථා අත්ථි, තං කෙන පකාරෙන විය අත්ථි, කිං විය අත්ථිති අත්ථො. සෙය්‍යථාපීති යථා නාම. තරුණරුක්ඛොති ඵලදායකභාවදීපනත්ථං තරුණග්ගහණං. අජාතඵලොති ඵලදායකත්තෙපි සති ඵලග්ගහණතො පුරෙකාලග්ගහණං. තමෙනන්ති තං රුක්ඛං. එනන්ති නිපාතමත්තං, තං එනන්ති වා අත්ථො. මූලං ඡිත්තදෙය්‍යාති මූලතො ඡිත්තදෙය්‍ය. අජාතඵලාති අජාතානි ඵලානි. එවමෙවන්ති එවං එවං. උප්පාදො පවත්තං නිමිත්තං ආයුභනානි චතුර්විධි පච්චුප්පන්නඛන්ධසන්තානමෙව වුත්තං. යස්මිඤ්ඤි ඛන්ධසන්තානෙ යං යං මග්ගඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තෙන තෙන මග්ගඤ්ඤාණෙන පභාතබ්බානං කිලෙසානං තං ඛන්ධසන්තානං අබ්ජං හොති, තස්ස අබ්ජභුතත්තා තප්පච්චයා තෙ තෙ කිලෙසා අනුප්පන්නා එව න උප්පජ්ජන්ති. ආදීනවං දිස්වාති අනිච්චාදිතො ආදීනවං දිස්වා. අනුප්පාදොතිඤ්ඤාමාහි චතුර්විධි නිබ්බානමෙව වුත්තං. චිත්තං පක්ඛන්දතීති

මග්ගසම්පයුත්තං චිත්තං පක්ඛන්දති. හෙතුනිරොධා දුක්ඛනිරොධොති කිලෙසානං
 ඛේජභූතස්ස සන්තානස්ස අනුප්පාදනිරොධා අනාගතක්ඛන්ධභූතස්ස දුක්ඛස්ස
 හෙතුභූතානං කිලෙසානං අනුප්පාදනිරොධො හොති. එවං දුක්ඛස්ස
 හෙතුභූතකිලෙසානං අනුප්පාදනිරොධා දුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධො හොති. එවං
 කිලෙසප්පභානායුත්තිසබ්භාවතො එව අත්ථි මග්ගභාවනාතිආදිමාහ. අට්ඨකථායං
 (විසුද්ධි. 2.832) පන “එතෙන කිං දීපිතං හොති? භූමිලද්ධානං කිලෙසානං පභානං
 දීපිතං හොති. භූමිලද්ධා පන කිං අතීතා අනාගතා, උදාහු පච්චුප්පන්නාති?
 භූමිලද්ධුප්පන්නායෙව නාමා” ති වත්වා කථිතකිලෙසප්පභානස්ස විත්ථාරකථා
 සුතමයඤ්ඤාණකථාය මග්ගසම්පවිච්චිද්දෙසවණ්ණනායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා,
 ඉධ පන මග්ගඤ්ඤාණෙන පභාතබ්බා කිලෙසායෙව අධිප්පෙතාති.

අභිසමයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. විවෙකකථා

විවෙකකථාවණ්ණනා

22. ඉදානි පභානාවසානාය අභිසමයකථාය අනන්තරං පභානාකාරං
 දස්සෙන්නෙන කථිතාය සුත්තන්තපුබ්බධිගමාය විවෙකකථාය
 අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ සුත්තන්තෙ තාව යෙ කෙවිති අනවසෙසපරියාදානං.
 බලකරණියාති උරුබලෙන බාහුබලෙන කත්තබ්බා. කම්මන්තාති
 ධාවනලඬිසනකසනවපනාදීනි කම්මානි. කරියන්තීති බලවන්තෙහි කරියන්ති. සීලං
 නිස්සායාති වතුපාරිසුද්ධිසීලං නිස්සයං කත්වා. භාවෙතීති හින්තසීලස්ස
 භාවනාභාවතො ඉධ පන ලොකියලොකුත්තරා මග්ගභාවනා අධිප්පෙතාති.
 විවෙකනිස්සිතන්ති තද්ධිගවිවෙකං සමුච්ඡෙදවිවෙකං නිස්සරණවිවෙකං නිස්සිතං.
 විවෙකොති විචිත්තතා. අයඤ්ඤි අරියමග්ගභාවනානුයුත්තො යොගී
 විපස්සනාක්ඛණෙ කිච්චතො තද්ධිගවිවෙකනිස්සිතං, අප්ඤ්ඤාසයතො
 නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතං, මග්ගක්ඛණෙ කිච්චතො සමුච්ඡෙදවිවෙකනිස්සිතං,
 ආරම්මණතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතං භාවෙති. එස නයො විරාගනිස්සිතාදීසු.
 විවෙකොයෙව හි විරජ්ජනට්ඨෙන විරාගො, නිරොධට්ඨෙන නිරොධො,
 වොසජ්ජනට්ඨෙන වොසග්ගො. අථ වා කිලෙසෙහි විචිත්තත්තා විවෙකො,
 කිලෙසෙහි විරත්තත්තා විරාගො, කිලෙසානං නිරුද්ධත්තා නිරොධො,
 කිලෙසානඤ්ච පරිච්චත්තත්තා විස්සට්ඨත්තා, නිබ්බානෙවත්තස්ස ච විස්සට්ඨත්තා
 වොසග්ගො. වොසග්ගො පන දුට්ඨො පරිච්චාගවොසග්ගො ච
 පක්ඛන්දනවොසග්ගො ච. තත්ථ පරිච්චාගවොසග්ගොති විපස්සනාක්ඛණෙ
 තද්ධිගවසෙන, මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡෙදවසෙන කිලෙසප්පභානං.
 පක්ඛන්දනවොසග්ගොති විපස්සනාක්ඛණෙ තන්තින්නභාවෙන, මග්ගක්ඛණෙ
 ආරම්මණකරණෙන නිබ්බානපක්ඛන්දනං. තදුභයම්පි ඉමස්මි.
 ලොකියලොකුත්තරම්සකෙ අත්ථවණ්ණනානායෙ වට්ටති. තථා හි අයං
 සම්මාදිට්ඨිආදීසු එකෙකො ධම්මො යථාචුත්තෙන පකාරෙන කිලෙසෙ ච

පරිච්ඡේද, නිබ්බානඤ්ච පක්ඛන්දනි. වොසග්ගපරිණාමීන්ති ඉමිනා පන සකලෙන වචනෙන වොසග්ගත්ථං පරිණාමිතං පරිණතං, පරිපච්චිතං පරිපක්කඤ්චාති චුත්තං හොති. අයම්පි අරියමග්ගභාවනානුයුත්තො භික්ඛු යථා සම්මාදිට්ඨිආදීසු ඵකෙකො ධම්මො කිලෙසපරිච්චාගවොසග්ගත්ථඤ්ච නිබ්බානපක්ඛන්දනවොසග්ගත්ථඤ්ච පරිපච්චිති, යථා ච පරිපක්කො හොති, තථා නං භාවෙති.

23. ඛිජගාමභූතගාමාති එත්ථ මූලඛිජං ඛන්ධඛිජං අග්ගඛිජං එළඛිජං ඛිජඛිජන්ති (පාචි. 91) පඤ්චවිධං ඛිජං, ඛිජගාමො නාම ඛිජසමුහොති අත්ථො. තදෙව පන සම්පන්නතීලඤ්ඤාකුරපාකුභාවතො පට්ඨාය භූතගාමො නාම, භූතානං ජාතානං නිබ්බත්තමූලනීලඤ්ඤානං සමුහොති අත්ථො. දෙවතාපරිග්ගහෙ සති නීලඤ්ඤාකුරකාලතො පභූති හොතීති තෙසං දෙවතාසඤ්ඤාතානං භූතානං ගාමොතිපි භූතගාමොති වදන්ති. චූද්ධිත්ති අඤ්ඤාදිවසෙන. විරුළුභිත්ති ඛන්ධාදිවසෙන. වෙපුල්ලන්ති පුජ්ජාදිවසෙන. ධම්මෙසු පන චූද්ධිත්ති අපුබ්බධම්මජ්ජවත්තිවසෙන. විරුළුන්ති සකිච්චකරණසාධනවසෙන. වෙපුල්ලන්ති කිච්චනිජ්ජත්තිවසෙන විපුලභාවන්ති අත්ථො. විපුලත්තන්තිපි පායො. අථ වා එතාති තිණි පදාති සීලසමාධිපඤ්ඤාහිපි යොජෙත්ති.

මග්ගඤ්ඤාදිදෙසවණ්ණනා

24. සුත්තන්තනිද්දෙසෙ සම්මාදිට්ඨියාති සාමිවචනං.
 ඤානවිපස්සනාමග්ගඵලනිබ්බානෙසු ලොකියවිරතිසම්පයුත්තවිත්තෙ ච යථායොගං සම්පයොගතො ච ආරම්මණතො ච චත්තමානාය සම්මාදිට්ඨියා සාමඤ්ඤලක්ඛණතො එකිභූතාය සම්මාදිට්ඨියා. වික්ඛම්භනවිවෙකොති වික්ඛම්භනවසෙන දුර්කරණවසෙන විවෙකො. කෙසං? නිවරණානං. තස්ස පයමං ඤානං භාවයතොතිආදි වික්ඛම්භනවසෙන පයමජ්ඣානමෙව චුත්තං. තස්මිං චුත්තෙ සෙසජ්ඣානානිපි චුත්තානෙව හොන්ති. ඤානෙසුපි සම්මාදිට්ඨියා විජ්ජමානත්තා සම්මාදිට්ඨියා විවෙකො නාම හොති. තදඤ්ඤාවිවෙකොති තෙන තෙන විපස්සනාඤ්ඤාණඤ්ඤානෙව විවෙකො. දිට්ඨිගතානන්ති දිට්ඨිවිවෙකස්ස දුක්කරත්තා පටානත්තා ච දිට්ඨිවිවෙකොව චුත්තො. තස්මිං චුත්තෙ නිව්චසඤ්ඤාදිවිවෙකොපි චුත්තොව හොති. නිබ්බේධභාගියං සමාධිත්ති විපස්සනාසම්පයුත්තසමාධිං. සමුච්ඡේදවිවෙකොති කිලෙසානං සමුච්ඡේදෙන විවෙකො. ලොකුත්තරං ඛයගාමිමග්ගන්ති ඛයසඤ්ඤානිබ්බානගාමිලොකුත්තරමග්ගං. පටිජ්ජස්සද්ධිවිවෙකොති කිලෙසානං පටිජ්ජස්සද්ධියා විවෙකො. නිස්සරණවිවෙකොති සබ්බසඤ්ඤානිස්සරණභූතො සඤ්ඤාරවිවෙකො. ඡන්දජාතො හොතීති පුබ්බභාගෙ ජාතධම්මජන්දො හොති. සද්ධාධිමුත්තොති පුබ්බභාගෙයෙව සද්ධාය අධිමුත්තො හොති. විත්තඤ්චස්ස ස්වාධිට්ඨිතන්ති පුබ්බභාගෙයෙව විත්තඤ්ච අස්ස යොගිස්ස සුඅධිට්ඨිතං සුට්ඨු පතිට්ඨිතං හොති. ඉති ඡන්දො සද්ධා විත්තන්ති ඉමෙ තයො ධම්මා පුබ්බභාගෙ උප්පන්නවිවෙකානං උපනිස්සයත්තා නිස්සයා නාම. කෙවි පන “විත්තඤ්චස්ස ස්වාධිට්ඨිතන්ති සමාධි චුත්තො” ති වදන්ති. විරාගාදීසුපි එසෙව නයො.

නිරොධවාරෙ පන නිරොධසද්දතො අඤ්ඤං පරියායවචනං දස්සෙන්නෙන අමතා ධාතුති චුත්තං, සෙසෙසු නිරොධො නිබ්බානන්ති උභයත්ථාපි නිබ්බානමෙව. ද්වාදස නිස්සයාති ඡන්දසද්ධාවිත්තානියෙව විවෙකාදීසු චතුසු එකෙකස්මිං තයො තයො කත්වා ද්වාදස නිස්සයා හොන්ති.

25. සම්මාසඬිකප්පවායාමසතිසමාධිනම්පි ඉමිනාව නයෙන අත්ථයොජනා වෙදිතබ්බා. සම්මාවාවාකම්මන්තා ජීවානං පන ඤානක්ඛණෙ විපස්සනාක්ඛණෙ ච අභාවා ඤානවිපස්සනානං පුබ්බභාගපරභාගවසෙන චත්තමානා විරතියො ඤානවිපස්සනා සන්තිස්සිතා කත්වා චුත්තාති වෙදිතබ්බං. නිවරණානං දිට්ඨිගතානඤ්ච විවෙකවිරාගනිරොධපටිනිස්සග්ගා තථා පචත්තමානානං විරතීනං විවෙකාදයො නාමාති වෙදිතබ්බං. යථා අට්ඨකනිපාතෙ “තතො, ත්වං භික්ඛු, ඉමං සමාධිං සවිතක්කං සවිචාරම්පි භාවෙය්‍යාසී, අවිතක්කවිචාරමත්තම්පි භාවෙය්‍යාසී, අවිතක්කං අවිචාරම්පි භාවෙය්‍යාසී, සප්පිතිකම්පි භාවෙය්‍යාසී, නිප්පිතිකම්පි භාවෙය්‍යාසී, සාතසහගතම්පි භාවෙය්‍යාසී, උපෙක්ඛාසහගතම්පි භාවෙය්‍යාසී”ති (අ. නි. 8.63) මෙත්තාදයො කායානුපස්සනාදයො ච නියකප්ඤ්ඤාමුලසමාධිවසෙන චතුක්කපඤ්චකප්ඤ්ඤානිකා විය චුත්තා, එවම්ධාපි පුබ්බභාගපරභාගවසෙන විරතියො චුත්තාති වෙදිතබ්බං. බ්‍යඤ්ජනවිජායමත්තං ගහෙත්වා න භගවා අබ්භාවික්ඛිතබ්බො. ගම්භිරඤ්භි බුද්ධවචනං, ආචරියෙ පයිරුපාසිත්වා අධිප්පායතො ගහෙතබ්බං.

26-27. බොජ්ඣංගබලඉන්ද්‍රියවාරෙසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

විවෙකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. වරියාකථා

වරියාකථාවණ්ණනා

28-29. ඉදානි විවෙකකථානන්තරං පරමවිවෙකභූතස්ස නිස්සරණවිවෙකසඬිබ්බාතස්ස නිබ්බානස්ස සච්ඡිකරණියස්ස සච්ඡිකිරියොපායදස්සනත්ථං, තථා සච්ඡිකතනිරොධස්ස ලොකහිතසුඛකිරියාකරණදස්සනත්ථඤ්ච ඉන්ද්‍රියකථාය නිද්දිට්ඨාපි වරියාකථා පුන කථිතා. තස්සා අත්ථවණ්ණනා ඉන්ද්‍රියකථාය කථිතායෙවාති.

වරියාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පාටිභාරියකථා

පාටිභාරියකථාවණ්ණනා

30. ඉදානි ලොකත්ථවරියාපරියොසානාය වරියාකථාය අනන්තරං
 ලොකත්ථානුසාසනපරියොසානං පාටිභාරියං දස්සෙන්තෙන කථිතාය
 සුත්තන්තපුබ්බගමාය පාටිභාරියකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ
 සුත්තන්තෙ තාව පාටිභාරියානීති පච්චනීකපටිහරණවසෙන පාටිභාරියානි.
 ඉද්ධිපාටිභාරියන්ති ඉජ්ඣනවසෙන ඉද්ධි, පටිහරණවසෙන පාටිභාරියං, ඉද්ධියෙව
 පාටිභාරියං ඉද්ධිපාටිභාරියං. ඉතරෙසු පන ආදිස්සනවසෙන ආදෙසනං,
 අනුසාසනවසෙන අනුසාසනී. සෙසං වුත්තනයමෙව.

ඉධානි ඉමස්මිං ලොකෙ. එකච්චොති එකො පොසො. ඉද්ධිපාටිභාරියනිද්දෙසො
 හෙට්ඨා වුත්තත්ථොයෙව. නිමිත්තෙන ආදිස්සති ආගතනිමිත්තෙන වා
 ගතනිමිත්තෙන වා ධීතනිමිත්තෙන වා කථෙති. එවම්පි තෙ මනොති එවම්පි තව
 මනො සොමනස්සිතො වා දොමනස්සිතො වා කාමචිතක්කාදිසම්පයුත්තො වා. අපි-
 සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. ඉත්ථම්පි තෙ මනොති සොමනස්සිතාදිතො
 එකෙකච්චෙධි විත්තෙ නානප්පකාරපරිදීපනං. ඉතිපි තෙ විත්තන්ති ඉතිපි තව
 විත්තං, ඉමඤ්ච ඉමඤ්ච අත්ථං විත්තයමානං පවත්තනීති අත්ථො. බහුං චෙපි
 ආදිස්සති විත්තතො අඤ්ඤං වා ඉදඤ්ච ඉදඤ්ච නාම අහොසි භවති භවිස්සනීති
 බහුකම්පි කථෙති. තථෙව තං හොති, නො අඤ්ඤාති තං සබ්බම්පි යථා යථා
 කථිතං, තථෙව හොති, අඤ්ඤාති න හොති.

න හෙව බො නිමිත්තෙන ආදිස්සති නිමිත්තං ජානන්තොපි කෙවලං
 නිමිත්තෙනෙව න කථෙති. අපිචාති අපරපරියායදස්සනං. මනුස්සානන්ති විත්තං
 ජානනකමනුස්සානං. අමනුස්සානන්ති සාවිතානං වා අස්සාවිතානං වා
 යක්ඛපිසාවාදීනං. දෙවතානන්ති වාතුමහාරාජිකාදීනං. සද්දං සුත්චාති අඤ්ඤස්ස
 විත්තං ඤාත්වා කථෙන්නානං සද්දං සුණිත්වා. පනාති නිපාතො පුන ආරම්භෙ.
 විතක්කයතොති යං වා තං වා විතක්කෙන විතක්කෙන්තස්ස. විචාරයතොති
 විතක්කසම්පයුත්තෙනෙව විචාරෙන විචාරෙන්තස්ස. විතක්කච්ඡේචාරසද්දං සුත්චාති
 විතක්කචෙගවසෙන උප්පන්නං විප්පලපන්නානං සුත්තප්පමත්තාදීනං කුප්පසද්දං
 සුත්චා. යං විතක්කයතො සො සද්දො උප්පන්නො, තස්ස වසෙන “එවම්පි තෙ
 මනො”තිආදීනි ආදිසති.

අවිතක්කං අවිචාරං සමාධිත්ති විතක්කවිචාරක්ඛොභවිරහිතසන්තවිත්තස්සාපි
 ජානනසමත්ථතං දස්සෙන්තෙන වුත්තං, සෙසවිත්තජානනෙ පන වත්තබ්බමෙව
 නත්ථි. චෙතසා චෙතො පරිච්ච පජානාතීති චෙතොපරියඤාණලාභී. හොතොති
 භවත්තස්ස. මනොසඬ්ඛාරා පණ්ණිතාති විත්තසඬ්ඛාරා යපිතා. අමුකං නාම විතක්කං
 විතක්කයිස්සනීති කුසලාදිවිතක්කං විතක්කයිස්සනි පවත්තයිස්සනීති පජානාති.
 පජානන්තො ව ආගමනෙන ජානාති, පුබ්බභාගෙන ජානාති, අන්තොසමාපත්තියං
 විත්තං ඔලොකෙත්වා ජානාති. ආගමනෙන ජානාති නාම
 කසිණපරිකම්මකාලෙයෙව “යෙනාකාරෙනෙස කසිණභාවනං ආරද්ධො
 පඨමජ්ඣානං වා දුතියාදිජ්ඣානං වා අට්ඨ සමාපත්තියො වා උප්පාදෙස්සනී”ති
 ජානාති. පුබ්බභාගෙන ජානාති නාම පඨමවිපස්සනාය ආරද්ධාය එවං ජානාති,

“යෙනාකාරෙනෙස විපස්සනං ආරද්ධො සොතාපත්තිමග්ගං වා උප්පාදෙස්සති...පෙ.... අරහත්තමග්ගං වා උප්පාදෙස්සති” ති ජානාති. අන්තොසමාපත්තියං චිත්තං ඔලොකෙත්වා ජානාති නාම “යෙනාකාරෙන ඉමස්ස මනොසඬ්ඛාරා යපිතා, ඉමස්ස නාම චිත්තස්ස අනන්තරා ඉමං නාම විතක්කං විතක්කෙස්සති, ඉතො වුට්ඨිතස්ස එතස්ස භානභාගියො වා සමාධි භවිස්සති, ඨිතිභාගියො වා විසෙසභාගියො වා නිබ්බේධභාගියො වා, අභිඤ්ඤායො වා උප්පාදෙස්සති” ති ජානාති. ඛණ්ඩං වෙපි ආදිසතීති වෙනොපරියඤ්ඤාණස්ස චිත්තවෙනසිකානංයෙව ආරම්භණකරණතො සරාගාදියොළසපහෙදවසෙනෙව ඛණ්ඩං වෙපි කට්ඨෙති, න අඤ්ඤවසෙනාති වෙදිතබ්බං. තට්ඨෙව තං භොතීති ඉදං එකංසෙන තට්ඨෙව භොති. වෙනොපරියඤ්ඤාණවසෙන ඤාතඤ්ඤි අඤ්ඤථාභාවි නාම නත්ථි.

එවං විතක්කෙථාති එවං නෙක්ඛම්මවිතක්කාදයො පවත්තෙන්තා විතක්කෙථං. මා එවං විතක්කයිත්ථාති එවං කාමවිතක්කාදයො පවත්තෙන්තා මා විතක්කයිත්ථං. එවං මනසි කරොථාති එවං අතිච්චසඤ්ඤමෙව, දුක්ඛසඤ්ඤාදියු වා අඤ්ඤතරං මනසි කරොථං. මා එවං මනසාකත්ථාති එවං නිච්චන්තිආදිනා නයෙන මා මනසි අකත්ථං. ඉදං පජ්ඣන්ති ඉදං පඤ්චකාමගුණරාගාදිං පජ්ඣන්ති. ඉදං උපසම්පජ්ජ විහරන්ති ඉදං චතුමග්ගඵලප්පහෙදං ලොකුත්තරධම්මමෙව පාපුණිත්වා නිප්පාදෙත්වා විහරන්ති.

31. ඉදානි ඉද්ධිපාටිභාරියෙ අපරං පරියායං විසෙසෙන දස්සෙන්තො නෙක්ඛම්මං ඉප්ඤ්ඤාති ඉද්ධිතිආදිමාහ. තත්ථ කාමච්ඡන්දං පටිහරතීති අත්තනො පටිපක්ඛභූතං කාමච්ඡන්දං පටිබලං හුත්වා හරති පජ්ඣන්ති තදෙව නෙක්ඛම්මං පාටිභාරියං නාමාති අත්ථො. යෙ තෙන නෙක්ඛම්මෙන සමන්තාගතාති එවං කාමච්ඡන්දපටිහාරකෙන තෙන නෙක්ඛම්මෙන යෙ පුග්ගලා පටිලාභවසෙන සමන්තාගතා. විසුද්ධචිත්තාති කාමච්ඡන්දාභාවතො විසුද්ධචිත්තා. අනාවිලසඬ්ඛාප්පාති කාමසඬ්ඛාප්පෙන අනාලුලිතනෙක්ඛම්මසඬ්ඛාප්පා. ඉති ආදෙසනාපාටිභාරියන්ති පරචිත්තකුසලෙන වා අඤ්ඤෙන වා සම්මාසම්බුද්ධෙන වා බුද්ධසාවකෙහි වා එවං ආදෙසනා පාටිභාරියන්ති අත්ථො. අථ වා ඉති එවං ආදිසනං ආදෙසනාපාටිභාරියන්ති ආදෙසනසද්දො පාඨසෙසං කත්වා පයුජ්ජිතබ්බො. එවං ආසෙවිතබ්බන්ති ඉමිනා ව පකාරෙන ඉමිනා ව පකාරෙන ආදිතො සෙවිතබ්බං. සෙසත්තයෙපි එසෙව නයො. තදනුධම්මතා සති උපට්ඨපෙතබ්බාති තස්ස නෙක්ඛම්මස්ස අනුකූලභූතා සති භූසං යපෙතබ්බා. ඉති අනුසාසනීපාටිභාරියන්ති එත්ථ ආදෙසනාපාටිභාරියයොජනාය විය යොජනා කාතබ්බා. අබ්බාපාදාදියුපි එසෙව නයො. පාඨො පන ඤානාදීනි සඬ්ඛිතිත්වා අන්තෙ අරහත්තමග්ගමෙව දස්සෙන්වා ලිබ්බො. තත්ථ චතුසුපි මග්ගෙසු “එවං ආසෙවිතබ්බො” තිආදි එකචිත්තක්ඛණිකත්තා මග්ගස්ස පුබ්බභාගවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. මග්ගස්ස හි පුබ්බභාගභූතාය ලොකියමග්ගසඬ්ඛාතාය වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය මග්ගුප්පාදනත්ථං ආසෙවනාදියු කතෙසු තාය උප්පන්නො මග්ගොපි ආසෙවිතො භාවිතො ඛණ්ඩිකතො නාම භොතීති වෙදිතබ්බං. සබ්බත්ථිකවාදාවරියා පන

“එකෙකමගේගො සොළසක්බණ්ණකො” ති වදන්ති. තදනුධම්මතාසතිඋපට්ඨාපනං පන පුබ්බභාගෙ යුජ්ජති යෙවාති.

32. පුන නෙක්ඛම්මං ඉජ්ඣතිති ඉද්ධිතිආදීනි “ඉද්ධිපාටිභාරිය” න්තිපදස්ස කම්මධාරයසමාසත්තදීපනත්ථං වුත්තාති. සුත්තන්තෙ වුත්තෙසු තීසු ඉද්ධිපාටිභාරියස්සෙව සමාසත්තෙ වුත්තෙ සෙසානං ද්විත්තම්පි වුත්තොව භොතීති ඉමස්මිං පරියායෙ මූලභූතස්ස ඉද්ධිපාටිභාරියස්සෙව සමාසත්ථො වුත්තොති වෙදිතබ්බන්ති.

පාටිභාරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සමසීසකථා

සමසීසකථාවණ්ණනා

33. ඉදානි පාටිභාරියකථානන්තරං ආදිපාටිභාරියභූතස්ස ඉද්ධිපාටිභාරියසඬගහිතස්ස සමසීසිභාවස්ස ඉද්ධිපාටිභාරියභාවදීපනත්ථං ඤාණකථාය නිද්දිට්ඨාපි සමසීසකථා ඉද්ධිපාටිභාරියසම්බන්ධෙන පුන කථිතා. තස්සා අත්ථවණ්ණනා තත්ථ කථිතායෙවාති.

සමසීසකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සතිපට්ඨානකථා

සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා

34. ඉදානි සමසීසකථානන්තරං අත්තනා වුත්තස්ස ඉද්ධිපාටිභාරියස්ස සාධකෙ සත්ත අනුපස්සනාවිසෙසෙ දස්සෙන්නෙන කථිතාය සුත්තන්තපුබ්බඬගමාය සතිපට්ඨානකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ සුත්තන්තෙ තාව චත්තාරොති ගණනපරිච්ඡෙදො, තෙන න තතො භෙට්ඨා, න උද්ධන්ති සතිපට්ඨානපරිච්ඡෙදං දීපෙති. ඉමෙති නිද්දිසිතබ්බන්තිදස්සනං. භික්ඛවෙති ධම්මපටිග්ගාහකපුග්ගලාලපනං. සතිපට්ඨානාති තයො සතිපට්ඨානා සතිගොචරොපි, තිඨා පටිපන්නෙසු සාවකෙසු සත්ථුනො පටිසානුනයවීතිචත්තතාපි, සතිපි. “චතුන්නං, භික්ඛවෙ, සතිපට්ඨානානං සමුදයඤ්ච අත්ථඬගමඤ්ච දෙසෙස්සාමී” තිආදීසු (සං. නි. 5.408) හි සතිගොචරො “සතිපට්ඨාන” න්ති වුත්තො. තස්සත්ථො – පතිට්ඨාති තස්මින්ති පට්ඨානං. කා පතිට්ඨාති? සති. සතියා පට්ඨානං සතිපට්ඨානන්ති.

“තයො සතිපට්ඨානා යදරියො සෙවති, යදරියො සෙවමානො සත්ථා ගණමනුසාසිතුමරහති” ති (ම. නි. 3.304, 311) එත්ථ තිඨා පටිපන්නෙසු සාවකෙසු සත්ථුනො පටිසානුනයවීතිචත්තතා “සතිපට්ඨාන” න්ති වුත්තා. තස්සත්ථො – පට්ඨපෙතබ්බතො පට්ඨානං, පචිත්තයිතබ්බතොති අත්ථො. කෙන

පටියපෙනබිබතොති? සතියා. සතියා පටියානං සතිපටියානන්ති. “චත්තාරො සතිපටියානා භාවිතා බහුලීකතා සත්ත ඛොජ්ඣ්ඣගෙ පරිපුරෙන්නී” තිආදීසු (ම. නි. 3.147) පන සතියෙව “සතිපටියාන” න්ති වුත්තා. තස්සත්ථො – පතිටියානීති පටියානං, උපටියානි ඔක්කන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා චත්තතීති අත්ථො. සතියෙව පටියානං සතිපටියානං. අථ වා සරණට්ඨෙත සති, උපටියානට්ඨෙත උපටියානං. ඉති සති ච සා උපටියානඤ්චානිපි සතිපටියානං. ඉදම්ඨ අධිජ්ජෙනං. යදි එවං කස්මා සතිපටියානාති බහුවචනං කතන්ති? සතිබහුත්තා. ආරම්මණහෙදෙන හි බහුකා තා සතියොති.

කතමෙ චත්තාරොති කට්ඨකමාසපුච්ඡා. ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ. භික්ඛුනි සංසාරෙ භයං ඉක්ඛතීති භික්ඛු. සෙසපදානං අත්ථවණ්ණනා පනෙත්ථ සුතමයඤ්ඤාකථාය මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනායං වුත්තායෙවාති.

කස්මා පන භගවතා චත්තාරොව සතිපටියානා වුත්තා අනුනා අනධිකාති? වෙනෙය්‍යහිතත්තා. තණ්හාවරිතදිට්ඨිවරිතසමට්ඨානිකවිපස්සනායානිකෙසු හි මන්දතික්ඛවසෙන ද්වෙධා ද්වෙධා පචත්තෙසු මන්දස්ස තණ්හාවරිතස්ස ඔළාරිකං කායානුපස්සනාසතිපටියානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස සුබ්බමං වෙදනානුපස්සනාසතිපටියානං. දිට්ඨිවරිතස්සාපි මන්දස්ස නාතිජ්ජහෙදගතං චිත්තානුපස්සනාසතිපටියානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස අතිජ්ජහෙදගතං ධම්මානුපස්සනාසතිපටියානං. සමට්ඨානිකස්ස ච මන්දස්ස අකිච්ඡෙන අධිගන්තබ්බනිමිත්තං පයමං සතිපටියානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස ඔළාරිකාරම්මණෙ අසණ්ඨහනතො දුතියං. විපස්සනායානිකස්ස පි මන්දස්ස නාතිජ්ජහෙදගතාරම්මණං තතියං, තික්ඛස්ස අතිජ්ජහෙදගතාරම්මණං චතුත්ථං. ඉති චත්තාරොව වුත්තා අනුනා අනධිකාති.

සුභසුඛනිච්චඅත්තවිපල්ලාසජ්ජහානත්ථං වා. කායො හි අසුභො, තත්ථ ච සුභවිපල්ලාසවිපල්ලත්ථා සත්තා. තෙසං තත්ථ අසුභවාදස්සනෙන තස්ස විපල්ලාසස්ස පහානත්ථං පයමං සතිපටියානං වුත්තං. සුඛං නිච්චං අත්තාති ගහිතෙසුපි ච වෙදනාදීසු වෙදනා දුක්ඛා, චිත්තං අනිච්චං, ධම්මා අනත්තා, තෙසු ච සුඛනිච්චඅත්තවිපල්ලාසවිපල්ලත්ථා සත්තා. තෙසං තත්ථ දුක්ඛාදිභවාදස්සනෙන තෙසං විපල්ලාසානං පහානත්ථං සෙසානි තිණි වුත්තානීති එවං සුභසුඛනිච්චඅත්තවිපල්ලාසජ්ජහානත්ථං වා චත්තාරොව වුත්තා. න කෙවලඤ්ච විපල්ලාසජ්ජහානත්ථමෙව, චතුරොසයොගාසවගන්ථඋපාදානඅගතිජ්ජහානත්ථමිපි චතුබ්බිධාභාරපරිඤ්ඤත්ථමිපි චත්තාරොව වුත්තාති වෙදිතබ්බං.

35. (ක) සුත්තන්තනිද්දෙසෙ පට්ඨිකායන්ති ඉමස්මිං රූපකායෙ පට්ඨිධාතු. සකලසරීරෙ පන පට්ඨිධාතුනං බහුකත්තා සබ්බපට්ඨිධාතුසඬගහත්ථං සමුහත්ථෙන කායග්ගහණං කතං. ආපොකායාදීසුපි එසෙව නයො. කෙසකායාදීනමිපි බහුකත්තා කෙසකායාදිගහණං කතං. චක්කාදීනි පන පරිච්ඡින්නත්තා කායග්ගහණං නාරහන්තීති තෙසං ගහණං න කතන්ති වෙදිතබ්බං.

(ඛ) සුඛං වෙදනන්ති ආදීසු සුඛං වෙදනන්ති කායිකං වා චේතසිකං වා සුඛං වෙදනං. තථා දුක්ඛං වෙදනං. අදුක්ඛමසුඛං වෙදනන්ති පන චේතසිකමෙව උපෙක්ඛාවෙදනං. සාමීසං සුඛං වෙදනන්ති ඡ ගෙහසිතසොමනස්ස වෙදනා. නිරාමීසං සුඛං වෙදනන්ති ඡ නෙක්ඛමිමසිතසොමනස්ස වෙදනා. සාමීසං දුක්ඛං වෙදනන්ති ඡ ගෙහසිතදොමනස්ස වෙදනා. නිරාමීසං දුක්ඛං වෙදනන්ති ඡ නෙක්ඛමිමසිතදොමනස්ස වෙදනා. සාමීසං අදුක්ඛමසුඛං වෙදනන්ති ඡ ගෙහසිත උපෙක්ඛාවෙදනා. නිරාමීසං අදුක්ඛමසුඛං වෙදනන්ති ඡ නෙක්ඛමිමසිත උපෙක්ඛාවෙදනා.

(ග) සරාගං චිත්තන්ති ආදීති ඤාණකථායං චුත්තත්ථානි.

(ඝ) තදවසෙසෙ ධම්මෙති තෙහි කායවෙදනාචිත්තෙහි අවසෙසෙ තෙභූමකධම්මෙ. සබ්බත්ථ තෙන ඤාණෙනාති තෙන සත්තවිධෙන අනුපස්සනාඤාණෙන. යානි පනෙත්ථ අන්තරන්තරා අචුත්තත්ථානි, තානි භෙට්ඨා තත්ථ තත්ථ චුත්තත්ථානෙවානි.

සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. විපස්සනාකථා

විපස්සනාකථාවණ්ණනා

36. ඉදානි විපස්සනාපටිසංයුත්තාය සතිපට්ඨානකථාය අනන්තරං විපස්සනාපහෙදං දස්සෙන්නෙන කථිතාය සුත්තන්තපුබ්බිඛගමාය විපස්සනාකථාය අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. තත්ථ සුත්තන්තෙ තාව සොඉති සබ්බනාමත්තා යො වා සො වා සබ්බොපි සඬගහිතො භොති. වතාති එකංසත්ථෙ නිපාතො. කඤ්චි සඬබාරන්ති අප්පමත්තකම්පි සඬබාරං. අනුලොමිකාය ඛන්තියාති එත්ථ විපස්සනාඤාණමෙව ලොකුත්තරමග්ගං අනුලොමෙතීති අනුලොමිකං, තදෙව ඛන්තිමපෙක්ඛිත්වා අනුලොමිකා. සබ්බසඬබාරා තස්ස අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො ඛමන්ති රුච්චන්තීති ඛන්ති. සා මුදුකා මජ්ඣිමා තික්ඛාති තිව්ධා. කලාපසම්මසනාදිකා උදයබ්බයඤාණපරියොසානා මුදුකානුලොමිකා ඛන්ති. භඩ්ගානුපස්සනාදිකා සඬබාරුපෙක්ඛාඤාණපරියොසානා මජ්ඣිමානුලොමිකා ඛන්ති. අනුලොමඤාණං තික්ඛානුලොමිකා ඛන්ති. සමන්තාගතොති උපෙතො. නෙතං යානං විජ්ජනීති යථාචුත්තං එතං යානං එතං කාරණං න විජ්ජති. සම්මත්තනියාමන්ති එත්ථ “හිතසුඛාවහො මෙ භවිස්සති” ති එවං ආසීසතො තථෙව සම්භවතො අසුභාදීසු ව අසුභන්ති ආදි අවිපරිතප්පවන්ති සබ්භාවතො ව සම්මා සභාවොති සම්මත්තො, අනන්තරථලදානාය අරහත්තුප්පත්තියා ව නියාමභූතත්තා නියාමො, නිච්ඡයොති අත්ථො. සම්මත්තො ව සො නියාමො වානි සම්මත්තනියාමො. කො සො? ලොකුත්තරමග්ගො, විසෙසතො පන සොනාපත්තිමග්ගො. තෙන හි මග්ගනියාමෙන නියතත්තා “නියතො

සම්බෝධිපරායණෝ''ති (පාරා. 21; දී. නි. 1.373) වුත්තං. තං සම්මත්තනියාමං
 ඔක්කමිස්සති පටිසිස්සතීති එතං අට්ඨානන්ති අත්ථො. ගොත්‍රභූතො පන මග්ගස්ස
 ආවජ්ජනට්ඨානියත්තා තං අනාදියිත්වා අනුලොමිකඛන්තියා අනන්තරං
 සම්මත්තනියාමොක්කමනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා අට්ඨාරසසු
 මහාවිපස්සනාසු ගොත්‍රභූ විවට්ටනානුපස්සනා භොතීති අනුලොමිකඛන්තියා එව
 සඬගහිතා භොති. චතුසුපි සුත්තන්තෙසු ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.
 එතෙහි අනුලොමිකඛන්තිසම්මත්තනියාමවතුඅරියඵලවසෙන ච ඡ ධම්මාති
 ඡක්කනිපාතෙ (අ. නි. 6.98, 101) චත්තාරො සුත්තන්තා වුත්තා.
 කණ්හපක්ඛසුක්කපක්ඛද්වයවසෙන හි චත්තාරො සුත්තන්තාව භොන්තීති.

37. කතිභාකාරෙහිතිආදිකෙ පුච්ඡාපුබ්බධගමෙ සුත්තන්තනිද්දෙසෙ
 පඤ්චක්ඛන්තො අනිච්චතොතිආදීසු නාමරූපඤ්ච නාමරූපස්ස පච්චයෙ ච
 පරිග්ගහෙත්වා කලාපසම්මසනවසෙන ආරද්ධවිපස්සකො යොගාවචරො පඤ්චසු
 ඛන්තොසු එකෙකං ඛන්ධං අනිච්චන්තිකතාය ආදිඅන්තවතාය ච අනිච්චතො පස්සති.
 උප්පාදවයපටිපිළනතාය දුක්ඛවත්ථුතාය ච දුක්ඛතො. පච්චයයාපනීයතාය
 රොගමූලතාය ච රොගතො. දුක්ඛතාසුලයොගිතාය කිලෙසාසුචිපග්ගරණතාය
 උප්පාදප්පරාහඩ්ගෙහි උද්ධුමානපරිපක්කපහින්තතාය ච ගණ්ඨතො. පිළාජනකතාය
 අන්තොතුදනතාය දුන්නිහරණීයතාය ච සල්ලතො. විගරහණීයතාය
 අවධිසීආවහනතාය අසවත්ථුතාය ච අසතො. අසෙරිභාවජනකතාය
 ආබාධපදට්ඨානතාය ච ආබාධතො. අවසතාය අවිධෙය්‍යතාය ච පරතො.
 ඛ්‍යාධිජරාමරණෙහි ලුප්ඡනපලුප්ඡනතාය පලොකතො. අනෙකඛ්‍යසනාවහනතාය
 ඊතීතො. අවිදිතානංයෙව විපුලානං අනත්ථානං ආවහනතො සබ්බුපද්දවචත්ථුතාය ච
 උපද්දවතො. සබ්බහයානං ආකරතාය ච දුක්ඛවූපසමසඬබ්බාතස්ස පරමස්සාසස්ස
 පටිපක්ඛභූතතාය ච භයතො. අනෙකෙහි අනත්ථෙහි අනුඛද්ධතාය දොසුපසට්ඨතාය
 උපසග්ගො විය අනධිවාසනාරහතාය ච උපසග්ගතො. ඛ්‍යාධිජරාමරණෙහි චෙව
 ලොභාදීහි ච ලොකධම්මෙහි පවලිතතාය චලතො. උපක්කමෙන චෙව සරසෙන ච
 පහඩ්ගුපගමනසීලතාය පහඩ්ගුතො. සබ්බාවත්ථනිපාතිතාය ථීරභාවස්ස ච අභාවතාය
 අද්ධවතො. අතායනතාය චෙව අලබ්භනෙය්‍යබ්බෙතාය ච අතාණතො. අල්ලීයිතුං
 අනරහතාය අල්ලීනානම්පි ච ලෙණකිච්චාකාරිතාය අලෙණතො. නිස්සිතානං
 භයසාරකත්තාභාවෙන අසරණතො. යථාපරිකප්පිතෙහි ධුවසුභසුඛත්තභාවෙහි
 රිත්තතාය රිත්තතො. රිත්තතායෙව තුව්ඡතො, අප්පකත්තා වා. අප්පකම්පි හි
 ලොකෙ තුව්ඡන්ති වුවචති. සාමිනිවාසිවෙදකකාරකාධිට්ඨායකවිරහිතතාය
 සුඤ්ඤතො. සයඤ්ච අසාමිකභාවාදිතාය අනත්තතො. පවත්තිදුක්ඛතාය දුක්ඛස්ස ච
 ආදීනවතාය ආදීනවතො. අථ වා ආදීනං වාති ගච්ඡති පවත්තතීති ආදීනවො.
 කපණමනුස්සස්සෙතං අධිවචනං, ඛන්ධාපි ච කපණායෙවාති ආදීනවසදිසතාය
 ආදීනවතො. ජරාය චෙව මරණෙන වාති ද්වෙධා පරිණාමපකතිතාය
 විපරිණාමධම්මතො. දුබ්බලතාය ඵෙග්ගු විය සුඛඤ්ජනීයතාය ච අසාරකතො.
 අසහෙතුතාය අසමූලතො. මිත්තමුඛසපත්තො විය විස්සාසසාතිතාය වධකතො.
 විගතභවතාය විභවසම්භූතතාය ච විභවතො. ආසවපදට්ඨානතාය සාසවතො.
 හෙතුපච්චයෙහි අහිසඬ්ඛතතාය සඬ්ඛතතො. මච්චුමාරකිලෙසමාරානං

ආම්සභුතතාය මාරාමීසතො. ජාතිජරාඛ්‍යාධිමරණපකතිතාය
 ජාතිජරාඛ්‍යාධිමරණධම්මතො. සොකපරිදෙවඋපායාසගෙනුතාය
 සොකපරිදෙවඋපායාසධම්මතො. තණ්හාදිට්ඨිදුච්චරිතසංකිලෙසානං විසයධම්මතාය
 සංකිලෙසිකධම්මතො පස්සති. සබ්බෙසු ච ඉමෙසු “පස්සති”ති පාඨසෙසො
 දට්ඨබ්බො.

38. පඤ්චක්ඛන්ධෙති සමුහතො චුත්තෙපි එකෙකඛන්ධවසෙන අත්ථවණ්ණනා
 කලාපසම්මසනඤාණනිද්දෙසෙ විසුං විසුං ආගතත්තා පරියොසානෙ ච විසුං විසුං
 ඛන්ධානං වසෙන අනුපස්සනානං ගණිතත්තා සමුහෙ පවත්තවචනානං අවයවෙපි
 පවත්තිසම්භවතො ච කතාති වෙදිතබ්බා, විසුං විසුං පවත්තසම්මසනානං එකතො
 සඬබ්භිත්වා වචනවසෙන වා “පඤ්චක්ඛන්ධෙ”ති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.
 “එකප්පහාරෙන පඤ්චහි ඛන්ධෙහි චුට්ඨාති”ති (විසුද්ධි. 2.783)
 අට්ඨකථාවචනසබ්භාවතො වා පඤ්චන්තං ඛන්ධානං එකතො සම්මසනං වා
 යුජ්ජතියෙවාති. පඤ්චන්තං ඛන්ධානං නිරොධො නිව්චං නිබ්බානන්ති
 පස්සන්තොතිආදීනවඤාණනිද්දෙසෙ චුත්තනයෙන විපස්සනාකාලෙ
 සන්තිපදඤාණවසෙන නිව්චං නිබ්බානන්ති පස්සන්තො. සම්මත්තනියාමං
 ඔක්කමතීති මග්ගක්ඛණෙ ඔක්කමති, එලක්ඛණෙ පන ඔක්කන්තො නාම හොති.
 එසෙව නයො සබ්බෙසුපි නියාමොක්කමනපරියායෙසු. ආරොග්‍යන්ති
 ආරොග්‍යභූතං. වීසල්ලන්ති සල්ලවිරහිතං. එසෙව නයො ඊදිසෙසු. අනාබාධන්ති
 ආබාධවිරහිතං, ආබාධපටිපක්ඛභූතං වා. එස නයො ඊදිසෙසු. අපරජ්ජව්වයන්ති
 අඤ්ඤපව්වයවිරහිතං. උපස්සග්ගතොති ච අනුපස්සග්ගන්ති ච කෙවි සංයොගං
 කත්වා පටන්ති. පරමසුඤ්ඤන්ති සබ්බසඬබ්බාරසුඤ්ඤත්තා උත්තමත්තා ච
 පරමසුඤ්ඤං. පරමත්ථන්ති සඬබ්බතාසඬබ්බානං අග්ගභූතත්තා උත්තමත්ථං.
 ලිඬගවිපල්ලාසවසෙන නපුංසකවචනං. නිබ්බානස්ස ච සුඤ්ඤත්තා අනත්තත්තා ච
 ඉමස්මිං ද්වයෙ පටිලොමපරියායො න චුත්තො. අනාසවන්ති ආසවවිරහිතං.
 නිරාමීසන්ති ආම්සවිරහිතං. අජාතන්ති ජාතිවිරහිතත්තා අනුජ්ජන්තං. අමතන්ති
 භඩ්ගාභාවතො මරණවිරහිතං. මරණමිපි හි නපුංසකභාවචනවසෙන “මත”න්ති
 චුච්චති.

39. එවම්මාය පටිපාටියා චුත්තාසු ආකාරහෙදහින්නාසු චත්තාලීසාය
 අනුපස්සනාසු සභාවසඬගහවසෙන තීසුයෙව අනුපස්සනාසු එකසඬගහං
 කරොන්තො අනිව්චතොති අනිව්චානුපස්සනාතිආදිමාහ. තාසු යථානුරූපං
 අනිව්චදුක්ඛානත්තත්තෙ යොජනා කාතබ්බා. අවසානෙ පනෙතා විසුං විසුං
 ගණනවසෙන දස්සිතා. ගණනාසු ච ගණනපටිපාටිවසෙන පට්ඨං අනත්තානුපස්සනා
 ගණිතා. තත්ථ පඤ්චවීසති “පරතො රිත්තතො තුච්ඡතො සුඤ්ඤතො
 අනත්තතො”ති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ පඤ්ච පඤ්ච කත්වා පඤ්චසු ඛන්ධෙසු
 පඤ්චවීසති අනත්තානුපස්සනා. පඤ්ඤාසාති “අනිව්චතො පලොකතො චලතො
 පහඬගුතො අද්ධුවතො විපරිණාමධම්මතො අසාරකතො විභවතො සඬබ්බතො
 මරණධම්මතො”ති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ දස දස කත්වා පඤ්චසු ඛන්ධෙසු
 පඤ්ඤාසං අනිව්චානුපස්සනා. සතං පඤ්චවීසති වෙවාති සෙසා “දුක්ඛතො

රොගතො’’තිආදයො එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ පඤ්චවීසති පඤ්චවීසති කත්වා පඤ්චස්ස ඛන්ධෙස්ස පඤ්චවීසතිසතං දුක්ඛානුපස්සනා. යානි දුක්ඛෙ පවුච්චරෙති යා අනුපස්සනා දුක්ඛෙ ඛන්ධපඤ්චකෙ ගණනවසෙන පවුච්චන්ති, තා සතං පඤ්චවීසති චෙවාති සම්ඛන්ධො වෙදිතඛ්ඛො. “යානි’’ති චෙත්ථ ලිඛිගව්පල්ලාසො දට්ඨඛ්ඛොති.

විපස්සනාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. මාතිකාකථා

මාතිකාකථාවණ්ණනා

40. ඉදානි මහාපෙරො විපස්සනාකථානන්තරං සකලෙ පටිසම්භිදාමග්ගෙ නිද්දිට්ඨෙ සමථවිපස්සනාමග්ගනිබ්බානධම්මෙ ආකාරනානත්තවසෙන නානාපරියායෙහි ථොමෙතුකාමො නිව්ඡානොතිආදීනි එකුනවීසති මාතිකාපදානි උද්දිසිත්වා තෙසං නිද්දෙසවසෙන මාතිකාකථං නාම කපෙසි. තස්සා අයං අපුබ්බත්ථානුවණ්ණනා. මාතිකාය තාව නිව්ඡානොති අමිලාතො. සබ්බෙපි හි කිලෙසා පිළායොගතො මිලාතා, රාගොපි තාව නිරන්තරජ්ජවත්තො සරීරං දහති, කිං පනඤ්ඤෙ කිලෙසා. “තයොමෙ, හික්ඛෙවෙ, අග්ගි රාගග්ගි දොසග්ගි මොහග්ගි’’ති (ඉතිවු. 93; දී. නි. 3.305) පන කිලෙසනායකා තයො එව කිලෙසා වුත්තා, තංසම්පයුත්තාපි පන දහන්තියෙව. එවං ඡාතකිලෙසාභාවතො නිව්ඡාතො. කො සො? විමොක්ඛසම්ඛන්ධෙන විමොක්ඛොති දට්ඨඛ්ඛො. මුච්චතීති මොක්ඛො. විමුච්චතීති විමොක්ඛොති අත්ථො. ඉදමෙකං මාතිකාපදං. විජ්ජාචිමුත්තීති විජ්ජායෙව විමුත්තී. ඉදමෙකං මාතිකාපදං. ඤානවිමොක්ඛොති ඤානමෙව විමොක්ඛො. ඉදමෙකං මාතිකාපදං. සෙසානි එකෙකානෙවාති එවං එකුනවීසති මාතිකාපදානි.

41. නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දතො නිව්ඡානොති නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දතො අපෙතත්තා කාමච්ඡන්දතො නික්කිලෙසො යොගී. තෙන පටිලද්ධං නෙක්ඛම්මමපි නිව්ඡානො නික්කිලෙසො විමොක්ඛො. එවං සෙසෙසුපි. නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දතො මුච්චතීති විමොක්ඛොති නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දතො යොගී මුච්චතීති තං නෙක්ඛම්මං විමොක්ඛොති අත්ථො. එවං සෙසෙසුපි. විජ්ජතීති විජ්ජානි සභාවතො විජ්ජති අත්ථි උපලඛිතීති විජ්ජා නාමාති අත්ථො. අථ වා සභාවජානනත්ථං පටිපන්නෙහි යොගීහි සභාවං වෙදියති ඡානියතීති විජ්ජා නාමාති අත්ථො. අථ වා විසෙසලාහත්ථං පටිපන්නෙහි යොගීහි වෙදියති පටිලාහියතීති විජ්ජා නාමාති අත්ථො. අථ වා අත්තනා වින්දිතඛ්ඛං භූමිං වින්දති ලහතීති විජ්ජා නාමාති අත්ථො. අථ වා සභාවදස්සනහෙතුත්තා සභාවං විදිතං කරොතීති විජ්ජා නාමාති අත්ථො. විජ්ජන්තො මුච්චති, මුච්චන්තො විජ්ජතීති යථාචුත්තො ධම්මො යථාචුත්තෙනත්ථෙත විජ්ජමානො යථාචුත්තතො මුච්චති,

යථාච්ඡිත්තතො මුච්චමානො යථාච්ඡිත්තෙනත්තං විජ්ජති විජ්ජාච්ඡිත්තං නාමාති අත්ථො.

කාමච්ඡන්දං සංවරට්ඨෙන්නාති කාමච්ඡන්දනිවාරණට්ඨෙන්නං නෙක්ඛම්මං සීලවිසුද්ධිං නාමාති අත්ථො. තංයෙව අවික්ඛෙපගෙනුත්තා අවික්ඛෙපට්ඨෙන්නා විත්තවිසුද්ධිං. දස්සනගෙනුත්තා දස්සනට්ඨෙන්නා දිට්ඨිවිසුද්ධිං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. පටිප්පස්සම්භෙතීති නෙක්ඛම්මාදිනා කාමච්ඡන්දාදිකං යොගාවචරො පටිප්පස්සම්භෙතීති නෙක්ඛම්මාදිකො ධම්මො පස්සද්ධිං නාමාති අත්ථො. පභීනත්තාති තෙන තෙන පභානෙන පභීනත්තා. ඤාතට්ඨෙන්නා ඤාණන්ති ඤානපච්චවෙක්ඛණාවසෙන විපස්සනාවසෙන මග්ගපච්චවෙක්ඛණාවසෙන ඤාතට්ඨෙන්නා නෙක්ඛම්මාදිකං ඤාණං නාමාති අත්ථො. දිට්ඨන්තා දස්සනන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. විසුජ්ඣතීති යොගී, නෙක්ඛම්මාදිකා විසුද්ධිං.

නෙක්ඛම්මනිද්දෙසෙ නෙක්ඛම්මං අලොභන්තා කාමරාගතො නිස්සටන්ති නිස්සරණං. තතො නික්ඛන්තන්ති නෙක්ඛම්මං. ‘‘රූපානමෙතං නිස්සරණං යදිදං නෙක්ඛම්මං’’න්ති චුච්චමානෙ ආරුප්පවිසෙසස්ස අදිස්සනතො විසෙසස්ස දස්සනත්ථං අඤ්ඤත්ථ චුත්තපාඨක්කමෙනෙව යදිදං ආරුප්පන්ති චුත්තං. තඤ්ච ආරුප්පං රූපතො නික්ඛන්තන්තා නෙක්ඛම්මං නාමාති අධිකාරවසෙනෙව චුත්තං හොති. භූතන්ති උප්පාදසමායොගදීපනං. සඬ්ඛතන්ති පච්චයබලවිසෙසදස්සනං. පටිච්චසමුප්පන්නන්ති පච්චයසමායොගෙපි පච්චයානං අබ්බාපාරභාවදස්සනං. නිරොධො තස්ස නෙක්ඛම්මන්ති නිබ්බානං. තතො සඬ්ඛතතො නික්ඛන්තන්තා තස්ස සඬ්ඛතස්ස නෙක්ඛම්මං නාම. ආරුප්පස්ස ච නිරොධස්ස ච ගහණං අඤ්ඤත්ථ පාඨෙ චුත්තක්කමෙනෙව කතං. ‘‘කාමච්ඡන්දස්ස නෙක්ඛම්මං නෙක්ඛම්මං’’න්ති චුච්චමානෙ පුනරුත්තං හොති. නෙක්ඛම්මවචනෙනෙව ච තස්ස නෙක්ඛම්මසිද්ධිති තං අවත්ථා සෙසනෙක්ඛම්මමෙව චුත්තං. තං උජුකමෙව. නිස්සරණනිද්දෙසෙපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. නිස්සරණියා ධාතුයො පනෙත්ථ උජුකමෙව නෙක්ඛම්මන්ති චුත්තං. පච්චෙකොති පච්චිත්තභාවො නෙක්ඛම්මාදිකොයෙව. වොසජ්ජතීති යොගී, නෙක්ඛම්මාදයො වොසග්ගො. නෙක්ඛම්මං පචත්තෙන්තො යොගී නෙක්ඛම්මෙන චරතීති චුච්චති. තං පන නෙක්ඛම්මං චරියා. එස නයො සෙසෙසුපි. ඤානවිමොක්ඛනිද්දෙසෙ වත්තබ්බං විමොක්ඛකථායං චුත්තං. කෙවලං තත්ථ ‘‘ජානාතීති ඤානවිමොක්ඛො’’ති (පටි. ම. 1.217) චුත්තං, ඉධ පන ‘‘ජානාතීති, ඤායතී’’ති පුග්ගලාධිට්ඨානාව දෙසනා කතාති අයං විසෙසො.

42. භාවනාධිට්ඨානජීවිතනිද්දෙසෙ ච පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනා කතා. ධම්මතො පන භාවනා නාම නෙක්ඛම්මාදයොව. අධිට්ඨානං නාම නෙක්ඛම්මාදිවසෙන පතිට්ඨාපිතවිත්තමෙව. ජීවිතං නාම නෙක්ඛම්මාදිවසෙන පතිට්ඨාපිතවිත්තස්ස සම්මාආච්චො නාම. කො සො සම්මාආච්චො නාම? මිච්ඡාජීවා චිරතී, ධම්මෙන සමෙන පච්චයපරියෙසනවායාමො ච. තත්ථ සමං ජීවතීති සමං ජීවිතං ජීවති, භාවනාපුංසකච්චනං වා, සමෙන ජීවතීති චුත්තං හොති. නො විසමන්ති ‘‘සමං ජීවතී’’ති චුත්තස්සෙව අත්ථස්ස පටිසෙධවසෙන අවධාරණං කතං. සම්මා ජීවතීති

ආකාරනිදස්සනං. නො මිච්ඡාති තස්සෙව නියමනං. විසුද්ධං ජීවතීති සභාවවිසුද්ධියා විසුද්ධං ජීවිතං ජීවති. නො කිලිට්ඨන්ති තස්සෙව නියමනං. යඤ්ඤදෙව්‍යානිආදීහි යථාච්ඡත්තානං තිස්සන්තං සම්පදානං ආනිසංසං දස්සෙති. තත්ථ යඤ්ඤදෙව්‍යානි යං යං එව. ඛත්තියපරිසන්ති ඛත්තියානං සන්තිපානං. සො හි සමන්තතො සිදන්ති එත්ථ අකතබුද්ධිනොති පරිසාති වුව්වති. එසෙව නයො ඉතරත්තයෙ. ඛත්තියාදීනංයෙව ආගමනසම්පත්තියා ඤාණසම්පත්තියා ව සමන්තාගතත්තා තාසංයෙව චතස්සන්තං ගහණං, න සුද්දපරිසාය. විසාරදොති තීහි සම්පදාහි සම්පන්නො විගතසාරජ්ජො, නිබ්භයොති අත්ථො. අමච්ඡකුභුතොති අසච්ඡකුචිතො න නිත්තෙජ්ඣතො. තං කිස්ස හෙතුති තං විසාරදත්තං කෙන හෙතුනා කෙන කාරණෙන හොතීති චෙති අත්ථො. ඉදානි තථා හීති තස්ස කාරණවචනං. යස්මා එවං තිසම්පදාසම්පන්නො, තස්මා “විසාරදො හොතී” ති විසාරදභාවස්ස කාරණං දස්සෙත්වා නිට්ඨපෙසීති.

සද්ධම්මජපකාසිනියා පටිසම්භිදාමග්ග-අට්ඨකථාය

මාතිකාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්ඤාවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා චූළවග්ගස්ස අප්‍රබ්බත්ථානුවණ්ණනා.

එත්තාවතා ව තිවග්ගසඬගහිතස්ස

සමතිංසකථාපටිමණ්ඩිතස්සපටිසම්භිදාමග්ගස්ස අත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා හොතීති.

නිගමනකථා

මහාවග්ගො මජ්ඣිමො ව, චූළවග්ගො ව නාමතො;
තයො වග්ගා ඉධ චූත්තා, පමාණපටිපාටියා.

වග්ගෙ වග්ගෙ දස දස, කථා යා තා උදිරිතා;
උද්දානගාථා සබ්බාසං, ඉමා තාසං යථාක්කමං.

ඤාණං දිට්ඨි ආනාපානං, ඉන්ද්‍රියං විමොක්ඛපඤ්චමං;
ගති කම්මං විපල්ලාසො, මග්ගො මණ්ඩොති තා දස.

යුගනද්ධසච්චබොජ්ඣාදිගා, මෙත්තා විරාගපඤ්චමා;
පටිසම්භිදා ධම්මවක්කං, ලොකුත්තරබලසුඤ්ඤතා.

පඤ්ඤා ඉද්ධි අභිසමයො, විචෙකො චරියපඤ්චමො;
පාටිභීරං සමසීස-සති විපස්සනමාතිකා.

යො සො සුගතසුත්තං, අධිපතිභූතෙන භූතභිතරතිනා;
ථෙරෙන ථීරගුණවතා, චුත්තො පටිසම්භිදාමග්ගො.

තස්සත්ථවණ්ණනා යා, පුබ්බට්ඨකථානයං තථා යුත්තිං;
නිස්සාය මයාරද්ධා, නිට්ඨානමුපාගතා එසා.

යං තං උත්තරමන්තී, මන්තිගුණයුතො යුතො ච සද්ධාය;
කාරයි මහාවිහාරෙ, පරිවෙණමනෙකසාධුගුණං.

ථෙරෙනෙත්ථ නිවසතා, සමාපිතායං මහාභිධානෙන;
තතියෙ වස්සෙ චුතිතො, මොග්ගල්ලානස්ස භූපතිතො.

සමයං අනුලොමෙත්තී, ථෙරානං ථෙරවාදදීපානං;
නිට්ඨං ගතා යථායං, අට්ඨකථා ලොකභිතජනනී.

ධම්මං අනුලොමෙත්තා, අත්තභිතං පරභිතඤ්ච සාධෙත්තා;
නිට්ඨං ගච්ඡන්තු තථා, මනොරථා සබ්බසත්තානං.

සද්ධම්මපකාසිනියා, අට්ඨකථායෙත්ථ ගණිතකුසලෙහි;
ගණිතා තු භාණුවාරා, විඤ්ඤෙය්‍යා අට්ඨපඤ්ඤාස.

ආනුට්ඨුහෙන අස්සා, ඡන්දොඛන්ධෙන ගණියමානා තු;
චුද්දසසහස්සසඬ්ඛා, ගාථායො පඤ්ච ච සතානි.

සාසනවිරට්ඨිතත්ථං, ලොකභිතත්ථඤ්ච සාදරෙන මයා;
පුඤ්ඤං ඉමං රචයතා, යං පත්තමනජ්ජකං විපුලං.

පුඤ්ඤෙන තෙන ලොකො, සද්ධම්මරසායනං දසබලස්ස;
උපභුඤ්ජීත්වා විමලං, පජ්ජොතු සුඛං සුඛෙනෙවාති.

සද්ධම්මජ්ජපකාසිනී නාම

පටිසම්භිදාමග්ගජ්ජකරණස්ස අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.